

COPERTA ȘI SUPRACOPERTA : SIMONA DUMITRESCU

STRENGTH OF MATERIALS - PROBLEMS

D. PRODAN

RĂSCOALA
LUI
HOREA

Vol. II

EDIȚIE NOUĂ, REVĂZUTĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București 1984

L. Inv. 1575288

E 686558

V. A DOUA FAZĂ A RĂSCOALEI

1. PE TEATRUL ACȚIUNII

IMPĂRATUL ÎN FAȚA RĂSCOALEI

La Viena, cu mijloacele de comunicație de atunci, prima știre despre izbucnirea răscoalei sosi abia la 12 noiembrie dimineața. Era raportul comitatului Hunedoara către vicescancelarul aulic Gheorghe Bánffy. Noua știre, cancelarul Eszterházy¹ o comunică numaidecît împăratului.

Pentru împărat surpriza fu „neplăcută”. Noua veste cădea nu se poate mai inoportun pentru el. Era tocmai în conflict acut cu Țările de Jos și în fața unui mare război european posibil. Olandezii la începutul lunii octombrie făcuseră un act de ostilitate. Un vapor al lor de război oprise cu armele și silise să se întoarcă o brigantină tot olandeză care se îndrepta sub pavilion imperial de la Amsterdam spre gura Scheldei. Prin ceea ce diferendul austro-olandez pentru libertatea de navigație pe Schelde a izbucnit în conflict deschis. Conflict care putea antrena în orice moment un război general european. În caz de război Prusia și poate și Franța puteau să ia partea Olandei. Rusia luă o atitudine echivocă. Nici măcar Turcia nu se arăta indiferentă. Încă în primele zile ale lui noiembrie domnia Moldovei și Țării Românești semnalau Porții ca inevitabil războiul dintre Austria și Olanda, sfătuind o atitudine corespunzătoare rangului ei față de Viena. Ba conflictul se suprapunea altuia în curs, în legătură cu planul Austriei de a schimba Olanda îndepărtată cu Bavaria mai apropiată, plan care crease și el suficiente complicații externe.

Iosif, întors din călătorie, prin Ungaria, caută să-și asigure sprijinul Rusiei. Iar Franței îi aduce la cunoștință că va concentra neîntârziat 80 000 de oameni în Țările de Jos spre a-și lua satisfacție pentru jignirea care i s-a adus². În fruntea acestei armate intenționa să se pună chiar el, împăratul. În tot cazul conflictul puse în mișcare toate cabinetele europene și orice dificultate a imperiului în acest moment putea fi exploatată.

Ridicarea românilor împotriva nobilimii în extrema opusă a imperiului împăratului nu numai că îi ridica o nouă dificultate de guvernământ, dar îi reținea atenția și trupele în altă parte, tocmai acum când avea atât de mare nevoie de ele pentru războiul care amenința. Ba o

¹ Cancelarul mare (*supremus cancellarius*) era contele Francisc Eszterházy, care era și ban al Croației. Vicescancelari, pentru Ungaria erau contele Carol Pálffy, pentru Transilvania contele Gheorghe Bánffy. Szilágyi, p. 117.

² Cf. Michael Auner, *Zur Geschichte des Rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu (1935), p. 3—5.

răscoală izbucnită chiar acum în cadrul imperiului îi crea și în afara granițelor o atmosferă nefavorabilă, care putea fi și ea exploatată. Cu atât mai mult cu cât răscoala izbucnea sub domnia lui luministă, ostentativ ocrotitoare a poporului asuprit. Mai mult, izbucnea chiar în numele lui.

Prima sa reacție e a șefului de stat : reprimarea cu puterea armelor și cât mai repede posibil. N-avea să-l rețină de la aceasta nici luminismul său. Putea înțelege motivele răzvrătirii, își cunoștea de a sa datorie să facă tot posibilul pentru îndreptarea sorții poporului asuprit, dar aceasta, în vederile sale, trebuia să se opereze legal, prin voința și înțelepciunea monarhului luminat, de sus, și nu silit, prin ridicarea maselor ignorante, de jos. „Totul pentru popor, dar nimic prin popor“ — era lozinca pe care și-o fixase încă din tinerețe. Împăratul personal intră în acțiune, însuși dă ordine după ordine, prin „bilete de mină“ (*Hand-Billets*).

Încă din prima zi, 12 noiembrie, se adresează feldmareșalului conte Andrei Hadig (sau Hadick), președintele Consiliului aulic de război³. Comunicându-i noua veste, îi cere măsuri urgente : ca răscoala să fie cât mai repede și cât mai bine reprimată, să cadă îndată de acord cu Cancelaria asupra mijloacelor de utilizat, după care să dea urgent instrucțiuni Comandamentului general din Transilvania. În același timp să ordone comandamentului general ungar să pună regimentele De Vins și Württemberg, care se găsesc mai aproape de Transilvania, la dispoziția Comandamentului general din Transilvania, la cererea acestuia să plece, parțial sau în întregime, acolo unde va fi nevoie. Să expedieze un subofițer curier prin Buda la Sibiu, care să transmită și ordinele Comandamentului general ungar celor două regimente⁴.

Cancelarul Eszterházy în aceeași zi de 12 se adresa direct guvernatorului Transilvaniei. Prezentînd imediat raportul comitatului Hunedoara, împăratul a decis ca Guvernul transilvan în deplină înțelegere cu Comandamentul general să procedeze cu toată tăria, utilizînd procedura penală, împotriva instigatorilor, și dacă va fi absolut nevoie, să trateze și poporul răsculăt fără nici o cruțare, procedura drastică fiind un mod de a cruța marea masă. Cum din raportul comitatului, fiind sumar, nu reiese clar cauza răscoalei, se așteaptă din partea Guvernului o prezentare mai amănunțită⁵.

Consiliul de război și transmite în aceeași zi ordinul împăratului de a deplasa spre Transilvania regimentele De Vins și Württemberg ca fiind cele mai apropiate. În locul lor generalul Schackmin să dispună să fie trimis regimentul Károlyi. Ceea ce generalul a și ordonat la rîndul său din Buda la 14 noiembrie⁶.

În zilele următoare sosită și raportul guvernatorului Samuel Bruckenthal către cancelar din 6 noiembrie, al Guvernului către împărat

³ Între 1764 și 1768 fusese general comandant și guvernator al Transilvaniei.

⁴ *Protocollum separatum aller Hand-Billets*, Tom VIII—IX. Cele privind răscoala publicate de Octavian Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horia*, Sibiu, 1944. Biletul citat la p. 35. Publicația are și ediție germană sub titlul *Kaiser Josef II und der Bauernaufstand Horias*, Sibiu, 1944.

⁵ Acte vieneze, I, 86.

⁶ Arh. Comisiei, I, 144—145 (nr. 23).

din 8 noiembrie, și-apoi succesiv altele, lămurind împăratului tot mai bine gravitatea și proporțiile răscoalei.

Cu data de 15 noiembrie pornesc biletele sale de mână : către generalul de cavalerie baron Ludovic Schackmin, comandantul general al Ungariei, contele Cristofor Nitzky, președintele Locotenenței din Buda, baronul Preiss, comandantul general al Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, mareșalul Hadik, cancelarul Eszterházy.

Generalul Schackmin îi ordonă să ia măsuri grabnice pentru repri-marea acestei tulburări (*Umwesen*). Cele două regimente de infanterie și două de cavalerie destinate nu sînt suficiente, să plece atîta cavalerie cîtă este necesară. Și pentru că în asemenea împrejurări impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac tunurile, să se trimită din Timișoara cîteva tunuri de trei fonți, împreună cu artileriei necesari, să fie trase cu cai ziua, noaptea pînă unde se află trupele trimise împotriva răsculaților. Pentru mai mare siguranță să trimită și din Buda cîteva, împreună cu munițiile necesare. Trebuie combătută iluzia acestor oameni mai întîi prin persuasiune. Dacă nu s-ar împrăștia și n-ar preda pe instigatori să se aplice și forța, dar nu mai mult decît e nevoie, pînă se împrăștie sau cedează.

Contelui Nitzky îi dispune ca trupele să fie însoțite de dregători ai comitatelor, vicecomiți, juri ai nobililor sau asesori (ai Tablei). Aceștia pe de o parte să-i desmînte în limba lor, pe de alta împotriva agitatorilor și recalitrantilor pe care-i vor prinde să procedeze statarial (*standrecht-mässig*), pe condamnați să-i execute pe loc prin călăul pe care-l vor avea la îndemîină. Se înțelege însă că cu aceasta nu trebuie să se facă nici un abuz, măsura trebuie aplicată numai ca teroare și exemplu demonstra-tiv că cei mai mari răufăcători așa sînt tratați. Generalilor Sturm și Koppenzoller să le pună în vedere că ei nu se vor mărgini numai la restabilirea liniștii în comitatele Ungariei, ci trebuie să stea și la dispoziția Comandamentului general al Transilvaniei, ca să poată interveni la nevoie sau la cerere și acolo. Se va utiliza de asemeni preoțimea de rit grecesc pentru potolirea acestor oameni furioși adunați (*versammelten rasenden Menschen*). Pe gardist (curierul care a adus ordinul) să-l expedieze numai-decît mai departe peste Arad, Timișoara la Sibiu. Iar în P.S. dispune ca, întrucît comandantul general din Timișoara lipsește, și ar dura prea mult ca să-i expedieze ordinul prin Petrovaradin, să dea ordin în numele său colonelul Hübel din Timișoara și comandamentului general al regimentului românesc (de graniță), ca dacă tulburările în ținuturile de acolo tot mai continuă, pentru mai mare siguranță a proprietăților din graniță și mai ales ca să nu fie ațîțate cumva și trupele acestea, care și așa sînt cam nedisciplinate, și să țină cu țaranii, ele să fie concentrate număidecît, companie de companie, și puse în ordine sub supravegherea ofițerilor și subofițerilor lor, pentru a evita orice abateri. Toate acestea însă rămîn valabile numai cît timp liniștea nu va fi fost restabilită⁷.

Tumultului țaranilor români, cruzimilor și pustiirilor trebuie să li se pună capăt cît mai degrabă — îi scrie contelui Nitzky. Liniștea și sigu-

⁷ Beu, *op. cit.*, p. 35—37.

ranța în stat, atât a persoanelor, cât și a bunurilor trebuie să fie totdeauna grija primordială a oricărei administrații publice. Cum aceasta e supărător lezată, în înțelegere cu generalul comandant să dea în comun ordine comitatelor, să facă totul pentru liniștirea acestor tulburări. Repetă aceeași dispoziție privind aplicarea dreptului statarial și implicarea preoțimii în acțiunea de pacificare. Și toate să le comunice și comisarului regal Jan-kovich la Timișoara, să procedeze și el la fel în Banat și în alte părți ale Ungariei pentru a restabili cât mai curînd pacea publică. Iar drept post scriptum adaugă că pe capii răsculaților să pună un premiu de 300 de ducăți pentru cei care îi vor extrăda pe ei sau pe alți conducători principali ai lor⁸.

Ordine în același sens dă și comandantului general și guvernatorului Transilvaniei, primii vizați.

Generalului Preiss prin biletul său împăratul îi cere măsuri serioase și urgente militare pentru reprimarea tulburării. Nu se îndoiește — îi scrie împăratul — că a luat cele mai întinse măsuri pentru a stăvili acest rău și dacă nu le-a luat, să le ia numaidecît. Cum în asemenea împrejurări, impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac tunurile — îi scrie și lui — să dea numaidecît ordin la Alba Iulia ca să se trimită de acolo și din Sibiu câteva tunuri de trei fonți, împreună cu artileristii și muniția de lipsă, să le transporte ziua, noaptea, cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele și să le distribuie la batalioane și divizioane. Îi comunică ordinele date comandamentului general din Ungaria privind punerea la dispoziția sa, îndată ce se va restabili liniștea acolo, a regimentelor de infanterie De Vins și Károlyi sub comanda generalului Koppenzoller și a regimentelor de dragoni Württemberg și Berlichingen sub comanda generalului Sturm, ca răsculații să poată fi luați între două focuri. Îi comunică de asemeni ordinul dat guvernatorului privind aplicarea dreptului statarial. Aceeași precauțiune privind trupele regimentului I de graniță românesc: ele trebuie concentrate și ținute sub supraveghere pentru a evita orice abateri. În caz că acest popor răsculat nu va putea fi înduplecat să se împrăstie și să dea pe agitatori — repetă el — să se întrebuinteze și forța, dar nu mai mult decît pînă cînd se observă că se împrăstie sau cedează. Împăratul nu se îndoiește că generalul a și utilizat regimentele Gyulay și Orosz precum și husarii regimentului Leopold (de Toscana) pentru reprimarea răscoalei. În rest să se pună de acord cu Guvernul, ca ordinele să fie urmate întocmai și liniștea publică să fie restabilită în toate locurile cât mai degrabă. Și să raporteze mereu despre toate Consiliului aulic de război (*Hofkriegsrath*) pe măsură ce lucrurile se vor îmbunătăți sau înrăutăți⁹.

Guvernatorului i se adresează repetînd în genere dispozițiile din celelalte ordine :

Să se pună capăt cu toată seriozitatea și rapiditatea tumultului țărănilor români, cruzimilor și pustiirilor ce le comit. Liniștea și siguranța în stat atât a persoanelor cât și a averilor — repetă el — trebuie să fie totdeauna grija primordială a oricărei administrații publice. Și fiindcă

⁸ *Ibidem*, p. 37—38.

⁹ *Ibidem*, p. 38—40.

amîndouă au fost lezate în mod atît de supărător, să se înțeleagă numai-decît verbal cu comandantul general și împreună să dea ordine comitatelor să dea tot ajutorul necesar pentru liniștirea acestor tulburări. Aceeași dispoziție privind procedura statarială, utilizarea preoțimii. Preoțimea de rit grecesc să pună tot zelul în a deschide ochii acestor oameni furioși asupra rătăcirii lor și a-i îndemna la liniștea datorată. Aceeași dispoziție pentru un premiu de 300 de galbeni pe capul conducătorilor principali. Să-i înainteze cît mai repede posibil un raport amănunțit unde își are originile această turburare, ce a provocat-o, cum s-a extins, și cum stau lucrurile pînă la această oră? Și cum acest lucru îi stă mult la inimă, să-i înainteze din timp în timp sirguincios rapoarte amănunțite prin Cancelaria aulică ¹⁰.

Dispozițiile împăratul le comunică cu aceeași dată și mareșalului Hadik și cancelarului Eszterházy ¹¹.

Ordinul împăratului din 15 noiembrie de a aplica dreptul statarial Guvernul îl comunică cu data de 21 noiembrie ¹².

Acestea sînt primele măsuri ale împăratului surprins de evenimentul neașteptat : punerea în mișcare a armatei imperiale, scoaterea pe teren a tunurilor, reprimarea rapidă a răscoalei cu forța armelor, teroarea dreptului statarial, în sens modern a legii stării de asediu, premiu pe capii răscoalei, persuasiunea, chemînd în ajutor preoțimea română. Cu atenuarea numai ca de forța armelor să nu se uzeze decît pînă cînd mulțimea cedează și dreptul statarial să se aplice numai conducătorilor și răufăcătorilor principali.

Răstălmăcirile nu vor întîrzia. Petru Matskási, de pildă, scriind din Cluj contelui Sigismund Kornis la 28 noiembrie, știa că porunca împăratului sosită prin curier (ștafetă) privitoare la românii răsculați e că ei peste tot să fie urmăriți și uciși ¹³.

Dar împăratul revine curînd asupra ordinelor sale inițiale. Trecută surpriza, meditează mai calm situația, privește mai adînc, la rădăcina lucrurilor, la cauzele care au dus la izbucnire, caută vinovățiile, își atenuază măsurile.

În 17 noiembrie, adresîndu-se cancelarului Eszterházy, incriminează însăși constituția Ungariei. Nimic nu-i învederează mai convingător defec-tuozitatea decît cele ce se petrec acum. Acuză Guvernul și Comandamen-tul general al Transilvaniei, care multe zile de-a rîndul au corespondat peste piața Sibiului. Pentru guvernator și comandant se părea că e mai bine să lase oamenii să fie prădați și uciși, decît să-și scadă prestigiul mergînd unul la altul să ia măsuri de comun acord, fără să mai aștepte să fie avizați. Circulara Guvernului în limba latină este și ea ciudată. Mai ales în punctul al treilea, care oprește pe dregătorii comitatelor de la exactiuni și stoarceri în deplasările lor. Din ceea ce se înțelege în mod

¹⁰ *Ibidem*, p. 40—41.

¹¹ *Ibidem*, p. 41—42

¹² Arh. Comisiei, V, 257, 263—264, 306

¹³ Arh. Istorică, Colecția generală.

tacit că ele sînt în obicei. Sînt puțin ducătoare la scop și celelalte puncte. Dar, deocamdată nu e altceva de făcut decît să se aștepte urmările ¹⁴.

În 19 noiembrie scrie mareșalului Hadik două bilete. Acuză mai ales pe generalul Preiss, care a ordonat înscrierea la oaste a celor care s-au prezentat la Alba Iulia, care a pierdut timpul în schimb de note în scris cu Guvernul neexecutînd ordinele sale clare. Dar nu e de făcut altceva decît de așteptat noi informații, de a lămuri temeierile răului, la ceea ce poate duce mai ales audierea celor prinși ¹⁵.

Din relatările ofițerilor de graniță Karp și Stojanich rezultă că grănicerii scoși pe terenul răzvrătirii se poartă bine. Deși prin această nu-și fac decît datoria, ar vrea totuși să-i remunereze într-un fel. Mareșalul să-i facă propuneri concrete după ce a consultat și Comandamentul general din Transilvania — îi scrie în celalalt bilet, din aceeași zi ¹⁶.

Consiliul de război la rîndul său transmite Comandamentului general acuzația. Îi atrage atenția asupra ordinului său din 2 octombrie în care își exprima observațiile asupra conscripției militare începute fără știrea Consiliului de război. Iar acum îi comunică dezaprobarea împăratului și pentru conscriere, și pentru corespondența cu Guvernul, și pentru neluarea de măsuri spre reprimarea răscoalei ¹⁷.

Cancelarului Eszterházy, împăratul îi scrie tot în aceeași zi de 19 noiembrie că din rapoartele sosite reiese clar că tulburarea românilor, acest spirit de răzvrătire își are originea în oprîmările multiple ale supușilor de către domnii lor pămîntești ¹⁸; în neîntroducerea pînă acum a reglementării urbariale de mult promise. Să ia măsuri deci ca țărani prinși să fie ascuțați de o comisie de cercetare nepărtinitoare asupra tuturor împrejurărilor ¹⁹.

Intr-un alt bilet, către cancelar, din aceeași zi de 19, împăratul își concretizează ideea. Pentru a putea afla temeiul tulburărilor din comitatul Arad și din Transilvania socotește că mijlocul cel mai sigur e să încredințeze cercetările unei comisii compuse din civili și militari. Și cum contele Jankovich, în a cărui cinste și judecată are deplină încredere, se găsește și altfel în Banat, și deci la îndemînă, vrea să-l însărcineze pe el cu această misiune, atașîndu-i pe generalul maior Papilla, cu serviciul de asemeni în Banat, și să-l numească comisarul său regal. Să-i comunice deci contelui Jankovich neîntîrziat ordinul său, adăugînd să plece imediat la drum împreună cu generalul Papilla, urmînd ca cele ce va dispune el, împăratul, în privința misiunii sale, să le comunice prin Consiliul de război, să cerceteze toate locurile unde s-au produs tulburări, începînd pe Mureș și trecînd apoi în Transilvania, ascultînd pentru a stabili cu exactitate cauzele, mai ales pe capii prinși ai răzvrătirii. Să comunice aceasta și Consiliului Locotenențial din Ungaria și Guvernului

¹⁴ Beu, *op. cit.*, p. 42—43.

¹⁵ *Ibidem*, p. 43.

¹⁶ *Ibidem*, p. 44.

¹⁷ Szilágyi, p. 123.

¹⁸ În text: „dass dieser Empörung Geist seinen Ursprung in den vielfältigen Bedrückungen der Grundobrigkeiten gegen ihre Unterthanen habe“.

¹⁹ Beu, *op. cit.*, p. 43—44.

din Transilvania, punîndu-le în vedere că această comisie în investigațiile sale se suprapune tuturor instanțelor ordinare ²⁰.

Așa s-a născut decretul imperial de numire din 19 noiembrie. Textul repetă întocmai cuvintele împăratului din biletul de mină. Comisarul cu adjunctul său are să cerceteze cît mai exăct cauzele acestor tulburări, ascultînd amănunțit pe răsculații prinși. Și încheie cu instrucțiunea că în cercetările sale comisia are să procedeze lăsînd la o parte toate instanțele ordinare ²¹.

Contelui Jankovich împăratul îi adresează în ziua următoare și personal un „bilet de mină“, comunicîndu-i direct încrederea pe care i-o acordă și natura misiunii sale. Prin investigațiile sale, el are să stabilească adevăratele cauze ale acestei răscoale „pe cît de îngrozitoare pe atît de neînțeles“. Să procedeze cît mai grabnic, fără alte considerații, căci îl interesează în mod deosebit să afle de unde și cum a izbucnit, pentru a putea stîrpi pe viitor din rădăcini tot ce ar putea duce la asemenea neorînduieli. Poporul de rînd în marea lui ignoranță a fost cu toată siguranța indus în eroare, trebuie readus, după ce a curs destul sînge omenesc fără folos, la calea cea dreaptă. Chiar dacă faptele poporului ar putea trece drept răzbunare sau cruzime, convingerea de a-și recuînoaste propria greșeală, iertarea și eliberarea celor deținuți poate avea un mai bun efect decît cele mai aspre pedepse. Căci severitatea supune, dar nu convinge. La primul prilej focul s-ar putea aprinde din nou. Tratatamentul uman al poporului trebuie insuflat, oricît de greu ar fi fost insultați, și nobililor, căci altfel nu-și vor găsi nicicînd siguranța, ba la prima ocazie s-ăr expune unei și mai mari nenorociri. Să fie serios avertizați și dregătorii comitatelor să nu arate neîncredere sau teamă față de supuși, altfel, observînd că sînt temuți, devin și mai cutezători. Să-i comunice și dacă e vreo cauză secundară, fie împărțirea comitatelor, fie ura națională, sau orice altceva care a provocat răscoala. Generalul Papilla e de religie grecească, cunoaște limba română și e fără prejudecăți, va putea fi întrebuițat cu mai mult folos în convingerea poporului, va putea afla prin el adevăratele cauze ale răscoalei, va putea dispune de el în toate regiunile bîntuite de ea. Vor pleca deci împreună fără întîrziere la Deva și își vor începe misiunea cît mai repede posibil ²².

În aceeași zi îi adresează un bilet și guvernatorului Samuel Bruken-thal, în același sens, comunicîndu-i misiunea comisiei nou numite. Îi trimite din nou curierul cu dispozițiile sale și cu ale Cancelariei. Nu a bănuit niciodată că în timpurile sale, după instrucțiunile sale date atît de des și cu atîta osteneală, care aveau drept scop binele de obște și siguranța tuturor, să se iște o tulburare ca aceasta, și mai puțin, că se va extinde așa de departe și în așa măsură. Cît de mult îl întristează aceasta și cît de supărătoare-i este nu poate exprima suficient prin cuvinte! Dorește cu atît mai mult să descopere adevărata cauză a acestei nenorociri și cum a putut degenera într-atîta, ca pe viitor să poată lua măsurile necesare și să poată evita cu toată siguranța asemenea neșaz. Speră însă

²⁰ *Ibidem*, p. 44—45.

²¹ Textul întreg al decretului, tradus, la Densușianu, p. 310—312.

²² *Beu, op. cit.*, p. 47—48.

că la primirea biletului liniștea va fi fost restabilită. Și apoi îi comunică instrucțiunile care i se par necesare și importante, și care sînt aceleași și aproape în același text cu cele date contelui Jankovich, cu raționamentele sale privind atitudinea față de poporul răsculat²³.

Dar în acest moment îi veni la cunoștință și un alt fapt, care îl indignă și îl hotărăi să facă încă un pas înainte în îngăduința sa față de poporul răsculat. Acum află de judecățile sumare și execuțiile comise de nobilime, care-i demonstrează mai mult decît convingător cum va înțelege nobilimea să uzeze de dreptul statarial pe care i l-a încredințat.

În aceeași zi de 20 noiembrie alarmează pe cancelarul Eszterházy. După informațiile primite vreo 60 de arestați au fost condamnați și executați prin procedura statarială de către nobilimea adunată în Deva. Toate procedurile de acest fel să fie pretutindeni sistate, ca ele să nu degeneze în abuz și ca nobilii cuprinși de ură să nu-și reverse răzbu-narea personală asupra românilor vinovați sau nevinovați. Prin asemenea procedee va fi doar anihilată și cercetarea, nu se vor putea descoperi nici adevărul, nici capii răzvrătiților²⁴. Ceea ce Cancelaria comunică numai-decît Guvernului, pentru a lua urgent măsuri în consecință²⁵.

Adresîndu-se contelui Nitzky și generalului Schackmin, se arată mulțumit de măsurile luate de ei în comitatul Arad și în Banat pentru liniștirea răscoalei și nu se îndoiește că dacă și comandantul general din Transilvania ar fi desfășurat o activitate la fel, răul nu s-ar fi întins atît de mult. Așteaptă de la ei vești despre liniștea deplină în părțile lor²⁶.

Nemuțumit de ezitarea generalului Preiss, cu data de 20 noiembrie împăratul ordonă trecerea lui la pensie și numirea în loc a generalului Dominic Fabris, încunoștințînd despre aceasta și Consiliul de război, și Cancelaria, și Guvernul Transilvaniei²⁷.

Demiterea generalului Preiss venea în urma raportului generalului Geneyne asupra mișcării din Transilvania, din care reieșea răspunderea atît a comisarului de război Ortmayer, cît și a generalului Preiss. Comisarul Ortmayer nu s-a conformat întocmai ordinelor imperiale privind conscripția militară, nu a dat instrucțiuni suficiente. Iar generalul Preiss nici el nu s-a comportat în nici un caz potrivit lor și serviciului său nici la înștiințarea oamenilor pentru militarizare, nici la izbucnirea tulburărilor. Ceea ce împăratul pune în seama sănătății sale șubrede și a vîrstei sale înaintate. Cum treburile provinciei cer un om priceput și activ, numește în loc pe generalul de brigadă Fabris²⁸.

Aceasta se petrecea mai înainte ca generalul să se fi disculpat. În aceste încrucișeri de corespondență prin curieri, cu timpul reclamat, la acuzațiile care i se aduceau prin Consiliul de război, el poate răspunde abia la 30 noiembrie. Răspunsul lui e un adevărat rechizitoriu la adresa nobilimii și mai ales a administrației civile. Dezaprobarea o primește cu

²³ *Ibidem*, p. 48—49.

²⁴ *Ibidem*, p. 46.

²⁵ Arh. Comisiei, nr. 36 (I, 293—295).

²⁶ *Beu, op. cit.*, p. 46—47.

²⁷ Szilágyi, p. 123—124.

²⁸ Hofkriegsrath, Protocol 1784, B. 1367.

supunere. Dar cere îngăduința să declare că răscoala iobagilor români n-a provocat-o grava greșeală care i se impută Comandamentului. Ea a rezultat mai ales de acolo, că domnii pămîntești i-au apăsât peste măsură. Conserierea celor din comitatul Hunedoarei și din ținutul Hațegului nici nu s-a ordonat, nici nu s-a încuviințat și totuși s-au răscolat în același timp cu ceilalți și s-au plîns la ofițerii regimentului I românesc. Apăsarea iobagilor de către nobilime e de dată mai veche și e știut la ce tratament aspru a fost supus poporul în cele mai multe ținuturi. Așa încît izbucnirea răscoalei s-a putut dinainte prevedea. Lăsînd la o parte rapoartele multe în această materie, se referă doar la raportul său din anul trecut, în care atrăgea atenția asupra primejdiei care poate cădea asupra principatului prin răscoala care ar putea să izbucnească, indicînd și mijloacele prin care ar putea fi preîntîmpinată. Cunoșcînd starea lucrurilor, a ținut să descopere și cauzele. A încunoștiințat și Guvernul, și la dorința acestuia s-a trimis o comisie mixtă militară și civilă pentru cercetări. Cu acest prilej autoritățile civile au declarat dintr-o trăsătură de condei plîngerile iobagilor neîntemeiate. Pe de altă parte, atît de nedrept au procedat că locotenentul Caliani (*Kallyany*) din regimentul I de graniță, la vederea nedreptăților, s-a retras din comisie. Urmările i-au confirmat temerile. Și pentru că drept cauză unică a răscoalei judecă a fi apăsarea iobagilor, a propus Guvernului mai multe remedii, dar care n-au fost luate în seamă și starea iobagilor a rămas cea veche. Autoritatea civilă nu și-a luat nici măcar atîta osteneală să studieze starea lor de spirit și să prevină prin măsuri prealabile izbucnirea furtunii care se apropia. Guvernul știa precis despre companiile cerute că erau gata de plecare, dar în loc să indice obiectivele spre care trebuiau îndreptate, i-a comunicat raportul secretarului gubernial Koszta că mișcarea s-a liniștit cu totul, neamîntînd nimic de trupe. Nici măcar nu bănuia că focul e gata să se aprindă pînă cînd n-a izbucnit în flăcări. Prin ceea ce a dat dovadă că nu are cunoștință de ce se întîmplă în comitate. Această necunoaștere a stărilor a fost pricina pentru care trupele mobilizate n-au pornit la timp și armata n-a putut împiedica izbucnirea focului. În prezent toate dispozițiile sînt luate în litera ordinelor preînalte. Îi este imposibil însă să pătrundă la temelia lucrurilor, căci Guvernul are tot interesul să țină departe de ele armata. De aceea și cei doi vicecolonei, Karp și Schultz, care în împrejurările de acum au făcut foarte utile servicii și cărora toată țara le datorează recunoștință, din partea Guvernului nu se învrednicesc decît de suspiciuni. Guvernul a și făcut demersuri pentru înlăturarea lor. Autoritatea civilă nimic nu urăște mai mult ca imixtiunea militară, căci prin aceasta armata are prilejul de a se convinge de apăsarea iobăgimii. De aceea armata e înlăturată cu tot felul de ingeniozități de la asemenea investigații și anchete. Aude că și dintre proprietari mulți doresc introducerea urbariului. Ceea ce e dovadă evidentă că faptul de a nu se fi pus capăt abuzurilor împotriva iobăgimii a cauzat în primul rînd izbucnirea răscoalei. Nici din ascultarea celor prinși, el, generalul, nu e în stare să ia cunoștință temeinică de cauzele mișcării, căci Guvernul, cu multă precauție, a rînduit că cei prinși să fie predați autorităților civile, care apoi cu procedură rapidă execută pe

cei care ar putea să aducă mărturii agravante pentru domnia pămînteşti. Cere ca raportul să ajungă şi în miinile împăratului ²⁹.

Apărarea e de acum, fireşte, tardivă, dar rechizitoriul rămîne.

În 22 noiembrie, împăratul adresîndu-se şi mai indignat cancelarului că nobilimea adunată, fără să constituie nici măcar o congregaţie comitatensă (adunare generală) obișnuită, a îndrăznit să execute în mod samavolnic, fără vreo cercetare, statarial, într-un loc vreo 60, în altul vreo 40 de inși (!) din cei prinși. Acest fel de a proceda desigur i-a îndîrjit numai pe oameni, nu va ajuta la nimic. Repetă în aceiași termeni ceea ce comunicase și contelui Jankovich și guvernatorului despre tratarea împăciuitoare a poporului răsculat. Îi comunică de asemenea sistarea procedurii statariale, vinovăția celor arestați urmînd să o stabilească comisia numită. Dar înainte de toate trebuie stăruit ca fiecare să se întoarcă în satul lui și celor fugiți în păduri să li se promită că dacă s-au liniștit, se pot întoarce netulburați la căminele lor. Acesta e singurul și cel mai fericit mijloc de a restabili ordinea și liniștea. O altă pagubă, care mărește numai răul, e nu numai pustiirea reședințelor nobiliare, ci și scăderea populației și a culturii pămîntului. Căci iobagii români, de teamă, nu se mai întorc acasă, ci sau emigrează sau rătăcesc prin păduri, neglijînd agricultura. Dar ceea ce este și mai îngrijorător, e că Guvernul a vrut să dispună insurecția generală a nobilimii. La așa ceva Guvernul nu e îndreptățit fără ordinul și aprobarea sa. O astfel de acțiune trebuie nu numai privită ca cea mai mare cutezanță (*Vermessenheit*), dar ea ar putea avea cele mai regretabile urmări în viitor. Lui, împăratului, singur îi revine și el are în mâini mijloacele de a restabili ordinea și liniștea. Dar în felul acesta s-ar provoca numai o și mai mare îndîrjire, și pînă la urmă ar stîrni cu siguranță un război civil, național sau chiar religios, al cărui sfîrșit și urmări nu se pot prevedea. Dacă Guvernul se va fi complăcut cumva într-o astfel de propunere, el, împăratul, va privi cu cea mai mare severitate pe toți care și-au permis să pună la cale, cu de la sine putere, așa ceva. Speră însă că Guvernul se va fi răzgîndit și se va fi oprit asupra unei alte soluții. Va comunica în consecință prin curier Guvernului din Transilvania această opinie a sa, dîndu-i instrucții răs-picat ca imediat să sisteze orice procedură statarială; dimpotrivă, prin amnistie generală și prin lămurire să convingă pe oameni să se întoarcă în satele lor. Pe Guvern îl va face să înțeleagă că chiar și numai ideea unei insurecții, fără cunoștința și îngăduința sa prealabilă va întîmpina cea mai mare nemulțumire și cea mai serioasă sancțiune a sa ³⁰. Ceea ce cancelarul comunică întocmai, sub formă de rescript imperial, Guvernului ³¹.

Cancelarul în întîmpinarea sa către împăratul scuză numai în parte execuțiile din Deva. Sentințele statariale nu s-au pronunțat numai de nobili adunați și neautorizați, s-au pronunțat de către Tabla continuă și dregătorii comitatului Hunedoarei și Zarandului, deci s-a procedat

²⁹ Apud Robert Kun, *op. cit.*, p. 57—58. O copie, mai redusă ?, în Acte vieneze, II, 27, 28.

³⁰ Beu, *op. cit.*, p. 50—51.

³¹ Caietele, XVII, f. 13—20.

juridic și legal. Vina trebuie căutată numai în execuția în masă. Cît privește acuzația că Guvernul ar fi dispus în sensul insurecției nobilimii, lucrurile stau altfel. Guvernatorul n-a făcut altceva decît a adresat Comandamentului general întrebarea că, în țară fiind puțină putere armată, n-ar fi oare necesar să fie ridicată nobilimea spre legitima sa apărare? Pentru aceasta, crede cancelarul, Guvernul nu merită pedeapsă, căci chiar și în cazul cînd Comandamentul general ar fi răspuns afirmativ, măsura în chestiune n-ar fi fost tradusă în faptă fără îngăduința maiestății sale. Întrucît însă maiestatea să nu îngăduie ridicarea nobilimii spre propria apărare, cancelarul consideră foarte necesar să se trimită mai multă armată în Transilvania, căci numai așa poate fi înăbușită răscoala, care mai tîrziu poate izbucni cu și mai mare furie. Cere prin urmare sporirea urgentă a puterii armate ³².

La același rescript din 22 noiembrie Guvernul răspunde, dezvoltîndu-se, la 30 noiembrie. Consideră că el însuși, din proprie convingere, a procedat în spiritul împăratului, uzînd de indulgență, de mijloace blînde, lămurind poporul indus în eroare. Încă de la primele știri a recurs la serviciile episcopului Nichitici și ale clerului său. Laudă iarăși zelul episcopului, care nu numai și-a mobilizat clerul, s-a dus și în persoană în mijlocul răsculaților să le lămurească nebunia. Cu Comandamentul general guvernatorul însuși a ajuns la o înțelegere ca prin generalul Pfefferkorn și consilierul gubernial să trimită un ofițer de stat major la răsculați pentru a-i anunța ceată de ceată de iertare dacă vor depune armele, se vor întoarce în liniște la casele lor și-i vor preda pe conducători, dîndu-le să înțeleagă că în caz contrar vor fi tratați drept criminali și incendiatori. Trimis vicecolonelul Schultz, a avut întrevedere cu cea mai mare ceată a lor, dar nu așa cum au fost indicațiile, ceea ce Guvernul a raportat împăratului. Guvernul a dat și el numai decît curs ordinului imperial de a aplica procedura statarială, precum și celui din 22 noiembrie care prescria amnistia generală, a ordonat publicarea ei peste tot, explicînd-o, dar și avertizînd pe răsculați să nu se facă vinovați prin prelungirea rezistenței, ci demni de mila împărătească prin depunerea armelor, întoarcerea la casele lor etc. Îi comunică și procedura pusă în vedere comisarului gubernial și comitatelor față de arestați, interogarea, clasarea și deferirea lor justiției. Execuțiile pripite din Deva s-au petrecut mai înainte ca Guvernul să le poată împiedica, comitatul provocîndu-se la ordinul de urmărire a lui Salis. Guvernul i-a atras atenția că a procedat contra dispozițiilor, ceea ce a făcut nu prevede nici o lege a țării, și i-a ordonat să sisteze imediat orice procedură, el să se conducă numai după dispozițiile Guvernului și ale comisarului său. Aflăm și din acest text că Tabla comitatului a executat *jure statario* ³⁴ de arestați, pe 2 femei și un băiat i-a pedepsit cu bătaie, iar pe 13 i-a eliberat sub jurămînt. Pentru ca asemenea cazuri să nu se mai repete, s-au dat dispoziții comitatelor cum să facă deosebirea între cei mai puțin vinovați și cei foarte vinovați, cei mai puțin vinovați fiind pedepsiți corporal, cei găsiți mai vinovați ținuți sub arest

³² Szilágyi, p. 128. Canc. aul. Trans., 15597/784.

și interogatoriile lor înaintate Guvernului. Și-apoi în urma ordinului imperial s-a sistat orice procedură și ținerea lor sub arest pînă la sosirea comisiei regale care să-i cerceteze.

Răscoala se întindea cu repeziciune, amenința să se generalizeze. Guvernul a trebuit să ceară Comandamentului general oprirea ei cu armele. Cum știa că sînt puține trupe în țară, a cerut părerea Comandamentului, ca dacă trupele n-ar fi suficiente și n-ar putea interveni rapid peste tot, nu ar fi necesară insurecția nobilimii și a oamenilor liberi? Comandamentul a răspuns că pentru aceasta nu ar fi încă motive, trupele fac ele tot ce le stă în putință, dar este totuși necesară vigilența sporită a aparatului funcționăresc și a nobilimii la mișcările poporului, ca tot ce li se pare suspect să comunice numaidecît armatei și dregătorilor din imediata apropiere. Sau dacă totuși ar izbucni răscoală generală, unde poporul a săvîrșit fărădelegi și nu este armată care să-i reziste, pînă va veni armata în ajutor, nobilimea și oamenii liberi să poată lua măsuri generale în apărarea lor. Îngrijorarea nobilimii a crescut și mai mult prin faptul că mulți supuși, mai ales români, și din sate mai îndepărtate s-au lăsat seduși de succesele răscoalei, de zvonuri false, au început să refuze dările, robotele. Totuși, pentru a preîntîmpina urmări nedorite, Guvernul îndată ce a aflat despre adunarea nobilimii, a dispus comitatelor să se țină strict de dispozițiile Guvernului, să nu iasă din litera lor sub nici o formă. Dregătorii s-au întors și ei la treburile lor, în afară de cei din ținuturile răsculate. Mai poate să raporteze că satele de dincoace de Mureș sînt liniștite. Protopopul Abru-dului raportează și el că și într-acolo mulți au părăsit rîndurile răsculaților, înclinînd să dea ascultare unor sfaturi mai bune. Guvernul își repetă totuși cererea de a se trimite mai multe trupe în Principat³³.

În 26 noiembrie, adresîndu-se mareșalului Hadik, împăratul se arată mai puțin îngrijorat. Din rapoartele primite reiese că tulburările din Transilvania nu mai sînt atît de îngrijorătoare. (Se referă desigur la rapoarte de după pacificare.) Din prevedere însă e nevoie de noi dislocări militare. Anume, cele două companii din regimentul Orosz de la Sebeș și cele două din regimentul Gyulay de la Gherla și Cluj să fie trimise în regiunile tulburate din comitatele Arad și Hunedoara sau unde ar fi necesare. Vor pleca într-acolo și divizionul de husari din regimentul de Toscana cantonat în comitatul Alba și în scaunul Mediașului. Două din cele trei companii Gyulay care se află la Bistrița să treacă în locul celor plecate. Va comunica mulțumirea sa vicecolonelului Karp și cu deosebire vicecolonelului Schultz pentru comportarea lor bună și abilă. Cere declarațiile țăranilor făcute locotenentului Probst și vicecolonelului Schultz. Grănicerii vor reveni în satele lor, rebonificați fiind pe loc pentru ostenele lor³⁴.

Feldmareșalul Hadik scriind la 26 noiembrie din Viena soției contelui Grigore Bethlen, născută baroneasa Barbara Nalácz, se arată satisfăcut de noile măsuri ale împăratului, liniștindu-i temerile. Despre grozăviile răscoalei românilor a raportat el însuși. Împăratul a luat

³³ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 427—435. Caietele Densușianu, XVI, p. 76—92

³⁴ Beu, *op. cit.*, p. 52. Acte vieneze, II, 98.

măsurile cele mai urgente pentru liniștirea răscoalei, a dispus trimiterea oștilor sale. Așa că nu poate fi nici o îndoială asupra credinței false, ațîțitoare, primejdioase că este oprită armata de a le face ceva sau că împăratului i-ar fi plăcut stîrpirea nobilimii. Aceasta s-a iscat numai din nelegiuirea etc. a românilor³⁵.

Cancelarului Eszterházy în 27 noiembrie împăratul îi cere toate actele de la Cancelarie privind plîngerile domeniului Zlatnei, în care rezidă cauzele primordiale ale turburărilor de acum, precum și pe toate cele favorabile la introducerea reglementării urbariale în Transilvania, pe care apoi el toate să le trimită comisarului, contelui Jankovich.

În aceeași zi de 27 noiembrie îi adresează un lung bilet de mină și contelui Jankovich, precizîndu-și și mai mult atitudinea.

În vederea misiunii importante care i s-a dat, e nevoie să i se facă cunoscute toate împrejurările pentru a putea clarifica adevărul și a pune capăt acestor neorînduiri. Îi trimite și cîteva rapoarte ale unor ofițeri, înaintate de Comandamentul general din Transilvania, din care va putea afla întru cîtva și cauzele inițiale ale răscoalei.

Împăratului îi este cunoscut că de mai mulți ani iobagii domeniului Zlatnei s-au plîns stăruitor, în mai multe rînduri, împotriva asupririi și severității dregătorilor și a autorităților domeniiale. A ordonat în repetate rînduri cercetarea acestor plîngeri și stabilirea exactă a stării lucrurilor, dar, durere, pînă acum zadarnic. Ce-i drept, s-au numit comisiile pentru aceasta. Cercetările însă n-au dus la altceva, decît să fie și mai mult maltratați supușii și să scoată cu fața curată pe dregători, dar niciodată răul n-a fost stîrpit din rădăcină. „Se înțelege că pe un timp lucrurile pot fi reprimite cu forța, dar dacă omenirea e prea mult maltrată, cînd arcul se întinde prea tare, în cele din urmă cu siguranță se frînge“. De aceea în cursul cercetării să stabilească adevăratele izvoare ale acestor tulburări, să examineze toate împrejurările, să oprească toate abuzurile săvîrșite fie de dregătorii comitatelor, fie de cei camerali sau minieri, să schimbe pe funcționarii care va afla că au lucrat contra datoriei lor. Acestea vor fi poate un mijloc și un exemplu mult mai puternice pentru restabilirea și menținerea liniștii decît cele de constrîngere. Asemenea fierbere și asemenea plîngeri există și pe alte domenii miniere sau camerale, cum sînt cele din Maramureș, unde cu toate ordi-nele sale, cele mai energice, nu le-a putut da niciodată de capăt. Dimpotrivă, Tezaurariatul totdeauna i-a tănuțit lucrurile.

Aici el, împăratul, își pune toată încrederea în corectitudinea încercată a comisarului că va examina lucrurile acestea cu tot zelul și cu toată energia, că va pune capăt abuzurilor fără să întrebe prea mult, că va îndepărta pe funcționarii vinovați. În același scop să-și extindă cercetarea și asupra altor ținuturi muntoase și comitate, unde sînt astfel de plîngeri. Cancelariei a dispus să trimită toate actele privind plîngerile din domeniul Zlatnei. Și fiindcă pînă acum nu s-a făcut nici un pas în reglementarea urbarială așa de mult timp promisă, și pentru că la Cancelarie se află un elaborat prealabil, i se va trimite și elaboratul acesta, pentru a putea aprecia dacă nu ar fi bine să înceapă chiar acum.

³⁵ „Századok“, 41 (1907), p. 569.

punerea ei în aplicare. Dar mai presus de toate iobagiatul, care după toate constatările mai există acolo, cel puțin încît se extinde asupra persoanelor, dacă pînă acum cu toate ordinele sale atît de categorice nu se va fi pus capăt acestei apăsări care dezonorează atît de mult omenirea, să fie înlăturat fără întârziere, așa cum s-a făcut cu șerbia (*Leibeigenschaft*) în toate celelalte țări ereditare ³⁶.

Cancelarul lui Eszterházy apoi în 28 îi scrie să dispună ca Guvernul din țărani prînși, să elibereze pe cît mai mulți cu putință, să rețină numai pe cei care sînt de neapărată nevoie pentru cercetări. Aceasta și din pricina greutăților întreținerii lor, și a condițiilor sanitare. Cele două regimente cerute de guvernator din Ungaria nu se mai pot trimite, să se ajute cu trupele existente, dislocînd unități din unele localități săsești, unde nu sînt necesare, în ținuturile tulburate. Se gîndește totuși să îndrepte spre Transilvania batalionul Franz Gyulay din Galiția ³⁷.

În același sens scrie în aceeași zi și mareșalului Hadik. Batalionul Franz Gyulay din Stanislav unde se află să-l trimită în Transilvania, iar în locul lui să comande o parte din garnizoana din Lemberg ³⁸.

Intr-o altă notă din aceeași zi către cancelar se arată iarăși contrarietate de purtarea nobilimii. Din rapoartele primite a aflat că în comitatele Cluj și Hunedoara, de fapt în acesta din urmă, circa 400 de nobili au isprăvit cu răsculații iarăși după bunul lor plac. Prin ceea ce e de temut că spiritul poporului se va îndrîji și mai tare. Cu atît mai mult cu cît nobilii întrebuintează la acestea și pe iobagii lor unguri, ducînd eventual la un război civil general. Se poate aștepta astfel ca lucrurile care acum sînt pornite spre bine să ia o întorsătură primejdioasă. Din ceea ce reiese cît de necesare sînt ordinele sale împotriva insurecției ³⁹.

O a doua notă către mareșalul Hadik din aceeași zi îi cere să ordone ofițerilor să lămurească poporul, care crede că prin conscripția de acum ar scăpa de robote și de alte sarcini, că conscrierea sufletelor (recensămîntul), care începuse în Ungaria, nu va face nici cea mai mică schimbare în contribuțiile și sarcinile lor ⁴⁰.

Cancelarul Eszterházy însă, cu aceeași dată de 28 noiembrie făcu o serie lungă, în 12 puncte, de întîmpinări la măsurile împăratului.

Răscoala — opinează cancelarul — peste iarnă sau scade și se liniștește sau, ceea ce nu poate crede, va crește și mai mult. În cazul întii trebuie să se aibă în vedere că nobilii și-au pierdut toată averea. Mai mult, nu au pentru iarnă nici case unde să se adăpostească. Mulți și-au pierdut copiii, părinții, rudele. Ar trebui luată o măsură de ajuto-rare. Deoarece în acele ținuturi toate bucatele au fost arse, vinul și

³⁶ „...„vorzüglich aber muss das allem Ansehen nach noch immer bestehende Jobajat so weiters sich auf die Personen erstreckt, wenn hierinn Meiner so nachdrücklichen Befehle ungeachtet die Abstellung eines die Menschheit so sehr entehrenden Druckes gleichwohl nicht erfolget wäre, unverzüglich beseitiget werden, so wie es mit dem Leibeigenschaft in allen übrigen Erbländern geschehen ist“.

Beu, *op. cit.*, p. 54. Întregul bilet, tradus, și la Densușianu, p. 310—312.

³⁷ Beu, *op. cit.*, p. 55.

³⁸ *Ibidem*, p. 55—56.

³⁹ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁰ *Ibidem*.

toate băuturile vărsate, și deci va fi lipsă de toate, ar trebui să se aducă bucate din Banat și pentru nobili, și pentru funcționari.

În privința celor prădate trebuie întreprinse cercetările necesare, dispunându-se sub amenințarea pedepsei restituirea lor.

Cît privește amnistia, ar trebui să se adauge că ea nu se extinde și asupra capilor răscoalei, și că ea va avea loc numai dacă oamenii, se vor întoarce pînă la un termen anumit la casele lor și vor restitui lucrurile prădate. Altfel tîlharii sînt răsplătiți pentru tîlhăriile lor, iar dregătorii și nobilii loviți vor fi de două ori pedepsiți și nu vor mai putea fi siguri nici în casele lor.

Contelui Jankovich ar trebui să i se comunice : cu oamenii aceștia să vorbească pe un ton serios și energic, fiindcă dacă vine în fața lor cu vorbe blînde și frumoase, îi întărește și mai mult în rătăcirea și credința lor că tot ce au făcut a fost drept.

Este necesară o deplasare de trupe pe domeniul Zlatnei și o întărire a armatei.

Casele împrăștiate prin munți ar trebui concentrate și formate din ele sate la poalele munților.

Trebuie să se înființeze cît mai curînd școli românești în aceste ținuturi, ca să se poată face cetățeni ai statului din oamenii aceștia ce sînt asemenea fiarelor sălbatice.

Introducerea reglementării urbariale, și chiar în timpul acesta, va avea urmările cele mai rele. Mai tîrziu însă, după ce liniștea și ordinea se vor fi restabilit peste tot, încît să se poată spera într-o stabilitate a ei, atunci poate că va fi timpul pentru operația aceasta. Căci altcum, dacă reglementarea îi va părea poporului bună, va crede că toate le poate obține prin foc și sabie, iar dacă nu-i va plăcea, va începe tulburări și mai mari.

Cum tulburările acestea au început în domeniul cameral și cuibul lor este și acum tot acolo ; cum pe de altă parte, potrivit rapoartelor autorităților montane, ale ofițerilor și ale altora, cu canalii aceasta s-au unit și mineri și chiar și oameni total liberi numai ca să poată prăda ; cum în acest scop poporul a alergat la dînșii din Banat, din Ungaria, cu un cuvînt din toate părțile ; cum supușii de pe domeniul Zlatnei au trimis peste tot emisari, cu amenințări de foc ca să facă pe oameni să se unească cu dînșii, e se pare lămurit de ajuns și în mod sigur că adevărata cauză a tîlhăriilor acestora n-a fost asprimea nobililor. Prin urmare reglementarea urbarială în această situație nu va ajuta la nimic, decît va produce relele urmări pomenite. Acuza adusă nobilimii, că motivul acestor tulburări ar fi fost asprimea domnilor pămîntești, contrazice faptul însuși : s-ar fi unit atunci cu românii și iobagii unguri, secui și sași, care în același fel sînt tratați de domnii lor pămîntești ca și românii. Dar aceasta nu s-a întîmplat. Dimpotrivă, mulți din iobagii aceștia au fost uciși de români.

Conscripția (recensămîntul) ar trebui amînată pînă cînd focul se va stinge cu totul. Aceasta cu atît mai mult, cu cît chiar conscripția unor sate a dat naștere acestor tulburări. Tot așa ar trebui suspendată și conscripția în vederea separării iobagilor de grăniceri, căci și așa

poporul din Țara Hațegului s-a împrăștiat prea tare și deci conscripția nu poate corespunde scopului propus.

Potrivit primului bilet imperial, contele Jankovich a fost trimis în Transilvania numai pentru liniștirea și cercetarea tulburărilor. Dar cel care a sosit ieri îi extinde puterile, el poate să destituie pe funcționari și să numească alții în locul lor după bunul său plac. În afară de aceasta mai are să supravegheze și reglementarea urbană. În virtutea acestei dispoziții toate comitatele trebuie să fie puse sub ordinele contelui Jankovich, iar Guvernului să i se ia toată această activitate, căci chestiunea aceasta stă în legătură cu toate instituțiile politice, economice, și în parte și cu cele juridice. Așa este imposibil să nu se nască o confuzie și să nu se anihileze toată autoritatea Guvernului, care mai ales în aceste momente trebuie susținută. Numirea de noi funcționari pentru contele Jankovich pare a fi cu neputință, căci dînsul nu cunoaște oamenii din Transilvania. Nu se poate spera pe drept cuvînt de la dînsul aprecierea în fond a lucrurilor. Pentru aceasta e nevoie de cunoașterea țării, a tuturor raporturilor sale politice și fizice, și dînsul nici n-a văzut nicio dată Transilvania, și cu atît mai puțin poate afirma că o cunoaște. Misiunea contelui Jankovich ar trebui să se restrîngă astfel la cercetarea cauzelor răscoalei, în înțelesul primei propuneri și să fie îndrumat să procedeze în înțelegere cu Guvernul.

Cum misiunea contelui Jankovich în Transilvania va ține timp mai îndelungat și dînsul are și sarcina afacerilor din Banat, împăratul să ordone dispozițiile de luat în lipsa lui în Banat.

Iar dacă răul acesta împotriva așteptărilor va crește, singurul mijloc e armata și pedepsirea exemplară, căci indulgența pentru răufăcători n-ar fi decît cruzime pentru nevinovați⁴¹.

Drept răspuns împăratul își face întîmpinările sale punct de punct. Pierderile suferite de nobili sînt o nefericire care a căzut asupra lor, în privința aceasta nu se poate face nimic pentru dînșii, cum nu se poate face pentru cei care dintr-o întîmplare au fost păgubiți în averea lor. Pentru copiii care și-au pierdut părinții să se designeze prin judecătorie tutori oficiali. Și cum au fost arse în genere numai curți nobiliare și sate întregi puține (de fapt n-a fost ars nici unul !), nu se poate lua altă dispoziție decît să se permită liberul transport de bucate din Banat și din celelalte părți ale Transilvaniei.

E de la sine înțeles ca celui căruia i s-a luat ceva, în cazul în care își recunoaște lucrul luat, să i se restituie, dar aceasta trebuie să se facă numai pe cale judecătorească, nu pe cale personală.

Cît privește amnistia, în afară de cei doi care au fost prezenți la convorbirea cu vicecolonelul Schultz, deosebirea între capii răscoalei și cei care au alergat numai după ei e atît de dificil de făcut, încît pentru a restabili liniștea și a face pe oameni să se întoarcă la casele lor, amnistia trebuie să fie generală și apoi sub alt pretext să fie trasi la răspundere numai capii care se vor dovedi prin investigație. Altfel, prin indemnurile lor mulțimea va rămîne mereu adunată.

⁴¹ Densușianu, p. 313—320. Caietele XVI, f. 55—68.

Tonul contelui Jankovich față de țăranii răsculați trebuie să fie tonul omului nepărtinitor și drept, al trimisului regal, adică sever cu cei care nu-și recunosc și nici nu-și regretă faptele, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea lor, zelos să descopere adevărul fără nici o considerație pentru nimeni și, în sfârșit, compătimitor, ca să poată pune capăt abuzurilor și asupririlor. Să arate țăranilor prin fapte că ce-i echitabil se face pentru ei, cerînd și din partea lor liniște și supunere neapărată.

Armatei i s-au dat toate dispozițiile de mișcare.

Concentrarea caselor, cu deosebire în ținuturile de munte, unde pămînturile de cultură sînt atît de împărțite și depărtarea oamenilor de mine așa de mare, ar fi ceva foarte împovărător. Punerea în aplicare a acestei propuneri să se mai amîne.

Școlile, ce-i drept, sînt de lipsă, dar chiar împrăștierea caselor face introducerea lor dificilă și neeficace. Iar la insinuarea cancelarului că oamenii aceștia sînt asemenea fiarelor sălbatice, împăratul replică : „Poate că tot cu același succes s-ar putea preface fiarele acestea sălbatice, dacă cel puțin domnii pămîntești ai acestor români ar primi prin școală principii mai bune“⁴².

La obiecțiile cancelarului în legătură cu introducerea urbariului și că adevărata cauză a răscoalei nu a fost asuprirea nobililor, împăratul răspunde lung : Toată lumea știe că de zece ani de zile toți iobagii din Transilvania, și cu deosebire românii s-au plîns insistent împotriva robotelor și o dovedesc actele că încă împărăteasa dăduse cele mai clare ordine pentru reglementarea lor și că ele n-au fost respectate. E firesc ca unde există asupri și dispăre orice posibilitate de îndreptare, nici liniștea nu poate domni. Sînt lucruri cunoscute, care nu se pot tăgădui, că în domeniul Zlatnei au existat o mulțime de asupri excesive și prin urmare și plîngeri împotriva lor, că Tezaurariatul cu Oficiul monetar și montanistic (minier) de acolo, care e cu totul absent, niciodată n-au făcut ca asupririle acestea să înceteze. Dimpotrivă, orbite de funcționarii lor, caută încă să-i scuze. E fapt știut, că astfel de plîngeri stau acolo încă din luna aprilie nerezolvate și că tot astfel se întîmplă și în celelalte orașe miniere, cu deosebire la Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitich face pe tiranul, iar fratele său aici îl acopere. Conte Jankovich va avea de făcut deci negreșit o cercetare în domeniul Zlatnei, să pună capăt acestor plîngeri și să pedepsească pe vinovați. Totodată trebuie să se introducă și urbariul, care după atîtea prelucrări a fost, în sfârșit, găsit acceptabil atît de Guvern cît și de Cancelarie și în acest chip să se facă dreptate acestor oameni, să se vadă că așa cum românul rebel a fost spînzurat, decapitat, împușcat sau condamnat la alte pedepse grele, tot așa se pune capăt și plîngerilor sale și se introduce un urbariu convenabil, impunîndu-se prin putere regală să-l observe atît domnul cît și iobagul. În acest fel reglementarea nu va face deloc falsa impresie presupusă de cancelar.

⁴² „Vielleicht wäre es ebenso ausgiebig... dass einstweilen die Grundherrschaft dieser Wallachen durch Schulen bessere Grundsätze überkämen“. Densusianu. p. 315.

Recensămîntul populației nu are absolut nici o legătură cu tulburările acestea — observă împăratul. Chiar pentru a da o probă că nu are, trebuie continuat, mai ales în locurile unde n-a fost nici o tulburare și prin urmare nu se poate veni cu scuza că oamenii nu sînt acasă. Separarea iobagilor de grăniceri însă poate să rămînă deocamdată în suspensie, făcîndu-se ea chiar în Țara Hațegului.

Nici în ce privește restrîngerea puterilor contelui Jankovich împăratul nu cedează. Contelui Jankovich în tot cazul trebuie să i se lase autoritatea de a putea destitui pe funcționarii comitatensi și camerali pe care-i va afla vinovați și de a pune alții în loc. În privința modului cum se va introduce urbariul, precizează : modul acesta i se va comunica cu singurul scop ca dînsul în cursul misiunii sale să instruiască poporul și pe dregătorii domeniiali în privința aceasta. Punerea în aplicare însă trebuie fără îndoială încredințată Guvernului și comitatelor, și numai în cazul cînd aceste autorități nu vor proceda cu seriozitate și potrivit datoriei lor, atunci să se numească cîțiva comisari, cum s-a făcut în Ungaria. Cît pentru treburile din Banat, contele Jankovich trebuie să ia singur dispozițiile pe care le va afla de cuviință, pentru că neavînd să execute dînsul reglementarea urbarială, misiunea sa nu va dura mult. Dacă s-ar întîmpla ca totuși să țină timp mai îndelungat, să meargă la Timișoara comitele Carașului, contele Haller, să conducă provizoriu afacerile de acolo în locul lui Jankovich⁴³.

Ca urmare a biletului de mîna din 27 noiembrie al împăratului, cancelarul Eszterházy adresează și el în 29 noiembrie un lung mesaj contelui Jankovich în acest sens. Intrucît împăratul a lăsat reglementarea urbarială în seama Guvernului și comitatelor, Cancelariei nu-i mai rămîne decît să-i transpună toate actele referitoare la cercetările întreprinse în urma plîngerilor supușilor de pe domeniul Zlatnei, împreună cu observațiile Camerei în treburi monetare și miniere.

Cum comitatele au să facă și cercetările și au să întocmească și rapoartele despre cauzele tulburărilor, trebuie operate și înlocuiri de funcționari. Mergînd în Transilvania, contele Jankovich să înceapă în Deva operațiile prescrise, să interogheze amănunțit atît pe mulții arestați din Deva, cît și pe cei din castelul Hunedoarei, să le cerceteze plîngerile mai adînc, instigatorii și conducătorii, cît și cei care în cursul răscoalei s-au făcut vinovați de vreo fărădelege să fie puși la arest sigur, iar ceilalți să fie imediat eliberați cu avertismentul să se întoarcă direct acasă, iar acolo să se comporte în pace și liniște, altfel sînt pasibili de pedepse corporale sau chiar de osînda morții. De la Deva să se îndrepte la Aiud, unde este sediul comitatului Alba și sînt arestați mulți răscuțați, procedînd în același fel ca și la Deva. În amîndouă locurile însă pe funcționarii comitatului, care prin modul lor de a proceda sau prin comportamentul lor au dat prilej la această răscoală să fie imediat îndepărtați și înlocuiți cu alții. Intrucît însă el nu cunoaște deplin specificul transilvănean, la numirea în aceste posturi va consulta și Guvernul sau cel puțin pe comitele comitatului, care să-i servească lămuririle necesare

⁴³ După Densușianu, p. 313—320, unde e reprodus în traducere, aproape în întregime, textul însuși și după textul copiat în caietele sale, XVI, f. 55—68.

și ajutorul lor. După terminarea operațiilor și aci, va trece în domeniul Zlatnei, punctul de plecare al actualelor tulburări, cauza cărora ar fi fost multiplele și nenumăratele asuprii ale funcționarilor de acolo. Îndată ce sosește acolo să cerceteze în adâncime plîngerile supușilor acestui domeniu, să înlăture imediat abuzurile descoperite și să înlocuiască, în acord cu Tezaurariatul, pe funcționarii care prin apăsările și procedeele lor au putut da poporului motiv de revoltă. Dacă plîngerile sînt în legătură și cu sistemul urbarial sau minier, în problemele ținînd de sistemul urbarial va consulta Guvernul, în cele ținînd de sistemul minier Tezaurariatul.

În cercetarea și liniștirea tulburărilor împăratul vrea ca tonul comisarului său să fie imparțial, cuviincios, al omului trimis de rege etc. (repetă cuvintele împăratului), arătînd prin fapte că se face tot ce se cuvine pentru ei. Dar în schimb și de la ei se pretinde liniște și supunere. În acest scop comisarul va trebui să lămurească atît pe domnii pămîntești cît și poporul că împăratul are intenția să introducă în curînd o nouă reglementare urbarială, stabilind astfel o măsură mai echitabilă în vederea atașamentului reciproc dintre supus și domnul său.

Să ia măsurile de cuviință și în treburile din Banat, socotind că misiunea sa în Transilvania nu va dura prea mult. Dacă totuși ar dura, atunci să avizeze ca să se poată lua măsuri de substituire.

Intrucît misiunea trebuie să și-o îndeplinească printre răsculați, împăratul a solicitat prin Consiliul de război Comandamentul general să-i dea o escortă militară corespunzătoare împrejurărilor și autorității pe care trebuie să o aibă față de popor⁴⁴.

La 29 noiembrie împăratul îi adresează un nou ordin contelui Janovich. Lăsîndu-i misiunea din Banat în seama organelor de acolo, îi reamintește misiunea din Transilvania, indicîndu-i acum și cum să procedeze față de cei ascultați. Cei care au săvîrșit fărădelegi mai mari să fie reținuți în detenție sigură. Ceilalți însă, care numai au urmat pe instigatori, să fie puși în libertate cu avertismentul de a se întoarce negreșit la casele lor, și a se purta liniștiți și pașnici. Împotriva celor care au săvîrșit crime să se întreprindă procedură judiciară, comunicînd împăratului rezultatul pentru a hotărî asupra sortii lor. Cum cu prada și nimicirea bunurilor în unele părți va apare fără îndoială lipsa de bucate, să ia măsurile necesare pentru importul liber de produse din Banat și din comitatele vecine ale Ungariei⁴⁵.

La raportul Guvernului din 18 noiembrie împăratul îi reproșează că de lucrul principal, adică de curmarea apăsării poporului nu pomeneste, ceea ce ordonă din nou⁴⁶.

Cu data de 1 decembrie împăratul îi scrie iarăși cancelarului. Reglementarea urbarială, cum și-a exprimat ideea de curînd, de mult timp pregătită, a ajuns în stadiul realizării, să-i înainteze; cu propunerea sa proiectul, ca să-și poată exprima aprobarea asupra lui, alăturînd și textul unei publicații, care tradusă apoi în toate limbile uzuale se va publica

⁴⁴ Arh. Comisiei, I, 568—571.

⁴⁵ *Ibidem*, 574—575.

⁴⁶ Szilágyi, p. 159.

peste tot și în care se va arăta lămurit cum pe de o parte s-au luat măsuri ca deodată cu introducerea urbariului să fie sistate toate abuzurile și oprimările, pe de alta se va cere împlinirea exactă a tuturor obligațiilor, cu atât mai mult cu cât prin această reglementare totul e precizat cu cea mai mare exactitate. Iar în 2 decembrie adaugă că în reglementarea urbarială pentru Transilvania, în locul celor patru zile (de lucru) se vor stabili numai trei, corectînd în acest fel elaboratul⁴⁷.

În aceeași zi de 2 decembrie se adresează simultan și contelui Eszterházy, și contelui Kolowrat. Constatînd că nenorocita anchetă a plîngerilor din domeniul Zlatnei, atît de mult întîrziată, a zăcut multe luni nerezolvată la departamentul monetar și minier (*Münz u. Bergweesen Departament*), vrea o cercetare a chestiunii la locul ei, și să știe înlăturate abuzurile și neorînduiele de la acest departament. Vrea însă o anchetă inopinată. Cei doi să stabilească ziua, în cercetare implicînd și un consilier aulic, în speță de vicecancelarul baron Gebler. Acolo se vor duce, se înțelege, fără știrea prealabilă a departamentului, vor ancheta pe referenți, vor cerceta registratura, căci presupune cu tot temeiul că aci se ascund cîteva restanțe și neorînduiele de manipulare. Și-apoi îi vor prezenta un raport fără vreo considerație la persoane.

Împăratul se oprește și asupra raportului lui Ioan Piuaru. El conține plîngeri însemnate ale națiunii române — îi scrie în 8 decembrie cancelarului Eszterházy. Cancelarul va dispune să se facă o copie de pe el, pe care o va trimite imediat contelui Jankovich, ca să o utilizeze dacă va fi nevoie la lucrările Comisiei și să sisteze acele excese, dacă ele într-adevăr există, imediat⁴⁸.

Cum se exprimă împăratul despre răscoală în corespondența cu frațele său Leopold, care acum guverna Toscana ? La 15 noiembrie îi comunică noua veste, în același ton al primei reacții. Evenimentul e foarte neplăcut. Țăranii români ațîțați de un blestemat, care are o patentă ca fiind din partea sa, a împăratului, s-au adunat în ceată, aprind casele seniorilor și îi omoară. Cred că vor fi militari și că senoirii unguri sînt dușmanii lor. Acestea se petrec la frontierele Transilvaniei, Banatului și Ungariei. S-au pus în vedere mijloacele serioase pentru a reprima această frenezie⁴⁹.

În scrisorile către frațele său diminuează voit. La 18 noiembrie îi scrie că tulburările țăranilor s-au clarificat într-atît că nu erau decît patruzeci de ticăloși care s-au încumetat să aprindă cîteva case ale seniorilor. Așteaptă rapoarte ulterioare⁵⁰.

⁴⁷ *Beu, op. cit.*, p. 56—57.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 58—59. Cancelarul Eszterházy către Jankovich, Viena, 9 dec. 1784, Arh. Comisiei, I, 754—755.

⁴⁹ „Ici, nous avons un événement fort désagréable, il y a des paysans valaques qui, excités par un coquin qui porte la Toison et a une patente comme s'il était envoyé de ma part, se sont attroupés et allument les maisons des seigneurs en tuent aussi ; enfin croient qu'ils seront militaires et que les seigneurs hongrois sont leurs ennemis. Ceci se passe sur les frontières de la Transylvanie et du Banat et Hongrie. On a avisé aux moyens sérieux de réprimer cette frénésie“. *Beu, op. cit.*, p. 109.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 110.

La 25 noiembrie îi comunică iarăși scurt că tulburările țăranilor în Transilvania sînt ca și terminate și că dacă ar fi fost luate de la început ele n-ar fi ajuns niciodată la atîta ⁵¹.

În schimb fratele său, scriind în 26 noiembrie, se arată foarte interesat în a cunoaște mai de aproape evenimentele. Chestiunea românilor e foarte dezagreabilă, mai ales în momentul acesta și înspre hotarele Turciei. E surprinzător că s-a găsit un om atît de cutezător pentru a îndrăzni să-i ațîțe în numele împăratului. Trupele pe care le-a trimis natural vor fi împrăștiat pe acești ticăloși (*coquins*) și arestat pe căpetenia lor. Chestiunea fiind atît de neobișnuită (*singulière*), îl roagă să-i comunice și dînsul la timpul său cum s-a sfîrșit, să-i dea detalii asupra începuturilor ei și cine e omul care s-a dat drept trimis al împăratului, cu ce patentă falsă sau mijloc i-a ațîțat, care au fost ideile lor, ce excese au comis și cum s-a terminat totul. Să nu ia întrebările sale drept o indiscreție. E numai dorința sa de a fi informat asupra unui lucru atît de neobișnuit și important în consecințele sale, el fiind foarte asemănător cu ceea ce s-a petrecut, sînt mai mulți ani, în Boemia, cu prilejul răscoalelor țăranilor împotriva seniorilor lor ⁵².

În răspunsul său din 3 decembrie împăratul îi dă acum mai multe lămuriri. Îi trimite două rapoarte principale ale Comandamentului general din care să vadă cu aproximație ceea ce este. Și-apoi îi împărtășește cunoștințele și judecățile proprii asupra originilor și mersului răscoalei. Excesele de tot felul, de mulți ani, ale posesorilor — îi scrie el — au dat motiv de plîngeri generale a întregii națiuni și mai cu seamă celei românești. Nu s-a găsit nicicînd vreun mijloc de a le remedia, nici chiar de a introduce o reglementare urbarială. El, împăratul, a făcut în zadar tot imaginabilul. A ajuns în sfîrșit să facă Guvernul și Cancelaria să conceapă urbariul, dar nimic nu e expediat încă. Funcționarii domeniului Zlatnei, care e sub direcția departamentului minelor, s-au distins în primul rînd în tot felul de pungășii. În ciuda repetatelor plîngeri și a comisiilor trimise, n-au putut fi făcuți să se plece. Găsindu-se însuși acolo în anul trecut, atîta doar a putut face că a fost delegată o nouă comisie, ale cărei rapoarte să fie înaintate direct la Viena. A și primit unul din luna martie. Departamentul minelor însă l-a lăsat să zacă pînă în noiembrie. Supușii trimițînd pe deasupra și deputați, au primit de la Cancelaria ungară asigurare în scris să se întoarcă acasă și să aștepte în liniște hotărîrea, pînă atunci neavînd a se teme de nimic. Dar abia au ajuns la Zlatna, au fost arestați și maltratați din nou. Pe deasupra, unul cu numele Horea, scăpînd, a adunat pe țărani și i-a ațîțat împotriva posesorilor și dregătorilor lor, zicînd că e împotriva poruncii împăratului că se poartă așa cu ei. În fine, pretindeau să fie încorporați în districtele militare. În loc de a potoli chestiunea și de a le băga mințile în cap, Comandamentul general a însărcinat un comisar să-i înscrie. Ba acesta a și luat cîte o mică plată de la fiecare și a trecut popilor sarcina. Guvernul apoi le-a publicat acestor oameni care se ziceau militari și nu voiau să mai lucreze pentru domnii

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem*, p. 110—111.

lor, că această conștiință nu e deloc valabilă. Dar ei s-au opus, zicând că văd ei bine că domniii unguri nu caută decît să-i asuprească împotriva voinței împăratului. De aci și-au făcut planul să ardă casele posesorilor și să-i gonească de moarte, ferindu-se totdeauna de a se atinge de satele și de tot ce aparține direct suveranului. Focul s-a întins rînd pe rînd și românii nemulțumiți trimiteau din sat în sat poruncile ca venind din partea împăratului, de a nimici pe nobili; ceea ce țărani n-au întîrziat să facă. Guvernul și Comandamentul general la începutul dezordinilor cinci zile au parlamentat asupra a ceea ce aveau de făcut. În acest timp lucrurile au prins putere, s-au întins și mii de dezordini au urmat. În sfîrșit a trebuit să le reprime armata. Turmentații s-au opus și au fost mulți omorîți. Printre altele, Guvernul a avut nefericita idee că nobilii trebuie să se ridice cu domesticii lor unguri și să pornească împotriva supușilor lor români. Îl lasă să judece singur excesele pe care le-au comis. Între altele au fost arestați 31 de țărani, la care nobilii le-au tăiat capul într-o singură zi fără nici o formă de procedură. A schimbat pe comandantul general și a trimis în locul lui pe generalul Fabris. Doi comisari, unul civil și altul militar vor examina fondul acestei chestiuni și vor remedia solid plîngerile. Urbariul e pe cale să se publice și în așteptarea unei amnistii generale trebuie trimis înapoi fiecare la vatra lui. El așteaptă în fiecare moment știrea că ordinea s-a restabilit cu totul, după ce Schultz, care le-a vorbit, i-a îndemnat să-și vină în minți⁵³.

Leopold în răspunsul său, din 10 decembrie, e mult mai pornit. Se arată de-a dreptul „mortificat“ de îngrijorările pe care trebuie să le îndure împăratul în urma tuturor acestor inconveniente, scandalizat de neconceputa și neiertata conduită a Guvernului și armatei într-o afacere de această importanță, care trebuia înăbușită numaidecît. Mai ales ideea insurecției nobilimii o găsește oribilă și absurdă. Ea nu numai că nu remediază inconveniente, ci le sporește încă, fomentează și întetește ura dintre stăpîni și supuși, tocmai ceea ce trebuie temperat⁵⁴.

Surpriza consumată, împăratul revine deci la albia luminismului său. Răscoala trebuie înăbușită cu puterea armelor la nevoie, continuă prin urmare ordinele pentru mișcările de trupe. Acuză Comandamentul general, Guvernul pentru neintervenirea la timp. Înlocuiește pe generalul comandant. Dar dispune în genere mijloace pașnice, indulgență, persuasiune. Mulțimile ignorante au fost induse în eroare, au fost atîțate de conducători blestemați, ticăloși (*coquins*) care trebuie pedepsiți. Pen-

⁵³ *Ibidem*, p. 111—113.

⁵⁴ „Quant aux affaires de Transylvanie je vous avoue que je suis bien mortifié des inquiétudes qu'elles vous ont causé et de tous les inconvenients qui en sont venus en conséquence, mais j'avoue que je suis scandalisé de l'inconcevable, et impardonnable conduite du Gouvernement, et du militaire dans une affaire de cette importance qui devait être assoupie sur le champ; en redressant les griefs de ces gens et en faisant rentrer dans l'ordre qui s'en étaient écartés, surtout l'idée de former une insurrection des nobles contre les paysans est horrible et absurde, en ce que non seulement elle ne remédie pas aux inconvenients, mais en fait naître davantage, mais qu'en outre elle fomente et anime la haine et diversion entre les maîtres et les sujets, qui est justement ce qu'il fallait tâcher d'apaiser“. *Ibidem*, p. 113.

tru ele însă dispune amnistie generală. Căci severitatea supune dar nu convinge. Și fără convingerea maselor de răul săvârșit, acesta ar putea izbucni din nou. Trebuie temperați și nobilii și funcționarii. Trebuie sistată insurecția nobilimii, care nu face decât să ațite și mai mult pe țărani. Alarmat de execuțiile nobilimii, sistează dreptul statarial. Arcul nu trebuie întins prea mult, căci de bună seamă se frânge. Împăratul recunoaște cauzele răscoalei în apăsările multiple ale domnilor pămîntești, în robotele excesive, în abuzurile practicate, în relele îndurate mai ales de români, în nerezolvarea plîngerilor de pe domeniul Zlatnei, în neintroducerea urbariului, în neînălțurarea șerbiei, în defectuoziitatea constituțională a țării, a comitatelor și concepe măsuri în consecință. Înfruntă reacția Cancelariei, întîmpinările ei, rămîne la soluții proprii. Pentru investigarea cauzelor răscoalei trimite comisie regală, peste capul autorităților Transilvaniei, dorind descoperirea imparțială a adevăratelor cauze ale răscoalei și remedii corespunzătoare. Fără aceste remedii, fără o atitudine împăciuitoare, se teme că oamenii nu se vor întoarce la casele lor. Se teme de scăderea populației, a culturii pămîntului, de emigrări, care țin de problemele fundamentale ale statului.

Și-apoi după ce e informat de „liniștirea“ răscoalei în urma strata-gemelor Comandamentului și Guvernului, devine și mai împăciuitor. Sincronizarea ordinelor împăratului cu evenimentele, în condițiile comunicațiilor de atunci, nu era posibilă. Ordinele sale cele mai severe se produc după „împăciuire“, iar cele mai împăciuitoare în timp ce răscoala reizbucnește. La sosirea lor în Transilvania sînt mereu depășite de evenimente, dar în liniile lor directive operante. Nu apare în textele împăratului nimic din revendicările țăranilor de la Tibru, de la Brad, și cu atît mai puțin din cele exprimate în ultimatul lor de la Deva, care nu intrau în vederile lui. Dar apare seria remediilor reformiste ale luminismului său.

În urma ordinelor imperiale Guvernul Transilvaniei, cu data de 30 noiembrie, se grăbește să publice amnistia generală.

Adresîndu-se celor patru comitate, Sibiu, Alba, Cluj și Hunedoara, le pune în vedere „clementissimul rescript“ din 22 noiembrie prin care împăratul sistează aplicarea dreptului statarial, așteptînd pentru cercetarea captivilor Comisia regală care va veni și poruncește amnistia generală. Comitatelor și dregătorilor li se poruncește *strictissime* să nu arate nici o neîncredere poporului, ca cei care vor să se întoarcă la ascultare și liniște, să se poată întoarce la ale lor. Nobilimea deși grav ofensată, rațiunea sfătuiește să treacă cu vederea injuriile. Le trimite și patenta de amnistie generală, pe care să o publice, îndemnînd pe cei care mai rătăcesc prin păduri să se întoarcă în satele lor. Să se pună în vedere amnistia și celor care mai persistă în nesupunere, dacă în semn de supunere și de credință depun armele, se întorc la casele lor și acolo rămîn în liniște⁵⁵.

Patenta glăsuiește în acest sens. Împăratul luînd cunoștință despre violențele poporului român răscolat, cu toate că după lege ar trebui pedepsiți cu pedepsele cele mai severe — se spune în patentă —, maies-

⁵⁵ Caietele, XVII, f. 76—80.

tatea sa condusă de înăscuta sa indulgență a binevoit să acorde prin rescriptul regesc din 22 ale lunii acesteia o amnistie generală tuturor acelor care se vor întoarce în pace la casele lor și vor rămâne liniștiți. Referindu-se la patenta sa din 11 noiembrie, prin care însuși i-a chemat la calea cea bună oferindu-le speranța iertării și amnistiei din partea împăratului, Guvernul publică acum în numele maiestății sale o amnistie generală și le poruncește să-și dea silința să se facă vrednici de această milă împărătească, să se întoarcă iarăși la liniște și pace, să iasă de prin ascunzișurile lor, să se întoarcă liniștiți la casele lor, să depună armele și alte asemenea instrumente, să rămână liniștiți la casele lor, să se abțină de la orice întruniri sau uneltiri (*conventiculis, aut machinationibus*), ca în acest chip să se ferească de pedeapsa care negreșit va cădea asupra acelor care vor rămâne și de aci înainte în stare de rebelie⁵⁶.

Traducerea românească a patentei, imprimată, făcută într-un limbaj corupt, greu accesibil :

„Noi, Preaosfințitul, chesaro-crăiască și apostolicească mărire împăratului și craiului Germaniei, Ungarii, Bohemii și a Ierusalimului, Archiducului Austriei, a ducului Burgundii, a mare principatului Ardealului Gubernium, preaosfințita chesaro-crăiască și apostolicească mărire înștiințându-se de prea grozavele silnicii a tulburătorului neamului românesc și împrejurările acestora, măcar că aceia din faptele cele rele făcute s-au făcut pre de grele pedepse vrednici, dacă se vor socoti acelea după puterea legilor. Însă a sa preaosfințită chesaro-crăiască mărire prin milostivul său decret de la 22 a lunii lui Noemvrie, din născuta sa milostivire tuturor, cari cu pace se vor întoarce la locurile lăcașurilor sale și în pace se vor întoarce la casele sale, bine au voit cu milostivire a le dăruii obșteasca amnestie, adevăc iertăciune, împreună și comisie crăiască a rinduit în fața Excelenței Sale Domnului Grof Antoniu Jankovich și a Domnului Generariului Depapila pentru cercarea sau investigația primelor răscoale, adevăc a tulburării, după cum crăiescu gubernium cu puterea alteia patente date la 11 Noemvrie de toți cărora se cuvine nu-l lipsise mai înainte a înștiința. Pentru ca să cuprinză sfatul mai zdravine pentru acel sfârșit făcuse spre nădejdea căpătării milii și a iertăciunii de la a sa preaosfințită mărire, așa și acum tot acelor cu numele cel crăiesc a preaosfințitei mării sale amnestia cea de obște, adevăc iertăciune vestește și publicălueste prin puterea acestei patente, de acum poruncind, că să se silească a fi vrednici de mila aceasta, Chesaro-crăiasca sa mărire a se întoarce la locurile lăcașurilor sale cu pace, armele și alte asemenea acestora unelte să le pue jos și să le lase, pre sine în pace să se dea și în liniște să se așeze și din locurile în care s-au băgat și ascuns să iase, și în casele sale cu pace să se fie și mai pe urmă de toate adunările și învrăjbirile să se oprească și prin aceste de pedeapsa aceea va scăpa, care neiertare i-ar aștepta pe cei ce ar fi în tulburări. Din crăiescul gubernium al marelui principat Ardealului. Dat în Sibiu, 30 Noemvrie 1784. Br. Samuil de Bruckenthal, Guvernator, David Szekely, Cancelar“⁵⁷.

Se distribuira și comandanților de trupe câte un număr de exemplare, pentru a le publica mai înainte țăranilor prin preoți și numai după ce nu se vor fi împrăștiat nici în urma publicării să facă loc armelor.

Cu aceeași dată de 30 noiembrie Guvernul răspunde, dezvinovățindu-se, la rescriptul imperial din 22 noiembrie care dezaproba insurecția

⁵⁶ După textul tradus de Densușianu, p. 370. Textul patentei în Arh. Comisiei. V, 268—269.

⁵⁷ Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, II, p. 304—305.

nobilimii și procedura ei abuzivă, invocînd și măsurile sale pentru liniștirea răscoalei, patentele, misiunea comisarului gubernial și a episcopului Nichitici. Aici guvernatorul afirmă că s-a înțeles cu generalul comandant să trimită prin generalul Pfefferkorn și comisarul gubernial un ofițer superior, special ales, la răsculați să le comunice că vor avea milă și iertare dacă vor depune armele, se vor întoarce liniștiți la casele lor și vor preda pe conducători. Iar dacă nu, vor fi priviți și tratați drept criminali și incendiatori. Comandamentul a și dat ordin în acest sens în 12 noiembrie. Dar în scurt timp vicecolonelul Schultz a venit cu rezultatul convorbirilor sale, cu care nu a fost însărcinat (înțelegînd cu știrea și consimțămîntul Guvernului). Măsurile luate însă, Guvernul a aflat cu părere de rău că au avut prea puțin efect, mai ales în Zarand și în ținuturile miniere ale Zlatnei și Băii de Arieș. Împăratul a ordonat mai întîi aplicarea dreptului statarial și apoi retragerea lui și amnistia generală, pe care Guvernul a publicat-o (de fapt a emis-o cu aceeași dată de 30 noiembrie). A dat și episcopului Nichitici din nou dispoziții să pună toată osteneala pentru a readuce la supunere poporul, acum în virtutea amnistiei generale. A dat dispoziții și pentru clasarea și tratarea celor prinși. Comitatul Hunedoarei a decapitat 34 de deținuți *iure statario* în virtutea decretului emis împotriva lui Salis, a pedepsit cu lovituri de bici două femei și a pus în libertate 13 înainte de a primi ordinul de dezaprobare al Guvernului. Cît privește insurecția nobilimii aceeași scuză. Guvernul numai a întrebat Comandamentul dacă în cazul cînd trupele n-ar mai fi suficiente pentru a veni în ajutor destul de repede, n-ar fi necesară ridicarea și asocierea nobilimii și a oamenilor liberi la arme? La ceea ce Comandamentul a răspuns că nu ar fi încă motive pentru așa ceva, trupele fac tot ce e posibil. E suficient dacă funcționarii și nobilimea veghează la toate mișcările poporului, comunicînd imediat tot ce socotesc suspect. Iar dacă în ciuda acestor precauțiuni ar izbucni o revoltă generală, nobilimea și oamenii liberi pot lua în interesul lor, acolo unde nu este armată la îndemînă, măsurile necesare și pot acționa pînă la sosirea armatei. Cum răsculații înșiși au răspîndit nebunia că armata nu va veni în apărarea nobilimii, nobilii și dregătorii s-au refugiat la orașe, dar cei care n-au putut-o face s-au adunat în cete mari, s-au înarmat și împreună s-au pus împotriva pericolului amenințător. Mulți supuși, și mai ales românii, chiar și în ținuturile liniștite și cele mai îndepărtate erau atenți la succesele răscoalei și începeau să refuze daturile, robotele, ba chiar și darea publică, e explicabilă îngrijorarea nobilimii. Guvernul a retrimis pe dregători la posturile lor și a căutat să liniștească nobilimea, încredințînd-o că s-au luat măsurile militare pentru restabilirea siguranței, a căutat să convingă dregătorimea cît și nobilimea să dea uitării insultele suferite, să caute a cîștiga încrederea supușilor. De fapt Guvernul poate raporta acum că dincoace de Mureș, atît în comitatul Hunedoarei, cît și în al Sibiului lucrurile s-au liniștit. Doar în Zarand și în domeniile miniere mai continuă încă într-o măsură oarecare răscoala. Dar și de acolo, protopopul din Abrud informează că mulți s-au desprins din ceata lui Horea, înclinați să asculte de sfaturi mai bune. Guvernul solicită totuși

trupe mai multe în principat, ca să înlăture îngrijorarea și îndoiala și să asigure fericirea unei liniști netulburate de frică⁵⁸.

Reținem din raport lămuririle în plus în legătură cu misiunea vice-colonelului Schultz. La Tibru el a tratat din inițiativa Comandamentului fără ca acesta să se fi înțeles cu Guvernul. Înțelegerea dintre comandant și guvernator s-a produs după aceea și rezultatul ei a fost misiunea lui Ioan Piuriu.

Dar chiar în momentul cînd Guvernatorul emitea patenta și căuta să liniștească pe împărat cu raportul său reizbucnea în Munți, cu un nou avînt, acțiunea țăranilor.

SCHULTZ LA CÎMPENI

Incerările de pacificare prin ascultarea binevoitoare a doleanțelor țărănești, prin promisiuni de a interveni pentru satisfacerea lor, a putut opri pentru un moment avîntul țărănesc. Dar erau departe de a readuce liniștea și pacea. Țăranii așteaptă rezultatul celor convenite, evident cu gîndul de a se ridica din nou dacă el nu va fi mulțumitor.

Termenul de opt zile la care au convenit expira și vicecolonelul Schultz era așteptat cu răspunsul.

Dar răspunsul nu putea fi cel așteptat de ei.

Schultz își prezintă raportul Comandamentului general. Iar acesta îl trimise, împreună cu adjunctul său, căpitanului Caballini, care să prezinte cele petrecute și guvernatorului. Dar guvernatorul, care tocmai avea societate în casă, nu-l ascultă. Îi ceru raport în scris. Ba îl făcu și atent, că de ce a făcut el va răspunde. După aceea s-a întors la societatea sa¹. Așa generalul i-a transmis rapoartele lui Schultz și Probst în scris, cerîndu-i părerea. Guvernul le-a înaintat anexele la raportul său din 16 noiembrie împăratului.

Comandamentul general comunicînd cu data de 15 noiembrie Guvernului raportul vicecolonelului Schultz nu avea nimic altceva de propus. Vicecolonelul căutînd posibilitatea unei convorbiri cu răsculații, a făcut aceasta lăudabil și cu multă pricepere — scrie Comandamentul — Guvernul va înțelege pe de o parte ce a făcut pentru a-i liniști prin cuvînte blînde, pe de alta condițiile pe care le cer ei. Din partea lui, generalul comandant se va orienta după „prealuminata chibzuință“ a Guvernului, în ce chip și cît de departe e convenabil să fie acceptate condițiile puse de răsculați, ceea ce apoi să li se facă cunoscut, pentru a nu mai continua vărsarea de sînge și a cruța viața atîtor oameni, avînd în vedere binele comun. Solicită răspuns grabnic pentru a putea instrui pe vicecolonel în vederea convenirii ulterioare cu răsculații și pentru a putea ajunge la ei în termenul stabilit, la 19 a lunii².

Pentru armată cererile țăranilor nu puteau fi deloc șocante. Cereau doar militarizarea și implicit eliberarea din iobăgie, ceea ce stătea la

⁵⁸ Copie în Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 427—435.

¹ Szilágyi, p. 139.

² Acte vieneze. I, 77.

baza conșcripției militare întreprinse de ea. Dimpotrivă, îi venea chiar la îndemână că țărani acuzau drept cauză a răscoalei lor iobăgia și samavolnicia autorităților civile, de ceea ce era și ea deplin convinsă, și îi venea bine acum în cearta sa cu Guvernul. Generalul Preiss își lua într-un fel satisfacție servindu-i și lăsând în seama lui revendicările țărănești.

Răspunsul Guvernului de aceea e cu atît mai îndîrjit.

Răspuzînd la 16 noiembrie, respinge categoric înțelegerea lui Schultz de la Tîbru. E nedemn și cel mai rău exemplu pentru viitor a se coborî la tranzacție și convenție cu turburătorii temerari, răzvrătiți și armați ai securității și liniștii publice mai înainte ca ei să depună armele. Ei să-și depună armele și să se întoarcă la casele lor; iar plîngerii și gravamine dacă ar avea, să le prezinte pe calea cuvenită și cu supunere, să aștepte pașnic hotărîrea. Prin patenta de liniștire, la publicarea căreia s-a cerut și concursul episcopului neunit, și al armatei, le-a promis ca depunînd armele și întorcîndu-se la casele lor le va cere de la împăratul iertarea. Cît privește cererile lor de acum, eliberarea din iobăgie și înscrierea la oaste, acestea nu stau în puterea Guvernului. Captivii a căror eliberare o cer sînt condamnați legal, prin scaun de judecată: cauza lor a fost înaintată împăratului³. Și din acest motiv, precum și în urma apelului lor, e încă în suspensie. Plîngerile țărănilor din Munți de altfel sînt mai vechi și Guvernul examinîndu-le în 17 iulie le-a supus, împreună cu opiniile sale, deciziei împăratului și de atunci nu s-au mai ivit altele⁴.

O faptă din cele mai urite (*Die garstige Schultzische punsch*) califică guvernatorul acțiunea lui Schultz și în scrisoarea sa personală din 20 noiembrie către cancelar⁵. Cuvinte de dezaprobare are Guvernul și în nota din 21 noiembrie adresată iarăși Comandamentului general. La ceea ce acesta răspunde numaidecît, în 22 noiembrie, că „procedura lui Schultz nu o poate dezaproba, întrucît a adus foloase esențiale“⁶.

În raportul său către Consiliul de război, din 16 noiembrie, Comandamentul se arată satisfăcut de procedeul său, de încercarea de a pacifica pe țărani cu binele și cu măsuri blînde îndemnîndu-i la depunerea armelor, întoarcerea la casele lor și predarea căpeteniilor. Vicecolonelul Schultz la întîlnirea cu ei a dovedit o abilitate și înțelepciune deosebită. Cererile țărănilor au fost transmise Guvernului, solicitîndu-i hotărîrea ce poate să le răspundă vicecolonelul la întîlnirea din 19, la care trebuie să meargă negresit. Îi comunică acum și răspunsul negativ al Guvernului⁷.

Generalului Pfefferkorn Comandamentul i se adresează în 17 noiembrie. Comunicîndu-i răspunsul Guvernului, îl previne asupra misiunii pe care Schultz va avea-o pentru întîlnirea cu țărani spre a le comunica răspunsul la revendicările lor, întîlnire în vederea căreia se va înțelege cu consilierul

³ *Ibidem*, I, 82 și 85.

⁴ Szilágyi, p. 140; Densușianu, p. 280—281. R. Kun. *op. cit.*, p. 66.

⁵ Mike, *Höravilág*, p. 119.

⁶ Szilágyi, p. 141.

⁷ Acte vieneze, I, 31

gubernial Mihail Brukenthal. În caz că întrevvederea va da rezultate favorabile, răsculații, depunându-și armele, să nu fie lăsați fără să predea și ceea ce au pradat de la nobili. Iar dacă, dimpotrivă, ei nu vor accepta ceea ce li se propune, vor persista în cerbicia lor, să li se dea să înțeleagă că, după ce li s-a arătat toată bunăvoința, spre binele lor și a neamului lor, își vor căuta totuși propria nenorocire, nu vor mai fi urmăriți numai ca răufăcători ai nobilimii, ci ca adevărați rebeli chiar împotriva persoanei maiestății sale, ca delincvenți nelegiuiți călcători ai sfintelor sale legi, că pentru fărădelegile lor vor fi loviți și de bătaia lui Dumnezeu, vor fi tratați după asprimea legilor⁸.

Generalul primind ordinul seara la ora 10, pînă la miezul nopții se sfătui cu consilierul Mihail Brukenthal și cu vicecolonelul Schultz, stabilind împreună un plan de acțiune. Plan pe care-l și comunică în ziua următoare, 18 noiembrie, Comandamentului general. Vicecolonelul în 19 la întâlnirea cu capii răsculaților trebuie să le spună că la punctele prezentate de ei nu le poate răspunde acum, ei să aștepte liniștiți pînă la 24 a acestei luni, în care zi vor veni între Tibru și Cricău un general, un comisar gubernial împreună cu episcopul neunit să le citească patenta imperială. Căpeteniile răsculaților să se adune deci în această zi acolo. Pot să se apropie de locul întâlnirii și oamenii lor în măsura în care va permite vicecolonelul, dar aceștia nu trebuie să vină nici călare nici înarmați. La locul întâlnirii, ofițerii vor duce cu ei și vor preda pe preotul reținut ca ostatic. Consilierul gubernial îl asigură că va merge împreună cu el, generalul, și cu episcopul acolo. Patentele de pînă acum le-a publicat cu bun efect: multe sate au cerut prin trimișii lor iertare. Au fost comunicate și premiile pentru prinderea capilor răscaloiei. Cum însă potrivit patentei nu pot fi acceptate nici unul din punctele lor, el, generalul, se îndoiește că la ziua hotărîta căpeteniile vor veni, și cu atît mai puțin că se vor împăca cu condițiile puse. Altfel toate măsurile militare sînt luate de așa natură încît răsculaților le e aproape imposibil să pătrundă mai departe, și dacă va trebui acționat împotriva lor, sînt încercuți aproape total. Se teme acum însă de o răscoală între Tîrnave, deci în mijlocul țării. Potrivit ordinelor Comandamentului însă, deși consilierul gubernial s-a învoit destul de greu, a dat ordin tuturor comandanților de trupe să nu întreprindă nici o acțiune dușmănoasă împotriva răsculaților pînă nu va da el un nou ordin, decît doar dacă s-ar încumeta să pătrundă mai departe. Ajutorul dat nobilimii, de care vorbește raportul colonelului Hellebrandt, n-a fost încuviințat de el, n-ar fi primejdie însă dacă atît nobilimea cît și armata s-ar comporta pînă la 24 potrivit ordinului său. Se teme însă de bravurile exagerate ale contelui Csáky. A ordonat încă o dată colonelului Hellebrandt ca în pozițiile în care se află să se comporte defensiv⁹.

Mihail Brukenthal înștiințează pe guvernator de ordinul primit de general și de sensul lui. Vicecolonelul Schultz va convoca pe conducători pe ziua de 24 pe cîmpia dintre Cricău și Tibru, unde li se va publica patenta gubernială, după care vor fi admoniați pentru faptele lor și che-

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem*, I, 94.

mați la liniște, cu amenințările de rigoare dacă nu se vor supune. Dar nu li se va răspunde la punctele convenite de țărani. El știe că această nouă întâlnire va stârni pe de o parte indignarea nobilimii, pe de alta curajul țăranilor pentru noi ticăloșii, mai ales că după cum știu ei armata nu are voie sau nu cutează să-i atace. Cum blîndețea n-a dat rezultate, socotește nefericit gîndul de a duce iarăși tratative. Niciodată nu s-a simțit atît de mic și atît de înjosit ca la știrea că va trebui să trateze și să încheie iarăși înțelegere cu această adunătură de țilhari care s-a ridicat împotriva domnilor pămînești și, în genere, împotriva nobilimii, ba poate să-i bată gîndul să se ridice curînd chiar împotriva domnitorului țării. Generalul însă e hotărît să urmeze ordinele primite ca răsculații să nu fie atacați decît unde vor fi găsiți incendiînd și pustiînd și nici căpeteniile să nu fie atacate sau urmărite. Insistă pentru premiul de 300 de florini pe capul instigătorilor ¹⁰.

Comandamentul general în răspunsul său din 20 noiembrie ia act de intenția de a publica țăranilor patenta, dorește doar să fie cu succes. Ca în afară de aceasta să se pună un premiu pentru prinderea capilor răsculați Comandamentul n-a dat ordin, presupune că aceasta a trebuit să rezulte din înțelegerea cu consilierul gubernial. Și dacă se îndoiește de rezultatele acțiunii, el, generalul, să ia măsurile pentru ocuparea ținuturilor periclitate. Deși susține că răsculații sînt încercuți de la Deva, Orăștie, Sebeș și Zlatna, ei au spatele deschis dinspre Zarand, dinspre Hălmațiu, trebuie să li se închidă calea și într-acolo. Să se ocupe apoi în Munți Mogoș, Baia de Arieș, Abrud, Cîmpeni. Cu supravegherea operațiilor acestora să fie încredințat un ofițer superior. Armata să determine pe acești oameni să-și depună armele și să restituie prăzile. Toate, acestea le va întreprinde îndată după convorbirile cu răsculații și în măsura în care ei vor da prilej pentru aceasta. Și dacă consilierul gubernial nu va fi mulțumit cu mijloacele pașnice, el, generalul, să se ghideze strict după ordinul Comandamentului. În legătură cu insurecția nobilimii repetă ordinul să nu li se dea nici un ajutor militar, exprimîndu-și neplăcerea pentru ceea ce s-a făcut în acest sens. Trupa trebuie ținută pe cît posibil la un loc, dislocări să se facă numai în caz de forță majoră. Să se pună de acord cu domnul consilier, să fie economisiți pe cît posibil banii erariați cheltuiți cu cavaleria. În cazul restabilirii liniștii să fie întrebuițate numai unitățile armatei de linie, nu și regimentele de graniță. E. de acord și cu trimiterea celor două tunuri cerute de general de la comandamentul cetății Alba Iulia ¹¹.

Comandamentul general în raportul către Consiliul de război din 20 noiembrie, am văzut, repetă că în urma întrevederii cu vicecolonelul Schultz răsculații s-au purtat liniștit. Depinde acum cum vor primi țărani publicația la întâlnirea, cum în 19 nu s-a putut ține, amînată pe 24 noiembrie. Vor apare acolo consilierul Mihail Brukenthal, generalul Pfefferkorn, cu episcopul neunit, și, firește, persoana principală care e vicecolonelul Schultz, precum și locotenentul Probst. Schultz a și fost trimis între timp la ei pentru a-i liniști pînă la ziua stabilită și a le

¹⁰ Arh. St. Sibiu. Doc. Muz. Brukenthal.

¹¹ Acte vieneze, I, 91.

indica locul întâlnirii între Cricău și Tibru. Pentru cazul că totul se va termina potrivit dorinței arzătoare, îndată ce răsculații își vor depune armele și vor restitui cele prădate dregătorilor civili, el să-și dispună trupele așa fel ca să-i poată supraveghea și a le lua orice prilej de vreo nouă răscoală. Dacă răsculații vor persista în nesupunere, și în ciuda blândeții arătate față de ei nu vor trece nicidecum la supunere, atunci nu mai rămîne alt mijloc decît să fie încercuți din toate părțile, pentru a le împiedica lățirea în țară și, în măsura în care permite regiunea muntoasă, să-i prindă complet ca într-un clește, să le închidă căile de procurare a hranei, rămînînd sub cerul liber expuși intemperiei și frigului, să ajungă în situația ca ei înșiși să se roage de milostivire și să se supună. Speră totuși să se ajungă la o înțelegere cu ei, dacă nu cumva va da prilej de alt foc nobilimea. Căci aproape în toate locurile nobilimea s-a ridicat cu oamenii săi împotriva neamului românesc. E ciudat că în momentele de ridicare a țărănimii, nobilimii nu i-a trecut prin minte insurecția, s-a grăbit să se refugieze în cetăți, și că acum cînd e asigurată printr-un mare număr de trupe i-a crescut curajul și i-a încolțit ideea insurecției, care poate duce la nu mai puține excese decît cele ale tumultuanților. Teama ei de supușii săi, pe care prin forță îi pierde tot în detrimentul său, crește proporțional cu îngrijorarea Guvernului, comitatelor, care toate asaltează Comandamentul cu plîngerile lor; dacă ar fi în puterea lor ar pune în mișcare o întreagă armată de război. Există într-adevăr o antipatie și nemulțumire generală a supușilor față de nobilime. Și dacă lucrurile stau așa, ar fi sarcina Guvernului să găsească o cale de reconciliere a celor două părți, el ținînd sever un echilibru, să le prescrie fiecareia obligațiile, nimeni să nu întreacă măsura, astfel instaurînd din nou liniștea în țară. Pentru a preîntîmpina un asemenea necaz general, Comandamentul general nu are nici un mijloc. Teama care bîntuie în acest Principat trebuie pusă în seama unui sentiment de frică și panică a oamenilor, iar Comandamentul, pentru a nu răspîndi și mai mult zgomotul și a face din toată întîmplarea mai mult decît este în realitate, nu a cerut sprijin militar nici din Ungaria nici de la Consiliul de război și persistă în părerea că prin trupele din țară se poate restabili liniștea ¹².

Schultz pleacă, din ordinul Comandamentului, într-adevăr în Munți și în 19 noiembrie, ziua hotărîită pentru întoarcerea sa cu răspunsul la cererile țărănești era la Abrud. Aci cîțiva locuitori din Lupșa îi aduseră prins pe Ursu Uibaru, care la Tibru se dăduse drept fiul lui Horea. Abia acum înțelese vicecolonelul substituirea.

După raportul guvernatorului către cancelarul Eszterházy, din 22 decembrie 1784, Ursu Uibaru a fost prins la cererea protopopului din Abrud, Iosif Adamovici. Cînd protopopul se duse la un grup mai mare de români din apropierea orașului să le citească patenta gubernială și să-i pacifice, — sună raportul — începînd să o citească s-a descoperit, și după pilda lui așa făcu întreaga oaste. Numai Ursu Uibaru nu. Protopopul îl apostrofă că citește o poruncă în numele împăratului, la care negreșit trebuie să-i arate respect și supunere. Nu o făcu nici atunci, răspunzînd cerbicos că el e căpitan. Pro-

¹² *Ibidem*, I, 92, *Hofkriegsrath*, Registru 1784, C. 3434.

topopul arătându-și în fața mulțimii nemulțumirea pentru aceasta, le ceruse celor cu simțăminte mai bune și sînt de partea lui, să treacă la o parte, ceea ce cea mai mare parte și făcură. Văzînd că aceștia sînt mai mulți, protopopul drept dovadă de ascultare le ceru să-l prindă pe Ursu Uibaru și să-l lege, la ceea ce cei trecuți de partea lui îl prinseră și îl legară. Protopopul îl dădu apoi citorva din Lupșa să-l ducă la Abrud să-l dea pe mina miliției, cînd Schultz tocmai sosea ¹³.

Din acest moment de așteptare trebuie să dateze și chemarea lui Horea. Chemarea se păstrează tradusă de oficialități din românește în latinește și nemțește. Ea se adresează satelor prin judele din Ponor: „Sănătate dumitale jude din Ponor. Vină cu satele dumitale la Cîmpeni și cu omul pe care l-ați prins după porunca împărătească și să aduceți acolo și pe oamenii care au prins pe omul acela, fiindcă am să vă arăt porunca împărătească. Pe lîngă cele pe care le-am avut au mai sosit acum luni altele nouă. Dacă nu veniți vina este a voastră fiindcă ați călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm cu porunca împărătească, că să se citească toate în fața voastră. De nu veți veni călcați porunca împărătească... și cartea să se trimită repede la Bucium, la Ioniță Dadei (Dandea), ca să vină și el la Cîmpeni să audă porunca împărătească și tot satul cu voi. Ioniță Dandea să trimită cartea la Lupșa, la Popa Simion, și de acolo să se trimită repede la Măgina, ca să aibă știre să audă poruncile împărătești. Și eu Ursu Nicula încă dau porunca aceasta la satele de sus, și dacă cineva nu va asculta de porunca împărătească, acela va fi pedepsit, cartea să meargă repede, ca să aibă de știre, fiindcă domniile nu vin joi la Cîmpeni să facă pace cu satele” ¹⁴. Știa și colonelul Hellebrand, la Aiud, că Horea a dispus să fie chemat din fiecare sat un număr de oameni pentru a primi porunci ¹⁵.

Prinderea lui Ursu Uibaru alarmase împrejurimile, relatează vice-colonelul în raportul său, și el însuși se temu că principalii căpitani sau vor veni cu o mulțime revoltată sau nu se vor prezenta deloc. Ceea ce îl făcu să rămînă peste noapte în Abrud.

În ziua următoare, în 20 noiembrie luă drumul, trecînd prin Cărpiniș, spre Cîmpeni. Ajuns în Cîmpeni, întrebă pe români dacă a venit ieri acolo Horea cu oamenii săi și dacă a așteptat pentru o convorbire. Și judele, și satul l-au asigurat că Horea și Cloșca au fost ieri cu 40 de oameni și au făcut întrebare după un ofițer împărătesc, apoi s-au întors la Albac. În timp ce cerceta însă ruinele rămase de pe urma răscoalei, privind spre munții dintre Rîu Mare, observă un mic grup

¹³ Relatarea lui Mihail Brukenthal, „Archiv des Vereines“, Neue Folge, XXXI (1903), p. 771—773. V. și Schaser, *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel v Brukenthal*, Sibiu, 1848, p. 93—94. Canc. aul. Trans. 63/785.

¹⁴ Densușianu, p. 199, după un exemplar în limba latină din Biblioteca Muzeului Național din Budapesta. Versiune germană din limba latină la Szilágyi, p. 265. Chemarea, nedată, e mai greu de fixat în timp. Szilágyi, p. 56—57, 264, crede că a fost scrisă nu mult înainte de izbucnirea răscoalei. Densușianu, p. 199, o socotește chemare acum pentru începerea răscoalei. Poate fi însă mai curînd chemare pentru adunare la Cîmpeni în așteptarea răspunsului pe care trebuia să-l aducă vicecolonelul Schultz. În relatările lui Siess apare la data de 23 noiembrie. Horea își lua măsurile de prevedere sau chema din nou cetele ?

¹⁵ Arh. Comisiei, V, 589.

de oameni coborînd călări pe un deal la vale. Trimise atunci în calea lor doi soldați să-i întrebe cine sînt și unde merg? Drept răspuns ei observară că acesta trebuie să fie de bună seamă ofițerul împărătesc, care le-a făgăduit să vină la ei și ei doresc să vorbească cu dînsul. Ducîndu-se el mai aproape de ei, se rugară să le spună dacă Horea și sătenii lui pot veni la el, căci l-au căutat ieri și s-au întors iarăși acasă. Le răspunse că pot să vină mîine în 21 noiembrie să asculte răspunsul ce are să le dea. Țăranii se întoarseră, iar el se duse la Bistra să se informeze asupra stării de spirit al celor de acolo. Îi găsi foarte docili și supuși la ordinele sale. În ținutul Cărpinișului și Abrudului a găsit toate minele în funcțiune, țăranii își continuau minieritul și spălătul aurului, mijloacele lor de existență.

Către seară se întoarse la Cîmpeni, unde rămase peste noapte. Toată noaptea însă auzi sunînd cornurile de vînat (recte buciumele!) prin munți, desigur în semn de adunare.

În 21 apoi pe la ora unu după-amiază, veniră la el juzii și jurații din Rîu Mare, Vidra, Cîmpeni, Bistra și Lupșa și-l rugară să se ducă la dînșii. El ieși pe un mic șes de lîngă Cîmpeni și porunci ca Horea și locuitorii satelor să vină acolo. Curînd coborî pe drumul ce vine din munți o ceată de vreo 600 de oameni, cu bîte în mîini. Din ceată ieșiră înainte Horea și Cloșca cu vreo 12 oameni bătrîni, își descoperiră capetele, cu toții așteptînd liniștiți.

El comunică adunării că are poruncă de sus să le aducă la cunoștință ca bătrîinii și jurații să se înfățișeze pe ziua de 24 a lunii tot în locul unde au avut înfîlirea dintii, între Cricău și Tibru, unde vor auzi porunca împăratului chiar de la generalul care va veni acolo. Dar țăranii din față răspunseră că ei singuri nu pot face drumul pînă la Cricău, iar dacă vor lua cu ei și pe locuitorii satelor care se află acum aici, ei nu mai pot răspunde de faptele ce le vor săvîrși la dus și întors, avînd ei nevoie de hrană și de adăpost.

Le răspunse atunci că conștiința lor nu poate fi curată îndată ce nu se încred să vină singuri. Ei să spună cînit dacã știu că au păcătuit prin faptele lor nelegiuite și că prin aceasta au pierdut îndurarea maiestății sale? La care cuvinte căzură cu toții în genunchi strigînd tare că recunosc că au greșit și se roagă de înălțatul împărat să-i ierte, căci ei făgăduiesc să se supună înalțelor sale porunci ce vor urma, în deplină încredere că le va veni în ajutor lor amărîților iobagi. Ei au fost siliți să facă pasul acesta ca să ajungă la urechile împăratului amarnicele lor stări și rugămînti.

Le zise atunci că dacă ei recunosc că au greșit, să-i spună cine i-a amăgit la pasul acesta nelegiuit? Răspunseră că țara întregă a făcut-o. El să vadă feluritele rezoluții pe care le-au adus în original, dar cu care în zadar au alergat pe la toate dregătoriile, căci tot n-au putut ajunge la nici o hotărîre. Atunci Horea și Cloșca scoaseră din traistele lor niște pachete de hîrtii, fi deteră mai multe rezoluții ale Căncelariei aulice scrise în limbă latină și investite cu numere în regulă. El invită atunci pe locotenentul Probst, pe care-l luase cu el, să explice adunării rezoluțiile acestea. Le arată că după cuprinsul lor dînșii nu au avut nici un

motiv să facă pasul acesta. Prin urmare au fost numai înșelați de oameni răzvrățiți și amăgitori, și numai acestora le datorează nefericirea ce va cădea acum pe capetele lor. Ei pot să aleagă pe câțiva oameni din satele lor, să-i trimită pe ziua de 24 noiembrie la Sebeș, la comisie, ca să asculte acolo porunca următoare a împăratului. Auzind numele împăratului căzura iarăși cu toții în genunchi zicînd că vor trimite pe bătrîni. Atunci vice-colonelul insistă din nou : îndată ce cu toții sînt încredințați că au greșit, trebuie să recunoască și că au fost înșelați de căpitaniii lor și cu greu vor putea dobîndi mila împărătească dacă nu-i vor împlini numai decît două condiții : una, să dea în mîinile armatei tot felul de puști și arme, a doua, să-i dea numai decît aci pe loc pe căpitaniii lor, care i-au amăgit și înșelați, ca ei să-și poată lua pedeapsa cuvenită.

La întîia răspunsură că vede foarte bine că ei nu au nici o armă și că tot ce au în mîini sînt bîtele lor obișnuite. Pe acasă au cîte o pușcă de vînat, dar ei chiar și în răscoala dinainte au fost armați numai cu topoare și cu furci, numai puțini aveau și puști. La a doua declarară că ei nu pot să dea pe nici un căpitan, dînșii doar nici nu au căpitani, toate le-a făcut țara. Focul a venit peste ei de pe Cris (Crișan și oamenii lui erau de față), dînșii s-au unit numai cu crișenii și au mers cu ei pînă la Cricău și Tibru, dar în urma poruncii împărătești, care li s-a adus la cunoștință acolo, s-au întors la casele lor, unde se află și acum și așteaptă îndurarea împăratului.

Vicecolonelul a persistat în cererile sale. Dar cînd a văzut că ei se eschivează consecvent, îi apostrofă mai răstit că întrucît cărțile lor sînt în mîinile acestor doi oameni care se află în fața lui, și cum aceștia înaintea lor trebuie să fie oameni de omenie, el ia cu sine pe acești oameni (arătînd spre Horea și Cloșca) și-i duce la marele general, ca acolo în numele lor să apere cauza satelor.

Atunci întreaga mulțime strigă zgomotos că pe acești oameni ei nu-i dau. O parte și făcu mișcarea înainte să-l ia pe colonel la mijloc. Le ordonă să nu facă larmă și să rămînă liniștiți la locul lor. Zgomotul mai ținu cîtva timp, dar nu se mai mișcă din loc. Dojenindu-i și a doua oară, se liniștiră cu toții. În timpul zgomotului Horea se retrase în mijlocul mulțimii, își lepădă cojocul cel lung și nu-l mai putu deosebi dintre ceilalți. Cloșca însă rămase lîngă dînsul nemîșcat. După un scurt răgaz vicecolonelul întrebă adunarea dacă li s-a publicat patenta împărătească ? Răspunseră că da. Ordonă apoi locotenentului Probst să le-o publice din nou și dădu apoi un exemplar din patenta tipărită a Guvernului în mîinile lui Cloșca și a preotului din Rîu Mare, zicîndu-le : „ca în fața nefericirii ce vă așteaptă să nu puteți spune că n-ați cunoscut-o, primiți-o acum din mîinile mele, mergeți acasă, sfătuiți-vă liniștiți și vă supuneți înaltelei porunci“.

Ei îl asigurară că vor face toate, dar Horea nu se mai arată. Trecură apoi peste mîunți, iar el, vicecolonelul, luă drumul misiunii sale, spre Sebeș. Aci își întocmi raportul, care poartă data de 24 noiembrie 1784¹⁶.

¹⁶ Szilágyi, p. 152—156 ; Deñsușianu, p. 281—286. Am reprodus relatarea lui Schultz în întregime, doar cu ușoare parafrazări sau mici adaptări de stil la ductul expunerii noastre. Regest în Arh. Comisiei, V, 591.

Ce-i aștepta la Sebeș pe trimișii țăranilor dacă ar fi venit, o spune comisarul Mihail Brukenthal în raportul său din 24 noiembrie către Guvern : „Dacă deputații răsculaților se vor înfățișa miini aici, după cum îmi comunică locotenent colonelul Schultz, de ceea ce eu mă îndoiesc, pe lângă condițiile ce le-a pus dînsul vom adăuga și pe aceea ca ei să restituie lucrurile ce le-au luat de la nobili. Vom reține apoi aici pe cîțiva din deputații aceștia ca ostatici, vom prinde pe mai mulți ca garanți și-i vom trece pe toți într-o listă“¹⁷. Dar țăranii avură prudența să nu se înfățișeze. Cursa era prea vizibilă.

Totul era prea evident regizat acum spre prinderea căpitanilor. La aceasta cu deosebire se gîndea și vicecolonelul Schultz. O spune și generalul Pfefferkorn : fără a i se fi dat ordin în acest sens, vicecolonelul se ocupa de prinderea capilor răscoalei¹⁸. Schultz își înțelegea misiunea și fără ordin direct. Acesta era doar rostul întîlnirii de la Cîmpeni, a ademenirii capilor la Cricău sau la Sebeș.

În loc de răspuns la cererile lor de la Tibru, să nu mai fie iobagi, să fie militarizați și să fie eliberați cei închiși la Galda, vicecolonelul le ceru simplu să-și predea armele și căpitanii.

Faptele le cunoaștem numai din relatarea vicecolonelului. Se vor fi petrecut întocmai așa ? Țăranii să nu-i fi pomenit cu nici un cuvînt de revendicările lor de la Tibru la care așteptau răspunsul său ? Trebuie să ne mulțumim însă cu relatarea sa și cu gravitatea faptului în sine. Dezamăgirea țăranilor acum era completă, nu mai lăsa nici o îndoială. Totul n-a fost decît o amăgire, o simplă înșelăciune.

Din 23 noiembrie (12 st.v.) datează scrisoarea de chemare adresată de satele domeniului de sus al Zlatnei episcopului Nichitici. Chiar satele lui Horea ele îl cheamă pe episcop să vină în mijlocul lor. Toate satele se arată cu mare smerenie, cu tot sufletul și cu toată viața lor supuse poruncilor împăratului și toate pînă la cele mai mici poftesc și așteaptă cu cea mai mare bucurie pe preasfințitul episcop să vină pînă unde va vrea, căci ei îl cinstesc în cel mai înalt grad ca pe un ocrotitor al lor¹⁹ — sună scrisoarea.

Chemarea făcută episcopului pornește evident din tabăra lui Horea. Ceea ce bate la ochi e că ea poartă data de după întîlnirea lui Horea și a țăranilor cu vicecolonelul Schultz la Cîmpeni. Vor fi socotit, Horea însuși va fi socotit să mai încerce o lămurire a păsurilor lor și în fața episcopului, fie pentru a-l chema în ajutor, fie pentru a-și justifica atitudinea după eșuarea speranțelor lor. Episcopul va sosi mai apoi, dar cu altă misiune decît cea pe care vor fi așteptat-o ei.

¹⁷ Densușianu. p. 236. Caietele, XVIII, f. 42—45.

¹⁸ Raportul generalului din 24 noiembrie. Acte vieneze, II, 24.

¹⁹ „Nam omnes pagi sumus subditi magna demissione mandatis imperatoris cum omnibus animis nostris et cum omni vita nostra, et cupimus Sanctissimum Episcopum, et summo gaudio exspectamus venturum omnes pagi usque ad minimum, et veniat Sanctissimus Episcopus quousque voluerit, nam summe gratulamur eidem velut uni patrono nostro. Datum in Nagy Aranyos 12-ma 9-vebris 1734. Translatum e Valachico in latinum. Copia copiae. Arh. Comisiei, I, 1094—1096. Of. minier, 1734, nr. 1604.

De cealaltă parte, Crișan cu tabăra sa, așteptau de-acum zadarnic răspuns la păsurile lor înfățișate lui Ioan Piuariu. Răspunsul nu putea fi decât același. Nici nu s-a mai simțit nevoia să li se dea deosebit răspuns. Țăranii au înțeles și ei că răspunsul de la Cîmpeni li se adresa tuturor. Iar după ce Comandamentul și Guvernul sînt în cunoștința atitudinii împăratului și mai zadarnic, nici unul nici altul nu mai aveau nevoie să simuleze împăciuirea.

La 24 noiembrie Guvernul adresîndu-se Prefecturii Armelor protestează și împotriva tratativelor de acum ale vicecolonelului Schultz. A primit raportul consilierului gubernial Mihail Brukenthal despre ele. Din ele reiese că vicecolonelul s-a angajat și în cele cu care n-a fost nicidecum încredințat. Asemenea tergiversări (*protelationes*) mai curînd împiedică decât ajută scopul. Guvernul dorește ca vicecolonelul să se abțină cu totul de la tratative cu răsculații de acum înainte. Cu atît mai mult, cu cît consilierul Brukenthal și generalul Pfefferkorn au fost îndrumați să procedeze ei, în înțelegere, împotriva răsculaților. Guvernul solicită prin urmare „*officiosissime*“ Prefectura Armelor să-l oprească²⁰.

Guvernatorul se arată personal contrariat de cutezanța țăranilor la întîlnire. În raportul lung către împăratul, din aceeași zi de 25 noiembrie, repetă că a trimis la fața locului un comisar însoțit de episcopul Nichitici. Cu comandantul general a căzut de acord ca prin generalul Pfefferkorn și comisarul gubernial să aducă la cunoștința țăranilor că dacă s-ar liniști și și-ar preda armele și pe căpeteniile răscoalei, Guvernul ar solicita de la împăratul milă și iertare pentru ei. În caz contrar ar fi socotiți incendiatori și criminali, și tratați ca atare. Laudă iarăși zelul episcopului, care a încercat tot ce i-a stat în putință, a povățuit neîncetat poporul prin viu grai, prin circulare, prin preoții săi, căutînd să-l convingă de falsitatea promisiunilor datorită cărora a săvîrșit atîtea rele, cu toate că a văzut cu întristare că și preoții înșiși acopereau pe cei ce s-au dat de partea răsculaților. Drept rezultat al răscoalei relatează că numai în comitatul Hunedoarei au fost 232 de curți prădate sau arse, 28 (!) poate 128 de nobili uciși. Cei vreo 600 de oameni din Zarand, cu care a tratat Molnar din vară și asigurarea dată de Horea că ar fi voia împăratului să li se dea arme și să fie eliberați, cu întreaga țară, de obligațiile față de nobili, de greutatea cărora s-au plîns mereu. Răscoala a izbucnit cînd dregătorii i-au împiedicat să meargă la Alba Iulia. Din punctele adresate de țărani Tablei din Deva, lui i se pare că răscoala ar fi putut izbucni și din falsa convingere inoculată poporului că nu mai trebuie tolerați nobilii, că ei trebuie să se retragă de pe proprietățile lor, căci acelea vor fi împărțite țăranilor. Ba Horea a reușit să convingă poporul orbit, arătîndu-i o cruce aurită, că i s-a dat putere de a conduce poporul la Alba Iulia, de a-l elibera de obligațiile dominale și de a nimici întreagă nobilimea. Cel care a fost prezent în tratativele cu vicecolonelul Schultz și s-a dat drept fiul lui Horea, a fost prins în zilele acestea de sătenii din Lupșa și predat la Alba Iulia. (E vorba evident de Ursu Uibaru.) La întîlnirea din urmă cu vicecolonelul Schultz la Cîmpeni, răsculații au declarat cutezător că nu au nici arme, nici căpetenii de răsculați printre ei și deci n-au ce și

²⁰ Caietele, XIX, f. 30—32.

nici pe cine preda, cererile lor privesc întreagă țara, ei au vrut liniște, au cerut doar o cercetare dreaptă a plîngerilor lor și dreptate. Toată întvederea s-a încheiat fără nici un folos. Cererea vicecolonelului de a preda pe Horea cel bătrîn și pe încă cîteva căpetenii, care se aflau în imediata lui apropiere s-a soldat cu multă mișcare a poporului adunat, ba chiar cu primejdia pentru vicecolonel de a fi încercuit de mulțime. În aceste împrejurări trupele se apropie, un batalion de husari secui e în drum spre Brad²¹.

Prin stratagema sa Comandamentul, chiar dacă n-a reușit să pună, fără vărsare de sînge, capăt răscoalei, putea avea satisfacția de a-i fi tăiat avîntul, cîștigînd timp pentru luarea de măsuri militare în vederea anihilării ei în caz de re izbucnire și pentru sosirea răspunsului împăratului. Ba și demonstrînd cu o cale că nu armata poartă, cituși de puțin, vina ei : țărani cer doar desființarea iobăgiei și militarizarea. Vina o poartă deci nobilimea și Guvernul.

Guvernul, în replică, acuză drept primă cauză a răscoalei conscripția militară. Vina ei o poartă deci în primul rînd armata. Cele două autorități supreme se învinuiesc reciproc.

Sosi, în sfîrșit, la 22 noiembrie, și primul ordin al împăratului, cel din 15 noiembrie, ordinul categoric de reprimare imediată a răscoalei cu forța armelor și cu Standrechtul.

De-acum începe un nou proces, procesul grav între țărani și armată. Întîlnirea vicecolonelului Schultz cu țărani era lămuritoare : nu vor să-și depună armele și nu vreau să-și dea căpitani. Iar ordinul împăratului e categoric.

Ordinul împăratului Comandamentul general i-l comunică generalului cu data de 23. O spune Comandamentul în raportul său din aceeași zi către Consiliul de război. Generalului Pfefferkorn i-a dat ordin să înainteze de îndată cu toate trupele împotriva lor, pe cît se poate să-i întoarcă la casele lor, să prindă pe conducători, să folosească forța mai ales pentru tăierea legăturilor dintre ei. Inaccesibilitatea munților în care se găsește ascunsă această gloată de cîteva mii îndeamnă însă la prudență în acțiune. Astfel generalul a fost instruit să ia în ajutor toate trupele, în afară de cele care sînt necesare pentru menținerea sub ocupație a ținuturilor primejduite. Trupelor să li se impună însă toată moderația omeneste posibilă, cea mai severă disciplină și ordine, iar acțiunea să fie îndreptată mai ales într-acolo ca răsculații să depună toate armele și lucrurile prădate, să-și predea îndată căpeteniile. Iar cei care se vor liniști de bunăvoie să fie trimiși la casele lor. Toate în înțelegere și colaborare cu autoritățile civile²².

Generalul Pfefferkorn la 22, încă înainte de a cunoaște ordinul, se arată nerăbdător. Socotește să atace pe răsculați cu arma unde sînt întîlniți dacă nu se supun de bunăvoie. Ia mereu măsuri militare de siguranță în toate părțile, se ocupă de distribuția trupelor. Așteaptă totuși întoarcerea vicecolonelului Schultz, în funcție de răspunsul ce-l

²¹ Schaser, *op. cit.*, p. 81—84. Orig. Canc. aul. Trans., 14704/784.

²² Acte vieneze, II, nr. 9.

va aduce să încercuiască într-o singură zi pe răsculați²³. Sosind și vice-colonelul Schultz, e lămurit că nu mai poate fi vorba de o înțelegere cu răsculații. Întreabă că acum când convorbirile cu binele nu mai pot avea loc cu ei, n-ar fi permis să procedeze împotriva lor ca inamici, mai ales de la Deva înspre Brad, unde se află 19 nobili nenorociți, femei și copii, în puterea lor²⁴.

De-acum generalul face planuri de mișcare a trupelor, de încercuire a răsculaților, de pătrundere în Munți. Din cele patru companii de la Mediaș două vor rămâne acolo pentru siguranța ținutului (a Tîrnavei), două vor fi pornite spre Aiud. Două companii și jumătate, după primirea întăririlor, să ocupe satele Ponor, Rîmeț, Lupșa, operînd în înțelegere cu vicecolonelul Petrasch. Batalionul 2 secuiesc e așteptat să ocupe cercul Zarand, iar vicecolonelul Petrasch cu două companii Vidra și Cîmpeni. După aceea toți comandanții de trupe vor primi ordin ca în aceeași zi să închidă cu totul cercul în jurul munților Zlatnei. Întreabă iarăși dacă nu trebuie să procedeze dușmănos încă înainte de sosirea batalionului secuiesc, împotriva răsculaților, cu deosebire împotriva celor care, după raportul căpitanului Richard, se adună din nou în ținutul Băița, Săcărîmb și Certej, amenințînd minele imperiale. Maiorul Stoianich i-a ordonat să trimită o comandă substanțială de cavalerie la Brad, pentru a ține liberă comunicarea între Hălmațiu și Deva și pentru a veni și în apărarea acelor mine. Vicecolonelul Schultz cu cei 60—70 de husari secui, cu cele două companii Gyulay ce vor veni de la Mediaș să ocupe și să țină sub supraveghere Cîmpeni, Bistra, Lupșa, Ponor, Rîmeț. Cum vicecolonelul Schultz și căpitanul Richard se pare au primit și ordine secrete, au trimis și ei două planuri de distribuire a trupelor. Cum răsculații nu au venit la întîlnire la Cricău, e de părere să fie prinși căpitani, iar această sarcină să fie lăsată locotenentului Tiller din regimentul de Toscana sau altui cm de încredere din parte civilă. Cum toate încercările, toate avertismentele pașnice, fie din partea vicecolonelului Schultz, fie a vagmistrului Hertelendi și a altor mulți ofițeri și subofițeri, și nu mai puțin din parte civilă, n-au fost de nici un folos, și nici publicarea patențelor, de la sine urmează intrarea armatei în acțiune. Ordonă prin urmare tuturor comandanților de trupe să-i caute pe răsculați, să le strige încă o dată cu binele să se liniștească, să predea armele și pe capii răscoalei, și dacă aceasta nu e de ajuns, să-i atace, să-i împrăstie, și dacă se apără să alunge cu violență contravolența²⁵.

Planul anexat precizează mai bine unitățile și direcțiile de dislocare. Două companii Gyulay de la Cluj să plece una la Cîmpeni, cealaltă la Baia de Arieș. Colonelul Dolcinengo cu 2 companii rămîne la Mediaș, 2 pornesc spre Alba Iulia. La Alba Iulia sînt 3 companii din regimentul Orosz și 2 din batalionul de gardă Gyulay. Căpitanul Richard rămîne la Zlatna, căpitanul Csepî pleacă la Abrud. Din batalionul de grenadieri un divizion pleacă la Deva, vicecolonelul Kleisinzky cu ceilalți rămîne la Orăștie. Din regimentul de husari de Toscana un flanc rămîne la Aiud, iar divizionul colonelului se

²³ *Ibidem*, nr. 23.

²⁴ *Ibidem*, nr. 6.

²⁵ Raport din 24 nov. *Ibidem*, nr. 24.

intinde de la Turda pînă la Sîntimbru, un divizion de la Sebeș pînă la Deva, altul de la Deva pînă la Hunedoara și Hațeg. Batalionul secuiesc sau alt batalion va ocupa Zarandul. Și mai e nevoie de un batalion de infanterie pentru restabilirea și menținerea liniștii ²⁶.

La rapoartele din 22 și 24 ale generalului, Comandamentul general în 25 noiembrie răspunde lung. Batalionul II secuiesc are un efectiv de 93 de soldați. Indicîndu-i itinerarul de marș, el va trebui să fie la Sebeș în 30. De acolo urmează să fie folosit cum va crede el, generalul, de cuviință. Din rapoarte nu rezultă clar unde se găsește ceata principală a răsculaților, asupra căreia trebuie îndreptată în primul rînd atenția, cum se numesc munții în care sînt ascunși, locurile lor de adunare, dacă ei stau adunați permanent în cete sau se împrăstie întorcîndu-se în sate. Numai avînd aceste informații poate hotărî Comandamentul acțiunea prevăzută de planurile înaintate. În tot cazul trupele prevăzute să mărșăluiască cu totul neobservate și numai cînd le va avea pe toate la un loc să pornească fără ezitare la acțiune. Dar mai întîi să se pună de acord cu comisarul Mihail Brukenthal în privința încartuirii și aprovizionării trupelor. I se pare de néconceput ca vicecolonelul Petrasch să se aplece în Zarand, decît doar dacă și-a anunțat în scris prezența. N-a primit un răspuns în privința husarilor din regimentul secuiesc de graniță aflători în Gușterița, pe care vrea să-i îndrepte tot spre teatrul operațiilor. Cît privește comportamentul armatei, dacă în fața trupelor în înaintare răsculații se adună în cete, vrînd poate să opună rezistență, să li se strige ca nici unul să nu se încumete a se apăra sau să tragă cu arma, căci cel care încearcă cît de puțin să se împotrivescă, va fi pedepsit pe loc ca rebel. Dar dacă singura cale va fi folosirea forței, trupelor s-a ordonat să fie totuși cu maximul de blîndețe. Iar dacă stau liniștiți la casele lor, să se înțeleagă cu comisarul gubernial și cu ceilalți comisari în ce proporție vor fi distribuite trupele pe sate și cum să trateze pe supușii răsculați. În special să-i facă să-și adune la un loc puștile și echipamentul. Casele lor să fie bine percheziționate și strînse bunurile prădate, care vor fi apoi predate autorităților civile. Acum că a sosit și ordinul imperial, întreprinderea armată nu mai poate fi amînată. La act de tragera cordonului militar dinspre Ungaria pentru a-i împiedica pe răsculați să treacă într-acolo. S-a aprobat aducerea tunurilor țînute la Alba Iulia. Se va aproba și muniția și armele pentru cetățenii Abrudului. Cît pentru prinderea lui Horea, capii răsculaților să fie prinși pe cît posibil vii, ca prin interogarea lor să se poată afla tot ce e de știut ²⁷.

În 26 apoi Comandamentul face raport Consiliului de război. Ordinul imperial din 15, ordinul care pune în mișcare armata și prevede aplicarea dreptului statarial l-a primit în ziua de 22 noiembrie. Acum ia tonul hotărît al severității. Cum toate măsurile blînde n-au dus la rezultatele dorite, încă în 23 a indicat generalului Pfefferkorn să procedeze cu toată asprimea împotriva răsculaților, să ia toate măsurile necesare ca trupele prevăzute să fie concentrate pînă la 1 decembrie sau zilele imediat următoare. Folosirea celor mai severe măsuri devine cel mai necesar

²⁶ 24 nov. *Ibidem*, nr. 26.

²⁷ *Ibidem*, nr. 22.

și sigur mijloc după ce răsculații n-au arătat nici o supunere, nici la convorbirile avute cu ei, nici la publicarea patentei. Ordinul imperial prevede trimiterea în ajutor, pe lângă regimentele Württemberg și De Vins, și a regimentelor Károlyi și Berlichingen la nevoie. Comandamentul n-a găsit încă necesar să facă uz de ele. Să rămână însă gata de marș pentru caz de nevoie. Și apoi dezvinovățirea. În împrejurările de acum Comandamentul a căutat să întrețină cu Guvernul cea mai perfectă armonie, toate rapoartele și știrile sînt comunicate pe loc guvernatorului, Guvernul cunoaște și cele mai mărunte dispoziții ale Comandamentului. Comandamentul a făcut tot ce i-a stat în putință pentru restabilirea prin armată a liniștii publice²⁸.

Oficiul militar din Zlatna la 25 noiembrie comunica Tezaurariatului că încă în 24 a comandat gornici de pe domeniul de sus pentru a-i trimite spre Hălmagiu, să servească de călăuze trupei colonelului Petrasch, parte peste Brad, Mihăleni, Buceș, Cernița, parte peste muntele Găina spre Rîu Mic²⁹.

RIDICAREA DIN NOU

Dezamăginea țărănilor era cruntă. Și armata îi înșelase. Nu e greu de închipuit revolta, agitația. Cît de mare trebuie să fi fost agitația și în Zarand, țărăanii fiind lămuriți acum, după întîlnirea celor din Munți cu vicecolonelul Schultz, că răspunsul așteptat la cererile lor prin doctorul Piuariu nici nu va mai sosi. E incriminat acum și Piuariu însuși, și el i-a înșelat. Agită cu deosebire Popa Costandin Turcin, adică Popa Costan din Crișcior. Doctorul n-a fost de bună-credință, a fost mai mult spionul ungarilor (*speculator Hungarorum*), oricît de tare i-ar fi fost jurămîntul nu trebuie să-i dea crezare. Ba Popa Costandin a poruncit să dea foc casei pădurarului Costa sub nume că și el s-ar fi dat cu ungerii, prin viclenia lui ar fi venit doctorul cu patenta de împăciuire a poporului¹.

Noua izbucnire țărănească ne-o descrie iarăși Efraim Egyedi, scriind în 25 noiembrie din Zlatna. În Cimpeni, la întîlnirea lui Schultz cu Horea și Cloșca nu știe ce au vorbit între ei. Dar după ce au plecat de acolo Horea cu și mai mare furie și îndrăzneală a adunat nouă sate. În satul Vaca, Cloșca (desigur Crișan) cu o oaste grozavă de crișeni e gata. Abrudeni știi că țărăanii au declarat deschis că vin și a doua oară asupra lor, că acum vor scoate și pe prunci din pîntecele mamei lor, vor trece prin sabie, împreună cu orașenii, și miliția de acolo. La Lupșa și Dupăpiatră își făuresc lănci zi de zi. Cei din Cernița lucrurile prădate, ca să nu fie găsite la casele lor, le duc în pădure, le ard, le aruncă în fîntîni, în riuri. Planul lor e ca vineri să tăbărescă și asupra Zlatnei. Și aici puțină ungerime e în primejdie ca și în Abrud, căci în săptămînile trecute, cînd a fost prădat Abrudul, dregătorii camerali de aici au spus deschis că dacă țîlharii vin asupra Zlatnei și cer extrădarea ungarilor,

²⁸ *Ibidem*, nr. 21.

²⁹ Arh. Comisiei, I, 1091—1093.

¹ Sentința de condamnare a Popii Costandin. Mike, *Az Oláhokról*, p. 177—180.

pentru că numai pe ei îi urmăresc, îi dau în miinile lor. Și ieri căpitanul Richard i-a spus în față, să știe de bună seamă că nu dă din oamenii lui nici un ajutor orașului. Iar de aci ei n-au unde să fugă, căci din toate părțile sînt înconjurați de sate românești, care, deși deschis nu s-au ridicat încă, se vede că-i așteaptă (pe răsculați) din toată inima. În oastea de pe Criș s-au dus și din partea dinspre munte a Zlatnei, din Trîmpoiele, soldați licențiați. Se poate vedea în ce strîmtoare se găsesc. Mai e timp pentru a le veni în ajutor, autoritățile să se îndure de cele două orașe, ca nu cumva țărani cu a doua lor turbare să-și împlinească gîndul ucigaș. Au prins curaj de acolo că ofițerii pînă acum s-au purtat tot prietenește cu ei, iar ungurimea nu i-a tratat exemplar ca de obicei. Pe Sim Burz din Rîu Mare, bun econom, de legea lor, dar în neînțelegere cu ei, l-au prins pe la 15 noiembrie, l-au chinuit în fel și chip, i-au prădat totul, iar alaltăieri l-au omorît (!). Și pe Gheorghe Zehuț din Rîu Mare, tot de legea lor, îl caută să-l omoare ².

În aceeași zi de 25 noiembrie alarmează Egyedi și pe comitele suprem cu o scrisoare scrisă la 11 noaptea. Paznicul minei primschimbătorului de aur din Zlatna. Exner, a venit în goană să-i relateze că hutmanul cu vreo 60—70 de mineri ai minei care se găsește în hotarul Zlatnei, deși bine înarmați, au fost prinși de răsculați. Căpitanul Richard a trimis doar 8 husari, se teme să nu pătească tot așa ca cei din Abrud. Cere ajutor din nobilimea și ungurimea insurgentă.

Comitele suprem la rîndul său alarmează Guvernul : prin asemenea cutezanță scad în mod necesar și cultura minelor și venitul erarial. Cere asistență militară suficientă. În realitate pe paznic îl speriaseră și fugăriseră trăgînd focuri de armă doar o ceată care se întorcea cu chef de la o nuntă !³. Dar spaima opera și ea cu putere.

Ștefan Pálfi, scriînd în 23 noiembrie din Aiud unui frate, îl alarmează cu știrile îngroșate în drumul lor de teamă. Se spune că de bună seamă sînt mai mulți de 12 mii la un loc în Munți. Făuresc din greu, prin țigani, lănci, sulite și alte arme. Au cărat tot fierul pe unde au trecut, și cel mai mic cui, din multele vase de cositor toarnă gloanțe. Pulbere ei știu unde găsesc. Se pregătesc pentru o luptă dură. Așa anunță peste tot, așa spun și spionii care au fost pe la ei că vreau să cadă cu toată puterea asupra Gălzii, să spulbere din temelii Aiudul. Horea se spune că a pus să facă patru țepe ferecate, pe care le duce peste tot cu el, cu poruncă aspră ca dacă vreun român nu se va supune poruncii sale numai-decît să pună să fie tras în țepă. Pedepsește aspru și pe români. La unul a pus de i-au dărîmat casa din temelii și i-au prădat totul, pe el însă nu l-au putut prinde. Pe altul a pus de l-au prins, l-au legat strășnic și l-au împins de pe vîrfurile unei stînci în prăpastie, făcîndu-se bucăți ⁴. Se referă la fapte cunoscute.

Funcționarii minieri din Eăița la 29 noiembrie alarmează Oficiul minier. Nu mai pot rămîne acolo, căci toate satele se ridică, amenință cu moartea. Paza e prea mică, nesupusă cînd e vorba să înfruntă pe săteni,

² Arh. Comisiei, V, 628—629. Sim Burz a fost omorît mai tîrziu.

³ Guv. Trans., 1784, nr. 11067 și 11131 (După copii B. Török).

⁴ Mike, *Az Oláhokról*, p. 391—393.

nu se pot ajuta cu ea, mai curînd își fac numai noi dușmani. Trebuie acoperire suficientă altfel sînt cu toții pierduți. La Brad s-au adunat mulțime de țărani care amenință să vină asupra lor. Să li se trimită măcar atîta pază cît să-i escorteze pe ei, cu femeile și copiii, pînă la Zlatna, căci aci nu-și simt viața în siguranță nici pînă miine. Rebelii aflînd că din nici o parte nu le vine ajutor, se pregătesc să-i atace. Să-i salveze pînă nu e prea tîrziu⁵.

Dregătorii minelor din Hondol și Certej, refugiați în Deva, aduceau și ei vestea că rebelii români pregătesc o nouă izbucnire⁶.

Abrudul strigă iarăși și iarăși după ajutor. În 29 noiembrie magistratul, biserica și obștea Abrudului solicită iarăși Oficiul minier: „Între lacrimi și grabnice dureri“ au cerut putere militară, Oficiul să intervină pentru ea. Furia plebei înconjurătoare bine înzestrată cu arme și pulbere, nevăzîndu-se nicăieri miliția salvatoare, zi de zi, la orice cră ar putea lua foc. Nu s-a temut parte să omoare, parte să prindă miliție împărătească, să alunge din stațiunile lor soldați cu amenințarea morții. Semne acestea de noi tulburări, și mai primejdioase. Cetățenii și locuitorii orașului nu fără motiv se tem de o nouă năvală. Au și cerut locotenentului din apropiere pază ziua-noaptea, răsculații hotărînd să nimicească cu foc orașul. Amenințat cu foc și moarte de plebea furibundă, nu se va putea liniști pînă cînd nu vine miliție suficientă. Oficiul minier, se vede, nu e mai puțin preocupat de propria-i teamă, căci îndeamnă orașul la proprie apărare, recomandîndu-i doar proverbul: *vis unita fortior*⁷.

Pentru țărani era limpede acum că nu mai e altceva de făcut decît să se ridice din nou, înfruntînd la nevoie și armata.

Circulă din nou, din sat în sat, poruncile de adunare.

O poruncă chema în Geoagiul de Jos, pe 24 noiembrie, cite un om din fiecare casă, sub amenințarea cunoscută: la întoarcere țărani să ardă casele celor care nu vor veni.

„Tot bine rugînd pe Dumnezeu de ajutoriu — sună scrisul românesc cu chirilice — acum murășenii stau ziua-noaptea străjuiesc și ungerii stau pe țermurii Murășului nu mai pot, ci acum dau înștiințare citu-i erasul (cercul) acesta să fie gata în noemvrie 13 zile⁸ (24 st.n.) în Geoagiu să se adune să meargă de o trăbui Homorod, Mermezău, Băcția, Ardeu, Cibu, Nădăștia, Glodu, Almașul Mare, Almașul din Mijloc, Almașul din Jos, Techereu, Poiana, Porcurea, Voia, Balșa, Mada, Răndetiu, Bozeș, și aceasta se poruncește, care sat s-ar ispiți a nu veni sau din care casă n-ar veni la această poruncă întorcîndu-să să i se aprinde casa, aceasta carte să meargă ziua-noaptea glumă nu vă pae de nu fiți veni alții or veni la voi“⁹.

Alta a lui Crișan, care cheamă pe țărani să se adune înarmați la Homorod. „Eu Gheorghe Crișan, căpitan militar, trimit această poruncă din miinile lui Horea prin acești patru oameni (în versiunea latină în

⁵ Arh. Comisiei, I, 1087—1090. Acte vieneze, II, nr. 78.

⁶ Arh. Comisiei, I, 423.

⁷ Of. minier, 1784, nr. 1624.

⁸ Densușianu a citit 11.

⁹ Arh. Comisiei. La Densușianu, p. 367—368.

care s-a păstrat : *Ego Georgius Krisan capitaneus militaris mitto mandatum e manibus Hora medic horum quatuor virorum*) care sînt trimiși ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la popă la popă, cît ține de la Presaca și pînă la Homorod, ca toți țărani să vină înarmați la Homorod, și acela care nu va veni să fie legat cu toți copiii săi și casa să se aprindă pe ei, și să vină înarmați cu puști, cu bîte și cu furci de fier¹⁰.

Popa Constantin din Zam, ascultat în Valea Mare la 30 noiembrie de ofițerii care l-au prins, mărturisește că în 28 înainte de amiază au venit patru țărani, cu pistoale, din Săliște la Zam, au așteptat pe popa pînă și-a isprăvit slujba, apoi l-au silit să citească țăranilor porunca scrisă a lui Horea. Porunca era de-a dreptul de la el. Iar cuprinsul ei că cei patru sînt trimiși de el, Horea, să ducă această poruncă de la Presaca la Homorod, din sat în sat, de la popă la popă să o citească, și cine se împotrivese să i se aprindă casa în patru colțuri. Adică toți țărani să se îndrepte spre Homorod și cine se împotrivese să fie legat împreună cu copiii săi și arși o dată cu casa. Să fie înarmați cu puști, bîte, furci și altele. (E evident aceeași poruncă, atribuită iarăși lui Horea.) Toți popii au citit porunca sat de sat (înșiră nume de sate și de preoți în frunte cu protopopul : Vica, Micănești, Cerbia, Glod, Burjuc, Gurahonț ș.a.). Țărani au și plecat, din Zam 65, s-au unit cu cei din celelalte sate. El vrea să divulge mai mulți capi ai răscoalei din Zam. Unul ține locul lui Horea. Cu aceasta e trimis la comitat¹¹. Au plecat mai mulți, dar numai 11 s-au dus pînă la Homorod, ceilalți s-au întors. Spuneau că nu vreau să-și lase casele în părăsire. Și cum, pe lingă asta, nu știu de bună seama dacă într-adevăr e porunca împăratului, au socotit mai bine să se întorcă acasă. Dar cei 11, pînă cînd a fost el arestat nu s-au întors — mărturisește preotul Popa Constantin¹².

Judele Gheorghe Viț, ascultat și el, întărește mărturia preotului. Mai spune că acești patru trimiși de Horea l-ar fi legat ca împreună cu patru jurați să meargă din casă în casă, așa a trebuit să vestească porunca. Acești patru au dus mai departe porunca și în alte sate. Și el mărturisește că din sat au plecat 65, iar încă seara, afară de vreo 11 din ei, sau și întors¹³.

Căpitanul Verner raportează și el despre reizbucnirea tulburărilor. Horea a adunat 1 000 de oameni, preotul și judele din Zam au comunicat țăranilor din sat și din împrejurimi porunca lui Horea și cei mai mulți au și plecat. Preotul și judele au fost arestați de armata trimisă acolo și își așteaptă soarta în Petriș¹⁴.

Generalul Koppenzoller se arată nemulțumit de comportamentul armatei trimise. În Zam au fost întilniți vreo 30 de țărani cu furci și topoare. Au fost trimise acolo din Petriș un detașament de infanterie și unul de cavalerie. Dar locotenentul Teleky cu cei 24 de soldați din subordinea lui nu le-a opus rezistență, au făcut calea întoarsă¹⁵.

¹⁰ Densușianu, p. 366—367.

¹¹ Valea Mare, 30 nov. 1784. Arh. Comisiei, I, 713—715.

¹² *Ibidem*, 716—722.

¹³ Ascultat în Valea Mare, 30 nov. 1784, Arh. Comisiei, I, 725—726.

¹⁴ Caietele, XVI, f. 72—74.

¹⁵ *Ibidem*, f. 75—76.

Un anunț din Radna, de la 1 decembrie, are cuprinsul celui al căpitanului Verner ¹⁶.

Preotul unit din Bretea, Popa Zaharie, dădu și el poruncă țăranilor din satele vecine ca din fiecare casă să vină câte un om înarmat la dînsul, altfel casele lor se vor preface în flăcări ¹⁷.

O altă poruncă, a lui Crișan, chema pe țăranii din Zarand pe duminica viitoare, 28 noiembrie, să se adune toți între Mihăleni și Buceș, să meargă din nou asupra Abrudului, să-l ardă din temelii ¹⁸.

În Munți îi găsim de acum ridicați în număr mare, grupați în diferite locuri, cu feluriți conducători.

Căpitani, după cum a aflat Schultz, sînt : Horea, adică Ursu Nicola din Albac, Cloșca și Giurgiu Crișan din Cărpiniș, Gheorghită Nicola din Gura Arăzii, Nicolae Tulea din crîngul Scărișoara, cu Nicolești, Totești, Pleșești, Tulești, Gavril Perla din Mogoș, Ionuț Dan (Dandea) din Bucium ¹⁹.

O listă de „corifei“ dictați în 25 noiembrie provizoriului de juri, în frunte cu același Macavei Bota, numai din Rîu Mare, Rîu Mic și Bistra dă nu mai puțin de 72 de nume plus 10 fii și frați, din care 14 sînt notați căpitani, 1 căprar, 3 gornici ai răsculaților. Din Rîu Mare sînt notați căpitani, în Scărișoara Brici Costin, Niculae Pleșa, în Albac Gheorghe Nicula a lui Nistor, după care fără calificativ urmează Cîrstea Nicula, Demian alias Dumac Nicula, Petru Nicula, Toma Nicula (cu 4 fii), 7 Todea. În Săcătura căpitan Ursu Joldeș, în Ponor Ilie Burz și Filip Drăgoi, în Rîu Mic cercul de jos Gavrilă Holea lui Gligorie, Pavel și Luca Bog. Aci numiți 9 inși care au ucis pe Vasile Goia. În Neagra căpitan Nicula Candrea. Aci și un *hospes Horae* Petru Toader. În Bistra apar nu mai puțin decît șase căpitani : Florea Ristei al lui Pavel, Florea Adam al Mucorii, Ion Sulea al lui Ispas, Ion Ciocan, Ion Perșuț, Pavel Buciu, un jurat al căpitanilor Dumitru Birlea. Ba și un *colonellus*, Vasile Sulea ²⁰.

Horea dă porunci de înarmare, numește însuși căpitani. Țăranii se înarmează de zor. Fierarii făuresc ziua, noaptea lănci pentru poporul răsculat.

Se auzise și la Trăscău că Horea și-a trimis omul la Sălciua, Poșaga, Ocolîșul Mare, Runc, Lunca și Vidolm ca românii să se ridice cu armele, cu lănci, cu securi, cu furci de fier și să se adune la Ponor. După cum s-au și dus, în afară de Vidolm, din toate aceste sate. Acum află că la noapte vreau să năvălească asupra lor și încă cu foc — scriu la 29 noiembrie din Trăscău Emeric Horváth și Emeric Gyarmathi. Dumezeu știe ce va aduce noaptea. În tot cazul aci ei au rînduit posturi, străji, îndeamnă, incurajează și pe locuitorii tîrgului spre apărarea, paza și a lor și a tîrgului. Țăranii își fac prin fierarii români și țigani din sat neconținut lănci, nu numai din fiarele duse de la Sîngeorz și de la Trăscău, ci și din fierul plugurilor proprii. „E cert acum că românimea turbată s-a adunat din nou și fără a face pagube nu se întoarce“ ²¹.

¹⁶ Arh. Comisiei, I, 411—412.

¹⁷ Densușianu, p. 368.

¹⁸ *Ibidem*, p. 369.

¹⁹ Arh. Comisiei, V, 677.

²⁰ Of. minier, 1784, nr. 1606.

²¹ Guv. Trans., 1784, nr. 11317.

Țăranii știau că Horea dăduse porunci ca dacă se apropie trupele, să dea numaidecît semn cu tragerea clopotelor, să înștiințeze satele vecine, să fie mereu în stare de apărare, să nu lase să intre în sat nici un soldat, căci dacă vor asculta poruncile sale neamul românesc (*natio valachica*) din Transilvania nu va mai fi supus domnilor pămîntești²². Se fac din nou planuri mari de atac, de a lovi Deva, Abrudul, Zlatna, Aiudul, Galda, de a năvăli în comitatul Cluj spre Gilău, Fereș, Zam, Sincrai etc. În furia lor țăranii vreau să fie acum și mai răzbunători, să ruineze, să stîrpească totul din temelii, să nu lase peatră pe peatră — cum se exprimă plastic în limbajul lor țărănesc. Să nu cruțe acum nici pe românii care au luat în vreun fel apărarea nobililor sau ungurilor, nici pe ostașii împăratului care li se împotrivesc.

Dar acum era prea tîrziu. În răstimpul „păcii“ încheiate nobilimea se înarmase, armata împinzi zonele primejduite, ordinele împăratului sosi-seră. Armata se puse în mișcare, reducînd curînd planurile mari de atac ale țărănimii la o disperată luptă de apărare.

CONFRUNTAREA ȚĂRANILOR CU ARMATA

A doua ridicare a țăranilor promitea să fie și mai violentă decît prima. Fac ridicări masive, se constituie în cete mari, își făuresc lănci și alte instrumente de luptă, folosesc experiența militară a celor care au fost soldați, a soldaților în concediu sau „licențiați“ (lăsați la vatră) de printre ei. În pornirea lor sînt gata acum să înfrunte și armata la nevoie; i-a înșelat doar și ea. Sînt gata să încerce și gestul disperării; mai bine moartea decît întoarcerea la vechea stare, sub vechii lor stăpîni!

Dar acum condițiile de luptă sînt fundamental schimbate. Țăranii nu mai au în față o nobilime și o dregătorime speriată, îngrozită, fugară. Au armata însăși, pusă în ordine de bătaie, încercuind de aproape Munții, pornind pe mai multe căi de acces spre inima lor. Munții încep să răsune de tunetul semănător de spaimă al tunurilor.

Țăranilor nu le lipsește curajul, ridicarea lor n-a fost nicicînd mai masivă, cetele lor n-au fost nicicînd mai mari. Dar în mod firesc își face loc acum și descurajarea: armata împăratului vine împotriva lor! Mai puteau să stăruie în credința că răscoala s-a făcut din porunca împăratului? Nu era firesc să se strecoare în sufletul multîmii îndoiala, neîncrederea acum în Horea însuși, sub numele căruia se ridicaseră? Cîte nedumeriri, cîte amăgiri sau dezamăgiri se vor fi consumat la acest nivel al luptei? Este sau nu porunca împăratului? Armata vine împotriva-le din porunca lui sau numai trimisă de nobili și de unguri? Soldații sînt chiar soldații lui, ori numai nobili sau unguri deghizați? Împăratul știe că armata i-a înșelat? Din capul locului știe de ridicarea armatei sale? În tot cazul pe cît de mobilizatoare a putut fi „porunca împăratului“ cînd ea exista, pe atît de demobilizatoare e acum cînd ea

²² Densușianu, p. 376—377.

nu există sau e îndoielnic că există. Țelul luptei însă nu s-a schimbat, ea trebuie reluată, dusă mai departe, cu orice risc, acum și împotriva armatei. Nu lipsește astfel în această a doua fază nici avântul, hotărârea de a lupta pînă la capăt, nici tragicul descurajării, disperării, prăbușirii. Nu vor fi lipsit cu atît mai mult desigur în sufletul lui Horea, care personal, mai mult decît oricine, le întruchipa și îndura.

În 27 noiembrie Prefectura Armelor (Comandamentul general) comunica lui Mihail Brukenthal, ceea ce comunicase și Guvernului în 25, că a dat noi dispoziții militare pentru reprimarea răscoalei, dacă cu binele nu se poate, trupele să procedeze la înfrîngerea cu forța a rezistenței țărănilor¹. Generalului Pfefferkorn îi dă ordin să înainteze fără întârziere cu toate trupele care-i stau la dispoziție și, în înțelesul ordinului preafinalt, să pună capăt răscoalei cît mai repede posibil.

La începutul operațiilor, cînd se dădea ordinul de atac, în jurul Munților, am văzut, se găseau concentrate sau în curs de concentrare diferite unități, dinspre Mediaș, Cluj, Timișoara, Ungaria, Galiția. Diferite unități militare se găseau în Deva, Orăștie, Alba Iulia, Aiud, Sebeș, Mediaș. Trupe secuiești apăruseră la Gilău, la Huedin. Alte trupe secuiești erau așteptate pentru operațiile în Munți. Pentru aceste operații erau destinați cu deosebire maiorul Stojanich, din regimentul I românesc de graniță, vicecolonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari, căpitanul Richard din regimentul Orosz, vicecolonelul Kray din regimentul II secuiesc de pedestri. Spre teatrul de operații vor mai fi îndreptați și alți comandanți, cu care ne vom întîlni pe parcurs, maiorul Dolcengo din regimentul Gyulay, vicecolonelul Ott din regimentul de Toscana, maiorul Adorjan și alții. Comanda operațiilor o avea generalul maior baron Pfefferkorn, cu sediul la Sebeș, unde era și comisarul gubernial Mihail Brukenthal. Iar comanda supremă generalul liber baron Preiss, de la Sibiu. Sub aceste comenzi vor opera unități din regimentele de linie și grănicerești, cavalerie, infanterie din felurite unități, vor apărea și tunurile. În tabăra lui Kray va apare și episcopul Nichitici, care avea misiunea să convingă poporul să se întoarcă în pace la ale sale, să-și predea armele și să restituie cele prădate.

Pe lîngă trupe se dădură preoți, care primiră misiunea ca înainte de începerea luptei, să-i mai îndemne o dată pe țărani să depună armele și să se întoarcă la casele lor. Episcopul Nichitici cu data de 1 decembrie le adresa instrucții în românește în acest sens.

Instrucțiile sunau astfel : „Acești preoți datori vor fi a se lipi sau a se lega de comanda militară și cînd aceștia vor nemeri pe adunate turme a rebeliștilor și se vor pune în rînd de apărare, atunci preotul... să se pue înaintea oștii militare, și să dea înaintea rebeliștilor primejdia cea netrecută întru care se află... și cu tot chipul, care se poate, să-i îndemneze spre plecăciune și să-i aducă la pace. El n-are putere să făgăduiască ceva lor. Fără numai aceste : că dacă ar urma ei la toate acelea, care le va spune lor ofițerul de la comandă, precum ei milă și iertăciune să nădăjduiască, într-alt chip prea grea complicitate vor simți. Din aceasta poate, că rebeliștii vor arăta plecăciune, atuncea ofițerul de la comandă să facă ce s-au rînduit de slăvitul Generalat. Dară de cumva rebeliștii vor arăta împotrivire, atuncea preotul cu glas deschis și pe înțeles să spue, precum ar fi ei oameni de nu se pot în-

¹ Arh. Comisiei, I, 1422.

drepta, care au trecut cu vederea multe sfaturi și îndreptări, și au lăpădat iertarea și bunătatea, ce s-au fost dăruit lor, și nenorocirea, care ar veni peste ei, pe copiii lor și pe femeile lor, singuri ei fiind pricina lor și să o socotească, și înaintea feței lui Dumnezeu vor da grea samă și răspuns pentru toată picătura de sânge, care se va fi vărsat pentru împotrivirea și neascultarea lor, și după ce și aceasta se va face și tot nu se vor căi, și nu se vor pleca, atuncea preotul să se dea îndărăptul ostașilor și să lase treaba sa”².

De cealaltă parte, țărani și ei se găseau într-o ordine de bătaie, improvizată după priceperea lor. Asupra ei relatează Tezaurariatului Oficiul minier din Zlatna, cu data de 30 noiembrie. După cele două convorbiri cu vicecolonelul Schultz tulburările au devenit mult mai primejdioase, căci răsculații s-au adunat din nou în patru tabere. Prima se găsește în Mogoș și o constituie sătenii de acolo cu cei din Ponor și Rîmeț, în frunte cu Ion, fiul lui Horea ; a doua o formează cei din Lupșa cu cei din Baia de Arieș și cu satele aparținătoare, Cioara, Sartăș, Brăzești și Muncel, în frunte cu Cloșca ; a treia se compune din iobagii domeniului de sus al Zlatnei, Albac etc., avînd în frunte pe Horea ; a patra s-a adunat la Brad în frunte cu Gheorghe Crișan. Cele patru oști mari aveau să se sprijine reciproc la caz de nevoie³.

Încercuți din toate părțile de armată, țărani trebuie să ia măsuri de apărare. La Mogoș, Rîmeț, Buceș, Vulcan fac tăieturi masive de păduri, închid drumurile, trecătorile, baricadează satele. Un gornic trimis la Baia de Arieș aducea vestea că răsculații au făcut tăieturi mari de păduri peste tot în ținutul Negrilești. O patrulă întorcîndu-se de la Trimpoiele raporta despre tăieturile de păduri din Dupăpiatră, prin două au trecut cu caii, dar prin a treia n-au mai putut trece. Buceșul e și el înconjurat de tăieturi de pădure. Patrula care se întorcea de la Mogoș raporta că acolo sînt trei tăieturi, una mai mică, alta mai mare, a treia foarte mare. Tezaurariatul scriind Guvernului în 2 decembrie despre tăieturile cele multe de păduri, nici nu-i venea să creadă că nu se găsește printre țărani și un comandant străin⁴.

Evenimentele de acum se precipită, se petrec iarăși simultan. Ciocniri, lupte de hărțuială, soldați morți, răniți, fugăriți se semnalează pe multe locuri.

În 25 noiembrie colonelul Hellenbrandt trimisese pe vagmistru Bernath cu 9 soldați din regimentul de Toscana la Rîmeț în recunoaștere, să asiste la publicarea patentei Guvernului și să strîngă naturalele pentru armată. Aci i-au întîmpinat vreo 300 de răsculați, care, sub pretext că îi duc la jude, i-au dus mai departe într-o strîmtoare, unde îi așteptau alți vreo 300. În schimb de focuri pe vagmistru l-au împușcat de pe cal, cu o „furie de nedescris” l-au ciopîrțit și l-au lăsat neînmormîntat „pradă cîinilor”. I-au doborît și pe ceilalți, le-au luat armele, i-au lăsat morți vii pe jos. Pe aceștia, ce-i drept, nu i-au omorît, dar vicecomitele Alexe Szentpáli, care scrie din Aiud la 27 noiembrie, crede că din pricina rănilor mortale puțini vor mai trăi. I-au adus

² Densușianu, p. 377—378. Caietele, XXXII, f. 43—44.

³ Arh. Comisiei, I, 1083—1086. Szilágyi, p. 170. Caietele XIX, f. 22—32.

⁴ Densușianu, p. 376.

cu carul la Aiud. „În așa jalnică stare a ajuns dulcea noastră patrie!“ — exclamă el ⁵.

Pieirea vagmistrului o relatează înainte de toate colonelul Hellebrandt din Aiud, la 27 noiembrie, pe baza raportului căpitanului de husari Multz. Chiar în acest moment au fost aduși aci un soldat din acel detașament, iar apoi caporalul Molnar, amândoi răniți, cărora le-ar urma ceilalți, tot răniți, în afara unuia rămas acolo grav și mortal rănit, la care trebuie să plece chirurgul cu oameni neînarmați, arborînd pentru siguranța lor o pînză albă. Trei cai ai detașamentului au fost de asemenea răniți, iar căpitanul Bernath împușcat mortal și maltratat și după ce a murit. Li s-au luat oamenilor toate puștile, echipamentul, hărnașamentul. Acestea s-ar fi petrecut la Ponor, atunci cînd detașamentul a ajuns acolo și a cerut încartiruire. Răsculații i-au ademenit ba încoace, ba încolo sub cuvînt că le repartizează loc de încartiruire. S-au adunat treptat-treptat pe un drum fără ieșire, pentru a-i masacra acolo. Vagmistrul a încercat să-i îmbune, să-i asigure că nu le va face nici un rău. Dar ei au atacat cu cea mai mare înverșunare. Vagmistrul a luat poziția convenită de apărare, a tras asupra lor retrăgîndu-se treptat-treptat. Dar îndată ce a început să tragă, tot mai mulți din acești răsculați fără de număr s-au pus să tragă asupra detașamentului. Înconjurați de un mare număr într-o trecătoare strîmță, improprie pentru lupta călare, vagmistrul a primit un glonte în cap, căzînd de pe cal. Restul detașamentului, i-au tras de pe cai, i-au bătut cumplit, i-au lăsat pe jumătate morți la pămînt. De cei doi răniți veniți s-au milostivit oameni mai bătrîni din Ponor de i-au adus aici. Cum declară ei, răsculații au considerat detașamentul nu drept husari, ci oameni deghizați ai nobililor. Spuneau că vor prăda și arde curînd și Aiudul pentru tovarășii lor luați prinși la Singeorzul Trascăului. Ba caporalul, de care s-a milostivit un preot din Ponor de l-a luat acasă la dînsul, spune că însuși căpitanul lor a venit acolo la el spunîndu-i să-l anunțe și pe el, colonelul, și întregul comitat că va veni asupra Aiudului ⁶.

Stefan Pálfi, scriînd din Aiud la 2 noiembrie, afirmă că a vorbit și el cu căprarul care a fost acolo. Acestuia i-au spart capul cu securea, i-au tăiat, i-au împușcat mantaua de pe el; are și acum glonțul în șale. Întîmplarea, căprarul o povestește așa că, îndată ce au sosit ei în Ponor, i-au înconjurat vrea 900 de oameni și le-au prins la fiecare calul de căpăstru de amîndouă părțile. Ei, văzînd primejdia, au scos pistoalele, au tras asupra celor care le-au prins caii, au împușcat pe mai mulți dintre ei, pe alții i-au tăiat. Dar ei zece fiind puțini față de atîta popor, aceia împușcînd și ei, i-au doborît de pe cai la pămînt, și pînă și femeile îi impungeau cu furcile de fier. Cel din urmă l-au doborît pe vagmistrul de pe cal. Îndată ce a căzut i-au tăiat brațul, căci făcuse multă vîrsare de sînge între ei, l-au omorît apoi. A rămas acolo mort și încă un soldat pe moarte. La ceilalți le-au dat drumul, el căprarul a fugit, dar toți sînt în spital. Căprarul a împușcat și el prin palmă pe unul, care, după liniștirea larmei, a cerut de la căpitanul lor să fie omorît. Căpitanul a și hotărît să i se taie dimineața capul cu securea, dar lăsîndu-l pe noapte în seama unui preot român, au fugit împreună. Căprarul mai spuse că în fața lui a strigat căpitanul lor că împăratul lor poruncește

⁵ Scrisoarea vicecontelui, 27 nov. 1784. Mike, *Az Oláhokról*, p. 18—19.

⁶ Acte vieneze, II, 47.

de la răsărit pînă la sfințit, să fie sloboziți cei prinși de peste tot (înțelegînd pe țărani prinși). Au mai strigat și că în curînd vor veni și asupra castelului din Aiud, sau dacă nu pot acum, la primăvară. Acestor soldați le-au luat și cea mai mică armă : 20 de pistoale, 10 carabine, 10 săbii, toate șeile cailor cu echipament cu tot și tot ce-au găsit la ei. „Dacă domeniul Zlatnei — adaugă Pálfi opinia proprie — care constă din 12 sate, precum și Ponorul și Rîmețul, care sînt satele episcopului, nu sînt trecute cu copii cu tot prin sabie. Guvernul poate să cînte pe urmă tînguirile lui Ieremia, căci filharii tare au ajuns la arme, și numai acest grup ar putea sta împotriva a două mii de oameni, așa strigau. Mai sus sînt și peste zece mii, acolo fiind și Horea, căpitanul cel mare⁷.”

Relatarea căprării e de om simplu, care-și exagerează vitejia de soldat și pe care o mai exagerează în pornirea sa și corespondentul, dar caracterizează și ea atmosfera în care se petreceau lucrurile.

Încă înainte, la 28 noiembrie, s-a raportat Guvernului, scrie Siess, că ducîndu-se un detașament din regimentul de Toscana în Rîmeț, țărani de acolo și din Ponor pe trei husari i-au omorît cu pietre și cu alte arme, iar pe cinci împreună cu doi (!) vagmiștri i-au rînit așa de tare, că abia mai e speranță să se ridice, și cu siguranță ar fi și murit dacă nu s-ar fi îndurat de ei cîțiva țărani bătrîni să-i ducă cu chiu cu vai la Aiud⁸.

Fieirea vagmistriului (*Wachtmeister*) Bernath o relatează pe urmă, la 17 decembrie, și locotenentul Rakovskj, trimis din Zlatna cu 33 de cai (husari) în căutarea lui.

Trecînd prin Rîmeț țărani se alarmară, începură să vocifereze că soldații să plece de acolo, amenințînd că dacă nu vor fi lăsați în pace nu va fi pace. Chemați de locotenent să le arate că nu vreau să le facă nici un rău, nu veniră. Locotenentul luîndu-și măsurile de siguranță își împărți soldații în cinci mici detașamente care să înainteze ținînd legătura între ele. Încercă să afle ceva despre soarta vagmistriului de la un țăran întîlnit în drum spre Ponor venind cu carul cu lemne, dar nu reuși să-l descoase. Abia după un timp a reușit să afle de la el despre cum au fost alungați de cei din Ponor 9 soldați din șura țăranului Simion Rîmba din Valea Poienii. Mergînd într-acolo, cum țăranul acesta era închis, numai cu promisiunea că va fi eliberat au putut afla ceva de la soția sa care i-a îndreptat la cumnatul său Ion Sile. Acesta a mărturisit apoi cum cu vreo două săptămîni înainte au poposit pentru noapte soldații în șura lui Simion Rîmba, cum s-au alarmat și s-au adunat în număr mare țărani din satele vecine, Mogoș, Baia de Arieș, Ponor, Rîmeț, Sălciua, Bedelcu, cum au început să vocifereze și să înjure pe soldați, nevoind să creadă că sînt soldați adevărați, ci doar nobili deghizați. Amenințau să dea foc la șură dacă nu pleacă. Zadarnic le spuse vagmistru că nu vrea să se răfuiască cu ei, vrea numai să le publice porunca împăratului. Îi răspuseră că sînt adunați pe deal cu judele, cu jurații, cu preoții, să vină acolo să le-o publice. Vagmistru și-a dat seama de primejdie și a hotărît să se întorcă pe drumul pe care a venit. La o strîmtoare a drumului însă răsculații i-au întors, prinzîndu-le caii de căpestre. Vagmistru a tras și la comanda lui și soldații asupra celor care i-au oprit. Soldatul Andrei Nagy, grav rînit, apoi a și murit. Locotenentul i-a găsit mormîntul. Era îngropat într-o grădină, la o palmă sub pămînt, complet gol, doar cu cîteva petece din haina și pantalonii lui. L-au îngropat acum mai adînc și au tras trei salve. L-au descoperit în sfîrșit și pe vagmistru îngropat gol fără cămașe, numai în izmene, și acoperit cu o jumătate din mantaua sa. În groapă erau aruncate felurite

⁷ Mike, *Az Oláhokról*, p. 391—392. Și Caietele, III, f. 27—29.

⁸ „Történelmi Tár”, 1901, p. 15.

lucruri, carabine, pistoale, cartușiere, tuburi de cartușe, curele rupte etc. Era împușcat în cap la ochiul stîng și avea brațul stîng rupt pe două locuri din jos și din sus de cot. Îngropat mai adînc, opt oameni au tras trei salve drept onor militar. Află și cum a fost omorît. Oprit în valea adîncă, prăpăstioasă, împreună cu detașamentul său de 6 soldați, au fost nevoiți să coboare de pe cai. În primejdie vagmistrul sărînd din nou pe cal și îndreptîndu-se spre deal, n-a mers mai mult de o sută de pași și o împușcătură de sus l-a lovit la ochiul stîng, a căzut de pe cal și a murit. Soldații și-au lăsat atunci caii și așa au fugit. Raportul se ocupă în rest de peripețiile descoperirii cailor⁹.

Incidentul cu vagmistrul Bernath — spuse o declarație — s-a întîmplat în Valea Poienii, între Rîmeț și Ponor, iar răsculații angajați în acest incident sînt din Rîmeț, Bedeleu și Vălișoara, amestecîndu-se cîțiva și din Sălcuiua de Sus și de Jos, din Poșaga, Lunca și Ocoliușul Mare¹⁰.

În 29 noiembrie maiorul Dolcinengo cu 70 de soldați, luînd drumul spre Bistra, în Lupșa fu atacat de pe dealuri de țărani adunați și respins, nu fără pierderi. Locotenentul Mesterházi alergă în ajutor din Zlatna cu un grup de opt-zece soldați, dar țărani din Lupșa îi ținură calea la Valea Vinții, îl uciseră, iar pe soldați, pe doi, trei îi uciseră, pe ceilalți îi puseră pe fugă¹¹.

Uciderea locotenentului Mesterházi și a soldaților săi o relatează caporalul Andreas Konnerth din regimentul Orosz, care a făcut parte din detașamentul Trimăși de la Zlatna, în 28 ale lunii noiembrie, au mers liniștiți pînă la Valea Vinții. Mergînd mai departe, în dosul caselor erau ascunși mulțime de români, care se iveau și se ascundeau din nou. Locotenentul socoti să continue drumul și să nu-și facă de lucru cu ei. Dar românii strigau acum din deal în deal: la moară, la moară! La moară era un loc mai deschis, după care pe vale se îngusta drumul. Pe dealuri se înmulțeau mereu, erau înspăimîntător de mulți în față, în spate, și pe o parte și pe alta. În fața primejdiei, locotenentul îl puse pe el, caporalul, și pe furier să strige să lase drumul slobod, căci ei sînt comandați la Baia de Arieș și nu vreau să-i supere cu nimic. Răspunseră însă, agitînd crucea: „voi trebuie să muriți aici, pentru că ați venit numai să ne prindeți“. Ajunși la moară, locotenentul ceru pe jude, care veni înjurînd cumplit. Zadarnic au încercat să-l lămurească, strigătele continuau: „voi trebuie să muriți și aici trebuie să vă omorîm pe toți“. Începură să arunce cu pietre. Locotenentul le strigă: „oameni buni nu mai aruncați, altfel tragem“. A și ordonat ca doi oameni să încarce armele, dar să nu tragă. Dar trase un român, la ceea ce ripostară și soldații. Românii acum trăgeau din greu, aruncau cu pietre, omorîră pe loc doi soldați. Fu împușcat și unul dintre români. Detașamentul se împotmoli aci: drumul îngust, pietros, șanțuri cu apă. Soldații se poticnesc, cad, li se udă armele. Mai căzu un soldat. Doar cinci soldați mai rămaseră cu arme, și acelea inutilizabile. Locotenentul, ca să-i convingă de intențiile lor bune, hotări să le dea țăranelor armele. Depunînd ei armele, țărani le-au zis să se așeze la o parte. Și-apoi au tăbărit asupra lor. Tăiară capul furierului, omorîră pe toboșar și pe încă un soldat. Locotenentul căzu într-un șanț cu apă, trăgîndu-l și pe el, caporalul, după el. În timp ce soldații unii fură omorîți, alții reușiră să fugă. Plecînd el în urma locotenentului, fu lovit cumplit în timp și rămase fără cunoștință vreo patru ceasuri, l-au lăsat crezîndu-l mort. Locotenentul, rămas singur, zadarnic a încercat să-i îmbune cu promisiuni, l-au omorît în chinuri cumplite. Striga îngrozitor — mărturisește un alt soldat, scăpat și acesta cu trei răni în cap și tot vinătăi pe corp. Și-apoi caporalul își povestește peripețiile, de cîte ori a scăpat de moarte

⁹ Arh. Comisiei, V, 631—636, 688—690.

¹⁰ Acte vieneze, II, 76.

¹¹ Densușianu, p. 383.

— unii au vrut să-l oblige să le fie căpitan — în drumul pînă la Baia de Arieș. Ceea ce pot confirma încă patru soldați scăpați¹². Chirurghul adaugă că administratorul minei Prunetter a fost ieri (15 decembrie) la Valea Albă, la minele împărătești și cu ciinele său i-a descoperit pe cei uciși, la locul crimei, erau ascunși în scobituri de stîncă, acoperiți numai cu pietre¹³.

Diarium-ul ca de obicei supralicitează. Pe Mesterházi, rănit, l-au legat într-un copac de picioare și l-au crăpat în două, 1 căprar și 7 soldați au căzut morți, 6 au fost răniți, 32 prinși¹⁴.

În același timp maiorul Stojanich începu operații mai întinse în Zarand. Relatările diverse nu consună întru totul, dar ne dau imaginea aproximativă a întîmplărilor.

Raportul său din 27, ora 11 înainte de amiază, îl arată înaintînd spre Brad cu 140 grăniceri infanterie, cu 140 grăniceri și 2 coloane din regimentul de Toscana cavalerie. Căpitanul Giurgiu (Crișan) se găsește de-acum la Brad cu un număr considerabil de oameni, iar azi seara ar trebui să i se alăture acolo Horea cu 3 000 de oameni. Speră să-i poată încercui la 7 seara și să-i atace. Știrea sosirii lui Horea i-a fost confirmată și de tricesimatorul din Hălmagiu. Dacă cele 6 companii din regimentul De Vins au sosit la Hălmagiu va trimite o jumătate de divizion spre Hălmagiu pentru întărirea căpitanului Csepi, iar el cu cele 5 companii, și cu celelalte trupe pe care le are, va urmări pe răsculați pînă îi va împrăști cu totul și va instaura pacea¹⁵.

Raportul lui din 30 noiembrie apoi sună puțin deosebit. Marșul spre Brad întreprins în 28 noiembrie n-a mers potrivit țelului propus deși a pornit la orele 11. Din pricina numeroaselor strîmturi el n-a putut ajunge decît la miezul nopții. Deși știa de prezența răsculaților, întîrziînd n-a mai reușit să ajungă decît pe vreo cîțiva din ariergardă, soldații ucigînd 5, iar pe unul, pe un caporal al lui Horea, l-au prins și va fi cît de curînd predat comitatului. La Brad a găsit nobilele prizoniere și pe caporalul Szerentscs din regimentul Orosz cu 12 soldați și 2 husari din regimentul de Toscana, care fuseseră trimiși de la Zlatna cu scrisori către căpitanul Csepi și care cu toții erau să fie executați astăzi. Numărul răsculaților adunați la Crișcior s-a ridicat la 9 000, care s-au îndreptat spre Hălmagiu. Considerînd acest număr s-a gîndit să nu-și expună oamenii, mai ales că îi lipseau nutrețul și piinea. Îndreptîndu-se spre Hălmagiu, acolo trebuia să se unească cu trupele regimentului De Vins și să-și procure ovăz și pîine pe șase zile și apoi să înainteze din nou asupra răsculaților. Cînd a ajuns acolo însă, n-a găsit pe nimeni, decît compania căpitanului Csepi. Înșelîndu-se astfel, a socotit necesar să rămînă aci pînă a doua zi, să-și odihnească oamenii și să-și potcovească temeinic caii. Azi la orele 10 înainte de amiază i-a scris vice-colonelului Petrasch să-i trimită trupele necesare. Dacă va avea norocul să primească întăririle cerute brigada să fie sigură și convinsă că împreună cu cei 140 infanteriști și 180 de cai se va îndrepta de îndată spre Valea Bradului și Crișcior și-i va urmări pe răsculați. Ca operațiile să fie corecte, trebuie să ocupe Bradul, pentru care e nevoie de 200

¹² Baia de Arieș, 13 dec. 1784. Arh. Comisiei, V, 623—626.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Caietele, IV, f. 34.

¹⁵ Acte vieneze, II, 51.

de infanteriști și 2 escadroane de cavalerie, căci satele Zarandului se înșiruie la un sfert de ceas unele de altele și trebuie asigurată ca și corespundența și pîinea să ajungă în siguranță de la Deva și să-i fie și lui acoperit spatele. A crezut că poate pune mina pe învățătorul de la Brad, dar acesta s-a îndepărtat cu căpitanul Sustz (?)¹⁶, desigur Giurgiu.

După relatarea procuratorului Goro, care însoțea armata, din 1 decembrie, plecînd pe la amiazi împreună cu căpitanul Czigány, pe la miezul nopții au ajuns în Brad. Aci au încercuit și închis totul cu străji ca nimeni să nu poată pleca, au cercetat tîrgul casă de casă și au eliberat pe nobili, respectiv femeile și copiii captivi, pe care țărani se pregăteau să-i omoare, și i-au dus apoi cu ei la Hălmagiu. Din Brad au luat drumul spre Baia de Criș, Lunca și Ociu. Întîlnind un căpitan al răsculaților cu mult popor, maiorul l-a întreat: „Unde ați plecat și ce vreți? Ce ne-a poruncit împăratul nostru aia vom face. Și cine e împăratul vostru? Horea. La acestea maiorul a deschis foc asupra lor, unii au luat-o la fugă, alții au căzut, și pînă la Hălmagiu cine s-a împotrivit acolo a rămas pe loc. Din soldați n-a fost pierdut nici unul. Maiorul însă așteaptă trupe de ajutor, pînă atunci nu merge mai departe. Românii s-au adunat aci vreo 9 000, înarmați și cu merinde pe cinci zile, stau pe munții Zarandului, nu se știe ce vor să facă. Vreo 500 au coborît la Ilia. „Noi ne temem“.

Scrisoarea reține și zvonul neîncrederii de acum a țărănilor în Horea, și încă într-o formă ceremonioasă, de domeniul imaginației populare. Pe Horea îl străjuiesc mereu sase oameni, care îi dau de mîncare, de băut, îi fac patul, îl dezbracă, îl îmbracă și îl țin prins. Un țaran din Tebea (satul care n-a luat parte la răscoală; era privilegiat, se bucura de privilegiul Băii de Criș), i-a spus că dacă treaba lui Horea va fi minciună și înșelăciune, atunci chiar ei îl vor da pe mîna ungurilor. Horea însă îi îmbărbătează pe români, să nu se teamă, soldații sînt numai oameni deghizați, mincinoși, nobili îmbrăcați în haine militare, dar împăratul e tot de partea răsculaților¹⁷.

Diarium-ul stăruie asupra eliberării celor deținuți de țărani la Brad și cu deosebire a femeilor nobile.

Versiunea lui se arată, ca de obicei, mai circumscrisă, mai mult știutoare, mai comentată. Horea însuși ar fi trimis poruncă să fie închise într-o casă, să fie ținute acolo sub pază aspră. El ar fi hotărît și sentința pentru cei prinși, ca femeile, aprinzîndu-se casa pe ele, să fie arse de vii, iar dintre soldații prinși unii să fie trași în țeapă, alții frinți cu roata, că el a trimis lui Crișan sentința să o execute, anunțînd Tabla comitatului Hunedoara că dacă pînă la termenul execuției nu eliberează pe toți cei prinși, și el va executa cum s-a hotărît pe cei de aci. Încunoștiințînd despre aceasta armata, maiorul Stojanich cu căpitanul Czigány din regimentul de Toscana au plecat în ziua execuției mult înainte de ivirea zorilor să-i lovească înainte de săvîrșirea execuției. Căpitanul a și dat mai întîi peste casa în care erau închise femeile, apoi peste cea în care erau închiși soldații. Țărani s-au ținut

¹⁶ *Ibidem*, II, 82.

¹⁷ „Történelmi Tár“, 1901, p. 26—27; Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 479—480.

dîrz, dar căpitanul i-a tăiat fie el, fie prin alții, a eliberat pe toți robii. Stojanich a rinduit apoi care sau căruțe, a încărcat femeile și le-a trimis în siguranță la Deva¹⁵.

Femeile, după o listă a lor, cele mai multe erau văduve, deținute cu copiii lor. Printre ele văduva lui Ladislau Csiszár, a lui Elia Szebeni, ale juzilor nobililor uciși Mihail Pakot și Mihail Gál. Șase erau din familia Kristyori, 3 din familia Nemes, 2 din familia Bradi. Era și văduva preotului reformat. Femei, bărbați, copii au fost 117 suflete¹⁹.

După un raport militar văduva lui Ladislau Csiszár ar fi fost eliberată în altă împrejurări, de episcopul Nichitici. În drumul acestuia spre Mihăleni, ea, îmbrăcată românește, a venit la trăsura episcopului mărturisind cine este. La ceea ce episcopul a predat-o maiorului Stojanich²⁰.

Locotenentul Simény, care se găsea în trupa lui Stojanich, vine cu lămuriri în plus. În Brad n-au aflat decît puțini răsculați. Trupa țaranelor, de vreo 4 000, plecase spre Crișcior cu cîteva ceasuri mai înainte, sub comanda căpitanului Giurgiu Todor (Crișan desigur). Dar auzind de prezența armatei aci, s-au întors în zori cu o mulțime de oameni așa de mare de nici nu o poate descrie. Armata se strădui să se retragă repede spre Hălmagiu. Pe drum s-au ciocnit cu această mulțime nenumărată, au tras asupra lor, i-au alungat, i-au fugărit, i-au tăiat, i-au ucis. Dar în zadar, căci iarăși s-au adunat în mare mulțime, alăturîndu-se conducătorului lor Horea (!). Se va vedea ce se va putea face împotriva lor. Destul că aici soldatul are o situație îngrozitor de grea, nu are odihnă nici noaptea nici ziua²¹.

Nu e mai liniștitor locotenentul nici în scrisoarea sa către Iosif Balja, dată din Hălmagiu, 30 noiembrie. Aici românimea adunată e atît de imensă — scrie el — că nici nu se poate spune. Sodații nici nu mai pot trăi de multele neajunsuri pe care le fac, deși aproape zi de zi omoară din ei. Cît sînt ei (armata) acolo nici nu pot să le țină piept dacă nu primesc ajutor și tunuri, căci de pe munți nu-i pot doborî. Din Brad ei, armata, au eliberat mulți robi, au fost în captivitate și 12 soldați din regimentul Orosz, iar de ai lui un căprar și doi soldați, cărora le luaseră armele și banii, și au vrut să-i omoare. I-au mai venit acum și alți doi soldați cărora le-au luat caii și armele și i-au osîndit la moarte²².

Peripețiile detașamentului militar capturat de răsculați le relatează caporalul Ioan Szerentses, același care relatase și despre întîlnirea cu doctorul Molnar. A trecut prin Dupăpiatră, Buceș, mereu întrebare de țărani asupra misiunii sale. În Buceș au apărut vreo 600—800 de țărani înarmați, i-au pretins pașaport românesc, sub motiv că acum trei săptămîni cînd doctorul Molnar a făcut pace cu țărani la Valea Brad, țărani au pretins ca pe viitor

¹⁸ Caietele, IV, f. 39—41. Biografia lui Kray știe de 44 de familii nobile ținute în captivitate și îmbrăcate românește. *Ibidem*, VII, f. 16.

¹⁹ Caietele, XXXIII, f. 26—27.

²⁰ Caietele, XXXV, f. 10—17.

²¹ „Történelmi Tár“, 1901, p. 26.

²² Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 471—472.

soldații și civilii să aibă la ei carte de liberă trecere românească, cu pecete împărătească. Răspunzînd el că soldații în misiune comandați de un sub-ofițer nu au nevoie de pașaport, țărani i-au sfătuit ca, spre binele lor, să depună puștile și să vină în fața căpitanului lor Crișan, unde se vor mulțumi cu ce va hotărî el. Față cu asemenea mulțime, el și cei 12 soldați au găsit că e mai bine să depună armele. Escortați de vreo 200—300 de țărani apoi au fost duși la Brad. În drum țărani de patru ori s-au oprit hotărîți să omoare toată trupa, dar i-a reținut tot de atîtea ori tînărul Horea, un fecior de 19 ani care se alăturase cu trupa sa la Mihăleni, sub pretext să lase aceasta la hotărîrea căpitanului Crișan. Sosiți la Brad, au fost puși sub pază puternică. Aci găsiră vreo 2—3 000 de țărani înarmați, cu căpitanul lor Crișan, care cu o cumpănă le-a împărțit pulbere și plumb. Aduși de tînărul Horea și introduși, într-un cerc format din țărani, unul îl întrebă asupra misiunii sale. Necrezîndu-l pe cuvînt, îl făcu spion al ungarilor, care l-au plătit bine să spioneze aici. El se apără, e soldat împărătesc și nu are voie să meargă nicăieri la porunca nobililor. Fu întrebat apoi dacă sint soldați în marș împotriva lor? Dacă nobilii se mai ascund în haine soldățești pornind împotriva lor? Răspunse că nu, cine nu este soldat nu are dreptul să îmbrace uniformă și echipament militar. Dacă nu se adună nobilii spre a porni împotriva lor? Dacă nu a auzit măcar de adunarea lor? Ca să răspundă măcar o dată afirmativ, le-a răspuns că din auzite știe că se adună cîțiva la Aiud. După toate acestea l-au numit mincinos, iar unul din români i-a dat vreo 6—8 lovituri, cu o bită groasă sub nume că-l ajută să-și aducă aminte adevărul. Cum el n-a mărturisit altceva, acela a mai luat o măciucă groasă și i-a mai dat vreo cinci peste spate. Și cum nici atunci n-a mărturisit, la strigătul tînărului Horea l-au luat cu furci și măciuci în cerc, lovindu-l pînă a căzut la pămînt. Atunci un grec Giurgița, care locuia cîndva în Brad, și un conducător al răsculaților Giurgiu Marcu din Crișcior s-au înghesuit în cerc, s-au așezat amîndoi pe el, caporalul, strigînd că dacă vor omori pe acest om al împăratului, împăratul le va nimici toată țara. La ceea ce țărani au încetat cu bătaia, l-au ridicat de la pămînt și viu pe jumătate l-au dus la locul găzduirii. Crișan îi mai dete și atunci o lovitură cu patul puștii. A dat după aceea poruncă duminică, în 28, țărani să se adune la Mihăleni și Buceș, ca de acolo să pornească să ardă Abrudul. Cît pentru el și cei 12 soldați hotărîseră ca duminică să-i omoare, ceea ce le-a mărturisit un român simbătă seara. Spre marele lor noroc i-a eliberat maiorul Stojanich și căpitanul Czigány atacînd simbătă noaptea Bradul. Au mai fost eliberați atunci un caporal cu patru husari, precum și femeile nobile, și trimise la Deva²³.

Samuil Rätz, vicejude al nobililor, în raportul său din 3 decembrie către comitatul Hunedoarei, ne dă o altă versiune :

La Brad n-au putut să rămînă, se simțeau amenințați de cetele care stăteau gata pe munții din jur. Cum nu era de stat aci, au plecat spre Baia de Criș. Aci el a vrut să găzduiască la o casă de unguri botezați în legea românească. Dar aceștia s-au împotrivit, de ce să se găzduiască la ei, cînd și ei nopți întregi nu îndrăznesc să doarmă, căci nu e destul că i-au golit de toate și i-au botezat în legea românească, acum îi mai amenință și cu foc și moarte, se tem că la noapte vor năvăli și pe toți îi vor nimici, căci sint în mare număr și numai aci, în satul vecin. Văzuseră și ei în adevăr în drumul lor de pînă aci mulțimea de popor adunat pe munți pe amîndouă părțile. Ajunși la Hălmagiu, au găsit acolo oastea nobilimii și pe maiorul Stojanich cu căpitanul Czigány. I-au spus că rebelii în 29 vreo 5—6 000 au venit să atace oastea nobiliară pînă aproape de Hălmagiu, să încerce puterea

²³ Arh. Comisiei, V. 106—114.

armatei însăși. Venind împotriva ei, armata nu i-a atacat, ci maiorul a chemat pe conducătorul lor la o convorbire (*parollára*) și a convenit cu ei. A doua zi însă au tăbărit asupra armatei alți rebeli din altă parte și au făcut „bătălie“ (*bataliát tsináltanak*), zicînd că sau ungurii sau românii în această țară, dar cele două neamuri împreună nu vor fi. Ei și așa cu o moarte sînt datori, nu vor avea odihnă pînă cînd sau neamul unguresc pustiește pe cel românesc sau neamul românesc pe cel unguresc, pînă atunci nu vor înceta. În încăierare au căzut dintre rebeli 12. Și în 2 decembrie noaptea, venind din Hălmagiu spre Deva, au venit mai mult la lumina focurilor, căci peste tot mistuiau cu foc clădirile și curțile domnești și ale neamului unguresc²⁴.

Un raport militar dat din Vascău, 4 decembrie 1784, dă mai multe amănunte asupra acțiunii lui Stojanich. La 27 a sosit noaptea la Brad cu 112 soldați din regimentul de Toscana, 90 de husari secui și 145 de soldați din regimentul românesc (I) de graniță. În jur s-ar fi găsit aici vreo 500 de răsculați, care s-au retras numaidecît în munți. Erau ținuți aici arestați 12 soldați din regimentul Orosz, pe care hotărîseră să-i spînzure (!) în ziua următoare, dar sosind pe neașteptate armata au fost eliberați. Cînd să înainteze armata spre Hălmagiu, de-acum era ocupat și drumul și toate dealurile, și în dreapta și în stînga, de vreo mie de răsculați. N-a mai rămas alt mijloc decît ca avangarda de husari să-și croiască drum cu săbiile. Căzînd aci vreo 20 de țărani, ceilalți s-au împrăștiat. În 29 apoi s-au adunat pe înălțimile din jurul Hălmagiului la vreo 7 000 de răsculați pentru a ataca Hălmagiul și a elibera pe țărani luați în ziua dinainte de husari. Înaintînd trupa spre ei pînă la vreo mie de pași distanță, neputîndu-i ataca din pricina unui șanț, maiorul cu căpitanul de husari Czigány din regimentul de Toscana au înaintat călări pînă unde au trimis și răsculații deputați pentru a trata. Aceștia s-au învoit să se supună întru toate poruncilor împăratului, dacă nu vor mai fi siliți să-i recunoască drept domni pămîntești pe nobilii lor dinainte. Ei vor să fie supuși numai ai împăratului sau în lipsa lui să aibă domni pămîntești (!) nemți, și nicidecum unguri. După care s-au retras descărcîndu-și armele. În 30 dimineața au coborît din pădurea apropiată la loc deschis iarăși vreo 3 000 de țărani. Atacați de un pîchet de husari de peste 20 de oameni atît de puternic că au omorît vreo 18 răsculați, restul după sosirea grosului armatei s-au împrăștiat, în mai puțin de un sfert de oră nici urmă n-a mai rămas. La 2 decembrie vreo 60 de sate s-au anunțat pentru iertare, au și primit de la maior salvconduce. Cînd în 2 decembrie au înaintat apoi spre Hălmagiu n-au mai întîlnit nici un om în sate, dar de azi (4 decembrie) au început să se întoarcă în satele lor. Potrivit ordinului imperial s-a pus un premiu de 2 000 de florini pentru prinderea lui Horea viu sau mort, iar pentru cei trei căpitani aflați în subordinea sa cîte 300 de florini. În 4 pe la prînz apoi maiorul a plecat cu 60 de soldați din regimentul Orosz spre Baia de Criș în urmărirea răsculaților care s-au retras în munți spre Abrud și Zlatna²⁵.

²⁴ Mike, *Hóravilág*, p. 247—249, 327—329.

²⁵ Arh. Comisiei, I, 455—457.

În fața țăranilor masați în număr așa de mare, maiorul socoti deci să-i dezarmeze iară și printr-o stratagemă, prin simularea unei înțelegeri. Dar de care, văzind că armata totuși înaintează, nici țăranii nu se ținură, se puseră în mișcare din nou. Din nou fu nevoie de un atac al husarilor, de un nou lot de morți ca să-i descurajeze. Au cerut să nu mai fie supuși decât împăratului sau dacă nu, să li se dea domni pămîntești nemți. Nu cumva au cerut domni în înțeles de dregători (funcționari) nemți, cum știm că au cerut aceiași țărani în fața doctorului Piuariu și a făcut aci o confuzie numai raportul? Tisturi de nemți spuneau atunci. Țăranii cereau doar mereu să nu mai fie iobagi, nu alți domni pămîntești!

În raportul său din 5 decembrie generalul Pfefferkorn însuși socotește să scuze întrucîtva pe maiorul Stojanich: trupa sa nu era prea puternică pentru a obliga ceata de 9 000 de răsculați să accepte cele trei condiții solicitate. A trebuit să fie bucuros că a putut măcar să-i lipsească pe răsculați de ajutorul de care s-ar fi putut folosi de la atîtea sate adunate²⁶.

În raportul său din Baia de Criș, din 5 decembrie, maiorul în tot cazul se arată mulțumit de rezultatele acțiunii sale. Procedînd apoi cu seriozitate, din cele 92 de sate ale Zarandului 83 au fost aduse de el la liniște deplină. Armata în acțiune s-a comportat foarte bine, grănicerii la mulțumiri s-au arătat gata să-și dubleze serviciile față de împărat. Ieri a sosit și vicecolonelul Kray în Țebea. S-a înțeles cu el să plece mîine în două coloane, a lui peste Ribița și Valea Bradului, a lui Kray peste Brad și Crișcior, urmînd să se întîlnească la Mihăleni²⁷.

Rapoartele, știrile se completează unele pe altele. Imaginea, ce-i drept, nu e clară. E evidentă însă masa mare a țăranilor adunați și rezistența lor. Și că în fața mulțimilor maiorul a preferat să încerce iarăși o dezarmare cu blîndețe simulînd o nouă împăciuire.

Pe Mureș țăranii se pregăteau să atace din nou Deva. Se adunară în număr mare la Ilia, la Dobra. Sublocotenentul Teleky raportează în 29 noiembrie din Dobra căpitanului său că azi în Ilia s-a adunat cu mare zgomot mare mulțime de țărani. El din Dobra s-a dus acolo cu 24 de soldați. Mulțimea de țărani i-a ieșit în cale cu armele, dar nu s-a putut prinde cu ei. Cere urgent ajutor militar, căci din Deva miliția a plecat spre Zarand. Se teme să nu atace încă în această noapte²⁸. Într-acolo s-au îndreptat la porunca lui Crișan multe din satele de aici²⁹. Vicecomitele comitatului Hunedoara Alexe Noptsă, în 30 noiembrie alarmează pe Mihail Brukenthal. Pe la miezul nopții comandamentul militar din Dobra a trimis personal pe magistrul corăbierilor din Ilia să-l anunțe că un corifeu necunoscut a chemat la adunare toate satele districtului Ilia, să vină înarmate, luîndu-și pîine ca pentru o expediție mai lungă. După amenințările lor deschise, urmează să vină azi asupra orașului Deva. Pri-

²⁶ Acte vieneze, II, 103.

²⁷ *Ibidem*, II, 107.

²⁸ Arh. Comisiei, I, 383.

²⁹ Așa raportează și Guvernul la 3 dec. împăratului. Așa scrie și protopopul Iosif Sincziana episcopului Nichitici în aceeași zi: „Reliqui autem pagi sunt perturbati circiter 20 insurrexerunt secunda vice. et abiverunt versus Halmagy ad-Coriphaeos seductores et rebelles“. Densuşianu, p. 381.

mejdia e cu atât mai mare, cu cât maiorul Stojanich cu trupa sa e dus în Zarand, de unde de patru zile n-a dat nici o știre. Teama e că nici n-a putut, căci trei oameni spuneau ieri că rebelii din Zarand și cei de pe valea Căianului au închis toate drumurile pe care ar fi putut veni scrisoare. Caporalul husar cu cei cinci soldați trimiși în recunoaștere în Zarand au fost întorși aproape de Săliștioara de pe valea Căianului cu focuri dese de armă. Cere ajutor care să vină cât mai repede posibil, cu tunuri mari și mici, cele mari pentru înfricarea plebei, cele mici pentru urmărire. E atîta oaste de a rebelilor în păduri, că fără tunuri nu poate fi scoasă³⁰.

Comitatul Hunedoarei la 2 decembrie urgitează trupele dinspre Ilia și Lăpușnic spre Hălmagiu, să aducă cu ele mai multe tunuri, căci, repetă și el, sînt locuri ocupate de rebeli fără ajutorul tunurilor inexpugnabile. Refugiații locurilor miniere Hondol și Certej la Deva aduc și ei vestea unei noi erupții³¹.

Oficiul minier solicită insistent noi forțe militare, de artilerie de cîmp, extrem de necesară. Poporul răscolat înfruntă acum și armata, sub cuvînt că ea n-a fost trimisă de împăratul ci numai de unguri. Și-apoi prin trimiterea de numai detașamente mici nu se ajunge la nimic, se dă numai prilej răscolitelor să le captureze, să pună mîna pe armele și muniția lor. Nu se poate obține ceva eficient împotriva răscolitelor fără un cordon puternic și mai multe trupe, cît timp cele patru mari grupuri țărănești au poziții atît de avantajoase, una fiind atacată de armată, celelalte putîndu-i veni de îndată în ajutor, putîndu-i acoperi și flancul și spatele³². Tezaurariatul la acestea insistă și el pentru ajutor militar³³.

Generalul Preiss răspunde în 4 decembrie că a trimis pentru apărarea cercului minier două tunuri cu șase artileriști. Mai e acolo căpitanul Richard. Trupa maiorului Stojanich urmează să curețe de rebeli terenul dintre Hălmagiu și Ilia și apoi să acționeze la timpul oportun spre Rîmeț, Ponor, Lupșa, Bistra, Cîmpeni³⁴.

În Munți țărani adunați atacă în 29 noiembrie din nou Roșia. E acuzat de a-i fi condus Onu Surdu din Mușca. După mărturii, el asociindu-și nenumărați prădători i-ar fi condus asupra Roșiei, și dacă minerii n-ar fi fost ridicați prin tragerea clopotelor să le reziste, toată Roșia ar fi fost din nou prădată. Pe cei din Mușca i-a instigat să amenințe pe cei din Roșia să se ridice împotriva minerilor (desigur, mai ales proprietari de mine). Le-a oferit subit pace, apoi numaidecît întorcîndu-se de la ea, punîndu-se în fruntea răscolitelor la Curmătura, a pornit împotriva lor. Vestea că vrea să ardă cu foc și să facă cenuse Roșia. El e unul din cei care a atîtat în 29 și pe cei din Lupșa să se ridice. Prins mai apoi, a rugat pe cel care-l ducea, dacă îi poartă vreo prietenie, mai bine să-l împuște, decît să îndure prinsoarea³⁵.

³⁰ Kemény, *Hóra Pórhada 1734*, p. 421—422, 489.

³¹ Acte vieneze, II, 148.

³² 30 nov. *Ibidem*, II, 77.

³³ *Ibidem*, II, 61.

³⁴ Caietele, XIX, f. 15—18.

³⁵ Arh. Comisiei, V, 126—129.

În Munți, la 29 noiembrie armata atacă Rîmeț și Ponor. Dar, ca și în Zarand, fără succes. Insuccesul îl mărturisește însuși vicecolonelul Schultz în raportul său, pe care ni-l comunică Mihail Brukenthal, comisarul, la 2 decembrie din Sebeș. În 29 noiembrie Schultz a pornit cu 143 infanteriști și 68 de husari secui să ocupe Ponorul și Rîmețul. De pe vîrfurile și strîmtorile munților însă a fost întîmpinat de o trupă de țărani răsculați de vreo 1 000 de oameni. Le-a vorbit mai întîi cu blîndețe să se liniștească și n-are să li se întîmple nimic. Dar fără folos, țăranii începură să tragă cu puștile, soldații să se apere și după o încăierare de vreo patru ore fură răniți 15 soldați și unul căzu mort, iar dintre răsculați fură tăiați 17, prinși și duși la Aiud 3. În cele din urmă vicecolonelul s-a retras cu trupa sa și se află acum la Cacova. La retragere răsculații traseră din tufe asupra soldaților și răniră la picior și pe comisarul care însoțea trupa, iar locotenentul Lendvai fu rănit la mîină cu o furcă de fier. Vicecolonelul acum se pare cugetă cu totul altfel despre răsculați de cum vorbea înainte, căci, scrie el, nu e a se încrede nici în țărani care se arătau buni și supuși ³⁶.

În ziua următoare, 30 noiembrie, vicecolonelul își face raportul din Geoagiu (Geoagiul de Sus). El o apucase pe drumul de la Geoagiu, care pentru un drum de munte nici nu este atît de rău dacă se ia în considerare că acum toate drumurile sînt mizerabile din pricina gerului, iar pe unele locuri sînt stîncose, bolovănoase și atît de strîmte că abia poate trece un cal. Aproape de Rîmeț, în pădure, peste drum a fost trasă o sfoară, care servea poate de bornă de drum. (Va fi fost indicatoare de hotar peste care armata să nu treacă !) Ceva mai departe, acolo unde drumul trece peste o stîncă era un post de straje a răsculaților. Ei i-au întrebat ce caută acolo ? Zicîndu-le (soldaților) să se întoarcă, au început să strige, au tras cîteva focuri de armă ca avertisment, au fugit apoi spre valea Rîmețului. Cum el, vicecolonelul, auzise de mai înainte că locuitorii obișnuiesc să se adune în număr mare la aceste semnale, a postat soldații pe un cîmp mic de lîngă o pădure, sperînd să poată atrage pe răsculați în acel loc. Pentru a-i ademini a trimis un caporal cu cîteva oameni, însă acesta n-a putut găsi pe nimeni. În sfîrșit el, vicecolonelul, a trebuit totuși să vorbească cu cineva. A pus husarii să strige să vină careva, la care s-a prezentat straja pomenită (era Gligor Vlad, soldat în concediu din regimentul Orosz). L-a întrebat ce anume păzesc ? Le-a reproșat apoi nebunia lor și i-a îndemnat să se întoarcă în sat, la casele lor. I-a răspuns că nu îndrăznesc de frică, fiindcă nobilii (domnii) le-au dat de știre că țepele ar fi de acum pregătite pentru ei. A vrut să vorbească cu judele. Acela a răspuns să vină ei (armata) cîteva în sat, căci ei (țărani) nu au încredere să vină sus (la armată). A trimis astfel pe caporal cu cîteva oameni înainte, apoi și-a așezat oamenii în linie, după ceea ce s-a dus însuși pînă în sat. Casele sînt împrăștiate pe dealuri. A intrat în cîteva din ele împreună cu locotenentul. Nu era nimic în ele, nici un om, deși în una piinea era în cuptor, în alta mai ardea focul în vatră și se putea vedea că abia isprăviseră de mîncat. Pe caporalul Rácz l-au dus în sat, în dosul unei stînci, unde erau mulți adunați, dar și mai mulți pe stîncă.

³⁶ Densușianu, p. 378—379. Caietele, XVII, f. 35—38.

Judele din Rîmeț a spus că nu-i plac deloc acești răsculați și că el le vorbește destul oamenilor, dar nu vor să-l creadă. Țăranii au spus că ei vor să plătească darea și să dea naturale pentru armată, dar soldați nu vor să încartiruiască. El, vicecolonelul, a vrut ca judele să vină și cu caporalul, dar țăranii n-au îngăduit, au vrut să-l ducă pe caporal și mai departe, între stînci, poate pentru a-l captura, dar la porunca lui, a vicecolonelului, a fost adus înapoi. Remarcă pe Gligor Vlad ca foarte îndrăzneț. E bine să fie strinși din aceste sate toți soldații în concediu, căci s-a văzut că peste tot ei sînt în frunte ³⁷.

Locotenentul Probst, venit în ajutorul vicecolonelului, trase prudent consecințele situației. După raportul său, plecat din ordinul vicecolonelului cu 40 de cai peste Cetea în Munți, trebuia să treacă peste Valea Rîului pentru a lua poziție în Cojocani (Mogoș-Cojocani). În drum răsculații în diferite locuri au tras asupra lui. În Valea Rîului le-au răspuns și ei cu focuri de armă. Tunetele de armă și strigătele l-au asigurat de existența unui mare număr de răsculați acolo. Văzînd că nu numai Valea Rîului, dar nici Părăul Pragului, nu pot fi trecute decît pe jos, iar aceasta numai cu deosebită primejdie, nu a îndrăznit să se aventureze în cele două chei; spre a nu se expune la vreo rușine, s-a văzut nevoit a se întoarce la Cetea. Doi dintre răsculați au cerut să vorbească cu el, s-au apropiat pînă la 200 de pași. El le-a spus să se întoarcă fără întîrziere la satele și casele lor. La ceea ce ei au răspuns că nu o mai pot face de teama domnilor lor, în rest lor le e tot una dacă pier aici, prin arme, sau la Alba Iulia prin osîndă. Acestea le-a spus un român din Rîmeț, Gavrilă Miclea, cu fratele său Todor Miclea, care cunoșteau pe vreo cîțiva din detașament. Avusese ordin ca în 19 să fie la Ponor pentru a se uni cu un divizion din regimentul Gyulay. Cum însă e imposibil să treacă prin această cheie fără o acoperire de infanterie, cum ei și numai cu pietre pe care trebuie numai să le rostogolească pot neliniști armata, așteaptă ordine în continuare ³⁸.

Oficiul minier din Zlatna scria și el la 1 decembrie Tezaurariatului, tot în legătură cu această confruntare, că ieri (30 noiembrie) a sosit acolo locotenentul Probst cu 40 de husari secui, spunînd că el primise ordin să alerge cu trupa sa în ajutorul vicecolonelului Schultz, care plecase din Cricău spre Ponor cu 60 de husari (nu pomenește și pe pedestri), dar n-a putut să-și continue drumul, căci răsculații făcuseră în grabă mari tăieturi de păduri ca să-i împiedice retragerea, și așa a fost silit să se retragă la Zlatna ³⁹.

Iar consilierul Mihai Hermann scrie că țăranii răsculați îi tăiară lui Schultz drumul, a scăpat din această dificilă situație numai pentru că țăranii, în urma poruncii lui Horea, s-au retras din toate părțile spre Blăjeni ⁴⁰.

Feluritele alte versiuni nu fac decît să varieze datele, să coloreze evenimentul.

³⁷ Acte vieneze, II, 79.

³⁸ *Ibidem*, II, 62.

³⁹ Densusianu, p. 379.

⁴⁰ *Ibidem*.

În 29 noiembrie — relatează la 3 decembrie Alexe Szentpáli — Schultz a plecat cu vreo 250 de soldați spre Rîmeț. Au ajuns în partea Oltenestii, unde au rămas peste noapte. A doua zi pe la amiazi însă au tăbărit asupra lor vreo 2—3 mii, trăgînd gros asupra miliției, rănind 13, din care unul a murit. A fost rănit și comisarul provincial. Au și declarat că prin Tarcău, care e ca o pcartă a satului, nu lasă miliția să treacă, chiar dacă ar pieri cu toții. Soldații deschizînd și ei foc, au doborît vreo 30, dar ce erau aceștia față de atîtea mii. Văzînd că nu are suficiență putere, miliția s-a întors, așteptînd ajutor și o nouă poruncă. Care va fi sfîrșitul, Dumnezeu știe. Căci acel popor înverșunat s-a încăpățînat peste măsură, are arme multe, se pregătesc neîncetat, se întăresc, drumurile le-au închis cu tăieturi, le-au făcut ca și impracticabile. Nu mai cruță de-acum nici pe soldați. Cazul lui Mesterházi cu cei zece. Acesta e fructul marilor favoruri și multelor tratative amicale. Dacă armata de la început ar fi luat lucrurile aspru, cum ar vrea acum, i-ar fi împrăștiat și pacificat pînă acum ⁴¹.

În 28 noiembrie au plecat din Aiud — aflăm dintr-o altă relatare — două companii din regimentul Gyulay, în sunet de trîmbițe și tobe, veseli, spre Ponor. În 29 mai adăugîndu-li-se 22 de husari din regimentul de Toscana și 50 de husari români (!) sub comanda vicecolonelului Schultz. Dar acolo ceața, strîmtimea drumului, tufele, copacii mari, stîncile nefiind prielnice miliției, dar favorizînd pe români, ei au început să tragă virtos asupra soldaților și soldații asupra lor. Văzînd însă mărimea primejdiei, miliția s-a întors. Un husar din regimentul de Toscana a murit, doi au fost răniți, precum și doi husari români și nouă soldați din regimentul Gyulay. Pe aceștia i-au adus ieri, pe care, în spitalul din Aiud. Din regimentul Gyulay e rănit greu și un cadet, nu e speranță să scape. Locotenentul Lendvai din același regiment a fost rănit de o lovitură cu furcă de fier, „dar și el, speriat, de grabă a trimis lui Pluto de cină vreo trei români“. Soldații spun că cinci sau șase sute de soldați nici să nu înceapă nimic, căci e fără folos din pricina blestemăției locurilor. Românii în „bătălie“ strigau în gura mare: „Odată cu capul ficiori, că vine Horea cu țara!“ „Nu îngăduie Horea în Munți alt rege în afară de el, se spune despre el că se scrie: *Nos Hora Flora Rex Daciae*, e ticălos potentat“ ⁴². Înjurau pe soldați, ba nu cruțau nici pe împăratul: „...vă-n suflet cu împăratul vost cu tot, avem noi împărat, nici nu sînteți voi cătane, sînteți unguri și nemeși, numă v-ați îmbrăcat în haine cătănești“ — le strigau soldaților ⁴³.

Cei trei țărani prinși fură ascuțați la Aiud. Doi dintre ei, Iacob Moisă și Iosif Rac, mărturisiră că au început să strige să nu tragă asupra lor, căci au de dat o scrisoare comandantului. După ceea ce au și trecut în fața trupei. Cei doi erau purtătorii de cuvînt ai răsculaților și căutau să le justifice acțiunea și cu o zi înainte și acum. Scrisoarea le-a fost luată, iar ei amîndoi au fost arestați ⁴⁴.

⁴¹ Arh. St. Cluj, com. Odoarei, pachet 122. Traian Popa, *Documente*, p. 88—89.

⁴² Mike, *Az Oláhokról*, p. 393—394.

⁴³ Scrisoarea lui Ștefan Pálfi. Arh. Comisiei, II, 900, Densușianu, p. 379—380.

⁴⁴ Ascultare făcută în Aiud, 7 dec. Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 611.

Cum a fost văzută la Sibiu lupta, ne-o spun textele lui Ludovic Siess, care la 2 decembrie o înregistrează cu aproximativ aceleași date, dar și cu observația că nu e fără temei presupunerea că printre rebeli, pe lângă soldații licențiați, se găsesc și partizani versați în arta războiului, căci au prăvălit cu atîta măiestrie arborii din pădure, că e aproape imposibil a năvăli asupra lor⁴⁵.

Confundînd acțiunile lui Stojanich și Schultz, Ioan Gillyén îi relatează cancelarului în 4 decembrie, tot din Sibiu, evenimentele, accentuîndu-le gravitatea, sporindu-le cu zvonurile în circulație, țesîndu-le cu comentariile sale. Poporul turbat nu că ar ceda din țelul său, dar zi de zi îi crește îndrăzneala. A ajuns pînă acolo că nu cruță nici pe ostașii împăratului. Locotenentul Mesterházi și vagmistrul Bernad și-au pierdut viața, locotenentului Lendvai i-au străpuns mîna cu furca de fier. Pe husari între munți într-atîta i-au stricat de nici nu trăiesc nici nu mor. I-au despoiat de arme și pe husari și pe pedestri. Între Ponor și Rîmeș trupa lui Stojanich (!) au strîmătorat-o și i-au tăiat drumul de nu se mai poate mișca în nici o parte. Unde a încercat să iase, a dat peste cordon, și după un foc îndelung a trebuit să se întoarcă. Rebelii i-au și prins cîțiva oameni și nu vor să-i dea înapoi decît dacă li se dau cîte zece din cei prinși și închiși la Alba Iulia pentru unul. De altfel Stojanich nu se mai încrede nici în miliția de graniță, căci soldații prinși de rebeli numai cît nu s-au dat de bună voie prinși. După știri, el ar fi cerut 300 de grăniceri secui. Aude că împăratul le acordă amnistie generală. Amnistia regală e sfîntă și mare, dar ce va naște la primăvara viitoare numai Dumnezeu știe. Pînă acum Horea a lămurit tot cu numele împăratului, dar acum văzînd că i s-a închis drumul în toate părțile, ca poporul să nu-i afle minciuna, îi spune că tare se miră că împăratul și-a schimbat voia, se va duce el la Viena să vorbească cu împăratul. Dar poporul nu l-a lăsat, acum îl păzește zicîndu-i: „Acum dacă ai adus pînă aici lucrurile, să nu te miști nicăieri, fii lingă noi pînă la sfîrșit“⁴⁶. După cît se spune, acum e mîniat pe împărat, îndeamnă poporul zicînd că și dacă împăratul și-a schimbat voia, îi trimite muscalul ajutor destul. „Ei primesc «general pardon» și noi ne plîngem amar prăpădul ziua-noaptea“ — izbucnește indignat Gillyén⁴⁷.

Singur comunicatul oficial militar inserat în ziarul oficial „Wiener Zeitung“ converti baterea în retragere a armatei în succes. Cu trupele distribuite în mai multe părți s-au întîmplat diferite încăierări — spune comunicatul. În 30 noiembrie răsculații au atacat cu mare superioritate numerică în repetate rînduri trupele care se aflau la Rîmeș sub comanda vicecolonelului Schultz, dar tot de atîtea ori au fost respinși⁴⁸.

⁴⁵ „Történelmi Tár“, 1901, p. 24.

⁴⁶ Zvonul neîncrederii de acum a țaranilor în Horea a prins, firește, repede. Il reține și broșura „Horja und Klotska“: „Überdies riss nun auch allgemeines Mistrauen ein; man erkannte die Nichtigkeit der von Horja gemachten Versprechungen, und drang sehr in ihn, seine Beglaubigungsbriefe vorzuzeigen. Er wurde zuletzt selbst von den Seinigen bewacht, weil man besorgte, dass er entwischen und sie im Stiche lassen mögte“. *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 322.

⁴⁷ Arh. Istorică, fond Bánffy, I.

⁴⁸ Densușianu, p. 384—385.

Coroșpondența din Sibiu a lui Ludovic Siess, dată din 10 decembrie, pretinde a ști mai mult. Satele Rîmeș și Ponor, care nu demult s-au purtat atît de urît cu detașamentul din regimentul de Toscana trimis pentru strîns furaje, au comunicat prin trimișii lor comisiei guberniale că ei vreau să se lase de Horea și cer iertare (*Gnad und Pardon bitteten*)⁴⁹. Dar tot Siess înregistrează la 14 decembrie, că în penultimul raport a comunicat cum Rîmeș și Ponor s-au predat de bună voie, dar acum se aude că din nou comit tot felul de tîlhării. „La ceea ce soldații noștri secui au făcut așa ravagii printre ei, de dacă n-ar fi fost reținuți, nici măcar un pui de găină n-ar fi lăsat în viață”⁵⁰.

Cu armata în față, judele domnesc din Ponor, Gheorghe Bomba cu Onuș Ponorăș, Popa Ilie, Ion Macarie din Ponor și Tudor Boca din Rîmeș, supuși ai episcopiei din Alba Iulia, se grăbiră să se dezvinovățească :

Ei n-au făcut pagubă nimănui, nici măcar de un ban. Ca să nu fie pierduți în rînd cu ceilalți, sînt gata și de acum încolo, cum au fost și înainte, să facă cu adevărat slujba domnului lor pămîntesc, să îplinească pînă la o picătură tot ce a rămas restanță, fie slujbă, fie bani, cum va binevoi prefectul să poruncească. Tot așa vor face și cu darea crăiască și tot felul de bucate pentru oaste și porții pentru cai, așa cum sînt rînduite, numai să nu-i prade armata care vine. Ei doar nu s-au amestecat în nimic și deci nici vinovați nu sînt ; se va vedea doar din cercetări care au fost vinovați în răscoala de acum și care nu. Ei ar fi venit și pînă acum la domnul prefect să se dezvinovățească, dar numai Dumnezeu știe unde și cum și-au apărât capul. Domnul prefect să dispună așa, ca lor, care au fost dreți și nu s-au amestecat în nici o răutate, armata să nu le facă pagubă în nici un fel de bunuri ale lor, să deosebească pe cei buni de cei răi, aceasta e dorința satelor Ponor și Rîmeș ! Părtași la răscoală au fost alții. Conducători din Ponor au fost Onu Sulare, Flonte Sulare, Ion Munte zis și Ion Mămăligă, Ilie Ștef, Iacob Jurca, Onu Jurca. Au fost la prădarea Cricăului împreună cu oastea lui Cloșca. Pomenesc aci o serie lungă de nume, fapte, prăzi. Care s-au ales cu boi, care cu cai, arme și alte bunuri. Vasile Borzoc are cal și pușcă militară. Unul, cu cal din Cricău, are în cap căciula lui Nicolae Biro, nobilul omorît la Tibru. Ațîțători au fost Popa Irimie și Popa Moise. Soldatul în concediu, Vasile Vlaicu, ațîța împotriva soldaților⁵¹.

Judele satului Bistra, cu jurații și cu încă cîțiva oameni de ai lor, simțind apropierea armatei, și ei, încă de la 29 noiembrie, adresîndu-se vicecolonelului Schultz, se grăbeau să-și mărturisească supunerea și să se lapede de orice amestec cu răsculații. Publicîndu-li-se patentă de liniștire prin popi și preveniți fiind asupra urmărilor glăsuiesc :

„noi și satul nostru credem, și cădem la mila cea împărătească și cu mare sîrguință sîrguindu-ne vom plini toate poruncile care ni să vor da, și deschilinindu-ne ne deschilinim de unii ca aceia care n-ar asculta porunca de

⁴⁹ „Történelmi Tár“, 1901, p. 25.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 29.

⁵¹ Arh. Comisiei, I, 1173.

la înalta Gubernie sau nu s-ar supune (!) porunci și milii aceia, și încă pă prădătorii și răzblătitorii aceia care-i vom ști și să vor afla în satul nostru, adecă în Bistra sîrguindu-ne îi vom da înaintea tisturilor, nimănuia nu-i vom chidvălui... Mării Sale Domnului Domnului Ioanni Sultz Obersleidinant cu mare umilință să să îndrepteze la Măria sa unde s-ar afla“.

Generalul Pfefferkorn a și dispus protejarea celor din Bistra care s-au legat la supunere în fața vicecolonelului Schultz⁵².

Versiuni felurite, dar mărturisind toate rezistența țăranilor și la armele militare, și nu supunerea la care se angajaseră juzii.

În urma noilor evenimente accentuează și Guvernul gravitatea faptelor în rapoartele sale către împărat. Atît în Zarand, cît și pe domeniile fiscale ale Zlatnei și Băii de Arieș și în satele învecinate cu ele răsculații îndîrjiți peste măsură — raportează împăratului la 2 decembrie — se încumetă la o tot mai acerbă înfruntare, nu se mai îngrozesc a se împotrivi nici armatelor maiestății sale, cu bună știință le înfruntă ca pe dușman. Repetă ce știe despre împărțirea răsculaților în cete sub conducători mai mari sau mai mici. Și-apoi îi comunică cele petrecute cu maiorul Stojanich. Maiorul cu o trupă de 320 de oameni în 29 noiembrie a pătruns pînă la Brad, și acolo a eliberat cinci soldați și 12 (!) alte persoane. Dar aflînd de la cei prinși că în apropiere ar fi adunați sub comanda lui Gheorghe Crișan vreo 9 000 de răsculați (Guvernului numărul i se pare exagerat), s-a văzut silit să se retragă pînă la Hălmagiu, unde a vrut să se alătore regimentului De Vins. Acolo însă n-a găsit decît pe căpitanul Csepi din regimentul Orosz cu oamenii săi. Din Dobra un locotenent de husari din regimentul secuiesc (anume Teleki) cu 25 de oameni s-a dus în Ilia. Dar și acolo s-a lovit de o împotrivire că și el a trebuit să se retragă și să ceară ajutor de la vicecolonelul Klesinczky din Deva, care nici el nu i-a putut da, socotindu-se de asemenea prea slab împotriva atacului de care cu drept cuvînt se putea teme. Asupra tîrgului Ilia, în 29 a tăbărit o ceată de vreo 400, înarmată parte cu puști, prădînd pe cei care n-au vrut să li se alătore, pe mulți i-a rănit, i-a alungat și în cele din urmă i-a amenințat cu foc și cu moarte dacă nu s-ar înfățișa pe ziua de 1 decembrie la Hălmagiu, unde se adună oastea. Pe oamenii care le-au dus spre publicare patenta Guvernului, i-au maltratată și i-au dat în mîinile popii de acolo, pe care l-au făcut răspunzător cu capul de paza lor. Patru husari, pe care vicecolonelul i-a trimis la maiorul Stojanich la Brad, au fost oprîți să meargă mai departe de 12 răsculați înarmați, căci, spuneau ei, au poruncă să nu lase pe nimeni să intre în valea Zarandului. Pe locotenentul Mesterházi, trimis în 28 noiembrie în Baia de Arieș, l-au omorît cu încă șase oameni în Valea Vinții, numai trei din soldații lui, și aceia grav răniți au putut scăpa. Încă înainte de aceasta un vagmîstru din regimentul de Toscana, trimis în Ponor cu 6 soldați, a fost împușcat, iar soldații au fost greu răniți. Cei din Mogos au împrăștiat o patrulă de nouă husari din regimentul de Toscana, cei

⁵² Of. minier, 1784, nr. 1676.

din Baia de Arieș au alungat pe subofițerul care staționa acolo cu cei 20 de oameni ai săi, iar pe dregătorii de acolo i-au silit să încheie cu ei și cu alte sate convenție, promițându-le, sub condițiile impuse de ei, ocrotire.

Pe vicecolonelul Schultz, care cu 143 de pedestri și 68 de husari secui voia să meargă la Rîmeț și Ponor, o trupă de răsculați de vreo mie de oameni, deși i-au promis să-l lase în pace, l-au atacat, au tras asupra lor, li s-au împotrivit în așa măsură că un locotenent, un dregător al comitatului și 15 soldați au fost răniți, un soldat omorît și vicecolonelul a fost silit să se retragă. Dregătorii care au mai rămas la minele din Băița, fiindu-le amenințată acum viața de trupa răsculaților de la Brad, s-au văzut siliți să plece și ei, și așa în ținut stagnează și minierul și strîngerea dării, ca și toată administrația și justiția.

Socotind toate acestea drept dovezi pentru firea nestatornică, îndărătnică a românilor, înclinarea lor spre împotrivire, spre excese, Guvernul nu speră restabilirea deplină a liniștii pînă cînd răsculații nu vor fi constrînși să-și predea armele, să înceteze orice adunare la un loc, să-și predea conducătorii. Îl întăresc în convingerile sale și ascultările celor prinși, din care reiese că s-au asociat pentru stîrpirea nobilimii maghiare. Pentru restabilirea și menținerea ordinii cere prin urmare împăratului să trimită cît mai curînd mai multă armată în țară⁵³.

În 3 decembrie guvernatorul face iarăși, și personal, un raport împăratului, în același sens și în genere în aceiași termeni. Relevă mai ales ceata puternică a lui Crișan, înarmată cu felurite arme. De la aceasta a venit îndemnul și pentru ridicarea satelor domeniului Ilia. Aci, după raportul comitatului, în 29 răsculații au prădat pe cei care au fost cu credință și și-au îndeplinit obligațiile pînă acum, au rănit mulți, pe șapte care au fugit îi căutau să-i omoare. Horea, după cît se spune, e îngrijat de paza proprie, are în jurul lui mereu o ceată bine înarmată. Trimiterea patentelor guberniale în ținuturile răsculate e dificilă peste măsură, nu numai pentru că răsculații țin peste tot drumurile, ci și pentru că pe cei care le duc îi maltratează, îi alungă sau chiar îi prind, pe preoți, pe cei care ar trebui să le citească, îi sperie cu cele mai tari amenințări. După opinia Guvernului, pornirea armatei împotriva răsculaților e salutară și necesară nu numai pentru că toți cei care au arătat căință pentru păcatele lor s-au reîntors la supunere vor fi apărați de ingerințele care-i amenință din partea răsculaților, dar, mai ales, pentru că persistă mereu încă rătăcirea pe care răsculații știu să o întoarcă bine în folosul lor, că armata nu e împotriva lor⁵⁴.

Satele domeniului Baia de Arieș cu un număr de sate din jur, Ponor, Sălcuia, Mogoș, Rîmeț, Lupșa, Valea Vinții și Valea Șază, pentru a evita intrarea armatei,recurseră la o stratagemă. Încheiară anume o convenție cu funcționarii și lucrătorii minelor din Baia de Arieș, luîndu-și reciproc obligații: 1) Țăranii iau sub protecția lor pe funcționarii și lucrătorii minelor din Baia de Arieș, se obligă să-i apere împotriva tuturor celorlalți țărani răsculați și stau buni pentru averea, viața lor și a familiilor

⁵³ Szilágyi, p. 171—173.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 173. Schaser, *op. cit.*, p. 86—87.

lor. 2) În schimb funcționarii minelor să nu ceară să vină vreo trupă de soldați în ținutul acesta, iar în caz că vor afla că vine armată, să dea numai decît de știre românilor. 3) Drept garanție că se vor ține de-această condiție, funcționarii minelor vor avea să rămînă în Baia de Arieș. 4) Pricinile ce se vor ivi între români să le judece un jude neamț, pe care-l vor alege românii dintre funcționarii minelor. 5) Pe viitor să nu se mai poată așeza nici un ungar pe domeniul Băii de Arieș⁵⁵.

Funcționarii minelor comunicară numai decît actul Oficiului minier din Zlatna, cerînd să intervină pentru aprobarea convenției. Oficiul minier se adresează, cu data de 1 decembrie, Tezaurariatului. Îi atrase atenția că rebelii au făcut convenția mai ales pentru a ține pe funcționari ca ostatici. Au informat astfel numai decît pe căpitanul Richard, rugîndu-l să informeze atît comandamentul trupelor în acțiune, cît și pe vicecolonelul Petrasch, ca nu cumva, pînă va urma o decizie, satele să fie atacate și funcționarii din Baia de Arieș cu familiile lor să cadă victime „acestor neoameni”. Roagă prin urmare Tezaurariatul să intervină la Guvern ca de astă dată, din necesitate, să aprobe neapărat convenția.

Cu aceeași dată de 1 decembrie se adresează și comisiei guberniale. Funcționarii minieri au fost siliți să încheie convenția pentru că erau fără apărare, soldații de acolo au fost parte uciși, parte alungați. Caută să convingă de primejdia acută în care se găsește domeniul. Invocă omorurile de soldați din Valea Vinții și din alte locuri. Informează despre tăieturile mari de copaci făcute în părțile Zlatnei. Ba mai sînt informați că satele insistă pe lîngă Horea să continue răscoala începută înainte de a se aduce mai multă armată. Domeniul Zlatnei e încercuit, puternic amenințat și dinspre Zarand, și dinspre Baia de Arieș. Să se trimită urgent tunurile de cîmp atît de mult sollicitate și armata să pătrundă cît mai repede în satele răscolate, căci funcționarii din Baia de Arieș sînt expuși furiei răsculaților ca niște adevărați ostatici⁵⁶.

Tezaurariatul, solicitat, la 2 decembrie se adresează Guvernului. Îi arată cît de periculoasă începe să devină răscoala. Extraordinara îngrijorare și teamă a Oficiului minier o găsește deplin îndreptățită, mai ales pentru soarta funcționarilor din Baia de Arieș, care se găsesc acum mai mult ca ostatici în mijlocul poporului răscolat⁵⁷.

Comunică în același timp convenția generalului Preiss, exprimîndu-și speranța că dînsul va găsi o modalitate ca armata să nu treacă prin domeniu. Dar răspunsul generalului fu negativ. Ar fi foarte periculos să se aprobe convenția, pentru că astfel armata ar fi direct împiedicată în restabilirea liniștii în țară. Ca să poată merge asupra celorlalți răscolati, e neapărată nevoie ca armata să treacă prin aceste sate. De altfel chiar acum se iau măsurile cele mai serioase contra răsculaților și funcționarii vor primi ajutorul efectiv al armatei care înaintează din toate părțile. E de părere să se respingă convenția. Lasă totuși la aprecierea Guvernului

⁵⁵ În versiunea (copie) germană : nici un ungar să nu se mai trimită aici ca span.

⁵⁶ Kemény : *Hóra Pórhada 1784*, p. 455—458.

⁵⁷ Caietele, XIX, f. 32—35.

și consilierului său hotărîrea. Fu respinsă astfel și de Guvern⁵⁸. Și pînă la urmă și de Tezaurariat⁵⁹.

Comitele Albei, baronul Simion Kemény cu șase asesori și cu notarul comitatului, fac întîmpinare la Guvern. Nu fără „acerbissimă“ durere au aflat că țărani de pe domeniul minier Baia de Arieș au trimis deputați la consilierul gubernial Mihail Brukenthal, legîndu-se la ascultare de poruncile mai înalte și de acum încolo ca și pînă acum și la apărarea domeniului de toți ceilalți prădători, cu condiția însă ca pe acest domeniu să nu mai fie îngăduit cu domiciliu nici un ungar. Decît numai unul de neam german, dar și acela numai prin învoială cu locuitorii. Ceea ce e în directă contradicție cu legile patriei (citează articole din Aprobate). Guvernatorul și Guvernul să primească cu ochi milostivi această soartă „indignissimă“ a cetățenilor patriei și să respingă astfel de temerare postulate ale națiunii române care sînt în prejudiciul vădit al legilor și la care națiunea ungară nu va consimți⁶⁰.

Franz Prunetter, *sylvarum et montium curator* în Baia de Arieș, în 5 decembrie relatează și el despre solidarizarea satelor din acea parte. De la țărani din Lupșa a auzit că majoritatea celor din Lupșa și din celelalte sate conspirate sînt înarmați parte cu puști, iar cu lănci toți. Toate satele conspirate, ca Rîmeș, Poncr, Mogoș, Valea Vinții, Valea Șaza, Lupșa, Muncel, Baia de Arieș, Cioara, Sartăș, Brăzești, Sălcua în caz de atac al armatei se vor uni pentru împotrivire și se vor apăra pînă la cea din urmă picătură de sînge, iar pe dregătorii din Baia de Arieș îi vor ucide cu toată familia lor. Dar și că satele acestea vor trimite cîte doi deputați de fiecare la Comisia de cercetare pentru a se ruga de iertare. Întîlnind pe drum doi oameni din Mușca, i-au spus că ei merg să vestească în toate aceste sate să fie mereu gata de apărare pînă marțea viitoare (!) zi hotărîtoare de viață și de moarte pentru ei!⁶¹

În concluzie Guvernul, la 6 decembrie consideră că în urma publicării amnistiei generale convenția încetează de la sine.

Dar să urmărim acțiunea în rapoartele militare. Ele ne lămuresc concret asupra mișcărilor de trupe, mecanismului acțiunii, mecanismului luptei țărănești însăși.

Să începem cu rapoartele căpitanului Richard care staționa în Zlatna și deci se găsește de la început pe teatrul acțiunii.

Înainte de toate el își urmărește înainte gîndul de a prinde pe Horea, socotind și el că Horea e cheia răscoalei, prin prinderea lui se va putea pune capăt răscoalei însăși.

Raportul său din 27 noiembrie vine cu planul cursei întinse.

Ieri, adică în 26, a fost la el protopopul din Abrud, împreună cu opt juzi sătești din domeniul de sus al Zlatnei, care au venit pentru a denunța pe toți răsculații din satele lor. Le-a dat poruncă să se întoarcă

⁵⁸ Densușianu, p. 372—375. Copii ale actelor în Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 455—464. Caietele, XIX, f. 15—21. Condițiile țărănilor sînt semnate de bătrînii satelor domeniului în număr de zece, iar obligația dregătorilor de patru nume.

⁵⁹ Caietele, XIX, f. 18—19.

⁶⁰ Alba Iulia, 4 dec. Guv. Trans., 1784, nr. 11320. Caietele, XVIII, f. 57—59.

⁶¹ Arh. Comisiei, V. 720.

acasă și să urmeze întru toate instrucțiunile protopopului. Cu protopopul însă, care i-a adus bune servicii pe cînd staționa la Mogoș, a avut o convorbire, anume ca Horea și Cloșca să fie prinși chiar de către sate, în care acțiune el, protopopul, cu toți preoții de încredere pe care-i are și care la rîndul lor ar aduce țărani credincioși, să aibă rolul principal. Ziua a fost stabilită pe marțea următoare, adică pe 30 noiembrie. Aici nu este încă multă armată, Horea se teme deci mai puțin, se poate proceda mai ușor la capturarea lui și a lui Cloșca. În acest scop el, căpitanul, a scris lui Horea cît se poate de prietenește, în limba română, cerîndu-i să vină marți împreună cu Cloșca la Cîmpeni pentru a preda plîngerile sale locotenentului Hoffmann, în prezența protopopului și a altor preoți din comune. Protopopul îl asigură că îndată ce va apare Horea, lucru de care nici nu se îndoiește, va fi cu ușurință prins împreună cu Cloșca. Căpitanul se roagă doar ca trupele în marș să nu sosească la Cîmpeni înainte de 30, să nu trezească bănuiala lui Horea. Notează că același protopop a prins și pe Ursu Uibaru, fiul adoptiv (!) al lui Horea, care s-a dat (la Tibru) drept fiul lui Horea ⁶².

În raportul său din 28 noiembrie informează despre patrulele sale trimise la Baia de Arieș, Mogoș, Ponor, Lupșa. La Mogoș și Ponor un soldat ar fi fost ucis, ceilalți împrăștiați. Alaltăieri noaptea de la Mogoș a venit la Lupșa o ceată de țărani înarmați cu lănci și pistoale, vrînd să ucidă pe caporal și pe cei 4 husari secui pe care-i avea cu el, i-ar fi reținut numai juzii și jurații din Lupșa. Caporalul cu cei 4 oameni retrăgîndu-se la Baia de Arieș au adus totuși arestat pe un soldat concediat din regimentul Gyulay aflător între răsculați. Acolo el, căpitanul, a fost nevoit, pentru a apăra bunurile imperiale, să trimită, pînă la sosirea vreunui sprijin, un ofițer cu 10 oameni din regimentul Orosz, căci supușii din Baia de Arieș pot fi socotiți printre cei mai mari răsculați. Pînă la sosirea infanteriei care trebuie să ocupe Ponor, Mogoș, Baia de Arieș și Lupșa, să se trimită cît mai curînd cu puțință 2 escadroane de cavalerie, una la Mogoș, cealaltă la Lupșa. Răsculații din Zarand, în frunte cu Gheorghe Crișan au de gînd să se unească cu Cloșca la Abrud. Detașamentul său deci e prea slab pentru a rezista răsculaților uniți. Solicită deci înaintarea noilor trupe. În urma noilor știri, convorbirea protopopului și tratativele inițiale nu vor avea loc dacă trupele trimise nu vor putea ocupa pozițiile lor pe 30 ale lunii, adică marțea înspre amiază și nu sînt la îndemînă pentru a împiedica o eliberare ⁶³.

În aceeași zi după-amiază alt raport. Principalii răsculați își au locul în cercul Albacului cu Horea cel bătrîn și în ținutul Brad și Vaca. Satele Bistra, Lupșa, Baia de Arieș, Mogoș, Ponor și Rîmeș sînt pline de răsculați, e nevoie de o trupă mai puternică de ocupație. Fără a mai pune la socoteală Abrudul și Cîmpenii, care ar putea fi ocupate de vicecolonelul Petrasch, ca prin aceasta el să încercuiască aripa stîngă, în timp ce el, căpitanul, cu trupele sale aripa dreaptă. Cei 100 de secui care trebuie să i se trimită i se par prea puțini, cu atît mai mult cu cît pe grănicerii din I-ul regiment românesc nu se poate baza, o parte din ei fiind foarte

⁶² Acte vienezé, II, 48.

⁶³ *Ibidem*, 67.

tineri și temători (!). Dar dacă Ponor și Rîmeț vor fi ocupate dinspre Aiud de regimentul Gyulay, trupa care-i va sosi va fi suficientă. A cerut prin Oficiul Minier superior de la Tezaurariat harta domeniului de sus al Zlatnei, care se află la Sibiu, dar n-a primit nici un răspuns. Șpanul domeniului de sus, Intze, nu poate fi folosit aci, dar pot fi folosiți destui administratori silvici și gornici care cunosc foarte bine ținutul ⁶⁴.

În 29, la ora 10 seara, raportează că dimineța a trimis o patrulă de 9 husari la Mogoș, o parte trebuind să patruleze în Mogoș, alta în valea Mămăligani de acolo. Când această parte a pătruns ceva mai adînc pe vale, a auzit numai strigăte de „tolvai“ și „Haidați ficiori de la Mămăligani“. Trăgîndu-se și clopotul de alarmă, răsculații au ieșit din case cu puști, cu lănci, cu furci adunîndu-se și urmărind pe husari. Le strigau : „Voi n-ați fost trimiși de împăratul, ci de unguri“. Au tras vreo 40 de focuri asupra lor, dar din fericire n-a fost atins nici un om și nici un cal. Văzîndu-se copleșiți de trei sate, husarii au trebuit să se retragă. Răsculații preferînd acest cotlon, nu e indicat să se trimită la Mogoș cavalerie, căci ea ar trebui să treacă prin valea Mămăligani și s-ar expune primejdiei, Ponorul și Rîmețul ar trebui ocupate cu un detașament puternic de infanterie, din care un detașament să fie trimis înainte pe drumul de la Ponor și Mogoș, pe lîngă muntele Căpătîină (*De caputzine*), care să le taie celor din Mămăligani drumul spre Ponor. Ar putea fi atacați cei de la Mămăligani și de la Zlatna, dacă ar fi trupe suficiente pentru a-i încercui. Cum răsculații sînt adunați în patru grupe mari (cele patru grupe mari de care știm) puțîndu-se sprijini una pe alta, dacă Mămăliganii ar fi atacați cu forțe prea slabe, satele Băii de Arieș pot veni în ajutor, după cum dacă ar fi atacat Albacul, se poate conta pe ajutor de la Baia de Arieș și de la Buceș, din Zarand, iar de la Buceș se poate ajunge în spatele celor de la Abrud. Dacă nu se va porni serios, cu tunurile, împotriva răsculaților cutezători și înarmați, ei nu vor crede niciodată că împăratul dorește restabilirea liniștii, ci vor deveni și mai cutezători în a maltrata pe militari, mai ales după ce ies biruitori asupra unor unități mai mici. De la Alba Iulia s-ar putea aduce foarte ușor la Zlatna și de acolo la Mogoș, precum și pînă la Abrud tunuri de 3 fontți, nu e nici o teamă că s-ar putea pierde, și două sau patru salve de tun cu ghiulele vor produce suficientă spaimă ca răsculații să-și dea seama că răscoala lor e reprimată cu hotărîre ⁶⁵.

În 29, la 10 seara, un alt raport. Detașamentul lui e prea slab, să fie sprijint să poată trimite detașamente mai mari, altfel se teme ca ele să nu fie alungate sau nimicite. O patrulă de husari venind de la Trăscău, unul a fost împușcat, ceilalți au fost luați prizonieri, și după spuse, nu vreau să le dea drumul decît dacă vor fi eliberați unii din captivii de la Alba Iulia. Răsculații nu se găsesc adunați la un loc, ci de îndată ce străjile lor zăresc patrulele dau alarma, la care toate satele vecine se adună, cu armele cîte au și atacă armata. Ar fi foarte necesar

⁶⁴ *Ibidem*, 66.

⁶⁵ *Ibidem*, 72.

să se trimită la Ponor și Baia de Arieș un detașament puternic de infanterie pentru a ține în frâu aceste sate apropiate unele de altele și pentru a prinde pe capii principali. De îndată ce va putea constitui detașamente puternice ar putea să dispună ocuparea Mogoșului. Dar mai trebuie bine apărute și Rîmeț, Galda, Țelna și toate potecile ⁶⁶.

La căpitan veniră acum câțiva locuitori din Bistra, cerîndu-le lui și vicecolonelului Schultz protecția, pe lîngă promisiunea de a fi cu ascultare și convenită purtare ⁶⁷.

De aceleași obiective se ocupă și raportul lui din 30 noiembrie. La ora 1 după-amiază a sosit aci locotenentul primar Probst cu 41 de cai. Dar cum răsculații au luat poziție în valea Mămăligani, chiar pe unde are el de trecut, n-ar putea trece fără asistența celor 100 de secui. Fiind aci și aceștia, răsculații ar fi ademeniți din această vale printr-un atac fals dinspre Mogoș, cînd Probst va putea trece repede spre a ajunge la Ponor. Dar și dacă va putea trece, e problematic dacă va primi subzistență pentru oameni și cai, căci cei din Ponor vor chema în ajutor și alte sate de la Baia de Arieș. De aceea nu e deloc consult să se trimită locotenentul în ținutul de acolo mai înainte de a fi deplin siguri că infanteria a ajuns, cu proviziile, de la Aiud la Ponor. Și se mai poate prea bine ca vicecolonelul Schultz cum nu are și infanterie cu sine, nici să nu fi plecat încă spre Baia de Arieș. De aceea a trimis de îndată doi gornici de încredere, pe unul la Baia de Arieș, pe celălalt la Ponor, să vadă dacă vicecolonelul Schultz se află pe acolo și dacă infanteria de la Aiud se află într-adevăr la Ponor, pentru a-l putea pune numaidecît în marș pe locotenentul Probst într-acolo. Trecerea de pe valea Mămăligani trebuie făcută simțită pentru răsculați, dar nu mai curînd de a fi sosit infanteria secuiască, după care se vor putea trimite vicecolonelului cei 100 de infanteriști secui trebuitori prin Valea Vinții spre Baia de Arieș. Patrula de husari trimisă azi la Mogoș a atacat pe răsculați, luîndu-le o lance, pe care el, căpitanul, o trimite comandamentului regimentului spre a vedea noua formă de lance pe care o făuresc. Nu are nici o veste nici de la maiorul Stojanich, nici de la vicecolonelul Petrasch, nici de la caporalul cu cei 12 soldați trimiși la Buceș pentru a stabili legătura cu acesta, și cu atît mai puțin de la patrula de husari trimisă și de la cele patru ordonanțe curieri. De la iscoadele sale a aflat că satele Ponor, Rîmeț și Sălciua au trimis soli la Horea și i-au transmis că dacă doarește să mai înceapă ceva, aceasta să se întîmple cît mai curînd, căci ei nu mai pot rezista mult timp, sosește armata. Pentru alungarea completă a răsculaților din ținutul Ponor și Rîmeț e nevoie de mai mult decît de cei 200 de secui care sosesc. Între valea principală de la Rîmeț și cea de la Ponor drumul ține în medie patru ore și pe el se înșiruie alte vreo 12 văi, locuite și acestea de cei din Ponor și Rîmeț, și toate aceste văi ar trebui să fie controlate temeinic de detașamente tari de infanterie. Ar trebuie ținută într-o încercuire strînsă toată linia de-a lungul munților, de la Aiud pînă la Zlatna, iar de aici peste Mogoș,

⁶⁶ *Ibidem*, 73.

⁶⁷ *Ibidem*, 59—69.

prin spatele Ponorului, spre Trăscău, pentru a fi în acest chip cel puțin infometaji. La Zlatna trebuie ridicat un nou cuptor de pâine, pentru 125 de porții ⁶⁸.

În raportul său din 1 decembrie răspunde și în legătură cu alt plan de a prinde pe Horea. Nu poate da încă nici o lămurire asupra celor doi prinși la Zlatna, care sub o „cauțiune“ de 1 000 florini s-ar fi oferit să prindă pe Horea. Nu le știe încă numele, dar îndată ce le va afla se va informa dacă pot fi folosiți în acest scop ⁶⁹. Planul pentru 30 noiembrie, evident, nu reușise.

După rapoarte — raportează la rîndul său la 27 noiembrie, din Aiud, colonelul Hellebrandt — răsculații intenționează să se îndrepte spre Zlatna, să invadeze și acest ținut. Cum relatează vicecomitele Balo, au omorît pînă acum 70 de mineri (!) la o oră depărtare de acolo. Pentru Zlatna se cere mai mult ajutor, deși acolo se află din regimentul din Aiud (de Toscana) locotenentul Blaskovich, iar din regimentul Orosz căpitanul Richard. După raportul căpitanului de cavalerie Heussler, magistratul orașului Turda i-a comunicat că răsculații intenționează să atace și în părțile Turzii, și că Horea poartă cu sine drept semne 3 puști ferecate, amenințînd că pe cel care nu se va da de partea lui îl va împușca îndată. Mîine va sosi în Aiud compania a 2-a din detașamentul Dolcinengo care, potrivit ordinilor, trebuie să meargă și ea în ajutorul vicecolonelului Schultz ⁷⁰.

Deplasarea trupelor, prin noroaiele drumurilor nu se putea face rapid. Același colonel Hellebrandt raporta în 28 din Aiud, că abia azi dimineată au sosit 2 companii din regimentul Gyulay, făcînd parte din detașamentul maiorului Olcinengo (Dolcinengo). Acum a dat ordin ca mîine să plece o companie și jumătate din detașamentul maiorului Adorjan spre Ponor și Rîmeț (sau mai departe) și să se unească cu detașamentul vicecolonelului Schultz, la dispoziția căruia vor fi. Tot mîine pornesc spre Ponor și Rîmeț și locotenentul Fulda cu 20 de husari și un ofițer cu o jumătate de companie din cele sosite azi dimineată din Mediaș. Locotenentul Fulda a mai fost însărcinat și să cerceteze cu exactitate incidentul cu împușcarea vagmistrului Bernath. La Aiud trebuie să sosească și căpitanul de cavalerie, baron Szentkeresztzi, care ca și căpitanul de cavalerie Ūrményi vor fi îndreptați tot într-acolo.

Mișcări complicate de trupe în unități și subunități în aceeași direcție ⁷¹.

Comandamentul general în ordinul dat generalului Pfefferkorn la 28 noiembrie găsește foarte bună distribuția trupelor în vederea atingerii scopului final, dar împotriva răsculaților trebuie procedat încă cu cea mai mare și de dorit posibilă bunătate, forța urmînd a fi folosită numai în caz de împotrivire. Trebuie respectată, sub cea mai grea răspundere, o deosebită moderație. Detașamentului de secui și ofițerilor

⁶⁸ *Ibidem*, 83.

⁶⁹ Arh. Comisiei, V, 701

⁷⁰ Acte vieneze, II, 47

⁷¹ *Ibidem*, 65.

săi trebuie să li se recomande să țină oamenii în ordinea cuvenită, să nu le permită să procedeze neomenos față de această națiune. Detașamentul de 100 de secui trimis la Orăștie va trebui să ocupe câteva sate și dincolo de Mureș. Va trebui, iarăși, să se chibzuiască bine asupra transportului grănicerilor pe corăbii de sare, dacă e oportun pe vremea rea de acum. Asupra aprovizionării armatei să se înțeleagă cu consilierul gubernial Brukenthal. În privința echipamentului grănicerilor români nu i se poate da nici un sprijin, grănicerii I-ului regiment românesc trebuie să se descurce, pe cât posibil, singuri, cu cojoacele lor aduse de acasă, mai ales că serviciul lor și așa nu mai poate dura de acum mult timp. Nu se îndoiește că va da dispozițiile necesare ca trupele să sosească la Cîmpeni o zi mai târziu, pentru a nu pune piedici planului căpitanului Richard privind pe Horea. Colonelul Hellebrandt din Aiud merită o muștrare severă pentru că la incidentul de la Trăscău a rămas atât de liniștit cu divizioanele sale și că fără un ordin direct n-a întreprins nimic. Pentru Alba Iulia să se lase numai garnizoana strict necesară, cele 2 companii Gyulay sosite să plece mai departe. Generalul să procedeze la o înaintare a trupelor cât mai rapidă, ca împăratul să nu poată învinui, pe drept cuvânt, armata de încetineală. Cererea de arme a comitatului Cluj din cetatea Albei Iulii e din nou refuzată, iar comandantului cetății să i se reproșeze de ce nu a raportat că a dat arme comitatului Alba fără ordinul Comandamentului general. Cererea comitatului Cluj putea fi atunci refuzată, și nu s-ar fi dat arme și muniții nici comitatului Alba fără aprobarea Comandamentului. Răsculații luați prizonieri nu vor fi puși nicidecât în libertate, să fie oprită însă de îndată aplicarea dreptului statarial ⁷².

Generalul comandant Pfefferkorn face rapoarte Comandamentului general asupra ansamblului mișcărilor de trupe și operațiilor.

La 28 noiembrie comunica mai întâi rapoartele subalternilor, ale colonelului Hellebrandt din Aiud, ale vicecolonelului Petrasch, maiorului Stojanich, căpitanului Csepi și căpitanului Richard. Al colonelului Hellebrandt confirmă întâmplarea cu vagmistrul Bernath. El, generalul, a și muștrat pe colonel că a riscat să trimită un detașament atât de mic într-un ținut atât de îndepărtat și aproape inaccesibil. Îngrijorarea colonelului pentru Zlatna e fără temeii, raportul căpitanului Richard nu face despre aceasta o mențiune cât de mică. Nu poate fi primită nici îngrijorarea lui pentru Aiud, căci în afară de trei escadroane și jumătate mai are acolo și o companie și jumătate din regimentul Gyulay, și deci este oricând în stare să respingă orice atac. Maiorul Olcinengo în 26 scrie că a detașat și el în 24 la Aiud un divizion, care sosește acolo azi. Din raportul vicecolonelului Petrasch află de instituirea unui cordon dinspre Ungaria. El, vicecolonelul, s-a retras din nou, lăsînd la Hălmagiu numai un caporal cu 15 oameni din regimentul Berlichingen, pe care-i va înlocui apoi maiorul Stojanich. Ar fi de dorit un sfîrșit fericit stratagemei căpitanului Richard, însă se teme că Horea nu va fi atât de neghiob să se vîre în cursă. Pentru a favoriza planul, între timp a

⁷² *Ibidem*, 41.

ordonat vicecolonelului Schultz să ocupe Ponorul, Rîmețul și Mogoșul și să staționeze acolo pînă cînd vor sosi cei 100 de secui pe care-i va trimite. Nu știe cine a putut da comitatului Alba arme și muniții ⁷³.

În 30 noiembrie informează Comandamentul general că la Crișcior s-ar găsi adunată o gloată de 9 000 de răsculați și că în spatele ei ar opera maiorul Stojanich. Vicecolonelul Kray pleacă azi de aici (din Sebeș), mîine va fi la Deva; alăturîndu-i-se un detașament din regimentul de Toscana, va acționa împotriva răsculaților împreună cu maiorul Stojanich. Pe vicecolonelul Schultz îl întărește cu 133 infanteriști secui și cu o companie din regimentul Gyulay, adusă de la Alba Iulia. Întreg detașamentul său este format deci din 70 de secui călări, 3 companii din regimentul Gyulay și 133 infanteriști secui. Pe căpitanul Richard îl întărește cu 100 de secui și cu cele două tunuri dorite de el de atîta timp. Detașamentul său se ridică astfel la mai mult de 400 de oameni pedestri și călări. Și cele două detașamente se vor uni cel mai tîrziu pînă la 3 sau 4 ale lunii. Ei au ordin nu numai să împiedice pătrunderea mai departe a răsculaților, ci și să-i trateze ca dușmani dacă vorba bună nu dă rezultat. Nu poate stabili ziua joncțiunii vicecolonelului Kray cu maiorul Stojanich, aceasta poate fi grăbită sau întîrziată de împrejurări. În acest fel peste 1 400 de oameni pot și trebuie să acționeze în fața și în spatele răsculaților. Dacă vicecolonelul Petrasch ar fi ocupat la ordinul său Rîu Mare și Rîu Mic, dacă batalionul de secui cu alte mici trupe ar fi fost la îndemînă în cele 14 zile de tratative, și dacă nu ar fi trebuit folosite numeroase trupe și detașamente pentru menținerea liniștii interne, răsculații poate nu ar fi avut nici timp să se înarmeze, nici posibilitatea să se adune în așa număr. Toate problemele le rezolvă de comun acord cu consilierul gubernial Mihail Bruckenthal. După apăreriile sale nu pot fi retrase nici escadronul de secui de la Miercurea și de la Mihalț, nici detașamentul de la Vingard, nici cele 2—3 detașamente pe care colonelul Hellebrandt le folosește la Țona și pe cele două Tîrnave, nici cele două companii de la Mediaș, căci întreg poporul e în fierbere, iar plecarea trupelor ar jertfi totul dorinței sale de pradă și răzbunare. Îi mai propune să trimită încă două tunuri la Deva, cu care să înspăimînte pe răsculați. La alarma căpitanului Richard a dat numaidecît ordin batalionului de secui să detașeze 100 de oameni la Zlatna. Maiorul Adorjan i-a dat de asemenea ordin să se îndrepte neîntîrziat la Zlatna, să preia comanda celor 331 de secui, a unei companii din regimentul Gyulay și a detașamentului de 41 de cai a locotenentului Probst, precum și a celor două tunuri, pentru a pune stăpînire pe ținut și a împrăștia pe răsculați ⁷⁴.

Dintr-un alt raport al generalului din 3 decembrie sînt de reținut vorbele purtate spre neliniște a grănicerilor, de care raportează vicecolonelul Karp și căpitanul Richard. Căpitanul i-a dat ordin să nu lase să i se observe suspiciunea în fața lor, dar să-i supravegheze în permanență, să nu-i detașeze niciodată singuri, iar pozițiile cele mai periculoase, cum sînt Abrudul sau Baia de Arieș, să le ocupe cu cei 100

⁷³ *Ibidem*, 46.

⁷⁴ *Ibidem*, 81.

de secui care-i vor sosi sau cu trupe regulate. Altfel, batalionul secuiesc sosește abia azi la Sebeș ⁷⁵.

Rapoartele generalului se succed zi de zi. În 5 decembrie raportează că potrivit ordinului Comandamentului general a dispus ca maiorul D'Olcinengo cu două companii de la Mediaș, din regimentul Gyulay, să plece în marș forțat spre Aiud, iar colonelul Hellebrandt să acopere Mediașul și ținutul dintre cele două Tîrnave cu mici detașamente de cavalerie. Compania de la Mediaș nu va putea sosi la destinație înainte de 10. Vicecolonelului Schultz i s-au asigurat tunurile, muniția și piinea. Spre a-i ușura planul de acțiune, pe care singur și l-a ales, s-a dat ordin căpitanului Richard să înainteze mâine cu 100 de soldați spre Mogoș. Ar ușura și mai mult această acțiune dacă locuitorii din Ponor și Rîmeț ar înainta în noaptea aceasta un memoriu către consilierul gubernial Mihail Brukenthal în care să solicite milostivire și să promită predarea capilor răsculaților. Dar cum nu se poate pune prea mult temei pe promisiunea românilor, și cum nici deznodămîntul operațiilor nu e sigur, solicită încă o dată trimiterea cît mai repede a companiei 3 din regimentul Orosz la Alba Iulia. Colonelului Hellebrandt i s-a mai dat ordin să-și adune trupele pentru a putea fi de ajutor în spate, oriunde va fi nevoie ⁷⁶.

După raportul următor, din 6 decembrie, pentru acțiunea plănuită, pe lângă atacul ordonat căpitanului Richard a mai dat ordin și vicecolonelului Ott să plece imediat spre Zlatna cu două companii de grenadier și 150 de secui și români, destinați înainte să ocupe Buceșul și ținutul din jur, iar de la Zlatna să atace spre Mogoș. S-au trimis și alte două tunuri în locul celor două trimise anterior și luate în folosință de vicecolonelul Schultz. Propunîndu-i-se publicarea din nou a amnistiei, a trimis cîte un exemplar vicecoloneilor Karp, Kray și Ott și maiorului Stojanich, cu îndrumarea ca dacă răsculații se vor supune condițiilor cerute de ea să nu procedeze cu dușmănie, să rămîna însă pe pozițiile lor, ca în caz contrar să poată răspunde la primul ordin. Iar dacă nu vor da ascultare, să fie atacați ca rebeli. El însă mărturisește că toate memoriile de penitență ale răsculaților și blîndetea din partea armatei le privește numai ca o mare pierdere de timp, în care răsculații se înarmează și se întăresc tot mai mult, ca în final să facă de prisos operațiile din Munți ⁷⁷.

Cu raportul din 7 decembrie comunică cifrele pierderilor din amîndouă părțile, date de comandantii de unități : din partea răsculaților 252 morți (240 la Deva, dintre care 80 înecați în Mureș !) și 61 răniți, din partea armatei, 11 morți, 27 răniți. Trupele disponibile pentru dislocare

⁷⁵ *Ibidem*, 71.

⁷⁶ *Ibidem*, 103.

⁷⁷ *Ibidem*, 104. După un conspect militar, un regiment de graniță destinat ocupației acum trebuie să se compună din 3 batalioane de cîte patru companii. O companie trebuie să aibă 150 de oameni, cu un căpitan în frunte. Un escadron de husari din regimentul secuiesc de graniță destinat să ocupe locurile congregațiilor comitatense trebuie să fie de 100 de oameni, în frunte cu un căpitan de cavalerie. Acte vieneze, IV, 27.

după liniștirea răscoalei, în afară de grăniceri : din regimentul Gyulay maior Adorjan cu 4 companii, maior Olcinengo cu 4 companii, din regimentul Orosz căpitan Richard cu 2 companii, căpitan Csepi cu o companie, în garnizoana Albei Iulii 3 companii, batalionul de grenadieri 4 companii, în total 18 companii, cea cu efectivul cel mai mic avînd peste 40 de soldați. Cu ele pot fi ocupate Alba Iulia, Zlatna, Deva, Abrud, Baia de Arieș, Ponor, Rîmeț, Lupșa, Cîmpeni. Husarii regimentului de Toscana asigură cu un divizion linia de la Trăscău spre Alba Iulia, altul de la Sebeș spre Deva, al treilea de la Brad spre Hațeg, al patrulea aceeași linie cu primul. Care localități și cu cîți soldați trebuie ocupate trebuie să știe mai bine administrația civilă ⁷⁸.

Comandamentul general la rîndul său, raportînd Consiliului de război la 30 noiembrie îl pune la curent cu mersul general al evenimentelor, neuitînd nici controversa răspunderii pentru originile răscoalei. Strînse trupele care urmează să fie trimise împotriva răsculaților, ele vor porni la drum fără întîrziere de la 1 decembrie. Rămîne doar acest scurt timp, după care speră să fie aduse lucrurile pînă acolo ca răsculații să-și depună armele și să restituie cele prădate, iar pe viitor să stea liniștiți în casele și satele lor, în caz contrar urmînd să se acționeze cu severitate împotriva lor. Dar aceasta implică o serie de greutăți, căci răsculații nu sînt continuu adunați în cete, ei se află de fapt în satele și în casele lor. Și cum ei sînt din domeniul Zlatnei și din comitatul Alba, cu munți inaccesibili, casele lor se află la mari distanțe unele de altele. Totuși cu un foc aprins noaptea pe munte se pot aduna în scurt timp 1 000 de răsculați și mai mulți, iar de la înălțime aruncă cu pietre în văi și pînă ajungi în apropierea lor reușesc să se împrăstie și să ascundă din nou. Atenția principală se îndreaptă astfel spre cum s-ar putea ușura întreprindea, prinzînd pe cei doi conducători, pe Horea și Cloșca, atragîndu-i într-o cursă bună. Căpitanul Richard speră să o poată face cu ajutorul unui popă de încredere Petru (!) din Cîmpeni (!) (de fapt protopopul din Abrud) și a opt juzi sătești de pe domeniul Zlatnei, care și ei au atras de partea lor o seamă de țărani: Horea a fost invitat împreună cu soții săi printr-o scrisoare foarte prietenoasă pentru azi la Cîmpeni spre a preda locotenentului trimis acolo plîngerile sale în prezența sătenilor și a preotului Petru (a protopopului), și îndată ce va apare va fi prins chiar de săteni. Asupra celor incredințați nici o îndoială, ei au prins doar și pe al treilea conducător (Ursu Uibaru !) Totul depinde numai dacă Horea își va face apariția. Dacă reușește acțiunea, atunci meritul deosebit îi revine iarăși armatei, așa cum a fost de fapt și cu restabilirea liniștii. După cum s-a putut constata, armata și-a avut aportul cel mai mare, în timp ce autoritatea civilă nu-și poate atribui decît puține merite, sau chiar deloc ! Guvernul pretinde că a contribuit cu măsurile sale la potolirea răsculaților, la îmbunătățirea stării lor de spirit. Ce măsuri, ele nu sînt cunoscute Comandamentului general nici pînă la această oră. Chiar și cele comunicate de Guvern

⁷⁸ *Ibidem*, II, 101, 102, 105.

în legătură cu misiunea oculistului Molnar confirmă că autoritatea civilă a omis să ia măsuri de prevedere și înainte de izbucnirea răscoalei, neștiind nici măcar ce se întâmplă în propriile sale cercuri. Căci, cum indică chiar această relatare, supușii au început să se adune încă de la sfârșitul lunii octombrie, iar la 1 noiembrie erau de-acum adunați în cete mari. Relatarea întărește și ea nemulțumirea supușilor, tendința poporului de a se elibera de iobăgie, de poverile cu care îl încărcau nobilii. Ceea ce elucidează nu puțin cauza răscoalei. Nu cum caută autoritatea civilă să o pună în sarcina armatei prin conscripția militară⁷⁹.

În aceeași zi de 30 generalul Preiss răspunde personal la acuzațiile care i s-au adus la 19 noiembrie de către împăratul prin Consiliul de război pentru greșala făcută cu conscripția militară și pentru că împotriva ordinilor atât de clare ale maiestății sale a pierdut mai multe zile în schimb de note cu Guvernul, în loc să ia numaidecît măsurile necesare, și n-a întreprins nimic util în acest sens⁸⁰.

Raportul din 2 decembrie al Comandamentului către Consiliul de război, recunoscând și el înverșunarea rezistenței, e iarăși deosebit de edificator pentru felul de luptă al răsculaților. Pozițiile atât de avantajoase pentru apărarea în care s-au adunat țărani răsculați, în ținuturi de munte aproape inaccesibile, din Alba și din Zarand, au făcut pînă acum imposibilă o întreprindere mai de seamă împotriva lor. Ei au baricadat toate căile de acces, care sînt foarte strîmte și impracticabile, mai ales pentru cavalerie, le-au astupat cu pietre și înconjurat cu șanțuri. Aceste treceri înguste urmează mai ales firul văilor, ei aruncînd cu pietre de pe amîndouă coastele asupra tuturor celor ce se aventurează în ele, putînd să-i oprească ușor ori să-i nimicească. Pe înălțimi au postat posturi de pază și sentinele în regulă care îndată ce se întîmplă ceva dau ziua-noaptea semne, la care toți se adună în grabă din așezările de munte înșiruite una lîngă alta și iau poziții pentru rezistență. Cu detașamente mici nu s-a reușit nimic cu ei. Micile detașamente care le-au căzut în mîini au fost atacate consecvent, oamenii au fost omorîți, iar armele și muniția le-au fost luate. Și așa fac și împotriva unităților mai mari cărora cred ei că le sînt superiori. Chiar ei deschid focul și încearcă să le respingă prin față. Citează cazuri cunoscute. Rezultă din acestea necesitatea de a opera împotriva lor cu forțe mai puternice, să fie constrînși cu forța la ascultare, căci ar putea face rele și mai mari dacă s-ar proceda împotriva lor și pe mai departe cu blîndețe. S-a trimis prin urmare generalului Pfefferkorn mai multă artilerie și muniție, cu dispoziția ca dacă liniștea a fost restabilită de aici (Sibiu) pînă la Deva și în valea Hațegului, și nu mai e nevoie de trupe numeroase acolo, să fie îndreptate în cea mai mare grabă spre pozițiile răsculaților, lăsînd în urmă doar mici detașamente de cavalerie pentru patrulare. Și vicecolonelului Karp i s-a ordonat să-și pună ne-

⁷⁹ *Ibidem*, 31.

⁸⁰ V. raportul răspuns citat pe larg la capitolul „Împăratul în fața răscoalei”. În colecția de Acte vieneze, II, 27—28 o copie mai redusă. Pentru prevenirea primejdiei aci e pomenit și operatul din anul trecut al concipistului Thomann.

întârziat în marș oamenii săi într-acolo, în măsura în care vor fi disponibili după necesara asigurare a cordonului și oprirea emigrației. Intenția e ca îndată ce toate trupele care i-au fost trimise generalului vor ajunge la locul lor de staționare, să pornească neîntârziat la acțiune, potrivit înaltului ordin. În timp ce vicecolonelul Kray și maiorul Stojanich pornind din Hălmagiu, respectiv din spatele ținutului minier al Zlatnei, trebuind să curețe terenul de răsculați până la Ilia, generalul maior baron Pfefferkorn cu trupele pe care le are va opera cu energie în direcția Rîmeț, Ponor, Lupșa, Bistra, Cîmpeni. În caz că „bunătatea aplicată cu energie“ nu va da roade, va căuta să-i strîmtoareze din toate părțile prin forță. Speră să dea cît de curînd știre de succes. Se teme numai de lipsa de subzistență pentru oameni și cai, să nu se ivească împrejurări deloc negliabile care să împiedice întreaga operație. Consilierul gubernial Brukenthal a fost solicitat energic de generalul Pfefferkorn să remedieze această situație⁸¹.

Generalului Pfefferkorn Comandamentul general, în aceeași zi de 2 decembrie, îi dă ordinele cerute de situație, indicîndu-i trupele de care se mai poate servi. La cererea sa de noi trupe îi oferă, dacă are nevoie, 2 sau 3 companii din regimentul Orosz chiar din Sibiu. Îi acordă toată încrederea în privința înaintării trupelor și încercuirii răsculaților. Așteaptă doar executarea cît mai grabnică a celor ordonate ca liniștea să fie cît mai repede restabilită. Orice așteptare cu cît se prelungește cu atît va fi mai păgubitoare, iar urmările ar putea fi mult mai rele și mai periculoase decît au fost la început; cu cît va fi lăsat răsculaților mai mult timp, cu atît mai mult vor avea prilejul să se pună într-o stare mai bună, prin ceea ce acțiunea împotriva lor va fi cu atît mai mult îngreunată. Și împăratul, și Consiliul de război au fost asigurați că pînă la 9 decembrie și în următoarele 2—3 zile expediția plănuită se va executa în bune condițiuni. Cea mai mică tărăgănare ar putea atrage după sine preainalta neplăcere, care trebuie evitată cu cît mai multă grijă. Comandamentul nu înțelege cum de pot fi unitățile și detașamentele atacate în orice moment, desigur lipsește prudența necesară. Aprobă trimiterea tunurilor, două la Deva, două la Zlatna. Ba ordonă comandantului cetății Albei Iulii să țină pregătite încă două, spre a le putea trimite oriunde vor fi necesare. În acest moment trebuie folosite mijloace extreme, pentru a arăta răsculaților gravitatea situației și pentru a se putea justifica și în fața celor mai înalte foruri, și a putea răspunde la o întrebare că s-a făcut tot ce s-a putut, și că și soldații și-au făcut pe deplin datoria⁸².

Adresele și ordinele Comandamentului din 2 și 3 decembrie sînt dispoziții în acest sens. Ele se adresează Guvernului, comandantului cetății Alba Iulia, Tezaurariatului. E de reținut comunicarea făcută Guvernului că generalului Pfefferkorn i se dă ordinul să-și mute sediul la Alba Iulia, pentru a fi mai aproape de trupele în mișcare și a putea lua mai rapid măsurile necesare. Guvernul să chibzuiască dacă n-ar fi

⁸¹ *Ibidem*, 91.

⁸² *Ibidem*, 63.

potrivit ca și comisarul gubernial Brukenthal să se mute la Alba Iulia⁸³.

Din raportul vicecolonelului Schultz reiese — raportează din Sebeș, la 2 decembrie generalul Pfefferkorn — cât sînge costă fiecare pas întreprins împotriva răsculaților, în munții lor (e vorba probabil de primul raport) și cite lipsuri trebuie să îndure trupele în aceste ținuturi. E nevoie deci de o mai mare întărire a infanteriei. Va da ordin celor 331 de secui și companiei din regimentul Gyulay, care sînt de acum la Zlatna să aștepte ordinele vicecolonelului. Se plînge el, generalul, cît de puțin cunoaște aceste ținuturi, și nu are nici o hartă bună a lor. La pozițiile de la Rîmeț, Ponor, Lupșa, Bistra, Cîmpeni nu se poate ajunge decît cu mare vărsare de sînge. Vicecolonelului Kray și maiorului Stojanich le-a dat ordin să curețe de răsculați ținutul de la Hălmagiu pînă la Iliu. Rămîne descoperit tot ținutul de la Rîu Mare pînă la Rîmeț. Răsculații mai pot ataca înspre Meseș și înspre Cluj⁸⁴.

Generalul Koppenzoller acoperea acțiunea armatei dinspre Banat, ținea unitățile ca să fie gata la chemare din Transilvania. 30(!) de țărani din Zam au fost înfilniți de căpitanul Schirding înarmați cu furci, cu topoare, împotriva cărora s-a trimis un detașament de infanterie și unul de cavalerie de la Petriș. E pasibil de pedeapsă locotenentul Teleky din regimentul secuiesc că nu a reușit să o scoată la capăt cu ei cu cei 24 de soldați ai săi și s-a întors⁸⁵.

Agitații mereu și în rîndurile minerilor români. În Băița, unde lucrau vreo 300 de mineri, izbucnind răscoala, munca a trebuit să fie oprită numaidecît, afară de cea de la șteampuri. Din 3 decembrie se lucrează normal, totuși există primejdia ca în primăvară să înceteze lucrul la șteampuri, căci minerii români nu se înduplecă la căratul minereului din galerii nici în urma avertismentelor, nici după promisiunea că vor fi plătiți în fiecare săptămînă⁸⁶. La 6 decembrie administratorul minei, Bukovay, se plînge că minerii români l-au amenințat cu moartea, și că la 3 decembrie pe sameșul minei Iosif Molitor l-au silit să meargă la Certej să le aducă salariile. „Nici un neamț și cu atît mai puțin un șef de mină nu poate trăi în siguranță“ — scrie același Bukovay⁸⁷.

Nu mai putea fi vorba de vreo autoritate a administrației miniere și domeniiale. Semnul cel mai vizibil e că țăraniii practică acum crișmăritul din plin. Locuitorii domeniilor — raporta provizorul la 2 decembrie — ei exercită crișmăritul și măcelăritul fără deosebire⁸⁸.

⁸³ *Ibidem*, 57, 75, 85, 86, 94.

⁸⁴ *Ibidem*, 93.

⁸⁵ Timișoara, 2 dec. 1784. Arh. Comisiei, nr. 59 (I, 413—415).

⁸⁶ Al. Neamțu, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei*, p. 48.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Of. minier, 1784, nr. 1639.

Îngrijorat cu deosebire e centrul domeniului minier, Zlatna, administrația minieră, domeniială. Căpitanul Richard avea însă aci suficientă putere militară. Acum când trupele sînt în mișcare, administrația e îngrijorată de orice dislocare, cu care ar slăbi apărarea.

În raportul său către general din Zlatna, 5 decembrie la ora 6 noaptea, căpitanul consideră că vicecolonelul Ott pentru a se îndrepta spre Buceș, trebuie să cuprindă neapărat satul Dupăpiatră. E nevoie de aceasta pentru a putea ține comunicația dintre Abrud și Zlatna. Colonelul Adorjan a plecat și el cu 230 de secui pedestri și 41 de husari secui cu două tunuri, și o provizie de 5 000 de cartușe spre Ighiu, pentru a sprijini din această parte pe vicecolonelul Schultz. El, căpitanul, se plinge că la Zlatna a rămas iarăși descoperit, fără a putea sprijini acțiunea de la Abrud, și fără apărare dinspre țărani din Mogoș⁸⁹.

În aceeași zi, la ora 10 seara ordinul ca mîine dimineață să plece cu 100 de oameni spre Mogoș, spre a sprijini acțiunea vicecolonelului Schultz, obiectează că așa Zlatna rămîne foarte slab apărată, expusă la vreo nenorocire. Mogoș, Lupșa, Valea Vinții apoi așa sînt de înșesate de răsculați, că el cu cei 100 de oameni se teme să se fixeze acolo, rupt de Zlatna. Mai mult, satele îndată ce vor vedea armată, vor alarma și pe celelalte, și toate sînt înarmate cu puști și cu lănci. Și posturile lor sînt așa de bine așezate că într-o oră poate ajunge știrea de la Bistra pînă la Gura Arăzii, distanță de mers o zi. Oficiul superior minier tot, cu data de 5 decembrie protestează și el în scris împotriva acestei plecări, care descopere orașul⁹⁰. În lipsa armatei administrația minieră s-ar vedea silită să-și părăsească serviciile, să se refugieze la Alba Iulia, aruncînd toată răspunderea pe el, căpitanul⁹¹.

După un alt raport al căpitanului, din aceeași zi, în 4 și 5 decembrie au fost prezenți la Cîmpeni Horea, Cloșca și Crișan⁹².

În același timp coloana vicecolonelului Schultz își forța drum înainte. Reținem raportul său de la 9 decembrie ora 11 dimineața, făcut din Mogoș. După raportul său din 7, înaintînd și-a deschis drum la Bratești, ajungînd pînă la hotarul Ponorului. În această înaintare n-a întîmpinat nici cea mai mică rezistență. În 8 dimineața a chemat la sine, printr-o patrule, pe preoții, juzii și jurații din Ponor, care au și venit. Cum a ajuns în mijlocul satului le-a făcut cunoscută patenta de amnistie, cu condițiile respective : 1) să depună armele și pulberea ; 2) să predea toate lucrurile prădate împreună cu caii luați ; 3) să predea

⁸⁹ Arh. Comisiei, V, 704—705.

⁹⁰ *Ibidem*, 721—722.

⁹¹ *Ibidem*, 630.

⁹² *Ibidem*, 590.

pe capii răscaloiei și pe cei care au omorît pe vagmistrul Bernad și i-au rănit pe soldați. Dar aci casele sînt cumplit de împrăștiate, iar țăraniî își părăsesc casele, așa că e greu pentru jurați de a încunoștința tot satul ; au solicitat o păsuire de cîteva zile, în care vor aduce și echipamentul luat al husarilor uciși din regimentul de Toscana. Au mai adus și vite de tăiat pentru trupă. Și-a continuat marșul, staționînd dincolo de dealul Căpățîna. Observînd pe deal adunați un număr de țărani, i-a chemat printr-o patrule. Răspunzînd ei că nu vin, să meargă el la ei, și-a regrupat trupa și a pornit cu artileria, trimițînd pe husari înainte, spre ei, pe dealul Căpățîna. Rebelii au tras cu puștile, s-au adunat în văile adînci unde nu puteau fi prinși, strigînd : aceasta e valea Mogoșului, nu mergeți într-acolo. El însă și-a continuat marșul, pe la 5 seara ajungînd la Mogoș. Ar fi vrut să lase un detașament la Ponor și Rîmet, dar ținutul e prea periculos pentru a putea lăsa un detașament de numai 50—60 de oameni. Ba casele fiind atît de împrăștiate, nici o încartiruire eficace nu e posibilă, iar pe dealuri, sub cerul liber, e greu să staționeze pe un timp mai îndelungat o trupă cît timp nu ești sigur de bunele intenții ale oamenilor. Cum vicecolonelul Ott n-a sosit încă, va trimite un detașament de 100 de pușcași și 30 de husari pe dealul Negrileasa înspre Zlatna, pentru a restabili comunicația și a ușura întrucîtva înaintarea sa spre Cîmpeni. A încercat să adune și satul Mogoș, pentru a le citi și lor patenta, dar pînă în momentul de față n-a apărut nici un jude sau bătrîn al satului. Ba mai mult, casele sînt goale, nu întîlnești nici țipenie de om. Precaut stă în careu pentru a nu lăsa să fugă nici un om. Dificultăți are și cu trupa proprie. E problemă și transportul tunurilor, întreținerea trupei. Îi lipsesc sarea, vasele de fiert, alimentele, încălțămîntea, solda ⁹³.

Vicecolonelul baron Ott la 10 decembrie raporta de acum din Mogoș. A întîrziat în marșul său din pricina drumurilor rele, peste Vulcan și Negrileasa, unde a trebuit să petreacă noaptea. La 9 dimineața s-a întîlnit cu Schultz la biserica din Mogoș. Acesta i-a comunicat că sătenii din Ponor-au primit amnistia generală, nu însă și condițiile, sub pretext că cei cu puști sînt în tabăra răsculaților, iar cei de acasă nu au nici puști, nici lucruri de pradă.

Făcînd propuneri pentru asigurarea comunicațiilor între Zlatna și Orăștie, el se gîndește să plece peste Roșia la Lupșa, de unde ar putea sprijini acțiunile pe Arieș și ar putea și ține în frîu pe răsculații de

⁹³ Acte vieneze, II, 116.

acolo. La Zlatna a lăsat 3 tunuri și 2 care de muniții, dar a încărcat pe un car țărănesc muniție câtă trebuie⁹⁴.

Generalul Koppenzoller la 7 noiembrie scrie comandantului trupelor din Deva despre mișcările sale de trupe. La cererea insistentă a vice-comitelui Noptsa s-a străduit să pună în mișcare spre Ilia, Lăpușnic și Deva detașamentele sale postate la granița Transilvaniei. Dar cum, după rapoarte, situația de acolo nu pare atât de periculoasă și trupele de acolo sînt suficiente pentru anihilarea răsculaților, el le va retrage iarăși pe pozițiile dinainte, pe malul drept al Mureșului la Petriș, Ilteu, Săvirșin infanteria, la Vărădia cavaleria, pe malul stîng la Căprioara, Făget, Coșova și Coșevița infanteria, la Curtea cavaleria. E gata să vină în ajutor la chemare⁹⁵.

Comandamentul general în raportul său către Consiliul de război, în 8 decembrie se arată nemulțumit că abia la 5 decembrie a putut afla comunicarea Guvernului din 30 noiembrie privind amnistia generală acordată de împărat. S-au pierdut șase zile, și în expediția militară împotriva răsculaților stabilită pe 5 și 6 decembrie orice tărgănare se putea face vinovată de multă vărsare de sînge. Prin curier a ordonat generalului Pfefferkorn să se înțeleagă cu consilierul gubernial asupra felului cum să fie publicată țăranilor amnistia, în prezența armatei, alungînd bănuiala lor că iarăși s-ar ascunde ceva în dosul ei. Socotește că ar fi nimerit să o publice vicecolonelul Schultz însoțit de episcopul neunit sau cel puțin de cîțiva preoți de vază. Totul depinde asculta-vor răsculații, întorcîndu-se la liniște și la casele lor sau nu. În caz că da, trupele, potrivit ordinului imperial, să fie dispersate pe satele răsculate, să-i țină sub ochi. În caz că nu, nu mai rămîne alt chip decît supunerea lor cu forța. Autoritățile civile sînt cuprinse de o frică exagerată, și deși s-au luat toate măsurile militare, strigă la cea mai mică știre, vād în fiecare clipă în fața ușii lor cete de răsculați, cer tunuri. Acum cîteva zile s-a răspîndit știrea că la Ilia o nouă ceată de răsculați s-a ridicat, incendiază, ucid, vreau să atace din nou Deva. Ceea ce e de necrezut, știînd că trupele sînt în apropiere și la Deva se află drept acoperire un detașament militar. Pentru orice eventualitate însă a instruit pe general ca în caz de vreun pericol cu adevărat, să pună toate strădaniile pentru siguranța Devei, trimițîndu-i în plus și două tunuri de cîte 3 fonți cu artileriștii necesari. Surprinzătoare a fost pentru Comandament știrea că generalul Koppenzoller numai la solicitarea vice-comitelui Noptsa și-a trimis detașamentele spre Ilia, Lăpușnic, Deva,

⁹⁴ *Ibidem*, 115.

⁹⁵ *Ibidem*, 147.

ba a mai trimis peste Făget și două tunuri cu un ofițer și 30 de soldați. Măsură cu totul inutilă, luată la cunoștință cu extremă mirare. Domnului general (Koppenzoller) să i se dea ordin de întoarcerea trupelor la locurile lor. În caz de pericol, când s-ar simți nevoie de mai multe trupe, i se va cere, indicându-i-se și trupele necesare, și drumul pe care să vină. Tot așa și generalului Sturm, să-și retragă trupele puse în mișcare. Zvonul unei noi izbucniri se putea răspîndi și pînă la Viena, chiar pînă la împăratul. Nu e însă vorba de ceva real, vina mișcării de trupe o poartă numai comitatul Hunedoara cu frica lui exagerată și știrea lui pripită ⁹⁶.

În ordinul său din aceeași zi generalului Pfefferkorn îi pune în vedere amnistia generală și publicarea ei. În privința lucrurilor prădate se va înțelege cu consilierul Brukenenthal, dacă trebuie perchiziționate casele de către militari și comisari provinciali împreună? Trupele de grăniceri, îndată ce se va restabili liniștea, se vor întoarce neîntîrziat la locurile regimentelor lor ⁹⁷.

După rapoartele din Feneș de la 6 și 9 decembrie ale generalului Alvinczi, Horea în ordinele sale se semnează *Hora Rex Daciae* (!) ⁹⁸.

ACȚIUNEA PARALELĂ DE PACIFICARE. LUPTA DE LA MIHĂLENI

În această atmosferă curge și acțiunea de liniștire, de pacificare.

Oficial ea ținea mai ales de misiunea comisarului gubernial Mihail Brukenenthal, care activa din Sebeș, alături de generalul Pfefferkorn. El avea să fie secondat de episcopul Nichitici. Pînă la urmă acțiunea episcopului se va dovedi mai importantă decît a lui. Instrumentul principal de care se vor folosi acum va fi amnistia generală, care avea să fie publicată cu asistență militară ⁹⁹.

Comisarul își socotea sarcina grea, destul de grea ca să nu-și mai ia asupra sa și alta. În 26 noiembrie solicita pe guvernator ca dacă va trebui să fie dat cineva din partea Guvernului pe lîngă comisarul regal, contele Jankovich, să nu i se dea lui această sarcină, ocupîndu-l destul sarcina actuală, încît îi este imposibil să mai poarte și alta ¹⁰⁰.

⁹⁶ *Ibidem*, 95.

⁹⁷ *Ibidem*, 100.

⁹⁸ Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3785.

⁹⁹ Acte vieneze, II, 96.

¹⁰⁰ „Archiv des Vereines“, Neue Folge, XXXI (1903), p. 749.

În 27 îi scrie despre disensiunile dintre episcop și protopopul de Hondol, Ioan Popovici, care a pretins titlul de vicar. De aci ura dintre ei, care le prejudiciază și activitatea în acest moment, rărește și rapoartele protopopului. Rapoartele care sosesc din comitatul Alba vorbesc tot mai mult de nesupunerea, de împotrivirea țăranilor. Juzii nobiliari și comisarii procesuali (de plasă) sînt slabi, neajutorați, la cel mai mic zvon, în loc să cerceteze, fac zgomot, alarmează toată populația. Nu trece zi să nu vină la el bătrîni din diferite sate, pe care el îi lămurăște asupra înaltelor ordine, dar îi și înseamnă ca ostatici. Cum conducătorii și instigatorii poporului care sînt foarte mulți trebuie arestați, închisorile sînt tixite. La Sibiu oamenii nu prea sînt mulțumiți de calea blîndeții, dar ea a dat multe rezultate bune ¹⁰¹.

În ziua următoare, 28 noiembrie, relatează că pentru marțea următoare s-a întins o cursă conducătorilor răscoalei. Principala unealtă e protopopul din Abrud, care în genere s-a purtat bine în timpul evenimentelor. Relatează despre întîmplarea de la Valea Bradului, peripețiile prin care au fost prinși de răsculați un cadet și 6 soldați din regimentul Orosz și apoi eliberați de căpitanul răsculaților, cum au scăpat doi husari curieri care duceau ordine militare, prin mistificarea cadetului pe care l-au pus să le citească.

Dar să reținem judecățile comisarului asupra răscoalei. Spiritul răscoalei s-a răspîndit larg în popor, — constată el — a aruncat rădăcini atît de adînci, încît pentru prevenirea unei izbucniri în viitor și readucerea ordinii trebuie luate cele mai eficace măsuri. Acestea socotește că ar fi mai ales două : una, distribuirea judicioasă a armatei, a doua, anumite dispoziții interne în comitate și sate. Cît pentru prima, pe lîngă trupele de campanie existente, să se mai aducă încă două regimente, care să fie distribuite în localitățile unde e nevoie și să se procedeze în înțelegere cu oficialitățile civile. Cît privește a doua cerință, propune mai întîi, ca vicejuzii nobililor să-și aleagă în localitatea unde stau 4—6 țărani deghizați sub nume de gornici sau de haiduci, și credincioși, prin care să urmărească pe cei înclinați spre revoltă și să fie peste tot de ajutor unde e nevoie de întărirea siguranței publice. În al doilea rînd în sate să fie grupați în cîte zece (în *Zehntschaft*), așa cum e la sașii liberi, fiecare grupă avîndu-și desemnat omul (*Zehntmann*), care sub jurămint să fie obligat a raporta negreșit orice nepermis s-ar întîmpla în grupa sa, cu deosebire plecările în grup, adunările, încurajările de către români străini pentru tănuire sau întîrziere, punîndu-le în vedere aspre pedepse. În al treilea rînd, juzii sătești cu cîțiva bătrîni ai satului să fie făcuți răspunzători de orice revoltă sau pradă se petrece în sat, ei, juzii și bătrîni satului, să fie tratați în asemenea

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 749—751.

cazuri cu asprimea legii. 4) Heinăreala fără pașaport a românilor să fie interzisă cu desăvîrșire. Iar ca să nu fie oprîți și de cei care călătoresc în virtutea slujbei lor sau în treburi îngăduite, să se tipărească pașapoarte care să fie lipite pe tăblițe de lemn, iar pe dosul tăbliței să se imprime prin ardere semnul satului. Acestea apoi să se distribuie juzilor sătești sau nobililor din sat, ca aceia să le dea locuitorilor care au o anumită slujbă. Dar numai pe un anumit răstimp, după care să le adune din nou. Cei care nu se întorc la timp, să fie denunțați ca să fie interogați asupra absenței lor, ei să știe că sînt supravegheați și urmăriți pas cu pas. Să se ia măsuri împotriva celor care n-au avut motive cinstite pentru absența lor. 5) Să fie întocmită o patentă în expresii adecvate, care să se citească în zilele de dumineci și sărbători în bisericile de toate religiile, mai cu seamă în cele românești, și în sate. Iar, ca aceasta să poată fi cît mai bine cunoscută. 6) Preoții să îndemne pe românii de toate vîrstele și de ambele sexe a frecventa mai des biserica. 7) În sfîrșit, n-ar fi rău ca domnii episcopi și superintendenți să viziteze bisericile și să ia la examinare clerul, care, mai ales la români, e mare parte brut și needucat ¹⁰².

În 30 noiembrie comisarul revine asupra cursei întinse pentru prinderea conducătorilor răscoalei, care trebuia să ducă la rezultat azi. Căpitanul Richard însă a raportat ieri că s-a renunțat la planul făcut, sub motiv că răsculații s-au întărit prea puternic în aceste ținuturi. La orice semn, tragere a clopotelor, foc de armă, strigare, satele se adună în cel mai scurt timp și nu pot fi combătuți decît prin unități tari. Szotyori, care a fost ieri la Sebeș, întreat de promisiunea sa de a prinde pe Horea, a răspuns că nu se încumetă acum, căci Horea acum e înconjurat de o ceată puternică și bine înarmată. Grănicerii sufăr de lipsă de pîine, de intemperii, nu li s-au dat mantale. Ceea ce aduce cu sine nemulțumiri, descurajări. Se zvonește că grănicerii români din regimentul I, aflători în Zlatna, arată dorința de a pleca acasă. Din știri și semne a aflat că militarii au ordin să raporteze cruzimile săvîrșite de nobilime. Se prea poate că vor să ajute cu astfel de lucruri. Dar e neplăcut de a fi astfel pîndit. Cruzimile merită să fie pedepsite, dar într-o asemenea viltoare e greu de precizat ce se poate numi o cruzime. Înaintează o listă a celor mai îndirjiți răsculați, din care reiese că au căpitani, colonei (!), caporali, gornici, curieri. Un batalion de secui a sosit în Sebeș, și dimineață pleacă mai departe, 100 spre Zlatna, 100 spre Ponor și Rîmeț, 100 spre Geoagiu, 200 spre Deva, 100 spre Șoimuș. Ceilalți vor merge prin Zarand spre Rîu Mare, Baia de Arieș, Cîmpeni, Lupșa și vor fi sub comanda vicecolonelului Schultz ¹⁰³.

¹⁰² *Ibidem*, p. 753—756.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 758—760.

Molnar are de lucru acasă și deci a fost nevoit să-l lase să plece — îi scrie guvernatorului în 2 decembrie, tot din Sebeș — deși lui, comisarului, nu-i prea convine, dar i-a promis că-și va face totuși timp dacă va fi nevoie de el ¹⁰⁴.

În raportul următor, din 4 decembrie, emite o părere generală asupra tehnicii și „principiilor” răscoalei, pe care și-a făcut-o fie din diferite rapoarte, fie din devastările pe care le-a văzut personal. A dedus și observat că răsculații acționează în genere uniform și într-o măsură chiar după anumite principii, cu toate că devastările le fac în locuri diferite. În primul rînd, în jafurile lor, strîngeau tot ce era plumb și fier, pînă la cel mai mic cui. În al doilea rînd au adus casele nobiliare la imposibilitatea de a fi locuite în timpul iernii, spărgînd ferestrele cu rame cu tot, distrugînd total sobele, ușile și toate ustensilele casei. În al treilea rînd au cruțat stogurile de grîne, luînd din hambare numai cît au avut atunci nevoie. În al patrulea au vărsat cea mai mare parte a vinurilor, conducătorii opreau pe răsculați de a bea vinurile tari (!) 5) În diferite locuri au propus contracte. 6) Pentru a atrage mai ușor țărănimea, afirmau unanim că tot ce fac e din înaltă poruncă, și spre a întări aceasta. 7) Ici-colo au cruțat edificiile imperiale, pentru sigiliul imperial au arătat deosebit respect, cînd se pomenea numele împăratului se plecau. 8) Au jurat să nimicească cu totul nobilimea maghiară, cău-tînd să încredințeze pe supuși că prin aceasta vor ajunge la libertate deplină și la împărțirea pămînturilor la bunurilor nobiliare. 9) Au cruțat viața unor nobili cu condiția să primească religia grecească, în acest scop luînd preoți cu ei. Urmările punctului întii și al cincilea s-au văzut : răsculații puneau pe țiganii fierari să le făurească arme din fierul adunat, arme de care se folosesc acum. Iar urmările celor din celelalte puncte, cu perspective mai îndepărtate, pot fi deduse ¹⁰⁵.

În aceeași zi de 4 decembrie Guvernul îl îndruma să meargă la Alba Iulia pentru a se înțelege cu generalul Pfefferkorn asupra mișcărilor armatei, în vederea aprovizionării trupelor. Îi comunica și ordinele date celor doi comisari însărcinați cu aprovizionarea ¹⁰⁶.

Va apare pentru un moment și în Munți, dar nu cu mult succes. Intenția de a pleca la Zlatna și la Abrud o comunicase și Guvernului, și acesta îi răspunsese aprobativ ¹⁰⁷.

Amnistia generală, care se răspîndi în luna decembrie, căzu exact în momentul cel mai puțin favorabil. Ea cerea țăranilor depunerea armelor și supunere fără nici o aluzie la obiectivele luptei lor, fără nici cea mai mică promisiune de îndreptare, în momentul culminant al noului avînt. Acum cînd țărani erau ridicați în cel mai mare număr

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 761.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 761—762.

¹⁰⁶ Kemény, *Héva Pórhada 1784*, p. 569—581.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 617.

al lor înregistrat de răscoală, cu cele mai multe arme în mîini și cu maximum de organizare pe care au putut-o improviza cu mijloacele lor țărănești. Acum cînd în fața numărului și avîntului lor armata însăși începe prin a bate în retragere.

Țăranii ridicați resping aproape peste tot sau cei mai mulți amnistia. Lor nu le trebuie „pardon“, își vor face ei singuri pardon. Mai bine să piară de paloș sau de roată, decît să se mai întoarcă iarăși la starea de mai înainte, sub stăpînirea vechilor lor domni.

Încă și la 10 decembrie Comandamentul general comunica Consiliului de război că pînă în acest moment nu s-a putut ajunge la publicarea cu adevărat a amnistiei, pentru că ceata principală a răsculaților, unde se află capii lor și cei mai îndrîjiți răufăcători cu adepții lor, mereu se retrag la apropierea trupelor, arătînd puțină încredere în mila prea-înaltă ¹⁰⁸.

Horea respinse și personal amnistia. Ne-o spune nobilul Chendi, care-i servea acum de scrib. Într-o seară — spune acesta — Horea găsindu-se în bună dispoziție, el, Chendi, l-a chemat din casă afară și i-a zis că dacă vrea să-i cîștige iertarea împăratului, să liniștească pe oamenii răsculați, să nu mai fie prăzi și omoruri. El a răspuns: „Eu n-am lipsă de iertarea împărătească... voi liniști oamenii numai cînd vor fi lăsați slobozi robii osîndiți din Galda și Zlatna, iar a doua, cînd vor fi date la lumină ușurările de contribuții și de taxe și de celelalte accrescenții și alocații. Căci de împăratul au fost rînduiți ca dare a capului (*taxa capitis*) patru șfanți (*Zwanziger*) ¹⁰⁹, despre taxă și celelalte accrescenții înălțatul împărat nu știe nimic, mi-a spus-o limpede“ ¹¹⁰.

Așa se știa și la Sibiu, că Horea căruia i s-a propus în repetate rînduri amnistia generală, deloc n-a primit-o ¹¹¹.

Lui Horea i s-a putut sugera, firește, amnistia și pentru el, pentru a dezarma mulțimile, dar realmente el era exceptat de-acum de hotărîrea a însuși împăratului.

Dar armata, întărită cu forțe noi, pătrunse din două părți, dinspre Zarand în direcția Abrud și dinspre Mogoș în direcția Cîmpeni. În Zarand, în ajutorul maiorului Stojanich venea, am văzut, vicecolonelul Kray cu grănicerii secui.

¹⁰⁸ Acte vieneze, II, 106.

¹⁰⁹ Patru monede de cite 20 de creițari, făcînd împreună 1 florin și 20 de creițari.

¹¹⁰ „*Ego gratia Regia non indigeo* (subliniat în text)... ego homines sedabo dummodo Captivos illos sententionatos liberos dimittant ex Galga (!) et Zlatna; pro 2-do Sublevamen de Contributione et Taxa praestanda reliquarumque accrescentiarum et allocationibus extradentur. Nam a Rege impositi sunt Capitis Taxa quatuor *zwanziger*, de Taxa autem et reliquis accrescentiis, nihil se scire. Sua Maiestas claris terminis mihi edixit“. Mărturia lui Alexandru Chendi din Abrud, 5 ian. Arh. Comisiei, 470.

¹¹¹ „Der Hora, deme die General Pardon viderholtermahlen angetragen worden ist, selbe aber absolute nicht acceptiret“... Notele lui Lud. Siess, 21 dec. 1781. „Történelmi Tár“, 1901, p. 34.

La armata lui Kray se atașă și episcopul Nichitici cu preoții săi. Acțiunea armelor militare e secundată de acțiunea pacificatoare a ofițerilor, comisarilor, episcopului, de arestări continui, din partea armatei cu deosebire, dar și cu concursul juzilor, gornicilor. Apar mereu liste de arestați, de vicecolonelul Schultz. Rapoartele lui succesive numesc mereu noi și noi arestați, cu indicarea scurtă a faptelor de care sînt învinuiți, enumeră armele strînse.

În 26 noiembrie episcopul făcea raport din Sebeș Guvernului că e gata de drum, că a doua zi în zori ia drumul prin Orăștie, Deva, spre Brad, unde va căuta să liniștească poporul, și de acolo spre Abrud¹¹². Pleca însoțit probabil de secretarul său, care-i servea și de tălmăciu și de scrib, Iercovici. Ba pe o ascultare apare Dimitrie Eustatievici și alături de el și preotul din Rășinari, Sava Popovici. Guvernul, adresîndu-se comisarului Mihail Brukenthal, în 27 noiembrie, își exprimă deplina mulțumire. Nu numai aprobă, ci primește cu cea mai mare plăcere propunerea episcopului neunit, care se oferă să meargă personal între răsculați și cu preoții săi să-i îndemne la mai sănătoase gânduri¹¹³.

La 27 episcopul se găsea în Orăștie. Aci, auzind preoții și credincioșii lui — relatează el — atît cei din cercul Orăștiei cît și cei de dincolo de Mureș, ca și cei din Boiu și din Băcăinți, au venit și au promis să înceteze cu totul orice tulburare sau mișcare, să restituie toate lucrurile luate, să asculte de poruncile Guvernului și ale domnilor pămîntești. În 28 s-au înfățișat și preoții neuniți din Binținti și Rapolt cu cîte doi jurați, preoții din Sereca, Beriu, Pricaz cu mai mulți credincioși, făcînd același legămînt. Cu acest prilej au venit și iobagii din Tămășasa ai lui Samuil Gyulay, care au mărturisit că ei de cînd a început răscoala n-au mai făcut slujbe domnești, înțelegînd că cel care nu va mai face slujbe domnului său pămîntesc va scăpa de iobăgie. La sfaturile sale au promis să facă slujbele domnești și să înceapă lucrul la vie. El, episcopul, își pune toate puterile spre smulgerea acestui rău primejdios și spre promovarea binelui public¹¹⁴ — scrie în 29 noiembrie.

La 30 noiembrie, tot din Orăștie, pe protopopul Gheorghe și pe preoții protopopiatului său îi îndeamnă să meargă pe toate satele, să învețe norodul să fie în pace și ascultare, și așa va avea milă de la Guvern, de la comitat și de la domnii săi. Preoții, și ei să se abțină de la întîlniri și „vorbiri fără de treabă” și să nu îndrăznească să facă adunări fără știrea Guvernului și comitatului.

Text : „...poruncim Cucernicieii tale și tuturor preoților din protopopia-tul vostru la toate satele, singur mergînd să vestești preoților, ca să păzească parohia sa, învățînd norodul ca să fie în liniște, în pace, în fapte bune creș-tine, întru ascultarea înaltelor porunci guvernicești și supunerea slăvitei var-meghii și a domnilor săi, păzindu-se de tot răul, de umblarea incoace și încolo, de întîlnirea cu alți preoți și de vorbiri fără de treabă. Și așa făcînd,

¹¹² Arh. Comisiei, I, 1173.

¹¹³ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 405.

¹¹⁴ Arh. Comisiei, I, 1174. Guv. Trans., 1784, nr. 11250.

vor avea milă de la înălțatul crăesc guvern, de la slăvita varmeghie și de la domnia săi, după cum și după porunca împăratului de la 22 Novembrie sub Nro 1081, se poruncește, ca protopopul și preotul să nu îndrăznească a face săboare, nici adunări fără știrea crăescului guvern și slăvitei varmeghii“... 115.

La 1 decembrie dimineața comunică tot din Orăștie lui Mihail Brunkenthal că au venit la el preotul neunit cu doi săteni din Simeria, cel din Dincul Mic cu doi, cel din Pișchinți cu patru, cel din Buciu cu doi bătrâni. Ascultînd sfaturile lui, din inimă au făgăduit toți să dea ascultare poruncilor Guvernului și să meargă la lucrul domnilor lor. Mai ales cei din urmă (din Pișchinți), au făgăduit să scoată din pămînt hainele și lucrurile îngropate de teama prădătorilor și a soldaților (!). În vederea călătoriei lui la Brad, a convocat la Deva pe protopopul din Trestia cu un preot din Zarand. A sosit ieri în Orăștie protopopul din Hondol, Popovici, despre care comisarul încă de la plecarea i-a spus să-l trimită la dînsul. Cum și vicecomitele și alți stăpîni îl socotesc suspect, îl trimite la Sebeș, de unde, e de părere, să nu mai fie eliberat pînă ce nu se va restabili liniștea ¹¹⁶. Ceea ce comunică și Guvernului la 2 decembrie din Deva ¹¹⁷.

La Deva au venit la el preotul neunit din Bozeș cu patru locuitori din sat și cu doi din Rapolt, cel din Biscaria cu doi și alți doi din Săulești, promițînd aceeași supunere — relatează în aceeași zi de 2 Guvernului. A venit și protopopul din Trestia, Iosif Sinziana, relatînd și în scris că în cîteva sate pastoralele sale (ale episcopului) și-au dat roadele și s-a restabilit liniștea. Din mai multe sate însă țaranii s-au ridicat din nou și au plecat pe urma conducătorilor, spre Hălmagiu.

S-au liniștit, după relatările preoților, și satele Visca, Băgara, Brășeu, Vorța, Băcia, Cueș, Certej, Valea Lungă și Cămărzinești, cerînd doar o oarecare ușurare a slujbelor domnești. Popa Zaharia însă, după cum relatează protopopul unit din Trestia, cu alți oameni nelegiuți pe care și i-a asociat, a răspîndit în satele din jur porunca să trimită în ajutor de fiecare casă cîte un om, altfel satele vor fi arse cu foc. Patenta Guvernului a trimis-o și peste Mureș la toate satele. Spre seară s-a înțeles cu vicecolonelul miliției secuiești (de granită) și cu comitele suprem Bornemisza, ca a doua zi în zori să plece cu miliția la Șoimuș și de acolo mai departe. Cere instrucții ce să răspundă și ce să promită dacă undeva, corifeii sau asociații lor cer ceva din ceea ce au prezentat vicecolonelului Schultz sau domnului Molnar? Căci din toate relatările se vede cît de mult țîn la cele cerute de ei ¹¹⁸.

Relatarea protopopului din Trestia, despre care vorbește episcopul, precizează că satele Trestia, Săliste, Hărtăgani, Căinel, Crăciunești sînt în pace, ascultă poruncile. Celelalte, vreo 20, s-au ridicat a doua oară, au

¹¹⁵ Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, I, Sibiu, 1889, p. 60.

¹¹⁶ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 465—466. Cei doi erau în rivalitate, protopopul Popovici fusese și el candidat la episcopie deodată cu Nichitici.

¹¹⁷ Arh. Comisiei, I, 1175. Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 595—596. Guv. Trans., 1784, nr. 11285.

¹¹⁸ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 595—596. Arh. Comisiei, I, 1176—1178.

plecat spre Hălmagiu la corifeii ațîțatori și la rebeli. După cîte înțelege, oamenii cer răspuns la punctele date în mîna domnului Molnar, spun că și Molnar i-a înșelat, nu le-a adus răspuns cum le-a făgăduit ¹¹⁹.

Guvernul în răspunsul său, comunicat lui Mihail Brukenthal cu data de 4 decembrie, se mărginește să îndrume pe episcop în continuare, în termenii cunoscuți : să arate poperului răscolat gravitatea nelegiuirilor sale, să-i pună în fața ochilor urmările lor prea triste, să instruiască pe răsculați să se conformeze ordinelor guberniale, să se întoarcă în liniște la casele lor, să-și depună armele, ca astfel să se arate vrednici de binefacerea amnistiei și de o dreaptă tămăduire a plîngerilor lor din partea Guvernului. Iar în semn de cîință să dea ascultarea cuvenită superiorilor și dregătorilor lor și să restituie lucrurile luate ¹²⁰. Să insiste pe lîngă ei să se țină de făgăduială, nu numai să numească pe corifei, ci și să-i extrădeze ¹²¹. Nici un cuvînt însă despre ce va răspunde episcopul țaranilor care vor cere răspuns la revendicările lor prezentate prin Schultz și prin Molnar.

Plecînd în 3 decembrie din Deva, episcopul a ajuns în Șoimuș, îndemnînd și aci la liniște și supunere înaltelor ordine guberniale și domnilor pămîntești.

Însoțit de miliție secuiască a plecat apoi în Zarand. În drum spre Tebea, satele mai apropiate de drumul său i-au ieșit în cale, cu preoții lor și cu cîte 10—15 și mai mulți oameni, din Vălișoara, Luncoi, Trestia, Ormindea, Săliște, Băița, Crăciunești, Brad. Le-a dat și acestora învățătură să se întoarcă la liniște și pace, ceea ce înțelegînd, au făgăduit și ele să se ferească de orice mișcare. În Tebea, în sfîrșit (care nu luase parte la răscoală), de unde scrie acum, în 5 decembrie, oamenii adunați și preoții venind și din alte sate, ascultîndu-i pastorală, într-un glas au răspuns — scrie el — că vor rămîne în pace. Le-a mai spus că dacă vor avea vreo plîngere, să o înainteze pe calea sa și să aștepte rezoluția preainaltă. Tot însoțit de miliția secuiască, a doua zi s-a dus la Brad. Aci a chemat pe preoții și locuitorii a 25 de sate, pe care i-a îndemnat iarăși la pace, depunerea armelor și la restituirea lucrurilor prădate. Și-apoi a plecat spre ținutul Abrudului, unde a înțeles că se găsesc ațîțatorii ¹²².

În 6 decembrie a chemat în Brad din satele Bulzești, Ribicioara, Ribița, Luncoiul de Sus, Luncoiul de Jos, Brad, Vaca, Juncu, Valea Bradului, Tărățel, Ruda, Uibărești, Mesteacăn, București și Potingani cîte un preot și șase parohieni din fiecare. Și aceștia auzind sfaturile sale, i-au făcut aceleași promisiuni de pace și supunere. Așa a făcut și în Crișcior, unde a și obținut ca multe lucruri să fie restituite proprietarilor lor ¹²³.

Să se fi petrecut totul atît de pașnic, fără greș, tocmai acum ? Broșura germană „Horja und Klostka“ se arată a ști și altceva : episcopul mergînd la Brad propuse românilor amnistia generală, dar românii prea

¹¹⁹ Traducere după scrisoarea în românește. *Ibidem*, p. 599.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 591—593.

¹²¹ *Ibidem*, p. 607.

¹²² Dat din Tebea, 5 dec. Arh. Comisiei, I, 1179. Guv. Trans., 1784, nr. 11443.

¹²³ Dat din Mihăleni, 3 dec. 1784, Arh. Comisiei, I, 1180. Guv. Trans., 1784,

puțin se încrezură, îl făcură înșelător și episcop al ungarilor ¹²⁴. Aci sau la Mihăleni ?

În drum spre Abrud însă fu dat să colaboreze la înfringerea de la Mihăleni, sau de la Blăjeni, a țăranilor.

Pe drumul de înaintare a armatei episcopul cu preoții săi demobiliza rînd pe rînd satele, prin preoții, juzii sau fruntașii lor. Relativ, firește, căci nesupunerea vor continua în ciuda făgăduielilor. Cei care arătau supunere nu erau toți. Armata, în frunte cu vicecolonelul Kray și însoțită de episcop înainta spre munții Abrudului. În avangardă mergea locotenentul Vajda, din regimentul II secuiesc de graniță, cu o trupă de 50 de soldați. Trecură prin Zdrapți și Mihăleni fără piedici. Dar la hotarul dintre Mihăleni și Blăjeni, unde se strîmtează valea Crișului, avangarda fu întîmpinată de o oaste de vreo 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lănci, furci de fier, care se opuseră la trecerea mai departe a armatei. Episcopul trimise numaidecît doi preoți la oastea țăranilor să-i mustre, să-i sfătuiască de pace, ca să se facă vrednici de amnistia generală, să-i îndemne să nu se opună armatei și să depună armele. Țăranii însă nu se lăsau deloc convinși, stăruiau să li se împlinească mai întîi cererile comunicate prin doctorul Molnar, pînă atunci ei nu se vor supune.

În timp ce preoții tratau și atrăgeau atenția țăranilor într-acolo, vicecolonelul Kray împărți pedestrima în două coloane, pe care le trimise să ocupe pe nesimțite dealurile de pe cele două laturi ale oastei țărănești, iar el rămase cu călărimea la mijloc. După ce socotiră că au făcut toate încercările, preoții se retraseră, declarînd că țăranii nu vreau să depună armele. Atunci vicecolonelul dădu semnalul de atac. Secuții pedestri se aruncară cu înversunare asupra țăranilor din coaste, călărimea din față. În încăierarea și învălmășeala care se produse și care dură pînă seara, căzură, după raportul militar vreo 85 de țărani morți. Printre ei și căpitanul lor Nicula sau Micula Bibarț din Blăjeni. Alții fură răniți, prinși. Un grup de țărani se retrase într-o casă din spate și de acolo trăgeau din pod, de pe ferestre, asupra soldaților. Dar soldații aprinseră casa pe ei și unii pieriră aci. Drept trofeu vicecolonelul Kray luă bîta căpitanului Bibarț, ferecată în aramă și traista lui de piele țintuită și ea cu butoni de aramă ¹²⁵. Lupta o susținură mai ales țăranii din Blăjeni. În lista celor morți în răscoală din Blăjeni apar 48 de nume ¹²⁶. Lupta s-ar putea numi și de la Blăjeni. După raportul din Buceș al vicecolonelului, a atacat cu 50 de infanteriști secuși și 50 de husari din regimentul de Toscana, omorîți fiind 85 de răsculați și 15 prinși ¹²⁷.

Dar despre luptă să ascultăm chiar pe episcop, în relatarea sa din ziua următoare, 8 decembrie, adresată Guvernului. În ziua de 7 — scrie episcopul — trecînd în pace prin satele Zdrapți și Mihăleni, la hotarul dintre Mihăleni și Blăjeni a văzut mulțime de țărani înarmați venind din Blăjeni. A trimis atunci doi preoți să-i îndemne să depună armele.

¹²⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 321.

¹²⁵ Densușianu, p. 389.

¹²⁶ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 114—115.

¹²⁷ Caietele, XXXV, f. 10—27.

Nevrînd însă să le depună și opunîndu-se miliției secuiești, au fost atacați de soldații secui, vreo 48 au căzut morți, cîțiva au fost răniți și prinși, ceilalți au scăpat. Azi a primit și patenta Guvernului vestind amnistia regală, pe care se va strădui să o publice tradusă în românește și să o trimită în locurile vecine și neliniștite, după cum a și trimis-o azi în Blăjeni și Buceș. Apoi, dacă mergerea spre Abrud nu va fi închisă, va pleca acolo pentru liniștirea tulburării¹²⁸.

În relatarea către Mihail Brukenthal, din aceeași zi la 9 seara, adresată acum din Buceș, episcopul mai adaugă că după întîmplare, primind dispoziție, s-au întors și au stat de veghe noaptea în Mihăleni. Dimineața apoi a convocat preoți și oameni din satele din împrejurime pentru a afla de la ei și de la cei prinși cauza acestei ridicări. Atît de la unii cît și de la alții au putut afla că au fost instigați de Simion Marcu din Mihăleni, iar majoritatea celor răsculați erau din Blăjeni. Între timp, au luat împreună cu vicecolonelul și toate măsurile pentru prinderea lui Horea și a lui Crișan¹²⁹.

Nu e greu de închipuit cu ce inimă primeau, de pildă, țărani din Blăjeni, în doliul care s-a lăsat asupra satului, cuvintele de pace care însoțeau patenta de amnistie din 30 noiembrie, adresate de episcop din Mihăleni în 27 noiembrie st.v., adică în 8 decembrie, a doua zi după dezastru :

„Eu ca un archipăstor al vostru părintește vă arăt și vă învăț precum milostiva împărăție au dat iertăciune tuturor, care cu pace se vor întoarce la casele sale, și comisie au rînduit după cum mai pe larg ați înțeles din patenta crăiască a cărei original este la mine latinește, iară cea românească este aceasta. Pentru aceea iubiții mei fii vă așezați cu pace la casele voastre și puneți jos armele. Eu așa vă sfătuiesc și vă învăț, ca să puteți fi vrednici de mila aceasta mai sus zisă“¹³⁰.

Mihai Brukenthal, în 10 decembrie relatează „tristul eveniment“ lui Samuel Brukenthal. În drumul dintre Mihăleni și Buceș — scrie el — 2 000 de răsculați au vrut să taie calea vicecolonelului Kray, i-au oprit avanposturile și le-au atacat. Un husar care a reușit să scape a adus vestea vicecolonelului, care se afla la o depărtare de vreo 400 de pași. Vicecolonelul s-a dus numaidecît la răsculați și i-a sfătuit să depună armele și să se predea. Cînd au refuzat, a atacat, soldații au împușcat 85 de răsculați, împreună cu căpitanul lor Urs (!) Bibart, mai mulți au fost răniți, iar 30 au fost prinși. În această ceată ar fi fost țărani din șase sate, dintre care unii în prealabil lămurii de episcop asupra greșelilor lor și sfătuiți să se liniștească. Unii au și promis aceasta. Numai din satul Blăjeni ar fi rămas 52 de morți. El nu se îndoiește că înainte de a se trece la măsuri radicale au fost folosite toate mijloacele mai blinde și numai stringența necesității a putut duce la severitatea aplicată. La Mihăleni fiind și mulți răniți, i-a scris prin curier baronului Bornemisza, comitele Hunedoarei, să ia măsuri să fie îngrijiți, căci dacă el și funcțio-

¹²⁸ Scrisoare dată din Mihăleni, 8 dec. Arh. Comisiei, I, 1180.

¹²⁹ Data din Buceș, 3 dec., ora 9 seara. Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 613—

615.

¹³⁰ Ilarion Pușcariu *Documente pentru limbă și istorie*, II, Sibiu, 1897, p. 305.

narii lui vor face acest lucru își vor atrage singuri încrederea și dragostea (!) întregului popor. Să-i îngroape fără întârziere pe cei morți¹³¹. Ei vor fi îngropat fără îndoială ai lor, înainte de a li se întinde această mână de ajutor !

După raportul căpitanului de cavalerie Iosif Czigány, la Mihăleni vicecolonelul Kray a operat cu infanteria secuiască și cu comanda de husari de sub ordinul său. Au căzut acolo 85 de morți și au fost prinși 15 — scrie și el. În 8 unitatea aceasta de cavalerie a plecat spre Buceș. După multe căutări a fost găsit într-o pivniță stegarul Ștefan Nagy cu încă câțiva, toți morți. Ei ar fi mărsăluit de mult spre Abrud, dar au dat peste o întăritură greu de răzbit, care pînă nu va fi deschisă, ei trebuie să rămînă pe loc. Raportul e dat din Crișcior 10 decembrie¹³².

În continuarea raportului său din 8 decembrie, la 11 decembrie episcopul relatează Guvernului, acum din Abrud, mai multe. La Mihăleni, în 7 decembrie între cei omorîți a fost și Nicola Bibarț din Blăjeni, subaltern al lui Horea (*subalternus officialis Horreanus*), căzut sub loviturile de pușcă. Înainte de două săptămîni fusese la Horea cu prilejul împăciuirii cu vicecolonelul Schultz, unde i s-au arătat 7 scrisori. Pe copiile după ele Horea ceruse de fiecare sat cîte 12 florini, îndemnînd poporul să se ridice împotriva nobililor, să nu aibă nici o teamă. La ceea ce Bibarț Nicola luase, după spusele popii, de la biserica din Blăjeni 12 florini, pe care îi dusese în ziua de 5. În 7 apoi venind înapoi chemase la sine oamenii din satele dimprejur amenințînd cu pedeapsă de 500 de florini pe cei care nu vin și nu-l urmează. „Astfel amăgit a venit, cu rea și primejdioasă intenție, poporul din Buceș și Stănija și mai ales din Blăjeni. în întîmpinarea noastră.“ Chemînd după aceea pe preoții și bătrînii satelor Blăjeni, Buceș, Stănija și Dupăpiatră, și publicîndu-le mai înainte amnistia generală, el, episcopul i-a îndemnat, învățat și au stabilit să rămînă în pace și liniște, depunînd armele și alte asemenea instrumente. În semn de supunere și ascultare locuitorii cu preotul din Stănija au și adus cinci cai ai husarilor uciși, iar locuitorii din Blăjeni cu preotul lor

¹³¹ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 763—764.

¹³² Arh. Comisiei, V, 670—671, 674—676. Cîți au căzut morți, cîți au fost răniți, prinși aci, după izvoarele cunoscute nu se poate preciza, și cu atît mai puțin numărul țaranilor care au opus rezistență, dar se pot aproxima. Densușianu, *op. cit.*, p. 389 primește cifra de 85 de țărani căzuți dată de rapoartele militare, dintre care 48 numai din Blăjeni, dă „mai mulți răniți“ și 15 prinși. De asemenea că răscoluții de aci au fost din șase sate și deci cifra lor verosimilă trebuie să fie cea de 600. Un text dă numai din Blăjeni 96 de morți (Mike, *Az Oláhokról*, p. 389—390). Într-o listă a celor morți în răscoală, din Blăjeni sînt date într-adevăr 48 de nume, de aci trebuie să fi luat cifra Densușianu, dar din satele din împrejurime mult mai puține: din Buceș 3, din Stănija 3, din Dupăpiatră 2, din Mihăleni 1. Și nici nu e sigur că chiar toți au căzut acum, aci. Cît privește numărul țaranilor, dintre cifrele de 2 000 și de 600, trebuie să fie mai aproape de realitate cea din urmă. Ce-i drept, cele șase sate participante, Blăjeni, Buceș, Dupăpiatră, Mihăleni, Stănija, Vaca nu sînt mici. Toate șase împreună în recensămîntul lui Iosif II totalizează 6 093 de suflete, Blăjenii care au constituit grosul oastei și a dat atîția morți, totalizează 1 677 de suflete, Dupăpiatră 1 688, Buceș 850, Stănija 974, Vaca 532. Mihăleni e cel mai mic, figurează cu numai 372 de suflete. *Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787)*, Litografiat. Budapesta, 1960, p. 312, 314, 318, 322.

șapte flinte ale soldaților dezarmați și le-au dat la mîna vicecolonelului Kray, cu promisiunea clară să aducă și altele dacă vor mai putea afla la consătenii lor. Cît privește cererea celor din Blăjeni de a elibera pe cei prinși ai lor, a trebuit să roage pe vicecolonel, parte în virtutea amnistiei generale, parte pentru restabilirea și întărirea păcii între poporul amăgît, care i-a și eliberat pe chezașia preotului satului și a doi săteni că oricînd s-ar porunci ei să fie datori să-i înfățișeze. După cît a putut afla, Horea și Cloșca se ascund în Cîmpeni cu atîta vigilență, că abia-și petrec două nopți în același loc. El, episcopul, împreună cu vicecolonelul au luat dispoziții ca prin oamenii legați prin jurămint să afle cît mai curînd adevărata lor locuință. Nu numai răspunzînd instrucțiilor comisarului gubernial Mihail Brukenthal să rînduie pe lîngă fiecare comandant militar cîte un preot capabil, a trimis pe lîngă comandantii din Ilia, Crișcior și Brad cîte unul, dar le-a și incredințat spre publicare amnistia generală, ba a trimis-o și protopopului din Trestia și vicarului protopop din Orăștie. Sosindu-i ieri la Abrud, pe la 3 după-amiază, două exemplare, a cerut Cîmpenilor și Buciumului și tuturor satelor dimprejur să vină pe 12 din fiecare preotul cu șase inși pentru a le lămuri mai bine amnistia și obligația lor creștinească de supuși. Tot așa a trimis-o, unde a văzut nevoia, și celorlalți protopopi. Întrucît a înțeles că în cercul Hălmagiului, ținînd spiritual de episcopul de Arad, unele sate sînt pornite spre tulburare, socotește ca Guvernul să-i trimită și lui cîteva exemplare spre a le distribui. Mai nou li s-a relatat lui și vicecolonelului Kray de către popa din Blăjeni că Horea se găsește într-o așa pregătire, că la Cîmpeni poate să se opună și să atace și miliția imperială. Dar crede tare că prin dispozițiile luate pacea va fi restabilită și poporul abătut cu totul de la intențiile lui Horea. Repetă întrebarea pe care a făcut-o în 2 decembrie în privința lui Horea, ce trebuie să-i facă în loc de răspuns dacă s-ar întîmpla să vină de la sine ? ¹³³.

Ce se știa la Sibiu despre lovitura de la Blăjeni, ne relatează Ludovic Siess la 14 decembrie. În 8 (!) vicecolonelul Kray cu 400 de secui, cu care erau și episcopul neunit, între Mihăleni și Blăjeni a dat peste vreo 200 de răsculați. I-au avertizat să se întoarcă în liniște, dar aceia i-au primit cu dușmănie. Amnistia numai așa s-au arătat dispuși să o primească dacă li se împlinesc dorințele prezentate lui Schultz cînd au încheiat convenția. Pe episcop l-au numit înșelător, episcop ungur nu român. Au tras asupra soldaților. Vicecolonelul a luat atunci poziție de apărare (!), răpunînd vreo 90 de răsculați. Au rănit 150, printre care 85 mortal, iar 30 au căzut prinși. Dintre soldați au fost răniți 17 ¹³⁴. Informațiile, Siess le are și el, evident, după rapoartele militare, care exagerează cifrele răsculaților și ale celor căzuți și diminuează numărul soldaților loviți. Raportul episcopului, am văzut, vorbește de caii husarilor uciși, de flinte ale soldaților dezarmați.

În raportul său către Consiliul de război din 14 decembrie Comandamentul general căuta să justifice necesitatea acțiunii... Cînd vicecolonelul Kray s-a îndreptat de la Mihăleni spre Buceș, husarilor li s-a

¹³³ Guv. Trans., 1784, nr. 11618. Arh. Comisiei, I, 1181—1183.

¹³⁴ „Történelmi Tár“, 1901, p. 28.

tăiat drumul de vreo 2 000 de răsculați, înarmați cu puști, lănci, furci de fier, zicînd că spusele episcopului ar fi o înșelătorie, ei îi vor omorî numaidecît pe unguri. Vicecolonelul la acestea s-a apropiat cu trupele sale și din stînga și din față de răsculați spre a-i convinge mai întîi cu vorbe bune să se liniștească și să depună armele. În loc să asculte au început să năvălească cu mult zgomot pregătindu-se de atac. Așa vicecolonelul a fost nevoit pe deoparte să le spargă rîndurile cu cavaleria, pe de alta să-i împrăștie de pe dealuri cu infanteria. Unii s-au refugiat în curți, în case, în șuri, între căpițele de fin, de unde opuneau o rezistență puternică, pînă cînd au fost alungați din aceste ascunzișuri de către infanterie. Au rămas cu acest prilej 80 de răsculați morți și 15 au fost prinși. Dintre soldați au fost doar 5 răniți și un cal al husarilor secui. Episcopul neunit, care venea cu această coloană, a fost nevoit să îndure toate cele întîmplate și va mărturisi el însuși că folosirea forței a fost inevitabilă. În ziua imediat următoare incidentului satul Blăjeni se găsea la episcop, dînd prin el vicecolonelului o scrisoare de asigurare că se vor comporta în liniște. În schimb au cerut stăruitor eliberarea celor 12 prinși din satul lor, care au și fost eliberați. Trimișii au fost puși în fața locului și morților care zăceau acolo arătîndu-le să nu se mai expună la asemenea nenorociri și încredințîndu-i că datorită păcii pe care le-o aduce amnistia și milostivirea împărătească ei pot fi siguri, dacă se comportă liniștiți, în satele lor. Neîndoielnic că exemplul acestuia va fi urmat de mai multe sate și deci în genere ar putea fi convinși că numai de comportamentul lor depinde dacă vor fi tratați cu blîndețe sau cu asprime¹³⁵.

Lovitura de la Blăjeni a fost hotărîtoare. Nu atît prin numărul mare al celor căzuți, cît prin consecințele sale. Se spulberau iluziile că armata împăratului ar fi alături de țărani și că răscoala s-a făcut din porunca împăratului. Cel puțin pentru țăranii din Zarand lucrurile erau acum limpezi. Iar să continue lupta acum cu armata, nu se mai simțeau în stare. La Blăjeni s-a consumat ultimul act al avîntului lor. Aci s-a dizolvat ultima ceată mai mare a oastei țărănești din Zarand. Intervenția hotărîită a armatei, acțiunea pacificatoare a episcopului care o seconda și-au făcut pe deplin efectul, țărănimea din Zarand e demobilizată. Acțiunea armată din Zarand a lui Crișan se încheie, trebuie să o continue în Munți Horea și Cloșca. Dar de-acum și ei fără sorți de izbîndă.

Faptele desigur nu s-au petrecut atît de simplu cum le-au înregistrat scriptele. Cîte îndemnuri la luptă, acum și cu armata, cîtă dîrzenie, dar și cîtă îndoială, cîtă descurajare, cîte incriminări reciproce nu se vor fi consumat pe panta căderii? Cît de ispititoare putea fi acum, în schimb, amnistia? Nu puteau să lipsească în cădere defecțiunile, desolidarizările, actele de neîncredere, învinuirile la adresa lui Horea însuși. Ele au transpirat și în scriptele oficiale. Nu puteau să lipsească altercațiile, disensiunile chiar între căpitani. Le mărturisesc, aluziv, laconic, și mărturiile la interogatoriile lor.

La interogatoriu Horea a fost întrebat dacă n-a dat poruncă nobilului Alexandru Chendi să citească poporului scrisorile și să le explice, și dacă

¹³⁵ Acte vieneze, II, 109.

după citire cei mai buni gospodari și oameni au dat din cap și au dat de înțeles că în acela nu scrie ceea ce doreau și numaidecât au plecat, iar la el au rămas numai fel de fel de oameni de nimic? A poruncit nobilului să citească și să explice scrisorile, — răspunde Horea — după aceea a plecat toată lumea pentru că nimeni nu mai avea ce căuta¹³⁶.

În depoziția sa din Abrud, de la 5 ianuarie, Chendi dă informații despre cum a venit Crișan cu câțiva căpitani ai săi la Horea în Albac să-i ceară ajutor împotriva soldaților împărătești, care-i strâng cu inversunare. Horea însă cu alți oameni le-au răspuns că nu pot da în afara domeniului nici un ajutor, decît dacă urgia soldaților ajunge și la ei se vor apăra înlăuntrul domeniului. Ea a auzit chiar din gura lui Horea și a altor locuitori că corifeii crișeni i-au zis în față: „Noa Horeo dacă ne-ai dus la atîta fărădelege, dă-ne acum cărțile împărătești în temeiul cărora ai început acest lucru, ca și noi să ne putem apăra cu ele împotriva cătanelor împărătești. El însă le-a răspuns: acele cărți nu vă pot ajuta pe voi cu nimic, ele slujesc numai pentru domeniul Zlatnei singur“¹³⁷.

Tot așa au cerut de la cei din domeniul de sus ajutor și cei din Mogoș și Rîmeș, dar au primit scurt același răspuns ca și crișenii¹³⁸: trebuie să se apere singuri, cu puterile lor.

În dosul laconismului celor cîteva cuvinte trebuie să presupunem drama care se petrecea. Într-o asemenea situație, Crișan, care era atît de dîrz, să nu fi avut nimic mai mult de spus? Crișan era inițiat sau nu și în ce măsură, în taina că nu există nici o poruncă împărătească pentru răscoală? Era, și acum cerea doar scrisorile existente pentru a avea o justificare reală la nevoie? Sau nu era și era primul surprins că nu există? Sînt întrebări la care, fără alte probe, nu se poate răspunde decît cu prezumții. La interogatoriul din fața Comisiei de cercetare, Crișan nu face vreo afirmație nici într-un sens nici în altul, dar nici nu aruncă vina asupra lui Horea că numai de la el a pornit porunca. Fapt e că acum era clar că nu era nici o asemenea poruncă împărătească. Ceea ce acum, în declin, pentru cei care o aflau sau o credeau nu putea fi decît demobilizator.

S-au petrecut acestea înainte sau după lovitura de la Biăjeni? Nu se poate preciza. În tot cazul trebuie să-și fi avut și ele rolul în dizolvarea oastei lui Crișan.

Pentru venirea lui Chendi Horea a trebuit să pună mai multă stăruință, la judele nobililor (solgăbirăul) Gheorghe Bisztrai. Ba după cît se poate înțelege din scrisori chiar pentru venirea lui, a judeului. Iată două scrisori:

„Ne închinăm de sănătate Dumitale D. solgăbirău — Diuri Bistrai. Ne rugăm să faci bine să dai porunca D. Chendi, să fie slobod să vie la noi din grația Dumitale, — că-i vom plăti omnesce, și au să vie, au să ne spue pentru ce nu veți veni, să ne lucre dipe cărțile cele împărătesci.

¹³⁶ Arh. Comisiei, Interogatoriul lui Horea, punctul 75. La Fruma, *op. cit.*, punctul 77.

¹³⁷ Arh. Comisiei, I, 469—472.

¹³⁸ *Ibidem.*

Eu Nicula Ursu, mă foarte rog și îndegrabă, să ne dați răspuns. 1784 Noembrie în 11 zile“.

La ceea ce Gheorghe Biztraia răspunde în 23 noiembrie din Bistra, în ungurește : „Eu văd și scrisoarea lui Nicula Urs și scrisoarea domnului Kalmar, dacă așa stă lucrul pot merge liniștiți, numai să (le) trimită cai“¹³⁹.

„Sănătate Dumitale giupîne solgăbirău Diuri am trimis oameni de trei ori la Dumniata, să faci bine, să vii la noi, și, tot de una au ieșit oameni mincinoși, de s-au întors înapoe, dar noi, ne rugăm ca de un tist al împărății, și al nostru, să faci bine, să vii la noi la rada, pe linisce, și pe pace, și pe credința ce adevărată, și dumnezească, că , usteneala dumitale cu a soției dumitale, numitul Chendi vom plăti bine, precum se cade, derept, și să faci bine, Dumniata să vii până la Cîmpeni, că sînt, oameni buni, și până la gura negrii, că iară sînt oameni buni, pînă la noi mai sus, că multe nevoi să vor așeza, cu nume la Nicula Petru în Arada“¹⁴⁰.

Scrisoarea de chemare a lui Horea e din 11, adică din 22 noiembrie, Biztraia își dă învoirea în 23 noiembrie. Totuși, Chendi se vede a mai întârziat și așa va fi fost nevoie de scrisoarea a doua.

În răstimpul cît a stat Chendi la Horea, deci în prima jumătate a lui decembrie, s-a petrecut și a doua invadare a Cîmpenilor. Chendi dă și asupra acestui moment unele amănunte. Mai ales trei căpitani din Cîmpeni, anume Avram Nariță, Todor Berindei și Ion Culda, venind la Horea în Arada au incitat tare insistent pe oameni la o nouă rebelie, zicînd că ungurii abrudeni ar distruge cercul Sohodolului noaptea și că ar fi prins și pe popa lor din Arada acolo în Abrud. Toată plebea, tulburată, a invadat Cîmpenii și a ruinat cîteva case ale juzilor. La această din urmă prădare a Cîmpenilor a fost și Horea însuși prezent cu mulțimea răscolată. A și dat soției și fiului lui Chendi un florin nemțesc. Ar fi fost văzut acolo și Cloșca, care ar fi fost în fruntea tuturor prăzilor, și prădătorii i-ar fi prezentat o mare sumă de bani ! Din porunca lui Horea au fost duși prinși la Arada judele domnesc din Cîmpeni Gheorghe Bobar, Gheorghe Simion și Ispas Moldovan, de asemenea Urs Bodea din Rîu Mare, și acolo au fost ținuți cîteva zile.

Poate cu acest prilej (sau cu altul ?), se va fi petrecut întîmplarea reținută din povestirea a mai multor bistreni de „Istoria Hori“, pomenită și în scriptele răscoalei. Anume, în Bistra înaintemergătorii oastei prinseră pe preot, pe juzi și jurați sub cuvînt că țin cu domnii și-i închiseră într-o casă cu gînd să aprindă casa pe ei. Un fecior, Marcu Ursu, în focul răzbunării tatălui său care era printre cei prinși, își puse în gînd să-l împuște pe Horea cînd va veni. Fiind gornic avea pușcă. Alesese casa unui frate (sau rude) pe ulița pe care trebuia să treacă negreșit Horea. Aci îl aștepta bînd vin cu alții. Cînd se auzi deodată „iată vine Horea“ ieși toată lumea să-l vadă. Numai el și cu un frate (frăție) rămaseră în casă sub cuvînt că-l vor vedea pe fereastră. Cînd Horea ajunsese în raza

¹³⁹ Iosif Sterca Siulutiu, *Memorii*, VI, p. 4.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

ferestrei, Marcu întinse pușca pe fereastră îl luă la ochi și ridică trăgaciul să tragă. Fratele, care nu-i știa planul, surprins, ca să înlăture primejdia pentru sat, în acel moment i-a turnat cana cu vin, care era la îndemână, pe „hașca puștii“ și udându-se pulberea n-a luat foc. Horea, care desigur nu știa nimic, pe cei închiși îi eliberă¹⁴¹. Se va fi întâmplat așa sau altfel, în dușmăniile din Munți tentativa în sine nu e deloc neverosimilă. Horea nu e la prima primejdie, și nici la ultima.

Petru Nieș din Rîu Mare, ascultat în 22 ianuarie la Alba Iulia, confundă se pare cele două invazii, dar se referă mai ales la a doua. Întrebat fiind ce porunci a dat Horea cînd a venit în Rîu Mare, răspunde : ca să se adune și să coboare la Cîmpeni, iar cine nu vine să se alătore cetei lui va fi tras în țeapa care se va ridica în fața casei sale. Așa mulți, de teamă, s-au alăturat. Sătenii au declarat că ei coboară toți, dar numai dacă Horea însuși pleacă înainte, altfel nu coboară. De ce i-a chemat Horea să apare Cîmpenii ? — Li s-a spus că a venit împotriva lor miliția împărătească și ei trebuie să se împotrivească să nu pătrundă aici. Înainte de venirea miliției poporul de ce s-a adunat ? — Poporul a avut de gînd să omoare pe toți juzii domnești sub motiv că ascund rezoluțiile¹⁴².

Răfuiala cu juzii o atestază multe texte. O aflăm și din ceea ce se știa în Abrud. În procesul lui Ion Birău se poate citi :

La 5 decembrie locotenentul Domokos raportează că e informat de un locuitor fugar din Cîmpeni, demn de încredere, că în Cîmpeni răsculații ieri seară au prădat trei case. Aseară încă cinci. Horea, Cloșca și Crișan își au adunate acum toate forțele, care se ridică la vreo 3 000 de oameni. Azi urmează să se îndrepte spre Sohodol, la noapte vor reveni la Cîmpeni, iar mîine își vor continua drumul nu se știe încotro. Ținutul acesta e atît de primejdios, el e de părerea că trebuie asigurat de urgență cu trupe puternice și cu cel puțin un tun, căci acesta e singurul loc de refugiu, aici s-au refugiat din toate părțile¹⁴³. La tîrgul de ieri din domeniul de sus au venit din nou cu amenințări — spune actul — și orașul a rămas fără pază militară suficientă. Noaptea trecută a fost ațîțată o nouă mișcare, toți juzii satelor sînt proscrisi, și pentru că nu i-au putut omori, le-au prădat casele și tot ce au avut. Mulți au fugit în Abrud, de unde o nouă teamă a orașului de relele care ar putea urma¹⁴⁴. Textul se referă desigur la întîmplările din a doua fază a răscoalei, această a doua invazie a Cîmpenilor.

Abrudul nu conținește să-și strige strîmtoarea în care se găsește, așteaptă ziua-noaptea ajutorul militar, cu tunurile — scrie orașul Oficiului minier la 5 decembrie. Ba în timp ce scrie i-au sosit vești și mai triste, află că plebea răsculată, cu căpitanii săi Horea, Cloșca și Marcu

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 165.

¹⁴² Arh. Comisiei, III, 254—255.

¹⁴³ *Ibidem*, V, 702—703.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 1023—1026.

Giurgiu, nu numai că a sosit în satele învecinate, dar că au prădat casele tuturor slujbașilor dominali, ca și pe ale juzilor sătești, le-au dărâmat din temelii, anunțând și orașul și satul vecin (Abrud-Satul) că aceeași pradă le așteaptă cît de curînd ¹⁴⁵.

Căpitanul Richard își continuă manevra pentru prinderea lui Horea. Din încredințarea căpitanului locotenentul Hoffman, din regimentul I românesc de graniță, scrise din Abrud sub numele locotenentului român Petru Lupu din același regiment (de fapt amîndoi sublocotenenți) românește lui Horea să vină la Cîmpeni să trateze de pace.

Mihail Brukenthal e și el complice la stratagemă :

În 8 decembrie îi scrie locotenentului Hoffman că documentele care vor trebui publicate la întîlnire a pus să fie traduse în limba română, ca citite să impresioneze. Să fie prezenți nu numai aderenți ai lui Horea, ci și el însuși. Să fie citite de un preot de bună credință, care să le citească înainte, ca acolo să le citească cît mai bine, să nu cumva, Doamne ferește, să se bilbfie. Trebuie citită mai întîi patenta amnistiei. Să se amestece apoi printre ei cîteva iscoade, să le afle gîndurile după publicare. Dacă vrea să cîștige încrederea lui Horea, să-i spună că așa a aflat că toate cruzimile, jafurile, incendiierile sînt socotite ca fiind făcute împotriva poruncii și voii sale. El va deveni astfel binevoitor și poate el însuși va cere protecție ¹⁴⁶.

Dar Horea răspunse, în limba maghiară, prin condeiul nobilului Chendi :

„Onorate Domn, Domnule Locotenent ! Bunul nostru Domn !

Scrisoarea Domniei-tale cu data de astăzi, scrisă românește, am primit-o cu mare respect și cu multă bucurie. La care vă scriem acestea : că Dumnezeu preasfîntul să-se îndure de poporul său și să dăruiască în țara noastră pace, pe care domnii foarte ușor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim ce e cu neputință, ci numai două lucruri : întîi să fie lăsați slobozi prinșii noștri, a doua să ni se dea milostiva rezoluție dobîndită dela Înalta Curte cu multele noastre rugări, potrivit poruncii împăratului. În ce privește însă ca noi să ne întîlnim la Cîmpeni și să vorbim de pace, bine ar fi, dar nu mai putem umbla atît în sus și în jos, fiindcă oamenilor le e frig și flămînzesc. Mai departe, juzii cei vechi sînt acolo cu domnii și cu miliția, să fie trimiși aici în domeniu să dea socoteală, fiindcă mult au tras și stors, anume mai întîi judele Macavei Bota, Ion Oneț, Ion Cocos a Teții, Petelic Bodea, Gheorghe Boba care n-a dat socoteală de 5 000, Achim Coteș și Șimoca Cotoșel.

Cu acestea rămînem al Domniei tale

Rîu Mare, 8 decembrie 1734

supuse slugi
iobagiî fiscali din Rîu Mare
și Nicola Urs“.

¹⁴⁵ Of. minier, 1734, nr. 1644.

¹⁴⁶ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal.

Adresa : Stimatului domn, locotenentului Petru Lup aflător în Abrud bunului nostru domn cu supunere Abrud ¹⁴⁷.

Mihail Brukenthal a răspuns el, cu aceeași dată, la revendicările lui Horea :

Captivii nu pot fi eliberați simplu, decît după ce vor fi cercetați și judecați de Comisia regală, de contele Jankovich și generalul Papilla. Rezoluția regală în două puncte li s-a publicat în Zlatna, iar la celelalte plîngeri ale lor li se va răspunde după ce vor depune armele și se vor întoarce la casele lor. Atunci ei pot să și le prezinte cuviincios contelui Jankovich și generalului Papilla, de unde vor primi o tămăduire dreaptă. Juzii numiți nu le pot fi predați, faptele lor vor trebui judecate imparțial după dispozițiile guberniale de dregătorii regali, și ei dacă au probe pentru vinovăția lor pot să le prezinte în chip cuviincios prin doi sau trei delegați, și dacă juzii vor fi dovediți, nu vor scăpa de pedeapsa meritată ¹⁴⁸.

Cursa, în tot cazul, se dovedi încă și încă o dată inefficientă.

O listă de tumultuanți, făcută de provizor la 6 decembrie 1784, după relatarea juzilor din Rîu Mare Ion Corcheș și Petru Bodea și a altor patru slujbași, indică o serie lungă de nume din Rîu Mare, cu cringurile sale Săcătura, Scărișoara, Penorel, nu mai puține de 166, între care și mulți frați, fii. Căpitani sînt notați 8, căprari 8, soldați licențiați 6. În fruntea listei : Nicula Urs alias Horea *supremus capitaneus*, Cloșca Ion *alter supremus capitaneus*, Crișan Giurgiu *alter supremus capitaneus*. Alți căpitani : Ion Nicula al lui Nistor, Gheorghe Nicula din Rîu Mare, Ursu Joldeș din Săcătura, Nicolae Pleșa și Vasile Giurgiu din Scărișoara, Ilie Buz (Burz ?) și Filip Brezoi al lui Ion din Ponor. Iar Petru Nicula (fratele lui Horea !) e notat *judex a Hora constitutus*. Între cei din Rîu Mare abundă numele Nicula (9), Todea (9) ¹⁴⁹.

După o ascultare făcută de magistratul Abrudului, Ion Vîrtan din Rîu Mare a fost făcut căpitan de Horea cu diplomă (!), pe care a citit-o și popa Gliga din Ponor ¹⁵⁰.

Toader Tutușel (!) din Rîu Mare a adunat plebea din porunca lui Horea în numele împăratului, sub pedeapsă de 500 de florini și tragerea în țeapă ¹⁵¹.

Crăciun Bota din Cîmpeni, prins de Schultz, mărturisește la 11 decembrie că Horea la această a doua ridicare a numit în Cîmpeni încă trei

¹⁴⁷ Orig. Arh. Comisiei, V, 732—733. Copie Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal. Publicată la Szilágyi, p. 270—271. Traducere românească la Densușianu, p. 413. Remarcăm diferențele în text și în semnătură față de versiunea Szilágyi și Densușianu. În amîndouă scrisoarea apare semnată numai de Horea. Dar e în obiceiul lui Horea de a răspunde în numele tuturor. De ce n-a răspuns Horea în românește ? Desigur pentru că scriitorul, Chendi, nu știa scrie românește. De ce n-a scris Horea însuși ? Numai din prudența lui de a nu lăsa dovezi proprii a faptelor sale ? Sau nu știa scrie ? Sau nu știa bine ? Rămîne mereu aceeași nesiguranță.

¹⁴⁸ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal. Qu. 1—4 nr. u.p. 376. În 9 dec. Mihail Brukenthal scriind din Zlatna despre scrisoarea lui Horea confirmă semnătura colectivă, era scrisă în numele satului Rîu Mare și a lui Horea. *Ibidem*.

¹⁴⁹ Of. minier, 1785, nr. 1667.

¹⁵⁰ Abrud, 2 ian. 1785. Acte vieneze, III, 41.

¹⁵¹ Ascultare, Abrud, 2 ian. *Ibidem*, nr. 43.

căpitani, pe Florea Roștea, Todor Cotur, Ilie Iobagiu din Bistra, cu porunca : poporul să se înarmeze. Todor Cotur, care e fierar, le-a făcut lănci pentru cîte 24 crețari. Fratele lui Crăciun, Todor Bota, prins și el, era înarmat cu un topor și făcea de pază la hotarul Cîmpenilor, cu poruncă din partea lui Horea ca la sosirea vreunei armate să-l anunțe numaidecît, ca el să se poată opune cu cărțile împărătești pe care le are în mîinile sale¹⁵².

Kray își deschise drumul spre Abrud și în 8 decembrie intră în oraș.

În urma armatei venea mereu episcopul, continuîndu-și acțiunea pacificatoare.

Comandamentul îi recunoaște mereu meritele, îi laudă zelul. În raportul său din 10 decembrie episcopul, însoțind pe vicecolonelul Kray, încă de la Deva a trimis preoți pe sate, chemînd pe supuși să-și iese în drum, de unde a îndemnat poporul să păstreze liniștea și credința cuvenită. Așa a reușit să facă poporul să arate căință pentru faptele sale și să promită să nu mai dea nici ascultare nici adăpost conducătorilor. Cuvintele episcopului au avut dorita urmare că la cererea lui Horea de a-i trimite întăriri, satele acestea nu au trimis nici un om și au început să restituie din lucrurile prădate¹⁵³.

Răspunzînd generalului la 11 decembrie din Abrud, îl asigură că patenta a publicat-o personal în mai multe locuri, adică prin prezență personală, iar în altele a trimis exemplare din ea cu instrucțiunile respective. El se străduiește din toate puterile să readucă liniștea și pacea. E îngrijorat însă nu cumva soldații prin excesele lor să dea noi motive de neliniște. Guvernul să dea prin urmare, împreună cu Prefectura Armelor, dispoziții ca soldații să nu îndrăznească să facă excese, să nu pretindă de la norod mai mult de cît se cuvine¹⁵⁴.

În 13 decembrie apoi dă mai multe detalii asupra activității sale. În 11 decembrie au venit la el în Abrud preoții din Cernița cu 6 săteni, din Cărpiniș cu 6. În 12 au venit cîte un preot cu 6 oameni din Roșia, Lupșa, Muntari, Corna, Bucium, Baia Albă și Cîmpeni, în numele tuturor sătenilor. Înțelegînd amnistia generală au promis să rămînă statornic în pace, să depună armele și alte instrumente de luptă. Sosind în 12 și comisarul gubernial Mihail Brukenthal, în 13, fiind tîrg de săptămînă, a publicat în tîrg amnistia generală. Toți cîți au fost acolo au promis să rămînă în pace așa cum sună patenta. Înțelegînd că în jurul Cîmpenilor se află adunată cea mai mare ceată în arme a răsculaților, a trimis acolo pe Popa Lazăr din Abrud-Sat, cu patenta și cu îndrumarea să coboare din munți vreo 20 de trimiși. Pe aceștia preotul și vicecolonelul Schultz i-au sfătuit îndeajuns. Ei ascultînd patenta, au promis ascultare și depunerea armelor, spunînd că încă azi vor aduce răspuns de la ceilalți, din munți¹⁵⁵.

¹⁵² Arh. Comisiei, V, 890.

¹⁵³ Acte vieneze, II, 106.

¹⁵⁴ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 765—766.

¹⁵⁵ Guv. Trans., 1784, nr. 11741, Arh. Comisiei, I, 1184.

Dar în aceeași zi de 13 decembrie comunică Guvernului și relatarea orală a Popii Moise din Cărpiniș cum că a aflat de la Ursu Bobar din Abrud-Sat, care vorbise cu oamenii din Ponorel și Riu Mare, că Horea prea puțin crede în iertare și că și-a pus ceata la jurămint că vor stărui unul alături de altul și toți alături de Horea¹⁵⁶.

Publicarea patentei se face în condițiile obișnuite. Preoții, țărani reprezentanți semnează patenta sau se obligă și în scris la supunere și pace¹⁵⁷.

Un exemplu din Crîngul Sohodolului :

„Cinstitului și de bun neam, Domnișorului solgăbirău Bistrai Gyuri. Ne închinăm de sănătate noi Crîngul Sohodolului și al Peleşului și dăm în scris, că noi precum ne-am fost scris în casa popii Morariu plecați poruncii împărătesci și acum văzînd porunca înaltului împărat cetindu-ne-o Domnul Vlădica în casa lui Stan Gheorghe Sigartoul în Abrud, iarăși ne plecăm, și cu carii nu se vor pleca poruncilor împărătesci noi nu sîntem soți și mîne la 12 ciasuri Domnul Vlădica încă va fi în Cîmpeni și sîntem plecați a da Ilișiu la cătane.

Bunivoitori Crîngu-Sohodolului

Anul 1784 luna lui Dechemvrie în 3 zile. Cu cinste să se dea la Domnișorul solgăbirău, la Cîmpeni, sau la mai marele Cătanelor la Cîmpeni¹⁵⁸.

Apărut în Munți, Mihail Brukenthal a lăsat puține urme și în acte.

Un prim raport din Zlatna, 7 decembrie. Aci a găsit locuitorii foarte înspăimîntați. Preoții chemați la el i-au dat speranța că răsculații cea mai mare parte se vor supune în curînd ordinelor sale. A chemat la sine și pe protopopul din Abrud cu cîțiva preoți¹⁵⁹.

La 9 decembrie scrie din Zlatna. Va căuta să aducă înapoi pe locuitorii din Ponor și Rîmeț, fugiți de frică, neavînd știre despre amnistie. Din satele din împrejurimea Zlatnei au și început să sosească deputați și are să-i cheme și el pe rînd, împreună cu preotul satului, dîndu-le instrucțiile necesare, prin ceea ce speră ca de această dată liniștea dorită va fi curînd restabilită, chiar dacă printre ei s-ar găsi vreun străin care prin instigațiile sale ar căuta să zădărnicească strădaniile^{159/1}. Îl vedem apoi complice la stratagama pentru prinderea lui Horea. Și apoi încă înainte de terminarea răscoalei comisarul își socotește terminată misiunea. În 14 decembrie scrie din Zlatna guvernatorului : judecarea răsculaților prinși rămîne în seama comisiei regale, iar aprovizionarea trupelor, pentru care a dat dispoziții, rămîne în sarcina comitatelor, a comisarilor încredințați cu aceasta. Prezența lui deci are credința că nu mai e necesară. Se gîndește doar să termine

¹⁵⁶ Guv. Trans., 1784, nr. 11705.

¹⁵⁷ Apar asemenea exemplare și în arhive.

¹⁵⁸ Iosif Sterca Siulutiu, *Memorii*, VI, p. 94.

¹⁵⁹ Guv. Trans., 1784, nr. 11422.

^{159/1} Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal.

vizita pe care o va face la Cîmpeni și-apoi se va întoarce, pe drum interesîndu-se în continuare de problemele care intră în competența lui¹⁶⁰.

Alte două rapoarte ale lui, tot din Zlatna, la 14 și 15 decembrie. În ziua de 11 și 12 a plecat la Abrud, unde s-a întîlnit cu vicecolonelul Kray și episcopul Nichitici, cu ajutorul căruia a citit patenta de amnistie delegaților satelor, care au arătat supunere și au promis să înduplece și pe sătenii lor care mai rătăcesc să se întoarcă, să se liniștească și să depună armele. Au lipsit doar delegații din Mușca și de pe domeniul Băii de Arieș, care se adunaseră la Cîmpeni. Chemați de vicecolonel au venit doar cîțiva și li s-a citit și lor patenta, cu îndemnul de a depune armele. Ei au venit iarăși cu cereri. Vicecolonelul atunci a trimis la ei în numele episcopului cu patenta un preot, care să le arate și pericolul la care se expun dacă stăruie în îndărătnicie. Sosind și vicecolonelul Ott, sfătuiindu-se au hotărît ca dacă răsculații nu se vor împrăștia la sfatul preotului trimis și nu vor depune armele, armata să-i încercuiască și episcopul însuși să-i avertizeze din nou. Și dacă nici așa nu vor, să fie aduși la ordine cu forța militară^{160/1}.

Și-apoi comisarul își face raportul în 18 chiar din Sibiu, comunicînd acum în detalii situația din Munți, mișcările militare, acțiunea sa și a episcopului. Speră ca în urma măsurilor luate să fie împrăștiată și această ultimă ceată^{160/2}.

Supușii fiscali ai domeniului de jos în acest răstimp vin cu o suplică pentru ușurarea sarcinilor, chiar în cursul răscoalei, la 12 decembrie 1784. Ei și-au făcut — spun — toate slujbele domeniiale. Iar acum sînt supărați cu naturalele pentru armată; sînt siliți să-și vîndă vitele, mai ales dacă domeniile vecine nu dau. Dregătorii domeniali și ai comitatului le poruncesc slujbe în același timp, de frică nu știu la care să-i dea ascultare, trimit doar executori, haiduci, gornici asupra lor. Zilnic le cer vreo 40 de paznici, și pe deasupra zece călăreți, fie pentru purtat scrisori la comitat, fie pentru călăuze. Ba trebuie să le dea și dregătorilor cai, din care unii s-au și prăpădit. De la cele două domenii de sus nu au nici un ajutor, ei trebuie să care în toate părțile, tunuri, ovăz, pîine pentru soldați (*profont*). Pentru pităria nou ridicată trebuie să dea tot domeniul lor lemne, ceea ce aduce sărmana plebe la disperare. Li se prăpădesc vitele, nu pot cărași pe aceste locuri pietroase flămînzi și ei și vitele. Li apasă cărașitul vinului domenial, lemnurilor și cărbunilor pentru monetăria din Alba Iulia, pentru topitoriile din Zlatna, lemnele pentru domni dregători, clădirile frecvente. Cer ușurarea sarcinilor, ușurare la care pot fi obligate și domeniile de sus¹⁶¹.

Supușii continuau cu plîngerile lor dinainte, acum și mai acute. Domeniile celelalte găsindu-se în cîmpul răscoalei, acum a represiunilor, sarcinile cădeau și mai greu asupra domeniului de jos. Se fac investi-

¹⁶⁰ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 769—770.

^{160/1} Guv. Trans., 1784, nr. 11704.

^{160/2} *Ibidem*, nr. 11743.

¹⁶¹ Of. minier, 1784, nr. 1733.

gații lungi, cu ascultări, cu răspunsuri punct de punct. Cercetările se prelungesc, reapar după răscoală.

Între timp sosi și noul comandant general numit de împărat, generalul Dominic Fabris. În 13 decembrie apăru la Sibiu, după ce în drumul său văzuse mai multe din locurile lovite de răscoală, convingându-se personal de proporțiile prăpădului¹⁶².

De acum încolo cîteva rapoarte, în virtutea dispoziției împăratului, guvernatorul și generalul le vor întocmi împreună. Generalul venea însă spre sfîrșitul răscoalei, nu mai avu prilejul să se distingă în vreun fel în noua sa misiune.

Armata înaintează și ea cu prudență, nu fără dificultăți.

În raportul său din 10 decembrie către Consiliul de război Comandamentul general îl informează iarăși în baza rapoartelor militare. Toate detașamentele sînt în mișcare cu intenția de a-i încercui pe răsculați din toate părțile. Vicecolonelul Schultz și-a îndreptat atenția spre Rîmeț și între timp probabil și spre Ponor și Mogoș. Îndată ce va stabili comunicarea cu Zlatna își va extinde operațiile și spre Cîmpeni, iar vicecoloneii Ott și Kray vor înainta peste Crișcior pînă la Mihăleni, luînd legătura cu maiorul Stojanich care vine de la Hălmagiu. La Rîmeț, vicecolonelul Schultz nu a întîlnit nici un suflet de supus, semn că toți se află în coloana principală. La Brad vicecolonelul Kray a găsit doi husari din regimentul secuiesc uciși. La Crișcior au fost găsiți 18 nobili morți, multe femei și copii, dintre care cîteva au fost căsătorite cu români ori au fost făcute servitoare. Cruzimea poporului se dezvelește rînd pe rînd groaznică, inumană. Comunică direcțiile de marș ale vicecoloneilor, laudă comportamentul și succesul maiorului Stojanich, recomandîndu-l în mod deosebit Consiliului de război. Trupele se apropie tot mai mult de ceata principală, pentru restabilirea liniștii publice și amnistia generală, dar utilizînd și forța la nevoie. Procedeu din urmă pare a se dovedi mai eficace, pentru că măsurilor pașnice răsculații nu le-au dat nici un fel de ascultare, au respins cu încăpăținare orice mijloc pașnic¹⁶³.

După raportul Comandamentului general făcut Consiliului de război, cînd vicecolonelul Schultz a plecat din Mogoș spre Cîmpeni, a dat peste o ceată de răsculați chiar în față. Le-a strigat să se împrăstie și să se liniștească. Dar n-au vrut să știe de nimic, stînd pe dealuri n-au îngăduit să se apropie nimeni de ei. A pus să se tragă atunci cîteva focuri de tun în ei, concomitent îndreptînd spre ei 100 de soldați secuici, la a căror sosire nu s-au așteptat. La ceea ce s-au retras de pe un deal pe altul spre Baia de Arieș. Așa se întîmplă că ceata principală caută mereu să se sustragă, nu pot fi convinși nici prin emisari, nu li se poate publica nici amnistia imperială peste tot și nici nu se speră să se poată face. Această ceată se pare va fi greu de liniștit cu vorbă

¹⁶² „Történelmi Tár“, 1901, p. 30. Dominic Tomiotti de Fabris, conte de Cesana, născut în Mantua 1725, mort în Sibiu 1789. „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 768.

¹⁶³ Acte vieneze, II, 106.

bună, vor fi necesare măsuri severe, conducătorii lor care se găsesc acolo vor căuta din toate puterile să-i ațite¹⁶⁴.

Mihail Brukenthal relatează și el despre înaintarea vicecolonelului. După multe pregătiri a urcat, în sfârșit, munții de la Ponor și Rîmeț, dar la capătul eforturilor sale a găsit casele goale. Se teme că și vicecolonelul Ott va păți la fel, și acest mod ar putea să țină tot timpul „mizerabilei campanii de iarnă“, prin care soldații vor fi istoviți, caii suprasolicitați, fără ca pînă la urmă dușmanul să fie înfrînt¹⁶⁵.

Ecoul acestor întâmplări la Aiud a ajuns iarăși deformat. O scrisoare din 16 decembrie relatează cum consilierul Mihail Brukenthal, ducînd cu sine la Cîmpeni patenta de amnistie, a citit-o românilor oferindu-le iertarea, dar aceia n-au acceptat-o. Horea, ce-i drept, acolo n-a apărut, consilierul însă le-a putut vedea cutezanța, erau vreo 3 000 de oameni înarmați în jurul lui. Au tras tunurile de vreo cincizeci de ori în această oaste, au și căzut mulți români, luînd-o la fugă au pierit și de alte arme. Dar apoi ei pe ei s-au omorît strigînd la alții : tu ești de vină ! Vicecolonelul Schultz trecînd peste Mogoș, între Mogoș și Cîmpeni a dat peste o mare oaste de români. Ducîndu-se la ei, le-a oferit și el iertarea împăratului, propunîndu-le să dea pe Horea și pe corifei. Dar i-au răspuns că ei pe Horea nu-l cunosc, pe corifei nu-i dau, armata să se întorcă înapoi pe drumul pe care a venit, iar pe hotarul lor, dacă vreau să fie bine, să nu-și pună piciorul (restul scrisorii lipsește)¹⁶⁶.

Vicecolonelul Schultz raportează la 11 decembrie, că după o mică răfuială (trebuie să fie cea pomenită) și-a continuat drumul peste Roșia, Cărpiniș, pînă la Cîmpeni, unde a ajuns la șase seara. În drum a încercuit și percheziționat casa lui Cloșca, dar nu l-a găsit nici pe el, n-a găsit nici lucruri prădate. În schimb a prins prin apropiere un răscolat înarmat, în casa căruia a găsit lucruri mai mărunte, printre altele și o diplomă. Și a mai arestat încă trei rebeli. Plecînd azi spre Rîu Mare cu o avangardă, în drum a întîlnit o ceată mare de rebeli, care au trimis la el să-l întrebe ce intenție are ? Le-a răspuns că vine cu poruncă împărătească și dacă vreau să aflu de ea, să trimită mîine dimineată delegați din fiecare sat la el. Speră ca mîine să ajungă la un rezultat. Kray a sosit și el la Abrud în 10 și l-a chemat azi dimineată la el. Dar cum acolo e angajat într-o acțiune serioasă, l-a chemat să vină el la dînsul, să discute operațiile în continuare. Stojanich e probabil la Crișcior¹⁶⁷.

La 11 decembrie vicecolonelul Ott se găsea la Mogoș. Venea dinspre Orăștie prin Zlatna cu un divizion (40 de oameni) de grenadierii, cu 71 infanteriști secui și 73 români. Mîine vor continua drumul spre Abrud, cu misiunea de a sprijini acțiunea lui Schultz și Kray¹⁶⁸.

Comandamentul general în urma rapoartelor primite, la 13 decembrie dă noi ordine generalului Pfefferkorn. Cum deocamdată ceata

¹⁶⁴ *Ibidem* II, 109.

¹⁶⁵ 9 dec. 1784. Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal.

¹⁶⁶ Mike, *Az Oláhokról*, p. 396.

¹⁶⁷ Arh. Comisiei, V, 644—645.

¹⁶⁸ *Ibidem*, V, 672—676.

principală a răsculaților caută tot timpul să scape de sub urmărire, și atita timp cît nu va fi total împrăștiată liniștea, toți comandanții de unități să se informeze precis asupra locului unde se află, să-i urmărească, să le comunice loial amnistia generală dată de împărat, îndemnîndu-i la liniște prin mijloace pașnice. Iar dacă blîndețea nu va da roade și toate mijloacele pașnice vor fi epuizate, să treacă imediat la forță, ceata să fie împrăștiată și cei care opun rezistență să fie tratați așa cum va găsi necesar; să întreprindă tot ceea ce este necesar pentru readucerea liniștii totale. Comportamentul vicecolonelului Kray e mulțumitor, să i se reamintească totuși indicația care i s-a făcut de comandantul general verbal și mai înainte, ca prin grănicerii secui să nu procedeze împotriva românilor în chip inuman, forța să nu fie folosită decît atunci cînd este necesar, ba mai mult să caute în măsura posibilului, să facă totul cu blîndețe. Ceea ce ordonă și direct vicecolonelului. Din ținutul Iara căpitanul de cavalerie raportează că acolo satele țin foarte mulți cai pe seama lui Horea, iar comitatul Solnoc se teme că răsculații dacă vor fi izgoniți din Munți să nu năvălească într-acolo pe la Huedin. Pentru a preveni aceasta a fost ordonată o „divizie“ de secui într-acolo, și îndată ce ceata principală se va îndrepta în altă parte armata se va îndrepta și ea pe urmele ei. Cînd publicarea amnistiei se face de către armată, ea să se facă după cum scrie în rezoluția imperială, în care nici un cuvînt despre predarea capilor răscoalei. Modificarea făcută de oficialitatea civilă îngreunează foarte mult întreaga operație. Este deosebit de necesar ca armata să evite aceasta, ca să nu i se poată aduce nici o învinuire și să se poată justifica la nevoie, că a respectat cu strictete înaltele dispoziții, pe care nimeni nu e liber să le schimbe. Pericolul în care s-ar afla ținuturile miniere, de care sesizează Tezaurariatul, e puțin de crezut, acum cînd trupele se află în apropiere, totuși trebuie avute în vedere, pe cît posibil să fie ferite de vreo năvală¹⁶⁹.

În fața armatei se mai găsea, într-adevăr, oastea mare țărănească strînsă în jurul lui Horea. Împotriva ei plecă la 11 decembrie vicecolonelul Schultz cu vreo 700 de soldați și cu două tunuri. În drumul său de la Abrud la Cîmpeni Schultz zări pe dealuri multe trupe de țărani, pe care le exagerează la vreo 20 000 de oameni. Trase cu tunurile asupra lor. Țăranii se îndreptau mai ales spre Riu Mare. În drum Schultz repetă, se opri la casa lui Cloșca în Cărpiniș, cu gîndul că poate va găsi ceva dovezi în legătură cu răscoala, dar nu găsi — spune acum — în lăzile lui decît cîteva scripte privind satele Cîmpeni, Bistra, Abrud-Sat, Cărpiniș, Bucium și Vidra. Încă în aceeași seară vicecolonelul intră cu trupa sa în Cîmpeni.

Peste noapte însă țăranii îl încercuiră, îi tăiară retragerea spre Abrud, îi capturară și un car cu provizii. Pus în această situație, încă noaptea alarmă pe vicecolonelul Kray în Abrud, că țăranii l-au înconjurat de toate părțile, să-i vină cu vicecolonelul Ott cu toate forțele în ajutor. A doua zi și plecă într-acolo vicecolonelul Kray din Abrud,

¹⁶⁹ Acte vieneze, II, 108.

Ott din Bucium. Înspre acolo pleacă mai apoi și maiorul Stojanich dinspre Zarand și maiorul Dolcienego din Rîmeș. La intrarea în acțiune a armelor, la bubuitul tunurilor strînsoarea din jurul armatei cedă, țărani se retraseră parte spre Rîu Mare, parte spre Baia de Arieș.

Comisarul Ioan Vintzi, care însoțea armata, dă mai multe detalii asupra luptelor de la Mogoș și de la Cîmpeni. La Mogoș — relatează el — a fost luptă în 9 decembrie. Răsculații adunați erau vreo 6—7 mii. Cînd Schultz și Probst i-au îndemnat la liniște, au protestat cu mari strigăte, armata să nu meargă mai departe, căci ei ascultă de porunca lui Horea. Atunci Schultz a deschis foc asupra lor și cu tunuri au doborât șapte, după care răsculații s-au rărit. A îndreptat apoi pe urmele lor pe o latură a muntelui pedestri din regimentul Gyulay, pe cealaltă pedestri secui, care apoi au omorît vreo 26, fără să știe numărul răniților, căci au fugit. Dintre soldați n-a căzut nici unul, doar unui secui i-au găurit virful chivării, iar altuia cureaua săbiei. De acolo peste Buceș s-au îndreptat spre Cîmpeni. Aci a doua zi dimineața s-au făcut pe munți buciunări mari, cu care răsculații și-au adunat oastea. Protopopul român din Abrud, chemînd la sine vreo 24 de bătrîni dintre răsculați, le-a citit porunca de a se liniști și a-și preda armele împreună cu lucrurile prădate. Răsculații au cerut timp și Schultz le-a dat. Dar la împlinirea termenului răsculații nici soli n-au mai trimis, ci în gura mare au strigat prin sat ca toți care sînt oamenii lui Horea, bărbați, femei, copii, pînă la unul să iese pe munți, căci satul va fi în primejdie. Atunci iarăși s-a deschis foc cu tunurile și pornind soldații pe urmele lor, răsculații s-au împrăștiat. Au pierit atunci, cu femeile împreună care erau printre ei, vreo 27. Fiind după socoteala ofițerilor vreo 14 000, în 15 decembrie, comisarul a plecat cu armata spre Albac, unde în Arada au prins pe un preot, care e rudă cu Horea, cu încă doi. Iar în 20 s-au întors la Cîmpeni¹⁷⁰. Relatarea, dată din 12 ianuarie din Alba Iulia e de acum mai confuză, dar nu fără interes pentru acțiunea în sine. La Mogoș vicecolonelul Schultz să fi dat și o a doua luptă? Din scrisoare așa apare.

Să urmărim evenimentele iarăși în corespondență.

Generalul Pfefferkorn la 15 decembrie, în urma rapoartelor vicecoloneilor Karp, Kray, Schultz și a căpitanului Richard, ține comamentul la curent cu mișcările militare și cu ordinele proprii. Vicecolonelului Karp i-a pus în vedere să urmărească comportamentul atît al supușilor cît și al nobililor, și dacă s-ar dovedi vreo cruzime făcută de aceștia, vreo represiune nepermisă, jaf, să-i comunice imediat și lui și comitetului suprem numele făptuitorului, să se poată elimina pentru totdeauna cauzele neliniștilor. El să stea în corespondență cu cele trei companii din Banatul iliric, ca în caz de nevoie să poată beneficia de legătură. Din rapoartele lui Schultz și Kray reiese mereu că pretextele și condițiile răsculaților nu sînt cu alt scop decît cîștigarea de timp. Să li se publice deci patentă de amnistie, dar să se insiste și asupra condițiilor puse de ea, pe care dacă nu le îndeplinesc să fie tratați dușmănos, fără să li se lase timp. Întreabă dacă și capii răscoalei beneficiază de amnistie, sau trebuie să se insiste pentru predarea lor. Cifra de 12—15 mii de răsculați la Albac dată de căpitanul Richard i se pare exagerată. Vicecolonelului Ott ieri i-a dat dispoziție să ocupe Baia de Arieș și să aducă la liniște cu binele sau cu forța satele de-a lungul

¹⁷⁰ *Ibidem*, II, 764—765.

Arieșului. Atunci Schultz și Kray, împreună cu maiorul Stojanich vor fi destul de puternici să atace la nevoie pe răsculați și în cazul că ei de la Albac s-ar îndrepta spre Cluj¹⁷¹.

Comandamentul, drept răspuns la rapoartele lui din 14 și 15 ale lunii, mai întâi îl asigură că s-au luat dispoziții pentru eventualitatea năvălirii răsculaților înspre Meseș, înspre Huedin sau înspre Cluj, la Gilău s-a trimis un divizion din regimentul I secuiesc de infanterie, dat sub comanda colonelului Lebzelter, care va mai lua la nevoie și o jumătate de companie de la Gherla. Înspre Cluj e îndreptat colonelul Hellebrandt de la Aiud. Toate aceste trupe vor ataca pe răsculați din spate. Ceea ce comunică și colonelul Lebzelter. Ori încotro s-ar îndrepta răsculații, toate coloanele de armată să se îndrepte într-acolo, să-i urmeze pas cu pas, cu toate puterile să-i reprime. Mai întâi cu bunăvoință, iar dacă cu aceasta nu merge, să se năpustească asupra lor, căci pînă acum li s-a arătat prea multă indulgență, ajungîndu-se la deplină convingere că nu se poate obține nimic de la ei cu binele. Obiectează iarăși condiția adăugată amnistiei că răsculații să-și predea conducătorii. Cu cît mai multe condiții li se pun, cu atît mai grea va fi operațiunea. Comandamentul general nu-și asumă nici o răspundere, administrația civilă dacă va impune-o, să o poarte ea. Același comportament și față de cei care s-au făcut vinovați față de armată. Dar nici să nu se observe că sînt ținuți sub observație, abia după împrăștierea răsculaților, la căutarea lucrurilor prădate, la perchezitionarea caselor să fie luați sau ținuți sub ochi. Rechemăți la regimente, să fie numai soldații în concediu pe timp determinat. Și încă o dată, toate trupele la dispoziție să fie utilizate în toate părțile, spre a restabili odată cu totul liniștea¹⁷².

Generalul Pfefferkorn se arată mereu mai puțin dispus la tranzații.

Din raportul vicecolonelului Schultz reiese — scrie el la 16 decembrie — cît de puțin pune temei pe o supunere statornică și pe liniștirea răsculaților. Așteaptă din oră în oră vești de cum s-a petrecut atacul prevăzut pentru data de ieri (15 decembrie). Nu trebuie să se ezite față de această gloată fără minte, care nu poate fi ingenunchiată cu binele. Ea nu dorește altceva decît să cîștige timp, căci și-a dat prea bine seama că prima zăpadă care va cădea va face imposibile operațiile împotriva ei, și că trupele vor fi atunci silite să se împrăstie. Va trebui o dislocare a trupelor potrivit împrejurărilor. E de temut că numai cu greu se va putea obține o liniște deplină în această iarnă. Răsculații, chiar dacă vor putea fi determinați să se întorcă la casele lor, vor comite totuși în cursul iernii tîlhării și cruzimi, ca apoi odată cu primăvara, să se adune în număr și mai mare decît acum. În timpul iernii chiar, vor ataca și armata dacă în detașamente mici ar încerca să ocupe locurile cele mai indicate. Roagă să nu fie trimise acasă trupele grăni-

¹⁷¹ Acte vieneze, II, 119.

¹⁷² *Ibidem*, 117.

cerești. Să i se comunice deci dacă la o distribuire a trupelor poate conta sau nu și pe ele¹⁷³.

În raportul său din 17 decembrie nu găsește nici el atît de primejdive localitățile miniere cum le prezintă Tezaurariatul. Soldații regimentelor de linie rechemati din concediu să fie trimiși la regimentele lor, căci companiile și escadroanele lor în deplasare nu au nici cea mai mică rezervă de uniforme, puști, harnașament. Pe ziua fixată de 15, după rapoartele vicecoloneilor Schultz, Kray, Ott și căpitanului Richard nu s-a întreprins nimic. Vremea aspră și drumurile impracticabile vor pune desigur în curînd capăt tuturor acțiunilor. Solicită încă o dată rămînerea trupelor de graniță¹⁷⁴.

Cum vedea situația Guvernul? În raportul către împăratul la 16 decembrie guvernatorul îl informează că răscoala încă nu s-a potolit. Generalul Pfefferkorn e la Alba Iulia, comisarul gubernial în Munți, trupele în mișcare. La Mihăleni armatei i s-au opus 2 000 de răsculați înarmați. Măsurile de pînă acum își arată succesul, în Zarand, în satele din apropierea Zlatnei și Abrudului majoritatea locuitorilor nu mai participă la răscoală, trimit delegați la comisar și la episcopul Nichitici, chiar și satele în care își au originea răsculații cei mai periculoși. Trimișii lor se laudă că vor convinge pe consătenii lor să se supună întru totul și să predea armele. Dar multe din aceste promisiuni rămîn neîmplinite. Locuitorii din Ponor și Rîmeț au trimis din proprie inițiativă delegați la comisarul gubernial promițînd să se liniștească. Mai îndrîjit persistă în răscoală mulți din domeniul Băii de Arieș, din satele Mușca, Rîu Mare, Rîu Mic. Aceștia s-au adunat cu soții, cu copii în regiunea Cîmpeni sub conducerea lui Horea. După rapoartele episcopului s-au legat față de Horea prin jurămint de credință de a nu se despărți unii de alții. S-a trimis un preot în tabăra lor, dar avertismentul lui pînă în 14 a rămas fără succes, n-au putut fi convinși nici la supunere nici la depunerea armelor. Nu departe de Șoimuș, în satul Buruieni a fost atacat noaptea un detașament de 11 soldați care urmau să ridice de aici victualii, răsculații au deschis foc asupra lor și soldații au trebuit să se retragă. Comisarul gubernial raportează din Abrud că jafurile comise în aceste locuri miniere întrec orice închipuire, toate casele ungurilor, nemților și sașilor au fost ruinate, numai ale românilor au fost cruțate¹⁷⁵.

Generalul Fabris, noul comandant general, în raportul său către Consiliul de război, din 17 decembrie, situația o vede și el dificilă, încă deloc liniștitoare. Publicarea amnistiei generale a dat pe ici pe colo bune rezultate, o mare parte a răsculaților rămași în satele lor au fost aduși la liniște. Dar n-a dat nici un fel de roade la ceata principală, care persistă cu cerbicie. „Despre episcopul lor nu vor să știe nimic. Ba mai mult, au obrăznicia să pretindă să li se predea foștii lor juzi, care, după cum afirmă ei, mult i-ar fi înșelat“. Ultima dată au promis vicecolonelului Schultz să trimită deputați cu declarația lor, dar aceștia

¹⁷³ *Ibidem*, 127.

¹⁷⁴ *Ibidem*, 133.

¹⁷⁵ Caietele, XV, f. 4—10. Canc. aul. Trans., 100/785.

nici pînă azi n-au sosit. În orice moment pot să apară cu alte pretenții. Se pare nu au altă intenție decît să cîștige timp, așteaptă acoperirea terenului cu zăpadă, știind bine că cu aceasta operațiile încetează de la sine. În schimb, ei vor avea iarna în care vor putea amplifica răscoala și lua toate măsurile ca în primăvară să o pornească din nou, și poate cu și mai mare putere decît în anul acesta. Împinși de trupe, pe care țin să le evite cu orice preț, au fost împinși pînă în ținutul Rîu Mic și Rîu Mare, unde vor fi atacați cu toată seriozitatea. În acest sens s-au luat toate măsurile și comandamentul așteaptă din oră în oră raportul despre succesul acțiunii. Dacă vor căuta să scape și de acest atac, plănuit, nu le rămîne altă cale decît să năvălească spre Ungaria sau să se îndrepte spre regiunea Clujului. Dar s-au luat măsuri de stăvilire și pentru acest caz. Iar în vederea năvălirii spre Ungaria a fost prevenit generalul Sturm, ca pe lîngă cele două companii ale regimentului De Vins care se află la Hălmagiu, să aducă la graniță mai multe trupe. Grănicerii nu pot fi lăsați acasă mai înainte de a putea fi înlocuiți cu alte trupe, din Ungaria. Așa generalii Koppenzollern și Sturm au fost solicitați să trimită din Ungaria atîtea trupe cît să-i poată înlocui. Și mai trebuie așteptată sosirea din Polonia a batalionului Franz Gyulay, care a plecat în 16 a acestei luni. Pînă se vor întimpla toate acestea va mai trece mult timp. S-au luat măsuri și pentru echipamentul de care au nevoie soldații, de încălțăminte, mantale. Cu multiplele lor marșuri prin munți, mai ales pe această vreme rea, ei și-au rupt cu totul încălțămîntea, iar fără mantale nu vor putea rezista prea mult. Se pot instaura și boli care să-i prăpădească. Să fie rechemăți soldații în concediu din regimentele Orosz, Gyulay, de Toscana, și pentru a întări companiile, și pentru a micșora numărul răsculaților din ceata principală¹⁷⁶.

La 18 decembrie răspunzînd la rapoartele generalului Pfefferkorn, îi comunică și dispozițiile sale. Să nu se întemeieze cituși de puțin pe reținerea grănicerilor și pe iarnă, și cu atît mai puțin să-i includă în planul de dislocare a trupelor. Totuși nu pot fi eliberați pînă cînd nu pot fi înlocuiți cu trupe din Ungaria sau măcar în parte prin batalionul 3 al regimentului Gyulay, în marș acum. Iarna e aproape și noul general se arată grăbit să ajungă la un capăt încă înainte de instaurarea ei. Chiar dacă răsculaților li s-ar da lovitura decisivă, liniștea nu este pe deplin stabilită, trebuie luate toate măsurile de prevedere ca ei să nu-și poată spori numărul și nici să se înzestreze cu arme, tăindu-le orice posibilitate de a pregăti o nouă izbucnire. Ei trebuiesc, pe cît posibil, închiși cu un cordon militar. De aci nevoia urgentă de a se trimite cît mai multe trupe din Ungaria în Transilvania. Sînt solicitați iarăși generalii Koppenzollern, Sturm. Adresîndu-se generalilor, găsește problema răscoalei mult mai serioasă, mult mai îngrijorătoare, de mult mai lungă durată: e nevoie de sprijin substanțial. De la generalul Koppenzollern cere două companii de infanterie și o jumătate de escadron de cavalerie care au mai fost în Transilvania, locul lor urmînd

¹⁷⁶ Acte vieneze, II, 118.

să-l ia unități din regimentul Károlyi. Generalul Sturm e solicitat ca pe lângă cele două companii din regimentul De Vins care se găesc la Hălmașiu, să dea tot ajutorul pe care-l va cere maiorul Stojanich. Trupele care vin fac disponibile pentru îndreptare spre locurile primejduite trupele existente. Înspre Cluj se îndreaptă colonelul Hellebrandt, la Gilău, pe lângă secuii care se găesc, se va mai trimite de la Reghin un escadron din regimentul de Savoya. Puse aceste trupe sub comanda colonelului Lebzelter, urmează să se institue cordon de la Gilău la Huedin și de la Gilău la Iara. Toate aceste planuri și intenții le comunică în aceeași zi și Guvernului¹⁷⁷.

După o scrisoare a maiorului Dolcinengo sosită la 18 decembrie, trupa sa în drum spre Bistra a întâmpinat rezistență la Lupșa. La ieșirea din sat țărani i-au atacat patrula, încît trupa n-a mai ajuns la Bistra¹⁷⁸.

Căpitanul de cavalerie Ūrményi la 18 decembrie raportează din Căcova că pe muntele Bedeleu s-au adunat la vreo 200 de răsculați acoperiți de morarul Ursu Sima . . . Întreabă comandamentul regimentului de Toscana dacă nu trebuie trimisă o comandă militară acolo, și dacă lucrurile s-ar înrăutăți să prindă pe Ursu Sima. Previne că răsculații nu pot fi atacați sub nici o formă acolo de cavalerie¹⁷⁹.

Cu data de 18 decembrie, Mihail Brukenthal, face, acum din Sibiu, guvernatorului un lung raport despre stadiul răscoalei. În privința operațiilor militare dă informații cunoscute. Vicecolonelul Schultz și maiorul Adorjan, cu detașamentul lor numărînd peste 750 de oameni și 2 tunuri a fost încercuit de răsculați, în număr de aproximativ 6 000 de oameni, fiindu-i tăiată comunicarea cu Abrudul. El a cerut ajutor de trupe și furaje. S-au grăbit în ajutor vicecoloneii Kray și Ott, primul de la Abrud, al doilea de la Bucium. Au plecat și maiorii Stojanich și Dolcinengo, primul venind din Zarand, al doilea din Ponor, Rîmeș și Mogoș. S-au luat și dispozițiile necesare pentru aprovizionarea trupelor cu furaje și pîine, furajele din sate, pîinea din nou construitul cup-tor de la Zlatna furnizînd pîine începînd cu 16 decembrie. Cu trupele sosite în ajutor, a venit și episcopul Nichitici pentru a publica a treia oară în Cîmpeni amnistia, după ce de două ori o făcuse fără rezultat. Dacă amnistia nici acum nu va fi primită, și împotriva răsculaților va trebui utilizată forța pentru a-i aduce la supunere și ascultare, se prevede fie împrăștierea, fie retragerea lor. Primul caz ar corespunde mai bine intențiilor, în al doilea retragerea s-ar putea întîmpla fie spre Gilău, fie spre Ungaria, spre Bihor. Dar în ambele direcții, după cît știe, sînt luate măsuri de către armată, iar din ceastăaltă parte trupele au ordin să nu-i scape din ochi și să-i urmărească de aproape. Așa în scurt timp va fi împrăștiată și această ultimă grupă.

Cît pentru măsurile de luat în continuare, propune înainte de toate asigurarea domeniilor Zlatnei și Băii de Arieș printr-o iscusită distri-

¹⁷⁷ *Ibidem*, 123, 124.

¹⁷⁸ Caietele, XXXV, f. 10—17.

¹⁷⁹ Acte vieneze, II, 156.

buire a trupelor, ocupînd și localitățile mai vinovate, asigurînd și comunicațiile. Trupele dispersate se pot și aproviziona mai bine, și pot asigura mai bine și liniștea. Cît timp trupele sînt concentrate într-un singur loc sau numai în anumite locuri, satele implicate în răscoală nu pot fi complet readuse la liniștea și la ordinea necesară. Între ele sînt unele care trebuie privite drept incorigibile, care în urma relexor comise și a fricii în consecință de pedeapsa meritată, în ciuda amnistiei nu se întorc ușor la liniște, care prin comportarea lor deznădăjduită înspăimîntă și pe altele. Așa chip că în ele nu îndrăznește să se aventureze nici un funcționar comitatens sau domonial. Ba și armata trimite numai detașamente mari, pentru a nu se expune la nenorociri. Și acestea nu contribuie nici pentru aprovizionarea armatei, sau contribuie numai după bunul plac. Și așa întreaga povară apasă asupra puținelor sate rămase în afara răscoalei. Iar acestea se plîng deschis de acest lucru, socotind soarta răsculaților mult mai suportabilă în comparație cu a lor. Astfel murmurul ascuns ușor ar putea deveni mai puternic, fără să poată fi împiedicat dacă apăsarea va dura mult timp.

Enumeră apoi multe dificultăți ale aprovizionării, dificultățile aprovizionării fie locale fie de la distanță, nevoia adesea a aprovizionării pe loc, cu fin mai ales din clăile găsite în drum, care iarăși poate duce la dezordine. Ba mai e și teama generală de a transporta pentru armată, mai ales după întimplarea cu căraușul care ducea un butoi de vin și sare pentru vicecolonelul Schultz, ucis și prădat de vitele sale de răsculați. La greutățile aprovizionării se adaugă apoi drumurile rele, care vor deveni impracticabile de îndată ce va ninge mai mult, și cum trupele își schimbă mereu poziția, nu poate fi vorba nici de depozite.

Cît privește liniștea în sine. Liniștea promisă de trimișii satelor nu poate fi socotită drept durabilă și generală, ea a fost favorizată de intrarea trupelor și de iarnă. Trage această concluzie și pentru că mai întii feluriți trimiși, mai ales cei din Lupșa, Ponor, Rîmeț, Mogoș și alții i-au mărturisit că chiar dacă o parte a satelor lor ar fi într-adevăr liniștite, o mare parte se găsesc în rîndurile răsculaților, nu ușor pot fi aduși la ascultare. Ba și cei mai bine intenționați, dacă nu li se va oferi siguranța pe care au cerut-o insistent, trebuie să se aștepte la maltratări. Și-apoi nici armele n-au fost predate, sînt păstrate desigur pentru viitoare tulburări. Deși trimișii satelor au promis liniște și ascultare, au adăugat cel mai adesea întrebarea cum vor sta lucrurile cu domnii lor pămîntești și cu prestațiile față de ei, și mai ales cu lucrul viei. Geoagiul de Jos și satele care servesc pe domnii de acolo s-au plîns că domnii lor, sub motiv că ale lor case sînt distruse, se instalează sau își instalează dregătorii în ale țaranilor ; cer să fie oprită aceasta. Cei din Ponor și din Rîmeț care și-au trimis la el de trei ori deputații, l-au întrebat ultima dată dacă vor fi tratați după vechiul contract sau altfel ? Răspunsul lui a fost să respecte ordinele Guvernului în privința prestațiilor, și dacă au să se plîngă de ceva, să o facă în ordinea cuvenită.

Funcționarii comitatensi chemați ca împreună cu dregătorii domeniiali să vegheze asupra faptelor supușilor, lipsesc pe multe locuri, dar în genere sînt și prea puțini pentru a putea răspunde datoriei lor. Sînt prea puțini și pentru aprovizionarea armatei. Iar în Zarand — după cum scrie în 15 noiembrie maiorul Stojanich — nu se găsește un singur funcționar comitatens, și deci armata dispune cum vrea în întreg comitatul. E neapărat necesar ca în privința administrației politice a acestui comitat, ai cărui locuitori sînt deosebit de neliniștiți și care sînt vinovați în cea mai mare parte de pustiirile făcute în țară, să fie solicitat împăratul însuși. Printre alte propuneri făcute, socotește și el mai însemnată adunarea la un loc a caselor și satelor împrăștiate din cercul domeniului Zlatnei. Și aceasta să se întîmple cît timp staționează aici armata. I se mai pare necesar ca târgurile de la Cîmpeni și Baia de Arieș pentru anul viitor să fie cu totul oprite, căci la asemenea adunări mai mari ale țăranilor neliniștiți ai ținutului pot fi făcute comploturi pentru răscoală. De asemeni ca drumul din comitatul Zarandului pînă la Zlatna și Abrud, peste Buceș și Dupăpiatră, să fie făcut mai practicabil de către locuitorii de acolo. Cu aceasta nu numai comunicația ar fi ușurată, dar s-ar da și o ocupație satelor acestora, mai ales că sînt neliniștite, prin lucru ar putea fi reținute de la gînduri rele, vecine cu ticăloșia ¹⁸⁰.

Nu e liniștitor astfel nici raportul din 20 decembrie al Guvernului către împărat. În ținuturile răsculate numeroși iobagi numai simulează supunerea, ca să beneficieze de amnistia generală și mai ales domnilor pămîntești nu vreau să li se supună. Alții hoinăresc în toate părțile, nu restituie armele, nici sarcinile publice nu le împlinesc. În asemenea împrejurări puțini dregători și-au luat curajul să se întoarcă la locurile lor, mai ales în Zarand, în cercurile de pe partea dreaptă a Mureșului și în domeniile erariale ale Zlatnei. Citează aci și recalitranta românilor din Geoagiu. Auzind că nobilii de acolo, neputîndu-se așeza în casele lor ruinate și de nelocuit, ar vrea să ierneze în casele iobagilor și aceștia au protestat ¹⁸¹.

Generalul Fabris la 20 decembrie se adresează iarăși generalului Pfefferkorn. Ia act de măsurile sale pentru securitatea minelor. Cît pentru rechemarea soldaților în concediu, regimentele lor să-i timită la Alba Iulia pentru uniforme și echipament și apoi să-i trimită la unitățile lor. Regimentele să fie însă atente ca cei chemați, dacă sînt suspecti de a fi aderat la poporul român răsculat, să nu fie trimiși la unitățile lor, ci să fie ținuți la regimentele lor, care în schimb vor trimite la unități tot atîția oameni de încredere. Locotenentul Tiller din regimentul de Toscana, care se ocupă de prinderea lui Horea, trebuie bine instruit, să nu se expună nici unei aventuri, ca nu cumva să piară împreună cu oamenii săi, lucru care ar fi foarte rău primit în locurile înalte. Trebuie să-și chibzuiască foarte bine întreprinderea și să facă uz de toată

¹⁸⁰ *Ibidem*, 150.

¹⁸¹ Szilágyi, p. 179.

prudența posibilă. El, generalul, să ceară comandanților care au tunuri cu sine atenția cuvenită, nu cumva tunurile să se înfunde prea mult între munți și pe drumuri impracticabile, în așa fel ca la o eventuală ninsoare să fie nevoiți a le părăsi, care apoi ar putea ajunge chiar pe mina răsculaților. Grănicerii — repetă — mai pot fi menținuți pînă cînd la plecare pot fi înlocuiți cu trupele venite din Ungaria și de batalionul Gyulay în marș din Galiția. Distribuția trupelor să se facă așa fel în și printre satele răscolate, ca la o eventuală alarmă să-și poată veni în ajutor. Dacă grupul de la Albac ar rămîne la un loc și n-ar putea fi împrăștiat printr-o lovitură norocoasă, el să fie complet încercuit, să i se taie toate sursele de hrană. La distribuția trupelor să fie atent, cavaleria să fie dispusă pe cît posibil la șes. Să ia măsuri ca de-îndată ce zăpada va face imposibile orice operațiuni, trupele să se poată stabili de-îndată la locurile indicate ¹⁸².

În acest sens se adresează Comandamentul în aceeași zi și Guvernului. Și mai cere în plus dacă nu socotește oportun casele din munții Albacului, în care și așa își găsește adăpost pe timpul iernii numai gloata ticăloasă, să fie prefăcute în cenușă, constrîngînd-o astfel să-și părăsească locul avantajos de acum ¹⁸³.

Din cealaltă parte, generalul baron Sturm raporta la 20 din Ora-dea despre marșul trupelor sale dintr-acolo, care în 26 ale lunii vor ajunge la destinație. E o distribuție de trupe complicată, dar vizînd siguranța din latura de apus a Transilvaniei :

Din comitatul Arad 1 divizion din regimentul De Vins, din Bihor 2 divizioane din același regiment cu colonelul Roth și maiorul conte Pückler vor sosi în 26 la Hălmagiu, unde vor face joncțiunea cu cele 2 companii din regimentul De Vins, care staționează mai dinainte la Hălmagiu și la Brad. Vicecolonelul conte Bellegarde cu 90 de cai din regimentul Berlichingen va fi în aceeași zi la Lazuri, nu departe de Hălmagiu. De la trecătoarea Lacului Negru (Negreni) vor fi transferați la Sincrai, lîngă Huedin, căpitanul Egermann cu 60 de cai din același regiment Berlichingen și 44 pedestri din regimentul De Vins. De la trecătoarea Săplac și Marghita sînt în marș vicecolonelul Hannegiesser cu 60 de cai din regimentul Berlichingen, 50 pedestri din regimentul Preysack cu vicecolonelul Kezer, peste Zaláu spre Sincrai, spre a se uni în 26 cu detașamentul căpitanului Egermann. Prin trecătoarea Baia Mare va trece maiorul Popini cu divizionul său din regimentul Preysack și 60 de cai din regimentul Trautmannsdorf, care vor mărșalui peste Chioar și Țiglean spre Unguraș, din ținutul Zalăului, și Sinpetru. Această coloană poate ajunge la fața locului mai devreme la 29 sau 30 a lunii. El, generalul, va ajunge la Hălmagiu în 24, unde vor sosi în curînd cele 4 tunuri de cîte 3 fonți plecate de la Euda sub acoperirea a 30 de infanteriști. Dacă în Transilvania se va resimți lipsa de furaje și piine, s-au luat măsuri să se aducă prin comitatele Bihor și Arad ¹⁸⁴.

¹⁸² Acte vieneze, II, 128, 130.

¹⁸³ *Ibidem*, 132.

¹⁸⁴ *Ibidem*, 140.

În fața puterii armatei, în fața armelor militare, a tunurilor, începu să se dizolve și oastea lui Horea. Dizolvarea ei nu o putem urmări documentar, dar o bănuim din rapoartele militare și din acțiunea episcopului.

Iată amănunte asupra faptelor :

De la Cîmpeni în 16 decembrie vicecolonelul Schultz pleacă cu o trupă de 700 de soldați spre Rîu Mare — aflăm din raportul său din ziua plecării către generalul Pfefferkorn. Îi raportează că pleacă spre Rîu Mare, la biserica din Gura Negrii, ca a doua zi, la sfîntul Nicolae românesc, să opereze mai departe. După cum îi relatează iscoadele, o parte din răsculați s-au retras spre Baia de Arieș, iar partea cea mai mare spre Rîu Mare. Vicecolonelul Kray a lăsat o trupă puternică la Abrud și la Cărpiniș, iar cu restul a venit la Cîmpeni, unde a venit și Ott cu artileria sa. Ott a plecat spre Baia de Arieș, ca să ocupe și Lupșa și Bistra și să urmărească pe răsculații retrași într-acolo. Horea la 1 decembrie a chemat la Arada, în casa lui Petru Nicula, pe nobilul Alexandru Chendi din Cîmpeni. Acesta a trebuit să scrie domeniului Zlatnei, Oficiului minier din Abrud și tricesimatorului din Huedin, primilor să extradeze rezoluția împăratească și pe cei închiși, tricesimatorului să lase liberă trecerea bucatelor. În cele opt zile cît a stat acolo nobilul a observat șase căpitani, dintre care a cunoscut numai pe Horea, Cloșca și Crișan. Arhiva lor se zice că se află la Cristea Nicula, va încerca să pună mina pe ea, dacă nu vor fi dus totul în păduri la adăpost. Ieri au venit la episcop și se află aici jurații din Vidra și din mai multe alte sate, promițînd solemn supunere, dar supunerea cu adevărat e așa de mică pînă acum că n-au predat încă nici un fel de armă. Intrucît ținutul Rîului Mare după rapoarte pare a fi atît de sălbatic, că nu e de trăit pentru trupe acolo și munții cu zăpada mare atît de primejdioși, se vede obligat ca după terminarea expediției să se întoarcă iarăși la Cîmpeni și acolo să aștepte ordinele cum să acționeze în continuare. Dacă răsculații nu se vor împrăstia și cetele lor vor lua-o în altă parte, va avea grijă să-i urmărească. La raport anexa cele trei scrisori ale lui Horea ¹⁸⁵.

Episcopul se găsea într-adevăr la datorie. Și aci chemă din toate satele pe preoți și pe credincioșii lor. Au venit — relatează el Guvernului — din Cîmpeni, Sohodol, Poiana, Rîu Mic (Vidra), Neagra, Rîu Mare, Gura Negrii, Albac, Certeje, Ponor. S-au adunat mulțime de oameni, și afară și în biserică. I-a sfătuit și aici liniște statornică, întoarcerea în pace la casele lor, depunerea armelor, supunerea înaltelor porunci guberniale, pe care toate au făgăduit să le îplinească. Ca semn de supunere au adus mai multe arme, din parohia Certeje 3 puști, din Rîu Mic 3 puști și 1 flintă, din Ponor 1 pistol și 6 lănci, din Sohodol 9 puști, 5 flinte și 18 lănci, pe care toate le-a predat vicecolonelului Kray. Au promis să aducă de la consătenii lor și să le predea vicecolonelului și pe toate celelalte care le pot. Numai din parohia Arada, unde

¹⁸⁵ Arh. Comisiei, I, 107—109.

își are adăpostul statornic Horea n-au venit la chemare nici preotul, nici parohienii ¹⁸⁶.

Se păstrează o scrisoare românească de supunere adresată episcopului în numele satului Vidra. Vinovați sau nevinovați, vor fi fost mulți acum cei care se lepădau, sincer sau nesincer de Horea, fugind de pedeapsă sau dezvinovățindu-se dacă într-adevăr n-au fost părtași ai răscoalei, ori au fost de la început adversari, cum va fi și scriitorul scrisorii, Ion Gligor *Nemiș*.

Iată textul : „Noi satul Vidrii văzînd porunca Exălăntii sale prin preoți dîndu-ni-să înainte noi ne-am plecat toți de la mic până la mare și la care din noi s-au aflat arme noi toate căte s-au aflat în satul nostru le-am căpătat și le-am dat la preoți și la căpetenii, puști și pistoale și lănci, acelea de la noi să să ducă unde-i porunca, că noi nu sântem vrednici de arme. Ci noi sântem ca și până acuma ascultători poruncilor împărătești la dări și la slujbe, că noi nici până acuma înblători la Beciu n-am fost, nici ne-am mestecat în nemica, ci Horea din Albac el au înblat, el au învrăjbit (!) țara și au dat poruncă ca tot omul să să strângă și să să ridice să facă rebelie și să prinză pe Goia Veselie, că care nu să va redica să-l tragă în țapă și să-l aprinză în casă, care nu va mere acela să să pedepsească cu moartea cea mai pre urmă, iară bolunzii prin cuvântul lor pentru c-au zis că-i poruncă împărătiască, noi toți cu mici cu mari sântem toți plecați și cu mare plângere și ingenunchere ne plângem și ne rugăm de Exălăntia sa ca să nu perim noi creștinii pentru omul acela care au înșălat țara înălțatului împărat. Cu aceasta și după aceasta noi toți satul Vidrii cu mic până la mare ne plecăm toți și cu plângere ne cerem milă și ertare de la înălțatul împărat și de la Exălăntia sa să ne păstoriaască și pe noi după mila și înduraria lui Dumnezeu. Mai mici plecați și ascultători satul Vidra. Scris prin mine Gligor Ion Nemiș Vidra m.pr.“ Scrisoarea datată 7 decembrie 1784, dar desigur după st. v. ¹⁸⁷, fiind din 18 decembrie.

Să se observe însă, cel care conține scrisoarea în acest limbaj al smereniei e un nobil din Vidra, ostil direct lui Horea, și unul din capetele de acuzație la adresa lui Horea e prinderea lui Vasile Goia. E de înțeles din care tabără pornește memoriul, din cea ostilă răscoalei. Același ton al pocăinței îl are și scrisoarea de chezașie pentru trei prinși de armată din satul Lupșa, adresată vicecolonelului Schultz.

„Lui măria sa domnului domnului obeșlot (!) Sult cădem cu cinste (?) smerita carte de chezașie pentru oamenii cari i-au legat cătanele înălțatului împărat care oameni sînt de la Sasa Lupșii cu nume ales Popu Vasilie Borzan Crăciun și Borzan Chimu (?) să se milostivească măria sa a-i slobozi că noi carii mai jos ne vom arăta cu iscălitura scrisorii dăm această carte la mîna măriei sale pe cum sîntem chizeși pentru acești oameni adecă pentru Pop Vasilie și Borzan Crăciun și Borzan Chimu precum ei știm oameni buni carii

¹⁸⁶ Episcopul cătră Guvern, Abrud, 18 dec. Guv. Trans., 1784, nr. 11876. Arh. Comisiei, I, 1186—1187.

¹⁸⁷ Orig. în Arh. Comisiei, V, 692. O traducere germană tot acolo, V, 694—695.

n-au umblat în poruncile Horii nici asupra domnilor n-au sfătuit sfat vile(a)n ci noi ei știm oameni plecați la toate poruncile împărătești și domnești și tisturești pentru aceia și noi biraele din Lupșa și satul cel nevinovat în sfatul Horii și carii n-au stătut împotriva domnilor sintem chizeși într-acest chip macar unde ar porunci măriia (sa) să stăm înai(n)te pentru acești robi vom fi ascultători și vom sta înainte și noi cu ei împreună la toate întrebările care vor fi. 1784 Dechembrie 23 zile“ (desigur st.v.).

Armata înaintează mereu și pe urmele ei pacificarea continuă și ea.

Chelarul domeniului de sus Iosif Horvatovits împreună cu notarul dominal Iosif Basutzay publicau și ei ordinul de liniștire și de predare a armelor trecînd dintr-un sat în altul. Convocau în fiecare juzii, jurații și alți mulți oameni.

În 17 decembrie au fost în Abrud-Sat. Le-au vorbit cu frumosul — relatează ei — să depună armele, să fie cu supunere față de principe, de patrie și de concetățenii lor. Toți au răspuns într-un glas că vor fi cu ascultare la toate și vor preda toate armele cîte se găsesc în satul lor ofițerilor, că cei care rătăcesc de ici, colo se vor întoarce la casele lor, vor asculta de mai marii lor. În 18 au fost în Cărpiniș, unde lucrurile s-au petrecut la fel. Au declarat că și ei vor asculta toate poruncile și vor preda armele. În 19 au fost în Cîmpeni, unde au așteptat poporul la ieșirea din biserică. Apoi s-au dus în Rîu Mare, Rîu Mic, Bucium. În domeniul Băii de Arieș și în Buceș și Mușca nu s-au mai dus, parte pentru că rebelii acolo se găsesc pînă și pe drumuri, pîndind pe călătorii încoace și încolo, parte pentru că nu prea au îndrăznit să urmărească absența iobagilor ¹⁸⁸.

Tezaurariatul în raportul său făcut Camerei aulice la 20 decembrie e mai puțin încrezător. Amnistia publicată, ce-i drept, unele sate au primit-o cu bucurie. În schimb altele depun mai curînd numai armele inutilizabile, sau le predau armatei. Dar și aceasta puțini o fac, și preoții și juzii cu mai bune simțăminte nu îndrăznesc să-i îndemne a le depune. Iar satele care au comis crimele, cruzimile și jafurile nu urmează nici această pildă, ci rămîn mereu solidare. Pe multe locuri, în comitatele Alba și Hunedoara, în Zarand, de pildă în satele Lupșa, Valea Vinții, în satele episcopale Ponor, Mogoș, Rîmeț, în cele cinci sate erariale ale domeniului Baia de Arieș, în jurul satelor Dupăpiatră, Balșa, siguranța publică e în primejdie. Dacă față de acestea, și mai ales față de locuitorii Albacului nu se iau în lunile de iarnă măsurile cele mai energice, e legitimă teama că la primăvară se pot aștepta tulburări și mai cumplite ¹⁸⁹.

În 21 Comandamentul general își face raportul Consiliului de război, iarăși în comun cu Guvernul. Îl pune în cunoștința mișcărilor de trupe dinspre Banat, dinspre Ungaria, Galiția, ca prin forțe unite, încă

¹⁸⁸ Abrud-Sat, 21 dec. 1784. Of. minier, 1784, nr. 1735. Guv. Trans., 1784, nr. 11992.

¹⁸⁹ Szilágyi, p. 197—198.

înainte de plecarea grănicerilor să împrăștie gloata țăranilor și să restabilească complet liniștea. Din partea generalului Koppenzollern i-a sosit de-acum știrea că de la Timișoara au fost puse în marș prin Făget, Dobra, spre Deva în 19 ale lunii batalionul 3 din regimentul Gyulay, un divizion din batalionul 3 al regimentului Eszterházy, un divizion din batalionul regimentului Károlyi cu maiorul Fronius, iar în 19, 20 și 21 ale lunii două divizioane din regimentul de dragoni Württemberg cu colonelul baron Haan și maiorul baron Rziezan și trei tunuri de câte 3 fontzi cu infanteria. Dar numai cît a primit această veste că și generalul Pfefferkorn a raportat după raportul vicecolonelului Kray, că cea mai mare parte a oastei adunate s-a împrăștiat în liniște, satele Rîu Mare și Cîmpeni au predat o parte a armamentului lor : 26 flinte, 56 lănci, 12 pistoale și peste 100 de furci. Nici Rîu Mare n-a mai răspuns la cererea lui Horea de a-i trimite oameni. După declarațiile a doi soți ai lui Horea, fugiți, numai pe lîngă Horea s-ar mai găsi adunați cîteva sute de răsculați la Albac, Arada și Rîu Mare împotriva cărora înaintează vicecolonelul Schultz cu 700 de oameni, pentru a lichida pe cît posibil complet și această rămășiță. Va reuși sau nu, în orice caz trupele din Banat aflate în marș sînt necesare, și pentru a lăsa acasă pe grăniceri scoțîndu-i din soldă, și pentru a le folosi la ocuparea satelor răscolate. Dacă răsculații nu ar putea fi nici acum îmblîziți, cît timp va mai îngădui vremea se va pătrunde cu toată forța împotriva lor. Dacă ceata lor, deși redusă acum numeric se va menține și pe iarnă, ea va fi încercuită cu un cordon numeros, tăindu-le hrana și comunicarea cu cei din afară. Comandamentul indică apoi în detalii distribuția unei părți a trupelor care vor sosi spre acoperirea liniei Mureșului și pe o parte și pe alta, de la Dobra pînă la Alba Iulia și Sebeș. Trupele care vin sînt din regimentele Gyulay, Württemberg, Károlyi, Eszterházy și vor fi distribuite în mici subunități infanterie-cavalerie. Ele vor fi plasate la Dobra, Ilia, Deva, Orăștie, Vinț, Sebeș și împrejurimi. Cele 3 tunuri care însoțesc infanteria vor rămîne la dispoziția generalului Koppenzollern care va veni la Deva. Din trupele de pe Mureș devenite disponibile o parte se va deplasa spre Iara și Cluj, pentru a acoperi și această lature. Iar dinspre Ungaria generalul Sturm e solicitat ca, dacă va fi nevoie, să trimită și el trupe numeroase pe urma celor două companii din regimentul De Vins trimise la Hălmagiu. Generalii Koppenzollern și Pfefferkorn sînt instruiți să cadă de acord asupra înaintării din toate părțile în caz că folosirea forței va fi și mai departe necesară și operațiile vor trebui continuate. Dacă vicecolonelul totuși nu va reuși în întreprinderea sa, și dacă vremea rea și zăpada care sînt de așteptat nu va pune piedici, Comandamentul nu se va odihni pînă cînd nu va fi stîrpit și cel mai mărunț semn de neliniște¹⁹⁰.

La 21 decembrie generalul Pfefferkorn raportează din Alba Iulia lichidarea. După raportul vicecolonelului Kray acum nu mai există nici o ceată de răsculați. Vicecolonelul Schultz a ajuns, încă în 19 a lunii, în Rîu Mare, fără a găsi pe Horea sau pe vreunul din aderenții săi. Din

¹⁹⁰ Acte vieneze, II. 129, 131. Schaser, *op. cit.*, p. 94—96. Canc. aul. Trans. 694/785.

raport reiese că Horea a fugit spre Crișul Negru, spre a se îndrepta — cum a spus — spre Viena. El, generalul, a ordonat îndată maiorului Stojanich, care se află în Baia de Criș, să trimită cordonului militar ungar descrierea lui Horea și a altor capi ai răscoalei, pentru a-i putea eventual captura în acea parte. Iar vicecolonelului Kray i-a ordonat să pătrundă din nou în Albac cu detașamente puternice, spre a se asigura de liniștea de acolo. Comandanții de unități primesc acum toți ordinul să se preocupe înainte de toate de dezarmarea tuturor satelor din comitatele Zarand, Hunedoara, Alba și din domeniul Zlatnei. Așteaptă doar revenirea (de la Sibiu) a consilierului gubernial Mihail Brukenthal și a contelui Wolfgang Kemény, numit în această împrejurare comisar suprem, pentru a decide asupra dislocării și aprovizionării trupelor. Locotenentului Tiller sarcina dată de a prinde pe Horea îi va fi acum cu atât mai ușoară, cu cât Horea nu mai are aderenți. Păcat numai că n-a fost trimis la mijlocul lunii trecute când a făcut el, generalul, propunerea pentru aceasta. Dar și acum, dacă i-a luat urma, nu-l va scăpa cu siguranță ¹⁹¹.

Dar avem și o relatare țărănească, dinlăuntrul taberei, despre dizolvarea oastei lui Horea, pe a unuia din căpitani săi, Vasile Zgîrciu.

El a fost prins într-un sat din Zarand de către locotenentul Pap din regimentul Orosz, în 19 decembrie 1784. Mama sa e soră cu Cloșca. E născut în Săliște, lângă Abrud. În 13 a plecat cu calul său împreună cu Crișan de la Cernița la Cîmpeni ca să vadă care sînt intențiile lui Horea. Cum toate satele de pe Criș au fost ocupate de armată, s-au speriat și el și Crișan. Trupele în 14 apropiindu-se de Cîmpeni, Horea a dat porunca cetei întregi toți să se întoarcă acasă, altfel vor plăti cu viața. Iar pe el să-l însoțească pînă la Albac și peste munte, el mergînd mai departe spre Crișul Negru pînă la Viena pentru a ajunge la un sfîrșit fericit al celor începute. Dar cum în timpul retragerii s-a tras asupra lor, el Zgîrciu, l-a părăsit pe Horea și ceata lui. După mărturia lui ceata lui Horea consta din satele Albac, Neagra, Gîrda, Bistra, Certeje, Sohodol, Ponor, Mogoș, Rimeș, Săliște, Băița, Bedeleu, Singeorzul Trascăului, Buru. Mai mărturișește că el cu Crișan au publicat mai întîi porunca lui Horea la Curechiu, că a luat parte la prăzile din Brad, Ribița, Abrud, a fost de față la prinderea caporalului Misits și a celor 6 soldați, precum și a omului din Hălmațiu (vameșul), și că a îndemnat în aceste părți la răscoală ¹⁹². E lămurit : el a fost însoțitorul lui Crișan la Curechiu, nu Cloșca sau altul.

În fața puterii copleșitoare a armatei Horea nu mai avea mult de ales. Nu mai era posibilă nici vreo răstălmăcire : armata împăratului a sosit și venea cu toată puterea împotriva țaranilor. Iar pe urmele ei pacea și iertarea, vestite de episcop, topeau văzînd cu ochii rezistența. Ce șanse mai putea avea o oaste țărănească rămasă acum singură, fără alt sprijin, în fața armatei care nu mai avea acum în față decît un singur obiectiv ? Să mai riște un al doilea Blăjeni ? Să aștepte iarna ? Iarna neobișnuit de blîndă de pînă aci favorizase acțiunea armatei, iar o iarnă grea, care putea să urmeze, pentru un mare grup strîmătorat într-un spațiu mic și atât de

¹⁹¹ Acte vieneze, II, 135.

¹⁹² Ascultare, Buceș, 19 dec. 1784. Arh. Comisiei, V, 902—903.

lipsit de mijloace de existență, nu putea decît să grăbească prăbușirea. În schimb amnistia generală, într-o luptă fără sorti de izbîndă, era adevenitoare. Cîte frămîntări vor fi fost în acest ultim act al dramei, cîte discuții, cîte incriminări, cîte defectiuni ? Cu cîte întrebări, explicații îl vor fi asaltat țărani pe Horea în acest moment ? Cîte întrebări își va fi pus, în ce nehotăriri se va fi zbatut Horea însuși ? Rămîn toate numai de bănuît. La plecare Horea găsi totuși cuvîntul de îmbărbătare : lupta n-a fost zadarnică, el va merge acum din nou la împăratul să-i dezvăluie sensul și să aducă rezultatul dorit. Le mulțumi oamenilor că l-au ascultat și au făcut toate după voia lui și s-au ținut de poruncile sale. Împreună cu Cloșca se despărțiră apoi și de ultimii țărani care-i mai petrecură și apoi se cufundară în Munți.

În raportul din 23 decembrie, reafirmînd restabilirea liniștii, generalul Pfefferkorn insistă asupra stărilor de la Rîmeț, Ponor și Mogoș. Aci nu pot fi plasate pe iarnă decît puține trupe sau deloc. La repartitia trupelor va încerca să țină seama mai ales de aceasta. Munții Albacului trebuie să rămînă neocupați în timpul iernii, parte pentru că trupelor acolo nu li se poate aduce hrană, parte și pentru a cîștiga încrederea lui Horea și a pușinilor aderenți care i-au mai rămas, ca să se stabilească poate aici și să fie apoi prins de comune (cum au promis) sau de detașamentele militare ¹⁹³.

Într-un alt raport, din aceeași zi, pune întrebarea dacă acum, după ce răsculații s-au împrăștiat și liniștea a fost restabilită, mai e nevoie de adus atîtea trupe din Banat, Ungaria, Galitia. Dacă nu se intenționează ca prin mulțimea trupelor să se prevină eventuale neliniști viitoare, pentru împrejurările actuale sînt puse în mișcare prea multe trupe, mai ales de cavalerie. Cît privește numărul grănicerilor din cîmpul răscoalei, vicecolonelul Kray a avut 938 de oameni din regimentul II secuiesc, iar vicecolonelul Karp 733 din regimentul I românesc ¹⁹⁴.

În ziua următoare, 24 decembrie, retractează : s-a pripit cînd a afirmat ieri că sînt în marș prea multe trupe. Calculase unitățile care vin la efectivul lor complet. Fiind vorba însă de unități de garnizoană, companiile numără cel mult 75 de pușcași, și atunci 8 companii numără cel mult 600 de pușcași ; abia acoperă plecarea batalionului de secui de 938 de oameni. Roagă, dacă e posibil, cele 8 companii să înlocuiască numai regimentul I românesc, batalionul de secui sub comanda vicecolonelului Kray, de care, datorită activității sale și cunoașterii locurilor, aproape nu se poate lipsi, să rămînă și pe mai departe. La sosirea acestor trupe deci maiorul Stojanich cu 400 pînă la 500 de infanteriști români și toți husarii secui ar putea fi trimiși acasă, cei din urmă putînd fi înlocuiți prin 2 divizioane, unul din regimentul Württemberg, celălalt din regimentul de Toscana. Iar batalionul Gyulay care sosește din Galitia ar putea înlocui divizionul secuiesc staționînd la Iara și Gilău. Și cum Baia de Arieș, Ponor, Mogoș și Rîmeț, după raportul lui Kray, aproape că nu pot fi

¹⁹³ Acte vieneze, II, 150.

¹⁹⁴ *Ibidem*, 151.

ocupate, cu căderea zăpezii fiind imposibilă aprovizionarea trupelor, ele ar putea fi utilizate astfel :

Generalul Koppenzollern cu trupele sale care vin din Banat să ocupe și să apere malul de dincolo (stîng) al Mureșului de la Dobra pînă la Sebeș și comitatul Hunedoara. Dintre trupele sale o aripă din 1-ul divizion din regimentul de Toscana s-ar putea deplasa, una la Șoimuș, alta la Brad, alta la Baia de Criș. Batalionul de grenadierii ar urma să fie dispus la Hălmagiu, prin care trupele cordonului dinspre Ungaria ar deveni de prisos. Vicecolonelul Kray cu batalionul său, împreună cu maiorul Adorjan cu 4 companii din regimentul Gyulay, ar urma să ocupe Abrud, Cîmpeni, Bistra, Cărpiniș și Buceș. Vicecolonelul Ott ar urma să se deplaseze cu o aripă la Zlatna și cu una la Bucium, cu una la Abrud, cu alta la Buceș. Maiorul D'Olcinengo ar veni la Zlatna cu cele 4 companii ale sale și atît el, cît și căpitanul Richard cu 2 companii din regimentul Orosz sînt puși la dispoziția vicecolonelului Ott. Colonelul Hellebrandt cu divizionul său și cu cel de al 2-lea divizion vor fi dispuși în altă parte.

Cu acest plan punctele de sprijin militar vor fi puține dar puternice, și care nu numai se sprijină reciproc, dar pot fi utilizate oriunde e nevoie.

Vicecolonelul Karp i-a trimis diferite plîngeri împotriva stoarcerilor și abuzurilor nobilimii din regiunea sa. Cum acest procedeu nepermis ar putea tulbura cu ușurință liniștea obținută cu atîtea eforturi și care și altfel e numai aparentă, el, generalul, le-a supus spre cercetare și rezolvare Comisiei de investigație, care se află acum la Deva¹⁹⁵.

În 24 decembrie generalul Fabris și guvernatorul, în raportul lor comun către împăratul îi puteau anunța și ei sfîrșitul răscoalei. Rapoartele generalului Pfefferkorn sosite de la 21 încoace — relatează ei — confirmă că liniștea s-a restabilit pretutindeni și răsculații s-au împrăștiat cu totul. Ele asigură că nu mai există nici o trupă de țărani răsculați. Se mai vorbea de o trupă de cîteva sute. Dar armata a cutreierat toate satele pînă departe în munți, acoperite de acum de zăpadă, vicecolonelul Schultz a încercuit amîndouă satele, Albac și Arada, unde se credea că se află Horea cu ceilalți căpitani și partizani ai săi mai de frunte, a cercetat satele cu cea mai mare grijă. A văzut însă că nu mai e nici o trupă de țărani, n-a găsit nici pe Horea nici pe vreunul din adepții săi. Horea văzîndu-se părăsit de ai săi, va fi trebuit să fugă la timp cu puținii care i-au mai rămas, în munți, pe căi numai lui cunoscute, sau se va fi dus, cum se aude, peste Criș, în Ungaria. S-au trimis în munți patrulare puternice să-i prindă dacă se poate. Trupelor li s-a dat ordin să supravegheze cu cea mai mare atenție pe locuitori, să urmărească pe cei care lipsesc, să aresteze pe cei care se întorc tîrziu sau pe ascuns acasă, sau în alt fel li se vor părea cît de cît suspecti. Și, firește, să privegheze cu deosebită atenție pe Horea și pe partizanii săi mai de frunte. S-a comunicat numaidecît comandamentelor care fac cordonul militar dinspre Ungaria și descrierea lor personală, să-i urmărească dacă se vor fi retras

¹⁹⁵ *Ibidem*, 152.

peste Criș, să-i prindă sau să-i nimicească. Trupele acum se ocupă mai ales cu strângerea armelor de prin sate. Încetul cu încetul locuitorii le restituie, parte le aduc chiar dînșii. Adună de asemeni lucrurile luate de la nobili ca să le redea proprietarilor lor. Acum se fac, în înțelegere cu autoritatea civilă, planurile pentru repartizarea trupelor, ca să fie bine prevăzute cu armată toate ținuturile care au fost revoltate, ca supușii să fie ținuți în friu și să li se taie definitiv orice prilej de a mai începe astfel de mișcare, nu numai acum, ci și în viitor. Iar cînd trupele se vor instala în sate, grănicerii vor fi trimiși la regimentele lor¹⁹⁶.

Raportul mai comunică mișcările de trupe spre Transilvania ale generalului Sturm. Împrejurările schimbate însă nu mai fac acum necesară înaintarea tuturor acestor trupe. S-ar putea ivi și greutăți cu subzistența lor. Generalul Sturm a fost instruit în consecință să oprească pentru un moment trupele la locul care le-a fost fixat, pînă la sosirea de noi ordine. Să țină însă mai ales cavaleria în apropiere. Dar numai cîtă este necesară, restul să aștepte în Ungaria. Mai ales că pentru evenimente noi stau la dispoziție și trupele generalului Koppenzollern. Tunurile, oriunde s-ar găsi în drum, să fie adăpostite la loc sigur¹⁹⁷.

În 25 decembrie un alt raport al generalului Pfefferkorn. Toate rapoartele confirmă restabilirea liniștii. Excepție fac puține sate, care după raportul căpitanului Richard au comis în timpul răscoalei cele mai mari crime și ticăloșii. Aceste sate sînt locuite de locuitorii lor atît timp cît nu este armată acolo : la apropierea soldaților fug toți în păduri. Însărcinează pe comandanții trupelor să le constrîngă cu forța la predarea armelor și restituirea lucrurilor prădate. Chiar acum a primit raportul maiorului Stojanich despre sosirea trupelor din Ungaria. Generalul Sturm a și trimis un ofițer la Comandamentul general pentru a lua ordine. Rămîne de văzut cum va dispune Comandamentul în privința lor. Cum ordinul primit sună că batalionul de grenadierii ar trebui deplasat mai aproape de Sibiu, socotește că cel mai potrivit e să fie plasat la Sebeș¹⁹⁸.

În 27 decembrie Comandamentul se adresează iarăși generalului Pfefferkorn, generalului Sturm, vicecolonelului Karp. Sînt ordine în consecință, în legătură cu distribuția trupelor, lăsarea la vatră a grănicerilor, reținerea vicecolonelului Kray. Fuga supușilor în păduri la apropierea armatei, despre care raportează căpitanul Richard, e numai din pricina fricii, ei îndoindu-se încă de cum vor fi tratați. Trebuie să li se explice deci, pe cît posibil, amnistia pe înțelesul lor, prin ceea ce ar putea fi îndemnați să-și predea de la sine armele. Dacă valoarea puștilor ar fi cauza că nu vor să le predea, le-ar putea fi bonificate. Toate armele predate trebuie trimise spre păstrare la Alba Iulia, specificîndu-se și care au fost predate de bună voie, care au trebuit luate cu forța. Să comunice nu numai efectivele trupelor, ci și numărul tuturor morților și răniților,

¹⁹⁶ Raportul citat în traducerea literală la Densușianu, p. 395—397. Și la Szilágyi, p. 121—182. Acte vieneze, II, 134. Caietele, XIV, f. 58—66. Locotenent col. Petru Ott la 29 dec. raporta și el din Baia de Arieș că poporul se poartă bine întru toate, servește naturalele. Arh. St. Cluj, fam. Kemény, data respectivă.

¹⁹⁷ Acte vieneze, II, 134. Aici copia raportului în întregime.

¹⁹⁸ *Ibidem*, 153.

atit din armată, cât și din răsculați, precum și pierderile de cai. De asemenea și cîți prizonieri au fost făcuți. Comisarul provincial suprem, contele Kemény, trebuia să ajungă la dinsul pentru a se înțelege asupra subzistenței trupelor.

Vicecolonelului Karp îi cere ca, întrucît grănicerii vor fi lăsați acasă, să comunice necesarul de trupe care să-i înlocuiască, să ocupe Valea Hațegului și să asigure cu detașamente satele. Se înțelege de la sine că e necesară și întărirea cordonului de graniță pentru a opri emigrarea, și aceasta trebuie făcut cu grăniceri. Să vegheze și în acea parte ca Horea și aderenții săi să nu poată trece cu nici un chip de acolo, și dacă s-ar arăta să fie numaidecît arestați ¹⁹⁹.

Într-un alt ordin, din aceeași zi, îl pune în cunoștința mișcărilor de trupe ale generalului Sturm, dinspre Bihor, Zalău, Baia Mare, cunoscute din raportul acestuia. Și aceste trupe sînt puse sub comanda sa (a generalului Pfefferkorn) pentru a le pune la dispoziția colonelului Lebzelter din regimentul Gyulay. Ceea ce să comunice și generalului Sturm ²⁰⁰.

Adresîndu-se cu aceeași dată și deosebit generalului Sturm, Comandamentul îi comunică dispozițiile sale privind trupele trimise de el, așezarea și subzistența lor ²⁰¹. În aceeași privință se adresează Comandamentul, în aceeași zi de 27, și Guvernului și divizionarului campestru din Sibiu. Tot așa și Comandamentului militar ungar, comunicîndu-i și fuga lui Horea peste Criș spre Ungaria. Soția lui Horea stă tot timpul la Beiuș, în comitatul Bihorului. Chiar dacă Horea nu s-ar duce la ea, acolo s-ar putea găsi multe din lucrurile prădate. Comandamentul general ungar să fie deci cu atenție deosebită în comitatele Bihor și Arad, mai ales dinspre granițele Transilvaniei, pentru ca Horea să poată fi arestat, cercetînd bine și dacă nu se găsesc la el lucruri prădate ²⁰².

Raportul Comandamentului (comun cu Guvernul desigur) din 27 decembrie către Consiliul de război e de-acum deplin liniștitor. Rapoartele care sosesc confirmă tot mai mult menținerea liniștii publice, încet încet supușii predau armele, ba chiar și lucrurile prădate. Ba pe unele locuri predau chiar din proprie inițiativă pe aderenții lui Horea prin care au fost amăgiți. În schimb alții se țin încă departe de sate de frica pedepsei, dar care vor reveni la rîndul lor și ei de îndată ce se vor fi convins prin exemplul celorlalți de avantajul amnistiei și siguranței lor depline. Pe lângă aceasta, toate trupele au fost instruite ca în chip blind și în comun cu autoritățile civile să-i îndemne la liniște și la întoarcerea la casele lor. Zăpada multă care a căzut face și ea necesar ca trupele să fie așezate la locurile lor de încartîrire. Acum se ocupă de distribuirea trupelor așa fel ca etc. Dau iarăși relații despre trupele care sosesc, despre întreținerea lor, despre husarii secui, despre grăniceri în genere, despre distribuția regimentelor de linie, a pedestrimii, călărimii, despre luarea în comun a măsurilor de către generalul Pfefferkorn și comisa-

¹⁹⁹ *Ibidem*, 142.

²⁰⁰ *Ibidem*, 141.

²⁰¹ *Ibidem*, 138.

²⁰² *Ibidem*, 137, 139.

rul provincial suprem, contele Kemény. Comandantul general el însuși se va deplasa pe câteva zile în acele părți pentru a da dispozițiile necesare²⁰³.

Răscoala reprimată, trebuie luate măsurile militare de siguranță, prevenită posibilitatea reaprinderii ei. Comandamentul general, generalul comandant al operațiilor, Consiliul de război fac planuri de distribuție a trupelor. Trebuiau asigurate înainte de toate Hunedoara, Zărandul, Alba, Țara Hațegului.

Iată un asemenea plan, desigur al Comandamentului general.

Generalul Koppenzollern rămâne la Deva cu maiorul Fronius și 1 divizion din regimentul Károlyi și ocupă Hălmagiul cu o companie din regimentul De Vins, iar cu cea de a 2-a companie Baia de Criș. Cu cel de al 3-lea batalion din regimentul Gyulay ocupă Brad, Crișcior, Buceș și Abrud, cu divizionul din regimentul Eszterházy ocupă regiunea Dobra și Ilia. Cu cele 2 divizioane din regimentul Württemberg ocupă, cum va crede, valea Mureșului de la Dobra pînă la Vințul de Jos, inclusiv Sebeșul, iar cu o aripă valea Hațegului, unde, dacă va fi necesar, poate fi detașată spre întărire o companie dintr-unul sau din celălalt batalion. Dacă va fi necesar va ocupa și Cîmpenii. De artilerie va dispune cum va crede domnul general.

Generalul Pfefferkorn rămîne la Alba Iulia cu batalionul de gardă din regimentul Orosz, din care cu un divizion va ocupa Zlatna. Cu al 3-lea batalion din regimentul Gyulay va ocupa Cîmpeni, Lupșa, Baia de Arieș, Mogoș, Ponor și Rîmeț. Maiorul Olcinengo personal poate să rămînă la Turda, cu o companie din cele 4 ale batalionului de gardă Gyulay ocupă Iara, o companie va trimite-o la Tîrgu Mureș, pentru Turda și împrejurimi reținînd 2 companii. Maiorul Adorjan cu 2 companii va merge la Cluj. Dintre celelalte 2 companii una va ocupa Gilăul, iar cea de a 4-a, va fi dispusă la Huedin. Jumătatea de companie venită de la Gherla la Cluj se va întoarce la Gherla. Batalionul de grenadieri Klestinsky cu artileria de care dispune va merge la Sebeș sau la Miercurea Sibiului. Regimentul de Toscana se va stabili în fostele lui cartiere de staționare, excepție al 2-lea escadron din al 2-lea divizion, pe care generalul îl distribuie cum va crede. Toate trupele de graniță, atît infanteria cît și cavaleria, împreună cu vicecoloneii Kray, Schultz, maiorii Stojanich și Hegyesi vor pleca spre casă îndată ce vor fi înlocuite cu alte trupe.

Trupele din Munți și de la poalele lor vor fi aprovizionate cu piine de la Deva, Brad, Zlatna, Alba Iulia și Cluj, iar cu ovăz și fin de la țărani²⁰⁴.

Un alt plan, desigur al generalului Pfefferkorn, pentru asigurarea Munților. Centrul de distribuție ar trebui să fie Zlatna, unde sînt necesari 250 infanteriști și 50 cavaleriști. Dintre aceștia, pentru a asigura comunicațiile cu Mogoș, Ponor și Rîmeț, va fi nevoie de un detașament de 40 de oameni, care să fie plasați pe muntele Vulcoi, unde se găsesc

²⁰³ *Ibidem*, 143. Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 92.

²⁰⁴ Acte vieneze, II, 144.

patru case și mai pot fi construite câteva colibe. În linie dreaptă de la Zlatna spre Mogoș, Ponor și Rîmeț va fi trimis maiorul Olcinengo cu 190 de oameni care s-ar putea adăposti în casele care se găsesc mai aproape unele de altele. În continuare de la Rîmeț la Baia de Arieș, ținînd sub ascultare satele domeniului plus Lupșa și Valea Vinții, pu-tîndu-se ține comunicarea într-o parte cu Sîngeorzul Trascăului, într-alta cu Rîmețul, va fi nevoie de 200 infanteriști și 50 cavaleriști. De la Baia de Arieș, pe Arieș în sus ar trebui ocupat Cîmpeni cu un detașament de 700—800 de oameni, urmînd ca de aici să fie ocupate Bistra, Rîu Mare, Rîu Mic. De aici ar putea fi asigurată comunicarea cu Baia de Arieș, Abrud, Rîu Mic, postul principal fiind aici, întrucît e mai aproape de Rîu Mare. Abrudul trebuie ocupat și el de un detașament de vreo 300 de oameni, trebuind să comunice în toate părțile, înspre Baia de Arieș, Cîmpeni, Zlatna, Buceș, Roșia, Mușca, Aripa stîngă de la Zlatna, respective de la Abrud trece peste Buceș, Crișcior și Dupăpiatră, ținînd comunicarea cu Zarandul. În Crișcior e nevoie de un detașament puternic numai de cavalerie pentru a acoperi întreg Zarandul. În Zarand, unde cavaleria ar putea fi folosită peste tot, ar trebui ocupat Bradul, Baia de Criș și Hălmagiul. Băița ar trebui să primească un detașament pentru a asigura comunicația cu Zarandul și a acoperi minele regale. Tot așa și Balșa, un sat foarte cerbicos, pentru a asigura comunicația între Crăstie și Zlatna. Cordonul care ar urma să fie tras de la Deva la Alba Iulia și de acolo la Aiud, apoi pe Tîrnave, poate fi astfel mai ușor stabilit după împrejurări și proporția trupelor²⁰⁵.

La 31 decembrie vicecolonelul Karp comunica și el distribuția trupelor sale, 938 de oameni. Asigură și el că deplasarea trupelor s-a făcut așa fel ca nu numai neliniștilor să se pună capăt peste tot, dar și emigrarea să fie stăvilită, cel puțin pe timpul iernii, o unitate sprijinindu-se pe cealaltă. Pentru castelul Hunedoarei și fierăriile domeniului a dat 206 grăniceri infanteriști și 21 husari secui, și mai socotește necesari 55 de oameni cu care să asigure și comunicarea cu Deva. Pentru Hațeg a dat 213 oameni. Pentru acoperirea pasului Vulcan spre Țara Românească a dat 51 de oameni și mai e nevoie de 100 de infanteriști. În total mai e nevoie de 375 de oameni²⁰⁶.

Consiliul de război abia acum, cu data de 28 decembrie, comunică nemulțumirea împăratului că nu i s-a raportat mai detaliat asupra incidentelor care s-au produs, uciderilor de soldați de către răsculați. Tot pentru informarea împăratului cere și raport complet asupra celor morți, răniți sau prinși de la începutul tulburării pînă acum, ofițeri, soldați, nobili și alți supuși, pe cît posibil și răsculați, raport care trebuie repetat din timp în timp și pe viitor, tot timpul cît vor mai dura neliniștile²⁰⁷.

În stadiul în care se găsea acum răscoala era într-adevăr timpul pentru un asemenea bilanț.

²⁰⁵ *Ibidem*, II, 157.

²⁰⁶ *Ibidem*, III, 16.

²⁰⁷ *Ibidem*, 24.

Acțiunea de pacificare era acum mult ușurată. Oamenii, descurajați, își predau tot mai mulți armele, caută tot mai mulți calea salvatoare a amnistiei. La 29 decembrie e trimisă, printre altele, și o lance de lemn pe care Horea ar fi dat-o drept model pentru făcutul lăncilor de fier²⁰⁸.

Episcopul, și el, socotind că și-a încheiat în Munți misiunea, plecă spre Deva. În 20 decembrie scrie Guvernului din Feneș. A trecut — relatează el — prin Zlatna, unde a stat o zi, iar acum e în drum spre Alba Iulia. Din Cîmpeni a primit două relatări, de la preoții rînduiți pe lângă vicecoloneii Schultz și Kray, că oamenii din zi în zi se îndreaptă și nu încetează mai ales de a aduce armele. Locuitorii din Vidra au prins pe un căpitan al lui Horea și l-au predat vicecolonelului Kray. Tot cercul Cîmpenilor s-a supus și e în liniște, afară de parohia Arada, unde se spune că se ascunde Horea cu ai săi²⁰⁹.

La 21 decembrie relatează contelui Jankovich despre activitatea sa din Munți, acum din Alba Iulia. Dînd dispoziții în Feneș, ia drumul Devei, prin Orăștie, ca să dea seama personal de starea lucrurilor. Satele domeniului Zlatnei prin care a trecut s-au reîntors la pace și la casele lor și și-au predat felurile lor arme, afară de parohia Albacului, unde se spune că se găsește Horea. Ba după spusele preoților atașați miliției, și cei risipiți prin munți continuă să-și predea armele și să revină la pace²¹⁰.

În aceeași zi de 21 face și o altă întîmpinare la Guvern, împotriva afirmației lui Mihail Brukenthal că la intervenția lui ar fi eliberat vicecolonelul Kray pe cei prinși din Blăjeni. Adevărul e — spune el — că ei au fost eliberați pe chezășia în scris a preotului și bătrînului satului și cu scopul ca locuitorii satelor din jur să nu se teamă, nici să nu fugă din fața soldaților, să nu creadă răsculații că soldații au venit să-i ucidă, ca prin acest exemplu ei să se întoarcă la casele lor și să-și predea armele. Au și adus în aceeași zi armele soldaților dezarmați, recunoscînd milostivirea împăratească arătată prin amnistia generală, fiind și un exemplu de pace pentru ceilalți răsculați. Ceea ce vicecolonelul poate confirma. Dacă totuși Guvernul va socoti dăunătoare această eliberare, scrisoarea de chezășie e la mîna vicecolonelului și ei pot fi readuși la închisoare²¹¹.

Tot la 21 decembrie și tot din Alba Iulia cerea Guvernului cercetarea cît mai repede a preoților neuniți prinși, care se găsesc în închisorile comitatelor Alba și Hunedoara, parte prinși de vicecolonelul Kray, preoți care n-au fost nici renitenți, nici n-au lipsit de acasă, nici n-au stat ascunși, au ajuns la închisoare doar prin pîri îndoielnice; unii au fost prinși chiar după publicarea amnistiei²¹². I s-au plîns, evident, preoții închiși în Alba Iulia.

²⁰⁸ Caietele, XXXV, f. 10—17.

²⁰⁹ Guv. Trans., 1784, nr. 11877. Arh. Comisiei, I, 1187—1188.

²¹⁰ *Ibidem*, I, 904.

²¹¹ Guv. Trans. 1784, nr. 11889.

²¹² Guv. Trans. 1784, nr. 11741.

În 25 decembrie răspunde, acum din Deva, la solicitarea Comisiei, despre acțiunea sa de pacificare fie alături de consilierul și comisarul Mihail Brukenthal, fie în drumul propriu, acțiune cunoscută din rapoartele sale de pînă azi. La Cîmpeni, unde era adunată cea mai mare mulțime de răsculați, s-a dus alături de vicecolonelul Kray și de trupa sa. Dar în afară de cîțiva oameni trecători singuratici n-a apărut nimeni. Chemați însă, în aceeași zi, au venit din toate satele preoții cu credincioșii lor, anume din parohiile Sohodol, Poiana, Rîu Mic, Neagra, Rîu Mare, Albac, Certeje, Ponor. Punîndu-le în vedere amnistia generală, mult i-a îndemnat și pe loc, și în biserică, unde a făcut slujbă și unde s-au adunat la vreo 600 de oameni, la liniște și pace și întoarcere la casele lor, la predarea armelor și la ascultare față de înaltele ordinațiuni guberniale. Au promis să împlinească toate cele propuse și în semn de supunere au adus puști, flinte, lănci, făgăduind să aducă și toate armele pe care le vor mai putea găsi la ei sau la conlocitorii lor și să le predea vicecolonelului. Numai din parohia Albacului de Sus, Arada, unde se spune că își are adăpostul corifeul Horea, n-au apărut la citația sa nici parohul nici parohienii. Cum a plecat într-acolo vicecolonelul Schultz cu miliția, avînd atașat pe Popa Lazăr din Abrud-Sat cu misiunea să le citească și publice răsculaților amnistia generală și să-i cheme la pace, acesta în 19 citîndu-li-o i-a adus aceeași veste, că poporul a revenit la pace, depunîndu-și armele cu excepția parohiei Arada, al cărei preot pentru că a ascuns la ei în biserică lucruri suspecte și pentru că e rudă de sînge cu corifeul Horea și de multe ori l-a primit în casa lui, ar fi fost arestat și locuitorii ar fi fost de partea lui. Preotul Ioan din Țebea de pe lîngă vicecolonelul Kray relatează și el în aceeași zi că poporul nu încetează să aducă armele și că locuitorii din Vidra au prins ei pe un căpitan al lui Horea și l-au adus la vicecolonel. Și de la protopopul Hunedoarei, Petru, a primit o relatare din 16, că toate satele din protopopiatul său, cu excepția a două sate unite din districtul Hațegului, au revenit la liniște, dorînd să dea ascultare atît înalțelor ordinațiuni regale, cît și domnilor pămîntești. Speră ca după exemplul lor să se supună și altele ²¹³.

Din Deva la 16/27 decembrie se adresează prin pastorală protopopilor și preoților. Obiectul e restituirea lucrurilor prădate, indiferent dacă sînt bani, vite sau orice altceva. Credincioșii au promis să le restituie și în acest sens a asigurat și el, episcopul, Guvernul. Auzînd însă că nu s-au ținut de promisiune, nu-i eliberează de păcatul jafului și furtului de lucruri străine pînă cînd nu vor restitui conștiincios totul și nici nu se vor putea elibera de teamă dacă vor persista în îndărătnicie. Ei, protopopii, preoții să înduplece inima poporului, să răspundă de toate în fața comisarului trimis de Curte. Să îndemne poporul să nu ascundă nimic, nici cea mai mică valoare. Dacă ei preoții sau poporul vor dovedi nesupunere, sufletele celor care au o părtică numai de vină vor fi blestemate și alungate din împărăția Domnului ²¹⁴.

²¹³ Arh. Comisiei, I, 1028—1030.

²¹⁴ *Ibidem*, 1071—1073 (trad. germană).

În 28 decembrie relatează apoi larg, pe 6 pagini, tot din Deva, asupra întregii sale misiuni și a rezultatelor ei. Plecat împreună cu comisarul gubernial Mihail Brukenthal, la Miercurea au publicat cu prilejul târgului în două locuri patenta de liniștire din 11 noiembrie. La Alba Iulia în 13 noiembrie, în târgul de săptămână s-a publicat în prezența amîndurora, o a doua patentă, aceasta întocmită la Sebeș (*Sabaesii confecta*), și dojenind cu grai viu poporul pentru cele săvîrșite, și îndemnîndu-l să restituie prin preoți cele prădate. În 15 s-au publicat și distribuit în satele din jur alte patente, să nu se încreadă nici pe față nici pe ascuns în minciunile amăgitorului Horea, nici în cărțile lui ațîțind poporul la răscoală. (Ceea ce a propovăduit mereu.) În înțelegere cu comisarul gubernial Mihail Brukenthal a fost trimis doctorul de ochi Molnar în Zarand, la locul amăgitorilor, să le afle păsurile dacă au, care au și fost prezentate Guvernului. Însă nici Crișan, nici Horea n-au ținut în pace pe răsculați. Horea, după cum s-a aflat de la vicecolonelul Schultz, n-a venit la locul stabilit (la Tibru și la Sebeș desigur) și după relatările protopopilor de Hondol și Trestia poporul stăruie în răzvrătire. În înțelegere cu comisarul a plecat atunci de la Sebeș la Orăștie. Acolo preoții și locuitorii din Orăștie și din toate satele de dincoace de Mureș, auzind de sosirea lui, au venit la el și ascultîndu-l, au promis să înceteze cu totul orice tulburare, să restituie cele prădate și să se supună ordinelor guverniale. Tot așa și cei din jurul Devei, să fie ascultători înaltelor ordinațiuni și poruncilor domnilor pămîntești. După relatarea protopopului de Trestia în unele sate liniștea s-a restabilit, în multe însă locuitorii s-au ridicat din nou și au plecat spre Hălmagiu. După relatarea preoților din Băcia și Visca, cîteva sate s-au supus, dar cerînd să li se ușureze întrucîtva slujbele domnești, căci uneori trebuie să facă slujbe și duminica. Primind de la dregătorii comitatului oral relatarea că un preot unit din Bretea, cu numele Zaharia, ar fi răspîndit prin satele din jur porunca, din fiecare casă să se trimită în ajutor cîte un om, altfel satul va fi ars, pentru a preveni răul, a trimis și aci patentele guverniale în toate locurile. Reține suspiciunea pentru fostul vicar Popovici. A luat apoi drumul Bradului. Cu acest prilej a cerut de la Guvern instrucții ce să-i răspundă lui Horea dacă se va întîmpla să ceară ceva. Prin Șoimuș, unde în semn de supunere au început să restituie lucrurile prădate, a mers în Țebea, unde a chemat iarăși pe preoți și pe credincioșii lor, instruindu-i în același sens, ceea ce a predicat și în biserică. Același apel la liniște și pace l-a făcut și în Brad și Crișcior. După conflictul de la Blăjeni a obținut de la țărani să aducă flintele soldaților dezarmați și caii celor uciși. A publicat apoi amnistia generală primită de la Guvern și pe care a trimis-o și preoților. A publicat-o apoi în Abrud și în Cîmpeni, poporul declarînd că renunță la răscoală, depunîndu-și armele etc., cu excepția parohiei Arada. Cei din Cîmpeni i-au prezentat și felurite plîngeri, la care el n-a putut răspunde, ele fiind de competența Comisiei. Prezintă și relatarea preotului din Deva despre cei decapitați fără spovedanie și cuminecătura ²¹⁵.

²¹⁵ *Ibidem*, 1157—1162

Popa Lazăr Ștef, preotul neunit din Abrud-Sat, în 14/25 decembrie scrie episcopului că din biserica din Abrud s-au furat potirul și altele. Bănuieste pe ungurii din oraș și pe secui, dar numi și dovedi pe făptași nu-i poate. Oamenii se îndreaptă foarte mult, se silesc să extrădeze pe Horea și Cloșca, au și dat câțiva căpitani pe mâna soldaților. Ungurii însă răspindesc vorbe netrebnice printre țărani, că amnistia publicată nu ține decît pînă cînd oamenii se întorc acasă, dar după aceea toți vor fi supuși sabiei. Așa, oamenii, înspăimîntați, nu stau deplin liniștiți în casele lor ²¹⁶.

La 18/29 decembrie îi scrie iarăși că oamenii își vin în fire și se îndreaptă, dau armele și prăzile. Doi din cei care au omorît pe vagmistru sînt prinși. Hoțul care a trăit șapte ani în pădure, iar acum în răscoală a fost ațîțător, a fost prins și el. Despre Popa Petru din Arada oamenii spun că n-a fost soț al lui Horea, decît doi frați ai lui. Oamenii din Arada nu s-ar fi ridicat împotriva lui Horea, dacă preotul lor n-ar fi fost prins. Au spus în fața lui, a Popii Lazăr, că mai bine să fie extrădați oamenii răi, decît să piară nevinovat preotul lor ²¹⁷.

Popa Lazăr scria din Cîmpeni a treia zi după prinderea lui Horea și Cloșca. Fusesse și el printre preoții care au botezat pe ungurii din Abrud, iar acum își răscompăra vina făcînd serviciu de pacificare.

Episcopul de Arad, Petru Petrovici, își continuă și el acțiunea de pacificare cu care a fost încredințat. În 25 decembrie relatează contelui Jankovich despre ceea ce îi scria maiorul Stojanich, că pe unele locuri mai bîntuie încă răscoala și că e nevoie ca el, episcopul, să meargă cît mai degrabă în districtul Hălmaგიului. A plecat numai decît în satele Pleșcuța, Aciuța și Ciuci, despre care se spunea că sînt cele mai rebele. Aci personal a rechemat pe cei fugiți în munți, i-a adus la pace și liniște, dispunînd să dea ascultare domnilor pămîntești și să-și facă slujbele. Venind în Hălmaგიu, a strîns poporul și l-a lămurit asupra gravității faptei sale, înșelăciunii netrebnicului Horea. Citindu-le patenta de amnistie s-au liniștit, lucrurile duse, afară de cele arse, le-au dat la mîna preoților. Se plîng însă amar toți într-un glas de insuportabilele exactiuni ale domnilor pămîntești, de îngreunările lor, cerînd să li se facă ușurare, căci aceasta a fost unica pricină și a acestei funestissime și primejdioase tulburări ²¹⁸.

Vichentie Popovici, episcopul Virșetului și Caransebeșului, într-o circulară din 2 decembrie, îndeamnă și el preoții să se îngrijească ca poporul „să nu îndrăznească a se ridica la vreo răutate, ci mai virtos a urma norodul în odihnă și întru ascultarea către stăpînitorii” ²¹⁹.

Răscoala a fost reprimată de forța armelor militare. În fața armelor țărănești în acțiune s-au dovedit suficiente forțele armatei locale, regimentele de linie și de graniță din interior, în care s-au distins cu deosebire unitățile secuiești. A fost nevoie însă de această regizare spectaculară de arme pentru împînzirea țării, și mai ales a regiunilor răscolite,

²¹⁶ *Ibidem*, 108.

²¹⁷ *Ibidem*, 609.

²¹⁸ *Ibidem*, 952—954.

²¹⁹ Feneșan, *op. cit.*, p. 769.

spre a copleși pornirile țărănimii și a preveni reaprinderea și lățirea răscoalei.

Împăratul însuși comunica noutatea încetării ei în „Wiener Zeitung“, în textul redactat, desigur, chiar de el :

„Din ultimele rapoarte sosite din Transilvania reiese că românii care s-au răsculat în o parte a comitatului Hunedoarei unit cu al Zarandului, în urma măsurilor militare corespunzătoare și după ce parte prin episcopii lor, parte prin autoritățile politice au fost scoși din rătăcirea lor nesocotită (*benommenen Irrwahn*), fără să se recurgă la forță și fără vărsare de sînge au fost înduplecați să se întorcă la casele lor, să depună puținele arme pe care le aveau, recunoscîndu-și cu căință greșeala, și acum osteneșc în căutarea și prinderea celor care i-au indus în eroare, a nelegiuirii de Horea și a soțului său Cloșca, fugiți acum singuri prin munți și păduri“²²⁰.

Cît adevăr cuprindea comunicatul, ne-o spun copios faptele. Răscoala a cuprins numai atîta ? S-a liniștit atît de ușor fără a se recurge la forță și fără vărsare de sînge, țărani lăsîndu-se lămuriți de „rătăcirea“ lor și „recunoscîndu-și cu căință greșeala“, ostenind acum în căutarea celor care „i-au indus în eroare“, a lui Horea și Cloșca ? Faptele se cunoșteau acum doar și la Viena, iar împăratul le cunoștea mai bine decît oricine, mereu a dirijat personal acțiunea de reprimare și pacificare și a fost ținut la curent prin rapoartele sosite la Consiliul de război.

IMPĂRATUL ÎN TIMPUL REPRIMĂRII RĂSCOALEI

Ordinele împăratului în tot acest răstimp curg fără încetare, fie către comandamentele militare, fie către guvernămîntul civil, fie către comisarul regal, contele Jankovich. În Transilvania ele sosesc, firește, cu întîrzierea dictată de distanță, au mereu efect întîrzit. Din momentul sosirii însă sînt normative. Față de țărani ele au mereu același îndoit aspect : reprimarea cu armele, demobilizarea prin amnistie. Pacificarea are și ea același dublu obiectiv : pacificarea țăranilor răsculați, pacificarea nobilimii insurgente. În dispozițiile împăratului sînt nelipsite comentariile, raționamentele sale. În ele se mărturisește mereu nu numai capul statului, ci și luminismul său.

La 11 decembrie cancelarul Eszterházy înaintînd împăratului două rapoarte din urmă ale guvernatorului nu se lasă deloc convins de prevederea lui că liniștea va fi în curînd restabilită. Cînd doar răsculații din întreg Zarandul, o mare parte a comitatului Hunedoarei, din tot domeniul Zlatnei au devenit și mai îndârjiți, au căzut în noi fărâdelegi, au înfruntat acum chiar armata, punîndu-se în adevărată stare de război, călcînd în picioare cu bună știință amnistia care li s-a dat, continuînd acțiunile lor cumplite. Supune părerii împăratului dacă pentru restabilirea liniștii acestui popor răzvrătit n-ar trebui să se trimită în Tran-

²²⁰ După traducerea ungurească din Szilágyi, p. 164 și cea românească din Densușianu, p. 397.

silvania un număr mai mare de trupe, care să pornească cu hotărîre și promptitudine împotriva acestui popor cerbicos, judecînd și pedepsind cu toată severitatea pe agitatori. Poporul simplu trebuie încredințat că totul se face din înalta poruncă a împăratului. Mai ales că răsculații — ține să-l informeze pe împărat — vor să vadă pe Horea drept principele lor. Ba au fost auziți cu mai multe prilejuri proferînd că în această înfruntare vor ca una din două, sau națiunea română sau celelalte națiuni să piară¹.

Așa la 13 decembrie împăratul emite iarăși cîteva bilete lungi de mîna.

Unul se adresează contelui Jankovich. Răscoala din Transilvania, care mai durează încă, îl preocupă foarte mult — îi scrie împăratul. Durere că nu a fost tratată de la început așa cum ar fi trebuit, nu a fost oprită cu toată seriozitatea. Dar îndată ce așa s-au petrecut lucrurile, răul nu i se mai poate pune capăt fără sînge, indiferent dacă aceasta s-a întîmplat pînă acum sau se va întîmpla cît mai curînd. Pe comisar să-l preocupe mai ales cum să fie calmate spiritele extrem de pornite ale ambelor părți, atît ale românilor împotriva întregii națiuni maghiare, și mai cu seamă împotriva domnilor lor pămîntești și dregătorilor comitatelor, cît și ale acestora împotriva românilor. Cei dintii, adică românii, au fost mulți ani aspru tratați, și niciodată n-au putut ajunge la o îndreptare sau o curmare a necazurilor lor. Cei din urmă au fost jigniți la culme și cred că nu-și pot afla siguranța vieții și averii lor decît în tratamentul cel mai sever și înfruntarea întregii națiuni române. Cei care sînt chemați să judece și-au pierdut și ei cumpătul. Cum deosebirea care era mai înainte între națiunile Transilvaniei a fost înlăturată, ele trebuind să se considere egale, înțelept ar fi — socotește împăratul — să fie numiți în comitatele Hunedoara și Alba, în locurile care vor deveni vacante sau făcînd strămutări, ca vicecomiți și juzi ai nobililor să fie de preferință sași buni cunoscători ai limbii țării (din partea locului). Prin asemenea amestec s-ar înlătura și teama exagerată, și severitatea dregătorilor loviți, care au fost numai unguri, s-ar reduce întrucîtva și prejudecata națională a poporului român și aversiunea lui față de ei. Dar mai înainte să se pună capăt odată răscoalei și fiecare să se întoarcă acasă. După aceea va fi mai ușor să fie prinși corifeii unul cîte unul. A-i cere de la mulțimile îndîrjite este o adevărată nebulie. Ordinul dat lui Schultz a stricat totul și focul care era aproape să se stingă s-a aprins din nou. Pe posesori și pe dregătorii comitatelor, care de fapt sînt nobilimea maghiară însăși, să-i sfătuiască, să-i înduplece, în interesul binelui public și al lor propriu, oricît de greu le-ar cădea, să nu se arate față de iobagii lor români nici cu neîncredere peste măsură, nici cu teamă, nici cu severitate excesivă, care le-ar trăda doar ura neîmpăcată și setea de răzbunare, altfel liniștea adevărată nicicînd nu se va putea restabili și dinșii, cu tot ajutorul militar, nu vor putea spera siguranța nici a persoanei, nici a averii lor. Pe aceasta o vor putea obține numai prin uitarea cu totul a trecutului, căci e imposibil să pună gardă în fața fiecărei curți nobiliare.

¹ Canc. aul. Trans., 1784, nr. 14 857.

Oricît de greu le va veni aceasta, conștiința proprie va trebui să-i îndemne la un astfel de comportament^{1a}.

Altul și mai amplu, adresă guvernatorului Samuel Brukenthal. Își exprimă din nou nemulțumirea și mîhnirea cea mai mare că tulburările din Transilvania n-au fost liniștite încă. Îi mărește nemulțumirea și faptul că rapoartele care se încrucișează se contrazic flagrant, nu poate să-și facă din ele o judecată clară, nu poate cunoaște starea adevărată a lucrurilor. Ba le prezintă extremist, ba conchid că totul se apropie de sfîrșit, ba că răzvrățiții se găsesc numai în două locuri, ba că sînt numai vreo sută, ba că s-a ridicat o regiune întreagă și sînt mai multe mii, ba că sînt fortificații și amenință cu o nenorocire și mai mare. Înțelege prea bine că rapoartele care sosesc la Guvern sînt parte exagerate, parte neadevărate, după cum au fost relatate de oameni, din auzite sau văzute prin ochii altora sau le judecă sub stăpînirea fricii. Și doar e extrem de important ca lucrurile să se cunoască odată temeinic. E astfel necesar ca rapoartele să fie făcute de Guvern și de Comandament împreună, fără ceremonie și fără formalități.

Pentru informare îi anexează și textul adresat contelui Jankovich, din care guvernatorul va putea vedea cum înțelege să reazeze liniștea pe picioare sigure. Dacă nu se pune capăt unor asupriri care persistă de mai mult timp în țară, cu deosebire în privința robotei și feluritelor taxe, e imposibil să se aștepte o liniște sigură, chiar și de la cea mai mare forță armată, căci doar nimeni nu poate ține armata cu arma la picior împotriva propriilor supuși. Tocmai acest trist argument ar trebui să convingă pe nobili și pe domnii pămîntești că viața și averile lor sînt în mîinile marilor mulțimi, adică ale poporului, și poporul nu poate fi ținut statornic în friu decît tratîndu-l cu dreptate, cu dragoste și încredere. Căci excesul de severitate poate supune pe un timp, dar oamenii care nu au nimic de pierdut, care nu sînt legați de casă și de curte, după care abia își mai pot țîrî viața, vor folosi primul prilej pentru a cădea în cele mai mari excese.

Recunoaște că e nesfîrșit de greu de a tempera ura națională și religioasă dintre unguri și români, care se manifestă la toate prilejurile, de a găsi un mijloc cum să poată face casă împreună, liniștit și echitabil, amîndouă națiunile, care și așa nu pot fi una fără alta, adică mai ales domnii pămîntești fără supuși și nici aceștia fără stăpîni și cîrmuire. Singurul mijloc e ca guvernatorul să facă totul ca în ținuturile răsculate să înlăture din administrația publică pe toți aceia a căror ură, neîncredere și sete de răzbunare i se va părea de neîmpăcat și în locul lor să transfere dregători din alte comitate, altfel se vor țîrî și pe ei și patria într-o nouă nenorocire. Dar și puterea supremă regală trebuie să apară în toată fermitatea ei, fiecare să fie necruțător obligat la prestațiile fixate prin urbariul echitabil care se va fi stabilit o dată, și nu la mai mult. La ceea ce să vegheze cu cea mai mare stricteță și Guvernul și funcționarii încredințați cu aceasta. E necesară o măsură în neîncrederea și severitatea exagerată. În caz de rezistență culpabilul să fie sever pedepsit, dar

^{1a} Beau, op. cit., p. 59—60. Traducere integrală la Densușianu, p. 403—405.

severitatea să înceteze îndată ce vinovații au fost pedepsiți, altfel nici o liniște nu poate fi și nu va fi restabilită.

Împăratul speră ca în momentul în care scrie țaranii răsculați vor fi fost împrăștiati de noile trupe. Dar dacă aceasta nu s-a întâmplat, trebuie făcută cu ajutorul trupelor din Ungaria.

În aceste momente cei prinși nu pot fi tratați după dreptul statarial, întâi pentru că ei trebuie ascultați asupra adevăratelor cauze ale răscualei și adevărații lor instigatori ; în al doilea rând pentru că ei trebuie deosebiți după culpabilitate, cei cu adevărat vinovați trebuie separați de cei care numai de frică, ori de silă sau din ignoranță s-au luat după mulțime. Și, în sfârșit, pentru că în împrejurările actuale, în mod firesc, spiritele tuturor judecătorilor sînt prea pornite ca să aibă sentimentul de echitate care se cere la judecarea asupra trupului și vieții omului. Dimpotrivă, toate petițiile lezaților, toate scrisorile și doleanțele comitatelor și adunărilor nobiliare probează că au pierdut cu totul orice cumpăt, și cred că-și vor găsi siguranța numai trăgînd în țeapă și frîngînd cu roata, fără să mai țină seama pe cine și pe cîți.

Dacă nu l-ar împiedica chiar acum griji importante — îi scrie împăratul — ar veni chiar el în țară, căci momentul îl consideră de cea mai mare importanță pentru întreaga monarhie, și încă și mai mult pentru viitor decît pentru prezent. Ordinul se încheie cu cîteva dispoziții privind aprovizionarea armatei în acțiune ².

În biletul adresat generalului Schackmin împăratul ia tonul militar, ridică bastonul comandantului suprem. Se arată foarte nemulțumit de Comandamentul general din Transilvania. E de neînțeles cum a procedat acesta atît de neglijent, subestimînd pe răsculați, cum n-a atras în acțiune brigăzile Koppenzollern și Sturm ca să prindă pe acești răufăcători între două focuri și să-i zdrobească dintr-odată. N-ar fi trebuit să-l rețină ordinul său de a retrage cele două brigăzi la locurile lor dinainte ; acest ordin s-a dat întemeiat pe aparența că liniștea a fost restabilită (înainte ca să fi aflat de ridicarea din nou a țăranilor). Nu e suficient să fie ocupate trecătorile din Transilvania în Ungaria pentru a stăvili trecerea răsculaților în Ungaria, ci trebuie pătruns cu toate unitățile disponibile, și îndeosebi cu infanteria și artileria, în Transilvania. Cei doi generali, Koppenzollern și Sturm, să se pună de acord cu Comandamentul din Transilvania. Generalul Sturm să se deplaseze la fața locului să condamne personal acțiunea dinspre Ungaria. Generalul Koppenzollern, îndeosebi cu regimentul de dragoni Württemberg și la nevoie cu încă unul sau două batalioane din garnizoana Timișoara, și cu artileria necesară, să înainteze pe valea Mureșului în sus, ocupînd fluviul și podurile de la Făget, Dobra pînă la Deva, iar corăbiile (luntricele și podurile umblătoare desigur) le va trage toate pe malul stîng, ca românii răsculați, dacă vor ajunge la strimtoare să nu poată forța trecerea Mureșului și pe urmă prin pasul de la Vulcan să treacă în Tara Românească, încercînd apoi să facă de acolo

² *Ibidem*, p. 60—63. Tradus în cea mai mare parte și la Densușianu, p. 405—407.

incursiuni în Transilvania, să urzească și să întrețină revolte periculoase. Sfirșește și aci cu instrucții pentru aprovizionarea armatei³.

Un bilet lung adresat noului comandant general al Transilvaniei, generalul Fabris. Impacientat, începe încă o dată prin a critica sever Comandamentul general din Transilvania. Pe cât de plăcut a fost impresionat de raportul Comandamentului că răscoala va fi în curînd liniștită, pe atît de neplăcut l-au atins ultimele știri că răul tot mai mult se întinde, că răsculații înarmați din casele prădate sînt acum și mai furioși, că au atacat în diferite locuri și armata, omorînd soldați și deci nu mai merită nici un menajament.

Din rapoartele Comandamentului nu se poate dumiri. Nu vede nicăieri nici seriozitate, nici energie. Vede numai unități mici, nicăieri divizioane sau batalioane în acțiune. Nici o legătură în mișcări, nici un acord cu brigăzile din Ungaria, nici măsuri operative potrivit timpului și împrejurărilor. Comandamentul se pare nu s-a gîndit decît la apărarea Sibiului, lăsînd pe rebelii din Zarand, Hunedoara și Alba cu totul în pace. Încă în 24 noiembrie trebuiau să pornească trupele pentru a împărștia pe răsculați dar operația a fost amînată de la o zi la alta pînă, în sfîrșit, la 1 decembrie și nici atunci nu s-a produs. Acum se promite din nou, dar numai Dumnezeu știe pe cînd și unde va fi. Unități de 8—9 și 10 oameni au fost trimise contra a o mie. Slabi fiind, au fost brutalizați, iar rebelii întăriți în nesocotința lor. Din artileria comandată chiar de la început și care se găsea atît de aproape, la Alba Iulia, pînă acum nimic nu a fost întrebuintat. Nu știe deloc unde se găsesc acum cele 6 batalioane de armată regulată și cele 14 escadroane. Nu știe nici unde sînt secuii și cele 4 regimente de graniță, nici dacă mai există garnizoanele din Brașov, Sibiu, Mediaș, Bistrița, Reghin, Cluj și așa mai departe. Și de ce au trebuit să facă grănicerii secui marșul pînă la granița ungară? Mai util ar fi fost să rămînă grănicerii români și husarii secui în garnizoane, și regimentele de cîmp să fie trimise împotriva rebelilor. Nu vede legăturile juste nici în puternicul atac promis și nici măsurile de subzistență și aprovizionare cu muniții a trupelor.

Îi împărtășește în schimb generalului gîndurile sale, cum să fie înfrinți răsculații. Drept obiectiv principal îi indică să-i convingă că orice retragere le este tăiată, că sînt siguri oprîți de a pătrunde în alte comitate sau de a emigra din țară. Căci dacă și numai capii ar scăpa cu fuga în Țara Românească, ar putea aduce încă multă nenorocire. Ar trebui un plan combinat, după care să se poată pătrunde și din Ungaria pe toate laturile în Munți, și din Transilvania să se înainteze pe diferitele drumuri spre punctul principal. Fiecare coloană să fie destul de puternică și prevăzută și cu bîte. Cei care vreau să se întoarcă acasă, să fie lăsați să plece. Iar cei adunați grămadă, dacă mergînd spre ei iau atitudine dușmănoasă, trebuie atacați cu bîte (!) Baricadele lor să fie deschise. Dacă unii s-au refugiat în munți și în păduri unde nu se poate pătrunde, trebuie ocupate cel puțin punctele cheie și lăsate acolo trupe. Important e apoi ca mai ales Mureșul să fie ocupat, ca răsculații nu cumva să

³ *Ibidem*, p. 63—65.

poată trece spre Țara Românească. Trebuie să dispună ca grănicerii români, împreună cu brigada Koppenzollern din Banat să împiedice trecerea Mureșului mai ales pe linia Dobra, Deva, Orăștie, unde munții le-ar putea oferi și ei o înlesnire. Cavaleria se poate utiliza mai cu seamă în valea Hațegului, cu ea doar nici altfel nu se poate opera în munți.

Acestea sînt gîndurile sale pe care i le împărtășește spre a le cumpani și realiza după împrejurări. În orice caz e foarte important ca acest rău să fie stăvilit într-un fel imediat ⁴.

Amîndouă ordinele militare împăratul le comunică cu aceeași dată și Consiliului de război, contelui Jankovich și guvernatorului Brukenthal ⁵.

Rescriptul scurt al împăratului din aceeași zi de 13 decembrie e categoric : cum din rapoarte află că poporul român răscolat e tot mai dîrz, Guvernul și Comandamentul să ia toate măsurile pentru repri-marea acestei tulburări, chemînd în ajutor și trupe din Ungaria ⁶.

În urma rapoartelor și propunerilor militare din Transilvania împăratul aprobă rechemarea la oaste a soldaților concentrați din regimentele Orosz, Gyulay și Leopold de Toscana, și grănicerii și ei să fie lăsați la vatră numai după restabilirea liniștii ⁷.

La sosirea în Transilvania însă ordinele erau depășite. Generalul mai putea raporta doar despre mișcările de trupe în sensul imaginat de împărat și asupra ultimului punct de rezistență, și apoi curînd asupra sfîrșitului răscoalei însăși.

Adresîndu-se cancelarului Eszterházy, în 19 decembrie, împăratul e preocupat mai ales de pacificarea comitatului Hunedoarei și Zaran-dului, care a fost atît de rău zdruncinat de răscoală și e atît de important. Trebuie procedat cu precauțiune la temperarea spiritelor, atît ale supușilor cît și ale domnilor pămîntești, trebuie evitată orice măsură care ar putea da motiv ca focul să izbucnească din nou. Pentru aceasta e esențial ca Tabla comitatului să fie completată cu oameni capabili să conducă și pe dregătorii comitatului, îngroziți peste măsură și văzînd totul în lumină falsă, și pe domnii pămîntești și pe supușii lor, pe calea cea dreaptă, ca nu cumva răzbu-narea celor din urmă să izbucnească cu și mai mare furie. Pentru a preveni așa ceva, a hotărît să înlătore din funcție pe comitele suprem, baronul Bornemisza, care nu are capacitatea spirituală necesară pentru o asemenea funcție, nici pentru timpuri liniștite, dar acum, și în locul său să așeze pe comisarul gubernial Mihail Brukenthal, care cunoaște cu siguranță bine și raporturile locale, și personale, ca apoi el să facă propuneri de personal Guvernului și Guvernul numirile, fără altă întrebare. Îl mai însărcinează și cu administrația domeniilor miniere și camerale din comitat, cu toate treburile supușilor lor. Funcționarilor de acum ai Tablei nu le poate încredința

⁴ *Ibidem*, p. 65—68.

⁵ *Ibidem*, p. 68.

⁶ Copie în Arh. Istorică, fond Wesselényi.

⁷ Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3 936.

nici treburile politice, și, după pornirea de care au dat dovadă prin multe execuții sumare de la Deva, nici pe cele judiciare, și cu atât mai puțin pe cele penale, fără schimbări și fără control⁸.

Cancelaria a doua zi încearcă o întîmpinare. Împotriva baronului Bornemisza de cînd a fost întărit în funcția sa nu s-a ivit nici o plîngere, iar în timpul tulburărilor nu s-a făcut vinovat de nimic. Lasă la judecata împăratului dacă n-ar fi mai bine ca în locul înlăturării, care-l lovește atât de sensibil, să fie numit asesor al Tablei „extra numerum“, pînă cînd ivindu-se o vacanță va putea fi numit în rîndul juzilor titulari? Transferarea lui Mihail Brukenthal din funcția sa de comisar în cea de comite suprem o socotește ca o coborîre întrucîtva în rang. Și-apoi el nu cunoaște indeajuns nici raporturile locale, nici persoanele în comitat, pe unde în timpul răscoalei nici n-a trecut, staționînd mai mult în Sebeș. Dacă înlăturarea baronului Bornemisza e hotărîre de nestrămutat a împăratului, Cancelaria propune să fie numit în funcția de comite suprem mai curînd baronul Anton Josika, secretar intim al Guvernului, care le cunoaște bine. Împăratul apoi a încredințat schimbările de funcționari provinciali și camerali contelui Jankovich și Guvernului. Încredințată fiind acum asemenea putere și lui Mihail Brukenthal, cu drept cuvînt sînt de temut și inconvenientele care se pot ivi din numirile venite din două părți. În comitatul Hunedoarei nici nu este decît un singur domeniu cameral, al Hunedoarei, și acela a rămas liniștit. Domeniul Zlatnei, care a fost cuibul principal al tulburărilor, e în comitatul Alba, sarcina încredințată comitelui suprem al Hunedoarei în această privință rămîne deci de prea puțin folos.

Împăratul însă rămase în genere pe lîngă hotărîrea sa. În baza unui ordin imperial de mai înainte, comiții supremi și comisarii guberniali sînt doar intru totul egali în rang. La ceea ce cancelarul răspunse că acel ordin n-a ajuns nicicînd la Cancelarie. În privința numirii lui Mihail Brukenthal acum cancelarul veni cu propunerea ca pînă la liniștirea deplină a răscoalei el să-și păstreze funcția de comisar, conducînd în același timp și comitatul Hunedoarei ca locțiitor de comite, iar baronul Bornemisza, păstrîndu-și salariul de comite, să treacă la Tablă cu rang corespunzător anilor săi de serviciu. Împăratul primi propunerea, dar numai pentru acest caz și provizor, pînă la noi dispoziții⁹.

Spre sfîrșitul lunii împăratul e alarmat de mișcări țărănești posibile și în Ungaria, ordonă măsuri de preîntîmpinare, cu deosebire stringerea armelor de la țărani și păstrarea lor în mîini militare¹⁰.

Într-un bilet din 28 decembrie, adresat contelui Cobenzl, împăratul se arată contrariat că în gazetele germane se publică tot felul de ineptii despre tulburările din Transilvania. Potrivit ordinilor sale de mai înainte, să ia măsuri ca ele să nu mai publice informații necenzurate, altfel își vor pierde autorizația¹¹.

⁸ Beu, *op. cit.*, p. 69—70.

⁹ Szilágyi, p. 194—196.

¹⁰ Beu, *op. cit.*, p. 71—72.

¹¹ *Ibidem*, p. 72.

PRINDEREA LUI HOREA ȘI CLOȘCA

Încercări de a prinde pe Horea s-au făcut, am văzut, multe în cursul răscoalei, fie urmărindu-l cu oameni înarmați, fie căutînd să-l atragă în cursă, dar toate au rămas fără succes. Prinderea lui Horea a obsedat mereu oficialitățile, nobilimea deopotrivă.

El era socotit originea și capul răscoalei, și nu era decît firesc gîndul că prin decapitare răscoala s-ar stinge. Horea însuși era deplin conștient de primejdia în care mereu se afla. El era doar și altfel urmărit de mult de autorități, trăia demult în „ilegalitate“ și era prea prudent ca să se lase atras în cursă. Mai ales după ce a fost prins pentru un moment la Bucium își ia măsurile de precauțiune, umblă însoțit de oameni înarmați, își schimbă mereu locul, nu apare decît însoțit de cetele țărănești sau prin reprezentare în momentele cînd se socotește expus, nu părăsește nici un moment cetatea Munților. Precauțiuni care nu erau cituși de puțin de prisos.

Acum se știa numai că a luat calea muntelui și se bănuia că vrea să ia drumul Vienei prin Ungaria. Se iau în consecință întinse măsuri de pază.

Cît de întinse, o mărturisește elocvent unul din vicecomiții Bihorului, Ioan Beóthy, adresîndu-se în 26 decembrie comitelui. Horea și cu soțul său vreau să ia drumul spre Ungaria prin pasul de la Lacul Negru (Negreni). El, vicecomitele, a luat toate dispozițiile omenești imaginabile, și nu crede că va putea scăpa dacă va veni în comitatul său, de nu va fi cumva necuratul în persoană. Horea, după cît i se spune, își acopere fuga sub nume că vrea să meargă la împăratul la Viena. Dar ar fi trist să poată trece prin atîtea comitate pînă la tronul regal. El, vicecomitele, a scris astfel în toate părțile, a scris comitatelor Solnoc și Heves, slujbașilor de la trecătorile peste Tisa, vicecomitelui din Pesta să pună străji la portul corăbiilor de acolo, Consiliului Locotenențial, și în alte diferite locuri. Și dacă, în ciuda tuturor acestora, ar reuși să ajungă totuși la Viena, ar fi bine să se comunice în prealabil Cancelariei descrierea lor personală, să vegheze dacă vor veni acolo. Căci se poate întîmpla ca ei să meargă la Viena cu vreo cerere, și îndată ce vor auzi că s-a lășit faima lor rea, să fugă de acolo ¹.

Locotenenței din Buda tot în 26 îi comunică din Oradea că e înștiințat de vicecolonelul Bellegarde din regimentul Berlichingen de fuga lui Horea prin pasul Lacului Negru, pe unde ar putea pleca spre Viena. Luînd măsurile de pază, a anunțat și comitatele Pesta, Solnoc și alte locuri pe unde ar putea trece, să fie cu toată vigilența, să-l dețină. S-au luat măsurile necesare și din partea armatei. Cît privește comitatul lui, aci toate sînt în liniște și pace, la ceea ce contribuie, firește, și prezența armatei, toți osîndesc pe Horea care le-a pricinuit atîtea neplăceri. S-au înfricat mai ales văzînd tunurile și că împăratul așa procedează față de răsculați ². Aci și descrierea personală a lui Horea și Cloșca.

¹ Densușianu, p. 414. Canc. aul. Trans. 100/785.

² Caietele, IX, f. 91—93. Canc. 102/785.

La 25 decembrie 1784 general maiorul Sturm raportează și el după raportul maiorului din Baia de Criș, că Horea și Cloșca ar fi evadat în Ungaria prin trecătoarea Lacul Negru. Ceea ce generalul a comunicat nu numai comandai din Lacul Negru, ci și tuturor comandamentelor grănicerești, precum și comitatelor Bihor și Arad, Consiliului regesc și tuturor celorlalte regimente, să-i caute și să-i prindă³.

Nu lipseau nici bănuielile că ar fi putut să fugă spre Țările Române. O bănuia chiar Cancelaria aulică a Transilvaniei că se vor sili să ia drumul Țării Românești și Moldovei⁴.

Colonelul Enzenberg tîrziu, la 18 ianuarie, raporta Consiliului de război că a primit și el descrierea persoanelor lui Horea și Cloșca, pe care nu numai Comandamentul general din Galiția a trimis-o ci a făcut-o cunoscută și în Bucovina. Acum însă a aflat și el vestea că au fost prinși⁵.

Descrieri personale circulînd în limba maghiară prin comitate :

Horea, adică Ursu Nicuța, din comitatul Albei, din Albac, Rîu Mare, iobag de pe domeniul Zlatnei, păr și mustață brun roșcate, frunte mare proeminentă, ochi negri, pleoapa de jos la un ochi e răsfrîntă, se vede roșie, chip lungăreț roșu, nas mic ascuțit, urme de vărsat, de statură ceva mai mare decît mijlocie, îndesat, spătos, vorbăreț (!) de 49—50 de ani.

Cloșca din Cărpiniș, iobag fiscal de pe domeniul de mijloc al Zlatnei, chip bălan, păr castaniu, amîndouă pleoapele de jos răsfrînte și roșii, statură dreaptă (*sugar tcrmetü ember*), precipitat la vorbă (*beszedjiben habaro*), de vîrstă 30—32 de ani⁶.

Dar se luară și la Viena toate dispozițiile pentru prinderea lor. Împăratul însuși ordonă Cancelariei să comunice poliției descrierea lor personală, ca să-i aibă sub ochi dacă s-ar întîmpla să vină acolo. Cancelaria la rîndul său ordonă Guvernului din Transilvania să ia măsuri de pază la pasurile dinspre Țara Românească și Moldova⁷. Ba guvernul din Viena interveni și la Poartă să nu acorde azil răsculaților refugiați din Transilvania. În consecință marele vizir și scrise domnilor Țării Românești și Moldovei, ce-i drept abia la 25 februarie 1785, în acest sens, invocînd tratatul de la Belgrad, care oprea cu reciprocitate darea de „asyle et retraites aux méchants, aux sujets rebelles et mécontents“⁸.

În Sibiu se știe — scrie Siess la 24 decembrie — că Horea cu cîțiva căpitani ai săi a luat drumul Beiușului, unde se află soția sa. S-a trimis numaidecît un detașament în urmărirea lui. Dar și altfel, cu greu ar putea evita pe dragonii Berlichingen care stau la Beiuș⁹.

³ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 58.

⁴ Caietele, IX, f. 5. Canc. 100/785.

⁵ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 435.

⁶ Anexate la o scrisoare (de urmărire) din Tirgu Mureș, din 27 dec. 1784 a contelui Alexandru Bethlen, comitele suprem al comitatului Țirnavă. Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pachet 123.

⁷ Densușianu, p. 414—415.

⁸ Hurmuzaki, VII, p. 433. Citat și de Densușianu, p. 415.

⁹ „Történelmi Tár“, 1901, p. 35.

În 28 decembrie dă o altă versiune, fantezistă : Horea, după o știre sigură (!), se găsește cu 40 de căpitani ai săi fără alți însoțitori, într-un sat din Zarand, pe unul din munții cei mai înalți, unde miliția nu poate pătrunde pe nici o parte. (Confuzie probabil cu ceea ce știa despre muntele Vulcan !) Altfel, trupele care din pricina zăpezii mari care a căzut au trebuit să se adăpostească în sate, au ocupat toate trecătorile așa fel că Horea nu poate părăsi țara pe nici o parte ¹⁰.

La 30 decembrie chiar comitele suprem al Hunedoarei, baronul Bornemisza în raportul său se lăsa sedus de știrea că Horea s-ar fi ascuns în pădurile de la Cigmău, aproape de Bobilna, într-o peșteră adâncă, unde e asigurat cu hrană de locuitorii din Cigmău. A și trimis într-acolo, cu aprobarea contelui Jankovich, o unitate în frunte cu baronul Iosif Naláczi. Nu se îndoiește că, dacă se va adevăra zvonul, îl va avea pe Horea chiar mort dacă nu viu ¹¹.

Locotenenta ungară scria și ea din Buda, dar tardiv, la 4 ianuarie, comitatului Bihor desigur ca răspuns la informația că Horea și Cloșca au fugit și că prin pasul de la Lacul Negru au luat drumul Ungariei. Fiind de temut ca nu cumva Horea să atragă de partea sa și pe locuitorii din Ungaria, îi trimite descrierea personală a amindurora, să ia măsuri să fie urmăriți în toate locurile, la poduri, la trecători, în păduri, munți, pe căi lăturalnice, în satele românești sau în orice loc ascuns și să fie cu orice chip prins ¹².

Descrierea personală a lui Horea și Cloșca, pusă în circulație în comitatele Ungariei și comunicată și împăratului, care la rîndul său a comunicat-o poliției din Viena e următoarea :

Horea sau Ursu Nicula, în vîrstă de 48—50 de ani, din Rîu Mare ținînd de biserica din Albac, unde nu are nici o avere, ci se ține pe la prieteni. E de statură mijlocie, la trup mai mult subțiratic decît gros. Părul castaniu deschis și scurt, mustață aproape roșcată, față prelungă, ovală, ciupită (de vărsat) și pistruiată, nas mic și foarte ascuțit, dar mai ales pleoapele de sus și de jos sînt roșii deschise și cărnose. Și la mers și la stat se ține drept. Poartă îmbrăcăminte obișnuită pe domeniul Zlatnei adică un suman negru, mai pînă la genunchi tivit pe amîndouă laturile cu albastru, cioareci albi ungurești mai mult strîmți decît largi ; în picioare poartă cizme pe jumătate încheiate cu șireturi ; acum poartă cojoc lung de oaie cu lina întoarsă înlăuntru, în cap căciulă neagră obișnuită și în mîna mai mult un băț subțire de alun.

Ion Cloșca din Cărpiniș ținînd de domeniul Zlatnei, în vîrstă de vreo 40 de ani, mic de stat și îndesat, cu fața brună mai mult rotundă, cu nasul cîrn și turtit ; părul castaniu închis ; mustață brună roșcată ; osatură puternică ; vorbește peltic, dar totuși cu voce mai curînd repede decît sugrumată ; umblă și stă drept ; are aceeași îmbrăcăminte țărănească ca și Horea, dar obișnuiește să poarte și un pieptar scurt românesc de oaie, fără mîneci și

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹¹ Canc. aul. Trans., 579/785.

¹² Hurmuzaki, XV/2, p. 1775.

întors cu lina inafară. Călărește pe un cal de munte bun, ușor, castaniu, pe el cu o șea unguerească de rind acoperită cu o piele de oaie neagră, friul și celelalte accesorii sînt de piele neagră ordinară. Poartă căciulă neagră de miel obișnuită în țară ; alteori însă o chivără nedespicală, tivită sus cu galon de aur îngust de un deget și cu belț de aur, dar fără șnur¹³. (Cu siguranță n-a fugit astfel gătit !)

Mai probabil era însă că Horea și Cloșca se găsesc ascunși în munți. Dar nimic mai dificil pentru armată decît a descoperi, acum în timp de iarnă, doi țărani în labirintul necunoscut de ea al munților care se întindeau în masă largă în fața Albacului.

Vicelcolonelul Kray își da bine seama de aceasta. Chemă astfel la sine pe pădurarul Anton Meltzer din Abrud¹⁴, prădat și el de răsculați, care în virtutea slujbei sale cunoștea bine munții, îi puse înainte harta lor detaliată și-l întrebă pe ce căi și poteci ar putea înconjura și prinde pe Horea ? Pădurarul după ce-l lămuri asupra întinderii și distanțelor, răspunse că pe un teren atît de vast în care fiecare tufă, fiecare scorbură, rădăcină, peșteră și desiș de nestrăbătut poate da sălaș unui fugar, nu crede că ar fi posibil ca armata, care nu cunoaște locul, să-l poată descoperi și înconjura, ba crede că e chiar primejdios, mai ales în timpul iernii cînd munții sînt acoperiți cu zăpadă mare. Propuse astfel vicelcolonelului, mai ales aflînd de la el că s-a pus premiul pe capul conducătorilor, un plan mai sigur. El speră ca, promițînd remunerația, să pună mîna pe ei prin oamenii săi de toată încrederea, prin gornicii săi mai ales, ca „cioara să scoată ochii la cioară“. Pentru asigurarea succesului, ca și pentru ocrotirea gornicilor, Meltzer mai propuse postarea în satul de la poalele munților a unei trupe, care după împrejurări să și circule prin munți.

După ce vicelcolonelul și pădurarul au convenit asupra planului, pădurarul încredință executarea la șapte români din Rîu Mare, chemați și cîștigați de el, care cunoșteau bine munții și tot ținutul și puteau să se apropie mai cu curaj de Horea ca prieteni¹⁵.

Așa vicelcolonelul trimise la Arada pe locotenenții Petru Vajda din regimentul al doilea secuiesc de graniță și Ladislau Jeney din regimentul de Toscana de husari, cu o trupă de soldați, secuî. Cei șapte țărani se întîlniră și ei la Arada sîmbătă în 25 decembrie, se sfătuiră cum să procedeze și plecară în munți. Două zile cutreierară munții, dar fără rezultat. A treia zi însă, luni, în 27 decembrie, dădură peste urme proaspete pe zăpada căzută de curînd, care-i îndreptă spre țintă. În aceeași zi Horea și Cloșca fură prinși.

¹³ Beschreibung des Radelführer Hora, welcher mit einem seiner Anhänger Namens : Kloska Iuon, durch den Pass Fekete-Too aus Siebenbürgen nach Ungarn entzwischen sein solle. *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 404—405. Hurmuzaki, XV/2, p. 1770—1771. Aici datată Hălmagiu, 24 dec. 1784 și semnată de generalul Sturm. Versiune unguerească tot aci. Exemplarul publicat în *Tesaur* e drept din comitatul Zolyom, din Slovacia.

¹⁴ *Obequitator, Waldbereiter.*

¹⁵ Szilágyi, p. 210. Relatate lui Szilágyi de fiul lui Meltzer, Ignatie Meltzer, arhivar pensionar al scaunului judiciar montan din Zlatna.

Actele azi ne dezvălesc în amănunte faptele, chiar dacă ele nu conștințesc întru totul.

Vicecolonelul comunica în 31 decembrie generalului Pfefferkorn cu o „nespusă bucurie“ „plăcută știre“ a prinderii lui Horea și Cloșca în pădurea Scorușet, în ziua de 27, mai întâi cu înșelăciune, de doi țărani de încredere, anume Nuțu Matieș și Ștefan Trif și de soții lor, cărora el le-a dat pașapoarte și instrucții, cu ajutorul trupei care a fost trimisă acolo în 25 în acest scop. Are marea bucurie de a putea oferi la retragerea lui de aici acest dar de anul nou pentru liniștirea acestei țări, pentru terminarea atîtor fărâdelegi, și cu deosebire, în sfîrșit, îndeplinind în serviciul preafînt al măiestății sale ordinul ce i s-a dat. Azi după-amiază (e vorba de 31 decembrie) vor sosi în Abrud amîndoi escortați cu cea mai mare grijă de o trupă a sa și mîine îi va trimite la Alba Iulia cu o escortă sigură¹⁶.

În aceeași zi, dimineața la nouă ceasuri expediase un curier la Viena să ducă împăratului vestea cît mai repede posibil¹⁷. Vestea a ajuns totuși numai în 10 ianuarie.

Generalul Pfefferkorn în aceeași zi de 1 ianuarie se grăbi să raporteze evenimentul Comandantului general, anexînd raportul vicecolonelului Kray, rîmînînd să fie recompensați cu cei 300 de ducați cei care au contribuit mai mult la prindere. Recomandă cu deosebire o recompensă pentru vicecolonelul Kray, care a contribuit cu adevărat cel mai mult la restabilirea ordinii prin executarea ordinelor sale și prin propria acțiune¹⁸.

Locotenentul Rausch scrie și el din Zlatna la 1 ianuarie ce an nou norocos au ajuns: „au prins pe Horea și Cloșca principii făcuți ai românilor“¹⁹.

Pădurarul (*caescreo regiarum sylvarum custos*) Meltzer face și el mărturisiri în legătură cu prinderea, în fața magistratului din Abrud, în 31 decembrie. Vicecolonelul Kray i-a cerut să-i aducă la Abrud cîțiva oameni camerali de încredere din Rîu Mare, atît pentru informarea sa, cît și pentru a le da misiunea ca împreună cu detașamentul militar să prindă pe Horea și Cloșca. Venind la el Nuțu Matieș și Ștefan Trif, în 24 decembrie, ziua în care a fost trimis și detașamentul militar spre Rîu Mare, fiind el de față, vicecolonelul le-a dat și îndrumări și pașaport asigurîndu-i și de ajutorul militar, mai ales că ei incredințau că fără braț militar nu e chip să meargă într-acolo și nici posibil nu e să încerce ceva împotriva lor. În 27 decembrie au dat de urmele lor, i-au prins și i-au ținut prinși pînă cînd detașamentul militar chemat de ei a putut alergera acolo, căruia i-au predat²⁰.

¹⁶Arh. Comisiei, I, 368, 373—379. Acte vieneze, III, nr. 8. Densușianu, p. 418—419.

¹⁷Notat de el pe scrisoare: „Auf das allerschleunigste in Trapp zu befördern, expedirt den 31 X-ber 1784 früh um 9 Uhr“. Szilágyi, p. 213.

¹⁸Caietele, XXX, f. 5

¹⁹Acte vieneze, III, 102.

²⁰Arh. Comisiei, V, 1064.

A doua zi, la 1 ianuarie, vicecolonelul raportează din Abrud că Horea și Cloșca azi au fost trimiși la Alba Iulia sub escorta a doi ofițeri și 70 de soldați. Relevă meritele celor doi ofițeri și ale detașamentului lor în această acțiune, recomandându-i și pe unii și pe alții pentru o recompensă meritată. S-a gândit că va afla diferite lucruri de la cei prinși, prin felurite întrebări, dar sînt niște răufăcători atît de înrădăcinați (*eingewurzelte Bösewichter*), încît neagă cele mai evidente dovezi și vorbesc numai de nevinovăția lor. Relatează apoi în detalii prinderea lor : Au fost prinși în 27 decembrie sub un brad pe jumătate găunos, lîngă un foc mare la care se încălzeau. Țăranii de care s-a folosit au dat de urma lor pe zăpada căzută de curînd. Prinseră mai întîi, la o mică depărtare, pe o straje a lor, pe care o siliră să le descopere unde se află căpitanii. Țăranii erau șapte la număr, din care numai patru aveau puști. Acești patru plecară înainte. Apropiindu-se de colibă, Horea îi primi ca pe prieteni. Îi întrebă dacă nu cumva umblă după vînat ? Răspunseră că da, sînt siliți să caute vînat pentru armată, dar nu pot găsi nimic și sînt de jumătate înghețați. Atunci Horea îi pofti să șadă la foc. Doi se așezară lîngă Horea, ceilalți doi lîngă Cloșca. Cloșca îi întrebă numai decît ce noutăți mai sînt în sate ? Răspunseră că oamenii peste tot se plîng de mulțimea cea mare a soldaților (cătanelor), încît poporul trebuie să fugă. „Acuși îi scoatem noi și pe ei de aici și-i dăm dracului“ — ripostă Cloșca înjurînd. În timpul acesta se apropiară de foc și cei trei țărani rămași în urmă. În acest moment Ștefan Trif și Nuțu Matieș se aruncară amîndoi, unul asupra lui Horea, celălalt asupra lui Cloșca, îi prinseră de gît, îi trîntiră la pămînt și cu ajutorul celorlalți doi și a celor trei sosiți care alergară și ei, îi legară. În timp ce îl legau, Horea scoase o mînă de hîrtii din sîn și le aruncă în flăcări. Țăranii, ocupați fiind cu legarea, nu le-au putut salva. Temîndu-se acum ca nu cumva să cadă asupra lor oameni de-ai lui Horea, îi duseră cît putură mai repede într-o stîină de oi, ceva mai îndepărtată, de unde anunțară trupa de soldați, în căutarea lor și ea. Soldații sosiră numai decît și gornicii îi predară îndată pe amîndoi. Horea și Cloșca erau înarmați cu puști și cu lănci. Cloșca mai avea în plus și o pereche de pistoale. Alte lucruri la dinșii nu s-au aflat, nici cai, nici bani, nici scrisori, decît doar la Cloșca 6 florini. Probabil că toate lucrurile — bănuiește vicecolonelul — le-au ascuns pe la prietenii lor sau le-au îngropat în pădure pe sub zăpadă. Ei spun că de aceea au stat așa de mult ascunși prin păduri pentru că voiau să meargă la Viena îndată ce vor fi sosit banii pe care-i ceruseră de la sate²¹.

În aceeași zi de 1 ianuarie, pădurarul Meltzer relatează acum și el în amănunte judelei regesc montan evenimentul. El încă în 16 decembrie i-a cerut lui Stejeletits (*obequitator*) în Cimpeni prin scribul Horvátovich să trimită la el pe gornicii din Rîu Mare, anume pe Ștefan Trif

²¹ Raportul în traducere la Densușianu, p. 416—418 ; aproape în traducere la Szilágyi, p. 211—212. V. și comunicarea generalului Fabris după rapoartele militare în Arh. Comisiei, I, 373—379. Acte vieneze, III, 7. Canc. aul. Trans., 613/785.

cu încă unul ca să-i instruiască și să-i îndemne să prindă pe Horea, care apoi cum erau și paznici și umblau și la vînat au venit în 24 disde-dimineată. În 23 vicecolonelul Kray îl chemase la sine pe el, Meltzer, să-i găsească o călăuză, care să călăuzească o companie de soldați la Albac, dar așa ca să ocolească Cîmpenii și nici măcar orașenii, adică abrudenii, să nu bage de seamă unde merg soldații. Le-a rînduit drept călăuză pe Macavei Bota. În 24 dimineata sosind gornicii Ștefan Trif și Nuțu Matieș, voiau să meargă la judele regesc montan, dar el luîndu-i cu vorbe frumoase, i-a instruit, i-a îndemnat într-atîta să-și ia curajul să meargă cu el la vicecolonel. Acolo, cum au luat asupra lor prinderea lui Horea, amîndoi au primit de la vicecolonel pașaport, ca să poată umbla în voie în toate părțile munților. S-au și întors în aceeași zi spre Cîmpeni, și seara tîrziu au ajuns acasă. Compania de soldați luînd alt drum a sosit și ea în 25 în Albac.

Gornicii asociindu-și încă vreo cîțiva oameni au plecat în aceeași zi în căutarea lui Horea. Dar în acea zi n-au putut ajunge la nimic. În 26 se strînseseră și mai mulți să le vină în ajutor, cîți (gornicii) nici n-ar fi dorit să vină, într-atîta că au pornit cu mărunțișul împreună vreo șaizeci (!). Pe munții Afinet și Sîrb au dat de urmele lui Horea, care ar fi coborît pe apa Belișului în jos.

De aici în 27 au plecat „adulmecînd cum adulmecă copoiul iepurele“ pe munți, și ocolind pe departe pe muntele Scorușet, lingă Someșul Cald, într-o pădure imensă, au dat peste o straje a lui Horea, pe care judecînd ei că e bine să nu-i facă nimic, ba nici să nu-l lege ca nu cumva strigînd să dea semn, ba cu frumosul, ba cu asprul au început să-l descoase, să le spună unde e Horea. Dar cum acela nici cum n-a vrut să-i îndrume, Ștefan Trif a pornit cu încă trei, făcînd semn celorlalți să-i urmeze mai pe departe. A și dat numaidecît, la numai o bătaie de pușcă de coliba lui Horea, pe care și-a făcut-o cu Cloșca sub trunchiul unui copac mare căzut, unde cei doi se încălzeau la puțin foc. Au primit pe gornici frumos cu binețe și i-au pus să șadă lingă ei. După puțină vorbă aceștia i-au inhățat, i-au legat și seara tîrziu i-au dus la Albac la casa lui Mititel Matieș. Punîndu-le străji celor doi, s-au culcat cu gîndul ca a doua zi să-i dea în mîna miliției. Dar unul din mulțime (!) încă în noaptea aceea a anunțat miliția, care „cu mare fervoare“ a și tăbărit asupra casei și „primind gata porumbelul fript“, i-a luat în mîinile ei și cu mare pompă i-au escortat în ziua ultimă a lui decembrie, pe același drum pe care au și venit, în Abrud. S-a făcut cu o socoteală că și la dus și la întors au ocolit Cîmpenii²².

Dar să ascultăm chiar pe țărani care au săvîrșit actul. În 12 ianuarie magistratul orașului Abrud, la cererea vicecolonelului Kray, ascultă pe doi din ei, pe Nuțu Matieș de 50 de ani și pe Ion Matieș de 32 de ani, amîndoi din Rîu Mare și gornici (*gornicones sylvestres*). Prinderea s-a pregătit — mărturisesc ei — așa că înainte de Crăciunul unguresc vrînd ei să meargă la Zlatna, în Abrud pădurarul (*sylvarum custos*) i-a dus cu el la domnul vicecolonel Kray, în casa de schimb a au-

²² Tezaurariat, 1785, nr. 84. Și Acte vieneze, III, 76.

rului. Domnul vicecolonel știind dinainte că ei sînt gornicii pădurilor din cercul Albacului, le-a pus în vedere ca întorcîndu-se acasă să se străduiască în toate chipurile, cum vor ști ei mai bine, să afle unde se ascund Horea și Cloșca, să-și ia cu sine pe cei care-i vor socoti mai îndemînatici pentru aceasta și cu ajutor militar să încerce să-i prindă. Vicecolonelul le-a și dat pașaport (*passuales*) pe numele lor și a altor conlocuitori sau frați, Ion Matieș, Gheorghe Matieș, Vasile Matieș, Simion Matieș, Nuțu Matieș, Simion Neagu, Iacob Neagu, Dumitru Neagu și Ștefan Trif, cu lămurirea că în virtutea lui ei pot să umble peste tot, să cerceteze și peste hotarele Albacului nestînjeniți de străjile militare. Întorși acasă, mai întii s-au sfătuit cu cei înscriși mai îndemînatici și mai credincioși pentru aceasta. Înainte de toate au ținut cu Gheorghe Nicula, Pătru Todea, Marian Trif, Mititel Matieș, Nuțu Matieș, Ion Matieș, Gheorghe Matieș sfat la Gura Arăzii, de unde simbătă pe la vechernie au plecat în cercetare pe muntele Dealul Calului, celelalte ajutoare rămase în spate urmărindu-i de la o depărtare oarecare. Între timp, în ziua următoare, duminică, cînd a venit și miliția în Gura Arăzii, Macavei Bota le-a trimis un om din sat cu vorba să facă tot ce pot să ia urmele lui Horea și Cloșca, pînă cînd sau îi vor găsi sau vor afla că au fugit în Ungaria. După acestea ei cei care erau asociați la această treabă s-au împărțit în trei părți. Cea dintii, cu el, Nuțu Matieș, luînd-o peste muntele La Gura Mușchilor spre muntele Fulgerata pe pârăul Fulgeretii în sus au ajuns la locul Scoruşet (*Szkoruszet gye ketre Mustye*). Alții cu Ion Matieș au luat-o de-a dreptul în sus de pe muntele Mușchi (*Musty*) spre muntele Scoruşet. A treia parte în frunte cu Ștefan Trif pe pârăul Mușchilor de asemeni spre muntele Scoruşet, pînă cînd toate trei s-au întilnit pe partea de răsărit a acestui munte. Aci luni au dat peste straja lui Horea și Cloșca, Cristea Nicula, pe care prinzîndu-l l-au strîns să mărturisească unde e Horea și Cloșca. Mai întii a spus că el nu știe, nici nu i-a mai văzut de cînd au fost cu ai lor la Cîmpeni. Atunci legîndu-l l-au luat mai de scurt (*districtius ad huc urgebamus*) să mărturisească unde sînt Horea și Cloșca. Așa a mărturisit că știe ce-i drept unde sînt, dar sînt departe în peștera Piatra Boghii (*Petrae Bogi*) pe Criș cu mai mulți ai lor. Luîndu-l atunci și mai aspru (*ubi vero durius adhuc vigilem tractassemus*), chemîndu-i la o parte pe ei doi, Ion Matieș și Nuțu Matieș, precum și pe Ștefan Trif, Ion Matieș, Gheorghe Matieș, Iacob Neagu le-a zis că dacă prin datul mîinii îl incredințează că nu va fi prins, el îi va învăța cum vor putea descoperi și prinde fără primejdie pe Horea și Cloșca. Anume ca Iacob Neagu, Dumitru Neagu, Nuțu Matieș și Ștefan Trif alegîndu-se, sub nume că vinează ca gornici să o ia pe urmele lor pînă la ascunzișul lor. În acest chip acești aleși întii au ajuns la coliba lui Horea și Cloșca acoperită cu crengi de brad pe marginea (pe coasta) dinspre Someș a muntelui Scoruşet, care e la două mile depărtare de Albac²³. Cînd Horea și Cloșca i-au văzut, Cloșca i-a întrebat ce caută? Nuțu Matieș, răspunse

²³ „pervenimus ad casam eorundem Hora et Kloska ramis pineis tectam, in margine Alpiss Szkoruset a lateres Samusii habitam usque ad Albak duobus miliaribus distantem“.

că vinează fiare, spunind că în satul lor sint mulți soldați împărătești, care pe toți sătenii îi vor tăia. La ceea ce Cloșca a zis să nu aibă nici o teamă, vor mai rămîne în acești munți, dar vor merge ei la Viena și vor lua porunca de a scoate pe soldați, înjurind „...tu-mi-i în suflet de domni”. Făcînd atunci semn și celor care stăteau ascunși la o parte, aruncîndu-se deodată cu toții asupra lor i-au învins. Cu care prilej Horea a tăcut adînc, dar Cloșca a fost prins anevoie, se zbătea să scape. Într-acestea Horea a scos din traista lui Cloșca (!) ca un mănunchi de scrisori sub nume să aleagă pe cele mai bune, și rupîndu-le pe neașteptate, le-a aruncat în foc. Iar ei, flăcările fiind mari, nu puteau să scape nimic. Armele însă le-au luat, împreună cu traista lui Horea, în care erau (după cum s-a aflat în Ponorel) și alte scrisori. De la colibă i-au dus la casa lui Ion Matieș, unde venind soldații i-au dat în mîna lor²⁴.

Ceea ce nedumerește în aceste mărturii e slăbiciunea de un moment a lui Cristea Nicula. Versiunea, ce-i drept, e unică și neverificabilă. Adevărat, el n-a fost prins acum. Mai tîrziu însă îl găsim mereu printre fugari.

Și mai avem o ascultare tîrzie a mai multora din actori, în frunte cu Ștefan Trif, acum de 72 de ani și Nuțu Matieș, acum declarîndu-se de 68 de ani. Aceasta din 30 aprilie 1804 și în legătură cu meritele pădurarului Meltzer în prinderea lui Horea și Cloșca²⁵. Pentru prinderea lui Horea și Cloșca le-a dat sarcina șpanul cameral (funcția lui de acum) Anton Meltzer — mărturisesc Ștefan Trif și Nuțu Matieș. Ei erau gornici și Meltzer era atunci superiorul lor cel mai apropiat, sub mîna căruia erau. El a plătit un om să vină la ei ca pe o cale oarecare să-i aducă la Abrud să se sfătuiască împreună asupra prinderii lui Horea și Cloșca. Dar ei temîndu-se de amenințările românilor, anume ca dacă ar prinde pe cineva că ține cu domni și cu ungurii, aceia pot fi siguri că nu numai de viață ci și de avere vor fi lipsiți, și nu numai clădirile ci și lemnele din jur le vor aprinde și le vor face cenușă, nu s-au putut duce la Abrud. Ca să îplinească totuși porunca mai marelui lor, legînd pe cai doi berbeci sub nume că-i duc la Zlatna domnului Zelenkai, ajungînd la Abrud s-au dus la casa lui Anton Meltzer. Acesta a pus multă sîrguință, că mai multă nici nu se poate gîndi. Le-a promis că el le va dobîndi de la împăratul nu numai o răsplată bună, dar și eliberarea din iobăgie, și tot așa și celor care le vor fi de ajutor în aceasta. S-a legat nu numai cu averea, ci chiar cu capul lui. I-a întrebat și pe cineși iau în ajutor, căci el îi mulțumește și le plătește sîrguința. Cu aceste făgăduieli într-atîta le-a cîștigat inima că uitînd de amenințările românilor, pe viață pe moarte, și-au luat asupra lor prinderea celor doi co-

²⁴ Arh. Comisiei, V, 1055—1059.

²⁵ Ceilalți ascultați: Mănășel Trif de 46 de ani, Iacob Neag de 48, Dumitru Neag de 44, Ion Matieș de 56, Gheorghe Matieș de 50, Gheorghe Nicula de 44. Cei ascultați sint notați acum toți libertini.

rifei. Și-au luat lângă ei pe Mănășel Trif, Iacob Neag, Dumitru Neag, Ion Matieș, Gheorghe Matieș și Gheorghe Nicula, dar așa ca să li se dea și ajutor militar pentru coborîrea lor (dacă-i vor prinde). Meltzer i-a dus apoi numaidecît în fața comandantului Kray, unde el i-a înfățișat făgăduielile făcute, în fața lor. Kray le-a dat numaidecît pașaport (*passualis*) cu care să poată umbla fără teamă pînă în Ungaria întru căutarea și prinderea celor doi capi. Cu destulă teamă au luat lângă ei pe cei înscriși în pașaport. I-au căutat pînă ce le-au dat de urmă și i-au prins pe amîndoi în hotarul Mărgăului, din comitatul Clujului, lângă Someșul Cald. Cînd i-au adus, le-a venit în ajutor și sprijinul militar. Care toate s-au făcut din îndrumarea și sîrguința lui Meltzer. Că îndemnul și făgăduielile lui Meltzer au prins tare, ei dovedesc cu jurămint și cu drept sufletul lor. Prinderea lui Horea și Cloșca nici nu s-ar fi întîmplat dacă n-ar fi fost făgăduielile lui, nu și-ar fi luat-o asupra lor în temerile și primejdiile peste măsură. Pot mărturisi deci fără must-trare de cuget că prinderea lui Horea și Cloșca s-a întîmplat prin punerea la cale a lui Anton Meltzer²⁶.

Povestită de locotenentul Petru Vajda, care comanda soldații prefec-tului moșiilor contesei Vas, Viski, și de acesta lui Mihail Galambos din Aiud, prinderea a luat forma complicate, cu multe peripeții, fanteziste. Locotenentul, firește, își complica meritele. A fost trimis în urmărire cu 40 de soldați secui și 10 călăreți din scaunul Arieșului, toți pînă la unul soldați unguri — se flatează corespondentul. În rest o serie de peripeții complicate ale atragerii în cursă a lui Horea, necontrolabile, întru totul neverosimile²⁷.

Meritele secuiești circulă cu deosebire, amplificate, variate de ima-ginație.

Iosif Mikloșvári scriind la 6 ianuarie din Cluj, știe că Horea se găsea cu mulți ai săi în munții Cîmpenilor într-un loc îngrozitor, înaintea unei deschizături mari a unei stînci. Locotenentul Vajda n-a îndrăznit să-i atace, a cerut ajutor de la Kray, care i-a și trimis numaidecît 100 de secui. Ata-cîndu-i acum, hoții s-au apărut trăgînd îngrozitor, de nedescris. Dar nici se-cuiei nu fură mai puțin furioși și Dumnezeu îl făcu pe locotenent victorios. Horea dăduse mai de mult poruncă la ai săi ca dacă ar vedea că ungurii îl prind, să-l impuște mai bine pe el decît să ajungă pe mîna lor. A și strigat în momentul acela destul impușcați-mă! Dar locotenentul cu sabia scoasă strigă „grație celui care predă pe Horea viu“. Atunci chiar sateliții lui îl predară, cu patru popi și zece corifei ai lui. Neîntîmplat la înde-mînă, „soldații secui își scoaseră curelele de la pantaloni, cu acelea îi le-gară lui Horea miinile la spate. Așa îi escortară între puști pe toți la Zlatna. Aci pregătiră numaidecît fiare deosebite pentru Horea, să aibă și pe gît, pe spate, pe picioare, pe miini tot fiare. Horea a bătut și monedă

²⁶ Abrud, 30 apr. 1804. Biblioteca Academiei, Msse, pach. MCCCXXI, nr. 20.

²⁷ Scrisoarea lui Mihail Galambos către un profesor, dată din Abrud, 6 ian. 1785. Bibl. Academiei, Msse, pach. DCCXCIX, nr. 8.

prin țiganii aurari, cu aceea își dăruia ostașii...“²⁸. Cît de departe ducea imaginația !

Dar stabilirea meritului era de competența guvernatorului Brukenthal și al comandantului general Fabris. În raportul lor comun din 4 ianuarie către Consiliul de război găsim situația foarte mulțumitoare. Se continuă predarea armelor și a lucrurilor prădate, precum și arestările. Se poate socoti asigurată mult așteptata liniște publică. Mai ales acum după ce pot raporta și importanța știre a prinderii lui Horea și Cloșca. Meritele în această acțiune revin mai multora. Deosebit de semnificativ e că principalele unelte au fost supușii din Rîu Mare, care sprijiniți și acoperiți de detașamentul militar s-au lăsat folosiți în această expediție. De fapt nici țărani fără sprijinul armatei n-ar fi putut întreprinde nimic, nici soldații singuri, viclenilor conducători le-ar fi dat de bănuț și i-ar fi îndemnat încă de departe să fugă. Deci și unii și alții merită să fie răsplătiți din plin pentru reușita acțiunii. Soldații pe lângă remunerația de 300 ducăți pentru toți actorii împreună, drept stimulent și pentru alte asemenea acțiuni merită și o recompensă specială. Remarcă apoi meritele comandanților. Toată această înțeleaptă întreprindere se datorează iscusinței vicecolonelului Kray din regimentul II secuiesc, care în urma dispozițiilor generalului Pffefferkorn în acest sens a găsit țărani de încredere și i-a îndrumat împreună cu armata pe urmele fugărilor. Toată lauda apoi generalului maior Pffefferkorn, care și-a îndreptat întreaga atenție în sensul prinderii celor două căpetenii, potrivit repetatelor dispoziții ale Comandamentului general. El în genere și-a făcut merite deosebite în comanda trupelor trimise pentru potolirea răscoalei²⁹.

Mai pe urmă, fiind vorba de recompense și-au făcut merite și alții. Înainte de toate judele Macavei Bota, care a avut fără îndoială rol. Ascultați de șpanul domeniului de sus Alexe Incze și de vicejudele nobililor George Bisztrai, în 22 ianuarie la Cîmpeni, Macavei Bota, Petru Cristea și Ion Corcheș (judele domnesc) supuși fiscali din Rîu Mare, se numesc și pe ei printre cei care au cooperat la prinderea lui Horea. Iar în afară de ei mai numesc încă 19 din Rîu Mare. Străduința locotenentului Vajda care, împreună cu miliția și-a dat toată silința, ar fi rămas fără succes dacă nu era ajutorul lor³⁰.

Cum vedem, în jurul prinderii lui Horea se insinuează, într-un fel sau altul, mai multe nume, și toate din satul lui. Era o simplă „trădare“, sub ispita aurului sau eliberării ? Trădarea își avea dedesubturile sale. Nicăieri n-a fost mai acut conflictul între țărani înșiși, nicăieri nu se înregistrează atîtea nume de țărani români prădați, urmăriți de răsculați ca în domeniul de sus, și cu deosebire în Rîu Mare. Listele caselor româ-

²⁸ Caietele, III, p. 15—18. Canc. aul. Trans., 613/785.

²⁹ *Ibidem*, XIV, f. 29—33. Acte vieneze, III, nr. 4.

³⁰ Numele lor : Ștefan Trif, Nuțu Matieș, Ion Neag al lui Indrei, Dumitru Neag, Ion Matieș, Gheorghe Matieș, Simion Trif, Toma Olelei, Gheorghe Nicula, Cristuț Todea, Gheorghe Petrușel, Vasilie Petrușel, Achim Ciora, Petru Bodea, Ion Onet, Petru Cristea, Petru Todea al lui Indrei, Marian Trif și Anghel Todea. După adevărîța șpanului domeniului de sus Alexe Incze și a judeului nobililor George Bisztrai, dată din Cîmpeni, 22 ian. Orig. Guv. Trans., 1785. Copii B. Török.

nești ruinate și prădate, am văzut, au înregistrat în Rîu Mic (Vidra) 13, în Cîmpeni 23, în Rîu Mare nu mai puține de 24. Au fost și case arse și omoruri. Abuzurile de aci le cunoștea Horea mai bine, cu juzii, gornicii, perceptorii de aci a fost mai necruțător. Desigur nicăieri nu și-a creat atîtea dușmăanii. Cei nămiți chiar dacă nu apar în liste erau desigur din tabăra adversă, gornicii cu oamenii lor, mulți urîți, urmăriți de țărani răsculați, țintă a răzbunării lor; urmăriți, loviți de Horea prin însăși funcția lor de colaboratori la stoarcerile, la abuzurile organelor administrative și fiscale ale domeniului. Drept răspuns aceștia îl dușmăneau nu numai personal, ci și ca tagmă. El și altfel, făcea parte din cei mai săraci ai satului, trăia aici, era cunoscut ca atare și nu putea în nici un caz obține adeziunea tuturor. Aci era el în carne și oase și nu mai era craiul și împăratul închipuirilor populare din afară. N-am putut stabili încă identitatea funcțională a tuturor numelor de țărani care apar în jurul prinderii lui Horea. Vedem însă că cei cu rol principal sînt gornici. Dar le cunoaștem funcția și la alții. Ion Corcheș, Petru Bodea și Macavei Bota sînt juzi domeniali, Petru Cristea e jurat și gornic domenal, Ion Oneț fost jude și strîngător de dare. Și toți figurează în listele celor prădați. Macavei Bota, Petru Bodea și Ion Oneț sînt și printre cei indicați de Horea ca abuzivi și fugiți în scrisoarea răspuns către locotenentul Lupu (Hoffmann).

Explicațiile din 2 și 3 ianuarie ale baronului Iosif Nalátzi, care se angajase să prindă pe Horea, erau de acum tardive. În 30 decembrie sosind de la Deva la Turdaș cu patru husari nicicum n-a putut trece Mureșul înainte de anul nou. Trecindu-l, a trimis numaidecît după ajutor la Dobra. N-a primit însă nimic. Acum numai cu patru oameni n-are ce încerca pentru prinderea lui Horea. Așteaptă cel puțin 20 de pedestri nemți sau unguri, cît ce vor sosi va pleca după Horea — scrie din Bobîlna dintr-o casă pustie de slugă. Dregătorul său a auzit în Orăștie că Horea acolo unde este are și cancelarie (!)³¹. Ba pină și din comitatul Tîrnava comitele suprem a trimis pe contele Iosif Lazar cu 30 de nobili în urmărirea lui Horea — scrie în ianuarie corespondentul din Tîrgu Mureș³².

Convoiul militar care aducea pe Horea venea greu. Sosi în Abrud abia în 31 decembrie, vineri pe la amiază. Ieșise în piața orașului să-i vadă mulțime mare, români, unguri. Popa Ion Crișănuț zis și Hagi, care se găsea în fața casei de schimb a aurului, nu se putu reține să nu-și exprime durerea : „Iată îl au acum în miini ungerii pe bietul Horea, acum îl pot mîncă de viu“³³. La ceea ce soția lui Ștefan Király, Rebeca Szappanos replică : „Ba voi să-l mîncăți pe Horea, doar a fost craiul vostru și voi l-ați numit așa“. Popa Crișănuț n-a întîrziat să-și traducă și în ungereste vorbele spuse în românește și nu s-a sfiit să le zică : „Aveți grije

³¹ Arh. Comisiei, II, 146—147.

³² Octavianus Bârlea, *Ex historia romena; Ioannes Bob episcopus Fogarasiensis (1783—1830)*, Frankfurt/Main, 1948, p. 314.

³³ „Ecce hic praesto habent Hungari anhelatum Horia, quem vivum jam possunt devorare et comedere“.

ungurilor, căci acuși veți vedea ce veți păți pentru asta". Martorii l-au văzut apoi vorbind în taină mai mult, lăcrimînd, cu Popa Lazăr din Abrud, dar ce-au vorbit, ei fiind departe, nu mai știu. După ce l-au prins le-a mai zis : „Să țineți minte că cei care m-au prins și toți ungurii vor pomeni ei asta“³⁴.

Horea și Cloșca fură porniți apoi spre Alba Iulia, prin Zlatna, escortați de o trupă de 70 de grăniceri secui, sub comanda acelorași doi locotenenți, Vajda și Jeney. Pe drum soldații, se spune, nu i-au cruțat de batjocuri. Despre sosirea lor la Alba Iulia Ioan Lukáts scrie fratelui său chiar de acolo că i-au adus în 2 ianuarie soldații secui din Trei Scaune, și că Horea avea pe căciulă cusute din postav tăiat furci, țeapă, roată³⁵.

Imaginația e activă. Gyöngyösi, preotul reformat din Turda a reținut versiunea că pe cei doi în drum, la Zlatna i-au îmbrăcat în ceva pantaloni și haină roșie, i-au pus în cătușe și lanțuri tari făcute anume, în cap le-au pus șepci roșii, pe șapca lui Horea i-au cusut din ceva postav drept stemă țeapă, spinzurătoare, roată, iar peste ea i-au pus coroană din hirtie aurită³⁶. Au ajuns asemenea versiuni și în textele de cronici. După unele lui Horea i-ar fi pus pe cap, în bătaie de joc, o coroană de nuiele în formă de roată strigînd : așa-i trebuie craiului — scrie „Ziarul răscoalei“. I-au pus pe cap o coroană de hirtie aurită pe care erau zugrăvite furcile și roata — scrie și broșura „Hörja und Klotska“³⁷. Ecouri diverse ale unei ostilități verosimile dar neverificabile din partea soldaților secui care au luat parte cu atîta zel la reprimarea răscoalei.

Convoitul era și aci așteptat, firește, de o mare mulțime de oameni. „Nu e în stare să descrie cită omenime se îmulzea să vadă pe cele două polirnichî (*fogoly-madár*) vestite. Pe Horia l-au închis sub poarta cea nouă, pe Cloșca sub împăratul Carol — scrie profesorul Gábrî³⁸.

Aci încearcă să afle ceva de la ei și generalul Pfefferkorn, dar se lovi și el de aceeași negație completă. Refuzul lui Horea, propagat în afară a fost apoi completat, brodat de fantezie. Cînd generalul a vrut să-l examineze, a răspuns cu mare îndrăzneală, că aceasta acum nu-și are locul, va răspunde cînd va fi dus în fața judecării, căci sub numele lui sînt Hori și mai mari — scrie din Alba Iulia la 5 ianuarie Ioan Lukáts³⁹. În aceeași zi, din Dumbrăveni, scrie luat de fantezie Gregorius Daniel unui frate drept la Roma, că Horea și Cloșca au fost prinși de secuii pedestri și că Horea ar

³⁴ Arh. Comisiei, V, 900—901. Martori unguri. Locotenentul Graun din regimentul II secuiesc de graniță și alții, în actul lor din 31 dec. îl numesc Krissanutz alias Popa Iuon Hadsiu Daszkal aus Körpenes. Mike, *Az Oláhokról*, p. 157—159. V. și Acte vieneze, III, nr. 44, 49. Ascultarea în copie Canc. aul. Trans., 1124/785.

³⁵ Alba Iulia, 5 ian. 1785. Mike, *Hórávilág*.

³⁶ „Hazánk“, VII (1887), p. 205.

³⁷ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 325—326.

³⁸ Scrisoare din 12 ian. în Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia. Citat și de Szilágyi, p. 217.

³⁹ Mike, *Hórávilág*.

fi zis : „Voi muri eu de o moarte de care n-a murit pînă acum nici un muritor, dar vor muri cu mine încă patru domni mari“. Din ceea ce el socotește că și magnații au putut avea vreo înțelegere (!) cu Horea. Cînd l-au adus la Alba Iulia, generalul vrînd să afle de la el de ce a stîrnit atîta tulburare, a răspuns scurt : „Nu ești tu vrednic (!) ca eu să-ți descopăr ție pricinile acestor tulburări, va veni un domn mult mai mare decît tine, cu el voi vorbi, pînă atunci nu te osteni de pomană“⁴⁰ — înțelegînd pe împăratul.

După prinderea lui Horea mai trebuiau descoperite și „arhiva“ lui Horea, hîrțile lui, care, se credea, puteau să destăinuie anumite secrete ale răscoalei, sau cel puțin anumite mobile ale ei.

Horea, întrebat după ce a fost prins, în 28 decembrie, la Arada de locotenentul Jeney unde se găsesc scriptele și documentele sale, în prezența lui Cloșca i-a răspuns că la un apropiat al său Petru Nicula din Gura Arăzii⁴¹.

În 5 ianuarie pădurarul Meltzer adeverea că gornicii Nuț Matieș și Ștefan Trif i-au declarat că nu au găsit la Horea și Cloșca acte, ci doar Horea a scos din sîn și a aruncat în foc o mină (*fasciculus*) de scrisori, care numaidecît s-a mistuit⁴².

După un conspect de rapoarte militare din acest răstimp, vicecolone-lul Kray la 5 ianuarie 1785 raporta brigăzii sale că la Horea a găsit două lănci noi, o pușcă, o traistă de piele cu ceva muniție în ea, un săculeț cu un sigiliu pe care urmează să le predea, împreună cu pușca lui Cloșca⁴³. Curînd au prins pe mai mulți români fugari prin păduri, dintre care doi din Riu Mare au adus și o altă traistă a lui Horea, în care erau învelite într-o bucată de hîrtie unsuroasă șapte acte. Kray le-a vizat și le-a înaintat la Viena⁴⁴.

Despre aceleași scrisori vorbește Kray și în raportul său din 9 ianua-rie, ca descoperite acum. Tocmai cînd voia să încheie raportul — scrie el acum — au sosit doi locuitori din Riu Mare, trimiși de el să-i aducă scrisori de la Horea. (E vorba de aceiași Nuț Matieș și Ștefan Trif). I-au adus șapte scrisori, pe care unul din ei le-au luat cu sine în traista lui Horea fără să-și dea seama ce e în traistă. Ei, cu alți doi, stau acum în fața lui, gata oricînd să jure că Horea cu prilejul arestării sale a aruncat un pumn de scrisori în foc, cum au mărturisit și înainte. Adaugă acum că ei, care s-au arătat credincioși față de împărat prin stăruința lor pentru prinderea lui Horea, nu au nici un motiv ascuns de a tăgădui vreo scri-soare care ar putea pricinui noi tulburări. Prietenul lui Horea, care după mărturisirea tuturor, deține toate scrisorile lui, hoinărește și acum pe undeva. El, colonelul, a pus la cale prin tot felul de șiretlicuri și promi-siuni de iertare obținerea acestor scrisori. Toți acești țărani prezenți

⁴⁰ „Non es tu dignus, ut ego tibi causas harum turbarum aperiam, veniet te multe major Dominus, cum illo ego loquar, adeoque noli te gratis fatigare“. Mike, *Az Oláhokról*, p. 396.

⁴¹ *Attestat* din 31 dec. 1784. Arh. Comisiei, I, 464. Acte vieneze, III, nr. 46.

⁴² *Ibidem*, I, 463. Și Acte vieneze, III, nr. 45.

⁴³ Arh. Comisiei, V, 589.

⁴⁴ Szilágyi, p. 213.

afirmă unanim că Horea ar fi omul cel mai dușmănos și mai fățarnic din toți ! Copierea acestor scrisori e făcută de un nobil cu numele Chendi, care solicită ca la timpul său Comisia să-și aducă aminte de serviciul său ⁴⁵.

Scrisorile se găsesc în arhiva Cancelariei și nu conțin nici un secret ⁴⁶. Nici măcar nu sînt din timpul răscoalei. Sînt copii de pe rezoluții din anii 1780—1784, cea mai aproape de răscoală fiind dispoziția Cancelariei aulice ungaro-transilvane dată din Viena 13 aprilie 1784, ca suplicanții și deputații lor să fie scutiți de orice persecuții pînă cînd se va aduce o decizie la plîngerile lor ⁴⁷.

Cu Horea și Cloșca la Alba Iulia n-a sosit nimic. În raportul său către Comandamentul general, generalul Pfefferkorn la 9 ianuarie comunica anume că la sosirea lui Horea nu i-a fost predat nimica, decît două hîrtii, care priveau pe preotul adus împreună cu el ⁴⁸. Va fi Hagi Crișanu.

În 6 ianuarie vicecolonelul Kray raporta că a trimis la Arada pe aceiași doi gornici Nuț Matieș și Ștefan Trif, să prindă pe Cîrstea Nicula și Petru Nicula, la care s-ar găsit acte de ale lui Horea. Cîrstea Nicula, la care spun că sînt toate scrisorile lui Horea, ei știu că hoinărește și acum pe undeva — raportează Kray. El, vicecolonelul, repetă, încearcă toate șiretlicurile și promisiunile pentru a ajunge la ele, bănuind că din ele se vor vedea mai clar lucrurile. Socotește că nobilul Chendi va ști mai multe decît i-a mărturisit lui și la timpul său Comisia va ține seama de acest lucru ⁴⁹. De fapt Cîrstea Nicula fusese paznicul lui Horea și Cloșca și după prinderea lor, se vede, a fugit.

Șpanul Alexe Incze din Cîmpeni era și el în căutarea „arhivei“ de la Cîrstea Nicula. Eliberă din închisoare pe un tînăr, Ion Nicula, ca să pună mîna pe aceste hîrtii. Tînărul veni la Albac, se apropie ademenitor de o fată a lui Cîrstea Nicula, reuși să obțină în cele din urmă de la ea să-i arate scrisorile lui Horea, pe care el i le luă și le aduse șpanului. Erau 12 bucăți ⁵⁰. Dar nici în acestea nu se găsea nimic de natură să aducă vreo lumină asupra mobilelor răscoalei. Erau plîngeri de dinainte de răscoală cu rezoluțiile lor. Printre ele și un privilegiu dat de împăratul Iosif negustorilor de lege grecească din Viena să poată celebra slujba în biserica sf. Gheorghe din Steyerhof, tipărit în trei limbi, piesă care iarăși se cunoaște. Cum și împăratul dorea să le vadă, Cancelaria le ceru mai tîrziu, în 14 aprilie, de la Guvern împreună cu privilegiul ⁵¹.

⁴⁵ Arh. Comisiei, I, 520—521. Cele două rapoarte sînt probabil din aceeași zi cu două destinații deosebite. Pe careva trebuie să fie o greșeală de dată.

⁴⁶ Szilágyi, p. 213.

⁴⁷ Publicate în aceeași lucrare, p. 265—269.

⁴⁸ Acte vieneze, IV, 55.

⁴⁹ Copie *ibidem*, nr. 294, I, 520—522.

⁵⁰ Sînt cele publicate de Ileana Bozac, „Arhiva Horea“, în „Revista Arhivelor“, 1961, nr. 2, p. 168—178. Publicate după copiile din arh. Tezaurariatului, 1785, nr. 319, pe care le-am utilizat la locul lor după acest fascicul.

⁵¹ Densușianu, p. 422. Cf. și raportul provizoriului din 1 martie 1785 despre eliberarea lui Ion Nicula pe cautiune pentru această misiune. Of. minier, 1785, nr. 367.

Privilegiul bisericii grecești din Viena s-a găsit la Cirstea Nicula, rudă după tată a lui Horea⁵² — relatează la 23 februarie provizorul Podivinszki. Cartea cu pajura bicefală, prin care Horea spunea că i s-au dat privilegii lui și națiunii române și cu care a scos din minți plebea necioplită și neștiutoare și a ațîțat-o la răscoală. Aceasta, împreună cu alte 12 rezoluții⁵³.

Relatările pot să nu fie, ca de obicei, riguros exacte, în ce traistă a lui Horea s-au găsit actele. Importă faptul în sine, că actele nu mărturiseau nimic din secretul căutat.

Secretul îl tănuiau scrisorile pe care Horea le-a aruncat în foc și tocmai de aceea le-a nimicit? Aceasta e ceea ce a intrigat pe contemporani, iar pe urmă pe istoricii înșiși. Unii au socotit că erau dovezile amestecurilor străine în răscoală. „Nu încapă îndoială că prin acele scrisori au ars cele mai importante documente ale răscoalei, aruncînd lumină asupra originilor și adevăraților ei urzitori“ — scrie Szilágyi⁵⁴. În tot noianul documentației răscoalei nu se poate surprinde însă nici cea mai mică dovadă directă de vreun amestec străin în răscoală. Nici Comisia de investigație, care avea special misiunea să cerceteze dacă a fost vreun amestec din afara țaranilor în răscoală, nu s-a oprit prea mult asupra faptului, nu i-a pus lui Horea decît în treacăt întrebarea despre hîrțile aruncate în foc.

Densușianu respinge părerea lui Szilágyi⁵⁵. El crede că nu puteau fi decît poruncile împăratului cu care au fost mobilizați țaranii la răscoală : una ca ei să primească arme din Alba Iulia și să nu mai facă slujbe la domni, ci numai împăratului, alta prin care Horea ar fi fost încredințat de împăratul să răscolească pe români și să alunge sau să nimicească neamul unguresc din Transilvania, aceasta fiind „patenta“ care era arătată țăranilor⁵⁶. Dar nu putem surprinde în noianul documentației nici vreo probă concretă că poruncile mobilizatoare au existat sub formă de acte scrise. Horea era destul de prudent ca să nu lase în scris asemenea ticluiri. Cum nu le-ar fi arătat țăranilor dacă ar fi existat, de pildă cînd a fost strîmătorat și prins la Bucium? Afirma că le are la el, dar nu le poate arăta. A fost ținut prins de țărani o noapte dar nici cea mai vagă aluzie a țăranilor făptași în depozițiile lor că s-ar fi găsit la el asemenea porunci. Și desigur i le-au căutat. Doar tocmai de aceea l-au prins ca să se convingă dacă are vreo asemenea autorizație împărătească sau nu, și pentru că nu o avea s-au hotărît să-l predea armatei. Cum n-ar fi pus Horea să fie citite și în alte împrejurări critice? De cite ori s-au citit poruncile, cititorii citeau mereu altceva decît știau țaranii că se află în ele. Le-a citit Alexandru Chendi, le-a citit Schultz, le-au citit și alții. Toți au încercat să-i lămurească pe țărani asupra cuprinsului lor adevă-

⁵² „Famosi illius antesignani et totius seditionis valachicae princip(al)is authoris Horae agnati, consiliorumque impiorum et sceleratorum facinorum fautoris“.

⁵³ Of. minier, 1785, nr. 331.

⁵⁴ Szilágyi, p. 211.

⁵⁵ „Correspondență secretă, dînsul n-a avut, autori secreți n-au existat, și chiar să fi fost, e sigur că dînsii n-au tratat cu Horea chestiunea revoluțiunii în scris“.

Densușianu, p. 420—422.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 421.

rat. Preotul din Cărpiniș Avram Șuluț și-a pierdut capul citind ceea ce se cuprindea în ele și nu ceea ce credeau țărani. Poruncile împărătești s-au propagat oral. Cum nu ar fi dat Horea vreo probă de existența lor lui Crișan și oamenilor lui când copleșiți de armată i-au cerut-o? El tocmai le-a răspuns deschis că actele lui privesc numai domeniul Zlatnei.

Deci nici aceste porunci nu sînt de căutat în hîrțile aruncate în foc. Această mină de hirtii nu cuprindea desigur nici falsuri, nici tainice incurajări de sus, nici corespondență cu vreo societate secretă, cum rînd pe rînd s-a bănuț⁵⁷. Trebuiau să fie mai curînd hirtii care puteau proba într-un fel sau altul implicația lor, a lui Horea și Cloșca, în răscoală, după ce hotărîseră să nege orice acestec. Poate scrisori de la preoți sau de la alți adepți, scrisori de la cei din afară care-l chemau, îl asteptau să vină sau cereau porunci, pe care le va fi ținut separate sau le separase din vreme tocmai cu un asemenea scop, pentru a le face dispărute la nevoie. Cum ar fi a satului Tomnatic care cu mai multe sate de pe Criș cereau ajutor împotriva ungușilor, scrisoare despre care Horea însuși pomeneste în interogatoriul său. Sau, să zicem, scrisori ca a locotenentului Lupu (Hoffmann) sau a judeiului nobililor din Huedin. Scrisori care lipsesc dintre hîrțile descoperite. Sau poate chiar vreo scrisoare proaspătă de la adepți fugari care mai puneau încă nădejdi în continuarea luptei.

Horea arunca în flăcări desigur nu „poruncile împărătești“ care nu erau un secret și tocmai pentru că nu erau adevărate nu s-au fixat în scris. Nu arunca nici secretul amestecurilor străine, mărturiile „adevăratorilor urzitori“ ai răscoalei, asemenea mărturii l-ar fi ajutat să se dezvinovățească. Ci mai curînd voia să ardă orice probă a amestecului propriu în răscoală, pe care hotărîse să-l nege cu desăvîrșire. Păstra numai hîrțile privind acțiunea sa legală de dinainte de răscoală, cu care să-și probeze la nevoie nevinovăția. De ce nu se găsește printre hîrțile păstrate nici una din timpul răscoalei? ! E de înțeles.

Pe plan general, din perspectiva luptei, Horea personifica, evident, iobăgimea, țărănimea răzvrătită în totalitatea ei. Pe plan local însă, în cercul lui de viață cotidiană e implicat și el în adversitățile sociale dinlăuntru țărâniei, dușmăniile dintre supuși și aparatul deservind stăpînirea, juzi, gornici, strîngători de dare, dintre „săraci“ și „bogăți“ sau „îmbogățiți“, dintre grupuri de interese, care au izbucnit, am văzut, acut în răscoală și care explică mai bine și „trădarea“. El se găsea printre supușii cei mai săraci, împilați, răzvrățiți, iar trădarea venea de la gornicii deservitori ai aparatului domeniial, urgisiți, urmăriți, loviți în tagma lor, mai ușor de ispitit cu aurul trădării.

⁵⁷ Ceea ce am afirmat și în lucrarea *Răscoală lui Horia în comitatele Cluj și Turda*. București, 1938, p. 65.

2. CE SE PETRECE ÎN AFARA MUNTILOR

COMITATELE

În urma ordinelor împăratului, care pentru reprimarea răscoalei puneau în mișcare armata și introduceau dreptul statarial, nobilimea, comitatele se grăbiră să profite înainte de toate de acest drept. Ordinul împăratului prevedea aplicarea lui celor care se vor împotrivi trupelor în mișcare, aplicarea cu deosebire conducătorilor și ațîțătorilor, dar numai atîta timp cît se împotrivesc. Comitatele însă îl aplicară țaranilor din închisorile lor.

Vicecomitele Albei, adresîndu-se comitelui suprem în 24 noiembrie, se arată nerăbdător. Socotește că nu e nici un motiv să mai amîne moartea țilharilor, acum cînd ordinul de la Viena prevede procedura sumară (statarială) nu numai pentru corifei, ci și pentru ațîțători. Și într-aceștia pe bună dreptate pot fi socotiți și toți acei săteni care au chemat pe cei din afară, veniți de departe, iar pe cei prezenți i-au instigat cu vorba și cu sfatul. Să fie întru toate voia și porunca mării sale comitelui, dar după puțină lui judecată socotește că ei, autoritățile supreme, trebuie să dea socoteală dacă nu săvîrșesc ceea ce se cuvine pentru vărsarea de sînge nevinovat, pentru ajungerea la cerșetorie a atîtor nobili, pentru dobîndirea liniștii țării, spre ceea ce deschid drumul legile patriei și ordinul împăratului¹.

În aceeași zi de 24 Francisc Szotyori cerea judeului primar al orașului Alba Iulia să dea ordin călăului Rokoczi să fie acasă, și gata întru toate, căci mîine va avea de lucru. La ceea ce judele primar a decis numaidecît : „să fie întru toate gata călăul“².

În zilele următoare, de 25—27 noiembrie Tabla comitatului, care era refugiată în Alba Iulia, execută sumar 11 țărani³, printre primii pe Ursu Uibaru.

¹ Stremț, 24 nov. 1784. Arh. St. Cluj, fond. Kemény. Aici după copia B. Török din Arh. Istorică.

² Mike, *Az Oláhokról*, p. 288.

³ Densușianu, p. 321.

Ștefan Pálfi scrie din Aiud unui frate în 28 noiembrie că Tabla ucide în Alba Iulia cu țeapa, cu roata pe români. Joi (adică în 25) pe un căpitan al lui Horea l-au tras în țeapă (acesta trebuie să fie Ursu Uibaru), pe doi i-au frânt cu roata, la trei le-au luat capul. Vineri pierdură iarăși nu știe câți. Sîmbătă, adică ieri, au ucis cinci cu țeapa, cu roata și vor executa și de acum încolo în fiecare zi, procesul statarial fiind scurt ⁴.

Ziarul „Siebenbürger Zeitung“ comunica și el, după o corespondență din 6 decembrie, că pe Ursu Uibaru l-au tras de viu în țeapă, lui Toma Singăteanu, Vasile Munteanu și Savu Munteanu le-au tăiat capul, capetele le-au fost înfipte în țepe și trupurile puse pe roate, pe Iacob Munteanu și Irimie Martin i-au șters dintre cei vii cu roata, iar pe unul Mihoc decapitat în Sebeș l-au împărțit în patru, expunîndu-l în patru locuri ⁵. Acest Mihoc trebuie să fie cel care fusese activ în comitatul Hunedoarei.

Execuțiile porniră de zor, promiteau să se țină lanț zi de zi, și cine știe unde s-ar fi oprit dacă nu intervenea sistarea procedurii statariale. Și promiteau să fie cele mai drastice închipuite de codurile și practicile penale ale vremii, și cît mai variate și mai terifiante.

În aceeași zi de 25 noiembrie, comitatul Arad veni cu o sentință sumară, colectivă, și mai spectaculară. Condamnă la moarte, variind supliciile vremii, 43 de țărani.

Un încărcat preambul justificativ invoca pe vreo cinci pagini atrocisimele fărădelegi, pe care nu le-au auzit veacurile, ale plebei țărănești de neam românesc și de lege schizmatică împotriva stării publice a țării, autorității comitatului, drepturilor domnilor pămîntești, nobililor, dregătorilor și slujitorilor lor, împotriva neamului unguresc și religiei predominante catolice, împotriva tuturor celor sfinte, despoind bisericile de tot ce servea cultul divin. Plebea, care lepădînd supunerea datorată s-a făcut ea stăpînă și a urmărit de moarte pe proprii domni pămîntești, pe soțiile și copiii lor, care călcînd dreptul naturii, dreptul divin și uman a prădat, a ars casele, curți, hambare, mori, berării, velnițe, crișme, grădini de fiare, piscine, toate bunurile economice pe care domni pămîntești le-au strîns fie spre folosul, fie spre plăcerea sau asigurarea lor pentru viitor, necruțînd nici casele și bunurile catolicilor contribuabili, ale meseriașilor nemți, și nici chiar pe ale unor unguri săraci. Invocă sacrilegiile, blasfemiile comise în biserici, schițează în același ton al acuzării desfășurarea răscoalei în comitat. Pretinde că toate acuzațiile în baza cărora condamnă au fost probate cu martori. Sentința lovește cu moartea mai ales pe juzii satelor ca primii vinovați, care în loc să rețină plebea de la răscoală s-au erijat în conducători ei. Scaunul de judecată e prezidat de binecunoscutul vicecomite Andrei Forray de Săvirșin, iar notar e Ignățiu Forray ⁶, cei loviți.

⁴ Mike, *Az Oláhokról*, p. 392. Și Densușianu, p. 322.

⁵ Nr. 98 din 6 dec.

⁶ Scaunul de judecată compus, în afară de cei doi Forray, de Andrei Kaszony de Vărădia (lovit și el), Sigismund Edelspacher de Ghioroc și Mihail Bitto asesori, Paul Sztanislovics jude al nobililor, George Sztanislovics vicejude al nobililor, Iosif Gáll exactor, Ștefan Reményik jude asesor, Adalbert Török procurator fiscal și Ștefan Magyar viceprocurator.

Au fost condamnați astfel 2 la tragerea în țeapă, 11 la frângerea cu roata fără sau cu lovitura de grație, 7 la spânzurătoare, 23 la tăierea capului cu tăierea în prealabil a mâinilor și expunerea după execuție a corpului lor pe roată sau arderea lui pe rug.

Iată individual capetele de acuzație și osindele :

1. *Ion Lupenci* din Petriș de vreo 33 de ani, haiduc domnesc. El în loc să rețină pe răsculați, cum îi era datoria jurată față de stăpînul său, a sfătuit pe oamenii curții să dea înapoi, a smuls din mâinile soldatului domnesc care voia să tragă asupra lor pușca, a pus să descuie porțile pretextînd că e porunca împăratului. A dat găzduire răsculaților din Transilvania și a fost înainte mergător la arderea mai multor curți nobiliare. Să fie tras de viu în țeapă în fața satului Petriș.

2. *Rusan Ardelean* din Petriș, de mai mulți ani slugă domnească, a fost și el amăgitor al locuitorilor din Petriș. Pe clericul care a fugit la el să caute scăpare, ca la un om domnesc, l-a bătut și a prădat multe din lucrurile și bunurile domnului său. Să fie frint cu roata la locul delictului, cu lovitură de grație.

3. *Ursu Ribița* sau *Stăniș* din Cerbia, haiduc (de codru) și înainte, amestecat în tilhăriile din Cunga și Ribița și părtaș la răpirea vicecomitelui Forray, corifeu de frunte în răscoală și în aducerea răsculaților din Transilvania în Ungaria, care cu titlul de căpitan a făcut pînă la arderea castelului din Săvirșin cele mai mari fărădelegi, să fie tras de viu în țeapă la locul Piclișa, de la hotarul comitatului Hunedoara pe unde a intrat cu ceata răsculaților. Iar soțul său din Săliște, *Toma Micula*, conducător și instigator și el cu titlu de căpitan al plebei răscolate, să fie scos dintre cei vii cu roata.

4. *Alexa Tănase* din Petriș, părtaș și la răscoala din Transilvania, iar aici fruntaș la prăzile și arderile din Zam, Petriș, Toc, Ilteu, Săvirșin, Vama, Vărădia. Sub nume de căprar umbla îmbrăcat în hainele domnului Samuil Vajda. A tiranizat pe locuitorii unguri săraci și pe credincioșii catolici, a spart tabernaculul din biserica catolică din Săvirșin, a luat potirul și a vărsat sfînta cuminecătură, a pingărit în chipul cel mai nelegiuit casa Domnului. Ca un incendiator rebel și profanator nelegiuit al celor sfînte să i se taie mai întîi mâinile și apoi capul, iar corpul să i se ardă pe rug.

5. *Avram Arănieș* (Aranyos), vagabond. Profanator și el a celor sfînte, a îmbrăcat odăjdiile bisericesti ale preotului catolic, urla și sălta pe uliță bînd din potir în batjocura catolicilor. Să i se taie, la locul delictului mai întîi mâinile apoi capul și pe urmă să fie ars.

6. Țiganul *Crișan Joja*, ca primul pingăritor și prădător al bisericii din Petriș și părtaș la arderi și prăzi pînă la Săvirșin, să fie sugrumat în laț (spinzurat) în fața satului Petriș.

Și pentru că mai ales juzii satelor sînt vinovații, ei au vestit porunca împăratului cu amenințări de moarte și ei au dat exemplu ; pentru că în loc să denunțe pe instigatori, să înpăimînte plebea de sfaturile lor smîntite cum le era datoria, chiar ei au îndemnat-o la răscoală, pentru juzii satelor inculpate se hotărește pedeapsa capitală, cu excepția judeului din Govozdia, care s-a distins prin apărarea lucrurilor domnului său.

7. *Ion Man*, jude în Ilteu, a fost înainte mergător la arderile din Ilteu și a îndemnat cu autoritatea sa de jude plebea la răscoală. *Marcu Micula* și *Gheorghe Hotăriș*, prădători și incendiatori și ei ai bunurilor domnești, care au urmărit să ucidă pe doamna lor, soția lui Samuil Vajda, și au amenințat cu foc pe românul care a ascuns-o la el, toți trei să cadă de paloș și trupurile să le fie împletite pe roate.

8. *Popa Gheorghe* din Corbești, complice la violarea bisericii din Săvirșin și uzurpator al vaselor și odăjdiilor sfinte, din care s-au găsit mai multe la el, precum și la arderile din Transilvania pînă la Săvirșin, să i se taie mai întii mina și apoi capul.

9. *Crăciun Păcurar*, *Toma Bughișan*, *Mihai Marian* și *Șandru Toader*, toți patru din Vinești, care au prădat capela din Vama, au dus potirul din biserica din Săvirșin la popa lor, au fost incendiatori și prădători ai crișmei domnești din Vama și a mai multor clădiri domnești în Săvirșin și Vărădia, să fie sugrumați în ștreang.

10. *Iovan Iancu*, jude în Temeșești, a dat poruncă locuitorilor în numele împăratului să nimicească pe nobili și pe orice ungur, să aprindă castelul din Săvirșin, să tiranizeze pe catolici, împreună cu mandatarul și credinciosul său întru toate, *Giurgiu Cîrț*. Să moară amîndoi de paloș și apoi trupurile lor să fie împletite pe roate. Iar *Ion Cîrț* și *Simion Blaș* care au dus porcii domnești și au cărat lucruri domnești pe trei care încărcate, să sfirșească în ștreang în fața satului Temeșești.

11. *Gheorghe Brănișcan*, judele din Săvirșin, care primul a dat semnalul bătînd cu toiagul în poarta castelului pentru executarea acelei porunci mincinoase a împăratului de a nimici pe nobili și de a le arde și prăda averile, la ceea ce plebea răscolată, cu femei, cu copii, a devastat clădirile nobiliare, grădinile de fiare, a tăiat pomii etc., împreună cu haiducul domnesc *Ion Lăpădat* și juratul *Tripa Grozav* care au fost și ei ațîțători și conducători ai plebei și părtași la prădarea lucrurilor și vaselor sfinte și au devastat și aprins și sera, să fie frinți cu roata toți trei, primul fără lovitură de grație, ceilalți doi cu lovitură de grație. Judele din anul trecut *Ion Tămaș*, care sosind la arderile din Vărădia în loc să sfătuiască spre bine plebea, a adus vestea că la Arad din porunca împăratului pe nobili și dregători parte i-ar fi nimicit, parte i-ar fi trimis în temniță la Timișoara și despoiat de averile lor, care poruncind un cal pentru sine făcea pe conducătorul, mergea în frunte cu sabia la șold și suflînd din cornul poștal, pretinzînd că de însuși împăratul a fost trimis pentru nimicirea neamului unguresc, să fie și el frînt cu roata fără lovitură de grație.

12. *Ion Vancu*, judele din Hălăliș, care se dădea căprar al răsculaților și a fost printre cei din frunte la arderile din Săvirșin, Vama, Vărădia și Govojdia, care și el pe un cal luat, înarmat cu pușcă și cu sabie, și echipat cu cușmă cu ciucur, suflînd dintr-un corn poștal, purta înainte ca un crainic porunca mincinoasă a împăratului, împreună cu *Mihail Mir*, care trimis de provizorul din Săvirșin să afle numărul răsculaților și ce fel de oameni sînt, s-a întors cu ei, strigînd în gura mare că e porunca împăratului să nimicească pe toți nobilii și toate averile lor cu foc să le pustiască, amîndoi să

fie frinți cu roata fără lovitură de grație. Iar haiducul domnesc *Urs* (?) *Oacheș din Hălăliș* și *Stoian Iova*, unul principal cooperador, care, amenințând cu bătaia îndemna plebea la răscoală și la arderi și pe apărătorii castelului i-a prefăcut în cei mai înverșunați incendiatori și prădători, iar al doilea care s-a distins la prădarea bisericii din Vama și în urmărirea catolicilor fugiți în păduri, să fie frinți cu roata cu lovitură de grație.

13. *Dumitru Vespe* din Bătuța, *Ion Hălălișan* din Giulița, *Anton Medrea* din Baia, *Toma Ususan* din Căpruța, *Stăniș Muntean* din Bîrzava, *Iancu Chelmăgan* din Conop și *Pascu Spătan* din Odvoș, toți juzi ai acestor sate, ca ațîțatori ai plebei, vestitori ai poruncii împăratului de a nimici pe nobili și pe unguri, promotori de la un sat la altul la cele mai mari prăzi și părtași ei înșiși la ele, ca niște conducători notorii ai tulburărilor să fie decapitați de călău cu paloșul în fața satelor lor și-apoi trupurile lor infame să fie împletite pe roate.

14. *Anghel Vanc* și *Petru Chinezu* din Giulița, *Anghel Rus* din Baia, *Crăciun Căprutan* și *Gavrilă Abrudan* din Căpruța, *Gruia Dubestean* și *Toader Crișan* din Odvoș, care s-au distins în tiranizarea domnilor pămîntești și a unguirilor și au fost părtași la arderea și spolierea mai multor curți domnești, să fie pedepsiți cu tăierea capului.

15. *Gheorghe Berar* din Bîrzava, complice cu ceilalți la prăzi și arderile din Conop, care, chiar împotriva cererii răsculaților a aprins moara domnească de a ars din temelii, să fie pedepsit cu tăierea capului și punerea trupului pe roată.

16. În sfîrșit. *Juc Chelmăgan* din Conop, care și înainte a dus viață nelegiuită, iar acum a pus foc curții și acareturilor domnești din Odvoș, care a ațîțat pe cei din Conop, a fost părtaș la arderile din districtul Vărădiei, a dat foc crîșmei camerale din Milova, a condus pe răsculați la satul cameral Șoimuș, a tăiat crucea din drun blasfemiind pe Christos și pe domni catolici, a spart cu securea lada notarului din Șoimuș, luindu-i 150 de florini, la ale cărui instigații se răscula și restul comitatului dacă nu venea armata, să fie frînt cu roata în fața satului Conop.

Iar ceilalți locuitori ai satelor din districtul Mureșului, care au luat parte la prăzi și arderi, bărbați, femei și copii, ca amintirea acestei groaznice și incredibile nelegiuiri să rămînă și pentru sfînta posteritate, și nici faptele lor să nu rămînă nerăzbunate, în afară de cei care vor dovedi că nu s-au asociat la excese ori n-au fost atunci acasă, pe lîngă despăgubirile stabilite drept și conștiincios și rebonificate de sate succesiv, se condamnă toți la un număr drept de bîte și de bice, iar copiii la vergi, fiind de față chirurgul comitatului ca să nu fie făcuți incapabili de muncă⁷.

Cu cită indignare vor fi primit mai ales cei doi Forray, senior și junior, oprirea execuțiilor de către contele Jankovich încă la 26 noiembrie.

Comitatul Hunedoarei nu putea să nu profite și el de moment. În 27 noiembrie tăie, după o judecată sumară 22 de țărani, din cei prinși

⁷ Copie în Arh. Comisiei, I, 531—548. Extras și în Densușianu, p. 324—328

la Bințiinți⁸. Asistați de Popa Ioan, preotul neunit din Deva, fură petrecuți și aceștia la moarte cu un „Tatăl nostru”⁹.

Aceștia, împreună cu execuțiile precedente trebuie să fi fost spectacolul care a îngrozit pe Ioan Monorai, în trecere în acest timp pe la Deva : „Dară mai groaznică vedere mi se pusă înainte din sus de Deva, în doac dealuri, doao șiraguri de capete pusă în pari și încă unul de popă ! Însă aceia de tot ne scribi că în Deva dintr-o pivniță atita mort scosese afară, cit făcuse căpiță de ei, carii prea îmbolziți fiind acolo, se nădușiră unii pe alții”¹⁰.

În aceste judecăți și execuții pripite căzură victime și oameni care nici măcar n-au participat la răscoală. De pildă, Șandru Murariu din Șibot, întorcându-se către casă de la Orăștie văzuse focul din Bințiinți și se duse să-l privească, dar fusese prins de armată și dus la Deva. Așa se întâmplă și cu minerul neamț Anton Schreiber din Vețel : nobilii care l-au prins aflaseră la el două lămpi, primite de la un român, care le prădase din seră. Amândoi își pierdură capul.

Numărul celor executați la Deva se ridică astfel la 56.

Aici e locul să rezolvăm feluritele controverse privind numărul execuțiilor la Deva. În scripte cifrele variază. Împăratul, am văzut, știa de cifre mai mari. Szilágyi, p. 74, vorbește de 44 în primul lot executați în zilele de 8 și 10 noiembrie. O scrisoare din Deva, din 18 noiembrie, vorbește de 37 executați prin călău¹¹. Preoții din Deva, Popa Ioan și Popa Iafet declară că în 29 octombrie (adică în 9 noiembrie) au pierit în spatele cetății (*a tergo fortalitu*) 36, iar în 16 (adică 27 noiembrie) în marginea de sus a orașului prin călău 22. Pe urmă au murit iarăși în închisoare 7, altădată unul în închisoarea comitatului și 4 în cetate. Ei știu că cei executați au pierit fără spovedanie și cuminecătură, ci doar ajutați cu un Tatăl nostru și-au sfârșit viața (*sed tantum oratione Pater noster adiutos vitam suam finivisse*)¹². Comitatul în memoriul său din 2 februarie 1785 către Cancelarie dă pentru primul lot 34¹³. Ceea ce confirmă și călăul comitatului Anton Grantsa. În plîngerea sa ulterioară spune că a executat 56 de captivi¹⁴. Adevărul e deci că au fost executați în primul lot 34, în al doilea, adică în 27 noiembrie, alți 22, dînd astfel numărul de 56.

⁸ Numele lor : Ion Ciurdariu, Adam Dănescu, Ion Vințan, Petru Oltean, Pavel Băcăințan, David Mariș, Pavel Giula, Ion Romoșan din Bințiinți, Ion Buciu-man din Geoagiu, Ștefan Dobra, Ianeș Ignat, Iosif Trif din Homorod, Aron Stoica, Sofronie Cîndea, Avram Cîndea din Renghet, Șandru Murariu din Șibot, Popa Mihăilă din Gelmar, Ianăș Temeșan, Ianăș Spineanțu, Rusalin Maier din Șeulești, Adam Muntean din Uroi și Adam Iacob din Cigmău. Apută Densușianu, p. 189.

⁹ „Aicea în Deva la 22 de robi carii cu armașu s-or tăiat la petrecerea lor eu am fost rînduit și de rugăciune cu Tatăl Nostru s-a petrecut — altă nimica. Deva, decembrie 22 zile 1784. Popa Ioan paroh Devii neunit”. Arh. Comisiei, I, 115, 117. Capetele lor fură înfipte în țepe.

¹⁰ Ed. I. Găvănescu, *Ioan Monorai, Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei*, în „An. Ac. Rom.”, Mem. Secț. Ist., Seria III, Tom. XXI, p. 456.

¹¹ Ms. *Hóravilág* de la Bibl. Universitară din Cluj, fila 78.

¹² Arh. Comisiei, I, 1191.

¹³ Mike, *Hóravilág*, p. 200—201.

¹⁴ După protocolul politico-economic al comitatului Hunedoara, tom. I. 16 febr. 1785. Densușianu, p. 189.

Comitatul Cluj nu apucase să execute decît pe unul singur, pe Dumitru Petre din Feleac. Acesta fusese condamnat în 1781 de magistratul orașului Cluj, pentru diferite furturi, la furci. Evadat din închisoare, a luat parte la răscoala românilor — afirmă sentința. Prins iarăși la 26 noiembrie, fu condamnat în 29 din nou : ca unui hoț și prădător să i se frîngă cu roata picioarele și pieptul, trupul tăiat în patru să i se pună pe roată, iar capul să-i fie înfipt în țepă. Ca o înăsprire a pedepsei, Tabla hotărî ca execuția să se facă chiar a doua zi¹⁵. În 30 a și fost executat¹⁶.

Judecăților sumare, execuțiilor care începură cu atîta zel, le puse capăt decretul gubernial din 27 noiembrie, care, în urma ordinului imperial, a sistat aplicarea dreptului statarial.

Nobilimea, comitatele se arată contrariate. Comitatul Alba, adresîndu-se Guvernului, reamintește ordinele anterioare privind aplicarea legii statariale. Comisia a dispus sistarea ei, și astfel și comitatul a trebuit să suspende judecățile. A înaintat în această privință un memoriu de-a dreptul împăratului și cere Guvernului să intervină și el ca să se îngăduie comitatului continuarea judecăților și aplicarea supliciilor meritate¹⁷.

În memoriul către împărat comitatul reamintește ordinele sale personale din 12 și 15 noiembrie care dispuneau aplicarea legii statariale, sistată acum de Comisie. Față de gravitatea faptelor răsculațiilor, de sacrilegiile, arderile, prăzile, de singele nevinovaților care strigă la cer răzbu-nare, crede că numai prin pedepse exemplare, spre teroarea și a altora, se poate ajunge la liniște și siguranță. Cere astfel revenirea la ordinul imperial din 15 noiembrie și îngăduința pentru aplicarea legilor patriei, în speță a Tripartitului (P. I., tit. 15). Cu atît mai mult, cu cît răsculații n-au cruțat nici numele împăratului. Drept dovadă înaintază ascultarea asupra întimplărilor din Vinț¹⁸.

În rezumatul comitelui suprem, baronul Simion Kemény, comitatul roagă pe împăratul să nu întîrzie sancționarea legală a răufăcătorilor prinși, multul sînge nevinovat vărsat și prăzile cumplite cerînd răzbu-nare legitimă, după legile țării. Poporului rebel i-a dăunat și că Guvernul l-a tratat indulgent, iar asistența militară s-a dat tirziu, cînd multe localități erau de-acum prădate, dar și atunci cu ordin ca armata să se comporte numai defensiv. La ceea ce nu s-au liniștit, ba s-au încumetat la o cutezanță și mai mare, îndrăznind să omoare și soldații. Sînt a se pedepsi cu atît mai aspru cu cît murdăresc și sfîntul nume al maiestății sale, ba spun și că își vor ridica alt rege, despre ceea ce face

¹⁵ Arh. St. Cluj, Arh. județului Cluj, *Protocollum juridicum*, 1785, 29 nov. Cf. D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938, p. 110.

¹⁶ O confirmă o scrisoare a lui Petru Matskási dată din Cluj, 30 nov. Vorbind despre execuțiile din Alba Iulia și din Vinț (!) adaugă că „și aici (au executat) azi pe unul. Poate Dumnezeu cel sfînt îi va liniști”. Mike, *Az Oláhokról*, p. 289.

¹⁷ Arh. Istorică, Guv. Trans., 1784, nr. 11311.

¹⁸ *Ibidem*, Copie și în ms. *Hórvilág*, de la Bibl. Universitară din Cluj, filele 43—46.

mărturie vestea de după prădarea Vințului, cercetarea căreia a fost înaintată și maiestății sale¹⁹.

Comitatul Hunedoara adresează în 30 noiembrie o întâmpinare conțelui Jankovich. A primit decretul gubernial din 27 noiembrie care sistază aplicarea statariului. Dar atunci Comisia să vină cît mai repede să revizuiască judecățile, căci captivii se înmulțesc zi de zi, nu mai sînt suficiente nici închisorile nici paza. Pericolul mereu crește și deci să fie executați din ei. Căci dacă sufletele românilor nu vor fi înpămintate prin exemple deosebite, nu ușor vor da înapoi de la omoruri, rapuri și arderi, de la răzvrătire împotriva nobilimii și neamului unguresc. Să accelereze și venirea armatei regulate din Ungaria destinată pentru Transilvania. E nevoie mai ales în cercurile Iliei și Lăpusnicului, să combată pe românii răsculați ca pe un dușman intern mai periculos chiar decît unul din afara granițelor²⁰.

Cercul Zarandului, — scrie vicecomitele Alexe Noptsa, evocînd iarși fapte, vicecancelarului la 3 decembrie — funcționarii alungați fiind, trăiește fără lege, de capul lui, nu se mai plătește acolo nici o dare, „românii apotentissimi de tulburări îndrăznesc să numească nelegiuit pe impostorul Horeea, regele lor, aleargă la el să primească porunci“²¹.

Dregătorul de la Oficiul sării din Șoimuș, Carol Brüneck, la 6 decembrie 1784 cere Tablei comitatului recunoașterea meritelor sale din timpul acestei tulburări. De șapte ani poartă funcția de „primarius salis officialis“, servind și erariul regesc și Tabla comitatului. Aminteste Tablei invadarea Șoimușului, furia cu care au fost prădate, arse curțile nobiliare de aci, în care timp el nu și-a părăsit stațiunea cîtuși de puțin, ci a rămas pe loc nu fără cel mai vădit pericol al vieții și nu fără tremur continuu. A comunicat apoi la timp Tablei punctele de pacificare propuse de corifeii rebelilor. Dezvelind acestea precum și termenul fixat de ei, nobilimea maghiară a avut destul timp să-și ia din plin măsurile de apărare și nobilimea adăpostită în Deva să-și mai poată trage sufletul, cum s-a putut întîmpla și la 6 și 7 noiembrie, cînd peste 200 de rebeli români parte au fost uciși, parte înecați în Mureș, parte prinși. Tabla să-i recunoască aceste merite în folosul public printr-un testimoniu în formă solemnă spre a-i servi în treburile sale²². E vorba de Carol Brüneck, care a comunicat ultimatul din 11 noiembrie al țaranilor.

La 9 decembrie comitatul relatează iarși Guvernului că prin înlăturarea aplicării dreptului statarial numărul captivilor a crescut în așa măsură că fără pericolul infecției și securității publice nu vor putea fi ținuți mai departe în carcerile comitatului, ieri au și murit șapte. O parte nu mică a trecut-o în carcerile cetății Deveii, dar prevăd că odată cu creșterea zi de zi a captivilor nici acolo nu vor fi suficiente pentru a-i primi²³.

¹⁹ Notă simplă în Arh. Istorică, fond Wesselényi.

²⁰ Arh. Comisiei, I. 405—406.

²¹ Mike, *Hóravilág*, p. 331.

²² Arh. St. Deva, Soc. de istorie.

²³ Caietele, XXXIII, f. 58

În aceeași zi comitele Hunedoarei se scuză pentru chemarea trupei-
lor generalului Koppenzoller și insistă să rămână, fiind foarte necesare
pentru asigurarea văii Căianului, domeniilor Ilia și Brănișca, porților
Ungariei vecine cu Banatul, unde mulțimea oamenilor înarmați cu
felurite instrumente e gata de noi omoruri și tulburări. Același pericol
și în Valea Hațegului²⁴. Țăranii în ciuda amnistiei generale nu depun
armele și așa la primăvară cu armele în mâini vor cuteza să stârneasă
noi furtuni spre pustiirea nobilimii, funestissime nenorociri peste nenorociri²⁵ — scrie comitele Guvernului.

Ingrijorat ca noul comisar, contele Jankovich, să nu fie prea indulgent
cu cei prinși, la 13 decembrie comitatul Hunedoara îi reamintește
că întrucât împăratul a ordonat sistarea procedurii statariale pînă va
sosi el, comisarul, între timp numărul captivilor a crescut la 168, care
fără pericolul sănătății și securității nu prea pot fi ținuți. Să îndrepte
lucrurile în așa fel ca pricinile lor să se decidă cît mai curînd, pedep-
sind după merit mai ales pe corifeii spre exemplu altora în locuri publice,
după litera legii, cum alte specii de pedeapsă nu înspăimîntă sufletele
românilor, cu pedeapsa cu moartea. Printre captivi erau și preoții din
Raportul Mare și din Săcărîmb²⁶.

Guvernul la 16 decembrie scrie comitatului Hunedoara ca cei în-
chiși care nu mai încap nici în închisorile comitatului, nici ale orașului,
să fie trecuți la Hunedoara și la Orăștie^{26a}.

Contele Jankovich răspunzînd comitatului abia la 30 decembrie îi
socotește informația în privința captivilor „minus adaequata“, comitatul
nu le specifică nici timpul de cînd sînt închiși, nici delictele de care
sînt acuzați²⁷.

Se spune că cu prilejul răscoalei locuitorii Țării Hațegului și a altor
locuri submontane ar trece multe din prăzi și le valorifică în Țara
Românească. Tabla cere să se obțină de la domnul Țării Românești să
oprească, nimeni să nu poată vinde, cît țin împrejurările de acum, lu-
cruri, vite sau oi în Țara Românească dacă nu are adevărîntă de la
dregătorie²⁸.

Baronul Bornemisza la 27 decembrie face întîmpinare la Guvern.
Cererea ajutorului din Banat de la generalul Koppenzoller n-a fost fără
motiv, locuitorii din Ilia se pregătiseră să atace Deva. Sosirea ajutorului
nu numai a împiedicat aceasta, dar au putut fi prinși și corifeii. Iar
după revocarea miliției ațîțătorii au început din nou tulburarea, au pus
foc caselor lui Iosif Juhász și Samuel Ribiczei²⁹.

Tabla comitatului Tîrnava, împreună cu magnații și nobilii refugiați
în Tîrgu Mureș, adresîndu-se la 30 noiembrie Guvernului, se plîng de
insuficiența armatei de pază în oraș. Pentru securitatea lor cer să se

²⁴ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, Q. 1—4, nr. u.p. 376.

²⁵ Guv. Trans., 1784, nr. 11 611.

²⁶ Caietele, XXXIII, f. 47.

^{26a} Arh. St. Deva, *Protocollum œconomico-politicum Inlyti Comitatus Hunyad*
1784, f. 66.

²⁷ *Ibidem*, f. 48—49.

²⁸ Arh. St. Deva, com. Hunedoara, dos. 28/1784.

²⁹ Guv. Trans., 1784, nr. 12 020.

ordone măcar patru tunuri. Mărește teama lor și revocarea (adică dislocarea) puterii militare de aci, dar și vicecolonelul Schultz, care cu fapta sa a prilejuit răsturnări în multe locuri și a deschis calea pentru vărșarea a multe sînge nevinovat³⁰.

Comitele comitatului Turda, Ludovic Kálnoki, scriind în 26 decembrie din Reghin Guvernului, se teme ca răsculații strîmtorați în Munți să nu erupă spre Cîmpie. E nevoie de miliție mai ales în satele Bogata, Șăulia, Miheș, Frata, Bontida și în tîrgul Sic³¹.

La 6 decembrie comitatul Odorhei cere comitatului Hunedoara din nou informații asupra pustiirilor de acolo. Se interesează care e starea lucrurilor acum, dacă românii sînt înfrinți suficient sau nu³². Ceruse și mai înainte, căci la 30 noiembrie comitatul Hunedoara îi răspundea și lui că răsculații știu că Horea a fost incredințat de împărat ca ungurii să fie omoriți toți de neamul românesc. De aceea ei pe impostorul Horea îl numesc, nedemn și nelegiuit, împărat și aleargă la poruncile lui³³.

Comitatul Odorhei la 10 decembrie întrebă comitatul Tîrnava despre știrea că de la Adămuș pînă la Sîngeorzul de Pădure toate satele românești sînt gata să meargă asupra lor. Să nu întîrzie să-i comunice, dar și să dea spre „îngrozirea acelu neam de gunoi“ dinainte exemplu, lovind, după patentă, pe juzii satelor. Ei sînt gata în orice moment. Din comitatul Turzii li se scrie că în 26 împăratul va fi în Transilvania³⁴.

Comitatul Solnocul de Mijloc la 29 noiembrie solicită ajutorul brigadierului general, contele Tiler. Hoții sînt aproape de munții Călatei și amenință să erupă spre comitat. Se tem, mai ales că nu se găsesc decît la patru mile distanță. Trebuie tras și aici un cordon militar de opt mile³⁵.

A cerut ajutor și de la comandanții unităților din comitatele vecine, dar răspunsul a fost că nu pot da fără ordinul Prefecturii Armelor. Guvernul să intervină pe lîngă aceasta³⁶.

Contele Sigismund Kornis insistă și el mereu pentru ajutor militar. Cu mișcările de trupe comitatul a rămas cu prea puțin și primejdia de „tragice revoluții“ e tot mai mare. În cercul Crasnei cu deosebire e mare renitența, cutezanța, patentele de liniștire nu să le ia la suflet, dar nici să le audă n-au vrut³⁷.

NOBILIMEA INSURGENTĂ

Comitatele se văzură silite să suspende execuțiile. Suspendarea lor însă nu punea capăt răzbunărilor nobilimii. Dimpotrivă, ea fu un motiv

³⁰ Mike, *Hóravilág*, p. 331.

³¹ Guv. Trans., 1784, nr. 11 989.

³² Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pach. 122.

³³ *Ibidem*, pach. 123.

³⁴ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea.

³⁵ Arh. St. Cluj, com. Solnocul de Mijloc 1784, nr. 93, 94.

³⁶ Zalău, 30 nov. 1784, Guv. Trans., 1784, nr. 11 403.

³⁷ Zalău, 10 și 15 dec. *Ibidem*, nr. 11 751, 11 891.

în plus. Încurajată de intrarea în acțiune a armatei, nobilimea insurgentă trece acum cu curaj de la propria apărare la propria răzbunare: bate, schingiuește, prinde, tirăște în închisori țărani, preoți. Se despăgubește cu de la sine putere, adesea fără să mai țină seamă de vinovat și nevinovat, de cine a participat sau nu la prăzi. Lovesc, despoaie pe bănuți numai după vorbele lor sau după spusele altora. Maltratează familiile celor absenți. Oamenii iau din nou drumul pădurii, pribegiei.

În comitatul Arad, Forray, dacă a trebuit să renunțe la execuții, n-a renunțat la partea a doua a sentinței, la lovirea în masă a țăranilor participanți sau presupuși participanți la răscoală. Trebuie să intervină iarăși contele Jankovich să-i tempereze pornirea.

Comisarul Mihail Brukenthal primea și el mereu plângeri împotriva abuzurilor nobilimii. Îi vin felurite și grele plângeri din comitatul Hunedoarei, din partea românilor liniștiți, împotriva dregătorilor comitatului și nobilimii, — scrie el guvernatorului — că iau de la țăranii, și mai ales de la preoți tot ce găesc, bani, veșminte, îi țin în bătaii. Cu deosebire prefectul lui Ludovic Bartsai, Ujvári, împreună cu provizorul lui din Șoimuș și un slujitor cu numele Csáki tăbărăsc cu furie asupra supușilor. Citează plângerea țăranilor din Certej, ai căror trimiși se găesc la el, împotriva husarilor și dregătorilor care cutreieră satele. În Birsău pe Popa Ion l-au ars în mod barbar cu fierul. N-au găsit nimic din prăzi la el, totuși i-au luat și lui și dascălului toți banii. În Nojag au luat banii crîșmarului și ai altui țăran. Pe Popa Anghel l-au bătut îngrozitor, i-au spart capul, i-au luat banii și pistolul. Ș.a. El scrie acum baronului Bornemisza despre toate, recomandându-i din nou moderație³⁸.

Comitatul Hunedoarei, răspunzînd comisarului la 14 decembrie, caută să disculpe nobilimea de asemenea învinuiri, se face forte să-i probeze inocența. Nu i-au venit nici un fel de plângeri despre vreun exces al nobilimii — afirmă comitatul. Din capul locului, nici nu poate înțelege pe ce s-ar putea plîngerile întemeia, cînd doar nobilimea e lipsită de toate bunurile, nici nu îndrăznește să iasă din casele sale arse, devastate cu totul, silită să-și ducă viața *in asylio*. Ceea ce o îndeamnă tocmai să se ferească cu grijă de orice exces. Cazurile invocate, preoții citați nu vădesc excesele nobilimii. Popa din Rapolt, altfel notoriu ațîțător la tulburări, după cît se știe a fost prins de armată, din ordinul Prefecturii Armelor, și numai predat jurisdicției civile. Casa popii din Birsău n-a fost incendiată, ci prădată de prădători nocturni. Popa din Săcărimb n-a fost supus bătaii, ci lovit din propria vină. Popa din Folt, însemnat corifeu și instigator, a fost prins din ordinul vice-colonelului Ott, dat din Orăștie. Cît despre plîngerea celor din Certej, nu știu despre ea nici nobilii, nici soldații, nici trimișii satului. Dacă totuși este, cei care se plîng să se înfățișeze pentru confruntare și li se va face dreptate. În sfîrșit, dacă totuși se va fi descoperit că în unele sate popii au fost principalii instigatori, despre cei pe care i-au putut prinde pînă acum va informa³⁹.

³⁸ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 763—764.

³⁹ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 621—623.

Față de tonul nevinovăției luat de comitat, cit de deosebit sună al protopopului neunit (se numește pe sine vicar) Ioan Popovici din Hondol, din relatarea adresată probabil comisarului gubernial, în 22 decembrie. Oamenii care s-au întors la casele lor vin la el cu grele plângeri — scrie protopopul românește în original. Nobilii însoțiți de braț militar au ieșit pe sate în căutarea prăzilor, își varsă furia, despoaie nu numai pe cei la care găsesc prăzi, ci și pe cei la care nu găsesc nimic. Fapt pentru care oamenii mulți au fugit iarăși în păduri. S-au întors la îndemnul lui, dar unii rătăcesc încă prin codrii. Cere să se dea ordin ca nobilii și soldații să înceteze astfel de ieșiri, să se poarte mai blînd cu oamenii. Așa, cele răpîte cu timpul mai ușor s-ar întoarce. Dar, acum, întretinînd tulburarea, toate rămîn ascunse în pămînt, orice străduință nu face decît să irite, încît contribuabilii împărătești, pe lîngă că trebuie să despăgubească nobilimea, mai sînt topiți și sărăciți și prin această iritare. Numele generic de *latro* să se restrîngă numai la cei răi, să se poată deosebi cei buni de cei netrebnici. Întrucît el e cunoscut între poporul sătesc, avînd și cea mai bună cunoștință a lucrurilor, putînd fi nu de puțin folos și nobilimii și contribuabililor, și putînd aduce lumină în multe, să fie recomandat Comisiei, căreia îi poate fi de ajutor⁴⁰.

Protopopul, în relații rele cu episcopul Nichitici, care-i refuza titlul de vicar — fuseseră concurenți la scaunul episcopal — îl acuza și cerea, am văzut, lui Mihail Brukenthal chiar să-l dețină la Sebeș, caută sprijin oferindu-și serviciile.

În aceeași zi se adresa protopopul, tot românește, și comisarului regesc Jankovich. Cîțiva din dregătorii și nobilii comitatului l-au învînit greu înaintea episcopului în legătură cu „tulburarea și stricăciunea care s-au întîmplat“. Ar vrea să ajungă în fața comisarului, avîndu-și planurile sale pentru așezarea acesteia, pe care ar vrea să le arate, Comisiei. „Dară fiindcă eu acuma nu numai despre oamenii cei de nimica, care viața mea au cercat, ci și despre nemeși care cu mînie umblă pe sate cu catane, și pe cei nevinovați preoți batjocoresc, bat și pradă, pe cum pe Popa Ion din Bîrsău și pe Popa Anghel din Nojag i-au bătut și i-au prădat“ — scrie el⁴¹.

În favoarea preoților uniți maltratați de nobilii insurgenți intervine episcopul Bob. S-au plîns de aceasta protopopul de Cătina, Daniil, și-apoi Filoteu László. E de reținut plîngerea protopopului către Consistor. Nobilii au prins și dus la Iernut pe Iov, fiul protopopului Samuil. Tatăl său a trimis vicejudeului nobililor scrisoare de chezașie ca să-l poată elibera, dar în fața tatălui i-au aplicat 50 de bîte. Ba l-au arestat și pe el cu fiul său⁴².

⁴⁰ *Ibidem*. Trad. din românește în latinește.

⁴¹ Orig. românesc în Arh. Comisiei, I, 947—948. Și traducere germană, *ibidem*, nr. 117 (I, 944—946).

⁴² Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, Of. com. Tîrnava 1785, nr. 79.

La 10 decembrie se plînge Guvernului că și preotul Alexandru din Geoagiu a fost dus la închisoare în Deva și că în satul Berchiș (Turda) furcile le-au ridicat la poarta cimitirului⁴³.

Stăruie pentru eliberarea Popii Alexandru din Geoagiu într-o scrisoare românească și protopopul Ianoș al eparhiei Orăștiei. A răspuns și el poruncii de a vesti „pace tuturor celor învrăjbiți asupra nemișilor“ ca să-i întoarcă din „căile lor rele fărădelege“, ca și preoților le-a vestit ca „să areate pildă de învățătură bună fiește care în satele sale“. În scaunul Orăștiei însă nefiind curți nemeșești nu s-a făcut nici o tulburare și au rămas oamenii în pace. Din Vinerea însă s-au dus la Cioara, fiind aproape, mulți din săteni la curtea domnului Bartsai Petru, de unde au adus din cele rămase și risipite de crișeni, pe care apoi în urma poruncilor Guvernului le-au dat înapoi. În comitatul Hunedoarei însă... A venit și Vlădica Ghedeon în părțile acestea învățînd „să fie oamenii păciuitori și ascultători poruncilor împărătești, tisturilor și domnilor săi“. Trece multă miliție spre Criș, dar și mulți prinși duși la Deva „acolo pier“. Să intervină pentru eliberarea Popii Alexandru⁴⁴.

În urma sesizării consistorului său, episcopul la 12 decembrie se plînge că nobilimea insurgentă silește pe preoții uniți să se ridice alături de ea împotriva răsculaților. Citează mai multe asemenea cazuri. Popa Zaharie din Ighiu și Popa Matei din Herepea, fără vreo suspiciune fondată, și cu atît mai puțin găsiți în vreo tulburare, numai din ură națională au fost smulși din casele lor, purtați prin sate și aruncați apoi în închisurile publice cu răufăcătorii răsculați, unde alți judecători aflîndu-le nevinovăția au fost eliberați. Pe preotul Alexandru din Geoagiu de Jos și azi îl țin în carcerile din Deva. Pe Popa Ion din Petrilaca nobilii adunați în liniștea nopții l-au prădat de toate ca și plebea răsculată. Pe alții, împotriva stării lor ecleziastice, i-au stilit să se ridice împreună cu nobilii insurgenți. Invocînd în termenii obișnuiți faptele plebei răsculate, omorurile, măcelurile, nimicirea cu fier și foc sau prădarea bunurilor nobilimii, găsește că pe acestea peste tot le-a comis plebea schizmatică. Atribuindu-le și nevinovaților preoți uniți, o fac numai pentru că aceștia sînt români. El, episcopul doar, primind ordinea Guvernului în privința funestei tulburări a plebei, a poruncit mereu clerului său să cheme peste tot poporul român la pace și supunere domnilor săi și puterii politice, învățîndu-și credincioșii să se ferească în orice chip, nu cumva să se amestece cumva în drojdia tilhăriei lor. Publicîndu-le, clerul a răspuns că poporul, credincios episcopului, e lîngă el și în această tulburare a lucrurilor, îndemnat de sfaturile sale și alor săi peste tot se liniștește. Insistă ca nobilimea să trateze altfel preoțimea sa, și iarăși să fie înlăturate furcile din fața cimitirului din Berchiș și să fie eliberat preotul Alexandru din Geoagiu⁴⁵.

După plîngerile lor anexate, pe Popa Zachei din Ighiu, deși publica patentă de liniștire pe sate, la ordinul vicecomitelui l-au prins și între străji l-au dus la Alba Iulia trăgîndu-l, împingîndu-l, batjocorîndu-l în

⁴³ Caietele, XXXIII, f. 54.

⁴⁴ Guv. Trans., 1784, nr. 11 559.

⁴⁵ *Ibidem.*

văzul tuturor. Asupra casei Popii Ion din Petrilaca ceata nobililor a adus-o provizorul din Iernut. Aceia i-au prădat totul și negăsindu-l pe el să-l prindă, i-au legat servitorul. Din Herepea au fost prinși noaptea doi oameni împreună cu preotul unit al satului. Pe Popa Matei, preotul, l-au dus mai întâi în Mihalț, de acolo în Vingard și Miercurea, după aceea la Sebeș, unde dus în fața episcopului neunit și a dregătorilor comitatului și ascultat, a fost trimis pazei cetății Alba Iulia fără nici o pricină adevărată și certă. Episcopul să intervină pentru eliberarea lui ⁴⁶.

Nobilii își iau singuri satisfacție — scria și Carol Winkler, unul din dregătorii Oficiului montan din Zlatna, la 11 decembrie ⁴⁷.

Dar poruncile, răzbunările, abuzurile nobilimii, înarmate acum, ajutate acum și de armată, le vor înfățișa mai bine țărani înșiși, în nenumăratele lor plîngeri, cu care vor asalta Comisia, precum și acțiunea conjugată a Comisiei, Guvernului, împăratului pentru a le calma.

Nobilimea continuă să se înarmeze. Dar intrînd în acțiune armata, nu se mai simte atît de obligată, încep și defecțiunile, sustragerile ⁴⁸. Se pot face acum și concedieri temporare. Continuă, se accentuează și disensiunile dintre nobilime și orășeni.

Vicecomitele Albei, scriind din Aiud la 3 decembrie Comitelui suprem, se plînge de ordinele venite din mai multe părți. Comitatul el l-a împărțit în patru părți, dîndu-le patru comandanți, rînduind ca toate patru să aibă loc anumit de adunare. În Galda, reședința comitelui suprem, a rînduit 40 de oameni înarmați. A rînduit de asemeni peste tot posturi, sub căprării, să supravegheze trecătorile apelor. Observă însă că peste apă, din ordinul comitelui suprem, juzii nobililor mîină mereu în Stremț nobilimea. Pe care după trei săptămîni de serviciu i-a lăsat el, vicecomitele, acasă, contele Ludovic Bethlen îi adună din nou în Păuca, fără îndoială iarăși din ordinul comitelui. „Trei comandăm în trei feluri, încît nobilimea nu mai știe de cine să asculte“ — izbucnește el. E gata să-și cedeze comanda, numai să nu se dea porunci din atîtea părți și să se schimbe ordinele în atîtea feluri ⁴⁹.

Îi ceruse doar încă la 24 noiembrie să poată lăsa acasă pe nobilii insurgenți pe vreo 4—5 zile să-și vadă de casă, să-și ia schimburi și ceva bani. N-a primit răspuns, dar a fost silit să-i lase pe citeva zile. „Altfel toți ne lasă aici spre mai marea mea rușine“ — scria el. Pe sate provizii nu găsesc, căci e multă peste tot miliția. Mai ales cei vreo sută de grăniceri și le iau chiar gratis ⁵⁰.

La cererea comitelui suprem, comandantul cetății Albei Iulii livră nobilimii ridicate cantități însemnate de arme și muniție.

După o listă din 2 decembrie s-au dat din magazia militară :

Pentru Vinț 100 de puști grănicerești, 1 200 cartușe, 200 puști cu cremene.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, tom III, p. 414.

⁴⁸ De pildă la 29 nov. 1784 vicejudele nobililor Sigismund H. Szölösi relatează din Roșia vicecomitetului despre nobilii care lipsesc de la instrucție, fugiți în alte părți. Nu-i găsește acasă, e nevoie de sancțiuni. Copii B. Török din arh. Kemény (Arh. St. Cluj).

⁴⁹ *Ibidem*, după copia aceluiași.

⁵⁰ *Ibidem.*

Pentru Șard 60 de puști grănicerești, 2160 de cartușe, 120 de puști cu cremene.

Pentru apărarea Mureșului la Alba Iulia 100 puști grănicerești, 3600 cartușe, 100 puști cu cremene.

Pentru Aiud 20 de săbii, 80 de pistoale, 480 de cartușe.

Pentru alte locuri, după dispoziție, 20 de săbii, 360 de puști grănicerești, 10560 + 480 de cartușe, 720 de puști cu cremene, 80 de pistoale.

Comandamentul general la 7 decembrie reproșează comandantului cetății că a făcut-o fără ordin și ordonă ca atît armele, cît și muniția să fie înapoiate în starea în care s-au dat⁵¹.

Dar și după ce răscoala era sfîrșită, comitatul Alba se gîndește la păstrarea armelor nobilimii. În 30 decembrie comunică Guvernului că, la ordinul Prefecturii Armelor, comandantul cetății Alba Iulia îi cere restituirea armelor date nobilimii pentru apărare în timpul răscoalei. Cum însă răscoala poate izbucni în primăvară și mai inversunat, îi cere să intervină la Prefectura Armelor fie să le lase armele, fie să le cedeze contra cost⁵².

Nu se arată încîntat de starea nobilimii ridicată nici vicecomitele Tîrnavei, Ioan Sándor. În raportul său din 29 noiembrie se arată sceptic. De hrană pentru oameni și cai o mai pot duce, dar se teme că nu mult, căci ceas de ceas sînt tot mai strîmtorați, oamenii nu au rufărie. Pe cîte unul l-a lăsat acasă să aducă și celorlalți albituri, căci tare au început să facă gîngăanii, dar nici măcar unul nu s-a întors. Cei mai mulți sînt fără îmbrăcăminte și li frig. Se teme că dacă îngheață Mureșul pe toți cei de dincolo de apă li pierde și apoi și ceilalți se duc după ei. Gazdele nu au nici ele nici măcar o bucată de lemn la care ei să-și poată frige sau fierbe carnea. În Iclod și Lechința, după cît e informat, sînt cei din comitatul Turda. El ține un detașament de 20 de oameni în Milaș. În Șamsud însă nu e nimeni, ar trebui și acolo un mic detașament sau cel puțin să fie patrulat, dar nu știe cum vor putea sta și acolo cu hrana, mai ales cu carnea, cînd și aici se găsesc greu cele de tăiat. Dragonii din Panit patrulează aici zilnic⁵³.

Cei mobilizați sînt evident mai mult nobilime mică, cea mare se refugiase doar între zidurile orașelor.

Altfel nobilimea continuă să rămînă mereu sub arme și în comitatul Tîrnavei. Despre activitatea ei ne informează protocolul taberei de la Gănești. Nobilimea patrulează, suspectează orice mișcare, prinde, anchetează, pedepsește sau trimite la închisoare la Tîrgu Mureș. Și pentru vinile cele mai mici aplică cite 25 de bite. Comandant suprem al taberei rămîne contele Ladislau Bethlen. În 10 decembrie tabăra nobilimii din Gănești s-a deplasat la Tîrnăveni. De aci a fost apoi demobilizată, în sensul că au rămas sub arme numai 32, restul e lăsat acasă, „însă în cea mai mare taină ca țărănimea să nu bage de seamă“, iar cei 24 de călăreți, care rămîn să vegheze zi și noapte, să patruleze mereu și tot ce observă să raporteze vicecomitelui Samuel Domokos. Coman-

⁵¹ Caietele, XXXIII, f. 37—39.

⁵² Copii B. Török nr. 494—1785.

⁵³ Tr. Popa, *Documente*, p. 112.

dant al acestora e numit Beniamin Szentpáli din Tîrnăveni... Se fac socotelile taberei, cheltuielilor cu hrana, cu furajele. Se hotărăște escortarea la închisoarea din Tîrgu Mureș a celor prinși⁵⁴.

Samuil Martzi urmărit fiind și el sub cuvînt că ar fi fost amestecat în răscoală, crezîndu-se că se ascunde la fratele său în Dileul Român, tabăra nobililor din Iernut mergînd cu 20 de oameni descoperi acolo un Samuil Martzi bătrîn. Acesta mărturisi că are doar un frate, Paul Martzi, căsătorit în Abrud, care însă deloc nu crede să fi fost amestecat în răscoală. Cere să se lămurească într-un fel confuzia⁵⁵. Pe Paul Martzi îl găsim de fapt în lista păgubiților din Abrud.

În 2 decembrie comitatul Odorhei informează tabăra de la Gănești că și acolo nobilimea s-a adunat în număr de peste „o mie pentru apărarea patriei împotriva cetelor țărănești răscolate“, oferindu-și ajutorul pentru caz de nevoie. Tabăra a fost stabilită la Dumitrești și pusă sub comanda lui Andrei Simény⁵⁶.

În 3 decembrie se adresează Tablei comitatului Tîrnava, arătîndu-se gata să meargă împotriva „rebele, turbatei români tulburătoare a păcii și liniștii patriei“, ridicată împotriva „atît a maiestății regelui, cît și a neamului unguresc și secuiesc“. Așteaptă aceeași ridicare și din partea comitatelor vecine, socotind că și numai 3 000 sub un comandant dacă ar merge asupra lor i-ar putea pustii, stîrpi din rădăcini. Să scrie și comitatelor vecine, să informeze despre forțele lor. Ei au scris comitatului Trei Scaune⁵⁷.

Veștile sosesc, firește, și aci mereu. Alexandru Gyujto scrie din Veseuș (Tîrnava Mică) la 3 decembrie unui conte, comunicîndu-i vești din Aiud. Acolo se știe că tîlharii au atacat și Zlatna, dar n-au putut face pagubă, căci miliția și nobilimea i-au respins, pe mulți i-au împușcat, pe mulți i-au prins. Și între Ponor și Rîmeț s-au ciocnit cu ei 200 de soldați din regimentul Gyulay și 100 de secui, dar după un foc îndelung miliția s-a retras pentru că românii erau mulți și se tot înmulțeau. Din miliție au fost răniți 24 și au căzut 2. Comisarul Martin Borsos a fost împușcat și el, în pulpă, dar n-a murit. Cîți au murit din răscolăți nu i s-a scris. Comandanții din Iernut scriu că miine sau duminecă miliția secuiască va schimba pe cei din tabăra de acolo⁵⁸.

Mai spectaculoasă e insurecția nobilimii comitatului Cluj. Contele Csáki, deși n-a avut prilejul să facă vreo faptă de arme, deveni simbol de luptă, privirile nobilimii înspăimîntate, mai ales ale celei din nordul țării, se îndreptau spre el.

Samuel Bölöni ostenește să dea cuvînt acestor sentimente în versuri. Într-o cronică rimată, închinată lui Csáki, întinsă pe zeci de pagini, în care consternarea, ura depășesc simțul poetic, rulîndu-i prin fața ochilor vaietele

⁵⁴ I. Ranca, *Protocolul taberei nobililor de la Gănești*, în „Revista Arhivelor“, XII (1969) nr. 2, p. 123—125.

⁵⁵ 8 dec. 1784, Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea.

⁵⁶ Ranca, *op. cit.*, p. 123—124.

⁵⁷ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea.

⁵⁸ Tr. Popa, *Documente*, p. 95.

patriei sale, îngroșind liniile, îngrozitoarele fapte ale românilor — explicabile, dacă e adevărat că se trag de acolo, prin caracterul lor de lup, moștenit de la lupoanca legendară a Romei — îi preamărește contelui virtuțile, îl compară cu eroii antici, îi așează în piept inima lui Hector⁵⁹.

Nobilii se îmbracă în uniforme, patrulează, veghează, mai ales spre Gilău, Călata, Huedin, de unde așteptau pătrunderea răsculaților în comitat. Contele Csáki ține tabără la Feneș. Aci ascultă, în 5 decembrie, împreună cu nobilimea ridicată, predica preotului taberei, Andrei Ferentzi. Cu avînt și pasiune, cu toată elocința, preotul le exaltă pornirile la luptă.

„Așa văd floare vie a nobilului comitat al Clujului, viteji magnați și nobili; că a sosit acea vreme — dar nu după crugul obișnuit al soarelui atîrnat pe cer, ci după al schimbătoarei și jalnicei luni a lumii acesteia — cînd mai ales tu neam unguresc trebuie să prinzi armele în brațele-ți viteze și să pornești la oaste, cînd trebuie să tragi sabia. Pentru că inspăimîntătoare și turbata oaste a țărnei valahe s-a rostogolit peste tine, ca marea în clocot ridică spume, împotriva marelui tău principe domnilor <s-a ridicat>, vărsarea singelui tău unguresc, cotropirea și pustiirea cu fier și foc a scumpei tale patrii a jurat; a și dănuțit în cenușa lor și nu numai de sînge nevinovat s-a făcut ucigașe, ci brațele-i nelegiuite chiar împotriva cerului le-a ridicat“. Ș.a.m.d. Căutîndu-le asemănare oștilor răzvrătite, nu le-a găsește decît în textele Apocalipsului, în monștrii ridicați în chip de lăcuste, din fîntîna iadului, să pustiască pămîntul⁶⁰.

Cronicile, scrisorile vorbesc și de o luptă care s-ar fi dat la începutul lui decembrie între nobilii lui Csáki și răsculați la Feneș. Descrierea taberei lui Csáki însă vorbește numai de o „mare zarvă“ care se produse în noaptea de 4 (!) decembrie. Anume, niște oameni nelegiuți aprinseră dinspre cîmp grădina de sub Leányvár, și așa, necunoscînd atunci încă pricina adevărată a acestui foc, toată tabăra a stat în arme pînă la ziuă. Mai ales că țărani din Feneș și Luna întăriră și ei că pe înserate au văzut prin pădurea de la Vlaha mai mulți români venind dinspre Iara. La Cluj însă vestea făcu mare zgomot. Cetățenii închiseră porțile și rămaseră în arme pînă în cealaltă zi. Spaima din oraș se potoli abia după ce contele Csáki le dezvălui adevărul⁶¹.

Întimplarea o relatează însă unul din cei prezenți în acțiune, chiar a doua zi, în 9 decembrie, contelui Adam Teleki. În 8, seara, peste drum de cartierul din Feneș a lui Csáki au aprins gardul grădinii de stupi în trei locuri. Patrulele au surprins asupra faptului patru oameni, au tras înspre ei

⁵⁹ Închinarea de față e datată Cluj, 22 dec. 1784, și semnată Bölöni M. Samuel, Copii în col. Mike, *Az Oláhokról*, p. 68—88 și în altele. Publicată în rev. „Hazánk“, p. 424—441 și în „A hunyadmegyei történelmi társulat évkönyve“, 1907, p. 93—124. Caietele, IV, f. 48—71, V, f. 1—8.

⁶⁰ Arh. Istorică, Ms. miscelaneu. Traducere românească, D. Prodan, *op. cit.*, p. 141—147.

⁶¹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 85, 182—183, 189—190.

de patru ori. La auzul zgomotului au venit și posturile înaintate, dar văzînd că larma nu mai are nici o urmare, s-au întors în sat. Noaptea pe la 3¹/₂ ceasuri cînd Bethlen și cu încă doi controlau posturile, au dat peste vreo 30, dar aceia auzînd apropierea după tropotul cailor, printre fluierături au început să fugă spre pădure. Bethlen a galopat după ei, a strigat după ei, dar n-au răspuns, au tras numai asupra lui, un glonț nimerindu-l prin virful cușmei. S-a mai auzit numai pe vîrf de două ori sunet de clopot, desigur semn încotro să se retragă — crede corespondentul. Din pricina acestei larme au rămas pe cai pînă în zori. Desigur au fost și loviți — socotește el — dar fiind noapte nu s-a putut vedea. Sosînd pedestrima secuiască, intenția e ca împreună cu ea să-i poată înconjura. Crede însă că vor erupe altundeva. În urma acestei întîmplări a fost în Cluj mare larmă — confirmă și el. „E mare necaz că nobilii sîntem prea puțini călăreți și pedestri abia vreo 200. Trebuie să veghem asupra comitatului, căci dacă noi nu-l apărăm, e sigur că va cădea și asupra voastră focul“ — încheie corespondentul⁶².

Întîmplarea a luat proporțiile unei lupte pentru a mări importanța acțiunii nobiliare, și mai ales faima lui Csáky.

În 11 decembrie contele Csáky, adresîndu-se Guvernului, își justifică acțiunea iarăși cu amenințarea răscoalei de a pătrunde în comitat. Învocă intenția răsculaților de a apare la tîrgul din Huedin și întîmplarea din noaptea de 7 decembrie. La Huedin aveau intenția să ucidă, să pustiască pe unguri, prin trimiși tîrgoveților le-au trimis vorbă ca dacă nu vreau să pățească ce-i mai rău, să se îngrijească pe ziua tîrgului de piine, carne pentru o oaste de 2 000. Dar interzicerea tîrgului și apariția inopinată a nobilimii la Huedin le-a zădărnicit intenția. Accentuează, pentru a mări primejdia, și întîmplarea pomenită. Nobilimea cercului de jos al Turzii și din scaunul Arieșului apără Trăscăul, Iara, veghează fără încetare. E mare nevoie de prezența nobilimii în aceste părți lipsite de armată, fără teama de ea mulțimile care se ascund în munții și pădurile vecine ar fi prefăcut acest ținut și cele vecine într-un funestisim cimitir, așa că, după Dumnezeu, nobilimii datorează că încă n-au încercat neînfrînata furie a plebei românești⁶³.

În comitat mișcarea n-a mai putut pătrunde. Îi barau acum drumul nu numai prezența nobilimii înarmate, ci — am văzut — și unitățile militare care se stabilesc în comitat. Protocolul comitatului la 8 decembrie semnalează sosirea unei „diviziuni“ a regimentului secuiesc de graniță, venită din Tîrgu Mureș pentru a opera dinspre Gilău și Huedin. Contele Iosif Gyulay scrie din Cluj la 9 decembrie că ieri au sosit 500 de secui pedestri în ajutorul nobilimii⁶⁴. La Feneș sosi colonelul Lebtzeltern să se înțeleagă cu contele Csáky pentru a-și pune de acord acțiunea. Dinspre Lacul Negru (Negreni) comitatul era apărut de unități militare din Ungaria. Pentru siguranța orașului Cluj se ordonase o jumătate de centurie de la Gherla din regimentul Gyulay. Contele Csáky mai ceruse de la comitatul Turda 60 de oameni pentru apărarea Clujului dinspre Rediu

⁶² Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

⁶³ Guv. Trans., 1784, nr. 11 608.

⁶⁴ Arh. Istorică, Colecția generală.

și Gheorgheni. Mai ceruse de la Sătmar 50 de călăreți, de la comitatul Tîrnava 100 de nobili înarmați. O cohortă de husari la 10 decembrie fu destinată pentru hotarul Ierii. Pe sub munții Gilăului se trase cordon de armată și de nobili. Pe sub Meseș se înșirui nobilimea din Solnocul de Mijloc, din Crasna și din Chioar. Comitele comitatului Turda trase și el cu nobilii insurgenți ai comitatului o linie de pază din munții Gurghiului pînă la Cluj⁶⁵.

Indiferent care din unitățile de armată înregistrate succesiv de scripte au sosit sau nu, au rămas pe loc sau nu, au fost suficiente pentru a preveni o izbucnire sau extindere a răscoalei și aici. Acum, în a doua fază, în tot cazul Munții erau suficient învăluiți și din această parte.

Pe la mijlocul lui decembrie se înregistrează și din această parte o tentativă de a prinde pe Horea. S-ar fi oferit lui Csáky un român, de la munte, dacă-i va da ajutor. Și-ar fi lăsat garanție chiar soția și copiii. S-ar fi și dus cu el judele nobililor Gyarmati cu 20 de oameni de o săptămîină, dar pînă acum nu s-au întors⁶⁶. Dacă e adevărată știrea, va fi fost poate chiar spionul taberei, Gavrilă Oneț, sau poate Macavei Bota, sau vreun altul din cei urmăriți sau prădați de oamenii lui Horea⁶⁷.

Dar scriptele rețin și un zvon curios. Horea, strîmțorat în Munți de armată și știind că nobilimea e nemulțumită de împăratul, ar fi propus lui Csáky o împăcare și s-ar fi oferit să lupte, cu cei 15 mii de oameni ai săi, alături de nobili, împotriva armatei⁶⁸.

Zvonul îl reține și broșura „Horja und Klotska“ și alte imprimare. În împrejurări atît deperate, Horea văzînd că acum trebuie să lupte nu atît împotriva nobilimii, cit împotriva oastei împărătești, își propuse în cele din urmă să se alieze cu nobilimea nemulțumită de împărat. Horea trimise soii la contele Csáky spunîndu-i că vrea să facă pace cu ungurii și să se alieze cu dinșii. Adică Horea știa bine că nobilii sînt nemulțumiți de împărat și spera că unindu-se cu dinșii și sprijinindu-le opoziția, va scăpa și-și va putea împlini planurile sale cele⁶⁹.

Încă în 10 decembrie Ludovic Siess scria și el din Sibiu că Horea ar fi declarat în fața partizanilor săi că dacă împăratul și de astă dată l-a înșelat și nu vor primi arme, se va împăca cu ungurii și va ține cu ei. Altfel tot mai așteaptă pe împărat la Alba Iulia⁷⁰.

Firește, nimic adevărat și nimic verosimil din toate acestea. Dimpotrivă, se știe precis că Horea a spus nobilului Chendi că, dacă el ar porunci, și iobagii unguri s-ar ridica împotriva domnilor. Un zvon ca acela

⁶⁵ D. Prodan, *op. cit.*, p. 82—83.

⁶⁶ Scrisoarea lui Francisc Sebess dată din Zaláu, 17 dec. 1784. Mike. *Az Oláhokról*, p. 125—127.

⁶⁷ Printre cei cu casa stricată și prădată e și un Ion Oneț.

⁶⁸ „...er Hora, besagtem Herrn Grafen Csáky, einen Friedensschutz angetragen habe mit der Erklärung, dass derselbe sich, mit seinen 15.000 Mann, mit dem Herrn Grafen zu was immer für einem gefassten Vorsatz und allen Glücksfall conjugiren wolle“. Comunicarea din 17 dec. din Sibiu, a lui Ludovic Siess. „Történelmi Tár“, 1901, p. 32.

⁶⁹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 322.

⁷⁰ „Történelmi Tár“, 1901, p. 27—28.

s-a putut naște doar în cercurile militare sau dregătorești imperiale, din teama că nobilimea înarmată s-ar putea întoarce împotriva regimului imperial atrăgînd și iobăgimea într-un război rakocgian. Suspiciunea mergea vîdit prea departe. Nu mai exista acum asemenea primejdie. Cine ar mai fi putut crede că iobăgimea română ar mai putea fi atrasă, acum, într-o asemenea acțiune ? Sau cine putea crede că chiar Horea ar putea-o atrage în toiul acestei înverșunate lupte ?

Nobilimea își poate atribui acum mereu victorii, succese, poate să-și facă merite în reprimarea răscoalei.

O corespondență din Deva, de la 16 decembrie, incredintează că și din castelul Hunedoarei a ieșit nobilimea asupra răsculaților. Cei căzuți sînt fără număr. Au și prins 170, dar din ordin militar aceia au fost eliberați fără nici o pedeapsă. În ținutul Hațegului, fugărindu-i de la Nalaț pînă la poalele munților Țării Românești, pînă la Clopotiva, au pierdut și aci mulți dintre ei⁷¹. Dorința supralicitează realitatea !

Țăranii în acest moment se găseau într-adevăr la capătul luptei lor disperate, iar nobilimea triumfa după primejdia din care abia scăpase. Ea e preocupată acum de răzbunare, de dezarmarea, imobilizarea țărănimii, de prevenirea vreunei noi tentative de ridicare. Satele nu mai sînt îngăduite să comunice între ele, țăranii să convină în vreun fel. Nu pot să circule să-și vîndă produsele sau să-și procure cele de trebuință. Mai ales Munții erau închiși. Chiar mai tîrziu, pe la mijlocul lunii ianuarie, satul Sălciua de pildă abia obținut de la comitat învoirea să-și cumpere bucate pentru hrană⁷².

Nobilimea comitatului Cluj, insurecția, înarmarea ei astfel rămîneau mereu în atenția regimului. Ea trebuie mereu să se dezvinovățească. În zilele 16—17 decembrie nobilii comitatului se întruniră din nou în adunare generală (*congregatio marchalis*), sub prezidenția contelui Csáky pentru a-și preciza atitudinea față de răscoală. Dar și pentru a arăta Guvernului și împăratului cauzele acțiunii ei de pînă acum și de a hotărî ce e de făcut de acum înainte. Pentru înarmarea și acțiunea ei de pînă acum, nobilimea aducea mai multe argumente :

1. Iminența primejdiei pentru întregul comitat, dovada cea mai evidentă fiind cazul fatal al Trăscăului.

2. Teama că tilharii vor năvăli în comitat. Încercuți de toate părțile de armată, presați de ea zi de zi spre meleagurile acestea, care erau singurele lor porți de ieșire, puteau să inunde pe neașteptate comitatul. A mărit teama și amenințarea lor de a năvăli în ținutul Călatei, cu prilejul tirgului din Huedin (de la 25 noiembrie). Ar fi și năvălit atunci, dacă nu erau împiedicați de ivirea neașteptată a nobilimii. Doveditoare e și întîmplarea de la Feneș, din noaptea de 7 decembrie, cînd tilharii, voind să năvălească din pădurile vecine, au atacat străjile puse de nobili.

3. Teamă că se va răscula și plebea de aici la semnul tilharilor. Rapoarte vrednice de crezare și ascultările mai multora dovedesc pe deplin

⁷¹ „Magyar Hírmondó”, nr. din 22 dec.

⁷² Arh. St. Cluj, arh. jud. Cluj, *Protocollum politicum*. 1785 ian. 13.

că plebea de aici, mai ales cea românească, nu numai că nu se înspăimîntă de această tulburare, dar aşteaptă cu nerăbdare sosirea lor. Argument, între altele, e că iobagii din Călatea, socotiţi la domeniul Zlatnei, au luat cu de-a sila de la judele domnesc taxa ; cînd acei iobagi au şi spus că ei nu mai plătesc niciodată taxă dominală. Iar în Luþşa, după ce judele strînsese darea împărătească rămasă din anul trecut, răzvrătiţii i-au luat banii, spunînd că ei nu vor mai plăti dare decît craiului lor (*conjuratorum principi*). La Mărişel Horea a jurat „ad nomen suum“ căprari. Patentele de liniştire sînt primite cu ostilitate (cazul din Mănăşturul Unguresc).

4. Refuzul serviciilor dominale. Mulţi iobagi, mai ales din districtul Călatei, s-au înţeles în taină să nu mai asculte de domni şi numai de teama nobilimii înarmate n-au izbucnit pe faţă.

5. Lipsa armatei. Prin plecarea ei, atît oraşul cît şi comitatul au rămas fără apărare, singura stavilă pentru năvala tilharilor rămînînd teama de oastea nobilimii ⁷³.

Diarium-ul şi de astă dată merge cu gîndul mai departe, pretinde că ştie mai multe. Cum în această parte locuieşte numai ungarime, Horea vrea să o cucerească şi pe aceasta ademenind-o că o va scăpa de iobăgie. S-a gîndit să jure şi dintre unguri căpitani şi alţi conducători necesari, să cercezeze în taină şi pe românii Călatei, cucerindu-i şi pe aceia cu hotărîrea ca la tîrgul apropiat din Huedin să se adune din toate părţile tot poporul, să lovească pe negustori, nobili, domni, să le prade curţile şi așa prădînd, peste Bihor şi alte comitate ale Ungariei să meargă drept în ţara muscalului. La aceasta contele Csáky ceru din cetatea Clujului ceva miliţie, pe care o trimise la Huedin. Trimise şi pe vicecomite să meargă cu nobilimea acolo. Sosind miliţia, locuitorii se speriară, îşi făcură spaima că de aceea s-a strîns acolo miliţie şi nobilime ca să-i taie pe ei. Fugiră astfel cei mai mulţi în păduri. Cînd vicecomitele căută pe jude găsi multe case goale. Căută să afle, ameninţîndu-l, de la un bătrîn dacă a fost Horea pe acolo să jure locuitorii în credinţa lui. Sosind şi contele Csáky, puse să se publice ca locuitorii să nu se teamă, ei au venit tocmai să-i apere dacă va fi nevoie, la ceea ce fugarii s-au şi întors ⁷⁴. Gîndul lui Horea de a ridica şi pe iobagii unguri îl reţinuse, am văzut, şi Chendi.

Faptele prin colportaj iau proporţii, fantezia, teama le variază. Dorinţa de răzbunare, pornirea măresc cifrele celor căzuţi.

O scrisoare din decembrie, de prin părţile Clujului ştie şi ea despre femeile nobile deţinute la Brad. Dar că Hora Flora a dus în munţi 12 domnişoare contese şi 12 doamne din rîndul magnaţilor, siluite. De acolo contele Csáky a fost anunţat că dacă nu sînt eliberaţi cei 400 de robi, pe femeile de acolo le vor arde. La un atît de amarnic anunţ au plecat numaidecît 300 de nobili, 2 companii de grenadierii din regimentul Orosz şi Gyulay, un batalion de secui, o companie de panduri, o companie din regimentul de Toşcana sub

⁷³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 89—90. Textul hotărîrii în anexa 10.

⁷⁴ Caietele, IV, f. 41—43.

comanda căpitanului Czigány și un escadron, care au pătruns în niște stînci peste mîntea omenească, din grija Domnului eliberîndu-le. Acolo printre stînci trei zile și trei nopți au dat lupte grele cu zece mii de țîlhari. Și aci amestecă împușcarea cușmei contelui Bánffy Farkas, uciderea lui Mesterházi. Dintre nobili și soldați au căzut 195, dintre răsculați însă 2 400 (!), iar vii au adus 180, printre ei și fiul lui Horea, care a fost tras în țeapă de viu. „Horea, fericit să se proclame domnul pămîntesc al domeniului Zlatnei, nu s-a mulțumit totuși cu atît, ci a bătut și bani sub numele său, pe o față avînd gravată cruce românească, pe cealaltă *Nos Hora Flora Dux Daciae*. Acest duce necioplit a fost doar un voievod țăran pe domeniu, dar consilierul lui e un fiu al Prusiei, colonelul proscris Salis, care poate are mai multă minte decît Horea, dar i-a dat lui locul întii ca prin înșelăciune să poată recruta cît mai mulți soldați români. Sînt teribil de primejdioși acești hoțomani, căci după porunca lor atunci cînd ei vor da un anumit semn, la un anumit termen toți ungurii trebuie să piară. Acest duce român nebun a trimis și propuneri de pace Guvernului (!) că ei nu se impacă decît : 1) dacă despre tagma nobilimii nici nu se mai aude ; 2) moșiile nobiliare de acum se vor împărți în chip egal cu ei și vor plăti dare (numai) viitorului împărat. Și alte asemenea dorințe năstrușnice au, din care intenția ticăloasă se vede și că pomeneste de viitorul împărat, ca și cînd în capul lui de nebun el ar fi acela. Le știu acestea din corespondențele cele mai demne de încredere“. Mai știe că acum, lăsîndu-și armata, a fugit cu încă unul spre Criș și sînt urmăriți, dîndu-se și descrierea lor personală ⁷⁵.

Nobilimea refugiată în Cluj urmărea cu infrigurare acțiunea nobilimii înarmate. Orașul deveni centrul principal nu numai de reacție nobiliară, ci și de reacție ungurească. Spectacolul nobilimii în arme și în uniforme militare, întrunite în oraș în adunarea generală era de natură să exalte sentimentele.

Contesa Cristina Gyulay într-o scrisoare din aceste zile către soțul său, care era contele Sigismund Kornis, comitele suprem al Solnocului de Mijloc, nu găsește destule cuvinte de admirație de cum au intrat nobilii în oraș, în ordine militară, sub comanda lui Csáky, cum au strigat toți într-un suflet, în piața Clujului, că nu-l vor părăsi pînă la cea din urmă picătură de sînge. Erau toți în uniforme, cu chivăre roșii, și toți își lăsa-seră mustăți mari ungurești. În Cluj — scrie ea mai departe —, chiar și doamnele toate se îmbracă ungurește și poartă năframe ungurești ⁷⁶.

Despre nobilimea insurgentă a comitatului Solnocul de Mijloc (Sălaj) ne relatează vicecomitele Alexandru Isaak, la 1 decembrie. În înțelegere cu asesorul Adam Bölöni a convocat nobilimea cercului său la casa sa din Zăuan. Dar cum nobilimea era puțină, nu s-a putut trage un cordon în lege, pe cei care s-au prezentat și au fost găsiți mai apți pentru serviciu i-au distribuit în mai multe puncte, pe margini, la trecătorile mai însem-

⁷⁵ *Ibidem*, V, f. 67—73.

⁷⁶ Dată din Cluj, 16 dec. ziua cînd se ținea adunarea generală. Arh. Istorică, Colecția generală.

nate dinspre Săplac, anume în Cerișa, Halmășd, Giumelciș, Subcetate, Sig, Cizer, Pria, Stîrciu, Cățel, vreo 180 de oameni cu ce arme s-a putut, sub inspectia lui Adam Bölöni, numind pentru fiecare stație și câte un sub-inspector.

Cei din târgul Șimleu se plîng, împreună cu nobilimea, de multa adunătură de popor care locuiește acolo, că mulți ar fi ahtiați de pradă, ba unii s-au ridicat în munți. Cum nobilii din regiune care străjuiau obișnuit casa regească au fost postați la trecători, a fost rînduită nobilimea din Șimleu și pentru a veghea asupra oamenilor răi, și pentru străjuirea casei, și pentru serviciul de poștă. Cum pentru nobilimea ridicată nu s-au putut rîndui nici porții pentru cai, nici muniție gratuit cum ar fi dorit, ea s-a ridicat mai mult pedestru și cu puștile goale. Dacă el, comitele, și Tabla nu se vor îngriji să fie provăzuți, rămin tare nevolnici și mulți, fiind neajutorăți, cu greu vor persista. Cu atît mai mult cu cît notabilii căutînd să se sustragă, indispun pe ceilalți. Pe juzii nobililor i-au ținut în cercul lor pentru administrație. Pe comisari îndată ce au terminat cu publicarea patentelor, dacă nu mai e nevoie de serviciul lor, îi trimite și pe ei la trecători ⁷⁷.

În aceeași zi și în același sens raportează Tablei și Adam Bölöni. S-au stabilit posturi de la Cerișa pînă la Stîrciu, spre a străjui drumurile publice, ca fără știrea lor nici tilhari, nici alții să nu poată pătrunde ⁷⁸.

Iosif Kerekes relatează din Cățel că au trimis spioni spre Călata, care să cutreiere Huedinul cu satele din împrejurime și să se întoarcă pe la Negreni. Dar și pînă cînd vor reveni aceștia cu știrile, cere ceva muniție, vreo patru fonți de pulbere cu alicele și gloanțele necesare, căci aici și cei care au puști le au mai mult goale ⁷⁹. Asesorul Ștefan Dobai, în 3 decembrie relatează tot de acolo despre posturile instituite pentru oprirea focului care ar putea să se întindă. Comandantul mai vrea posturi și pe cealaltă parte a Meseșului, pînă la vîrf ⁸⁰.

În 18 decembrie comandantul din Sălaj al nobilimii, Mihail Linkner de Odorhei, scrie comitatului că e nevoie de dislocarea nobilimii din Șeredeu în Pria spre Negreni de unde se așteaptă izbucnirea românilor ⁸¹.

În acte se pot urmări posturile, efectivele cu numele ⁸², cumpărăturile de muniții, aprovizionarea insurgenților. La ridicare au fost obligați toți nobilii, și necontribuabili și contribuabili. Apar și nume românești, probabil de pușcași ai Chioarului. Se face serviciul cu schimbul, se dau concedii, mai ales după ce apare miliția secuiască. Dar nu se renunță nici atunci cu totul, se țin doar posturi mai redus. Din 20 decembrie avem și o listă a distribuției poștelor, în târgul Tășnad, în Socaciu, Băbuța, Bocșa ⁸³.

⁷⁷ *Ibidem*, fond Kornis.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Cățel, 2 dec. 1784, *ibidem*.

⁸⁰ Bibl. Academiei, Doc. pach. MCCCLXXI, nr. 76.

⁸¹ Mike, *Az Oláhokról*, p. 129.

⁸² V. asemenea liste, *ibidem*, p. 132—133, 136—137.

⁸³ Arh. Istorică, fond Wesselényi.

Scriind din Cluj, în 9 decembrie, contele Iosif Gyulay își exprimă admirația pentru nobilimea insurgentă de acolo. În Sălaj a văzut scrie el — „multa și minunata nobilime care se poate împotrivi cu glorie și la de zece ori atîția rebeli“⁸⁴.

Insurecția își avea și aci dificultățile sale. Nu numai de înarmare, de aprovizionare. Nobilimea nu putea să fie nici ea solidară. Nobilii mari, mulți se sustrăgeau, stăteau închiși în orașe. Iar nobilii mici n-aveau mult de apărut. Cu deosebire nobilii români se simțeau prea puțin amenințați. Nu vor fi răspuns deloc bucuroși la chemare nobilii mici ai Chioarului.

Să dăm doar un exemplu de atitudine, din Dăbica. Nobilul român Stoica Macarie din Copru, cînd se ordonă insurecția nobilimii nu se prezintă înarmat ca ceilalți, veni numai cu o bită în mînă și, pretinzînd că lui nu-i poruncește nici vicespanul nici solgăbirăul, plecă. Se lăuda că, chiar dacă umblă în opinci, el e tot așa de nemeș ca și alții și îndemna și pe ceilalți că dacă au minte, să nu se ridice. Ceea ce procuratorul fiscal (acuzația) explică prin comunitatea lui națională și confesională cu răsculații și cere să fie pedepsit ca unul ce a păcătuit împotriva nobilimii, cu care trebuia să facă acum cauză comună⁸⁵.

Și încă unul :

Petru Kopasz din Cig întreba pe un frate al nobilului Filep Gabor că unde merg acum ei nobilii ? — Știe Dumnezeu unde, acolo unde ne duc. — El știe unde merg, împotriva mocanilor din Munți, dar nu vor putea face nimic împotriva lor. — Dacă nu pot face nimic și pe ei îi vor duce împotriva acelorora. — Dacă-i vor duce și nu-i vor putea dovedi nici ei, le vor da mina și vor merge cu ei. Numai decît se va da cu ei și se va întoarce împotriva lor (a nobililor) — l-a auzit altul⁸⁶.

Comitatul Odorhei, adresîndu-se la 3 decembrie comitatului Tîrnava, se arată nerăbdător. Au sperat ca „românimea rebelă, turbată, ucigașe, răsturnătoare a păcii și liniștii patriei“ să fie stîrpită din rădăcini de puterea armată. Lăsați la propriile puteri, ei nobilii s-au înarmat cu toții, unguri și secui, spre propria apărare. S-au gîndit comitele să ridice la arme un anumit număr, care să se adune într-o anumită zi într-un anumit loc, dacă și numai vreo 3 000, și sub un comandant bun să meargă de-a dreptul la locul unde bîntuie românimea ucigașe, să cadă asupra lor, să-i stirpească din rădăcini, să-i pustiască. Au scris în acest sens și comitatului Trei Scaune, să comunice și el ce număr de oameni înarmați poate trimite. De asemeni și comitatelor vecine. Au scris și Tablei regești să ceară și comitatului Bihor să înfrineze românimea de pe Criș⁸⁷.

Scriind în 14 decembrie din Tîrgu Mureș comitatului Odorhei, comitele Tîrnavei, contele Alexandru Bethlen se arată iarăși nemulțumit de acțiunea armatei. Oastea țărănimii turbate setoasă de singele nobilimii stă întregă încă în trei grupuri. Informațiile spun că armata vitează a pornit

⁸⁴ *Ibidem*, Colecția generală.

⁸⁵ Arh. St. Cluj, arh. jud. Turda, *Protocollum juăiciale*, 1785, ian. 18, și *Bűnfenyítő iratok 1784—1785*.

⁸⁶ Ascultare din 2 dec. 1784, Arh. St. Cluj, com. Solnocul de Mijloc, 1784, nr. 136.

⁸⁷ *Ibidem*, com. Odorhei, pach. 122.

în număr mare spre potolirea puterii tilharilor. Dar nu că le-ar fi încuiat puterea înverșunată, ba atacă și din peșterile lor pe care și le-au ales locuință în Ponor, Rîmeș și Mogoș. În comitatul său, de la Adămuș pînă la Singecriș, intenția ticăloasă a țărănimii române înarmate pe ascuns încă n-a izbucnit și n-a ieșit la lumină deschis. Deși e gata să pornească împreună cu toată românimea țării, numai prilejul să se ivească. Dar și nobilimea comitatului cu coercițiile sale exemplare a înfrinat-o într-atîta că i-a tăiat posibilitatea consfătuirilor tainice. Pe lângă juzii nobililor sînt fără încetare ba zece, ba și mai mulți nobili înarmați. N-au de nicăieri știri sigure de venirea împăratului, dar dacă vine speră să se lămurească⁸⁸.

În același limbaj patetic, incriminatoriu al cruzimii necreștinești a poporului român rebel solicită comitele suprem al Tîrnavei la 15 decembrie și solidaritatea orașului Sighișoara⁸⁹.

Plin de patimă, nerăbdător de a vedea aplicate cele mai drastice pedepse românilor răsculați se arată cu deosebire comitatul „Trei Scaune cu districtul Bîrsei și partea inclusă în comitat din Alba de Sus“, în frunte cu comitele suprem Ștefan Halmágyi, în întîmpinarea sa lungă făcută la 1 decembrie 1784 la Guvern. Zi de zi le vin cele mai triste vești despre faptele „infidelului și sălbaticului neam românesc conjurat spre uciderea și pustiirea națiunii ungurești, din care comitatul poate zugrăvi aci în culori stridente imaginea prăpădului. Ba, ce e mai mult, sămînța turbării au aruncat-o în toate unghiurile țării, și cu atîta viclenie că și supușii lor îi așteaptă cu lăcomie. Încît nobilimea de aici, nu de teama dușmanului, ci de teama propriilor supuși a trebuit să-și caute siguranța în Brașov. Că vreau să ștergă din principat toată națiunea ungurească se vede și din punctele trimise comitatului Hunedoara în numele corifeului lor Horea, care, după cît au înțeles, au fost supuse și Guvernului. Și totuși miliția se poartă cu neașteptată blîndețe. Astfel rebelii, sacrilegii, uci-gașii scapă de pedeapsa meritată pentru atîtea crime și nelegiuiri. Acest neam de la natură pornit spre orice rău, cruzime etc. (calificativele cunoscutе), e nevrednic de clemență și bunăvoință. Din acest motiv strămoșii au impus prin lege pedepsirea delictelor sale cu cele mai severe pedepse. Dreapta pedepsire a crimelor lor o cer „drepturile divine, umane, ale naturii deopotrivă, vărsarea sălbatică a singelui inocenților, ca și singele lui Avel strigă la cer“. Bocetele, lacrimile părinților, fraților etc. cer răzbunare. Cele duse sau prădate *ab istis humani generis monstris* să fie revendicate *summa celeritate*. Ș.a.m.d. Să fie urmăriți, prinși, loviți cu severitatea legii, mai ales că și împăratul a ordonat astfel⁹⁰. Actul întreg se distinge printr-o efuziune de limbaj, printr-un torent de calificative, de superlative, altfel deloc neobișnuite acum în asemenea acte.

Și mai neîndurător față de *impiissima gens Valachica și scelestissima* sa intenție de a nimici întreagă națiunea ungurească și secuiască se arată comitele suprem al comitatului Odorhei, Ladislau Sandor, scriind Guvernului la 30 noiembrie. „Interpelează“ Guvernul ca turbata scursură

⁸⁸ *Ibidem*, pach. 123.

⁸⁹ Nicolae Edroiu, *Mișcări țărănești în părțile Sighișoarei în timpul răscoalei lui Horea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Historia, fasc. 2, 1966, p. 56.

⁹⁰ Guv. Trans., 1784, nr. 11 341.

(*rabidiosa illa colluvies*) strinsă de acum între munți să fie urmărită cu braț militar pînă va fi pînă la ultimul stîrpită, cei prinși să fie loviți după rigorile și litera legii cu supliciile înăsprite, spre exemplu și teroarea celorlalți de acest neam care pînă acum nu s-au infectat de această turbare, să fie rași cu țeapa, cu roata, cu fier, așa fel ca nici măcar unul din sufletele lor să nu mai rămînă în trup, căci altfel nicicînd nu va mai fi restabilită siguranța publică a patriei, și cu deosebire a neamului ungaresc și secuiesc. Căci, dacă după legile țării furul de trei florini e osîndit la furci, cel care numai amenință cu foc la paloș, atunci rebelii împotriva patriei și principelui, atît de groaznicii tulburători ai păcii și liniștii întregii țări, vîrsătorii sîngelui atîtor nevinovați, prădătorii, răpitorii atîtor bunuri ale magnașilor și nobililor, a tuturor ungarilor, pustiitorii cu fier și foc, pînă la ultimul suflet, fără deosebire, cu supliciu exemplar se chinuie, se extermină, așa cerînd însăși echitatea și justiția; și juzii și jurații satelor care au îngăduit tilhăria, sau mai curînd de conivență cu ei au consimțit la ea, dacă nu toți, cel puțin unii să piară în țeapă⁹¹.

Nobilimea nu se poate deloc liniști. Veștile curg și acum din toate părțile, contradictorii, diformate, dar deloc liniștitoare.

Un corespondent al comitelui Albei îl informează la 30 decembrie drept din Galda. Știricînd asupra originilor răscoalei, din cercetările făcute ar fi reieșit că în comitatul Hunedoarei și Zarandului preoții de doi ani au ținut neconținut întruniri, Horea stîndu-le în frunte (*praeses*), hotărînd ca toată ungarimea Transilvaniei să o piardă într-o zi, dar dregătorul comitatului Zarand observînd desecele lor întruniri, a trimis doi juzi ai nobililor, care l-au și prins pe Horea, și l-ar fi și dus în închisoarea comitatului, dar înnoptînd într-un sat, preoții revoltați pentru prinderea lui, au ridicat poporul, care pornit pe urmele lor, a ucis pe juzii nobililor și pe haiduci și l-au eliberat...⁹²

Horea e numele care obsedează, în jurul lui se colportează, se construiește.

Drept motive ale ridicării sale nobilimea invocă securitatea sa și a bunurilor sale, insuficiența, și mai ales inactivitatea armatei. Cu deosebire atitudinea grănicerilor. Nu scapă nici un prilej de a incrimina miliția românească de graniță, pactizarea ei cu răsculații, și cu deosebire pe vice-colonelul Karp. Îi acuză că încurajează răzvrătirea țărănimii, merge pînă la a-l așeza de-a dreptul printre cauzele răscoalei.

E reamintit mereu locotenentul Probst, din regimentul secuiesc ecvestru de graniță, care pregătise întîlnirea de la Tibru.

Führerul Andreas Györffy din regimentul de Toscana îl acuză că atunci cînd a fost prădat Cricăul l-a oprit să meargă în ajutor, ba l-a amenințat că-și va plăti și fapta de la Ighiu. Locotenentul venise doar de la Baia de Arieș cu hoții care nu i-au făcut nimic și a dorit ca nici ei (soldații), să nu-i supere⁹³. O ascultare făcută în Bărăbanț, la 31 decembrie, îl acuză de a fi

⁹¹ *Ibidem*, nr. 11 342.

⁹² Arh. Istorică, fond Kornis.

⁹³ Aiud, 10 dec. 1784. Arh. Comisiei, I, 879.

beneficiat și el din prăzi. Unul știe că a trimis la el acasă în Bărăbanț un car încărcat cu bucate. Altul știe că a trimis trei buți de grâu, o bundă scumpă, care strălucea de aur și un cal⁹⁴.

Un alt incriminat e căpitanul Henoj din regimentul I românesc de graniță⁹⁵.

Vicecomitele comitatului Cluj și un asesor al comitatului Odorhei știu că atunci când românii au prădat în Bretea și Sintămăria-Orlea, căpitanul Henoj pe nobilimea care s-a adunat în Hațeg și a vrut să meargă împotriva răsculaților, a împiedicat-o în loc să-i dea ajutor. Mai mult, a amenințat-o că dacă încearcă să meargă împotriva lor, pe soțiile ilustre ale magnaților și nobililor refugiate în Hațeg numaidecît le va arunca fără rușine afară din oraș⁹⁶. Pe vicecomitele cercului Hațeg, Valentin Szilvási, căpitanul Henoj îl alarma cu o știre curioasă, brodată de fantezie. Când cu pustiirea curții nobiliare din Bretea Streiului (Bretea Ungurească), ducîndu-se acolo cu 50 de soldați, a văzut un om necunoscut, imbrăcat cu pantaloni roșii, care i s-a adresat mai întîi ungurește, apoi latinește, la care răspunzînd el că nu le cunoaște, l-a agrăit nemțește și franțuzește : se putea crede că el e amăgitorul Salis⁹⁷.

O ascultare făcută în Peștișul Mare relatează mai multe despre purtarea căpitanului Henoj și a soldaților săi în Sintămăria-Orlea. În dimineața de 8 noiembrie — mărturisește Iosif Kovátz — a auzit de venirea unui locotenent grănicer cu 30 de soldați. Credea că vin în ajutor, dar nu erau ajutor. Soldații cărau și ei cu ciuberele vinul din pivnița lui Samuil Kendeffi, bîndu-l în șopronul de lingă biserică. Chiar ei îndemneau pe țărani prădători să ducă tot ce a mai rămas la curți, căci acum e vremea de a apuca ceva. Cei din Orlea au venit cu carele împreună cu soldații. Văzînd țărani că soldații nu le fac nimic, nu-i alungă, nu le zic o vorbă nici ofițer nici soldat, ci soldații pradă, s-au năpustit cu toată furia, întețind prada. Doamna sa cerîndu-i ajutor, căpitanul Henoj a trimis un strajemeșter cu 12 soldați. Strajemeșterul însă a poruncit să scoată numai o bute de vin vechiu pentru doamna, alta pentru vicecolonelul Karp, iar vinurile noi să le ducă iobagii și judele pentru ei. Spre seară a sosit și căpitanul Henoj cu mulți soldați. Credea acum că aceștia vin în ajutor, dar au intrat împreună în pivniță, începînd să bea din puținul vin rămas. Pe căpitan abia l-au mai putut scoate, de brațe, soldații săi, atîta băuse. Acestea le-a văzut cu ochii și auzit cu urechile lui. În același sens depune și al doilea martor⁹⁸. Bucătarul doamnei Mihail Kendeffi ar fi auzit cu urechile lui pe căpitanul Henoj zicînd : „Și ce o rămas ardeți tot“ (în

⁹⁴ *Ibidem*, II, 681—685.

⁹⁵ În cadrele ofițerești ale regimentului e înscris Carolus de Henuj. *Calendarium majus titulare pro Anno Dom. MDCCLXXXIV*, Sibiu, p. 83.

⁹⁶ Arh. Comisiei, I, 875.

⁹⁷ Deva, 23 dec. 1784. *Ibidem*, I, 50.

⁹⁸ 24 dec. 1784. *Ibidem*, I, 347—348.

românește în text). Și pe strajameșterul Zvilács, care era cu 12 soldați, l-a auzit poruncind : „Scoateți două buți pe sama împărătească, helalalt luați voi și beți“ (iarăși românește în text). Soldații care n-au ajuns la vase cu care să bea, au băut cu chivărele lor pînă cînd s-au îmbătat⁹⁹.

Iosif Kenderessi, perceptorul general al comitatului relatează că fiind în Hațeg însuși căpitanul Henoj i-a spus că baronul Bornemisza i s-a arătat recunoscător că curtea sa din Bretea Ungurească a rămas nearsă. Sosise el spre seară cu soldații săi și văzînd că românii vreau să-i pună foc le-a zis : „auziți oameni buni, această casă n-o aprindeți, căci aceasta îi trebuie împăratului pentru treburi împărătești“, și chiar și lui îi trebuie drept cvartir. Întrebat de ce nu s-a aruncat asupra lor, cum mai erau și beți, cu armele ? Răspunse că n-a avut pentru aceasta ordin de la superiori. A văzut în schimb pe soldații lui beți a doua zi și a auzit de la provizorul lui Bornemisza că și căpitanul a băut bine din vinul adus de răsculați¹⁰⁰.

În schimb Ștefan Halmágyi se arată foarte mulțumit de purtarea vicecolonelului Kray și a secuilor¹⁰¹.

Samuil Balia, notarul comitatului Hunedoara, acuză pe vicecolonelul Karp. Cînd în seara zilei de 5 noiembrie răsculații au venit în Șoimuș și au năvălit mai întîi asupra curții lui Ludovic Bartsai, Karp era pe aproape cu multă miliție. L-a căutat la Deva și i-a cerut ajutor militar, de față fiind și locotenentul din Dobra, Simén și locotenentul Caliani (Kaliani). L-a refuzat. I-a cerut atunci să-i dea măcar 50 de soldați, oferindu-se să-i comande el. Nu i-a dat nici așa : dacă va fi vreo scădere în soldați cine răspunde ? Dar de mine cine răspunde dacă voi fi omorît ? — replică notarul. A plecat totuși locotenentul din Dobra cu călăreții spre Șoimuș, împreună cu el, notarul. În 6 noiembrie l-au rugat și el, și Ludovic Bartsai împreună cu dregătorul său să-i dea 12 soldați, sau chiar și numai patru, dar le-a răspuns strigînd că nu le dă nici unul¹⁰².

Perceptorul Kenderessi relatează despre acțiunea nobilimii din ținutul Hațegului din zilele de 9—10 noiembrie, despre adunarea ei înarmată în piața Hațegului. De aci nobilii au plecat spre Nălaț. Asistați fiind și de soldați, pe cîțiva rebeli prinși asupra prăzii parte i-a scos dintre cei vii, parte i-a dus la închisoare. Spre seară s-au înțeles cu vicecomitele ca a doua zi să meargă în continuare spre Rîușor, Galați, Pui, și Ponor, unde se spunea că pradă răsculații. Dar a doua zi vicecolonelul a refuzat să-și dea soldații pretextînd că în noaptea trecută a primit ordin printr-o ștafetă (curier). El, perceptorul, s-a dus atunci la vicecolonel să-i ceară, dacă el nu e liber să meargă asupra rebelilor, să-i dea măcar un manipulus (mică subdiviziune militară) de soldați, care să vină în ajutorul nobilimii, să poată tăia cel puțin vreo 3—6 din rebelii care vor fi înfilniți prădînd. Văzînd rebelii că armata ajută nobilimea se vor lepăda de amăgirea că e voia împăratului să lovească pe unguri. Să creadă că ieri dacă n-ar fi pierit cîțiva din rebeli și n-ar fi văzut plebea armele militare venind

⁹⁹ Hațeg, 25 dec. 1784. *Ibidem*, I, 346.

¹⁰⁰ Deva, 13 dec. 1784. *Ibidem*, 45—46.

¹⁰¹ Killyen, 28 dec. 1784. Mike, *Az Oláhokról*, p. 396.

¹⁰² Arh. Comisiei, I, 38—39.

în apărarea nobilimii, azi nici o casă nobiliară n-ar mai fi nearsă. Ceea ce s-a întâmplat ieri a pus stavilă furiei țărănimii barbare și a scăpat curțile nobiliare din cercul Densuș de pradă și flăcări. Zadarnic i-a pledat însă, vicecolonelul i-a răspuns că ceea ce îi cere el nu poate face, chiar fapta lui de ieri va fi pedepsită ¹⁰³.

Nu i-a dat ajutor militar vicecolonelul nici preotului calvin din Bretea Română, George Völgyes, cînd a cerut pentru recîștigarea bunurilor bisericii și ale lui proprii prădate de răsculați. Ba preotul l-ar fi auzit spunîndu-le românilor pe românește: „Fiilor, mare lucru ați făcut, în facerea lui ați mers mai departe de cît v-am învățat, cum putem să-l acoperim? Urmarea va arăta” ¹⁰⁴.

Nobilimea de rang mai mare și mai mic a Țării Hațegului adresîndu-se cu data de 10 decembrie din Sibiu Guvernului, acuză și ea atitudinea vicecolonelului, și din timpul conscripției. Pentru readucerea la ascultare a satelor au fost trimise două companii din regimentul Orosz. Cînd unii țărani s-au arătat recalcitranți față de ordinul de liniștire publicat, căpitanul Richard i-a prins. Dar vicecolonelul Karp i-a eliberat fără nici o pedeapsă. Așa unii țărani într-atîta și-au băgat în cap luarea armelor, că lui Karp însuși i-au spus că dacă nu li se dau arme toți se fac curuți și nobilimea o pustiesc din țară. Karp însuși a prevestit ceea ce spunea și soția sa, că țărani nu se liniștesc pînă cînd nu omoară zecedouăzeci de nobili. A spus și după întîmplare, înaintea mai multora, că el a prezis dinainte omorîrea nobililor ¹⁰⁵.

Nobilimea se plînsese și de comandantul cetății Albei Iulii că tare se poartă dur cu ungurimea refugiată acolo, încît comitele suprem cu nobilimea adunată s-au plîns Curții, la ceea ce a și venit ordin ca Prefectura Armelor să-l mustre pe comandant — pretinde Diarium-ul ¹⁰⁶.

Ba ungurimea se plînsese și de atitudinea sașilor. Ungurii nu vor uita această pactare. „Și sașii din Orăștie și-au arătat omenia săsească — scrie din Alba Iulia Ioan Pap la 18 decembrie — n-au vrut să primească în oraș pe bieții unguri fugiți acolo, pretextînd că pentru ei vor fi prădați și sașii. Ba și aceasta se spune că sașii ar fi trimis delegați la românii de peste Mureș, cu vorba ca dacă vreau să vină asupra lor, ei vor indica pe unguri, numai sașilor să le dea pace” ¹⁰⁷.

PREVENIRE ÎN TOATE PĂRȚILE

Comitate, orașe, se mențin în stare de alarmă. Teamă, pregătiri, vigilență în toate părțile.

În Aiud nobilimea e privită mereu cu suspiciune. Aici nobilimea s-a strîns la un loc, vreo 150, dar *sine luce, sine cruce* — scrie din Aiud

¹⁰³ *Ibidem*, Deva, 13 dec. 1784.

¹⁰⁴ Deva, 21 dec. 1784. *Ibidem*, I, 49.

¹⁰⁵ Caietele, XXXIII, f. 5—6.

¹⁰⁶ *Ibidem*, IV, f. 22.

¹⁰⁷ Arh. Istorică, Copii B. Török din Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia.

Ștefan Pálfi la 28 noiembrie. „Comitele nostru suprem tremură în puternica Alba Iulia; noi în câmp, în pustiu, ne temem și nu ne temem. O parte a nobilimii noastre pierde vremea în Alba Iulia, altă parte care acasă, care ici, care colo se eschivează. Acum îi mină iarăși înapoi. În schimb despre orașenii apărători ai Aiudului vorbește cu toată încrederea. Pentru cei care n-au avut, au adus arme din Alba Iulia. Adunându-se de vreo două ori, întreg orașul a făcut probă de cum să se năpustească asupra românilor dacă nevoia ar cere-o“¹⁰⁸.

Ștefan Pápai scriind din Aiud fratelui său, la 13 decembrie 1784, reține știrea „după cum se scrie“, că Horea e rudă apropiată a episcopului demis Maior¹⁰⁹. În jurul numelui său nu conținut inventiile.

Chiar un oraș ca Sebeșul, care era mai puțin amenințat, în virtutea ordinului din 2 decembrie, dispune și el ridicarea armelor din suburbiile orașului, interzice negustorului de arme vânzarea prafului de pușcă, gloanțelor, armelor, pistoalelor fără o prealabilă încuviințare. Continuă paza porților orașului. Cum cetățenii se pling de greutatea ei, cer ca și senatorii și văduvele scutite să presteze (prin reprezentare desigur) pază. Și la 28 decembrie se mai dispune continuarea ei pînă la sosirea armatei. Patenta din 22 noiembrie a dispus să fie publicată în suburbii și în satele Săsciori și Sebișel, care luaseră parte la răscoală în Cioara¹¹⁰.

De aci acționînd și comisarul guvernului Mihail Brukenthal, și generalul comandant Pfefferkorn, Sebeșul primește și ajutor militar însemnat. S-a dispus mai întîi să i se trimită miliție grănicerească și cele două divizioane de husari din regimentul de Toscana aflătoare în Rupea și Nocrich. Se perindară prin oraș diferite unități de infanterie, de cavalerie, care trebuiau încartiruite, cu deosebire în suburbii, întreținute de oraș. Mulțumire pentru magistrat, dar și multe nemulțumiri. În legătură cu paza, dar mai ales cu încartiruirea și întreținerea armatei, cu abuzurile ei. Cu atît mai mult în suburbii, asupra cărora cădeau cu deosebire încartiruirile, sarcinile și execuțiile militare¹¹¹.

Magistratul Orăștiei la 17 decembrie cere și el Guvernului să intervină pentru ajutor militar în plus. Plecînd miliția spre Zarand, spre Zlatna, aici n-au mai rămas decît 41 de călăreți. E nevoie de încă vreo 100 de pedestri. Se teme și de plebea orașului¹¹².

În Tara Hațegului teamă nu numai de răsculați, ci chiar și de ajutorul militar. După spusele vicecolonelului Karp — scrie Valentin Szilvási din Hațeg la 7 decembrie vicecomitelui — trebuie să vină în ținut, azi sau mâine, 450 de soldați. Dar de aceia care mai curînd măresc teama. Vin în ajutor grăniceri din Banat, adică români împotriva românilor. Urmarea va fi că aceia vor veni cu fel și fel de sfaturi, cu care vor stîrni din nou oamenii înclinați spre liniște și ascultare, și cu atît mai mult

¹⁰⁸ Mike, *Az Oláhokról*, p. 393.

¹⁰⁹ Arh. St. Cluj, Separate.

¹¹⁰ I. Frățilă, M. Andrițoiu, *Scaunul săsesc Sebeș*, în „Revista Arhivelor“, XII (1969), nr. 1, p. 165.

¹¹¹ C. Müller, O. Rotaru, M. Știrban, *Din protocoalele magistratului orașului Sebeș din anii 1784—1785*, în „Revista Arhivelor“, VI (1963), nr. 1, p. 169—188.

¹¹² Guv. Trans., 1784, nr. 11 879.

pe nesupuși și pe furioși. Dacă la aceștia se va alătura și miliția românească, pe ei, nobilii, bucăți îi vor face. Dar și dacă n-ar face-o, teama rămîne, și ei nicicînd nu vor avea o bucată gustoasă sau somn liniștit. Românii netemîndu-se, nici prăzile nu se vor putea scoate de la ei, nici la supunere nu pot fi înduplecați. Vicecomitele să insiste să se trimită miliție regulată, iar aceia, dacă e nevoie să vină, să fie trimiși în altă parte, căci ei nicicînd nu vor liniști poporul. Doar și cei de aici, în care mai e un pic de sînge nobil, vorbesc, strigă pe străzi de acelea de se îngrozește omul. Tărănimea a început să vorbească și despre hursari că ar ieși din Hațeg să taie nobilimea, dar dacă va vedea venind pe soldații români din Banat, ce va judeca, ce va crede¹¹³.

Orașul Cluj atrage atenția Guvernului asupra soldaților licențiați. Ei sînt mai mult de neam românesc și ușor se pot amesteca printre răsculați. Să fie rechemați la regimentele lor¹¹⁴.

Ziua de 8 decembrie a fost pentru Cluj o zi de groază — relatează ziarul „Siebenbürger Zeitung“. Tot orașul a fost în mișcare. Toți cei ce puteau purta arme s-au adunat la comandantii lor. Chiar și studenții din colegiul arian au fost văzuți sub arme. Femeile fugeau înebunit, jeluindu-se, plîngînd, cu copiii în brațe. S-a căutat a pune la adăpost femeile îngrozite, mare parte a bunurilor. Strigăt general: dușmanul este aici, o jumătate de oră doar și el este la porțile orașului. Așa răsuna pe toate străzile. Judele orașului a trimis în cele din urmă iscoade, pentru informații, care însă întoarse la scurt timp au adus vestea doar că în Feneș ar fi fost ars un gard¹¹⁵.

Despre o asemenea situație vorbește și „Magyar Hirmondó“ în numărul său din 18 decembrie, dar privind trecutul apropiat. Clujul încă și la sfîrșitul lunii trecute a așteptat cu toată teama „oastea pustiitoare cu orbul și sălbaticul ei conducător“, din calea căreia mulți magnați iubitori ai vieții lor s-au adăpostit în această cetate. În oraș locuitorii ziua-noaptea au stat în severă pază; în afară, pe dealul Feleacului, dealul cel mai proeminent din apropierea orașului, au fost ținuți țigani pentru a da semnalul. În 17 nobilimea întregă a ieșit înarmată împotriva răsculaților, pe mulți i-au prins, pe mulți i-au doborît. 21 sînt în temnița din Cluj și se mai așteaptă 39 din Turda. Pînă acum însă Clujul e în liniște¹¹⁶.

Dar curînd ziarul se face iarăși vestitorul groazei din oraș. După o scrisoare din Cluj, din 25 decembrie: „Temîndu-ne de năvala posibilă în orice oră a românilor, tremurăm în orașul Cluj și dacă auzim cel mai mic zgomot pe stradă“. Acum răsculații sînt în număr de 30 000, care împărțindu-se în trei fac nemaiauzite omoruri, arderi¹¹⁷.

Satele ungurești de pe Valea Nirajului, mai ales Hodoșa, Eremitul, Isla, Sîmbriași, se tem de multele sate românești de printre ele, și cu deosebire de satele românești vecine ale Gurghiului. Se tem să nu fie

¹¹³ *Ibidem*, nr. 11 591.

¹¹⁴ *Ibidem*, nr. 11 407.

¹¹⁵ „Siebenbürger Zeitung“ 1784, p. 833—839

¹¹⁶ „Magyar Hirmondó“, 1784, p. 765.

¹¹⁷ *Ibidem*, 18 dec.

pustiite din temelii cu locuitori cu tot. Propun posturi de zi și de noapte peste tot, să fie mobilizați nobilii și armaliștii și toți care se pricep la pușcă, curajoșii plăieși unguri din cerc, ei cunoscind mai bine acele locuri, ascunzișurile lor; ei sînt și mai aproape, putîndu-se hrăni de acasă. Aceia pot veni și pot pleca într-o noapte, prădînd și pustiind cu totul toată preajma Nirajului și satele din jur. Semnează : „Cîțiva adevărați fii ai patriei din ținutul Nirajului doritori din inimă ai binelui patriei“¹¹⁸.

Comitatul Arad nu se simte mai puțin primejduit. Focul nu că s-ar potoli, ci — cum constată comitatul la 2 decembrie — din pricina furiei țărănimii blestemate tot mai mult crește, așa că întreaga Transilvania pune mîna pe arme. Ei mai ales, ca vecini cu primejdia, trebuie să stea gata. Cer regelui ca în aceste primejdioase împrejurări să rînduiască armată suficientă, care nu numai să sperie poporul răscolat cu arătarea armelor sale, dar cu toate puterile să stîrpească pe nelegiuți. Să-i îngăduie apoi comitatului să-și execute sentințele pronunțate, să facă totul pentru asigurarea acestui ținut înconjurat de toate părțile de români, și nu numai pentru nobilime, a cărei număr aici e mic, ci și pentru ceilalți fii ai patriei¹¹⁹.

Nu numai răzburarea, ci și teama, noua ridicare a țăranilor întretin o atmosferă de teroare. Relatările liniștitoare alternează cu cele îngrijorătoare, cele militare cu cele civile. Căpitanul Mocsáry referă la 29 noiembrie din Radna că țăranii împrăștiati prin păduri au cerut să nu mai fie tratați atît de rău de pandurii comitatului ca pînă acum. Comitatului Arad Comisia i-a și cerut să ia atari dispoziții ca poporul ascuns în păduri nu cumva de teama oamenilor comitatului să nu se întoarcă. Ca apoi raportînd din Săvirșin despre arestarea lui Ion Luca-ciu, un adept al lui Horea, cu încă șase țărani din Zam, care au recunoscut că au luat parte la prădarea caselor domnești, să adauge, că majoritatea țăranilor fugiți s-au întors la casele lor și că în aceste părți nu se mai aude nimic despre răscoală (!)¹²⁰. Stegarul, patrulînd îndemna și el pe țărani să nu mai dea crezare lui Horea, ci mai bine să se întoarcă în satele lor¹²¹.

În schimb căpitanul de husari, baronul von Werner, din Radna, anunța la 1 decembrie reizbucnirea răscoalei din Transilvania, că prin judele și popa din Zam s-au dat porunci de adunare și în Zam și în satele vecine, după care mai mulți locuitori din Zam au dispărut. Și judele, și popa au fost prinși și duși la Petriș, unde sînt deținuți.

Raportul din 8 decembrie a celor trei trimiși ai comitatului să pacifice satele, Paul Sztanislovics vicejudele nobililor, baronul Stetten locotenent în regimentul de Württemberg și Petru Geresity protopopul ortodox al Aradului, e și el liniștitor. Au făcut totul pentru readucerea celor ascunși de frică cu soții, cu copii în păduri. I-au îndemnat să-și plătească dările, să asculte de stăpîniilor lor. Ei au făgăduit într-un glas

¹¹⁸ Dec. 1784, Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răscol. Horea

¹¹⁹ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, II, 1895, p. 442.

¹²⁰ Arh. Comisiei, I, 438—439.

¹²¹ *Ibidem*, nr. 66 (I, 440—441).

să reclădească ceea ce au stricat. Ca să nu le fie frică a restituit cele prădate, i-au învățat să le ducă la preot sau noaptea în biserici. Au promis să le restituie într-o săptămână sau cel mult două și să nu se mai asocieze cu tulburătorii. Cei din Vărădia recunoscându-și greșeala, au explicat-o ca fiind înfricați de cei din Transilvania; aceia au răspîndit că e porunca împăratului să stirpească neamul unguresc. Cei mai mulți s-au dat la asemenea fapte și de frica morții.

Dar comitatul nu se lasă convins de asemenea liniște.

Pentru urmărirea mai departe și prinderea răufăcătorilor delegă iarăși pe judele nobililor Sztanislovics și pe juratul Andrei Hendrey. I-au încredințat și cu conscrierea pagubelor domnilor pămîntești, iar pe juzii nobililor cu sechestrarea armelor, pulberii, salpetrului și cositorului (sau plumbului) de la țărani. Și cum „în aceste primejdioase împrejurări nici un ungur nu poate fi sigur de sine, mai ales cel care locuiește între români“, au hotărît să mențină și pe mai departe pe cei 24 de haiduci (panduri) rînduiți pentru urmărirea tilharilor, să le îmbunătățească plata și să le facă uniforme¹²².

În decembrie adunarea comitatului se sfătui din nou asupra măsurilor de luat pentru oprirea tulburărilor. Găsiră soluția ca satele mai mici și casele împrăștiate să fie concentrate, ceea ce și comitatul a urgit mai demult, la regularea Chisindiei. Ba mai adăugară că pentru stăvilirea sălbătăciei poporului român pe viitor socotesc că mai bine ar fi dacă din cercul Mureșului pe românii citorva sate i-ar muta în altă parte și ar așeza în locul lor un popor mai cultivat. Pentru disciplinarea popilor români solicitară pe episcopul greco-ortodox din Arad. Susținură și ideea mai veche ca pentru români să fie ridicate cît mai multe școli „triviale“, adică școli naționale¹²³.

Preocupat se arată comitatul, ca și altele, de rolul popilor români. Se adresează special Locotenenței din Buda, întrebînd cum să-i pedepsească și în genere cum să procedeze față de ei. Nu se învoi la eliberarea preoților din Sebiș, Adea, Buteni, Galșa și Tîrnova — de prinderea cărora episcopul se plînsese Locotenenței — decît cu condiția să stea bun pentru ei episcopul, care pentru preotul din Slatina și el se învoi să rămînă în închisoarea comitatului, neștiind unde să-l închidă¹²⁴.

Episcopul Petrovici din Arad la 9 decembrie se plînsese Locotenenței anume că judele nobililor Csomor protopopului Atanasie Ros din Sebiș pe o simplă relațiune că ar fi încercat să treacă la ortodoxie pe reformatii de acolo, i-a spart ușa casei și, bătînd crunt pe soția sa, pe el l-a prins și sub pază militară l-a dus la închisoarea din Arad. Tot așa a trimis și pe preotul Nicolae Popovici din Ineu pe motiv că ar fi zis că are scrisoare de la episcopul său Petrovici că dacă ar veni Horea să-l primească cu toată omenia, pentru că el va stînge neamul unguresc și le va face ungurilor casele foc și cenușe. Protopopul din Beliu a fost prins cu braț militar de niște dregători sub cuvînt că ar fi răspîndit printre popor afirmația că terminîndu-se conscripția, cei înscriși toți

¹²² Márki, *op. cit.*, p. 443.

¹²³ *Ibidem.*

¹²⁴ *Ibidem.*, p. 444.

vor fi militari. Cere de asemeni punerea în libertate a preotului din Leheceni arestat pentru vorbe care ar fi lezat liniștea publică, precum și a protopopului din Veneția Orăzii. Care toți s-au dovedit nevinovați¹²⁵ — afirma episcopul. Acuzațiile nu s-au născut desigur din senin, ci din aceeași atmosferă încărcată.

Teamă, vigilență, măsuri de prevedere și în Banat. Ochii sînt ațintiți mai ales asupra mișcărilor din Transilvania, cu deosebire asupra celor din jurul Iliei, Dobrei. Vicecomitele Madarász — după relatarea sa — a solicitat ajutor militar de la căpitanul Hilscher, din regimentul Württemberg, dar acesta i-a răspuns că are ordin ca în 5 decembrie să treacă în Bruckenau, din comitatul Timiș. A intervenit la generalul Koppenzoller ca miliția din Lugoj să nu plece, să fie la îndemînă în caz de pericol. Vicecomitele se arată și el nemulțumit de suspendarea legii statariale, de indulgența Comisiei de investigație, căci românii dacă nu sînt îngroziți prin exemple mai severe, nu e de așteptat să se lase de săvîrșirea acelor „rele enorme“.

Generalul Koppenzoller scrie că s-au observat țărani înarmați în Ilia și că în 2 decembrie a ordonat companiei din regimentul Samuel Gyulay cu un ofiter și cu încă 25 de soldați din regimentul Württemberg din Făget să plece fără întirziere spre Dobra. A dispus în Lugoj să fie suficientă miliție ecvestră, ca în caz de nevoie să poată fi îndreptată spre Transilvania. Socotește însă exagerată informația căpitanului Schirding că în Zam ar fi fost văzuți vreo 30 de țărani înarmați cu furci de fier și cu securi, trebuie probată¹²⁶.

Rapoartele militare sînt mai precise, mai edificatoare.

Generalul Koppenzoller primi ordin de la Comandamentul general ungar să ia măsuri militare în funcție de noile mișcări din Ilia, Lăpușnic, Hălmagiu, dar să fie atent ca prin deplasarea de trupe să nu rămînă descoperită granița dinspre Ungaria, să fie aduse acolo imediat batalioanele staționînd la Seghedin și în comitatul Csongrad, și neapărat un divizion din apropiatul regiment de cuirasieri Caramelli, el generalul consultîndu-se și cu Comandamentul general din Transilvania¹²⁷.

La 6 decembrie Comandamentul general transilvan, în legătură cu regimentele De Vins și Württemberg detașate la granițele Ungariei pentru a bara accesul dinspre Transilvania, e de opinia ca ele nu numai să rămînă acolo, dar să fie și dublate, căci în munții Zarandului, după o relatare, se mai găsesc încă vreo 6—7 000 de răsculați, care ar putea năvăli în Ungaria¹²⁸.

Koppenzoller, împreună cu comisariatul civil și cel de război în consecință prevede un întreg plan de deplasare. Batalionul 3 al regimentului Gyulay din Timișoara, un divizion al batalionului 3 Eszterházy și un divizion din batalionul Károlyi, cu maiorul de cavalerie Fronius și 2 divizioane din regimentul Württemberg cu colonelul baron Haan și maiorul de cavalerie baron Kricsan să plece în 19, 20 și 21

¹²⁵ Caietele, XXIX, f. 85—87.

¹²⁶ Arh. Comisiei, I, 394—402.

¹²⁷ Raportul Comandamentului general ungar din 9 dec. 1784. Hofkriegsrath Protocol 1784, C. 3 615.

¹²⁸ *Ibidem*, C. 3 554.

peste Lugoj, Făget spre Deva, cu trei tunuri de câte trei funți. A solicitat Comandamentul general al Transilvaniei să indice în care părți să atace pe răsculați. Au fost arestați și în comitatul Timiș cîțiva țărani pentru discuții suspecte de rebeli. Va pleca și el peste Lugoj, Făget, Dobra la Deva. O serie întregă de deplasări de trupe în Ungaria pentru a umple golurile create prin deplasările spre Transilvania și a acoperi Banatul și comitatul Arad. A dispus trimiterea cîte unui escadron în Aradul nou și Sînnicolaul Mic, unul la Lugoj, altul din regimentul Württemberg la Caransebeș. Dincoace de Mureș, în Aradul vechi și Sîntana staționează cîte o companie de rezervă din regimentul Károlyi, de-a lungul Mureșului spre Radna patrulează 1 ofițer, 1 caporal cu 18 călăreți. Patrula de cîte un caporal și șase soldați din regimentul Württemberg în Petriș, Ilteu, Săvirșin. O companie din regimentul Károlyi face acoperirea spre Transilvania¹²⁹.

În nord, comitatul Solnocul de Mijloc, pentru preîntîmpinarea răscoalei și restabilirea păcii publice, a interzis tîrgurile pînă la Crăciun și a oprit pe locuitori de a vinde bucate românilor de la munte care ar veni să cumpere¹³⁰.

Pe măsură ce se depărtează de teatrul acțiunii, veștile ajung tot mai diformate.

În 2 decembrie judele și senatul orașului Baia Sprie îi scrie magistratului Bistriței că auzind despre răscoala plebei românești i-a cuprins o spaimă îngrozitoare. Se zice că s-au adunat la vreo 13 mii comițînd tot felul de cruzimi, au jefuit tot ce au găsit de metal, iar restul l-au pustiit cu fier și foc. Nu vreau să cruțe nici viața copiilor sugari, smulg feții din pîntecel mamelor. Celor mari le scot ochii, pe cei orbiți pe unii îi ard cu foc, pe alții îi trag de vii în frigare și așa vii fi învîrt deasupra focului. Pornind armata împotriva lor, peste o mie au fost omorîți, dar locul lor l-au umplut alte șase mii. Hoardele lor, cum se aude, voiesc să asalteze minele. Ca să poată lua măsurile necesare de apărare, cer informații despre toate¹³¹. În aceeași zi se adresează și Guvernului punîndu-i în față același inchipuit spectru de cruzime¹³².

Răspunsul din 17 decembrie al orașului Bistrița nu e nici el liniștitor. După veștile care sosesc zilnic plebea românească comite cele mai înfricoșătoare măceluri. Gîndul la nenorocirea atît de apropiată și de mare le-a îngrozit inima și sufletul. Veștile spun că s-au adunat la vreo 12 mii, cu gîndul să nu se oprească pînă nu vor omorî pe toți nobilii unguri. După măsurile civile și militare luate s-a sperat că în scurt timp va fi reprimată răscoala. Dar, dimpotrivă, după ce rebelii au săvîrșit marele măcel din tîrgul Devei (!), e departe de ei gîndul de a se liniști. Chiar fugăriți fiind, s-au grupat din nou sub comanda unui popă (!) numit Horea, care se dă pe față drept regele Daciei, în trei cete mari, din care una s-a predat, cealaltă s-a retras între munții Turzii, unde nu se poate apropia nici miliția, și unde pînă acum n-au

¹²⁹ Raport din 19 dec. 1784. *Ibidem*, C. 3 921.

¹³⁰ Com. Solnocul de Mijloc către or. Gherla, 1784, dec. 6. Arh. St. Cluj, orașul Gherla.

¹³¹ Arh. St. Cluj, or. Bistrița.

¹³² Guv. Trans., 1784, nr. 11 506.

putut fi aduși la mintea sănătoasă și la ascultarea datorată nici după ce împăratul le-a oferit grațierea. Printre alte cruzimi mai mult decât barbare, știu că într-un sat pe un om (poate preot) tras în țepă de viu l-au aruncat în foc, apoi despicându-i pintecele i l-au umplut cu cărți și iarăși l-au cusut la loc (!). Ar reclama mult timp nararea tuturor faptelor de felul acesteia — spune textul¹³³. Și cite asemenea fantezii terifiante nu vor fi circulat !

La 19 decembrie magistratul Bistriței se adresează și magistratului orașului Cluj. Le-au sosit vești că o ceată de răsculați ar fi pătruns pînă în apropierea Clujului și se pregătește să năvălească și în părțile interioare ale provinciei. Aceasta le umple inima de grije, cu atît mai mult cu cît aci în oraș nu se mai găsește decît o mică garnizoană. Cere informații ca să poată lua măsurile de apărare.

În 21 se adresează Guvernului. Turbarea plebei nelegiuite bîntuie în apropierea Clujului. „Vreo 18 sate dintr-acolo sînt ca și date de către cer pierzării, au apucat armele blestamate. Detașamentul de husari din regimentul de Savoya, care staționa în districtul Bistriței, a fost comandat spre Cluj pentru înăbușirea tulburării acelor nebuni“. Cum întreg ținutul Bistriței e împresurat de toate părțile de români și cetatea Bistriței e lipsită de garnizoană militară, găsindu-se acum aci o singură companie, din regimentul Gyulay, și aceea foarte redusă, cu tot dreptul li se strîng inimile de frică, nu cumva și aci să se ridice vreo ceată, mai ales că s-au răspîndit și aci de repetate ori asemenea zvonuri. Crescînd pericolul din zi în zi, cere Guvernului să intervină pentru detașarea în oraș a cel puțin trei companii nemțești.

În același sens se adresează, în aceeași zi, și generalului Fabris¹³⁴.

În răspunsul său din 28 decembrie orașul Cluj îi liniștește pe bistrițeni că răsculații n-au pătruns pînă la el și nici în apropierea lui. Iar acum sînt inconjurați de toate părțile de multă armată și, lipsiți de hrană, cu ajutorul Domnului vor fi îmblînziți prin foame și arme, ori vor fi aruncați în valurile styzice¹³⁵.

Orașul Baia Mare nu e mai puțin alarmat.

D. István scrie din Baia Sprie la 12 decembrie cumnatului său :

În Baia Mare au venit mai de multșor 50 de călăreți nemți, apoi tot atîția pedestri, și se așteaptă și mai mulți. Și pe locuitorii orașului îi exersează și sînt de veghe fără incetare, mai ales noaptea. Dar așa se pare că se tem mai degrabă de românii locuitori împrejur decît de Horea. Răsculații s-ar afla în munții Călatei. Și ei aici sînt în mare teamă și poate azi dintre cetățeni și mineri vreo 200 au și înarmat și vor fi puși la instrucție¹³⁶.

Adam Décsei scrie în 30 decembrie contelui Bánffy despre intenția răsculaților de a veni asupra orașelor miniere. Au sosit acolo 50 de dragoni nemți, iar cu o zi înainte o companie de pedestri, care sînt incar-

¹³³ *Ibidem*, Separate 1784, dec. 17.

¹³⁴ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria revoluției lui Horia*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, Cluj, V (1928—1930), p. 172—174.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 174.

¹³⁶ Caietele, III, f. 8.

tiruți în oraș. E mare groaza aci. Trăiesc între teamă și spaimă, vigilență de ziua-noaptea. Căci românimea imensă care locuiește în jurul lor așteaptă ahtiată sosirea fraților săi. Au și prins în satul vecin Seini doi popi amăgitori umblînd pe sate cu scrisori ; i-a dat pe mîna chiar proto-popul lor și i-au dus la închisoare în Carei. Pe domeniul cameral și în unele sate ale contelui Adam Teleky iobăgimea a și început să refuze supunerea datorată domnilor pămîntești, împotrivindu-se oamenilor domnești trimiși să strîngă taxa. Dumnezeu știe ce va fi ¹³⁷.

Comitatul Sătmar cerîndu-i informații asupra mersului răscoalei prin trimisul său Anton Szentléléki, contele Csáky îi răspunde din Gîlău în 2 decembrie. Despre originile și progresul răscoalei el puțin sigur poate să le comunice. Atît doar că această crimă a erupt din vizuinile hotarelor comitatelor Arad și Zarand, că la început n-au fost mai mulți de 12 tîlhari, dar apoi cu nu știu ce patentă în numele împăratului au încredințat plebea credulă că porunca împăratului ar fi ca întregă nobilimea să fie stîrpită din rădăcini. Sub amenințarea cu tragerea în țeapă în fața casei, în zece zile răscoala a cuprins întreg comitatul Zarandului și Hunedoarei, de asemeni comitatul Alba și o parte a comitatului Cluj. Și ar fi pătruns și mai departe dacă nobilimea ridicată n-ar veghea ziua-noaptea. Să-i trimită și ei în ajutor cel puțin 50 de călăreți ¹³⁸.

În congregația sa generală din 10 decembrie comitatul Sătmar, simțindu-se sub aceeași amenințare, își reinnoiește măsurile de apărare : stringerea armelor, munițiilor, pază, străji etc. ¹³⁹.

Din acest timp trebuie să fie și măsurile luate de comitat pentru stăvilirea întinderii răscoalei. Din diferite scrisori, dar și din declarația inspectorului minier și silvic din Baia Mare, Francisc Kibling, a aflat că furia plebei din Transilvania amenință să treacă și în Ungaria, avînd ca țintă mai ales orașele miniere, unde socotește că va găsi cel mai mare tezaur.

Pentru apărarea erariului regesc, pentru păstrarea mizerei plebe contribuabile și pentru menținerea păcii și liniștii publice, comitatul a dat juzilor cercuali următoarele ordine :

1. Praful de pușcă să fie sechestrat la negustori.
2. Orașelor Satu Mare, Baia Mare și tirgului Baia Sprie să li se scrie ca tot praful de pușcă și orice fel de plumb, numind un comisar pentru aceea, să se sechestreze și fără ordine ulterioare de îngăduință să nu se vîndă. Să se conscrie prin acest comisar și toată cremenea. În celelalte locuri din comitat, unde se vînd la negustori asemenea produse, să se sechestreze prin juzii nobililor și să se păstreze pînă la noi ordine intacte.
3. În satele vecine cu Transilvania să se ia de la coloni orice fel de arme.
4. În toate satele comitatului să se constituie străji, mai multe sau mai puține, după mărimea lor, sub răspunderea juzilor Locuitorii fiecăruia să

¹³⁷ Arh. Istorică, fond Bánffy II.

¹³⁸ Caietele, III, f. 18—22.

¹³⁹ Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1785.

fie instruiți să nu dea găzduire sau să primească pentru noapte vreun străin fără știrea judeului, sub pedeapsa încarcerării imediate. Dacă ar intra cineva în sat neavând pașaport în regulă, fără nici o întirziere să-l prindă și să-l arunce în închisorile magistratului. Aceasta să se înțeleagă și pentru nobili. Și dacă s-ar opune, să fie chemați în fața vicecomiților pentru a-și lua pedeapsa legală.

5. La vaduri și trecători să se cerceteze pașapoartele țăranilor și cei suspecți să fie duși la cel mai apropiat magistrat.

6. Întrucît inspectoratul minier din Baia Mare se teme de năvala plebei răscolite în oraș, pentru paza tezaurului regesc să se ceară ajutor militar în comitat, din care să se dea un comandant cu 60 de oameni. Dar pentru mai mare siguranță și nobilii să ia armele și să stea gata pentru reprimarea țăranilor răscolți, ca dacă ar veni ordin preainalt sau salvarea publică ar cere-o, să poată veni și ei în ajutor.

7. Toți magistrații să fie atenți la toate împrejurările și zvonurile, să se informeze sirguincios și tot ce s-ar întâmpla în părțile de peste Someș să refere vicecomitelui substituit, iar în cele de dincoace de Someș vicecomitelui însuși. Vicecomiții să corespundă între ei. Vicecomitele e autorizat ca, dacă necesitatea o cere, să aibă toată grija ca nici erariul regesc, nici plebea contribuabilă ori stările și ordinele comitatului, cu un cuvînt publicul întreg să nu sufere vreun neajuns ¹⁴⁰.

Comandamentul general din Ungaria e îngrijorat mai ales de minele și ocele din comitatele Sătmar și Maramureș ¹⁴¹.

Comitatul Maramureș, luă și el mai multe măsuri de prevedere. La 9 decembrie se întruniră în Sighet, sub prezidenția vicecomitelui Sigismund Komjathy cîțiva demnitari ai comitatului care hotărîră :

1. Judele nobililor Paul Hattfaludy să cerceteze și să conscrie la toți negustorii din Sighet toată pulberea, plumbul, gloanțele și toate armele, și să le interzică sub grea pedeapsă să tainuiască ceva sau să îndrăznească să vîndă cuiva fără îngăduința vicecomitelui. Pentru mai bună ordine toate să fie strînse la un singur negustor și acela să vîndă cui va îngădui vicecomitele. Și cum arme și pulbere se găsesc și la negustorii din Hust, Vișc, Teceu, Rona, Șugatag, Bocicoi, Kórosmező, precum și la alți negustori mai mici, dispozițiile se extind și asupra acestora, operația urmînd să o facă dregătorii camerali și juzii nobililor.

2. Juzii nobililor să ia măsuri severe ca noaptea, la trecători, în afară de dregătorii comitatensi, camerali sau militari, în treburi oficiale, să nu îngăduie pe nimeni să treacă, fie că e din loc sau străin. Chiar ziua să refuze trecerea necunoscuților sau celor fără carte de trecere (*passuales*) ; pe unii ca

¹⁴⁰ Hurmuzaki. XV/2, p. 1773—1774. În arhiva comitatului Bihor textul a fost găsit în primul fascicul din 1785. Dar desigur pentru că a fost comunicat comitatului mai tîrziu. Actul trebuie să fie din același răstimp cu cele din Maramureș de pe la sfîrșitul lunii decembrie.

¹⁴¹ Hofkriegsrath. Protocol 1784, C. 3 554.

aceștia să-i ducă fie la judele locului, fie la dregătorul cel mai apropiat.

3. În Sighet să se instituie străji, pentru ziua patru în oraș și două la capetele orașului, iar pentru noaptele douăsprezece ca, îndată ce se însară, împărțite să cutreiere și să supravegheze toate străzile. Iar după miezul nopții pînă la ziuă să fie înlocuite de alte douăsprezece. În celelalte orașe sau sate mai mari să fie rînduite cîte patru.

4. Asesorul Ioachim Biro să cerceteze pe fierari și armurieri, și dacă se găsesc la ei puști pentru reparat, să-i oprească a le da de la ei fără știrea și îngăduința judeului nobililor.

5. Cum reiese din scrisoarea adusă de locotenentul de graniță Nimegen, răsculații ar fi aprins noaptea sate din părțile mai apropiate ale Transilvaniei. Trimit astfel în Transilvania pe asesorul Samuil Tibay care să-și ia cu sine și un alt locuitor din Sighet, să cerceteze drumul spre Căvnic, să afle unde se găsesc prădătorii și ce intenții au ¹⁴².

La 13 decembrie congregația comitatului ținută în Sighet hotăra ca pentru a veghea la siguranța publică să ridice 400 de pedestri și 200 de husari, în total 600 de oameni ¹⁴³.

În 20 decembrie adunarea generală (congregația) comitatului ordona iarăși juzilor nobililor, ca la trecătorile rîurilor să pună peste tot pază, care să dețină pe suspecti și să-i predea judeului locului celui mai apropiat, să păzească navele și noaptea. Cărările care duc peste munți spre Transilvania și spre Oaș să le închidă cu tăieturi de copaci și pînă cînd zăpada nu va fi prea multă să le cerceteze dacă nu cumva au fost deschise, anunșind în acest caz pe dregătorul oficial cel mai apropiat ¹⁴⁴.

În aceeași zi de 20 decembrie comitatul răspunde și la scrisoarea din 13 decembrie a orașului Baia Sprie. Îi comunică măsurile de apărare luate și că pentru prevenirea răului a ordonat ridicarea a 600 de oameni bine înarmați sub comanda vicecomitelui. Dar cum a aflat că răsculații din Transilvania mare parte au fost imprăștiați și restul închiși în munți, speră ca armata să-i supună în scurt timp ¹⁴⁵.

Din Bihor, Sătmar alarma se propagă mai departe. Conte Mihail Sztáray, comitele comitatului Szabolcs, într-o scrisoare cu data de 1 decembrie comunică drept din Cașovia Cancelariei aulice „*funestam tragediae Transylvanicæ historiam*“, tema ca această „*pestis popularis*“ să nu cuprindă și partea sănătoasă a țării, mai ales comitatele vecine cu Transilvania, solicitîndu-i stăvilirea răului ¹⁴⁶. Iar în o a doua scrisoare, din 10 decembrie, tot din Cașovia, îi înfățișează cancelarului larg, cu tot patosul, furia sălbatică a mulțimii românilor, care cu atîta cruzime a ars

¹⁴² I. Sabău, *op. cit.*, p. 191—192.

¹⁴³ Caietele, XXIX, f. 26—27.

¹⁴⁴ I. Sabău, *op. cit.*, p. 193.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 192.

¹⁴⁶ *Gróf Sztáray Mihálynak tisztii igyekezete és a Nemességnek kész ajánlása Hora támadásának le-tsendesítésére*, în „*Tudományos Gyűjtemény*“, 1821, II, p. 78—79.

atitea târguri și sate, a exterminat atitea familii nobile, vărsînd atîta sînge nevinovat, care ca un puhoi năvălește crescînd miraculos în drumul său, țintind la tezaurul și munițiile din Baia Mare, cum constata adunarea comitatului Sătmar ținută în Carei la 22 noiembrie. După scrisesele comitatelor vecine o aripă de 8 000 a acestei barbare mulțimi vrea să năvălească din Zarand în comitatul Bihor. Din altă relație se află că 8 000 înaintază spre Zlatna, 8 000 spre Alba Iulia, 8 000 spre Sebeș. După relatarea vicecomitelui Solnocului de Mijloc din 29 noiembrie plebea răsculată strînge orice fel de fierărie, ba și arama clopotelor, din care prin țigani, la adăpostul munților desigur, își făurește arme. Trebuie pusă toată atenția mai ales la vînzarea pulberii, cremenii, salitrului, ceea ce el în comitatul Szabolcs a și dispus. Se arată îngrijorat de ce ar fi dacă plebea ar năvăli în Maramureșul tîxît aproape tot numai de români? Dacă asociindu-și la sălbăticia sa și plebea de aici ar invada ocnele de sare? Ce pagube ar face erariului regesc, ce calamitate ar fi lipsa de sare? Cu atît mai mult, cu cît și lucrătorii de aci sînt oameni strînși din drojdia românilor. Cît rău ar putea produce dacă prin excesele lor ar opri lucrările atît de productive ale sării? Se teme și el că la venirea primăverii această mulțime barbară să nu vină asupra comitatelor Sătmar, Szabolcs, Maramureș și Bihor, și mai puternică și mai bine pregătită. Socotește că pentru stăvilirea răului trebuie mobilizate toate forțele țării. Toată linia Tisei, depozitele din Sighet, Bustyaháza, Tisza Ujlak să fie păzite cu sîrg, să nu fie infectată de molimă și această parte, să nu vină și pe Tisa emisarii românilor, care sub nume de corăbieri să aibă altă destinație. Teama e să nu se întindă și spre Galiția și Bucovina vecine. Îi vede pe români acum iarna apărați de munți, printre păstori și turmele lor, avînd hrană din belșug și pregătindu-se pentru noi năvale. Mulțimea sporită și cu rutenii din Galiția și din Bucovina, cu venirea primăverii inundînd și Ungaria va extermina de bună seamă și nobilimea de aci. Spre apărare socotește și el inevitabil necesară ridicarea (insurecția) nobilimii, la ceea ce o îndreptătesc și legile țării. Să se ordone insurecția în sensul articolului de lege din 1715. Maiestatea sa să nu se teamă de nobilimea sa, să se teamă de plebea sa, care nu cunoaște nici onoare, nici credință, nici dragostea de patrie, nici pietate față de altare. Să nu creadă maiestatea sa că nobilimea în cazul triumfului său va face excese în pedepsele sale, căci doar ar fi crudă cu mădularele proprii și și-ar scădea propria-i avere. Credința ungușurilor față de principe și patrie e aceeași care a fost și în 1741 cînd și-au oferit-o reginei Maria Tereza. Nobilimea e gata și acum să ia armele pentru apărarea altarelor și vetrelor sale și, cu consimțămîntul preadreptului său principe să facă

mărturia credinței sale. O cere aceasta mintuirea nobilimii, principelui, republicii, o cere în sfârșit maiestatea și onoarea neamului unguresc ¹⁴⁷.

Comitatele Ugocea, Szabolcs referindu-se la apelul din 22 noiembrie al comitatului Sătmar, unul la 4 decembrie, celălalt la 17 decembrie îl asigurau de măsurile luate de preîntâmpinare a primejdiei ¹⁴⁸.

În congregația din Beregszász a comitatului Bereg, din 1 decembrie, e citită scrisoarea comitatului Sătmar din congregația sa din 22 noiembrie ținută în Careii Mari, după care românii răsculați ar fi la 21 000 ¹⁴⁹.

Generalul Splényi scrie din Cașovia la 15 decembrie 1784 comitatului Bereg că a trimis două centurii din regimentul Preysach, una la Muncaci, alta la Beregszász. S-a mai dispus o cohortă de husari Trautsmansdorf, ca toate acestea să fie de asistență la nevoie fie în comitatul Bereg, fie în Ung ¹⁵⁰.

Spre răsărit, comitatul Trei Scaune, cu data de 20 decembrie 1784, comunică Guvernului măsurile pe care le-a luat împotriva „conspirației crudului popor românesc spre nimicirea întregii națiuni ungurești“. În vederea apărării a convocat toată nobilimea comitatului, pe cea din scaunul Sepsi și Chileni, pe cea din scaunele Kezdi și Orbai în Marcos, pe cea din scaunele Micula și Brăduț în Baraolt. Amestecați cu nobilii comitatului Alba (de Sus) au hotărât că, dacă primejdia s-ar apropia, să se ridice cu toții pentru alungarea plebei românești. Căpitan suprem au ales pe contele Ioan Nemes, domnul pămîntesc cu cea mai mare demnitate din comitat, ca vicecolonel pe Francisc Nemes care a servit înainte în regimentul Gyulay, ca subalterni pe Francisc Miko și pe vicecomitele comitatului. Au mai numit doi căpitani și doi locotenenți. Iar pînă la adunarea nobililor întregului comitat fiecare scaun să se apere prompt sub conducerea dregătorilor săi. Au mai hotărât ca în caz de pericol toți și fiecare să se adune la locul hotărît de comitat. Iar pînă atunci, la sediul comitatului și în alte patru „stațiuni“ să facă de straje cîte 12 nobili înarmați, care să cutreiere satele, să fie atenți la mișcărilor plebei, să controleze străjile sătești rînduite de Guvern, să cerceteze pe necunoscuți și să prindă pe suspecți. La securitatea publică sînt chemate să vegheze și cele două regimente (secuiești) de graniță, pedestru și ecvestru, să facă și ele de straje, să țină iscoade. „Căci nu se poate ascunde că și țărani noștri între ei o mulțime spun mereu : De-ar veni numai românii răsculați, că și ei li se alătură numaidecît și vor omori pe nobili“. Au prins din ei patru, din care trei au mărturisit cele spuse. Le-au aplicat cîte 25 de bite și i-au eliberat pe cauție. Pentru asemenea vorbe ar fi trebuit pedepsită mare parte a supușilor, dar ca să nu se multiplice pedeapsa, vorbele asemănătoare atit de frecvente le-au mai trecut cu vederea. Mai mulți din domnii pămîntești s-au plîns de îndărătnicia supușilor la prestarea robotelor. Sînt chemați la ascultare cu vorbe mai tari, dar nu peste

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 79—85.

¹⁴⁸ Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1785, nr. 1759, 1760.

¹⁴⁹ Caietele, XXIX, f. 33—34.

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 34—35.

tot cu efectul dorit. Pedepsirea renitenților pînă acum au amînat-o de teama să nu iasă din ea vreo răscoală. Căci plebea e atît de rău porrîtă împotriva nobilimii, încît nu se îndoiesc că la prima ocazie s-ar ridica împotriva domnilor săi pămîntești, precum și a celorlalți nobili. Dacă Guvernul nu se îngrijește ca încă în această iarnă să smulgă din sufletul plebei această pornire perversă și nu înspăimîntă pe românii răsculați cu pedepsele meritate, e de temut ca înfrunzind pădurea, chiar dacă nu tot poporul, dar cel puțin tîlhari nenumărați să nu tulbure securitatea publică. Comitatul activează în înțelegere cu comandantii regimentelor, urmăresc corespondența cu românii răsculați, dacă ar putea, să prindă scrisori trimise de aici. Pentru aceasta au pus să se facă percheziții în case, în scrinuri, dar pînă acum fără succes¹⁵¹. Semnat de Ștefan Halmágyi, fostul comisar trimis pentru liniștirea tulburărilor din vară cu conșcripția militară.

La act e anexată și o notă simplă despre cei angajați de comitat cu plată în această împrejurare. A angajat anume pentru urmărirea prădătorilor 1 locotenent, 1 caporal și 12 soldați călăreți, 1 caporal și 11 soldați pedestri. Pentru sediul comitatului 9 soldați călări spre a servi doi pe lîngă vicecomite și cite unul pe lîngă vicecomitele substitut, notarul comitatului, perceptorul general și cei patru juzi ai nobililor. Iar haiduci pentru închisori 1 locotenent și 51 de soldați¹⁵².

Exagerările, denaturările, fanteziile nu lipsesc, circulă cu insistență în această atmosferă de spaimă. Nu e mirare că ele ne întîmpină chiar și din imediata apropiere.

Ștefan Pápai scriind în 23 decembrie din Aiud, din apropiere deci, dă glas fanteziilor care se vîntură aci. La Abrud secuii cu un foc au doborît 76 și-apoi în luptă au rămas pe loc alți 500 de hoți ! Secuii au cerut și ei să nu plece toată miliția de la ei, pentru că și ei se tem de vreo nenorocire, căci vine mereu știrea că în Moldova boierii români s-au ridicat de asemeni și au cerut ajutor de la turci (!). Pe hoți îi prind mereu și îi trimite la Alba Iulia la închisoare. În Aiud sînt trei muscali în închisoare, dar ei se zic nevinovați. El a auzit ca sigur de la domni că și Cloșca a fost prins și dus la Alba Iulia. E sigur — afirmă el — și că românii și-au pus drept termen pentru pustiirea ungurilor noaptea de Crăciun, s-au hotărît ca atunci toți românii ridicîndu-se în toată țara să omoare pe domni și pe unguri. Dar Dumnezeu le-a luat mintea și au izbucnit mai curînd decît ar fi vrut¹⁵³.

Măsuri de apărare, de preîntîmpinare peste tot !

După evidența din 18 decembrie a colonelului Hellebrant din Aiud de pildă, tot ținutul de la Zlatna, Rîmeți, Mogoș pe sub munți, pe Tîrnava pînă la Șeica Mică, Mediaș, e împinzit de detașamente sau posturi militare¹⁵⁴. Și așa va fi în toate părțile.

¹⁵¹ Mike, *Az Oláhokról*, p. 143—147.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „An. Ac. Rom.”, Mem. Secț. Ist., Seria a III-a, tom. XVI, 1935, p. 297—300.

¹⁵⁴ Lista distribuției în Arh. Comisiei, V, 684—687.

Comisia de investigație e și ea pe teren. Ea venea nu numai să cerceteze cauzele răscoalei, ci și pentru a lua acum ea în mîinile sale acțiunea de pacificare.

Nici nobilimea, nici orășenii evident nu se simt deloc în siguranță, cer mereu arme din arsenalele militare. O relatează și comisarul Mihail Brukenthal Guvernului. Din toate părțile, în care sînt expuși la primejdia răscoalei țărănești, aproape zilnic îi sosesc cereri din partea nobilimii și orășenilor ca spre apărarea vieții și bunurilor lor să li se dea arme și muniții din arsenalele militare. Cer acum comitatele Hunedoara, Cluj, orașele (tirgurile) Abrud, Turda și Aiud. Întrucît organele militare subalterne nu pot dispune nimic fără ordin, cererile acestea el, comisarul, le îndrumă la Guvern, care la rîndul său să îndrume pe solicitanți la Comandamentul general¹⁵⁵. Dar Comandantul general, am văzut, încă în 27 noiembrie, dînd generalului Pfefferkorn ordinul de atac general, îi interzicea să dea arme și muniții nobilimii insurgente.

GUVERNUL

Cu intrarea în acțiune a armatei, cu îngăduirea insurecției nobilimii, cu instituirea Comisiei regale de investigație peste capul organelor constituite ale țării, rolul Guvernului s-a redus considerabil.

Măsurile sale nici pînă aci nu s-au dovedit operative. Cu atît mai puțin vor fi de acum încolo. Guvernului nu i-a rămas decît să se îngrijească de aprovizionarea armatei și să-și continue aceeași acțiune de pacificare, cu aceleași ordine, cu aceleași patente, cu aceleași promisiuni de iertare și cu aceleași amenințări, fără să schițeze în schimb nici un semn de îndreptare a relelor care au dat naștere răscoalei. Succesul sau insuccesul unei asemenea acțiuni nici nu mai depindea acum de el, ci de acțiunea armatei. În schimb el ține mereu la curent Cancelaria, pe împăratul însuși cu evenimentele. Rapoartele sale la destul de scurte intervale, în stilul lor reținut, oficial, sînt o adevărată cronică a faptelor. Cancelariei și cancelarului personal se adresează în 2, în 3, în 15, în 22 decembrie, împăratului în 7, în 13 decembrie. În rapoartele din 2 și 3 decembrie stăruie de acum asupra noilor evenimente, asupra acțiunilor din Zarand, din Munți, asupra punerii din nou în mișcare a țărănimii, asupra noilor acțiuni militare¹⁵⁶.

În 2 decembrie Guvernul reinnoiește ordinul de stringerea armelor de la țărani, din 8 noiembrie¹⁵⁷. În 3 și 4 decembrie dă dispoziții comitatelor privitor la aprovizionarea armatei trimise împotriva răsculațiilor¹⁵⁸. În 6 decembrie revine asupra aceluiași ordin din 8 noiembrie, interzicînd iarăși vînzarea prafului de pușcă, a salpetrului, armelor și gloanțelor oamenilor de condiție plebeie¹⁵⁹. Ordin care, am văzut, și-a

¹⁵⁵ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 483—484. Arh. Comisiei, V, 928.

¹⁵⁶ Canc. aul. Trans., 14857, 15012, 15077, 1528/1784, 63/1785.

¹⁵⁷ Arh. Comisiei, V, 278.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 277.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 276.

făcut cursul pînă și în comitatele de nord, departe de teatrul răscoalei. Tot în 6 decembrie solicita să se dea comisarilor asistență militară, și dacă țărani nu vreau să se supună ordinelor guberniale să fie prinși de dregătorii comitatului juzii și jurații satelor, aplicîndu-li-se, după gravitatea delictului, pedeapsă corporală¹⁶⁰. În 13 decembrie pune în vedere comitatelor patenta de liniștire din 11 noiembrie¹⁶¹. În aceeași zi îndrumă comitatele să dea tot concursul Comisiei de investigație numite prin rescriptul regal din 24 noiembrie. Dar și să se îngrijească de hrana celor lipsiți, prădați fiind de răsculați, de restituirea bunurilor lor. Să nu le ia însă cu puterea, ci în bună rinduială, prin dregătorii comitatelor anume instituiți pentru aceasta¹⁶². În 14 decembrie comunică iarăși comitatelor că la cererile nobilimii de a i se asigura întoarcerea la căminele sale, comisarul Mihail Brukenthal a fost îndrumat să se adreseze generalului Pffefferkorn, el să se îngrijească de securitatea suplicanților aducînd la ascultare plebea răsculată¹⁶³.

La raportul din 10 decembrie al comisarului Mihail Brukenthal că răsculații la publicarea patentei de amnistie răspund numai cu o liniștire simulată, și la nici un fel de admoniere nu-și dau armele, Guvernul la 14 decembrie îl îndrumă să insiste. Cum pe asemenea stare nu se poate funda o liniște durabilă și siguranța, el să insiste ca răsculații care promit să se supună înaltelor ordine, în semn de supunere, să-și depună armele, să le așeze grămadă și să se abțină de acum încolo de la întruniri suspecte *sub gravissima animadversione*¹⁶⁴.

Comitatul Alba e întrebat asupra unor preoți uniți acuzați de a fi participat la răscoală. Îi comunică și plingerile lui Popa Marian din Dumitra, Popa Zacheu din Ighiu și a preotului din Gîmbuț, acuzați și ei de dregători și de nobili, transmise de episcopul din Blaj¹⁶⁵. În aceeași chestiune se adresează în aceeași zi și comitatului Hunedoara. Întrucît și unii preoți uniți au fost făptași în răscoală, să informeze în 15 zile Guvernul asupra cazurilor, dar cu grije să nu amestece printre ei și nevinovați¹⁶⁶.

Același comitat Hunedoara e întrebat tot în aceeași zi de Guvern despre ceea ce a aflat de la Tezaurariat și de la Administrația Camerală din Hunedoara, că unii răsculați prinși de armată au fost eliberați de ofițeri fără nici o pedeapsă. Despre ceea ce a întrebat și Prefectura Armelor și pe vicecolonelul Karp¹⁶⁷.

În 16 decembrie îndrumă comitatele Hunedoara, Cluj și Sibiu ca, potrivit decretului aulic din 29 noiembrie, pe captivii care n-au fost corifei sau ațîțători la răscoală și nu au căzut în vreo vină mai însemnată, să-i lase liberi să-și vadă de economie. Coriferii, amăgitorii și ațîțătorii plebei, precum și cei căzuți în delictе mai însemnate să fie

¹⁶⁰ Copii B. Török, nr. 11 307—1784.

¹⁶¹ Arh. Comisiei, V, 282—283.

¹⁶² *Ibidem*, 279—281.

¹⁶³ *Ibidem*, 285.

¹⁶⁴ Tezaurariat, 1784, nr. 1 414.

¹⁶⁵ Arh. Comisiei, V, 287.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 286.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 284.

ținută sub pază sigură pînă vor fi cercetați de comisarul regal¹⁶⁸.

Comitatul Hunedoarei mai e îndrumat ca pe captivii care nu mai încap nici în închisorile comitatului, nici în ale orașului să-i treacă la Hunedoara și la Orăștie¹⁶⁹. Pentru că între cei prinși s-au găsit și soldați concediați (*ablicentiați*), Guvernul a întrebat Prefectura Armelor dacă în această împrejurare n-ar trebui rechemăți concediații la regimentele lor? Comitatul (se adresează comitatului Alba) în tot cazul să procedeze în privința lor în înțelegere cu armata¹⁷⁰.

Printr-un ordin general Guvernul, în aceeași zi de 16, cere comitate-
lor să refere în ce măsură s-a readus liniștea și siguranța în urma ordi-
nelor sale¹⁷¹.

Răspunsul l-au dat multe scripte, și înainte și după ce a pus Guver-
nul întrebarea. Vor da răspunsul și agitațiile țărănești din acest timp.
Același sens îl au măsurile oficiale și în Banat.

Un ordin prea înalt din 2 decembrie, în versiunea românească, in-
drumă pe preoți ca „desăvirșit purtare de grije să întrebuițați și toate
așa să rînduiți ca toate cele prin așa strîmbe și rele tîlcuiri ce ar putea
da exțesuri, gîlcevi între norod, să se păzească“¹⁷².

Un ordin din 27 decembrie hotărăște ca serbările norodului, cu care
prilej se adună oameni mulți și „ar putea a se naște neorînduielei“ să nu
se admită decît cînd sînt „foarte de trebuință“. Și nunțile, la care iarăși
se întrunesc mulți oameni și provoacă tulburări să „se sloboadă numai
întru cele deosebi“¹⁷³.

AGITAȚIILE ȚĂRĂNIMII

Intenția țăranilor ridicăți din nou era, firește, să ridice nu numai
țărănimea cuprinsă pînă aci de răscoală, ci să lărgească cercul, să antre-
neze în luptă acum cit mai multă, toată țărănimea dacă se poate. Noile
condiții de luptă însă, intrarea în acțiune a armatei, apariția ei peste tot,
au silit-o dimpotrivă, să-și restrîngă cercul de acțiune. S-a lărgit însă cu
atît mai mult aria agitației, a neliniștii așteptării, a izbucnirilor de nerăb-
dare, a rezistenței la reintroducerea vechii ordini, la măsurile de supunere
sau de reaşezare a liniștii. Patentele de liniștire sînt publicate sîrguincios
de autorități, dar cu același îndoielnic efect. Țăranii adesea numai simu-
lează supunerea sau o exagerează raportorii.

E îndoielnică, de pildă, o supunere atît de completă ca cea a satului
Sîntandrei din apropierea Devei și într-un asemenea limbaj, mărturisită
de preotul și de bătrîni satului în numele întregului sat: Preotul ne-

¹⁶⁸ *Ibidem*, 290.

¹⁶⁹ Arh. St. Deva, com. Hunedoara, *Protocollum politico-oeconomicum* 1784,
p. 66.

¹⁷⁰ Arh. Comisiei, V, 289.

¹⁷¹ *Ibidem*, 291.

¹⁷² Ion P. Munteanu, *Măsuri administrative luate de autoritățile habsburgice
în Banat în timpul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Apulum“, VI (1967),
p. 444.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 444.

unit împreună cu bătrînii satului la reședința din Deva a comitelui suprem, adică la casa (arendașului ?) Ștefan Bosnyák, mărturisesc la 4 decembrie că azi e saptămîna de cînd ceva răzvrătiți „trimiși ai acelu om viclean, tulburător de țară care și-a ridicat capul împotriva păcii publice, cu numele Horea“ au năvălit în satul lor și i-au tulburat și pe ei împreună cu mai multe sate de au stricat, ars împreună cu ei clădirile domnilor lor, le-au pustiit bunurile, făcînd multe pagube. Dar cunoscînd acum că acel „amăgitor netrebnic Horea“ a umblat de capul lui și i-a înșelat, se căiesc de faptele lor netrebnice, se întorc la Dumnezeuul lor, la regele lor, la înaltul Guvern, dregătorilor nobilului comitat, domnilor lor pămîntești și dregătorilor acestora le vor fi ascultători pînă la moarte, pagubele făcute domnilor lor pămîntești și nobililor le vor restitui, repara fie în natură, fie în valoarea lor. Se leagă apoi ca oriunde ar observa om făcînd larmă, zizanie îl prind numaidecît și prins îl dau pe mîna dregătorilor comitatului...¹⁷⁴.

Autoritățile comitatului storc înainte de la reprezentanții satelor, preoți și bătrînii satelor chemați în fața lor, recunoașteri și angajamente categorice. Vreo 34 de sate din comitatul Hunedoarei au text asemănător sau identic cu al satului Sintandrei. Amăgiți de trimișii lui Horea și ei s-au ridicat împreună cu alte sate — sună textul — împreună cu acelea au stricat, au ars clădirile domnilor lor, bunurile lor le-au pustiit. Au făcut multe pagube. Dar vîzînd că Horea, amăgitorul blestemat, a umblat de capul lui și i-a înșelat, le pare rău de faptele lor nelegiuite : „ne întoarcem la Dumnezeuul nostru, la împăratul nostru ; înălțatului Guvern, dregătorilor comitatului, domnilor pămîntești, dregătorilor și juzilor puși de ei le vom fi ascultători pînă la moarte. Pagubele făcute domnilor noștri și altor nobili *in specie vel in aequi equivalenti* le restituim, reparăm, despăgubim“. În sfîrșit, dacă de acum încolo în satul lor oricînd sau oriunde ar observa că s-ar găsi vreun tulburător sau ațîțător, numaidecît îl prind și prins îl dau pe mîna dregătorilor comitatului. Iar dacă nu l-ar putea birui sau nu l-ar putea prinde, vor da de știre dregătorilor comitatului numaidecît¹⁷⁵.

Sau după textul altor sate : cinstesc poruncile Guvernului, le sint întru toate cu supunere, vor fi cu credință și ascultare dregătorilor comitatului, domnilor pămîntești și dregătorilor sau juzilor domnești rînduiți de ei. Pe Horea, pe corifeii lui, pe cei care îl urmează și pe orice om care ar băga ei de seamă că pornește rebelie îl prind și îl dau legat pe mîinile dregătorilor comitatului. Toate armele care au fost înainte de răzbel în sat sau pe care le-au luat în timpul răzbelului de la domni sau nobili, ori le-au făcut, pînă în trei zile le dau dregătorilor comitatului¹⁷⁶.

Țăranii din Banpotoc la 12 decembrie, în Deva, cer iertare. Se angajează să se așeze la casele lor și să fie în liniște, să predea Tablei comitatului toate armele și alte instrumente periculoase sau producătoare de moarte, să-și împlinească slujbele împărătești și domnești și alte

¹⁷⁴ Arh. Comisiei, I, 975—976.

¹⁷⁵ *Ibidem*, I, 1 380—1 381.

¹⁷⁶ *Ibidem*, I, 982.

prestații, să plătească darea regească, să predea cele prădate și să răscumpere pagubele făcute, să prindă și să predea pe emisarii pe care-i observă, precum și pe răufăcătorii din satul lor, să descopere și să predea pe Borza Borza din sat ¹⁷⁷.

Sînt evident angajamentele pe care le cereau organele pacificatoare și la care tăraniile strîmtoarați sau intimidati vrînd nevrînd trebuiau să consimtă. Sau cel puțin reprezentanții lor oficiali, juzii și jurații sau „bătrînii satului“.

Dar să întorcem foaia.

E mai de crezut, desigur, relatarea judeului nobililor din cercul Hațegului Ioan Petrik de Ponor, făcută cu data de 5 decembrie Comisiei. Patenta, românească din 23 noiembrie a publicat-o și el prin preoții români. În aparență tăraniile se arată cu intenții de liniștire, arată semne frumoase. Prin oameni află însă că acum îi împiedică numai iarna de la ridicarea din nou, dar îndată ce se încălzește, nici primăvara n-o mai așteaptă și încep o altă rebelie. În umbletul lui pe sate observă și el că doar atît așteaptă ca deodată să ia foc praful de pușcă. Au credința că aceasta e cu voia împăratului, căci dacă n-ar fi cu voia lui, împăratul are destui soldați și de atîta vreme ar fi venit cu oaste în fiecare sat. Dar nevăzînd miliție, nu dau nimic pe decrete, zic că acestea sînt numai scornituri ale unguirilor, împăratul ar fi arătat mai mare putere în fața unor atît de mari și de îngrozitoare prăzi și arderi ¹⁷⁸.

Agitat e cu deosebire cercul Iliei. Aci e un focar din care era gata să reizbucnească răscoala. Preotul neunit, Popa Ioan din Ilia, a primit porunca privind liniștirea răscoalei — scrie el la 30 noiembrie. Singur însă nu o poate publica. Trăiesc toți sub teama morții. Drept conducători ai nelegiuitorilor, din Bretea numește pe Popa Zaharie, Marian Crișan și Onu Nuț. Ieri mai mulți de 400 au năvălit sub conducerea lor în Ilia, pustiind casele lui Petru Albuț și Francisc Gotzmán. Lui i-au poruncit aspru ca sub pedeapsa tragerii în țeapă să nu aibă nici o corespondență cu nobilii și nimeni să nu îndrăznească să citească ori să scrie scrisori sub pedeapsa tăierii limbii și mîinilor. Nu li s-au putut cu nici un chip împotrivi, căci pe lîngă cei cu pistoale vreo sută erau cu puști, ceilalți toți cu lănci, cu bîte, cu securi. Pe ei au vrut să-i omoare pe toți, i-au amenințat și cu foc. Aproape în fiecare zi îi invadează cu mare mulțime și mari daune fac. Sînt desperați. Roagă Guvernul împreună cu tîrgul să-i privească cu ochi părintești și să se îngrijească de ajutor militar împotriva agresorilor zilnici, altfel nu pot publica orînduiala, nici nu se pot apăra, și va fi sfîrșitul și a vieții și a bunurilor tîrgului. Și mai mult pentru că pe el cu cîțiva conlocuitori pentru că au publicat ordinul comitelui suprem, precum și pe magistrul corăbierilor care a scris cartea de trecere (*passuales*), dacă nu vor fi renunțat au hotărît să-i împuște. Nici clopotele pentru cuminecătură nu mai îndrăz-

¹⁷⁷ *Ibidem*, I, 973—974.

¹⁷⁸ *Ibidem*, I, 1 380—1 381.

nesc să le tragă, o fac fără clopot. Ba și cei din Bacea și Valea Lungă uneltesc împotriva lor sub cuvînt că țin partea nobililor ¹⁷⁹.

Obștea tîrgului se adresează și ea unui „assessor et capitaneus“ la 1 decembrie. Tîrgul suferă mult de pe urma nelegiuților de horeani. De cînd în 29 au năvălit cu mare mulțime în tîrg mulți sînt loviți. Anton Sîrb e prădat de bunurile sale, Toader Biboc, Petru Colibaș, Iosif Buda și Pavel Maieru dacă nu s-ar fi ascuns în păduri, erau căutați să-i ju-poaie. Pe Popa Dumitru era hotărît să-l împuște, dacă unul din ei nu i-ar fi oprit cu sfatul său. I-au băgat în mare spaimă; în și mai mare azi cînd conducătorii nelegiuților prin doi din Bacea le-au trimis vorbă ca fiecare să se infățișeze, sub pedeapsă de moarte, la Hălmagiu, la mul-țimea nelegiuților. Trimițînd ei spioni la Valea Lungă, aceștia s-au întors cu vorba că tot districtul a fost chemat sigur la Hălmagiu și toți oamenii trebuie stîrniți într-acolo, drept termen avînd, cum se spune, pînă azi la amiazi. Să insiste pe lîngă oficiolat pentru ceva ajutor împo-triva tîlharilor de zi și noapte, altfel ei cu toții pier ¹⁸⁰.

Vicecomitele Iosif Baja relatează și el în 9 decembrie din Ilia Co-misiei stări asemănătoare. Nobilimea din Ilia s-a întors ca poporul Isra-elului din robia babilonică în umbra miliției la casele sale ruinate. Ță-ranilor li se citește pantenta de liniștire de preot în biserică, le-au sosit muștrări părintești și de la episcop. Cu vorba se arată ascultători, dar cu fapta puțin au făcut, puține prăzi dau înapoi. Tot așa se încearcă și cu cei din sate. Pentru că au luat drumul pădurii, „primul nostru gînd e să-i îndemnăm cu vorbe frumoase să se întoarcă“. Speră să poată re-adeuce poporul plecat în pribegie de groază sau cu ticăloase intenții cît mai curînd. E îngrijorat însă de ordinul sosit ca miliția nobiliară să se întoarcă la locul ei de staționare, adică la granița Ungariei. „Aceasta dacă s-ar întimpla, i-ar cădea tot atît de amar bieteii nobilimi de aci, prădată de toate, ajunsă muritoare de foame, cît și prădarea ei dinainte“. Dacă și acum sînt lăsați fără miliție, nu mai au curajul să rămînă, și ceea ce sperau să recîștige din prăzi trebuie să lase inamicilor lor turbați, aceia să ridă de ei, iar ei să pribegescă iarăși. Cere rămînerea miliției ¹⁸¹.

În 10 decembrie se adresează tot din Ilia comitatului. Tare s-au bucu-rat ungerii din Ilia la vestea că miliția sosită din comitatul Caraș la Dobra va fi așezată în ținutul Iliei, s-au îngrijit numaidecît de încartiruirii. În 8 s-a dus și el cu nobilii înarmați în Ilia, îndemnîndu-i pe locuitori la așezare și la restituirea prăzilor, și dacă miliția nobiliară nu va fi revo-cată e speranță de restituire. Plecînd această miliție, biata ungurime din nou va trebui să pribegescă, iar poporul care e ascuns în păduri reve-nind, e de temut să nu prade și ceea ce a mai rămas în Ilia. Ba după mărturia celor din Ilia și mulțimea din satele înconjurătoare i-a amenin-țat că, pentru că au ținut cu ungerii, vor face cenușe întreg orașul, cu atît mai mult cu cît au înțeles că ei, cei din Ilia, s-au rugat comitatului să trimită miliție. Atîta poate spune că dacă poporul nu va fi înfrînat de miliție, aici s-a isprăvit cu orice administrație. A vrut să trimită români

¹⁷⁹ Guv. Trans., 1784, nr. 11 508.

¹⁸⁰ *Ibidem.*

¹⁸¹ Arh. Comisiei, I, 803—805.

în sate pentru strângerea de naturale pentru miliție, dar nu i-a putut nici cum îndupleca, zicînd ei că dacă români merg pe sate le vor arunca în față că și ei țin cu ungurii și ori îi vor omori, ori îi vor bate de pe veci vor rămîne schilozi. A trimis pe preotul neunit pe sate să cheme din fiecare măcar doi, trei în Ilia să le poată comunica porunca împăratului și îndupleca să dea și ei naturalele pentru armată, dar fugărind miliția nobiliară, au trebuit să fugă și ei ¹⁸².

Nu se prestează nici o robotă, nu se prestează nici naturale, nu se plătește nici contribuție. La Ilia sint 500 de rebeli pregătiți întru totul pentru luptă — scrie un corespondent. O sperietură — socotește el — i-ar calma, cum s-a întîmplat la Geoagiu, unde după un atac de noapte a unei unități din regimentul Orosz, toți au venit a doua zi promițînd să îndeplinească totul ¹⁸³.

Temerile se adevereau. Comitatul Hunedoarei la 23 decembrie vorbește de noi tulburări în cercul Iliei după ce unitatea militară cu locul de staționare în Banat a fost revocată. Răsculații au pustiit casele lui Iosif Juhász și Samuel Ribiczei și au mai făcut și alte rele ¹⁸⁴.

Dregătorul Andrei Benedek, îi scrie din Folt (Hunedoara) stăpînului său la 1 decembrie că s-a dus să vadă cu ochii săi pustiirile de acolo. N-a rămas nimic afară de stoguri și de șirele de fîn. Au dus vitele, au cărat bucatele din grînar. Au prădat și grădina cu sera de flori, au tăiat și lămîii și pomii. A umblat cu soldații prin case și a strîns ce a putut din prăzi și le-a dus la Orăștie. A îndemnat pe cei din Folt la lucrul viei, dar au răspuns că ce vor face alții vor face și ei. Mergînd în Bun, i-au ieșit la capătul satului în cete tot satul cu furci de fier și nu l-au lăsat să intre. S-au întors cu el și soldații, neavînd porunca de acum ¹⁸⁵.

Ion Iancu din Șerel a îndrăznit să-i spună în față lui Ludovic Kenderesi că vor mai înverzi munții și atunci vor sîrpi pe veci ungurimea — relatează la 28 decembrie din Șerel comitatului vicejudele nobililor Mihail Kenderesi. De pe acum a început să-și caute tovarăși cu care spre primăvară să iasă la munte. Cei din Kiușor, Nușoara, Sibişel, Ohaba, și din Șerel unii n-au vrut să restituie pînă acum bunurile prădate și nici nu vreau să-și facă slujbele domnești obișnuite, amenință și acum neconținut ungurimea cu venirea primăverii. Pentru prevenirea răului cere prinderea lui Ion Iancu ¹⁸⁶.

Ioan Petrik de Ponor, bătrînul, la 29 decembrie se plînge și el Comisiei de pagubele suferite. I-au ars casa, șura, bucatele, i-au dus porumbul, păsările, cară și acum, și el nu îndrăznește să le zică nimic. Îl amenință că dacă mai face ceva îi ard și ce-a mai rămas. Cînd i-au ars casa, l-au căutat să-l omoare, dar nu l-au găsit ¹⁸⁷.

Dregătorii moșiilor generalului Francisc Gyulay nu se arată mai puțin neputincioși. Cu data de 31 decembrie relatează și ei Comisiei că au

¹⁸² Guv. Trans., 1784, nr. 11 508.

¹⁸³ Caietele, VIII, f. 49—50.

¹⁸⁴ Acte vieneze, II, 149.

¹⁸⁵ Arh. Istorică, Miscellanea.

¹⁸⁶ Arh. Comisiei, I, 618, Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 4/1784.

¹⁸⁷ Arh. Comisiei, I, 1 242—1 244.

încercat în toate chipurile imaginabile să înduplece inimile oamenilor răzvrătiți la slujbă. Din 4 noiembrie încoace însă nu i-au mai putut pune. Ba când sînt chemați în slujbă nu se sfiesc să spună cu curaj că ei nu slujesc nici un domn pînă cînd nu-și fac slujbele și iobagii altor domni. Nu plătesc taxă etc. Citează ca nesupuse satele ce țin de Biscaria, Balșa, Vormaga, apoi Trestia, Lunca cu cele ce țin de ele, Cărăstău, Birtin, Tătărești, Prihodiște, Luncoi, Vaca¹⁸⁸.

Cu aceeași dată se plinge și provizorul domeniului Deva de pagubele de neînchipuit făcute de români domeniului. De 13 săptămîni n-au mai făcut nici o slujbă și nici nu vreau să facă. Pentru dijme, taxe nici să nu-și ia curaj să meargă cineva. Cere vreun remediu prin care să fie siliți. Citează ca nesupuse în Zarand satele : Uibărești, Ribicioara, Grohot, Bulzești, București, Valea Brad, în districtul Dobrei : Lăpugiul de Sus, Lăpugiul de Jos, Tisa, Ohaba, Lăsău, Fintoag, Teiu, Mihăiești, Rădulești, Pancu, Săliște, Strigoanea, Brînzic, Roșcani, Făgețel¹⁸⁹.

Din relatările private ale juzilor nobililor a înțeles că satele Rîu de Mori, Suseni, Gureni, Ostrovel, Valea Diljii, Șibișel, Ohaba, Nucșoara, Rîușor, Fizeș, Grădiște și Paucinești și acum se îndărătnicesc — scrie la 29 noiembrie din Hațeg vicecomitele Valentin Szilvási — lucrurile luate nobilimii, vitele împărțite între ei nu vreau să le restituie, publicațiile de pînă acum spun că sînt numai lucrături de ale ungarilor. Azi ordinele sosite el le publică aci în țîrg. Ba cu vicecolonelul Karp s-a înțeles ca miliția să apară la publicare sub steag și de sub steag să fie publicate, îndrumînd poporul la liniște, ascultare, supunere, îndeplinirea slujbelor iobăgești și alte asemenea. De ar veni odată miliția promisă, altfel e tare de temut să nu se răscoale și satele care n-au prădat în rîndul întîi. Aici e nevoie de cel puțin 600 de infanteriști și vreo jumătate escadron de cavalerie¹⁹⁰.

Vicejudele nobililor cercului Densuș la 14 decembrie dă și el relații asemănătoare. Unui servitor al lui, un român, Petru, îi spunea : „numai să ducă Dumnezeu zăpada și să aducă frunza, altfel vor sta lucrurile“. Gruia Ciura din Sălașul de Sus știa că între Sintămăria Mare și Sintămăria Mică trebuie să sosească armele. Ducîndu-se atunci țărani iarăși la vicecolonel, acesta le-ar fi răspuns că nu li se pot da arme pentru că nu îngăduie ungurii, din aceasta mai ales au prins ură români pe nobili și atunci i-au amenințat¹⁹¹.

Singur raportul vicecolonelului Karp din 7 decembrie e mai puțin alarmant. Supușii din părțile Hațegului se comportă încă în cea mai mare parte liniștiți, restituie multe din lucrurile prădate, dar nu chiar totul. Ba se observă la ei multă nemulțumire și se pare speră încă ajutor de la Horea¹⁹².

Nici în comitatul Alba nu e liniște, țărani nici aci nu se grăbesc să-și dca armele, să-și facă slujbele.

¹⁸⁸ *Ibidem*, I, 1 374—1 376.

¹⁸⁹ *Ibidem*, I, 1 333—1 335.

¹⁹⁰ Guv. Trans., 1784, nr. 11 309.

¹⁹¹ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 4/1784.

¹⁹² Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal.

Prepozitul mănăstirii Sf. Treimi din Blaj Filoteu László relatează la 2 decembrie, cu durere, Congregației de Propaganda Fide din Roma despre răscoala pornită în Munți de cinci „latrones“, lovind cu cruzime pe nobili și prădându-le bunurile, încît toată țara arată ca la război, trebuind oprită și activitatea misionară, spre a nu primejdi viața misionarilor. Speră de la Domnul oștirilor restabilirea liniștei dinainte, după ce acum mulți de mînă nobiliară au fost împrăștiți, alții prin judecată și-au pierdut viața, mulți au fost aruncați la închisoare și toți, după cum se relatează, sînt încercuiți în chinga nobiliară și militară, încît li s-a închis orice ieșire din Munți ¹⁹³.

Susana Thorotzkai se plînge comitelui suprem de pagubele ei din Alămor. Aceia care de obicei pornesc totdeauna larma în sat, au adevărat și acum pe săteni la nesupunere, la neîndeplinirea slujbei. Cere să prindă pe cîțiva, mai principali, să-i trimită în temnița din Galda, ca să le fie de pildă și altora ¹⁹⁴.

În ciuda decretelor guberniale țaranii nu depun armele — relatează baronul Simion Kemeny Guvernului la 11 decembrie. Guvernul să intervină la împăratul să dea braț militar, să pedepsească pe recalcitranți, altfel e de temut că cu această clemență, venind primăvara, să nu cuteze să-și îndrepte armele din miini din nou împotriva nobilimii. Ceea ce Guvernul răspunde că a și făcut și așteaptă răspunsul ¹⁹⁵.

În Drîmbar, în săptămînile trecute, Luca Magda, Mihăilă Magda, Petru Magda și Samoilă Magda, iobagi fisco-episcopali, cînd judele a vrut să-i mîne în slujbă regească, l-au atacat și l-au bătut urît, și-apoi s-au dus să răspundă în fața provizorului episcopal — relatează la 6 decembrie din Ghirbou comitelui suprem vicejudele nobililor Ladislau Szentpáli. În Ciugud de asemeni, un iobag episcopal, Toma Paiu, a spus la trecătoarea de acolo că pe unguri trebuie să-i execute în Alba Iulia nu pe români, pentru că ungerii trăiesc tot cu carne de om (!) și le iau românilor toate puterile. Vrînd să-l prindă cu gornicii, s-a dus tot așa la Alba Iulia să răspundă. De acolo întorcîndu-se le-a vestit oamenilor nici să nu ia în seamă nici vicecomite, nici jude al nobililor, căci provizorul episcopului îndreaptă el necazul fiecăruia. Vicejudele cere îngăduința să-i prindă manu militari și, spre exemplu și altora, să-i pedepsească cu cîteva bite. Căci dacă lasă așa lucrurile, și ceilalți țărani se vor lăsa duși, și pînă la urmă nu numai că nu vor mai asculta de cuvîntul dregătorilor, dar îi vor și ataca ¹⁹⁶.

Contesa Susana Thorotzkai în 13 decembrie se plînge din nou, din Sibiu, comitelui suprem al Albei în aceiași termeni împotriva iobagilor săi din Alămor, care după izbucnirea rebeliei au pustiit în pădurile și grădinile ei. De obicei aceiași pornesc totdeauna larma. Și acum ei au pornit pe săteni să nu-și mai facă slujbele ¹⁹⁷.

¹⁹³ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 360.

¹⁹⁴ Arh. St. Cluj, fam. Kemény, 1784, dec 3.

¹⁹⁵ Copii B. Török, nr. 11 611—1784. Arh. Comisiei, V, 288.

¹⁹⁶ Arh. Istorică, Miscellanea. Și Arh. St. Cluj, fond Kemény (aici după copia lui B. Török).

¹⁹⁷ Arh. St. Cluj, fond Kemény. Aci după copiii B. Török.

Mihail Szász în 19 decembrie relatează despre agitarea celor din Hăpria. În săptămîna trecută Gherman a adunat pe supuși, i-a condus la el, agitînd că el, dregătorul, îi mină prea mult în slujbă, ei nu mai biruie cu slujba cea multă, să aibă grijă căci în alte părți iobagii nici nu slujesc nimic, dar pe ei îi mină într-una ca și mai înainte ¹⁹⁸.

Din Ciumbrud dregătorul Ștefan Sigmond la 26 decembrie alarmează că tilharii întorși acasă spun că porunca lui Horea a fost ca fiecare român într-o zi anumită să-și omoare pe domnul său pămîntesc, apoi să-l prade și pe urmă curățind ungurimea din țară să unească cu Țara Românească Ardealul, și fiind toți români el să le fie principe ¹⁹⁹.

Numele lui Horea circulă acum peste tot. Preotul Popa Ion din Vingrad știa și ce i-ar fi zis împăratul. Tare beat fiind, abia ținîndu-se pe picioare, se încumetă să-i spună asesorului Beniamin Orosz drept nou-tate că atunci cînd a fost Horea la Viena în fața împăratului, ce i-a vorbit el atunci împăratului ce nu, nu se știe, dar îndeobște se vorbește că împăratul așa i-ar fi zis lui Horea : „Mă Horea, eu acum îți dau ție 50 de cătane, dar tu du-te și fă ce ți-am spus“ ²⁰⁰. Ce putere puteau avea acum asemenea vorbe, chiar din gura preotului, nu e greu de închipuit !

Ioan Giliyen scriindu-i din Sibiu cancelarului (de fapt vicecancelarului, contelui Gheorghe Bánffy) în 29 decembrie își face merite proprii din pacificarea oamenilor. Le poate mulțumi mult după Dumnezeu oamenilor din Cenade ai mării sale — îi scrie el — căci fie teama, fie dragostea lor pentru el, dregătorul, i-a împiedicat de la pradă. Cei din Cergau, și dacă s-au străduit să se constituie în bandă, pînă acum din aceasta nu s-a ales încă nimic ; a sfătuit pe judele nobililor să nu-i prindă. Propune să li se dea 80 de vedre de vin, ca prin acestea să le poată cîștiga inima și pentru viitor. Despre Horea se dă ca sigur că ar fi fugit cu mai mulți, e de temut că acum iarna va străbate cu irimișii săi tot Ardealul, și fie ici fie colo în primăvară răscoala izbucnește din nou. Dacă măriia sa i-ar cinsti cu cele două buți de vin, nădăjduiește să-și aducă aminte de mila mării sale dacă s-ar ivi vreo întîmplare neplăcută și să se mențină în marginile lor. Au mai făcut și alți domni așa și cu folos ; și iobagii din Țelna au fost frumos cinstiți de conții Samuil și Iosif Teleki ²⁰¹.

Nici orașul Sebeș nu crede în restabilirea păcii. Chiar dacă în prezent unele știri vor să asigure că plebea românească răsculată de acum începe să se liniștească și că liniștea și pacea ar fi restabilite, acestea nu trebuiesc luate drept exacte, mai ales dacă se pun în cumpănă multele ei amenințări și aluzii la noi izbucniri. Acei ce cunosc bine pornirile și natura acestui popor, au motive destul de întemeiate că creadă că pe cît de groaznic a fost anul acesta, și mai groaznic va putea deveni primăvara. Nu pot prevedea ceva bun și nici liniștiți nu pot fi. Murmurele ple-

¹⁹⁸ Arh. Istorică, fond Bethlen de Criș.

¹⁹⁹ Copii B. Török.

²⁰⁰ Vingard, 2 și 3 dec. 1784, Kemény, *Hóra Pórhada 1784*.

²⁰¹ Arh. Istorică, fond Bánffy I.

bei ar putea fi și numai mizerabile zvîrcoliri, dar și întemeiate. În loc de cavalerie, greu de întreținut în oraș, să li se dea infanterie, sau în lipsa ei să li se împartă arme și muniție, ceea ce pînă acum li s-a refuzat din Alba Iulia ²⁰².

În comitatul Turda un punct nevralgic rămîne Pinticul sau e suspectat ca atare. Comitele suprem, Ludovic Kálnoki la 30 noiembrie se adresează Guvernului. Ieșind la fața locului cu vicecomitele și o aripă de miliție ecvestră au putut constata că plebea țărănească era gata de ridicare, și dacă nu sosea miliția în două-trei zile ar fi izbucnit, trăgînd după sine și satele vecine. Suspecți sînt înaintea tuturor Popa Vasile, preotul unit al satului, Bucur Ștefan judele satului, Luca Vasilie, Luca Pandilion (!), pe care i-au și prins ducîndu-i pe unii la închisoare în Abafaia, pe alții în Reghin, urmînd să fie judecați. Așa, cu apariția miliției și cu prinderea lor opintirea lor a fost înăbușită. Sînt suspecți și alți preoți din sate. Ei ar trebui scoși mai întii din funcție, cerînd incuviințarea episcopului, apoi încredințați justiției seculare. Puncte mai suspecte în care, cum nobilimea ridicată nu poate fi ținută permanent sub arme, trebuie asigurate cu dislocare de miliție pentru iarnă, sînt Bogata de Mureș, Lechința, Șăulea de Cîmpie, dar colonelul refuză ²⁰³.

În 12 decembrie comitele revine asupra cererii sale de miliție, repetînd cele întîmplăte în Pintic și refuzul colonelului de a-i da asistență militară fără ordinul Prefecturii Armelor, decît doar după primirea ordinului i-a dat, de locuitorii s-au liniștit. A fost foarte înțeleaptă introducerea statariului, dar și acela a fost revocat. „Ne putem căsa ochii cum trebuie să tratăm pe înșetații de singele nobiliar și maghiar, căci temnițele nu ajung să-i cuprindă pînă cînd vor putea fi judecați după procedura lungă legală de către Comisie. Dar cum românii nici acum nu cred că patentele ar fi cu știrea și cu voia împăratului, e de temut ca acest popor grosolan să nu brodeze ceva și mai sî din investigație. Așa, dacă nu se dă o pildă deosebită cu neamul românesc, această ticăloșie, cu venirea primăverii, va izbucni din nou spre primejdia noastră, nu numai în partea de jos, ci în toate părțile Ardealului“. Socotește că investigația trebuie amînată pentru timpuri mai liniștite, căci românii și acum așteaptă peste tot pe Horea. „Nimic altceva nu i-a împiedicat de la ridicare, decît doar că n-au venit între ei 5—6 tilhari să-i conducă, altfel azi Ardealul ar zace în cenușe“. Perceptorii spun că pe multe locuri nu vreau să-și plătească nici darea, țărani spun cu tot curajul că banii pe care-i au îi pînă la o parte, căci nu știu de acum înainte la ce le vor trebui. Sînt toate preludii, dacă nu va fi prevenită, a ridicării plebei țărănești în primăvară. Căci ducele acestei peste a patriei, Horea nu se sfiește ca în ascunzăturile munților și pădurilor Zarandului să se proclame, după cum s-a răspîndit vestea, Rege al Daciei — scrie comitele în versiunea adre-

²⁰² Arh. Comisiei, I, 440—441. V. și I. Frățilă, M. Andrițoiu, op. cit., p. 165—166.

²⁰³ Guv. Trans., 1784, nr. 11 344.

sată Cancelarului²⁰⁴. Cancelarul propune și împăratul însuși dispune asistență militară²⁰⁵.

Semne de așteptare a răsculaților, de agitație se semnalează și în comitatul Tîrnavei peste tot. Patentele de liniștire sînt primite și aci cu resemnare sau cu ostilitate. Constantin Toscu din Lodroman cînd s-au citit patentele ar fi spus : „că asemenea scrisori nu-l scapă pe el de iobăgie“ și că „știe el ce se publică dincolo de Mureș“. A și fost trimis pentru aceasta în închisoarea din Tirgu Mureș. În Seuca, — după cercetarea din 29 noiembrie — țărani spun deschis și fără nici o reținere că dacă Dumnezeu ar îndrepta incoace ceata răsculaților ar fi gata să-i conducă acolo unde sînt bani, slănină, pîine albă și vin bun. Nobilii au arestat aci pentru aceasta pe Ioan Fodor (cel mai de frunte), Gheorghe Pálffy, Toader Pastor și Ferencz Mihály. În Șoimuș Popa Gheorghe, preotul neunit, ar fi spus la citirea patentelor că „acestea ar fi numai minciunile domnilor și nu trebuie să li se dea crezare“²⁰⁶.

Și în Iernut țărani erau gata de răscoală — se scrie din Sibiu la 2 decembrie²⁰⁷.

Popa Petru, protopopul din Ungheni protestează la Tabia comitatului : a fost prins numai pe simplu denunț. Cel care l-a denunțat să fie obligat să-și și probeze denunțul, satul nu poate fi doar fără păstor. Și altfel, clerul unit are privilegiul după care preotul nu poate fi prins numai după simplă delatațiune. Cere să fie eliberat și să poată face recurs. Rezoluția Tablei e ca el să aducă chezași că se va înfățișa la judecată la timp și va fi eliberat. Dar așa ca să stea așezat la casa lui și ca în împrejurările de acum să nu umble din sat în sat, din sfat în sfat²⁰⁸.

Iosif Lázár relatează din Iernut la 21 decembrie că ieri s-a dus în Bogata cu 20 de oameni. Acolo a găsit mai mulți de o sută de români adunați, cu furci de fier. Întrebînd pe judele satului dacă aceasta e cu porunca împăratului, a răspuns că da. Întrebîndu-l iarăși că de ce au căutat pe judele nobililor cu furci de fier noaptea, a răspuns că nu cu gînd rău. I-a amenințat că numai să înceapă cel mai mic lucru, și ei, nobilii, fiind rînduiți din porunca împăratului spre așezarea oamenilor răi, vor avea grijă de ei. I s-a părut însă că au arătat multă ascultare, încît nu crede să înceapă ceva de la sine²⁰⁹.

După „Diarium“ în Paloș, între Sighișoara și Rupea, s-ar fi adunat vreo 30 de popi, care au hotărît să ridice pe toți din sat, să meargă mai întîi asupra Sighișoarei, să o prade, apoi adunîndu-se tot mai mulți să meargă cu cit mai mare putere asupra Dumbrăvenilor, bogatul oraș al negustorilor armeni, să-l prade și pe acela și după aceea să se apuce de pustiirea ungurilor²¹⁰. Adevărat sau nu zvonul mărturisește aceeași atmosferă de răzvrătire. Spaima, din cealaltă parte, inventează și ea mereu.

²⁰⁴ Canc. aul. Trans. 15380/784, 453, f. 63—65.

²⁰⁵ Canc. aul. Trans. 101/785, 453, 138—139.

²⁰⁶ Cercetare din 30 nov. I. Ranca, *op. cit.*, p. 123.

²⁰⁷ Lud. Siess, „Történelmi Tár“, 1901, p. 22.

²⁰⁸ Tr. Popa, *Documente*, p. 112. Caietele, IX, f. 45—46.

²⁰⁹ Tr. Popa, *op. cit.*, p. 115.

²¹⁰ Caietele, IV, f. 45—46. Densușianu, p. 289.

În satele românești pe multe locuri la publicarea patentelor plebea românească arată atîta cerbicie și neascultare dregătorilor, de fără pericolul vieții nici nu mai pot răspîndi poruncile, dacă Guvernul nu promite asistență militară — îi scrie din Tîrgu Mureș Guvernului același comite suprem Alexandru Bethlen la 11 decembrie ²¹¹.

În Micăsasa un preot român (preotul din Valea Lungă) luînd în mîină patenta Guvernului spre a o publica, în fața satului a călcat-o în picioare, pentru care faptă protopopul l-a și scos din preoție ²¹².

Comitele suprem, Alexandru Bethlen, relatează Guvernului la 8 decembrie din Tîrgu Mureș, că pentru publicarea patentei locuitorii din Andreieni și Fîntîna fie că n-au apărut, fie că au apărut după multă așteptare, iar citindu-li-se de către preot în românește și explicîndu-li-se de către vicejudele nobililor, deloc n-au putut fi făcuți nici să lase să-i subscrie popa, nici să pună semnul crucii, sub cuvînt că aceasta e făcută numai de domnii pămîntești ²¹³.

Locotenentul Vajda raportează în 24 decembrie din Sînmiclăuș că preotul român din Micăsasa încă n-a putut fi prins, l-au alarmat țărani cînd au vrut să-l prindă soldații și după aceea n-a mai venit acasă. Doi țărani din Sîntămăria, de pe domeniul Cetății de Baltă au fost bătuți cu bite, unul cu 25, celălalt cu 10, pentru răspîndirea de știri netrebnice, că oastea țărănească nu va supăra în nici un fel pe țaran, numai pe domni și pe nobili îi va prăda ²¹⁴.

În scriptele comitatului Tîrnava și ale scaunului Mureș se pot spicui multe fapte, obișnuite acum :

Scriînd din Tîrnăveni la 3 decembrie, conții Ludovic Bethlen și Ladislau Toldalagi, văd mereu agitații, pregătiri. În Ceuș iobagii conțelui Paul Bethlen i-au împărțit între ei pădurea alodială. Cînd ies ei nobilii împreună înarmați iobagii își fac serviciile lor, individual însă nu vreau. Pe unele locuri nu conțenesc să-și facă lănci și alte arme țărănești. Așa că dacă nu sînt înfrînați, e de crezut că numai să-și găsească conducător, după gîndurile pe care le fierb răscoală pornesc ²¹⁵.

În Gogan-Varolea și nobili de o sesie vorbeau lucruri netrebnice ²¹⁶. Un nobil din Adămuș, înainte cu vreo săptămînă și jumătate s-a dus în Velț și acolo noaptea a făcut larmă mare că țărani ard Cetatea de Baltă, Spini și Aldămuș ²¹⁷.

Tabăra nobililor din Iernut relatează și întîmplări ca aceasta : Chemați fiind de doamna Alexe Prinyi pentru recalitranta iobagilor săi din Chinciuș și Șeulea, care nu numai că nu vreau să-și facă slujbele urbariale, dar pe judele domnesc servitorul iobagului Mihăilă Florea

²¹¹ Guv. Trans., 1784, nr. 11 588.

²¹² Tr. Popa, *op. cit.*, p. 98.

²¹³ Guv. Trans., 1784, nr. 11 475.

²¹⁴ Tr. Popa, *op. cit.*, p. 114—115.

²¹⁵ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea.

²¹⁶ *Ibidem*, Protocolul taberei de la Gănești, nr. 59.

²¹⁷ *Ibidem*, nr. 76.

din Chinciuș, Indrei, l-a bătut, a amenințat și pe provizor că și lui îi dă în cap și că va pustii cit de curînd și curtea doamnei. Prins, răspundea doar într-o doară că lui nu-i mai pasă nici dacă-l spînzură. I-au aplicat 50 de bîte ca și altora. Numărîndu-și bîtele, el zise rîzînd că nu credea să poată suferi atît de ușor 50 de bîte. E bănuir de înclinare spre cele ce se petrec acum și protopopul unit depus Petru ²¹⁸.

Satul Ernea s-ar fi înțeles cu preotul să se facă rugăciuni ca românii răsculați să vină mai curînd ²¹⁹.

Bucur László din Păucisoara în genunchi, cu miinile ridicate implora : „Doamne adu pe oamenii aceia, nu miine, ci azi“ ; și-a făcut și cruce la plecarea. E judecat la 25 de bîte ²²⁰.

Stan Csarlos (?) și fratele său spuneau că mai întîi jupoaie pe dregător apoi pe domnul pămîntesc — se relatează din Zagăr la 22 decembrie ²²¹.

Doar despre satele din cercul Bun scrie la 20 decembrie 1784 Alexandru Kakutsi că au primit cu supunere patentele și se arată liniștite ²²².

Vicejudele nobililor cercetînd satele în privința colectei pentru Horea, n-a dat de nici o urmă — scrie din Cipău la 24 decembrie ²²³.

Agitațiile se arată atît de multe încît comandantul taberei din Gănești în raportul său de la 1 decembrie, cu gîndul să-și facă merite, generaliza că toată regiunea Tîrnavelor ar fi fost cuprinsă de răscoală dacă nobilimea n-ar fi împînzit cu gărzi satele ²²⁴.

Bănuite de intenții de răscoală și ținute sub strictă supraveghere sînt mai ales satele Albești, Vinători (Hasfalău), acum în comitatul Făgăraș, și Boiu Mare din Tîrnava, de pe moșiile Haller. E același sat Albești care se tulburase și în timpul conscripției militare.

Comitatul Odorhei la 11 decembrie încunoștința Guvernul că după relații demne de încredere românii din Albești au hotărît să trimită trei delegați (după alți informatori opt) să ia legătura cu răsculații, cu intenția de a se uni cu ei și preotul din sat adună bani pentru cheltuielile lor de drum. Același comitat intervine și la comitatul Sibiu, și la cel al Făgărașului în același sens. Ladislau Sándor, președintele Tablei comitatului Odorhei, relatînd Guvernului despre cei din Albești, spune și el același lucru ²²⁵.

N-au trimis delegați la răsculați. Intențiile, așteptarea, agitațiile însă sînt reale. Mihăilă Vasi Neag îndrăzni să-i spună prefectului stăpînilor săi Haller : „Hei, domnul meu, nu așa va fi peste două-trei luni, nu voi mai sluji eu pe Paul Haller, ci pe mine“. Unul din Albești ar fi zis în Sighișoara că dacă Paul Haller ar ajunge pe mina lor sau ar putea pune mina pe el, îl belesc de viu. „N-o fi lucru ăsta așa, va veni Horea și

²¹⁸ *Ibidem*, Doc. Horea.

²¹⁹ *Ibidem*, Protocolul taberei de la Gănești, nr. 85.

²²⁰ *Ibidem*. Tabla com. Tîrnava, nr. 49, p. 249—252.

²²¹ *Ibidem*, Doc. Horea.

²²² *Ibidem*.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ I. Ranca, *op. cit.*, p. 123.

²²⁵ Odorhei, 11 dec. 1784, Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus.

va griji pe voi ungurii“ (în românește în text) — îi zicea judeului domnesc Ion Moraru (Molnar) pe cînd lucra la stăvilarul morii ²²⁶.

Comitatele Odorhei, Făgăraș, orașul Sighișoara își arată îngrijorarea deopotrivă, corespundează, se pun reciproc în gardă, își promet ajutor în caz de nevoie. Comitatul Făgăraș cere și el forță militară pentru pacificarea satelor. Aceasta și sosi și începură arestările, cercetările ²²⁷. Vicecomitele Făgărașului, Steinburg, descinse la casa preotului din Albești, dar o găsi părăsită de întreaga familie. Fu căutat preotul și în Sighișoara, unde își avea copiii la școală, și în împrejurimi, dar nu fu găsit. Apar însă curînd ca arestați soția și copiii preotului, precum și un țăran Dumitru al Baciului. Din cercetări reieși că amenințările țăranilor se îndreptau nu numai împotriva orașului de sus al Sighișoarei unde se aflau refugiați nobilii, se îndreptau și mai mult împotriva contelui Paul Haller, care fugise, și pe care l-ar fi jupuit de viu dacă l-ar fi găsit. E prins apoi și preotul care, printre altele, e cercetat și dacă n-a încercat să cumpere arme din Sighișoara ²²⁸.

La 17 decembrie 1784 comitatul Odorhei informa iarăși Guvernul despre mișcările supușilor din Albești (Ferihaz), Hașfalău, Șard, Boiul Mare și Boiul Mic ²²⁹.

Irimie Radu din Andreieni (scaunul Odorhei) cînd s-a citit patenta de liniștire în sat, puși să o subscrie a silit întreg satul să nu o mai dea înapoi, să o ia. Petru Barabas și el a instigat satul să nu o subscrie, și nici semnele (crucii) să nu-și pună pe ea. Iar Pavel Arkosi s-a certat necuviincios cu dregătorul. Sînt judecați primii la cite 50 de bite de aplicat în două rînduri, ultimul, ca mai puțin vinovat, socotindu-i-se închisoarea de pînă aci pedeapsă, a fost eliberat ²³⁰. După o altă relatare n-au vrut să semneze patenta, zicînd că ei sînt o dată jurați în credința împăratului și ei și de acum încolo vor ține cu împăratul nu cu domnii ²³¹.

În Rucăr, pe Olt, țăranii în așteptarea răsculaților se precipită. Ștefan Ujvárossy, la 9 decembrie 1784 se plînge amar comitelui suprem al Albei de Sus. Ce-i drept răscoala în această parte încă n-a izbucnit, toți românii însă așteaptă numai prilejul, la cel mai mic semn sînt gata. În Rucăr se găsesc o mulțime de peste 250 de români turbați adunați, gata la ce e mai rău. Lui i-au ars, i-au prădat totul, i-au dus 850 de florini ungurești. Nu mai are acum nimic decît zidurile. Aproape tot ce a cîștigat din copilărie pînă acum prin sudoarea frunții sale s-a prăpădit. Ca nu cumva din acest sat Rucăr, dintre toate cel mai rău notat, să pornească răscoala, cel puțin șase din cei mai tari să fie prinși și încarcerați ²³². Comitatul și hotărăște să intervină la cel mai mic semn de „tumult“ și să aresteze trei dintre cei mai cerbicoși ²³³.

²²⁶ 19 dec. 1784. *Ibidem*.

²²⁷ Corneliu Cimpeanu, *Date noi în legătură cu răscoala țărănească din Transilvania din anul 1784*, în „Studii și articole de istorie“, IV, 1962, p. 68—69.

²²⁸ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 52—54.

²²⁹ Arh. St. Cluj, com. Odorhei, 1784, dec. 27.

²³⁰ Arh. St. Tg. Mureș, Tabla com. Tîrnava, nr. 49, p. 1—6.

²³¹ *Ibidem*, Doc. rîsc. Horea. Raport din 7 dec.

²³² Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus, 9 dec. 1784 (Praes).

²³³ C. Cimpeanu, *op. cit.*, p. 69—70.

Bucur Roșca din Voldorf în fața bisericii zicea : „acum ar fi bine de mers asupra nobilimii, căci sînt în biserică laolaltă“²³⁴.

Un alt punct nevralgic în comitat erau moșiile Teleki din Arpaș și din cele două Cîrțișoare, Streza-Cîrțișoara și Oprea-Cîrțișoara. Voiseră să se înscrie și iobagii de aci soldați ca și cei din Albești. Iar acum așteptau pe răsculați cu nerăbdare. Cum însă aceștia nu mai soseau, iobagii luară singuri hotăriri.

Amănunte asupra stărilor de aci ne dă înainte de toate prefectul moșiilor Teleki, Daniel Wessenyei. Adresîndu-se contelui Iosif Teleki în 2 decembrie, din Streza-Cîrțișoara, repetă ceea ce îi relatase și în scrisoarea trecută, cu cîtă credință au așteptat și oamenii de aici „acel popor ticălos, pustiitor, ucigaș“ și cum unul a declarat în fața comisarilor rectificatori intenția lor ticăloasă, pe care și comisarii și el au raportat-o comitatului. Comitele suprem a și trimis aci numaidecît pe vicecomitele Mihail Simon, care pe omul cu ticăloasă intenție l-a prins. A prins și pe unul bănuît că a umblat pe la Vinț să vadă cum stau lucrurile acolo. Aceștia amîndoi sînt în temnița de la Făgăraș. Fără îndoială venind să-și continue intențiile ticăloase, în săptămîna trecută, în 23, spre revărsatul zorilor, au ținut o adunare cu satul și s-au înțeles să dea dregătorilor de știre că de acum încolo ei nu vor sluji mai mult de două zile pe săptămînă, iar pe cine va sluji mai mult decît au hotărît, chiar ei îl vor pedepsi. Aducîndu-i aceasta la cunoștință judei domnesc, el a raportat numaidecît atît contelui Samuil Teleki în Sibiu, cît și Tablei comitatului că iobagii au conspirat împotriva domnilor. Juzilor el, prefectul, le-a răspuns însă că lor ca juzi le poruncește să-i mîne în slujbă ca și pînă acum, trei zile pe săptămînă ; cei care nu vor să meargă să dea socoteală, cînd va veni timpul, de ce nu s-au dus. Avînd și ofițerii ordin să vegheze sever asupra țărănimii, și înțelegînd căpitanul din Racovița că sînt prinși doi oameni, a dat ordin locotenentului din Scorei să iasă să cerceteze faptul. Ieri noapte la trei ceasuri locotenentul din Scorei Kálnoki a și apărut cu 50 de soldați în fața porții contelui Iosif Teleki, de unde pe soldați i-a rînduit pentru încartiruire în sat. Dimineața, pe cînd se lumina de ziuă apoi, în înțelegere cu el, prefectul, locotenentul pe cei 50 de soldați i-a distribuit pe cele două Cîrțișoare, în așa fel însă ca la corifeii mai mari să cadă cîte doi soldați. Pentru Arpașul de Sus din aceștia r-au mai ajuns, deși se găsesc și acolo destui neliniștiți. Au raportat aceasta el Tablei, iar locotenentul căpitanului său și speră ca pentru acolo să fie dispus un alt rînd de soldați. Acum au dispoziția, mai ales căprarii să aibă grijă ce vorbesc soldații între ei, ce porniri observă la iobagi și să raporteze. Ieri unul din corifeii de frunte, scăpînd ceva vorbe numaidecît a fost prins și acum e sub pază. Speră ca și ceilalți să le cadă în mină. Ofițerilor vede că le sosesc ordine bune. Locotenentului tocmai acum i-a sosit unul în sensul că dacă ofițerii ar observa ceva, înșiși să rînduiască numaidecît soldați acolo. Locotenentul e încartiruit și ținut cu masa în curtea domnească, pe soldați însă ieri

²³⁴ Ară. St. Cluj, com. Alba de Sus, 1784, dec 28.

i-au ținut oamenii. În Cîrțișoara acum ei, dregătorii, sînt domni mari — scrie el — căci au gardă.

Domnul Zudor, dregătorul altei moșii Teleki, de pe Cîmpie, se plînge de neliniștea de acolo. Scrie că a jurat patru unguri în credința curții, dar aceia împotriva poporului ridicat puțin valorează. Slujba, iobagii și-o fac doar ici-colo, sînt neascultători. Pînă acum au ascultat de cuvîntul judei domnesc, dar acum și acela a început să amenințe. Acum e în bună înțelegere cu netrebnică aceea de bucătăreasă, soția lui Todor ; ar fi bine să fie mutată în altă parte. Lui Zudor prefectul îi scrie că dacă după orînduiele de acum nu se liniștesc și dacă observă reaua lor intenție, să se plîngă Tablei și să ceară miliție, căci acum speră să se dea, nu ca mai înainte ²³⁵.

Dar asupra pregătirilor pentru înscrierea la oaste și a stărilor de acum au fost ascultați în 10 ianuarie țărani înșiși. Mai întii reprezentanții celor din Streza-Cîrțișoara și Oprea-Cîrțișoara. Ce-au mărturisit în legătură cu conscripția militară, am relatat la capitolul respectiv. Izbucnind între timp răscoala — se dezvinovățesc ei — nimeni n-a plecat într-acolo, nici de acolo n-a venit nimeni, nici n-au avut vreo înțelegere cu tulburătorii liniștii publice. Împotrivirea lor s-a tras din consfătuirea cu Nica Gheorghe din Arpașul de Sus. După pilda din Sîmbăta de Jos (fostă moșie brîncovenească, pe care se făceau numai 2 zile pe săptămîină), au hotărît ca de acum încolo să nu facă mai mult de două zile de slujbă pe săptămîină. Ceea ce au adus la cunoștința inspectorului (prefectului) moșiilor prin jude.

Judele Aron Mone mărturisește că Nica Anuții alias Simion din Arpașul de Sus a venit în Streza-Cîrțișoara la casa lui Nica Căpățînă. Sfătuindu-se cu el, Nica Căpățînă a chemat pe toți locuitorii din Streza-Cîrțișoara și i-a îndemnat să țină cu cei din Arpaș, adică de acum încolo să nu mai facă decît două zile de robotă pe săptămîină. I-a pus și să dea mîna că vor face așa, amenințînd cu grea pedeapsă pe cei care vor face altfel. Ca amăgitori mai însemnați citează pe Matei Scarabeț, Natanail Bocica și Marian Șchiopu.

Reieșind că mișcarea a pornit din Arpaș, judele Adam Blaga, cercetat și el, mărturisește că Nica Anuții întors de la Nica Căpățînă, lui ca jude al satului i-a dat sfat ca pe viitor iobagii negreșit să nu slujească mai mult de două zile pe săptămîină domnilor pămîntești și i-a cerut să adune obștea să le pună în vedere aceasta la toți. Cum seara el a refuzat, dimineața următoare Nica Căpățînă cu Nica Simion și cu Simion Ursu, acesta din Oprea-Cîrțișoara, au venit din nou la el, zicîndu-i din nou să-i cheme pe toți. Ceea ce el în sfîrșit făcînd, hotărîrea a fost primită cu bătăi din palme de toți și-apoi a fost adusă la cunoștința provizorului prin judele curții Adam Pampu. Dar cum provizorul n-a primit, iobagii n-au făcut mai puțin de trei zile.

Adam Pampu la rîndul său mărturisește că Nica Căpățînă din Streza-Cîrțișoara venind în Arpaș a făcut adunare, la care a fost chemat și el prin judele Adam Blaga. A auzit aci pe Căpățînă zicîndu-le că iobagii de acum încolo trebuie să lucreze domnilor lor numai două zile și nu altfel decît dacă li se dau trei creițari pe zi și mîncare. După ce Adam Blaga cu Atanasie Popa

²³⁵ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

și Spiridon Nan l-au silit să aducă aceasta la cunoștința provizorului. Ceea ce el a făcut, totuși ca jude domnesc i-a pus și după aceea pe iobagi, ca și mai înainte, trei zile pe săptămână la lucru domnesc.

Despre hotărârea de a lucra numai două zile pe săptămână, și acelea cu plată de trei crețari pe zi și mâncare aduc mărturie și alții. Ivănel Ivan, iobag din Arpaș al contelui Adam Teleki, trimis și el să aducă le cunoștință provizorului hotărârea, acum, spune că el n-a consimțit la ea, dar i-a adus-o numai ca provizorul să-și poată lua din timp precauțiile! Așa pretinde și Adam Gliga din Arpaș. El a dezaprobat și a sfătuit ca spre a ocoli nenorocirea, să se țină obiceiul de până aci, dar n-a ajuns la nimic.

Matei Scarabeț din Streza-Cirțișoara, în schimb, adus în 11 decembrie la răsăritul soarelui și cercetat n-a vrut să mărturisească nimic și a fost reținut la închisoare. Iar David Popa, tot de acolo, mărturisește că Nica Căpățînă l-a sfătuit să nu stea mult de vorbă cu domnul inspector, căci altfel îl omoară cu el cu tot. Ba a mai zis că dacă fratele său s-ar fi învoit, provizorul domnului Mihail Teleki ar fi fost stins de ei, și dacă ar fi trebuit să plătească gloabă de 100 de florini.

Provizorul contelui, care e Martin Jantso, afirmă că Nica Căpățînă a refuzat nu numai slujbele obișnuite, dar și prestarea dijmelor mici, și când a fost chemat la obligațiile sale s-a împotrivit cu amenințări.

Prefectul Daniel Wessenyey, în reflecțiile sale, evocă binefacerile de care s-au bucurat iobagii din partea stăpînului și dregătorilor lui. Slujba de trei zile pe săptămână a fost în uz *ab antiquo* la iobagii familiei Teleki și speră să nu se găsească nici unul printre cei de acum care să fi făcut mai mult sau mai puțin. Când au fost la strîmtoare, domnia de multe ori le-a venit în ajutor. Când n-au avut bucate, deși pentru bani, dar cu preț convenit și cu destul timp de așteptare, le-a dat. Unii, neavînd vite de jug, dacă au vrut să țină și dacă au cerut de la domnie, li s-au dat pe un an și pe doi, așa cum și acum se găsesc date asemenea vite de jug. În primăvara trecută a publicat prin juzii domnești ca, înainte de creșterea prețului, cine are lipsă de bucate să vină și-i va da, după cum a și dat la mulți iobagi. Văzînd pieirea, din pricina asprimii iernii trecute, a bucatelor de toamnă și starea slabă a celor de primăvară, i-a îndemnat chiar el, prin sameș, să solicite a li se lăsa dijma, după cum a și obținut de la măriia sa lăsarea dijmei din seară și din porumb. Unora, ajungînd uneori și bănește la strîmtoare, ca să scape de necaz, li s-au dat, fără nici un contract sau dobîndă, ba 6, ba 10, 15, 16 florini. Ar putea numi la nevoie mulți de aceștia. Dacă au avut vreo plîngere pentru slujbă, ar fi trebuit să solicite tămăduirea așa cum cere rînduiala, nu să se dedea la cutezante neîngăduite, anunțînd prin juzii domnești să nu fie siliți la mai mult de două zile, căci mai mult nu vor sluji, ci numai două, ca iobagii guvernatorului. Ce altă pricină putea să fie că n-au cerut aceasta pînă acum, dacă nu că acum au aflat de ridicarea țărănimii din alte părți împotriva domnilor pămîntești? Fără îndoială nu alta, ci pornirea ticăloasă și a lor împotriva domnilor lor. Cum pe moșiile familiei Teleki slujba a fost *ab antiquo* de trei zile pe săptămână, iobagii de aici nici nu pretind schimbarea ei (!), căci s-au stabilit doar prin

conscripția camerală din 1771, și slujba iobăgească, și alte prestații. Neavînd iobagii de aici nici un motiv pentru conspirația făcută, propune pedepsirea după merit a celor care au fost cauza ei.

Puși în asemenea situație, delegații obștilor trebuie să-și recunoască greșala, recunoscînd că în amîndouă Cîrțișoarele iobagii nicicînd n-au fost obligați la mai mult de trei zile pe săptămînă. Nu pot nega că la nevoie au fost ușurați de domnii pămîntești și că din partea dregătorilor n-au fost nicicînd aspru tratați, ci mai curînd cu omenie și milă. Promit prestarea, după obiceiul de pînă acum, a celor trei zile pe săptămînă și a celorlalte obligații și se leagă să păstreze din toate puterile liniștea, și dacă ar observa vreo tulburare să o descopere dregătorilor, să aducă înainte pe făptaș, numai așa putînd dobîndi iertare pentru cele făcute și milă pentru ei — încheie asesorii comitatului actul ²³⁶.

Spre sfîrșitul anului ajunse prin comandamentul regimentului de husari de Savoya la urechile Guvernului zvonul că preoți din comitatele Tîrnava și Făgăraș ar stringe bani pentru călătoria lui Horea la împăratul. Ordonă în consecință celor două comitate să sisteze numaidecît colecta, banii colectați să fie restituiți, ațîțătorii poporului arestați și pedepsiți, și în genere orice mișcare de acest fel, în înțelegere cu armata să o reprime cu toată energia ²³⁷.

Amănuntele caracterizează situația. Răscoala își aruncă pînă de parte săgețile. Că în dosul promisiunilor iobagii nutreau alte gînduri, nu încapе indoială. Nu erau nici nepregătiți, nici lipsiți de arme. Același prefect Daniel Wessenyey scrie contelui Iosif Teleki în 3 ianuarie, tot din Streza-Cîrțișoara, că au strîns de la țărani 43 de puști, 10 din Arpaș, celelalte din cele două Cîrțișoare. Din cele 43 numai două au fost pistoale, celelalte toate puști ca de vînătoare. Le țin mai demult, nu acum le-au achiziționat. Dar dacă le-ar fi trebuit pentru rebelie, ar fi putut face mult rău cu ele. A fost de mai multe ori poruncă să le strîngă, a și făcut-o judele nobiliilor, dar cea mai mare parte le-au tăgăduit. Și acum tot așa s-ar fi întîmplat, dar pe cei la care a știut că sînt i-a dat în scris și locotenentul a dat pe lingă judele nobililor șase soldați, altfel nu s-ar fi adunat atîtea. În Arpașul de Sus judele nobililor a lăsat-o mai moale; dacă îi strîngea bine și de acolo ar fi putut aduna cel puțin 30. Dacă nu sînt luați aspru, și acum rămîn la mai mulți, iar ei nu se trădează ușor unii pe alții. Slavă Domnului acum e liniște în sat — exclamă el — slujba de trei zile o fac, cei prinși pînă acum sînt la închisoare. Dar chiar azi a înțeles că Tabla îi eliberează pe chezașie, ca atunci cînd magistratul îi cere, chezașii să-i aducă de față. Destul de rău — judecă el — că-i eliberează atît de ușor, fără nici o pedeapsă, mai ales pe cei care sînt mai culpabili. Căci e de crezut mai bine că pe sub ascuns această ticăloasă intenție a cuprins toată țara. Așa s-a întîmplat că s-au ridicat cei din Pintic, iar acum iobagii din Albești ai lui Paul Haller. I-a scris și lui Zudor ca îndată ce observă intenția tică-

²³⁶ Ascultare făcută în 10 și 11 dec. în Streza-Cîrțișoara, Arh. Istorică, fond Teleki László, BB., fasc. 171, nr. 42.

²³⁷ Szilágyi, p. 199. Densușianu, p. 398—399.

loasă a iobagilor să ceară de la comitat soldați în sat. A și cerut, dar comitatul nu i-a putut da, a rînduit în sat numai 12 nobili. A auzit că și în Trei Scaune au prins un popă român, căruia Horea i-ar fi trimis scrisoare (!). Și Zudor îi scrie că acum au prins pe fiul protopopului român din Lechința și au găsit la el scrisoare cu semnătura lui Horea (!). Crede că în toate părțile îi umblă spionii. Zudor scrie și că în Tirgu Mureș acum de curînd au tras în țepă pe un hoț vestit, pe cel care la Abrud a omorît în biserică pe un senator al orașului. Iar acum după sărbători vor trage în țepă doi popi români. Aude că în Făgăraș au dus la închisoare un popă român cu barbă mare, pe care l-au legat greu în fiare ; și acela poate să fie spion. N-ar fi pagubă pe popii români din Ardeal pe toți să-i radă și să-i scoată din țară sau pe toți să-i spînzure, căci aceia fac ticăloșiile cele mai multe — opinează el. Și despre Horea a auzit că a fost popă român, ba că a ajuns și la protopopiat (!), dar l-au dat afară din slujbă pentru a doua căsătorie. „După aceea s-a dedat la marile sale mișelii“²³⁸.

Din depărtare, comitele comitatului Făgăraș Ahlfeld, scriind din Făgăraș la 29 noiembrie, știa că de la Cimpeni, după întîlnirea cu Horea și Cloșca și cu ceata adunată de vreo 800 de oameni, Schultz cu locotenentul Probst au trebuit să plece ca să nu fie omoriți. Mai știe că era pregătită o răscoală generală pe întreaga țară pe 24 mai anul viitor, cînd trebuiau să fie uciși toți nobilii. Că Molnar a fost trimis în răsculați în veșminte preoțești și că ar fi reușit aproape să împrăștie întreaga ceată dacă Horea nu l-ar fi prezentat numaidecît un om suspect și un nobil deghizat²³⁹.

Știrile prin difuzare, prin îndepărtare de sursă, se diformează, se amplifică. Numele lui Horea, cum vedem, e tot mai operativ, în numele lui se activează, numele lui mobilizează.

În decembrie Macavei Sartiș, înainte locuitor în Racovița, acum în Avrig e acuzat că a spus că și el e gata ca la primăvară să se însoțească cu răsculații de acum și să se facă curuț. Ca exemplu salutar pentru alții e condamnat la un an muncă silnică aplicîndu-i-se și la intrare și la ieșire cîte 30 de bite²⁴⁰.

Radul Neagul alias Popa din comitatul Alba de Sus la publicarea patentei de liniștire zicea țăranilor să nu o creadă, nu e aceea de la împăratul, ci numai de la nobilime²⁴¹.

Semnele nu lipsesc nici în Odorhei, Ciuc. Iobagul Iosif Daro din Bancu (Ciuc) — după o mărturie din 19 decembrie — în zilele acestea ieșind de la biserică, ridicîndu-și miinile împreună, cu glas tare, în azul multora, ruga pe Dumnezeu să aducă pe români, el numaidecît se dă cu ei, știe unde, pe cine și de ce să-l caute. Nu de teamă, dar totuși e bună o corecțiune, căci se adună și seara cîțiva și se sfătuiesc, se șoptesc mult. Între aceștia e și Simion Barta sau Czigány²⁴².

²³⁸ Arh. Istorică, același fond Teleki.

²³⁹ Caietele, XV, f. 14—15.

²⁴⁰ Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus, 1784, dec. 20.

²⁴¹ *Ibidem*, 1784, dec. 28.

²⁴² *Ibidem*, com. Odorhei, 1784, dec. 19, pach. 119.

Iosif Daro, aruncat la închisoare în 5 ianuarie 1785 trebuie să facă un lung legământ sub chezășie că : 1) Niciînd nu va fi în înțelegere cu românii tulburători ai păcii țării, nu se va da cu ei, nu se va sfătuî cu ei, nu le va da adăpost, ci se va purta cu credință față de rege, se va conforma întru toate legilor patriei, altora nu le va da pretext cu vorbele sale nechibzuite și cu atit mai puțin cu faptele sale. 2) Va rămîne statornic pe locul său, nu va fugi nici el nici casa lui, își va sluji regele și domnul pămîntesc după ordinele mai înalte, cu un cuvînt se va purta ca un bun și drept fiu al patriei. Iar dacă ar fugi, chezașii să fie datori cu homagiul propriu fiecare ²⁴³.

Date fiind „semnele rele” ce se arată, vicejudele nobililor cere comandantului militar, un locotenent, asistență militară. Va lua și el măsurile de rigoare împotriva celor recalcitranți și-i va pedepsi cu închisoare, sau altceva asemănător. Și în Misentea sînt tulburate spiritele — comunică el comandantului. „Îndată după plecarea noastră din piață, (mulțimea) a început să vocifereze” ²⁴⁴.

Nu lipsesc nici în Trei Scaune. Conte Ioan Nemes la 30 noiembrie îi scrie din Haghig guvernatorului : „Nu se discută altceva decît cum toată țărănimea murmură că în primăvară va fi ceva cumplit. Magnat, nobil, țaran toți se mișcă, se pregătesc, Dumnezeu știe ce va ieși” ²⁴⁵.

În Lăzarea un soldat publica în fața bisericii că nu mai sînt datori să slujească domn pămîntesc. Țăranii și ei spun că asemenea veste i-a adus să-și neglijeze slujba, iar pe de altă parte miliția îi incuraja să nu slujească. Exemplu : cînd judele a chemat în slujbă în Valea Strimbă pe țărani, un căprar Antal Ferentz, a spus în auzul multora, deschis, că e nebun cine merge în slujbă, căci nu e dator, el a văzut porunca înălțatului împărat că nu sînt datori să slujească la domni. Așa spunea și un țaran din Alfalu, și lor le-a spus un soldat, Ștefan Erdős : sinteți toți nebuni că slujiți domnii, căci împăratul nu a poruncit ²⁴⁶.

Siess, scriind din Sibiu în 2 decembrie, merge și mai departe cu generalizarea. Se relatează că atit în Țara Bîrsei, cit și în Secuime iobagii se mișcă. Ba în întreaga Transilvanie țăranii țin întruniri și s-ar putea ca foarte curînd în toată țara să izbucnească răscoala, dacă armata nu-și folosește mai bine forțele ²⁴⁷.

Vicecomitele comitatului Solnocul de Mijloc, Alexandru Izsák, la 1 decembrie relatează din Zăuan că cei din Șimleu împreună cu nobilimea să plîng de multa adunătură de popor care locuiește acolo, că mulți ar ofta după pradă. Ba cițiva s-au și aciuat în munți, a trebuit să ia măsuri de pază și în acest sens. Cu prilejul publicării patentelor s-au găsit țărani care să tăgăduiască realitatea lor, să spună public că acelea

²⁴³ *Ibidem*, pach. 140.

²⁴⁴ C. Cîmpeanu, *op. cit.*, p. 66.

²⁴⁵ „Archiv des Vereines”, XXXI (1903), p. 761.

²⁴⁶ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răscoala Horea.

²⁴⁷ „Es wird allenthalben einberichtet, dass sowohl in Burzenland, als unter denen Széklerischen Unterthanen, ja sogar in ganzen Siebenbürgen die Bauern Zusammenkünften halten, und es dürfte gar bald, wenn das Militaire ihre Gewalt nicht besser brauchet, das ganze Land zu einem Aufruhr ausbrechen“, „Történelmi Tár“, 1901, p. 15—16.

sînt numai scornitură a domnilor și nu voia împăratului. Cîteva sate românești, după cum se poate bănuși din îndemnul preoților lor, au îndrăznit să le disprețuiască și să se opună afișerii lor pe ușa bisericii. Din ceea ce comitatul poate judeca singur cît de gata e țărănimea de aici pentru ridicare. Comitatul să intervină ca încă înainte de a lua mai mari proporții cutezanța țărănimii, să se aducă în acest cerc măcar două companii de miliție. Numește și satele care n-au acceptat patenta : Stîrciu, Pleșca, Boian, Cizer, Pria, Hurez, Ponița ²⁴⁸.

După o relatare din nord satele românești așteaptă pe răsculați cu ardoare. În drumul său — relatează autorul — poposind în Blaia, lângă Tășnad, juzii români de acolo i-au spus : comisarul Ioan Bălint a vrut să jure tîrgul Santău în credința împăratului, dar mai mulți de 52 nu s-au găsit, ceilalți sînt toți rebeli ²⁴⁹.

Agițiații se semnalează cu deosebire în jurul Șieului. Le relatează Ștefan Fogarasi, perceptorul Dăbîcei. Publicînd judele nobililor patentele Guvernului sat de sat, în cele opt sate ale domeniului Șieu țărani nu s-au învoit nicăieri să confirme publicarea prin subscrierea numelui lor, cu cruce. Ba dușmănos, fără nici o rezervă, spuneau că acelea sînt numai scornituri ale domnilor pămîntești, ei nu le subscriu, căci așa s-ar alătura iarăși domnilor, cînd înălțatul împărat vrea să-i elibereze. Așa s-au dus și s-au vorbit și cu cei din Șieu Mare și așa au răspuns împreună. Dacă nu se remediază pe loc această împotrivire și dacă această pestilențială „impresie“ nu li se smulge din capete, nu speră nimic bine. Cu atît mai mult, cu cît și în Șieu Mare e un nelegiuș de popă român, care nu numai acum răspindește veștile rele, răzvrătitoare ale țărănilor, ci și înainte cu o săptămînă, mergînd cu o slugă a baronesei Nicolae Kemény spre Șieu Mare, prin pădure, numai pentru că s-a zis ungar l-a atacat beat, și dacă feciorul nu s-ar fi ferit urma poate și un alt rău. Tot atunci a proferat și alte vorbe suspecte. Trebuie înțeles că judecat. Mai poate raporta că de cînd a început larma aceasta pînă acum din sat românesc n-a mai intrat nici un creștar. Nu știe ce vreau. Acum el are de gînd să trimită execuție militară ²⁵⁰.

Nobilimea insurgentă intervine mai energic. Un raport din 3 decembrie al lui Adam Bölöni relatează că în Stîrciu și Pria au întărit paza. În Stîrciu, care a refuzat să accepte publicarea patentelor guberniale, a impus afișarea lor pe ușa bisericii ²⁵¹.

Doi nobili care au sosit la el alaltăieri din Pătal (Sălaj) — scrie Iosif Gyulay din Cluj la 9 decembrie — i-au spus că un ungar din Ilișua, iobag al doamnei Gentsi, aducînd o scrisoare judeului nobililor, acesta i-a zis că totdeauna îi aduce vești rele. „Dar și mai rele pot să spun — i-a zis omul — acolo pe la noi împrejur poporul de jos s-a vorbit, ba s-a și legat să nu se liniștească pînă cînd casele celor doi Wesselényi,

²⁴⁸ Arh. Istorice, fond Kornis.

²⁴⁹ Caietele, III, f. 36.

²⁵⁰ Guv. Trans., 1784, nr. 11 333.

²⁵¹ Arh. Istorice, fond Kornis.

„casa lui Mihail Vaji, a baronului Inczédi, poate și a lui Samuil nu le pustiesc cu totul de pe fața pământului“²⁵².

Un raport a înțeles că în Gornești românii și-au îndreptat coasele, le-au ascuțit, le-au pregătit. Dacă s-ar întâmpla să fie așa, de bună seamă ar vădi pregătirea lor pentru tumultul de acum. Tabla să facă fără întirziere, pe ascuns, o cercetare, și acolo și în satele vecine, să se vadă dacă e adevărat sau nu. Ar fi bine să fie cercetați și țiganii fierari de printre ei²⁵³.

Trupele de grăniceri de la Năsăud erau puse și ele în mișcare. Nu se cunoșteau acolo prea bine motivele răscoalei. Locotenentul primar Carl von Heydendorff reține răspunsul mai simplu al unuia din unitatea sa în legătură cu mișcarea de trupe comandată: „Dumnezeu să ajute săracilor, că mult ne-au căznit ungerii și pe noi“ (în românește în text)²⁵⁴.

În comitatul Bihor — se afirmă — trei preoți români publicau țăranilor că pe viitor fiecare va fi soldat și că de acum înainte nu vor trebui să plătească dare decît un florin pe an. Unul din ei, Popa Ion din Lehăceni, cînd se publică în piața Vașcăului ordinul de liniștire al comitatului, strigase, am văzut: „De ar aduce Dumnezeu pe răsculați aici, că de nu va fi mai bine, nici mai rău nu poate fi“ și „lasă proto-pope să arză, că și așa a lor a fost“²⁵⁵.

După raportul generalului Koppenzoller există îngrijorarea că și în satele Fibiș și Alois, din Banat, ar putea să izbucnească pe neașteptate răscoala²⁵⁶.

Contelui Ladislau Teleki la Viena îi scrie cineva, drept din centrul Ungariei, din Otsa, la 26 decembrie, că astfel de larmă s-ar porni și în alte multe locuri dacă s-ar afla mai mulți conducători demenți ca aceia, căci în jurul Gorneștilor (Ghernesig), în Maramureș și în alte părți româniei pîndesc numai prilejul²⁵⁷.

Teama de o parte, speranța de alta că răsculații ar putea primi ajutor și din Țările Române circulă și ea. Se aude și la Sibiu că și în Țara Românească se adună țăranii și teama e ca nu cumva și aceia să le vină în ajutor celor de aici — notează la 2 decembrie Ludovic Siess²⁵⁸. „Oratorul“ (procuratorul militar) Johann Hiltcher la 17 decembrie raportează din Sebeș, că înainte cu vreo opt zile, fiind la el Popa Gheorghe din Șibișel i-a spus că în aceste împrejurări ei, armata, au avut mare noroc că a nins atît de des în munți, căci altfel ar fi venit mulți și din Țara Românească, cîteva cete au și apărut în frunte cu căpitanii lor la granițe²⁵⁹. Popa Gheorghe din Șibișel ar fi zis că: „românii (din Țara Românească) ar fi fost gata, cu puteri tari să vină aici și să se asocieze răsculaților, dacă n-ar fi fost împiedicați în intenția lor de

²⁵² *Ibidem*, *Colectia generală*.

²⁵³ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea.

²⁵⁴ „Archiv des Vereines“, XXIV (1894), p. 272—273.

²⁵⁵ Densușianu, p. 283.

²⁵⁶ Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3785.

²⁵⁷ Arh. Istorică, Corespondența Ladislau Teleki.

²⁵⁸ „Történelmi Tár“, 1901, p. 23.

²⁵⁹ Arh. Comisiei, nr 285.

căderea zăpezii mari“ — reține și protocolul orașului Sebeș. După cum raportează orașul comitatului Sibiu la 28 decembrie, tot Popa Gheorghe ar fi zis: „au avut noroc transilvănenii că a căzut iarna de timpuriu și a închis potecile împiedicînd venirea bucatelor din Țara Românească“²⁶⁰.

Ladislau Málnási la 2 martie își informează din Sibiu stăpinul că ieri au adus în trecere spre Alba Iulia un preot român. Pe acesta, ca trimis al lui Horea, l-ar fi prins domnul Țării Românești. De aici ar fi plecat cu scrisori ieșite din cancelaria (!) lui Horea să cheme și pe românii din Țara Românească și din Moldova în ajutorul celor din Ardeal. Preotul s-ar fi lăudat că el e neam apropiat al secretarului gubernial Koszta. A negat însă că ar fi fost în înțelegere cu Horea și s-a străduit în toate chipurile să se dovedească pe sine nevinovat²⁶¹.

Într-un manuscris Horea e înfățișat ca fiind însuși din Țara Românească, de unde a irupt în Secuime²⁶².

Nu era fără teamă în acest răstimp nici secuimea — spune o corespondență — căci a venit vestea că din Moldova un grup de vreo 600 ar vrea să năvălească pe la Ghimeș, peste munți, în scaunul Gheorgheni, unde unindu-se cu românii din Secuime să pornească la prădarea și pustiirea ungurilor. Dar miliția secuiască numaidecît se puse în mișcare, se postă la trecătoare să-i nimicească dacă vin. Vreo trei escadroane de husari merseră pînă la granița Moldovei, dar românii, văzîndu-i, s-au retras, încît secuii n-au mai găsit pe nimeni²⁶³.

O solidaritate de neam era în firea lucrurilor și pentru o parte și pentru cealaltă, nu putea să lipsească gîndul ei într-un asemenea moment, chiar dacă faptic nu s-a produs.

Nu lipsește în acest moment nici gîndul unei solidarități ortodoxe, a unui ajutor rusesc posibil. Mihail Brukenthal scriind la 1 decembrie din Sebeș comitelui Simion Kemény, îl avertizează că între cei prinși recent și transpuși comitatului se află și unul de statură mică, care după relatarea judeului nobililor a răspîndit vestea venirii oastei rusești (*de adventu Moscoviticorum Militum*)²⁶⁴.

Orice zvon de ajutor putea fi activ acum, încurajator, pentru țărani, alarmant pentru tabăra adversă.

Erau deci suficiente motive de teamă. Agitațiile nu se linișteau. Dimpotrivă, cu ridicarea din nou a țaranilor din Munți se înțelegeau. Supunerea arătată nu era deloc convingătoare. Spiritul de răzvrătire se

²⁶⁰ C. Müller etc., *op. cit.*, p. 175—176, 185.

²⁶¹ Arh. St. Cluj, Corespondența Teleki.

²⁶² Caietele. IX, f. 33.

²⁶³ *Ibidem*, IV, f. 46—47.

²⁶⁴ Arh. Comisiei, V, 928.

propagă înainte, tot mai departe de cercul acțiunii. Țăranii din afara lui nu renunță la gândul că răscoala ar putea ajunge și pînă la ei, o așteaptă în taină, se arată nerăbdători sau izbucnesc în amenințări pe față. Guvernul nu vine nici el cu nimic nou, cu nimic de natură să liniștească spiritele. Patentele lui de liniștire astfel se publică mereu cu același indoit efect : demobilizează îndoielnic sau revoltă și mai mult. Nici amnistia generală nu le aduce nimic altceva decît ceea ce a fost și pentru ceea ce se răsculaseră, și iertarea mării lor „greșeli“.

Nici încheierea răscoalei nu readuce liniștea scontată. Țăranii nu vreau să se împace cu gândul că totul s-a sfîrșit, că trebuie să se întoarcă pocăiți și rugători de iertare la domnii lor, setoși de răzbunare, că orice opintire e zadarnică de-acum. În gândul lor oricum răscoala nu s-a sfîrșit. Horea desigur veghează, va da din nou semn de ridicare, dacă nu acum, la primăvară.

VI. ACTIVITATEA COMISIEI REGALE DE INVESTIGAȚIE

1. MĂSURI DE LINIȘTIRE ȘI ASCULTAREA CELOR ÎNCHIȘI

Numirea din 19 noiembrie, în 20 noiembrie Consiliul de război o comunică Comandamentului general din Transilvania, iar contele Cristofor Nitzky i-o comunică din Buda contelui Jankovich cu data de 22 noiembrie¹. I-o comunicaseră însă direct și împăratul și Cancelaria.

Împăratul cu data de 19 noiembrie îl numea și îi prescria însărcinarea în sensul celor comunicate în biletul său de mină cancelarului Eszterházy. Va porni de îndată la drum împreună cu generalul Papilla, se vor opri în locurile unde s-au întâmplat neliniștile, vor cerceta cauzele lor, vor interoga amănunțit pe cei aflați în detenție. Va trebui apoi să prezinte prin Cancelaria aulică cât mai repede posibil constatările sale, cu aprecierile sale personale. Comisia își va face cercetările ocolind toate instanțele oficiale².

Înainte de a pleca, în 22 noiembrie, Jankovich și comunică din Timișoara cancelarului toate demersurile sale din 19 pînă aci în legătură cu răscoala³.

În 24 noiembrie, apoi anunță din Timișoara Guvernul Transilvaniei despre venirea sa împreună cu generalul Papilla, cerîndu-i să-i înlesnească misiunea care i s-a încredințat de împărat de a cerceta originile răscoalei⁴. În aceeași zi scrie și cancelarului Eszterházy în același sens, precum și că a îndrumat comitatul Arad și cele trei comitate din Banat să trateze cu blîndețe pe cei prinși și să se abțină de la aplicarea legii statariale, neascunzîndu-și nici îngrijorarea pentru siguranța propriei persoane⁵. Împăratul la aceasta face atent pe cancelar să încurajeze pe contele Jankovich, să nu se teamă, de escorta militară necesară și de respectul care i se cuvine se va îngriji armata⁶. În 26 noiembrie Jankovich scrie tot cancelarului că e gata de drum. Dar chiar de pe acum a dat dispoziții, în sensul intențiilor împăratului. Comitatului Arad i-a pus în vedere ca pînă la sosirea lui să nu execute nici o sentință capitală⁷.

¹ Acte vieneze, II, 53. Arh. Comisiei, I, 297.

² *Ibidem*, 266—267. Acte vieneze, II, 54, 55. La nr. 55 comunicare Consiliului Locotenențial ungar

³ Canc. aul. Trans., 14051/784.

⁴ Arh. Comisiei, I, 272—273, 291—292.

⁵ Szilágyi, p. 158.

⁶ *Ibidem*, p. 159.

⁷ Arh. Comisiei, I, 276.

LA ARAD

Adresându-se în 26 noiembrie vicecomitelui Forray, îl oprește de la orice execuție mai înainte de a sosi el și de a face cercetările necesare potrivit poruncii împăratului și misiunii sale. Să se îngrijească de încartiruirea Comisiei. Sosește cu generalul Papilla cu conții Barkoczy și Illésházy și personalul lor, cu secretarul său Trajcsik, cu doi jurați, cu prefectul curții sale (*aulae praefectus*), cu vînătorul (!) și doi efebi (*ephebi*)⁸.

Era nevoie. Comitatul judeca în spiritul dreptului statarial hotărît de împărat, pe care Jankovich însuși i-l comunicase din Timisoara cu data de 17 noiembrie⁹. Încă în 19 noiembrie instruieste comitatul cum să cerceteze pe cei prinși, ce întrebări să le pună. Interesează, firește, scopul răscoalei și cu deosebire ațîțătorii și conducătorii. Dacă au văzut ori au cunoscut pe conducător, cum se numea, de ce statură era, cum era la față, ce ochi, ce păr avea, cum era îmbrăcat, ce arme, ce semne purta, în pălărie, în căciulă sau altfel, ce emisari a avut, ce provizii au avut cu ei, ce arme, cît braf¹⁰. Dispoziții asemănătoare adresează și comitatelor Timiș, Torontal și Caraș : cercetările lor să le supună comisariului¹¹. În 30 noiembrie anunță, încă tot din Timisoara, și comitatul Hunedcarei că pleacă spre Arad, de unde isprăvind va pleca la Deva¹².

În 2 decembrie contele Jankovich se găsea, împreună cu generalul Papilla, la Arad, despre ceea ce anunța în aceeași zi și Cancelaria¹³. Aci primul lui gînd fu să tempereze zelul organelor comitatului. În aceeași zi de 2 decembrie le îndrumă să se abțină de la orice exces. În urmărirea contribuabililor să rînduiască neîntîrziat un magistrat cunoscător de limba română, care împreună cu un ofițer și cu protopopul neunit din Arad încă mîine să meargă în părțile unde contribuabilii părăsindu-și casele pribegesc și, fie că se ascund în sate sau în cetăți, să-i convingă pe de o parte de binele și fericirea care-i așteaptă pe cei care se întorc acasă și trăiesc în pace, pe de alta de grava pedeapsă care-i așteaptă pe cei care se împotrivesc. În numele împăratului să-i sfătuiască să renunțe la orice mișcare zadarnică și să se întoarcă la vetrele lor, să rămînă în pace și liniște, să fie cu ascultare față de mai marii lor, fie mirenești fie bisericesti, să se îngrijească sîrguincios de cele ale casei, fiind siguri că dacă se întorc la casele lor și rămîn în pace și liniște, nu vor fi supărați în nici un fel, nici în persoana nici în lucrurile lor, nici nu vor avea să se teamă de vreo pagubă. Dimpotrivă, cei care nu vor să se întoarcă, să se aștepte la pedeapsa meritată¹⁴.

⁸ Arh. Comisiei, I, 313—316.

⁹ *Ibidem*, 189—191.

¹⁰ Canc. aul. Trans., 13992/784.

¹¹ *Ibidem*, 268—271.

¹² *Ibidem*, 279. Jankovich după o hotărîre ulterioară a împăratului rămînea cu sarcina de a purta din Transilvania și treburile Banatului, *Caietele*, IX, f. 90—100.

¹³ *Caietele*, XVI, f. 71—73.

¹⁴ Arh. Comisiei, I, 417—419.

După care procedă la reexaminarea celor condamnați de comitat în 25 noiembrie. Între 3 și 10 decembrie ascultă, împreună cu generalul, care era ortodox și știa românește, pe mulți. Dar n-avea să afle nimic deosebit. Țăranii, profitind de *benignum examen*, adică de ascultarea fără tortură și fără ingerințe, neagă aproape tot. Nesimțindu-se în fond vinovați, fiind vorba de un dușman, și de grave consecințe a faptelor lor, jurământul nu-i obligă, nu se tem să-l calce. Cel mult dacă numesc din cînd în cînd pe alții care au fost părtași la fapte. Simulează ignoranța, inocența, penitența. Răspund în genere că nu știu pentru ce au fost închiși. Poate pentru arderile care s-au iscat? e răspunsul obișnuit. „Pentru păcatele noastre Dumnezeu pedepsește pe cel care a făcut asemenea rele“ — răspunde Toader Crișan din Odvoș. Răscoală a fost un rău, un blestem care a venit peste ei din Ardeal. Ei s-au alăturat numai, temîndu-se de porunca împăratului și de amenințările cu care au venit răsculații. La prăzi, arderi n-au luat parte, au fost doar privitori. Sau cînd au sosit și ei, era totul prădat, ars. Cei din Transilvania luaseră înainte totul, nu mai era ce să mai ia și alții. Dacă au luat cîte ceva au luat doar din lucrurile risipite de aceia, sau cu bunul gînd de a le salva pentru domnii lor.

Țiganul Crișan Ioja pretinde că cinci cărți le-a smuls din flăcări pentru a le trimite domnului său, ba și caii din grajd i-a apărut de primejdie. Toma Micula din Săliște pretextează că a fost obosit (!) și așa a luat o iapă domnească. Ursu Ribîța din Cerbia, care fusese printre căpitanii cei mai activi, răspunde că la Gurasada au fost chemați să audă porunca lui Horea, dar cînd a ajuns el acolo ardea. Pe Horea nu l-a văzut și nici n-a auzit ceva despre el. Căpitanul îmbrăcat în haine domnești era Alexa Atanasie din Petriș. Acesta la rîndul său mărturisește doar că a auzit numai că împăratul prin unul Horea a poruncit să ardă toate bunurile domnilor pămîntești din Ardeal (i-a spus-o Toma Micula) și că și în Ungaria trebuie să fie așa. „A venit veste că împăratul vine din Transilvania cu două căruțe, au venit răsculații și așa a venit blestemul asupra noastră“ — răspunde Gheorghe Berar din Bîrzava. A fost arestat pentru „nefericita răscoală care s-a lăfit aici din Transilvania“ — declară Gheorghe Oacheș, haiducul domnesc din Hălăliș. „Așa s-a lăfit vestea la ei că toate bunurile ungarilor trebuie prădate, aceasta e porunca împăratului adusă de Horea de la Viena“ — declară Tripa Grozav din Săvîrșin.

Juzii se apără și ei că au fost luați cu sila, n-au luat parte la prăzi și arderi, fie că n-au fost acasă cînd s-au întîmplat, fie că au ajuns după ce s-au întîmplat, fără să le mai poată împiedica. Nici nu se puteau împotrivi, aceia erau mulți și veneau cu porunca împăratului și cu amenințări de foc și de moarte.

Judele Gheorghe Brănișcan din Săvîrșin, de pildă, neagă și el că ar fi dat semnalul bătînd cu toiagul în poarta castelului și că ar fi publicat vreo poruncă de ridicare. El a dat poruncă tocmai să vină oamenii pentru pază. „Au fost acolo și unguri — spune el — noi nu le-am făcut nici un rău,

blestenații de transilvăneni au făcut toate relele“. Altfel, cine a fost conducătorul transilvănenilor nu știe, întrucît și el și locuitorii satului au fugit. Peste tot, orice s-ar spune împotriva lui, el nu le-a făcut. Și parcul de fiare l-a apărât și a umplut spărturile făcute în împrejurime. Finului de două ori i s-a pus foc și el i-a stins. Prădarea bisericii s-a întîmplat noaptea și el n-a văzut nimic. Neagă totul și celălalt jude, Ion Tămaș. Neagă și că a spus că e trimisul împăratului. „Cum este un Dumnezeu în cer și un sufiet am, aceasta n-am spus-o niciodată“ — se apără el. Nu mai puțină inocență arborescă și ceilalți.

Nu fură mai lămuritori ascultații nici la întrebările asupra cauzelor răscoalei, ceea ce interesa în mod deosebit Comisia. În situația în care se găsesc acum, nu-și acuză domnii pămîntești, nu-i indică drept cauză :

Nu știe pricina răscoalei, răspunde Crăciun Păcurar din Vinești, decît doar că juzii au amenințat. „Nu știe“ — răspunde Ioan Iancu judele din Temeșești. Atîta a auzit că un anume Horea a venit cu mulțime de oameni să stingă neamul unguresc și să pună în loc nemți. Domnul pămîntesc nu le-a făcut nici un rău, ba la nevoie i-a și ajutat numaidecît cu bani — răspunde judele Gheorghe Brănișcan. „Dacă n-ați avut nici o neplăcere, de ce ați făcut răutățile ? — Ne doare că aceasta s-a întîmplat, dar pricina acestor rele sint cei din Ardeal“. Domnul pămîntesc s-a purtat părintește cu ei, cei din Ardeal i-au amăgit — răspunde și Ion Cîrț din Temeșești. Și comitatul, și domnul lor s-au purtat părintește cu ei — spune și Ion Lăpădat din Săvirșin. Răul s-a întins din Ardeal, dar nu-i știe pricina — afirmă Stoian Iova din Hălăliș. Au venit doi inși, unul cu pieptar roșu, altul cu albastru, la care el nu le știe numele — spune Toma Niculina din Săliște. Au năvălit vecinii, nu știe altă cauză. Domnul pămîntesc obișnuia să-i ajute, dîndu-le înainte bani și porumb — afirmă judele Ion Tămaș. Nu știe cauza nici judele din Odvoș, Ștefan Pascu : răscoala s-a întins din Ardeal și ei s-au alăturat de teamă. Nu știe nici o cauză nici Iancu Chelmăgan, judele din Conop, decît doar că s-au adunat vreo 200—300 de oameni și s-au dat la rău. Nu au fost supuși la nici o neplăcere „Pedeapsa lui Dumnezeu ne-a bătut“ — răspunde Anghel Vanc din Giulița. „Dumnezeu știe cum și de ce s-a iscat“ — răspunde Gruia Dubeștean din Odvoș. „Au venit răsculații din Ardeal și așa a venit blestemul asupra noastră“ — răspunde Gheorghe Berar din Birzava. „Biciul lui Dumnezeu“ — spune și Crăciun Căpruțan din Căpruța. „Din Transilvania au venit doi bărbați bine îmbrăcați, pe care el nu i-a cunoscut, spuneau că e porunca împăratului să pună foc. Cei care nu vreau să o facă, vor fi omoriți în fața casei și casa le va fi arsă“ — spune Aron Avram din Lunga. „Dumnezeu să pedepsească pe cel care a fost pricina acestui rău“ — se lea-padă Chelmăgan Juc din Conop. Vestea răscoalei a venit din părțile Crișului — afirmă Rusan Ardelean. Întrebat fiind ce nădăjduia poporul din ștergerea neamului și nobilimii ungurești ? răspunde că nu știe nimic. Ce-ar fi vrut să facă poporul dacă răscoala ar fi reușit ? Răspuns : nimic. Doar Ion Lupenci din Petriș singur a auzit că poporul din Ardeal s-a răsculat pentru că era apăsător de nobilime. Nu știe însă nici el de ce au venit și în Ungaria. „Dușmanii noștri din Ardeal ne-au dus la acest rău, că a trebuit să ne

pierdem și pe noi și sufletele noastre“ — ostentează în penitența sa de acum, după ce fusese printre cei mai activi. Răul a venit din părțile de sus, dar nu știe cum — se arată a nu ști Petru din Giulița¹⁵.

Paralel cu ascultarea, contele Jankovich e preocupat și de a doua chestiune : readucerea la vetrele lor, la pace și liniște a celor refugiați.

Din relatările ofițerilor — scrie Jankovich comitatului Arad — a aflat că mai mulți locuitori au fugit și rătăcesc prin păduri de teamă să nu fie prinși și duși în închisorile comitatului, precum și din cauza persecuțiilor la care sînt supuși mai ales din partea oamenilor comitatului. Comitatul prin urmare să interzică pandurilor săi orice excese și persecuții ale poporului contribuabil și să designeze un judecător, care împreună cu un ofițer și cu protopopul ortodox din Arad să cuture numaidecît părțile în care rătăcesc oamenii, și în numele împăratului să-i înduplece a se întoarce iarăși la casele lor¹⁶.

Comisia de trei rîndită se compune din judele nobililor Paul Stanilovics, baronul Stetten locotenent în regimentul Württemberg și protopopul Petru Geresity din Arad¹⁷.

Cei trei plecară numaidecît în comitat, pe unde a bîntuit răscoala, publicară în toate satele că oamenii se pot întoarce la casele lor fără frică. Dojeniră pe țărani pentru faptele lor și îi cercetară cum s-a început și s-a întins și în părțile lor răscoala. Toți locuitorii, zice comisia, după ce au fost dojeniți, și-au recunoscut greșeala și au declarat unanim că vreau să reclădească și să despăgubească toate pagubele. Au declarat că ei au fost înfricați de ardeleni, cei mai mulți s-au alăturat la răscoală numai ca să nu fie omorîți. După declarațiile mai multora, în Ungaria ea a fost extinsă din Transilvania de țăranul Mihai Farcu (!) din Obîrșia, sat de lângă granița Transilvaniei, care luase parte și mai înainte la devastările și arderile de acolo și care a scos din minți și pe cei de aici că e porunca împăratului să stingă neamul unguresc. Comisia încredințează că mulțimile fugite de frica morții în păduri, bărbați, femei, copii, s-au întors iarăși la casele lor, își lucrează pămîntul, își plătesc darea, rebonifică pagubele cu zile de lucru. Printre altele le-a propus, cei care au vreo plingere să o arate Comisiei, ba au drum deschis acum să se plîngă și comisarului regal. Dar iobagii toți, și cu deosebire supușii familiilor Kászony și Forray au declarat unanim că nici unul nu au vreo plingere împotriva domnilor lor, că ei s-au abătut de la calea cea dreaptă nu din patimă sau minie, și cu atît mai puțin din răzbunare, ci numai amăgiți și de frica țăranilor răsculați. Raportul fu înaintat și Cancelariei, iar de acolo împăratului¹⁸.

La punctul privind despăgubirile, Cancelaria va face observația ca mai înainte comitatul ar trebui să întocmească un plan care să fie supus spre încuviințare împăratului.

¹⁵ Ascultările în arh. Comisiei, I, între 594—744.

¹⁶ Densușianu, 331.

¹⁷ După raportul din 8 dec. al contelui Jankovich către cancelar, Szilágyi, p. 159—160. Densușianu, *loc. cit.*

¹⁸ Densușianu, p. 332.

Dar împăratul va decide altfel. Despre rebonificarea pagubelor, în afară de cele care se mai pot găsi realmente, cu atât mai puțin poate fi vorba, cu cât locuitorii și altfel neavînd nici o avere sînt supuși la pedepse corporale. Și cu atât mai puțin le pot suplini prin zile de lucru cu cât acestea sînt așa fel măsurate, că după împlinirea slujbelor datorate domnului pămîntesc oricăruia abia-i mai rămîne atîta timp cît e de lipsă pentru propria-i economie. Și în același timp ar fi aduși în stare de a nu-și putea plăti nici darea ¹⁹.

Cu data de 10 decembrie contele Jankovich înaintează împăratului primul raport despre activitatea sa. Venind la Arad a avut două griji, una de a afla originea răului propagat dinspre Transilvania în comitatul Arad, alta de a readuce la pace poporul care după săvîrșirea răului s-a risipit și părăsindu-și casele rătăcește prin păduri. Pentru prima a reexaminat mărturiile celor acuzați și sentințele pronunțate de comitat și le va supune rezoluției imperiale. Pentru readucerea la pace a poporului a dat dispoziție comitatului să delege pe unul din conducerea sa, cunoscător de limba română, cu un ofițer și cu protopopul neunit, cu instrucția ca oriunde vor fi fugarii în sate sau în păduri, să le pună în vedere pe de o parte binele și fericirea celor care se întorc acasă și trăiesc în pace, pe de alta gravele pedepse celor ce se împotrivesc, îndemnîndu-i în numele împăratului să pună la o parte teama și să se întoarcă la casele lor, să trăiască în pace și liniște, fiind încredințați că cei care se întorc și rămîn în pace nu vor fi supărați nici în persoana nici în bunurile lor, iar cei care nu vor da ascultare acestei chemări făcute spre binele lor și nu vreau să se întoarcă acasă, sau se vor dovedi îndărătnici, vor fi pedepsiți cum se cuvine. Auzind că oamenii înarmați ai comitatului comit felurite excese, a dispus să fie sever opriți de la aceasta ²⁰. Dispoziția a comunicat-o comitatului cu aceeași dată de 10 decembrie ²¹.

În 13 decembrie apoi adresează din Lugoj un raport amplu împăratului despre îndeplinirea misiunii sale. Primind ordinul imperial din 19 noiembrie, i-a scris numaidecît prin curier extraordinar generalului Pappilla să vină la Timișoara. Dar încă înainte de a pleca, înțelegînd hotărîrea comitatului Arad a dispus ca pînă la sosirea lui să se abțină de la orice execuție. Îndată ce a sosit generalul, a venit în Aradul Vechiu, unde grija lui primordială a fost ca : 1) Pe locuitorii satelor, care înspăimîntați de ceea ce se întîmplă cu cei prinși și de conștiința relelor săvîrșite, s-au ascuns cu soții, cu copii în păduri, să-i readucă la casele lor, la pace și liniște, ca astfel să pună capăt tulburării și relelor pe care le-ar mai putea face. 2) Să afle cauza propagării răului în comitatul Arad. 3) Să stabilească pedepsele la măsura delictelor. 4) Să se gîndească cum s-ar putea readuce securitatea pentru viitor.

Cît privește prima grijă, repetă dispozițiile sale comunicate în 10 decembrie. După relatarea celor trimiși, avertismentul a avut doritul

¹⁹ Szilágyi, p. 160 ; Densușianu, p. 333.

²⁰ Arh. Comisiei, I, 553—556.

²¹ *Ibidem*, 557—558.

efect. În afară de trei, toți au revenit, au grije să-și plătească contribuția, să restituie prăzile, promit ascultare, stau la casele lor.

Cît privește a doua, în comitatul Arad răscoala s-a propagat din Transilvania, Zam și Petriș se găesc în drumul țării și locuitorii amîndurora sînt români. Cei din Zam au năvălit în Petriș, amăgind poporul cu o fictivă poruncă împărătească adusă de Horea de la Viena, să nimească pe domnii pămîntești unguri, să le ardă clădirile, virindu-le în cap că tot așa vor fi arși cu foc și care nu vor face-o. Răscoala s-a întins de la sat la sat, locuitorii unuia invadînd pe celălalt, cu puteri unite continuînd arderile și prăzile, necruțînd nici altarele și bisericile.

La a treia, întrucît cei condamnați neagă faptele de care sînt acuzați și nu au fost confrunțați cu cei care le-au auzit sau văzut, nici ei între ei cînd au mărturisit unul împotriva altuia și deci nu pot fi dovediți pe deplin conducători sau căpitani, opinia sa este comitatul să le facă proces în regulă, procedînd la noi investigații, la confruntări, pronunțînd pedepsele de drept pe măsura delictului și supunînd împăratului sentința. Pe comitatul Arad l-a muștrat pentru aplicarea statariului, cei mai mulți doar nu au fost conducători, ci s-au alăturat numai răsculaților.

Cît privește pedepsele, desigur tulburarea păcii și pagubele enorme le justifică severitatea. Cei dovediți conducători merită pedeapsă exemplară, cu atît mai mult cu cît ea la acest popor brut și plecat spre rău ar face impresie și l-ar putea ține în pace. Socotește ca unul sau altul din conducători să fie condamnat la moarte, ceilalți însă să fie pedepsiți exemplar prin pedepse temporare. Pagubele, comitatul să le cerceteze mai întii, să nu încarce pe unul mai mult decît pe altul și nici contribuabilii să nu fie îngreunați peste puterile lor, ca să-și neglijeze propria economie.

În sfîrșit, în ce privește partea ultimă a sentinței comitatului ca toți locuitorii care nu pot dovedi că în timpul arderilor n-au fost acasă sau că nu s-au asociat răsculaților, să fie pedepsiți cu bețe și bice, iar copiii cu vergi, ea n-ar face decît să împiedice întoarcerea poporului la ale sale. E de părerea că răzbunarea publică se poate socoti satisfăcută prin pedepsele cu moartea și cele temporare la care vor fi condamnați cei prinși pînă acuma. A ordonat prin urmare comitatului să oprească pe oamenii săi înarmați de a mai persecuta abuziv pe contribuabili, de a mai aresta poporul și de a mai aplica pedepse corporale bărbaților, femeilor, copiilor ²².

LA DEVA

În 20 decembrie informa acum din Deva despre activitatea sa și Locotenența din Buda, despre măsurile prin care a împiedicat extinderea răscoalei în comitatele Timiș și Caraș și a pacificat comitatul Arad și, firește, despre reexaminarea captivilor ²³.

²² *Ibidem*, 600—606.

²³ *Ibidem*, 576—580.

Cu toate măsurile sale salutare, contele Jankovich ține să prevină lucrurile și militar. În 5 decembrie, comunicînd din Arad generalului Koppenzoller stările din Transilvania, îi cere ca la nevoie să disloce mai multă putere militară acolo și ca acele părți să nu rămînă golite de armată să se îngrijească de aducerea acolo a altor unități²⁴.

Comisia luînd drumul Devei, sosi în 15 decembrie. Aci o așteptau probleme mult mai mari. În închisori se găseau la vreo 200 de țărani care trebuiau reexaminați. Comisia e asaltată apoi din toate părțile cu plîngeri, atît din partea nobilimii refugiate sau păgubite, cît și din partea țăranilor loviți de răz bunarea nobilimii, care cereau mereu soluții, remedii, corespondență. Trebuia pacificată și țărănimea și nobilimea. În toate trebuia să urmărească, firește, scopul principal al misiunii sale : cauzele răscoalei și liniștirea ei. În acest scop toate organele civile și militare ale statului trebuiau să-i stea la dispoziție cu informații cît mai ample, să-i comunice ordinele date, măsurile luate, rapoartele primite, tot ce-i putea servi în această misiune. Comisia trebuia să aibă o privire de ansamblu asupra tuturor resorturilor mișcării. Scriptele ei aci s-au îmbogățit considerabil.

Adresîndu-se în 17 decembrie comitatelor Hunedoara, Alba, Cluj și Sibiu, Jancovich le cere informații ample asupra mersului răscoalei și asupra stărilor de lucruri. Anume : o prezentare detaliată, exactă și demnă de încredere a răscoalei ; lista captivilor și ascultările lor, informații despre locurile unde sînt adunați răsculații și cine sînt conducătorii ; care sate s-au alăturat răsculaților și dacă și acum îi urmează ; care sate s-a legat, în urma dispozițiilor regale să rămînă în pace ; numele satelor din comitat și cercul de care țin²⁵.

În aceeași zi cere și Guvernului, ca mai bine să poată răspunde sarcinii sale, să-i comunice ordinele pe care le-a dat²⁶.

În 18 decembrie anunță pe cancelarul Ezterházy că a primit instrucțiunile împăratului, precum și scriptele referitoare la plîngerile de pe domeniul Zlatna²⁷. În aceeași zi referea iarăși Cancelariei, punct de punct, actele sale de pînă aci, cerînd, pe lîngă cei care-l însoțesc, ca interpret pentru limba română pe magistrul socotelilor (*magister rationum*) din administrația camerală a Banatului, Eckhard. Ceea ce împăratul încuviință²⁸. Alte rapoarte adresă cancelarului în 23 și 30 decembrie. S-a ocupat cu deosebire de examinarea celor prinși, și s-a străduit să descopere cauzele răscoalei. Pe cei prinși i-a împărțit în trei clase și pe cei mai puțin vinovați îi lasă acasă, cu serioasă muștrare și îndrumare să rămînă în pace. Plîngerile în legătură cu urbariul le va transpune Guvernului. Caută prin sfaturi să pacifice poporul, să-l convingă de gravitatea faptei sale și să-l readucă la liniște. Dar să liniștească și nobilimea lovită, atît de pornită spre răz bunare²⁹.

²⁴ *Ibidem*, 426.

²⁵ *Ibidem*, 836—840.

²⁶ *Ibidem*, 841.

²⁷ Szilágyi, p. 163.

²⁸ Caietele, IX, f. 97—99.

²⁹ Szilágyi, p. 163.

În 23 decembrie își face raportul și către împăratul. Îndată ce a ajuns la Arad a solicitat pe episcopul neunit Petrovici să meargă în districtul Hălmeagului, prin pastorală să lămurească poporul de eroarea sa și să-l readucă la liniște. A primit și din Transilvania răspunsul episcopului Nichitici, care se străduiește în același sens. Pe cei 200 de captivi de aci i-a împărțit în trei clase, în prima clasind pe conducători, ucigași, incendiatori, în a doua pe prădători, în a treia pe cei care au urmat numai *turmatim* poporul scos din minți. Reține pe cei din prima categorie, eliberează pe cei din a treia, dar și pe cei din a doua după ce au restituit prăzile, admonestându-i serios asupra erorii lor. Venind la el sătenii cu preoții lor, îi lămurește asupra mării lor greșeli și-i îndeamnă să trăiască în pace. Acestea cu poporul rătăcit, căci cu nobilii și magnații e mai greu. În Deva se găsesc în mare număr văduve care-și pling soții și copiii uciși, magnați și nobili arși, prădați, reduși la mizerie, care cer despăgubiri și pedepse exemplare. Încearcă să-i aducă la principii mai bune, să-i convingă că nu măcelărirea vinovaților e remediul, aceasta e păgubitoare și pentru puterea publică, și pentru domni pămîntești. Maiestatea sa va avea grijă să readucă siguranța și acum și pentru viitor. Rana e încă proaspătă, nu e timpul remediilor violente. Spre securitatea lor e mai bine să gîndească mai uman ³⁰.

La 26 decembrie face alt raport împăratului. A venit la el episcopul neunit din Arad, care, potrivit ordinului imperial, a fost în ținutul Hălmeagului, unde a adus la pace plebea în speranța ușurării sarcinilor. A venit și episcopul neunit al Transilvaniei relatînd că după ce vicecolonelul Schultz l-a pus în cunoștință de marele număr de răsculați adunați în Munți, încă înainte de sosirea vicecolonelului Kray cu armata, se dusesse la Cîmpeni și convocînd plebea ținutului s-au adunat vreo 600 de oameni, i-a îndemnat să se întoarcă acasă, să rămînă în pace, să-și predea armele, să fie cu ascultare. Poporul a răspuns că aceasta va face, și în semn de ascultare și-a adus puștile și lăncile, promițînd să predea vicecoloneilor și armele care se vor mai găsi la conlocuitorii lor. Decît doar din parohia Albacului numită Arada, unde se spune că s-a retras corifeul Horea, nici preotul nici credincioșii n-au venit. Și protopopul Hunedoarei referă că locuitorii protopopiatului său sînt liniștiți, afară de două sate de uniți din districtul Hașegului, care n-au vrut să vină. Dar se va trimite și la acestea fără întîrziere să le cheme la pace. El, comisarul, ascultă mai departe pe captivi și se străduiește să aducă la pace deplină pe oamenii acestui district ³¹.

Adresîndu-se la 28 decembrie comitatului Hunedoara caută să tempereze nobilimea insurgentă în abuzurile sale, rechizițiile pe care le face pe sate. Comitatul să ia asemenea dispoziții ca poporul fugar să se întoarcă la ale sale, la pace și liniște, iar prăzile să fie restituite în chipul ordonat.

³⁰ Canc. aul. Trans., 100/785.

³¹ Caietele, IX, f. 88—90. Canc. aul. Trans., 139/785.

În raportul din 30 decembrie Jankovich relatează apoi și Cancelariei că pentru liniștirea poporului a utilizat pe episcopii ortodocși din Transilvania și din Arad, încredințând poporul și dându-i speranța că după împrejurări durerile lui vor fi vindecate și sarcinile lui ușurate.

Credincioșii au promis supunere, afară de parohia Albac-Arada, ai cărei locuitori persistă în rezistență. Dar pînă cînd această ușurare nu va veni, e bine armata să fie în gardă, mai ales că nobilimea adunată pentru propria apărare a fost îndrumată să se împrăstie, căci poporul ușor poate fi ațîțat de vreun impostor cu venirea primăverii să se ridice și mai primejdios. Pentru identificarea și restituirea prăzilor a îndrumat comitatul Hunedoarei să-și delege cît mai repede reprezentanții, care împreună cu un ofițer și cu preotul satului să procedeze la retrocedare³².

Cancelaria, înaintînd împăratului raportul observa că, ce-i drept, în-trebuințarea preoțimii române pentru liniștirea poporului poate fi întrucîtva salutară și ea se potrece potrivit ordinelor imperiale, dar nu-și poate ascunde îngrijorarea cite rătălmăciri se pot naște încredințînd popilor misiunea de a tălmăci poporului ușurarea sarcinilor sale. Se știe doar cît de multe noțiuni greșite au și, cum s-a putut vedea, că și în tulburările de acum au fost instigatorii poporului. De aceea trebuie pusă mare grijă, ca nu cumva în privința ușurării să i se facă poporului promisiuni din care ei să deducă lucruri care nu i se pot împlini³³.

Împăratul însă, contrariat, aprobă procedeul lui Jankovich. În promiterea ușurării sarcinilor nu trebuie văzută o greșeală; el mai curînd trebuie încurajat să lămurească poporul cît de bun va fi urbaniul care se va introduce și să pună capăt abuzurilor, în timp ce scopul Cancelariei e să mușamalizeze iarăși totul. Prin ceea ce cu toată siguranța menținerea liniștii va deveni și mai grea, în loc să se folosească prilejul pentru curmarea abuzurilor³⁴.

Mai erau în temnițele comitatului captivi deținuți și de 2—3 ani și nejudecați, care se plîng că sînt tratați acum ca și cei prinși pentru răscoală³⁵.

Sarcina reexaminării celor prinși nu era ușoară. Ei erau mulți și ascultarea lor cerea timp. Mai ales că ascultarea cu *benignum examen* cerea și ea stăruință. Dar timpul Comisiei era limitat, starea oamenilor din închisori și acțiunea de liniștire a poporului cereau în schimb rapiditate.

Temnițele comitatului nu puteau cuprinde atîția captivi, au trebuit improvizate închisori din pivniți. Aci erau înghesuiți peste măsură, tratați neuman, hrăniți desigur mizerabil. Alții se plîng de sete.

În 4 ianuarie contele Jankovich muștra comitatul: Sînt aci întemnițați de opt săptămîni. Aruncați la un loc nu mai pot de sete. Și cum apă nu primesc gratuit, trebuie să o cumpere de la judele arestaților, plătînd

³² Canc. aul. Trans., 579/785.

³³ Szilágyi, p. 164—165. Canc. 579/785.

³⁴ *Ibidem*, p. 165, 196—197.

³⁵ Arh. Comisiei, I, 884—886.

pentru o cofă (*scaphium*) 3 groși, penru un ulcior (*amphora*) 4 creițari. Într-o noapte au murit șapte care cereau apă, dar cum n-au putut-o plăti, n-au primit. Acest chip de a trata pe captivi e împotriva oricărei umanități. Cere informații urgente și numele judei³⁶.

Comitatul răspunde a doua zi. De la Orăștie au fost aduși 36 de prinși. Aceștia oboșiți de drum au cerut apă. Mai întâi li s-au dat două vedre gratis. Apoi judele le-a dat și a treia vadră, pe bani, pe care i-a dat grănicerilor paznici ca să le aducă apa. Aduși ziua-noaptea (de soldații călări — spun cei ascultați), șapte din ei noaptea au murit. Cauza morții puteau fi și infirmitățile lor dinainte. Moartea le-a fost grăbită de faptul că încălziti de drum și mai sporind căldura și prin înmulțirea captivilor din închisoare, au băut apă rece, și se știe că aceasta poate da tulburări care pot duce la moarte. Judele închisorii se numește Ion Ghilea și e din Brad. E foarte zelos, mereu printre ei pentru a-i supraveghea și a preveni vreo evadare. Cum comitatul nu s-a îngrijit să aibă o închisoare publică, în lipsă s-au convertit în închisori pivnițele citorva particulari și de aceea nu pot fi tratați captivii cum ar cere dreptul³⁷.

Ioaneș Muntean, unul din cei eliberați, ascultat la 4 ianuarie în vederea răspunsului, mărturisește că de la Orăștie au fost aduși 36, iar ei erau dinainte 76. Prin această mulțime așa s-au încălzit carcerile, că cei de la Orăștie oboșiți de drum etc. Fu ascultat și confruntat și judele carcerii. Pe acestea își întemeiază comitatul răspunsul.

Se plîng de sete și cei ascultați de Comisie. El și mai mulți oameni la închisoare au îndurat sete — mărturisește Dumitru Brebeniț din Totia. În această noapte (e ascultat în 4 ianuarie) au murit șapte. Strigau după apă dar nici unul n-a primit pentru că nu aveau cu ce să plătească³⁸. Mihai Muncellean din Herepea, de la altă închisoare se plînge la fel. Arestul domnesc îl păzeau haiducii domnești Sandor Mihaly și Lazar. Sandor a dat poruncă să nu le dea apă, a oprit și pe grăniceri care le-ar mai fi putut da. Au fost nevoiți să o cumpere de la soldații regimentului I secuiesc, jumătatea de cupă cu 2 creițari³⁹.

Plîngerile nu încetează nici după plecarea Comisiei. Comitatul Hunedoarei cere comisarului regal să intervină să se aprobe piine din magazia militară pentru întreținerea captivilor și a nobilimii devastate refugiate în Deva. De asemeni paie suficiente sub captivi. Dar pentru a evita pericolul de foc să-i oprească să fumeze, căci ei spun că mai bine renunță la paie decît la tabac⁴⁰.

Mulți din cei prinși fuseseră cercetați înainte de comitate după cele 15 puncte stabilite de Guvern⁴¹.

La cercetare trebuia să se procedeze în spiritul noilor rînduiri, cu „benignum examen”. Comitatele au fost totuși mai insistente. Și au cer-

³⁶ *Ibidem*, II, 245.

³⁷ *Ibidem*, 272—274.

³⁸ *Ibidem*, ascultările de la Deva, nr. 181.

³⁹ *Ibidem*, nr. 191.

⁴⁰ Deva, 11 ian. 1785. *Ibidem*, II, 621—622.

⁴¹ *Quindecim Puncta*. Copie în Arh. Comisiei, V, 386—387; Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 365—368.

cetat nu numai pe cei prinși, au ascultat adesea și mulți martori, țărani, nobili mici, slujbași, dregători. Consemnările sînt adesea lungi, amănunțite, înregistrînd și fapte mărunte, raționamente, vorbe, zvonuri. Mai obișnuite sînt negațiile, mai ales cînd e vorba de faptele proprii. Pe lingă negațiile obișnuite însă comitatele au obținut și multe mărturisiri, chiar dacă mai puțin asupra faptelor proprii a celor ascultați asupra faptelor altora. Azi ascultările sînt o documentație binevenită, aruncă lumini nu numai asupra detaliilor și mecanismului răscoalei, dar și asupra atmosferei generale în care ea s-a petrecut. Ele ne-au putut servi astfel adesea la reconstituirea faptelor, uneori pină în cele mai mici am nute, nu le mai prezentăm aici deosebit. Comisia le-a str ns și ea pentru documentare, le citea uneori celor ascultați, întrebîndu-i dacă își recunosc sau susțin cele declarate ?  r nii, supuși de Comisie acum la o cercetare mai puțin  nsistent , le recunosc, le rectifică sau le reneagă.

Ascultările făcute de Comisie la Deva, păstrate în arhiva sa, se ridică la 195 și au ținut multe zile. Captivii sînt din toate părțile comitatului, din Zarand, de pe Valea H tegului, de pe Mureș. Satul cu cifra cea mai mare e Geoagiul, de unde s nt nu mai puțini de 24. Șoimușul, Mintia, Foltul au fiecare câte 11 la închisoare. Bobilna are 9, Rapoltul, Bradul, Fizeșul c te 7 ș.a.m.d. descresc nd pină la unul, cazul mai multor sate.

Masa mare a celor închiși sînt, firește, iobagi, jeleri. Dar apar și vreo nouă calificați liberi, un fierar, un cioban sătesc, o slugă, o slugă la boi, un spălător de aur. Dar și doi nobili români din Valea Mare.

Ca profesiune c țiva sînt mineri, 3 din Hondol, 1 din Baia de Criș, 2 din Crișcior, 3 din Muncel, 1 din Fizeș. Vreo trei sînt înscrși corăbieri, vreo 4—5 soldați în concediu. Vreo zece sînt juzi sătești și domnești.

Vrec c țiva preoți : Popa Antonie preotul neunit din Folt, Popa Constandin din Rapolt, Popa Toader preotul neunit din Băcăinți, Popa Lazăr preotul unit din Galați, Popa Zaharie preotul unit din Bretea, Popa Dumitru, preotul neunit din Singeorz-Ohaba, fiul preotului din Bretea Mureșană împreună cu tatăl său tot preot. C țiva fierari, 2 crișmari, 1 bucătar. Cei prinși sînt în masă români.

Nu lipsesc însă nici alții, unguri, nemți, țigani. Puțini  ns . De pildă din Șoimuș jelerul Veres Gy rgy, Szabo Marika soția unui vizitiu, Molnar Miklos crișmarul cu soția Bekey Maris, din Mintia Tarsi István, Sz s András, din Bobilna István Georg (?), din Baia de Criș Anka János catolic botezat în legea românească, din Hărău corăbierul Sos Ioseph, din Muncel minerul Andreas Krausz. Și un dezertor din regimentul De Vins, Michel Veiner.

Captivii sînt ascultați fiecare în parte, li se pun anumite întrebări dinainte stabilite, completate, firește, cu altele, explicative, legate de propriile mărturisiri și negații sau de ale celorlalți. Nu sînt confrunțați ei între ei, dar sînt confrunțați adesea cu depozițiile lor anterioare făcute în fața comitatului (dacă au fost ascultați de comitat) sau cu acuzațiile care li se aduc.

Sînt întrebați înainte de toate de ce au fost prinși. Sînt interogați apoi asupra faptelor, făptașilor, conducătorilor, faptelor proprii, asupra cauze-

lor răscoalei și, în sfârșit, dacă li s-a făcut vreo nedreptate din partea stăpînilor sau dregătorilor ?

Profitînd de *benignum examen*, temîndu-se și de consecințe, de răz-bunarea stăpînilor, cei mai mulți neagă : n-au fost, n-au văzut, n-au auzit.

Răspunsurile nu știu, nu știu nimic, nimic ne întîmpină la fiecare pas.

Neagă, de pildă, și soldatul licențiat din Mihăleni, Todor Cleș, care ucisese pe Ladislau Csiszár. El nu s-a alăturat răsculaților, nu știe cine era conducător. Nu știe nici din ce motiv a început tulburarea, a auzit doar că totul a pornit de la popi. Neagă că a ucis pe domnul său Csiszár și pe fiul acestuia. Negînd, împotriva evidențelor totul, e reținut la închisoare ⁴².

Teodor Cleș, după o ascultare militară făcută de locotenentul Papp din regimentul Orosz era soldat încercat, de 49 de ani acum, servise în regimentul Karolyi 12 ani, la carabinieri 13, în regimentul d'Alton 4 ani. E acuzat, firește, de cele făptuite în Mihăleni, împușcarea nobilului Csiszár și a fiului său. Pe Csiszár răsculații, crunt bătut, l-au tîrît de păr prin sat, încît el însuși i-a rugat să nu-l mai chinuie, să-l împuște. La ceea ce Cleș l-a și împușcat în cap de i-a crăpat capul în două (!). A pornit apoi în căutarea celor doi copii. Pe băiat (de 6 ani) l-a găsit în casa iobagului Ion Bejenar și l-a împușcat și pe el numaidecît. În postscriptum locotenentul adaugă că după ce i-a împușcat voia să se căsătorească cu văduva nobilului, dar cum aceasta a fugit în pădure și el pornind să o caute n-a găsit-o, s-a căsătorit apoi cu o romîncă. Pe fetița lui Csiszár a omorît-o Todor Țigan. Nu știu mai mult nici martorii chemați. Atît doar că după prăpăd Cleș a plecat cu răsculații spre Abrud ⁴³. Ceea ce colportează multe scripte că ar fi ținut cu de-a sila în căsătorie pe văduvă nu se dovedește prin nimic.

Mulți dau și amănunte, dar obișnuit asupra faptelor, prăzilor altora, a celor din sat sau a celor veniți. Nu se recunoaște nici unul conducător, dar numesc adesea pe alții. Își recunosc sau reneagă depozițiile de la comitat. Resping acuzele care li se aduc, neagă faptele de care sînt acuzați. Depozițiile lor totuși, chiar dacă nu adaugă mult la informațiile servite de alte scripte ale răscoalei, vin să caracterizeze mentalitatea țără-nească, comportarea țăranilor în fața noilor metode judiciare, dar în parte și optica proprie cu care privesc răscoala.

La prima întrebare cei mai mulți răspund că nu știu de ce au fost arestați. Poate pentru tulburările de acum, se arată a bănuii unii. Sau pentru că au fost bănuți de a fi luat și ei parte la prăzi. Sau pentru că s-a găsit și asupra lor cite ceva. Au fost luați din casă, din cîmp, din drum în timp ce se duceau sau se întorceau de la lucru sau de la vreo altă treabă. Unii din Țara Hațegului presupun că pentru că au cerut sfat vicecolonelului Karp. Ș.a.m.d.

Nu răspund altfel nici preoții. Nu știe motivul nici Popa Antonie din Folt, atîta știe doar că a fost prins și legat în biserică. Popa Costandin

⁴² Ascultări, nr. 192.

⁴³ Arh. Comisiei, V, 53—56.

din Rapolt socotește că poate pentru că el și cumnatul său vicarul din Hondol sînt bănuți de a fi vinovați pentru aceste tulburări, și poate și pentru lucrurile străine care s-au găsit în casa lui. Dar acelea au fost aduse la el de alții. Altfel își face merite, că la el s-a adăpostit două zile preotul maghiar și trei zile nobilul Domokos. Popa Toader din Băcăinți ar fi fost arestat pentru o cutie pe care el a luat-o dintr-o ladă găsită în timpul jafului într-o grădină (!). Popa Lazăr din Galați a fost arestat, mărturisește el, pentru că s-a găsit la el pulbere. Dar el o luase de la un țăran pe țuică, iar acela o avea de la intendentul minier ; o luase cu gîndul să o dea popii Josim pentru un fiu al acestuia care era grănicer (!).

În privința faptelor, prăzilor răspunsurile sînt, firește, foarte variate. Cei mai mulți le neagă, n-au văzut, n-au auzit, n-au fost de față, n-au fost acasă, au fost la lucru, cînd au venit ei era totul ars, prădat. Cei la care s-au găsit lucruri prădate, caută să se dezvinovățească, le-au adus alții la ei, le-au luat din cele risipite de alții, n-au luat ei dar au luat alții, le-au luat ca să nu le ia alții, le-au luat dar le-au dat înapoi, au luat și ei pentru că au luat toți etc., etc.

Jelerul Ion Banciu mărturisește că el împreună cu tot satul au luat și au împărțit porumbul domnesc ca să nu-l care țigani, și în felul acesta îl vor putea restitui domnului lor. Ceea ce în cele din urmă nu s-a întîmplat, căci nu l-a cerut înapoi nimeni⁴⁴. Întrebat de ce au făcut asemenea lucruri neîngăduite, Dănilă Fehete din Mintia răspunde că el a crezut că e mai bine să ia el aceste lucruri prădate ca să le dea înapoi la timp, decît să le fi lăsat risipite pe jos.

Sătenii s-au vorbit între ei, mai bine să ia ei grînele domnești muncite cu sudoarea lor, decît să le ia alții — mărturisește minerul Petru Strungar din Muncel. Florea Iov, crescut la curtea domnului său, întrebat de ce a prădat, răspunde simplu : „Pentru că toată țara a prădat“⁴⁵. Cine a făcut toate acestea ? „Tot poporul împreună“ — răspunde Solomon Tomodan din Zdrapți, supus al lui Adam Kristyori. Unii se plîng că au fost și ei prădați, ca Szabo Hanka din Șoimuș, pe care răsculații au luat-o drept unguroaică. Sau ca crișmarul Dănilă Suci din Șoimuș, prădat desigur o dată cu crișma domnească. Tarsi István din Mintia a fost și el prădat.

Întrebați asupra cauzelor, începuturilor, conducătorilor răscoalei, răspunsurile sînt iarăși variate, dar în genere concordă. Mulți răspund că nu știu cauzele, răscoala a început pe Criș, a venit peste ei. Ei nu s-au alăturat, ori s-au alăturat auzind că e porunca împăratului, sau de teama amenințărilor aceluia. Mulți au auzit sau știu că ar fi început-o un „oarecare Horea“ sau, simplu, Horea.

A fost pedeapsa lui Dumnezeu, porunca împăratului și amenințarea că li se vor arde casele i-a îndemnat să se alăture. După cum a auzit un oarecare Horea a primit poruncă de la împăratul să față așa — răspunde Crișan Lăpădat din Mintia. Un oarecare Horea și Cloșca au vestit toate acestea pe Criș, spunînd că se întîmplă din porunca împăra-

⁴⁴ Ascultările de la Deva, nr. 25.

⁴⁵ Aceleași ascultări.

tului pentru că domnii îi împovărează pe supușii lor cu prea multă muncă. Dar pentru că și el și toți ar fi trebuit să știe că nu putea fi poruncă împărătească și că cei doi sînt răufăcători, de ce au ținut cu ei? Din prostie (Nistor Sudien ? din Mintia). Maier Urs din Șoimuș a auzit încă din vară că Horea lucrează fără încetare să facă dreptate. De trei-patru ani se aude în aceste părți că Horea se străduiește a-i convinge pe oameni să-i scoată pe nobili din țară — mărturisește Ion Borza judele satului Șoimuș. S-a aflat că vine Horea cu oamenii lui să nimicească pe unguri — mărturisește Zaharia Lazăr din Geoagiu. Ignea Bogoslov, judele satului Homorod, nu știe nici el nimic, a auzit numai că toate au pornit de la Horea. Că un oarecare Horea a fost ațîțătorul a auzit și Petru Andra din Boiu. Ațîța numai pretinde că știe și Popa Lazăr, preotul unit din Galați.

Întrebat cum a ajuns răscoala pînă în Baia de Criș, minerul Ion Anca de aci răspunde simplu, că au venit oameni mulți din satele Baldovini, Valea Mare și Tiulești pentru a-i face pe unguri români. De ce au vrut să-i facă români ? Ca să nu mai fie nici un ungur.

Alții știu și de cauze mai generale, pe care le dezvelesc : muncile prea grele, agravarea lor de cînd s-au înscris la Alba Iulia soldați. S-au răspîndit zvonuri despre ușurarea sarcinilor iobăgești, care nu s-au împlinit. I-a revoltat oprirea conscriptiei militare.

Supușii au vrut să se înscrie ostași și n-au fost primiți, de aceea s-au răscolit — mărturisește Stoică Căldăraș din Singeorz-Ohaba. Au fost supuși la mai multe munci domnești de cînd s-au dus la Alba Iulia pentru a se înscrie ostași, iar cei care refuzau să meargă la muncă erau duși cu puterea de husarii regimentului de Toscana — mărturisește Moga Suciuc din Șoimuș. I-a auzit vorbind între ei că ar fi poruncă împărătească de a prăda și ruina curțile nobiliare pentru că trebuie să lucreze prea mult la domni, iar în timpul lucrului nu le dau nimic, nici pîine de mîncare — spune Bekye Maris din Șoimuș. Nu știe altă cauză decît muncile multe și grele, femeile pe deoparte, bărbații pe de alta sînt duși la lucru și ținuți cîte 4—5 zile pe săptămîină. Cînd isprăvesc cu muncile domnești, vin cele împărătești. Acestea sînt mai de îndurat, dar cele domnești sînt de neîndurat. La cosit sînt obligați trei zile pe săptămîină, la strins însă sînt luați săptămîni întregi — spune Szász Andriș din Mintia, supus al domnișoarelor Pogány. Robotele domnești sînt prea grele. Domnului trebuiau să-i lucreze numai trei zile, dar dregătorii îi puneau la 4 sau chiar 5 dacă întîrziu — spune Crișan Lăpădat supus al contelui Iosif Gyulai. Erau mînați la robote fără nici o rînduială și măsură hotărîtă, iar de cînd au fost la Alba Iulia de s-au înscris soldați au fost tratați și mai rău, bătuiți și îndrumați să se ducă la Alba Iulia după puști (Alexandru Drăghieș din Folt).

Răscoala s-a iscat pentru că supușii n-au mai putut îndura muncile grele domnești și s-a răspîndit vestea că ar fi poruncă împărătească să fie eliberați de povara slujbelor — știe corăbierul Ardelean alias Onu Necar (?) din Bretea Mureșeană.

Mihail Muncelean din Hărăpea, soldat concediat din regimentul Eszterházy, drept cauză a răscoalei dă și el muncile grele pe care trebuiau să le facă supușii la domni, iar ca ațîțător pe judele satului. De unde a primit

poruncă nu știe, dar a auzit că ar fi fost poruncă de la împăratul ca să se adune toți pentru a-i alunga pe unguri din țară, iar aceia care nu se vor uni să împlinească porunca, vor fi încuiați în casele lor cu soții și copiii și li se va da foc caselor pe ei. Oamenii au prea puțin pământ și slujba e prea grea — simplifică Lazăr țiganul din Bretea Românească.

Anghel Biniș din Bobilna, supus al văduvei baronului Iosif Naláci, a auzit de la preotul din Bobilna că pentru ușurarea lor a venit rînduiala ca iobagii pe viitor să lucreze numai două zile pe săptămînă, primind pe lîngă mîncare și cîteva groșițe. Ba a auzit că la prădarea din Bobilna a fost și Horea. Andrei Lazăr din Țebea a auzit că e poruncă împărătească ei să primească arme, iar dacă rămîn supuși pentru munci la domni să li se dea plată și mîncare. Și Filip Dănescu din Singeorz-Ohaba, știe că ar fi venit porunci ca supușii să fie tratați cu mai multă blîndețe, dar de atunci au fost și mai aspru tratați. Măgura, Tămașa și alte sate au înaintat memorii împăratului, cerînd ușurare, dar pînă acum fără rezultat. Lăpădat Dănescu din Măgura spune că acum doi ani el a fost ales deputat al satului și el a predat plîngerea împăratului, cerînd să le dea pământ pentru care sînt gata să lucreze și să plătească dare. Memoriul a revenit după cîteva săptămîni la comitat dar de acolo nici un răspuns. Cei din Boiu au înaintat două, Tabla comitatului le-a făgăduit ușurare, dar aceasta încă nu s-a împlinit.

Țiganul Ghiurca din Băcîia a auzit că oamenii ar fi dorit ca să vină cit mai curînd împăratul din nou în țară, ca ei să se poată plînge de grelele slujbe domnești mai ales că au aflat că a trimis o comisie care a hotărît ca ei să lucreze numai două zile pe săptămînă, dar domnii nu țin seama de asta.

Cît pentru început, cei mai mulți știu că răscoala a început pe Criș. Un carecare Horea cu unul Cloșca au pornit-o, spunînd că e porunca împăratului. Lian Adam din Crișcior a auzit că oamenii s-au adunat la Mesteacăn cu gînd să meargă la Alba Iulia pentru dreptate. De văzut însă n-a văzut nici el nimic.

Iosif Păcurar din Hărău a auzit că Horea a adunat oamenii de pe Criș pentru a pleca cu ei la Alba Iulia să aducă arme. Îndată ce au aflat, solgăbiraiele au pornit în căutarea lui, l-au găsit și l-au bătut. La aceasta oamenii s-au îndirjit și au început să prade. Tulburarea a început la Mesteacăn prin Cloșca din Cărpiniș. Cloșca a dat poruncă să meargă din fiecare casă un cm la Curechi. Din Zdrapți s-au dus 13. Acolo au fost întruniți oameni din 40 de sate — mărturisește Solomon Toma din Zdrapți.

Întrebați asupra conducătorilor, în genere îi tănuiesc. Doar din cînd în cînd dau cîte un nume de localnic sau din satele apropiate. Ba uneori dau informații vagi, nehotărîte, simulînd ignoranța. Jelerul din Rapoltul Mare al baronului Daniel Josika, Ion Văcar, a văzut conducător un neamț care vorbea și românește, Ion Lucaciu din Boiu a auzit că au venit trei nemți în sat și au strigat ca sătenii să se unească cu prădătorii, căci altfel le vor pune foc la case. Nu știe pe nici un conducător nici Ion Stanca din Gurasada. A văzut numai un român cu fața rotundă, aprinsă și cu o sabie mică, dar nu l-a cunoscut. Petru Diacu din Covragin însă

mărturisește că cel cu manta care-i conducea era un oarecare Lazăr din Bretea.

Cu atât mai îndrăzneț dezvelesc cauzele răscoalei profitînd de întrebarea ultimă, ce nedreptăți li s-au făcut? Nu toți au îndrăzneala să mărturisească nici aci, dar mărturisesc mulți. Li se fac nedreptăți de domni, de dregători, au fost păgubiți, despoiați de domniilor lor, de soldații care i-au prins. Pe primul plan însă stăruie mereu greutatea muncii iobăgești. Robota e peste măsură, fără o rînduială, de neîndurat.

E suficient să cităm din mărturiile celor din Geoagiu.

Munca pentru domn este de neîndurat — mărturisește Solomon Șuteu iobag al contelui Wolfgang Kuun. El și cu doi frați stau împreună pe o porție de pămînt și fiecare trebuie să lucreze 5 zile pe săptămînă, neprimind mîncare nici o bucată de pîine, iar dacă cer primesc bătăi în loc de pîine. Munca este peste măsură. El cu nepotul lui — mărturisește Ștefan Homorodan iobag al contelui Sigismund Kuun — au împreună o porție de pămînt și totuși fiecare trebuie să lucreze 5 zile pe săptămînă. Pe lângă asta femeile 10—12 zile la curte. La muncă nu primesc nici ei nici o bucată de pîine, iar ce aduc cu ei nu pot mîncă în liniște, căci nu li se dă timpul trebuitor. Personal a trebuit să lucreze pentru domn săptămînă de săptămînă și dacă a vrut să se apere că nu are pîine sau că vrea să cîștige ceva făcînd și altă muncă, era bătut — se plînge țiganul Gheorghe Drăgan supus al contelui Wolfgang Kuun. Paul Lupa, supus al contelui Grigore Kuun, lucrează o săptămînă împreună cu nevasta, cealaltă săptămînă rămînîndu-le liberă. Nicola Solomon, supus al contelui Kuun, mai are doi frați și fără să se țină seama că au mai puțin pămînt decît alții, sînt obligați la 6 zile pe săptămînă, afară de munca femeilor. Domnul le-a luat o vie, de vreo 50 de vedre ardelenesti, fără să le dea vreun ban. Luca Gîrșob, supus al contelui Grigore Bethlen, se plînge și el de grelele munci domnești, de obicei cu palmele 4 zile pe săptămînă, cu vitele 2—3 săptămîni în șir. Și mereu au fost așa de grele. Înainte erau 6, acum numai 4 zile, iar femeile torc fără să li se plătească (Anghel Mohuda, supus al contelui Ladislau Kuun). El a trebuit să facă gratis toată munca de fierărie în casa și curtea domnului său, a fost pus în imposibilitate de a mai cîștiga ceva cu alt lucru (Țiganul Petruț Adam, supus al nobilului Adam Dobaj). Robotele sînt obișnuit 4 zile pe săptămînă, iar în timpul coasei și secerii 3—4 săptămîni în șir (Iosif Albu supus al contelui Sigismund Kuun). Petru Moșdei, supus al contelui Gregoriu Kuun, și el mai are doi frați acasă și fiecare trebuie să lucreze 3 zile, împreună deci 9 zile pe săptămînă. Iar pentru muncile femeilor nu știe nici o măsură. Bărbații 3—4 zile, femeile fără șoroc (Nicoară Savu, supus al comitelui baron Bornemisza). Patru zile pe săptămînă, dar adesea săptămîni întregi (Alb Frenț, supus al baronului Josika). Doar Vasile Petru, jelerul preotului reformat face numai o zi pe săptămînă. Situații variate deci, de la stăpîn la stăpîn, în același sat, dar grele toate.

Plîngeri asemănătoare din multe alte sate, Șoimuș, Folt, Bobîlna, Vilcele, Fizeș, Sălașul de Sus, Rîușor și altele. De aceeași părere e și Popa Toader, preotul neunit din Băcăinți. Oamenii sînt prea îngreunați

cu munca și de mult timp o prestează săptămîni de-a rîndul. El cînd a vrut să se facă preot s-a răscumpărat de la domnul său cu un ducat pe an, dar acum trebuie să plătească anual 8 florini. Este o nedreptate că trebuie să muncească la domn de luni pînă sîmbătă în fiecare săptămîină de 14 ani înoace — se plînge Ianeș Bonta din Sebeșel, supus al contelui Kendeffy. Robota domnească ține toată săptămîina, nemaisocotind munca femeilor (Gheorghe David din Fizeș, supus al doamnei Herneyei). Înainte lucrau de obicei 4 zile pe săptămîină și primeau și mîncare, acum lucrează 6 și nu primesc nimic de mîncare (Mihai Belea supus din Riușor al lui Samuel Kenderessy). Robotele sînt prea grele și fără rînduială. Pentru muncile de căpetenie sînt luați două, trei și mai multe săptămîini în șir și sînt ținuți în lucru fără să li se dea vreo bucată de pîine. Au trimis în anul trecut o plîngere împăratului despre aceasta (Petru Andra din Boiu, supus Bartsay). Robotele domnești sînt prea grele, sînt 4 zile pe săptămîină și în afară de asta trebuiau să facă și clacă de patru ori pe an. Pe deasupra femeile trebuiau să lucreze gratuit. Și au fost din totdeauna așa de grele (Dumitru Crișan din Bobîlna, supus al vîduvei baronului Iosif Naláczii).

Robota domnească, 3 zile cu vitele sau 4 zile cu palmele e grea și aceasta ține din totdeauna (Andrei Hobian din Sălașul de Sus).

Doar Iacob Călina, judele domnesc din Grid al contelui Gheorghe Bánffy nu se plînge de nimica și își acopere stăpînul. Slujba în sat e împărțită așa — spune el — că pe o porție de pămînt vin trei supuși și fiecare lucrează pe rînd cite o săptămîină, în timp ce ceilalți doi sînt liberi.

Comitele suprem al comitatului, baronul Ioan Eornemisza se plasa se pare în frunte și în muncirea iobagilor săi. Marian Crișan, supusul său din Bretea Mureșană, ne lasă să ne închipuim dreptatea pe care o așteptau iobagii de la mai marele comitatului. Slujbele domnești sînt de neîndurat, se plînge supusul său, vara țineau cu bărbat, cu femeie, cu vite toată săptămîina, iarna patru zile pe săptămîină, iarăși bărbat, femeie și vite. Nu le rămînea timp nici măcar să meargă la moară, să macine făina de pîine pentru ei și copii. Dacă vreunul dintre supuși, fiind la strîmtoare, părăsea lucrul în acest timp, primea 25 de bite și 8 zile de arest. La arestarea lui, domnul le-a luat tot ce au avut și nu le-a dat înapoi nimic. E de înțeles de ce comitele nu se simte în siguranță aici în cetatea Devei, trebuie să-și caute refugiul în cetatea Sibiului !

Cazuri individuale felurite. Pe Mihai Cozian din Hărău, murindu-i tatăl încă din copilărie, domnul său Ioan Zeik l-a luat la el în casă. În schimb i-a luat toată moștenirea rămasă de la tatăl său, doi boi, un car, 2 vaci, 30 mierțe de grîu, 30 de porumb, promișînd să-i restituie totul la căsătorie. Dar nici el nici mama lui n-au primit nimic. Au acum numai un pămînt mic, dar și pe acesta numai în parte, jumătate îl lucrează pentru domnul său. Asemănător e și cazul soldatului licențiat Ion Bistrean din Totia, acum de 43 de ani. În anul trecut i-a murit tatăl, anul acesta fratele. După moartea lor domnul Samuel Apáty a luat întreaga moștenire a tatălui lor, 2 boi, car, plug, bucatele de mai multe feluri, casa, șura, și nu vrea să-i despăgubească

nici pe el, nici pe cei doi orfani ai fratelui său. La fel se plînge și minerul Costan Miritan din Crișcior : domnul său Ștefan Kristyori i-a luat cei doi boi și tot ce a avut în casă și încă nu i-a restituit nimic.

Cei doi nobili au fost prinși pentru că au refuzat să dea porția pentru armată, desigur sub motiv că sînt nobili. Se plîng că locotenentul le-a luat și diploma nobiliară.

Se plîng mulți de abuzurile soldaților și ale stăpînilor, de lucrurile pe care li le-au luat la arestare.

Lui Ion Romoșan din Bobilna soldații din regimentul Orosz cînd l-au arestat i-au luat 25 de groșițe bani, 20 de coți de pînză, 2 haine și nu i-au dat înapoi nimic. Lui Ștefan Gheorghe husarii din regimentul de Toscana i-au luat cînd l-au arestat o slănină întreagă și toate rufele din ladă. Aceiași husari au băut la el acasă 20 de vedre de vin, au mîncat un porc tăiat de curînd, au dus 20 de coți de pînză și rufe albe femeiești. Lui Ion Muntean i-au luat o pușcă, 25 florini bani, o căciulă, rufe, 30 de piei de miei, 5 vedre de vin. Lui Afiron Gîrșob 90 de vedre de vin, 10 cupe de rachiu, toate uneltele din casă. Lui Costan Hirizan din Crișcior domnul său Ștefan Kristyori i-a luat cei doi boi și tot ce a avut în casă și încă nu i-a dat înapoi nimic. Lui Iosif Sos nobilii care au venit din Deva în căutarea lucrurilor prădate i-au luat 8 florini. Lui Iosif Păcurar din Hărău husarii i-au luat 10 măsuri de tabac. Lui Nicolae Crișan din Hărău, cum soția lui n-a îndrăznit să stea acasă, i-au luat totul din casă, nu știe însă cine. Preotului unit Popa Zaharie din Bretea dragonii din regimentul Württemberg i-au luat 14 $\frac{3}{4}$ florini ungu-rești, o șea, o căciulă și tot ce au mai găsit în cameră. Ș.a.m.d.

Din Deva Comisia mai cere și comitatului Arad să expedieze pe cei din Zam prinși de comitat, ca să fie judecați aici, ținînd de acest comitat. A curs corespondența între 25 decembrie și 22 ianuarie în privința lor, dar se vede încă fără rezultat, căci comisarul în 22 insistă din nou pe lingă vicecomitele Forray pentru transpunerea lor. Mai dispune și ca popa și subjucele din Zam să fie lăsați liberi și trimiși acasă, dar cu muștrarea ca de acum încolo să fie mai cu băgare de seamă, să nu dea crezare zvonurilor deșarte, să îndemne la restituirea prăzilor și să indice pe cei la care se găsesc ⁴⁶.

Cu data de 5 ianuarie contele Jankovich și dispune comitatului ca din captivi 94 să fie eliberați ca mai puțin vinovați, rămînîndu-le drept pedeapsă închisoarea de pînă acum. Horea și Cloșca acum sînt prinși, cu ceea ce se speră că ațîțarea relelor a fost în mare parte tăiată ⁴⁷.

În 5 ianuarie Jankovich scrie cancelarului că ascultarea celor 200 de prinși a terminat-o, pe răufăcătorii mai mari pînă la noi dispoziții îi

⁴⁶ Arh. Comisiei, I, 949—950, II, 278—279, 281.

⁴⁷ *Ibidem*, I, 318—319.

menține închiși, 94 cu vinovăție mai mică, care și așa și-au luat pedeapsa cu închisoarea de pînă acum, i-a lăsat liberi, plîngerile primite le-a transpus comitatelor pentru cercetare. A stabilit și modalitățile restituirii prăzilor. Mîine va pleca la Alba Iulia unde îl așteaptă cercetarea a peste 300 de captivi, precum și a lui Horea și Cloșca aduși acolo ⁴⁸. Ultima ascultare poartă într-adevăr data de 5 ianuarie.

Și apoi adresează unul direct împăratului, în 6 ianuarie, reluînd cele relatate în 23 decembrie. Încă înainte de a sosi la Deva, grija lui principală a fost, spune el, să nu fie condamnați și executați cei care se găseau în închisori. A aflat aci aproape 200. I-a examinat fără încetare și pe aceia care au alergat numai și ei cu poporul scos din minți îi lasă liberi dojenindu-i să rămînă în liniște și să asculte de mai marii lor. În privința plîngerilor în legătură cu urbariul îi lămurește și-i asigură că împăratul se va îngriji să se facă o rînduială. Va decide și asupra altor plîngeri ale lor după ce va afla adevărata stare a lucrurilor. Rana este încă proaspătă și nu întrebuițează remedii violente, speră însă ca prin măsuri în interesul atît al comunității cît și al persoanelor private să-i convingă că există și un mod mai bun de a-și dobîndi siguranța și de a gîndi mai uman ⁴⁹.

Comitatul nu putea fi mulțumit, firește. Se crede mereu în primejdie, cu venirea primăverii răscoala ar putea reizbucni, la ceea ce face atent și pe contele Jankovich. Comitatul fiind vecin cu Ungaria și cu Țara Românească, la cite tilhării și primejdii nu e expus — scrie în 2 ianuarie Comisiei. Pentru siguranța comitatului și a cetățenilor cere să intervină la împărat să aprobe 100 de panduri ⁵⁰.

În 5 ianuarie încearcă să-l alarmeze că în părțile de munte ale Țării Românești un corifeu periculos pregătește răscoala pentru primăvară. Și acest caz ca și altele o arată cert că plebea românească pe amîndouă nările suflă tulburări și răscoală. Cer siguranța vieții și bunurilor lor ⁵¹. Comitele suprem nici el nu se simte în siguranță aci, căci, sub pretextul că își are moșia departe de aci, cere lui Jankovich să intervină la împărat să nu fie obligat la prezența permanentă la locul slujbei, în lipsa lui putînd purta treburile comitatului și subalternii săi ⁵².

Nobilimea, firește, nu-și ascundea indignarea pentru indulgența Comisiei. Comisarii regești se poartă tare moale cu rebelii prinși. Tabla comitatului Hunedoara rămîne uimită cînd vede că după puțină ascultare li se dă drumul. Din aceasta nu se prevede ceva bun pentru viitor —

⁴⁸ Canc. aui. Trans., 742/785.

⁴⁹ Densușianu, p. 336—337 ; Szilágyi, p. 163—164.

⁵⁰ Arh. Comisiei, I, 102—103.

⁵¹ *Ibidem*, 324.

⁵² *Ibidem*, 78—79.

scria din Sibiu Ioan Gillyén cancelarului la 29 decembrie⁵³. Baronul Ioan Bornemisza, comitele comitatului, atrage și el la 11 ianuarie comisarului atenția că cei încarcerați trebuie să fie judecați de comitat după legile patriei⁵⁴. Cineva adresându-se în 26 ianuarie din Deva vicecomitelui se arată contrariat de eliberările de captivi vinovați de toate nelegiuirile, fără pedeapsă. Eliberatul nepedepsit ride, își bate joc, insultă cu-tezător⁵⁵.

LA ALBA IULIA

De la Deva Comisia pleacă la Alba Iulia. Încă la 1 ianuarie contele Jankovich anunță comitatului Alba statul ei personal, în vederea încarcerării: comisarul regal cu un *aulae praefectus*, cu 2 bucătari și 4 servitori, generalul Papilla cu căpitanul adjutant, cu furierul, bucătarul și altă servitorime, conții Barkóczy și Illésházy cu servitorii lor, cancelaria: secretarul Trajcsik, 1 *domesticus secretarius*, cu trei inși lucrând în cancelarie, un interpret de limbi, dregător cameral din Banat⁵⁶.

Notarul (*actuarius*) Comisiei era căpitanul Knaabe, iar interpretul exactorul cameral Friedrich Eckhard. Contele Jankovich e găzduit în mănăstirea trinitarienilor, desființată de Iosif II. Acolo se țin și ședințele Comisiei. Generalul Papilla ocupă etajul de sus al noului spital. Tinerii conți Illésházy și Barkóczy numai însoțeau pe contele Jankovich, fără rol special în Comisie⁵⁷. Erau ajutoare sub titlu de inițiere.

Condițiile în care erau ținuți captivii nu erau deloc mai bune decît la Deva. Sutele de oameni erau înghesuiți în cazematele subterane ale cetății.

Încă la 28 decembrie generalul Fabris prevenea pe contele Jankovich asupra condițiilor mizerabile în care viețuiau. După cum e informat de generalul Pfefferkorn, la Alba Iulia cei prinși se îngrămădesc extraordinar. Se găsesc de acum 300 și sosesc zilnic și alții. Cum acești oameni, fie din cauza relei subzistențe sau înghețului, fie din cauza înmulțirii lor continui și a bolilor care bîntuie printre ei, ar putea unii să se prăpădească și sînt numai spre povara cetății, îl solicită să ia dispoziții ca cei care au săvîrșit numai infracțiuni minime să fie eliberați, nefiind nevoie de prea multă cercetare⁵⁸. La ceea ce contele Jankovich răspunse din Deva la 31 decembrie că între timp a dispus comitatului Alba, ca pînă la sosirea lui pe arestați să-i distribuie în mai multe închisori și să-i provadă cu de ale mîncării zilnic cît li se cuvine și dacă n-ar mai fi loc pentru ei, pe unii, care sînt pasibili de pedeapsă mai mică, să-i lase liberi⁵⁹.

⁵³ Arh. Istorică, fondul Bánffy I.

⁵⁴ Arh. Comisiei, II, 610.

⁵⁵ Arh. Istorică, fond Szentkirályi.

⁵⁶ Arh. Comisiei, I, 63—65.

⁵⁷ Szilágyi, p. 216—217.

⁵⁸ Arh. Comisiei, I, 1248.

⁵⁹ *Ibidem*, I, 1250.

Pentru starea în care se găseau într-adevăr cei închiși e suficient să cităm petiția sergentului (*Führer*) Ungváry din regimentul Orosz, care a făcut multe săptămâni de pază, adresată în 21 ianuarie Comisiei. A făcut de pază la vreo 300 de iobagi închiși în cazematele subterane peste zece săptămâni, cu o ireproșabilă sirguință, în cele mai dure condiții, cu o incredibilă primejdie a sănătății și măcinare a puterilor sale. Nu fără scîrbă trebuie să spună cît a fost silit să inhaleze, cu prilejul distribuirii pîinii și vinului pentru bolnavi și extradării celor de cercetat și în altele nenumărate cazuri, pestilențiala și execrabilă putcare condensată în subteranele (*cryptis*) întunecoase, așa încît, cu toată robustețea trupului său, a trebuit să cadă bolnav la pat 12 zile. Ca să nu mai vorbească de scîrnava murdărie, de belșugul gingăniilor de care era peste măsură chinuit și pe care trebuia să le ducă în hainele sale acasă, să se curețe, de cite mii de pași a trebuit să facă înainte și înapoi. Comandantul cetății și ceilalți comandanți militari cunosc prea bine aceasta și nu vor refuza să dea dovada cuvenită. Cere o recompensă corespunzătoare sarcinii sale grele și durissime⁶⁰.

În asemenea condiții n-a întirziat să izbucnească o molimă, cu multe cazuri mortale, care de la captivi s-a extins asupra soldaților de pază și apoi asupra Comisiei însăși. Mihail Brukenthal, care între timp — prin decretul imperial din 3 ianuarie comunicat lui de Guvern cu data de 17 ianuarie⁶¹ — e asociat și al Comisiei, sosind la Alba Iulia, i-a anunțat contelei Jankovich numaidecît dorința de a-l vedea. Acesta nu l-a primit însă, sub motiv că e bolnav. După insistențe l-a primit a doua zi. L-a găsit într-adevăr în pat, se plîngea de slăbiciunea trupului⁶². În 30 ianuarie îl știe tot timpul bolnav, de cînd a venit o singură dată nu l-a găsit în pat, ceea ce stînjenește mersul cercetărilor. Doctorul (Burrutz) care-l îngrijește, spune că sînt dureri reumatice care după toate aparențele nu vor ceda degrabă. În genere sînt foarte mulți oameni bolnavi, numai în spitalul militar sînt acum 99. Sufăr de friguri (febră) mari. Se teme că dacă vor mai rămîne mult timp aici se vor îmbolnăvi cu toții⁶³. Contele Jankovich zace încă bolnav, de asemenea și oamenii lui — scrie și la 1 februarie guvernatorului⁶⁴. În 2 februarie Jankovich însuși scrie vicecancelarului, contele Carol Pálffi, că de 12 zile e legat de pat⁶⁵. În 8 februarie apoi Mihail Brukenthal scrie guvernatorului că aproape toți membrii Comisiei s-au îmbolnăvit de friguri : contele Jankovich, generalul Papilla, secretarul Trajsik și ceilalți ai casei⁶⁶. În aceeași zi îi comunică ceea ce nu știuse dimineța cînd a scris, că ieri seară căpitanul Knaabe, adjutantul generalului Papilla, a murit în urma epidemiei care bîntuie aci. Și foarte ușor s-ar putea întîmpla să-l mai urmeze cîțiva din Comisie. Dacă starea contelei Jankovich s-ar agrava, îi va da

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 433.

⁶¹ *Ibidem*, III, nr. 400.

⁶² „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 783—785.

⁶³ *Ibidem*, p. 788—789.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 792.

⁶⁵ Arh. Comisiei, nr. 528.

⁶⁶ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 798.

de știre guvernatorului prin ștafetă, căci dacă ar muri s-ar ivi o serie de neplăceri pe care va trebui să le cunoască ⁶⁷.

La 9 februarie despre boala contelui relatează cancelarul chiar secretarul contelui, Adam Trajcsik. După cum însuși spunea în 2 februarie, — scrie secretarul — e chinuit de o artrită acută (*vehementius*), dar curînd i-a izbucnit și o febră rea, sînt de-acum patru-sprezece zile de cînd gravitatea bolii nu cedează. De șapte zile e în continuare călduri, abia conștient de sine, are felurite năluciri. Medicul comitatului mișcă totul să-i salveze viața. Pentru mai mare siguranță au fost chemați și medicii de Sibiu, de Cluj, de Tîrgu Mureș, ca în sfat comun să-i prescrie cele mai eficace medicamente și ei vor veni mîine. Cum excelența sa nu mai poate fi de față și nimic nu mai poate lucra, iar consilierul (Mihail) Brukenthal întors de la Abrud, unde cu mare solemnitate a gratificat pe cei care au prins pe Horea și Cloșca, de teama să nu contracteze și el boala s-a dus la Sebeș, rămînînd acolo pînă cînd excelența sa se va tămădui. Generalul Papilla de patru zile a căzut și el bolnav, acum însă se îndreaptă, preacredinciosul său căpitan Knaabe, pe care l-a avut de ajutor pe lîngă sine însă a murit *ex febris maligna* și azi a fost înmormîntat. Toți cei din jurul excelenței sale, în afară de trei sînt loviți de molimă, și el, secretarul, de patru zile e tare doborît, o îndură în casă, și azi doar atîta putere a găsit să scrie, în cele mai mari dureri de cap, această scrisoare. Boala contelui într-atît s-a gravat, de chiar dacă se tămăduiește, multă vreme nu va fi în stare să lucreze. Deși speră și dorește ca excelența sa să scape de moarte, pentru cazul că totuși maiestatea divină îl va chema în nemurire, întreabă ce să facă cu actele (Comisiei) care s-au strîns, al căror număr merge spre șase sute ?

Cancelarul răspunde la 21 februarie că intenția împăratului, pe care și-a notificat-o, e ca pentru cazul decedului contelui Jankovich treburile Comisiei să fie cedate generalului Papilla ⁶⁸.

În 13 februarie însă comunicarea lui Mihail Brukenthal, acum din Sebeș, e mai liniștitoare. Starea sănătății contelui Jankovich s-ar afla în afară de orice pericol. Generalul Papilla și el îi scrie că și starea sănătății sale începe a se îmbunătăți. I-a sfătuit să părăsească îndată ce vor putea Alba Iulia și crede că și sfatul celor trei doctori, Pataki, Burutz sau Brusz și Kassai, va fi același. În tot cazul pînă la însănătoșirea contelui Jankovich vor mai trece cîteva săptămîni ⁶⁹.

Relatarea baronului Simion Kemény însă nu e tot atît de liniștitoare. Răspunzînd la scrisoarea din 19 februarie, în care guvernatorul observa că n-a mai primit relații de mult, se scuză cu epidemia. De mai mult timp unii sînt bolnavi. E bolnav și Francisc Făbján, asesor al Tablei, *physicus et chyrurgus comitatensis*, a fost încredințat altul să-l înlocuiască la izolarea captivilor bolnavi în spital. E bolnav scribul Tablei. Chiar și comisarul regal însuși cu consilierul Trajcsik și unii din servitori. Generalul Papilla cu căpitanul său adjutant au luptat greu cu boala. Rînd

⁶⁷ *Loc. cit.*

⁶⁸ Canc. aul. Trans., 1277/785.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 798—799.

pe rînd, consilierul, căpitanul, chirurgul comitatului au decedat. Vice-comitele din Aiud, sănătos, aici s-a îmbolnăvit și a murit. (E vorba de înverșunatul adversar al țărănilor, Ladislau Balo.) Morbul care bîntuie a erupt de la captivii numeroși, care au trebuit să fie ținuți îngrămădiți pînă la venirea Comisiei, deși cei bolnavi au fost separați în spital cu grije ⁷⁰.

Chirurgul regimentului Orosz își cere mai apoi remunerația pentru a 143 tratați de el ⁷¹.

Profesorul Gabri, scriind și el din Alba Iulia dă informații asemănătoare. El e nerăbdător că nu pier mai mulți, de încetineala și indulgența cu care lucrează Comisia. Închiși sint vreo 400 în cazemate, care unul peste altul crapă (*döglenek*) — cuvîntul înseamnă exclusiv moartea animalelor, și ieri unul după altul patru au înțepenit — scrie el. „Dregătorii comitatului ar fi trimis mare parte din ei pe cealaltă lume, dar maiestatea sa a suspendat execuțiile, rinduind doi comisari regali, pe contele Jankovich și pe generalul Papilla. Aceștia au și sosit în simbăta trecută, se va vedea ce vor face, căci pînă acum n-au făcut încă nimic“ ⁷².

În 12 februarie, cînd scrie a doua scrisoare, molima luase proporții. E teama că și cei care au rămas să fie judecați de comitat rînd pe rînd să nu crape (*ne döggöljenek*) — scrie Gabri —, pentru că de săptămîni încoace mor pe rînd nu numai robii, ci și alți oameni, de treabă, „numai din cetate în-groapă șase șapte pe zi, în orașul de Jos, mai ales în Lipoveni morții sint fără număr. În cetate într-o noapte, cea de 27 ianuarie, au murit episcopul, Maior, doctorul De Marc cu felcerul său Iosif Borbély. Episcopul Maior a fost condus cu mare pompă după obiceiul românilor la mănăstire, de acolo a doua zi a fost dus la Blaj, unde l-au înmormîntat duminica trecută“. A murit și soția lui Sigismund Bartsai, refugiată aci. „Alaltăieri au îngropat pe căpitanul adjutant al generalului Papilla, generalul însuși e la pat, de asemeni contele Jankovich cu unii dregători ai curții sale, de vreo citeva zile are neconținut aiureli. Joi în 10, în zori, au trimis trei curieri, unul la Sibiu la Wolleben, altul la Cluj la Pataki, al treilea la Tîrgu Mureș la Zagoni. Wolleben neputînd veni a trimis în locul său pe doctorul Kassai, doctorul Pataki a venit el, amîndoi au sosit ieri noapte cu poștalionul, doctorul Zagoni e așteptat în orice ceas. Doctorul Eurutz de zece zile e lingă el. Ieri și azi au ținut consiliu medical, ce vor putea face, urmarea va arăta. Chirurgul regimentului are puține speranțe în privința lui. Îi va cădea bine comisariatul dacă-și va lăsa aci oasele“ ⁷³.

În 2 martie scrie din nou : „Contele Jankovich miine pleacă la Timișoara, dar cu mai puțini acum decît cu cîți a venit, căci tovarășii consilierului Trajcsik s-au mutat în săptămîna trecută pe cealaltă lume. Pe domnul Ladislau Balo, vicecomitele ordinar al nostru l-au înmormîntat duminica trecută în Aiud calvinește“ ⁷⁴.

⁷⁰ Guv. Trans., 1785, nr. 1459.

⁷¹ Arh. Comisiei, nr. 691.

⁷² Copii B. Török.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ „Apulum“, V (1964), p. 420, 422.

Apreciind serviciile laudabile ale medicului (*physicus*) comitatului Hunedoara, Ladislau Brusz, începînd încă din 1775, Jancovich îl recomandă, sub semnătură personală, la 10 martie 1785, în locul medicului cameral decedat. Pe lângă că are doctoratul și o practică îndelungată, i-a fost de mare ajutor în morbul grav de acum ⁷⁵.

Pînă la urmă s-a îmbolnăvit în Alba Iulia și doctorul Brusz (*Bratz*, dar el trebuie să fie) și în 18 martie moare la Orăștie ⁷⁶.

La Sibiu veștile sînt alarmante. La 4 martie Ioan Pap scrie lui Emeric Daniel la Roma că în Alba Iulia boala a izbucnit din pricina celor închiși. Aceștia într-adevăr au infectat aerul — scrie el — că numai cit nu s-a iscat ciumă. Contele Jankovich însuși a bolit mult. Secretarul care a fost în același timp și consilier regal, precum și adjutantul generalului Papilla au murit amîndoi *ex febra putrida*, boală care într-adevăr într-atîta s-a revărsat în Alba Iulia, că dintr-o companie 80 de soldați a trimis pe cealaltă lume. Numai din Daia au murit 60 de oameni de pe moșia episcopală, din cei aduși pentru curățatul cazematelor din Alba Iulia, după ce s-au întors acasă, pătrunși de aburii pe care i-au lăsat acolo românii închiși ⁷⁷.

„*Siebenbürger Zeitung*“ insinuează că deținuții au adus cu ei molima. S-a avut doar grija curățeniei, aerisirii cazematelor, scoaterii la aer a oamenilor. Ba s-au găsit și alte cauze ale molimei, schimbarea deasă și contrastantă a timpului, peste vîntul cald de sud suflînd cu putere vîntul tare rece de nord, oboseala interogatoriului și altele. Amîndoi comisarii însă sînt mai bine — scrie în numărul din 28 februarie.

Așa stînd lucrurile, au trebuit să întîrzie mult și lucrările Comisiei. Ascultările au trebuit și ele întrerupte. Două săptămîni, din 6—18 februarie nici n-a mai fost ascultat nimeni.

Nu puteau fi tratați mult deosebit deosebit captivii nici în alte închisori.

Cum puteau fi tratați în închisoarea Abrudului, o putem presupune din plîngerea Ioanei Comșa, soția minerului Marcu Balos din Abrud. Acesta zăcea la închisoare de trei săptămîni. Era prinsă și fiica sa Voichița, iar soția era liberă numai pe cauțiune. În 6 noiembrie, la prădarea Abrudului, servitorul nobilului Laurențiu Miko, cu numele Ghiurca, a prădat aurul stăpînului său și acesta l-a acuzat, fals spune femeia, de complicitate și pe miner. Așa a fost supus la torturi și bătăi, a trebuit să îndure, în trei rînduri, 210 bîte ca să-și măturisească vina. Zace acum zdrobit la închisoare — se plînge Comisiei femeia ⁷⁸.

La Alba Iulia pe Comisie o aștepta o sarcină mult mai mare. Numărul deținuților, care trebuiau ascultați, întrecea mult cifra de 400, și trebuiau ascultați și judecați căpitaniii răscoalei. Ascultarea ținu mult, din ziua de 10 pînă în 22 ianuarie, în care timp fură examinați 449, iar

⁷⁵ Canc. aul. Trans., 5154/785.

⁷⁶ Arh. Comisiei, nr. 678 (III, 1187—1190).

⁷⁷ Scrisoarea în Biblioteca Batthyáneum, Alba Iulia, Copii B. Török.

⁷⁸ Abrud, 26 ian. 1785. Arh. Comisiei, III, 474—476.

în 19 februarie alți 12, încheindu-se cu al 461-lea. Ascultarea căpitanilor cu confruntările continuă pînă în 24 februarie.

Marea masă a celor prinși era, firește, din părțile cuprinse de răscoală ale comitatului Alba. Dar sînt și din comitatul Hunedoarei, al Clujului, al Sibiului. Lista satelor din care sînt e lungă, de aproape 100, și cifrele lor sînt variate. Cea mai ridicată cifră a dat-o Vințul; de aci se află în închisoare nu mai puțin de 43 de inși. Din Vurpăr sînt 10, din București 20, din Curechiu 7, din Trăscău 12, din Bedeleu 14. Cifre variabile și din Munți: din Lupșa 15, din Sălciua 35, din Cîmpeni 26, din Bistra 5, din Abrud-Sat 5, din Rîu Mare 21, din Vidra 9, din Baia de Arieș 9, din Mogoș 9. Ș.a.m.d.

Ei sînt în masă români. Apar însă printre ei și cîțiva unguri, din Trăscău vreo 10, din Roșia 3, minerii (*aurifossore*) Székely Pista, Székely János și Francisc Janki, din Vinț vreo 2—3. Un secuier liber din Hărăstaș. A fost prins în Zlatna de căpitanul Richard găsindu-se la el lucruri prădate. Libertinul neamț Simion Burgus din Abrud, prădător, găsindu-se la el corp delict. Ungurii au spus că și el a fost cu hoții și l-au prins — se apără el. Ungur trebuie să fie și Nagy Istvan din Chiochiș, iobag Wesselényi, prădător găsit cu corp delict, care apare printre prinșii comunicați de comitatul Alba⁷⁹. Baranyi János locuitor în Telnă, închis și el, e născut în Schemnitz.

Printre cei închiși și doi copii de 13 ani. Se găsea și soția de 52 de ani a lui Dumitru Todea. A fost prinsă în 9 noiembrie, cînd sub pretext că dă de pomană a dat bărbatului său de la închisoare o pîinișoară⁸⁰. E eliberată fără pedeapsă între 20 și 26 noiembrie. Patru sînt notați ca fiind iobagi ai episcopului român, 2 din Tiur, 2 din Remetea. Ce doi din Tiur (unul e ungur reformat) au fost prinși fără pașaport, cei doi din Remetea sînt notați *praedalo tolvaj*. Unul din Rîu Mare a fost prins numai pentru că atunci cînd au prins pe tovarășul său a dat să fugă⁸¹.

Cei prinși sînt în masă iobagi, jeleri. Dar sînt și mineri. Apoi țigani, și chiar cerșetori. Sînt apoi un număr de preoți: preotii Popa Constantin din Crișcior, Popa Avram din Uibărești, Popa Ion din Mesteacă, Popa Ion din Romos, Popa Simion din Rîmeț, Popa Gherman din Pîclișa, Popa Ion Crișănuț din Bistra, Popa Petru din Lupșa, Popa Petru Nicola din Arada, Popa Ioan din Balomir, Popa Nicolae și Popa Ion din Mihalt, preotul unit Popa Gavrilă Sulare din Mogoș.

Muriseră și aci mai mulți, 12 de la închisoare în spitalul din Alba Iulia. Mai mulți au fost eliberați de comitat înainte de sosirea Comisiei sau înainte de interogatoriu.

Dar Comisia n-avea să afle prea mult nici din ascultările de aci. Țăranii, profitînd și aci de *benignum examen*, în genere neagă, adesea împotriva tuturor evidențelor. Rar își mărturisesc faptele și nu prea des mărturisesc nici pe ale altora.

⁷⁹ *Ibidem*, II, 840—853.

⁸⁰ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 265—271.

⁸¹ *Ibidem*, p. 271.

Comisia nici ea nu insistă. Pe măsură ce operația se prelungește, ascultările sînt tot mai sumare. După cîteva întrebări de rigoare și răspunsuri negative, pe cei mai mulți îi clasează în categoria a treia și-i eliberează pe lîngă muștrare aspră „să nu mai comită asemenea fapte, să fie ascultători și să stea liniștiți la casele lor“. Reține la închisoare pentru a fi judecați pe urmă pe cei socotiți mai vinovați sau pe apropiații căpitanilor, de care mai era nevoie la ascultarea și judecarea lor.

Întrebați de ce au fost prinși și în ce împrejurări, răspunsurile sînt obișnuit evazive. Nu știu de ce, unii bănuiesc numai că pentru tulburările de acum sau pentru că s-au găsit la ei lucruri prădate. Au fost prinși de nobili, de dregătorii comitatului, de armată, în împrejurări felurite, cînd mergeau sau veneau de la lucru, de la treburi, au fost luați din cîmp, de pe drum, de-acasă.

Lupu Sigheran din Almașul Mare a fost prins de judele minier Zelenkai cînd s-a dus să-și ia salariul de miner. Petru Adam din același sat a fost prins în Cibu cînd își căuta calul pe cîmp. Lupu Lucaciu din Sulighet a fost prins de cetățeni din Alba Iulia, pe cîmp, socotindu-l prădător. Au și luat de la ei cîteva lucruri, sub motiv că le-ar fi prădat de la Vinț. Gheorghe Hărăguș din Dupăpiatră cînd a vrut să meargă la lucru la Cricău, nu știe de ce. El n-a prădat doar nicăieri și nici altceva n-a făcut. Din Curechiu, din București, din Tîrnava, din Prihodiște, din Birtin și din alte sate mulți mărturisesc în șir, probabil înțelegi în închisoare, că au fost prinși pentru că au vrut să meargă din porunca judeului la Alba Iulia să afle dacă vor fi primiți militari sau nu, sau au fost prinși în drum spre Alba Iulia. Pe Ion Earb cînd mergea după leacuri. Popa Avram din Uibărești și Popa Ion din Mesteacăn au fost prinși din porunca episcopului, dar nu știu nici ei de ce. Popa Ion din Romos cînd se ducea la Blaj pentru sfințire. Ș.a.m.d.

Cît privește faptele, cei mai mulți personal n-au făcut nimic, n-au fost de față, au sosit cînd totul era prădat etc. Răspunsul cel mai frecvent e : n-am făcut nimic, nu știu nimic, nimic pe lume. Pentru lucrurile găsite la ei iarăși felurite explicații : le-au adus alții la ei, le-au luat din cele lepădate de alții, le-au luat cu gîndul să nu le prade sau prăpădească răsculații, ca să le dea înapoi. Zadarnic sînt confrunțați cu mărturiile, zadarnic li se pomenesc faptele de care sînt acuzați, persistă în negație.

Nu e adevărat, s-a spus numai din ură — se apără Petru Adam din Almaș. Chiar dacă va fi învinuit de cineva, el este totuși nevinovat — răspunde la acuzația de a fi prădat și distrus Ion Mihalese din Bedeleu. Ionașc Apolzan din Vinț e acuzat că ar fi strigat pe uliță că pînă acum a fost căpitan peste 20—30, dar de acum înainte va fi peste cîteva mii. Nu este el omul care să fi făcut așa ceva — îi fu răspunsul. Nu a fost de față, spună ei ce vor vrea (Dumitru Ignat din Bare). La aserțiunea că Getzi Miklos îi va spune în față că a fost între jefuitori, Toma Balog din Sălciua replică simplu : Nu-mi pasă. Man Beșinar din Gîrbova Românească e prins nu numai

ca fur și amenințător ci și sub acuzația că a vestit că vin o mie de muscali moscoviți⁸².

Dar ceea ce interesează cu deosebire, ceea ce interesa și Comisia, cum prezintă cei ascultați cauzele și începuturile răscoalei, ce mărturisesc despre conducători ?

Răspunsurile sînt cele mai multe evazive : nu știu. Sau vagi : un oarecare Horea ar fi început răscoala. Horea a fost ațîțătorul, el a pornit prăpădul — sînt mai afirmativi alții. De Horea a auzit că el ar fi conducătorul și că la casa care n-ar vrea să asculte de Horea i se va da foc (Ion Galea din Almașul Mare). A auzit că un oarecare Horea ar fi fost ațîțătorul, despre pricină însă nu știe nimic. Știe numai că doi bărbați străini, pe care nu-i cunoaște, ar fi spus în sat ca fiecare din porunca împăratului să se alătore prădătorilor, dar nimeni nu le-a dat ascultare (!) (Lupu Izrael din Tomnatic). A auzit că mișcarea a venit de pe Criș și că Horea ar fi conducătorul ei, că din fiecare casă să se alătore unul răsculaților, dacă stăpînul casei nu vrea să fie tras în țeapă în fața casei sale și nu vrea să plătească 12 sau 40 de florini pe deapsă (Gavrila Chereșel din Sălciua). A auzit că Horea a început răscoala pentru că nu mai puteau sluji la domni (Avram Conița din Vințul de Jos). A auzit că răscoala de aceea s-a întîmplat pentru că domnii nu ascultau de împăratul (Gheorghe Nicoie din Cetea). A auzit de unul Horea și de Cloșca. Pe cel dintîi nu-l cunoaște, cel de al doilea însă, care a fost în satul lor, a spus că cine nu-l va urma va fi tras în țeapă (Ion Macaiț din Lupșa). Chiar din gura lui Cloșca a auzit că ar fi poruncă împărătească de a-i nimici pe nobili pentru că nu ascultă de împăratul (Vasile Buscan din Lupșa).

A auzit că totul s-a întîmplat din poruncă împărătească și Cloșca ar fi fost provocatorul (Todor Nicoară din Lupșa). A auzit că Cloșca a început mișcarea, dar nu știe motivul (Todor Iancu din Lupșa). Andrei Cabula din Lupșa a auzit că Cloșca cu românii lui Crișan au prădat, cine a omorît pe soldați însă nu știe. El n-a fost de față, toate i se spun din ură și el n-a avut niciodată lance. N-a prădat nicăieri, în timpul răscoalei a căzut bolnav. Nu știe cauza răscoalei, ar fi auzit numai cînd a fost sănătos că Cloșca ar fi strigat în sat că acela care nu-l va urma va fi tras în țeapă în fața casei sale și casei i se va da foc. Îl socotește astfel pe el conducător. Fiind însă tare bănuît că a omorît pe locotenentul Mesterházy, e prădat pentru judecată comitatului cu indicația să fie pus imediat în cătușe. De ce a spus că nu vrea să-și plătească darea pînă nu vine în Lupșa împăratul ? — e întrebare Gavrilă Baștea din Lupșa. El n-a vorbit așa ceva, dovadă că a plătit-o. Cauza răscoalei nu o știe, a auzit numai că Horea și Cloșca ar fi fost conducătorii, da el nu-i cunoaște (Matei Brața din Șaza Lupșa). Pricina răscoalei nu o cunoaște, dar a auzit că Horea, Cloșca și Crișan au fost conducători (Ion Șpan din Lupșa). Oamenii s-au înscris soldați pentru a scăpa de jugul stăpînurilor (Simion Stan din Gîrbova). Simion Boiu din Sălciua, supus al contelei Gaspar Torotzkay e numai de 13 ani, nu știe nimic. Nu este interogat

⁸² Arh. Comisiei, II, 840—853.

fiind copil și ca atare nu poate comite răutăți, va fi eliberat — decide Comisia.

Preotul unit Popa Gavrilă Sulare din Mogoș, recunoaște că a fost prins pentru că a fost la jaful din Cricău. Repetă și confirmă cele relatate de el și de Ion Sulare despre jaful de acolo și în general despre toată mișcarea, despre provocatorii și conducătorii ei, despre intențiile și acțiunile lor, la interogatoriul care li s-a luat în 26 decembrie de judecătoria minieră din Abrud. Dar cu rectificarea acum că nu a dus nici o cruce în fruntea poporului și nu a fost numit de răsculați căprar (aceasta poate se referă la Ion Sulare). Nu are nimic jefuit, decît sarea pe care au consumat-o soldații cînd l-au prins. Atunci i-au consumat și finul. Nu știe nici de alți oameni nimic.

Dar să ascultăm chiar pe cei din focarele răscoalei. Pe cei din Curechiu de pildă. Din cei șapte prinși nici unul n-a fost la adunarea din Curechiu (!). Neagă și ceea ce au mărturisit înainte la comitat. Unul locuiește departe pe un deal, altul în ziua aceea a dus vin la mina din Hondol, altul în momentul izbucnirii lucra în mină. Nuțu Lolocan a venit din mină abia după trei zile, cînd totul era liniștit. Vlad Mariș în momentul izbucnirii era cu plugul în cîmp în hotarul satului Hărțăgani. Ș.a.m.d. Cristea Petric mărturisește că mai mulți oameni din Curechiu au plecat la pradă, el însă cu încă 14 nu s-a dus. Despre întîmplarea de la Curechiu nu știe nimic deosebit, el și cu alții din sat au fost în acel timp la pădure după lemne. Judele a trimis după ei să vină și ei acasă, căci s-a dat poruncă toți să meargă la Alba Iulia. Cînd a venit noaptea, acasă a auzit un zgomot îngrozitor și a întîlnit o ceată de mai mult de 400 de oameni, altceva mai de seamă nu știe.

Popa Ion, preotul neunit din Mesteacăn se eschivează și el. Nu știe nimic din toate. În duminica în care s-a întîmplat adunarea, îndată după slujbă a fost chemat la o femeie bolnavă. După aceea s-a dus la porcii lui și a lipsit trei zile încheiate. De abia cînd a venit acasă a auzit că la biserica de aici s-a ținut o adunare și o consfătuire. A auzit însă după aceea că nu au plănuit altceva decît să meargă la Alba Iulia spre a lua informații în legătură cu serviciul militar. Cum a izbucnit și cum s-a răspîndit din sat în sat știe tot atît de puțin cît și de ce s-a iscat întreaga tulburare.

Tot atît de necunosător se arată și Popa Costandin sau Popa Costan din Crișcior, de 38 de ani, care altfel a fost printre cei mai zeloși în răscoală. Și el a fost prins din porunca episcopului, dar nu știe de ce. Știe de omorurile din Crișcior, dar nu-i știe pe făptași, căci era foarte mult popor adunat. Incendiat nu a fost nimic. El altfel nici n-a fost de față, era cu boii în pădure. Despre inițiatorul răscoalei nu știe nimic, a auzit numai că motivul ei ar fi fost că nu se mai puteau îndura apăsările nobililor ⁸³.

Altfel Popa Costan, ascultat în 3/14 decembrie în Crișcior de pro-popul Abrudului Iosif Adamovici, de Popa Sava preotul din Rășinari

⁸³ *Ibidem*. Ascultarea nr. 31.

și de Dimitrie Eustatievici, secretarul episcopiei, e acuzat de multe. Neagă și în fața lor, ascunzînd faptele, dar acuzele îi trădează activitatea.

N-a umblat cu răsculații ? — Din biserică a învățat oamenii să nu cuteze a se amesteca cu oamenii răi. Recunoaște însă că în Zdrapți pe cei care au vrut să se înscrie la oaste i-a înscris Popa Dănilă, iar în Crișcior ei amîndoi. — Ai spus că nu vor fi mai mult iobagi ? Dacă n-aș fi spus așa nu știu dacă aș fi scăpat de moarte, căci oamenii ziceau că-i omoară pe cei care țin partea domnilor. — Ai spus că ai carte de la împăratul pentru nimicirea domnilor ? N-am spus nicidecum. — Cînd diacul Gavril Neamțu s-a rugat în fața voastră să nu fie omorîte doamnele pămîntești, l-ai lovit cu bita pentru vorbele sale ? Nu l-am lovit, nici nu i-am zis nimic. — Cînd a vorbit de bine pe doamnele sale, fratele tău n-a sărit la el și l-a numit șpion și așa l-au scos afară din casă ? Nu știe nimic. — N-ai spus că lucrurile luate să nu se mai dea îndărăt, nici domnii să nu le mai ceară, ci să rămînă la cine ce a luat ? Dimpotrivă, a zis să le dea înapoi. De ce n-ai vrut să arăți și să citești poporului cartea episcopului ? Am citit-o în biserică, și în afară de biserică de două ori. — Nu tu i-ai zis Popii Dănilă să nu aducă în fața poporului cartea episcopului ? N-am zis. — A fost Popa Dănilă acostat cu vorbe mai tari de către iobagii rude ale tale pentru că a publicat poporului cartea episcopului ? Nu știu. — A fost Giurgiu Crișan, conducătorul cel mare în casa ta ? A fost, a adus cu sine pe un tînăr Ion Sîrb din Crișcior ca să-l cunun cu fata unguroaică a judei nobililor. Pe care eu i-am și cununat. Am făcut-o din voia lui Crișan și de teamă, căci era mulțime de oameni cu el, m-am temut de moarte. Cît ți-a plătit ? Mie nimic, lui Crișan însă mirele i-a plătit trei galbeni. — E adevărat că rebelii te-au numit cu numele de vicar și pe fratele tău cu cel de jude și pe un Marcu cu cel de căprar ? Nu știe despre acestea nimic. — Ai auzit că ar fi venit doamna Szebeni la Crișan să încerce să-și salveze domeniul din Abrud și cît a vrut să-i dea ? — E adevărat că doamna Szebeni cu celelalte doamne au venit, ce-au vorbit însă nu știe. — Ai cîntat în biserică în continuu „Mintuiește Doamne poporul tău“ ? Am cîntat la timpul cuvenit, precum și miercuri și vineri la sfințirea apei.

Popa Ion din Mesteacăn însă confirmă că Popa Costan a umblat cu răsculații. Popa Avram din Uibărești, acuzat că atunci cînd au venit răsculații în Ribîța, răzîmat într-o furcă de fier i-a îndemnat „dați că acum e lumea noastră“, că s-a suit în turn și de acolo îndemna poporul la răzbel și că a mîncat și băut cu răsculații, neagă și el. Popa Ion din Mesteacăn, care și el neagă, avea flinta în spate, Popa Avram furcă de fier. Episcopul Nichitici intervine pentru eliberarea Popii Avram și Popii Ion, pe care cercetarea i-ar arăta nevinovați și îi cer satele. Pri-
vitor la Popa Costan însă să dispună comisarul⁸⁴.

Nu știe nimic deosebit nici minerul Ion Almășan din Crișcior. Curțile nobililor au fost prădate, dar nu arse. Au fost și omoruri, dar nu știe cîte. A auzit că Gheorghe Crișan ar fi fost ațîțătorul.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 436.

Neagă în șir și cei din București. Nu știu nici ei motivul răscoalei. Ei au fost prinși când mergeau la Alba Iulia să se informeze despre serviciul militar.

Doar cite unul au auzit cite ceva. Ion Arimie a auzit că Horea și Cloșca ar fi început totul. La Curechiu ar fi fost Cloșca. Poporul s-a îngrozit și îndirjit de amenințările solgăbiraielor, s-a năpustit asupra lor și i-a omorît, așa a izbucnit răscoala și s-a răspîndit din sat în sat (Crăciun Oancea). La Curechiu oamenii au fost ajunși de dregători și au fost opriți, de aici a început nenorocirea. Așa a auzit și Toma Stoica : oamenii au fost opriți să meargă la Alba Iulia, aceasta a fost pricina răscoalei. Iar ațîțătorul era un om necunoscut cu o cruce. Soldatul licențiat Filip Martin cu încă 15 bărbați din diferite sate s-a dus la Alba Iulia pentru a se informa dacă vor fi soldați și vor primi arme sau nu. La adunarea de la Mesteacăn n-a fost, nici la Curechiu. Pe cei adunați însă i-a văzut trecînd prin București, împreună cu cel cu crucea. El cu ceilalți a plecat la vreo opt zile după izbucnirea răscoalei la Alba Iulia. În Ampoița au întîlnit un detașament de husari cu care au mers pînă în Alba Iulia unde au fost închiși. Horea sau altul, nu știe bine, a adunat mai întîi oamenii la Mesteacăn, unde ar fi dat poruncă să vină din fiecare sat 8—10 oameni la Curechiu, ca de acolo să pornească la Alba Iulia pentru răspuns. În timp ce poporul era adunat la Curechiu, solgăbiraiiele au venit în căutarea lui Horea. Negăsindu-l au amenințat pe oameni, iar poporul întăritat i-a omorît, după care tulburarea a izbucnit și s-a răspîndit ca fulgerul din sat în sat.

Cei din Baia de Arieș atribuie totul lui Cloșca. Din gura lui Cloșca au auzit că ținta din urmă a răscoalei e de a stîrpi din țară pe nobili și pe toți ungurii, că aceasta e porunca împăratului.

Ionuț Dineș din Bistra neagă că ar fi fost trimis de Horea să vestească porunca de a-i nimici pe unguri și să-i cheme pe cei din sat la Cîmpeni pentru a asculta porunca împăratului. Toate sînt neadevărate. Nicola Vaida neagă că ar fi fost căpitan și va nega — spune el — aceasta chiar cu prețul vieții. Mișcarea a început pe Criș, dar motivul nu-l știe. Cît despre conducători, a auzit numai că unul Horea a călătorit la Viena pentru a înfățișa plîngerile supușilor săraci.

Popa Dumitru nu știe nici el nimic, el a fost greu bolnav atunci. N-a îndemnat pe oameni să nu facă stînji, n-a strigat să fie omorîți juzii care au fost prinși, nu știe de ce au fost prinși aceștia. A auzit numai că crainicul satului Ionel Adam din porunca lui Horea și Cloșca a strigat în mijlocul satului să se alătore fiecare la prădătorii de pe Criș, căci dacă se împotrivesc poruncii vor fi trași în țepă în fața casei lor și casa va fi arsă. Mișcarea a început-o Horea și Cloșca, cum a înțeles de la alții, pentru că nu au fost aduse la cunoștința poporului sărac ușurările care i s-au făcut.

Popa Ion (Hagi, Crișănuț) mărturisește că el adusesse merinde pentru vicecolonel. Deodată s-a făcut zgomot că l-ar aduce pe Horea. Poporul s-a adunat, iar el a strigat : vreți să vă adunați la pomana lui Horea ? Ceea ce ungurii au răstălmăcit că le-ar fi spus-o lor și așa a fost prins și pus în lan-

țuri. El n-a luat parte la jafurile din Abrud, Cîmpeni, Roșia, în timpul acesta a fost la Bistra. Și acolo n-a auzit nimic. A auzit însă vestea răscoalei de pe Criș cînd s-a dus la Cîmpeni. După aceea a auzit că Horea ar fi făgăduit poporului că nu va mai plăti nici o taxă, decît o mică sumă, cit și că i-a pus pe toți căpitani să jure că nimeni nu va destăinui cine din sat s-a dus cu prădătorii. Precis nu știe nimic, a auzit numai că Horea umbla peste tot cu o poruncă împărătească și cerea ca poporul să-i dea ascultare, că ar fi luat cu sila ue nobilul Alexandru Chendi ca scrib cu el⁸⁵.

Georghe Dondoș din Mogoș, desigur fierar, nu știe nimic, n-a făcut nimic. Întrebat cum s-a încumetat să toarne gloanțe și să făurească lănci, răspunde simplu, că el poate face aceasta, e în dreptul lui. Gheorghe Ciora din Abrud-Sat, a fost prins într-o stîncă unde s-a ascuns pentru a-și scăpa bucatele, uneltele, și pe sine însuși. A fost acolo și cu aiții. Nu știe nimic despre rostogolirea de pietre pe soldații care veneau. La prada din Abrud a fost nevoit să meargă, era amenințat cu arderea casei dacă nu merge. Care a fost cauza răscoalei însă nu știe.

Din Cîmpeni mai mulți în șir nu știu nimic. Irimie Mosora, de pildă, nu știe nimic nici despre început, nici despre urmare, nici despre sfîrșitul tulburării. Birău Gliga neagă că din porunca lui Horea ar fi strigat ca toți să se alătore, altfel pedeapsa e de 500 de florini. El n-a vestit așa ceva. Despre răscoală nu știe nimic, în acel timp el era bolnav.

Stan Medrea știe doar că răscoala a pornit de pe Criș și cei care au pornit-o ar fi fost Horea și Cloșca. Ispas Coceală nu știe nimic, n-a făcut nimic, despre Horea n-a auzit nici un cuvînt! Todor Giurgiu a auzit numai că totul s-ar fi întîmplat din poruncă împărătească. Ion Morar atît a auzit numai că Horea a fost prins la Bucium și-apoi eliberat. Lucrurile care s-au găsit la el le avea de la niște oameni de nimic care împărțeau pe drum lucruri prădate, el de-a adus acasă și le-a păstrat pînă cînd a fost arestat, cînd a lăsat nevestii să le predea schimbătorului de aur. Miron Lazar e acuzat de a se fi dat drept căpitan. El nu e omul care să fi făcut așa ceva — îi fu răspunsul. Antonie Bobar a luat dintr-o casă românească prădată două mierțe de grîu; nu le-a dat încă înapoi, dar cu omul s-a împăcat. Ilie Bara despre cauza mișcării nu a auzit, dar a auzit că unul Crișan Giurgiu care purta o cruce în mîină, a fost conducătorul. Despre vreun alt conducător nu știe. Cum poate spune cînd el însuși a fost căpitan al lui Horea? În acest timp el a zăcut bolnav, nu s-a putut ridica din pat, deci nici nu se putea gîndi la așa ceva. În Cîmpeni au prădat cei veniți de pe Criș. Și Petruț Bogdan, de 17 ani, a fost bolnav. Ion Coroi, de 20 de ani, în acel timp se găsea la treierat. Nu știe despre cauza răscoalei, el e tînăr și nu-i stă bine să în- trebe de așa ceva!

Neagă faptele de care sînt acuzați și cei trei unguri din Roșia.

Francisc Jánki neagă tot. Nu știe nimic, decît că un oarecare Horea a fost inițiatorul. Nu știe de ce a fost prins nici minerul Ioan Székely. Dacă

⁸⁵ *Ibidem*. Ascultarea nr. 275.

s-a alăturat jefuitorilor din Abrud ? El n-a făcut așa ceva. Dacă nu mergea călare pe un cal militar și striga în gura mare dîndu-se drept căpitan ? Nu știe nimic de așa ceva. Nu știe nimic, n-a făcut nimic nici Székely Pișta Gyuri. Cum poate spune aceasta cînd el i-a dus pe jefuitori la minerul Iacob Szekeres și le-a indicat lucrurile ascunse sub grajd ? El n-a făcut așa ceva, dîmpotrivă, el a ascuns de prădători făină și o carte de rugăciuni. Dacă nu a provocat devastări în biserică și dacă nu a furat odăjdii și un clopoșel ? N-a făcut nimic din toate astea.

Neagă în șir și cei din Vidra.

Doar Avram David răspunde vag că gornicii satului au adus o poruncă, nu știe de la cine (!) că acela care nu vrea să meargă la Cîmpeni să plătească 500 de florini pedeapsă. S-a dus acolo, pentru că erau încercuiți de soldați, dar împreună cu alții a fugit acasă. Nu știe cauza răscoalei, a auzit numai de Horea că el ar fi fost conducător. Minerul Petru Vaida din Cărpiniș nu știe nici el nimic. Cum nu știe, a fost doar căpitan ? Nu i se poate dovedi niciodată acest lucru. A auzit de unul Giurgiu care a trecut cu prădătorii prin sat, că Popa Avram i-ar fi spus că nu e poruncă împăratească de a prăda, pentru ceea ce a fost omorît în ziua următoare.

Dar să-i ascultăm chiar pe cei din Rîu Mare, satul lui Horea. N-au făcut nimic, nu știu nimic. Nici măcar nu-l cunosc pe Horea !

Nu știe nimic, n-a făcut nimic, s-a prădat o casă, altceva nu s-a întîmplat nimic — răspunde Gligorie Trifan. Tolomei Șoldea a lui Gligor neagă că s-au găsit la el lucruri prădate. N-a lovit pe cei care l-au prins. Nu știe nimic despre cauzele răscoalei. Pe Ion Pantea prădătorii l-au luat cu sila să meargă cu ei, dar el a fugit, s-a dus acasă și a rămas acolo în liniște. N-a prădat nicăieri, nu are nimic străin la el și nici la alții nu știe nimic. Nu știe nimic despre cauzele răscoalei sau despre conducătorii ei. Gherman Trif știe că a fost prins pentru că la prădarea casei judei a luat doi fontși de brînză. Dar a fost silit să ia parte la prădă de Anghel Toader din valea Albacului, care l-a amenințat cu pedeapsă de 500 de florini și, dacă totuși nu vrea să meargă, cu spinzurătoarea — spunea că e poruncă împăratească. El nu are nimic din prădă și nici la alții nu știe nimic. Dumitru Lazar nu știe motivul pentru care a fost prins, nu a fost nicăieri să prade, nu are nimic străin și nici la alții nu știe nimic. Nu poate spune absolut nimic nici despre cauzele răscoalei, nici despre conducători. Nu știe de ce a fost arestat nici Gheorghe Toader (Todea ?). El n-a prădat nimic și nu știe de nimic. În timpul cînd s-a prădat în Vidra el era în Ungaria după bucate. Întrebat de ce a dus peste tot porunca lui Horea că cine nu-l va urma va fi tras în țepă și va plăti 500 de florini ? Aceasta i se pune numai din greșală în cîrcă. Neagă că ar fi strigat prin sate că va fi dărîmată casa oricui nu va lua parte la uciderea nobililor și a juzilor. Ce porunci i-a dat Horea lui și altora ? Nu știe de nici o poruncă. Are în schimb de reclamat că juzii din satul său i-au prădat toată casa. — Nu știe nimic nici Toader Tutușel (Coțișel ?), el n-a fost cu ei, nu știe decît că țara a fost prădată. Acuzat și el că a purtat peste tot pe sate porunca lui Horea, răspunde că nu știe nimic

de toate acestea. Nu știe cauzele răscoalei, a auzit de Horea, Cloșca și Crișan, dar nu-i cunoaște pe nici unul. — Popa Petru (de 20 de ani) nu cunoaște nici un motiv al arestării sale, n-a fost nicăieri la pradă, nu are nimic străin și nici la alții nu știe nimic. Despre cauzele răscoalei nu știe nimic pe lume. — Onuț Todea a fost prins „pentru dreptate“. Întrebat ce știe despre jafurile, arderile și omorurile care s-au întâmplat în țară și din ce cauză? răspunde că nu știe nimic despre acestea. Dacă nu-i cunoaște pe Horea, Cloșca și Crișan? A auzit de ei și că sînt de pe Criș, dar nu-i cunoaște pe nici unul. Cum poate spune aceasta cînd el a luat parte la consfătuirile lor și a purtat peste tot prin țară poruncile celui dintîi? N-a fost la nici o consfătuire și n-a purtat nici o poruncă. N-a fost la nici o pradă, decît cînd a fost prădată casa judei a găsit pe cîmp (!) ceva brînză și o mierță de griu, pe care le-a dus, dar pe care le-a dat înapoi. De alții nu știe nimic. — Nu știe absolut nimic nici Ion Virțan. Dacă nu-i cunoaște pe Horea, Cloșca și Crișan? A auzit de ei, dar nu-i cunoaște. — Nu știe absolut nimic și nu cunoaște pe nici unul nici Savu Iacob. Dar îi pot dovedi judele și martorii că la prădarea casei lui Macavei Bota a luat mai multe lucruri? Din toate acestea el n-a făcut nimic. Macavei Bota el i-a luat un cal și cînd l-a cerut înapoi a fost prins. Nu știe cauza răscoalei. — Mihailă Toader a auzit și el de cei trei, dar nu-i cunoaște. Nu a purtat împreună cu Gheorghe Toader și Tutușel (Cotișel?) Toader pe sate porunca lui Horea de a omorî pe unguri, amenințînd cu tragerea în țepă și o pedeapsa de 500 florini? A auzit de aceasta, dar nu el le-a făcut. A auzit despre alți trei că ar fi răspîndit poruncile, dar cu ochii lui nu i-a văzut. Nu știe nimic despre cauza răscoalei, a auzit numai că mișcarea a început pe Criș. — Ispas Golda nu știe nimic. A auzit de omorîrea lui Burs Sim, dar n-a fost de față. — Neagă tot și Simion Mariș, n-a făcut nimic, nu știe nimic, a auzit numai că Horea ar fi conducător. — Numai a auzit de Horea și Dumitru Matieș, care a plecat cu scînduri și deci nu știe nimic. — Nicolae Pleșa mărturisește numai că a luat o căldare din casa strîngătorului dării Gheorghe Vițu, cînd a fost prădată. Cine a mai fost acolo? Foarte mulți oameni. Cine a fost căpetenia lor? Nu știe. El s-a dus acolo pentru că a auzit de la oameni, că strîngătorul va da înapoi banii pe care i-a luat peste ce datorau. Nu știe cauza răscoalei, au venit numai pe neașteptate oameni de pe Criș, dar cine era conducătorul lor nu știe. N-a fost ajutorul lui Horea și vestitorul poruncilor lui? Nu-l cunoaște deloc pe Horea și nici n-a fost ajutorul sau vestitorul poruncilor lui.

Nu mărturisește nimic nici Popa Petru Nicola, preotul neunit din Arada.

Nu cunoaște motivul arestării sale. Cum au fost aduse în biserica lui o pușcă și o secure? Pușca a pus-o pe fereastră un gornic Petru Toader (Todea?) din Arada, lucru pe care l-a auzit numai, securea a pus-o el ca să nu fie furată. Despre începutul, cauza răscoalei, despre ațîțători nu știe nimic. Nu este nici rudă cu Horea cum din greșeală s-a spus despre el. N-a primit nici un fel de poruncă de la Horea și nici n-a răspîndit nimic. Dacă știe de consfătuirile lui Horea, Cloșca și Crișan? Nu știe nimic. Nu a fost nicăieri la pradă, nu are nimic la el și nici la alți oameni nu știe nimic.

A auzit numai că soldații au căutat și au găsit lucruri prădate. Nu are nimic de reclamat⁸⁶.

Amănuntele sînt edificatoare. Oamenii din satul lui Horea neagă, ascund faptele, ascund pe conducători, nu-i cunosc, nu le-au răspîndit poruncile, nu cunosc cauzele răscoalei, aproape că nici nu știu de ea. Nici măcar pe Horea nu-l cunosc, nici unul! Poate vor fi ascultat vreun cuvînt de ordine al lui Horea însuși, care și el va face la fel. Și, evident, nu vreau să mărturisească nimic împotriva lui.

Dar dacă țărani ascultați la Alba Iulia nu își mărturisesc decît rar faptele, se arată în genere necunoscători ai cauzelor răscoalei, mulți profită, ca și cei din Deva, de întrebarea asupra nedreptăților care li s-au făcut, dezvăluind indirect cauzele ei concrete.

Iată asemenea exemple :

Muncile și dările pentru domni s-au făcut de două ori mai mari de patru-cinci ani încoace (Ion Roman din București). Supușii au fost atît de împovărați cu muncile domnești de cînd ei au început să se înscrie la oaste, încît în timpul aratului trebuiau să lucreze patru săptămîni într-una, dar și după aceea, în patru săptămîni de-abia aveau trei zile libere pentru ei (Lupu Lucaciu din Sulighet). Cristea Petric din Curechiu e ceva mai concesiv. Zilele de robotă nu îngreunau prea mult, dar munca în aceste zile era prea grea, nu-i lăsau supusului nici măcar atîta timp cît să-și mănince bucată de piine pe care și-a adus-o cu el. Vlad Mariș din Curechiu nu are pămînt, pentru nevoile sale caută să arendeze cîte o bucată pe hotar strein, și totuși trebuie să facă muncile domnești așa cum le fac cei care au pămînt de la stăpîn. Popa Ion din Mesteacăn se plînge și el că și de cînd a fost făcut preot a trebuit să facă robotă la stăpîn, fără ca acesta să țină socoteală că el s-a răscumpărat din starea de iobag încă înainte de a intra în rîndul clerului, dînd un cal și doi boi. Vara trecută au fost ținute 11 săptămîni la lucru la domni, se plînge Ion Rușă din Poșaga. Ion Muntean din Vinț se plînge numai că ungerii le bat vestele. Nu are nimic și totuși trebuie să lucreze la domni 3—4 zile pe săptămîină (Marcu Bolca din Gîrbova). După moartea tatălui său domnul i-a luat lui și fratelui său tot ce urmau să moștenească de la el, anume 4 boi, 2 vaci și un car (Petru Stan din Gîrbova). Nu are pămînt și totuși trebuie să lucreze ca ceilalți care au. Simion Stan din Gîrbova a avut înainte 7 bucăți de pămînt și prefectul i-a luat din ele 4. S-a plîns la stăpîn și acesta a poruncit să i le dea înapoi, dar prefectul în loc să facă așa, l-a bătut. Vasile Popa din Lupșa se plînge că muncile la domn au fost grele, că fiecare cap de familie trebuia să plătească pentru robotă 4 florini și pentru fiecare ins din casă cîte un florin, și pe lîngă aceasta să facă la curte mici robote și să plătească taxa obișnuită de 10 florini pe an de sesie. Muncile domnești erau peste măsură de grele, țineau zi și noapte și fără nici o rînduială, chiar și șase oameni s-au luat deodată din casă (Nicolae Vesan din Beșinău). Are numai atîta pămînt cît să poată semăna trei mierțe de grîu și totuși trebuie să dea daturi

⁸⁶ *Ibidem*. Ascultările nr. 353, 362—365, 367—369, 371, 372, 412, 413, 415, 421—424, 428, 442, 443, 450.

preț de 18 florini pe an, iar cheltuieli comunale după ei 5 groșițe (Stan Mădrea din Cimpeni). Afton Drăgan din Cîrna se plînge de darea militară : bucatele pe care trebuia să le dea făceau mai mult decît darea în bani și n-a primit nicicînd nici o despăgubire, cînd supușii cereau nu li se făcea nici o dreptate. Chirilă Drăgoi din Vidra se plînge că judele Macavei Bota i-a luat 12 florini, pe care el i-a cîștigat de la stînjeni și a mai luat de la mulți bani și lucruri și nu le-a dat nici lui nici lor înapoi. Acest jude a fugit din sat și acum este la judele nobililor din Abrud. Ungurii care i-au cuprins casa i-au tăiat 4 porci și 8 boi (Serafim Gonța din Vurpăr). Ungurul Demeter care i-a cuprins casa i-a mîncat 112 mierțe de cucuruz și toți viței (Gheorghe Șuteu din Vinț).

Mai mulți se plîng iarăși de abuzurile soldaților, de lucrurile pe care le-au luat de la ei cînd i-au prins, de lucrurile luate pe nedrept de stăpîni.

Exemple multe și obișnuite : Husarii cînd l-au prins i-au luat 13 florini (Samuil Petrișor din Ociu). Soldații cînd l-au prins i-au luat un cal în preț de 20 de florini, traista, șerparul, curele, haine, 2,17 florini bani (Ion Suciuc din Cib). Soldații cînd l-au prins i-au luat un cal cu șea și cu toate ale lui în preț de 18 florini ungurești, o traistă, un cuțit, 12 crețari (Ion Muntean din Cib). Cînd l-au prins husarii i-au luat 30 de florini, slănină și ceva haine (Lupu Zdrailă din Tomnatic). Husarii din regimentul de Toscana i-au luat 16 florini din aurul schimbat, o căciulă, un pieptar, o haină românească (Rusan Vesa din Sălciua). Lui Simion Bîtură din Sălciua un ducat, o curea, o haină românească nouă, o căciulă, o traistă. Lui Antonie Libișan din Brăzești un cal de 12 florini, o traistă în care avea 2,23 florini, o curea, o căciulă. Jelerului Ion Abrudan din Vurpăr stăpînul său Fabian la arestare i-a luat 2 porci, 3 care de cucuruz, 20 de oi, 5 gălețe de grîu și tot ce a avut. La primirea sa stăpînul i-a luat din ură un cal, grînele și toate lucrurile — se plînge Gheorghe Nicoie din Cetea. Cînd l-au dus în temniță i-au luat 9,25 florini, căciula din cap, încălțămîntea și altele (Ionuț Dineș din Bistra). Lui Vasile Todor din Baia de Arieș husarii toscani cînd l-au prins i-au luat 12 mierțe de grîu, 12 de ovăz, 2 slănini, 1 vadră de miere, seu de 2 florini, ceară de 2 fl., căciulă de 4 fl., îmbrăcămîntea în valoare de 12 fl., 1 secure, 1 furcă de fier, 1 fl. bani, din care nimic n-a primit înapoi. Lui Simion Niculae din Baia de Arieș husarii de Toscana cînd l-au arestat i-au luat 5 boi pe care i-au tăiat și i-au mîncat pe rînd. Lui Simion Faur din Baia de Arieș soldații i-au luat 1 fl. bani, iar stăpînului său, la care a fost slugă, 6 boi, 8 fișii întregi de slănină, 8 mierțe de grîu, 2 cuptoare de piine. Dintre boi 4 au fost tăiați, 2 mînați la Zlatna pentru soldați. Ș.a.m.d.

La 2 februarie contele Jankovich raportează iarăși împăratului despre activitatea sa de pînă aci. În comitatul Hunedoarei a găsit prinși vreo 200, în al Albei mai mulți de 400 de țărani români. I-a examinat pe toți individual, pe cei mai puțin vinovați, care au participat numai din simplitate sau amăgiți de răutatea altora și mai mult au sporit numărul răsculaților, care au luat lucruri mai mici din clădirile în flăcări, i-a trecut în categoria a treia și din aceștia la Deva a eliberat 94, la Alba

Iulia 266, cu mustrarea respectivă, socotindu-le drept pedeapsă temnița îndurată pînă acum. Pe ceilalți i-a împărțit în două clase (repetă aci cele comunicate comitatelor asupra judecării și pedepsirii lor). Dispoziții asemănătoare a luat și privitor la cei 50 din închisorile comitatului Cluj și 8 din ale Sibiului⁸⁷.

Și aici Comisia trebui să întîmpine intervențiile comitatului, nemulțumit de această mare indulgență și, firește, cu deosebire pe a comiteului suprem, baronul Simion Kemény. Încă înainte de începerea ascultărilor, la 7 ianuarie comitele cere Comisiei să nu numere pe prădătorii din Sîngeorzul Trăscăului doar printre cei care trebuie simplu eliberați, să-i judece după faptele fiecăruia⁸⁸.

La 8 ianuarie o altă întîmpinare : Comisia să nu socotească între cei care trebuie eliberați pe cei care îi numește în lista sa, din comitatele Hunedoarei și al Clujului, dovedit vinovați; ei să fie pedepsiți după faptele lor. În listă 42 de nume, din Mihăleni, Cib, Curechiu, Răstoci, București etc. Printre ei un căpitan prins cu sabie, 12 care s-au împotrivit miliției, unul din ei cu securea, trei răniți⁸⁹.

Pentru a incita severitatea Comisiei, la 12 ianuarie comitele vine iarăși cu cîteva întîmpinări, punînd Comisia în cunoștință, în termenii violenței cunoscute, cu acte, de gravitatea faptelor răsculaților, care nu s-au sfiit să-și arunce prin gura lor nelegiuită invectivele și asupra persoanei maiestății sale, să incite sufletele cu venirea moscoviților, să numească pe Horea domn. Pune în față iarăși ațîțarea preoților români. Și sînt cu atît mai cutezători și stăruie în îndărătnicia lor, cu cît sînt eliberați cu grămada fără nici o pedeapsă, nici măcar cu una corporală⁹⁰.

La 25 ianuarie contele Jankovich adresîndu-se comitatelor repetă împărțirea în trei clase a captivilor și condițiile tratării lor⁹¹.

La 5 februarie, după ce cei clasati în a doua și întîia categorie au fost încredințați pentru judecare comitatului, comitele cere Comisiei pentru documentare și ascultările făcute de ea⁹².

Comisarul regesc atrage și el atenția comitatelor că printre captivii de judecat sînt și preoți neuniți. Procedura în pricini criminale în privința lor fiind prescrisă de ordinele regale, să se procedeze în sensul lor, ca poporul să nu fie lipsit mult timp de cele spirituale⁹³.

Atmosfera de nemulțumire cu activitatea Comisiei o exprimă și relatarea cuiva care nu-și dă numele și nici pe al baronului care l-a trimis la Alba Iulia să culeagă informații. Capul Comisiei e contele Jankovich — scrie el — generalul Papilla e numai ca un subaltern. În săptămîna trecută au eliberat 176 fără să le spună vreun cuvînt, rețînînd doar 76. Mai sînt de examinat 126, iar în închisoare au murit 30. Înainte de venirea Comisiei au executat 11, dar după aceea nici unul.

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 529.

⁸⁸ *Ibidem*, I, 444—445.

⁸⁹ *Ibidem*, 457—459.

⁹⁰ *Ibidem*, II, 898—921.

⁹¹ Arh. St. Tg. Mureș, fond Teleki, Miscellanea nr. 1144/b, f. 133—134.

⁹² *Ibidem*, II, 605—606.

⁹³ *Ibidem*, III, 374.

Generalul Papilla, care e tare bun român (probabil în înțelesul că vorbește bine românește !) hoților eliberați doar atita le-a spus că și de acum încolo să fie ascultători poruncilor împăratului, ale comitatelor și la urmă și domnilor, dar acestora pînă cînd va veni o altă rînduală. Deci dare de speranță. Vicecomitele Balo afirmă că au eliberat și de aceia ale căror fapte erau clar dovedite. Cu un cuvînt, cel care nu-și mărturisește din nou singur ticăloșia, e făcut om liber. Comisia instruește ca lucrurile prădate să fie cerute cu frumosul, să nu forțeze poporul, ca să nu se tulbure din nou. Patru părți ale comitatului Hunedoara nu vor să slujească vreun domn și nici nu-i silesc⁹⁴.

Nu se arată deloc mulțumit de Comisie nici profesorul Gabri. „Am prezis bine că în prezența aici a comisarului puțină mulțumire, în acest ceas au eliberat din hoți 34 fără nici o pedeapsă. Se poate ca unii să fie nevinovați, dar toți nu. Dacă rînd pe rînd îi eliberează, la primăvară de bună seamă ne pustiesc⁹⁵. Ceea ce repetă și la 12 februarie.

Maiestatea sa a trimis comisari pentru liniștirea răscoalei, pe contele Jankovich și generalul Papilla, „dar nu e deloc mulțumită țara cu ei, pentru că numai de aici din Alba Iulia au eliberat aproape patru sute fără nici o pedeapsă, dintre care unii, înainte de a se întoarce în satul lor, s-au pus iarăși pe pradă“⁹⁶.

Comitatul Tîrnava comunică și el cu data de 23 ianuarie Comisiei o listă de captivi din înșchisorile comitatului, indicînd la fiecare data și motivul prinderii. Ei sînt 13, prinși între 9 noiembrie și 15 ianuarie.

Numele lor :

1. Iosif Kádár, ungar, iobag din Turia, Trei Scaune, prins în Gogan Varolea, comitatul Tîrnavei de doi nobili în 19 noiembrie pentru că îi amenințase pe ei și în genere pe toți nobilii că răsculații români, complicii săi, bunurile nobiliare în scurt timp le vor împărți între români.

2. Toma Cornea, român, crișmar ținînd crișmă în Șona, prins de husari în 9 noiembrie pentru că a încercat să amăgească pe un husar la complicitate cu răsculații români și la prădarea banilor locuitorilor din Șona ascunși de teama răsculaților.

3. Todor Boar, român din Deleni prins în 19 noiembrie în Iernut de nobilii care făceau de straje pentru conivență cu poporul răsculat.

4. Matheus Balási, iobag din Biia al baronesei Radák, prins în 12 decembrie de nobili de straje pentru că în vara trecută a prevestit răscoala.

5. Bucur Laczi din Păucișoara, prins de nobilii în patrulare în 12 decembrie pentru vorbele sale trădînd conivența lui cu răsculații români.

6. Popa Ion, preotul unit din Micăsasa, prins de vicejudele nobililor pentru că patenta pe care i-a trimis-o spre publicare a călcat-o în picioare.

7. Paul Vas, ungar din Ceaușul Săsesc, prins de vicejudele nobililor în 6 ianuarie pentru ceea ce a zis că mai curînd își omoară domnul pămîntesc decît să mai slujească ca iobag.

⁹⁴ Arh. Istorică, Colecția generală, 16 ian. 1785.

⁹⁵ Bibl. Batthyáneum. Scrisoarea din 12 ian.

⁹⁶ *Ibidem*, scrisoarea din 12 febr.

8. Gheorghe Cîndea, român din Sălcud, prins în Cetatea de Baltă de vicejudele nobililor în 6 ianuarie, care a spus că va avea și el parte cu răsculații români din bunurile nobililor care se vor împărți.

9. Popa Gheorghe, preotul neunit din Agrișteu, prins în Țicmandru de vicejudele nobililor în 6 ianuarie ca fiind mai mult hoț, neavînd aici biserică.

10. Beres Pascu, probabil biriș adică argat, din Călățeni, prins de vicejudele nobililor în 11 ianuarie pentru că de mult timp umblă în lume și deci se presupune că a luat parte la răscoală.

11. Dumitru Belligrad din Brașov, prins în Nadășul Săsesc de vicejudele nobililor în 13 ianuarie, suspect de răscoală ca *vagus*, prins în Bucovina bănuît că poartă scrisori rusești.

12. Popa Achim, preot neunit din Singeorgiu de Pădure, prins de vicejudele nobililor în 14 ianuarie din presupunerea că amăgește pe românii din jur cercetîndu-i noaptea.

13. George Tămăș din Vidacutu Romănesc, prins de vicejudele nobililor în 15 ianuarie, readus din Moldova, care despre peregrinarea sa de pînă acum nu dă seama, suspect de tulburare⁹⁷.

⁹⁷ Arh. Comisiei, V, 736—741

2. PLINGERILE ȚĂRANILOR

Comisia de investigație, incredințată să descopere cauzele răscoalei, n-avu nevoie de insistențe. Se grăbiră să i le descopere copios țăranii înșiși, avalanșa de plângeri și petiții care o însoțesc în drumul său, o invadează la Deva, la Alba Iulia. Țăranii nu pierdură nici acum prilejul, cum nu-l pierduseră nici în călătoriile împăratului. În fața Comisiei, care le arată bunăvoință, își varsă durerile cu o nouă iluzie de tămăduire. În plingerile lor, care se găsesc cu sutele în toate trei limbile, latină, maghiară, germană, în arhiva Comisiei. În depozitiile lor cauzele vechi se amestecă de-a valma cu calamități noi, stîrnite de răscoala însăși, de acțiunea de „pacificare“ a comitatelor sau nobilimii.

La curțile, casele, acareturile ei vidate, arse, prefăcute în ruine în cenușe, nobilimea se întoarce răzbunătoare, își face dreptate cu de la sine putere, se despăgubește adesea singură, pripit, arbitrar. Se despăgubește în natură sau în bani. Stăpînii formulează felurite pretenții, iau vite, haine, bucate, vin, își silesc supușii să le răscumpere pagubele cu preț îndoit, îi supun la bătăi, schingiurii. În ura dintre nobilime și țărănime se confundă adesea ura națională dintre beligeranți. Domni pămîntești, unguri, încarcă cu injurii pe români, îi înjură, îi bat, înveninînd și mai mult acțiunea de pacificare.

Armata care a apărut peste tot adaugă noi sarcini la cele vechi. Supușii sînt încărcăți cu daturi masive de bucate, victualii, păsări, furaje, transporturi, care li se iau adesea fără chitanțe, fără bonificație, fără să li se socotească în dare. Sînt plîngeri că pentru naturalele și carele date pentru miliție de ani de zile nici vreo bonificație nu s-a dat, nici în contribuție n-au fost socotite. Se amestecă și aci discriminările : ungurii n-au contribuit proporțional la sarcinile publice, iar acum, sub motiv că sînt loviți, sînt scutiți de ele, siliți fiind să le poarte numai românii. Repartiția dării se face arbitrar, sînt impuși mulți abuziv. Soldați invalizi se plîng că deși nu li s-au dat sesii, sînt supuși la sarcini publice în rînd cu ceilalți contribuabili. Sînt impuse și văduve ale căror soți au fost osîndiți, împușcați, morți în răscoală sau în temniță, ca și cînd soții lor ar trăi. Și-apoi se suprapune calamitatea de totdeauna : strîngerea prin „execuție“ cînd direct nu e posibilă. Executorii se instalează în sat, mîncă, beau peste măsură pe socoteala lui, storc plăți în bani, abuzează în felurite chipuri, apasă, slăbesc poporul și așa secătuit.

Mai revoltătoare decît toate au fost și sînt robotele excesive, fără rînd, iarna, vara, luîndu-le supușilor adesea tot timpul de lucru. Și ele nu se pretind în raport cu pămîntul, ci cu familia. Dacă moșia se împarte nu se împart și sarcinile ei, ci rămîn întregi pentru fiecare subdiviziune în parte. Femeile trebuie să facă și ele munci femeiești deosebit, fără să se socotească în robotă. Abuzul, sila, pedeapsa, bătaia însoțesc această nesfîrșită muncă. Apar și plîngeri că la grăpat pe bărbați îi înjură ca pe vite¹. Sînt frecvente cărăturile de materiale pentru clădirile domnești, lemne, scinduri, cărămidă, var. Mari greutatea le fac cărăușii lungi, cărăturile de bucate din Ungaria, în care dacă vitele slăbite cad pe drum, nu plătește nimeni paguba.

Pămîntul, în schimb, scade mereu. Nu numai se subîmparte prin moșteniri, dar abundă răpirile de pămînt, de păduri, supușii trebuie să ia pămînt în arendă, să plătească taxe pentru lemne sau să le cumpere. Cînd iobagul moare i se cuprinde averea, pe copiii lui îi dau la miliție sau îi fac păstori, ori îi iau în serviciul curții domnești.

Censul e și el arbitrar, abuziv, nu se subdivizează nici el cu subdivizarea moșiei. Daturile sînt multe, variabile : ovăz, unt, cărnuri de porc, păsări, ouă, melci, alune, rășină ș.a., viței, porci, vite de tăiat, de Crăciun, de Paști. Pot fi și prune pentru vinars, zdrențe pentru moara de hîrtie ș.a.

Din porci înainte se lua unul din zece, acum și unul din cinci. Din zece oi se ia una cu miel. Sporesc taxele pentru ghindărit, pentru pășunatul caprelor. Pescuitul cînd se admite, dacă prind doi pești, unul trebuie să-l dea domnului. Trebuie să crișmărească adesea vinul rău. Și dacă se strică trebuie să-i plătească prețul întreg și dacă nu-l pot plăti, le iau vitele sau alte bunuri. Nu le plătesc plata convenită pentru băutura crișmărită, nu le dau lumînări, nu sînt scutiți de robotă cît crișmăresc.

Cu atît mai abuzivi sînt arendașii, care în alergarea lor după cîștig sînt și mai puțin scrupuloși².

La plîngerile lor către împăratul n-au primit nici o rezoluție. Dimpotrivă, în urma plîngerii sînt tratați mai aspru decît înainte. Unii știu că s-au dat ordine de la Guvern și de la comitat să li se facă dreptate, ei însă nu le simt efectul³.

Dar să concretizăm, să exemplificăm cu plîngerile individuale. Să ne apropiem cu răbdare de șirul nesfîrșit al calamităților care întretîneau, ațîtau necontentit revolta, prezentate acum de țărani înșiși.

DIN COMITATUL HUNEDOARA

Mai întîi în comitatul Hunedoara.

Locuitorii satului Leșnic se plîng că jugul, aruncat în spatele lor

¹ „Viri ad occandum conjunctim adinstar jugalium pecorum applicantur“, Arh. Comisiei, nr. 506.

² „Per aredatares extreme premuntur et enervantur subditi“. *Ibidem*.

³ V. actele rezumative din Arh. Comisiei.

poate din străbuni, domnii l-au îngreunat în așa măsură, încît abia li mai pot purta. Bărbații trebuie să facă pe capete cîte patru zile pe săptămînă, soțiile lor cîte patru la lucru femeiesc, care nu se socotește în slujbă, deși cei mai mulți au numai pătrimi de sesie, unii jumătate și foarte puțini sesie întreagă. Din porci înainte dădeau al zecelea, acum al cincilea. Bucatele, cărăușile pentru miliție, încartiruirile de zece ani nu li s-au plătit și nici în dare nu li s-au socotit. Iar acum au trebuit să dea la Deva lemne, fîn, griu, ovăz, vite mici, unt, seu. Fiind la drumul țării, obligațiile lor sînt atît de multe de nici nu le mai pot ține minte⁴.

Satul Stretea se plînge și de greutatea slujbei și de inegalitatea ei. Cîți domni atîtea feluri de slujbe. La unii fac 2—3 zile, la alții 4—5. Iobagii lui Grigore Bethlen de o jumătate de moșie trebuiau să facă 3 zile, de una întreagă 6 zile pe săptămînă. În timpul lucrului grabnic fac și de o jumătate de moșie 4—5 zile. Cînd stau mai mulți pe o moșie slujba o fac pe rînd. Jelerii nu se arată deloc favorizați. Doi jeleri ai lui Petru Kadár care săteau împreună pe o jumătate de moșie făceau 3—4 zile, uneori, în timpul aratului și semănatului, și o săptămînă întreagă⁵.

Brănișca se plînge de impunerile pentru comitat, 9 florini pentru cei cu 4 boi, 6 pentru cei cu doi boi, 4 și 5 pentru cei cu o singură vacă. Robotele sînt 3, 4, 5 zile pe săptămînă, ba și toată săptămîna, fără nici o remunerație și cu atît mai puțin pîine. În schimb bătaie da, așa au trebuit să robotească. Femeile lor au făcut și ele robote săptămîni întregi. Și-apoi au plătit taxă, au dat dijmă. Mai mulți, chiar și cei care n-au semănat orz sau ovăz au trebuit să dea cîte o găleată⁶.

Locuitori satului Săliștioara, supuși ai contelui Gyulay fac 4 zile pe săptămînă, în timpul aratului, strînsului și cîte două săptămîni într-una. Tot așa și cei din Furcșoara și Dealu Mare ai baronului Josika⁷. Judele și jurații satului Riușor se plîng de abuzurile nobililor și soldaților chemați de ei, de bătăi, de stoarceri de bani⁸.

În Rapoltul Mare, la 12 august 1784 au ars 80 de case, totuși acum și cei arși de foc la despăgubiri sînt puși în rînd cu ceilalți sub motiv că în răscoală pagubele le-au făcut toți. Cer să se țină seama că execuțiile pe ei îi apasă mai greu. Mai cer stabilirea cuantumului sarcinilor extraordinare, precum și a zilelor de lucru obligatorii pe săptămînă, ca să știe toți iobagii de ce să se țină. Gheorghe Duma și Avram Duma din Rapolt se plîng că lor contele Ștefan Kuun le-a luat casa, grădina, via, pămînturile și le-a dat altora, fără să le dea nici despăgubire, nici altele în schimb. Rapoltul Mic se plînge de violențele, injuriile, bătăile nobililor, de stoarcerile de bani și de bucate. Amîndouă satele împreună cer eliberarea Popii Costandin, dus de soldați în închisoarea din Deva, unde a ajuns atît de fără putere de abia-și ține

⁴ Arh. Comisiei, I, 91—92.

⁵ *Ibidem*, nr. 130.

⁶ Arh. Comisiei, I, 1198—1199.

⁷ *Ibidem*, nr. 536.

⁸ *Ibidem*, nr. 331.

sufletul. El nu numai să n-a fost amestecat în răscoală, dar a apărat viața preotului reformat din Rapoltul Mare și a unui nobil⁹.

Brudarii Ioja Muntean și Petru Arie, locuitori în Deva, arendași ai trecătorii de pe Mureș, se plîng că după ce mai multe luni n-au avut nici un venit din pricina înghețului, ploilor, inundațiilor, în timpul tulburărilor din toamnă și din iarnă ziua, noaptea au trebuit să treacă pe nobili cu familiile lor, pe soldați, încît au trebuit să ia oameni pe bani ca să poată face față, iar de plătit nu le-a plătit nimeni un ban. Au cerut de la Tabla comitatului scădere de taxă, dar n-au putut obține pînă acum nici un ajutor și nici o scădere¹⁰.

Corăbierii din Cîmpeni-Surduc se plîng că deși ei trebuie să facă transportul sării, sînt siliți de domnii lor pămîntești să facă și muncă la cîmp. S-au rugat să fie eliberați de aceasta, dar au trebuit să audă răspunsul neașteptat: corăbiile să le tragă femeile și copiii lor, altfel le vor lua casele. Deși s-au oferit să răscumpere munca cu bani, nu le-au primit oferta, nici nu i-au lăsat să vină în fața lor dacă nu le fac slujbele. Cum nu sînt în stare ca făcînd transporturile împărătești să mai și lucreze 4—5 zile pe săptămîină, cer Comisiei să le vină în ajutor. Și pentru că slujbele domnești îi împiedică de la transportul sării, să fie eliberați de slujba domnească, să fie îngăduiți să o răscumpere cu bani¹¹. Într-o altă versiune a petiției e vorba și de corăbierii din Gurasada¹².

Comitatul la 28 septembrie propusese respingerea cererii corăbierilor din Gurasada, Cîmpuri-Surduc: nu pot fi scutiți de robote căci pentru transport ei sînt plătiți. După lege nu sînt scutiți decît cei înscrși în registrul din 1784 ca atare¹³.

Satul Tomești se plînge de domnul său pămîntesc Hollaky Farkas, care suferind pagube însemnate în timpul răscoalei, pretinde de la ei despăgubirea prin robotă. Le pune astfel în sarcină mai multă robotă decît sînt ei în stare să îplinească¹⁴.

Giurgiu (sau Grigore) Ursu din Bulzești, soldat licențiat, e printre cei loviți de răsculați pentru că s-a sustras. Ca să nu fie silit să se amestece, a fugit la căpitanul Csepi în Hălmagiu. Dar trei soldați licențiați, Simion Furda, Petruț Rus și Ignat Giurgiu — se plînge el — cu alți doi din sat, din răzbunare, i-au prădat casa. A stat apoi în Deva la prefectul moșiilor succesorilor doamnei guvernator, ca la dregătorul mai mare al domnului său pămîntesc pînă cînd a venit miliția și episcopul. Adresîndu-se episcopului, acesta le-a cerut făptașilor să-i înapoieze lucrurile. Dar ei i-au prădat atunci și ceea ce a mai rămas, bucațele, finul. Se plînge că a rămas cu 8 copii ai săi la marginea pieirii¹⁵. „Locuitorii orașului Ilia“ (așa se semnează) se tînguie comisarului regal de teama în care se află. „E de plîns cînd am ajuns pînă acolo ca

⁹ *Ibidem*, I, 854—855, 913—920, 924—926.

¹⁰ *Ibidem*, III, 469—472.

¹¹ *Ibidem*, nr. 131 (1055—1057).

¹² *Ibidem*, nr. 576.

¹³ *Guv. Trans.*, 1784, nr. 9422.

¹⁴ *Ibidem*, I, 529—531.

¹⁵ *Ibidem*, 929—936.

să fim prigonți și de propria noastră națiune numai pentru că n-am consimțit la furiile lor nemaipomenite“. N-au acum nici zi nici noapte liniștită, în fiecare clipă așteaptă să le cadă pe cap pustiirea cea mai de pe urmă, dacă nu le vine în vreun fel în ajutor ¹⁶.

Sînt desigur micii nobili ai tîrgului ¹⁷. Conte Jankovich comunicînd comitatului plîngerea, îi cere să ia măsuri pentru asigurarea locuitorilor din Ilia în pacea pe care o cer, dar și ca petițiile înaintate Comisiei să fie semnate de cei care le întocmesc ¹⁸.

La 25 decembrie tîrgul grăniceresc Dobra se plînge Comisiei de încartiruirile militare la care sînt supuși acum. Ei ca grăniceri au fost scutiți, nimeni nu i-a tulburat cu aceasta. Acum nu numai că sînt obligați, dar mai sînt și tratați cu toată brutalitatea, soldații pretind de toate, le-au prăpădit atîtea fără nici o bonificare. Ba au cerut de la gazdele lor să scoată în acest timp de iarnă pe copii și bolnavi din casă (cameră), să aibă ei liniște. Și cum ei, grănicerii, au fost puși în mișcare pentru liniștirea acestei tulburări, acasă au rămas numai bieteles femeii cu copiii și cu bolnavii. Soldații să fie îndrumați în stațiunea care nu e departe, unde au și grajduri și loc ¹⁹.

Locuitorii satului Dîncu Mare în plîngerea lor pretind că ei nu s-au amestecat printre răsculați, totuși judele nobililor a trimis asupra lor zece soldați care-i leagă, îi bat, le iau banii, haine, le beau vinul. I-au silit să dea la Deva 160 mierțe de ovăz, 32 mierțe de grîu, 16 stînjeni de lemne, 16 care de fin, 3 vaci grase, unt, miere. Îi despoaie de toate, numai că nu pier de foame. Judele Apostol Boșoroganul a trebuit să mai dea la Deva 40 de găini, 4 gîște, 2 rațe, 4 fonți de slănină, 4 căpățîni de varză, 1 mierță de ceapă. Cer să li se prescrie o rînduială a robotelor, „căci ungerii au de gînd să-i ruineze cu totul“. De aceea și acum mai curînd ar vrea să fie înscrși militari, nu vreau să slujească mai mult domnilor ²⁰.

Satele Tămășești și Dîncul Mic se plîng că la cererile date cînd a fost pe urmă împăratul în aceste părți n-au primit pînă acum nici o rezoluție, în schimb domnia îi tratează mult mai dur decît înainte. Trebuie să îndure mereu vorbe injurioase, sînt numiți călăi, prădători, hoți, deși ei n-au făcut de la casele lor nici un pas și nimănui nici o pagubă. Și asupra lor au căzut executorii, cîte zece oameni, apăsîndu-i cumplit, mîncînd, bînd peste măsură. Și ei au trebuit să dea de toate, fin, ovăz, grîu, lemne, fără să fie recompensați cu nimic. Se mai plîng de răpiri de pămînturi, de păduri, de robote abuzive. Contelui Grigore Bethlen, înainte cu cîțiva ani, patru bărbați au trebuit să-i grape locul de grîu ²¹.

Satele Geoagiu, Homorod, Băcăinți, Bulbuc, Mermezeu, Bozeș, Renghet, Mada, Balșa, Ardeu, Băcîia, Cîbu, Ceru Băcăinții, Nădăștia,

¹⁶ *Ibidem*, 817. Arh. St. Deva, com. Hunedoara.

¹⁷ Recensămîntul lui Iosif al II-lea dintre anii 1784 și 1787, înscrise în tîrgul Ilia 74 de nobili. *Az első magyaroszági népszámlálás*, Budapesta, 1960, p. 316—317.

¹⁸ Deva 24 dec. 1784. Arh. Comisiei, I, 818—819.

¹⁹ Arh. St. Deva, com. Hunedoara, dos. 28/1784.

²⁰ Arh. Comisiei, nr. 506.

²¹ *Ibidem*, nr. 358. Are aci și versiunea germană.

Almașul Mare, Almașul de Mijloc, Almășel, Techereu, Poiana, Voia, Porcurea înaintează o cuprinzătoare plîngere colectivă, sub numele juzilor și juraților. Înainte cu 12 și cu 2 ani, cînd a venit împăratul în aceste părți, au dat și ei plîngeri. Dar n-au primit pînă acum altă rezoluție, decît că înainte cu un an au fost chemați, împreună cu domnii lor, la Deva, la Tabla comitatului, unde li s-a spus că trebuie să facă 4 și 5 zile pe săptămînă și că cel care se va împotrivi rînduiei va fi bătut cu 40 de bîte. Ba domnii care erau de față, furioși, le-au „urlat ca niște lei“ (*uti rugientes leones*): „Noi v-am cîștigat cu armele și fără arme nu vă lăsăm liberi“²². Astfel, în locul ușurării sperate de la împăratul, și-au atras mai curînd jugul, ura, prigoana domnilor pămîntești. Sînt siliți să-și ducă mizera viață în continuă persecuție și apăsare. Nu știu cum, cînd și cine i-a făcut supuși. Vechi urbarii mărturisesc doar că aceste 19 sate în timpurile dinainte au slujit Fiscului, nu domnilor pămîntești particulari și plăteau taxe. Să se caute dacă domnii pot arăta dovezi sigure. Căci domnii lor s-au îmbogățit destul. Ca să-și sporească venitul satele le vînd, le arendează. Cumpărătorii sau arendașii îi apasă fără margini. Arendașii cu sudoarea de sînge a supușilor își plătesc arenzile și trăiesc bine. Își clădesc crișme, dau spre crișmărit, cu preț mai ridicat, vin rău de nu se poate bea. O bute de vin stă sub cep și peste o jumătate de an, vinul se strică și totuși supusul însărcinat să-l crișmărească trebuie să-i plătească prețul fixat și să-și facă și robotele întregi sau să le răscumpere. Supușii mai îndepărtați de curțile domnești, de la Crăciun pînă la Rusalii nu erau siliți să plătească taxa (de răscumpărare a robotei), dar trebuiau să facă fiecare cîte 1 000 de pari de vie și să-i ducă la locul indicat. Venind Paștile, fiecare trebuia să depună în contul parilor cîte un galben, iar cei care nu-l depuneau erau bătuți, cei mai slabi cu cîte 8, cei mai tari cu cîte 15 bîte. Cei mai apropiați de curtea domnească trebuie să stea acolo de rînd cu boii. De Crăciun trebuie să dea (desigur satul) prețul unui bou îngrășat, stabilit după voie de stăpin, și tot așa și de Paști. Iarăși de Crăciun cîte 3—4 supuși trebuie să dea un porc îngrășat sau să-l plătească în bani. Domnii nu numai că îi băteau, dar pe cei bătuți îi îndrumau la împăratul. Nobilul Orbán din Binținți, punînd pe unii să-i ridice un stîlp în curte, și ei neputîndu-l isprăvi, a pus să-i lege de el de miini și de grumazi și i-a ținut așa 24 de ceasuri. În aceste persecuții, aruncați între foc și apă, disperăți au fost gata să ia armele și s-au înscris pentru aceasta la Alba Iulia. Căpitanul care a venit apoi cu soldați, chemînd toate satele, i-a îndrumat să slujească mai departe domnilor pămîntești, căci nu e nici o poruncă a împăratului să se despartă de ei. Cer să nu mai fie ținuți drept oameni suspecti, să nu mai fie căutate la ei lucrurile nobililor, căci ei sînt gata să le dea dacă s-ar găsi ceva la ei. Cer ocrotire, și dacă și de acum înainte mai trebuie să rămînă supușii domnilor pămîntești, din îndurarea împăratului să li se dea un urbariu drept²³.

Cei din Homorod se plînseseră cu data de 24 decembrie 1784 și deo-

²² „Nos armis vos acquisivimus et absque armis vos liberos non dimitemus“.

²³ Arh. Comisiei, I, 962—965, III, 436—437, nr. 506.

sebit, prin doi jurați, de calamitățile care au căzut asupra lor. Sînt gata să împlinescă cu credință toate slujbele și poruncile împăratului, dar nu mai pot îndura sarcinile, tragerile-împingerile peste rînd. „Poate e poruncă să fim scoși din toate și să fim pustiiți cu totul — sună textul lor — de se aruncă asupra noastră cînd una cînd alta, cînd soldați care fac stoarceri mari, peste rînduială și poate împotriva poruncilor. Ca să nu pierim, cerem să nu mai fim tulburați“²⁴.

Petru Ladar din Geoagiu se plînge împotriva prefectului lui Bartsay : bănuindu-i fiul că a mers cu rebelii, a vrut să-l supună la iobăgie, și cum el nu l-a dat, i-a pretins 40 de florini²⁵.

Avram Buda și Ion Bența din Cigmău, satul lui Ion Budai-Deleanu, se plîng în numele satului că sînt apăsați peste orice măsură de domnii pămîntești (*per Dominos Terrestres extreme premantur*). De două ori au înaintat plîngerile la împăratul să fie liberați de jugul lor și să fie trecuți în slujba împăratului, fie corăbieri (de sare), fie soldați, dar n-au primit pînă acum nici o rezoluție. Cer să fie rezolvată mai repede pricina lor cu care au cheltuit pînă acum peste 500 de florini²⁶.

Ion Neag și judele Ion Bota din Pișchinți se plîng în numele satului că Emeric Pongracz și contele Iosif Gyulay îi silesc la restituirea pagubelor făcute de răsculați, că Pongracz pe soția lui Ion Bota a bătut-o atît de grav că a trebuit să moară. Au trebuit să dea 300 mierțe de ovăz, 27 care de fin, grîu, lemne, sare, seu, că pentru cele date n-au primit nici o bonificare²⁷.

„Oaspeții“ din Binținți se plîng că prin răscoală 16 oaspeți (*hospites*) și-au pierdut viața parte de boală, parte de suferințele închisorilor. Au rămas numai 24, care nu mai sînt în stare să poarte vechile sarcini. Vor presta robotele stabilite de împăratul, dar dacă domnii pămîntești le vor cere mai multe, sînt gata mai bine să ia armele sau să-și cîștige cele ale vieții cu transportul sării²⁸.

Locuitorii din Certej cer ocrotire împotriva „vexațiunilor exorbitante“ ale miliției și nobilimii²⁹.

Mihail Magareci, cărbunar la mina din Băița se plînge că de șapte ani e maltratată de trei nobili din Deva, l-au bătut, i-au tăiat o mîină pe minciuna unui miner, Constantin Poienar, către nobilii din oraș că el o să-i omoare. Are cinci copii și nu mai are soție. Cere ocrotirea Comisiei³⁰. Urburarul Anghel Mera din Hondol e întemnițat cu fiul și cu tatăl său vitreg, Ion Lugoșan. De șase săptămîni se mistuie la închisoare, iar minele sale sînt în mare pagubă. Soldații violindu-i lada i-au luat lui 12 florini, fiului său 2 galbeni imperiali plus 7 florini și 40 de creițari. I-au dus și alte felurite lucruri și au făcut și alte „exac-

²⁴ *Ibidem*, nr. 127 (I, 96—97).

²⁵ 13 ian. 1785. *Ibidem*, ad. nr. 329.

²⁶ *Ibidem*, nr. 506.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, III, 114—117, 455.

²⁹ Kemény, *Hora Pórhada 1785*, p. 329—330.

³⁰ 23 dec. 1784, Arh. Comisiei, I, 1238—1239.

țiuni“. În sfârșit, se plînge că (nobilul) Moise Nandra a luat de la soția sa în drumul public calul și ceea ce a adus pentru sine³¹.

Țăranii din Săcărîmb se plîng împotriva domnului lor Ludovic Bartsay. Bărbații sînt obligați la patru zile de robotă pe săptămîină și mai plătesc și cite 2 florini nemțești de sesie. Femeile și fetele lor toată iarna trebuie să toarcă, să țese, să spele la curte. Îi oprește cu totul de la folosința pădurilor, n-au suficiente nici lemne de construcție, nici pari pentru garduri, lemnele stăpînului le vinde străinilor pe bani. Sîmbăta, cînd ei își fac a patra zi de robotă, le încarcă carele cu vin pe care trebuie să-l ducă noaptea spre duminică la crișmele sale din Săcărîmb. Cînd s-au înscris la Alba Iulia să primească arme, domnul lor s-a infuriat și de furie și-a minat caii pe locurile lor. Din satul lor nu s-a alăturat nimeni rebelilor și nimeni n-a prădat, totuși nobilii la patru săteni le-au luat toate bunurile, lăsîndu-i în cea mai cruntă sărăcie. Au trebuit să cheltuiască cu dese executii ale judeului nobililor, cu soldații. Unii se plîng individual de abuzurile stăpînului care le-a luat vite, car, grîne, pămînt, le-a pretins bani³².

Satul Mărtinești împreună cu colibașii se plînseseră încă în 1783, cu prilejul călătoriei sale, împăratului. Sînt tare apăsăți cu slujbele domnești, în fiecare lună trebuie să facă trei săptămîni în slujbă domnească. Cînd merg la locul robotei cu vite de jug domnești, cu carul sau cu plugul, trebuie să le ducă nutreț de la ei de acasă și dacă bieteile vite au consumat nutrețul și cad de foame, și ele și ei flămînzi trebuie să lucreze totuși ziua întregă. Domnii lor nu se îndură să le dea nimic de mîncare, trebuie să ceară de la locuitorii satului, care le dau cite ceva ca la cerșetori, să-și omoare foamea, ca să-și facă slujba domnească. Amarnic le cade apoi bieților iobagi că în săptămîna a patra trebuie să facă slujbă fie comitatensă, fie împărătească. Și dacă spre sfîrșitul săptămîinii timpul nu e de ajuns și nu pot apare în prima zi a săptămîinii la curte neavînd timp, aruncați la pămînt trebuie să îndure, cu slăbirea trupului, negreșit 12 bite. Trebuie să poarte sarcini poștale unii cu șase, alții cu patru boi, iar cu două vite de jug să facă slujbele domnești, cu mari greutateți numai putîndu-și ține căsuțele, copiii și muiereșele. Mare greutate pe ei e și că trebuie să le dea un număr de porci îngrășați, cite o găleată de ovăz de Crăciun de fiecare ins căsătorit, ca și giște, găini și ouă, ceea ce cărțile de donație nu prevăd, ele storcîndu-se din bunul plac al domnilor pămîntești. S-au plîns Tablei comitatului, dar n-au fost mîngîiați cu nici o rezoluție. Au așternut plîngere și maiestății sale în călătoria dinainte și n-au primit nici la aceea³³. În privința plîngerii s-a făcut o investigație, dar nici aceea n-a fost înaintată nici Guvernului nici împăratului³⁴. Investigația se găsește în arhiva comitatului, cu data de 11 octombrie 1784³⁵, dar nici aceea nu le e prea favorabilă.

Protopopul unit al cercului Orăștie și Cugirului, Popa Ion, cere

³¹ *Ibidem*, I, 1136. Plîngere din 3 ian. 1785.

³² *Ibidem*, nr. 535.

³³ Caietele Densușianu, XXXIII, f. 41—44.

³⁴ *Ibidem*, f. 44.

³⁵ Arh. St. Deva, *Societatea de istorie*, dos. 3/1784.

comitatului Hunedoara să fie eliberat din închisoarea de la Alba Iulia cantorul greco-catolic din Romos, care a fost trimis de el la Blaj și a fost prins în Beșineu împreună cu un alt Popa Ivan venit din Țara Românească să-și vadă de moștenirea după tatăl său Popa Avram din Balomir, care venea și el de la Blaj. Certifică pentru el și vicecomitele. Rezoluția comitatului e negativă : Popa Ivan din Romos nu poate fi eliberat, pînă la venirea Comisiei, iar celălalt nu avea pașaport în regulă și e suspect de amestec în tulburări³⁶.

Popa Dumitru, preotul unit din Bobilna, se arată potrivit răscoalei. Răsculații s-au străduit nu numai să nimicească nobilimea, ci să tulbure religiile încuviințate prin decretul de toleranță. Dovadă că l-au prădat și pe el fără milă, i-au dus toate bucatele, păsările. Ba l-au scos și din casa parohială care i s-a rînduit ca bun canonic și în ea au așezat pe proetul neunit Popa Gheorghe³⁷. În răscoală izbucnesc ici-colo și disensiunile confesionale.

Negustorul din Brad, Mihai György (probabil Görög — Grecul), cere să i se restituie mărfurile prădate mai ales de soldații din regimentul de Toscana și să nu mai fie urmărit de domnii pămîntești din Brad și Hălmagiu³⁸.

DIN ȚARA HAȚEGULUI

Tot atît de multe plîngeri au venit din Țara Hațegului.

Supușii din Sîngeorz și Strei (azi Streisingeorz) se plîng că deși au restituit tot ce au prădat, domnii lor pămîntești nu sînt mulțumiți. Sînt apoi atît de împovărați cu naturale că sînt în imposibilitate de a mai plăti nici măcar un ban (*heller*) de dare. Nimeni nu le are grija, deși comitatul trebuie să știe că în vara trecută toate cîmpurile cu tot grîul le-a fost bătut de grindină, că în cele mai multe case acum nu e nici urmă de grîne și totuși li se repartizează fără cruțare de toate. Pomenesc cazul unuia învinuit că ar fi spart două buți de vin. Acesta deși nu se știe vinovat și nu are nici avere, trebuie să rătăcească de frică prin păduri. Are șase copii, care Dumnezeu știe cum se țin. Femeile lor trebuie să stea zi și noapte la porunca doamnelor și domnilor lor pămîntești, nu mai au timp nici măcar să cirpească o cămașe bărbaților. Dacă nu torc destul de subțire, de învățatură le leagă mîinile și le băt peste degete. Ei nici nu se mai pot numi oameni, sînt tratați ca vitele. Dacă merg la muncă, aceea ține două-trei săptămîni, fără să primească nici o fărîmă de pîine. Robotele pe care le fac nu sînt deloc cele încuviințate de înălțatul împărat și nici cruzimea nu se potrivește cu mila și blîndețea lui.

De aceleași necazuri se plînge și satul Strei. Soția domnului lor, Andrei Zejk, le-a strigat în plin tîrg că e în puterea lor (a stăpînilor) de a le lua și viața, după plac. Dacă aceasta ar fi așa, atunci Dumnezeu niciodată nu le-ar mai fi ocrotitor și de ajutor după atotputernicia sa.

³⁶ 24 dec. 1784, Arh. Comisiei, I, 391—393.

³⁷ *Ibidem*, I, 181—183.

³⁸ *Ibidem*, nr. 425.

E adevărat că au greșit și le pare rău. Se lasă însă în voia Comisiei, ca ea să le prezinte împăratului greutățile, care va hotărî dacă ei vor trebui să facă și pe viitor 4—5 zile pe săptămînă cu toate sufletele din casă sau numai capul de familie și cîte zile anume pe săptămînă. Mai adaugă că pe preotul din Strei un nobil, Buda Ioji, cu fratele doamnei Andrei Zejk, l-au maltratată în așa hal, smulgîndu-i barba, încît e îndoielă că se va mai putea întrema³⁹.

Cei din Valea Singeorzului și Strei-Săcel sînt tratați și ei necreștinește de domnii lor. De cînd au înaintat plîngere la împăratul sînt mult mai dur tratați. Le-au luat și pădurea. În timpul răscoalei au trebuit să dea la Deva cantități mari de victualii, ovăz, grîu, fin, vaci ș.a. Judele nobililor a venit pentru strîngerea armelor cu 50 de soldați, pe care au trebuit să-i întrețină cu mîncare și băutură. Cer să fie eliberați din mîinile ungurilor, căci altfel trebuie să se ruineze, împăratul să dispună asupra lor cum va voi⁴⁰. De bucatele care li se cer peste măsură se plînge și satul Ohaba-Singeorz⁴¹. Mihail Cozian acum cere restituirea bunurilor sale luate de Ioan Zejk. Tatălui său, orbit înainte de vreme, acesta i-a cuprins 2 boi, 1 car, 2 vaci, 3 mîrțe de grîu și 30 de cucuruz. Iar pe el, l-a luat în slujbă de casă, mîndu-i speranță că îndată ce se va căsători i le va da toate înapoi. Dar nu le-a dat nici mamei sale, nici lui pînă acum. Le cere pentru sine ca moștenire⁴².

Locuitorii satului Grid se plîng că judele nobililor Adam Szabo, a trimis la ei cinci soldați care i-au bătut, i-au legat, le-au luat bani. La Deva au trebuit să dea ovăz, fin, grîu, lemne, 3 vaci grase și în loc de chitanță au primit bătaie. Acest sat mic îndură mari mizerii din partea nobililor răzbuțători. Domnii lor nu încetează a le pretinde ca și înainte robote săptămîna întregă⁴³.

O serie întregă de plîngeri, colective sau individuale prezentară satele Boșorod, Cocoliș. Taxa sporește mereu, arendașii sînt abuzivi. Sînt peste măsură copleșiți cu muncile cîmpului. Pe unii închiși, legați la picioare îi pun la lucru. Pe locuitorii satului Cocoliș domnii pămîntești i-au silit cu miliția să se supună sub jurămînt, la care ei au răspuns că o fac pînă la hotărîrea împăratului. De asemeni de daturile multe de bucate, lemne, vaci. Judele nobililor Adam Szabo venit în sat cu încă doi a cărat din toate casele toți puii și toate găinile, le-au luat toate armele, cînd ei trăiesc unii din vînat. Moșiile se împart, robotele însă obișnuit nu. Pe una din moșii trăiesc 11 familii. Opt supuși din Boșorod ai lui Doboli Ioja trăiesc pe două moșii. La arat trebuie să meargă în Geoagiu, la cucuruz trebuie să lucreze pînă se gată lucrul, la secere săptămîni întregi, încît pentru ei nu mai pot face nimic. Cer să li se dea o rezoluție, căci altfel ar putea face și altceva, pentru că sînt omoriți de domnii lor, trebuie să fugă de casele lor. Alții se plîng că dacă moșia

³⁹ *Ibidem*, I, 986—990 și nr. 357.

⁴⁰ *Ibidem*, III, 448.

⁴¹ *Ibidem*, III, 439.

⁴² *Ibidem*, I, 76—77.

⁴³ *Ibidem*, nr. 427, 506.

se împarte în trei, trebuie să facă robote întregite, că trebuie să plătească pentru moștenire. Filimon Leorzan cerind de la domnul Kászoni casă și moșie, l-a îndrumat să și le facă singur, îndatorându-l să păzească cu pușca cîmpul și pădurea. Acum are trei fii și pe toți trei îi silește la lucru ca pe supuși. Se plîng de luările de munți, de păduri, mai ales Boșorod de luarea munților săi, de pagubele pe care domnii le fac în pădurea satului, de gloabele mari în bani, în vin, la care au fost judecați la Deva. Încheie cerind să fie separați de unguri sau să li se dea alt loc de așezare, pentru că mai mult nu pot trăi cu ei⁴⁴. Ion Gligoresc din Vâlcelele de Sus relatează că același jude al nobililor cu un husar, un cizmar și cu patru gornici venind în sat, au tras de cîteva ori cu pistoalele, au scos săbiile și cu strigăte în gura mare, călărind pe uliță, au vîrit mare groază în oameni. Au prins vinovați și nevinovați fără alegere, i-au legat cu lanțuri de grumazi și de mîini. Pe soția lui Ion Șchiopu, însărcinată, o încercară cu viclenie, o loviră apoi cu sabia și-i aplicară 25 de bîte ca să mărturisească unde se găsește soțul ei⁴⁵.

Ion Petca din Bretea, supus al nobilului Ioan Balika, a trebuit să dea pe seama acestuia, la Deva, 8 care de fin, 98 mierțe de ovăz și 22 de grîu, 2 vaci, 10 florini ungurești, 30 de pui, 2 găște, 2 rațe, 60 de ouă, 5 măsuri de unsoare, 4 stînjeni de lemne, la prestarea cărora l-a silit același jude al nobililor. Urmează alții, cu daturi asemănătoare: fin, bucate, lemne, păsări, slănină, luminări, bani, vaci. Se plîng cu deosebire de robotele excesive. Trebuie să lucreze toată săptămîna, în toate zilele, soțiile lor și ele în toate zilele la curte. Nu mai pot trăi din pricina nobililor, robotelor, bățăilor.

Sînt supuși peste puteri la robote, taxe și alte daturi domnești — se plîng și cei din Bretea Streiului. Ziua, noaptea sînt chemați pînă și de la biserică la lucru, la plată. Mai ales de cînd sînt arendați de domnii lor, sînt supuși la bătaie, li se iau pămînturile, fînatele. Robotele sînt zilnice, taxele mari, daturile multe, pînă și din legume, fructe. Prunele, merele, cînd au, nu le pot vinde în voie la alții, decît domnilor pămîntești, care le iau cu prețul care le place. De ceea ce dacă se plîng, îi amenință să le rupă dinții. Domnii pămîntești, căutîndu-și bunurile duse în timpul răscoalei îi pustiesc de ale lor⁴⁶.

E foarte încărcată plîngerea satelor Gîntaga și Covragiu. În luna august anul trecut (în urma conscripției militare) domnii pămîntești — spune satul Gîntaga — au adus aici 50 de soldați. Ofițerul lor le-a comunicat drept poruncă a împăratului porunca lui că trebuie să rămînă supuși ungurilor și împăratului. Au făgăduit ascultare împăratului, dar nu și ungurilor pînă cînd nu vine poruncă pentru aceasta. La ceea ce au fost aruncați, legați de unguri, la închisoare și ar fi rămas acolo dacă nu i-ar fi eliberat colonelul din Hațeg (Karp desigur). Miliției venite au trebuit să-i servească fin, ovăz, un bou gras, fără să le bonifice cu nimic. În schimb i-au tratat cu bătaie. După soldați au venit cinci exe-

⁴⁴ *Ibidem*, III, 441 și urm.

⁴⁵ *Ibidem*, II, 197—199.

⁴⁶ *Ibidem*, 966—968 și III, 437—439.

cutori, cărora au trebuit să le dea felurite bucate, băutură, păsări, 15 care de fin, 130 mierțe de ovăz, 18 de grâu, 2 vaci grase. A venit apoi judele nobililor, Vițan, cu 12 executori, care i-au stors de alte victualii. Noaptea venind numai unгурii, aceștia i-au bătut, au vrut să-i taie pe toți, cu popa împreună. Iarna fac câte 4 zile, vara câte 6 zile la săptămână și femeile lor lucru deosebit. De mâncare nu le dau, dacă cere careva îi dau bătaie. Domnii au abătut apa spre locurile lor de arătură și le-au făcut nefolositoare pe ale țăranilor, le-au luat finețele și le-au dat celor din Vâlcele, dar le poartă ei și acum sarcinile. Și cei din Covragiu trebuie să lucreze iarna 4 zile pe săptămână, vara toată săptămîna. Cînd moare bărbatul, domnia îi ocupă toată averea, pe copiii lui orfani sau îi dă la miliție sau îi pune boari la curte. Pentru că s-au înscris la miliție, tare-i îngreunează cu lucrul. Pădurea li s-a luat și numai cu greu și plătind mai pot ajunge la ceva lemne. Cînd prind doi pești, unul trebuie să-l dea domnului. Se plîng și ei că de 30 de ani domnul Mara își conduce apa la moara sa peste hotarul lor, făcîndu-le un pămînt de 80 de mierțe nefolositor și, deși nu iau nici o roadă, sînt siliți totuși la contribuție pentru el. Pentru naturalele date pe seama oastei rar se plătește. Crîșmăritul se face în același chip, abuziv, vinul pe care nu-l pot crîșmări de rău ce e, trebuie să-l plătească cu bani sau cu vite. Cer ajutor, căci cu unгурii nu vreau mai mult să trăiască împreună, cer mai bine să fie separați de ei⁴⁷.

Supușii din Sîntămăria-Orlea și deosebit cei ai contesei Alexe Kendeffy și ai contelui Mihail Kendeffy spun că în timpul răscoalei domnii lor i-au părăsit, s-au salvat în Hațeg, lăsîndu-i pe ei în primejdie, de care ei s-au ascuns în munți. Venind răsculații, au prădat și au aprins nu numai curțile domnești, au pus foc și la mai multe case ale locuitorilor (poate unгурi, nobili sau slujbași domnești). Domnii, cerîndu-le despăgubiri întregi, tare îi lovesc de la răscoală înapoi. De 12 ani folosul cîmpurilor și pădurilor, precum și dreptul de pescuit, la care era părtaș pînă acum și satul, le reclamă pentru ei singuri, rînduînd ca dacă s-ar găsi în pădure fie porc fie vită să fie împușcată sau altfel omorîtă. Bărbații trebuie să facă 5 zile de robotă pe săptămîna, femeile 2. Pentru fiecare soție de iobag se cere un florin renan (nemțesc) anual. Și pentru cele mai mici vini le aplică câte 25 de bite zicîndu-le; „să vă ajute acum craiul vostru!”. Le zic hoți, tîlhari, îi sperie cu amenințări, cu fiare, îi încarcă cu slujbe peste poruncile preainalte. Le dau cu de-a sila vin rău pentru crîșmărit; nu le dau cei 3 creițari de vadra crîșmărită care li se cuvin, nu le dau lumînări, nu-i scutesc de slujba iobăgească pe cei care crîșmăresc. În prețul vinului stricat, pe care nu-l pot crîșmări, le iau boii. Răscumpărarea porcilor de la dijmă e de 6 creițari de cap, din zece oi dau una cu miel. De Sîngeorz fiecare iobag trebuia să dea un miel gras, de Paști și de Crăciun câte o găină și zece ouă, vara câte doi cocoși, 2 mierțe de ovăz, 200 de melci, 2 cupe de alune, o bucată (sau un tioc) de rășină. Pe fiii și fiicele lor le iau

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 434, III, 456.

în slujbă casnică, fără să le scadă prin aceasta părinților robotele. Cer ocrotire în virtutea înaltelor orinduieli⁴⁸.

Împotriva aceleiași familii Kendeffy se plîng și supușii din Petrila : le-a luat o parte a hotarului, îi silește să plătească 3 galbeni pentru pescuit, să dea daturi, să crișmărească vinul domnesc, să răscumpere cu bani țesutul pînzei domnești etc. spre marea lor ruină⁴⁹.

Locuitorii satelor Bărești, Nalaț-Vad, Unciuc, Rea, Totești, Picișa, Săcel, Sînpetru în suplica lor își dramatizează „groața“ care i-a cuprins la apropierea răscoalei (sau le-o mai dramatizează și scribul !), la apariția luminilor mari noaptea pe Mureș, la apropierea valului în ziua următoare. Domnii lor au fugit, și-au lăsat reședințele deschise, fără nici o siguranță. În noaptea următoare, cînd au văzut clădirile mari în flăcări au început să tremure, să se gîndească cum să-și scape viața ! A treia zi apoi răsculații în toate satele au invadat cu mare mulțime toate casele nobiliare, le-au spart, le-au pustiit. Ei, suplicanții, au venit mai tîrziu spre a vedea ce fel de oameni sînt cei care cutează asemenea lucruri. Ajungînd la curte, au aflat că sînt de speța cea mai de jos, flămînzi adunați din aproape toate satele înconjurătoare. Au luat și dintre ei unii unele lucruri mai rele, au dus griu mai cu seamă, socotind că e mai bine să ia ei de la domnii lor decît alții, căci de la ei pe urmă domnii le pot avea mai degrabă ; după cum le-au și avut. A patra zi, însă spre pieirea lor, domnul Bokoznitza (ignorîndu-le se vede „gene-rozitatea“ !), a luat lîngă sine nobili înarmați, au tăbărit asupra lor, și fără să mai caute cine e răsculat, cine năvălitor, cine complice, au rănit de moarte pe cei care le-au căzut în cale, i-au făcut pe toți prădători, incendiatori. Cer ca împăratul pentru cei care rămîn în jugul iobăgesc, să hotărască a emite anumite reguli, ca și ei să-și știe obligațiile și domnii lor să-și cunoască hotarele autorității⁵⁰.

Locuitorii din Galați se plîng că domnii lor le iau și ceea ce nu au prădat, le sparg casele, lăzile, le iau banii strinși pentru dare. Domnii și soldații le iau finul, ovăzul și altele. La robote sînt minăți în fiecare zi. Și îi mină nu numai pe ei, ci și pe femeile lor, pe fetele lor mai mari. Ei nu mai știu care sînt zilele lor de slujbă. Dacă moșia se împarte în trei, toți trei trebuie să facă slujba ca pentru o moșie întregă. Domnii le iau moșiile, fînatele. Unul se plînge că a fost legat cu funia, torturat, bătut cu lancea, deși restituise totul⁵¹. La fel se plîng și cei din Pui, adăugînd că domnii pămîntești vreau să-i zdrobească, împreună cu copiii. Li se iau moșii, păduri. Pentru naturalele date, perceptorul refuză să plătească etc. Cer să fie separați de unguri, să li se dea dregători nemți sau să fie făcuți militari⁵². Cei din Vaidei spun că după o sesie veche trebuie să presteze șase slujbe îndoite. Mihuț Dragotă după.

⁴⁸ *Ibidem*, I, 567—568, III, 459—460.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 691.

⁵⁰ 5 ian. 1785. *Ibidem*, II, 261—266.

⁵¹ *Ibidem*, I, 559—560, III, 435.

⁵² *Ibidem*, III, 435.

o pătrime de moșie în anul trecut a făcut 114 zile cu palmele și 26 cu vitele. Cu un cuvânt servituțile nu au nici o limită⁵³. Judele și jurații din Șerel denunță că nobilul Kenderesy cu frații săi a zis că împăratul n-are să le dea lor nici o poruncă, ei rămân nobili și dacă supușii se prind astfel cu ei, cheamă în ajutor pe turci, pe pruși. Și ei, suplicanții sînt mînați la lucru săptămîni întregi⁵⁴. Au venit cu plîngeri și satele Hobîța-Grădiște, Păucinești, Grădiște, Ostrov, Rădulești⁵⁵. Dumitru Cernea din Jiu se plînge că domnul pămîntesc pe părinții săi îi mîna la lucru toată săptămîna, ba și în zilele de sărbătoare, afară de duminică, dar pămînt nu le dă nici părinților săi nici lui. Pe el, luat de la părinți, a pus să fie învățat țesător, îl ține la curte de la 14 ani și totuși nici pe el, nici pe părinții lui nu-i scutește de robote. Cere să nu fie siliți la robote peste orînduiele și dacă sînt supuși iobăgiei să fie dotați cu pămînt⁵⁶.

Satul Valea Mare se adresează generalului Papilla. Satul n-a plătit niciodată contribuție, avînd acest privilegiu. A venit însă căpitanul Czigány din regimentul de Toscana cu 24 de husari, pretinzîndu-le fin și ovăz gratuit. Ei însă s-au împotrivit. Atunci căpitanul a pretins de două ori atît și le-a cerut și diploma de înnobilare. Căpitanul a plecat cu oamenii săi ducînd și diploma. Între timp s-au întors șase husari jefuind cît au putut duce în saci pe șase cai. Sătenii s-au dus atunci la Tirgu Mureș, de unde au obținut un deliberat, adevărind exactitatea diplomei lor de înnobilare și că deci nu sînt obligați la contribuție. A venit apoi un alt ofițer în sat, din același regiment, care le-a luat și deliberatul și i-a îndemnat pe doi săteni să meargă la maior și dacă acesta le va recunoaște dreptul de a nu plăti contribuție nimănui, atunci armata le va da pace. Dar înainte de a ieși cei doi din sat, a dispus să fie legați și trimiși la Deva. În sfîrșit, tot în acest timp au năvalit în sat alți trei husari care au cărat cu ei felurite bunuri, cît au putut. Cer eliberarea celor doi, care n-au făcut niciodată nici o fărădelege și restituirea diplomei lor⁵⁷.

DIN COMITATUL ALBA ȘI DIN ALTELE

Curg plîngerile și din satele comitatului Alba.

Doi locuitori din Oarda se plîng și ei de robotele excesive, pe care trebuie să le facă săptămîna întreagă. Jelerii din satul episcopal Oarda de Sus se plîng de creșterea taxei, care sub episcopul Bajtay a fost de 51 de florini, revenindu-le cîte 1 florin 30 de casă. Sub episcopul Kolonich a crescut la 4 florini, și mai trebuiau să facă și robotă. Acum de la fiecare jeler cu boi se iau 4 florini, de la cei fără boi 4 florini și 30 creițari, și pe deasupra sînt siliți cu puterea să facă slujbe ca și ceilalți supuși. Cînd vreunul a vrut să se strămute în alt loc a fost închis.

⁵³ *Ibidem*, nr. 411, III, 56—57, 450—451.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 330, II, 219.

⁵⁵ *Ibidem*, I, 321, II, 151—155.

⁵⁶ *Ibidem*, I, 569, III, 460.

⁵⁷ 7 ian. 1785. *Ibidem*, nr. 532.

Cer ajutor în sensul că, intrucît inspectorul moșiilor episcopale Ördögh nu le dă nici o palmă de loc, să nu le ia, numai pentru casă, mai mult ca înainte. Sau dacă aceasta n-ar vrea, cum nu sînt iobagi, ci numai jeleri, să li se îngăduie să se strămute liber. De la Popa Samuilă și Popa Gheorghe, preoții neuniți din sat, deși nu au deloc pămînt de arătură, inspectorul, nu știe sub ce titlu, pretinde cîte un galben de la fiecare. Cer să li se restituie moșia bisericii, cuprinsă de cantorul Popa Ion și de Popa Gheorghe cu prilejul răscoalei și să fie scutiți de sarcinile ei pînă atunci⁵⁸.

Corăbierii din Oarda de Jos și Oarda de Sus, se plîng că înainte cu 20 de ani, cînd li s-au atribuit locuri au fost supuși pentru ele la taxă, de care înainte erau scutiți. Între timp locurile li s-au luat și taxa totuși trebuie să o plătească. Cer ca ori să li se dea locurile după contract, ori să fie scutiți de taxă. Printr-o altă suplică, datată 20 ianuarie 1785 și întocmită de avocatul corăbierilor regești, corăbierii din cele două sate (semnate 17 nume, unele de văduve) acum se plîng de-a dreptul împăratului. Cea mai mare parte a vieții ei au trebuit să și-o macine între mii de primejdii, istovindu-se unii 40, alții chiar și peste 50 de ani în slujba de corăbieri regești ai sării. Unii de infirmitate, alții de bătrînețe au ajuns de nu mai sînt în stare a-și agonisi nici piinea de toate zilele. Sărăciei lor le pune vîrf că domeniul episcopal refuză să le dea pămînt în cîmp. Cer ca împăratul să se îndure de bătrînețele lor și să-i ajute. În adresa lor cer Comisiei să le înainteze plîngerea, cu opinia sa, împăratului. Jankovich o transpune cu opinie favorabilă Tezaurariatului, iar acesta la rîndul său, tot așa, împăratului⁵⁹.

Satele episcopale Tăuți, Meteș, Găureni, Poiana înaintează și Comisiei plîngerea pe care au adresat-o și împăratului împotriva greutăților urbariale și luărilor de moșii. Cer să fie ținuți în vechile prestații și ca episcopul să nu arendeze satele, să le țină el, căci sub greul jug al arendașilor ajung la ruină⁶⁰.

Sînt multe plîngerile individuale din Cricău împotriva abuzurilor lui Ladislau Göttfy, provizorul contesei Adam Teleky, a judeului nobililor, a nobilului Iszekutz și a altora : luări de vin, de vite, stoarceri de bani, bătăi, arestări⁶¹. Satului Gîrbova de Jos familia Teleky i-a luat pădurea care era a satului și a bisericii. Acum pentru un stîngen de lemne trebuie să facă 30 de zile de robotă. În această pădure sînt globiți acum și dacă taie numai crengi subțiri. Dau în fiecare an cantități însemnate de naturale pentru armată și nu știu cum totuși li se impută. Au defrișat un mărăciniș și cînd să-i ia roadele a fost luat de curte. Popa Sîntion, Popa Ion preotul în funcțiune și cantorul se plîng că familia Teleky le-a luat moșia preotească, boii și oile. S-au plîns împăratului, dar pînă acum n-au primit nici o rezoluție⁶².

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 381, exp. sub nr. 506, III, 60—64, 429, nr. 413.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 506.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 345, 367, 421, 506 (1053—1054), III, 93—94, 422, I sau II, 938—940.

⁶² *Ibidem*, III, 52—55, 430, nr. 409, 506.

Ion, Avram și Gheorghe Limban arată împrejurările în care au fost reduși la servitute. Tatăl lor, Bucur Limban, a primit de la domnul Francisc Szebeni 7 florini și apoi a plecat în Țara Românească. Întors după vreo cîțiva ani, a vrut să plătească cei 7 florini cu dobîndă cu tot, dar Szebeni n-a vrut să-i primească, l-a aruncat la închisoare, pînă cînd s-a văzut silit să promită că vrea să-i fie supus. Așa a trebuit să-i facă slujbă trei zile pe săptămîină, dar pămînt pentru semănătură nu i-a dat nimic. După moartea lui Szebeni, sora sa i-a vîndut pe toți trei împreună cu tatăl lor doamnei Santa. Au înaintat plîngere împăratului cînd era la Alba Iulia și a și venit poruncă la Tabla comitatului să le cerceteze pricina, dar pînă acum nu s-a făcut și ei au rămas pînă azi supuși. Cer Comisiei să ordone Tablei cercetarea și să-i scoată din servitute, depunînd ei cei 7 florini⁶³. Tot așa expun împrejurările în care au fost supuși la iobăgie Popa Iancu, Iacob Nicula și Dănescu din Geomal. Ei au fost înobilati cu diplomă (*armales*) de Mihail Apafi. Cu timpul însă au fost impuși la dare regească. Inspectorul moșiilor episcopale le-a impus dijma. Dregătorii episcopali din 1784 au început să-i pună la slujbe domnești, să le ia taxă. Cu un cuvînt îi silesc la toate sarcinile iobăgești, ca și cînd ar fi iobagi. Doar pe Popa Iancu, care e preot unit, îl mai cruță întrucîtva⁶⁴.

Satul episcopal Cirna (azi Blandiana) se plînge și el de cîmpurile și pădurile luate, de vinul rău dat pentru crîsmărit, de naturalele multe pe care a trebuit să le dea la porunca nobililor și comisarilor (290 mierțe de ovăz, 29 care de fin ș.a.), de consumațiile și stocarcerile executorilor, cerînd să fie ușurat de asemenea sarcini insuportabile. De daturi și greutăți asemănătoare, de bătăi se plîng și locuitorii satului Inuri. Judele nobililor a prins pe Popa Gherman din Pîclișa, care e și preotul lor, sub motiv că ar fi fost complice la răscoală și așa biserica stă închisă de șapte săptămîni, opt copii au rămas nebotezați și patru oameni au murit fără mîngîierea celor duhovnicești. Pe preot l-a cerut deosebit și satul Pîclișa⁶⁵.

Ladislau Pap, iobag episcopal din Galda de Sus, acum dregător pe domeniul Albei Iulii, se plînge împotriva răsculaților. În 10 noiembrie aceștia i-au tăiat patru boi fiind de față locotenentul Probst. În 12 i-au înconjurat casa din Galda de Sus, i-au prădat, i-au dus lucrurile din jurul casei. În 13 locotenentul Probst cu mai mulți soldați i-au luat cei patru cai. După multe rugăminți, pe doi i-au dat înapoi, doi însă sînt și acum la ei⁶⁶.

Nu lipsește nici aici dușmăniile români-unguri. Mai acut izbucniră la Vinț. Am văzut, la Vinț, Vurpăr au fost loviți cu violență nobili mari și mici, ungerii în genere. Violentă e și răzbunarea. Într-o plîngere lungă, românii o dezvăluie copios. Se scuză, firește, că s-au alăturat și dintre ei unii, dar înșelați de răsculați cu porunca împăratului și amenințați cu arderea casei dacă nu se dau cu ei. Pretind că la venirea răscula-

⁶³ *Ibidem*, nr. 438.

⁶⁴ *Ibidem*, 972—975.

⁶⁵ *Ibidem*, 1056—1059, 1084—1085, ad. 368, exp. sub nr. 506.

⁶⁶ *Ibidem*, I, 876.

șilor chiar ei i-au zis judei nobililor, Gabriel Zilay, cu puterile unite ale locuitorilor să reziste, dar ei a răspuns că nu are pentru aceasta nici o poruncă. Și-apoi, curînd după aceea a fugit. După ce un locuitor a trebuit să-i îndrume pe prădători la ductorul orașului, acesta a trebuit să le indice curțile nobiliare, să-și dea chiar carul propriu pentru căratul prăzilor.

Publicată mai apoi pacea, locuitorii s-au așezat în liniște. Dar un-gurii neținînd seama de aceasta, unde i-au putut, fie vinovați, fie nevinovați, i-au prins și i-au dus la închisoare în Alba Iulia, unde mulți au și murit. Și acum aruncîndu-se asupra lor, amenință cu pustiirea pe români, nu încetează să-i persecute, îndată ce prind pe vreunul nu-l mai duc la Alba Iulia, ci la Galda, ca să nu afle Comisia și ei să-și poată vărsa asupra lor toată furia. La începutul răscoalei unii dintre ungurii de aici îmbrăcați românește au prădat împreună cu jefuitorii cei mai mari. Dar după ce a venit ajutorul militar, în Vurpăr unii au făcut multe rele. Năvălind noaptea în casele românilor, pe sărmanele muieri le-au bătut, le-au împuns cu baionetele, după ce s-au săturat și și-au luat deajuns din varza, brînză, făina lor, le-au spurcat amestecîndu-le cu ud, cu scîrnă, ba le-au silit să le bea udul și cu alte cruzimi inimagi-nabile le-au lovit. Bărbații, amenințați de soldați cu moartea, toți au fugit. Pentru asemenea excese în Galda doi au fost condamnați la cîte o săptămînă închisoare, dar apoi au fost eliberați nepedepsiți, iar acum nu încetează să facă noi răutăți. Românilor peste tot le strigă hoți, til-hari, i-ar mîncă de vii. Cînd doar românii, împlinind poruncile împăra-tului și purtînd sarcinile militare, se socotesc oameni drepți. Ungurii le scot mereu ochii că ei apără patria cu armele. Totuși ei sînt cauza că acum ea a fost pustiită, căci năvălind răsculații au luat-o la fugă, lăsînd poporul simplu la voia întîmplării; trebuiau doar să cerceteze dacă e cu adevărat poruncă împărătească pentru prădarea țării și să porun-cească împotrivirea. Ungurii și acum, străduindu-se să pustiască pe români, zilnic umplu foi întregi cu acuzații împotriva lor. Sînt mereu cu armele pe capul românilor. Venind cu porunci de la comitat să strîngă naturalele pentru armată, iau de la ei, zicînd: acum românii sînt destul de bogați, pot să poarte singuri sarcinile militare. Dar Dum-nezeu le e martor cît de mare e sărăcia lor, pămînturi de arătură și finațe nu au aproape deloc, le cumpără aproape toate de la unguri. Iar ei, ungurii, nu contribuie cu nimic pentru armată.

Ungurul îndată ce e ridicat ductor, numit de ei hotnog, numaidecît poruncește românilor să-i care lemne, să-i facă garduri, să dea paznici ziși măciucași și alte asemenea. Românii care pot purta darea și sarci-nile militare sînt abia 12, ceilalți sînt ocupați mai ales cu robotele domnești. Și totuși, ei care păzesc întocmai toate poruncile împărătești, acum prin acuzațiile false ale ungurilor, sînt duși la tăiat.

Așa stînd lucrurile și-au pus în gînd mai bine să moară, decît să trăiască mai mult cu ungurii sau între ei. Se roagă astfel ca împăratul să le designeze loc de locuit cu totul separat de unguri și să-i elibereze cu totul de orice subordonare ungurească, căci ei vor mai curînd să aleagă moartea, decît să îndure mai departe tirania dinainte. Împăratul

să poruncească să fie așezați separat ungurii, separat românii și se va vedea atunci care din două neamuri păzește mai bine poruncile împărătești și de la care are împăratul mai mult folos. Dacă românul n-ar fi socotit destul de apt pentru a conduce districtele și a dirija treburile împărătești, împăratul să le pună dregători nemți, pentru că plingerile lor la unguri nu găsesc ascultare, fie ele drepte sau nedrepte.

Au auzit că ungurii pe cei închiși în temniță, fie cu jurăminte grele, fie cu înspăimântări sau nădejdi de a scăpa mai curînd, îi silesc să indice pe cît mai mulți ca jefuitori, prin ceea ce mulți nevinovați pot ajunge la închisoare. Ungurii au acuzat pe români și că și-ar fi căutat și alt împărat. Dar ei jură în fața lui Dumnezeu, osîndînd asemenea minciună, că nu doresc decît pe împăratul Iosif al doilea. Adevărul e că ei, ungurii, au vorbit și vorbesc și acum public că împăratul Iosif nu are nimic a le porunci, ei își vor pune alt împărat.

Ductorii oricîte naturale sau care de căraușie s-ar fi dat pentru armată, n-au dat chitanțe. Cum însă sînt siguri că voia împăratului n-a fost nicicînd să fie vreun neajuns în plata dării, sînt gata să stea față cu toți ductorii la orice scaun de judecată.

Cer astfel :

1. Ungurilor să nu li se mai îngăduie să-i supună la așa de mari cruzimi și osînde, căci numărul lor, al românilor, scade din zi în zi, ceea ce e și în detrimentul slujbei împărătești.

2. Ungurul să nu impună sarcinile militare numai românilor, pentru că sînt săraci și nu le mai pot purta.

3. Pustiirea de acum a țării, ungurul să nu o pună numai în sarcina românilor, ci mai curînd în a lui.

4. Prestațiile împărătești cu care ungurii i-au înșelat, ei să fie datori să le despăgubească.

Imploră, în sfîrșit, pentru ei ajutorul și apărarea necesară.

La plîngere s-au asociat și țiganii⁶⁷.

În același sens se plîng și românii din Vurpăr. Ceea ce au luat au restituit, le-au plătit renunțînd unii și la cele necesare vieții. Ungurii le-au prădat lăzile, cămările, și nu le restituie nimic. În timp ce ei își plătesc contribuția, prestează cele de prestat, doi unguri care se asociază și cu alții, noaptea, femeile fiind singure, le iau pîine, carne, slănină, vin, bani, orice găsesc, necruțînd nici biserica. Se roagă de siguranță și pace și de bonificație a căraușiiilor și naturalelor prestate pentru miliție⁶⁸. Două văduve din Vurpăr se plîng individual. Una că pe bărbatul ei l-au împușcat husarii și casa i-a fost prădată. Totuși au pretins și de la ea contribuție și obligațiile soțului, domnul său a obligat-o și la roboatele săptămînale obișnuite. Cere să i se reducă contribuția măcar la jumătate, iar slujbă să facă numai ca văduvă, și pentru cele prădate să fie despăgubită. Cealaltă, că soțul ei în anul trecut (1784) a fost osîndit,

⁶⁷ În arhiva Comisiei se găsește originalul în limba germană, datat 10 ian. 1785, redactat de chirurgul din Vînt (*per Chyrurgum Alvinczensem*) și două copii, precum și două versiuni latine. Semnați la sfîrșit : Purcar Chilemon, Vintilă Toma, Romoșan Iosif, Nicolae Purcar. Arh. Comisiei, I, 66—74, 538—545, 546—552, III, 416—421.

⁶⁸ *Ibidem*, 1051—1052, ad. nr. 366. Exp. sub nr. 506.

totuși pe 1785 au pretins și de la ea darea capului și alte prestații. Doamna sa vrea să o izgonească din casa pe care a clădit-o cu soțul său, i-a luat boii pe care i-a avut de la părinții săi, precum și cucuruzul, produs cu sudoarea frunții sale și 12 vedre de vin din vânzarea cărora a vrut să-și plătească darea⁶⁹.

Într-o altă petiție adresată Guvernului, cu data de 13 ianuarie 1785, corăbierii și iobagii din Vurpăr și Vinț se plîng că ei cu lacrimi în ochi trebuie să privească cum li se pradă casele, bisericile, semănăturile, vitele, cerînd îndurare și ocrotire⁷⁰.

Solidar cu Vințul și Vurpărul se arată și satul episcopal din imediata apropiere, Sibîșeni. Împreună cu 40 de locuitori din Vinț se plîng că sarcina încartiruirii și servirea naturalelor pentru armată îi apasă peste puterile lor, încît de la răscoală încoace au trebuit să cumpere bucate de 200 de florini și nu pot nici să plătească ceea ce au luat pe datorie. Și mai trebuie să plătească diurna comisarului stringător al porției și a soldatului care-l însoțește. Ei nu au nici pămînturi, nici finațe, trebuie să presteze totuși cărăușii. Plîngeri asemănătoare și împotriva ungarilor. Ei, ungurii, sub pretext că le-au fost prădate casele și bunurile, refuză să contribuie la sarcinile militare, singuri românii sînt siliți să le poarte. Ungurii le-au prădat casele în Vurpăr, năvălind noaptea, au bătut, au violat femeile, le-au răpit bani, bucate și alte multe rele au făcut. Chiar dacă unii sînt arestați, sloboziți în scurt timp, își continuă fărădelegile dinainte. În schimb românii nu sînt eliberați, ba sînt arestați zilnic mulți nevinovați și acum. Casele și bunurile ungarilor de aici nu prea au fost atacate, totuși le răsună glasul pe toate ulițele : prădători, prădători. Românii nu le poartă ură ; dacă ungurii ar vrea să se poarte înțelegător cu ei, promit să slujească ca și înainte. Dar aceasta nu se întîmplă. Și înainte românii trăiau în mari dușmăanii cu ungurii, iar acum, după răscoală, e cu neputință a trăi mai mult cu ei. Cer ca bucatele date să li se socotească în dare ; iar cele impuse să li se scadă. Și să se pună un hotar persecuțiilor și batjocurilor din partea ungarilor și ei, suplicații, să fie apărați⁷¹.

Satul Cetea, în frunte cu preoții, cu judele și jurații săi, se plînge împotriva domnului său Ștefan Szotyori, care în adunarea comitatului i-a acuzat de incendiatori, făcători de toate relele, care au chemat pe răsculați de l-au prădat și le cere acum despăgubiri. Invocă în schimb abuzurile, vexațiunile, stoarcerile lui de ani de zile, ridicîndu-se la peste zece mii de florini. El i-a adus la așa deznădejde, că dacă nu le vine vreo tîmăduire, trebuie să-și părăsească locurile, să fugă. El, Szotyori, a dat tot motivul izbucnirii. Ba a blestemat chiar pe împăratul. Cînd a fost sistată conscripția militară, ieșind din curtea comitelui, umbra călare pe ulițele Galdei, răcnind ca un leu : împăratul e un ticălos, hoț, călău (*Hundsſut, latro, carnifex*), care le-a luat nobililor iobagii, dar,

⁶⁹ *Ibidem*, ad. nr. 360, 361. Versuri germane. *Ibidem*, I, 1016, 1023.

⁷⁰ *Ibidem*, 775—778.

⁷¹ *Ibidem*, I, 499—502, III, 414—416.

zicea, noi l-am făcut și l-am pus împărat, noi îl și depunem. Și alte multe asemenea vorbe. Luînd cu el grăniceri din Teiuș, căuta cu ei pe sate pe conscriptorii iobagilor, să-i prindă⁷².

În același sens se plînseră la 16 ianuarie Comisiei. Îl acuză de același fel de abuzuri. Cînd cu conscripția militară, la ieșirea din curtea comitelui suprem, le-a strigat : „voi românii sînteți niște ticăloși (*Hunds-futten*) și cu împăratul cu tot niște tilhari“. Știe despre aceasta și Popa Ilie din Galda și protopopul Tiron care locuiește la mănăstirea din Majerii Albei Iulii. Ar vrea să fie chemat Szotyori să fie confruntat cu ei, dar se și tem că el aflînd cine sînt trimișii sătenilor, să nu-i arunce la închisoare sau altfel să-i maltrateze⁷³.

Popa Iosif Cutean, preotul unit din Henig, se plînge de colegiul reformat din Aiud, care deși el e libertin și *manumissus*, de trei ani îl tratează ca iobag.

Jelarii unguni din Zlatna se plîng că după vechiul urbariu nu plăteau mai mult de 50 de florini nemțești și nu făceau slujbă. Acum plăteșc de trei ori atîta, fără ca locurile lor să se înmulțească, unii cîte 2 florini și 60 creițari, alții cîte 2 florini. Și fac și slujbă. Mare îngreunare e că deși plătesc taxă sînt mînați în egală măsură cu iobagii români la străjuit, reparații de drumuri, curățat de albi la topitorii, la mori. Locul casei, fie mare sau mic, taxa e aceeași. Dacă fiul sau ginerele își face casă pe același loc trebuie să plătească deosebit aceeași taxă și să facă aceeași slujbă. Plătesc vamă, dau cai pentru căraușii ca și alții.

Dacă astfel sînt încărcăți, ei, care sînt mai mult meseriași și mulți din ei mineri, din vinzările din tîrgul săptămînal nu pot subzista, minele nu și le pot cultiva, trebuie să le lase în paragină. Caii lor, pe care ei îi țin pentru nevoile casei și ale meseriei, pentru purtatul din tîrg în tîrg, pentru cărăturile din munte, iarnă de acasă, fără știrea și voia lor, îi țin adesea trei, patru și chiar cinci zile, caii de șa îi pun la ham, îi mină înapoi ruinați, fără să plătească ceva, de abia mai pot ține cai. Cer să nu li se mai ia caii fără rînd și fără știrea și voia lor. Să se ia numai cînd e neapărat nevoie și cu plată, și nu pentru dregători care și ei au cai și pentru drum mai lung decît prevăd orînduielele.

Deși nu țin porci de prăsilă, ci doar dacă cumpără unu, doi și îi îngrășe acasă, totuși trebuie să plătească, ca iobagii, cîte 5 creițari de porc cînd se face ghinda, iar cînd nu se face cîte 3 creițari. Înainte oamenii puteau să-și vîndă carea primită și să facă cu ea cîștig, din care mulți se ajutau cînd timpul nu pria meseriei. Acum negustoria cu sare e concesionată la doi armeni, care și altfel au suficient cîștig și nu poartă nici o sarcină sau slujbă a orașului. Să li se îngăduie și lor aducerea și vînzarea sării mărunte. Înainte le era îngăduit să fiarbă, fie din prune, fie din grîne degradate vinars, și să-l țină pentru sine. Acum și de la aceasta sînt opriți. Să li se îngăduie fiertul liber pentru nevoile lor,

⁷² *Ibidem*, nr. 329. Plîngerea poartă data de 10 aug. st. v. dar e evident mai tîrzie.

⁷³ Arh. Comisiei, ad. nr. 329 (II, 811—813).

să poată ține pentru ei fie vin fie vinars și dacă au peste nevoile lor să-l primească Fiscul cu prețul cuvenit.

Acuzându-și sarcinile, amintesc că atît în timpul mișcării lui Sofronie cît și a răscoalei de acum ei au rămas credincioși, au păzit și Camera, au făcut și straja străzilor și au stat gata la orice zgomot. În timpul răscoalei de acum cu paza și primejdia lor au transportat vineri după-amiază 8 măji de pulbere, cînd simbătă a fost prădat Abrudul. Își oferă și acum credința împăratului și Camerii pînă la ultima picătură de sînge, sperînd că și împăratul le va ușura greutățile.

În sfîrșit, ei se plîng de abuzurile juzilor și crainicilor români. Aceștia, publicîndu-le poruncile provizorului sau ale șpanului, fie din ură națională sau din altă pornire, adesea fără motiv suficient, îi bat, îi batjocoresc, le cer atelaje fără nici o rînduială, le fac multe necuviințe și la strînsul dării. Cer să se instituie și dintre unguri un cap (*praepositus*), care să le publice poruncile și să îndeplinească cele de trebuință, precum și ca ei să-și poată plăti darea deosebit perceptorului⁷⁴.

Iată și cererea minerului (proprietar de mine) Ionuț Dandea, din Bucium, care nu e altul decît cel care cu oamenii săi a eliberat pe Horea cînd a fost prins acolo. El e contribuabil cu opt șteampuri (cu opt roți), plătînd anual după ele 70 de florini dare. Totuși în urma răscoalei nu numai a fost despoiaț Jar după învinuirile unor săteni e și persecutat și urmărit, de departe trebuie să-și privească cu amar casa și gospodăria. Nu-și poate lua destul curaj să se așeze în ele, se teme să nu fie prins și deținut, cum sint atîția nevinovați. Cere Comisiei o rezoluție ca, așezîndu-se la casa lui, să fie lăsat în pace, să nu fie persecutat, ca să poată spori erariul regesc, să-și poată plăti darea și face prosperă casa⁷⁵.

Popa Nicolae și Popa Ion din Mihalt, preoți fără funcțiune, se plîng la 16 ianuarie comisarului regesc că judele nobililor cu un număr de soldați și cu jurații au căzut asupra lor, nu i-au lăsat nici măcar să se întorcă de la ușe, le-au luat lăzile. Popa Niculae a avut în ele cărți, acte, scripte, pe care le-au dus. Și lui Popa Ion i-au luat cărțile, scriptele, dar lui i le-au restituit. I-au luat legați robi și i-au pus sub aspră pază. Cer eliberarea sub cauțiune pînă cînd vor fi judecați⁷⁶.

O plîngere din comitatul Turda, a lui Ilie Suci din Siniacob, prezentată Comisiei la Alba Iulia în 14 ianuarie 1785. El de mult își caută dreptatea. S-a plîns și la Viena, primînd rezoluția împăratului cu data de 12 septembrie 1781. Rezoluția, adresată Guvernului, a rămas însă fără rezultat. Baronul Gheorghe Korda i-a luat moara, doi boi și o vacă, 20 de oi și alte de trebuință casei, deși împreună cu fratele său Vasile mergeau în toată ziua, săptămîna întregă, la lucru. A fost silit să meargă iarăși la Viena pentru că nu mai putea trăi. Cînd s-a întors de acolo cu rezoluția împăratului ca să fie satisfăcut, comitatul l-a aruncat la închisoare, a fost bătut, i-au aplicat 50 de bîte. Ba domnii comitatului i-au mai zis că, dacă va mai da plîngere împăratului, vor

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Datată Alba Iulia, 26 ian. 1785. *Ibidem*, III, 381—382.

⁷⁶ *Ibidem*, ad. nr. 371.

avea grije să fie spânzurat. Iar baronul Korda a pus să fie bătut, fără vreo judecată, cu 100 de bîte. Toate acestea pentru că a dat plîngere la împăratul. Își ține acum zilele lucrînd în Alba Iulia, nu îndrăznește să meargă acasă, se teme să nu fie bătut din nou. Din actele sale reiese că a fost în trei rînduri la Viena⁷⁷. Și iată rezultatul !

Șapte țărani din familia Tradeitsch din scaunul Sibiului, de pe domeniul bisericesc, se plîng și ei că sînt chinuiți pînă la sînge, asupriți în modul cel mai groaznic de domnul lor, cînd casele lor nici măcar nu sînt pe domeniu ci pe Pămîntul Regesc. Trebuie să facă munci de fortificații, fără nici o plată. Au primit scrisori de la Cancelarie, dar cînd le-au prezentat domnului lor au fost bătuți groaznic și ținuți cinci luni la închisoare. Cînd au vrut să se elibereze au fost din nou bătuți cu bîte pe spate. Satele luate măturie au jurat că ei nu sînt iobagi, dar de aceasta domnul lor nu s-a sinchisit, ba dimpotrivă, de atunci îi traiteză și mai rău⁷⁸.

Iată o plîngere venită de la Farkas András (ungur desigur) drept din Șieul Mare, cercul Dăbica. S-a plîns Guvernului că după moartea mamei sale, la vîrsta de 13 ani a intrat slugă și a cîștigat trei junci și un cal cu care să-și poată purta economia. Stăpina lui, soția baronului Grigore Kemény însă l-a luat cu sila la meseria de tîmplar. Învățînd meseria, era al zecelea an de cînd lucra pe moșiile sale doar pe lîngă puțină mîncare și îmbrăcăminte ; în doi sau trei ani, în afară de albituri, abia a primit o pereche de cizme, în rest a trebuit să se îmbrace din ale sale. Cu timpul măriia sa le-a conferit fratelui său și lui un loc de casă pe care au clădit și casă. Murînd însă după aceea fratele său mai mare, casa i-a îngăduit-o lui. Și-a făcut rost de pămînturi de arătură pe care a dat 50 de florini și așa a avut de gînd să se și căsătorească. S-a întîmplat însă că a fost dat domnișorului baron Kemény Farkas care l-a silit să se mute în Grind-Cristur. Dar cum cîștigase și pămînt, mai mult, cum nici pe logodnică n-a putut nici cum să o înduplece la aceasta, l-a rugat pe măriia sa să-l lase în locul său obișnuit, de naștere. Măriia sa însă s-a pus și i-a vîndut pămînturile cu 50 de florini, iar banii îi ține la dînsul. Pe deasupra l-a trimis în temnița din Ieciu, unde a stat șase săptămîni în fiare. A cerut să fie eliberat pe chezașie. Rudele sale au și pus chezași și au făcut și scrisoare de chezașie, dar pentru că n-a fost pe placul mării sale a rupt-o și așa a dat-o înapoi. Eliberat pe urmă, din nou l-a silit să se mute în Grind. În această nenorocire a venit la Sibiu să-și înfățișeze plîngerea. Dar abia a pus piciorul în oraș, a venit fratele său mai mic după el spunîndu-i că acum a trimis pe fratele său în temnița din Ieciu, iar soția lui e bolnavă și copiii mici i-au rămas singuri acasă. El cere acum nu numai eliberarea fratelui său, dar și ca el să poată rămînea la locul său vechi și să i se dea înapoi pămînturile cumpărate cu banii săi.

În urma rezoluției Guvernului cercetarea a făcut-o comitatul Turzii (de care ținea acum cercul Dăbica). Martorii ascultați îi confirmă afirmațiile. După ce a învățat meseria, stăpînul l-a purtat la lucru pe toate moșiile sale,

⁷⁷ *Ibidem*, II, 824—836, nr. 333.

⁷⁸ 18 ian. 1785. *Ibidem*, nr. 385.

unde a avut nevoie. Pământurile i-au fost vândute lui Toader Hăbălău. A fost eliberat pe chezășie. Cu mîncarea i-a mers cînd cum, cînd mai bine cînd mai rău, cum se obișnuiește la curte. Cînd a venit de pe alte moșii cei ascultați știu că a venit destul de zdrențos. Cum locul de casă care i s-a dat n-a avut pămînturi s-a străduit să-și cumpere. S-a străduit mereu să lucreze în jurul casei cînd venea de la muncă.

Din cercetarea comitatului însă el s-a ales numai cu cheltuielile, cu stoarcerile și pagubele, s-a ales doar cu copia traducerii în ungurește a rezoluției nemțești, la mai mult n-a putut ajunge la Tablă. În schimb, drept urmare e prigonit pe toate drumurile. Auzind de Comisie, vine acum și cere o rezoluție prin care Tabla comitatului să oblige pe stăpîna sa să-i dea înapoi banii, să-l lase în pace în locul lui de naștere, să-i îngăduie locuință bună și să nu-l prigonească, sau să dea Comisia o asemenea poruncă⁷⁹.

Asemenea samavolniciei nu erau desigur o raritate. Nu e nici acesta decît un caz din multe altele.

Un denunț nesemnat, dar prezentat de preotul unit Popa Petru din Cetea acuză comportamentul comitelui suprem al Albei, baronul Simion Kemény. Comitele apără fraudele și abuzurile lui Ștefan Szotyori. Împotriva acestuia sărmanii loviți nu pot afla dreptate nici la el nici la Tabla comitatului. Dregătorii comitatului sînt obligații lui, ai comitelui, sînt numiți prin legături personale, prin serviciile, împrumuturile de bani pe care i le pot face. Subalternii sînt și ei creditorii săi. De convență cu comitele suprem dregătorii îndreaptă captivii nu în închisoarea comitatului din Aiud, ci în cea a castelului său din Galda. Aci ei trebuie să-i lucreze ziua, noaptea, mai mult decît robii. Revizia cauzei lor o amină cît îi convine. Mulți care au ajuns fără nimic grav, rămîn aci cu anii ca să-i lucreze lui. Iar cînd se termină lucrul sînt simplu eliberați. Nu însă fără să fie siliți să-i plătească cele două pînișoare (*libones*) cu care-i învrednicește zilnic. Și pentru că adesea nu pot plăti prompt pînea, îi ține și îi mină mai departe la lucru, la curte, în cîmp. Cum anul trecut au trebuit să-i sape cucuruzul, peste 20 au evadat și nu s-au întors la casele lor, ca să nu fie prinși din nou. În asemenea cazuri procedul comitelui e simplu: fuge fiul, e ținut prins tatăl său pînă cînd se întoarce, fuge tatăl familiei, e deținută soția sau fiii săi. Iar judecata lor, fugind din detențiunea sa, o face în scaunul său domnesc. Nici Guvernului nu relatează despre ea, sau chiar dacă relatează, Guvernul o găsește dreaptă.

În comitat are mulți creditorii și dacă aceștia sînt în cauză trebuie să le vină în ajutor, căci îi sînt mîinile legate. Din împrumuturi cumpără case. Dacă nu găsește banii, îi ia din casa perceptorală regală. Și dacă perceptorul e subit controlat, cade la închisoare, cum a pățit și perceptorul din Vinț. Cînd se face adunarea comitatului sau vreo consfătuire la el acasă, judele nobililor silește pe mizerii contribuabili să dea gratuit ouă, găini, gîște, curci, miei, care nici în dare nu li se socotesc nici nu li se plătesc. Cînd se repartizează bucatele pentru întreținerea miliției, lemnele pentru magazia de bucate, se îngrijește ca satele sale

⁷⁹ Cauza prezentată Comisiei la 18 ian. 1785. Arh. Comisiei, I, 1090—1102.

să fie mai puțin impuse, în dauna altora. La asemenea prilej își plasează propriile bucate, obligîndu-și supușii să i le plătească mult mai scump. Pe locuitorii domeniului Zlatnei îi silește să-și răscumpere cu prețuri mari obligația căratului bucatelor și-apoi căratul nu-l face cu proprii supuși în contul robotei, ci cu alții din satele comitatului sub titlu de obligații publice.

Comitele nu crută nici nobilimea, mai ales pe cea mică, fără apărare. Dacă-și permit sau îndrăznesc să facă ceva împotriva voinței lui, trimite execuție asupra lor, cu totul nevinovați fiind, le ia boi, vaci, cai și altele, care pînă azi pier în Galda, sub cuvînt că la chemările la oaste poruncite de el au întirziat. Dacă pentru absențe îndelungate de la treburile publice i se suspendă salariul, se compensează pe seama nobililor asesori nesalariați ai comitatului, pe care necitați, neosîndiți, neascultați chiar îi supune execuției, prin gornici sătești le ia vitele din cîmp sau cînd sînt duse la adăpost, le mină la el sub titlul pedepsei pentru ursuzenie (*titulo poenae morositatis*). Asemenea pedepse trebuie să se pronunțe doar de justiția publică și nu de comitele suprem, fiind în aceeași persoană și pîrîș și acuzator, și judecător și beneficiar al gloabei. La cercetările publice, la care nu se plătește, trimite asesori nesalariați, la cele din diurnă asesori în funcție, salariați.

Denunțul citează și cazuri individuale. Vameșul din Blaj Gheorghită Sabău a trebuit să facă cheltuieli mari pentru o pricină de numai trei florini cu evreul care-i ținea în arendă morile și velnița (*ustoriam*) și să se mistuie în închisoarea din Galda pînă cînd sentința l-a declarat nevinovat. Pe Zenovie Dragoș, fiul lui Popa Gheorghe, comitele l-a aruncat la închisoare, unde a trebuit să se mistuie un an și șase săptămîni, ziua la lucrul lui, noaptea cu fiare la picioare, la închisoarea din Aiud nu în Galda de unde era, ca părinții să nu-i poată veni în ajutor cu merinde, ca și cînd ar fi fost un vinovat de moarte sau de lezmajestate, numai pentru că a îndrăznit să zică că nu e supusul lui. Pe Popa Petru, numai pe simplul denunț al lui Ștefan Szotyori că ar fi avut înțelegere cu răsculații l-a deținut și numai plătind cautiune și taxa închisorii l-a eliberat. Preoții uniți Popa Matei din Hăpria și Zachiu Anghel din Ighiu, deși nevinovați, au fost duși din porunca lui, spre mare rușine prin sate la închisoarea din Alba Iulia. Pe Trif Ion, Giorgi Toma și Ion Moldovan din Galda de Jos, pentru că au dat plîngere împăratului în numele și din încredințarea satului, a pus să-i bată pe treptele pivniței cu atîta cruzime, că din aceasta au murit.

Acestea și alte asemenea lucruri ar ieși la iveală, dacă s-ar ordona o investigație. Numai că pe un dregător public nu-l poate împiedica decît directorul fiscal al țării. Și cine ar îndrăzni să se opună puterii sale sau să-l acuze? Pînă atunci ei trebuie să se mulțumească cu această tînguire în taină.

Zadarnic cer însă ajutor, Comisia, sub motiv că denunțul e nesemnificativ și nici Popa Petru citat în repetate rînduri să descopere pe denunțator n-a apărut, a pus hirtia la o parte⁸⁰.

⁸⁰ Arh. Comisiei, V, 795—800.

Încolo, s-ar mai putea cita multe plingeri, individuale mai ales, pentru felurite necazuri, asupriri, abuzuri.

În activitatea sa Comisia apoi e mereu solicitată și cu cereri de eliberare din închisoare sub motiv de nevinovăție sau pe cauție pînă la judecată. Țăranii din afară caută să le vină în ajutor semenilor lor închiși. Sînt ceruți soți de soții, fii de părinți sau invers, preoți de săteni.

Ion Tămaș din Rîșculița cere eliberarea fratelui său Adam Tămaș prins pe cînd venea cu bucate din Ungaria și îndură grea închisoare acuzat fiind pe nedrept de participare la răscoală⁸¹.

Locuitorii satului Rapoltul Mic cer eliberarea lui Ion Costea și Mihăilă Radu, care au fost prinși de soldați și de unguri nevinovați fiind⁸².

Doi supuși din Folt intervin pentru eliberarea simplă sau pe cauțiune a fraților și cumnaților lor (cinci nume) după care au rămas 16 copii părăsiți, ei obligîndu-se să răscumpere îndoit pagubele făcute de aceia⁸³.

În același fel cere și Petru Sortan din Folt eliberarea fratelui și cumnatului său, invocînd și el mulțimea copiilor rămași în cea mai cruntă mizerie⁸⁴.

Popa Simion și cu doi țărani din Cîrna intervin chiar pentru Drăgoi Rotea, vecinul lor, cunoscut din prădarea Vintului. Încă din tinerețe el a fost un om cinstit — afirmă ei. Că în prostia lui s-a asociat prădătorilor din Vinț, pentru aceasta și-a luat deplin pedeapsa prin închisoarea de pînă acum. Dacă domnii unguri din Vinț care l-au arestat cu husarii din casa lui îl mai pot dovedi cu lucruri sau cu pagube făcute, el, după posibilități, îi va despăgubi. Comisarul să se îndure a-l elibera, cum a făcut și cu alții, și ei îi vor fi recunoscători pe viață⁸⁵.

Ioan Opruța din Inuri cere eliberarea și a celor doi fii ai săi, care de două luni sînt închiși în Alba Iulia. Au fost prinși împreună, dar pe el l-au eliberat mai curînd. Fiii săi sînt tot atît de nevinovați ca și el. Lucrurile găsîte la el în casă au fost aduse din pradă de fiul său vitreg, servitor al domnului Benkő din Vurpăr, pe el, care este pricina întregii lui nenorociri să-l aresteze și să-l pedepsească. O pușcă și două pistoale el, tatăl, le are încă din tinerețe; vina pentru episcop⁸⁶. Popa și Pavel Popa din Beșinău cer eliberarea judei satului și a celor doi jurați care stau de opt săptămîni în temnița din Aiud sub motivul prădării, la miezul nopții, a curții din sat a baronului Francisc Bánffy, pentru care au fost făcuți răspunzători cu capul judele și jurații. Cer să fie eliberați pe cauție și judecați cît mai curînd⁸⁷.

Salomia soția lui Man Beșenar alias Mutu, corăbier de sare, locuitor în Ghibom, cere eliberarea soțului ei care stă închis de două luni în cetatea Albei Iulii. E acuzat că ar fi chemat pe locuitorii satului la casa

⁸¹ *Ibidem*, nr. 299 (II, 554—556).

⁸² *Ibidem*, I, 207.

⁸³ 16 ian. 1785. *Ibidem*, I, 1109.

⁸⁴ *Ibidem*, I, 1105.

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 630.

⁸⁶ Vinț, 21 ian. 1785. *Ibidem*, III, 245, 563.

⁸⁷ *Ibidem*, III, 97—99, nr. 424.

lui Ștefan Szentpáli să-i spargă butile de vin. A răspîndit vestea că 60 de prădători adunați în Oarda de Jos vin sigur în Ghirbom. Ș.a.

Trei preoți împreună cu Gligore Coroi din Rîu Mare intervin pentru Ion Dragu care nu e vinovat de uciderea lui Sim Burs. L-au ucis Onea Oniț cu mai mulți. El tocmai a fost rănit de rebeli, i-au retezat degetele⁸⁸.

Arada (din Rîu Mare) cere Comisiei eliberarea pe cautiune a preotului lor bolnav pe moarte. Le lipsește și la biserică. Ba fără preot fiind, mulți răniți în timpul răscoalei trebuie să moară fără preot. Semnează Popa Nicola și Petru Neș⁸⁹. E vorba desigur de Popa Petru Nicola, închis la Alba Iulia. Pentru el se oferise chezași chiar juzii Gheorghe Goia din Vidra, Macavei Bota, Nuțu Matieș, Ion Matieș al lui Ignat, Petelică Bodea, Petru Neș și Ion Corcheș, unii cunoscuți adversari ai răscoalei⁹⁰, și pentru care intervenise și Popa Lazăr la episcopul Nichitici.

La 7/18 ianuarie sătenii insistau și pe lângă protopop pentru eliberarea lui: „ne rugăm noi poporul de la Arada pentru Popa Pătru de la Arada că sintem toți plecați și toți păciuiți și așezați și ascultători poruncilor împărătești și ne rugăm cu mare plecare do[a]ră ni s-ar slobozi popa... are multe trebi, înmormintări, botezuri. Roagă pe protopop să-i ajute și el⁹¹.

La 25 noiembrie mai mulți din ținutul Beliu cer intervenția episcopului Petrovici pentru eliberarea, cel puțin pe chezășie a protopopului din Tăgădău cu doi preoți, anume a Popii Vasile din Măraș și a Popii Zaharie din Bochie, care sînt în temnița comitatului la Oradea și pe care ei îi știu nevinovați⁹². Protopopul fusese prins de armată sub motiv că răspîndea în popor vestea că terminîndu-se conscripția, cei conscriși vor fi toți militari⁹³. La 30 decembrie satele Măraș, Bochia, Botfei, Bănești, Șiad, Tăgădău și tîrgul Beliu roagă din nou pe episcop să intervină pentru eliberarea protopopului și a celor doi preoți, care și acum stau închiși, rămînînd copii nebotezați, oameni mari necuminecați. Ei, după legea lor, puteau fi întemnițați doar de episcop. Să fie trecuți cel puțin în închisoarea episcopală dacă nu pot fi eliberați. Abia la 20 ianuarie anunță vice-comitele Beöthy eliberarea lor⁹⁴.

Protopopul Hălmaგიului, Adam Popovici, la 13 februarie 1785 cere episcopului Petrovici să intervină pentru eliberarea celor din închisoarea din Deva „care nu sînt cu vină mare“, să fie lăsați pe chezășie pînă cînd vor fi judecați, căci „zac în prinsoare și mulți au și murit“. Se roagă de asemeni pentru Popa Toma din Gura Văii, prins de judele nobililor și trimis la închisoare în Baia de Criș, căci „nu-i vinovat în ce-l pîrăsc și numai pentru pizmă îl țin la închisoare“⁹⁵.

De venirea Comisiei profitară și alții de la închisoare. La 18 decembrie veniră cu o petiție și 14 care de nu mai puțin de doi-trei ani zăceau

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 440 (III, 237—240). Aci și mărturia în românește a preoților.

⁸⁹ *Ibidem*, V, 528—529.

⁹⁰ Cimpeni, 14 ian. 1785. *Ibidem*, III, 530.

⁹¹ Original românesc. *Ibidem*, III, 531.

⁹² Găvănescu, *op. cit.*, p. 39.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 40—41.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 47.

la închisoare nejudecați. Iar acum trebuie să îndure aceeași mizerie și aceeași prigoană în rînd cu cei închiși pentru răscoală. Dacă vina lor pe care ei o recunosc, ar fi așa de mare încît n-ar fi vrednici de eliberare, cer să se decidă asupra lor⁹⁶.

Comisia transmitea comitatelor și singuratic petițiile. Dar apoi cuprinse și colectiv, distribuite în 15 puncte rezumative. Feluritele plîngerii ale țărănimii le transmise în 22 ianuarie comitatelor Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj spre remediere. Plîngerile le-am prezentat. În rezumatele Comisiei apar și sarcini neincriminate de țărani în petițiile prezentate, ceea ce înseamnă că au intrat la Comisie și alte petiții decît cele prezentate pînă aci. Mai ales la punctul robotelor și daturilor excesive apar și altele. De pildă :

Unele sate trebuie să dea pentru căratul grînelor domnești în Ungaria 70 și 80 de care, și dacă vitele de jug din pricina drumului atît de lung se strică, nu li se dă nici o despăgubire.

Drept daturi din unele sate supușii trebuie să dea de fiecare casă zdrențe ori pinză uzată sau în lipsă haine bune pentru moara de hirtie. Și alte multe : pari de vie, boi grași (de tăiat), porci, taxe de pășunat etc. Nu uită să pomenească și de punerea bărbaților la grăpat ca pe vitele de jug.

Rezumatul e urmat de remediile pe care Comisia le socotește necesare:

La restituirea prăzilor să se observe o ordine, să se trimită comisari civili cu însoțitori militari, prezenți fiind și protopopii, să le cerceteze, să le primească și să le restituie cu registre în regulă. Nimeni să nu procedeze din proprie autoritate, să silească pe supuși cu puterea la despăgubire, să le ia vitele și altele, tulburînd astfel poporul. Dacă supusul a fost privat astfel de bunurile sale, să i se restituie.

Cu privire la repartiția dării s-au dat felurite dispoziții. Repartiția să fie echitabilă, toți contribuabilii să contribuie, fără deosebire de neam și de religie, fără vreo favoare, în proporția puterii lor. Să nu fie încărcat un sat pentru altul, un nevinovat pentru vinovat. Comisarii să fie cu grijă să nu se presteze nimic fără a fi bonificat sau calculat în quantumul contribuțional. Prestațiile pe seama nobilimii să se înregistreze separat. Naturalele și căraușiile prestate și nebonificate sau nesocotite în dare de mai mulți ani să se cerceteze, să se indemnizeze, iar pe viitor să se dea pentru toate chitanțe și socoteală, să se preîntîmpine asemenea nereguli.

Autoritățile să se abțină de la injurii, apostrofe care irită poporul, batjocuri nedemne de un supus credincios, de la bătăi arbitrare, torturi, sub grea răspundere și pedeapsă.

Pentru întreținerea, plata, infrinarea exceselor comisarilor s-au dat ordine normative, contravenienții să fie trași la răspundere, celor lezați să li se dea satisfacție, exactiunile nedrepte să fie despăgubite.

Pentru sarcinile urbariale să se observe cu strictețe, și de supuși și de domnii pămîntești, normele în vigoare. Orice abatere de la ele să fie considerată exces, și supusă acțiunii fiscale. Împăratul a desființat servitutea personală, *mancipatus personalis* (de fapt aci nu o desființase încă),

⁹⁶ Arh. Comisiei, I, 882—883.

fiii și fiicele supușilor nu pot fi prin urmare siliți la servicii de curte gratuit.

Văduvelor să nu li se impună sarcina privind pe soții lor care nu mai există.

Interesul public și al pământului supus contribuției sfătuiește ca supușii contribuabili să fie păstrați, să se evite ruinarea lor. În privința aceasta să se facă cercetări cu grijă, să li se restituie pământurile luate; domni pămîntești să se abțină de la luarea arbitrară de pămînturi. Iar în privința pădurilor să se observe corect cele prescrise. Cu privire la folosul apelor să se observe de asemeni legile și rezoluțiile regale care-l definesc.

S-a prevăzut prin ordine publice ca poporul contribuabil să nu fie apăsător de arendași și celor lezați să li se dea satisfacție.

La plîngerile transmise de Comisie, comitatele să răspundă cum și în cît timp le-au rezolvat. Dacă mai sînt de rezolvat, să le supună Guvernului, informînd despre aceasta și Comisia. Informațiile să fie fidele. Plîngerile împotriva dregătorilor comitatului să se cerceteze, să fie satisfăcute. Iar pentru viitor să li se pună în vedere ca poporul contribuabil, a cărui ocrotire e de datoria lor, să-l apere de orice injurie, de orice păgubire, de bătăi și de alte lovituri, sub pedeapsa pierderii funcției. El, supusul, punîndu-și viața și puterea în serviciu preainalt, este drept să fie protejat, să nu fie apăsător peste ordinele regești ⁹⁷.

Pentru remedierea abuzurilor săvîrșite de soldații prezenți acum prețutîndeni, Comisia intervine la Comandamentul general. Atît de la supușii deținuți, cît și de la cei de acasă — intervine ea — vin mereu plîngerii de tot felul că trupele sub diferite pretexte, dar mai ales sub cel de a descoperi lucrurile prădate, iau de la iobagi lucrurile lor proprii, haine, ru-fărie, alimente. Același abuz l-au săvîrșit și asupra unor negustori în Homorod. Comandamentul să interzică pentru viitor asemenea excese ⁹⁸.

Rezoluții în același spirit și pe plîngeri luate individual. Uneori în ton categoric. De pildă pe plîngerea lui Ion Gligoresc din Vâlcele adresîndu-se comitatului Hunedoara. Cum acestea sînt excese intolerabile și contrare amnistiei generale, în loc să ducă la pacea plebei, o pot incita la noi tulburări. Să facă prin urmare cercetări cu toată rigoarea, să oprească sever excesele, să dea satisfacție deplină celor injuriați și cu acest prilej toți slujbașii și slujitorii comitatului să fie muștrați să se abțină, sub pedeapsa alungării din funcție, de la asemenea excese ⁹⁹. Urmărirea prăzilor să nu se facă pe seama bunurilor contribuabililor, să nu se dea motiv poporului de a se plînge. De ce nu s-au dat chitanțe pentru naturalele date de sat? — se adresează Comisia comitatului Hunedoara în urma plîngerii satului Bretea Streiului ¹⁰⁰. Țăranii să nu fie încărcăți peste cele repartizate oficial, să se infrineze excesele executorilor, să nu fie sleit de

⁹⁷ *Ibidem*. O copie și în ms. nr. 1742, *Hóravilág*, de la Bibl. Universitară din Cluj, filele 85—95.

⁹⁸ Deva, 27 dec. 1784. Arh. Comisiei, I, 1062—1063.

⁹⁹ *Ibidem*, II, 197—199.

¹⁰⁰ *Ibidem*, I, 898—899.

puteri poporul cu asemenea abuzuri, să nu fie lipsit de pământuri, de păduri — citim pe plîngerea satelor Tămășești și Dîncul Mic ¹⁰¹. Comisia a primit relații că nobilimea adunîndu-se pentru propria apărare, în satele Pui, Peșteanca și Densuș strînge de la supuși „porții” pentru caii săi și ai slujitorilor săi. Din satele Răchitova, Lunca Cernii, Meria a luat cîte 2 care de fin, cîte o vacă grasă, cîte un stîngen de lemne. Așa și în jurul satului Pui. Supusul nu mai cutează să stea la casa sa. Locuitorii din Pui nu mai plătesc darea capului, au fugit și exemplul lor l-ar putea urma și cei din alte sate dacă nobilimea nu se oprește din excese. Cum pacea în cele mai multe părți e restabilă, să se procedeze așa fel ca poporul să fie ținut cît mai mult în liniște și pace, să nu fie tulburat în nici un fel. Nobilimea să nu provoace în popor gînduri strîmbe, teama de a se întoarce la ale sale, să nu-l încarce cu exactiuni iritante, istovitoare ¹⁰².

Poporul revenit la ascultare, și mai ales preoții să nu fie vexați, injuriați, bătuți. Să se procedeze moderat la stîngerea armelor, lucrurilor prădate, să nu se ia abuziv lucrurile lui — sună rezoluția — la plîngerea celor din Certej împotriva vexațiunilor miliției și nobilimii ¹⁰³. Să se ia măsuri ca nu cumva plebea care n-a fost readusă cu totul la pace să fie turburată cu „infestații exasperante” — sună rezoluția de pe plîngerea corăbierilor din Vurpăr și Vinț ¹⁰⁴.

Comisia vrea să se asigure și de exactitatea plîngerilor. Prin adresa sa către comitatele Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj, pentru ca cei care scriu petițiile țăranilor să nu-și debiteze în ele propriile injurii și ca să le exprime plîngerile cît mai fidel, să-și scrie pe verso numele și pronumele ¹⁰⁵.

Ceea ce întîlnim adesea.

Era nevoie într-adevăr de o asemenea măsură. Scribi cei mai mulți scriu desigur petițiile pentru plată sau plocoane din partea petiționarilor și le scriu cît mai elocvent ca să merite cît mai mult. Nu rareori însă se simte în tonul, în limbajul petiției, în patosul lui și o compasiune, o pornire a scribului însuși împotriva calamităților pe care le înfățișează, o adeziune la dreptatea cauzei. Unele petiții sînt adevărate pledoarii, accentuînd meșteșugit acuzele brute ale țăranilor. Bănuirea scribilor, care se ascundeau sub anonim, nu era fără temei.

Dar Comisia n-avea nici organe de control, nici mijloace executive pentru a-și impune rezoluțiile. Toate sînt încredințate comitatelor, cele care au ascuns sau tolerat abuzurile și pînă acum. Comisia însăși nu le trimite decît la respectarea legilor și normelor stabilite, adică la cele care n-au fost respectate nici pînă aci. Și astfel, abuzurile incriminate nu le localizează, nici nominalizează, le comunică clasat și rezumativ.

Comitatele răspund acuzînd și ele la rîndul lor. În întîmpinarea sa la adresa Comisiei din 27 decembrie, comitatul Hunedoara se ridică împotriva

¹⁰¹ *Ibidem*, nr. 506.

¹⁰² *Ibidem*, 1109—1111.

¹⁰³ Kemény, *Hóra Pórhada*, 1785, p. 329—330.

¹⁰⁴ Arh. Comisiei, II, 775—778.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 980—981.

plîngerilor pentru robotele excesive. Punctele regulative au stabilit robota la patru zile pe săptămîină, dar din cercetarea rînduită în comitat reiese că robota aproape peste tot se cere sub această măsură. A invoca robotele excesive drept acuză și pretext al acestei nelegiuite răscoale (*perversae revolutionis*), nu e decît dușmănie pentru starea nobiliară.

Într-un alt răspuns, din 29 decembrie, același comitat caută să convingă iarăși Comisia de inexactitatea plîngerilor. Plebea românească se plînge pe nedrept că e silită la lucru domnesc și duminica. Nobilimea e și ea stăpînită de principiile creștine. Nobilul abuziv în această privință e osîndit nu numai de judecata seculară, ci și de cea ecleziastică. Că românii sînt puși la lucru și în zilele lor de sărbătoare, se poate. Dar la ei, în afară de multele zile de sărbătoare pe care le au în tot lungul verii, sînt sfinte și joia (!) și vinerea, zile în care pentru ei nu lucrează. Și atunci ei înșiși roagă pe domnii lor pămîntești sau pe dregătorii lor ca muncile de prestat să le poată împlini în aceste zile. Ba vin și cite doi dintr-o casă în asemenea zile, mai ales în timpul muncilor de vară, ca în restul zilelor să poată lucra pentru sine ¹⁰⁶. Iar în răspunsul din 31 ianuarie 1785, la adresa Comisiei privind plîngerile țăranilor pentru robotele excesive, răspunde cu plîngerile domnilor pămîntești împotriva țăranilor că nu-și fac robotele deloc sau le fac neregulat. Mai ales din cercul de sus al Geoagiului, dinspre Zlatna, îndemnați de tulburările din urmă la nesupunere, nu fac nimic sau fac numai cite ceva, cum vreau ei. S-au produs și excese împotriva domnilor pămîntești, trebuind să se ia măsuri de pedepsire ¹⁰⁷.

Comitatul Aiba se arată ascultător îndrumărilor Comisiei. La adresa ei din 14 ianuarie privind plîngerile țăranilor pentru robotele excesive, răspunde că a dispus ca domnii pămîntești să nu treacă peste prescripțiile ordinelor. Dacă se va afla vreun exces să se dea satisfacție, iar pe viitor să se înlăture orice abuz, să se interzică orice exces, sub acțiune fiscală. Nu cunoaște însă cazuri de robote excesive. Dar poate cita, în schimb, sate, ca Răcătău, Inuri, Almaș din cercul Vințului, care refuză să facă serviciile prescrise ¹⁰⁸.

Vicecomitele comitatului Cluj, cu data de 28 ianuarie 1785, în legătură cu plîngerile iobagilor împotriva exacțiunilor excesive, răspunde și el Comisiei că normativul robotelor a fost publicat și s-au dat dispoziții să fie observat întocmai, că excesele de pînă acum vor fi remediate, iar în viitor vor fi urmărite cu atenție ¹⁰⁹.

Răspunsuri în termeni generali, convenționali, mărturisind mai curînd eludările decît remediile. Nimic despre rezolvarea concretă a plîngerilor concrete, ale satelor sau ale țăranilor individual. În arhiva Comisiei asemenea răspunsuri sînt mai rare. Desigur în aceiași termeni generali se adresau comitatele și domnilor pămîntești incriminați, în aceiași termeni generali răspundeau și ei, cu aceleași rezultate negative se soldau și cer-

¹⁰⁶ *Ibidem*, I, 98—100.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr. 568.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 573 (III, 748).

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 545 (III, 614—616).

cetările, dacă din capul locului se făceau. Și cine avea să le facă obiectiv în această atmosferă de răzbunări, de dușmăni ? Și-apoi relele aveau rădăcini mult mai adânci decît să poată fi stîrpite prin măsuri parțiale, erau proprii sistemului însuși. Acesta trebuia reformat sau operată atît de mult discutata reglementare urbarială generală, dacă nu mai mult. Plîngerile au în schimb darul de a ne dezveli copios stările de lucruri care au generat răscoala și care întretin spiritul de revoltă. Iobagii, mai ales cei din comitatele Hunedoarei și al Albei, vin fără încetare cu mulțime de petiții, din care a cules multe plîngeri — citim în raportul din 2 februarie al contelui Jankovich către împăratul. Unele trebuie privite ca excese față de punctele urbariale de la 1769, altele sînt abuzuri, altele injurii. A extras plîngerile acestea și le-a trimis comitatelor, să le cerceteze, exceselor să le pună capăt, voința expresă a maiestății sale fiind ca atît iobagul cît și domnul pămîntesc să observe întocmai dispozițiile urbariale. Iar abuzurile, constatate din plîngerile iobagilor, care nu se puteau împăca nici cu ordinele urbariale, nici cu legea, le-a declarat șterse și le-a adus special la cunoștința comitatelor. Toate acestea sub amenințarea acțiunii fiscale. În modul acesta, corectîndu-se excesele, înlăturîndu-se abuzurile și aplănîndu-se injuriile, iobagii își vor împlini cu mai multă plăcere îndatoririle lor față de împăratul și se vor întoarce iarăși la liniștea cea veche.

Cu privire la plîngerile în legătură cu datul de naturale pe seama miliției și nobilimii insurgente, a îndrumat comitatele cu toată grija să nu încarce nevinovații pentru vinovați, sarcinile să se repartizeze echitabil, să se dea chitanțe, să fie scutiți contribuabilii de orice păgubire, să se conșcrie exact naturalele date pe seama nobilimii ¹¹⁰.

Comisia se arată încrezătoare în măsurile sale. Excesele, abuzurile, calamitățile, în scripte se rezolvă favorabil, împăciuitoare. Cum se rezolvă realmente, pe teren, o mărturisesc însă mai bine plîngerile țărănești decît tonul amăgitor al rezoluțiilor și rapoartelor oficiale.

În tot cazul, în tot noianul de acte ale Comisiei nici o urmă de sancțiune pentru excesele, abuzurile incriminate. Comitatele s-ar fi grăbit doar să i le semnaleză în răspunsurile lor. Numai teama, groaza de ceea ce se întîmplase mai puteau tempera excesele, mai puteau invita nobilimea la mai multă prudență.

¹¹⁰ Raportul contelui Jankovich din 2 febr. către împăratul. *Ibidem*, nr. 529.

3. PLEDOARIA NOBILIMII

Tabăra adversă, a nobilimii, se grăbi și ea să înfățișeze cauzele răscoalei. Să le înfățișeze amplu, principial, construit, mobilizându-și toată arta pledoariei. Avea nevoie, fără îndoială, de mai multă artă decît țărănimea pentru a-și demonstra dreptatea.

Curg plîngerile, memoriile, individuale sau colective ale nobilimii lovite, spre Guvern, spre Comisie, spre Cancelaria aulică, spre împăratul. Nobilimea își plînge, încărcată de revoltă, nenorocirea, pagubele suferite, mizeria în care a ajuns. E consternată de cutezanța, de recal-citrantă, nesupunerea, amenințările supușilor săi. Solicită despăgubiri, ajutoare pentru subzistență, pedepse necruțătoare pentru răsculați, măsuri drastice pentru a preveni repetarea unei astfel de izbucniri în viitor.

Arta și-o pune însă cu deosebire în dezvelirea cauzelor răscoalei, în demonstrarea nevinovăției sale.

Dar să o lăsăm să se mărturisească singură prin textele proprii, în siligistica, în limbajul ei.

Nu mai insistăm aici asupra plîngerilor individuale, ele au fost utilizate larg în expunerea de pînă aci. Să mai cităm aci doar una singură, a cunoscutului Ștefan Szotyori din Cetea, care era într-o dușmănie atît de acută cu țaranii ; cel care, am văzut, se oferise și el să prindă pe Horea.

În memoriul său Szotyori cere pedepse drastice pentru iobagii săi răzvrățiți. Judele satului Cetea, Dumitru Oțoi și jurații împreună cu părtașii (dă alte trei nume) la omorul soției și la pustiirea casei sale să fie trași în țepă chiar în jurul casei sale, să moară spre groaza altora. Iar pagubele să-i fie plătite din averea obștei și a tilharilor din Cetea, căci, deși ei au fost mai mulți, nici nu s-au pus împotriva celor veniți, nici n-au tras clopotul, ci, dimpotrivă, le-au ieșit în cale, i-au chemat asupra casei lui și au năvălit împreună asupra ei. Pagubele și le evaluează la 2 176,37 florini ¹.

Din memoriile colective să luăm mai întîi pe ale nobilimii refugiate în Sibiu.

¹ Arh. Comisiei, I, 1006—1011.

NOBILIMEA REFUGIATĂ ÎN SIBIU

Magnații și nobilii refugiați în Sibiu, încă înainte de a afla de „armistițiul“ de la Tibru, adresa un memoriu împăratului, adresat acesta și prințului Kaunitz, Cancelariei aulice și generalului Hadik. Evocînd cu tot patosul lungul șir al faptelor, omorurilor, atrocităților, prăzile comise de plebea țărănească românească, drept inițiator al lor numesc pe Horea, iobag de pe domeniul Zlatnei. „Se aude că pot fi și alți seductori și emisari în această lătură țărănească (*rusticorum colluviem*), e cert însă că principalul ațîțător e Horea“. El a instigat pe iobagi și împotriva arendașilor crișmăritului, el a pornit poporul și la conșcripția militară și la răscoala de acum, purtînd printre ei crucea aurită și patenta falsă, pretinzînd că împăratul i-a dat putere pentru stîrpierea nobilimii maghiare. El a amăgit pe iobagi că împăratul îi va scuti pe veci de orice slujbă domnească și că toate averile domnilor pămîntești le vor împărți între ei. Guvernul și comandamentul militar, ce-i drept, au încercat liniștire, dar fără succes. În loc să-i poată readuce la gînduri mai bune, mai curînd le sporește curajul și numărul. Cer împăratului îndurare de suferințele lor, readucerea liniștii, ca „întorcîndu-se la casele lor, acolo să-și poată plînge cu amar pustiul și, printre veșnice gemete și suspine, să poată ruga pe Domnul pentru viața maiestății sale“².

Într-un alt memoriu, acesta către contele Jankovich, aceiași magnați și nobili refugiați în Sibiu, invocînd „marele foc care a cuprins o însemnată parte a țării, care pe mulți i-a adus la extremă pustiire și care de atîta timp nu s-a potolit încă“, acuză mai ales atitudinea armatei. Chemată în ajutor, ea s-a străduit mai cu seamă să micșoreze marea întîmplare, n-a dat ajutor la timpul său, tărăgănare prin care s-a lătit tot mai mult prăpădul. Și cînd a dat ajutor, „ofițerii nu numai că nu s-au străduit să stingă focul, să împrăștie oastea românilor, rebelă, pustiitoare, prădătoare, incendiatoare și ucigașe, să-i prindă, să-i împuște și să-i taie, ba s-au purtat îngăduitor cu ei, spre veșnica rușine a patriei au tratat cu ei pace cum ai trata cu un adevărat inamic străin, au mîncat, băut cu ei și la multe alte jocsicii s-au pretat . . . Cu această îngăduință a crescut primejdia, rebelii și-au luat curaj, s-au întărit și mai mult în credințele insuflete lor de Horea, și după el de popi și alți asemenea impostori și corifei, prin amăgirile lor nelegiuite. Primejdia ar fi cuprins pină acum fără nici o îndoială întreaga noastră patrie, dacă inocenta domnime și nobilime, care și-a dovedit în atîtea rînduri credința desăvîrșită față de domnitorul său nu s-ar fi pus, nevoită, să ia armele spre propria apărare, împotriva furiei țărănimii române, nu i-ar fi stăvilit comunicațiile și n-ar fi venit cu întăriri la trecătorile peste ape“³.

La 28 noiembrie aceiași „magnați și nobili, despuiți de toate ale lor, aduși la ultima mizerie, trăind în Sibiu din motive de siguranță acum

² Arh. Istorică, fond Wesselényi 1784. Concepte în limba maghiară și latină. Sub semnătura magnaților și nobililor Transilvaniei refugiați în Sibiu, datat 13 noiembrie 1784. Canc. aul. Trans., 13 994/784.

³ Szilágyi, p. 105—106.

„între suspine și gemete“ se îndreaptă din nou spre împăratul. Îi înfățișează din nou toată grozăvia faptelor, profanarea celor sfinte, călcarea în picioare a sfintei cuminecături, proferînd : să vă ajute acum Dumnezeu ungurilor ! Corifeii și emisarii lor își continuă în voie, nepedepsiți, cutezanța. Spoliați de toate bunurile lor moștenite sau cîștigate, ei, nobilii, nu se mai pot bucura în siguranță de condițiile „societății civile“. Și aceasta sub dreapta, înțeleapta și fericita stăpînire a maiestății sale. Se văd, dimpotrivă, siliți să-și ducă viața între dușmani, sau mai curînd între fiare. Toate măsurile de pînă acum, sfaturi, patente, comisari, episcopi, ca și demersul vicecolonelului Schultz toate în cele 28 de zile n-au avut alt efect decît să sporească cutezanța plebei înfuriate, să o îndemne să-și facă arme din ferăriile prădate. În timp ce miliției îi este interzis, nu cumva să trimită la moarte vreun răscolat, lor li se îngăduie să jefuiască nobilimea și să calce neamul unguresc nepedepsiți. S-a văzut doar că cei prinși, eliberați doar printr-un simplu jurămint, s-au alăturat din nou răscoluților. „Așa sînt, Maiestate, moravurile acestui neam necioplit, care nu poate fi înmuiat nici cu principiile religiei, nici cu omenia, nici cu judecata dreaptă și echitabilă, nici cu mijloace blînde“, ci doar prin înfricare ⁴.

NOBILIMEA COMITATULUI HUNEDOARA

Memoriul nobilimii comitatului Hunedoara, adresat contelui Jankovich, poartă data de 24 decembrie 1784. Întins pe 30 de pagini, e și cel mai încărcat din toate. E al nobilimii celei mai lovite.

Expunînd larg începuturile și desfășurarea răscoalei, îi caută și cauzele și își face propunerile de sancționare a vinovaților și de preîntîmpinare pe viitor a unei asemenea izbucniri. Să-i urmărim raționamentele chiar în limbajul său.

Încă de la prima propoziție, răscoala el o derivă din ura națională și religioasă a românilor împotriva tuturor ungurilor și tuturor religiilor deosebite de cea greco-neunită. Scrutîndu-i cauzele concrete, mai îndepărtate și mai apropiate, le găsește înainte de toate în firea românilor și în slăbirea legilor care i-au ținut pînă acum în frîu. Plebea românească de mai multe secole a fost supusă parte Fiscului, parte nobilimii ungare, dar niciodată nu i-a trecut prin minte, ca acum, să facă o răscoală generală. Țara a trecut prin împrejurări grele, a fost adesea angrenată în războaie interne, istovită de foamete, lipsită de armată regulată, sau aceasta era trimisă împotriva dușmanului din afară, ca în Războiul de șapte ani, și totuși nici prin gînd nu i-a trecut o asemenea îndrăzneală. Cum a putut să se întîmple ceea ce n-au făcut nici turcul nici tătarul, acum cînd în țară se află cîteva regimente regulate și atîția grăniceri, sub cîrmuirea celui mai bun și mai înțelept principe, a cărui cea mai mare grijă e fericirea poporului supus stăpînirii sale ?

Iată cauzele :

Plebea românească e lipsită de orice moralitate, nu are nici o cunoștință de ceea ce e drept și echitabil. Educația ei de acasă „perversă“,

⁴ Canc. aul. Trans., 14564/784.

principiile religiei creștine necum ea, dar nici popii ei nu le cunosc, care dacă știu scrie și citi, cunosc glasurile socotesc că e deajuns pentru preoție. Românii cred că e mai mare fărădelege a nu posti decât a omori un om. Prin jurământ numai atunci se simt legați când jură de bună voie, nu din porunca altuia. Jurământul impus de magistrat cred că îl pot călca fără teamă. Că de relele pe care le fac în viață vor fi pedepsiți după moarte nu se tem, cred că rugăciunile popilor lor îi pot mîntui și de iad. Sărbătorile lor nenumărate nu le țin din pietate ; le țin pentru a se sustrage de la lucru. Și nu pentru a se abține de la fărădelegi. Cel îmbibat de principii morale atât de perverse numai atunci nu face un rău cînd se teme de pedeapsă. Părinții nobilimii luînd aminte firea acestei plebe, judecară că numai prin pedepsele cele mai severe o pot ține în ascultare și la îndeatoririle sale. În dietele țării instituirea pedepse nu numai împotriva răufăcătorilor singuratici, ci și împotriva satelor delincvente în comun, pedepse care sînt înscrise în Constituțiile Aprobate. Se găseau ascunși prin codrii țării și înainte cete de hoți, și de 40 și mai mulți, care năvăleau și prădau casele nobililor, ba și pe ale românilor mai avuți, dar se pedepseau de dregători după rigorile legii, după gravitatea crimei, spre a fi exemplu și pentru alții. Era mare încă și autoritatea domnilor pămîntești înaintea supușilor lor, căci avînd dreptul paloșului, pe nelegiuți puteau să-i judece și să-i osîndească prin scaunele lor domnești. Delictele mai mici le pedepseau singuri și despre cele mai mari numai comitatului referau. Numai cu asemenea legi și cu asemenea metodă de cîrmuire s-au putut bucura nobilii acestei țări atîtea secole de cea mai dulce pace în Transilvania ; nici că-i venea cuiva în minte să se teamă de supușii săi.

Cum s-a ajuns la întîmplarea aceasta ? De unde atîta schimbare ? Nu e mirare după ce de mijloacele prin care se păstra pacea țării nu se mai face uz. Mijloacele prin care se ținea înainte plebea în supunere erau autoritatea dregătorilor și domnilor pămîntești. Dar acum respectul și pentru unii și pentru alții într-atît a scăzut înaintea plebei, încît ea îi acuză în voie și fără teamă de pedeapsă, și se rînduiesc cercetări împotriva lor fără să se decidă vreodată. Onoarea lezată a dregătorilor astfel nu se restabilește niciodată, nici cei ce acuză pe nedrept nu se pedepsesc. De aceea împărăteasa a dispus să nu se mai primească nici o plîngere care n-a trecut prin forurile inferioare și s-a înaintate de-a dreptul la Curte sau la Guvern.

Slăbind cu încetul autoritatea dregătoriei publice, n-a mai rămas alt mod de a ține pe țărani în supunere decât frica și rigoarea legilor. Dar cînd văzură că nici cele mai mari crime nu se mai pedepsesc după severitatea lor, că pedeapsa cu moartea instituită de legi după temperamentul națiunilor se schimbă în închisoare pe timp limitat, cutezanța lor crescă și mai mult. Închisorile umplîndu-se de răufăcători, cei mai mici erau eliberați, ca să nu se dedea la rele și mai mari. Căci s-a întîmplat foarte adesea că cei închiși spărgînd închisorile au fugit și dacă nu cutezau să se întoarcă acasă, se ascundeau în casele din păduri și de-acolo făceau hoții. Constituțiile Aprobate (P. III, tit. 47, art. 10) pedepseau satul care găzduiește sau întreține pe hoți sau nu se ridică

spre urmărirea lor sau nu dă de știre dregătorilor și celorlalte sate cu 500 de florini, iar pe judele și jurații lui cu tragerea în țeapă⁵. Dar acest chip salutar de a pedepsi comunitatea s-a abrogat, hotărându-se ca nu comunitatea, ci numai corifeii să se pedepsească, și numai cu pedeapsă corporală. Dar cum românii sînt ingenioși în a defrauda legea, corifeii rar se pot descoperi și delictele publice rămîn nepedepsite. Și acum țaranii, pentru a înconjura pedeapsa, nimic nu afirmă mai bucuros decît că delictul l-a făcut mulțimea, și așa ceea ce a făcut mulțimea rămîne nepedepsit. Dar asemenea îmblinziri ale legilor pot avea loc doar la națiunile cu bune moravuri (*benemorateae*), care cunosc principiile elementare ale religiei, ale ascultării. Neamul românilor însă, amestec al coloniilor romane cu vechii locuitori ai Daciei, prin fire e plecat spre furturi, prăzi, omoruri. Hrănit cu fărădelegi, puțin poate fi mișcat prin închisoare sau alte pedepse, nu poate fi înfricat decît cu osînda morții. Cu slăbirea legilor criminale a slăbit și autoritatea dregătorilor, care se păstra numai în puterea acestor legi. Iar scăderea respectului față de domnia pămîntești a scăzut pînă într-atît că plebea românească, ușor crezătoare în cele neiertate și prea lacomă de minciuni, a ajuns să poarte peste tot născocirea „impie și sacrilegă” că împăratul n-ar putea suferi nobilimea ungurească. Cu asemenea născociri făcu și Horea plebea să creadă că împăratul l-a încredințat pe dînsul să stingă pe unguri prin români, să nu rămînă piatră pe piatră.

Acestea sînt cauzele mai îndepărtate ale răscoalei.

Cauza mai apropiată, din care s-a născut răscoala a fost arendarea crișmăritului în domeniul fiscal al Zlatnei. Locuitorii, autoritatea dregătorilor scăzută fiind, mai întîi ținură adunări ascunse, apoi conduși de Horea și alții sparseră buțile arendașilor.

A urmat apoi conscripția militară, care e cauza imediată a răscoalei. Țaranii români au alergat să se înscrie la oaste nu din vreo dragoste pentru militărie, ci din speranța rătăcită că prin aceasta nu numai de iobăgie și de domni vor scăpa, dar vor rămînea și cu pămînturile pe care le posedă și li se va ușura și darea. Comitatul a atras din vreme atenția Guvernului asupra primejdiei care se putea naște din mișcările iscate de conscripție. După sistarea conscripției și apariția armatei în satele tulburate, cercetările au scos la iveală că nu robotele, ci greutatea dării i-a pus în mișcare. Mai rezultă din cercetare cum strigă că nu vor să se mai supună nici dregătorilor nici domnilor pămîntești, ci numai împăratului, și că la conscripție nu renunță, mai curînd iau drumul împregiei. Din ceea ce rezultă că recalitranta și nesupunerea plebei țărănești e de căutat nu în neregulile dregătorilor și domnilor pămîntești, ci numai în patimă și în conscripția satelor făcute de vice-colonelul Karp. Că conscripția militară și ceea ce le băgaseră în cap țaranilor popii lor, că vor scăpa nu numai de iobăgie ci și pămînturile ce le posedă acum vor fi ale lor sînt cauza, se vede și din condițiile păcii trimise de răsculați, prin dregătorul sării din Șoimuș Tablei comita-

⁵ Articolul citat din Aprobate sub titlul 47 pedepsește cu tragere în țeapă pe jude și jurați cu încă cîte doi lîngă el, *Approbatæ Constitutiones*, P. III, tit. 47. art. 10.

tului, prin care au propus cu deosebire emanciparea de iobăgie și păstrarea pentru ei a pământurilor.

O altă cauză, nu mică, a tulburărilor în legătură cu conscripția militară a fost că vicecolonelul Karp, depășindu-și sfera dregătoriei sale, și-a permis a se amesteca și în treburile civile și politice, primind plângeri ale țăranilor împotriva domnilor pămîntești, examinându-le și înaintîndu-le Prefecturii Armelor (Comandamentului general). Prin ceea ce dregătorii civili căzură în dispreț, în ură și neîncredere, și drept urmare românii, nemaicrezînd în ordinele dregătorilor civili, ajunseră la nesupunere, începură a cugeta cum să se scuture de supunerea față de dregători și de domni pămîntești.

O altă cauză, și nici ea mică, a întinderii răscoalei a fost atitudinea armatei, care a asistat pasivă la tot ceea ce s-a întîmplat. Pasivitatea pentru care comitatul invocă multe exemple, probîndu-le cu tot atîtea acte. Ceea ce a întărit și mai mult pe români în credința lor că ar fi porunca împăratului de a ucide pe unguri. Așa, dacă se intervenea energic și rapid la început, erau suficiente una sau două centurii, acum e nevoie de mai multe regimente pentru a suprima răscoala.

Armata neintervenind, ungurii au trebuit să răspundă primejdiei în mai multe locuri cu puterile proprii. A intervenit apoi încetarea ostilităților încheiată de domnul Molnar, doctorul de ochi. Faptă îndoită vătămătoare, răscoluții închipuindu-și acum că răscoala lor ar fi ceva just, asemenea convenții încheindu-se doar între beligeranți, iar răgazul lăsîndu-le timp pentru noi pregătiri.

Din faptele prezentate e învederat că cei care au pornit tulburările sînt nu iobagii vreunui domn pămîntesc particular, ci iobagii fiscali din domeniul Zlatnei și că românii au jurat moarte nu numai nobilimii, ci tuturor ungurilor. Mai mult, în Abrud, ai cărui locuitori nu sînt nobili, ci cetățeni obișnuiți, așa și în Roșia și Baia de Arieș, au prădat și pe dregătorii camerali și bunurile fiscale, au silit pe locuitori să se boteze în legea grecească, au spart, devastat biserici; au jurat nu numai să stingă pe unguri, dar să înlătore și toate religiile care se deosebeau de a lor, grecească. Robotele excesive n-au fost decît pretext pentru aceasta. Ațițătorii tulburărilor sînt doar mai ales din domeniul Zlatnei și din cercul Zarandului, care nici nu fac robotele în obicei, slujbele și le răscompără, prin contract, cu bani. Ei viețuiesc tocmai în cea mai fericită parte a țării, pe lingă mine beneficiază de circulația banilor, toate ale vieții le cîștigă mai ușor.

Plîngerilor împotriva robotelor odinioară nici de nume nu li s-a auzit. Atunci iubirea supușilor pentru domni pămîntești era ca și firească. Domni pămîntești și ei se străduiau să-și păstreze iobagii ca pe o moștenire vie, le da mîna de ajutor la căsătorie, ca fiii lor să-și capete scîții bune, pe dregătorii venind în sat îi primeau ei ca să nu fie spre greutatea supușilor, executorilor militari le dădeau ei pîine și vin în locul iobagilor lipsiți adesea de ele. Cînd țara era bîntuită de foamete îi ajutau cu bucate. Cu aceste și cu alte binefaceri își țineau ei iobagii, spre binele lor, al domnilor pămîntești și al principelui. Dar cu libertatea

care li s-a dat prin noile orînduiele de a-și acuza domnii pămîntești, românii pierdură dragostea și respectul cu care erau legați de ei, mai cu seamă cînd își văzură domnii confrunțați aspru cu dînșii, cînd văzură cum sînt pedepsiți pentru excesele lor, iar în schimb iobagii care se plîng pe nedrept nu numai că nu se pedepsesc, dar se dau ordinele cele mai severe nu cumva să li se facă vreo nedreptate pentru plîngerile lor. În „administrația politică“ cea mai des întîlnită poruncă e ca iobagii, ca un tezaur viu (*vivum aerarium*), să fie apărați stăruitor împotriva tuturor nedreptăților. Sub acest titlu de tezaur viu prestațiile și domnii pămîntești într-atît au scăzut în ochii iobagilor, încît azi ei se îndoiesc dacă mai sînt obligați sau nu la robote și alte prestații domnești.

Dar de oriunde ar fi pornit turburările românilor, destul că autorii și corifeii au făcut poporul să creadă că ungurii trebuie stinși din porunca împăratului.

„Dacă s-ar putea concentra toată rigoarea legilor criminale și tot n-ar fi deajuns spre a-i pedepsi după cum merită“. Dacă tulburările românilor, pornite din ură națională și religioasă, nu vor fi nu numai liniștite ci și smulse din rădăcini cît mai repede și cît mai temeinic, ar putea să dăuneze mult chiar domniei împăratului, căci dacă vor ține pînă la primăvară, vor fi urmate și de plebea românească din celelalte părți ale țării. Și apoi, în afară de românii transilvăneni, cît e de mare încă numărul lor în Banat, în Țara Românească, în Moldova, chiar și în tot Iliricul? De aceea nu se poate spera o îndreptare radicală, cît timp nu vor fi pedepsite cu toată rigoarea legilor și comunitățile de unde au pornit tulburările, corifeii, sacrilegii, ucigașii, violatorii și răpitorii fetelor și femeilor. „Pentru că este atît de dur neamul românilor, încît numai prin pedeapsa cu moartea se poate înpăimînta și prea puțin prin închisoare și alte specii mai ușoare de pedeapsă“. Împotriva acestui neam, cu cît se va aplica mai dur dreptul criminal, pe care legile patriei l-au potrivit la firea lui innăscută, cu atît mai ușor i se vor îmblînzi și îndrepta moravurile, și cu atît vor pieri mai puțin cu timpul. „Cum neamul românilor e în afară de cultura moravurilor și prin firea sa vicioasă prea lacom de turbulentă, neputînd fi înfricat de la tulburări, omoruri, sacrilegii, prăzi și jafuri, decît prin executări publice și solemne de pedepse, de nu va fi înpăimîntat prin cele mai severe pedepse, va cuteza să facă din nou tulburări la semnul oricărui impostori sau emisari, cauzînd erariului cheltuieli ca și un dușman din afară“.

Comitatul cere prin urmare comisarului regal să îndrepte lucrurile într-acolo; corifeii și alți delincvenți deosebiți ce vor fi prinși să fie pedepsiți, fără întîrziere, cu pedeapsa mortii, demnă de împrejurările actuale, în diverse părți, spre exemplu public în toată țara și spre îndreptarea întregului popor. Să se pedepsească exemplar și popii români, care sub pretextul religiei au împins plebea să extermine pe unguri. În locurile de unde au pornit tulburările să se pedepsească după titlul 47 din partea a III-a a Aprobateilor (adică cu moartea) nu numai corifeii, ci și juzii și jurații. Peste tot să se ia toate armele de la plebea românească și să i se taie orice posibilitate de a achiziționa pulbere. Să se aplice și în Transilvania măsurile de concentrare a caselor și de

regulare a satelor risipite, pe care comisarul le-a aplicat în Banat.

Domnii pămîntești nu sînt străini de intenția de a se aduce robotele iobagilor la o uniformitate. Se tem însă ca, introducîndu-se acum o reglementare urbarială, nu cumva plebea să fie ispitită a crede că a cucerit-o cu tulburările de acum și, pentru a-și schimba starea, să izbucnească și cu alte prilejuri. Reglementarea urbarială să se introducă mai târziu, după ce au fost stîrpite din rădăcini tulburările de acum.

Încheie repetînd încă o dată că nu crede că tulburările ar putea fi stîrpite și țara guvernată în pace și liniște dacă nu se vor restitui autoritatea dregătorilor și respectul față de domnii pămîntești, puterea și rigoarea legilor, și dacă nu vor fi oprite sever prefecturile (comandamentele) militare grănicerești de a se mai amesteca în jurisdicția provincială. Și iarăși, de nu se vor aplica în împrejurările de față pedepse exemplare. Cum neamul românesc e viclean în a-și ascunde pornirile, se teme ca focul mocnind sub cenușă să nu reizbucnească în flăcări la cel dintîi prilej. Căci de pe acum amenință că la primăvară să înceapă din nou tulburările. Și acest neam are obiceiul de a-și traduce în fapte amenințările ⁶.

Într-un alt memoriu, din 3 ianuarie 1785, comitatul se plînge din nou. „Natura omului nimic nu dorește mai mult decît să-și aibă viața și bunurile în siguranță. Dar durere!... În comitatul Hunedoarei și Zarandului, dată fiind firea ticăloasă înăscută a neamului românesc, nu e an în care românii să nu le pună în primejdie viața și bunurile cu tilhăriile lor, pe care din munții și pădurile comitatului le pot face ca dintr-o adevărată cetate. Sînt de lovit cu cele mai severe pedepse corifeii, conducătorii, ucigașii și alți delincvenți mai de seamă. Dar pentru păstrarea securității publice trebuie pedepsite și comunitățile mai turbulente. Ar fi vrednice ca, așa cum s-a făcut cu mai multe în Banatul Timișan pe timpul lui Carol al VI-lea, să fie șterse de pe fața pămîntului (*aboleantur*). Iar dacă împăratul n-ar vrea să admită aceasta, locuitorii unor astfel de comune să fie strămutați în Bucovina, pe care și așa a vrut să o populeze. Acolo pot fi încorporați în miliția de graniță, așa cum le este voia, iar în locul lor domnii pămîntești să aducă alți iobagi, șvabi (svevi) sau alte neamuri cu moravuri mai bune. Prin noii iobagi s-ar promova sîrguința, agricultura, cultura minelor, iar românii, scăzuți în numărul lor, amestecați printre neamurile cu moravuri mai bune, n-ar mai îndrăzni să facă tilhării, să provoace tulburări, s-ar îmblinzi și moravurile lor. În Bucovina, în schimb, nu numai va spori mi-

⁶ Original în Arh. Comisiei, nr. 198. Publicat după o versiune cu mai multe mici deosebiri de stil, de detaliu, cu traducere românească, de Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 377—403. Mai întîi a fost publicat în *Collectio ordinationum Imperatoris Josephi II*, Pars I, Dioszeg. 1790, p. 148. — Copii sau versiuni se găsesc mai multe în diferite părți. În Mike, *Hóravilág*, două. La Densușianu, p. 339—346, citate largi în românește, dar memoriul datat 30 nov.

liția de graniță, se va îndrepta și poporul român, se va putea restitui securitatea publică și va putea spori comerțul⁷.

Într-un memoriu, cu data de 9 ianuarie 1785, comitele suprem al comitatului face atent pe comisar că plebea românească acum e liniștită numai de teama armatei și din pricina iernii. Rapoarte din mai multe părți, din Zarand, din Zlatna, din Mățești, de la granița cu Țara Românească aduc informațiile că așteaptă numai timpul potrivit pentru a reîncepe tulburările. În Zarand, peste Mureș, mare parte a românilor sînt ascunși prin păduri, prin mine, unde și-au strîns hrană, mai ales din prăzi, nu-și prestează nici contribuția regală, nu-și fac nici robotele datorate domnilor pămîntești. Spiritul acesta trebuia stîrpit încă în lunile ianuarie, februarie, căci e îndreptățită teama ca după trecerea iernii românii să se ridice nu numai împotriva ungarilor ca pînă aci, ci și împotriva celorlalte națiuni. Cu atît mai mult, cu cît pot atrage și pe frații lor din Moldova, din Țara Românească, din părțile ilirice, din districtul Timișului, din comitatele Arad și Bihor. Tulburarea să fie stinsă radical prin prinderea corifeilor și pedepsirea lor exemplară. Nu numai să se strîngă armele de la plebea românească, dar să se ia și toate măsurile militare necesare în Zarand, în Zlatna, să se așeze miliție în districtul Hațegului spre Țara Românească pentru a împiedica intrarea de acolo a răufăcătorilor. Să se preîntîmpine primejdia și dinspre Banat, să fie miliție suficientă și pentru vară⁸.

Alarmat mereu e comitele suprem al comitatului, baronul Ioan Bornemisza. Adresîndu-se cancelarului la 13 ianuarie, îi solicită intervenția pe lîngă împăratul pentru noi forțe militare în locul celor dislocate. Plebea românească nu renunță la ura împotriva ungarilor și religiilor altele decît cea greco-neunită. Acum doar din pricina iernii simulează o oarecare supunere. Mulți din ei și acum rătăcesc prin păduri și dacă nu s-ar teme de arme ar fi gata să reînceapă numaidecît tulburările. Se aud doar amenințînd deschis că la venirea primăverii vor lovi cu și mai mare putere pe unguri. Pentru a preveni acest morb al turbulenței românilor e nevoie ca încă în cursul iernii să fie luate măsurile necesare, să se strîngă de la plebea valahă toate armele, să fie prinși corifeii rătăcitori prin păduri. În locul unităților militare dislocate să se dea ajutoare de la regimentele secuiești, ca și de la regimentele Leopold de Hetruria, Orosz, micul ajutor rămas din regimentul Gyulay nefiind de ajuns nici pentru apărarea Devei. Pericolul ridicării la venirea primăverii, dacă nu sînt prinși corifeii și nu sînt strînse armele, e cu atît mai mare, cu cît la pustiirea patriei s-a putea asocia și mulțimea românilor din Țara Românească, din Moldova, mare parte a Iliriei, comitatele Aradului, Bihorului⁹.

La 15 ianuarie un nou memoriu către contele Jankovich. Nesupunerea au început din nou. Din plîngerile zilnice ale posesorilor reiese că

⁷ Arh. Comisiei, nr. 246. O copie și în mss. *Hórvilág* de la Bibl. Universitară din Cluj, filele 75—76 (cu data de 2 ian.). Cunoscut și sub titlul „*Lacrymarum nostrarum libellus*“. Cf. Densușianu, p. 346—347.

⁸ Arh. Comisiei, II, 612—614.

⁹ Canc. aul. Trans., 900/785.

răscoala plebei țărănești nu s-a terminat, e mai curînd adormită viclean sub simularea păcii. Iobagii, mai ales cei din Zarand și cei de peste Mureș, precum și în unele sate din districtul Hațegului refuză cu îndărătnicie robotele și prestațiile domnești stabilite de ordinele regale în vigoare. Aduc zilnic injurii nobilimii, o defraudează în drepturile sale. Deși după Tripartitum „țăranul în pămîntul domnului său, în afară de plata și răsplata muncii sale, nu are nici un drept“¹⁰. Predecesorii lor (ai nobililor) doar în dieta din 1514 pentru readucerea plebei la ascultare au hotărît ca toți țărani care au urmat oastea cruciată să fie impuși la mai grele sarcini față de rege și domnii pămîntești. Așa s-a întîmplat că plebea țărănească lepădînd îndărătnicia a fost readusă scurt la supunere. Nu vreau ei (nobili) să urmeze exemplul strămoșilor, atîta vreau numai ca în urma publicării amnistiei plebea să fie constrinsă la slujbe și la ascultare față de domnii pămîntești. Comisia compusă din militari și funcționari civili, însărcinată cu publicarea amnistiei, să publice și că voia maiestății sale e ca plebea să fie cu ascultare și supunere deplină față de dregătorii și domnii săi pămîntești, să rămînă în liniște și pace. Cei care ar neglija să o facă să nu beneficieze de amnistie, ci să fie pedepsiți ca îndărătnici, aduși la ordine cu bătaia cu bîte în fața comisarilor, după felul delictului. Asemenea exemple date cu cîțiva țărani îndărătnici ar înlătura feluritele prejudecăți ale plebei, ar face-o mai ascultătoare și s-ar readuce pacea și liniștea publică de mai înainte¹¹.

Cu data de 29 ianuarie apoi comitatul se adresează de-a dreptul împăratului. Invocă și în fața lui ura națională și religioasă a românilor, care s-au conjurat spre nimicirea neamului unguresc și răsturnarea religiilor legale. Prezintă în linii mari și împăratului faptele, crimele, sacrilegiile lor, ilustrînd cu cazurile cele mai atroce, exacerbate încă prin imaginație. Repetă ceea ce a relatat și Cancelariei că cei mai mulți din românii răsculați numai simulează pacea, arată oarecare ascultare numai siliți, de teama miliției și de asprimea iernii. Că așteaptă numai prilejul să se ridice iarăși, o arată faptul că mulți nu s-au întors la casele lor, ucigașii, sacrilegii și alți delincvenți de frunte se ascund prin păduri, așteptînd ca la venirea primăverii să pornească noi tulburări. Ca nu cumva națiunea maghiară, totdeauna credincioasă augustei case imperiale, și gata să-și sacrifice pentru mărirea ei viața, sîngele și averea, vecină aici cu Țara Românească, cu districtul Timișului, cu comitatele Arad, Bihor, în mijlocul marelui număr al românilor, să fie din nou lovită, pentru preîntîmpinarea primejdiei, socotește necesar ca :

1) Delincvenții mai însemnați să fie osîndiți și executați exemplar, spre a descuraja pe ceilalți, încă înainte de venirea primăverii.

2) Întrucît nobilimea de aci în mijlocul românilor nu-și simte în siguranță nici averea nici viața, colonii din satele mai turbulente să

¹⁰ „...cum tamen rusticus praeter laboris mercedem, et praemium in terris Domini sui nihil juris habet“. De fapt textul din Tripartitum sună : *nam rusticus praeter laboris mercedem, et praemium, in terris domini sui, quantum ad perpetuitatem, nihil juris habet* (P. III, tit. 30).

¹¹ Arh. Comisiei, nr. 396. O copie și în mass. nr. 1742, *Hórvilág*, filele 100—101, de la Bibl. Universitară din Cluj.

fie mutați în Bucovina etc. (Repetă propunerea din 3 ianuarie). Muta-rea lor din locul de naștere ar fi o pedeapsă spre pildă și altora.

3) Comitatul fiind așezat la margine, încins din trei părți de munți și păduri, cu ascunzișurile lor, înțesat de români, să fie adusă și așezată aci încă înainte de venirea primăverii armată stabilă, care să împiedice așiftarea din nou a răscoalei, întrucât în miliția de graniță românească din comitat, fiind de același neam cu răsculații și în urma multelor ei acțiuni suspecte din timpul răscoalei, deloc nu se poate pune deplină încredere¹².

La 21 ianuarie comitatul se adresează din nou cancelarului. Cu mijloacele de pînă acum tulburările plebei românești nu sînt stîrpite radical. Măsurile de pînă acum nu se potrivesc cu firea, cu temperamentul și moravurile națiunii. S-au folosit pînă aci mai mult mijloace ușoare, muștrările blinde ale episcopilor, îndemnurile preoților. Acestea moralește sau creștinește sînt bune, dar nu ajung. Mulțimile pot fi îndem-nate și sfătuite de pace cu blîndeță, dar delincvenții singuratici, cum sînt instigatorii, conducătorii, ucigașii, sacrilegii, violatorii fetelor și femeilor trebuie puși la pedepse exemplare. Căci pînă cînd acest imoral popor al românilor va vedea că ucigașii vădiți, sacrilegi și alți asemenea nu sînt pedepsiți, după obiceiul lor vor trage concluzia că ungurii, după impostura răspîndită de popi că aceasta e porunca împăratului, trebuie șterși cu totul, impostură de care nu vor să se lapede nici acum. Dar ca nu cumva, dată fiind ura împotriva ungușilor de care sînt plini impostorii și alți răuvoitori, pedepsirea răufăcătorilor națiunea să o poată interpreta numai ca fiind din ură și invidie națională, judecarea și executarea principalilor răufăcători să se facă de către comisarul regal. Așa speră comitatul să fie stîrpite cu mai mult succes tulburările. Dacă vinovații n-ar fi pedepsiți pînă la venirea primăverii, cu drept cuvînt se tem să nu urmeze o nouă primejdie și să piară mulți vinovați și nevinovați. Să ceară prin urmare împăratului măsuri pentru stîrpirea radicală a tulburărilor¹³.

Și-apoi la 8 februarie nobilimea comitatului (*Viceofficiales et Possessores*), adresîndu-se aceluiși cancelar, vine cu o amplă dezvinovățire, cu un nou torent de argumente, acum drept răspuns la învinuirile pe care i le-a adus împăratul.

Împăratul învinuia, în formularea comitatului, nobilimea :

1. Că s-a ridicat, împotriva ordinelor prea înalte, că a comis răz-bunări împotriva românilor care i-au căzut în cale, ucigînd mulți nevinovați.

2. Că a încărcat cu sarcini militare (încartirui, naturale) sate care au rămas în pace, le-a împovărat peste măsură și le-a slăbit fără vină.

3. Că în Deva și Hunedoara a lovit, fără cercetare judiciară prealabilă, cu pedeapsa paloșului, un mare număr de români, pentru care

¹² Mike, *Hórvilág*, p. 221—227. Și acesta apare și sub titlul de „Lacrymarum nostrarum libellus”. Cf. Szilágyi, p. 62, 201. Orig. Canc. aul. Trans., 1502/785.

¹³ Mike, *Hórvilág*, p. 213—215.

comitele suprem a fost mutat în altă dregătorie, inferioară, și funcționarii vor trebui scoși din funcție.

4. Că pricina răscoalei ar fi cruzimea domnilor pămîntești și robo-tele nesfîrșite.

Cum toate sînt răspîndite, împotriva adevărului, de dușmanii nobilimii, credeau că nu vor putea avea vreo greutate. Dar cum aceste delațiuni nemaiauzite au pătruns pînă în fața tronului, roagă pe cancelar să aducă la cunoștința maiestății sale inocența supușilor săi credincioși.

1. Începe prin a evoca faptele răsculaților, jafurile, incendiile, atrocitățile, sacrilegiile lor, fuga precipitată a nobilimii, atacurile asupra Devei, năvala mulțimii românilor asupra orașului strigînd că vrea să bea sîngele ungurilor. Dîndu-se semn, după obiceiul locului, cu tragerea clopotelor, s-au ridicat ungurii adăpostiți în oraș lovindu-i, înlăturînd primejdia. Intervenția ungurilor a salvat și domeniul fiscal al Hunedoarei, casa camerală și fierul strîns acolo. Ridicarea lor a fost deci și spre apărarea bunurilor erariale. Această ridicare a ungurilor spre apărarea de primejdia extremă a bunurilor și vieții lor, și nu o insurecție formală, a fost ceea ce s-a zugrăvit în alte culori și strîmb interpretată.

2. Nobilii care în fața furiei românilor au fost siliți să-și părăsească căminurile, au fost ajutați din magazinele publice, contra chitanță, ceea ce rînduise maiestatea sa, deși o parte a victualiilor proveneau din pîze, din bunurile nobilimii intrate în magazine prin daturile obligatorii ale românilor. Cît privește încărcarea satelor, pașnice, comitatul a avut totdeauna deosebită grijă să le cruțe.

3. În lupta de la Deva au fost prinși 34, pe care cercetîndu-i cu *benignum examen* au mărturisit că ar fi observat printre ei un om în veșminte mai strălucite (*hominem splendidioribus vestibus amictus*), suspect deci de a fi seductorul Salis, de unde s-a născut „*vehementissima praesumptio*“, că sînt partizanii seductorului Salis. Au fost condamnați la pierderea capului deci în virtutea decretului gubernial din 26 septembrie care-i privea, ca fiind prinși la locul luptei sau delictului, și a decretului din 1514 al regelui Vladislav. Ceilalți 22 sînt dintre cei peste 60 prinși în conflictul de la Bințița. Ei au fost condamnați în 27 noiembrie în virtutea dreptului statarial introdus prin decretul imperial din 12 noiembrie și a aceluiași decret al regelui Vladislav în 27 noiembrie, înainte de publicarea sistării dreptului statarial. Ceilalți cu delict mai ușoare au fost reținuți la închisoare, ori au fost eliberați pedepsii fiind cu bîte, care n-au trecut de 60. Executarea pedepselor a trebuit grăbită pentru că plebea românească se pregătea pentru un nou atac, al treilea, asupra Devei. În Hunedoara n-a fost executat nici unul. Efectul execuțiilor a fost că răsculații români înspăimîntați de acest exemplu au cedat din cruzimile lor și au început să se întoarcă la liniște. Dar cedînd apoi judecarea și executarea răsculaților ațîțători, corifei, sacrilegi, au crescut cutezanța, amenințările, nesupunerile. Dacă nu se procedează la timp la o corecție potrivit gravității faptelor și geniului împietrit al acestei națiuni, primăvara sau vara vor aduce un măcel și mai mare. S-a cerut insistent miliție pentru comitat, a fost solicitat mereu și Guvernul, dar fără rezultat.

4. Cauza imediată a răscoalei — repetă iarăși — a fost conscripția militară făcută fără ordin preainalt vara trecută, aici în comitat de vice-colonelul Karp, acesta strecurînd cu acest prilej plebei speranța emancipării de iobăgie. De asemeni, ridicarea vicecolonelului deasupra jurisdicției provinciale. Comitatul a cerut satisfacție de la Prefectura Armelor, dar pînă acum nici satisfacție n-a putut obține, nici liniștirea plebei. Vicecolonelul n-a încetat să se amestece în cele provinciale, să înstrăineze plebea de supunerea față de dregători și de domnii pămîntești, să împiedice restabilirea liniștii publice. Comitatul n-ar putea-o restabili decît doar dacă vicecolonelul ar fi mutat de la Hațeg în alt loc.

Că pricinile răscoalei nu trebuie puse în seama cruzimii domnilor pămîntești, că acuzația e numai invenție și pretext, că ele nu stau în această imaginară cruzime, ci în incorecta conscripție militară, în diluarea disciplinei, în înclinarea naturală spre omor și rapt a neamului românesc, îmbibat de ură față de celelalte națiuni și religii deosebite de a sa greco-neunită, în emisarii și amăgitorii principalilor ațîțatori, Horea și Cloșca, reiese și din următoarele :

1. Corifeii și ațîțatorii răscoalei, ca și marea parte a răsculaților sînt supuși ai domeniului fiscal al Zlatnei și ai domeniului episcopiei de Alba, care sînt obligați la cele mai ușoare robote și prestații din tot principatul și care, mai mult, nu puteau avea nici un motiv de a se plînge împotriva domnilor pămîntești privați.

2. Și ceilalți coloni ai comitatului Hunedoara și Zarand prestează de obicei mult mai puține robote decît locuitorii celorlalte comitate și în mare parte un cens consimțit de bunăvoie, au și avere mai multă, încît, după cum arată experiența, nicăieri contribuția regească nu s-a putut strînge mai ușor.

3. Dar nici în alte părți ale principatului prestațiile și slujbele colonilor nu prea depășesc punctele reglementării urbariale din 1769, s-au observat a fi în genere mai curînd sub măsura prescrisă.

4. Răsculații au ars, ucis, prădat nu numai în bunurile domnilor pămîntești, ci și în ale cetățenilor contribuabili, ca în Abrud, în Vinț, în Vurpăr. Și nu numai nobilimea Transilvaniei singură a trebuit să înțîmpine răul, ci și cea dintr-o parte a comitatului Arad, din Ungaria, unde urbariul e în vigoare și dacă n-ar fi fost preîntîmpinat la timp s-ar fi întins și mai mult.

5. S-a văzut că nu numai opresiunea nobilimii a fost obiectivul lor, ci și economia fiscală, nu ușoare pagube au făcut în Cîmpeni, Roșia, Baia de Arieș, unde au devastat edificiile camerale, împiedicînd mineritul, strîngerea dărilor. Au lovit fețe bisericesti catolice, reformate, unitariene, care nu aveau deloc supuși, ba și meseriași și chiar cerșetori. Au lovit cu aceeași cruzime lăcașurile sfinte, imaginile sfinților, mormintele. Au vrut să-și impună silnic religia lor.

6. Răsculaților și prădătorilor li s-au asociat și numeroși nobili români, soldați licențiați și grăniceri români, aceia nobili, aceștia nesupuși nici unui domn pămîntesc, corăbieri, mineri urburari și români de condiție liberă, locuind pe Pămîntul Regesc.

7. Pe domeniile Ilia, Gurasada, Brănișca și Deva cea mai mare parte a colonilor e de liberă migrație, fac puțină slujbă, dacă nu ar fi putut-o purta erau liberi să se mute în alte locuri.

8. Injuriile care se întâmplă între parteneri nu pot fi luate cu adevărat drept motiv de răzbunare, cu atât mai mult cu cât acolo unde se semnala vreun abuz, potrivit ordinelor preînalte în vigoare se putea remedia numaidecît prin proces sumar.

9. Dacă cruzimiile domnilor pămîntești ar fi fost cauza, cum de nu a izbucnit răscoala mai curînd. Căci povara slujbelor domnești în timpurile mai recente nu că ar fi crescut, ci mai curînd a scăzut. Repetă că nobilimea n-a refuzat și n-a fost nicicînd străină ca pentru a înlătura într-un fel plîngerile colonilor să se stabilească la timpul său o măsură mai uniformă a prestațiilor și slujbelor datorate de ei printr-o reglementare urbanială justă și convenabilă. Dar în aceste împrejurări nu e deloc prudent pînă cînd răscoala nu e pe deplin liniștită și răsculații aduși la ascultare și pedepsiți după merit. Altfel vor fi ispițiți a crede că răscoala lor a fost dreaptă, introducerea urbaniului vor privi-o ca o răsplată, ceea ce ar fi un îndemn pentru ei și la alte asemenea violențe, în speranța ușurării stării lor.

În pledoaria lor meșteșugită de încheiere, nobilii comitatului se arată adînc răniți de acuzația, întru totul nedreaptă, că cruzimile și tiraniile domnilor pămîntești ar fi fost cauza răscoalei, cum s-a debitat despre ei, inocenții, în fața tronului. Cer cancelarului să prezinte toate acestea împăratului spre a-i absolve de imputațiile nedrepte și a-i lua sub protecția sa împotriva calomniatorilor răuvoitori etc.¹⁴

Într-un alt memoriu către împăratul, nobilimea comitatului Hunedoarei, evocînd încă o dată imaginea dezastrului, prezentîndu-și în termeni patetici nefericirea, îl încredințează că „așa a izbucnit ura poporului român ce clocotește în el însuși cu atîta putere“. Slăvindu-i înțelepciunea guvernării, bunătatea, mărinimia, îi solicită ocrotirea, îi aduce la cunoștință că prin trimișii săi acum conscrie pagubele din comitat spre a putea apela la o despăgubire justă și corect evaluată. Cere ca împăratul să le vină în ajutor mai ales celor devastați, incendiați, care nu au moșii în altă parte și nici alte mijloace de existență, să dispună ajutarea lor din rezervele fiscale. Ar fi o faptă laudabilă nu numai în fața lui Dumnezeu, ci și în a întregii Europe salvarea de la pieire totală a atîtor nenorociți, dar nevinovați¹⁵.

DIN COMITATUL ALBA

În același spirit își pledează cauza și nobilimea comitatului Alba.

Comitatul se plînsese împăratului, am văzut, încă la începutul lui decembrie, solicitînd revenirea la dreptul statarial.

Memoriul mare al nobilimii sale, s-a născut însă din adunarea comitatului ținută în Șard și poartă data de 30 decembrie 1784.

¹⁴ Deva, 8 febr. 1785. Copie în Mike, *Hóravilág*, p. 197—206.

¹⁵ Copie nedată în Mike, *Hóravilág*, p. 259—266.

Textul începe prin a denunța intențiile plebei românești, supusă din vechime domnilor pămîntești, de a-și schimba starea iobăgească și a se mîntui de domnii săi. Ațîțați de preoții lor și alți dușmani ai nobilimii maghiare, iobagii români încă în vara trecută cu satele au cerut să fie înscriși militari, ca astfel trecînd sub jurisdicție militară să scape de robotele domnești și de dijme și să ajungă proprietari ai pămînturilor pe care domnii pămîntești li le-au conferit tocmai pentru acestea, precum și să li se reducă, în calitate de militari, contribuția. În urma conscripției plebea n-a mai vrut nici să mai dea ascultare dregătorilor, nici să-și mai facă robotele, a început să spună că va nimici toată nobilimea, că va fi stăpînă pe pămînturile după care face robote.

Comitatul expune apoi scurt desfășurarea răscoalei, întemeiat pe mai multe acte anexe, din care-și trage și concluziile, demonstrînd că nu slujbele peste măsură și cruzimile domnilor pămîntești au fost cauza răscoalei nelegiuितului neam românesc :

Este cert — consideră comitatul — că răscoala a început în comitatul Arad (face aluzie la cazul comitelui Forray), unde se introdusese urbariul, a continuat în Zarand și s-a îndreptat mai ales spre domeniul Zlatnei, unde nu se cer robotele săptămînale obișnuite, acestea se răscumpără cu taxă urbarială. Autorul răscoalei a fost Ursu Nicula supus fiscal din Rîu Mare. El a instigat poporul să spargă buțile arendașilor în Cîmpeni, să refuze slujbele și taxa urbarială. Corifeii condamnați, și cu deosebire Ursu Uibaru, unul din căpitaniii subalterni, nici ei n-au invocat drept cauze ale răscoalei robotele domnești, ci taxa urbarială obișnuită pe domeniul Zlatnei, făcîndu-le stînjeni pentru topitorii, darea capului. Dar nici acestea nu pot fi luate drept cauze. Ceea ce a pornit plebea românească a fost dușmănia ei față de nobilime, dorința ei de a se scăpa de iobăgie. Scopul ei a fost răsturnarea și nimicirea nobilimii și a întregului neam unguresc, pretinzînd că are poruncă de la împăratul să stîrpească neamul unguresc. Și doar ei românii de aici tocmai sînt mai puțin apăsați de sarcini în raport cu supușii din alte părți ale țării. Nu sînt expuși la treceri militare, nu sînt obligați la încartiruire, la cărăușii pentru armată, la găzduiri de călători și altele de acest fel, la care sînt supuși ceilalți locuitori. Au și mai mari posibilități de cîștig în raport cu alții, mai ales în tîrgurile din Zlatna și din Abrud. E mai mare aci și circulația de bani, din schimbul aurului, din cultivarea minelor. Deci și contribuția aci o pot plăti mai ușor decît în alte părți ale țării.

Nu domnii pămîntești sînt cauza răscoalei. În Abrud, în Roșia, pe domeniile Zlatnei, Băii de Arieș, în afară de Fiscul regesc, nu e nici un domn pămîntesc și totuși ce pagube inestimabile au făcut în aurul, în vinurile, în clădirile regești. Ce pagube au făcut nu numai nobilimii, ci și contribuabililor, care nu mai sînt în stare nici să-și plătească contribuția, nici să-și cultive minele. Nici nu poate fi pretextată aci nici un fel de cruzime a vreunui domn pămîntesc. Ei sînt supuși Fiscului și își răscumpără robota cu taxă, iar la impunerea taxei zilele săptămînale de robotă s-au taxat cu abia 1 $\frac{1}{2}$ creițari ziua cu palmele, 3 creițari ziua cu vitele. Pentru muncile făcute pe seama Fiscului supușii au fost

plătiți cu plata stabilită din loc preafalt. Nu e vorba de vreo agravare, ci tocmai de o ușurare. Din casa regească s-a plătit doar pentru munci mai mult decât au prestat ei ca răscumpărare a robotei în taxă.

Deci nu cruzimea domnilor, ci pornirea lor spre rău i-a îndemnat. Dacă cruzimile domnilor pămîntești sau robotele, daturile, taxele excesive ar fi fost motivul ridicării lor, de ce și-au vărsat furia, în ciuda decretului de toleranță, împotriva religiei, de ce au merit morții pe toți cei din națiunea ungurească, fie romano-catolici, fie reformați sau unitarieni, dacă nu urmează religia lor grecească, cum au fostbotezați mulți, unii și de două trei ori, în Abrud, Roșia, Cîmpeni și siliți să îmbrace haine țărănești ca și ceilalți români? De ce au violat în chip nelegiuit bisericile romano-catolice, reformate, de ce le-au despuiat de cele sfinte, de ce au violat și răvășit mormintele, de ce au tăiat, spart, spurcat imaginile sfinților și alte podoabe sfinte? De ce au călcat în picioare sfînta cuminecătură, de ce nu s-au temut a profera blasfemii înspăimîntătoare împotriva lui Dumnezeu însuși cu limbă nelegiuită: „Acesta e Dumnezeu ungurilor, să vină acum să le ajute!”. De ce au tăiat imaginile fecioarei Maria și în batjocură i-au scos ochii, de ce au tăiat capul statuii celui răstignit? De ce au bătut și spoliat pe preoții religiilor recepte, de ce au omorît pe propriul preot care le-a reprobat faptele și i-a îndemnat la ascultare? De ce au omorît pe mulți alți contribuabili, de ce au lovit, omorît pe mulți soldați? Toate acestea le-au făcut numai din ură împotriva nobilimii și a neamului unguresc, cu gândul de a răsturna totul și a da țara pe mîna unei puteri străine (!).

Supușii de neam unguresc se săsesc, care fac robotele obișnuite, nicidecum n-au fost părtași la răscoală. Români, dimpotrivă, toți. Și la libertinii neobligați la robote domnești, cum sînt cei din Balomir, Șibot, Lancrăm, Pianul de Sus s-au găsit lucruri prădate. Și corăbierii de sare, soldații licențiați, preoții români în sfîrșit s-au alăturat.

Că nobilimea nu le-a dat nici un motiv de răscoală, că pricinile acesteia se găsesc cu prisosință în pornirile spre orice rău a acestei viclene (*fomitam versutae*) națiuni românești, se vede și din următoarele:

Națiunea aceasta românească (*Natio haec Valachica*) pizmuitoare a nobilimii, avidă de noutăți, înclinată spre furt și pradă, din fire setoasă de sînge, născută pentru a cuteza și a face orice rău, încă din secolele trecute a fost riguros îngrădită cu multe legi, cuprinse în Aprobate și Compilate, și cît timp a fost cîrmuită după rigorile legilor, toate au fost în siguranță și liniște, încît și prin satele de munte puteau să circule atît dregătorii cît și alții, să dirijeze administrația publică. Exemplu anul 1758, cînd această provincie de margine era aproape fără pază militară, totuși românii din popor n-au căutat să facă nici o mișcare, au rămas întru totul ascultători. Acum însă, de cînd nu numai că sînt tratați mai blînd, dar sub titlul de *vivum aerarium* se bucură de atenție specială, cînd plîngerile li se cercetează și cînd găsiți în fărădelegi nu sînt pedepsiți pe măsura delictului, abuzînd de clemența regală, au întors-o spre neascultare, frîna subordonării a slăbit, puterea ordinelor în fața lor a început încet încet să se micșoreze, ducînd la răscoală împotriva nobilimii. Plebea românească s-a convins că dacă mulțimea pă-

cătuieste niciunul nu e pedepsit. Doar două exemple. Unul al baronului Samuil Inczedi, pe care în 1773 supuşii săi l-au luat din propria-i casă, aproape dezbrăcat, l-au bătut, l-au dus cu gândul să-l dea morţii. A fost scos din mâinile lor numai cu ajutor militar. Împăratul le-a iertat viaţa. Dar aceasta, în loc să-i aducă la gânduri mai sănătoase, i-a îndemnat la alte abuzuri. Al doilea, în anul trecut, pe vicecolonelul Adam Ribiczei, invadîndu-l în curtea sa l-au omorît şi i-au prădat aproape toate bunurile mobile. Făptaşii au obţinut iarăşi iertare de la împăratul. De unde plebea românească a ajuns la perniciosul gând că nobilimea ar fi spre greutatea împăratului. Mai umplîndu-i urechile credule şi amăgitorii săi, popii şi alţii, e gata să prindă orice prilej de rebelie cu amîndouă mîinile, să-şi plece numaidecît urechea la orice e în favoarea sa, dar nu dă crezare la ceea ce nu e în favoarea sa nici dacă vine prin ordine preainalte sau guberniale. Şi dacă e prins vreunul din români din asemenea pricină, aduce de obicei drept cauză ignoranţa, simplitatea, neînţelegerea înaltelor ordine.

Cauza progresului răscoalei nobilimea comitatului o vede în atitudinea miliţiei. Dacă nu s-ar fi făcut conscripţia militară, dacă lucrurile ar fi fost luate de la început, dacă s-ar fi dat ajutorul militar cerut de atîtea ori, dacă miliţiei trimise în ajutor nu i s-ar fi dat ordine să se ţină în defensivă, nu se ajungea aci. Citează atitudinea vicecolonelului Schultz, locotenentului Probst cînd a fost prădat Cricăul, al stegarului Echinger din regimentul secuiesc la prădarea Vinţului şi Vurpărului, tratatul lui Schultz de la Tibru. În faţa lui Schultz Horea şi Cloşca au venit fără arme, i-ar fi putut prinde uşor.

Stările de acum nici ele nu se arată deloc promiţătoare, nu e nădejde de liniştire. Amnistia nu şi-a atins ţinta. Nu toţi locuitorii s-au întors la locurile lor. Nu s-au întors toţi nici la ascultare, nu şi-au dat nici armele toate, n-au dat nici bucate pentru miliţie sau lemne de foc pentru magazii cum s-au repartizat, în contribuţie abia ceva, nici robote domneşti nu fac.

Drept remedii comitatul propune :

1. Întrucît indulgenţa în asemenea împrejurare e ca uleiul turnat pe foc, corifeii răscoalei, juzii satelor în care au fost primiţi răsculaţii, cu doi juraţi să fie traşi în ţeapă, spre teroare şi exemplu salutar şi pentru alţii, iar ceilalţi locuitori complici ai răscoalei să fie pedepsiţi cu moarte sau cel puţin să fie decimaţi. Căci dacă nu se procedează împotriva lor după rigorile legilor, în primăvara viitoare răscoala, moznind acum în cenuşa sa, va izbucni din nou, se va întinde şi mai mult, ducînd la măcelărirea întregului neam unguresc.

2. Armatei să i se dea ordine ca atunci cînd i se cere ajutor din partea autorităţilor, să-l dea fără întîrziere.

3. În caz de răscoală, armata să acţioneze nu numai defensiv, să o înăbuşe în faşă, fără cruşare.

4. Prădătorii prinşi în cursul răscoalei asupra faptului sau cu corp delict, sacrilegii, ucigaşii să fie loviţi, spre teribil şi durabil exemplu, fără amîinare cu moartea cuvenită.

5. Întrucît în satele de munte locuințele sînt risipite, și departe fiind unele de altele nu pot fi cîrmuite și ținute ușor în frîu, casele acestea să fie coborîte în văi, la șes, așezate la rînd, ca să nu mai servească de ascunzișuri. Așa cum au fost aduși prin ordine preainalte și așezați înlăuntrul satului locuitorii în bordeie din afara satului.

6. Satele de munte fiind mai mult receptacule de prădători, mai ales cele de pe granițe, de la Călățele începînd pînă la Arad să se dispună miliție cu staționare permanentă, care alături de nobilimea care ține paza în celelalte părți să asigure pacea.

7. Să se oprească cu totul comunicația între satele care n-au revenit la ascultarea dinainte și cele liniștite.

8. Cum armele n-au fost depuse, să se ia de la plebe armele și instrumentele ucigașe de orice fel, și care va fi găsit de acum încolo că ține asemenea armă sau instrument, să fie pedepsit cu moartea.

9. Constatîndu-se că preoții români au contribuit mai mult la răscoală, să se publice prin circulară peste tot, că dacă în vreun sat izbucnește din nou răscoală, nu numai judele și jurații, ci și preoții vor cădea sub osînda morții.

10. Pentru că și mulți soldați licențiați au apărut printre răsculați, instruindu-i în exercițiul armelor, în instituirea de străji după normele războiului, în mînuirea armelor de foc, soldații licențiați să fie îndepărtați, mai ales din satele de munte.

11. Pagubele făcute în răscoală sau lucrurile luate să fie ori restituite, ori despăgubite după o estimăție convenită ceea ce se poate estima, ceea ce nu, să se înscrie, după jurămîntul celui păgubit, pentru a fi despăgubit pînă în cinci ani. Altfel răsculații s-ar simți mai curînd în cîștig decît pedepsiți. Și nobilimea trebuie pusă doar mai presus de plebea țărănească. Căci deși plebea contribuie împăratului, temelia de pe care contribuie e a domnilor pămîntești. De la ei are pămînturile de pe care se hrănește și care o face capabilă de a purta sarcinile publice. Că pentru această bază de subzistență domnii pămîntești îi cer robote, nu poate fi socotit deloc străin de echitate ¹⁶.

În 10 ianuarie comitatul îi adresează comisarului regal Jankovich un nou memoriu. Invocînd din nou în superlative turbarea cu care plebea românească a lovit partea nobilîsimă a țării, cruda masacrare a atîtor inocenți, îi demonstrează iarăși că originile acestei atrocissime rebelii nu sînt deloc de căutat în cruzimile domnilor pămîntești, ci în firea însăși a națiunii române (*sed ipsius Valachicae Nationis genio*), în natura ei setoasă de singe și de innoiri. Sînt de căutat în infinita clemență a principelui de care ea a abuzat, în flatarea ei peste măsură sub nume de *vivum aerarium*, în cîrmuirea și tratarea ei prea blîndă, în slăbirea legilor civile, în nepedepsirea delictelor etc. Și, firește, în conscripția militară din vară. Nu mai e de atunci pace în țară, nu mai e liniște, nu mai e ascultare față de domnii pămîntești și de dregătorii comitatului. Armata neintervenind, răul a crescut pînă cînd scînteia a izbucnit în flă-

¹⁶ Original în Arh. Comisiei, nr. 322. Densușianu, 347—351. O copie în mss. *Hórvilág* din Bibl. Universitară din Cluj, filele 1—35. Și în Caietele, V, f. 41—66.

cări, întinzînd calamitatea asupra celei mai nobile părți a țării. Iar acum ridică această *atrocissima natio*, această plebe furibundă amenință cu o nouă ridicare la venirea primăverii.

Drept remedii invocă înainte de toate ceea ce s-a petrecut cu țărani răsculați la 1514, penalitățile aplicate corifeilor și celor care au concurat la acea rebelie. Nu e cu nimic mai prejos perfidia, cruzimea plebei românești rebele de acum. Ea, și cu deosebire Horea trebuie loviți cu aceeași pedeapsă, cu atît mai mult cu cît tulburarea în munți n-a cedat cu totul nici după aplicarea amnistiei generale. Pentru pedepsirea ei indică articolele privind pe incendiatori, tulburători ai păcii publice, ucigași, prădători, ucigași de copii din Tripartitum, articole care toate prevăd osinda morții în felurite chipuri și de care de toate s-a făcut vrednică această rebelă și singeroasă plebe românească. După faptele sale ea cu atît mai puțin trebuie cruțată de asemenea osinde, cu cît în asemenea cazuri nici grațierea principelui nu poate interveni. Penalitățile acestea să se aplice în timp ce operează Comisia, ca țărani să nu poată spune că a făcut-o nobilimea, fără știrea împăratului.

Cum conscripția militară din vară s-a făcut fără ordinul și știrea principelui, numai din patimă și ură a armatei față de nobilime, toți cei care au fost instrumentele ei, care au incitat-o, care au cooperat la ea, fie militari, fie civili sau ecleziaștici și mai ales generalul comandant Preiss, cauza primară a conscripției, să fie supuși la exemplară mustrare.

La restituirea prăzilor satele răscolate nu numai să fie chemate cu îndemnuri părintești, să fie silite cu mijloace severe. Pentru a readuce stabil pacea, mizerii dăunați să fie despăgubiți, iar răsculații loviți potrivit decretului 7 al regelui Vladislav ¹⁷.

Nobilii din Vinț și Vurpăr ceruseră și ei același lucru comitatului: colibele risipite prin păduri, ca fiind ascunzișuri și adăposturi ale oamenilor nelegiuți să fie pustiite. Ceea ce comitatul comunică Comisiei prin adresa sa din 21 ianuarie, insistînd iarăși pentru așezarea acestui fel de locuitori în sate ¹⁸.

În același ton e conceput și memoriul, prezentat la 28 ianuarie, al orașului Abrud, adresat Comisiei. Orașul are în jurul său mai mult de 30 de sate românești și românii sînt conduși numai de lăcomia prăzii și de ură națională împotriva ungarilor. Nu s-au mulțumit numai cu prada, cînd cetățenii au fost siliți să se întoarcă din păduri și din mine unde s-au refugiat, n-au scăpat de moarte altfel decît primind botezul în legea lor, cetățenii unguri contopindu-se cu românii. Primejdia nu e deloc înlăturată. Căci, deși acum, de teama miliției și din pricina iernii, aparent s-au căit și și-au revenit în minți, din vorbele lor se înțelege că dacă vor pleca miliția și tunurile altfel vor lovi orașul. N-au renunțat la conveniri și la a se ascunde în cete. N-au renunțat sau prea puțin au renunțat la arme și alte instrumente. Se mai găsesc apoi puști la gornicii camerali și la vînătorii domnești, pe care le-au putut ține în casele lor și în afară de serviciu. Dar cum aceștia sînt de aceeași condiție

¹⁷ Copie în mss. nr. 1742, *Hóravilág*, filele 36—42. Bibl. Universitară Cluj.

¹⁸ Arh. Comisiei, I, 524—525.

cu iobagii, ca să nu abuzeze, magistratul oraşului e de opinia ca armele să li se dea numai cît sînt în slujbă, terminînd-o să le dea înapoi dregătorilor. Nu restituie lucrurile prădate, mai ales pe cele mai preţioase le reţin, ba speră să le ia înapoi şi pe cele restituite. În urma acestora nu e de sperat vreo siguranţă. Încearcă mereu tulburări, în inima lor a prins rădăcini adînci fascinaţia ticăloşiei. Căci conducătorii lor, Horea şi Cloşca, aşa le-ar fi vestit că prădarea ungurilor va dura şapte ani, că ei trebuie stinşi sau prădaţi cu totul. Din ceea ce se vede că dacă corifeii şi conducătorii nu vor fi, spre teroarea şi exemplul altora, exterminaţi, şi ceilalţi locuitori (români) vinovaţi ai oraşului nu vor fi nimicivi, cu totul sau cel puţin nu vor fi mutaţi în alte locuri mai departe, unde să le lipsească prilejul de a face rău, nu e nădejde de linişte. Oraşul cere pedepse aspre, despăgubiri, siguranţa subzistenţei şi a cultivării minelor, siguranţa ungurilor. Cere anticipat, în contul despăgubirilor, o sumă pentru ajutorarea cetăţenilor, minerilor, văduvelor¹⁹.

DIN COMITATUL CLUJ

„Congregaţia particulară“ a magnaţilor şi nobililor comitatului Cluj, (desigur cea din 17—18 noiembrie) adresează şi ea un memoriu împăratului, intrat la Cancelaria Aulică în 28 noiembrie şi prezentat în 29. Textul se face forte să-i înfăţişeze împăratului grozăvia acestei înfiorătoare sălbăticii, de multe secole nemaiauzite a plebei româneşti, care a jurat moarte nobilimii şi naţiunii ungureşti. Invocă tot ce a răspîdit sau inventat mai atroce colportajul despre faptele săvîrşite. Şi toate acestea pretinzînd ei că chiar în numele împăratului. Pagubele făcute uşor pot fi evaluate la două milioane. Îi rulează prin faţa ochilor, fireşte, sacrilegiile comise, bisericile ruinate, arse, preoţii ucişi, care puteau cu deosebire să impresioneze. După cum în schimb rolul conducător al preoţilor români, botezurile săvîrşite. Ba şi rolul soldaţilor „licenţiaţi“ de printre răsculaţi. Plebea românească s-a ridicat din pură răutate, din stupidă credulitate. La început n-au fost mai mulţi de 17 „latrones“ care au conspirat, dar apoi abia în 15 zile s-a ridicat o oaste întreagă de vreo 10 000 oameni înarmaţi. În asemenea număr şi asemenea turbare ar putea invada nu numai întreaga provincie, ar putea să extindă prăpădul şi asupra ţinuturilor vecine. Cer tronului să pună capăt acestei primejdioase peste, după pilda dată de precedesori la asemenea răscoale ţărăneşti²⁰.

În adunarea sa generală din 16—17 decembrie, comitatul hotări să trimită în întîmpinarea contelui Jankovich la Alba Iulia o deputaţie, compusă din contele Gabriel Haller, baronul Adam Radak, David Alexe Dîndar şi vicenotarul Ştefan Boér, care să-i expună cauzele răscoalei şi ale înarmării nobilimii. După instrucţiunile primite, delegaţia avea să prezinte ca preludiu al răscoalei conscripţia militară din vara trecută, iar ca resort principal pentru propagarea ei luarea drept simbol a numelui împăratului. Drept cauză adîncă a ei însă avea să

¹⁹ *Ibidem*, III, 383—390.

²⁰ Canc. aul. Trans., 14050/784.

învoce înclinarea înăscută a plebei românești, prea puțin muncitoare, obișnuită să trăiască din rapt, spre răzvrătiri și tulburări, spre cele mai mari cruzimi sau sălbăticiii. Avea să-i mai arate că aceste înclinații nu în mică măsură le stimulează popii ei, în extrema ignoranță a acestui neam ceva mai puțin ignoranți.

Drept remedii delegația avea să propună :

1. Românii din locurile muntoase ale Transilvaniei să fie mutați în altă parte unde să nu mai găsească adăpost pentru tilhăriile și fărădelegile lor și să fie înlocuiți cu un alt neam, cu moravuri mai bune. Căci, date fiind atâtea exemple ale trecutului vădind înclinarea lor spre tilhării și cruzimi, pentru ei nu mai e nici o nădejde de îndreptare.

2. Casele de pe sub munți, clădite în neorînduială, să fie dărimate, așa cum s-a hotărît prin ordinele guberniale neaplicate pînă acum și să nu se mai admită nicicînd ridicarea de astfel de căscioare, departe una de alta, ele fiind adăposturi sigure pentru tilhari și pentru prăzile lor.

3. În satele de pe sub munți, suspecte de răscoală, să se așeze miiliție regulată, căci nu e fără temeii teama că răscoala, adormită acum de ochii armelor militare și de asprimea iernii în prag, în primăvară ar putea reizbucni și mai rău, inundînd toată vecinătatea.

4. Împăratul, luînd în considerare că plebea românească nu cu mijloace blînde, ci numai cu cele mai severe pedepse poate fi ținută în supunere, să îngăduie, după prescripția și rigoarea legilor patriei împotriva corifeilor, ațîțătorilor și complicilor lor cele mai severe sancțiuni, fără să admită vreo îndulcire a lor²¹. Congregația adoptă de fapt propunerile contelui Csáky, formulate din Feneș la 14 decembrie²².

Contele Haller, cu aceeași dată de 16 decembrie, îndeamnă și pe comitele suprem al Solnocului de Mijloc (Sălaj), contele Sigismund Kornis, să nu amîne nici ei trimiterea delegațiilor, căci comitatele Turda, Tîrnava, Alba i-au trimis²³.

După semnătură²⁴, din această adunare a emanat desigur și memoriul comitatului către împăratul. Memoriul se mărginește a înfățișa în culori tari, menite să impresioneze pe împărat, tabloul funest al răscoalei, caracterul, obiectivul, cruzimea ei. Ea a pornit de la marginile comitatului Arad, a străbătut în 15 zile comitatele Zarand, Hunedoara, Alba, pătrunzînd și într-un cerc al comitatului Cluj. Răscoala e a plebei românești. Obiectivul ei : nimicirea nobilimii și a întregului neam ungu-resc. Mijloacele : omoruri, devastări, arderi, invadarea bisericilor, botezarea unguurilor. Toate acestea prin profanarea numelui împăratului. Pagubele pot fi ușor evaluate la patru milioane. La propagarea răscoalei au concurat mai ales soldați licențiați, recrutați la oaste înainte din obligație de domnii pămîntești. Cuprinsă de teama ca această pestă

²¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, VII (1936—1938), p. 310—311, 367—372.

²² Textul propunerilor în Arh. Istorică, fondul Wesselényi.

²³ Arh. Istorică, Colecția generală, 1784 dec. 16.

²⁴ „Sacratissimae Vestrae Majestatis humiles perpetuoque fideles servi et subditi Congregatio Particularis Magnatum et Nobilium Comitatus Kolos Superioris cum Thorda inferiori et Sede Aranyos uniti”.

potolită acum mai mult de iminența iernii ar putea fără doar și poate reizbucni, nobilimea comitatului solicită împăratului grija securității sale ²⁵.

La mijlocul lunii ianuarie 1785 apoi comitatul adresează un memoriu contelui Jankovich. După ce narează cursul răscoalei cu cruzimile ei, cu deosebire faptele petrecute în comitatul Cluj, îi enumeră cauzele generale, citind la fiecare exemple doveditoare și apoi caută să convingă că nu cruzimile nobilimii și robotele excesive au dus la izbucnirea ei. Cauzele ei adevărate au fost altele :

1. Prea marea indulgență cu care au fost tratați pînă acum românii, multe lor delicate rămase nepedepsite ; ceea ce repetîndu-se prea des i-a dus la demența că demnitatea privilegiilor și splendoarea prerogativelor nobiliare pot fi călcate în picioare.

2. Ura lor față de prerogativele nobiliare, pizmuirea imunității și libertății pe care magnații și nobilii cu multe vărsări de sînge și cu primejduirea vădită a capetelor lor le-au dobîndit și lăsat urmașilor. Pe acestea ei, românii, cu toate puterile s-au străduit să le răstoarne și să le coboare în rușinea servituții. Averile și drepturile de stăpînire au uneltit să le împartă între ei, nutrind credința că și onorurile publice și dregătoriile tot ei trebuie să le distribuie.

3. Cea mai nesăbuită ură împotriva religiilor recepte și străduința lor de a le stirpi din rădăcini.

4. Ura împotriva națiunii și seminției ungurești care în strălucirea vitejiei de multe veacuri e în cea mai mare faimă, în gloria libertății nu stă mai prejos de nici un alt popor, iar în lupta pentru răspîndirea credinței, încă de la intrarea sa în sînul bisericii creștine, e de toți admirată.

5. Amăgirile popilor români care toate silințele și le-au pus în a îndrepta spre jafuri toate pornirile, gîndurile, străduințele credincioșilor lor și chiar pe ale altora.

6. Minciuna născocită de capul nelegiuit al tilharilor, de Horea sau Nicula Ursu și de tovarășul său Cătana sau Bercea Ion, că e porunca împăratului însuși să se ridice spre uciderea și nimicirea magnaților și nobililor.

7. Cea mai de căpetenie pricină a răscoalei a fost conscripția militară din vară — pornită și ea din îndemnurile popilor — prin care ei (românii) s-au crezut scăpați de servitute și stăpîni pe vecie și fără nici o plată pe moșiile care le locuiesc. Că la aceasta nu gîndul de a servi pe împăratul cu armele i-a pornit, ci nădejdea scăpării de sub stăpînire domnească și a împărțirii moșiilor, dovadă e faptul că la prinderea cruciților unii mai curînd se mutilează decît să plece la oaste.

Nu cruzimile domnilor, nici robotele și nici sarcinile publice au fost cauzele răscoalei, cum debitează unii și cum se știe din zvonuri și din ziare, pentru că :

1. Mișcarea a pornit din părțile vecine ale Ungariei, unde a fost introdus mai demult un urbariu. Trecînd apoi în ținuturile muntoase ale acestui principat a luat cu sine și pe aceia care niciodată n-au făcut

²⁵ „Történelmi Tár“, 1901, p. 12—14.

obișnuitele robote domnești, ci slujbele și le răscumpărau cu bani.

2. Nici greutatea insuportabilă a sarcinilor publice nu i-a putut împinge la răscoală, căci satele răsculate de la munte, din pricina așezării la mai puține sarcini supuse, au fost rar îngreunate prea mult și locuitorii lor atît prin puțința de cîștig și de agonisire a banului de dare, cît și prin locul mai potrivit pentru locuit sînt mult mai fericiți decît cei de jos, de la cîmpie.

3. Căci dacă cruzimile domnilor pămîntești și greutatea sarcinilor publice ar fi fost cauza reală a răscoalei, în afară de uciderea nobililor de ce s-ar mai fi amestecat și în cele religioase ? De ce au căutat să ia locul apostolilor ? De ce au silit cu puterea, cu armele, sub amenințarea cu moartea sau cu alte cazne, pe orice ungar care le-a ieșit în cale să-și calce jurămîntul dat religiei sale recepte și să primească pe cea neunită, numai tolerată ? De ce au spart și prădat bisericile și clădirile menite cultului divin ? Arhivele păstrate obișnuit acolo de ce le-au împrăștiat ? De ce au spart criptele și cimitirele, de ce au împrăștiat osemintele celor fără de vină, de ce și-au vărsat furia și asupra trupurilor celor morți ? De ce au călcat, cu pornire demonică, în picioare sfînta cuminecătură ? De ce, în sfîrșit, au tăiat, între cele mai mari chinuri, capetele preoților credincioși religiilor recepte ? Și apoi.

4. Nu Iobagul vreunui domn, ci Horea sau Ursu Nicula, iobagul împăratului, din domeniul fiscal al Zlatnei, din Cîmpeni, a ridicat piatra răzvrătirii în toată Transilvania ; acela care nu numai în această rebeliune, ci și mai înainte, cînd au fost sparte buțile cu vin ale arendașilor fiscali, tot el a amăgit și ațîțat satele fiscale, în care, nu se găsește nici un alt domn afară de împăratul.

5. Iobagii unguri și sași, care fac robota obișnuită săptămînal domnilor lor n-au fost amestecați în această răscoală, ci numai românii, și numai cei de la munte ²⁶.

MAGNAȚII CU TABLA REGEASCĂ ȘI CU NOBILIMEA COMITATULUI TÎRNAVA

Dar torentul cel mai violent de incriminări la adresa românilor răsculați se revarsă din Tîrgu Mureș, de la magnații refugiați acolo, de la Tabla regească, din memoriile lor comune cu ale nobilimii comitatului Tîrnava. Aceștia sînt înainte mergători și cronologic, și în patimă, și în violențe de limbaj. Și-au găsit și condeiul cel mai încărcat de superlative terifiante, desigur printre membrii Tablei regești. Magnații și nobilii care s-au putut erija și în reprezentanți ai nobilimii Transilvaniei, au putut fi și dătători de ton, și coordonatori în această solidară acțiune de protest.

Tabla regească din Tîrgu Mureș împreună cu magnații și nobilii comitatului Tîrnava refugiați în oraș, se adresează mai întîi, cu data de 19 noiembrie, Cancelariei aulice ungaro-transilvane. Înfățișîndu-i în culori cît mai terifiante imaginea crudă a răscoalei, „furia barbară” cu

²⁶ *Ibidem*, p. 312—314, 378—383. Aci după conceptul din arhiva jud. Turda 1785, dosar 1362. Dintre copii cităm pe cea din manuscrisul nr. 1742, *Hórvilág*, din Bibl. Universitară Cluj, filele 49—56. Aci sub titlul de *Species facti de exortio rusticorum tumultu, quoad incrementum in Inclito Comitatu Kolos*.

care românii, acest neam de jos, au pornit la stîrpirea nobilimii și a neamului unguresc, îi cere să intervină la împăratul să dispună ca nobilimea cu ajutorul armatei să miște orice piatră pentru a potoli această „pestă“, sau potolind-o să o smulgă din rădăcini, nobilimea fiind gata să-și verse și ultima picătură de sînge cu care o obligă credința jurată împăratului. Căci dacă nu se vor lua la timp dispoziții, nu e deloc fără temeii teama ca toată turma românilor din Transilvania să izbucnească în răscoală deschisă, cum se aude vorbind pe față în satele înconjurătoare²⁷.

Tabla regească se adresează și deosebit cancelarului, sub semnătura președintelui său, contele Sigismund Haller, și a protonotarului Daniel Zejk, în același sens și în limbaj asemănător. Faptele nelegiuite și înspăimîntătoare ale acestui neam de jos românesc țintind ștergerea de pe fața pămîntului a nobilimii și neamului unguresc i-a îngrozit într-atîta, că dacă Dumnezeu nu se îndură în chip deosebit de ei, de copiii lor, de semenii lor, nu pot aștepta altceva decît trista nenorocire și ruina extremă care a mistuit o parte a țării cu o cruzime care ar putea răni orice inimă creștină. Prosternîndu-se în fața tronului în numele bieteii lor patrii și neamului lor unguresc, îi cer ocrotirea cu atît mai mult, cu cît și restul țărănimii românești așteaptă cu nerăbdare prilejul să le grăbească pieirea²⁸.

Aceeași Tablă regească și aceiași magnați și nobili, adresîndu-se cu data de 24 noiembrie Guvernului, vin în întîmpinarea decretului gubernial din 15 noiembrie, care clasificînd pe cei prinși se arată neîngăduit de indulgent față de ei, pe cei socotiți mai puțin culpabili eliberîndu-i chiar, doar cu o redusă pedeapsă corporală. Pentru a-i demonstra eroarea, nu găsește suficiente violențe de limbaj, destule superlative pentru a zugrăvi această ridicare a românilor spre pustiirea întregului neam unguresc și a întregii nobilimi²⁹. Plebea românească e răspîdită în toată țara, peste tot își găsește conducători, tovarăși; fiind toți de „aceeași țăriță“, nimic nu așteaptă mai avid decît conducători și încurajatori, ca să poată porni la stîrpirea și a restului nobilimii și neamului unguresc. În întîmpinarea decretului invocă gravitatea faptelor, atitudinea nepermisă a armatei față de răsculați, îngăduința, pasivitatea cu care ea a privit pustiirile, refuzul ei de a-i lovi, de a-i prinde, ușurința cu care i-a eliberat nepedeșiți pe cei prinși. Pomeniște atitudinea armatei în Hațeg, a vicecolonelului Schultz, a căpitanului Hertelendi etc. Ce justiție mai poate fi, ce siguranță mai pot avea dacă făptașii unor asemenea fărădelegi, pentru care legile patriei prevăd osînda morții, tragerea în țepă, rămîn nepedeșiți? Cînd legile patriei lovesc cu pierderea capului și a bunurilor pe orice invadator al unei curți nobiliare, cu ce trebuie pedeșiți invadatorii atîtor curți, invadatorii întregii provincii, nelegiuiții tulburători ai păcii publice, sacrilegii, incendiatorii, prădătorii erariului

²⁷ Arh. Istorică, Volum miscelaneu, fără semnătură, p. 33—34.

²⁸ Mike, *Hóravilág*, p. 101—102. O copie în ms. 1742 de la Bibl. Universitară Cluj, fila 130. Orig. Canc. aul. Trans., 14714/784.

²⁹ Horrenda; funestissima; foedissima plebis Valachicae impietas; scelestissima humani generis tabes; impiam hanc et infernale quodvis scelus, enormitate suae superantem Valachicae plebis rabiem; inexpiabile rabióissimae Valachicae plebis scelus; pestifera ista progenies etc. etc.

regesc, ai caselor, ai bisericilor, ucigașii atroci ai preoților, ai nobilimii ungurești ? Dreptul naturii, dreptul ginților, dreptul divin deopotrivă cer doar sânge pentru sânge. Cum să fie eliberați sau pedepsiți numai cu pedepse corporale făptuitorii atîtor crime, care cu foc și fier au pustiit comitatele ? Dacă nu se dau pedepse exemplare, cu moartea, spre teroarea altora, dacă nu se procedează la stîrpirea rebelilor, dacă după asemenea crime atroce se eliberează fără o pedeapsă exemplară capitală, nu se face decît să se încurajeze plebea³⁰.

Cu data de 27 noiembrie aceiași, acum împreună și cu magistratul orașului, se plîng din nou Cancelariei, în același stil încărcat de adjective la superlativ, de incriminări. Neamul românesc cu gînd ucigaș s-a ridicat spre stîrpirea din rădăcini a bietului neam unguresc și mai ales a nobilimii și încă veninul turbat și l-a vărsat sub nume că e din porunca împăratului. Nu e cuvînt sau condei care să poată zugrăvi grozăvia faptelor, imaginația însăși se simte deșcurajată în a le măsura jalea funestă. „Sub furia turbată și ucigașe a tilharului popor român toate s-au pustiit, toate s-au schimbat în mormane și văi ale mizeriei, plîngerii și nenorocirii strigătoare la cer pînă la înfiorare“. Repetă că românimea sat de sat nu așteaptă altceva decît pe amăgitorii și conducătorii turbării sale, ca pe ei toți să-i dea pradă aceleiași sorți. Din care teamă toată nobilimea, din toate comitatele, cu soții, copii, cu bunurile sale mai temute s-a strîmătorat în orașele mai populate. Încriminează și acum atitudinea pasivă, încurajatoare pentru răsculați a armatei. În lipsa ajutorului militar nobilimea se vede silită să se apere singură. Nu crede că s-ar putea găsi o inimă atît de împietrită și nesimțitoare ca să nu rămînă mișcată de primejdia în care se află, de vărsarea atîtui sânge nevinovat, să nu se simtă îndemnată să caute mijloacele cele mai acute pentru stingerea radicală a focului și săvîrșirea dreptății care cere răzbunare. Ei, nobilii, trăiesc tremurînd ziua și noaptea de teama că românii în orice moment ar putea năvăli asupra orașului care nu are ziduri de apărare, e înconjurat de cîmpie și de munți. Cer Cancelariei să intervină cu sfatul la împăratul să le vină în ajutor³¹.

La 30 noiembrie în același limbaj al consternării și primejdiei cer Guvernului să intervină la Prefectura Armelor să trimită patru tunuri. Incriminează cu deosebire fapta cu consecințe funestissime a vicecolonelului Schultz trimis acum din nou la ei³².

Cu data de 1 decembrie aceeași Tablă regească, cu aceiași magnați și nobili ai comitatului Tîrnava asaltează din nou pe cancelar. Relatări noi, pe care le comunică, le măresc teama. Invocă iarăși indulgența armatei, atitudinea vicecolonelului Schultz, care s-a înjosit pînă acolo că a tratat de pace cu răsculații, a sărutat crucea lui Horea. Știe că planul românilor răsculați setoși de sângele neamului și nobilimii ungurești n-a fost pentru acum, ci pentru 1 mai viitor, cu gîndul ca în cursul iernii prin trimiși, sat de sat să le șoptească la urechile românilor, ca în aceeași

³⁰ Guv. Trans., 1784, nr. 11217. Arh. Istorică, manuscris miscelaneu, p. 40—46.

³¹ *Ibidem*, p. 35—39. O copie în ms. nr. 1742, *Hórvilág*, filele 78—84, de la Bibl. Universitară din Cluj, Canc. aul. Trans., 14630/784.

³² Guv. Trans., 1784, nr. 11228.

zi în întreagă țara toate satele să se ridice și pe toți să-iucidă pe capete³³.

Memoriile Tablei regești, ale nobilimii comitatului Tîrnava, și ale orașenilor, concepute desigur de vreun expert al Tablei, unul și același, dacă sînt mai puțin concrete în demonstrații și propuneri, excelează cu atît mai mult în măiestria stilului, în perifrastică, sînt încărcate de patos baroc, de patimă, de violențe de limbaj, ajungînd în acest sens la o ade-vărată virtuozitate.

O învederează aceasta și mai mult memoriul mai lung al aceleiași Table, împreună cu aceiași nobili și același magistrat, adresat împăratului (cu ocolirea Comisiei), cu data de 4 decembrie 1784. Autorul, după ce înfățișează împăratului, cu același patos, această „*calamitas*“, „*rabidissima scaelestis Plebis Valachicae impietas*“, sacrilegiile săvîrșite de ea în biserici, îndreaptă acum atenția împăratului mai ales asupra loviturilor date de ea intereselor imperiale. A prădat bunurile, casele, clădirile camerale, a devastat mine de aur, a ucis mineri urburari, le-a prădat bunurile, le-a nimicuit cu fier și foc casele. Scopul răscoalei e același : nimicirea neamului și nobilimii ungurești. Pămînturile și dregătoriile, românii au vrut să le împartă între ei. Unguri sau nobili, i-au chinuit în mod nelegiuit și nu le-au cruțat viața decît dacă au primit religia grecească și au jurat credință conducătorilor lor. Nu uită, firește, rolul de prim plan al popilor.

Aceasta este fața „funestissimă“ de acum a Transilvaniei, acestea sînt relele, acestea sînt nefericirile, măcelurile, jafurile de care nu s-a auzit în veac, pe care nici turcii nici tătarii nu le-au săvîrșit cu atîta sălbăticie. Se îngrozesc, încremenesc sufletele, se rupe inima de teamă și amărăciune în fața singelui nevinovat vărsat al fraților, surorilor, amestecat cu al concetățenilor. Memoriul e și el convins că plebea românească, plecată din naștere spre crime, jafuri, furturi n-a putut fi ținută în friu și folositoare pentru erariu și pentru domnii pămîntești atîtea veacuri decît prin rigoarea legilor, că toată cutezanța și perfidia ei de acum urmează din reducerea autorității legilor magistraturilor și domnilor pămîntești, din libertatea ei de a veni cu plîngeri false împotriva superiorilor, de a le purta nepedepsită pînă în fața tronului. Așa a ajuns să alerge și la conscripția militară din vară, la ofițeri, în speranța că primind arme va avea și pămînt. Greșala liniștirii acestei mișcări prin mijloace pașnice a fost plătită scump. Încurajată de atitudinea armatei, plebea a pus sistarea conscripției numai în seama dregătorilor civili, și-a îndreptat odiul împotriva lor și a nobilimii. Ba a ajuns și la aiureala că chiar împăratul a îngăduit stîrpirea întregului neam și a nobilimii ungurești. Infectată de asemenea gînduri și mai avînd și protecția armatei, mai e mirare de ceea ce s-a întimplat ? Mai e mirare că această plebe țărănească netrebnică, nelegiuită, rebelă și sîngeroasă, cuprinsă de turbare, haină și față de Dumnezeu și față de legile patriei, a cutezat să stîrnească această „atrocissimă“ răscoală ? Ș.a.m.d. Armata ar fi putut-o înăbuși numaidecît, de la început, dacă ar fi vrut, și dacă ar fi venit în sprijinul nobilimii ridicate spre propria-i apărare. Dar

³³ Același ms. nr. 1742, filele 144—149.

armata a avut altă atitudine (aci citează cazuri). Așa în loc să înfrice plebea, a îndemnat-o la și mai mare îndrăzneală, încît pînă și patentele de liniștire le-a călcat în picioare, ba a lovit și în miliție.

Trist e că despre nobilimea care s-a ridicat spre propria-i apărare împăratul a fost informat în așa fel ca și cînd prin ridicarea ei s-ar fi răzvrătit. Spre a se convinge de credința nobilimii, împăratul să ordone o investigație. Se va vedea atunci și că nu în cruzimea nobilimii e de căutat mobilul răscoalei, ci în prejudecățile pomenite, că inițial nici nu împotriva nobilimii s-a îndreptat ea, ci împotriva lui Dumnezeu, a religiei, a drepturilor fiscale imperiale. Se va vedea că nici corifeii nu sînt supuși ai domnilor pămîntești, ci sînt supuși fiscali, că și înainte au fost urmăriți de lege. Caută să justifice insurecția nobilimii și să demonstreze efectele ei salutare. De încheiere cer pentru răsculați pedepse exemplare, cu supliciile meritate, spre înfricarea întregii plebe românești și miliție suficientă spre securitatea viitoare a nobilimii³⁴.

Atîta n-a fost de-ajuns. La 10 decembrie aceeași Tablă Regească, cu același comitat și aceiași magnați și nobili asaltează din nou pe împărat. Se arată alarmați de sistarea procedurii statariale și de amnistia proclamată de împăratul la 22 noiembrie, în loc de pedepsirea exemplară a rebelilor. Dacă acești perfizi, în stare de orice crime imaginabile, nici măcar la barbari auzite, acești tiranici și turbați prădători și tulburători ai păcii publice, se vor întoarce nepedepsiți la casele lor, se pot aștepta ca la un moment dat toți nobilii și ungurii cu cea mai crudă moarte să fie nimiciți. Împăratul să se îndure de supușii săi credincioși, gata să-și dea în slujba sa *vitam et sanguinem*, reduși acum la cea mai neagră mizerie, de cetățenii unguri care trebuie să-și cerșească viața din poartă în poartă. Cer ocrotire împotriva românilor nu numai a celor răsculați acum, ci împotriva tuturor, de care sînt înconjurați de toate părțile, atît din Moldova și Țara Românească, cît și din părțile Ungariei³⁵.

Înaintînd memoriul prin Cancelar, îi solicită sprijinul pe lingă împărat. Din clemența regală oferită acestor ucigași răsturnători din temelii ai liniștii patriei nu se poate aștepta altceva decît „pustiirea noastră totală la care de bună seamă s-a hotărît prostimea românească setoasă de sîngele nostru și învederată în ticăloșie“. „Cu drept cuvînt ne putem teme că focul acoperit astfel acum, propagîndu-se în întregă țara, ba și în Țările Românești vecine, să nu ne mistuie, doar într-un ceas, pe toți“³⁶.

MEMORII ALE ÎNTREGII NOBILIMI

O prezentare largă a doleanțelor nobilimii³⁷, apoi, după ce enumeră cu toată pornirea faptele, abia găsește și ea în limbă termeni

³⁴ *Ibidem*, p. 25—32. O copie și în ms. nr. 1742, *Hónavilág* de la Bibl. Universitară din Cluj, filele 68—75.

³⁵ Canc. aul. Trans., 15309/784.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Sub titlul *Delineatio in quantum fieri potuit Brevis Tumultus Rebellionum Valachorum, in Comitatus Zarand, Hunyad, Albae Inferioris, et Thorda, die 1-a 9-bris Anno 1784 inchoati*. Exemplarul din col. Mike, *Hónavilág*, p. 1—22.

suficient de violenți pentru a-i arunca asupra românilor răsculați : rebeli ucigași, cei mai îngrozitori vărsători ai sîngelui nevinovaților, sacrilegi, incendiatori, pustiitori, tulburători ai păcii publice spre scandalul întregii creștinătăți etc. Nu-i cruță de calificativele curente acum : feroci, înclinați spre rele din naștere, greu de deprins cu supunerea și rînduiala. Nu e nădejde de trăit în pace cu ei nici pentru nobili, nici pentru celelalte națiuni și nici chiar pentru împăratul. Încă de la conscripția militară din vară s-a putut constata public conjurația lor de a nimici neamul unguresc. Și totuși ei sînt cei favorizați. În schimb, nobilimea dezolată e strîmătorată din toate părțile, nu are nici o siguranță, nici nu îndrăznește să se întoarcă la casele, la bunurile sale pe care le-a stăpînit în pace de atîtea secole. Cei loviți sînt pedepsiți, cei ce lovesc sînt ușurați. Răsculații sînt protejați, pagubele săvîrșite de ei, pustiirile cu fier și foc nici nu sînt luate în seamă. Nu se gîndește nimeni cum să fie pedepsiți cu dreptate ucigașii nobilimii, ci cum ar putea fi ea amărîtă mai mult.

Cum ar fi putut deveni nobilimea cauza răscoalei ? Dacă cruzimile domnilor pămîntești ar fi fost cauza, apoi de vină e administrația. Legile țării prevăd doar pedepse severe pentru toate organele dacă nu pun capăt abuzurilor, cruzimilor. Cum de nu s-a procedat oficial împotriva lor ? Și dacă cruzimea domnilor pămîntești e cauză, de ce trebuie extirpat tot neamul unguresc ?

Dacă cruzimile domnilor pămîntești ar fi fost cauza, răscoala n-ar fi trebuit să înceapă pe domeniile fiscale, în munți, și nici în comitatul Hunedoarei unde slujba e mai ușoară decît în oricare altul. Înainte de introducerea punctelor urbariale nicicînd sau rar s-a auzit în Transilvania ca iobagul să se plîngă împotriva domnului său pămîntesc. Acum cînd robotele și toate prestațiile sînt ușurate, sporesc plîngerile. N-ar fi trebuit să înceapă cu domeniul episcopal de Alba Iulia, să pornească pe locuitorii români din celelalte părți ale munților, pe toți românii la măcelărirea nobilimii ungurești, să conspire la nimicirea întregului neam unguresc.

N-ar fi trebuit să descindă în comitatul Zarandului și aci să-și aleagă conducător. Ce pricină puteau să aibă, sub raportul cruzimii, supușii fiscali din Alba cu nobilii comitatului Zarand ? Chiar dacă ar fi trebuit răzbutat excesul celor doi juzi ai nobililor de a fi încercat să prindă pe Horea, prin moartea lor și-au expirat îndeajuns fapta, nu trebuia șters tot neamul unguresc. Și-apoi stingerea neamului unguresc fiind hotărîtă înainte de întîmplare, nicidecum nu putea fi excesul lor motivul răscoalei.

A sili, a jura, a boteza în legea românească pe ungurii de orice religie, prin amenințări cu moartea, nu este o amendare a cruzimii, ci semnul vădit al intenției de a nimici neamul unguresc spre a rămîne numai românii. Preoții, cetățenii, țărani, neavînd supuși, nu puteau fi acuzați de cruzime și totuși mulți au fost omorîți și toți au fost prădați. I-ar fi putut cruța dacă n-ar fi avut în gînd pustiirea întregului neam unguresc.

Dacă plîngerile împotriva domnilor pămîntești ar fi dat motivul rebeliunii, cum de a rămas neatinsă reședința din Vinț a episcopului Transilvaniei, cînd domeniul era vecin cu celălalt pe care țărani s-au răzvrătit împotriva slujbelor domnești în așa măsură că nici cu putere militară n-au putut fi îmblînziți. Slujbele și prestațiile domnești sînt doar de mulți ani aceleași, nu se poate spune că au crescut, totuși e în gura tuturor, afară de unguri, că cruzimile domnilor pămîntești ar fi cauza conjurației. Nu s-au dat înapoi să molesteze cu aceasta chiar urechile împăratului. Dacă cruzimile domnilor pămîntești ar fi fost cauza, cum de n-a izbucnit răscoala în timpul războiului trecut, cînd în țară nu era deloc armată care să li se opună și ar fi putut bîntui liber ?

Din ceea ce se poate vedea că nu cruzimea domnilor pămîntești a fost cauza, altul a fost scopul, fără îndoială nimicirea nobilimii și a neamului unguresc. Aceasta după ce plebea românească, nestatornică, neliniștită, gata la orice rău, s-a bucurat de atîtea binefaceri din partea domnilor pămîntești, în bani, bucate, vite în vremurile de scumpete, de lipsă, de ajutoare la caz de boală, de botez, căsătorie, înmormîntare ș.a. Dacă au avut vreo pricină, dacă au trebuit să îndure vreo pedeapsă din partea dregătorilor comitatului sau al vreunui for bisericesc, au alergat la domnii pămîntești ca la niște părinți, de la ei au avut mîngiere, sprijin. Și nu pe nedrept, căci supușii sînt bunul de căpetenie al domnilor pămîntești, cu ei își duc economia, prin ei își cîștigă bucatele, veniturile. Nu poate nobilimea să subziste în bune condiții fără supuși și atunci ce nobil cu mintea sănătoasă îi tratează cu cruzime, cine caută să-și micșoreze capitalul ? Mai curînd cugetă cum să-l mărească, își pune toate străduințele să-l păstreze în cît mai bună stare, cum mărturisesc exemplele de fiecare zi. Chiar la supușii români ai nobilimii s-a impus proverbul : Nu are Dumnezeu cine nu are domn. Adică nu are protector, apărător cine nu are domn. Acest respect, această supunere și credință a românilor față de domnii pămîntești însă, a durat numai pînă cînd cei care poartă ură libertății nobiliare, le pizmuesc averile, au adus cu sfaturi și căinare îndreptate mai puțin în folosul românilor cît în detrimentul nobilimii ungurești, această plebe, și altfel nestatornică și foarte nerecunoscătoare, la această răscoală.

Nu poate aduce liniștea nici introducerea noului urbaniu. În comitatul Arad doar era introdus urbaniul Ungariei și totuși a fost lovit de același prăpăd. Apoi serviciile pe unele locuri ar putea să fie mai ușoare acum decît cele prevăzute de urbaniul care se va introduce, ceea ce nicidecum nu va liniști răscoala. Dacă noul urbaniu însuși va fi mai ușor, aceasta pentru români n-ar fi decît un îndemn la noi răscoale, cînd cred ei.

Nu se poate trece sub tăcere apoi că prilejul și mobilul răscoalei a fost conscripția militară din vară. Ea a dat prilej și mijloc de a refuza orice supunere și ascultare față de dregători și de domnii pămîntești. De cînd s-a făcut conscripția militară și i s-au promis arme, această plebe n-a mai putut fi ținută în liniște și pace. Să se mai adauge și că popii ei, prea înclinați a ațîța răscoala, de cînd s-a ridicat miliția de graniță românească, din cale afară cultivă împreună înțelegerea cu

ofițerii, mai ales cu cei de graniță ; ei nu vreau să existe nici un nobil în Transilvania, sînt plecați spre stîrpirea nobilimii. Ațițătorii, propagatorii și ai răscoalei de acum au fost mai ales popii, ei au purtat corespondență pe ascuns, ei au incitat plebea, ei au îndrumat-o. Pentru a putea îndepărta orice răscoală, orice omor sau pradă a patriei și neamului unguresc, ar trebui ca toți popii să fie, ca și românii complici ai rebeliei, loviți cu pedeapsa meritată. Trebuie să li se pună friu, căci dacă vor mai fi multe asemenea măceluri, fie nobilul neam ungunesc, fie plebea țărănească a neamului românesc, fie amîndouă, trebuie cu totul să piară.

„Universitatea“ magnaților și nobililor comitatelor Tîrnava, Turda, Alba de Jos și Cluj, în întînderea lor de acum, cuprinzînd și scaunele Mureș și Arieș, Dobica și districtul Bistriței, adresîndu-se împreună împăratului, îi înfățișează în aceiași termeni suferințele pe care trebuie să le îndure prin această „atrocissimă“ răscoală a plebei românești și își exprimă teama întemeiată că cu venirea primăverii ea se va revărsa și mai funest asupra întregii țări. Spre a așterne în fața tronului toate calamitățile ei cu documentele necesare și a-i prezenta doleanțele nobilimii, a ales o deputație compusă din contele Gabriel Haller, baronul Iosif Nalaczi și Samuel Türi ³⁸.

În legătură cu această deputație se pare adresează nobilii din cîteva comitate o scrisoare vicecolonelului, rugîndu-l să stăruie ca împăratul să primească delegația care vine cu misiunea de a înfățișa tronului doleanțele nobilimii ³⁹. Dar se pare, împăratul n-a încuviințat trimiterea delegației.

Doleanțele întregii nobilimi le exprimă larg și memoriul colectiv al magnaților Transilvaniei adresat contelui Jankovich. Nimic mai edificator pentru mentalitatea nobilimii, acum a nobilimii mari, decît raționamentele, limbajul acestui amplu și măiestrit tablou al „gravami-nelor“ sale.

Textul unguresc al memoriului previne pe contele Jankovich înainte de toate asupra primejdiei de a fi mereu unilateral informat. Căci dacă vrea să se informeze de la ofițeri, aceștia sînt străini de necazurile nobilimii, le privesc cu sînge rece, nici nu le cunosc nici nu le înțeleg. Dacă numai de la poporul răsculat vrea să se informeze, acesta va veni cu tot felul de invenții pentru a-și scuza groaznicele fapte, va invoca drept cauze ale faptelor sale tot ce demult s-au străduit să-i sădească în suflet dușmanii jurați ai nobilimii. Dacă de la nobilime ar căuta să afle cauzele, prezentările vor fi de atîtea feluri cîți nobili loviți sînt. Ceea ce ne lasă să înțelegem că mai îndreptății a le înfățișa se socotesc ei, magnații.

Pentru a afla cauzele adevărate — raționează magnații — e nevoie de o întoarcere cu ani în urmă, la timpul cînd administrația veche s-a schimbat cu cea nouă. De cînd străbunii au venit din Scitia și au ocupat țara, au supus pe români și i-au aruncat în iobăgie, ca pe popor cu mo-

³⁸ Mike, *Hóravilág*, p. 235—240. Copie și în ms. nr. 1742, *Hóravilág* de la Bibl. Universitară din Cluj, filele 116—129.

³⁹ Ms. nr. 1742, *Hóravilág*, filele 122—125.

ravuri sălbatice i-au ținut în aspră disciplină și i-au stăpinit totdeauna în liniște. Și după 1514, când iobăgia din nou s-a întărit, i-au putut avea liniștiți în stăpînire și nu se poate citi nicicînd de vreo astfel de primjdie (ca cea de acum). Înainte de 1761, deși abia era armată în țară, nu erau nici regimentele de graniță, nu furnica nici atîta oștime ca acum, era siguranță, își stăpînea fiecare în liniște averea, țărănimea turbată de acum își cunoștea îndatoririle, era supusă. Ceea ce poate face fericită țara e impunerea dării în așa fel ca poporul contribuabil să-și poată purta aproape fără greutate sarcina și să rămînă și în toată puterea. Pînă în 1761 țara și-a avut sistemul ei bun de impunere. Dar înlocuit fiind cu sistemul Bethlenian, el s-a stricat, dăinuind pînă azi arbitrarul. Darea a fost aruncată mai ales pe comitate și pe secuime, cînd populația comitatelor, care e mai ales această românimă neghioabă și care din lipsă de sirguintă e lipită pămîntului. Și născocitorii noilor sisteme, bîrfitori ai celor vechi, nemulțumirile nu le atribuie neputinței contribuabililor, mărimii peste măsură și disproporției contribuției, ci sarcinilor impuse de domnii pămîntești, înscriind pe seama lor toată mizeria poporului.

În 1763 s-au instituit Tablele continui ale comitatelor, abrogîndu-se autoritatea „universităților“ și corpurilor politice. Cu vechea administrație s-a dus și respectul poporului față de domnii săi, a pierit și puterea magistratilor. S-a sădit cu încetul în inima acestei românimă, înclinată și de la natură spre tulburare, nesupunerea, împotrivirea și față de unii și față de ceilalți. Tablele continui nu mai sînt decît executoare de ordine, nu mai sînt apărătoare ale legilor, ale vechilor și bunelor obiceiuri ale patriei. Membrii lor sînt mai curînd procuratorii țărănimii, decît apărătorii cauzelor drepte ale domnilor pămîntești. N-a fost plîngere țărănească destul de nedreaptă ca să nu o primească cu amîndouă mîinile. Ba pe unele locuri chiar ei le-au formulat și le-au cuprins plîngerile în scris, iar ca asesori ei le-au fost judecători. În schimb, cînd s-au plîns mincinos (țărani) n-au fost pedepsiți. La instanțele superioare numai Tablele și nu domnii pămîntești aveau crezare. De unde zilnic a făcut coarne țărănimea, lepădîndu-se cu încetul de îndatoririle față de domnii săi. Încurajați de concluziile investigațiilor percepturilor că mizeria lor vine din slujbele domnești, românii și ei aruncau vina mizeriei lor nu pe disproporția dării, ci pe greutatea slujbei domnești. Aici e izvorul urii lor împotriva domnilor pămîntești. Dacă plîngerile țărănilor împotriva domnilor lor s-ar fi rezolvat după legile țării, s-ar fi găsit ușor calea dreptății. Dar s-a preferat ațîțarea lor împotriva domnilor și trezirea a tot mai mare neîncredere față de ei la Curte.

Au urmat punctele din 1769, *Certa puncta*, prin care s-au confirmat rezoluțiile urbariale din 1714 și 1742. Dar țărani nici după aceea n-au conținit a se plînge împotriva domnilor pămîntești și de a-și atribui acestora mizeria.

În 1771 apoi, sub pretextul înfrînării domnilor pămîntești, s-au emis reguli după care să se pedepsească cruzimile lor față de supuși. Ceea ce a fost o nouă încurajare pentru iobăgime, un nou motiv de ură împotriva domnilor săi pămîntești. În baza noilor ordine, domnii pămîntești au și fost pedepsiți, dar mai mult cei neputincioși, nu cei mari ;:

cei incredințați cu executarea nu voiau să se pună rău cu ei. Cei care au sădit în sufletul țăranilor credința despre cruzimile domnilor pămîntești, nu numai au răspîndit peste tot că nobilul din Transilvania își tratează supusul ca tătărul pe robul său ci, ca să incredințeze despre aceasta și pe împărat, și-au asociat și miliția din Transilvania. S-a ajuns ca miliția de graniță, instituită doar spre paza granițelor și securitatea țării, ba mai amestecîndu-se și miliția regulată staționînd în țară, să-și ia în rapoartele sale drept obiectiv felul cum își tratează domnul pămîntesc iobagul, ce cruzimi comite împotriva lui. Și deși acuzele care au circulat prin condeiele acestor ofițeri și subofițeri străini s-au dovedit neîntemeiate, țăranii acuzatori nicicînd n-au fost pedepsiți.

În mod fatal s-a ajuns astfel și la nesupunerea celor 13 sate (iobăgești) săsești. Deși locuitorii acestora nu sînt români, ci sași, se simt în aceeași corabie cu românii, nutresc cu ei împreună aceeași ură împotriva domnilor pămîntești.

Pricinile nedecise la Tablă urcînd scara ierarhică a instanțelor au sporit și mai mult această ură. În schimb întîmpinările congregațiilor sau altor instanțe, care trebuiau să ajungă în fața regelui, au fost respinse și cînd au fost bune, sub cuvînt că în Transilvania nu s-ar găsi destui oameni pregătiți pentru treburile publice. Dar dacă de douăzeci și atîția ani încoace Transilvania ar fi avut ca înainte președinți (ai Guvernului) din marile familii merituoase, fii ai patriei și dacă ei ar fi guvernat după legi și după principiile națiunii maghiare, nici vorbă nu putea fi să se întîmple acest rău. Cu schimbarea din 1761 însă, poporul român, ținut în timpurile vechi sub aspră coercițiune, îndată ce a simțit favoarea înclinînd spre sine și nu spre magistrați și domnii pămîntești, s-a năspustit la rele. O poate simți azi și Guvernul însuși : cînd li se publică românilor patentele sau ordinele lui, nici nu le iau în seamă, punînd Guvernul în rînd cu domnii lor detestați ; se aud atît de des spunînd : asta nu e porunca împăratului, e numai a domnilor.

Împăratul în prima sa călătorie prin Transilvania nu numai le-a ascultat plîngerile, dar le-a cules chiar cu mîinile sale. Poporul fără minte însă, obișnuit să răstălmăcească totul, a încărcat pe împărat cu un imens număr de plîngeri fără temeii, la care a fost instigat de alții, ori au fost scrise de alții, și-a luat îndrăzneală să-și acuze necuviincios domnii pămîntești cum ai acuza instanțele inferioare.

Încredințîndu-se în 1778 și recrutarea pentru oaste tot domnilor pămîntești, executînd-o ei cu credință, s-au făcut și mai urîți de iobagii lor.

Și în a doua călătorie împăratul a procedat la fel și românii l-au încărcat iarăși cu nenumărate plîngeri. Răstălmăcîndu-i și de astă dată solitudinea au socotit că ceea ce au putut înmîna cu curaj împăratului, pot în fiecare zi și magistratului sau domnului lor, fie plîngerea întemeiată sau nu.

Din hotărîrile din 1783 și 1784 de a lua nobilimii pămînturile în folosul miliției de graniță, poporul de jos a judecat că nobilimea ar fi urită de împărat, căci persistînd în prerogativa sa de a nu plăti dare, ea n-ar fi de folos nici regelui nici țării. Cînd doar nobilimea, magistrații și domnii pămîntești sînt cei care susțin legătura între rege și popor și dacă aceste

verigi ale lanțului se rup, se nasc lucruri ca răscoala de acum. Așa a ajuns să scrie împăratului Leopold ministrul său Pettzhofer că *Nobilitas est Cor Regum* (nobilimea e inima regilor).

Toate acestea nu și le-a scos din cap poporul ignorant, n-au fost mic motiv de ură și dispreț față de domnii pămîntești. Așa s-a ajuns că românii au ars, au ucis, au pustiit numai nobilimea și satele din comitate, nu și pe cele săsești care împetrițeau locul printre ei.

Nici Guvernul nu-l mai respectă. Cînd a publicat sistarea și anularea conscripției militare dinaintea răscoalei, românii nu i-au dat crezare, zicînd: conscripția s-a făcut din voia împăratului, iar oprirea din voia Guvernului.

Din toate acestea poporul nestatornic a judecat că: 1) din porunca împăratului el trebuie să ia armele; 2) domnii trebuie pustiți cu fier și foc; 3) alodiile domnești, după pustiirea lor, trebuie împărțite lui.

Au mai contribuit la răscoală și alte cauze.

Una e așezarea dispersată a românilor din Munți. Dacă ar fi strinși cu casele la un loc, ar fi mai ușor de adus la ascultare prin încartiruire de miliție. S-ar putea face mai ușor și tăieturile de pădure din preajma drumurilor de țară pînă la o adîncime de 30—40 de stînjeni.

Alta e lăsarea la vatră a soldaților licențiați. Poporul deprins cu armele, acasă trîndăvește, nu are din ce trăi și sporește numărul hoților. Printre cei prinși s-au găsit în număr mare asemenea soldați, ba au fost de obicei chiar conducătorii poporului neînvățat cu armele. Mai ales că cu asemenea prilej se pot năpusti asupra domnilor care i-au dat la oaste împotriva voinței lor.

„Comitatul Zarand e așezat între munți, și românii de acolo sînt cei mai sălbatici. În el azi domnește singur Horea cu tîlharii săi. E atît de închis de ei, de acolo nu poate pătrunde nimeni. Acolo nu mai e nici o administrație, ca și cînd nici n-ar ține de Ardeal“. Pînă a fost comitat separat, Zarandul a fost în liniște. Devenind, prin unire, numai un cerc al comitatului Hunedoara, administrația n-a mai fost în stare să-l supra-vegheze.

Din toate acestea reiese că răul s-a iscat din schimbarea administrației țării și din conscripția militară. Cînd românii au văzut că nu pot scăpa de domnii lor și nu pot avea pămînturile lor, au hotărît ca primăvara la 1 mai să ucidă pe toți domnii pămîntești. Dar Dumnezeu a aprins focul mai curînd și le-a demascat mai devreme intenția ticăloasă de a nimici neamul unguresc.

Dacă ar fi fost adevărat că această ură și conjurație a pornit din cruzimea domnilor pămîntești, răscoala ar fi trebuit să înceapă acolo unde se putea pretinde că această cruzime e mai mare. Dar cel care a început-o e Horea și cuibul poporului răsculat e domeniul Zlatnei, domeniul în care iobagii au viață atît de ușoară cum nu au alții în Europa (!).

Nobilimea s-a ridicat spre apărarea vieții sale după legea naturii. Totuși e trist că a trebuit să se apere singură, cînd armata de aceea e plătită ca să asigure liniștea țării. Dar armata a asistat pasivă la uciderea nobilimii, la prădarea, la arderea curților ei, sub cuvînt că n-are ordine pentru acțiune armată și poporul contribuabil trebuie cruțat. Iar cînd

nobilimea singură s-a ridicat, a fost învinuită de răzvrătire. Așa românii nu numai că au vrut să piardă pînă la unul pe domnii lor pămîntești, dar s-au încumetat pînă la urmă să piardă și oastea imperială. Dacă ar fi fost luați aspru, focul putea fi stins cînd era numai scînteie. Dar cînd, dimpotrivă, colonelul Schultz a încheiat armistițiul cu ei, le-a turnat în inimă și mai mult curaj; ziceau că armata se teme de ei. Iar de armistițiul s-au folosit ca să se înarmeze mai bine. Cu desprimăvărarea țara se poate teme de și mai mare pustiire. Nu pot fi liniștiți fără o putere mai mare, fără să fie îngroziți cu un mare exemplu. Căci dacă sînt numai împărăția, sau sînt tratați cu amnistie generală, dacă pagubele îngrozitoare pe care le-au făcut se trec cu vederea, dacă nu se iau de la ei armele, dacă mai au și instigatori și nu e prins cel puțin corifeul lor Horea, dacă nu e stins din inimile lor focul și Horea cu alți corifei rămîn nepedepsiți, nu poate fi nici o nădejde de liniște, căci cîte sate românești atîția Horea sînt în Ardeal. Nu-i vor liniști nici un fel de ordine urbariale impuse nobilimii, aceasta ar răstălmăci-o în sensul că au dobîndit-o prin fapta lor și ar putea încerca alta și mai mare.

Spre două lucruri trebuie îndreptată atenția: unul, cum să fie liniștită cît mai curînd răscoala și cu ce mijloace, celălalt, cum s-ar putea stinge așa ca nici la primăvară și nici după aceea să nu izbucnească din nou? La întîiul s-a răspuns: nu poate fi liniștită fără un exemplu de teroare. Iar pentru aceasta e nevoie de mai multă armată de cîtă e acum în Transilvania, căci miliția de graniță, nici cea secuiască nici cea românească, nu poate fi luată de la locul ei, e necesară pentru supravegherea liniștii acolo. Cu 4 000—5 000 de oameni, cîci mai mulți nu pot fi, nu se pot încercui munții și locurile lor impracticabile așa fel ca românii să poată fi strîmtorați și pedepsiți sau liniștiți. Ar trebui deci împrumutată armată din Ungaria. A chinui numai pe ostașii de aici și a-i scădea cu încetul, înseamnă numai că iarna va trece și poporul care așteaptă în cuibul său primăvara, va porni de bună seamă la un și mai mare rău. Pentru a preîntîmpina acest rău și pentru ca el să nu se mai repete nici în viitor, ca țara să fie în deplină siguranță, trebuie ca satele în care își au cuibul să fie încărcate cu armată din belșug, să fie sub ochii armatei pînă cînd se vor întoarce la vechea liniște. Să fie permanent încartiruită în ele armată. Satele risipite să fie strînse la un loc. Împăratul să nu îngăduie ca acest „turbat popor răzvrătit să rămînă numai cu cele câteva execuții de pînă acum, să murdărească gloria domniei sale cu necuviința lui de a vesti că toate le-a făcut din porunca împăratului“⁴⁰.

Versiunea latină, cea care a intrat la Comisie nu se deosebește în esență, și nici în limbaj. Are doar mici omisiuni sau adăugiri, precizări de detaliu sau variații stilistice. Se pune și mai mare accent pe rolul preoților români. Încă pe cînd s-a înființat miliția de graniță, ei au fost întrebuințați să îndenene poporul să ia armele. Atunci au observat că ei domnesc în inima românului. Așa, și după aceea ei au dus la îndeplinire toate relele, ei au asigurat pe țărani că dacă vor lua armele nu vor mai domni nobilii asupra lor, ci ei asupra nobililor, ba le vor împărți chiar și

⁴⁰ Mike, *Höravilág*, p. 271—287. Prezentat și de Szilágyi, p. 253—261, și de Densușianu, p. 356—364. Caietele, V, f. 704—101, VI, f. 2—19.

pământurile ereditare (alodiale). Acuzînd pe ofițerii străini că se amestecă în treburile țărănești fără să cunoască raporturile, îi acuză că ei nu cunosc legile fundamentale ale patriei, nu știu ce obligații are țăranul față de domnul său, nu se gîndesc că tot ce are țăranul are din pămîntul domnului său, așa cum sună legea : *Rusticus praeter mercedem laboris nihil habet* (țăranul afară de plata muncii sale nu are nimic)⁴¹.

Un alt memoriu, adresat iarăși contelui Jankovich, lung și acesta, poate iarăși a întregii nobilimi, vehiculează aceleași opinii, în același limbaj, cunoscut mai ales din memoriile comitatelor Hunedoara și Alba. Începe, firește, cu aceeași imagine încărcată a răscoalei, acel exemplu de „sălbăticie barbară, îngrozitoare, nemaiauzită a perfidei plebe valahe“, cu aceeași tristă soartă a nobilimii lovite, reduse la mizerie. Scrutînd originile, mersul răscoalei, împrejurările în care ea s-a petrecut, aduce iarăși copios argumente, fapte, ducînd la aceeași concluzie a tragediei nobilimii nevinovate. Originile le găsește mai întîi în firea înăscută, în relele deprinderi ale plebei românești. Caracterul acesta național al plebei românești se pare vine de acolo că ei descînd, după judecata istoricilor, de la scursurile romanilor. Îi sporesc și îi nutresc corupția lipsa de educație, de cultură, de școli, de educație religioasă. Casele sale dispersate adesea prin păduri sînt adăposturi sigure de lotri, de crime, mai ales pe domeniul Zlatnei, pe al episcopului de Alba, în părțile de munte ale comitatului Hunedoara și Zarand. Au favorizat renitența plebei românești și schimbările și inovațiile în administrație, în urmărirea răufăcătorilor, trecută din competența oficialilor în seama Tabelor continui. Multele ordinațiuni sub numele ocrotirii erariului viu au slăbit frîna insolentei, ca și autoritatea dinaintea a domnilor pămîntești. Mijlocul prin care se ocrotește erariul viu de un timp încoace e pîrtinirea țăranului împotriva domnilor pămîntești, tratarea lui cu blîndețe la renitență, asistența fiscală în cauzele sale, admonestarea severă în schimb a domnilor săi. Dacă pentru pîră strîmbă supusul nu ia nici o pedeapsă, domnilor săi li se pune în vedere să nu-și răzbune injuria. Ba sînt și concetățeni din neamurile patriei care urînd nobilimea dau sfaturi primejdioase plebei credule. Sînt și printre militari din cei care fie rău informați, fie dintr-un cîștig propriu le înaintează ei asemenea plîngeri. Cum a fost căpitanul Eichbek, care a încurcat cele 13 sate săsești într-un proces costisitor și dăunător domnilor pămîntești. Împăratul cercetînd în două rînduri țara, i s-au înaintat mii de plîngeri împotriva domnilor pămîntești, care cercetate din înaltă poruncă s-a vădit că sînt mai mult neîntemeiate, nesincere, și totuși reclamanții au rămas nesancționați. Dimpotrivă, s-au dat în favoarea colonilor felurite ordine normative. Ba s-a răspîndit vestea impunerii și a moșiilor nobiliare. Cu conscripția militară apoi autoritatea domnilor pămîntești s-a nimicit cu totul. Nu e mirare că Horea a putut ațîța răscoala. Cu relaxarea pedepsei cu moartea a crescut vădit cutezanța nelegiuitorilor; crescînd numărul celor întemnițați s-au înmulțit și evadările, și deci și prădătorii. Între ei se numără și corifeul Horea, deținut în închisoarea din Galda de Jos fiind condamnat la pedeapsa capitală, care tot așa a evadat, principalul lui scop în răscoală fiind să elibereze și pe ceilalți complici ai săi din acea închisoare și

⁴¹ Densușianu, p. 356—364.

să se răzbune pe unguri pentru sentința dată. Ațîțători împotriva domnilor pămîntești și dregătorilor publici, la renitență și tulburare au fost și soldații licențiați. Cazul baronului Samuil Inczédi, cînd țărani au năvălit asupra curții sale, l-au prădat și în ziua mare l-au dus captiv la mare distanță. Ațîțător a fost tot un soldat licențiat. Cîți n-au fost apoi părtași respectiv corifei în răscoală? Incriminează drept cauză a răscoalei, firește, conscripția militară, pe ofițerii care au avut rol în ea și cu deosebire pe vicecolonelul Karp, dar și pe generalul Preiss, lipsa de ajutor militar pentru liniștirea plebei tulburate de ea. Invocă spargerea buților de la Cîmpeni, rolul lui Horea, adunarea de la Mesteacăn, întîmplarea de la Curechiu, copios atitudinea armatei în timpul răscoalei, tratativele vicecoloneiului Schultz.

Deci nu cruzimea domnilor pămîntești e cauza răscoalei. Și aici vin în șase puncte cu argumente cunoscute : corifeii și ațîțătorii ca și răsculații sînt de pe domeniul Zlatnei și din Zarand, unde robotele sînt mai puține, au atacat nu numai bunurile domnești, ci și pe cele ale cetățenilor etc. Propunerile sale, memoriul le cuprinde în cinci puncte, propuneri care circulă și în alte memorii : pedepsirea exemplară a corifeilor, restituirea daunelor, regularea satelor, contragerea celor din munți, dezarmarea lor, așezarea în ele de miliție regulată, restituirea autorității comitatelor și a domnilor pămîntești. Nu sînt nici ei străini de o reglementare urbarială (aici textul din memoriul comitatului Hunedoara), dar să nu se facă acum. Așezare de miliție suficientă în principat mai înainte de sosirea primăverii, cu atît mai mult cu cît pe multe locuri se arată jarăși semne de tulburare⁴².

Contele Gheorghe Banffy, desigur vicecancelarul pentru Transilvania de la Cancelaria aulică ungaro-transilvană din Viena, adresîndu-se cu data de 5 ianuarie 1785 cancelarului aulic, își expune și el în 11 puncte, „reflexiile“ personale asupra românilor rebeli din Transilvania :

1. Pacea pierdută, biata și dulcea sa patrie nu-și va mai regăsi-o nicicînd, dacă fiecare rebel nu își ia pedeapsa legală meritată.

2. Dacă nu plătește toată paguba pe care a făcut-o sau a cauzat-o, dacă nu restituie toată prada, căci așa cere dreptatea de obște ca să nu fie, spre indignarea lumii creștine prezente și viitoare, mai fericit păgubitorul decît păgubitul ; nu se poate ierta păcatul cuiva dacă nu dă înapoi bunul luat.

3. Dacă nu se restabilește, cum a fost, dependența și subordonarea legală, aruncată acum la o parte, față de magistrat și de domnii pămîntești în așa fel, ca acest neam de jos, care nu înțelege și nu merită libertatea și nici nu o prețuiește, să fie ținut din scurt în frîu. Ceea ce e mai bine și pentru rege, și pentru viața publică. Și pentru el însuși, căci temîndu-se de pedeapsă trăiește în liniște, își vede de lucru, spre marele

⁴² Arh. St. Tg. Mureș, fond Teleki, Miscellanea, nr. 1144/b. f. 96—107. Copiile întotdeauna indică paternitatea textelor, dar nici nu aceasta importă mai mult, ci argumentele, propunerile vehiculate, imaginea răscoalei reflectată în mentalitatea nobilimii.

folos al vieții, liniștii și păcii publice. Ba acesta e singurul mod de a putea readuce la buna rînduială metehnele-i încuibate în reaua sa natură și de a-l putea face mai bun.

4. Popii, și uniți și neuniți, îndeobște și deopotrivă s-au observat a fi cei mai mari ațîțători, seductori și înaintemergători, ei ar trebui puși sub mai strictă supraveghere. Fiind mulți, să li se scadă numărul. Conducătorul (românilor) sau e așa cum e popa lor, sau îi lasă la mîntea lor, ba nici nu-i pasă că omoară pe nobili, că-i botează și-i face români sporînd astfel oștile românești. De aceea popii unui astfel de neam, atît de înclinat spre răscoală, ar trebui și mai bine puși în atenția administrației publice, căci distincția la care s-au ridicat nu o merită niciodată, ba și pe mai departe cu asemenea răzvrătiri își vor arăta recunoștința. Căci doar acest neam nestatornic, bun pentru a face rău, dar trîndav pentru bine, nicicînd nu va fi dus unde gîndim. După toate prerogativele și porțiunea canonică de care a fost învrednicit, cu ce e mai bună preoțimea românească decît înainte ? Poate numai că are mai mult pămînt pentru băutură ? Căci nu e de văzut nici în preot, nici în credinciosul său vreo înnoire sau vreo îndreptare, decît răscoala de acum.

5. Dar și din Unire care e folosul ? După venirea episcopului neunit sate întregi, ba și popi, văzînd cu ochii se lapadă de ea. Folosul trupesc, ce-i drept, se poate vedea, popii trăiesc mai bine, s-au făcut domni, spre marea pagubă a regelui și a bunului public, căci ticăloșesc beneficiul și domeniul Blajului, din acelea trăiesc bine ca domnii, dar în schimb vreun om vrednic, nici preot, nici laic, (slavă Domnului) n-au putut produce, ci doar această jalnică pustiire de țară. Sîngele, pornirile acestui neam nu sînt bune, e sălbatic, tare înclinat spre rău, spre răzvrătire, e bețiv, trîndav și iubitor de viață ușoară, care-l duc la ticăloșie. Și în țara sa trebuie ținut în frîu, tratat fără nici o „ceremonie“, căci pe el mîntea sănătoasă nu-l îndreaptă nicicînd, învățătura, educația la el nu prind deloc, ba îl fac și mai rău, îl duc la trufie, spre care și așa e înclinat. Binefacerea revărsate asupra lui de Curte, milostivele daruri regale nu și-au întors nici măcar dobînzile și nici nu și le vor întoarce niciodată, cît timp românul va fi român nici mai bun nu se va face. Gîndul, pornirile sufletului și singelui său le învederează și faptele sale nelegiuite de acum, cu care în răutate întrece și pe păgîni. Chiar dacă greutatea slujbei domnilor pămîntești ar fi cauza răzvrătirii de acum, trebuia să-l aducă sarcina aci ? Trebuia cu furie păgînă să caute să șteargă de pe fața pămîntului nu numai pe omul nobil, ci întregul neam unguresc ? Ceea ce s-ar fi petrecut neîndoios în toate părțile patriei dacă Dumnezeu n-ar fi binecuvîntat veghea nobilimii. Oare trebuie cruțat un neam ticălos cu asemenea porniri turbate ? Oare mila, pentru care s-ar găsi loc destul și în favoarea neamului unguresc, să trebuiască risipită cu el ? Doar răul a pornit de pe domeniile fiscale din munți, de pe domeniile miniere, unde iobagului român îi merge cel mai bine. Românii și-au arătat doar pornirea spre rebelie încă cu ani înainte, cînd i-au dat supunerii cu piciorul, s-au tulburat, au comis atacuri împotriva Fiscului. Au început această amarnică tragedie în Zarand știînd că acolo dau peste români ticăloși, tot de sîngele lor, acolo unde unguri nu sînt, nobilimea e e puțină

și neprevenită, și deci mai ușor și-au putut coace ticăloșia. Pornind răscoala apoi, au arătat că nu numai împotriva bietului neam unguresc, ci și împotriva împăratului s-au ridicat, pornind de pe domeniile miniere din Munți răscoala a luat cu sine și românimea răpitoare de pe domeniul episcopal, care era în același gând. S-au adunat mai multe sute în Zarand, unde au fost trimiși doi juzi ai nobililor și șase soldați din regimentul Orosz. Lovind aci pe soldați, sau poate chiar omorînd din ei, au început rebelia și împotriva împăratului.

6. Au continuat-o și după aceea, căci au atacat și trupele împăratului. Unde au întilnit miliție mai puțină sau soldați singuratici nici unul n-a rămas.

7. De infamie a învrednicit acest ticălos popor și pe Domnul Dumnezeu, i-a necinstit sfintele-i biserici, pe preoții lor i-a omorît, slujbele dumnezeiești le-a injuriat, ustensilele lor le-a murdărit. A insultat lemnul crucii pe care l-a purtat în fruntea sa ca un semn rușinos al pustiirii, prăzii, omorului, arderii. A insultat pe maiestatea sa împăratul în a cărui nume și din a cărui poruncă a mințit că-și comite ticăloșia. A insultat, în sfârșit, întregul neam unguresc, a cărui cinste a fost cunoscută pînă acum lumii întregi. Cu atît mai amarnică și mai mortală i-ar fi neamului unguresc suferința, dacă, după toate acestea, acest ticălos popor ar rămîne totuși nepedepsit și dacă, cum s-a întîmplat pînă acum, pentru ticăloșie s-ar învrednici de favoare. Cine s-ar mai putea pune atunci împotriva lui ? Cum să-i poată îndura stăpînirea ? Moștenirea sa dreaptă cum să i-o lase ?

8. O știe oricine își îndreaptă interesul spre cele petrecute în Transilvania, că de cînd au fost înrolați grănicerii români, miliția cu popii au căzut la mare alianță. De atunci e românul și țaranul în neînțelegere cu domnul său pămîntesc, de atunci e împovărată Curtea cu atîtea vești de răzvrătire și umblă necontenit miliția cu cercetări pe urmele domnilor pămîntești, strînge memorii de la români, poate le și scrie în numele lor. S-a întîmplat nu demult că chiar generalul comandant Preiss a trimis memoriul cîtorva români și iobagi la Guvern spre rezolvare. Asemenea lucruri încurajează, măresc văzînd cu ochii înțelegerea și armonia între miliție și popii români spre pustiirea nobilimii și ungurimii. Dovedește aceasta conscripția militară din vară, pe care armata a executat-o în cea mai mare parte prin popi. O vădesc fel și fel de relatări că în urma acestei armonii popii au ridicat peste tot românimea, ei au purtat corespondența, ei au făurit această răscoală. Trebuie crezut că cu știrea ofițerilor de graniță, căci popi mulți s-au găsît și printre răsculați, crucea ei au purtat-o, iar ofițerul grănicer, și dacă a ieșit la fața locului, a privit numai (cu excepția lui Horváthfi maior și a unui alt locotenent nobil). Cu drept cuvînt se poate crede că și în această privință miliția cu popii s-au înțeles, după cum amîndurora nu le-ar păsa dacă n-ar fi om nobil în Transilvania, deși cu timpul e sigur că popa ar da de lucru și ofițerului de graniță dacă în Transilvania numai ei doi ar rămîne.

9. Toate acestea arată că dacă românul nu e supus, și mai bine decît pînă acum, puterilor legiuite a dregătorului comitatului și ale domnilor săi pămîntești, și dacă e lăsat în atenția miliției, dacă se poate

folosi de agenția, de procuratura ei, nobilimea trebuie să piară, facțiunile cele multe nu vor înceta, vor pătrunde pînă la înalta Curte, spre împovărarea ei nesfîrșită și spre scăderea cinstei nobilimii, nu va fi liniște și pace în țară, vor urma multe plîngeri, cercetări, procese triste, și mai multe astfel de măceluri, prăpăduri, pînă cînd bietul neam unguresc se va pustii definitiv, va pieri cu totul. Ceea ce s-ar fi întîmplat și acum dacă Dumnezeu n-ar fi stimulat la acțiune biata nobilime. Căci informațiilor sigure, acolo unde a trebuit, nu li s-a dat crezare, armata a fost pusă în mișcare tîrziu, și atunci așa ca să nu supere pe rebel, cînd doar omorurile, pustuirile le-a văzut și le-a privit cu ochii ei. Oh, măcar de i-ar fi alungat !

10. Cum ar putea fi vindecate plîngerile nobilimii, cum s-ar putea dobîndi securitatea capetelor ei, cum ar putea fi scăpate de moarte, cum ar putea fi restabilită pacea, din acestea e foarte ușor de întrevăzut. Nu e suficientă introducerea urbariului, prin care românul cu siguranță face coarne. Că nu e deajuns, pîldă e comitatul Arad, unde s-a introdus urbariul și totuși românul răscolat a făcut aceeași ticăloșie.

11. Bine știe bietul nobil din Transilvania, care și așa are doar un pumn de oameni, că omul lui e unul din capitalurile sale și dacă-l pustiește rău trăiește. Așa, cum l-ar strica sau l-ar risipi ? Dimpotrivă, îl hrănește, îl ocrotește, îl ajută. Iar dacă printre ațiția posesori, cîți sînt în Transilvania, se găsește și om nechibzuit, care se gîndește strîmb și cu puținii săi oameni se poartă rău, patria are lege, director (fiscal), Guvern, ordonanțe regale, dregători înalți și subalterni și. numai favorizare să nu fie, un astfel de posesor ușor ar putea fi adus la ordine. Dar pot fi aduși la ordine și dregătorii la care astfel de plîngeri ale țaranilor ar rămînea nerezolvate. Toate s-ar putea îndrepta ușor dacă n-ar fi indulgența și dacă și administrația n-ar consta numai din ordine, ci acelea ar fi urmate și de efect ⁴³.

Iată și un plan general de asigurare a liniștei pe viitor, conceput de aceeași nobilime. În cele două versiuni ale lui, măsurile de asigurare sînt cuprinse într-o serie lungă de puncte.

Înainte de toate e nevoie de întinse măsuri militare : În Deva, Brad, Hălmagiu, Abrud, Cîmpeni și Rîmeș toată iarna să fie armată. Și pe viitor să se instaleze în întregă țara armată suficientă. În Abrud, Cîmpeni, Rîu Mare și Rîmeș să se ridice case de încartiruire și să se încartiruiască permanent armată. Armata să aibă peste tot ordin ca dacă domnii pămîntești ar cere ajutor militar pentru înfrînarea iobăgimii, comandantii să fie datori să-l dea. Să se ia în același timp și precauțiile ca : a) drumurile de țară de la Buceș la Abrud, de la Abrud la Cîmpeni, de la Abrud la Zlatna și de la Benic la Ponor să se refacă ; b) pe lîngă drumurile de țară pădurile să fie tăiate pe o adîncime de 80 de stînjeni ; c) casele risipite, atît pe domeniul Zlatnei, cît și pe domeniul episcopal să fie concentrate. Împăratul să fie solicitat ca pînă cînd nu va fi repar-tizată armată suficientă, nobilimea să poată fi nu numai vigilentă, ci să

⁴³ *Reflexiones de Rebellibus Valachis Transilvanicis*. Arh. Istorică, fond Wesselényi 1784. Am reprodus textul aproape integral, în termenii lui, doar cu mici parafrazări sau adaptări stilistice.

se poată chiar ridica spre apărarea sa, și când ar veni armată cu aceea să-și conjuge acțiunea. Cele două regimente de pedestri Gyulay și Orosz, pentru că sînt tot români, să fie schimbate cu regimente de pedestri germane. Armata, ce-i drept, poate să fie atentă la cum tratează nobilimea pe țaran, dar așa ca țaranul să nu observe aceasta. Să nu-i primească vreo cerere, să nu-i promită vreo protecție ; dacă are vreo plîngere, să-l îndrume la comitat sau la Guvern.

Cu îngăduința împăratului să se emită o patentă în sensul că Guvernul a luat neplăcut la cunoștință că poporul de jos nu se poartă cu supunerea cuvenită nici față de magistrații săi, nici față de domnii săi pămîntești, de aceea supușilor li se poruncește să renunțe la îndărătnicia de pînă acum, căci altfel vor fi pedepsiți, în virtutea legilor țării, de scaunele domnești și ale comitatelor ca nesupuși. Iar patentă să se publice sat de sat prin comisari militari, civili și comitatensi, în prezența brațului militar.

Urbariul să nu se introducă cel puțin o jumătate de an, ca nu cumva să sporească insolența țărănimii, crezînd că răscoala sa i-ar fi grăbit introducerea.

Armele să se ia de la țărani în toată țara, controlîndu-se inopinat la fiecare sfert de an executarea, și să se dea în seama garnizoanelor cetăților. Furci de fier, topoare sau securi cu coadă lungă, lănci să nu se găsească la nici un țaran sub pedeapsa cu moartea. Să fie oprit țaranilor de a purta bite mai groase ca degetul sub pedeapsă de 50 de bite.

Locuitorii satelor răscolate din întreg domeniul de mijloc și de sus al Zlatnei, din domeniul Băii de Arieș, din Ponor, Mogoș, Rîmeț, Lupșa, Sălciua, Ocoliușul Mare, tot așa și cei din comitatele Hunedoara, Zarand, Alba, din ținutul Hațegului, să poarte cusute pe tundră, în mijlocul spatei, furci tăiate din pănură albă, sub pedeapsă de 50 de bite.

Țaranul român să nu îndrăznească să umble fără pașaport nici la tîrg, nici în altă parte, în afară de satul vecin, sub pedeapsă de 12 bite.

Pentru că din multele investigații a reieșit că țărănimea română ridică multe piri fără motiv împotriva domnilor, ar fi bine ca țaranul care se plînge fără motiv împotriva domnului său sau dregătorilor, dă prilej de investigație și își promovează pînă la Curte minciuna, să fie aspru pedepsit. Din contră, dacă are dreptate, ea să i se dea cu toată graba, de domnul său și dacă domnul său e vincvat să fie pedepsit.

Cît privește pagubele, să se fixeze țaranilor termene pentru restituirea prăzilor, după care termene dacă s-ar mai găsi la ei lucruri pe care ei nu și le-ar fi putut procura sau procurarea lor nu ar putea-o dovedi, să fie pedepsiți ca hoți. Pentru recuperarea lucrurilor ascunse să se înștiințeze în fiecare oraș breslele și locuitorii, punînd un premiu pentru cei care le declară sau le denunță. Cheltuielile cu reparația caselor pustiite sau arse să le plătească ucigașii în cauză. La reparația caselor pustiite sau arse supușii să ajute în afara zilelor rînduite ale slujbei domnești.

Mai multe propuneri împotriva preoților socotiți principalii instigatori ai răscoalei. În toată țara, în fiecare sat românesc preotul cu încă nouă oameni să stea chezaș pentru credința satului, sub amenințarea

cele mai aspre pedepse. Ca amăgirile preoților români să se învedereze cu atât mai limpede, într-o zi, în zori, toate scrisorile preoților români să se strângă și să se cerceteze. La așezarea armatei în sate, la fiecare preot să fie încartiruiți 2—3 soldați. Țăranii români să nu fie îngăduiți să-și aleagă singuri preoții, căci sub acest pretext își pun în frunte pe cei mai ticăloși oameni, ci să-i indice domnii pămîntești, dintre care episcopul să aleagă el pe care-l vrea ; ceea ce să observe și episcopul unit și cel neunit. Dacă nu e vreo cauză extraordinară, satul să nu îndrăznească să-și depună preotul și să ceară altul, cum a fost pînă acum în obicei. Amîndoi episcopii să poruncească preoților în subordine să se îngrijească duminica să umble la biserică nu numai bătrîni, ci întreg poporul, iar copiii după-amiază să fie catehizați și țăranii să fie obligați, sub anumită pedeapsă, să-și trimită copiii acolo, iar comitatele și domnii pămîntești să vegheze ca porunca să se execute. Pentru că preoții nu e de unde să fie aleși, să se ridice școli și pentru uniți și pentru neuniți. Pentru educarea preoților tineri e nevoie de fundații, ca ei să se poată califica și mergînd la parohie să fie capabili să cîrmuiască poporul și să-l deprindă cu datoria și religia. La uniți se constată însă că puțin numeroșii clerici care au studiat la Blaj, la Buda, Viena întorcîndu-se în țară nu vreau să meargă la parohie pentru că pierzînd deprinderea muncii țărănești, nu se pot susține. Aceasta vine de acolo că preoții sînt prea mulți, și în cel mai mic sat e unul unit și unul neunit. Ar fi bine ca să li se restrîngă numărul așa ca în două-trei sate să fie cîte unul, și pentru mai buna susținere (a celui unit) să se adune la un loc două-trei porții canonice, iar pentru a celui neunit să se dea venitul a două-trei locuri unuia singur. Doar una din versiuni propune : ca scopul să fie atins cu atât mai bine și preoții rînduiți să poată mai bine subzista, e nevoie ca și preoților români să li se dea, ca și preoților de alte religii, din partea credincioșilor capecia (*kepe*).

Românii răufăcători nu cu închisoare să fie pedepsiți, ci după legile patriei, cu moartea — încheie una din versiuni.

Observațiile marginale nu vin cu modificări esențiale. Pe laturile drumurilor pădurile e suficient dacă se taie pe o adîncime de 40 de stînjeni. Dacă se află că țăranii au ținut adunare și judele cu jurații nu o aduc la cunoștința comitatului, să se pedepsească aspru (într-o altă versiune : cu închisoare pe veci, căci ei sînt datori să afle lucrurile de acest fel în sat). Nu trebuie acceptată scuza că n-au știut, căci era de datoria lor să știe faptele poporului de sub mîna lor. Încartiruirea a doi-trei soldați la preot, casele românești fiind rele, socotesc executarea cu neputință, mai bine casele de încartiruire să fie clădite nu departe de popa⁴⁴.

Spiritul, limbajul memoriilor nobilimii se propagă de la comitat la comitat. Comitatele, evident, comunică mereu între ele, iau atitudini asemănătoare, se contagiază de același limbaj, fac propuneri adesea identice. Nu se deosebește ca spirit nici memoriul comitatului Solnocul de Mijloc, adresat Comisiei sub numele notarului său Ioan Kállay, din 22

⁴⁴ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 635—637, 639—640, Mike, *Hóravilág*, p. 243—245.

decembrie. Răscoala are în genere aceleași cauze ca și în alte memorii : conscripția militară, regimul prea blînd, indulgența noilor legi, neexecutarea sentințelor, îngăduința pentru supuși de a duce pricinile, osîndele mai departe, tot mai sus, timp în care pedeapsa dictată se atenuază, se uită, osînditul fuge de la închisoare, pradă etc. Memoriul cere :

1. Plebea să rămînă în starea ei de pînă acum.
2. Împotriva celor osîndiți să se procedeze scurt, după prescripția legii, să nu li se dea timp și prilej pentru asemenea prădăciuni.
3. În locul plebei românești, care trebuie mutată din munți, să fie așezat un alt neam, mai blînd, să nu se mai îngăduie de acum încolo nicăieri în păduri colibe, care sînt doar locuri de refugiu pentru hoți.
4. Să se aducă miliție în locurile apropiate răscoalei.
5. Împotriva răsculaților de acum să se procedeze după rigorile legii, ca nu cumva să rămînă nerăzbunat sîngele nevinovat al atîtor nobili, care întocmai ca al lui Avel strigă răzbunare ⁴⁵.

Concentrări de case, mutări de români plănuia și comitatul Arad. Adunarea comitatului din 20 decembrie era de acord ca în satele mai mici, casele risipite să fie concentrate. „Dorind a pune limite pe viitor sălbăticiiei poporului român, socotește că mai bine ar fi ca din cercul Mureșului românii cîtorva sate să fie mutați și în locul lor așezat un popor mai cultivat“ ⁴⁶.

Nobilimea mobilizează deci toate argumentele imaginabile pentru a demonstra că nu ea este cauza răscoalei, că ea nu e decît victima ei nevinovată. Nu asuprirea domnilor pămîntești a provocat răscoala, ei au fost mai curînd binefăcătorii, ocrotitorii supușilor lor. Răscoalei îi găsește cu totul alte cauze, reformele, lipsa de severitate a legilor noi, reducerea autorității organelor nobiliare, care toate încurajează nesupunerea, sarcinile publice, conscripția militară, neintervenția armatei, amestecurile ei în treburile civile. Insinuează asupra atitudinii împăratului însuși. Le găsește cu deosebire în firea innăscută a poporului român, care n-a fost ținut în frîu destul, față de care regimul nou a fost prea blînd, în libertatea prea mare care i-au dat-o ordonanțele imperiale. Le găsește în pornirea lui innăscută spre nesupunere, răzvrătire, tulburare. În ochii, în limbajul nobilimii românii răsculați nu sînt decît hoți, tîlhari (*tolvajok, latrones*), românii un popor sălbatic, barbar, ticălos, turbulent. Le găsește în ura neîmpăcată națională și religioasă a românilor față de nobilime și de întreg neamul unguresc și religiile sale. Pune accent grav, exclusiv, pe caracterul național al răscoalei, renegînd cu totul fondul ei social, în care i se căuta vina. Nobilimea e fără nici o vină, perfect inocentă. Cauza răscoalei n-a fost cîtuși de puțin asuprirea stăpînilor. În consecință ea nu vine cu nici o propunere de îndreptare a raporturilor dintre ea și supușii săi, nu face nici cea mai neînsemnată concesie ; chiar pentru reglementarea urbarială cere din nou amînare. Dimpotrivă, strigă numai răzbunare, cere numai sancțiuni necruțătoare, pedepse atroce, execuții

⁴⁵ Zaláu, 22 dec. 1784. Mike, *Az Oláhokról*, p. 141—142.

⁴⁶ *Aradvármegyé és Arad szabad királyi város története*, II/2, p. 443.

masive, strămutări în masă, înșesarea țării cu armată pentru a preveni asemenea izbucniri în viitor. Iar drept remedii salvatoare revenirea la severitatea bunelor legi dinainte, la autoritatea comitatului, la puterea discreționară a domnilor pămîntești, care au ținut atît de bine în frîu plebea neștiutoare, au asigurat pacea și liniștea, spre fericirea și a unora și a altora.

Două tabere, două mentalități diametral opuse stau deci față în față și se înfruntă în acest moment cu toată dușmănia. Stăpîni și supuși își dispută acum acut cele două diferende fundamentale ale societății însăși : servitutea și pămîntul.

Servitutea supușilor, stăpînii o revendică în virtutea supunerii lor cu sabia, a victoriei nobilimii asupra țărănimii răzvrătite în 1514, a legilor durate de ea atunci. O revendică în virtutea practicei neîntrerupte, din moși strămoși. În mentalitatea nobilimii dreptul de stăpînire asupra supușilor săi e un drept atavic, indiscutabil, inalienabil, care ea nu înțelege să sufere nici o știrbire. Nu poate fi domn fără supus și nici supus fără domn. Stăpînul e ocrotitorul necesar, dar și judecătorul său. Aceasta e în firea lucrurilor consfințită de legea divină și umană, de Dumnezeu și de dreptul natural deopotrivă. A te răzvrăti împotriva lor e păcat de moarte, pasibil de cele mai înspăimîntătoare pedepse. Stăpînirea și supunerea au asigurat liniștea, pacea, fericirea societății, prosperitatea, progresul ei. Iar supunerea s-a asigurat prin strășnicia legilor. Răscoala, pentru nobilime nu e decît o abominabilă dovadă unde se poate ajunge dacă această strășnicie cedează. În pornirea, în răzburarea sa, în acest moment ea nu vede nici un alt remediu decît revenirea fără greș la strășnicia legilor și sancțiunilor.

În mentalitatea supușilor, în schimb, servitutea a depășit toate măsurile, s-a transformat în robie. Ea este strivitoare, insuportabilă, i-a venit timpul să fie lepădată într-un fel sau altul de pe umeri. Întăririi servituteii din viziunea nobilimii, iobăgimea îi opune înlăturarea ei.

Pămîntul, nobilimea și-l revendică pentru sine în virtutea aceluiași drept de cucerire, în virtutea singelui vărsat în apărarea patriei, în virtutea daniilor regale și a legilor țării, în virtutea Tripartitumului în primul rînd care supusului nu-i lasă decît „plata și răsplata muncii sale“. Își revendică acum categoric proprietatea întregului pămînt, transformînd pe iobag în simplu deținător, la discreția sa, obligat la supunere și prestații pentru pămîntul, oricînd revocabil, conces de ea.

Dreptului ereditar, atavic al stăpînului, iobagul îi opune dreptul său ereditar, atavic, pe care l-a avut încă în cadrul obștei și l-a păstrat peste veacuri. Singelui vărsat, iobagul îi opune sudoarea frunții sale, cu care a cucerit pămîntul pentru cultură, l-a fructificat veacuri de-a rîndul și pentru el și pentru stăpînul său. Își revendică deci dreptul de proprietate cel puțin asupra pămîntului pe care îl are în folosință, asupra moșiei sale. Îl poartă gîndul la pămînt propriu fără sarcini, pe care să-l poată deplin fructifica pentru sine și la muncă plătită, tocmită, dacă e să muncească și pentru altul. Iar acum, în febra răzvrătirii, revendică pentru sine chiar întregul pămînt.

Simplificînd termenii celor două poziții, nobilimea vrea reîntărirea raporturilor feudale, reîntărirea servitutei, iobăgimea desființarea raporturilor feudale, emanciparea de servitute. Două extreme fără putință de împăcare. Nici o încercare de împăcare, nici un remediu n-ar mai putea concilia în acest moment dușmănia celor două tabere. Și nici remediile oficiale, peste capetele lor, de-acum nu mai pot avea decît valoarea atenuării ostilității, aminării soluției radicale.

ALTE OPINII

Semne de relativă înțelegere a actului disperat al țărănimii, de căutare a cauzelor răscoalei și în apăsarea sau tirania domnilor pămîntești apar, firește, din afara cercului lor, din cercul armatei, al Comisiei de investigație. Dar uneori și din condeie particulare.

Preotul reformat din Turda, care e și poet, acuzînd cauzele răscoalei găsește și un cuvînt de justificare. Altfel și imaginea răscoalei prezentată de el e colorată de aceeași pornire, de același spirit de răzbunare. În pornirea sa, fantezia îl poartă departe, exagerează faptele, mărește considerabil cifrele, se face ecoul zvonurilor fanteziste. Dar tocmai prin aceasta devine prețioasă mărturia lui. Ea vădește o mentalitate, sugerează atmosfera în care se petrec faptele, oglindește deformarea lor prin propagare. Exagerarea, deformarea și ea însăși accentuează ostilitățile.

Căutînd cauzele răscoalei, preotul le găsește înainte de toate în atitudinea împăratului. De coborirea împăratului la români și la țărani în genere ei au abuzat cu toții. Din frumoasa lui purtare ei au ajuns la credința că împăratul pe ei îi iubește și prețuiește mai mult decît pe nobili, ba vrea să-i ferească și cu nimicirea privilegiilor nobiliare.

Dar drept a doua cauză găsește și el că nobilimea și mai ales domnii s-au purtat nevrednic cu ei, ceea ce nu se poate nega. Slujba care a întrecut marginile creștine i-a adus la disperare, mai ales văzînd că zadarnic aud și așteaptă vreo ușurare împovărătoarelor lor prestații. Românii de aici cred că împăratul a trimis de mult orinduielile care-i privesc, dar domnii le-au sucit sau le-au tăinuit.

Drept a treia cauză socotește conscripția militară. În primăvara trecută s-a dat poruncă regală în sensul că dacă iobagul se oferă soldat, să fie primit, ceea ce pînă acum n-a fost în obicei, ba el trebuia chiar extrădat de la oaste. Din aceasta apoi, în urma amăgirii unui om, s-a născut vestea că toți iobagii vor fi soldați. Iobagii au plecat astfel sat de sat, în grupuri la Alba Iulia, unde comisarul de război i-a înscris. De ce a făcut-o, el știe. Acea poruncă împărătească, și dacă a venit, n-a fost nicicînd publicată, ci s-a ținut în secret la Comandamentul general. Dar nici înțelesul ei n-a fost să fie înscrise sate întregi, ci numai oameni unul cîte unul, dacă se vor găsi. Ofițerul conscriptor din Alba Iulia, tras la răspundere, s-a apărat cu numele comandantului, cu a cărui știre a făcut-o. Și astfel, în aceasta se ascunde un astfel de *politicum arcanum*, pe care ardelenii lămurit nu l-au putut afla. Destul că din aceasta s-a iscat mare larmă în țară. Guvernul întîmpinînd-o, a publicat prin dre-

gători civili și militari contrarul, ba a recurs și la pedepse împotriva iobăgimii care nu voia să slujească. Ceea ce a mâniat și mai mult pe români, încît nu e mirare că amăgirile tîlharilor principali, și cu deosebire ale lui Horea și-au făcut loc în sufletul lor.

În al patrulea rînd, soldații concediați sînt mai ales români. Aceștia peste tot s-au alăturat numaidecît la oastea răsculaților. Au fost prinși peste măsură de mulți asemenea soldați, care tare au ajutat oastea tîlharilor.

Conducătorii oastei răscolate au fost înainte de toate Horea, cu numele lui adevărat Ursu Nicoara (!), iobag fiscal de pe domeniul Zlatnei, pe care de la început l-au cunoscut și turdeni ; a fost un român învrăjbitor, provocator de răzvrătire, hoț totdeauna. Alături de el a fost mare conducător Ion Cloșca și un altul cu numele Dumitru Cîmpean (!). A fost printre ei și acel ofițer destituit numit Salis ? E discutabil. Multele relații privind evenimentul nu-l pomenesc, dacă numai nu și-a schimbat numele. Și totuși soldații concediați prinși au mărturisit că se găsește acolo, sau cel puțin a fost la început. Altfel e cert, că trebuie să fi fost vreun ofițer printre ei, căci tabăra hoților a vădit uneori apucături și măiestrii de război pe care românii neciopliți nu puteau să le știe. Cloșca, ce-i drept, e mai învățat decît Horea, ba se spune că el știe și limbi, și dirija pe Horea (!). Despre Salis azi se ia drept sigur că a fost prins în pasul Bistriței și poate de-acum l-au și spînzurat, pentru că de mult a fost condamnat. Mai e unul cu numele Samuil Martzi, care ar fi nobil și care era în închisoarea din Abrud, condamnat la moarte pentru că și-a bătut în cîteva rînduri părinții. Mai sînt apoi și căpitani mai mici, căci au pus aproape în fiecare sat cîte unul.

Numărul rebelilor la început a fost mai mic. Dar s-a ridicat repede la 4—5 mii, apoi la 10—12, ba în sfîrșit și la 30—40, și se poate crede că și la 50—60 de mii, căci întreg ținutul de munte în lat de la Zlatna pînă la munții Bihorului, în lung din Țara Hategului, pe marginea Banatului, de-a curmezișul Crișului, pînă la Crișul Repede, sat de sat aproape toate s-au supus lui Horea, toate s-au răscolat, chiar dacă nu deodată. Se dă drept sigur aici că numărul celor uciși sau pieriți dintre ei se ridică la cel puțin vreo 20 de mii (!), deși nu i-a numărat nimeni. Dar apoi cîți nu s-au așezat încă ? Cîte sate încă nu s-au liniștit în urma publicării amnistiei ? Și acestea sînt multe. Cît de îngrozitor de mult popor a putut să fie, cîtă iarbă ! Ținutul acesta de munte face cel puțin a treia parte din Ardeal și e încărcat cu mocani. Și e vădit atît din strigătele cu care năvăleau asupra satelor, cît și din multele ascultări de tot felul, că scopul lor a fost ștergerea din Ardeal a ungarilor, uciderea și prădarea lor, ba dacă s-ar putea să instituie ceva împărăție românească. În acest sens erau pregătiți și așteptau gata toți românii din Ardeal, numai să poată coborî cu bine cei din munți și să se poată uni cu ei. Iar în vederea aceasta, a reieșit că popii români, mai ales cei schismatici au fost instrumentele și factorii cei mai de seamă. Sînt și mulți peste măsură popii români prinși în comitate și ținuți și azi în prinsoare. „Și iobagii unguri au așteptat aceasta cu nerăbdare, ba le-au și tras tare cu ochiul, după cum a dat și aici nu departe exemplu multa iobăgime

unitariană din Trascău și Sîngeorz, care cînd hoții au prădat curțile de acolo, le-au fost și ei din partea lor de ajutor. Sau cel puțin nu s-au încumetat la nici o apărare, cînd puteau ușor să o facă. Aici în Turda e relativ foarte puțină românie, sînt mai toți jeleri, trăiesc bine, totuși mulți s-au găsit conjurați. Unul din ei a îndrăznit să spună în public, în auzul multor oameni, că a răsărit steaua românilor, ungurii să se ducă în Scitia, căci ei (românii) sînt locuitori mai vechi ai acestei patrii“.

Despre rebelia românilor a reieșit și că ei s-au pregătit nu numai un an, ci încet, încet mai mulți ani pentru ea, dar mai ales în vara trecută. „Ba acum se vede că hoții de rebeli erau în corespondență și cu Țara Românească și Moldova, de la care așteptau ajutor“. El dă ca sigur că pe la începutul anului prin pasul Ghimeșului „a vrut să năvălească o imensă mulțime de români moldoveni, a cărei număr a fost socotită la cel puțin 30 de mii. Dar secuimea, vreo 400, le-a ieșit în cale, pe drumurile strîmte i-a întors cu toată puterea, mistuind mulți dintre ei. La întoarcere le-a ieșit apoi în cale oastea turcească sau poate a domnului, nu e sigur. Destul că din mulțimea aceea de 30 de mii nimic n-a rămas, au fost tăiați pînă la unul, din spate împingîndu-i secuii, în față avînd pe turci. Și n-au căzut dintre secui mai mulți de 15—16. Din ceea ce reiese că nu domnii au trimis acea mulțime în ajutorul celor de aici, căci fără știrea sultanului n-ar fi îndrăznit să o facă, ci a fost și aceea o oaste de hoți strînsă de la sine, de care se găsește totdeauna în mare număr în cele două țări românești vecine“. Zvonuri fanteziste, firește, stîrnite de teama solidarității românilor de pretutindeni.

Dă apoi amănunte asupra desfășurării răscoalei, omorurilor, prăzilor, acțiunii nobilimii insurgente. Dacă răsculații n-ar fi fost loviți, prinși la Sîngeorz, „acum atît Turda, cît și întregă Cîmpia, ba întreg Ardealul ar zăcea în ruină“. Remarcă și el că la Sîngeorz n-au omorît nici un ungur. Pustiirile n-au ținut decît două săptămîni, totul s-a petrecut cu o uimitoare rapiditate. Acesta le-a fost și scopul, ca pînă cînd țara, pe care o socoteau nepregătită, se va dezmetici și se va putea cumva împotrivi, ei să fi isprăvit. Așa și-au îndreptat cetele în mai multe părți deodată, care în drumul lor au răscolat alte și alte sate, lăsînd sătenilor continuarea prăzii în satul lor. Duceau mai ales fierul, din care și-au făcut armele, apoi bucate, vite. În întîrzierea intervenției armatei bănuiește și vreo „facțiune“ ascunsă, în care pot să fie și magnați, dar nu unguri. Karp a făcut totul numai sub formă, nu din toată inima. De la comandamentul general armata a avut ordinul ciudat să nu intervină direct, ci să stea în rezervă, să se comporte numai defensiv. Remarcă în schimb intervenția salutară a nobilimii, meritele nobilimii comitatului Cluj, în frunte cu contele Csáky. Regretă mult sistarea Standrechtului. „Dacă atunci s-ar fi grăbit țara cu acest frumos decret, astăzi mulți, foarte mulți hoți de români ar fi trimiși exemplar pe luntrea lui Charon. Și aceasta ar fi servit cel mai mult spre marea înspăimîntare a acestei națiuni barbare“. Se arată contrariat de cum au fost prezentate Curții faptele, de cum au fost diminuate actele răsculaților, pagubele făcute de ei, că sâraccii români s-ar fi răscolat numai din pricina sarcinilor și numai împotriva domnilor pămîntești. Exagerează lucrurile, dau împăratului să înțeleagă

că dacă lasă drum liber unguirilor, pustiesc poporul contribuabil ș.a.

Se arată contrariat de amnistia acordată acestor „hoți tulburători ai țării, vărsători de atita sânge nevinovat, pustiitori, a căror ticăloșie e vădită“. E o taină fără îndoială, la care nu i se poate da de capăt, decît doar dacă nu e o stratagemă. Și totuși au declarat că ei nu se dau pînă la moarte și nu se liniștesc. Ei s-au sculat din porunca împăratului. Corifeii încredințau poporul răsculat că iată pot vedea cu ochii că ceea ce fac e din porunca împăratului, altfel unguirii ar omori pe cei prinși, dar nu cutează. Deși la început aveau puține arme, dar din prădarea nobilimii au ajuns la multe, praf de pușcă și-au găsit destul în locurile fiscale și miniere, iar gloanțe și-au tăiat din rudele de fier bătute rotund, mai mult cu acelea s-au ajutat. Din fiarele prădate peste tot și-au făcut lănci și alte instrumente ucigașe în mare număr, avînd ei acolo sus destui fierari și lăcătuși țigani. Au ajuns astfel repede la mare putere, avînd și pentru hrană magazie abundentă (!). Dar în ciocnirile cu miliția, deși vărsau mult foc asupra ei, n-au putut să-i facă pagubă, tragerile lor mari rar au avut ceva efect. Aceasta parte din pricina gloanțelor tăiate, folosite de ei, care nu pot avea eficacitate decît foarte de aproape și nu pot atinge nici pe departe viteza și distanța celor turnate, parte fiindcă trăgeau orbește, fără ochire. În schimb miliția care s-a putut apropia astfel mult de ei, ochind cum a vrut, a putut face pustiiri îngrozitoare cu orice împușcătură.

Preamărește cu deosebire zelul secuilor, pasiunea, vitejia cu care s-au aruncat în luptă preutindeni, curajul și meșteșugul cu care i-au urmărit pe răsculați și pe stinci inaccesibile. „După Dumnezeu secuilor le putem mulțumi mai mult, s-ar putea ridica o coloană în memoria lor. Pe ei să-i binecuvînteze Dumnezeu și să dea putere brațelor lor, căci cu un zel minunat, cu un curaj de lei, cu vitejie și cu un suflet pentru care nu le putem aduce destule mulțumiri s-au comportat și au fost fulgerele iuți în capul hoților. Erau setoși mereu să-i înfrunte și să-i șteargă de pe fața pămîntului pînă la unul. În fața lor în zadar striga și cerea hoțul iertare și pace“. Atacau și noaptea grupurile mai mici și tare le pustiiu. Între Crișcior și Albac, în regiunea munților Bihorului, tare mulți hoți au fost strimtorați pe o stîncă dificilă, ca într-o cetate. Aici și secuimea și altă miliție au făcut atît de grozave ravagii, că trupurile românilor morți zăceau împrăștiate în toate părțile ca snopii deși și, după relații, stîncă s-a înroșit de sângele lor. De altfel trupurile românești zăceau dese și în alte locuri în Munți pe unde a umblat miliția. În schimb, după știri, din miliție n-au căzut decît puțini, dintre secui ar fi căzut circa 15, dintre husari mai mult de 30, din regimentul de infanterie Gyulay vreo 50. Și dintre nobili se spune că au căzut vreo cîțiva și mulți au fost răniți. Și maiorul Stojanich s-a purtat lăudabil și cu toată puterea. Neavînd încredere în soldații români de sub mîna lui, i-a amestecat cu soldații secui, dîndu-le secuilor în grije ca dacă soldatul român dă înapoi sau dormitează, pe loc să-l împuște. Mai ales la Hălmagiu maiorul a repurtat o mare biruință, din 4 000 de hoți poate nici unul n-a plecat, pe toți i-a tăiat, pînă la unul (!). Căpitanul Czigány a repurtat și el multe și însemnate victorii și mulți hoți a tăiat. El a eliberat fetele

și femeile ținute în captivitate la Brad. Căzînd aci asupra hoților noaptea, pe toți i-a masacrat.

Acțiunea armatei a fost favorizată și de blîndețea iernii. Toate lunile, noiembrie, decembrie, ianuarie n-au fost cîtuși de puțin aspre, a fost o iarnă suportabilă, moale, zăpadă n-a căzut aproape deloc. Frig aspru abia a fost, și atunci numai de una sau două zile. Dacă ar fi fost altfel, pe zăpadă mare și frig insuportabil hoții n-ar fi putut fi urmăriți.

Se spune că din preoții români prinși pe nici unul nu-l eliberează. Ceea ce vine foarte bine, căci ei au fost mentorii principali. Îl bănuiește și pe fostul episcop unit Grigore Maior, care în legătură cu cercetările ar fi fost și el prins (!), reieșind din cercetări că a fost și el în înțelegere cu ei. Se zvonește ca sigur că s-a otrăvit. E cert însă că a murit subit.

Se arată indignat că se găsec domni, care, nobili fiind, chiar ei insistă pe lângă Comisie în favoarea iobagului lor prins, cerîndu-i iertarea. Un astfel de domn sau nobil nu merită să fie căinat și dacă se plînge de vreo pagubă ; el nu e bun patriot.

Căpitanul Samuil Martzi n-a fost prins încă. De primăvară se pot teme, dar, după Dumnezeu, se bizuie pe buna pregătire. Armele țărănimii sînt strînse multe și se vor strînge și mai mult. Numai de s-ar executa prizonierii, căpitanii hoților și Horea pînă la primăvară, numai aceasta i-ar înspăimînta pe români. Dacă aceasta pînă atunci nu se va întîmpla, va da și mai mare curaj românilor, care și acum cred că Horea a lucrat din porunca împăratului. Sau spun : de ce i-a înșelat împăratul după ce i-a făgăduit odată lui Horea ?

Pe hoțul de preot român care a fost în solie în Maramureș cu scrisorile lui Horea l-au prins la întoarcere, la începutul anului, în Cluj și au găsit la el scrisorile lui Horea(!)⁴⁷.

Faptele adăugite, transfigurate de zvonuri, de fantezie, în această pornire spre răzbunare devin ușor realitate, succesele secuilor, cifrele mărite ale celor căzuți dau o ardentă satisfacție. Pornirea a dat proporții faptelor. Scrisoarea e un prețios document psihologic. Dar preotul, căutînd cauzele răscoalei, vinovațiile, nu mai ascunde nici asupra necreștinească a nobilimii care a dus la disperare pe supuși.

Să mai cităm opinia corespondentului din Transilvania din ianuarie 1785, care trebuie să fie identic cu cel care prezenta răscoala la 16 noiembrie din Tîrgu Mureș :

De-acum el poate relata că tulburările care au făcut atîta vîlvă în afara statelor împăratului au fost liniștite, departe însă ca prin înfrîngerea cîtorva mii de rebeli spiritul de revoltă, care domină inimile tuturor românilor, să fie pe de-antregul amuțit. Apare și la el insinuarea nobiliară „Roi Hora de Dacie“. Și din comitatul său comitele suprem a trimis pe contele Iosif Lazar cu 30 de nobili în urmărirea lui Horea. „Dar dacă printr-un număr suficient de trupe răspîndite în țară nu vor fi prevenite întreprinderile ulterioare ale românilor, toate ororile și excese se vor reinnoi îndoit la primăvară. Un popor numeros, sărăc și

⁴⁷ Scrisoare lungă adresată lui Gabriel Gulácsi dată din Turda 3 febr. 1785. Publicată în rev. „Hazánk“, VII (1837), p. 108—118, 200—208.

crunt maltratat, cum e el, care nu poate risca decît cel mult o viață nenorocită, care e mereu ațîțat la revoltă de preoții săi, în care el are o încredere oarbă, un asemenea popor se va lăsa ușor antrenat de furia sa la cea mai mică licărire de speranță de ameliorare a sortii sale, căci tirania stăpînilor săi, care l-au adus la aceste excese, nu se va sfîrși nicicînd. Cei care au refuzat amnistia generală oferită, au făcut-o în speranța că și copiii lor se vor bucura de roadele eforturilor făcute de părinții lor, care, cum ei bine au prevăzut, trebuie fără îndoială toți să piară“⁴⁸.

Autorul vorbește de ororile și excesele românilor, dar și de tirania stăpînilor lor care i-au dus la aceste excese, de eforturile lor, cu riscul de a pieri, în interesul ameliorării sortii urmașilor. Răscoala lor nu e numai o dezlănțuire de furie oarbă, nejustificată, născută doar din ură națională și religioasă, călcînd în picioare supunerea și recunoștința datorată stăpînilor ocrotitori — cum o proclama într-un glas în memoriile sale nobilimea. Invers, tirania ei a stîrnit-o.

O opinie acum din cercurile armatei, a căpitanului de cavalerie Egermann, din regimentul de Toscana, care a făcut și el parte cu unitatea sa din trupele concentrate pentru reprimarea răscoalei și a fost prezent aici în lunile decembrie—ianuarie. Observațiile asupra răscoalei⁴⁹, adresate Consiliului de război și le-a făcut îndată după plecarea sa și — ceea ce ne interesează aici cu deosebire — exprimă vederile sale tocmai asupra cauzelor ei, implicate în remediile propuse :

Căpitanul își formulăază propunerile în 12 puncte.

Prima lui propunere e introducerea în sfîrșit a reglementării urbariale, atît de contrariată pînă acum de domnia pămîntești, pentru „a elibera din sclavia de pînă acum pe romînul atît de cumplit asuprit, ceea ce ar fi un mijloc salutar pentru a-l învăța să cugete mai bine“⁵⁰.

⁴⁸ „Si par un nombre suffisant de troupes répandues dans ce país on ne prévient pas les entreprises ultérieures de Wallaques, tous les horreurs et excès, dont nous avons été spectateurs depuis quelques semaines se renouvelleront doublement au printemps prochain. Un peuple nombreux, pauvre et cruellement maltraité comme il est, qui ne peut risquer tout au plus qu'une vie malheureuse, qui est continuellement excité à la révolte par ses prêtres, en les quels il a une confiance aveugle, un tel peuple se laissera facilement entraîner par sa fureur à la moindre leuer d'espérance d'amélioration de son sort, car la tyrannie de leurs maîtres, qui les a portés à ces excès, ne finira jamais. Ceux qui ont refusé l'Amnistie générale qu'on leur a offerte, l'on faite dans l'espérance que leurs Enfants jouiroient des fruits des efforts de leurs pères qui comme ils prevoyent bient (!) doivent sans doute périr tous“. Octavianus Bârlea, *Ex historia romana: Ioannes Bob episcopus Fagarasiensis (1783—1830)*, Frankfurt/Main, p. 313—314.

⁴⁹ Titlul observațiilor sale : *Bemerkungen über die in Siebenbürgen anno 1784 geweste Rebellion des Wallachischen Volks woher die Grundursachen gesucht werden können, und wie in Zukunft derley Ausschweifungen besser gesteuert werden könnten*, Ileana Bozac, *O relatare contemporană străină privind cauzele răscoalei lui Horea*. În „Lucrări științifice“-Istorie-Științe sociale-Pedagogie, ale Institutului Pedagogic din Oradea, 1971, p. 58—64. Am utilizat aci și textul însuși pe care l-am avut la dispoziție în fotocopie din bunăvoința autoarei.

⁵⁰ „...und den grausam bedrückten Wallachen aus der bisherigen Slavery zu setzen, würde ein heilsames Mittel seyn ihn besser denken zu lernen“.

Propune apoi și el adunarea satelor sau caselor risipite prin munți. Insinuînd și el asupra rolului pe care l-au avut preoții în răscoală, propune ca de la episcopi să se pretindă un preot mai instruit, mai educat, întreg clerul să fie îndemnat să poarte veșminte preoțești, ca să se deosebească de țărani.

În ce privește administrația, comitatelor să li se dea mai mare autoritate asupra domnilor pămîntești, căci înaltele ordine nu pot fi aplicate din pricina domnilor și astfel țăranul nu poate spera nici în cele mai grele situații nici un ajutor și nici o dreptate împotriva marilor și micilor săi tirani. Dregătorii comitatului, juzii nobililor, comisarii să locuiască în comitate, să acorde mai mare atenție țăranilor în procesele lor. Atît domnul pămîntesc cît și dregătorul comitatului sînt unguri, nu privesc cu ochi buni pe români, îi tratează nu ca supuși domnului lor, îi socotesc doar sclavii lui ⁵¹. Răscoala țăranilor români a acutizat la maxim îndîrjirea împotriva ungarilor, încît acum ei vreau să distrugă totul. Dar cum nici unul din neamul lui nu e luat în slujbă la comitat, lucru recomandabil fără îndoială, țăranul român nu poate spera mare ajutor nici de la comitat. Satele românești în genere nu au notar sau scrib. Și deși de la țăran se pretinde mereu cît timp mai are ceva, nimeni nu ține exact evidența dărilor și obligațiilor sale, nimeni nu-i spune cu ce este dator. Ar fi bine ca satele să aibă notar, cele mai mici cite două unul.

Trebuie controlat mai atent cum sînt respectate ordinele preaînalte. Domnii pămîntești țin doar cu forța, împotriva acestor ordine, fără nici un contract sau învoială iobagi. Țăranii au luat cunoștință de ele, dar dacă cer punerea lor în practică sînt tratați cu bătăi și cu fiare.

Țăranul, mai ales cel român să fie dezarmat. Ceea ce a cauzat răscoala țărănească socotește că este cunoscut. Și se citește, evident, și din motivarea propunerilor sale. La baza ei stă neîndoielnic insuportabila asupraire a domnilor pămîntești și a organelor lor private sau publice, asuprairea poporului român însuși. Vederi pe care le nutreau desigur mulți ofițeri. Am putut vedea doar opiniile categorice în această privință ale Comandamentului general însuși.

ȘI O OPINIE ROMÂNEASCĂ : A VICARULUI IOAN POPOVICI

Vicarul Ioan Popovici, protopopol Hondolului, comunică și el cu data de 3 ianuarie (probabil după stilul vechi, corespunzînd cu 14 ianuarie) Comisiei raționamentele sale. Le recomandă ca unul care — după propriile cuvinte — „știe, aude, înțelege și cunoaște gîndurile cele înstreinate dintre iobagi și neamul nemeșesc, pe care le-a pus la inima sa“. Își supune propunerile „nu din vreun alt gînd, ci numai fiind și el

⁵¹ Der Grundherr sowohl als die Comitats Beamte sind Ungarn, diese scheinen der wallachischen Nation nicht gut zu seyn, und betrachten selbe nicht als Unterthanen des Herrn, dem sye ebenfalls gehören, sondern glauben, an Ihnen Sklaven zu haben...

de neamul românesc, între dînşii aicea născut și crescut, iar clerului fiindu-i de zece ani vicarăș, bine a aflat și priceput toată statornicia lor“. „Pricina acestii întîmplate vrăjbi între neamul rumănesc iobăgesc și neamul nemeșesc“, a pagubelor, stricărilor și vărsării de sînge, socotește că vine : 1. Din facerea caselor prin păduri, prin văi, pe dealuri. 2. Din nemergerea acestora și a altora la biserică. 3. Din asupritele și fără nici o milă slujbe domnești. 4. Din apărarea de către domnii nemeși a furilor, ucigașilor și făcătorilor de rele, de moarte și de alte pedepse. 5. Din amestecarea și umblarea acestora în țara ungurească, în comitatul Aradului. 6. Din neînvățătura preoților, că n-au avut unde învăța.

Drept „îndreptare“ propune :

1. Omul cel drept să nu moară împreună cu cel rău, că sîngele dreptului strigă la cer.

2. Să nu se facă pagubă înălțatei împărății prin multa moarte a vinovaților oameni.

3. Domni, nemeși să-și poată afla și întoarce uneltele furate sau pierdute.

Iar „ca să se facă vecinică așezare și întemeiere acestui principat spre dobînda înaltei împărății“ a aflat de bine să propună :

1. „După ce se vor așeza cătane în toate satele unde au fost oameni mai de nimica și în casele cele afară din sat, să-i adune pe toți în sat“ și fără știrea tistului cătănesc (ofițerului) să nu le îngăduiască să iese din sat.

2. „Să se facă cercetare sat de sat, căutînd de la cine anume s-ar fi îndemnat la această rebelie, și care ce au luat, și cine au mai fost din satul lor, și cine din satele vecine, și la ucidere cine au îndemnat, cine au ucis anume“.

3. Să fie prinși corifeii și pedepsiți „după pravilă“.

4. Iobagilor (obajlor) să li se rînduiască zile hotărîte („terminăluite“) de slujbe. El socotește a fi drept ca domnul pămîntului să-i facă 2 zile cu mîncare, 2 zile să fie ale lor ca să-și hrănească și îmbrace casa, 2 zile (să le rămînă), să-și poată face slujba și dajdia împărătească. A șaptea zi (să o dea) lui Dumnezeu.

5. „Pe marginea principatului“... „de la Caransebeș pînă la Crișu Negru să se facă o linie de sate militare statornice mari, care să păzească acele locuri de trecerea hoților din țara aceasta în țara ungurească și în provincia Bradului în comitatul Zarand să se facă 2 sate mari de militari, și în districtu Hațegului la margine să se facă“.

6. „Pe sama rumănească școala la multe locuri să se facă, unde copiii legea și poruncile lui Dumnezeu să poată învăța... a cunoaște pe Dumnezeu și pe înălțatul împărat, și pe toate domniile rînduite de la înălțata împărăție, și dascălii acestor școale să trăiască din veniturile care li să va rîndui de la pruncii care or învăța, scutindu-să de la înălțata împărăție de toată greotatea și de bir“.

7. „Anume de sama celor ce să preoțesc să se facă școală la loc rînduit, unde să învețe bine toată rînduiala și slujba bisericească și politie, precum și sfînta scriptură preoților cuviincioasă, și acest dascăl dacă să va milostivi înălțatul împărat, ca din mila împărătească să poată trăi“.

8. „Cliric sau preot, sau alt slujitor bisericesc, om strein să nu să primească, că aceștia pururea la patria lor gîndind, nice un folos țării nu fac, numai zavistie și tulburări“.

9. Să fie siliți oamenii a merge la biserică.

10. „Toate ofițiile supt neiertat canon de primirea cinstilor să se oprească, că acestea mare sminteală aduc și mortificații (asupriri) nimărui cu nice un chip să nu să facă și tot omul dreptatea ce i să cuvine să aibă“.

11. „Numele olah tolvai de tot să să contenească și oprească fiindcă greu iaste omului nevinovat a-l răbda“⁵².

Propunerile vicarului prin generalul Geneyne au ajuns și în mîinile împăratului, care le-a reținut⁵³.

Raționamentele vicarului, cum vedem, au și asemănări cu cele oficiale sau nobiliare. Dar au și evidente deosebiri. Cauzele răscoalei le vede și în risipirea caselor, sustragerea de la pedeapsă de către nobili a furilor și ucigașilor, comunicarea țăranilor de aici cu cei din Ungaria, lipsa de învățatură a preoților, nefrecventarea bisericii. Dar și în asupritoarele și nemiloasele slujbe domnești, vede deci și cauza esențială. Și lipsei de învățatură a preoților îi vede cauza în lipsa de școală unde să învețe. Drept remedii propune ca domnia să-și poată recupera cele pierdute, dar să nu fie pedepsiți și cei nevinovați, să nu se facă pagubă împărăției prin moartea a prea mulți vinovați. Nobilimea deci să-și recîștige lucrurile, dar pedepsele să fie drepte și condamnările la moarte cît mai reduse. Și pentru asigurarea liniștii, propunerile sale unele concună cu cele oficiale sau nobiliare : să se așeze miliție în toate satele, să se facă controlul circulației supușilor, să se cerceteze cine au fost ațîțătorii, ucigașii, să fie prinși și pedepsiți corifeii, să se instituie pe margini cordoane militare de pază, să nu fie permise fețe bisericești străine, să fie siliți oamenii a merge la biserică. Dar are și propuneri deosebite. Să se reglementeze slujba iobăgească stabilindu-se pentru stăpîni numai la 2 zile pe săptămîină și cu mîncare, deci la mai puțin decît prevedeau și proiectele de reglementare urbană, să se ridice școli pentru români în cît mai multe locuri, cu dascăli întreținuți pe socoteala școlărilor, dar scutiți de sarcinile publice, să se ridice teologie pentru preoți cu dascăli plătiți de stat. Și încă două propuneri deosebite : toate dregătoriile să fie oprite, sub grea pedeapsă, să primească cinste și de la orice ingerințe, și să se elimine cu totul, ca jignitor, numele de olah tolvai (hoț de român).

Răscoala e condamabilă, conducătorii vrednici de osîndă, dar ea este explicabilă, iar relele care au pornit-o trebuiesc remediate, mai ales robota domnească trebuie redusă — e în esență opinia vicarului.

⁵² Arh. Comisiei, textul românesc, II, 635—640. Traducerea germană, II, 642—647. Ad. nr. 320.

⁵³ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 399.

O ATITUDINE LUMINISTĂ

În contrast flagrant cu cel nobiliar, iată și un limbaj asemănător cu cel al generalilor imperiali, cu cel care ne întâmpină și pînă aci în textele citate. Un limbaj osîndind categoric șerbia. Dintr-o scrisoare din 27 septembrie 1784 : „Șerbie, sclavie, iobăgie, servitute veșnică (*Leibeigenschaft, Sklaverey, Jobbägyschafft, ewige Knechtschaft*) sau oricum se va fi numind acest produs al tiraniei, comerțul cu oameni se mai practică încă în unele părți al Europei și în acest ultim sfert al secolului XVIII, spre ruina țării. În țările germane ereditare ale Casei de Austria o stîrpișe marele prețuitor de oameni ; dar munca de patru ani a unui Hercule n-a fost în stare să curețe țările ereditare ungare de această miasmă de tiranie“. Ce va gîndi posteritatea cînd în conscripție va găsi într-o rubrică calificativul de iobag sau supus ereditar (*Jobbágy oder Erblicher Unterthan*) ?

„Popor nefericit ! Înșelarea ta neconținută te va scoate pînă la urmă din răbdări ... tu totdeauna ești înșelat, în timp ce furia fericiților făuritori ai lanțurilor tale întotdeauna triumfă. În jurul tău, în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Galiția vezi numai fiii ai libertății și tu porți lanțuri grele, fie că ești ungar, secui, sas sau român. 208 zile de robotă cu brațele, chiar dacă ai și numai un sfert de sesie. Dacă pe lingă aceasta se mai vede și felul cum ești tratat, vai de lume“.

„Ți se cere hărnicie și ți se tăgăduiește proprietatea asupra pămîntului. Trebuie să-ți construiești locuința, să-ți ridici clădiri gospodărești durabile, să-ți lucrezi bine ogoarele tale și să le înconjuri cu garduri vii sau cu șanțuri, să plantezi livezi de pomi fructiferi etc., iar tiranilor tăi le rămîne totdeauna libertatea să te vîndă, pe tine sau pe copilul tău, sau să vă alunge din toate ale tale. Filantropul luminat privește scenele triste și se cutremură de urmări, îți plînge soarta ta și a patriei tale. El dorește grabnica aplicare a mijloacelor necesare de salvare. Poate singurul mijloc de preîntîmpinare a nenorocirii care amenință neîndurătoare este acum o imediată desființare a iobăgiei și a supușeniei ereditare“ și restabilirea libertății personale și a libertății de strămutare, proprietatea pămîntului și reglementarea robotelor după sistemul bănățean sau după cel legal din 1514, precum și desființarea tuturor dărilor neîntemeiate pe legile din 1514“.

„Sufletul negru de tiran, dimpotrivă, nemulțumit cu ceea ce ordonanțele superioare au stabilit pentru stăpînul de pămînt în Banat sau a fixat pentru el legea din 1514, pe nefericitul țaran, dus la disperare, îl face vinovat de încăpăținare, trîndăvie, instigare, lăcomie, nesupunere, sete de răzbunare și toate fărădelegile posibile. Nesimțitor la mizeria totală în care și-a aruncat aproapele, el nu dorește altceva decît folosirea celor mai groaznice mijloace pentru eternizarea sclaviei, a mizeriei și a decăderii patriei“.

Trecînd la problematica răscoalei, îi găsește asemănare cu cea care s-a petrecut în Anglia sub Richard al II-lea. Ca o primă provocare indică arendarea crîșmăritului din Munți. Ca o cauză generală însă gravitatea servituții. În țările ereditare ea a fost desființată, în Transilvania

și Ungaria însă din patenta din 1783 tocmai desființarea lipsea. Asupra legării de glie în Ungaria se revenise. La 1547 sub cuvînt că nimic n-a slăbit Ungaria cea înfloritoare altădată mai mult decît „asuprirea iobagilor (*oppressio colonorum*) al căror strigăt se înalță fără încetare spre fața lui Dumnezeu, ca să îndepărteze minia creatorului celui preafînt al tuturor lucrurilor și ca să-i întoarcă îndurarea spre această țară atît de încercată“, și ca să răspundă și îndemnului regal din dietă, (stările) au hotărît în unanimitate ca libertatea sârmanilor coloni supuși, luată lor în anii dinainte, din orice motiv li s-a luat, să li se dea înapoi, cei care nu mai vreau să trăiască sub stăpînirea vreunui domn sau nobil (poate mai aspru), să aibă voie să se mute altundeva.

O publicație asemănătoare ar putea restabili libertatea personală și în Transilvania. Cum să nu se revolte țaranul care vede numai libertate în jurul lui și numai el singur trebuie să poarte lanțurile dezonorante ?

Un alt motiv de servitute e lipsa proprietății. Așa supusul poate fi deposedat, alungat, el însuși poate fi vîndut sau schimbat de stăpîn cum își vinde sau schimbă boul. Ba îi răpește fiul și îl dă în schimbul unui cal de călărie. „Țăranii noștri sînt destul de săraci, dar e o minune că nu sînt și mîi săraci și mai mizeri“.

Robotele excesive, patru zile cu brațele sau trei cu vitele la săptămîină, adică 208 de zile cu brațele pe an și cînd iobagul are și numai un sfert de sesie. În timp ce în Banat de o sesie întregă face o zi cu vitele sau două cu brațele. Iar în Țara Românească și în Moldova nu prestează mai mult de 12 zile pe an. Legiuirea din 1514 însăși o stabilește la 1 zi pe săptămîină sau 52 de zile pe an, la 1553 revenindu-se la 40 de zile pe an. Și totuși în Transilvania normele stabilite succesiv, în 1714, 1742, 1747, sînt departe de aceste legiuiri.

Pedepse inumane. „Aș jigini omenirea cu descrierea lor amănunțită“ Citează doar cîteva exemple. Remarcă cu deosebire tragerea în țeapă, această „barbarie turcească“, operație după care cite unul mai trăia și cite douăzeci, treizeci de ore. Torturi, schingiuri în care monarhul luminat încearcă mereu îndreptări*.

*) *Die Hora'schen Unruhen, 1784—1785, und die Lage der Unterthanen in Siebenbürgen im allgemeinen*, presupusă a fi a secretarului gubernial Johann Theodor Hermann. Publicată, text și traducere, în I.R.H. Nar., I, p. 435—458.

VII. IANUARIE — FEBRUARIE

1. ACTIVITATEA OFICIALĂ

ÎMPĂRATUL

Împăratul merge înainte pe drumul ales de el. Nu se lasă abătut de avalanșa argumentelor nobilimii, și-a făcut părerile proprii despre originile răscoalei, vine cu remedii proprii. Nu se arată insensibil la lamentațiile nobilimii lovite, dar rămâne refractar soluțiilor ei. Pornind la reprimarea răscoalei, față de severitatea implacabilă a nobilimii a luat sensul invers, al indulgenței, amnistiei. Urmărește înainte personal, pas de pas, desfășurarea evenimentelor. E mereu la postul de comandă. Urmărește direct mișcările de trupe, acțiunea de pacificare și a țărănimii și a nobilimii, activitatea Comisiei, toate problemele interne ridicate de răscoală. Le comandă personal. Curg într-una ordinele sale personale, biletele sale de mână, directivele sale spre toate autoritățile implicate.

De 1 ianuarie adresându-se contelui Eszterházy, împăratul se arată iarăși nemulțumit, acum de cele ce apar uneori în presă despre răscoală. În presa din Pressburg (Bratislava) apar adesea lucruri absurde despre tulburările din Transilvania — îi scrie el. Să ia măsuri ca, în asemenea împrejurări, aceste ziare înainte de a ajunge la tipar să fie cenzurate și să nu permită să se publice lucruri privind problemele interne ale țării fără aprobarea prealabilă a Consiliului Locotenențial. Ceea ce să fie valabil și pentru toate celelalte ziare, de orice limbă, din Ungaria și Transilvania ¹.

În 5 ianuarie îi și transmite cancelarului Eszterházy textul comunicatului de dat în *Wiener Diarium* despre răscoala din Transilvania ².

Tot în ianuarie, adresându-se mareșalului Hadik, dispune ca după restabilirea ordinii, regimentele din Ungaria concentrate spre Transilvania să fie retrase în locurile lor de staționare dinainte. Consiliul de Război să-i indice numai care ar fi de reținut ³.

Cu data de 3 ianuarie se adresează Guvernului Transilvaniei. După ce din unele rapoarte din luna trecută reieșea că tulburările din Transilvania păreau a se calma, a luat măsuri care să ducă la liniștirea spiritorilor, atît ale stăpînitorilor, cît și ale supușilor, în special în comitatul Hunedoarei și Zarandului, unde răscoala a zdruncinat mai acut ordinea

¹ *Protocollum separatum aller Hand-Billets*, la Octavian Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horia*, Sibiu, 1944, p. 75.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

publică. Ii comunică mutarea baronului Bornemisza din funcția de comite suprem, la Tabla regească și numirea în funcția de comite suprem a lui Mihail Brukenthal. Cît pentru interogatorii și judecăți, i-au sosit numai sentințele de condamnare la moarte, nu și cele mai mici. Să se adopte însă în genere blîndețea. Atenția să se îndrepte cu deosebire în sensul restabilirii buneii înțelegeri între stăpîni și supuși și a liniștii pe totdeauna. Lui Mihail Brukenthal i-a încredințat și administrația minelor și bunurilor camerale din comitat, iar contelui Jankovich investigația neregulelor de pe domeniul Zlatnei ⁴.

În 6 ianuarie se adresează din nou mareșalului Hadik, iarăși cu privire la mișcările de trupe. Să se retragă și brigada de cavalerie din Ungaria, și trupele generalului Koppenzoller din Banat ; să rămînă însă batalionul din Timișoara. Artileria generalului Koppenzoller să se concentreze la Timișoara și să fie menținută și cea din Oradea. Se vor retrimite la locul lor și grănicerii din Transilvania și din Banat, și li se vor acorda alocațiile de hrană și echipament. Li se vor acorda recompense grănicerilor români care se vor fi distins în acțiune ⁵.

În 10 ianuarie a ajuns, în sfîrșit, vestea prinderii lui Horea și Cloșca și la urechile împăratului. Se grăbi să o comunice, scurt, fără comentarii, în aceeași zi cancelarului, contelui Palffy : „Chiar acum am primit prin curier vestea de la contele Jankovich că în Transilvania faimosul Horea împreună cu soțul (*Gespann*) său Cloșca au fost aduși prinși, ceea ce comunic Cancelariei spre luare la cunoștință“. Noua veste o comunică tot atunci și contelui Pergen ⁶.

În aceeași zi adresează apoi un lung mesaj contelui Jankovich. I se arată obligat pentru noua veste și pentru imaginile celor doi prinși. Ii arată marea sa mulțumire de rapoartele lui din Arad și din Deva : s-a convins cu plăcere că în alegerea persoanei sale pentru această importantă investigație nu s-a înșelat deloc. Comisarul și-a însușit pe deplin spiritul și adevărul lui gînd din sarcinile pe care i le-a dat, precum și principiile sale privind binele comun. Îl invită prin urmare să nu se lase tîrît pe căi greșite, pentru a putea descoperi adevărul din temelii, a pune capăt abuzurilor și a restabili durabil liniștea și ordinea. Spiritele nobilimii transilvane sînt în așa măsură îndirjite și atît de pornite spre asprime și împilare — scrie el — încît cu siguranță, sub toate pretextele posibile, va inventa noi pericole și chiar și cele mai nevinovate fapte ale poporului român le va prezenta ca fiind cele mai primejdioase răzvrătiri. Ba prin spionări, anchete, arestări va insinua că supușii vor să emigreze, să-și părăsească casele, să se dedea la noi neșupuneri. Și toate acestea numai pentru a sili puterea militară să tolereze bunul plac al dregătorilor comitatului și răzbunarea posesorilor, recuperarea pagubelor suferite chiar și de la nevinovați. Să introducă noul urbaniu și desființarea ordonată de atîta timp a iobagionatului, în sensul ca fiecare să fie considerat, în persoana sa și a copiilor săi om

⁴ Copie în Arh. Comisiei, I, 1046—1050. Propunerile cancelarului Eszterházi din 20 decembrie în acest sens v. Arh. Canc. aul. Trans., 15578/784.

⁵ Beu, *op. cit.*, p. 76.

⁶ *Ibidem*, p. 76—77.

liber în toate acțiunile sale și ca orice alte dări și obligații, fie ele sub orice nume sau titlu, să fie desființate prin urbariu, prezentînd aceasta supușilor, cum se și cuvine, ca o ușurare pentru ei. Să lămurească în același timp atît pe dregătorii comitatului, cît și pe supuși că el, în-păratul, va pretinde cu fermitate împlinirea tuturor acestora.

Toate lipsurile — continuă el — dregătorii provinciali, camerali și minieri se vor strădui să le ascundă, să le tăinuiască, pentru ca el, comisarul, să nu pătrundă la adevărata rădăcină a răului. Așteaptă de la priceperea și onestitatea lui să nu neglijeze nimic pentru a ajunge la adevărul curat, informîndu-l fără vreo considerație la persoana cuiva. Comisarul poate fi sigur că din partea lui îl va sprijini în toate și-i va recunoaște întotdeauna cu mulțumiri serviciile. Să nu se grăbească deci, să-și ia timpul necesar pentru stabilirea lucrurilor în toate locurile, și cu deosebire în domeniul Zlatnei.

Cît privește pe infractori, unii din ei pot fi priviți drept autorii întregii dezordini, cum sînt Horea și Cloșca. „În privința lor în orice caz trebuie să se dea un exemplu convingător, și așa fel regizat ca acești răufăcători să fie purtați nu numai printr-una, ci prin mai multe localități, pe unde și-au săvîrșit cele mai mari ticăloșii, și arătați poporului de rînd și complicilor de ei amăgiți ca o înspăimîntătoare pildă, și apoi la o zi dinainte anunțată să fie executați într-un chip spectacular, într-un loc capital, unde să se poată strînge un număr cît mai mare de supuși, și unde sînt și cele mai neastîmpărate capete. Execuția să se facă în diferite locuri (!)⁷ și sub autoritatea Comisiei, ca supușii să vadă și să fie convinși, că aceasta e într-adevăr voința mea și nu numai a Guvernului sau a dregătorilor comitatului“⁸.

Personal, sau prin militari comisarul să facă pe locuitori bine să înțeleagă că de militarizarea și încadrarea lor în militia de graniță nu poate fi vorba. Cel mult cei care personal și-au atras ura stăpînilor lor, prin maltratarea soțiilor și copiilor lor, vor fi repartizați regimentelor de graniță românești sau vor fi trecuți cu femeii și copii în Banatul timișan, căci e de prevăzut că asemenea oameni nu vor putea viețui împreună în același sat.

Și iarăși, să nu înceteze a lega de suflet tuturor dregătorilor și domnilor pămîntești buna înțelegere și blîndețea, renunțarea la orice neîn-

⁷ Aci o vădită inadvertență în text după ce împăratul a dispus execuția într-un loc capital. E vreo omisiune a copistului sau editorului în text? Trebuie înțeles în fața satelor, așa cum s-a și făcut.

⁸ „An diesem muss allerdings ein erspiegelndes Beyspiel gegeben, solches aber dergestalten eingeleitet werden, dass nicht in einem, sondern in mehreren Orten diese Bösewicher, wo sie ihre grösste Schandthaten ausgeübt haben, herum geführt, dem gemeinen Volk u. ihren verführten Mitschuldigen zum Schreckenden Beyspiel dargestellet un nachher an einem zu verkündenten Tag in einem Haupt Orte, wo der grösste Zusammenfluss von Unterthanen seyn kann, u. wo die unruhigsten Köpfe annach sind, auf eine erspiegelnde Art diese hingerichtet werden. Diese Hinrichtung muss auch unter der Autorität der Commission in verschiedenen Orten geschehen, damit die Unterthanen sehen, u. überführet werden, dass dieses mein ernstlicher Wille. u. nicht jener allein des Gubernii oder der Komitats Beamten sey“, *Beu, op. cit.*, p. 78—79.

credere de prisos, în interesul siguranței lor proprii, părăsirea gândului și temerii că la primăvară focul va izbucni din nou, întreținând de-o parte frica și ura, de cealaltă preocuparea pentru viitoarea reizbucnire.

Să-l preocupe și buna selecționare a aparatului funcționăresc al comitatelor, și mai ales al comitatelor Hunedoara și Alba. Pentru a tempera ura națională — repetă — ar fi binevenită numirea de dregători sași în comitate. Consideră bune dispozițiile pentru împrăștierea nobilimii insurgente, care s-a ridicat împotriva voinței sale și a oricărui ordin⁹.

În același sens și în aceeași zi de 10 ianuarie îi scrie și cancelarului Palffy. În comitatul Hunedoarei și Zarandului se va introduce de îndată urbariul, așa ca fiecare om să se convingă de intrarea lui în vigoare și că aceasta e voința hotărîtă a împăratului. Întrucît nobilii, care contrar ordinelor sale s-au strîns și au rămas adunați, constituindu-se într-un fel de banderii, spre a se aproviziona pe ei și caii lor au săvîrșit excese, pedepșind prin aceasta mai sensibil tocmai regiunile care au rămas liniștite, dispune ca orice naturale sau furaje luate de la supuși, în comitatele din Ungaria să fie rebonificate din „fondul lor domestic“ (*Domestical Fundo*), în cele din Transilvania din „casa provincială“ (*Provincial Cassa*). La Tabla continuă a comitatului Hunedoara să numească oameni potriviți pentru restabilirea liniștii contele Jankovich în înțelegere cu consilierul gubernial Brukenthal¹⁰.

Sub impresia noii vești a prinderii lui Horea și Cloșca desigur a comutat împăratul, în aceeași zi de 10 ianuarie, pedepsele capitale ale celor condamnați de comitatul Arad în pedepse mai mici, temporare¹¹.

Împăratul în decretul său adresat comitelui suprem al comitatului a socotit să comute aceste *poenas intemporaneas* în pedepse mai ușoare. Anume pe a lui Ion Lupenci în trei ani lucrări publice la Timișoara, pe ale lui Rusan Ardelean, Stăniș sau Ribița Urs și Alexe Atanasie din Petriș, Avram Aranyos și Gheorghe Brănișcan din Săvîrșin la un an lucrări publice. Iar ceilalți să fie pedepsiți fie cu un an carceră cerute de asemeni în lucrări publice, fie cu cîte 60 de bîte sau cu mai puține, după mărimea delictului. Mai întîi să-i clasifice și apoi să le aplice pedepsele hotărîte. Pentru cei șase pedeapsa să se pună în aplicare. Pentru ceilalți însă să rînduiască spre judecare delegarea de oameni din comitat care nici ei n-au fost păgubiți și nici nu sînt în vreun fel legați de cei păgubiți, sau dacă în comitat nu s-ar găsi, să rînduiască din comitatele vecine, ca aceștia să-i claseze și să-i pedepsească cu una sau alta din pedepsele indicate, cu arest de un an, cu 60 de bîte sau mai puține. Și aceasta să se execute în răstimp de șase săptămîni, în care să li se aplice și pedeapsa, să fie lăsați și acasă¹².

În biletul din 14 ianuarie, adresat mareșalului Hadik, împăratul dispune remunerarea din casa camerală a țăranilor care au prins pe

⁹ *Ibidem*, p. 77—80.

¹⁰ *Ibidem*, p. 80—81.

¹¹ Arh. Comisiei, nr. 539.

¹² Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 161—162.

Horea și Cloșca cu 600 de ducați, împărțiți între ei. Soldații care au sprijinit prinderea și i-au preluat nu pot avea vreo pretenție asupra premiului. Le acordă totuși locotenenților Vajda și Jeney câte 50 de ducați, subofițerilor câte 3, fruntașului și soldaților câte 2 ducați. Pădurarului Meltzer să i se plătească o remunerație de 100 de ducați, iar cei șapte țărani să fie declarați țărani liberi. Vicecolonelului Kray, pentru abilitatea dovedită să-i comunice mulțumirea și gratitudinea sa. Întrucît s-ar putea ca la această acțiune să fi contribuit direct sau indirect și alții, vicecolonelul Kray să fie întrebat prin Comandamentul general cine anume, ca să poată fi remunerați și ei ¹³.

În același sens scrie în aceeași zi și cancelarului Palffy, adăugind că favoarea acordată celor șapte țărani să se extindă și asupra urmașilor lor. Ei vor fi eliberați de toate obligațiile lor domeniiale (*von allen obrigkeitlichen Schuldikeiten loszumachen*), care vor fi răscumpărate de către erariu (Tezaurariat) ¹⁴.

În raportul său din 7 ianuarie vicecolonelul Kray atribuia meritul prinderii lui Horea și Cloșca iarăși locuitorilor din Rîu Mare și armatei deopotrivă. Fără ajutorul țăranilor armata cu greu ar fi putut să dea de urmele lor pe zăpadă și frig. Au colaborat 2 ofițeri și 159 soldați, cavalerie și infanterie. Dintre țărani s-au distins cu deosebire cei doi gornici din Rîu Mare. Ei au fost șapte oameni, dar se pare au fost mai mulți care au colaborat. Recomandă ca unul din premiile pentru cei doi căpitani să fie acordat soldaților ¹⁵.

Hotărîrea împăratului însă e luată; premiul de 600 de ducați pentru prinderea lui Horea și Cloșca să-i primească numai țăranii. Armata care numai a sprijinit acțiunea și a preluat pe cei doi nu poate avea nici o pretenție la parte. Acordă deosebit însă celor doi locotenenți, Vajda și Jeney, fiecăruia câte 50 de ducați, fiecărui subofițer câte 3 ducați, fiecărui fruntaș și soldat simplu câte 2 ducați din casieria militară. Vicecolonelului Kray îi adresează prea înalta sa mulțumire și grațitudine pentru iscusința sa în această acțiune, iar pădurarului Meltzer îi acordă 100 de ducați prin Cancelaria aulică ungaro-transilvană. Cei șapte țărani sînt declarați țărani liberi. Și cum s-ar putea ca pe lângă aceștia să fi fost folositori și alții în această acțiune, vicecolonelul Kray să afle cine a mai dat ajutor, a mai contribuit direct sau indirect la aceasta, ca să fie recompensați după merit ¹⁶.

Iar un alt act al Cancelariei, din 17 ianuarie, lămurește că împăratul a dispus ca cei șapte țărani să fie declarați liberi în sensul că vor fi eliberați de orice obligație domeniială și, cum erau supuși camerali, de toate obligațiile față de Cameră sau de domeniul cameral, atît ei cît și urmașii lor să fie numărați între oamenii liberi și tratați mereu ca atare ¹⁷.

În aceeași zi de 17 comunică Cancelaria recompensarea de către împărat pentru prinderea lui Ursu Uibaru, hotărînd protopopului din

¹³ Beu, *op. cit.*, p. 81—82.

¹⁴ *Ibidem*, p. 82.

¹⁵ Acte vieneze, IV, 60.

¹⁶ *Ibidem*, III, 77.

¹⁷ *Ibidem*, 80.

Abrud Iosif Adamovici, care și cu alte prilejuri a dovedit bun comportament, o medalie de aur și 30 de ducați, iar țăranilor din Lupșa care l-au prins 70 de ducați din casieria Tezaurariatului transilvan¹⁸. Și apoi hotărârile imperiale fac circuitul autorităților interesate.

Contelui Pergen, îi atrage atenția în 14 ianuarie asupra lui Popersky, cunoscut lui, contelui. El va trebui să sosească din nou la Viena. Să ia măsurile necesare ca să fie nu numai cu grijă supravegheat, ci și imediat arestat¹⁹.

Ceea ce comunică la aceeași dată și contelui Palffy. După informații sigure, un anumit Popersky, cunoscut Cancelariei în urma ordinului imperial din 23 octombrie anul trecut ca un om foarte primejdios, care în acest moment se găsește în Moldova și Țara Românească și intenționează să vină din nou în țările austriece. Să ordone comitatelor din Ungaria și Transilvania nu numai să-l supravegheze în mod deosebit, dar să-l și aresteze pe loc și să-l predea autorității militare celei mai apropiate pentru a-l escorta la Viena²⁰.

Data de 14 ianuarie o poartă și observațiile împăratului la remediile propuse de Tezaurariat, fiind cu totul de altă părere decât Cancelaria. Casele răzlețe din regiunile de munte nu pot fi concentrate în sate. Aceasta ar fi în defavoarea agriculturii și creșterii vitelor. E avantajos ca omul să-și aibă pământurile de cultură și de hrană a vitelor în jurul casei. Și după dizlocările de trupe rămân suficiente și pentru regiunile de munte. Instalarea de trupe în fiecare localitate ar îngreuna și subzistența lor și mineritul. De tăiere de păduri nu e nevoie decât în preajma drumurilor mari, umblate, și acelea în măsuri indicate, căci pădurea e tot atât de neapărat trebuitoare și pentru minerit. Pentru tulburările de pe domeniul Zlatnei ale cărei plîngeri n-au fost niciodată remediate trebuie pedepsiți numai românii? E de neconceput ca numai pentru că la un târg s-a iscat un foc pentru arestarea unuia care a fost petiționar la Viena, să se interzică târgurile în tot timpul, oprind circulația și schimbul de mărfuri între șes și munte. Părerea sa e că „în cele din urmă trebuie uitate numele tuturor celor implicați în răscoală, care încep acum să se potolească, în loc să se întocmească liste de răsculați, care duc la întreținerea urii, dușmăniei și îndoielii, ba mai mult, prilejuind înscrierea în aceste liste a unor nevinovați“. Acesta e modul său de a gândi, acestea sînt principiile sale, exprimate în repetate rînduri. Îl miră faptul că Tezaurariatul și Cancelaria au luat de bune mijloacele preconizate. Se va înștiința și Guvernul și Tezaurariatul de părerile sale²¹.

La 18 ianuarie, în Transilvania liniștea fiind restabilită, să se trimită Guvernului ordinul de a relua și continua conscripția urbarială pretutindeni²² — decide împăratul. Ordin Guvernului Transilvaniei. Notă a generalului Hadik, ordin Comandamentului general al Transil-

¹⁸ *Ibidem*, 83.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Canc. aul. Trans., 142/785.

²² Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 2441.

vaniei în același sens²³. Reglementarea urbarială e mereu în atenția sa.

Dar deși liniștea a fost restabilită — se adresează în 24 ianuarie generalului Broione — vor trebui luate totuși măsuri militare care să prevină orice răscoală posibilă în viitor. Măsurile care au fost luate în Ungaria se potrivesc și în Transilvania, să înainteze deci un plan similar și pentru Transilvania, ținând seama de trupele existente acolo, anume 4 batalioane de cîmp, 2 de garnizoană, 7 de grenadieri, apoi 3 divizioane de dragoni, 4 de husari și 4 (batalioane) de grăniceri infanteriști. Un plan similar îi va prezenta și Consiliul de război²⁴.

Împăratul nu pierde din vedere, firește nici nobilimea insurgentă. După cum comunică la 25 ianuarie Consiliul de război, ordonă din nou armatei sale comportamentul necesar atît față de supuși cît și față de nobili. Trebuie ținut sub observație nu numai poporul român, ci cu deosebire nobilimea maghiară și națiunea secuiască, ca nu cumva să se adune iarăși în cete sub pretextul apărării față de români, să nu se înarmeze. Asemenea adunări în cete trebuie împrăștiate numaidecît. Deasemeni se va face totul pentru a da uitării cele întîmplute între domni și supuși, ca să se întoarcă fiecare la ale sale²⁵.

O serie întregă de măsuri militare de luat pentru a preîntîmpina vreo eventuală răscoală în viitor adresează la 3 februarie mareșalului Hadik. Trupele existente și dislocările care se produc să fie indicate pe hartă și pe tabelele de marș. În fiecare comitat, unde e sediul Tablei și se țin „congregațiile“ (adunările nobilimii comitatului) să fie comandat cîte un căpitan, de cavalerie sau de infanterie, unul sau doi subofițeri cu 12 soldați, care vor sta la îndemîna comiților supremi. Căpitani vor primi ordine secrete identice cu cele pentru Ungaria, dar motivate numai cu securitatea generală a țării. Dacă ar izbucni tulburări, toate trupele de cîmp împreună cu regimentul secuiesc de husari să fie concentrate la sediile congregațiilor comitatelor, iar infanteria de graniță la statul major ofițeresc. Și toate acestea le va ordona Comandamentul general după împrejurări, fără să mai aștepte ordin special. Hărți, ordine de marș, prevederi pentru deplasarea, aprovizionarea trupelor sînt necesare. O hartă cu toate trecătorile principale din Transilvania în Țara Românească și Moldova, pentru a se așeza în fiecare din locurile respective cîte o companie de grăniceri, lăsîndu-se la aprecierea Comandamentului dacă trebuie ocupate și potecile dintre trecători. Escadroanele de husari secui vor avea cîte 100 de cai. Comandamentul general va aprecia și cînd să fie concentrați cei concediați și cînd să fie demobilizați. El va aprecia și necesitățile de deplasare a trupelor, de a mări sau micșora numărul lor, dintr-un comitat sau altul. În tot cazul să nu rămîină nici un comitat fără trupe sau fără măcar un escadron de cavalerie. Infanteria grănicerească destinată să ocupe trecătorile spre Moldova și Țara Românească poate servi și de rezervă utilizabilă după necesități. Despre dislocările și mișcările de trupe va fi încunoștințat totdeauna și Comandamentul general din Ungaria, ca să poată colabora și lua măsuri împreună în caz că

²³ Canc. aul. Trans., 614 785, 616/785.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Acte vieneze, III, 91.

ar mai izbucni neorînduielei în Transilvania. Va fi informat mereu și Consiliul de război pentru a se putea pune de acord cu Cancelaria Aulică ²⁶.

În același sens informează împăratul, în aceeași zi și pe contele Palfy : pentru siguranța țării în fiecare sediu de comitat să se plaseze un mic detașament militar care să stea la dispoziție comitatului etc. ²⁷.

Pentru paza și asigurarea ochilor împotriva răsculațiilor din Transilvania, împăratul în ianuarie a dispus trimiterea acolo a vicepreședintelui camerei aulice Iosif Majlath ²⁸.

În 4 februarie împăratul cere cancelarului să facă propuneri cum ar trebui gratificat vicecomitele comitatului Bihor, Beöthy pentru zelul și bunele sale servicii din acest timp.

În 7 februarie emite iarăși cineva bilete de mînă, nu mai puține de cinci într-o zi. Scrie lung contelui Jankovich. Așteaptă să afle și rezultatul ascultării corifeilor, precum și al cercetărilor privind plîngerile din domeniul Zlatnei și măsurile luate de către Comisie pentru remedierea lor. Ține iarăși să fie publicată și introdusă reglementarea urbarială în comitatul Albei, convingînd și pe domnii pămîntești și pe supuși de voința sa nestrămutată de a urmări personal ca această reglementare să fie observată întocmai ; despre ceea ce a pus în cunoștință prin Cancelarie și Guvernul.

O altă grijă a Comisiei să fie reîntoarcerea la casele lor cît mai curînd posibil a celor care mai rătăcesc prin păduri și prin munți. Cum motivul părăsirii căminului lor nu vine din vreun spirit de revoltă, ci mai curînd din teamă, aceasta se poate risipi comunicîndu-le fie prin vecini, fie prin arestații eliberați, fie promițîndu-le într-o formă vrednică de încredere, de către autoritățile comitatului prin intermediul armatei, că pot să se întoarcă fără nici o teamă. Va avea apoi grijă ca nici un om să nu mai fie, nici sub alte pretexte, arestat sau molestat de către stăpîni sau dregătorii comitatului. Acestea vor fi observate cu strictețe pentru a putea readuce pe oameni și a alunga ura din inimile lor. Ceea ce e cu atît mai necesar acum, la apropierea primăverii, cînd timpul se va îmbunătăți și drumurile vor fi mai deschise pentru emigrare, și va trebui să curgă și munca cîmpului.

Împăratul recunoaște pe deplin greutatea întreprinderii de a reconcilia pe domnii pămîntești cu supușii și de a elimina din inimile lor îndîrjite și spiritele lor înfierbîntate ura religioasă și națională exacerbată de răscoală. Totuși acest scop final trebuie să preocupe neobosit pe orice patriot iubitor de dreptate. El, împăratul, în acest sens va proceda în chipul cel mai sever, împotriva oricui, fie el supus, domn sau dregător care ar neglija aceasta, sau îi va sta împotriva. Comisarul se va strădui să le impregneze, pe toate căile și cu toate mijloacele posibile, sufletele cu acest fel de a gîndi.

Presupune că celor care au prins pe Horea și Cloșca li s-a plătit suma, ceea ce a ordonat demult prin Cancelarie și Consiliul de război,

²⁶ Beu, *op. cit.*, p. 83—86.

²⁷ *Ibidem*, p. 86. Cf. și Acte vieneze, IV, nr. 38.

²⁸ Arh. St. Cluj, Protocolul *Ad VII-mum Rei Cameralis Marmaticae Epocham*, p. 112.

ca și ajutorul pentru nobilii cu totul lipsiți de mijloace, ceea ce n-ar fi trebuit să fie târăgănat mereu de către Guvern și Cancelarie. Îi lasă în grijă ca foarte importantă și buna numire a funcționarilor, mai ales în cele două comitate, și a funcționarilor economici în domeniul cameral al Zlatnei, de ceea ce depinde liniștea acestei regiuni întregi²⁹.

În același sens îi scrie și baronului Brukenthal. În vederea restabilirii liniștei depline, îi trimite în copie ordinul adresat contelui Jankovich, din care va cunoaște întocmai raționamentele sale și dispozițiile de urmat. Îi pune în vedere ca pe una din cele mai de seamă reglementarea urbarială, pe care să o pună numaidecât în lucru. Și iarăși, o preocupare esențială a Guvernului să fie revenirea celor fugiți și înlăturarea oricărei temeri că la primăvară ar izbucni noi tulburări³⁰.

Ordinul dat contelui Jankovich îl comunică și generalului Fabris, dar cu dispoziții militare. Reîntoarcerea în Ungaria a trupelor concentrate în Transilvania, cu excepția numai a batalionului Samuil Gyulay, nu e o dispoziție de interes militar, ci o socotește adevăratul și unicul mijloc pentru a risipi teama supușilor de noi prigoniri, arestări, violențe, dar și de a îngrijora pe domnii pămîntești și pe dregătorii comitatelor, care nemaiavind alături armată în număr atît de mare, să fie mai indulgenți cu supușii. Întoarcerea acasă a tuturor trebuie să fie preocuparea atît a armatei cît și a autorităților civile. Adunarea nobililor și constituirea lor în banderii împreună cu slujitorimea lor e împotriva oricărei ordini și un fapt atît de îngrijorător încît va avea toată grija să o oprească. De aceea consideră că trebuie sancționată și comportarea comandantului cetății Alba Iulia care, fără îngăduința Comandamentului general, a distribuit arme și muniție nobilimii. Detașamentului militar care a cooperat la prinderea lui Crișan să i se acorde și lui aceeași remunerație ca și celui care a cooperat la prinderea lui Horea și Cloșca. Și aceeași dispoziție: să se facă totul pentru a înlătura credința că la primăvară ar putea izbucni o nouă răscoală³¹.

Toate aceste dispoziții împăratul le comunică și contelui Palffy și mareșalului Hadik cu aceeași dată³².

Ajutorarea nobilimii lipsite de mijloace de existență, de care vorbește în biletul său adresat contelui Jankovich, împăratul o ordonase într-adevăr mai înainte. Cancelaria încă în 10 ianuarie înainta împăratului plîngerea acum a 123 de persoane nobiliare și libere din Zarand, devastate de toată averea lor și rămase în mizerie. După ce le-au fost omorîți de către români soțiile, soții, copiii, părinții, iar ei au fost lăsați în viață numai cu condiția să treacă la legea grecească neunită — se plîng ei — au petrecut cinci săptămîni în aspră robie, din care eliberați fiind de armată au fost aduși la Deva, unde au trăit în cea mai mare lipsă și mizerie. În această stare au solicitat ajutorul Guvernului, din casa provincială. Dar ajutorul acesta li s-a promis numai cu condiția ca dregătorii comitatului să chezășuiască restituirea. Ceea ce aceia n-au putut

²⁹ Beu, *op. cit.*, p. 87—88.

³⁰ *Ibidem*, p. 89.

³¹ *Ibidem*, p. 90—91.

³² *Ibidem*, p. 91.

face. Acum recurg la îndurarea părintească a împăratului ca să-și poată asigura hrana și îmbrăcămintea. Cancelaria recomanda milei împăratului starea lor de compătimit și propunea să fie ajutați parte în bucate, parte în bani. Drept răspuns împăratul, neaprobînd procedeul Guvernului, de datorია căruia ar fi fost să rezolve chestiunea imediat, ordonă ca familiile suplicante numaidecît să fie încartiruite în orașele vecine și să li se acorde un ajutor zilnic de 17 creițari de persoană, avans pe care, cei care vor fi în stare, vor fi datori la timpul său să-l restituie. Săracilor însă li se lasă ca un „ajutor caritativ“ (*charitativum subsidium*). În acest sens trebuie îndrumat Guvernul la executare³³.

În biletul din 8 februarie, adresat contelui Palffy, împăratul se arată contrariat de întîrzierea cu care Cancelaria expediază ordinele sale, încît sosesc abia după 14 zile la destinație, ceea ce întîrzie și executarea³⁴. Tot lui îi adresează un bilet în 12 februarie. Transmitîndu-i raportul contelui Jankovich, nedumerit se arată numai că nu află din el nimic despre anchetarea lui Horea și a complicilor săi, care trebuia să înceapă de mult³⁵.

La biletul de mină al împăratului din 12 februarie, cancelarul Palffy răspundea în aceeași zi că încă nu are nici o știre referitoare la interogatoriul lui Horea și a complicilor săi, a presupus că el, comisarul, regal trimite rapoartele direct maiestății sale. Cancelarul e de părere să se trimită contelui Jankovich în numele împăratului o notă ca dacă interogatoriul nu s-a făcut, să se facă fără întîrziere și procedura să se termine cît mai repede, împăratul vrînd să-i încredințeze și o altă misiune, care reclamă prezența lui la Viena³⁶.

În urma raportului Comandamentului general din 11 februarie împăratul decise să fie răsplătite și cele două călăuze la prinderea lui Horea și Cloșca, Macavei Bota și Ion Corcheș, cu cîte 12 ducați, iar vice-colonelul Kray pentru serviciile sale în această împrejurare să fie înaintat al doilea colonel în regimentul II secuiesc, cu soldă integrală³⁷.

La 20 februarie, adresîndu-se mareșalului Hadik, se arată îngrijat de starea sănătății contelui Jankovich. Întrucît contele s-a îmbolnăvit foarte serios și sînt îndoieli în privința însănătoșirii lui, în caz de deces, să însărcineze numaidecît pe atașatul lui, generalul Papilla, să continue, împreună cu „actuarul“ Comisiei și restul personalului investigația asupra răscoalei³⁸.

Un ordin din 24 februarie, adresat Guvernului dispune ca pentru menținerea liniștii și siguranței să fie supravegheate cu cea mai mare grijă mișcările plebei în târguri, unde ea se adună în număr mare și poate avea întruniri secrete și discuții spre continuarea tulburărilor.

³³ Szilágyi, p. 198—199. Memoriul și lista lor. 21 dec. Canc. auł. Trans., 281, 290/785.

³⁴ Beu, *op. cit.*, p. 92.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Caietele, XIV, f. 95—97.

³⁷ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 581.

³⁸ Beu, *op. cit.*, p. 93.

Totul să se facă prin oameni de încredere, iscusit și temeinic, însă așa fel ca să nu bată la ochi ³⁹.

Vigilența împăratului se extinde pînă departe. În 28 februarie îi scrie contelui Palffy despre un bănuț, se pare polonez. A aflat ca sigur că un anume nobil, cu domiciliul în Muncaci, după nume Turanzky, jude asesor al comitatului Bereg, în timpul răscdalei românești a călătorit spre Galiția venind dinspre granița Transilvaniei, unde a știricit ce se vorbește despre răscdale, avînd asupra sa instrucții scrise și legitimație de la vicecomitele comitatului Bereg. Cum acest Turanzky cu acest prilej și-a permis „diferite vorbiri necuviincioase“ (*verschiedene unanständige Rede*), fapt atestat de mai mulți martori, trebuie nu numai el înlăturat din demnitatea de asesor jurat, dar aspru admoniat și vicecomitele comitatului Bereg pentru trimiterea unui astfel de om spre Galiția ⁴⁰.

Și-apoi încă un bilet, adresat contelui Jankovich, în aceeași zi de 28 februarie. Se bucură de starea mai bună a sănătății sale, dar e mîhnit că a pierdut pe iscusitul său secretar și că în același timp și generalul Papilla s-a îmbolnăvit. Îi autorizează plecarea din motive de sănătate, treburile urmînd să le predea deocamdată administratorului (comitatului Hunedoarei) Mihail Brukenthal, care urmează să le ducă mai departe după indicațiile sale (ale comisarului), raportîndu-i din cînd în cînd acolo unde va fi și cerîndu-i instrucțiuni în continuare. Generalul Papilla va rămînea și mai departe cu „auditorul“ pînă la terminarea misiunii Comisiei la Alba Iulia, lucrînd de comun acord cu Mihail Brukenthal. În ce privește urbariile, le-a lăsat în sarcina Cancelariei. Și-apoi iarăși grija ca supușii care s-au îndepărtat de la casele lor să fie întorși la ele, convingîndu-i că nu trebuie să se teamă de nici o pedeapsă. Și comitatele, și administratorul apoi vor trebui să aibă toată grija ca supusul să fie cruțat de orice molestare și de orice neîncredere rău înțeleasă ⁴¹.

În aceeași zi de 28 adresă un bilet și contelui Palffy, comunicîndu-i și lui scrisoarea lui Jankovich. Socotește că îl vor mira mult decesurile și îmbolnăvirile din Comisie. Îi comunică, firește, îngăduirea plecării contelui și substituirea lui cu Mihail Brukenthal. În ce privește problema presantă a urbariului, așteaptă de la Cancelarie avizul favorabil, ca apoi Guvernul să fie obligat, sub cea mai grea răspundere, să publice în sfîrșit reglementarea urbarială atît de multe ori ordonată, și să o pună în aplicare ⁴².

Împăratul perseverează în hotărîrile sale. Îndrumă mereu la temperarea dușmăniei dintre cele două tabere adverse, strunindu-le și pe una și pe alta. Condamnă stăruitor înarmarea nobilimii, răzbunările, abuzurile ei, sfătuind-o calmarea, impunîndu-i dezarmarea. Caută să readucă liniștea, pacea, încrederea țărănimii, prin mijloace pașnice, prin amnistie, scăderi și iertări de pedepse, prin persuasiune. Cheia păcii o vede mereu în reglementarea urbarială și în desființarea servituții personale, în stabilirea precisă a raporturilor dintre stăpîn și iobag, și în observarea lor

³⁹ Acte vieneze, IV, 46.

⁴⁰ Ben, *op. cit.*, p. 93.

⁴¹ *Ibidem*, p. 93—95.

⁴² *Ibidem*, p. 95.

riguroasă și de o parte și de alta. Și, firește, în înlăturarea abuzurilor.

Indulgența lui însă nu se extinde și asupra căpitanilor. Fată de ei rămâne neîndurător, soarta lor a hotărît-o, fără revenire, în ziua de 10 ianuarie : ei trebuie executați în chip spectacular, ca un exemplu terifiant în fața mulțimilor pe care le-au amăgit.

COMISIA

Sarcina Comisiei nu se reducea numai la ascultarea celor prinși și la cercetarea cauzelor răscoalei.

Comisie, armată, Guvern, autorități se orientează după ordinele împăratului, duc mai departe acțiunea de pacificare, și a nobilimii și a țărănimii, în sensul vederilor lui. Liniștirea spiritelor răzvrătite, readucerea cât mai curind a păcii și securității publice e obiectivul comun.

În fruntea acțiunii stă, firește, Comisia. Ordinele ei curg mereu în toate direcțiile și în toate sensurile. Ea caută prin felurite mijloace calmarea nobilimii răzbunătoare, readucerea la ale sale, la supunere a țărănimii răzvrătite, fugare. Se străduiește să alunge teama, să readucă încrederea și de o parte și de alta, să concilieze taberele care se înfruntă încă cu atita dușmănie.

La 3 ianuarie contele Jankovich avertizează comitatele că printre popor s-a lătit zvonul că amnistia nu ar ține decît pînă se întoarce acasă, după care toți vor fi trecuți prin sabie, din ceea ce va fi din nou pornit spre fugă. Să publice că astfel de zvonuri sînt fără teme și născocite, să acționeze într-acolo ca plebea să se liniștească cu totul ⁴³.

Altfel la 15 ianuarie lămurea pe generalul Fabris că amnistia generală se referă numai la cei care de bună voie se vor întoarce la căminurile lor, fără a fi prădat, incendiat, asasinat, nu și la cei care au fost arestați sau aduși, sau care mai rătăcesc încă prin păduri, și mai ales la cei care au ucis pe locotenentul Mesterházy și detașamentul lui, cărora li se va aplica cea mai severă pedeapsă, pe măsura faptelor ⁴⁴. Dar bineînțeles aceasta să nu o știe și țărani.

În raportul său din 2 februarie către împăratul, Jankovich prezintă stadiul în care se găsește cercetarea celor închiși. Pe cei reținuți, împărțindu-i în două clase, pentru a fi judecați i-a încredințat scaunelor comitatelor, cu îndrumarea ca pe cei din prima clasă, corifei, ațîțători ai poporului sau chiar conducători, coactori, ucigași, incendiatori să-i judece după lege, și sentințele să le supună maiestății sale. Iar pe cei din a doua clasă, care numai au alergat la prăzi și s-au asociat fărădelegilor, să-i judece doar la pedepse corporale, dar care să nu treacă de 60 de bîte, și-apoi să-i elibereze, prevenindu-i să se ferească de acum încolo de înșelători și de scoaterile lor din minți, să-i lase să se întoarcă la economia lor, așa cum i-a lăsat el pînă aci pe cei din a treia clasă. Așa a dispus și comitatului Sibiu care are în carcerile sale 50, și comita-

⁴³ Caietele, XXXIV, f. 85—86.

⁴⁴ Arh. Comisiei, I, 414.

tului Cluj, care și el are 8. Acum că a fost prins și al treilea corifeu, face și examinarea acestuia ⁴⁵.

La 25 februarie se adresează iarăși comitatelor Hunedoara, Alba, Sibiu, Cluj, îndreptându-le din nou atenția asupra țăranilor care mai rătăcesc și acum prin păduri. Să publice din nou că ei se pot întoarce în siguranță la casele lor ⁴⁶. În aceeași zi se adresează și episcopului Nichitici, în același sens. Unii răsculați mai rătăcesc și acum prin păduri și locuri ascunse. Cum însă gândul împăratului e restabilirea deplină a păcii și liniștii, ei se pot întoarce în toată siguranța. Să dea dispoziții clerului său să rechemă la casele lor pe acești rătăcitori ⁴⁷.

Nu pierde din ochi nici nobilimea ridicată, firește. La 18 februarie scrie comitatelor să vegheze ca nobilii să nu ia armele sau sub motiv de consultare să se adune, și nici să treacă cu vederea vorbe care ar putea atrage rele urmări după sine ⁴⁸.

O altă sarcină a Comisiei era urmărirea restituirii prăzilor, despăgubirilor, în jurul cărora se practicau atâtea abuzuri, care întrețineau și ele enervarea, ostilitatea. Nobilii se despăgubeau adesea singuri, cu de la sine putere. Lucrurile restituite nu aveau evidențe. Ba nici nu ajungeau totdeauna la proprietarii lor. Restituirea fără control, fără o ordine dinainte stabilită, ducea la tot felul de încurcături, de samavolnicii. Contele Jankovich socoti să se instituie mici comisii, compuse din funcționari ai comitatelor și din ofițeri, implicând peste tot și pe preotul satului, comisii care cu asistență militară să cerceteze prăzile, să le strângă, să le înregistreze, să le predea cu chitanță, comunicând scriptele Tablei comitatului. În acest sens instrui Comisia comitatele, în acest sens se adresa și Comandamentului militar.

În 11 ianuarie, adresându-se comitatului Alba, oprește operațiile pe cale privată. Restituirea să se facă pe cale oficială, altfel lucrurile pot ajunge pe mîinile celor care nu le-au avut ⁴⁹.

În același sens se adresează și celorlalte comitate. Comitatele, comandamentele comunică la rîndul lor numele comisarilor încredințați cu operațiile ⁵⁰. Dă și instrucții indicînd procedura retrocedării ^{50/1}.

Încă în 4 ianuarie, comunicîndu-i dispozițiile date comitatelor Alba, Sibiu și Cluj, îl invita iarăși și pe episcopul Nichitici să-și instruiască și el clerul din cele trei comitate în acest sens ^{50/2}.

Episcopul la 11 ianuarie comunică din Sibiu Comisiei, că a trimis instrucții și preoților din comitatele Alba, Sibiu și Cluj, cum a trimis și celor din comitatul Hunedoarei, să dea mîna de ajutor comisarilor încredințați cu cercetarea și recuperarea prăzilor ^{50/3}. În 12 ianuarie Comisia îi trimite comitatului Hunedoara 10 exemplare din pastorala episcopului

⁴⁵ Canc. aul. Trans., 1848/785.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 603 (III, 942—943).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Caietele, XXXIV, f. 83—84.

⁴⁹ Arh. Comisiei, I, 527—528.

⁵⁰ *Ibidem*, II, 912—918.

^{50/1} Arh. St. Tg. Mureș, fond. Teleki, Miscellanea nr. 1114/b, f. 138—139.

^{50/2} Arh. Comisiei, II, 201.

^{50/3} *Ibidem*, 590—591, 594.

îndemnînd poporul la restituirea pagubelor⁵¹. În 16 ianuarie se adresează și episcopului neunit al Aradului. Comitatele instituie comisari, care împreună cu un ofițer și un preot să cerceteze și să restituie prăzile. Pentru Zarand comisar e numit perceptorul regesc Moise Ribiczei. Poporului să se adreseze prin pastorală⁵². Episcopul răspunde la 2 februarie că pentru restituirea prăzilor și îndemnarea poporului la pace a încredințat pe vicarul protopop al Hălmeagului să ia măsuri în dioceza sa⁵³.

Orașul Abrud face opoziție. De teama violării jurisdicției sale, nu primește pe comisarii trimiși pentru cercetarea prăzilor. Comisia să uzeze de autoritatea sa pentru a-i impune primirea lor — îi scrie comitatul Alba. Ceea ce Comisia și face. Hotărăște ca orașul să primească pe comisari, dar aceștia să dea declarație că nu vor prejudicia drepturile orașului⁵⁴.

S-a văzut însă și aici că o despăgubire completă de către locuitori a pagubelor suferite nu e posibilă. Guvernul a hotărît atunci ca păgubiților să li se scadă proporțional darea⁵⁵.

Nobilimea nici ea nu se arată deloc încîntată de comisiile de restituire. Trebuie să vină o comisie care să evalueze pagubele? Dar cine crede în evaluarea ei? Ungurul în lumea de azi nu are crezare nici de o poltură (1 crețar și jumătate), toate neamurile de jos sînt ținute în mai mare cinste decît patriotul de baștină. A murit regele Matei. Comisia va fi poate din sași, români, nemți, poate și din țigani, care toți urăsc de la stomac pe bieții unguri. Dar crede totuși că chiar și aceia vor pune la suflet pagubele mari, crimele, prăzile oribile — scrie Francisc Mara la 17 ianuarie din Orăștie baronesei Grigore Bethlen, născută baronesa Barbara Naláci⁵⁶.

În raportul său din 2 februarie, contele Jankovich relatează astfel despre această acțiune :

Adresîndu-se celor patru comitate, Hunedoara, Alba, Cluj și Sibiu, a dispus să delege din sînul lor comisari, la care să se atașeze ofițeri, și împreună cu asistență militară să meargă la fața locului și în prezența preotului satului să ceară prăzile ascunse și să le strîngă sau să le înscrie într-un protocol, și acesta, semnat de comisar și de ofițer, să se înainteze comitatului, care să facă restituirea cu recunoașterea proprietarilor. Cei care refuză să le restituie de bună voie, să fie notați cu numele, cu prezumpțiile sau probele dacă sînt, ca să poată acționa împotriva lor mai pe urmă comitatul. Comisarii să publice și scrisorile prin care episcopii neuniți ai Transilvaniei și Aradului îndeamnă poporul sub afurisenie să restituie lucrurile străine⁵⁷.

Dar comisarii, se vede, nici ei nu se comportă toți fără cusur. Comisia la 18 februarie avertizează comitatele. A înțeles că unii comisari silesc

⁵¹ *Ibidem*, I, 421.

⁵² *Ibidem*, 1069—1070.

⁵³ *Ibidem*, nr. 560.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 541.

⁵⁵ Copii B. Török, nr. 4381—1785.

⁵⁶ Arh. Istorică, Miscellanea.

⁵⁷ Raportul contelui Jankovich către împăratul din 2 febr. Arh. Comisiei, nr. 529. Canc. aul. Trans., 1848/785.

pe locuitori la restituire prin închisoare și bătaie, care sînt abateri grave de la instrucțiunile pe care le-au primit. Să se ia măsuri împotriva lor. Pe cei trimiși în Peștișul de Sus și în Lăpușnic din comitatul Hunedoarei, comitatul să-i îndrume să-și repare această greșeală⁵⁸. Organele executive sînt insuficiente și puțin eficiente; e doar același aparat nobiliar sau domnesc, care cu toate precauțiunile, mai ales în asemenea împrejurări, se ține greu în marginile corectitudinii.

Procedeele sînt felurite. De pildă, Gabriel Csernyanszki și Ioan Süllyei raportează la 13 februarie comitatului Alba că în vederea conscrierii și evaluării pagubelor făcute de răsculați au convocat pe juzii și jurații satelor, precum și pe vecinii celor păgubiți. Cu același prilej au strîns și armele de la plebea românească, cum sînt flintele (*flineta*), pistoalele și lăncile. De asemenea lucrurile prețioase. Toate cu ajutorul preoților, dregătorilor civili și militari. Ca să îndemne și mai mult la restituirea prăzilor au publicat ca nimeni să nu îndrăznească să țină ascunse îngropate lucruri prădate, să le aducă în cît mai scurt timp sub pedeapsă cu moartea⁵⁹.

Pe aceeași cale comună trebuiau urmărite și lucrurile prădate de soldați.

Contele Jankovich cu data de 31 decembrie adresîndu-se Comandamentului general, îi pune în vedere că lucruri prădate se găsesc și la grănicerii români ai regimentului I, mai ales în Valea Hațegului. Dar și la grănicerii secui. Să fie strînse de către comisia instituită anume în acest scop și predate contra chitanță delegatului comitatului⁶⁰.

Comandamentul la 2 ianuarie se adresează în acest sens generalului Pfefferkorn. El să delege un ofițer înțelept și cu tact în vederea cercetării. Pentru cercetarea grănicerilor secui însă să delege un ofițer de stat major din alt regiment, străin și nu ungar, spre a nu se ivi proteste. Soldații la care se va găsi ceva să fie în cel mai aspru chip pedepsiți, pentru a da autorităților civile exemplul de severitatea cu care armata pedepsește excelele subordonaților săi⁶¹.

În același fel se adresează, în aceeași zi și comandamentului regimentului I de graniță. În același fel răspunde și contelui Jankovich⁶². În același sens se adresează în 4 ianuarie și brigăzii secuiești, și regimentului de Toscana. Lucrurile găsite la soldați să fie predate, contra chitanță, autorităților civile⁶³.

Generalul Pfefferkorn la rîndul său dă și el ordin comandanților în subordine. Ei să dea și asistență militară⁶⁴. Pentru comisia de cercetare recomandă pe maiorul Mosbach din regimentul de Toscana⁶⁵.

Comandamentul general, adresîndu-se generalului Pfefferkorn, dispunea să se procedeze în același fel și la strîngerea armelor, ba chiar și

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 575 (III, 763—765).

⁵⁹ *Ibidem*, IV, 19—20.

⁶⁰ Acte vieneze, III, 1.

⁶¹ *Ibidem*, 3.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, 2.

⁶⁴ Arh. Comisiei, I, 382.

⁶⁵ Acte vieneze, III, 13.

la arestarea supușilor, militarii să nu mai aresteze pe nimeni din proprie inițiativă, vor aresta numai pe ce indicați de autoritatea civilă⁶⁶.

În raportul său din 5 ianuarie generalul comunică Comandamentului că a dat ordin tuturor comandanților de trupe să conștițe tot ceea ce nu poate aparține unui soldat. La inspecții însă nu se găsește nimic, sau se găsesc numai lucruri de foarte mică valoare. Va ordona totuși ca și aceste nimicuri să fie predate, cu chitanță, autorităților civile⁶⁷.

La 5 ianuarie contele Jankovich comunică comitatului Hunedoara că s-au dat ordine pentru cercetarea prăzilor făcute pe Valea Hațegului de soldații regimentelor de graniță românesc și secuiesc, tot așa, printr-un ofițer, un dregător al comitatului și preotul. Cercetările să i se comunice însă și Comisiei⁶⁸.

Brigada secuiască în genere n-a fost în situația de a participa la prăzi, a fost pusă în acțiune ulterior devastărilor. Comandamentul general a dat totuși ordin ca dacă s-ar descoperi și cea mai mică urmă că soldații ar fi dus ceva străin, să se cerceteze îndată casele lor și să se predea lucrurile, pentru ca și contele Jankovich să se convingă că armata a pus tot zelul⁶⁹.

Comandantul regimentului I de graniță, colonelul Sburlati, la 24 ianuarie, comunica numirea locotenentului Montag cu misiunea de a cerceta și strânge prăzile care se găsesc la grânicerii de la Făgăraș. Despre ceea ce Comisia încunoștințează și comitatul Hunedoarei, invitându-l la conclucrare cu locotenentul⁷⁰.

O altă grijă a Comisiei e ajutorarea celor loviți de răscoală, nobili lipsiți de mijloace, a văduvelor, orfanilor nobililor uciși, dar și a țărănilor uciși. La 31 ianuarie cere comitatelor Hunedoara și Alba să conscrie cât mai repede copiii orfani rămași de pe urma răscoalei, separat băieții și fetele, notînd ce etate au și ce avere, dacă sînt orfani de tată, de mamă sau de amîndoi părinții, sub a cui tutelă se găsesc, ce înclinații au și cum ar putea fi aplicați mai util. Să fie cuprinse în tabele și văduvele lipsite de bărbați prin această răscoală, indicînd ce avere au și cîți copii⁷¹.

Există mai multe asemenea tabele, întocmite acum sau mai tîrziu (ele sînt nedatate) despre cei uciși în răscoală, văduvele și orfanii care au rămas pe urma lor, pentru nobilime mai detaliate, pentru țărani mai sumare. Dar și acestea cuprind totuși numele satului, numele celor uciși și al văduvelor, precum și numărul copiilor rămași. Sumarul general ne dă la țărani 243 de văduve, 580 orfani⁷². Liste pe protopopiate fură cerute oficial de Mihail Brukenthal de morți în răscoală, de văduve și orfani rămași pe urma lor⁷³.

⁶⁶ *Ibidem*, III, 6, 11.

⁶⁷ *Ibidem*, 18.

⁶⁸ Arh. Comisiei, II, 241—243.

⁶⁹ 12 ian. 1785. Acte vieneze, III, 37.

⁷⁰ Arh. Comisiei, III, 294, 297, 298.

⁷¹ *Ibidem*, III, 493.

⁷² Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 125.

⁷³ Pentru protopopiatul Hălmașului scrisoarea protopopului Adam Popovici din 13(24 ?) febr. 1785. Ed. I. Găvănescu, *Mărturii românești din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, p. 46—47.

Nobililor și libertinilor spoliați de bunurile lor de către răsculați, celor complet lipsiți de mijloace împăratul le rînduise încartiruirea gratuită în orașele cele mai apropiate și diurnă de 17 creștari de persoană ⁷⁴, ajutoare sau avansuri din magaziiile militare.

În ajutorul nobililor prădați veniră și unii magnați. Conteles Iosif Teleki de pildă ajută, cu sume mai mici, 12 nobili din Vurpăr, Brad, Bințiș, Vinț, Bretea, Cricău, în total cu 227 de florini și 80 de creștari ⁷⁵. Baronul Ștefan Dăniel oferi și el 50 de florini, din care 10 florini s-au dat celor adăpostiți în Orăștie. Ceilalți ajutați sînt din Deva, Crișcior, Brad, Ribița, Baia de Criș, cercul de peste Mureș ⁷⁶.

Cu privire la plîngerile multe ale țaranilor adresate comisiei, contele Jankovich în raportul său din 2 februarie către împăratul relatează că ele se referă cele mai multe la nerespectarea punctelor regulative din 1769, la abuzuri, injurii, comportamentul nobilimii insurgente. Le-a comunicat comitatelor pentru remediere, îndemnîndu-le să fie cu toată grija să nu încarce nevinovați pentru vinovați, să repartizeze echitabil sarcinile, să dea chitanțe, să fie feriți contribuabilii de orice păgubire, să conscrie exact naturalele date pe seama nobilimii, să observe cu strictețe ordinele urbariale ⁷⁷.

Cercetarea plîngerilor și abuzurilor de pe domeniul Zlatnei, care au premers izbucnirii răscoalei și pe care împăratul o urgentează merEU, nu putea fi acum totuși decît aminată. Comisarul se mărginește să-i ceară actele, dar o investigație directă, la fața locului, nu putea face mai înainte de a-și termina misiunea la Alba Iulia. În raportul din 2 februarie promite împăratului ca îndată ce va termina cu cercetarea și a lui Crișan, se va duce la Zlatna să facă cercetările potrivit ordinilor sale ⁷⁸.

O problemă era pulberea necesară mineritului, care a putut servi și de armă răsculaților. Totuși fără exploziv minele nu puteau să funcționeze cu folos.

Tezaurarul, contele Carol Teleki, solicitat fiind în repetate rînduri de Oficiul superior minier, la 6 ianuarie se adresează Comisiei, cerîndu-i avizul. Căci mineritul întreg, nici cel particular românesc, nici minerii fără pulbere nu pot continua. Și trebuie ținut seama că acum toate ținuturile miniere sînt ocupate de armată și praful se poate folosi cu mai multă siguranță, lipsind de multă pagubă și erariul, și publicul ⁷⁹.

Generalul Fabris, solicitat și el de Tezaurariat, lăsă la aprecierea contelei Jankovich oportunitatea îngăduirii. Știe însă că e necesar și a fost folosit în mine și în cursul răscoalei. Atîta doar că acest ustensil primejdios să fie incredințat oamenilor celor mai de încredere ⁸⁰.

La 11 ianuarie Tezaurariatul astfel se adresează din nou Comisiei. Cerința exprimată de general de a da pulberea numai pe mîini de încredere nu poate fi pusă în practică decît în minele erariale și în cele par-

⁷⁴ Mike. *Az Oláhokról*, p. 119.

⁷⁵ 17 febr. 1785. Arh. Istorică, fond Ladislau Teleki.

⁷⁶ 25 ian. 1785. *Ibidem*, fond Wesselényi.

⁷⁷ Arh. Comisiei, nr. 529 (III, 536—543).

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, I, 405.

⁸⁰ Notă dată din Sibiu, 7 ian. 1785. *Ibidem*, I, 598—599.

ticulare întemeiate după prevederile Oficiului superior minier. Nu și în cele ale țăranilor, care sînt cele mai dese, și aduc și folos mai mare era-riului și statului prin aurul adus la schimb. Acestea, foarte numeroase și departe unele de altele, își procură pulberea singure. Cum pulberea e foarte necesară, Tezaurariatul trimite la Alba Iulia pe baronul Gerlitz, magistrul suprem al minelor, ca el să expună personal Comisiei problema și să ia instrucțiunile necesare cum și cînd vor putea obține minerii pulberea trebuitoare. Aceasta acum cînd de la țărani se strîng cu stric-tețe peste tot armele, n-ar trebui să îngrijoreze⁸¹.

În răspunsul său, din 18 ianuarie, contele Jankovich, socotește că ținuturile miniere fiind ocupate acum de armată, și pe de altă parte nefiind nimic îngrijorător, nu este nici un impediment ca minele să obțină de la Alba Iulia pulberea necesară, ceea ce a comunicat verbal și baro-nului Gerlitz⁸².

Comisarul, preocupat de executarea ordinului imperial de a înlocui pe funcționarii comitatelor, cere lui Mihail Brukenthal o listă a funcțio-narilor comitatelor Alba și Hunedoara, împreună cu părerea sa în această chestiune⁸³. Mihail Brukenthal răspunde că a prezentat în scris împăra-tului greutățile operației⁸⁴.

Printre sarcinile indicate de împărat contelui Jankovich, mai era și desființarea șerbeii, a dependenței personale, pe care el, împăratul, ar fi ordonat-o demult. De fapt nu dăduse pentru Transilvania decît decre-tul din 1783, în care tocmai desființarea lipsea. De aceea Jankovich, cu data de 21 ianuarie, întrebă pe guvernator dacă s-a dispus potrivit vre-nui ordin imperial ceva din partea Guvernului în privința servituții personale (*Personal Leib Eigenschaft*)⁸⁵. Răspunsul va fi fost desigur ne-gativ.

Stagnează de altfel și problema urbaniului, atît de mult urgentată de împărat. Contele Jankovich amîină, își declină mereu competența. Încă și la 26 februarie îi scrie guvernatorului că la introducerea urbaniului nu se poate avînta pentru că problema în genere îi este necunoscută. Ea depinde de înaltele rezoluții și desigur va mai trebui încă dezbătută⁸⁶.

ARMATA

În pacificarea țăranilor Comisia e secondată, firește, de armată, pre-tutindeni prezentă acum. Ea, și numai prin prezența ei, prin mișcările ei, întreține teama, apără de întreprinderi mai îndrăznețe, asigură o apa-rentă pace.

Distribuția armatei, mișcările de trupe se fac acum în sensul ordinea-rilor împăratului, comunicate prin Consiliul de război. Armata ocupă pozi-

⁸¹ *Ibidem*, I, 596—597.

⁸² *Ibidem*, nr. 278 (I, 406—407).

⁸³ 26 ian. 1785. Arh. Comisiei, nr. 403 (III, 39—40).

⁸⁴ *Ibidem*, III, 37—38.

⁸⁵ *Ibidem*, II, 930. „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 782.

⁸⁶ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 803.

țiile indicate de el, asigură paza granițelor. În atitudinea ei trebuie să observe indicațiile lui pacificatoare. Dar ea trebuie să colaboreze și cu autoritățile civile, la restituirea pagubelor, la urmărirea, prinderea recalcitranților, rebelilor. Acțiunea comună lasă loc și convențelor cu nobilimea răzbunătoare, abuzurilor individuale, ale ofițerilor, soldaților. Sînt nenumărate plîngerile celor din închisori împotriva soldaților care i-au spoliat de diferite bunuri cînd i-au prins. Și peste toate acestea planează calamitatea generală a încartuirii, vehiculării și întreținerii armatei. Ea se aproviziona din „contribuțiile militare“, din partea lor în natură. „Naturalele“ strînse, principial se calculau în dare. Dar chiar dacă ele ar fi fost calculate corect, acum trebuiau servite prompt, în cantități considerabile, mult mai mari decît înainte. Nu sînt greu de închipuit strîngerile forțate, ingerințele, abuzurile strîngătorilor, ale soldatului înarmat. Ordinele, evident, sînt categorice, interzic orice abuz acum. Practici adînc înrădăcinate însă sînt mai greu de combătut. Abuzurile acestea, plîngerile, și memoriile țărănilor acum le încredințăm mai rar decît pe altele, nu numai pentru că dușmanul declarat e nobilimea și armata e a împăratului, dar prezența ei masivă, armele ei îi fac desigur mai puțin cutezători.

Potrivit dispoziției Comandamentului general, în înțelegere cu comisarul regal baronul Wolfgang Kemény, generalul Pfefferkorn la 2 ianuarie își distribuie astfel trupele în comitatul Alba :

Brad, Baia de Criș, Hălmațiu, Abrud și Cîmpeni vor fi ocupate de 6 companii ale regimentului De Vins sub comanda unui ofițer de stat major.

Zlatna de 2 companii din regimentul Orosz și 1 „flanc“ din regimentul de husari de Toscana. La Baia de Arieș vor fi 3 sau 4 companii din regimentul Gyulay. În suburbia Albei Iulii 1 „zug“, la Galda de asemenea 1 zug, la Aiud 1 „flanc“, la Singeorzul Trăscăului 1 flanc. Restul regimentului de Toscana se va întoarce la locurile sale de staționare.

Batalionul de grenadieri, de 4 companii vine la Sebeș, iar unitățile grănicerești se vor întoarce acasă. Distribuția trupelor generalilor Koppenzollner și Sturm, minus cele 6 companii din regimentul De Vins trebuie hotărîtă împreună cu cei doi generali.

De la Zlatna pînă la Baia de Criș și de acolo pînă la Abrud și Hălmațiu autoritățile civile să distribuie gornici, dîndu-le numele și numind locurile unde își găsesc schimbul pentru purtarea corespondenței.

Toți comandanții de trupe au ordin să acorde funcționarilor civili asistență militară ori de cîte ori e solicitată⁸⁷.

Consiliul de război adresîndu-se, cu data de 2 ianuarie Comandamentului general, socotește că întrucît neliniștile din Transilvania nu au fost încă potolite, și chiar dacă aceasta s-ar întîmpla, liniștea va putea fi restabilită numai pentru iarnă, trebuie avută grija pentru primăvara și vara viitoare, trebuiesc luate măsuri pentru a înspăimînta cît mai sigur poporul de a repeta revolta. E neapărat necesară păstrarea trupelor din Ungaria și e nevoie de mai multă cavalerie în comitatele Hunedoara și Alba⁸⁸.

⁸⁷ Acte vieneze, III, 12.

⁸⁸ *Ibidem*, IV, 62.

Generalul Sturm în rapoartele sale din 5 ianuarie anunță punerea în marș spre Hălmațiu, Baia de Criș, Brad, Abrud și Cîmpeni a celor șase companii din regimentul De Vins, cu patru tunuri⁸⁹. De ceea ce iau cunoștință, firește și generalul Pfefferkorn, și Comandamentul general⁹⁰.

În raportul său din 5 ianuarie generalul Pfefferkorn comunică necesitatea de a ocupa Mogoșul și Rîmețul exprimată de vicecolonelul Ott. A dat în consecință ordin vicecolonelului Olcinengo să le ocupe cu câte o companie pe fiecare⁹¹.

În 6 ianuarie generalul Koppenzoller convenea cu comisarul suprem al țării, baronul Wolfgang Kemény, asupra distribuirii trupelor sale în comitatul Hunedoarei și Valea Hațegului, în funcție de necesități și de posibilitățile de încartiruire și de aprovizionare⁹².

Ordinul Comandamentului general din 7 ianuarie se ocupă de întoarcerea la locurile lor a grănicerilor români și secui sosind acum trupele din Ungaria. Grănicerii întorși la casele lor trebuie ținuți totuși în asemenea stare de pregătire, ca în caz de producere a vreunei neli-niști să poată fi utilizați fără întârziere. Iar cordonul de graniță dinspre Țara Românească trebuie păstrat ca și pînă acum⁹³.

Ofițerii fac și acum arestări în Munți. În 7 ianuarie vicecolonelul Schultz raportează despre arestări făcute de maiorul conte Olcinengo (D'Olcinengo) și de el. Fugarii din Bistra, Lupșa, Valea Vinții, Valea Șaza, ascunși prin păduri au început să se întoarcă la casele lor. Fugarii mai sînt numai Popa Simion și cu unul care a fost de ajutor la uciderea lui Mesterházy, dar și aceștia s-au arătat dispuși să se întoarcă dacă li s-ar acorda iertare⁹⁴.

Împăratul, după ce socotește ordinea restabilită, dă ordin de retragere a trupelor, în țară mai rămînind numai batalionul de Timișoara. Artileria generalului Sturm va mai rămîne încă la Oradea⁹⁵.

Drept urmare Consiliul de război indică un plan de distribuire a trupelor în toată Transilvania. Numărul trupelor care vor rămîne în permanență aci vor fi 7 batalioane de infanterie, 7 divizioane de cavalerie, 1 companie de artilerie de cîmp, acestea în afară de cele 4 regimente grănicerești de infanterie și regimentul secuiesc de husari.

Distribuția se va face în așa fel, ca unitățile să nu se îndepărteze prea mult, să nu fie rupte de satele unde se găsesc principalele mijloace de transport și de comunicație, aceasta atît pentru obligațiile lor stricte cît și pentru exerciții.

1. Regimentul Franz Gyulay va fi distribuit astfel : statul major cu 4 companii la Alba Iulia, 2 companii la Turda, batalionul colonelului la Cluj. De la

⁸⁹ *Ibidem*, III, 19, 20, 22, 23.

⁹⁰ *Ibidem*, 5, 17.

⁹¹ *Ibidem*, 18.

⁹² *Ibidem*, 35.

⁹³ *Ibidem*, 14.

⁹⁴ *Ibidem*, IV, 54.

⁹⁵ *Ibidem*, 65.

batalionul 3 comandamentul cu 2 companii vine la Deva, 1 companie la Dobra și Ilia, iar a patra la Arad sau Hălmagiu. În acest fel regimentul ocupă Mu-reșul, supraveghează trecerile dinspre și spre Banat, trecătorile de la Vulcan și Sibiu.

2. Compania de artilerie va fi la Sebeș pentru a fi aproape de Alba Iulia, unde e depozitată muniția de artilerie.

3. Batalionul de grenadierii vine la Sibiu.

4. Din regimentul Orosz statul major cu 2 companii de infanterie merg la Făgăraș, 2 companii la Brașov, 2 la Șeica Mare, 2 la Mediaș, 2 la Sighișoara, 2 la Odorhei. Regimentul astfel va putea ține în friu pe românii din Făgă-raș, sub supraveghere trecătorile Turnu Roșu, Bran, Timiș, ținând legătura și cu regimentul I secuiesc. Comandantul împreună cu 2 companii merg la Bis-trița, alte 2 companii la Gherla. Primele acopăr valea Rodnei și supraveghează noul drum spre Bucovina, cele de la Gherla drumul spre Maramureș.

5. Din regimentul de Savoya statul major va fi la Reghin, unde este acum, regimentul în Tîrgu Mureș și ținutul său. El e un regiment german în țară și susține pe secui spre Moldova.

6. Din regimentul de husari Leopold de Toscana statul major cu 1 esca-dron vor fi la Aiud, unde se găesc acum, 1 escadron la Miercurea, 1 la No-crich, 1 la Orăștie, 1 la Hunedoara, 1 la Șeica Mare. Un divizion va fi în ținutul Clujului. În felul acesta un divizion rămîne în comitatul Hunedoarei și în Valea Hațegului, în locurile neliniștite, și supraveghează comunicația cu Banatul, 2 divizioane se extind de la Mureș pînă înspre Olt și acestea pot fi folosite și spre Sibiu și districtul Făgăraș. Al patrulea divizion din ținutul Clujului poate fi util și spre Bistrița și Maramureș. Cele 5 regimente de gra-niță rămîn unde sînt ⁹⁶.

Transilvania e presărată acum sau va fi de unități militare, cu se-diile în orașe, dar cu raza de acțiune în ținuturi. Se întocmesc hărți cu distribuția trupelor ⁹⁷.

Comandamentul general face întîmpinare la Consiliul de război. Îna-poierea bruscă a trupelor din Banat și din Ungaria și descoperirea deo-dată a atîtor regiuni nu e de sfătuit și trebuie să dea de gîndit. Liniștea publică e restabilită, dar nu se poate ști dacă spiritele s-au calmat cu desăvîrșire, dacă supușii și-au schimbat gîndurile și nu pîndesc numai un nou prilej pentru a ațîța răul, oferindu-li-se teren liber prin plecarea trupelor. Și apoi temerea autorităților civile că supușii vor izbucni din nou cu începutul primăverii. Batalionul Gyulay în marș din Galiția n-a sosit încă, grănicerii vor mărșălui curînd spre casele lor. Regimentele de linie sînt și ele slăbite prin lăsarile la vatră. Chiar dacă prin operațiile contelui Jankovich orînduind prestațiile supușilor spiritele vor fi mul-țumite și aduse la liniște, încredere nu se poate avea nicidecînd în poporul român de aici. Nu e prin urmare deloc timpul de a trimite înapoi tru-pele din Banat și din Ungaria. Solicită menținerea și pe mai departe a batalionului Gyulay de sub generalul Koppenzzoller și a divizionului din regimentul Eszterházy, neapărat necesar pentru acoperirea Văii Hațeg-ului, precum și a divizionului din regimentul De Vins din brigada gene-

⁹⁶ Arh. Comisiei, III, 493.

⁹⁷ Acte vieneze, IV, 9, 10, 21, 22, 23, 25.

ralului Sturm, necesar pentru ocuparea localităților Hălmagiu, Brad, Baia de Criș, Abrud, Cîmpeni. Să se întoarcă numai generalul Koppenzoller personal cu divizionul din regimentul Károlyi, cu un divizion din regimentul Württemberg și cu tunurile. Tot așa și generalul Sturm, numai el cu restul trupelor sale și cu artileria. O altă cerere e readucerea la regimente a celor din concediu. Nobilimea e foarte bănuitoare față de supușii săi români, și cu atât mai mult îngrijorată în împrejurările de acum față de cei lăsați la vatră, căci în calitatea lor de soldați se pricep mai bine în mînuirea armelor de foc și sînt în genere oameni mai pricepuți la toate decît ceilalți. Țara întreagă dorește să-i știe la regimintele lor, unde există siguranța că sînt ținuți în ordine și disciplină și nu pot fi dăunători domnilor pămîntești în nici un fel. Ar crește mai mult în putere și regimintele de linie, acum tare slabe și chiar dacă trupele generalilor Koppenzoller și Sturm ar pleca, răsculații n-ar mai îndrăzni să înceapă ceva ⁹⁸.

În acest sens se adresează și generalilor Koppenzoller, Sturm, Pfefferkorn, Comandamentului general ungar, conțelui Jankovich. El, comisarul, știe mai bine, din interogarea supușilor în ce măsură s-au calmat spiritele și s-a revenit la liniștea internă, dacă se poate avea deplină încredere în popor și poate fi lăsat în aceste ținuturi fără supraveghere militară ⁹⁹. Demersuri pe care le comunică în aceeași zi și Guvernului ¹⁰⁰.

Generalul Fabris întreabă în 14 ianuarie pe contele Jankovich direct dacă socotește oportună retragerea trupelor venite din Ungaria ordonată de Consiliul de război, dacă populația e destul de liniștită pentru a da curs ordinului ? Personal socotește că încă nu. Pînă la noi ordine a dispus să fie reținut un batalion De Vins pentru Hălmagiu, Brad, Baia de Criș, Abrud și Cîmpeni, unul din brigada generalului Koppenzoller, batalionul III din regimentul Gyulay, divizionul Anton Eszterházy și un divizion de dragoni de Württemberg ¹⁰¹.

Jankovich în răspunsul lui din 19 ianuarie socotește că poporul în sufletul său nu poate fi încă deplin liniștit, mai ales în satele în care s-au petrecut jafurile și alte nenorociri restabilirea liniștii și ordinii va mai reclama încă timp. Căci deși fugarii s-au întors în mare număr la casele lor, o mulțime mai sînt absenți. Aceasta și multe alte motive, și cu deosebire emigrările îngrijorătoare din pricina foamei și mizeriei mai reclamă încă prezența armatei, mai ales a infanteriei, ca să se poată preîntîmpina orice acțiune de împotrîvire ¹⁰².

În continuare corespondența militară se ocupă de mișcările sau mutările de trupe, încartiruirea, aprovizionarea lor, urmărirea prăzilor făcute de soldați, abuzurilor pe care le-au săvîrșit, inspectarea repetată a trupelor pentru descoperirea prăzilor făcute de ei.

⁹⁸ *Ibidem*, 61.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 68.

¹⁰¹ Arh. Comisiei, I, 1039—1040.

¹⁰² *Ibidem*, nr. 364.

În raportul său din 8 ianuarie generalul Pfefferkorn era iarăși îngrijat de soarta locotenentului Tiller trimis pentru prinderea lui Horea și Cloșca, despre care însă nici o veste. O singură patrulă a raportat că în 23 sau 24 luna trecută ar fi trecut prin Răcățâu ¹⁰³.

Comandamentul general adresându-se la 12 ianuarie generalului Koppenzoller își comunica dorința de a se ajunge la o stabilitate a trupelor, căci permanentele schimbări stînjenesc și cazarea, și subzistența, iar trupele prin marșuri încoace și încolo sînt obosite fără rost. Ba nici Comandamentul nu mai poate ști exact unde se găsesc ¹⁰⁴.

În așteptarea răspunsului Consiliului de război la întîmpinarea sa, Comandamentul ia măsuri în continuare în funcție de situația dată. Pentru a putea fi lăsați acasă grănicerii secui și români, să se comunice generalului Sturm ca șase companii din regimentul De Vins să staționeze la Brad, Baia de Criș, Hălmagiu, Abrud și Cimpeni. Ele să plece cu nouă ofițeri. În privința celorlalte trupe ale generalului nu se ia acum nici o hotărîre; ele probabil se vor putea întoarce la locurile lor de staționare. Pentru aceasta însă se așteaptă hotărîrea Consiliului de război. Generalul Koppenzoller e mai necesar la Timișoara. Mai ales că în Transilvania se confirmă tot mai mult restabilirea liniștii. E sfătuit deci să plece din nou la Timișoara, concentrînd mai mult regimentul Károlyi atît de împrăștiat. Din celelalte trupe de sub comanda lui trimise în Transilvania, „divizia“ Anton Eszterházy va fi mutată între Dobra și Ilia, o „divizie“ a batalionului Samuil Gyulay împreună cu vice-colonelul și cu artileria va fi mutată la Deva, altă divizie în Valea Hațegului. Un flanc din escadronul Württemberg să plece la Hunedoara, un altul tot în Valea Hațegului ¹⁰⁵.

Consiliul de război propunînd împăratului solicitarea Comandamentului general din Transilvania privind reținerea mai departe a trupelor din Ungaria ¹⁰⁶, împăratul rămîne pe lingă ordinul său. Ele trebuie să se întoarcă în Ungaria, cu excepția batalionului 3 Gyulay în marș din Galizia, care trebuie să sosească. Cît privește rechemarea de la vatră, ea să nu se facă decît în măsura în care va fi necesară. Rechemarea prea devreme și reținerea inutilă va putea fi în dezavantajul culturii pămîntului, trezind în același timp în supus și mai multă neîncredere și îngrijorare. Comandamentul general nici el să nu se mai orienteze după pericolele apropiate sau îndepărtate închipuite mereu de nobilime, căci ea fie din teamă exagerată, fie intenționat răspîndește asemenea lucruri pentru a-l supune și mai ușor pe supus, revărsîndu-și ura asupra lui. Ba dacă supusul observă îngrijorare fie la stăpîinii săi, fie la autoritatea publică, se simte îndemnat indirect să întreprindă ceva. Armata trebuie să dovedească prin comportamentul său atît supusului cît și nobilimii, sau măcar să-i facă să creadă că nu se poate întîmpla nimic, și că oricine întreprinde ceva abuziv o face spre propria nenorocire. Trebuie făcut atent nu numai poporul român, ci în special nobilimea maghiară și na-

¹⁰³ Acte vieneze, IV, 58.

¹⁰⁴ *Ibidem*, III, 33.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 6.

¹⁰⁶ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 230.

țiunea secuiască să nu se mai adune în cete și să se înarmeze sub pretextul apărării împotriva românilor, ca dînd de gîndit și fiind primejdios. Cetele adunate trebuiesc împrăștiate. Comandamentul general, mai ales, să folosească toate mijloacele posibile să aștearnă uitare peste tot ce s-a petrecut între nobili și supuși, pentru ca fiecare să se întoarcă la ale sale ¹⁰⁷.

La 12 ianuarie generalul Fabris comunică lui Jankovich intenția de a trimite înapoi pe generalul maior Pfefferkorn la Mediaș și-i cere părerea dacă mai e necesar la Alba Iulia ¹⁰⁸. Întrucît răscoala a fost înăbușită, Jankovich nu vede nici o piedică pentru întoarcerea generalului ¹⁰⁹.

În asigurarea liniștii nu lipsesc, firește, suspiciunile curente dintre armată și nobilime. Aceasta e mereu îngrijorată de amestecul armatei în treburile civile. Armata supraveghează, patrulează conștiincios terenul, vine în mod firesc în contact cu supușii, care preferă să i se plîngă ei de nemulțumirile sale. Și i se plîng, firește, mai ales de abuzurile nobilimii. Comandamentul deci trebuie să fie mereu atent ca în asigurarea liniștii să nu-și depășească atribuțiile militare.

Comisiul de război, adresîndu-se la 3 ianuarie Comandamentului general, se referă tocmai la plîngerea Guvernului făcută Comandamentului că ofițerii primesc de la supuși plîngeri împotriva domnilor pămîntești, cînd aceste plîngeri trebuiau făcute administrației civile. Comandamentul se scuză că ofițerii în asemenea cazuri totuși trebuie să le spună ceva ca să-i liniștească, nu-i pot lăsa neconsolați și încărcăți de revoltă. Patrulele ar umbla și ele degeaba de colo colo dacă n-au voie să vorbească cu supușii pentru a le afla intențiile. Ofițerii totuși, dacă primesc plîngeri, ca și patrulele dacă intră în discuții cu răsculații trebuie să-i liniștească cu promisiuni, să-i consoleze într-un fel. Să se dea însă dispoziții în acest sens, cît de departe pot merge cu promisiunile momentane și cît de departe pot merge patrulele cu întrebările ca să nu alimenteze din nou nemulțumirile supușilor. Cît privește restituirea armelor date puterii civile din arsenalul cetății, Comandamentul să insiste pentru restituirea lor în curs de 14 zile ¹¹⁰.

Comandamentul adresîndu-se la 22 ianuarie vicecoloneilor Kray și Püttner astfel îndrumă ca în timpul acestor neliniști armata să observe cu atenție acțiunile supușilor. În măsura în care aceasta țintește la siguranța publică să o continue și de-acum încolo, să observe pe cei care tulbură liniștea generală, în caz de nevoie luînd imediat măsurile necesare. Dar patrulele se amestecă și în alte treburi, de domeniul autorităților civile, ca prestațiile supușilor și alte asemenea, pentru care armata intră în conflict cu oficiile țării, aducîndu-i-se mereu reproșul că se amestecă în treburi străine de ea. Patrulele să fie instruite deci să nu se amestece în nici o problemă de acest domeniu, pe cît posibil să evite discuțiile cu supușii asupra soartei lor. În schimb să-și îndrepte

¹⁰⁷ *Ibidem*, C. 355. Acte vieneze, III, 90.

¹⁰⁸ Arh. Comisiei, II, 806.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 807—808.

¹¹⁰ Acte vieneze, III, 72.

toată atenția asupra a tot ce ține de siguranța generală a țării, a orice adunări în vederea răscoalei, conspirației secrete, abuzuri publice și alte asemenea lucruri. Dacă supușii vin la ofițeri cu plângeri privind tratarea lor de către dregătorii țării, ei să nu-i asculte, ci să-i îndrume la Tribunale și forurile civile și să urmărească doar ceea ce militar privește siguranța generală a țării. Comandamentul aplanând disensiunea ivită între armată și autoritatea civilă, dorește o înțelegere potrivit înaltei voințe imperiale. În rapoarte prin urmare să nu se spună nimic ceea ce ar leza Guvernul și buna înțelegere cu el, comunicările să fie deplin justificate, ca în caz de nevoie să poată sluji și ca dovezi ¹¹¹.

Adresându-se însă *per privatas* comandanților regimentelor de graniță, coloneilor Schlaun, Horváth, Meyersheim și Sburlati, Comandamentul întoarce foaia. Ei să continue să trimită rapoarte privind comportamentul atât a supușilor români, cât și a nobilimii. Sînt foarte necesare aceste rapoarte, care trebuie să i se adreseze comandantului general totdeauna direct, ca el să aibă cunoștința de tot ce se întîmplă, să afle cît mai rapid tot ce ar atinge siguranța publică a țării și să se orienteze cît mai temeinic asupra măsurilor necesare. Pe de altă parte însă la aceste rapoarte trebuie uzat de toată prudența posibilă, pentru că autoritățile civile nu sînt iritate nicicînd mai mult, decît cînd socotesc că armata se amestecă în jurisdicția lor sau în treburile lor interne. Supusul nu e, desigur, nicicînd mulțumit de stăpînirea asupra sa și dacă vede că în plîngerile sale împotriva ei armata e de partea lui, îi crește curajul, îndrăzneala față de această stăpînire. Ceea ce duce îndată la plîngeri împotriva armatei și de aci la neînțelegeri între autorități. Supravegherea armatei nu poate merge mai departe de ceea ce ține de siguranța generală a țării. Și nici în asemenea cazuri nu trebuie să se mulțumească cu primele informații, ci pe cît posibil să le cerceteze temeinic, ca ele să poată fi susținute în toate locurile unde va fi necesar. Dar totdeauna cu totul neobservat. Ceea ce comandanții vor impune și subalternilor. Cu deosebire să uzeze de toată prudența în privința persoanelor folosite pentru stringerea informațiilor, să fie aleși după matură chibzuință oameni de încredere și cu bună judecată, ca nu cumva prin ei să transpire ceva la autoritățile civile despre acțiunea armatei, ca să nu se producă din nou neînțelegerile dinainte. Promovînd astfel armonia cu autoritățile civile îl vor îndatora mult, își pune prin urmare desăvîrșita încredere în înțelepciunea lor. Îndrumările acestea le comunică și divizionului de graniță, și colonelului Knesevich din regimentul de graniță de husari secuiesc. Și repetă, să supravegheze cu totul neobservat atât comportamentul supușilor cît și a nobilimii, și dacă află ceva păgubitor statului să-i raporteze neîntîrziat direct generalului comandant. În caz că s-ar ivi ceva primejdios pentru siguranța generală a țării, să se întreprindă o cercetare secretă în privința comportamentului supușilor și a nobilimii ¹¹².

La aceste dispoziții colonelul Lebzelter răspunde la 26 ianuarie informînd despre uniforma nobilimii ridicate a comitatului Cluj și despre gradele militare pe care și le-a atribuit : contele Csáky general, viceco-

¹¹¹ *Ibidem*, 73.

¹¹² *Ibidem*, IV, 71.

lonelul Gheorghe Bánffy general, maiorul în rezervă Paul Matskási colonel, căpitanul Haller maior. Mai mulți nobili și-au comandat arme la armurierul regimentului, anume carabine, iar de la un strungar cartușe ¹¹³.

Comandamentul general raportează aceasta, Consiliul de război asigurându-l că va lua măsurile necesare ¹¹⁴.

Cu aceeași dată generalul Cristiani, generalul Dollner, vicecolonelul Heydendorf raportează despre abuzurile lui Simeon Ferentz, scribul baronului Kemény Farkas. Pe românul Gheorghe Stanca din Șieu Mare, după spusele lui, l-a bătut numai pentru că a fost la târgul din Bistrita când l-a chemat la el. Pe fiii lui, pe unul l-a bătut numai pentru că n-a știut să spună cine a rupt gardul, pe celălalt l-a maltratată îngrozitor de apoi a căzut la pat și după câteva zile a murit. Acest monstru punându-și în gând să-i bată pe nenorociți îi duce într-o cameră și acolo pune pe drabant să-i bată nu peste fund, ci peste rotula genunchilor, cu vorba că numai acolo doare. Pe unii i-a pus la treierat de sărbătorile românești și la Anul Nou. Pe supusul Simion al lui Andrei din Șoimuș pentru că nu a venit, fiind la slujba bisericească, l-a pus a doua zi la pământ și l-a bătut. Nu numai românii, ci și supușii sași sînt teribili de revoltați de maltratarea acestui scrib ¹¹⁵.

Ștefan Bosnyák se plînge comitelui suprem împotriva locotenentului Grűsz. Cînd și-a trimis pe fiul său Anton în Băița să strîngă de la iobagi taxa și datoriile, l-a legat, l-a arestat, l-a băgat la beci și a dat ordin soldaților săi să-l urineze, în fața iobagilor datornici. Îl injura pe el și pe fratele său făcîndu-i hoți și autori ai vrajbei românilor ¹¹⁶.

Din înregistrarea de la 29 ianuarie aflăm că în timpul răscoalei în Maramureș au fost încartiruite patru companii ale regimentului Preisach, în comitatul Sătmar două din regimentul Aiton ¹¹⁷.

În februarie se semnalează și comitatului Maramureș, ca și tuturor comitatelor, apariția noului conducător (*Anführer*) Frunzilă (*Frunzilla*). Se dispune deci o atenție și vigilență sporită ¹¹⁸. E vorba de acel Fîrțală, Frățilă etc. apărut în Hunedoara, al cărui nume circulă acum insistent în scripte, circulare de vigilență răspîndite în toate părțile.

În 16 februarie Majláth ține o ședință specială la Sighet cu funcționarii pentru a discuta actele sosite în legătură cu răscoala, asigurarea ocnelor, clădirilor erariale, personalului cameral. Ce-i drept, cu arestarea lui Horea și cu sosirea armatei a mai scăzut pericolul, totuși el trebuie consemnat ¹¹⁹.

Paza instituită la casierile regale din cauza răscoalei, 12 angajați — se constată în iunie 1785 — a costat 494,24 3/4 florini ¹²⁰.

¹¹³ *Ibidem*, III, 87.

¹¹⁴ *Ibidem*, 88.

¹¹⁵ *Ibidem*, 89.

¹¹⁶ *Ibidem*, 92.

¹¹⁷ Arh. St. Cluj, Protocol *Ad VIImam. Rei Cameralis Marmaticae Epocham*, p. 112.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 113.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 116.

¹²⁰ *Ibidem*.

Cancelaria aulică ungaro-transilvană făcea împăratului propunerea ca pentru securitatea ocnelor și a casieriiilor din Maramureș să staționeze permanent acolo o companie de infanterie, iar în comitatul vecin Ugocea un escadron de cavalerie. În biletul său de mină din 18 martie, adresat mareșalului Hadik, însă împăratul decide negativ. În cadrul dislocărilor de armată din Ungaria aceasta nu se poate. În caz de vreo năvală sau nesiguranță se poate dispune comandamentelor militare mai apropiate să plece imediat într-acolo. Cancelaria i-a mai propus procurarea a 300 de arme pentru înarmarea minerilor (tăietorilor de sare) de acolo, ei fiind lucrători regali, arme care să fie puse în păstrare sigură. Împăratul e de acord, înzestrarea cu puști a minerilor să nu sufere nici o amânare. Să se încredințeze aceste arme citorva ofițeri pensionari, ajutați de subofițeri invalizi, care în caz de atacuri neprevăzute să poată pune în siguranță și ocnele și casieriile, salariile lor fiind acoperite de mine ¹²¹.

La 4 februarie Consiliul de război comunică comandamentului că pentru securitatea generală a țării împăratul a rânduit ca în fiecare comitat, la sediul său unde se găsește Tabla continuă, unde se țin congregațiile nobilimii și unde își au reședința comitele suprem și vicecomitele, să se dea de urgență un căpitan de cavalerie sau de infanterie, cu 1 ofițer, 2 subofițeri și 12 soldați spre a fi o mină de ajutor comitelui și vicecomitelui la nevoie ¹²².

Ordinul dă naștere la o întreagă corespondență, preocupată de distribuția, de întreținerea, misiunea acestora. Vor fi de apărare și de ajutor comiților și vicecomiților, disponibile pentru misiuni, pentru legătura cu comandamentele trupelor, pentru comunicare urgentă în caz de rezizbucnire a vreunei tulburări. Se stabilesc sediile, unitățile militare din care se trimit în fiecare ¹²³. Se trimit direct de Comandament detașamentele destinate sediilor în Cehul Sîlvaniei, Odorhei, Dicio Sînmartin, Făgăraș. Comandamentele subalterne vor trimite în celelalte sedii. Se stabilesc în cursul lunii februarie modalitățile de comunicare între comandamente, între unități, locurile de adunare, ordinele de marș, distribuția tunurilor, înzestrarea cu muniție pentru caz de pace, pentru caz de acțiune, rațiile individuale de cartușe.

O grijă specială pentru apărarea granițelor dinspre Țara Românească și Moldova, a trecătorilor de la Porțile de Fier, Vulcan, Turnu Roșu, Bran, Timiș, Boița, Oituz, Ghimeș, Brețcu, Bîrgău, Rodna, destinînd pentru fiecare câte o companie. Vor fi supravegheate și orice alte trecători mai mici, toate trecătorile posibile. Toate acestea se încredințează regimentelor de graniță ¹²⁴.

Se face astfel o distribuire generală a trupelor pe întreg teritoriul Transilvaniei, indicîndu-se sediile, comandamentele, locurile de staționare. Rețeaua militară cuprinde acum toată țara. Se întocmește harta

¹²¹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 992, 1082.

¹²² Acte vieneze, IV, 8. Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 510.

¹²³ Acte vieneze, IV, 5, 7, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 33, 36, 37, 51.

¹²⁴ *Ibidem*. Cu deosebire 18, 19.

acestei distribuții. Totul pentru a preîntîmpina orice primejdie de re izbucnire a răscoalei.

Printre îndatoririle armatei e și strîngerea armelor de la țărani.

O listă din 6 ianuarie, făcută în Alba Iulia, ne dă numărul armelor strînse de comandantii militari, căpitanul Bokasy, vicecoloneii Kray, Schultz, Ott, maiorul Stojanich, căpitanul Richard de la țărani din Munți :

Date de bună voie	Luate
14 muschete	—
7 carabine	—
265 flinte	27
65 pistoale	13
13 săbii	2
213 lănci	25

Au intrat astfel din Cîmpești 30 flinte, 12 pistoale, 66 de lănci, din Rîu Mare 34 flinte, 2 pistoale, 16 lănci. Din Rîmeș 42 de flinte, 3 pistoale, 2 lănci. Din Dupăpiatră, adică din ciocnirea de la Mihăleni 27 flinte, 12 pistoale, 35 lănci, 6 săbii, 7 carabine ¹²⁵.

După conspect, datat 17 februarie, din cercurile Peștiș, Bircea Mare, parte și al Devei, s-au strîns în total 15 puști, 23 pistoale, 2 lănci, 1 tîrnăcop, 459 furci de fier și 363 securi ¹²⁶.

La nota contelui Jankovich că și acum mai sînt reclamații că autoritățile militare se amestecă în treburi civile, generalul Fabris îl asigură că a repetat ordinul de interzicere a acestui fel de amestec ¹²⁷.

O problemă e hrana populației din Munții închiși acum. Vicecolonelel Schultz emite pașapoarte pentru procurare de hrană. Consiliul de război însuși se interesează de aceasta. Știe că și Guvernul Transilvaniei a luat măsuri pentru eliberarea de astfel de pașapoarte. E de acord cu aceasta și Cancelaria aulică ungaro-transilvană în înțelegere cu Consiliul de război ¹²⁸.

PRINDEREA LUI CRIȘAN

După prinderea lui Horea și Cloșca, Crișan mai rătăci, deghizat, săptămîni în șir. Fu nevoie și aci de ajutor local. Așa fu prins în cele din urmă, în 30 ianuarie mai ales prin zelul Popii Moise din satul lui, din Cărpiniș, care-și asociase și el cițiva țărani.

În urmărirea lui Crișan — relatează Kray în raportul său din 31 ianuarie — au fost trimiși locotenentul Nozdrovitzky din regimentul De Vins cu sublocotenentul Neustädter din regimentul secuiesc, cu 2 caporali, 4 fruntași și 50 de infanteriști din regimentul De Vins, iar maiorul Pückler cu un caporal și 10 husari din regimentul de Toscana. Au reușit să-l prindă prin trimiterea pe urma lui a Popii Moi-

¹²⁵ *Ibidem*, III, 26.

¹²⁶ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 13/1785.

¹²⁷ Sibiu, 11 ian. 1785. Arh. Comisiei, nr. 314 (I, 608—609).

¹²⁸ Acte vieneze, IV, 13, 14.

se din Cărpiniș cu 9 țărani sub conducerea a patru țărani din Șaza-Lupșa. Acum e la Abrud, de unde va fi adus la Zlatna și de aci trimis la Alba Iulia. A afirmat că va spune deschis tot despre răscoala stîrnită de Horea ¹²⁹.

Imprejurările în care a fost prins le relatează comandantul militar, maiorul conte Pückler, în raportul său datat din Abrud, 30 ianuarie :

Ieri după-amiază (29 ianuarie) cînd trupa ajunsese în Șaza-Lupșa — scrie el — auzind de venirea soldaților, tot satul ieșise pe dealuri. Ofițerii se apropiară de țărani ca să-i asigure că se pot întoarce liniștiți acasă, căci n-are să li se întîmple nici un rău. Soldații plecară mai departe pentru a da de urma lui Crișan. Din spusele unor oameni aflară că în urma zgomotului iscat de apropierea soldaților, Crișan luase drumul mai departe. Soldații porniră pe urma lui, după indicația acestor oameni. Aceștia erau nouă, care făcură jurămint înfricoșător că nu se vor liniști pînă cînd nu vor pune mîna pe el. Se știa că luase drumul spre Ponor. Dar nu trebuia urmărit cu soldați, tocmai pentru a nu-l alarma. Cei nouă, sub conducerea popii din Cărpiniș, merseră tot pe urma lui pînă cînd reușiră să-l prindă și să-l aducă aci (în Abrud). Mîine îl va trimite la Zlatna escortat de 50 de soldați și 10 husari sub comanda sublocotenentului Neustädter. Va trimite totodată și pe fiul lui Crișan, prins și el, pe soția și pe servitorul lui. Cum Crișan mărturișește că vrea să-i numească pe toți cei vinovați de răscoală, se va întruni peste o oră o comisie mixtă politico-militară să-i ia interogatoriul.

Numele celor care au luat parte la prinderea lui Crișan — după raport — sînt Popa Moise din Cărpiniș, cel care a contribuit mai mult, Popa Moise cel tînăr fiul preotului, Ion Clisaru din Abrud care de asemenea a făcut mult, Ion Șoit, Todor Șoit, Lazăr Lacea, gornicul Irimie Șoit, toți din Cărpiniș, Todor Holobuș și Ion Holobuș din Șaza-Lupșa, Todor Momen din Lupșa, Popa Simion din Șaza-Lupșa ¹³⁰.

Comunicînd în 31 ianuarie raportul maiorului Pückler, vicecolonelul Kray adaugă încă un lucru, confirmat de sublocotenentul Neustädter din regimentul secuiesc, care a condus detașamentul, că primii care au dat peste Crișan (care umbla ca cerșetor prin sate), într-o casă de munte dintre Mogoș și Ponor, au fost doi din Șaza-Lupșa, Todor și Ion Holobuș, împreună cu Popa Simion. Ceilalți doi din Cărpiniș, împreună cu Popa Moise, numai l-au preluat de la primii. A dispus ca maiorul Pückler să stabilească exact serviciile fiecăruia în vederea recompensei. Intenția lui, a vicecolonelului, e de a aresta cît mai mulți locuitori răzvrățiți ¹³¹.

Ca și în cazul prinderii lui Horea și Cloșca, cînd să se împartă recompensele sau să se recunoască meritele, și la prinderea lui Crișan și-au găsit rosturi mai mulți. După raportul din 13 iunie 1785 al vicejudeului nobililor George Borsai făcut Tablei comitatului la prinderea și aducerea lui Crișan cu soția, fiul și servitorul său au concurat și judele comitatens Todor Neagu, juratul Macavei Barb, Gavrilă Radu, Gligor Urs, Avram Neagu, Virtolomei Gligor, Pavel Morar, Gavrilă Șoit, Petru și

¹²⁹ Zlatna, 31 ian. 1785. Arh. Comisiei, III, 545—546.

¹³⁰ *Ibidem*, III, 549—550. Acte vieneze, III, 96.

¹³¹ Arh. Comisiei, III, 547—548. Acte vieneze, III, 97.

Vasilie Burian. Pe raza altui sat l-au urmărit judele dominal Onu Murena, Ștefan și Ion Gligor, Onu Hiriza, Marian Șoit. Spre Lupșa și Mogoș au fost trimiși Popa Moise cel tânăr, Ion, Todor și Onu Șoit, Gheorghe Marcu și Avram Neagu. Cu Popa Moise preotul erau Irimie Șoit cu fiul său Todor și cu cetățeanul din Abrud Krișán János. Cu ei locotenenții și soldații. L-au prins în Mogoș cu ajutorul Popii Simion din Lupșa (cel care poruncise uciderea lui Mesterházi) și cu sirguinta (sau lăcomia premiului) altor locuitori din Lupșa ¹³².

Au fost acești țărani care au prins pe Crișan toți numai niște ispitii de recompensa promisă ? Unii erau slujbași, juzi, jurați, gornici, chiar dacă nu sînt notați ca atare, vizați de răscoală sau adversari. Vor fi și de cei care voiau ca astfel să se salveze, să fie absolvați de vinovăție. Popa Simion din Șaza-Lupșa, cunoscut pentru faptele sale, și-a dat concursul „abil“ — o spune raportul — promițîndu-i-se iertarea (grația). După raportul lui Schultz din 7 ianuarie, Popa Simion e printre cei care mai rătăceau prin păduri ¹³³. Iar Popa Moise din Cărpiniș, din fruntea lor, e foarte probabil chiar fiul celui ucis ¹³⁴.

Lui Crișan încă în aceeași zi de 30 ianuarie i se luă un interogator preliminar în fața maiorului Pückler și a ofițerilor săi, și a magistratului orașului Abrud. I se puseră 30 de întrebări asupra desfășurării răscoalei, și cu deosebire asupra rolului său personal. Și ascultat fiind după *benevolum examen*, răspunde destul de deschis, chiar dacă ascunde unele din atitudinile și faptele sale personale :

Se numește Crișan sau Marcu Giurgiu și e din Cărpiniș. A fost prins pentru că și el a rătăcit împreună cu poporul român răscolat. Căpitani au fost ei trei, Horea, Cloșca și el. S-au întîlnit în valea satului Ponor, la locul numit Valea Turcului. Aci au fost făcuți căpitani, cu hotărîrea să răspîndească răscoala în toată țara și cele hotărîte să le pună în lucrare întocmai. Întrebat fiind care din ei a sfătuit mai întîi să se răscoale, răspunde că nici unul, mulțimea adunată a răscoluților era gata și hotărîtă cu voia tuturor (*unanimi voto parata et destinata*). Încotro au pornit de acolo ? Toată noaptea au fost împreună, el, Horea și Cloșca, în Valea Turcului cu mulțimea adunată, de unde în zori au plecat de-a dreptul asupra Cricăului. Întrebat cum s-au despărțit răspunde că el n-a rămas în Cricău (s-a întors în Vaca — spune la întrebarea 29), Horea a plecat la Bucium, iar Cloșca la Mogoș. Începutul răscoalei însă s-a făcut la Curechiu. Acolo s-au întrunit el și fruntașii tuturor satelor din Zarand, căci făcută fiind conscripția de către armata de pază din Alba Iulia, au vrut să primească armele militare. Ce s-a întîmplat la Curechiu ? — Acolo au venit asupra lor dregătorii comitatului și nu numai că au sărit la ei cu puștile, dar au și împușcat pe unii din popor. Întărități prin această întîmplare, pe doi dintre dregători i-au omorît, iar a doua zi s-au dus la Crișior, de acolo la Brad și după aceea la Ribîța. Știe din spusele poporului ridicat că în toate aceste sate mulți oameni a omorît, multe case a prădat, el însă nu i-a dat nici o poruncă, nici mîna

¹³² Vicecomitele Alexe Szentpáli către comitatul Alba, Aiud. 22 iun. 1785.

¹³³ Arh. Comisiei, II, 779—780.

¹³⁴ Al St. Siulutiu, *Istoria Hori*, p. 161 spune că cel ucis era tatăl preotului care va funcționa pînă în 1830.

n-a ridicat asupra cuiva. În Ribîța a fost de față, în Mihăleni nu. Ce a făcut mulțimea poporului în Ribîța el nu știe, a văzut doar flăcările caselor aprinse, el a umblat singur pe ulițele satului (*solum in plateis illius possessionis deambulavi*) și n-a făcut nimic. Numai după ce a plecat din Ribîța i s-a spus că în casa care a fost dată pradă flăcărilor unii au fost uciși. De la Ribîța s-au dus în Vaca, de acolo în Valea Bradului, de acolo iarăși înapoi, în Zdrapți, Mihăleni și de acolo la Blăjeni. Mihălenii l-a aflat prădat. Doamna Csiszár n-a fost din porunca lui dezbrăcată. Dimpotrivă, a găsit-o îmbrăcată în haine românești și a împiedicat omorirea ei. El s-a interpus ca să nu fie omorită și oamenii i-au dat ascultare. De la Blăjeni s-a dus la Cimpeni și de acolo la Abrud, dar pe ulițele orașului el n-a călcat. El tocmai a dat poruncă celor care îl urmau să nu intre în oraș dar nu i-au dat ascultare. De ce aci nu și în Mihăleni da? — Pentru că în Mihăleni (ca și în Crișcior) erau puțini, iar aci mulțime nenumărată de popor că nici măcar glasul nu i l-au auzit. Cum a făcut ca poporul să-i dea ascultare? — De la început, de când a fost adunarea din Curechiu, totdeauna i-au dat ascultare răsculații. Cum și cu ce a făcut poporul la Curechiu să-i arate supunere? — A avut scrisoarea românească din Mesteacăn unde au avut înaintea adunare, adusă cu el, și pe aceasta a arătat-o poporului adunat, ca în virtutea acelei scrisori să plece la Alba Iulia pentru a lua armele. Acea scrisoare românească de unde a primit-o și ce cuprindea? — Ce era în ea nu știe. Știe doar că cu asemenea scrisori și-au trimis satele „deputații” împreună cu popii la Curechiu. Cum s-a făcut că într-o singură zi au fost anunțate toate satele și în aceeași zi s-au și adunat la Mesteacăn? — Așa că au avut vestitori din sat în sat. Pentru ce au vrut să primească arme locuitorii tuturor satelor din Zarand? — Pentru că au fost înscriși și au vrut să fie soldați grăniceri. Cu acest prilej Horea și Cloșca au fost de față? — Nu i-a văzut. Întrebat fiind cum au coborât de pe munții care înconjoară Abrudul și ce-au făcut aici, repetă că el a sfătuit mulțimea să nu intre în oraș, să meargă mai întâi la Alba Iulia pentru a primi arme. Răsculații care au intrat au prădat rău de tot orașul. O parte însă l-au urmat pe el. De la Abrud el cu încă doi s-a dus de-a dreptul în Dupăpiatră și de acolo în Mogoș și Cricău. Ultima întrebare se referea la întâlnirea oastei lui cu armata în preajma Hălmașiului. Ofițerul cu armata era de partea Hălmașiului, el cu poporul răsculat pe dealul din partea de sus, între ei fiind o mare depărtare. Ofițerul a dat semn și poruncă să lase armele și el cu ceata sa să trimită un om anumit la domnul ofițer ca să facă o înțelegere. A trimis pe un om din Rișca. Înțelegerea s-a făcut așa ca atît domnul ofițer cu miliția cît și el cu poporul răsculat să se retragă fără luptă (*absque certamine et congressione*)¹³⁵. E vorba desigur de întâlnirea cu maiorul Stojanich.

În ziua de 1 februarie sosi, escortat de un detașament militar și Crișan la Alba Iulia și fu închis tot în cetate, în temnițele (cazematele)

¹³⁵ Orig. interogatoriului în Arh. Comisiei, V, 474—480.

ce se aflau sub clădirea cea veche a gârzii sau gârzii mari¹³⁶. Așa scrie și profesorul Gabri scriind din Alba Iulia la 12 februarie¹³⁷, așa știe și corespondența din Alba Iulia, din 16 februarie, pentru ziarul „Magyar Hirmondó“ din Pojon (Bratislava). Pe Gheorghe Crișan l-au prins cu soția, fiul și servitorul său. Adus în cetate, l-au despărțit de soție, fiu și servitor și l-au închis în temnița de sub „garda mare“ (*nagy várda*)¹³⁸.

La 1 februarie vicecolonelul Kray asigură din Zlatna pe posesorii din Crișcior, care i-au cerut ajutorul, de grija sa pentru ei, mai ales acum că și al treilea corifeu, Crișan, e prins și trimis azi dimineață la Alba Iulia. Dar și ei să se poarte acum la început cu oarecare precauțiune și cu frumosul cu poporul nu demult înfrînat, ba să și treacă cu vederea, cu indulgență, greșelile pe care le face. Dacă totuși observă adunări primejdioase seara sau vreo conspirație împotriva domnilor să raporteze¹³⁹.

La 7 februarie împăratul află și el „plăcuta veste“ a prinderii lui. E curios acum să afle — îi scrie contelui Jankovich — ce va reieși din anchetarea acestor răufăcători. Aproape îi vine să creadă că toată întâmplarea nu are nici o legătură deosebită, și că nici străini, nici indigeni nu se ascund în dosul ei. Totuși nu trebuie să se grăbească cu sancționarea lor, pînă ce nu va fi totul lămurit și pînă cînd nu va mai rămînea nici o urmă a cărei clarificare ar face necesară confruntarea lor. Dispuse guvernatorului ca Popii Moise din Cărpiniș și țăranilor care au prins pe Crișan să li se acorde aceeași recompensă de 300 de ducati, care a fost acordată și în cazul lui Horea și Cloșca¹⁴⁰.

GUVERNUL

În ansamblul acțiunii comune de pacificare, Guvernului și comisarului său nu le mai rămînea vreo sarcină deosebită, n-aveau decît să se încadreze în această acțiune, să secondeze străduințele Comisiei, să observe sensul ordinelor imperiale. Măsurile Guvernului nu mai au acum vreo semnificație proprie sau deosebită. Se disting mai curînd prin rămînerea în urmă, prin mișcarea în coada procesului.

Guvernul trebuie să deschidă posibilitatea de aprovizionare cu bucate a populației. La 4 ianuarie comunică Prefecturii Armelor, că a dat dispoziții Tablei comitatului Alba să pună toată străduința să reanimeze tîrgurile din Zlatna și Abrud, ele să revină la frecventarea dinainte, lo-

¹³⁶ Densușianu, p. 424. Densușianu nota că această clădire atunci (cînd își scria lucrarea) nu mai exista. După informațiile primite în 1870 de la generalul Dobler, comandantul de atunci al cetății, clădirea aceasta, sub care se aflau și închisorii, a fost demolată mai demult și era în locul unde e chioșcul din parcul cetății. *Ibidem*.

¹³⁷ Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia.

¹³⁸ „Magyar Hirmondó“, 1785, p. 143.

¹³⁹ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 13/1785.

¹⁴⁰ Beu, *op. cit.*, p. 87—89.

cuitorii să fie scutiți de orice suspiciune, să se dea pașapoarte, să se înlesnească vânzarea și cumpărarea bucatelor ¹⁴¹.

Propunerile pe care le face Guvernul în raportul său către împăratul, în 25 ianuarie, mărturisesc mai curînd neputința de a liniști agitațiile țărănimii, decît aduc vreun nou remediu. Ele au tonul cunoscut, prevăd metode cunoscute, uzate, depășite : aceeași persuasiune, aceeași severitate pentru răsculații mai cerbicoși, în schimb fără nici cea mai mică promisiune în sensul plîngerilor sau revendicărilor țărănești. Pentru restabilirea liniștii și siguranței publice, printre altele, propune să se trimită comisari militari și civili care să lămurească și să convingă poporul de eroarea credinței sale că în urma conscripției militare ar avea drept să ia armele, să se elibereze de slujbele domnești și să devină proprietar al pămînturilor iobăgești pe care le are în folosință. Cere iarăși pedepsirea severă a celor care sînt mai îndîrjiți. Propune încă o dată strîngerea în sate regulate a caselor și colibelor românești risipite pe munți, prin ceea ce s-ar ușura supravegherea lor. Răsculații să fie constrînși la restituirea prăzilor, și mai ales la predarea armelor. Punct esențial e din nou vinovăția preoților români, participarea lor la răscoală, pentru ceea ce ar trebui scoși din funcție și trecuți între contribuabilii de rînd. Guvernul, revenind asupra ordinelor sale dinainte, a îndrumat din nou pe cei doi episcopi români ca, întrucît preoții ambelor biserici au servit răscoala promovînd-o și răspîndind-o, atît pe ei cît și pe poporul care-i ascultă aproape orbește să-i povățuiască spre bine, să le indice drept datorie strictă să fie ascultători și supuși față de mai marii lor. Și iarăși, ca nimeni să nu vindă țaranilor praf de pușcă, arme de foc sau manuale, nici plumb sau silitră, prevăzînd pedepse pentru cei care calcă dispoziția¹⁴².

Raportul și propunerile Guvernului Cancelaria nici nu le înaintă împăratului decît după trei săptămîni, în 14 februarie. Aceasta, pentru că nici ea nu le putea împărtași, socotindu-le mai mult repetarea unor ordine mai vechi.

Ele stîrniră, în schimb, încă o dată izbucnirea împăratului. Toate aceste propuneri — se indignează el — ori nu conțin nimic nou, ori numai lucruri asupra cărora s-au luat hotărîri. Din ele se poate vedea totuși că se mențin mereu aceleași principii și aceleași idei eronate atît la Guvern, dar și mai mult la comitate, și cît de puțin se poate spera adevărata liniște, care depinde în cea mai mare parte de cum concep oamenii lucrurile. De aceea Cancelaria, împreună cu el, împăratul, trebuie să țină sub ochi cu atît mai strict și mai sever problema cum ar putea fi împiedicate asemenea dispoziții înșelătoare. După ceea ce urmă în 21 februarie un nou ordin al Cancelariei, îndrumînd Guvernul să-și cunoască de a sa strictă datorie a se conforma în aceste privințe înaltelor ordine și principii ¹⁴³.

La 14 februarie Guvernul dispune ca slujbașii minieri să nu permită adăpostirea răufăcătorilor și altor oameni în locurile miniere, și dacă

¹⁴¹ Acte vieneze, III, 31.

¹⁴² Szilágyi, p. 202.

¹⁴³ *Idem*, p. 293.

totuși s-au strecurat din întâmplare, prin înșelăciune sub nume de oameni cinstiți și s-au angajat ca lucrători cu plată, numaidecît să fie îndepărtați, nimeni să nu mai fie angajat sau reținut dacă nu se poate adevărați ca om cinstit prin mărturii vrednice de crezare¹⁴⁴. În 15 și 17 februarie raporta apoi și împăratului despre starea lucrurilor^{144/1}.

Poporul să aștepte în pace conscripția urbarială care se va face — sună ordinul Guvernului din 18 februarie 1785¹⁴⁵.

Comisarul gubernial veni și el, în două rînduri, cu propunerile proprii, adresate guvernatorului. La 1 februarie îl informa că în urma unei ședințe cu Alexe Noptsa, judele nobililor Ludovic Noptsa și Ignatie Szere-dai venit din Sibiu au stabilit împreună măsurile necesare cerute de moment : 1) Românii ascunși prin păduri de frica pedepsei să fie lămuriti încă o dată prin prietenii și cunoștințele lor, trimiși special la ei, că nu li se va întîmpla nimic, să se întoarcă la casele lor în termen de trei zile, altfel vor fi priviți ca hoți și, tratați ca atare, vor fi pedepsiți fără cruțare. 2) Domnii război să li se recomande ca a) plîngerile pentru nesupunerea supușilor lor să le facă mai precis ; b) să nu-și facă singuri dreptate în cele reclamate, disensiunile ivite între nobil și supus să nu le judece în scaunele domnești, ci toate să le lase în seama autorității publice (comitatului). 3) Cei care scriu reclamațiile, avînd și ei mare vină pentru răscoala poporului, trebuie ținuți sub strictă observație. 4) Se vor lua măsuri pentru ocrotirea orfanilor atit ai nobililor cît și ai țăranilor uciși în răscoală. Speră să convingă de necesitatea acestor dispoziții și nobilimea, spre binele ei¹⁴⁶.

În calitate apoi și de comite suprem al comitatului Hunedoara, Mihail Brukenthal găsi prilejul chiar în ziua de 28 februarie, în ziua execuției, pentru a supune și contelui Jankovich procedeele sale de liniștire a țăranilor, pe care le comunicase în scrisoarea sa din 26 februarie și guvernatorului¹⁴⁷.

Pe deputații satelor care veneau zilnic la el cu preoții lor, a socotit să-i încredințeze că :

1. Maiestatea sa împăratul l-a trimis pe el în această parte a țării cu porunca de a face dreptate fiecăruia și el vrea să-și îplinească această sarcină cu toată rîvna și cu cea mai mare bunăvoință. Ei dacă sînt apăsați sau supărați, să vină oricînd fără sfială la el, căci vor fi ascultați cu răbdare și vor găsi sigur sprijin în pricinile lor drepte. Dar pentru aceasta le cere ca ei :

2. Să spună mereu adevărul și să se ferească a veni cu fapte neadevărate sau exagerate.

3. Să plătească ceea ce se cuvine împăratului, adică darea și daturile pentru oaste de bună voie, fără să mai aștepte execuțiile. Dar și în caz de execuție, el se va îngriji să nu fie vexați de executori sau de alți slujbași. Pentru daturile în natură a luat măsuri ca pe viitor să fie proporționale cu puterile lor, pentru ele să li se dea chitanțele cuvenite

¹⁴⁴ Al. Neamțu, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei*, p. 43.

^{144/1} Canc. aul. Trans., 2767/785, 2911/785.

¹⁴⁵ Arh. St. Cluj, or. Gherla.

¹⁴⁶ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 791—792.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 806—808. Și Mike, *Hórvilág*, p. 349.

și la timpul său bonificare neîntârziată. A luat de asemeni măsuri ca în fiecare sat comisarii să interogheze pe jude și pe bătrînii satului și să-i înainteze o evidență precisă a tuturor daturilor în natură cu indicația cine, cui și pentru cine s-au dat și, dacă există chitanțe, el nu va întîrzia să exopereze despăgubirea conform înalțelor ordine.

4. Dacă se cred împovărați cu slujbele domnești pe care le fac după dispozițiile de pînă acum, să reclame acestea dregătorilor în drept sau lui personal. Dacă ei ar face așa și s-ar purta cu supunere, el i-ar putea asigura că maiestatea sa în cîteva luni sau poate chiar în cîteva săptămîni va face o nouă rînduire a sarcinilor lor domnești.

5. Consătenilor lor care rătăcesc prin păduri de teama pedepsei să le aducă la cunoștință că dacă se întorc la casele lor, își reiau munca și se poartă în deplină liniște, nu li se va întîmpla nimic, trecutul va fi dat uitării și ei vor fi judecați numai după purtarea lor de acum încolo.

6. Dispune să li se restituie tirnăcoapele, securile și alte unelte de fier care le-au fost luate.

Pe Mihail Brukenthal îl bate gîndul ca guvernatorul să publice sub autoritatea sa, acestea chiar țaranilor comandați la Alba Iulia¹⁴⁸.

Să ne închipuim cu ce inimă le puteau primi țaranii acolo !

Episodul secondează și el mereu acțiunea oficială.

La 4 ianuarie comunică din Deva Guvernului ascultarea Popii Aron și a lui Todor Grozav din Rapoltul Mare. A îndemnat prin preoți și pe supușii cercurilor Zarand și Dobra, ai căror iobagi de 13 săptămîni n-au mai făcut nici slujbe și nici n-au mai prestat ceva, să-și facă slujbele datorate și să-și plătească taxele, ceea ce au și promis. A rămas să fie chemați pe 7 și cei care n-au venit încă, el luînd apoi drumul Sibiului. Mai poate să anunțe Guvernului că după relatările din Cîmpeni ale preoților rînduiți pe lîngă miliție poporul e liniștit, își aduce zilnic armele, și e cea mai mare speranță de a prinde prin locuitorii Cîmpenilor pe Horea și pe soții săi¹⁴⁹.

Preotul din Rapolt, după ascultările celor doi ar fi spus încă înainte cu două săptămîni de începerea răscoalei că „nu vor trece două săptămîni și nu va rămînea piatră pe piatră, și ne vom împăca de toate“ (românește în text). Preotul neagă, Todor Grozav care l-a auzit însă afirmă. Semnați pe ascultări, alături de oamenii comitatului, și Iosif Adamovici, protopopul neunit al Abrudului, Popa Ioan din Deva, protopopul Petru al Hunedoarei, Popa Sava din Rășinari, Dimitrie Eustatievici, secretar episcopal¹⁵⁰.

Potrivit ordinului Guvernului din 22 noiembrie, care în aceste vremuri de tulburare oprea pe preoți să tină adunări fără știrea Tablei comitatului sau soboare fără autorizația Guvernului, episcopul trimite circulare în românește în acest sens. Soboarele se vor face totdeauna cu știrea și autorizația Guvernului și a comitatului. Ele se vor ține în

¹⁴⁸ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 806—808.

¹⁴⁹ Guv. Trans., 1785, nr. 110.

¹⁵⁰ Ascultarea preotului dată din Deva 30 dec., a lui Todor Grozav din 3 ian.

fața a doi comisari și tot ce se va discuta acolo va fi cuprins în scris, în protocol, de către notar. Ele să se țină cât mai rar și numai bine motivat, cerînd din vreme îngăduința episcopului, ca el să o poată cere la rîndul său de la Guvern ¹⁵¹. În același sens își instruiește preoții și episcopul unit, Ioan Bob ¹⁵².

În virtutea ordinului gubernial din 8 februarie 1785, anunță preoțimea din comitatul Solnocul Dinlăuntru împreună cu Dobîca de Sus că numai de la preoții suspecti („care sînt chiar în suspiciune”) să se ia armele. Iar dacă nu le-ar da, comitatul să le ia cu puterea ¹⁵³.

Iată și un plan comun al autorităților militare și civile de apărare a Țării Hațegului dinspre Țara Românească, răspunzînd probabil ordinului împăratului din 3 februarie. După titlu e o „Rînduială de cum poate fi împiedicată sau combătută, prin înțelegere între autoritatea civilă și miliția de graniță hoția care se poate isca în vara viitoare în ținutul Hațegului“.

Se stabilesc aci din partea armatei unitățile de pază la trecători, patrulele pe graniță, porțiunile de graniță pe care vor patrula, comunicarea între ele sau cu comandamentul și autoritățile civile, controlul sever al trecerilor și într-un sens și în altul, al colibelor și stînelor din munți, dacă nu se găsesc în ele ascunse arme, hrană strînsă mai multă decît trebuie. Li se prescrie cum să convingă cu ofițerii și patrulele de graniță din Țara Românească. Ș.a. Din parte civilă se stabilesc măsuri de supraveghere, de pază în sate, mecanismul alarmei, urmării, deținerii, comunicări cu unitățile militare etc.

Nu e deloc fără interes cuprinsul însuși al „Rînduiei“.

Din partea armatei :

În pasul Vulcanului vor fi postați un ofițer cu 30 de soldați, care, pe lîngă că vor supraveghea mișcările locuitorilor de pe Jiu și vor opri pe fugari, vor avea și misiunea de a împiedica și combate năvala hoților de peste graniță. Ofițerul va trimite în munți, pe graniță, o patrulă de 9 oameni cu un căprar, care să patruleze și în dreapta și în stînga, în dreapta pînă la Sturul, în stînga pînă la Poiana Muierii. Aceasta să supravegheze și străjile, să dea de știre și despre mișcările hoților și să-i și combată dacă-i observă.

Un stegar cu 18 oameni va sta de pază în satul Grădiște (*Gradiška*), de unde va patrula pe marginea Banatului, în dreapta pînă la Băuțari, în stînga pe hotarele satelor Clopotiva și Riu-de-Mori.

Îndată ce muntele va fi practicabil, patrulele vor merge la locurile care li s-au indicat și îndată ce se scot la munte vitele, oile, vor cerceta colibele

¹⁵¹ *Ibidem*, nr. 1268.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ Matei Voileanu, *Momente din viața bisericească a românilor ortodocși din Transilvania, 1780—1787*, Sibiu. 1902, p. 42.

păstorilor dacă nu sînt ascunse acolo arme sau alte lucruri pregătite, băutură multă, alimente peste cele necesare, în vederea șederii hoșilor. Vor întreba pe păcurari dacă n-au observat unde ar fi hoșii ? Vor cerceta dacă nu e vreo gazdă de hoși. Dacă ar descoperi vreun drum tănuit, pe care aceia pun pe ascuns străji, pîdesc, oamenii care umblă pe asemenea locuri să-i prindă și să-i predea dregătorilor mai apropiați. Dacă au descoperit vreo cale tănuită sau vreun loc de adunare a hoșilor, să dea numaidecît de știre miliției de graniță cele mai apropiate, apoi comandai batalionului și judeului nobililor celui mai apropiat, indicînd în care parte trebuie trimis ajutor. Dacă hoșii sînt mulți și ei prea slabi pentru a-i ataca, să le închidă drumul în loc potrivit. Iar dacă patrula ar avea putere asemănătoare, să-i atace imediat, dacă poate să-i prindă sau să-i împuște.

Dacă hoșii s-ar retrage spre Banat, patrulele să anunțe numaidecît străjile de pe granița Banatului, care sînt în Buza Pleșului, Prislopul Timișan, Nevoia, Schei, Pleșcovița și Sărăteni, iar comanda batalionului de aici, în înțelegere cu miliția de graniță a Banatului, să vină în ajutor în urmărirea lor.

Patrulele mai au misiunea și să prindă pe „prevaricatori“ sau fugari în afară, să-i cerceteze și să-i predea jurisdicției civile.

Dacă patrulele trebuie să plece în grabă undeva unde nu-și pot duce hrană pe o jumătate de lună, comanda batalionului va cere autorității civile să rînduiască în urma lor hrană din vreun sat sau din vreo stîină, cu un cal.

Cu ofițerii din Țara Românească să convină ca patrulele lor să poată veni pînă la munții de dincoace, dar să fie cu grije să nu tragă din greșeală unii asupra altora. Ca aceasta să nu se întîmple, patrulele din Țara Românească să aibă înfășurată pe cap sau pe braț basma albă, cele de aici și din Banat pe „caput“ (surtuc) semn distinctiv verde.

Din partea autorității civile :

În fiecare sat să se ridice prăjini de alarmă (*lármafák*) și ziua, noaptea să fie străji, care nu numai să oprească pe trecători și să le ceară pașaport, denunțîndu-i dacă au vreo bănuială, dar mai ales noaptea să fie cu băgare de seamă la purtarea locuitorilor, pe cei care duc de obicei hrană păstorilor de vite la dus să-i cerceteze dacă nu duc cumva pulbere, alice, arme, mai multă băutură sau hrană de cită ar avea nevoie păstorii. Să fie cu grijă la cei care intră sau ies din sat și îndată ce observă vreun semn să dea numaidecît de știre judeului satului, iar dacă ar năvăli hoși sau altă răscoală s-ar întîmpla, să aprindă prăjinile de alarmă și să dea alarma în sat. În asemenea caz judele trebuie să adune tot satul, să dea de știre prin trimiși iuți numaidecît judeului nobililor aceluși loc, satelor din jur și mai ales miliției celei mai apropiate și comandai batalionului din Hațeg. Satele vecine și ele să facă la fel cu satele din jurul lor, pînă cînd alarmate de prăjinile aprinse se vor ridica toate satele militarizate ale ținutului Hațeg. Adunîndu-se astfel, locuitorii satelor vor merge, sub comanda unui ofițer rînduit pentru aceasta, acolo unde s-a aprins mai întîi prăjina de alarmă, după cum și armata tot acolo se va grăbi, executînd mai departe cele ordonate de comanda batalionului.

Dar cum ținutul Hațegului e foarte întins, ca în astfel de împrejurări să nu fie nevoie să se adune la un loc toți locuitorii, ținutul Hațegului cu valea Jiului să se împartă în opt părți, numind pentru fiecare sat locul de adunare la o asemenea alarmă și care parte de munte e chemat să o cutreiere¹⁵⁴.

Mereu obsesia primejdiei reizbucnirii răscoalei în primăvară, măsurii întinse de siguranță, implicând autoritatea civilă, armata deopotrivă. Măsurii minuțioase, intrând în detalii, prevăzând o severă și riguroasă procedură. Dar implicând pe aceeași armată care s-a arătat destul de nepăsătoare la nenorocirea nobilimii, și, de nevoie, pe aceeași juzi sătești care nu s-au dovedit deloc credincioși domnilor pămîntești. Textul militar și vizează chiar mai mult pe haiduci decît pe răsculați. Vigilență, prevedere care nu erau deloc de prisos. Agitațiile țărănimii, mocnit sau pe față nu conteneau, cum nici speranța unei reizbucniri cu venirea primăverii, care circulă insistent în scripte.

De remarcat e însă mai ales această atenție la paza graniței dinspre Țara Românească, la care se gîndește și împăratul. Mișcările militare în Țara Hațegului în tot cursul răscoalei, am văzut, se fac cu toată grija ca granița să nu rămînă nici un moment descoperită. Răsculații, în viziunea oficială, puteau să se retragă în munți, puteau să treacă granița, puteau să întreprindă revolta din dosul ei, puteau să revină de acolo cu puteri sporite. Puteau să emigreze. Ba trebuia întărită paza și ca vinovații, corifeii să nu fugă de pedeapsă. Fusese bănuț doar și Horea însuși de a fi luat drumul Țării Românești. Ba se puseseră în circulație, am văzut, zvonuri de ajutoare reale, armate chiar, de cifre spectaculare de oaste venite de peste graniță în ajutorul răsculaților. Nu lipsea în viziunea politică nici teama vreunui amestec străin, a imixtiunii vreunei alte puteri pentru a crea dificultăți imperiului. Amestecurile străine posibile vor fi printre obiectivele încredințate și Comisiei regale de investigație.

În urma ordinelor împăratului și Popescu e mereu în atenția și a Consiliului de război, și a armatei, și a Guvernului.

Comandantul general din Transilvania deținea din Iași știrea căpitanului Bedeus că Popescu, fiind un om intrigant, a fost utilizat de principele Țării Românești într-o misiune secretă la Viena. Împăratul, în rezoluția sa, nu se îndoiește că atît Raicevich cît și Bedeus vor fi în continuare atenți asupra acestui om. Descrierea lui a trimis-o la 23 octombrie anul trecut Consiliului de război, să o comunice tuturor autorităților din Ungaria și Transilvania, pentru a fi cu deosebită atenție. Dispoziția să fie reinnoită, ca dacă Popescu ar vrea să se întoarcă sub un alt nume, să fie imediat recunoscut, arestat și adus la Viena. Descrierea lui să fie comunicată și administrației din Bucovina, și comandamentului general din Galiția¹⁵⁵. După rapoartele lui Bedeus, Popescu ar fi avut la Viena și o misiune secretă din partea domnului depus al Moldovei¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 641—650.

¹⁵⁵ Hofkriegsrath. Protocol 1785, C. 200.

¹⁵⁶ C. Göllner, *Participarea emisarilor Mihail Popescu și Salis la revoluția lui Horia*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, VI (1931—1935), p. 508.

Iar Guvernul dădu un decret de urmărire în același sens. Dacă Popescu se întoarce în Principat din Moldova, unde a plecat, sub acest nume sau sub altul, să fie deținut și sub strictă pază escortat la Viena ¹⁵⁷.

Cu data de 31 ianuarie cere informații asupra lui comitelui suprem al comitatului Dobica, contelui Adam Teleki. Acesta răspunde la 7 februarie că n-a observat nimic la el de ceea ce e suspectat, cu atât mai puțin că ar fi vrut să amăgească sub vreun pretext oarecare plebea. A venit cu pașaport moscovit de cel mai bun și mai demn de încredere și prin Viena și prin Ungaria. E de națiune român din Moldova, de origine din Iași și se numește Popescul (*Popeskoul*). Și cum a vrut să ia drumul Bucovinei, pentru mai mare siguranță a fost însoțit pînă acolo de un nobil dat de contele Kornis, comitele suprem al comitatului Solnoc. Vorbește curent diferite limbi, se vede că a cutreierat multe țări. Discutînd cu el multe lucruri, în afară de coincidența numelui de Popescul cu Poperski n-a putut descoperi nimic suspect la el. Și în semn de cinste, și pentru securitate, i-a dat și el ca însoțitor pe nobilul comitatului său, Iosif Szabo, pînă la Mocod din districtul militar al Rodnei, pînă la căpitanul Halmágyi, cu suficiente informații. Dar nici în acest drum nu s-a observat nimic suspect. Pe raportul Cancelariei din 14 aprilie cu care comunica scrisoarea, împăratul nota : Servește de informație ¹⁵⁸.

Raportul din 17 martie informează despre trecerea lui Popescu în Bucovina și șederea sa în Moldova, și despre măsurile luate de colonelul Enzenberg pentru arestarea (dacă s-ar întoarce) și ducerea lui la Viena ¹⁵⁹.

După raportul din august al generalului maior Enzenberg în legătură cu Popescu, care s-ar fi aflat încă la Iași pregătind tulburări, a mai fost arestat și un polonez, dar nu era decît un cazac bolnav aflat în Iași, iar Popescu, după cum a aflat de la căpitanul Bedeus, a plecat în Rusia ¹⁶⁰.

RECOMPENSELE

Răsplata promisă și ordonată de împărat pentru cei care au prins pe căpitani și au făcut servicii deosebite în cursul răscoalei nu întârzie. O ordonase acum din nou, și concret, împăratul însuși, mai întii cu biletul din 14 ianuarie, cînd a ordonat remunerarea celor care au prins pe Horea și Cloșca și-apoi succesiv, cu alte bilete, a pădurarului Meltzer și a ofițerilor și soldaților care au cooperat la prinderea lor.

Guvernul vine să comunice comitatelor remunerarea hotărîită de împărat pentru cei care au operat prinderea, anume 600 de galbeni pentru cei șapte locuitori din Rîu Mare care au prins pe Horea și Cloșca și

¹⁵⁷ Exemplare în Arh. St. Cluj, fondurile or. Bistrița și Gherla, la data de 3 febr. 1785.

¹⁵⁸ Guv. Trans., 1785, nr. 1135. Caietele, XXIX, f. 70—72. Canc. aul. Trans., 4199, 5144/785.

¹⁵⁹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 986.

¹⁶⁰ *Ibidem*, C. 2441.

care vor fi eliberați și din iobăgie, 100 de galbeni pentru pădurarul cameral Meltzer care i-a tocmit, o medalie de aur și 30 de galbeni pentru protopopul Iosif Adamovici care prin locuitorii din Lupșa a prins pe Ursu Uibaru și 70 de galbeni pentru acei locuitori ¹⁶¹.

În 22 ianuarie Jankovich scrisese și el guvernatorului ¹⁶², iar acesta în 26 lui Mihail Brukenthal despre remunerarea ordonată de împărat. Mihail Brukenthal răspunse guvernatorului în 30 ianuarie. A aflat — scrie el — cu multă plăcere cât de darnic a fost împăratul cu cei care au fost utilizați la prinderea capilor răscoalei. Acesta e un înalt îndemn pentru viitor. Dar pentru ca această recompensă să-și atingă în cel mai înalt grad scopul, el crede că împărțirea premiilor să se facă cu solemnitatea necesară, în prezența mulțimii care se adună obișnuit în zilele de târg la Zlatna ¹⁶³. Cu ceea ce fură de acord și Guvernul, și Tezaurariatul. Iar la 1 februarie îi scrie că pentru premierea celor care au prins pe Horea și Cloșca și pe Ursu Uibaru, a luat măsuri ca aceasta să se facă simbăta viitoare (5 februarie), la Zlatna, cu toată solemnitatea cerută. Lipsește însă ce e mai necesar : banii. Speră că banii să-i fie trimiși, cu poșta, altfel va crește și mai mult suspiciunea înăscută a românilor ¹⁶⁴.

Cei care urmau să fie distinși cu recompense la această serbare aveau să fie cei care au prins pe Horea și Cloșca și protopopul Abru-dului Iosif Adamovici, prin zelul căruia a fost prins Ursu Uibaru, împreună cu țărani care l-au prins ^{164/1}. Prinderea lui Crișan se întâmplase mai târziu, remunerarea celor care l-au prins împăratul a ordonat-o abia în 7 februarie, deci după data serbării. Cum să fie remunerat Iosif Adamovici împăratul hotărâse la propunerea Cancelariei. Întrucât Ursu Uibaru n-a fost căpitan principal, Cancelaria propuse să se dea celor care l-au prins cel mult 100 de galbeni, anume 30 de galbeni și o medalie de aur protopopului, care a îndemnat pe țărani să-l prindă și restul de 70 țărănilor care l-au prins. Ceea ce împăratul aprobă, trimițând și medalia.

Solemnitatea premierii se ținu în 5 februarie, într-o zi de târg. Cum a decurs, o relatează în amănunte comisarul însuși :

În ziua destinată pentru distribuirea premiilor — spune el — a chemat mai întâi pe cei care aveau să fie premiați. Solemnitatea a făcut-o cunoscută în tot ținutul. La ea a invitat mai cu seamă pe protopopi, pe preoți și pe locuitorii satelor care luaseră parte la răscoală. Drept urmare au venit o mulțime mare de locuitori din cele trei domenii ale Zlatnei, ca și din alte părți ale comitatului Alba. De asemeni din comitatul Hunedoarei și Zarandului și chiar și din comitatul Tîrnavei. În piața Zlatnei se găsea chiar atunci un pavilion, deschis din toate părțile. În ziua de 5 februarie, zi de târg de săptămână, a închis pavilionul

¹⁶¹ I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „An. Ac. Rom.“, Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. XVI, p. 300.

¹⁶² Arh. Comisie, III, 318.

¹⁶³ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 788.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 791.

^{164/1} Hotărîrea cancelarului Pálffy pentru recompensă. Canc. aul. Trans. 697/785.

dintr-o parte cu crengi de brad, a întins peste ele un covor, iar pe covor a atârnat chipul împăratului. În pavilion a așezat o masă, acoperită cu o cuvertură de preț, a așezat pe masă trei talgere de argint, în care a pus galbenii și medalia conferită protopopului, precum și banii și diplomele de eliberare, frumos ornate cu frunze verzi și flori roșii, pentru cei șapte țărani. Acestea se petreceau dimineața la 9 ceasuri.

În pavilion apoi masa fu flancată din amîndouă părțile de un număr suficient de soldați sub comanda căpitanului Richard. A mai așezat în plus lîngă masă și doi funcționari, unul fiscal și altul de al comitatului, care să dea poporului informații despre această preainaltă grație și despre motivele pentru care se întîmplă. Poporul era lăsat să intre pe o parte și să iese pe alta. Așa, cea mai mare parte a poporului adunat a văzut totul și a putut să primească informațiile de care avea nevoie. Ceea ce a ținut pînă la 11 1/2 ceasuri.

Între timp veni și armata ca să asiste la solemnitate. Și se mai aduse și o muzică, cu tobe și trîmbițe. Pe la 11 1/2 sosiră și comisarul gubernial, consilierul Mihail Brukenthal, cu cel cameral, magistrul suprem al Oficiului montan (minier), baronul Gerlitz. Înaintea lor mergeau preoții, care se adunaseră în număr însemnat, iar în urma lor cîțiva soldați și funcționari camerali. Comisarii luară loc în pavilion. Fură citite mai întîi în fața poporului înaltele rescripte, traduse în românește. Apoi Mihail Brukenthal aduse la cunoștință numele tuturor celor care vor fi premiați și după aceea rosti celor adunați o cuvîntare în limba română.

Aici pot vedea — le vorbi el — o pildă grăitoare în ce chip împărătesc se răsplătește credința către capul țării, ascultarea față de marea ei și purtarea liniștită. Din răsplățile în sume așa de mari care se împart azi, împreună cu liberarea din iobăgie, pentru prinderea acelor nelegiuți porniți spre rele, pe care toți îi cunosc, pot să vadă limpede și lămurit că înălțatul împărat urăște păcatul și fărădelegea și nu lasă nepedepsiți pe oamenii nelegiuți și pe făcătorii de rele, pe amăgitorii și înșelătorii poporului. Dimpotrivă, întocmai ca pe o bubă rea, care cuprinde un singur mădular al trupului și se întinde ca să nimicească tot trupul, așa și pe aceștia ca pe niște mădulare primejdioase îi desparte cu o singură tăietură de trupul cel sănătos al poporului și așa, din iubire părintească, preîntîmpină ruina și pieirea întregului trup. În același timp, și din acestea, și din cele întîmplate în zilele trecute în aceste părți ei se pot încredința că înălțatul împărat are o putere mult mai mare decît e de lipsă ca să pedepsească pe niște tulburători așa de obraznici și să înfrîneze pe niște gloate înfuriate și nebune. Să-și înțipărească adînc în inimile lor ziua aceasta și mila care se împarte aici din porunca înălțatului împărat oamenilor care, după cum e dator oricare supus credincios, au dat mină de ajutor pentru restabilirea liniștii de obște și pentru îndepărtarea răului care plutea peste capetele lor. Să nu uite de aceasta niciodată; ea să fie un îndemn statornic pentru fapte bune. Să facă cunoscute acestea și vecinilor, femeilor, copiilor și nepoților lor, și să spună oricui ce binefaceri dobîndește omul prin purtarea liniștită și supusă, să știe că prin fapte rele oricine se face neplăcut lui Dumnezeu și oamenilor, iar prin fapte bune poate dobîndi.

îndurarea lui Dumnezeu, bunăvoința domnitorului și o conștiință liniștită.

După cuvîntare fu chemat protopopul Iosif Adamovici, căruia comisarul îi cuvîntă deosebit :

Pe el îl gratifică pentru felul cum și-a împlinit datoria în răscoala aceasta nefericită, care a pătat cu sînge omenesc ținuturile acestea în zilele din urmă ale anului 1784, cînd furia atît de vinovată a mai multor oameni a tulburat liniștea de obște cu răpiri și prăzi și a adus poporul român aproape de marginea pieirii sale cu totul. El în momentele acelea a ascultat de poruncile și îndrumările ce le-a primit de la mai marii săi, a luminat poporul înșelat și amăgit, l-a dojenit să se întoarcă iarăși la liniște și buna rînduială, și prin aceasta a scăpat pe mulți de pieire. Serviciile lui au ajuns și la cunoștința înălțatului împărat, și înălțatul împărat care nu lasă nici o faptă bună nerăsplătită, îl cinstește cu această medalie de mare preț, căci e grea de aur, dar valoarea ei e neprețuită fiindcă o primește ca semn al grației împărătești. Să o primească și să o păstreze ca pe lucrul cel mai de preț ce l-ar fi putut dori vreodată și să-și aducă totdeauna aminte că numai credința sa către domnitor și către patrie, purtarea lui bună și stăruința sa pentru liniștea obștească l-au putut face vrednic de ea.

În timpul acesta cancelistul gubernial îi atîrnă medalia pe piept, ceea ce fu deosebit remarcat prin salve și sunete de tobe și trîmbițe.

Drept răspuns, protopopul rosti și el o mică cuvîntare de mulțumire, promițînd și pe mai departe credința maiestății sale și supunere dragătorilor împăratului.

Fură chemați apoi pe rînd, cu numele, toți ceilalți premiați, numărîndu-li-se fiecăruia banii din talgere la vederea mulțimii și li se înmînară diplomele de eliberare, la apariția fiecăruia sunînd tobele și trîmbițele.

Textul diplomei lui Nuțu Matieș după traducerea lui Densușianu : „Prin aceasta facem cunoscut tuturor și fiecăruia, cărora se cuvine, că Maiestatea sa preasfîntă cezaro-regală și apostolică, în virtutea rescriptului înaltei Cancelarii ungaro-transilvane din 17 ianuarie a.c., a decis preagrațios și respectiv a ordonat, ca supusul fiscal, prudentul *Nuțu Matieș* din satul Albac, comuna Rîu-Mare, din domeniul de sus al Fiscului, pentru abilitatea și particulara fidelitate ce a arătat-o dînsul cu prinderea lui *Ursu Nicula* numit și *Horea* și a lui *Ion Cloșca*, căpitani răscoalei întîmplate în anul de curînd expirat 1784, în acest mare principat al Transilvaniei, dînsul oit și urmașii săi să fie totdeauna liberi de condiția de iobagi și transpuși în starea de *libertini* nesupuși nici unei jurisdicțiuni dominale la care sînt obligați după lege persoanele iobagilor veșnici. Astfel, în conformitate cu această preainaltă și preagrațioasă ordinațiune, prudentul Nuțu Matieș, amintit mai sus, dînsul și urmașii săi se declară de oameni liberi, scutiți perpetuu de toate sarcinile iobăgești de orice natură, sarcini ce sînt inerente iobăgiei personale, nerezervăndu-și Fiscul regesc nici un drept asupra persoanei lui și ale urmașilor săi de ambele sexe. Despre aceasta, în conformitate cu ordinul Tezaurariatului din 29 ianuarie, i se dă lui Nuțu Matieș din partea Oficiului suprem minier această diplomă

de manumisiune, atît pentru siguranța lui, cît și a urmașilor săi. Zlatna, în 5 februarie 1785. Dată de Oficiul suprem minier cesaro-regesc ¹⁶⁵.

După ce termină distribuirea, comisarul le mai adresează premiilor încă o scurtă cuvîntare, care se termină cu invitația ca acum ei, împreună cu celălalt popor să meargă la biserică — unde se dispune un serviciu divin solemn — și acolo să mulțumească lui Dumnezeu pentru reșezarea liniștii și să-l roage pentru îndelungata viață a marelui, bunului și binefăcătorului domnitor. La ceea ce sub tunetul salvelor, sunetul tobelor și trîmbițelor, izbucni un sonor : *Vivat Josephus secundus !* rămînînd cu toții „mișcați de recunoștință și de respect omagial“. La biserică sunau clopotele, iar protopopii și preoții doi cîte doi merseră la biserică, unde se afla și un mic detașament de husari pentru a preîntîmpina orice dezordine. Îi urmară îndată și cei doi comisari, care asistară și ei un timp, împreună cu personalul fiscal și militar, la slujba bisericească. După slujbă protopopii și preoții se adunară la casa unde era găzduit consilierul Mihail Brukenthal. Dar fiindcă erau cu totul vreo sută (cîteva sute după Szilágyi !) și n-ar fi putut încăpea toți în camere, făcură un cerc în curte, unde consilierul le atrase cu deosebire luarea aminte ca ei să nu se mărginească numai la slujba îndătinată bisericească. Dimpotrivă, să știe că trebuie să meargă cu pilda bună înaintea turmei încredințate păstoriei lor, prin catehizare neîncetată și instrucție privată să-și învețe ascultătorii datoriile lor față de Dumnezeu, de autorități și de domnii lor pămîntești, față de aproapele lor, să-i cîrmuiască după învățăturile blînde ale credinței, să mustre cu blîndețe pe neascultători și îndărătnici. Și dacă le resping învățătura sau o nesocotesc, ori dacă fac fărădelegi, să le arate la timp autorității civile, căci numai așa pot fi plăcuți lui Dumnezeu și vrednici de milostivirea domnitorului lor. Altfel să se aștepte să fie trași la mult mai mare răspundere decît satele încredințate păstoririi lor sufletești. Preoții și protopopii, arătîndu-se mișcați de cele spuse, mulțumiră și făgăduiră deplină ascultare și credință.

Așa s-au terminat festivitățile zilei, „care vor rămîne — socotește comisarul — neuitate în inimile celor ce au fost de față“ ¹⁶⁶.

Împăratul însă dezaprobă această remunerare publică, spectaculară, organizată de autoritatea politică cu concursul Comandamentului prin vicecolonelul Kray. El, împăratul n-a dat nici un ordin pentru așa ceva. Ar fi fost suficient ca poporul să știe că principalele căpetenii au căzut pe mîna justiției, fără a mai face cunoșcuți pe cei care au fost unelte pentru aceasta. Recompensa ar fi trebuit să le fie înmînată numai în

¹⁶⁵ Densușianu, p. 474—475. Originalul diplomei lui Ștefan Trif se găsește la Arhivele Statului din Sibiu, fondul Astrei.

¹⁶⁶ După raportul lui Mihail Brukenthal citat în traducerea românească de Densușianu, p. 473—479. Expunem textul cu necesare adaptări la limbajul actual sau la cel țărănesc cînd e nevoie. Cf. și Szilágyi, p. 219—223, care redă solemnitatea aproape în aceiași termeni după raportul Guvernului, firește după același raport al lui Mihail Brukenthal.

particular, căci acum cînd acești oameni sînt pretutindeni cunoscuți, serviciile lor îi vor face urîți, cel puțin la o parte din supuși, și mai ales printre rudele căpeteniilor principale, și deci trebuie să se aștepte la dușmăni. Acești oameni sînt expuși de-acum primejdiei de a li se incendia casa și gospodăria, sau, din răzbunare, la vreo nenorocire pentru ei și familiile lor. Împăratul nu e de acord cu concursul vicecolonelului Kray. Era o problemă care nu privește pe militari și care în orice caz trebuia lăsată în seama autorității civile. Acest amestec al unei autorități în sfera alteia aduce de obicei numai urmări neplăcute, iar cel care s-a amestecat în afaceri străine, dacă lucrul nu sfîrșește bine, caută totdeauna să arunce vina pe partea cealaltă. Acolo au mai fost împărțite și premii, cînd împăratul a stabilit doar că recompensele sînt numai în bani ¹⁶⁷.

Recompensele nu se opriră aci. Vicecolonelul Kray, pentru serviciile sale făcute Casei imperiale și pentru prinderea căpitanilor, fu înaintat colonel. Cei doi ofițeri care au secondat pe gornici la prinderea lor primiră cîte 50 de galbeni, subofițerii cîte 3, soldații cîte 2 galbeni. Locotenentul Vajda în plus fu înaintat căpitan. Pădurarul Meltzer și-a primit și el răsplata hotărîtă de împărat. Și, am văzut, împăratul se interesează dacă n-au dat ajutor și alții, ca meritul fiecăruia să fie remunerat. Episcopul Nichitici va fi recompensat cu 1000 de florini, iar episcopul Petrovici din Arad cu 300. Satul liber Țebea, singurul din Zarand care n-a luat parte la răscoală și, dimpotrivă, a dat adăpost multor nobili refugiați, fu scutit de dări pe un an, iar preotul Ion Mariș primi și el o medalie de aur cu un lanț și un adaos la plata slujbei sale, o pensie de 200 de florini anual ¹⁶⁸.

Cu data de 17 martie satul își ia adevărîntă despre aceasta, semnată de nouă nume, de juzi ai nobililor, comisari, de preotul reformat din Baia de Criș și de alții, care cu soții, copii, personal, în număr de 44 suflete au beneficiat de această ocrotire. Au fost provocați și locuitorii din Țebea să se ridice și să se asocieze cu răsculații la uciderea și prădarea nobililor unguri sub amenințarea cu foc și moarte, dar ei, dimpotrivă, i-au chemat la sine și i-au ocrotit pe fugari, i-au tănuit cînd răsculații i-au căutat casă de casă, le-au procurat toate cele de trai necesare. Au dat adăpost ostașilor trimiși cu scrisori la Deva, au servit naturalele necesare miliției călărețe trimise împotriva rebelilor. Dacă unul sau altul a dus cîte ceva din Baia de Criș, sau a fost complice la băut vinul fraților franciscani, lucrurile le-au dat înapoi, iar vinul au făgăduit să-l plătească. Cert e că partea cea mare nu s-au amestecat nicicînd cu răsculații ¹⁶⁹.

Despre aceasta scrie și Ioan Pap din Alba Iulia la 9 aprilie. „În timpul răscoalei lui Horea s-a găsit un sat, Țebea, care nu s-a dat cu răufăcătorii, ci

¹⁶⁷ Comunicat de Consiliul de război la 24 febr. 1785, Acte vieneze, IV, 41.

¹⁶⁸ Densușianu, p. 479—481. Acte vieneze, IV, 54. Dispoziția personală a împăratului, 14 martie, adresată cancelarului, contele Pálffy. Canc. aul. Trans. 3149/785.

¹⁶⁹ Kemény, *Hora Pórhada 1784*, p. 57—58.

mai curînd a ocrotit pe bieții unguri care au fugit acolo. Această virtute înfățișată fiind împăratului, împăratul a iertat satul pe un an de orice dare sau slujbă regească, iar preotului care și-a convins credincioșii la aceasta i-a rînduit pe viață o pensie de 200 de florini¹⁷⁰.

În aprilie 1785, se distribuie și premiul pentru prinderea lui Crișan, cei 300 de galbeni, la 12 oameni, cîte 25 de galbeni de Kremnitz de fiecare¹⁷¹.

O mulțumire fu adresată special, de împăratul însuși, domnului Țării Românești pentru serviciile de bună vecinătate, nepermițînd trecerea țăranilor răsculați acolo. Scrisoarea împăratului era predată de agentul imperial Raicevich în 10 martie, cu care prilej domnul Mihail Sutzu îl primi cu onoruri deosebite, înconjurat de întreaga sa casă și de 90 de boieri¹⁷².

Își fac acum și mulți alții felurite merite pentru a fi recunoscute sau recompensate. Gavrilă Mîndruț, hutman cameral în Bucium își face merite din serviciile sale în prinderea lui Horea la Valea Albă în Bucium, acuzînd pe Ionuț Dandea care disculpîndu-se — spune el — se inculpă¹⁷³.

În jurul prinderii lui Horea și Cloșca, am văzut în cursul expunerii, și-au făcut mulți merite, începînd cu binecunoscutul Macavei Bota.

În jurul prinderii, aducerii lui Crișan, a soției, a fiului său, pe lîngă cei știuți, am văzut, își găsiră merite mai mulți din Cărpiniș¹⁷⁴.

Iosif Kálmán, asesor primar cameral și Ioan Monostori la 7 ianuarie 1786 adevăresc credința pădurarului (*obequitator*) Ștefan Beta în timpul răscoalei. El cu șase gornici camerali, care fiind de neam românesc erau mai puțin expuși la persecuții, au făcut continuu de pază, ziua, noaptea, pe lîngă casa camerală din Abrud, s-au interpus agresiunii plebei răscolate asupra casieriei camerale și mai ales unuia din Zarand, din satul Vaca, numit Onea, în tot timpul răscoalei arătîndu-se credincioși în apărarea casei de schimb a aurului. Iar apoi gornicii cu popii și cu protopopul neunit din Abrud au cutreierat unul cîte unul satele, chemînd în baza ordinului regal la liniște plebea răscolată¹⁷⁵.

Notarul domeniului de sus își face meritul de a fi ținut și locul șpanului fugit la Sibiu în timpul răscoalei. Ba a mai făcut și alt serviciu, a tradus în latinește felurite scrisori românești și invers cînd a trebuit să se comunice ceva în românește¹⁷⁶.

În 16 martie contele Jankovich transpune comitatului Alba cererile chirurgului principal al regimentului Orosz și a prefectului (custodelui principal) carcerilor garnizoanei din Alba Iulia de a fi răsplătiți cumva pentru munca lor, primul pentru îngrijirea timp de două luni a ma-

¹⁷⁰ Arh. Istorică. Copii B. Török după originalul din Bibl. Batthyánum din Alba Iulia.

¹⁷¹ Deva, 22 apr. 1785. Of. minier, 1785, nr. 758.

¹⁷² Densușianu p. 481.

¹⁷³ 29 martie 1786. Of. minier, 1785, nr. 554.

¹⁷⁴ Relatarea vicecomitelui Albei Alexe Szentpáli din 22 iun. 1785 după raportul vicejudeului nobililor Gheorghe Borsai din 13 iun. Arh. Istorică, copii B. Török, nr. 5101—1785.

¹⁷⁵ Of. minier, 1786, nr. 70. Tezaurariat 1786, nr. 237.

¹⁷⁶ Of. minier, 1786, nr. 1321.

rilor infirmități, pentru tratarea medicală a captivilor, al doilea pentru grija pazei a sute de captivi¹⁷⁷. Tabla comitatului le înaintează la rindul său în 3 aprilie Guvernului¹⁷⁸.

Nobilimea, în schimb, nu se arată generoasă. Țigani care-și cereau și ei răsplata de la comitatul Hunedoara pentru îngroparea a 108 de răsculați morți, căzuți la atacul Devei, fură refuzați. Comitatul, dezbătându-le în ședința din 10 ianuarie cererea, le-o respinge sub motiv că în asemenea momente fiecare trebuie să vină în ajutorul binelui public gratuit. În 16 februarie respinge și cererea călăului Anton Grancsa, care se plîngea că pentru executarea a 56 de răufăcători și îngroparea a 97, morți mulți la închisoare, a primit numai 60 de florini nemțești. Cerea acum remunerația restantă¹⁷⁹.

Fiind vorba de recompense, își fac merite tot mai mulți, fie în jurul prinderii căpitanilor, fie altfel.

O declarație din 3 februarie 1785 a preoților din Cîmpeni, preotul unit Popa Avram Țirmonea, Popa Ion, Popa Petru, Popa Ion Corcheș, Popa Ion Popovici neuniți neagă meritele protopopului din Abrud și a lupșenilor în prinderea lui Ursu Uibaru. Cînd acesta a trecut cu complicității săi lupșeni prin Cîmpeni a fost prins de cîmpenari singuri și nicidecum de protopop și de lupșeni. Și aci se insinuează nu mai puține de 15 nume, care împreună cu ai lor l-au prins și l-au dus la Abrud. Printre ei și judele comitatens Achim Cotet, judele domnesc Gheorghe Bobar, juratul Petru Motora. Deci lor li se cuvenea — pretind ei — premiul, nu altora¹⁸⁰.

Popa Ion din Bucium și Popa Nicolae din Abrud-Sat își fac merite din păzirea lui Ursu Uibaru, care se găsea deținut în casa Popii Simion din Șaza-Lupșa. Pe ei însă cu aceasta i-a încredințat protopopul Iosif Adamovici¹⁸¹.

Iosif Kalmar adeverește și pentru acești doi, care au servit înainte în Bucium că s-au străduit mult, împreună cu gornicii la liniștirea plebei și în satele Ponor, Mogoș, Rîmet, Lupșa și Mușca. Ba au avut un merit și în prevenirea invadării din nou a Abrudului, anunțînd din încredințarea lui la timp pe locotenentul Hoffman din regimentul românesc de graniță¹⁸².

Își luă adeverință pentru serviciile sale în pacificarea țăranilor și preotul Gavrilă Ighian din Baia de Arieș¹⁸³.

În aprilie împăratul recompensează pentru meritele sale și pe Luca Micle din Mogoș cu 30 de ducați¹⁸⁴.

Am văzut cite nume noi s-au ivit în jurul prinderii lui Horea la Bucium, a prinderii lui Horea și Cloșca, a prinderii lui Crișan. Cîte alte

¹⁷⁷ Arh. Comisiei, nr. 631 (III, 1078—1081).

¹⁷⁸ Arh. Istorică, Copii B. Török, nr. 2959—1785.

¹⁷⁹ *A hunyadmegyey tört. társulat évkönyve*, IV (1885—1886), p. 44.

¹⁸⁰ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ Arh. St. Sibiu.

¹⁸⁴ Canc. aul. Trans., 5239/735.

nume care-și arată serviciile, meritele, pentru a fi recompensați sau absolviți de vinovăție. Cîte adevăruri de neamstec, de bună comportare, de bune îndemnuri se vor fi dat.

Nu s-au putut deplin bucura pînă la urmă nici cei șapte țărani și urmașii lor de libertatea dobîndită cu prețul prinderii lui Horea și Cloșca. Pentru „abilitatea și deosebita fidelitate“ arătată de ei atunci, au fost eliberați de condiția de iobag și trecuți *libertini*, declarați oameni liberi scutiți pe veci de toate sarcinile iobăgești. Pe la 1816—1819, ne relatează Alexandru Sterca Siulutiu în „Istoria Hori“, Forul producțional (de revizuire a diplomelor de înobilare) din Cluj i-a chemat în fața sa și pe ei. Revizuiindu-le diplomele hotărî că n-au fost eliberați decît ei în persoana lor, nu și moșiile lor, după care trebuie să poarte sarcinile iobăgești și publice. Regele nici nu avea voie să le doneze moșiile. Ele fac doar parte dintr-un domeniu fiscal, din bunurile coroanei, pe care nici regele însuși nu le poate înstrăina. Își aduce aminte cu cită durere și scîrbă se întorseseră de la Cluj pe la Bistra, unde el era pe atunci capelan, acei oameni. Erau patru. Printre ei unul de 70 de ani, din cei care luase parte — după cum spunea — el însuși la vînzare. Se jeluiau amar de nedreptatea și înșelăciunea care li s-a făcut și nu și-au putut reține revolta : „Așa ne trebuie nouă, între zmeii în ei Domni, dacă ne vîndurăm sîngele și nu-i lăsarăm să-i facă Horea nostru tăt macu“¹⁸⁵.

Ca pe unii care și-au vîndut sîngele i-a stigmatizat și tradiția populară. Au găsit sînge și în pîinea lor din grîul cumpărat cu banii trădării, sîngele Horii¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Al. St. Siulutiu, *Istoria Hori*, p. 199.

¹⁸⁶ I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784, Cluj, 1934*, p. 196—198.

2. NOBILIMEA

În ciuda acțiunii conjugate a împăratului, Comisiei, Bisericii, Guvernului, Armatei, în ciuda străduinței lor de a se autoliniști că pacea a fost restabilită, spiritele în luptă nu voiau să se calmeze, nici dintr-o parte nici din alta.

Nobilimea nu încetează a se agita. Nerăbdătoare, nu se poate împăca cu această indulgență revoltătoare, strigătoare la cer, cu această frână pusă răzbunării sale. Dar nu încetează nici să se teamă. Nu se poate elibera nicidecum de obsesia că răscoala ținută în loc doar de asprimea iernii ar putea reizbucni cu și mai mare furie la primăvară. Țărănimea nici ea nu se poate împăca cu gândul că lupta sa ar fi încheiată, nu vrea nicidecum să se resemneze la revenirea vechii servituți, se agită, nutrește, deschis sau în taină, gânduri de noi ridicări.

Nu se închide ușor mai ales problema insurecției nobilimii. Neîncrederea ei în armată, în grăniceri cu deosebire, persistă. Nobilimea găsește mereu că armata e insuficientă. Amenințările care-i ajung zilnic la urechi, recalitranta iobăgimii, care în ciuda liniștii aparente nu conținește, o țin în gardă. Se decide greu să se supună ordinelor categorice de dezarmare. Dimpotrivă, insistă pentru păstrarea armelor sale.

Baronul Simion Kemény insistă iarăși pe lângă Guvern pentru armele primite de nobilimea comitatului Alba din arsenalul cetății Albei Iulii. Comandantul cetății, Hoche, în 29 decembrie a cerut restituirea lor numaidecît. Dar nobilimea, cum nu vede semne de o liniște stabilă, cum în ochii ei indiciile tulburării zi de zi erump și ar putea ca răscoala, care acum mocnește înșelător în cenușă, la primăvară să izbucnească într-o nouă și mai atroce flacără, roagă Guvernul să intervină la Prefectura Armelor să-i lase și pe mai departe armele primite spre apărarea sa îndreptățită sau să i le atribuie, ea plătindu-le prețul ¹.

Guvernul dă curs cererii abia la 1 februarie ².

Comandamentul general încă cu data de 15 ianuarie avertiza pe comandantul cetății că împăratul a ordonat pedepsirea cu 8 zile de arest a celui care e cauza că s-au dat arme nobililor fără înștiințarea prealabilă a Comandamentului, ele să fie deci restituite în natură cetății ³.

¹ 30 dec. 1784. Acte vieneze, IV. nr. 4.

² *Ibidem*, nr. 3.

³ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 452. Caietele, XXXII, f. 37—39.

Ordinele insistă mai departe asupra înapoierii lor, mai ales a celor primite fără avizul Comandamentului general, și pedepsirea cu arest de 8 zile a celui vinovat. Aceste arme să fie predate comitatului și adunate toate — dispune în baza ordinului imperial din 4 ianuarie Consiliul de război la 4 februarie ⁴.

Comandamentul general la 16 februarie răspunde Guvernului la solicitarea sa ca armele și munițiile distribuite să fie lăsate celor în cauză contra plată, acum cu ordinul imperial, ca toate armele să fie restituite urgent și în stare bună. Comandantul cetății să insiste cu atât mai mult, cu cât dacă nu o face va fi obligat să le compenseze din al său. În acest sens se adresează și colonelului Hoche, punându-i în vedere și arestul de 8 zile pentru care au dat puști și muniții nobililor și provincialilor fără avizul Comandamentului ⁵. Evident se tergiversează.

La 2 ianuarie Adam Rhedei scrie din Cluj despre zelul cu care nobilimea insurgentă își confecționează uniforme, de nu prididesc cu lucrul croitorii, despre ținuta ei demonstrativă, despre spiritul unguresc care o domină. Înbracă pantaloni de postav albastru, pieptar și mantou (scurtă) cu șnur de păr, cu blană de miel, chivără roșie. Are trecere mustața ; dacă ar fi și s-ar găsi de vânzare și pe aceea ar cumpăra-o. Sînt atât de hotărîți că s-ar prinde cu oricine. Și printre femei are puțin preț acum boneta nemțească, toaleta nemțească în genere, i-au luat locul năframa ungu-rească, vechiul conci (coc) unguresc cu voal. Uniforma nobilimii comitatului Turda, după cît a auzit, e chivără neagră cu cap de mort, a comitatului Alba mantou verde, vestă, pieptar și pantaloni roșii, a comitatului Tîrnava cu scaunul Mureș pieptar și pantaloni albastru închis, a comitatului Solnoc mantou cenușiu, pieptar și pantaloni albaștri. Pe a celorlalte comitate nu o știe. Înfiează în schimb purtarea sașilor : n-au vrut să primească în orașele lor pe nobilii refugiați cu lucrurile lor, i-au scos zicînd că nu vreau să le ardă orașele pentru ei. Unul din orașe (va fi Orăștie) a avut și corespondență cu Horea, scrisoarea orașului a și fost prinsă. Sau dacă au primit pe nobili, i-au pus de au plătit într-o lună de și Croesus ar fi ajuns în lipsă pînă la urmă. Contesei Dominic Bethlen Bistrița i-a luat pe o lună opt galbeni, de a trebuit să se mute de acolo.

În spaima sa nobilimea stăruia mereu asupra termenelor la care ar fi hotărît țărani să se ridice să nimicească nobilimea, unгурimea : Tîlharii, fiind de față trimișii tuturor satelor din Ardeal, s-au conjurat la locul Păltiniș, între hotarele Blăjenilor și Vidrei (!) hotărînd ca într-o anumită zi din martie să omoare pe toți unгурii din toate satele. Conjurația s-a întîmplat în iulie, ceea ce au hotărît apoi și în sinod la Blaj, episcopul nefiind prezent, dar cu știrea lui (!) ⁶.

Contele Csáky nutrește mereu gînduri de acțiune sau de atitudine comună, organizată, prin înțelegere între comitate. La 12 februarie, adre-

⁴ Acte vieneze, IV, 2.

⁵ *Ibidem.*, IV, 1.

⁶ Arh. Istorică, Colecția generală, 1785 ian. 2.

sîndu-se Tablei comitatului Hunedoara, o anunță că, date fiind împrejurările primejdioase de acum, a convocat adunarea generală a comitatului pe 25 februarie, la care o invită să-și trimită delegații. Comitatul, în răspunsul său din 16 februarie, nu acceptă invitația, pe motiv că pentru aceasta nu sînt exemple⁷. Sau, după cum se exprimă Mihail Brukenthal, care e la Deva să preia funcția de comite, în scrisoarea sa către guvernator : a oprit comitatul de a trimite delegați considerînd că astfel de conveniri, fără aprobare prealabilă, ar fi împotriva ordinii⁸.

Guvernul o dezaprobă categoric. Prin decretul său din 22 februarie muștră pe contele Csáky pentru convocarea adunării comitatului în acest mod neuzitat și interzise participarea delegaților din afară⁹.

Astfel, la 25 februarie se întruniră numai nobilii din comitat¹⁰. Hotărîră totuși să trimită, în înțelegere cu celelalte comitate, o delegație comună la împăratul, care să-i prezinte doleanțele întregii nobilimi și națiunii ungurești și să justifice înaintea tronului atitudinea lor față de răscoală. Propuseră pentru această misiune pe contele Paul Bethlen, președintele Tablei regești, pe contele Ludovic Kalnoky comitele suprem al comitatului Turda și pe Samuil Türi asesor la Tabla regească. Numiră și pe înlocuitori în persoanele contelui Gabriel Haller și baronului Iosif Naláczi pentru cazul că cei doi dintii n-ar putea lua parte, și numiră și alte persoane marcante, care credeau că ei vor putea reprezenta nobilimea țării¹¹. Ca să pregătească terenul, magnații Paul și Alexandru Bethlen, Simion Kemény și Ioan Csáky scriseră în 27 februarie vicecancelarului Gheorghe Bánffy, rugîndu-l să înduplece el pe împărat să le admită trimiterea unei delegații care să-i înfățișeze răscoala în adevărata ei lumină¹². Poate tot de aci pornește și cererea adresată președintelui Consiliului de război, căruia invocîndu-și în aceeași termeni ai consternării nenorocirea, îi cer sprijinul pe lîngă împăratul¹³. Se făcu și înțelegerea între comitate, căci aceeași îngăduință o cereau și împreună, într-o scrisoare cu aceeași dată, adresată aceasta direct împăratului, comitatele Tîrnava, Turda, Alba și Cluj pentru delegația lor compusă din contele Haller, baronul Naláczi și asesorul Türi¹⁴.

Nobilimea e în gardă și la Tîrgu Mureș. Baronul Anton Henter scrie de acolo, la 6 ianuarie, bucuros de prinderea lui Horea. Astfel — scrie el — poate pînă la primăvară vom fi în liniște. Pădurile verzi însă vor înverzi și veștile. Lucrările Comisiei, ce-i drept, curg la Deva prin contele Jankovich și generalul Papilla, dar el nici Comisia nu crede că va fi

⁷ Cluj, 12 febr. 1785, Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 65—70.

⁸ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 802.

⁹ Arh. St. Cluj, com. Cluj, *Protocollum oeconomico-politicum 1785*, p. 76.

¹⁰ Com. Turda își ținușe adunarea iarăși numai cu nobilimea comitatului, în 22 febr.

¹¹ Arh. St. Cluj, com. Cluj, *Protocollum oeconomico-politicum 1785*, p. 76—77, în procesul verbal al congregației.

¹² Mike, *Az Oláhokról*, p. 231—233.

¹³ Arh. St. Tg. Mureș, fond Teleki, *Miscellanea*, nr. 1144/b. f. 154—156.

¹⁴ Mike, *Az Oláhokról*, p. 235—240. V. și D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, p. 96—97.

favorabilă bieteii nobilimi. Aici cavalerii unguri toți au lepădat haina nemțească, minteanul lung, comitatul a îmbrăcat minteanul verde cu blană de miel, Clujul mintean albastru și chivără roșie, săbii mari late. Să vadă ce va purta Odorheiul ? Ei, nobilii s-au refugiat aci. Din zi în zi însă aud vești tot mai amarnice despre atrocitățile românimii turbate, setoasă de sîngele unguresc, care numai că nu i-a alungat pe unguri și din țara lor ¹⁵. Și magnații și nobilii comitatului Tîrnava, Tabla regească stau gata să înfrunte această „funestisimă“ răscoală a românilor, „sceleratissima“ lor conspirație spre tulburarea liniștii publice și răsturnarea întregului neam unguresc din Transilvania. Cer la 26 ianuarie comitatului Hunedoara relații înainte de toate asupra rostului comisiei regale de investigație, ce a fost autorizată să facă, cum operează, cum se comportă cu răscoala, cum îi eliberează nepedeșiți, în ce număr și în ce grad de delincvență ? Dacă comitatul și-a făcut la acestea întîmpinările sale sau a făcut vreun alt pas ? ¹⁶.

În instrucțiile sale date vicecomiților și vicejuzilor nobililor comitatul Tîrnava le pune în vedere și să supravegheze târgurile, să interzică românilor acolo orice consfătuire, să fie prezenți în târgul din Cetatea de Baltă, să-i oprească de la consfătuiri, să prindă pe cei suspecti. Știind că mocanii duc de obicei bucate celor de la munte, să-i oprească, să nu le vîndă ¹⁷.

E prins și cercetat ca bănuît de înțelegerea cu răscoala preotul român din Sîngeorzul de Pădure. I se caută scrisorile, armele și în biserică ¹⁸.

Locotenentul Carol Heydendorf la 23 ianuarie scrie drept din Birgău despre doamnele maghiare din Tîrgu Mureș că ar fi lepădat toate toaletele și bonetele nemțești arbörînd veșminte și coafură ungurească. Despre fostul episcop Maior, care a murit, a ajuns și pe acolo zvonul că în ascuns a avut cunoștință despre răscoală și deci în cazul sfîrșitului dorit al răscoalei nu și-ar fi început nici el călătoria de veci pe cale naturală. Socotește că ura dintre națiunea ungurească și românească e într-un asemenea grad că viitorul poate aduce urmări triste și ar fi foarte necesare în Transilvania regimente germane ¹⁹.

Teamă și în Oradea, în Bihor. „Pot spune că acest ținut a fost cuprins de atîta groază, că fiecare sta gata să se retragă mai sus, în loc mai sigur“ — scrie din Oradea la 6 ianuarie baronesa Ana Orczy contelui Iosif Teleki. În legătură cu conscripția (e vorba de recensămîntul populației) pe multe locuri se întîmplă lucruri neobișnuite, dar numai decît țărani sînt pedepsiți militar. În comitatul Zemplén și în alte comitate unele sate au fost bătute cu bîte în mijlocul a unui mare număr de soldați. Din Zarand generalul plecat de aici scrie că Horea ar fi declarat că el nu se teme că-l vor tortura, căci are el domn care a fost promotorul faptelor sale ²⁰.

¹⁵ Bibl. Academiei, Doc. pach. DCCXCIX, nr. 9.

¹⁶ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

¹⁷ Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răscol. Horea.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Archiv des Vereines“, XXV (1894), p. 282.

²⁰ Arh. Istorică, corespondența Teleki.

Și în nord, în comitatul Solnocul Dinlăuntru, nobilimea e tot sub arme. Continuă teama că răscoala s-ar putea extinde și spre mieznoapte. Știrile nu erau liniștitoare. La 7 februarie dregătorul Gheorghe Bako scrie din Suciul de Sus inspectorului moșiilor Teleki, Daniel Wessenyei, înainte de toate despre aceasta. Din pricina multelor știri de tilhărie sînt într-o așa „confuzie“, că nu le mai slujește sănătatea nici lucru, nici mîncarea, nici băutura. Pînă acum, ce-i drept, Dumnezeu i-a ferit de orice pagubă și i-a păzit de primejdie, dar aud tot mai de aproape și mai de aproape intenția oamenilor răi de a năvăli și la ei sau înspre ei. Care dacă se vor apropia, prima lor ispită va fi Suciul, avînd și ajutorul celor de aci. E drept că în acest comitat toți nobilii imuni sînt mobilizați, dar nu și în ținutul Lăpușului, ci numai în jurul Dejului. Au fost conșcriși și puși sub comandă și nobilii plătitori de porție din ținutul Lăpușului, mai mult cei care s-au prezentat singuri. Stă însă acest nobil de strajă cît stă, dar abia așteaptă să seosească rebelii, nu-i mai poartă mult după aceea grija ungurului. Și el, dregătorul, e rînduit pentru inspecția detașamentului din Groși. Dar, deși îl amendează, acest nobil nu e decît român, nu se poate face din el ungar. Și din domnii din Suciul de Sus s-au înscris unii, dar de acum sînt așa de încrezuți că nu numai taxă n-ar plăti, dar nici porție n-ar da. Acestea însă sînt numai vorbe; pînă acum el nu i-a strîns de taxă, ținînd seama de sărbători, dar trecînd de acum sărbătorile, nu le trebuie tiran mai mare de cum va fi el, nici în urmărirea drepturilor convenite și datoriiilor, nici în implicarea poruncilor mării sale²¹.

Magnații și nobilii comitatului Solnocul Interior cu Dăbica solicită și ei din Dej la 18 februarie 1785 Guvernul să intervină pentru ajutor militar spre înfrînarea „enormității“ plebei românești. Mai ales pentru locurile submontane: de la hotarele Maramureșului, Solnocului de Mijloc, unde în vreo 20 și mai multe sate românești în șir, în care nu e nici o reședință de posesor, și în care cu venirea primăverii și înfrunzirea pădurilor umblatul dregătorilor nu e deloc în siguranță. E nevoie de miliție pe de o parte în cercul Lăpuș și Piatra, pe de alta în Egregy și Rakos²². Se țin și ei la curent cu mersul evenimentelor, pentru liniștirea plebei caută să respecte întocmai normele urbariale din 1769, observă natura și înclinațiile românilor spre nimicirea neamului unguresc, s-au ridicat și ei numai pentru apărare și păstrarea liniștii publice. Sînt gata și ei să se asocieze la memoriile nobilimii și să-și trimită deputații la nevoie²³.

Superiorul piariștilor din Bistrița se face ecoul zvonurilor în circulație. Salis în 1774 era printre români maior, dar pentru că a prăpădit 4 000 de florini a fost destituit prin judecată. L-au prins în Polonia, la Varșovia. Era conte și a ținut o fată Andrasz. În Războiul de șapte ani a fost în regimentul Eszterházy, după aceea a fost trimis la români. Cei doi fii ai săi și acum sînt în Viena, în serviciul împăratului, nu știe în care regiment. Pe Ladislau Pap, judele nobililor din comitatul Hunedoarei, contele Jankovich l-a pus în

²¹ *Ibidem.*

²² Guv. Trans., 1784.

²³ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Erukenenthal, u.p. 376.

fiare pentru că a fost înțeles cu conducătorii românilor. Samuil Marczi (*Marcza*) nobil ungar s-a făcut schizmatic și fiind căpitan printre ei a fost scos dintre vii la Tirgu Mureș. Francisc Szabo ungar din Timăveni, care fiind catolic s-a făcut reformat, după aceea unitarian, și în cele din urmă schizmatic și ținea o față Pekrey, a fost tras în țeapă tot acolo²⁴. Colportajul, dorința deformează neobosit.

Sigismund Komjáthi la 19 ianuarie raportează din Sighet Locotenentei din Buda că în Maramureș toate sînt în liniște²⁵.

Ioșif Majláth la 24 ianuarie raportează tot Locotenentei din Buda că în orașele haiducilor din 29 decembrie încoace n-a observat nici o fierbere, iar ductorul acelor orașe, contele Sztáray, i-a raportat că zvonul despre începerea unei tulburări acolo este cu totul nefundat²⁶.

După informații Horea a avut și emisari — scrie vicecomitele Albei, Alexe Szentpáli comitatului Sătmar — și în Seini se găsesse doi prinși. Cum trebuie să servească Comisia, să informeze cine sînt, de ce stare, ce efect a avut amăgirea lor²⁷.

Vicecomitele Sătmarului Ladislau Szuhányi, comunică comitatului Bereg vestea despre prinderea lui Horea în chip spectaculos. „Hora Flora“, care s-a dat drept împăratul românilor răsculați din Ardeal și un tovarăș al lui, Ion Cloșca, și cu ei împreună 12 sfetnici, printre care și capelanul său de curte, Orha, au fost prinși și sînt în temniță la Alba Iulia. Acest Horea a bătut și monedă. El, vicecomitele, o are primită din Ardeal, dar numai într-un exemplar, nu i-o poate trimite, dar i-o descrie. E una cu inscripția : Horea be și hodinește...²⁸.

Vicecomitele Bessenyei din comitatul Bereg trimite Locotenentei din Buda în desen una din medaliile atribuite lui Horea, comunicate de comitatul Sătmar. Comitatul Bereg altfel se află și a fost și înainte în cea mai mare liniște și pace²⁹. Așa raportează comitatul și Locotenentei din Buda : acolo nu e nici o primejdie³⁰.

Pînă și comitatul Scepus (Zips) din Slovacia e afectat. Congregația generală a comitatului în 11 ianuarie se adresează din Levoča comitatului Sătmar : să-i scrie amănunțit despre răscoala țăranilor, ca să știe ce măsuri de securitate să ia³¹.

Cu 21 ianuarie un nou ordin gubernial dispune ca nobilimea să se demobilizeze, să plece acasă, căci pentru siguranța publică e suficientă armata. În aceeași zi guvernatorul se adresează și deosebit comitatului Cluj. E informat de înarmarea și organizarea nobilimii, de confecționarea de uniforme, de distribuirea de grade militare, de luarea de bani pentru salvconduce, că în genere supușii, mai ales

²⁴ Caietele, XXIX, f. 23—25.

²⁵ *Ibidem*, f. 27—28.

²⁶ *Ibidem*, f. 29.

²⁷ Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1785, nr. 1770.

²⁸ Caietele, XXIX, f. 32—33.

²⁹ *Ibidem*, f. 29—31.

³⁰ *Ibidem*, f. 29.

³¹ Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1785 ian. 11.

supușii români, sînt mult mai aspru tratați acum decît înainte de domni și de dregătorii lor. În același sens se adresează și personal contelui Csáky³².

În aceeași zi de 21 ianuarie se adresa și contele Jankovich comitatului, cerîndu-i ca nobilimea înarmată să se împrăstie fără întîrziere, pentru ca nu cumva țărani de frică să nu se întoarcă la casele lor. Îi mai cerea și să facă o conscriere a rechizițiilor pentru întreținerea nobililor insurgenți sau a celor refugiați în orașe.

Cu aceeași dată se adresează Comisia și comitatului Hunedoara. Poporul acum se găsește în pace, nobilimea înarmată să se întoarcă și ea la ale sale. Dar nobilii cercului Hațeg sînt și acum adunați. Satele se plîng des de naturalele, ovăz, fin, grîu, lemne, vite de tăiat, unt, păsări și altele, de care sînt despoiate în așa măsură că nu mai pot servi cele necesare miliției regești. Să întocmească lista naturalelor servite fie pe seama nobilimii insurgente, fie pe a celei refugiate³³. În același sens se adresează, în aceeași zi, și comitatelor Sibiu, Alba și Cluj. Cum în urma măsurilor militare nobilimea nu are să se mai teamă de nici o primejdie, nobilimea înarmată să se întoarcă la ale sale, ca nu cumva plebea de teama ei să nu se întoarcă acasă³⁴.

Comitatul Alba răspunde Comisiei în 24 ianuarie că în Alba nu sînt nobili sub arme, nu s-au strîns naturale pentru nobilime, ea s-a întreținut din ale sale proprii și ceea ce s-a luat s-a plătit, nu e nevoie de o asemenea conscriere. Comisia în răspunsul său primește cu satisfacție cele relatate. Naturalele servite de plebe vor fi bonificate însă din casa provincială. Deci oricît de puține s-au strîns pe seama nobilimii sau dregătorilor trimiși în treburi oficiale, să le conscrie³⁵.

Și apoi în 28 ianuarie revine mai amplu, invocînd mai copios necesitatea ridicării nobilimii, descriîndu-i veșmîntul care e din postav de rînd, mintean și pieptar (vestă) albastră, pantaloni roșii, chivără sau cușmă roșie învelită pe jumătate cu blană neagră de miel, uniformă care nu-i ținea mai mult de 35 de florini³⁶.

Iar în 14 februarie justifică iarăși necesitatea ridicării nobilimii, gradelor instituite, organizării ei, indicînd și numele comandanților: general, colonel, căpitani, locotenenți, comandant general fiind contele Ludovic Bethlen, colonel vicecomitele Ladislau Balo, subalterni cei mai mulți vicejuzi ai nobililor³⁷.

Comitatul Hunedoara, în schimb, la 28 ianuarie îi comunică scrisoarea vicecomitelui despre stările din comitat pentru a-i demonstra că nobilimea invitată să se întoarcă la ale sale nu se găsește nici acum în siguranță³⁸.

³² Mike, *Hórvilág*, p. 159—162.

³³ Arh. Comisiei, III, 290—291.

³⁴ *Ibidem*, 288.

³⁵ *Ibidem*, nr. 542.

³⁶ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, u.p. 376.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Arh. Comisiei, nr. 524.

De la Cluj Comisiei îi răspunde în 26 ianuarie vicecomitele. Nobilimea care a luat armele cu gândul apărării liniștii sale împotriva țărănilor răsculați s-a dizolvat, s-a întors la ale sale. Deci nu mai e nici un motiv ca țărani să se mai teamă de ea și să nu se întoarcă acasă. Motiv de teamă a avut nobilimea, nu plebea. Aici plebea nu are a se plînge de naturale servite nobilimii, naturalele au fost cumpărate de comitele suprem cu bani gata, de stipendiul celor sub arme s-au îngrijit comitele fie din al său propriu, fie din al magnaților și a unor nobili. Porțiile pentru cai au fost luate cu hotărîrea de a fi compensate după dispoziții date dinainte. Pentru nobilii care și-au căutat refugiu în locuri mai sigure, mijloacele de trai au venit din bunurile lor proprii. Cum aici nu s-a luat nimic gratuit de la plebe, iar compensarea porțiilor pentru cai sperînd să se facă în scurt timp, nu mai socotește necesară întocmirea vreunei liste a naturalelor servite³⁹.

Comisia răspunde în 3 februarie cerînd comitatului să consimțeze totuși tot ce a dat plebea pe seama nobilimii și tot ce a cheltuit spre propria apărare, accentuînd din nou că despăgubirile se vor face din Casa provincială⁴⁰. Răspunsul comitatului a fost iarăși că nobilii insurgenți s-au întreținut din munificența comitelui suprem și a cîtorva magnați, iar ceea ce au luat pentru cai, au luat cu obligația de a plăti din averea lor proprie. Și-apoi pe nobilime nici nu o lasă inima să facă cheltuieli Casei provinciale⁴¹.

La ordinul Guvernului din 21 ianuarie contele Csáky răspunde și personal la 2 februarie, justificînd acțiunea nobilimii comitatului. Ea s-a adunat, s-a înarmat pentru propria apărare. Uniformele le-a îmbrăcat ca fiind mai potrivite în cîmp și mai ieftine, din postav de rînd de 1 florin și 42 de creițari cotul, uniforma necostînd mai mult de 24 de florini. Chivăra roșie au arborat-o spre intimidarea plebei. Pentru pașapoarte nu s-au luat mai mult de 2 creițari. Că supușii români ar fi mai aspru tratați decît înainte, el nu o constată. Dacă însă va afla ceva demn de încredere în acest sens, nu va întîrzia să ia măsurile cuvenite⁴². Pentru apărarea sa contele Csáky încă de la 15 ianuarie se înarmase cu un „certificat“ din partea colonelului Lebtzelttern că în 17 noiembrie, cînd a cerut ajutor pentru apărarea comitatului, nu i-a putut da mai mult de 25 de oameni⁴³.

Împăratul în 13 februarie e încă o dată contrariat de comportamentul nobilimii comitatului Cluj, de faptul că și-a făcut uniforme și și-a atribuit grade militare. El privește acest comportament al nobililor sau magnaților ca un delict pasibil de pedeapsă, iar pe ei ca tulburători și ațîțători ai liniștii publice, și vrea să fie arestați și pedepsiți ca atare. Comandamentul să fie foarte vigilent, să aresteze pe cei vinovați, indiferent cine sînt ei. Nu înțelege să-i priveze de săbiile, pistoalele și armele lor de vînătoare, ci numai de armele de război⁴⁴.

³⁹ *Ibidem*, nr. 537.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Arh. St. Cluj, com. Cluj, *Protocollum oeconomico-politicum 1785*, p. 79.

⁴² Mike, *Hóravilág*, p. 163—166.

⁴³ *Ibidem*, p. 85.

⁴⁴ Hofkriegerath, Protocol 1785, C. 600.

În 18 februarie Comisia din nou se adresează comitatelor Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj, revenind asupra adresei sale din 21 ianuarie. Ca nu cumva înarmarea nobilimii, vorbele sau amenințările ei să stârmească în plebe și mai mare teamă și neîncredere față de domnia pămîntești, comitatele să fie cu grijă ca nobilimea să nu se înarmeze, să nu se adune și nici să vină cu vorbe care pot să aibă rele urmări, ele să ia dispozițiile necesare pentru păstrarea liniștii și păcii ⁴⁵.

Comitatul Tîrnava răspunde Guvernului la 23 ianuarie. Nobilimea s-a adunat spre asigurarea liniștii publice. Pentru buna ordine s-au distribuit grade, păstrate cît timp a ținut paza. Cît timp a ținut veghea ei s-a menținut și liniștea comitatului, ținînd în supunere neamul românesc gata să erupă și aici. Unii și-au făcut veșminte uniforme: mîntean verde tivit cu blană de miel neagră, pieptar popular *Leibel* de aceeași culoare, pantalonii culoarea zambilei decorați cu panglică argintie, chivără nu roșie ci neagră, sabie cu legenda *Pro Principe et Patria*. Le-au purtat fiind mai comode și mai economicoase. Cît privește întrebarea dacă nația românească e tratată mai aspru de domnia pămîntești și de dregători, se vor strădui să o trateze și pe ea cu încredere și dragostea față de aproapele ⁴⁶.

Privitor la acoperirea rechizițiilor făcute de nobilimea insurgentă, comitatul Tîrnava răspunde la 24 februarie că nobilimii i-au fost date la timp ordine în sensul ca să se întrețină pe cheltuiala proprie sau din contribuțiile magnașilor și nobililor, ordine care au și fost observate. Prestațiile supușilor contribuabili, cînd a fost nevoie de ele, au fost plătite cu bani, ori s-au dat chitanțe și au fost compensate apoi în cea mai mare parte de nobilii înșiși mai înainte de a sosi decretul. Se va face totuși o nouă cercetare, pentru a stabili restanțele. Comitatul răspundea la ordinul Guvernului din 27 ianuarie în acest sens ⁴⁷.

Comitatul Trei Scaune la 23 ianuarie justifică și el ridicarea nobilimii sale, indicînd și rangurile instituite, dar nu arogîndu-și caracter militar, ci utilizate numai pe timpul pazei ⁴⁸. Nici prin gînd nu le-a trecut să-și aroge caracter militar — sună răspunsul altui comitat — sau să le păstreze și după expediție. Doar un spirit de ordine cerea o ierarhie ⁴⁹. Cu data de 12 februarie dă Guvernului noi explicații asupra organizării nobilimii ridicate și a ierarhiilor create ⁵⁰.

Vigilentă la mișcările nobilimii e cu deosebire armata.

Comandamentul diviziei — raportează generalul Pfefferkorn la 10 februarie — în dispoziția sa se exprima că „nu numai poporul român, ci în special nobilimea maghiară și națiunea secuiască trebuie ținute sub observație spre a nu se aduna în cete și a se înarma sub pretextul

⁴⁵ Arh. Comisiei, nr. 601 (III, 938—939).

⁴⁶ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, u.p. 376.

⁴⁷ Tg. Mureș, 24 febr. 1785. Arh. Comisiei, nr. 620 (III, 1039—1042).

⁴⁸ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, u.p. 376.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

de a se apăra de români, căci acest lucru ar fi îngrijorător. Asemenea adunare în cete trebuie împrăștiată. Totodată trebuie întreprins totul pentru a da uitării cele întâmplate între nobili și supuși pentru ca fiecare să se întoarcă la ale sale“. Pasajul a fost interpretat diferit de cele două regimente de cavalerie. Întreabă asupra sensului lui pentru a putea da însuși explicații celor în subordine : 1) dacă nobilimea care s-ar aduna în cete poate fi împrăștiată fără a aștepta un ordin prealabil ; 2) dacă trebuie comunicat acest lucru mai întâi înaltului for și dacă trebuie așteptată hotărîrea acestuia ; 3) dacă un nobil este surprins făcînd agitație pentru revoltă poate fi arestat pe loc sau numai după ce a fost făcut cunoscut lucrul oficialilor ; 4) în sfîrșit, cît de departe poate merge armata în intervenția sa energică dacă un nobil e surprins asupra vreunui abuz.

Dispoziția diviziei mai este că și față de supuși nu se va proceda cu indulgența de pînă acum, ci cu toată severitatea, iar armata primind ordinul de restabilire a liniștii generale să se comporte ca mijlocitor între nobilime și supuși, „cu toată prestanța și impunerea sa față de ambele părți, în același fel, așa cum o vor cere împrejurările“. Întreabă la aceasta, în caz că supusul refuză să se achite de obligațiile sale față de nobil, iar nobilul cere sprijinul armatei să i se acorde asistență militară sau nu ?⁵¹.

Comandamentul general răspunde la 16 februarie. La punctul 1 și 2 : ordinul împăratului e clar, nobilii care s-ar aduna să fie împrăștiați. Dacă se află de o asemenea adunare suspectă de nobili înarmați, să fie avertizați mai înainte cu binele să se împrăștie și dacă dau ascultare să fie lăsați în pace. Dacă se dovedesc însă refractari și s-ar vădi că asemenea adunare ar putea reprezenta un mare pericol și deci e nevoie de urgență, să fie numaidecît împrăștiați. Dacă adunarea nu prezintă vreun pericol pentru liniștea și securitatea generală a țării, să se comunice despre ea totuși numaidecît Comandamentului. La 3, că acei nobili care se dovedesc refractari și comit acțiuni provocatoare de neliniște să fie comunicați Comandamentului nominal, explicîndu-li-se foarte precis că s-au dedat la acțiuni nepermise, ca în cazul vreunei cercetări sau interogări să nu poată prezenta altfel lucrurile. La 4, aceia care sînt cu adevărat prinși flagrant asupra abuzurilor să fie arestați. Cît privește pe supușii care refuză să se achite de obligațiile dominale, nu se va putea acorda nobililor nici o asistență militară, ei trebuie să se adreseze cu plîngerile lor la respectiva Tablă a comitatului⁵².

În ochii armatei nobilimea mai greu se putea disculpa. Armata mereu în ea vede cauza răscoalei. Iată și o opinie militară mai din depărtare. Va ieși la iveală, după cît se spune, că adevărata cauză a răscoalei tărănești a fost tratamentul aspru, amintînd barbaria, a domnilor pămîntești. Tot restul au fost numai întîmplări care au prilejuit izbucnirea. Și militarizarea Bîrgăului a pus probleme care sînt spre

⁵¹ Acte vieneze, IV, 12.

⁵² *Ibidem*, 11.

rușinea nu numai a domnilor pămîntești și a conducătorilor provinciei, dar și a creștinătății, și crede, pe drept cuvînt, că pentru întreg Ardealul — scrie locotenentul primar Carl von Heydendorff generalului Baron Enzenberg la 12 ianuarie 1785⁵³.

În 24 februarie pornea din Sibiu ordinul categoric al împăratului, comunicat prin Consiliul de război, de dezarmare a nobilimii insurgente. Guvernul se adresa înaintea de toate comitatului Cluj, a cărei nobilime înarmată provocase cu deosebire indignarea împăratului și căreia îi suna direct ordinul. Înarmarea nobilimii, purtarea de uni-forme, crearea de grade militare toate să fie sistate. Aceste fapte împăratul — repetă — le consideră vinovate, iar pe cei care le vor mai practica drept ațîțatori și tulburători ai păcii publice, și ca atare ordonă să fie arestați și pedepsiți. Prefectura Armelor va proceda la arestarea lor, mai ales a aceluia care au fost pensionați sau licențiați din serviciul militar și și-au luat din nou asemenea sarcini. Împăratul oprește pe nobili să umble înarmați, exceptînd doar sabia, pistolul și pușca de vînătoare. Arme care pot servi la înarmarea lor sau a slujitorilor și supușilor lor, cum e carabina, dacă îndrăznesc să-și facă, să li se ia prin soldați⁵⁴.

Nobilimea ridicată găsește mereu argumente în apărarea sa. O dezvinovățire mai generală din acest răstimp, poate a nobilimii comitatului Tîrnava sau Cluj (?) invocă mai multe. Nobilimea s-a adunat și s-a organizat pentru păstrarea păcii publice, pentru apărarea sa și a celor mai iubiți ai săi. Dar și pentru a se conforma dispozițiilor Guvernului și a preveni mai ușor excesele. Buna ordine cerea să se instituie o ierarhie, grade superioare și inferioare. Și cum nu puteau fi aplicate titlurile oficiale civile, a socotit că numai cele militare ar corespunde. Cum unii au vrut să-și cruce veșmintele scumpe, au căutat să îmbrace haine mai puțin costisitoare, mai potrivite pentru călărit și mai obișnuite la unguri, au făcut-o deci din economie și comoditate. Această îmbrăcăminte a fost imitată de mulți, de uz general însă n-a fost și nici nu se poate socoti ca uniformă militară. Nobilimea, constituită doar pentru pază, a urmat cu credință cele ordonate de Guvern și a observat mișcările țăranilor, mai ales pe ale românilor, a păstrat pacea publică, a trăit din ale sale fără să îngreuneze cu ceva erariul viu. Fără să facă vreun exces, a cercetat satele, le-a convins să nu urmeze relele exemple ale răsculaților. Aceștia puteau doar să ridice prin emisarii lor și prin corespondența făcută de popi și de alții, și pe alți țărani, cum arată în genere exemplele. Dacă mila lui Dumnezeu n-ar fi binecuvîntat veghea nobilimii, fără îndoială tot principatul ar fi fost înecat în singe și flăcări, ca și comitatele Zarand, Hunedoara, Alba și Turda, aceleași omoruri și prăzi s-ar fi petrecut pretutindeni, cu aceeași răsturnare a contribuției, a supunerii, a oricărui fel de administrație și a păcii publice. Dar deși nobilimea a îndurat intemperiele iernii ca să păstreze pacea publică spre folosul patriei și prin-

⁵³ „Archiv des Vereines“, XXV (1894), p. 280.

⁵⁴ Mike, *Höravilág*, p. 79—80. Acte vienez, IV, 34, 35, și mss. miscelaneu, v. 103—104 din Arh. Istorică.

cipelui, deși a ostenit ziua și noaptea, ferindu-se de orice exces, la urechile maiestății sale, în loc de laude, au ajuns relatări și informații care i-au stîrnit indignarea împotriva nobilimii sale totdeauna credincioasă. Încheie prin a-și exprima deplina credință Casei austriece⁵⁵.

Din congregația comitatului Cluj, din 25 februarie, rezultă o nouă întîmpinare, semnată de contele Csáky, la Guvern. Nu cruzimea neamului unguresc a stîrnit ridicarea „facțiunii“ horiane împotriva poporului maghiar din Transilvania, nici apăsarea tiranică a colonilor. Cauza acestei furii e înclinația înnăscută a neamului românesc spre nelegiuiri, spre pradă. Acesta e și motivul pentru care colonii trebuie tratați mai dur⁵⁶.

Amplă e cu deosebire dezvinovățirea din 6 martie a nobilimii comitatului Cluj, adresată de-a dreptul împăratului, desigur ca răspuns la ordinul imperial comunicat de Guvern în 24 februarie. Contele Csáky la 7 martie informa pe vicescancelarul Bánffy că nobilimea de aici s-a văzut silită să înainteze suveranului un memoriu de dezvinovățire pentru insurecție și-l ruga să intervină și personal în favoarea comitatului⁵⁷. De acest amplu memoriu trebuia să fie vorba.

Comitatul în memoriul său se arată nespus de consternat și adînc îndurerat de grava indignare a împăratului pentru ridicarea sa împotriva românilor răsculați și își supune judecății lui motivele.

Invocă înainte de toate fidelitatea fără pată a nobilimii Transilvaniei față de Casa austriacă, fidelitate care încă din timpul împăratului Leopold circulă cu sîngele în fiecare dintre ei. Nu încapă îndoială că numai motive grave au împins nobilimea să ia armele pentru apărarea sa și a bunurilor sale, acea furie a plebei setoasă de sîngele nobilimii, care s-a dezlănțuit de la hotarele Zarandului pînă la acest comitat. Că au cerut mai întîi ajutor militar, martori sînt Guvernul și comandamentele militare vecine. Că cererile au fost zadarnice, o demonstrează ordinul gubernial din 25 noiembrie și răspunsul comandamentului militar că nu poate să dea. O demonstrează testimoniul colonelului local, care la cererea de ajutor n-a putut da mai mulți de 25 de soldați.

În aceste condiții nobilimea, dacă n-a vrut să-și arunce capetele pradă furiei plebei, s-a văzut nevoită, împotriva voinței sale, să se apere singură, cu mijloace proprii. Aceasta a îngăduit-o însuși Guvernul, care prin decret admitea că dregătorii comitatelor unde socotesc că e necesar pot să ridice pe nobili și posesori spre securitatea lor.

Dar și fără aceasta, Constituțiile Aprobate, în P. III, tit. 76, art. 6, dispun chiar ele ca în cazuri neașteptate, cum e acesta, nobilimea să se ridice și fără ordinul prealabil al principelui, să ia armele și să plece la luptă. Citează din trecut cazul din 1735, cînd izbucnind o răscoală din pricina dării în comitatul Bekes, credincioșii cetățeni ai patriei, fără poruncă regală au luat armele și au înăbușit tumultul, și

⁵⁵ Arh. Istorică, fond Wesselényi, 1784.

⁵⁶ Gov. Trans., 1785, nr. 1850.

⁵⁷ Teleki Domokos, *A Hóra-támadás története*, p. 177.

nu numai că n-au fost învinuiți pentru aceasta, dar regele însuși i-a aprobat și a gratificat pe cei care s-au distins. Tot așa în 1761, când s-a răspândit vestea năvălirii tătarilor, nobilimea în virtutea aceluiași Aprobate s-a ridicat la arme cu cea mai mare iuteală.

Ridicarea nobilimii după prada din Singeorzul Trascăului a avut drept rezultat că răscoala nu s-a mai întins în restul comitatului, ba și ținuturile vecine au rămas neatînse. Întreagă Transilvania trebuie să-și mulțumească salvarea de furia plebei românești acestui comitat, și înainte de toate iscusinței și zelului neobosit al comitelui său suprem, contele Ioan Csáky, demn urmaș al înaintașului său Ștefan Csáky, care a salvat patria de furia barbarului voievod al Moldovei (!) Mihai. Dacă răsculații din munți n-ar fi fost reținuți de teama nobilimii înarmate, fără îndoială ar fi năvălit și invadat pînă departe toată vecinătatea.

Asemenea priveghere a adus cu sine și nevoia uniformei militare. Nu se putea veghea în cîmp o lună de zile în incomodele veșminte lungi și prețioase ale nobilimii din timp de pace, trebuia o îmbrăcăminte mai practică.

Era nevoie de ea și din motive de economie, era și mult mai ieftină, motiv pentru care mulți au continuat să o poarte de bună voie și după ce s-au întors din tabără. Și-apoi nobilimea voia ca și prin îmbrăcăminte să inspire teroare țăranilor răsculați. De ranguri, de o ierarhie militară a fost nevoie pentru disciplină, pentru incitarea zelului, curajului militar.

La procurarea armelor a silit nobilimea nu numai nefericirea fraților săi, ci și teama că răscoala la primăvară va izbușni din nou. Căci tumultul neamului românesc, mai mult adormit decît cu totul stins, e acoperit doar de asprimea iernii ca de o cenușă. Se aud doar zilnic amenințările românilor, mai ales ale grănicerilor împotriva neamului unguresc, că la primăvară îl vor stîrpi din rădăcini. Mărturie stau și nesupunerea la slujbele domnești, mai ales în comitatul Hunedoarei și Zarándului, ațîțările neascunse ale unor ofițeri de graniță, iobagii numai că nu izbucnesc în răzvrătire deschisă. Vădește spiritul de răzvrătire al plebei românești faptul că armele, nu puține, pe care le-a luat de la nobilii uciși, prădați, cu nici un chip nu pot fi reluate de la ea. Și cînd se iau înapoi, se iau frînte, stricate, fără a mai fi de vreun folos. Cele mai bune le reține ascunse în păduri, în munți, pentru nevoi viitoare. Împrejurările grave, primejdia reizbucnirii românilor la primăvară cere ca nobilimea să nu rămînă neînarmată și fără apărare.

Și-apoi nobilimea nici nu are atîtea arme cîte s-a relatat împăratului. Arme noi și-au cumpărat numai cei care n-au avut și au trebuit să vină în tabără drept arme cu unelte economice, iar ceilalți numai și-au mai curățat de rugină și reparat armele vechi. Cu ceea ce n-au făcut nimic ce n-ar fi fost îngăduit sau uzitat. Purtarea armelor a fost doar o prerogativă atît de „solemnă“ a nobilimii, că nobilii, mai ales cei de frunte, nici nu făceau vreun drum fără să fie însoțiți de slujitori înarmați. Și-apoi împăratul știe prea bine că nobilimea transilvană nu locuiește între zidurile orașelor și cetăților, ci în cătune

și sate supuse ei, și așa veșnic trăiește între primejdii, încît toată siguranța și-o află în armele sale, de care dacă ar fi lipsită la casele sale, s-ar isprăvi cu toată nobilimea⁵⁸. Nobilimea se teme că plebea românească, care nu dorește nimic mai mult decît ca nobilimea să fie nenarmată, auzind vestea că i s-au interzis armele, să nu se dedea la insolențe împotriva ei, să nu interpreteze și aceasta ca ură a împăratului față de nobilime și de neamul unguesc, ca și prin aceasta să fie întărită în credința pe care o nutrește de un timp că împăratul negreșit urăște pe toți nobilii și, căzuți acum în disprețul împăratului, își poate îngădui împotriva lor orice.

Invocînd serviciile credincioase pe care le-a adus nobilimea în genere casei imperiale, nobilimea comitatului cere să fie pedepsiți cei care au dus-o în suspiciune de necredință și să-i îngăduie îmbrăcarea din nou a uniformei pe care a trebuit să o lapede, și purtarea armelor, care e una din prerogativele cele mai de frunte ale nobilimii⁵⁹.

Contele Csáky la acest memoriu alătură și o suplică proprie către împăratul, asumîndu-și personal răspunderea pentru insurecția nobilimii comitatului. Dacă judecățile și argumentele aduse de nobilime în apărarea sa nu l-ar convinge de inocența și fidelitatea ei, împăratul să ordone o „strictissimă“ investigație, și dacă fie el fie alții vor fi vădiți și măcar de umbra infidelității, el și complicitii lui să fie loviți cu tot dreptul de rigoarea legilor, și pedepsiți după merit, spre exemplu și alțora, cu pierderea capului și a averilor. Dacă însă vor fi dovediți că n-au făcut nimic strimb, dacă vor fi găsiți că toate acțiunile lor s-au îndreptat numai spre reprimarea răscoalei și readucerea liniștii publice, împăratul nu numai să-i confirme, ci și să pedepsească cu cea mai mare asprime pe aceia care le-a ponegрит lui și întregului comitat fără motiv credința și au pornit inima preamilstivului principe împotriva celor mai nevinovați supuși ai săi⁶⁰.

Guvernul, se pare, după ce a citit memoriul comitatului, în 10 martie, repeta încă o dată ordinul. Interzicea încă o dată categoric nobililor de a mai purta arme, uniforme și grade militare, amenințînd din nou cu arestarea pe cei care nu se vor supune⁶¹.

În 6 mai Guvernul comunica rescriptul prin care împăratul lua act de dezvinovățirea nobilimii comitatului⁶².

⁵⁸ „Minime ignotum est Sacratissimae Vestrae Majestati, nobilitatem transylvanicam non intra civitatum, fortalitorumque muros, sed in vicis, pagisque juri suo obnoxiiis, atque adeo media semper inter discrimina degere, ut adeo omnem securitatem in armis suis collocatam inveniat; quibus profecto si domi nostrae destitueremur, de universa nobilitate actum esset“.

⁵⁹ Copie nedată în Mike, *Hórvilág*, p. 55—77. Memoriul expus și mai larg decît am făcut-o aici, la N. Densușianu, p. 351—356. Pe copia din Arh. Istorică, fondul Wesselényi, apare data de 6 mart. 1785. Caietele, V, f. 9—38. Data și pe această copie e 6 mart. Data de la sfîrșit, Tîrgu Mureș 23 mart. e a copiei Tablei Regesti.

⁶⁰ Copie nesemnată, nedată în Mike, *Hórvilág*, p. 51—54. Publicată D. Prodan, *op. cit.*, anexa 15.

⁶¹ Arh. jud. Cluj, *Protocollum oeconomico-politicum 1785*.

⁶² *Ibidem*, p. 185.

În ciuda asigurărilor că a depus armele, că a dezbrăcat uniforme, în ciuda meșteșugitelor sale demonstrații de inocență, nobilimea, sub pavăza armelor militare, nu încetează să procedeze cu de la sine putere, să întrețină neliniștea, ura, prin provocările, prin amenințările sale.

Interesează astfel nu numai înarmarea, ci și comportamentul nobilimii înarmate, a nobilimii în genere, a dregătorimii.

La 28 decembrie Comisia se adresa din Deva comitatelor Hunedoara, Alba și Cluj, dînd exemple de abuzuri ale nobilimii și dregătorilor comitatului Hunedoara. A primit relații noi că nobilimea, adunată sub pretextul propriei apărări, în satele Pui, Peșteana și Densus strînge de la supuși porții pentru caii săi și ai slujitorilor săi, de la cîte un sat ca Răchitova, Lunca Cernii, Meria cere cîte două care mari de fin, cîte un stîngen de lemne și cîte o vacă grasă, poruncind să le ducă în Densus. Din această pricină supusul nu mai cutează să stea la casa lui. Satele plătesc darea capului, afară de Pui, ai cărui locuitori au fugit. Exemplul lui însă l-ar putea urma și alte sate dacă nobilimea nu se oprește din excese. Cum Comisia e informată că în comitatul Hunedoarei și Zarandului, în al Albei și în domeniul Zlatnei pacea e restabilă, ele să procedeze așa fel ca poporul să fie cît mai mult ținut și întărit în pace, să nu fie tulburat în vreun fel. Comitatele să se îngrijească și ca poporul întors acasă să rămînă în pace. Nobilimea și ea să se abțină, ca nu cumva poporul din strîmbă înțelegere să se teamă a se întoarce la ale sale, iritat sau descurajat de exactiuni ulterioare să ajungă la nerăbdare, la tulburare ⁶³.

Vicarul neunit Ioan Popovici cere contelui Jankovich îngăduința de a veni personal în fața lui pentru a-i expune excesele nobilimii, maltratarea preoților. Cîțiva nobili și dregători ai comitatului Hunedoara au înaintat episcopului Ghedeon Nichitici o plingere jignitoare la adresa lui. El vrea să comunice Comisiei unele „proiecte” privind tulburările așa cum le cunoaște el. Se teme acum nu numai de oamenii răi care au atentat la viața lui, dar și de nobili, care cutreieră cu soldați satele, ceartă, bat, pradă preoți nevinovați. Cum au făcut cu Popa Ion din Bîrsău și cu Popa Anghel din Nojag, pe care i-au bătut și pradat ⁶⁴.

La 2 ianuarie episcopul Nichitici comunica la Deva Comisiei cele două scrisori ale Popii Lazăr din Abrud-Sat, în care preotul se plîngea că ungrorii răspîdesc vorbe împotriva amnistiei generale. Magistratul orașului Abrud să poruncească prin urmare ungrurilor să nu mai cuteze a tulbura și neliniști poporul prin vorbele lor, — cere episcopul — căci semănarea de asemenea vorbe neîntemeiate înspăimîntă și rețin poporul sătesc de la întoarcerea la căminul său ⁶⁵.

A doua zi Comisia avertizează comitatele Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj. După informații mai noi printre plebe s-au răspîndit vești că amnistia generală publicată ar ține numai pînă cînd poporul se întoarce acasă, după aceea toți vor fi trecuți prin sabie. Plebea astfel

⁶³ Arh. Comisiei, I, 1109—1111.

⁶⁴ *Ibidem*, 944—946. După traducerea germană din românește.

⁶⁵ Scrisori traduse din românește în latinește. *Ibidem*, I, 106—107.

însăpăimîntată ușor poate cădea în noi greșeli sau poate să fugă. Tabla să publice că asemenea vești sînt deșarte și născocite ⁶⁶.

Protopoul Moise Moga din Săliște relatează la 9 ianuarie episcopului împrejurările în care doi nobili au omorît pe Onea Stroie din Topîrcea. Veneau (se pare doi) de la treierat din Boz. În drum au întîlnit doi nobili care i-au întrebă de pașaport. Neavînd, i-au întors din drum. S-au rugat zadarnic să-i lase să vină în sat, să dea socoteală cine sînt. Le-au strigat : vă dăm noi sat, au scos săbiile și i-au tăiat. Ei cît au putut s-au apărut, rugîndu-i să nu le lase copiii să rămînă fără părinți. Ceea ce pe nobili i-a întăritat și mai mult. Văzîndu-se fără putere, tărani au strigat tolvai ! Atunci unul din nobili, care era din Singătîn, provizor al curții din Vingard al domnului Ioan Lazar, l-a împușcat pe Onea Stroie în cap, ucizîndu-i pe loc. După ceea ce nobilii au fugit ⁶⁷.

Protopopul Ion Cotu din Ugra (comitatul Tîrnava) și Ioan Popovici, protopopul din Dileu (comitatul Turda), se plîng și ei episcopului că dregătorii comitatului îi opresc să iasă din casele lor, pe multe locuri n-au îngăduit nici umblatul cu crucea la Bobotează. Să roage Guvernul să-i apere, să le dea voie să umble de cîte ori nevoia o cere, ca să poată împlini poruncile care vin de la împăratul. Venind poruncă să strîngă ofrande (*elemosinae*) pentru orașul Nicolsburg, au fost oprîți și de la aceasta. Poruncile venite de la episcop le violează, ei le primesc cu sigiliile rupte. Aceasta e mare batjocură, nu știu ce să mai facă. Pastorală episcopală care îndeamnă oamenii să fie liniștiți, ascultători și supuși la mai marii lor de orice fel, au purtat-o peste tot, i-au îndemnat, i-au învățat, iar ei le-au primit cuvîntul și învățătura și e pace între săteni, decît numai ceea ce au spus despre dregători îi îngrijorează ⁶⁸.

Protopopul neunit din Turda, Iov Craciunovici se plînge și el la 22 ianuarie (s.v. ?) episcopului. A primit mandatul său, din care află că e numit comisar de către Comisia regească. A așteptat cu cine să se ducă în satele unde a fost tulburarea, dar pînă acum n-a venit nimeni. Întrebînd pe vicecomite, acesta i-a răspuns că nu are mandat în acest sens. Pe acele sate circulă provizorul din Sîngeorz al contelui Sigismund Toroczky, cercetează prăzile ca să fie restituite. El în acele părți nu înțelege să iasă pentru împlinirea poruncii, pentru că ungurii din tîrg amenință să-l împuște dacă umblă pe sate. Dacă ar fi fost lăsat, mult i-ar fi îndemnat la pace, dar de frică a rămas acasă. Biserica sa, cartea sa de rugăciuni le-a păzit cu parohienii lui. Dar nu mai poate, căci în timpul nopții mai mulți de 60 de nobili din tîrg armați cu flinte l-au stîrnit din pat și i-au cercetat toate cărțile, hainele, grînele, vitele pe care le avea în sărăcia lui, de toate scriptele și ordinele l-au descusut de unde i-au venit. Și în biserică au cercetat peste tot, în altar au spart pavimentul, au săpat și în pămînt, dar

⁶⁶ *Ibidem*, I, 110.

⁶⁷ Tradus din românește de Dimitrie Eustatievici. *Ibidem*, nr. 592.

⁶⁸ 15 ian. 1785. Traducere din românește în latinește de același Dimitrie Eustatievici, secretar și notar al Consistoriului episcopal. *Ibidem*, același număr.

n-au găsit nimic înstrăinat. A primit și porunca în privința gornicului bătut. Va merge îndată ce va primi „passuales“ de la comitat, se va strădui din tot sufletul să îndrume poporul să înceteze orice rău⁶⁹.

Episcopul relatează în 19 februarie Comisiei despre aceste abuzuri. A mai fost informat de protopopul din Turda Iov Craciunovici — scrie el comisarului regal — că atît din partea orășenilor unguri, cît și a nobililor e supus la amenințări, molestări, injurii, percheziții nocturne, și nu numai în casă, ci și în biserică și în altar, că e împiedicat astfel să meargă pe sate să răspundă poruncilor. Asemenea lucruri s-au petrecut și cu protopopii din Ugra și din Dileul Mare. Dregătorii comitatului îi oprea să iasă de acasă, pe multe locuri au fost opriți să umble la Bobotează cu crucea pe la credincioși după obiceiul lor. Pomeneste și cazul omului din Topîrcea. Protopopul Petru din Hunedoara îl informează despre amenințările unor nobili că la primăvară toți românii vor fi omoriți, ceea ce mult îngrijorează și neliniștește inima popoului. Cere să dea ordine ca nobilii să înceteze cu asemenea iritații inoportune și nefundate, să scutească pe protopopi de orice suspiciune și să nu-i mai împiedice în exercițiul îndatoririlor lor și în urmarea poruncilor sale, ca nu cumva din asemenea asprimi să se întîmple ceva „nesperat“⁷⁰.

Comisia încă în 18 februarie cerea comitatului Cluj să ia măsuri ca nobilii să nu îndrăznească să se mai adune și comitatul să asigure pe protopop în misiunea sa în satul Poșaga⁷¹. Se vede că protopopul Iov se plînsese mai întîi Comisiei.

Contele Csáky, avertizat, răspunde Comisiei în 24 februarie că protopopul care trebuia să meargă în Poșaga a fost bănuit că ascunde la el o scrisoare a lui Horea și că ar avea o cantitate nu mică de praf de pușcă îngropat, pe care îl ține pe seama răsculaților. Și teama era că răsculații din Munți se vor îndrepta spre Cîmpie. Cei bănuiți au trebuit cercetați, dar îndată ce s-au dovedit nevinovați au fost lăsați în pace⁷².

Nobilii au fost rugați să nu aducă injurii țăranilor care s-au liniștit. S-au primit totuși multe plîngeri ale țăranilor împotriva nobililor, care s-au transpus comitatului pentru cercetare — o recunoaște și baronul Simion Kemény, comitele Albei⁷³.

Alte texte din acest timp acuză abuzurile dregătorilor subalterni ai comitatelor. Țărani care în urma amnistiei s-au întors la casele lor și au rămas în pace, au fost prinși, sub pretext de hoție, de dregători subalterni, și sînt prinși și acum zilnic. Aceasta nu numai crește numărul captivilor care trebuie hrăniți, ci tulbură și pe ceilalți locuitori, îi ține în continuă teamă, îi duce la disperare. Să se dea ordin subalternilor ca pe cei care în virtutea rescriptului se întorc acasă și stau

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 557 (III, 679—680). Trad. din românește de Dim. Eustatievici.

⁷⁰ *Ibidem*, sub numerele 557, 592.

⁷¹ *Ibidem*, III, 683—685.

⁷² *Ibidem*, nr. 665.

⁷³ Alba Iulia, 22 febr. 1785. Copii B. Török, 1459—1785.

liniștiți să nu-i mai prindă, decât numai pe cei care se mai ascund înarmați sau îi prind adunați cu gânduri rele⁷⁴.

Sub pretextul luării armelor — sună un alt text — de la plebea românească s-au luat și se iau nu numai arme, ci și alte ustensile, ca lanțuri, securi, furci de fier, chiar fier brut, împiedicându-i în economie și în cîștigarea mijloacelor de trai. Să se dea dispoziții ca tot ce s-a luat peste prescripțiile ordinelor să se restituie, călcînd ordinele să nu se mai dea prilej plebei de a se plînge⁷⁵.

Acestea trebuie să fi fost răspunsuri la ceea ce raporta Mihail Brukenthal guvernatorului la 23 februarie. La strîngerea armelor — scrie el — s-au luat de la țărani securi, tîrnăcoape, furci de fier (furcoale), lanțuri de car, ba și șine de fier sau de oțel și s-au depus toate de-a valma. El nu găsește nici o urmă de dispoziție în acest sens. I se pare că un asemenea procedeu nu concordă cu dorința împăratului. De aceea el a sistat luarea în continuare a ustensilelor acestora și face demersuri în vederea restituirii lor. Raportează aceste lucruri pentru că țăraniii reclamă mult restituirea mai ales a furcilor de fier. A mai aflat că sînt prinși sub diferite pretexte oameni care s-au liniștit după publicarea amnistiei, neglijîndu-se cu aceasta prinderea unor criminali mai mari. A lăsat să se publice încă o dată că cei ce se vor întoarce la supunere și la casele lor nu vor mai fi urmăriți și să se ordone funcționarilor comitatului să nu le mai întindă curse celor ce se vor întoarce acasă și se vor comporta liniștit. După un raport al vicecomitelui Zarandului, în întreg cercul numai 13 locuitori mai cutreieră pădurile de teama pedepsei⁷⁶.

Fierarul Ispas Covaci (Kováts) din Ilia se plînsese comitatului — scrie acesta contelui Jankovich — că arendașul Ștefan Bosnyák i-a luat un porc, un cal și unelte de fierărie. Ștefan Bosnyák, ascultat, în 31 decembrie, spune că nu a luat calul, porcul și griul țiganului, de acestea el nu știe nimic. Foalele și alte instrumente de fierărie și de la el și de la alți țigani fierari din Ilia s-au luat, din ordinul comitatului, ca să nu mai bată pe urmă lănci și alte instrumente ucigăse țăranilor. Așa cum țiganul, confruntat cu arendașul, a spus că nu Bosnyák, ci Iosif Buda din Ilia le-a luat. Din acestea și din alte asemenea false expuneri excelența sa va putea vedea cum se străduiesc românii să-și micșoreze, prin false delatțiuni, fărădelegile⁷⁷ — insinuează comitatul.

Restituirea prăzilor prin intermediul comisiilor înstituite nu merge nici ea fără dificultăți, se recurge și la „execuții“. Sigismund Jano, dregătorul contelui Grigore Bethlen mărturiseste acest lucru reclamînd Comisiei abuzul executorilor. A încercat recuperarea bunurilor prădate ale stăpînului său cu ajutorul dregătorilor comitatului și miliției. Juzii din Sîrbi, Bacea, Ulieș, Gothatea se plîng însă că executorii au luat

⁷⁴ Text nedat. Probabil textul unei adrese a lui Mihail Brukenthal sau a Comisiei însăși către comitate. Arh. Comisiei. III, 1029—1030.

⁷⁵ Nedat. Și acesta trebuie să fie tot textul unei adrese a comisarului gubernial sau a Comisiei către comitate. *Ibidem*, III, 1031.

⁷⁶ „Archiv des Vereines“. XXXI (1903), p. 302.

⁷⁷ 3 ian. 1785. Arh. Comisiei. II, 187, 183.

de la fiecare sat, ba 8, ba 6, ba 4 florini „tălpășag“. Dregătorul comitatului le promite restituirea a ceea ce li s-a luat ilegal, dispunînd ca executorii să nu ia decît cîte un pitac⁷⁸. A fost și amenințat. Fiind el, dregătorul, în casa preotului Popa Ion, șase pădureni i-au trimis vorbă să-i aștepte, căci mîine seară cinează cu el⁷⁹.

Liniștea, starea normală se restabileau greu și în Abrud. Iosif Kalmár, *homo regius*, la 5 februarie 1785 scrie despre starea urburarilor unguri din Abrud și Rôșia. Mineritul nu s-a restabilit deplin, instrumentele și toate au fost prădate. Mulți care înainte lucrau două-trei mine cu salariați, acum, scăzîndu-le averea, nu mai pot angaja nici unul, trebuie să lucreze aproape numai personal. Și care ar avea mijloace, se tem. Fără pază militară mai bună se gîndesc cum să-și pună ceea ce au la loc cît mai sigur. În Bucium, Cărpiniș, Abrud-Sat mineritul s-a reluat, dar lipsește pulberea, precum și creditul cu care o luau. Și minereul aurifer a fost în parte prădat⁸⁰.

Notarul scaunului judiciar montan, Andrei Zelenkai, se lasă antrenat de colportaj. Relatînd inspectorului minier din Baia Mare despre răscoală, adaugă că baronul D. Josika, Ludovic Bartsai și Andrei Zeijk au murit în urma consternării, că fiul lui Horea (Ursu Uibaru) în cursul răscoalei luase de soție pe o contesă maghiară și că Horea s-a semnat pe ultimatul său : *Horia Nicolaj Princeps Daciae*⁸¹.

Peste toate planează teama de venirea primăverii.

Ștefan Halmágyi la 1 ianuarie 1785 scria și el că se teme de înfrunzirea codrului, cu toate că a sosit armată destulă în țară⁸².

Ba o scrisoare din Aiud, din 14 ianuarie, se făcea și ea ecoul ajutorului inchipuit din Țările Române. Și românii din Țara Românească au pornit spre Ardeal, vreo 8 000 (!), dar domnul observînd i-a oprit⁸³.

Nu se liniștește nici partea adversă. Cum nu se liniștește nici țărănimea. Horea e încă în viață, nu se sting ușor teama de o parte, nădejdea de alta.

⁷⁸ Monedă de 5 creitari.

⁷⁹ 4 ian. 1785. Arh. Comisiei, I, 212—215.

⁸⁰ Caietele, XXXIII, f. 60.

⁸¹ Tezaurariat, 1785, nr. 253.

⁸² I. Lupas, *Răscoala țaranilor din Transilvania la 1784*, Cluj, 1934, p. 178.

⁸³ Caietele, III, f. 7.

3. ȚĂRÂNIMEA

ÎN COMITATUL ALBA

Starea de spirit a țărânimii nu va fi poate chiar atât de tumultuoasă cum o zugrăvește în teama și răzbunarea sa nobilimea, dar cu siguranță nici atât de liniștită cum caută să se încredințeze pe sine Comisia de investigație. Fapt e că în scripte abundă actele de nesupunere, de îndărătnicie, refuzurile de slujbe, de prestații domnești, amenințările, demonstrând că liniștea era departe de a fi restabilită.

Agitațiile, neliniștea continuă în primul rînd în Munți, în ciuda prezenței armatei. Mulți nu s-au întors încă acasă, stau ascunși prin munți, prin păduri. Nu se întorc de teamă, sau pîndesc din ascunzișuri desfășurarea lucrurilor, așteaptă desigur momente favorabile pentru noi ieșiri.

Un asesor al comitatului Alba, Ioan Nagy, relatează din Abrud la 29 decembrie, că după informații cei din domeniul de sus al Zlatnei încă nu s-au întors toți la locurile lor, se găsesc și acum în număr însemnat, mai ales în munții păduroși *Vurs (Virș)* și *Rusiatza*, în hotarele Lupșei și Cîmpenilor ¹.

Perceptorii regești ai comitatului Alba se arată contrariați de rezistența la plata dării a celor din Munți, cînd știu că sînt în stare mai bună, au alte posibilități de plată decît cei de jos. Vin cu argumente cunoscute, repetate cînd e vorba de sarcini. Ei au lemne de foc din belșug, de care locurile de sub munți sînt lipsite trebuind să le cumpere cu bani și pentru nevoile proprii și pentru obligațiile lor publice. Au pășuni, finețe, chiar dacă nu în toate părțile fertile, pentru subzistență suficiente. Locuind în locuri mai îndepărtate ei se scapă de multe sarcini publice obișnuite în țară, cum sînt găzduirile militare, cărăușiile ș.a. Pe lîngă aceasta le oferă posibilități de cîștig minierul, creșterea vitelor, plutitul pe Arieș sau cărăușitul de trunchi de brad, de scînduri și alt lemn de construcții, vîndute în țară în fiecare an cu preț mare. Ar trebui deci ca aici mult mai ușor să se poată strînge darea regească decît în locurile de sub munți. Și totuși de la răscoală încoace darea nu se mai poate strînge și casa aici trebuie să rămînă goală. Cercetările și urmărirea aici nici ele nu se pot face, căci satele nu sînt așezate în ordinea obișnuită în țară, ei își au casele sau colibebele risipite prin păduri, încît nici ei între ei nu se pot cunoaște toți ².

¹ Arh. Comisiei, II, 766.

² Raportul perceptorilor regești Lazar Demien și Sigismund Nagy, dat din Șard, 30 dec. 1784. *Ibidem*, II, 735—736.

Tezaurariatul nu se liniște nici acum. Exprimându-și satisfacția pentru prinderea lui Horea și Cloșca își arată Comisiei și îngrijorarea pentru tulburările care, în ciuda acestui fapt, n-au încetat într-atît încît să nu mai fie nevoie de măsuri pentru restabilirea completă a liniștii și menținerea ei. Vor trebui stabilite în continuare prin informații de încredere care sînt locurile mai expuse primejdiei și unde se observă agitații românești, conveniri, întruniri sau alte mișcări ³.

Vicecolonelul Kray la 9 ianuarie raporta din Abrud cum alaltăieri a fost informat că pe muntele Vulcan, printre stînci, s-a adunat o ceată de tilhari (printre care bănuiește că ar fi și Crișan), ascunzînd acolo multe lucruri prețioase și chiar bani. Încă în acea noapte a trimis un detașament puternic, un căpitan, 2 ofițeri cu 120 de oameni să încercuiască muntele și să pună mina pe ei. Din prevedere le-a atașat și trei orășeni pentru identificarea lucrurilor care s-ar afla. Ieri seara detașamentul s-a întors. A dat acolo într-adevăr peste jefuitori, care s-au fortificat între stînci. La apropierea avanposturilor au ridicat scara care atîrna legată de o funie și au început numaidecît să arunce cu pietre mari în soldații care se apropiau. Soldații au început și ei să tragă asupra lor. Ceea ce însă nu i-a stîmjenit să bombardeze acum cu pietre întreaga trupă. Doi soldați au și suferit contuziuni. La ceea ce s-a deschis un foc mai puternic împotriva lor, dar însoțit și de amenințări și persuasiuni. Soldații au tăiat brazi înalți, pe care i-au proptit de stînci, încercînd să se catere pe această scară, ajutîndu-se unul pe altul, uzînd și de arme. Au urmărit prin întuneric pe cîțiva care s-au refugiat într-o prăpastie, unde au și prins trei cu felurite provizii, de pîine, de carne, făină, grîu, porumb, apă, veșminte țărănești și alte lucruri prădate. Ca arme au găsit securi, o furcă și mari provizii de pietre. Restul desigur le-au aruncat sau le-au ascuns. La cercetare au recunoscut că sînt refugiați din aceste părți. Ofițerii l-au asigurat că vreo 20 din ei, înarmați, ar fi fost cu neputință de prins ⁴.

În legătură cu ordinul de a cerceta, estima și repara clădirile came-rale din Baia de Arieș : pivnița, casa deasupra pivniței, *domus penes conservatorium*, precum și daunele făcute de răsculați chelarul domeniului de sus Iosif Horvathovich în 9 ianuarie comunică relatarea judei din Ponor că azi noapte a fost omorît Sim Burz din Ponor cu soția și cu doi copii, iar un alt fiu al său, numit Neamțu a fost prădat și căutat de moarte. Judele numește pe mai mulți care se ascund în păduri, din Crîngu Albacului Ion, Gheorghe, Petru și Cristea Nicula, Șandru și Todor Todea, din Crîngu Scărișorii Nicolae Pleșa (identic cu Nicolae Tulea ?) care a fost căpitan al lui Horea și alți trei, Savu Pleșa, Florea și Pavel Laza, din Crîngu Săcăturii doi, unul Urs Joldeș (Zsoldos) căpitan și el al lui Horea și Ion Prădău. Pînă cînd nu-i vede pe aceștia închiși nu poate spera vreo siguranță. Se teme ca așa să nu fie omorîți toți juzii și slujbașii domeniului. Să fie prinși prin armată ⁵.

³ 8 ian. 1785. Arh. Comisiei, I, 601—602.

⁴ Copie în Arh. Comisiei, nr. 294, I, 520—522.

⁵ *Ibidem*, III, 22—23.

Șpanul domeniului Alexe Incze știe mai mult despre omor. Au adus vestea cei din Rîu Mare și din Vidra că noaptea trecută a fost omorît Sim Burs din Ponor, împreună cu soția sa însărcinată, cu o fiică și un nepot. Cei care au văzut pe cei uciși spun că el avea vreo 20 de răni adînci, unele de secure, altele de lance, soția mai multe, fiica cinci în cap și amîndouă brațele tăiate, iar trupul nepotului era sfișiat tot. Pe un fiu și o fiică a soției lui Burs de la primul soț și pe Ion Drăgoi din Ponor nu i-au omorît, dar i-au lăsat morți de jumătate, cu puțină nădejde de a se mai putea ridica. Șpanul cere ca în domeniul de sus să se dea cel puțin 4 centurii de pedestri și 30 de husari sub comanda locotenentului primar Doboș din regimentul de Toscana. Altfel el prevede că la această periferie dregătorilor, slujitorilor și acelor care nu s-au amestecat în răscoala de acum le va fi de-a dreptul imposibil să rămînă fără primejdia vieții ⁶.

În 12 ianuarie Oficiul superior minier comunică Tezaurariatului relatarea lui Iosif Horvatovich în ce chip cumplit a fost ucis Burs Sim cu soția sa însărcinată și cu doi copii, în ziua de 9 a lunii, de către complicitii lui Horea și Cloșca, cum i-au maltratat pe cei care se găseau în casă. Ceea ce relatase și șpanul domeniului. În urma acestor rapoarte l-a chemat pe șpan și i-a cerut o listă a juzilor și gornicilor care au rămas credincioși în timpul răscoalei, cu ei și cu ajutorul armatei să-i aresteze pe făptași, ca și pe ceilalți prieteni și complici ai lui Horea. Că această crudă întîmplare s-a petrecut fiind prezentă în Munți o numeroasă armată, arată limpede că răsculații, avînd încă multe arme, nu se tem să-și manifeste furia și răzbunarea, ba îi poartă gîndul să înnoiască tristețile lor fapte cu venirea primăverii. Să fie asigurat domeniul de sus cu patru companii de infanterie, așezînd detașamente puternice mai ales în Rîu Mare și Rîu Mic, apoi la Bistra. Numai astfel s-ar putea restabili definitiv liniștea și se vor putea strînge armele ascunse ⁷.

Drept ucigași ai lui Burs Sim, Macavei Bota indică din Cîmpeni pe Petru și Avram Dehelean, din Ponorel pe Gavrilă Berindei ⁸.

Burs Sim e cunoscut dinainte ca abuziv. E cel sancționat încă în 1776, cînd a fost declarat nedemn de a mai fi jude cîndva. Acum ce-i drept, nu era jude, dar era stringător de dare ! În lista pagubelor apare cu 2 326,27 fl. Erau desigur și bani de dare strînși de el.

Tezaurariatul la rîndul său, în urma acestor rapoarte, cu data de 17 ianuarie insistă pe lîngă Guvern și Comisie în sensul lor, să se dea armată ⁹.

Provizorul Iosif Podivinzki și sameșul (*rationista*) Georg Matheovich acuză și ei aceeași insuficiență a armatei. După prinderea lui Horea și Cloșca, cu toate că a fost adusă pentru siguranța publică miliție și în domeniul de sus, nu încetează prăzile și omorurile. Cer asistență militară pentru prinderea celor indicați de juzii, crainicii, gornicii și jurații care

⁶ Abrud, 10 ian. 1785. *Ibidem*, III, 27. Of. minier, 1785, nr. 97.

⁷ Copie în Arh. Comisiei, III, 24—26.

⁸ Of. minier, 1785, nr. 97.

⁹ Art. Comisiei, III, 12—14.

s-au arătat credincioși în timpul răscoalei și sînt cunoscuți ca atare, sau de șpanul dominal, precum și a rudelor și tovarășilor celor notați cu negru în raport ¹⁰.

Putere armată cere și vicejudele nobililor din Cîmpeni, George Bisztrai. În 12 au plecat din Cîmpeni trei companii din regimentul Gyulay și două de pedestri secui, venind în loc numai o companie din regimentul Siskovits — scrie el comitatului. Lui i s-a ordonat să strîngă naturale pentru armată dincoace de Zlatna. A cerut asistență militară de la căpitanul Vizkotzi, dar el i-a răspuns că a venit ordin de la general să nu se dea. Juzii din Rîu Mare și din Vidra au venit azi la el și i-au spus să facă orice cu ei, dar fără asistență militară nu e chip să strîngă ceva. Perceptorul regesc l-a încredințat și cu banii porției, dar nici pe aceștia nu îndrăznește nimeni să-i strîngă, strîngătorii se tem tare, căci cîțiva hoți mereu bat pădurile, nu s-au așezat încă la casele lor. Să fie rînduite pentru Vidra și Rîu Mare vreo două companii, căci pînă acum a fost miliție multă, dar în Cîmpeni și Bistra, în Rîu Mare și Vidra, de unde au pornit multe rebelii, n-a fost nici un soldat încartiruit, decît doar trei zile pînă au prins pe Horea și Cloșca. Și așa compania care e acum aici nu e deajuns pentru paza a patru sate. Îndată ce va avea asistență militară, se va strădui să împlinească toate poruncile fără greș și armata nu va avea motiv să se plîngă de el ¹¹.

Oficiul minier insistă ca șpanul să facă tot posibilul să prindă pe conșingonii și corebelii lui Horea și să-i trimită în carcerile domeniului. Spanul Alexe Intze răspunde în 15 ianuarie. Slujbașii se tem să-i prindă. Juzii și alți slujbași dominali care au arătat credință în timpul răscoalei nu numai că nu se expun primejdiei, dar nici măcar la casele lor nu cutează să vină. Cu atît mai puțin cu cît se știe că mulți soți ai lui Horea, și cu deosebire Crișan Giurgiu, amăgesc mereu plebea în partea lor, zilnic o îndeamnă să ucidă pe slujbașii domeniului. Supușii nu-și predau armele, în așteptarea primăverii, ceea ce, nesimțind povara armatei, răspîndesc fără frică. Nici o supunere, crișmăresc fiecare fără nici o teamă, crișmarii de pînă acum sînt înfricați. Ba azi s-a răspîndit în tot domeniul vestea că din Alba Iulia la cei prinși pentru răscoală le dau drumul cu grămada nepedepsiți și așa le vor da drumul și la cei care vor mai fi prinși de acum încolo, că un an nu vor mai trebui să facă nici o slujbă domnilor pămîntești. Și pagubele făcute domnilor pămîntești nu vor trebui plătite decît în curs de șase ani, că ar fi ieșit poruncă iscălită de Comisie pentru aceasta. Că Horea la Alba Iulia e ținut în cea mai mare cinste, i se dau de către domnul comandant de acolo zilnic trei rînduri de mîncare și vin. Auzind aceasta, toți slujbașii domeniului și locuitorii urîți pentru credința lor față de dregători stau morți de teamă, nu-și văd decît sfîrșitul, nu încetează de a cere dreptul de a pleca din loc. Cum satele sînt risipite pe văi, pe munți, pentru siguranța dregătorilor și a slujbașilor domeniali și pentru prinderea conșoților lui Horea e

¹⁰ Zlatna, 11 ian. 1785. *Ibidem*, III, 21.

¹¹ Cîmpeni, 13 ian. 1785. *Ibidem*. nr. 589.

nevoie de instalarea, spre teroarea plebei, în Cîmpeni a cel puțin 700 (!) de pedestri secui cu 30 de husari și un tun ¹².

Șpanul domeniului de mijloc, Alexandru Aron, dînd și el la 30 ianuarie relații asupra stărilor, știe că în cîrîngul Albacului sînt două familii, Todea și Nicula, despre care se știe din tradiție că des au ațîțat tulburare (*creberrime tumultus excitasse*), după cum și moșul lui Ursu Nicula Horea a ațîțat, ceea ce spun neîndoios bătrînii satului ¹³.

De aceea el socotește ca de pe munții mai de la margine și greu accesibili toate casele și colibele fără deosebire să fie stricate, familiile să fie mutate în alte locuri, mai de șes, mai laolaltă. Plebea plină de prejudecăți nu se sfiește să pretindă libertate deplină, de aceea propune și el putere militară constantă și în număr suficient. Soldații în concediu să fie rechemati, cu atît mai mult cu cît apropiindu-se înverzirea pădurii pe drept cuvînt e teama să nu fugă. Aceeași concluzie : miliție ! ¹⁴.

În 2 și 3 februarie șpanul Intze face un raport mai amplu asupra investigațiilor sale. În 27 ianuarie s-a dus în Vidra. Acolo a adunat pe juzii domnești, pe jurați, pe gornici ¹⁵. A căutat să afle de la ei, cu băgare de seamă și cu blîndețe, stările de acum. Nu pot spune ce va fi, căci ei ca și ceilalți slujbași au fost credincioși împăratului. Știu însă că din Vidra sînt 17 care pînă acum n-au depus armele, se ascund prin păduri, așteaptă zi de zi prilejul pentru a se răzvrăți ¹⁶.

În Rîu Mare a adunat iarăși pe juzi și jurați ¹⁷. De aci se ascund în munți cu armele, cînd ici cînd colo, după împrejurări, ca să nu fie prinși și așteaptă fără nici o îndoială prilejul de a se răzvrăți mai mulți (dau 38 de inși) ¹⁸. Printre ei fiul lui Horea, frați, rude de ale lui Horea.

¹² Of. minier, 1785, nr. 100.

¹³ „...et quas ex continua traditione constat, creberrime tumultus excitasse, quoadmodum etiam P-di Nikula Ursz Horja avum tumultus movisse, indubite referunt seniores ejus loci“...

¹⁴ Of. minier, 1785, nr. 223.

¹⁵ Juzi domnești Todor Goia, Onu Fiț, Mihăilă Handra, jude comitatens Gheorghe Netotea, jurați Todor Popa, Todor Netotea, Gligorie Chirșa, Lupu Vitea, Nuțu Tomuș, gornici Gheorghe Iancu, Ion Resiga, Petru Trifuț.

¹⁶ Numele lor : Ion Moțica, Bucnera lui Florea Gavrilă, Simtion Candrea, Ion Ciupa, Tod Seffle, Dumitru David, Gheorghe David al lui Ion, Chirilă Ciora, Gavrilă Suci a lui Ilie, Gavrilă Vitsa, Todor Mărian, Mihăilă Haneș, Avram Ion Nicula, Trif Alexandru Bud, Gavrilă Donea, Ion Bonean și Ion Avram al lui Demian.

¹⁷ Jude comitatens Macavei Bota, juzi domnești Ion Corcheș, Vasilie Hristea, Petru Vulturar și Petru Bodea în lipsa fratelui său, jurați Vasilie Nuțu, Todor Popa, Gheorghe Zehuț, Simtion Zehuț, Costin Paven, Mir Todea, Todea Djunga.

¹⁸ Petru Nicula, Cîrstea Nicula, Demian Nicula alias Dumac Nicula, Urs Pintea, Ion și Gheorghe Nicula, Ion Nicula lui Ilie, Todor Todea și Gheorghe a Butii, Todoruț Nicula, Ion Todea a Nechitii, Gligor Todea, Lazar Urșa Ignatoii (lui Ignat ?), Șandru Todea lui Simion, Todor Trif a Gheorghesii, Oneșel Trif lui Stefan, Ion Nicula a Horii, Simtion Toader, Tulea Pleșa Nicula cu fratele, Nicula Junc Florea, căpitanul Simion Avram, căpitanul Pavel Laza, Popa Nin, Urs Joldes, Ion Bedeu, Brici Trif, Onea Corcheș lui Gheorghe, Gligorie Trifa a Tomii, Trifa Bulduchii, Ion Joldeș lui Gligor, Petru Sul, împreună cu ucigașii lui Sim Burs, Tolomei Blesa (Pleșa ?), Avram Coroi, Filip Drăgoi lui Ion, Ion Drăgoi și Gavrilă Berindei, toți supuși fiscali.

În Cimpeni a chemat iarăși juzii și jurații ¹⁹.

De aci cei care au repudiat iertarea împărătească și care nu numai că nu au depus armele, dar nici nu s-au întors la casele lor, după cât știu ei, cu gândul de a începe noi mișcări, sînt dați cu numele nu mai puțini de 44. Printre ei 2 sînt notați ucigași, doi căpitani.

În Bistra a chemat juzii, jurații, gornicii, strîngătorii de dare ²⁰.

Mulți — spun ei — blestemă cu toate grozăviile răscoala. Dimpotrivă alții (indică 51 de nume) înarmați s-au ascuns în munți. Juzii din Rîu Mare relatează și că fiul celui ucis Sim Burz i-a auzit pe ucigași cînd au omorît pe tatăl său spunînd că sînt în acest domeniu cîtiva diavoli de omorît. N-ar fi mirare ca toți juzii și oamenii de omenie, în caz că locurile acestea nu vor fi în suficientă siguranță, să se gîndească la bejenie. Cu atît mai mult, cu cît Ursu Bodea supus fiscal din Rîu Mare acum de curînd a sucombat din rănilor făcute de rebeli. Apoi mulți din locuitorii domeniului care acum stau acasă și care par a se întoarce și a-și depune armele, depun arme fie de acelea care nu pot fi folosite la nimic, fie de cele descoperite de slujbași și luate cu puterea. Căci e îndeobște știut că numărul armelor în timpul răscoalei a fost cu mult mai mare. Restituirea lucrurilor prădate, de cînd au auzit că cei prinși de la Alba Iulia sînt eliberați nepedepsiți, a încetat cu totul, cînd înainte, de teama închisorii, erau gata să restituie totul și au și promis atît ofițerilor, cît și comisarilor trimiși pentru aceasta. Ca nu cumva scînteia cu înșelăciune acoperită de rebeli la începutul primăverii să stîrnească un foc și mai mare, să se aducă miliția numeroasă solicitată, precum și tunul cerut, care spre cea mai mare impresie a poporului să fie expus în Cimpeni și dacă e posibil execuția corifeilor de pe domeniu care vor fi condamnați la moarte să se facă aici. În 3 februarie adaugă că noaptea au venit la el judele Cimpenilor cu gornicii care seara plecaseră să prindă pe niște corifei, referind că aceia sînt întru totul înarmați și încărcăți de prăzi, și că pe unul dintre ei, pe Petru Muntean gornicii l-au împușcat și acum zace, străbătut de trei gloanțe prin piept, aproape de moarte. Ceea ce toți slujitorii văzînd au fost cuprinși de așa o teamă, că au și declarat că sînt gata mai curînd să renunțe la slujbă, decît să se mai angajeze la asemenea treabă. Pentru a înfrînge asemenea cerbicie, insistă din nou pentru braț militar mai numeros ²¹.

Oamenii lui Horea în număr însemnat deci nu depuseseră nici la această dată armele, se ascundeau prin munți, așteptau momentul, se gîndeau la venirea primăverii, pentru a se ridica din nou. Horea era încă în viață și nu pierduseră cu totul nădejdea că va scăpa. El singur știa doar tainele împăratului.

¹⁹ Jude comitatens Achim Coteș, juzi domnești Ion Birău Tozul (!) și Gheorghe Bobar, jurați Samoilă Morar, Șimoca Cotișel, Ionuț Tîec, Todor Bobar și Ispas Furdui. Aproape toți figurează printre cei prădați de țărani.

²⁰ Aci jude domnesc era Iosif Bucea, jude comitatens Petru Marc, jurați Ion Balea Popa, Ispas Draha, Indrieș Draha și Ion Bostan, gornici Nicula Nicoară, Simion Tiun, strîngători de dare Ion Creș și Urs Marc.

²¹ Arh. Comisiei, III, 816—829. Of. minier, 1785, nr. 223 (cu deosebiri mici în listele de nume).

După cum relatează la 25 ianuarie Dionisie Stanetti, dregător minier din Baia de Arieș, nu e liniște nici în Lupșa. Venind la el preotul unit Popa Vasilie cu soția șpanului i-au spus că după plecarea armatei pe zi ce trece se întrevăd noi primejdii ; dacă acestui popor neastimpărat nu i se va pune o frină la timp, se pot teme de o nouă revoltă. De un timp încoace nu numai că refuză să presteze cele datorate domnilor lor pămîntești, ci unii spun că nu vor plăti nici contribuția (darea) și porția pînă cînd nu-l vor vedea în Lupșa pe împăratul lor. Citează 14 nume, foști și capi ai răscoalei în sat, care au contribuit cel mai mult la uciderea locotenentului Mesterházy și care și acum sînt bine înarmați și fac din nou adunări în sat. Mai ales duminica trecută s-au adunat în mai multe locuri, cite 50 sau 100 ținînd consfătuiri. Iși arată deschis părerea de rău că n-au omorît pe toți dregătorii înainte de sosirea armatei, așa cum s-au gîndit s-o facă, Stanetti la acestea, firește, e îngrijat și el de siguranța vieții sale ²².

Kray a și trimis acolo numaidecît un ofițer și 50 de oameni din regimentul De Vins — relatează Tezaurariatul Comisiei de cercetare din Alba Iulia la 4 februarie ²³.

Raportul militar din 30 ianuarie adresat de locotenentul Rogososki vicecolonelului Kray se ocupă de aceste stări din Lupșa ; notează sumar și faptele celor denunțați. El supraveghează, face arestări în Lupșa. Unii nu-și predau armele. Gavrilă Prunul, nu numai arma nu și-a predat-o, dar nici porție n-a vrut să dea, decît — spunea — dacă-l va vedea pe împăratul la Lupșa. El speră să-i aducă la liniște cu vorbe bune. Șpanul, Popa Vasile unitul, judele și toți cei „bine intenționați“ solicită pentru restabilirea liniștii nimicirea a cîtorva din cei din Lupșa : Gavrilă Pop, Avram Todor al lui Filip, și alții. Ion Șpan a fost căpitan al lui Horea, instigator la răscoală, fie prin îndemn fie prin amenințări, luîndu-și cu el și pe cei doi fii ai săi. Andrei Cabula a dat ultima lovitură, cu lancea, locotenentului Mesterházy, cînd acesta era aproape mort. Cel care l-a împușcat pe locotent a fost prins acum cinci săptămîni. Vreo 11 amenințau cu moartea pe cei bine intenționați dacă-i vor trăda. Comunicîndu-le mulțumirile împăratului pentru prinderea lui Horea și Cloșca, aceasta a avut mare influență asupra psihicului mulțimii, mulți au adus lucruri prădate la cvartirul său. Popa Simion, pentru care a avut ordin să-l prindă, era plecat spre Abrud să prindă pe Gheorghe Crișan ²⁴.

Doar șpanul Băii de Arieș, Daniel Horestnyi, raportează la 28 ianuarie că tulburările acolo s-au liniștit ²⁵.

La 24 februarie 1785 mai mulți locuitori de pe domeniul Băii de Arieș cer pentru ei arenda crîsmăritului și măcelăritului ²⁶.

Agitații felurite și în jurul plății muncii, datului de naturale.

²² Arh. Comisiei, III, 648—649.

²³ 27 ian. 1785. *Ibidem*, III, 647, 651.

²⁴ Acte vieneze, III, 92. Arh. Comisiei, III, 551—553.

²⁵ Of. minier, 1785, nr. 223.

²⁶ Tezaurariaț, 1785, nr. 450.

La 21 ianuarie provizorul afirmă că de la 1775 încoace toate muncile se plătesc. Decît doar cele care după obiceiul de pretutindeni al țării se fac în contul scutirii juzilor și slujbașilor dominali pe timpul funcțiunii lor sub titlu de clacă (*kolakae*), drept compensație pentru scutirea lor de robote, care pînă la 1783 au rămas neplătite ²⁷.

La 8 februarie 1785 satele domeniului de mijloc se plîng de mărirea cotelor de naturale pentru armată ²⁸.

Juzii și jurații Zlatnei la 27 ianuarie 1785 se plîng din nou provizorului cerîndu-i să le exopereze ușurarea sarcinilor, mai ales pe cele militare și darea, căci ei mai ales au servit miliția multă sosită împotriva răsculaților cu provizii, cărăușii etc. ²⁹.

Țăranii sînt îngrijați mereu și de cei osîndiți înainte. Procuratorul Samuil Beretzky la 17 ianuarie cere acte privind cauza lui Dumitru Buta (Todea), apelată de acesta la Tabla comitatului ³⁰ — desigur în vederea rejudecării.

Semn pentru nobile era și ușurința cu care erau eliberați cei închiși. Nici aceștia nu pierdeau prilejul de a incuraja pe cei de acasă. Ieșind din închisoare, unii se gîndesc și ei la răzbunare, amenință, recidivează.

În ziua de 14 ianuarie, cînd au dat drumul la cițiva, în poarta de jos a cetății unul a strigat : „Așteaptă... tu-i morții lui că robia mea de nouă săptămîni i-oi scoate-o eu prin piele“ — relatează în 17 ianuarie senatorul din Alba Iulia Anton Jasko ³¹.

Altul, unul din cei eliberați de la Alba Iulia, ieșind pe poarta cea mare a cetății, de față cu un grănicer român amenința cu pustiirea întreg neamul unguresc. După ce s-a publicat amnistia generală, satele Acmar, Răcătău și Inuri refuză să-și facă slujbele iobăgești. Să se ia măsuri de siguranță, căci dacă temeritatea tulburătorilor nu e îngrădită cu mai multă strictețe, sînt de așteptat și mai triste exemple de nefericire pentru ei (nobilii) și pentru patrie ³².

Așa informează pe baron și trimisul său la Alba Iulia. Cei eliberați așa au mulțumit pentru „grație“, că ieșind pe poarta cetății amenințau injurînd că vor plăti ei pentru cele nouă săptămîni de robie.

Semnele viitoarei răscoale nu încetează — scrie și la 23 ianuarie baronul Simion Kemény contelui Jankovich. Zece captivi eliberați de Comisie au atacat pe soldatul Ștefan Albert din regimentul Orosz, l-au jefuit, l-au amenințat cu vorbe care ascundeau rău viitoarea calamitate. Soldatul Ștefan Albert, ascultat, declară că pe cînd se ducea de la Geoagiu la Alba Iulia l-au întîmpinat vreo zece români și l-au despoiat de tot ce avea la el, spunînd în limba lor : „Așteptați... tu-vă crucea voastră că acuș va veni primăvara, atunci veți vedea voi ce va fi“. L-au

²⁷ Of. minier, 1785, nr. 116.

²⁸ Tezaurariat, 1785, nr. 475.

²⁹ Of. minier, 1785, nr. 178.

³⁰ *Ibidem*, nr. 137.

³¹ Arh. Comisiei, nr. 589 (III, 870)

³² *Ibidem*, nr. 589 (III, 864—866).

bătut bine și i-au luat și flinta, deși le-a zis : cum îndrăznesc, căci doar e a împăratului ³³.

În 7 februarie comitele se adresa din nou comisarului. Împotriva unora din cei eliberați s-au ivit probe noi asupra delictelor pentru care trebuie să fie judecați și pedepsiți. Să admită prinderea lor din nou ³⁴.

Vicejudele nobililor, George Antos, relatează la 9 ianuarie comitelui suprem despre recalitranta și mișcările țăranilor din Mihălț. Cîțiva din ei au prădat și înainte în curtea din Beșinău a baronului Francisc Bánffy. Șapte sînt închiși în închisoarea comitatului, din Galda. Doar prezența miliției i-a reținut și de la alte fapte. În ziua de 5 ianuarie însă plecînd miliția, în 6 noaptea pe la 12 ceasuri au pus foc la grajdul dregătorului contelui Ștefan Lazar, Ladislau Ignatz. Au ars acolo trei cai ai lui, trei boi ai domnului său, doi porci grași și doi neîngrășați, un car nou de povară, un car birîșesc (de argat), două pluguri. Pagubele se ridică ușor calculat la o mie de florini (!). Acesta e numai începutul, e de temut să nu continue cu alte domnii, căci doar și înainte au spart pivnița cancelistului gubernial David Székely și i-au dus 20 de vedre de vin, iar din grînar vreo cîteva mierțe de griu. Contesei Anton Lazar i-au furat din sură vreo patru gălete de griu. Și după cum se aude, s-au făcut și multe alte furturi și pagube. Sînt bănuți și că ei, mihălțenii, au călcat în trei rînduri curtea din Cistei a contelui consilier Eszterházy. Comitele să ia astfel de măsuri, ca cel puțin în aceste vremuri tulburi acest sat nelegiuit să nu rămînă fără armată, căci lipsind armata e de temut să nu facă rele și mai mari ³⁵.

La 20 ianuarie Comisia, în legătură cu arestarea celor șapte țărani din Mihălț, cere comitatului numele celor arestați în Galda și în Aiud, cu indicarea scurtă a faptelor lor ³⁶.

Comitatul Albei la 18 ianuarie adresîndu-se contelui Jankovich citează semne de noi tulburări. Amnistia generală a publicat-o peste tot. Observă însă că satele Acmar, Răcătău, Inuri pînă acum au refuzat serviciile dominale, ceea ce Petru Bartsay a denunțat personal. Citează cazul soldatului atacat de cei eliberați din Alba Iulia, uciderea lui Burz cu soția și copiii. Semne de ceea ce ar putea să aducă primăvara ³⁷.

În 24 ianuarie comitele cere comisarului regal înlocuirea preotului unit Popa Ilie din Galda de Jos, socotindu-l periculos pentru sine, fiind în corespondență cu popa din Cricău și deci cu răsculații, și înlocuirea lui cu Popa Dobrul, mai credincios. Comisarul se adresează episcopului Bob, cerînd ca preotul să fie mutat în altă parte ³⁸.

Ștefan Boer din Berivoiul Mare, notarul comitatului Cluj și nobilul Ladislau Andrăsi atestază că fiind în drum, la crîșma din Mirislău unul din Urmeniș a zis : „S-a isprăvit acum cu ungurii, în două săptămîni tot

³³ *Ibidem*, III, 867.

³⁴ *Ibidem*, nr. 591 (III, 891).

³⁵ *Ibidem*, III, 901—902.

³⁶ *Ibidem*, nr. 343 (II, 933).

³⁷ Arh. St. Tg. Mureș, fond Teleki-Miscellanea nr. 1144/b. f. 135—136.

³⁸ Arh. Comisiei, nr. 622.

Ardealul va fi al românilor, noi singuri vom fi domni și ungurii vor fi omorîți și scoși pînă la unul³⁹.

Țăranii în plîngerile lor unii nu se îngrozesc să pretindă, spre ocara neamului unguresc, dregătorii străini. Și pentru că neamul românesc și-a pus în gînd să facă dovada că e mai bun, mai credincios decît cel unguresc, incitatorii, îndrumătorii și i-a căutat în starea militară, după cum a și vrut să primească arme⁴⁰.

Colportajul, fantezia sînt și ele în plină acțiune. „Fiscalul“ Sigismund Kovács scriind la 6 ianuarie din Aiud fratelui său, predicător în Șimleu, se face ecoul zvonurilor, vestilor, confuziilor care circulă. E bănuț și episcopul Grigore Maior, care e în Alba Iulia. Sînt prinși tare mulți popi, ei au fost doar ațîțătorii peste tot, la ei s-au găsit scrisori. În săptămîna trecută din cîteva sate vreo 14 sute de români erau gata să năvălească asupra Sighișoarei, fiind printre ei un spion din Odorhei, care așa a îndreptat lucrurile, că în cîmp au fost încercuți toți și ori au fost prinși, ori au fost tăiați. Horea și Cloșca au fost prinși numai după o mare vărsare de sînge. Atacîndu-i însă, locotenentul Vajda cu 160 de secui, românii după mult foc de arme le-au lepădat, iar pe Horea l-au tîrît din colibă și au vrut să-l omoare, dar locotenentul luîndu-le-o înainte l-a prins. Ducîndu-l lingă Zlatina iarăși 600 de români trăgeau strășnic, dar și pe aceștia i-a lovit, iar pe Horea l-au dus la Alba Iulia. Horea zicea că el nu se teme că pierе, căci nu el a pornit (răscoala), alți domni sînt conducătorii ei, episcopul Maior în Alba Iulia, un alt domn în Sibiu (!). Horea s-a numit pe sine *Rex Daciae* și a bătut bani. Din ce și prin cine? Nu e mirare, din Abrud a dus două măji de aur (!). Dar apoi argintul, cositorul dus de pe moșiile Gyulay, din minele comitatelor Zarand și Hunedoara? Iar de bătut i-a bătut un neamț, căci și nemți sînt mulți printre ei⁴¹... Și cite asemenea confuzii nu puteau circula acum?

IN COMITATUL HUNEDOARA

Sînt neliniștite, firește, și satele comitatului Hunedoara.

Preotul din Rapoltul Mare, ieșind din temniță — îi scrie Ștefan Dobrai, inspectorul moșiilor baronului Nalátzi, domnului său încă la 23 decembrie — aduse vești bune de stîrnit fantezia țăranilor. Împăratul e la Viena, dar la Deva comisarul său nu îngăduie pe nici un domn sau nobil în fața lui, numai pe țărani. Străji militare îi stau la ușă. În Deva s-a isprăvit cu dregătorii, nu e comite suprem, nu e vicecomite. Numai domnul acesta a pus să fie dus în fața lui, care de la sine și fără dregători l-a slobozit din temniță. Să nu se teamă, căci nici un rob nu va mai fi omorît, și pe cei care i-au omorît, Tabla îi ascunde, capetele lor le-au scos toate din țepe.

³⁹ *Ibidem*, nr. 589 (III, 871).

⁴⁰ 22 febr. 1785. Copii B. Török, nr. 1459—1785.

⁴¹ Caietele, VIII, f. 19—23.

Înțelegînd acestea, poporul vorbește semet; le pare tare rău că au dat înapoi prăzile din mîini, nu mai dau acum nimic. Ba despre făcut slujba țin sfat din nou. Ce prostie a fost să făgăduiască să facă robota obișnuită pînă acum? Ce le va zice de asta acum împăratul? Dar așa, dacă ne-am învoit și ne-am îmbiat singuri, acum să rămînem așa — ziceau.

Comisarul poate vedea deci ce slăbiciune a fost să elibereze pe acel preot. Și să-l elibereze numai simplu, fără dregători, cînd și numai pentru că hamurile baronului Daniel Josika s-au găsit în podul bisericii și că în casa lui, de pe masa lui, a ars un român diplomele mării sale, era vrednic nu numai de robie, ci și de moarte? Să fie prins din nou, împreună cu fiul său, las să tremure de groază sufletul rebelilor!⁴²

Comitatul scrie în 25 decembrie comisarului că îi va supune ascultările făcute, întîrzie cu cele individuale numai ca să le facă cu atît mai bine. Îl avertizează însă că pe răsculați acum îi împiedică numai iarna de la mișcări, dar dacă tulburările nu vor fi stîrpite din rădăcini, cu drept cuvînt se pot teme ca primăvara să erupă iarăși. Căci doar în afară de satele cercurilor Densuș și Hunedoara, celelalte își continuă tulburările; s-au întors la casele lor mai mult din pricina asprimii iernii decît din dragostea păcii. A comunicat Comisiei numele satelor care s-au legat să rămînă în pace. Se teme însă ca nu cumva să simuleze numai pacea, și cu venirea primăverii tulburările să izbucnescă și mai rău. Exemplu satul Șoimuș, care a jurat căpitanului Czigány credință, ca apoi, după ce acesta a plecat, numaidecît să izbucnească din nou⁴³.

Țăranii îl amenință, cu sudălmi, spunînd că publică numai de capul lui ca ei să dea înapoi ceea ce au luat, lui nu i-a poruncit-o nimeni. Aici nici un semn de liniștire — scrie din Hărău la 3 ianuarie comitatului judele nobililor Francisc Kováts⁴⁴.

Comitatul înaintînd contelui Jankovich raportul, îi atrage atenția asupra faptului. Plebea românească nu numai că nu s-a întors la ale sale, dar îndrăznește să se obrăznicească chiar în vecinătatea orașului. Ce respect se mai poate spera atunci de la cei mai îndepărtați? Cere prin urmare să se îngrijească de securitatea comitatului⁴⁵.

Provizoratul domeniului Deva acuză recalcitranta iobagilor la împlinirea robotelor. Nu știe ce să mai facă cu oamenii, că de cînd în toamnă s-au înscris la miliție, n-au mai făcut nicicînd slujba cum erau datori. Și acum din Bulzești, de unde 60 de oameni trebuiau să vină în slujbă, n-au venit decît patru, om mare unul, doi copii și o femeie. Din Uibărești, Ribicioara și Grohot care ar fi datori toți, din tot satul n-a venit nici unul, deși au fost ades chemați. Știe doar că la cererea lui, autoritatea i-a admonestat să-și facă slujbele așa cum au fost datori și pînă acum, dar nici nu o iau în seamă. Pe cei patru veniți îi îndrumă la comitat ca el să vadă că numai își bat joc de slujbă, să

⁴² Arh. Comisiei, I, 1023—1024.

⁴³ *Ibidem*, I, 1010—1012.

⁴⁴ *Ibidem*, I, 267—269.

⁴⁵ 4 ian. 1785. *Ibidem*, III, 270.

afle de la ei cauza cutezanței. Să-i constrângă apoi în vreun chip la supunere⁴⁶. Comisiei îi scrie : focul ucigaș și pustiitor al neamului românesc rebel nu că s-ar potoli, dar zi de zi crește. Să ia măsuri ca pădurile oprite ale domeniului să nu le mai pustiască nici miliția (de graniță) din Dobra, nici iobăgimea și nici păcurarii, și fînurile să nu sufere silă⁴⁷.

Episcopul Nichitici răspunde la 9 ianuarie din Sebeș la adresa din 31 decembrie, în care comisarul îi comunica plîngerea provizorului din Deva că satele domeniului din districtele Zarandului și Dobrei se îndărătnicesc și de 13 săptămîni nu-și mai fac slujbele. I-a cerut să cheme la sine pe preoții satelor, care să-și aducă la supunere credincioșii. S-au prezentat (preoți) din toate satele, afară de Uibărești, Grohot, Bulzești și București⁴⁸.

George Kakutsi, vicejudele nobililor raportează la 6 ianuarie din Rapoltul Mare vicecomitelui : Acum e în Geoagiu, dar stă cu teamă, căci cei din Geoagiu și acum se țin tare semeț. Spun că ori neamul românesc va fi și cel unguresc nu, ori cel unguresc și cel românesc nu, căci ei altfel nu se năvălesc. Spun și că la primăvară va fi și mai mare răzmeriță (*rezvelitze*), și mai spun că ei nu mai lucrează niciodată la domnii lor pămîntești, numai așa mai suferă pe nobili dacă lucrează cu ei împreună într-o brazdă. Cere, firește, ajutor militar. Și mai aduce la cunoștință vicecomitelui că în cercul său a publicat ca pe petițiile țăranilor către Comisie scriitorul lor să-și scrie numele, altfel nu vor fi primite⁴⁹.

Nu e mai liniștitor nici raportul din 10 ianuarie, dat din Orăștie, al lui Iosif Wádi către comitele comitatului. I-au umplut din nou, după poruncă, butea cu făină, dar n-are cu cine o trimite, căci cei cărora le-a poruncit nu vreau nicidecum să meargă, spun să nu dea Dumnezeu ca ei să mai slujească vreun domn. Nici unul nu mai vrea dacă nu vede vreo constrîngere. Preotul, după porunca lui (a comitelui) s-a dus la ei și de două ori, dar mai ales o dată era aproape să-l omoare. Cei din Bozeș și Geoagiu au slujit ceva, dar numai la iazul morii care s-a rupt, mai mult nimic nu vreau. În săptămîna trecută a trimis pe valea Geoagiului pentru niște restante, dar în loc să le aducă aproape să-l omoare pe om cei din Balșa și din Mada. Pe Toma, judele din Balșa, așa l-au bătut de nu va mai fi om niciodată. Oamenii din Mada și Balșa i-au mîncat și lui 18 porci, dar pînă acum nu le poate zice nimic. Înainte mai de grabă se temeau, dar acum, văzînd că nu vine miliție, nici nu iau în seamă pe nimeni⁵⁰.

Alaltăieri pe judele satului Mermezeu-Văleni, Vancea lui Pașc Crăciun, vrînd să înduplece pe săteni să slujească pe domnii pămîntești și să dea înapoi ceea ce au răpit, acolo pe loc l-au omorît : cum se gîndește el că rămîn să mai slujească vreodată domn pămîntesc ? În

⁴⁶ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

⁴⁷ 5 ian. 1785. Arh. Comisiei, I. 247—248.

⁴⁸ *Ibidem*, I, 455.

⁴⁹ *Ibidem*, 617.

⁵⁰ *Ibidem*, 627—628.

Folt soția lui Baltazar Horváth, trimițându-și ieri sluga să-i pună la împlătit, abia și-a putut scăpa viața cu fuga, l-au fugărit în Bobilna — scrie din Orăștie la 14 ianuarie baronul Anton Orbán. Orăștioara, de asemeni satele sale de pe Mureș, anume Gelmar, Pișchinți, Homorod și toată partea dinspre pădure nu mai slujesc pe nimeni. Pe dregători nu mai îndrăznește să-i trimită acolo, iar trimițând pe alții, țărani i-au alungat; trimit categoric vorbă că ei nu mai slujesc pe nimeni niciodată. Solicită și el, firește, ajutor militar, căci poate românii nici pînă la primăvară nu mai așteaptă și încep din nou rebelia⁵¹.

Curg mereu rapoartele comitatului Hunedoara către Guvern. Dintr-o singură zi, 15 ianuarie, sînt nu mai puține de cinci. Înaintînd plîngerile baronului Anton Orbán și Ladislau Bágya comitatul scrie: Desigur corifeii ucigași ar trebui prinși și loviți după legile patriei. Dar nu vede cum? Haiduci comitatul nu are, prin țărani și mai puțin, cînd nu e nici o subordonare. Nobilimea nu-i poate, adunarea ei e doar oprită, o parte e ucisă, alta se păzește pe sine în Deva. Miliție în aceste părți deloc. Și chiar cînd este, răspunde că nu poate fără ordin, și așa relele trebuie să rămînă nepedepsite. Cere miliție⁵².

Baronul Orbán cu conții Lupu, Nicolae și Ladislau Kuun, baronul Iosif Györffi se plîngeau că oamenii lor nu numai că nu slujesc, dar i-au anunțat că nici de acum încolo nu vor sluji, nici lucrurile prădate nu le vor restitui, ba și de ce-au restituit le pare rău⁵³. Ladislau Bágya se plîngea că românii din Unciuc îl amenință cu foc și cu moarte, nici nu mai cutează să stea acasă, se ascunde ici-colo⁵⁴. Cînd doamna Horváth și-a trimis în Folt dregătorul pentru treieratul grîului, iobagii nu numai că nu l-au ascultat, dar refuzînd slujba domnească l-au atacat, amenințîndu-l cu moartea, numai cu fuga și-a salvat viața, abia în Bobilna a scăpat. Se poate vedea deci ce pace și ascultare e peste Mureș, și dacă nu vine mai multă miliție cu siguranță nici administrația publică nu va funcționa — scrie judele nobililor Ludovic Noptsa⁵⁵.

Într-o altă adresă comitatul se arată iarăși foarte îngrijorat. Cruzimile românilor, omorurile săvîrșite în neamul și nobilimea ungurească etc. i-a adus la o extremă disperare. Rapoartele înștiințează de feluritele lor fapte, de cetele lor care cutreieră comitatele, anulînd securitatea publică și împiedicînd comerțul cu Ungaria, Banat și Țara Românească. Propune ca în înțelegere cu miliția, comisarul pe care-l va trimite în Zarand și peste Mureș să dea foc colibelor, ca astfel cei fugiți, neputînd îndura frigul iernii, să se întoarcă la casele lor. Cetele lotrilor una bîntuie între Zarand și cercul Transmureșean, alta peste Mureș spre comitatul Arad, a treia spre comitatul Bihor, a patra în cercul de dincoace de Mureș, a cincea și a șasea spre Banat și Țara Românească⁵⁶.

⁵¹ Mike, *Hóravilág*, p. 219.

⁵² Gov. Trans., 1785, nr. 403.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 404.

Mare parte a plebei românești nu ascultă nici de autoritatea civilă, nici de domnia pămîntești, nu servește nici naturalele pentru miliție — scrie Guvernului comitatul în aceeași zi. Neîndeplinirea robotelor, neglijarea chiar a propriei economii, a semănatului, a culturii viei, devastarea pădurilor și altele sînt semne certissime ale gîndului de emigrare și, cu venirea primăverii, mai ales unde nu e miliție suficientă, pe sub munte, de unde pornesc multe cărări spre Țara Românească și Moldova, fără îndoială mulți vor lua drumul emigrării în paguba vistieriei publice. În miliția de graniță românească deplină încredere nu se poate pune, ceea ce probează trista experiență; mulți doar au fost părtașii plebei românești la prăzi. Asemenea soldați nu numai că nu vor opri de la emigrare pe coloni, ci cu gîndul de a păstra lucrurile prădate, îi vor urma și ei ⁵⁷.

În altă adresă a sa din aceeași zi modalitatea propusă de a opera restituirea lucrurilor prădate o găsește fără succes. Ceea ce e socotit de ea mai eficace, îndemnul preotului român la restituire și prin amenințarea cu afurisenia nu folosește la nimic. Ceea ce e ușor de înțeles. E vorba doar de consoții acelora care au nesocotit toate legile divine și umane, au comis omăruri, sacrilegii, violuri, incendii etc., pe care amenințarea cu excomunicarea nu-i va hotărî să restituie lucrurile săpate în pămînt. O știe doar oricine că o nelegiuire gravă stinge remușcarea conștiinței. Mijloace mai aspre, un număr de bîte, ca în comitatul Arad, ar duce mai repede la scop. Dar miliția nu are ordin pentru aceasta. Și nobilimea prădată e expusă astfel oprobiului plebei sale subordonate înainte. Comitatul plînge mizeria și neputința nobilimii lovite. Guvernul să dea astfel de dispoziții ca brațul militar ieșind cu comisarul civil la fața locului, în înțelegere, să dea doar cîteva exemple mai dure, ca și ceilalți români văzînd aceasta, să restituie lucrurile duse. Propune de aceea carcera sau un număr de bîte în fața obștei satești spre exemplu și celorlalți, care înspăimîntați să le restituie numaidecît ⁵⁸.

În altă plînge în termenii mizericordiei soarta celor rămași fără mijloace, îmbrăcați din ajutorul caritativ al celor apropiați și avizați la piinea publică. Care s-ar întoarce la căminurile lor, dar acolo toate sînt prăpădite, nu e de găsit altceva decît groază, tăcere și pustiu. Să ordone un ajutor caritativ creștinesc, de publicat din amvonurile bisericesti ⁵⁹.

Lista anexată dă numele celor care se găsesc în asemenea situație și sînt lipsiți de bunuri în afara comitatului. Se pot număra din cercul Zarandului 52 de nume, din cel Trănsmureșean 75 de nume, din cel Cismureșean 62, din al Hațegului 56, unele cu urmașii lor ⁶⁰.

Alte două întîmpinări în 16 ianuarie. Una găsește că nu sînt de ajuns îndemnurile obișnuite ale episcopului pentru aducerea plebei necioplite și superstițioase la gînduri mai sănătoase, la plata dării și la serviciile dominale. Cu apariția miliției promise, la plecarea ei refuză cele promise. Așteaptă să vadă mai înainte ce face țara (*Czára*) sau toată plebea românească. Cum sînt două luni și mai bine de cînd

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 400.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 401.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 410.

⁶⁰ *Ibidem*.

administrația atît politică cît și dominală între plebe a încetat cu totul, socotește iarăși că cu îndemnuri și cu mijloacele obișnuite nu poate fi adusă la ascultare. Comitatul e de opinia ca acolo unde au fost refuzate darea și serviciile dominale, înainte de toate brațul militar împreună cu dregătorul civil să publice obligația sub amenințarea cea mai severă pentru contravenienți, și dacă aceasta nu-și va face efectul sau chiar în timpul publicației se arată renitenți, comisarul să prindă pe unul sau altul din cei de frunte și acolo pe loc, în fața sătenilor să-i aplice un număr de bîte. Cu patru-cinci asemenea exemple în comitat speră să revină *certo certius* subordonarea atît statului politic cît și domnilor pămîntești ⁶¹.

Cealaltă insistă iarăși pentru asistență militară. În urma dispozițiilor imperiale, provinciale și militare mulți din fugari s-au întors la casele lor, dar pe mulți numai iarna i-a silit să simuleze ascultarea. Alții de teama crimelor făcute nu cred în iertarea vieții promisă și rătăcesc prin păduri. Fie pentru prinderea acestor rătăcitori și distrugerea ascunzișurilor lor, fie pentru reluarea prăzilor, spre a împiedica emigrarea, e nevoie de asistență militară. În Deva acum sînt patru centurii din regimentul Gyulay. Ajutorul pentru ținuturile din afară din regimentele Württemberg și Eszterházy însă pe la 20 ianuarie trebuie să se întoarcă la locurile lor în Torontal. Miliția din regimentul Gyulay care vine dinspre Bucovina va sosi abia prin 16 februarie. Cere ca miliția din regimentul Gyulay din oraș să rămînă aici ca pe lîngă miliția de pază a orașului să asigure paza celor 137 de captivi, iar pentru părțile din afară, pînă la venirea unităților Gyulay să fie rînduite alte trupe de care e nevoie pentru recuperarea prăzilor, strîngerea armelor de la plebea românească, strîngerea dării, prinderea răufăcătorilor și a altor rătăcitori, în genere pentru readucerea siguranței necesare. Și cum cele patru centurii din Deva nu pot fi deplasate, pentru exterior să rămînă centuriile Eszterházy, iar în Zarand să rămînă miliția de acum pînă la revenirea efectivă la pace, căci comitatul evacuat cu totul de miliție, tulburările dinainte vor recidiva ⁶².

Francisc Bara scriind baronesei Grigore Bethlen, născută Nalátzi, în 17 ianuarie din Orăștie, învinuiește Comisia. Nu se vede pînă acum nici un efect bun de pe urma ei. Ba dimpotrivă, de cînd a fost la Deva și a părut pîrtinitoare pentru români, aceștia s-au încrezut și mai mult, cară într-una sumedeniile de petiții la Alba Iulia. Și acum cei de dincoace de Strei, pînă la Ludești, toți au trimis delegați cu petiții. Ce cer nu știe, se va vedea din purtarea lor ce va ieși. Cei de dincoace de Mureș se arată ascultători, deși inima și a lor e plină de viclenie. Dar cei de peste Mureș, mai ales cei de sub pădure au declarat deschis că ei mai mult nu slujesc, sînt gata mai curînd să piară toți de armă. Cei din Mada i-au alungat judele (contesei), alții au omorît pe al comitelui suprem. Cei din Homorod i-au dus (contesei) tot gardul și toți parii de la vie, umblă prin ea în lung și-n lat. Aceasta au făcut-o juzii săi de acolo Vasilie Pasc și Avram Dobra. Numai

⁶¹ *Ibidem*, nr. 405.

⁶² *Ibidem*, nr. 409.

jucele din Geoagiu cu frații săi au rămas credincioși și speră să rămână pînă la sfîrșit, căci au tată bătrîn care mereu își plînge copiii la ce vremuri i-a adus Dumnezeu. Și judele din Folt se poartă bine. Dar în afară de aceștia toți au trecut de partea rebelilor, de la copilul de țîță pînă la bătrînul Grozav din Ludești. Biata preoteasă bătrînă din Geoagiu acum a sosit cu ginerele său, dar n-au aflat nici o bucurie, căci ba unul îi spune că fetele sale spintecate se găsesc în gunoiul unui jeler al său, ba altul că le-au omorît în lunca Homorodului și le-au aruncat în Mureș, ba alții altele, dar toți se arată nesiguri. Decît doar dacă prind pe suspecți, ca de la ei să afle unde sînt. Din prăzi pînă acum n-a putut căuta nimic, căci nu mai este armată. A fost pînă acum în Orăștie un divizion de dragoni, dar și acela mîine pleacă în Banat. Se spune însă că va sosi curînd armată multă. În Bințița a întrerupt lucrul cu meșterii, căci a văzut că e mai mare paguba decît folosul. Și pînă acum mărșăluind pe acolo cîteva rînduri de soldați și încartiruindu-se, toate le-au distrus și se teme că așa va fi și mai departe. Se aude că în jurul Aradului iară s-au ridicat românii, că în Țara Românească rătăcesc muscalii încoace și încolo și se pare că au și încercat pasul Ghimeșului⁶³.

Dregătorii comitatului, stăpînii cu ajutorul lor mai store și acum de la iobagi angajamente categorice de supunere. Iobagii din Popești ai secretarului gubernial Ladislau Tûri convenind cu provizorul stăpînului lor Adam Ormos din Peștișul de Sus, se angajează : 1) să plătească domnilor lor pămîntești, potrivit evaluării care se va face, toate lucrurile prădate din curțile lor din Peștișul de Sus și Tămășești, iar pînă le vor putea plăti 2) să facă anual de fiecare doi florini cîte o zi de lucru stăpînilor, urmașilor sau legatarilor lor ; 3) plata să o facă repartizată pe persoanele care s-au angajat (31 de iobagi cu fiii lor) ; 4) dacă vreun iobag ar fugi sau ar muri, să plătească urmașii săi, și dacă nu are urmași și nici din ceea ce a rămas după el nu s-ar putea plăti, să plătească în locul lui satul ; 5) pentru plată chezășuiesc toți unul pentru altul⁶⁴.

Dar că asemenea angajamente acum sînt prea puțin operante, o arată relatarea următoare privind chiar satul Tămășești.

Andrei Benedek, dregătorul lor, informează pe contele Grigore Bethlen care era în Sibiu și pe contesă deosebit, la o săptămînă numai după acest angajament că a pornit pe iobagii din Folt și din Tămășești la ale economiei, dar puțin poate face cu ei, căci nu slujesc decît atîta cît vreau, zicînd să le mulțumim și pentru atît. Cei din Folt și acum îl amenință cu moartea, spunînd că atunci cînd nu se gîndește îl calcă. Doamnei îi scrie că nu-i poate trimite vînat, căci de la țărani s-au luat toate puștile, n-au cu ce vîna⁶⁵.

Samuil Rátz, comisarul rectificator (al dării) relatează în 19 ianuarie Tablei comitatului Hunedoara, că la podul umblător din Deva juratul din Renghet a fost auzit vorbind că numai să dea Dumnezeu să ajungă

⁶³ Arh. Istorică, Miscellanea.

⁶⁴ Peștișul de Jos, 21 ian. 1785. Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 41—42.

⁶⁵ Orăștie, 29 ian. 1785.

ei românii primăvara, căci deși pe Horea l-au prins, dar ridică ei și alți Hori, și de lucrul început nu se lasă. Gîndească orice ungurii, năpăstuiască-î oricum, totuși /îi au în mină și vor face cu ei ce le va plăcea ⁶⁶.

Vicecomitele substitut al comitatului Hunedoara, Moise Váradi, în 22 ianuarie vine și el să relateze comisarului regal, pe lângă loviturile suferite din partea țăranilor și minerilor, stările de acum din cercul său. La Chimindia, unde moșioara i-a fost prădată, i-a mai rămas ceva griu în paie, căci nu acesta le e scopul. Alaltăieri un țăran din Renghet i-a strigat în gura mare comisarului Samuil Rátz că „vine primăvara și Dumnezeu ne mai dă încă pe mina lor“. Din cercurile de peste Mureș a mai trimis ceva pe seama miliției, dar în afară de cercurile Chimindia și Șoimuș, peste măsură de puține naturale au dat. Cercul Almașului Mare *in specie* nimic n-a adus. Din cercul Geoagiului numai două sate au dat atît cît, iar domn pămîntesc în rare locuri slujesc ⁶⁷.

Iobagii de sub mina lui din Certej se opun cu puterea, amenință, nu slujesc deloc — relatează provizorul Samuil Putnoki ⁶⁸.

Ioan Vajda, scriind din Ilia la 4 februarie vicecomitelui, se arată foarte pornit. Nu numai cei din Cerbia, ci și ceilalți români sînt vrednici de tras în țeapă. Toți își caută subterfugii, spunînd că ei în răscoală n-au fost prezenți ori au fost departe. Dar tocmai la nevinovații din Cerbia s-au găsit atîtea lucruri prădate. Ei au ridicat armele împotriva domnului Edelspacher și a pandurilor. Sînt vrednici nu numai armele ci și capul să li se ia la toți, căci acești mărginași ai Ardealului ⁶⁹ au trecut în comitatul Arad, au adus asupra capetelor lor primejdia și i-au adus apoi împreună cu țăranii proprii în mizeria din care nu mai pot ieși ⁷⁰.

Funcționarii minieri din Săcărîmb, Băița și Certej, Daniel Castellano, Iosif Bukovay și alții, la 10 ianuarie sînt alarmați de vestea plecării armatei cînd doar capii răscoalei din nici un sat n-au fost prinși încă, cînd aceștia rătăcesc amenințînd că „Dumnezeu să le ajute numai să ajungă primăvara, atunci vor prinde din nou aripi, dar Dumnezeu să aibă milă și de cei care li s-ar pune în cale“. Ei, administrația, trebuie să țină doar în fiecare sat cîte o casierie, unde să se păstreze aurul, minereul, pulberea și alte materiale necesare mineritului care nu pot fi în siguranță și nici să funcționeze mult timp fără a cădea pe mina hoților, dacă nu au acoperire militară. Și pe deasupra e în primejdie averea și viața lor. Și-atunci cum să se pretindă de la ei să se achite de obligațiile lor, cînd ei zi și noapte stau de veghe sub primejdia de a fi invadați? Cum va putea prospera mineritul fără o adevărată liniște? Cînd nici cu rugăminti nu pot acoperi cu acești români îndărătnici nevoile de transport și altele. Cum să fie lăsate aurul, pulberea și alte materiale să fie jefuite de acest popor, fără să poată fi

⁶⁶ Mike, *Hórvilág*, p. 217. Guv. Trans., 1785, nr. 519.

⁶⁷ Arh. Comisiei, II, 481—485.

⁶⁸ *Ibidem*, I, 81—82.

⁶⁹ Cerbia era ultimul sat al com. Hunedoara înspre Arad.

⁷⁰ Arh. Comisiei, III, 975—976.

pedepsit ? Cum să-l pedepsească, cînd nici ei înșiși nu sînt în siguranță ? Cum să întreprindă vizitarea minelor dinafara razei lor, peste munți și prin păduri, cînd ținutul e lipsit de armată ? Ceea ce-i face pe acești oameni duri mai îndrăzneți și mai obraznici, mai gata a se năpusti asupra lor și în nemăsurata lor ură a-i nimici după bunul lor plac. Oficiul minier să intervină pentru paza armată în fiecare sat, măcar pînă cînd trece pericolul ⁷¹.

Oficiul minier la 10 ianuarie se adresează Tezaurariatului să intervină pentru a se da cite un subofițer cu 20 pedestrași și un subofițer cu 10 cavaleriști, deci 32 de oameni pentru Săcărîmb, Băița și Certej ⁷².

Nu se arată mai liniștit nici Zarandul. Vicecomitele Ștefan Hollaki pentru Zarand comunică și el comitatului Hunedoara teama că la primăvară pot izbucni, chiar dacă nu o răscoală, cel puțin tîlhării asemănătoare. Blîndețea simulată de acum a țărănilor e încărcată de îndoieli. Mulți pribegesc încă, stau ascunși, mulți stau la îndoială dacă să mai facă vreodată slujbe domnilor, ba și dacă să mai plătească sau nu de acum încolo darea regească. Sînt de cerut vreo patru companii și în plus unul sau cel puțin o jumătate de escadron de husari. Cu atît mai mult, cu cît printre soldați sînt mulți români și, după părerea ofițerilor, e de temut ca ei să nu dezerteze coborînd pe zidurile cetății, cu armele și muniția, mai ales în aceste locuri cu păduri și văi, și să se unească cu răufăcătorii, putînd stîrni un foc foarte primejdios ⁷³.

Bukovay, administratorul minei Băița, la 30 ianuarie se plînge cum răsculații l-au amenințat că își va pierde capul dacă nu le dă pulbere și arme ⁷⁴.

Mulți răsculați se refugiază în mine — scrie vicecomitele Hunedoarei Alexe Noptsa la 27 ianuarie Tezaurariatului : „mulți dintre răsculați, cu deosebire ucigași, incendiatori, sacrilegi și alți delincvenți de seamă s-au refugiat în mine și acolo se ascund în disprețul amnistiei ⁷⁵.

Posesorii din Crișcior insistă și ei pe lîngă comitele suprem pentru asistență militară. La cererea lor locotenentul primar Györffi le-a dat din miliția staționînd în Brad 20 sau 27 de soldați, în 25 însă au fost întorși la Brad. Să se dea pentru Crișcior și București. căci vorbele pe care le aud numai că nu-i pornește să se ridice din nou. Corifeii și ucigașii așteaptă numai primăvara zicînd : „numai două luni ne va mai porunci ungurul, mai mult nu“. Sînt mulți care așteaptă înverzirea. Nuț Balasa, Petru Nicoară, Ioșea Oprean, Dănilă Oprean, Petruț Lupaș, aceștia din București. Iar din Crișcior Adam Giurgea și Marcu Giurgea (cel cunoscut din răscoală), Solomon Sas, Adam Iovuț și Gavrilă Lucaci și alții. Încartiruiți soldații la ei sau la vecinii lor, într-o anumită zi sau noapte i-ar putea prinde ⁷⁶.

Ștefan și Bela Kristyori în 17 ianuarie își arată vicecomitelui toată îngrijorarea, desigur aceluiași Ștefan Hollaki. Cu plecarea husarilor regi-

⁷¹ *Ibidem*, 18—20.

⁷² *Ibidem*, 16—17.

⁷³ Hălmațiu, 4 ian. 1785. *Ibidem*, II (sau I ?), 615—616.

⁷⁴ Al. Neamțu, *op. cit.*, p. 48.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 49.

⁷⁶ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

mentului de Toscana, Crișciorul și satele din împrejurime au rămas fără miliție. Locuitorii se sfătuiesc mereu. Cei de la Crișcior merg la București, de la București vin cei mai mari și mai sîngeroși prădători la Crișcior, se șoptesc și cite o jumătate de zi. După cele întîmplate în Crișcior, se tem că și acum se sfătuiesc atîta ca să năvălească din nou, să-i omoare și pe cei care au mai rămas. Le-au și trimis vorbă că-i omoară în orice ceas. După știri, locuitorii satelor pe cît s-au muiat cînd miliția a fost în Crișcior, cu atît și-au luat îndrăzneala și amenință acum. Unii zic că „sînt gata mai bine să li se taie capul decît să slujească mai mult domn pămîntesc, și cînd se va desprimăvăra vor vedea ei ce domni pămîntești vor sluji. Și cei care au slujit pînă acum au slujit ca cîinste, dar ei cu aceasta nu sînt datori“. În hotarul Crișciorului e și pădure mare și în pădure multe mine. Sînt și case și „crame“ (*krámok*) în care dorm minerii cînd lucrează în mine. Acolo stau și ucigașii din Crișcior și din alte sate, se unesc cu ei, umblă împreună. Așa la Ion Goldea din Brad, în 11 a lunii, a fost Onul Truța cu cei patru fii ucigași ai săi. După cum a spus Ștefan Kristyori, și fostul căpitan al lui Horea. Giurgiu Crișan ar fi fost acolo. Crișciorul se află în mijlocul satelor celor mai ucigașe, cu păduri mari în preajmă. Și lui Horea, Ion Cloșca și Giurgiu Crișan, satele Crișcior, București, Curechiu le-au fost cuibul. Au avut în Crișcior și mulți căpitani ai lor. Dar pînă acum nici ucigașii nici hoții n-au fost prinși încă. Cere să exopereze trimiterea și încartiruirea aci de miliție suficientă ⁷⁷.

Maiorul conte Pükler, la 18 ianuarie relatează că a primit un raport de la Brad, unde staționează compania a II-a din regimentul De Vins sub comanda locotenentului Györffi, că nobilii din Crișcior au cerut asistență militară observînd că 15—20 de țărani din sat s-au dus în satul vecin București și tot atîți au venit de acolo la Crișcior, care se intrunesc, amenință, așa cum s-a întîmplat și la izbucnirea răscoalei. Locotenentul între timp a detașat la Brad 1 caporal, 2 fruntași și 20 de soldați pentru a preîntîmpina eventuale neliniști. Poimîine, în 20, sublocotenentul Neustädter va pleca cu un detașament cunoscător al munților în cercetarea peșterii de la Vulcan ⁷⁸.

În urma raportului maiorului, vicecolonelul Kray a și trimis numai decît pe locotenentul Maidon din regimentul de Toscana cu 20 de husari peste Curechiu spre București și Crișcior, să meargă peste Brad pînă la Baia de Criș și de acolo să se întoarcă în cele două sate, să afle de aproape comportamentul locuitorilor, trimițîndu-i din fiecare loc unde rămîne peste noapte prin gornici călare rapoarte cît se poate mai amănunțite. El socotește că întrunirile lor ar putea fi și în legătură cu plîngerile pe care vor să le înainteze Comisiei. Dar cum oamenii din Curechiu și București îi sînt cunoscuți ca răi și îndărătnici, a dispus să fie înștiințat degrabă la orice nouă mișcare. Să-i trateze totuși prietenește pînă nu va putea trimite încă 60 de infanteriști. Între timp a trimis o scrisoare în românește preotului din Crișcior să-i trimită pentru

⁷⁷ Arh. Comisiei, nr. 628. De asemenea Bibl. Acad., Doc. pach. MDLIX, nr. 48.

⁷⁸ Abrud, 18 ian. 1785. Arh. Comisiei, III, 42—43.

informații trei locuitori mai de văză, cei din păduri, sub promisiunea iertării. Ei, care au fost capi ai răsculaților din Crișcior, vor avea cu siguranță cunoștință de toate. (Vor fi desigur cei trei care vor fi confrunțați cu Crișan la Alba Iulia.) Indică și câteva alte măsuri militare, în urma dislocărilor de trupe. Mai ales în valea Crișului găsește absolut necesari și vreo 40—50 de husari din regimentul de Toscana, pe lângă infanterie. Trebuie asigurat Abrudul, stocurile de aur, banii de acolo, e nevoie de trupe suficiente la Cîmpeni și Rîu Măre ⁷⁹.

Vicecomitele Ștefan Hollaki, răspunzînd la solicitare comisarului regal, la 19 ianuarie îi dă relații mai întinse asupra stărilor din cercul Zarandului. Prin așezarea de miliție de graniță și regulată cutezanța românilor rebeli s-a mai potolit. Se găsește aci acum miliție ecvestră de Toscana și secuiască cu cea pedestră românească de graniță sub comanda vicecolonelului (!) Stojanich. Plebea se arată chiar zeloasă în ascultare, începe să se supună poruncilor. A venit apoi și regimentul De Vins din Hălmațiu cu generalul brigadier baronul Sturm. Miliția face marșuri înapoi și încolo, Horea îi convinsese însă pe țărani că armata n-a venit pentru nimicirea răsculaților, ci mai curînd pentru apărarea nobilimii. Ceea ce a sporit îndrăzneala. Supușii generalului Gyulay din Carastău și Birtin au refuzat să presteze robote. Și supușii din Brad au refuzat lucrările datorate domnilor lor, sălășluind mulți în păduri și după publicarea amnistiei. O parte a supușilor domeniului Hălmațiu amină viclean prestarea daturilor. Crișciorenii au afirmat că muncile manuale le-au făcut domnilor lor pămîntești nu din obligația de supuși, care cum spun cu totul s-a șters, ci mai mult de mila lor, stau la îndoială să plătească sau nu chiar cuantumul contribuțional. Au încercat să știricească prin deputați de la ofițeri dacă de acum încolo mai sînt sau nu datori cu daturi domnești sau publice ca pînă acum? Partizanii și conducătorii răscoalei din București și Crișcior și din satele vecine au îndrăznit să țină întruniri, să se sfătuiască pentru ațîțarea din nou a răscoalei, și mai ales să amenințe cu nimicirea pe unguri la venirea primăverii. Un număr de țărani adunîndu-se în împrejurimea satului Bulzești, sub conducerea unuia Toader Rus din Căzănești, pentru prinderea căruia s-au dat dispoziții, și-au pus în gînd să înceapă o nouă răscoală, încurajați și de corifeii și conducătorii satelor eliberați din captivitate de la Alba Iulia, care au adus vestea că Horea se bucură acolo de un tratament de cinste. Plebea, mai ales în părțile de munte, unde nu e miliție, într-atît a fost scoasă din minți de veștile false, că se gîndește nu numai la refuzul obligațiilor sale domnești și publice, în sufletul său nutrește stîrpirea ungarilor pînă la unul, răsturnarea patriei cu totul. Pentru a ajunge la pace și siguranță e nevoie ca, pe lângă pedepsirea conducătorilor, să fie adusă miliție în București, Crișcior, Buceș, Ribița, Aciuța și Ciuci. Pentru siguranța călătorilor spre Deva, prin valea Căianului, în satele Săliștioara și Luncoiul de Sus, în Hălmațiu, Brad, Baia de Criș trebuie iarăși miliție ecvestră sau pedestră,

⁷⁹ Zlatna, 19 ian. 1785. Copie în Arh. Comisiei, III, 44—45.

ca peste tot să împiedice *in radice* pe cei care ar vrea să stîrnească răscoala⁸⁰.

Despre întrunirile din Crișcior Hollaki relatează la 25 ianuarie și comisarului gubernial, Mihail Brukenthal. Acesta însă drept răspuns, în 28 ianuarie îi ceru comitatului Hunedoara relații mai precise, cine le-a văzut, cînd, unde, în a cui casă, în ce număr etc? În vederea liniștii, comitatul să dea circulare adresîndu-se nobilimii, dregătorilor, preoților, țaranilor, chemînd la ascultare. Episcopii români să acționeze și ei în acest sens. Să raporteze etc⁸¹.

Țăranii nu se mai tem, se arată cutezători, răspund ireverentios. Un diac (student) al colegiului din Aiud, preceptor al fiilor doamnei Szebeni, cum scrie în 24 ianuarie din Deva, umblînd prin Zarand, dă mai multe mostre de starea de spirit. În Crișcior i-a auzit vorbind că de acum încolo nu va mai fi scrisoare latinească și ungurească, numai nemțească, și nu ungurul va face dreptate românilor, ci neamțul, toate scrisorile latine și ungurești trebuie aruncate în foc. Pe Ștefan Kristyori românii din București l-au anunțat că fie că va fi pace sau orice, îl omoară. Întrebînd pe judele doamnei de ce nu s-a străduit să caute lucrurile ei prădate, i-a răspuns: „am fost judele ei, dar acum nu, se va alege dacă de acum încolo vom mai sluji sau nu“. Iar un alt român zise: „ce-a fost pînă acum am văzut, ce va fi de acum încolo vom vedea“. Cei din Zdrapți au răspuns că și dacă merg cu soldați asupra lor nu slujesc. Umblînd prin Abrud a auzit iarăși de trei termene la care românii se vor ridica din nou: ziua ultimă a Crăciunului românesc, Boboteaza, luna martie⁸².

ÎN ȚARA HAȚEGULUI

Agitații multe se semnalează pe valea Hațegului. Oamenii nu se liniștesc, abundă nesupunerile. Refuză nu numai slujbele domnești, refuză și plată dării regești. În curs de două luni perceptorul regeșc Iosif Kenderesi n-a reușit să strîngă mai mult de 622 de florini. În aceste vremuri de tulburare nu se mai poate fără asistență militară^{82/1}.

Nobilimea nu scapă nici acum prilejul de a incrimina purtarea miliției de grăniță, a unora din ofițerii ei. Acuză iarăși cu deosebire pe vicecolonelul Karp. Lui Karp i-a atribuit și agitațiile din jurul conșcripției militare, lui îi atribuie în mare parte și agitațiile de acum.

Românii au recurs din nou la vicecolonelul Karp să le dea arme — scrie asesorul Sigismund Nagy vicecomitelui Hunedoarei în 2 ianuarie. În 16 decembrie un român din Clopotiva, Iosif Pantilimon, mergînd la Hațeg să-i ceară pașaport pentru Banat, colonelul făcîndu-i-l l-ar fi chemat în casă și l-a întrebat că cei din Clopotiva ar lua bucuros armele? La ceea ce el a răspuns da, le-am lua dacă ni le-ar da cineva.

⁸⁰ Arh. Comisiei, nr. 628.

⁸¹ Kemény. *Hóra Pórhada 1785*, p. 47—50.

⁸² Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

^{82/1} Canc. aul. Trans., 968/785.

Colonelul : dar atunci îți rade barba. Țăranul : dacă-mi dau arme nu-mi pasă și dacă mi-o rade. Colonelul la urmă : „Fiți cu bună încredere, că veți avea armele, numai să mai așteptați, căci împăratul n-are obiceiul să grăbească lucrurile, însă de bună seama veți fi soldați“. Țăranul a răspîndit numaidecît vorbele peste tot în satele vecine. Românii tare se încred acum — scrie asesorul — nu mai vreau să dea înapoi cele prădate, iar dacă iese execuție asupra lor, numaidecît aleargă la vicecolonel, mint, acuză. Încredințați că vor fi soldați, le-a crescut îndrăzneala spre și mai mari crime. Durere, atunci cînd țărănimea părea să se liniștească un pic, vicecolonelul pe sub ascuns o lărmuiește iarăși. Cu grămada se duc satele la Hațeg și așa aude și a înțeles că s-au dus și la Deva, la generalul Papilla, anume trimișii satelor Grădiște, Păucinești, Hobița. „Dacă de acolo vor avea răspuns bun, numai să ne pregătim, să ne adunăm, căci și în casele noastre ne omoară. Acum nu se mai sfătuiesc pe față, ci pe ascuns și, după cum sîntem încredințați, ne omoară într-o noapte. Aceasta nu mai e glumă, ba e curat îndemn spre tilhărie și omor. Omul să fie prins și cercetat, vicecomitele să-l ducă la Deva dacă îi sînt dragi patria și neamul, căci dacă comitatul nu se străduiește să stingă acum, degrabă, focul, cînd se face mai mare va fi mai greu“. Așteaptă miliție, „căci fără ea mai curînd ne pot stinge neamul“⁸³.

Comitatul alarmează Comisia. Vicecolonelul Karp tulbură din nou sufletul plebei românești cu speranța de a lua armele. Ca nu cumva de aci acest nou rău să se întindă și mai mult și să prindă rădăcini și mai primejdioase, cere să se îngrijească de măsuri la timp⁸⁴.

În 10 ianuarie îl acuză Andrei Zejk. Vicecolonelul Karp încurajează oamenii. De unde a urmat că nu mai vreau să slujească, nici lucrurile, bucatele și altele prădate nu le dau înapoi. S-a întîmplat în Zăicani că cinci inși s-au dus la el în Hațeg și de atunci mai mult de dusul cîte unui car de fin pe săptămîină pînă la Hunedoara nimic nu mai vreau să slujească. Nu este deci liniște și supunere. Să le fie luat de pe cap acel om, „căci pînă cînd va fi printre noi nu e de nădăjdut nici o slujbă și nici o supunere față de domnii pămîntești“⁸⁵. La ceea ce comitatul atrage din nou atenția Comisiei asupra plîngerilor nobilimii mari și mici din districtul Hațegului împotriva vicecolonelului Karp și a ofițerilor săi subalterni, cerînd măsuri împotriva lui⁸⁶.

În 11 ianuarie îl acuză comitatul adresîndu-se Comandantului general. Conscriptia a făcut-o de la sine, prin ceea ce a pornit țărănimea spre nesupunere. Ea era cu atît mai greșită cu cît nu s-a făcut din ordinul Curtii și nici cu știrea autorității provinciale. Ba vicecolonelul și-a explicat conscripția că e făcută în vederea constituirii unui canton (ca în Elveția). S-a amestecat deci în treburi care nu țin de datoria sa, dînd motiv românimii, față de care toate trebuiesc tratate cu înțelepciune, să se ridice. Ba și pe urmă, și acum se amestecă în administrarea comitatului. Aceasta e cauza că țărănimea română s-a înstrăinat de dregătorii

⁸³ Clopotiva, 2 ian. 1785. Arh. Comisiei, I, 339—340.

⁸⁴ Deva, 5 ian. 1785. *Ibidem*, I, 338.

⁸⁵ Hunedoara, 10 ian. 1785. *Ibidem*, II, 624—632.

⁸⁶ Deva, 11 ian. 1785. *Ibidem*, II, 624—632.

comitatului și de domnia săi pămîntești. Scăzîndu-le autoritatea în ochii poporului și-a luat acesta curajul să se ridice împotriva dregătorului și domnului său. Altele arată amestecul inoportun al vicecolonelului în cele ale domnilor pămînești. Cere mutarea vicecolonelului din Hațeg în altă stațiune, căci pînă cînd va sta aci nu e de sperat liniștirea temeinică a românimii din comitat.

În lipsa vicecolonelului „replica“ o dă căpitanul Henuj. Invocînd mai multe momente în cauză, respinge ca false acuzațiile comitatului ⁸⁷.

Plîngerile la care se referă comitatul trebuie să fie acestea :

Nobilimea „mai mare și mai mică“ a ținutului Hațeg, adresîndu-se Comisiei, își formulează doleanțele în opt puncte. Ea se plînge cu deosebire de atitudinea armatei. Mai ales însă de a grănicerilor și de a vicecolonelului Karp, care în loc de a lua atitudine împotriva răsculaților, mai curînd i-a încurajat.

După conscripția militară — spune textul — pentru liniștirea satelor au fost trimise două companii din regimentul Orosz. Pe cei ce au cîrtit împotriva ordinului de liniștire, prinși de căpitanul Richard, Karp i-a eliberat fără pedeapsă. Cînd doar unii în așa măsură și-au băgat în cap luarea armelor că lui Karp personal i-au spus că dacă nu li se dau arme, toți se fac curuți și stîrlesc nobilimea din țară. Despre ceea ce a vorbit și soția colonelului Karp însuși a spus că țărani nu se liniștesc pînă nu omoară vreo 10—20 de nobili. Înaintea mai multora a spus că uciderea nobililor a prezis-o dinainte.

La 9 noiembrie a sosit în Hațeg un locotenent-colonel (Obristleutnant) cu niște husari secui și cu o companie de pedestri. Căpitanul Henuj ⁸⁸ din regimentul de graniță însă, rămas în Hațeg după plecarea lui Karp, nu că ar fi luat vreo măsură împotriva țărănilor prădători. Ci mai curînd și el și soldații săi au îndemnat la pradă. Cu prilejul prădării curții lui Nicolae Kendeffi din Bretea Ungurească și Bretea Românească, în ziua de 8 noiembrie, același căpitan Henuj, care venise cu 50 de soldați, alergînd călare, întrebă pe țărani din a cui poruncă pradă și ard curțile? Răspunseră că din a împăratului. Ceea ce auzind nu i-a mai oprit de la pradă. Doar curtea baronului Iosif Bornemisza i-a făcut atenți să nu o prade, sub cuvînt că să rămînă casă de încarțuire pentru armată. Sosindu-i aci soldații, a intrat cu ei în pivniță, a bătut cu ei și cu țărani care, după ce s-a îmbătat, i-au luat și pistolul. Pe atunci în fiecare zi a fost văzut beat. Miliția de graniță din Hațeg și din alte sate militarizate s-a dus la prada curților și în Sîntămăria-Orlea, Nălaț, Vad și alte sate. În Sîntămăria-Orlea strajemeșterul cu 12 soldați a cerut judelei curții Carolinei Györffi să-i arate ușa pivniței, peste care prădătorii nu dăduseră. Încercînd de acolo două buți de vin sub cuvînt că le duc locotenent-colonelului din Hațeg, țărani care văzură prădară restul. În curtea contesei Alexe Kendeffi țărani nu apucaseră să prade decît vinurile. Soldații se duseră și acolo, instigîndu-i

⁸⁷ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 13/1785.

⁸⁸ În Schematism : *Capitaneus locumtenens Carolus de Henuj*, în regimentul I românesc de graniță, *Calendarium*, Sibiu, 1784, p. 83.

să prade și casele. Chiar ei sparseră mai întâi ușile, se văd doar la unele urmele tăieturilor și împunsăturilor de baionete. Țăranii din Nucșoara cărînd cu carele buțile de vin din Sîntămăria-Orlea, soldații din Sălaș le-au ținut calea, i-a pus să mîne carele la locotenentul Herovits⁸⁹, care le-a luat buțile.

În 8 noiembrie, cînd unii din nobilii refugiați în Hațeg au vrut să meargă în Sîntămăria, Vad, Nălaț să alunge pe prădători și să scape ceva din bunuri, n-au fost îngăduiți să plece. Ba căpitanul Henuj le-a spus că dacă ies, mai mult în Hațeg nu-i lasă să intre. Pe de altă parte, locuitorii din Hațeg înfricau nobilimea refugiată că dacă țărani îi cer de la oraș, îi dau numaidecît. Stirnindu-se vestea că țărani vreau să năvălească asupra orașului, la bătaia tobei, în groaza lor femeile, împreună cu copiii lor mici ar fi vrut să se refugieze la soția colonelului (Karp). Aceasta însă, înfruntîndu-le cu vorbe necuviincioase, nu le-a lăsat să intre nici măcar în curte. Au trebuit să se tragă spre casa gării pînă cînd s-au liniștit din sperietură.

În genere, Karp n-a ieșit cu nobilimea să împiedice prăzile, nu i-a lovit pe prădători și n-a dus la închisoare pe nimeni, sau le-a dat drumul fără pedeapsă. Multe case din Hațeg și din alte locuri militarizate s-au umplut cu buți de vin, cu bucate, cu lucruri din casele nobililor. Aceștia, în schimb, nu le-a rămas nimic, nici măcar de o cină, trebuie să flămînzească în casele lor pustiite sau să pribegească pe la alții, în oraș și pe sate. Cer asigurarea liniștii și despăgubirea pentru pagubele suferite⁹⁰.

Asesorul Bodoni alias Kis Jakab relatează că în 16 ianuarie venind din Vurpăr s-a întîlnit cu mai mulți țărani venind de la Alba Iulia. Cerîndu-le pașaportul (*passus*), acela era scris mărunt nemțește și era semnat de vicecolonelul Karp. Le-a zis atunci : nu aveți voi dregători și domni pămîntești de umblați cu pașaport de la domnul colonel Karp ? Am slujit și eu mult ca soldat, dar niciodată nu ne-a fost îngăduit să ne amestecăm în treburile dregătorilor comitatului. La ceea ce ei au răspuns : „noi umblăm cu pașaportul cu care umblă țara (Czára), nouă și domnul Karp ne e domn, avem mulți domni nu numai unul“⁹¹.

După cum raportase chiar Paul Nandra la 18 ianuarie din Clopotiva, vicecolonelul ar fi zis : dacă vă bat omoriți-i, căci v-am dat nemți în ajutor. „Să vină numai primăvara — zise unul — va avea de lucru ungurul“⁹².

Din acest răstimp poate fi și raportul unui jude al nobililor și al unui comisar către comitat. Vicecolonelul Karp cu lingușirile sale într-atît și-a atras țărănimea — scriu ei — că ea nu mai face nimic fără să-i ceară sfatul. Slujbașii nu sînt ascultați, nu-și pot face datoria. Țăranii ar fi zis că se c... în gura și a Tablei, și a comitelui, și a judeului nobililor. Întrebat de cei din satul Chitid, colonelul le-ar fi spus : domnilor voștri să le slujiți, dar zilele făcute să vi le puneți la socoteală și dacă sînteți supărați cu ceva plîngeți-vă mie. Iar căpitanul Henuj

⁸⁹ În Schematism : sublocot. Bernardus Herovits.

⁹⁰ Text nedatat, Arh. Comisiei, I, 1387—1396.

⁹¹ Densuș, 29 ian. 1785. *Ibidem*, nr. 566. Guv. Trans., 1785, nr. 1125.

⁹² Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

le-ar fi spus să nu mai slujească domnilor, că peste trei zile le vine libertatea dorită și vicecolonelul dacă ar fi acasă tot așa le-ar spune cum le spune el. Chiar și când li s-a publicat patenta de liniștire dată de Guvern, au vrut să se adreseze mai întâi colonelului. Nu dau nici cuantumul militar pînă nu consultă și pe colonel⁹³.

Nobilimea ținutului Hațeg, care nu s-a împrăștiat încă, în 21 ianuarie se adresează comitatului. S-a plîns Comisiei de atitudine miliției de graniță, de încurajarea țărănilor de către ea, de nepăsarea ei în fața jafurilor, de participarea soldaților și chiar a ofițerilor la pradă. Acum se plîng mai ales împotriva vicecolonelului Karp. În urma conșcripției militare vicecolonelul a cîștigat țărănimea, a încredințat-o că va primi arme, că nu va mai face slujbe la domni. Cu atitudinea sa a cîștigat o autoritate și a făcut dependentă țărănimea de el, în așa măsură că ea acum înfruntă pe dregătorii comitatului, pe domnii pămîntești, slujba nu vor să o mai facă decît rău sau deloc, cu treburile pe care le au de rezolvat se adresează lui, nu comitatului. Cu prilejul conșcripției i-a făcut să-i dea păsări mai mărunte și mai mari, tot felul de sălbătăciuni de munte. Și de atunci luîndu-le mereu tot felul de asemenea lucruri, pune să li se întocmească fel de fel de plingeri, pline de neadevăruri împotriva domnilor pămîntești, în taină ba pe față, ba pe o cale ba pe alta, încît aproape sub ochii lor (a nobililor) au fost despoiați fără nici o pricină de toate bunurile lor. Nu încetează de a stîrni ceartă între țărănime și ungurime. Cu un cuvînt cu asemenea și cu nenumărate alte fapte împotriva nobilimii, domnul Karp a ajuns atît de departe că în întreg ținutul Hațegului el e cîrmuitorul principal, nu numai al miliției de graniță, ci și al țărănimii întregi. Așa stînd lucrurile, ei neclintit cred că cu prilejul răscoalei românești, dacă el ar fi vrut să o preîntîmpine, turbarea ei nu s-ar fi extins asupra ținutului lor. Nu ar fi urmat atîta pagubă, nemăsurată și de neuitat a lor ruină, atîtea omoruri. Întrevăd că rămînerea mai departe a domnului Karp în ținutul lor va fi spre pustiirea lor cu totul. Pentru administrarea țărănimii doar nu e nevoie de domnul Karp, autoritatea lui aplicată în afara sferei sale militare creează confuzii. Față de români e mereu atent, iar împotriva lor, a nobililor, turbă. cîrtește, uneltește și pîndește numai prilejul, caută numai modul de a-i pierde. Ceea ce, ca să nu se întîmple și ei stau de veghe fără răgaz, n-au avut curajul să se despartă unii de alții și să se așeze definitiv la casele lor pustiite.

Cer ca, drept urmare, comitatul să le îmbrățișeze cauza și să exopereze mutarea domnului Karp din ținutul lor, căci are o autoritate nemăsurată. Să apeleze la comisarul regal, la Guvern, la Prefectura Armeilor, și dacă e nevoie chiar la împăratul, să fie numit în ținut alt comandant militar în locul lui. Aceasta cu atît mai mult, cu cît ținutul Hațegului nu e stațiune de vicecolonel, ci numai de strajemeșter (maior). Altfel, dacă domnul Karp rămîne, ei de bună seamă trebuie să piară sau să ajungă în extremă primejdie, ca niște oameni ajunși la disperare. În schimb, dacă ar pleca, scăzînd speranța țărănimii în arme și în altele,

⁹³ Arh. Comisiei, I, 1362—1364. Gov. Trans., 1785, nr. 81.

pe care el le-a insuflat-o, ar avea mare speranță în liniștirea ei și în pacea dorită. Cît de mult s-a împlinit ceea ce ei au strigat în gura mare în vara trecută că conscripția va porni pe români să se ridice împotriva ungarilor ⁹⁴.

Din 21 ianuarie e și întîmpinarea pe care o face comitatul la Guvern, sub semnătura vicecomitelui Alexe Noptsă, acuzînd pe vicecolonel. Confuzia jurisdicțiilor aduce totdeauna rău, cum și în acest comitat înainte „florentissim“, iar acum teatru „funestissim“ al tulburărilor românești, a avut efectul cel mai rău. Vicecolonelul Karp nici acum nu se abține de a se amesteca în jurisdicția politico-provincială, la atîta dispreț și atîta neîncredere a adus autoritatea dregătorilor civili și a domnilor pămîntești, că mai ales cei din vecinătatea Hațegului nimic nu vreau să mai asculte fără a-l consulta. S-a constatat doar și cu prilejul conscripției militare că recalitranta plebei a fost stîrnită nu de neregulele dregătorilor sau ale domnilor pămîntești, ci de propria animozitate stîrnită de conscripția făcută de vicecolonel. De aceea e de părerea că cel mai bun mijloc pentru stăvilirea tulburărilor românești e mutarea vicecolonelului din Hațeg în altă stațiune în afara comitatului ⁹⁵.

Pentru starea de spirit a țărănimii nu sînt fără interes nici întîmplări cotidiene, ca cele relatate de comisarul cercului Ladislau Kenderesi, la 23 ianuarie, din Rîu-Bărbat. Cînd s-a dus la Chaba de Sub Piatră, întîlnind pe jude l-a întrebat care e drumul mai scurt spre Băiești? În loc de răspuns, judele l-a întrebat răsît: cine ești și de unde ești? I-a răspuns frumos. Dar el minios, în gura mare i-a zis că el nu-i dator să-i arate, să se ducă în treaba lui. I-a lovit atunci ușor cu bîta cojocul pentru aceasta. Dar el numai decît a strigat tolvai, la ceea ce au venit străjile și apoi mai mulți săteni, care au vrut să-l doboare de pe cal, și înjurînd au zis: să-l ducem la domnul maior pe ungar, să-l învețe minte! L-au întors astfel din drum și l-au dus pînă la apa Streiului. El i-a rugat să-l lase și să nu-l ducă la domnul maior, judele, dacă l-a supărat, să se plîngă Tablei comitatului. Au răspuns însă că ei nu au nici o treabă cu Tabla. L-au întors și l-au dus la căpitanul Hennuj în Băiești, unde au mințit multe despre el, totuși căpitanul i-a arestat. (Funcția comisarului era doar strîngerea cuantumului pentru armată). Dar a cerut și comisarului să dea declarație că nu se va plînge domnului maior ⁹⁶. (Desigur nu se gîdea să-i rețină pe cei arestați).

În cercul lui poporul pe față se arată ca și cînd s-ar fi liniștit — scrie vicecomitelui Ponori Petrik Ianos, vicejudele nobililor din cercul Rîu-Bărbat la 24 ianuarie. Dar semnele rele se văd ca și cuiul prin sac. Se vede limpede că nici gînd de liniștire, toți vorbesc că vine primăvara și altfel se va întoarce lumea. Mai ales de cînd a plecat puțina miliție și n-a sosit alta în loc, și-au luat și mai mare nas în pornirea spre rele. Din lucrurile prădate rămase nimic nu vreau să mai dea, la slujbă merg greu, să refacă clădirile arse și gardurile din jurul lor, sau cel puțin să care

⁹⁴ Arh. Comisiei, I, 566.

⁹⁵ Gov. Trans., 1785, nr. 518.

⁹⁶ Arh. Comisiei, nr. 566. Gov. Trans., 1785, nr. 1125.

materiale pentru aceasta nu vreau deloc. Și de aci se vede că așteaptă primăvara. Atunci se va împlini vorba oamenilor din Rîu-Bărbat că primăvara iese musca (albina) din coșniță și acolo va umbla unde-i va plăcea. Să intervină pentru ajutor militar, căci altfel nu ies cu bine în vară ⁹⁷.

În același sens se adresează Tablei comitatului și ungurimea din cercurile Rîu-Bărbat și Mățești. Aci însă nu e deloc miliție regulată și românii amenință neconținut ungurimea cu primăvara. Comitatul să obțină pentru cele două cercuri miliție regulată, ca nu cumva a doua primejdie să fie mai mare decît prima ⁹⁸.

Ion Tergoreț (Tîrgoveț ?) din Șerel în casa lui Ludovic Kenderesi a îndrăznit să spună că au dat ei pînă acum lovituri crunte nobililor și soldaților, dar de acum încolo vor da și mai multe, căci au ocrotitor în Hațeg pe domnul colonel — scrie vicecomitelui vicejudele nobililor Mihail Kenderesi la 25 ianuarie din Șerel. Un altul, Alexa Pantea din Nucșoara, nobilului Ion Basaraba i-a zis că tare admiră pe unguri, dar vai, să aștepte numai începutul primăverii, atunci ce mare vărsare de sînge va fi ⁹⁹.

Cu aceeași dată descrie teama, primejdia în care trăiește nobilimea și Szilvási Bálint adresîndu-se vicecomitelui pentru cercul Hațeg. Miliția e prea puțină. Cere ajutor militar mai mare, căci pe credința lui dreaptă poate scrie că mult mai mari și mai evidente vede semnele furiei cu care românii vor să năvălească asupra lor decît în anul trecut, căci deși cu înclinări din cap și căciuliri par a fi ascultători, taina ticăloasă a inimii și gîndurile lor le vădesc faptele lor. Străjuirea rinduită de Guvern nu vor să o facă, pasc semănăturile cu oile, cu vitele. Chiar dacă se găsește cîte un paznic de cîmp care ar vrea să-și facă datoria și să asculte poruncile date, nu-l lasă să le mîne vitele. Gardurile pentru semănături nu se pot face cu ei, nu pot fi mînați la reparat punți, poduri, drumuri. Cu un cuvînt administrația nu poate funcționa. Contribuția se strînge greu. Iar ei, dregătorii, să se poarte cu asprime nu îndrăznesc fără ajutor de miliție regulată, se tem să nu năvălească asupra lor și să-i omoare. Slujba pentru domnii pămîntești o fac puțin de tot ; și cei care o fac, o fac cu puțin folos și cu mare neplăcere. De orice au să se plîngă, nu la ei (dregătorii) vin, merg la vicecolonelul Karp ; și din aceasta se vede cît de străini sînt de ei ¹⁰⁰.

O notă din 25 ianuarie a vicejudeului nobililor din cercul Clopotiva, Grigore Mara rezumă starea de spirit din această parte. Acum că iarna i-a constrîns par liniștiți, relele lor intenții se văd însă din multe semne :

Pe ascuns și acum spun că numai să treacă iarna și vor vedea ei ce-i de făcut. Și ei (nobilii de aci) trebuie să se teamă că a doua primejdie va fi mai amarnică decît prima, dacă nu va fi miliție suficientă. Poruncile nu le iau în seamă, taie pădurile fără nici o milă, gardurile le ard, semănăturile le pasc. De la prăzi nu se opresc. Cum s-a întîmplat în satul

⁹⁷ Arh. Comisiei, nr. 566.

⁹⁸ Copie nedată, Mike. *Hórvilág*, p. 229.

⁹⁹ Arh. Comisiei, nr. 566 (III, 719).

¹⁰⁰ *Ibidem*, III, 525—527.

Onciuc, unde pivnița lui Adam Apati au spart-o de două ori după prădarea dinainte. Și în alte părți au fost plîngeri că au devastat casele. Din ceea ce au prădat restituie puțin și cu greu, ba după plecarea miliției de aici nu mai dau înapoi nimic, deși se știu lucrurile care se găsesc la ei. Poate fi mare teama și de fuga lor (cum se aude de la ei), dacă autoritățile nu sînt cu prevedere. Vorbesc că dregătorii numai amenință cu armata, ea nu vine, căci numai secuii unguri au fost de partea nobilimii. Dar pentru că au venit fără știrea împăratului, au fost duși numai decît și a venit din porunca împăratului altă miliție, din ceea ce țărani deduc strîmb că prădarea nobilimii s-ar fi făcut din porunca lui. Țăranii recurg și acum cu plîngerile lor mai bine la colonelul din Hațeg și cu aceasta amenință. În Peștiș, de pildă, Iosif Udromi silit prin execuție să plătească o datorie, a zis că va recurge acolo și va cere scrisoare. Lui Dumitru Ivan din Clopotiva Lupul Mezinconi i-a zis că îl cheamă vicecomitele, dar el a răspuns că acolo nu se duce, merge mai bine la Hațeg, la domnul vicecolonel¹⁰¹.

Tot în Clopotiva s-au auzit, după relatarea a doi asesori ai Tablei comitatului și asemenea dialoguri. Femeia Agnes Gergots, soția lui Paul Nandra, în ziua de Bobotează (st.v.) a auzit pe cînd se însera pe vecinul său Dumitru Ivancu vorbind în fața casei sale cu un alt țaran, care-l întreba de ce n-a venit acasă? N-am venit — a răspuns celălalt — pentru că am fost în slujbă la domnul meu, căci slujesc trei zile în fiecare săptămînă. Dumitru Ivancu îi zise că și el a umblat în săptămîna asta în Silvas pentru vin pe seama doamnei sale. Dar ieri căutînd pe maior, acesta l-a întrebat că s-au împăcat cu ungurii? Da, pentru că îi slujim — i-a răspuns el. Dar și acum vă mai slujiți domnii? — Da, căci altfel ne bat. — Dacă vă bat dați-le în cap. — Dar dacă ne urmăresc pentru așa ceva? — Răspund eu de asta — replică maiorul. Apoi vorbind mai departe, unul din cei de față a zis: soldații unguri acum s-au dus dracului, căci pe aceia i-au adus ungurii și cu ei au ținut. Dar pe nemții care au venit i-a trimis împăratul și aceștia țin cu noi, și numai să vină primăvara că îi învățăm noi pe unguri. La ceea ce celălalt: să vină numai că va fi un război de nu rămîne piatră pe piatră¹⁰².

Vicecomitele Alexe Noptsă stăruie din nou în 5 februarie la Guvern. Vicecolonelul nu renunță nici acum în aceste împrejurări primejdioase să încalce jurisdicția provincială. A adus acolo plebea că numai la el caută remedii. Nu fac slujbele, sau le fac în silă. Totul fac după cuvîntul vicecolonelului, depind numai de el, reneagă cu totul și disprețuiesc orice autoritate provincială. Cauza e conscripția militară din vară făcută de vicecolonel fără ordin preînalt și fără implicarea jurisdicției provinciale, în speranța libertății și scutirii de serviciile dominale. Aceasta a fost cauza, aceasta a fost torța funestei răscoale țărănești. De aci pornirea plebei credule de a-și lua cu puterea libertatea. O funestă expediție cruciată a fost cauza și a răscoalei din 1514, — din cauze asemănătoare tragedii asemănătoare. Românii aleargă și acum *turmatim* la el, pe care-l

¹⁰¹ Arh. Comisiei, nr. 566. Guv. Trans., 1785, nr. 1125.

¹⁰² Clopotiva, 28 ian. 1785. Arh. Comisiei, nr. 566. Guv. Trans., 1785, nr. 1125

numesc „Domnu maioru“. Ş.a.m.d. Stăruie iarăşi ca vicecolonelul să fie strămutat în alt loc, în afara comitatului ¹⁰³.

Cu data de 7 februarie comitatul Hunedoara înaintează Comisiei plîngerii de ale nobilimii Haţegului împotriva vicecolonelului ¹⁰⁴.

Vicecolonelul nu putea fi cituşi de puţin agreat de nobilime, fireşte. Şi nu numai din pricina acţiunii sau inacţiunii sale. Nutrea cu totul alte gânduri decît ea şi despre cauzele răscoalei.

Spiritul de dezordine — scrie el într-un raport către Comandamentul general — era de mult înrădăcinat în popor şi n-a putut fi aţîţat prin conscripţia militară. Toate acţiunile sale au ţintit într-acolo, ca să înlătore izbucnirea apropiată a tulburărilor, lucru care i-a reuşit pe un timp destul de lung. Însă dezorganizarea domnea în comitat. Nobilimea nu se mai sfia de nimeni, opresiunea ţăranilor a crescut tot mai mult. Plîngerile iobagilor numai arareori erau primite, dar şi atunci cercetate superficial. Şi chiar suplicele pe care le predaseră ţăranii împăratului şi care fuseseră recomandate dregătorilor comitatului spre cercetare şi rezolvare sub titlu de „Imperiala“, n-au fost examinate cum ar fi trebuit. Şi cu toate că comisia din vara anului trecut constatase ade-vărul acestor plîngerii, totuşi n-a urmat nici o uşurare pentru popor. Aşa poporul a trebuit să cadă în disperare şi să facă planuri desperate. Acestea şi altele multe, care s-ar mai putea înşira, au pus temeliile tulburărilor. Aşa că devastările şi vărsările de sînge au fost cauzate de apăsările grele şi continui ale nobilimii, şi nicidecum de el ¹⁰⁵.

IN ALTE PĂRȚI

E de citat iarăşi comitatul Tîrnava.

În ianuarie aci se făcură investigații pe cercuri. Una mai lungă, de nu mai puțini de 312 ascultați din mai multe sate din cercul Sovata, dar mai ales din Cioc, Singeorzul de Pădure și Viforoasa. Trebuiau să răspundă ce popi au umblat în vară pe aci, la ce i-au jurat, ce bani au strîns, ce scrisori le-au lăsat? Cine și cu cine au făcut lănci sau alte arme, ce pregătiri au făcut pentru ridicare? Cine din cei de aci a lipsit de acasă, ce oameni din altă parte au venit sau se găsesc aci? Ce știe că au făcut ori au vorbit cei prinși din Cioc și din Singeorzul de Pădure sau alții în legătură cu răscoala românilor?

Reținem declarații în legătură cu răscoala :

Acum numai o aripă a românilor s-a ridicat și totuși se tem ungerii, dar dacă se vor ridica toți ce se vor face. Ei știu de trei ani că va veni această rebelie. — Unul că în casa lui a făcut Horea slujbă, dar apoi că n-a fost Horea, ci preotul din Tîrgu Mureș care pe atunci era protopop. — Ei vecine, nu peste mult va fi țară românească din această țară, spunea Ion Olah unui unger încă înainte cu un an. — Așteptați numai ungerilor că în Scitia trebuie să mergeți (Andrei Trisnîi). — Vorbind

¹⁰³ Gov. Trans., 1785, nr. 1125.

¹⁰⁴ Arh. Comisiei, nr. 566.

¹⁰⁵ Densușianu, p. 133—134.

între ei despre Horea, unul a zic că Horea acum trăiește bine, și dacă 20—30 sînt prinși dintre ai lui, de trei ori atîtea vin în loc (de 12 ori atîția zice altul). Să nu se teamă de aceia, că aceia lor nu le fac nimic. — A auzit pe la culesul viilor că și aici în Singeorz a venit vestea să se ridice și să meargă, dar ei zău nu merg, își lasă treaba în seama Domnului. — Dacă ar veni aceia, și-ar tăia un bou și s-ar da și el cu ei, aceia nu fac nimic sărăcimii, ci numai domnilor. — Aceia nu sînt hoți, ci de aceia care vreau să așeze dreptatea. — Las să vină românii, căci aceia nu te supără nici pe dumneata nici pe noi, ci numai pe nemeși îi fac să se c... toți în nădragi, f... mama lor ; lui nu-i poruncește nici jude regesc, nici nobiliar (Todor Cîmpean). — Nu are nălțatul împărat atîta putere ca să poată răzbi cu Horea (Mihai Maior). — Să aducă numai Dumnezeu pe Horea, că vor învăța ei pe domni, cunoaște el pe Horea, e om bun (măcelarul din Gialacuta Ion Ignat)¹⁰⁶.

O alta s-a făcut în satele Curciu, Dîrlos, Păucea, Blăjel, Velț, Băgaci, Proștea Mare, Proștea Mică, dar fără nici un rezultat precis. Români, sași răspund vag : au umblat preoții, dar nu știu cu ce rost, cu ce vorbe. Doar despre Toma Coldea din Curciu sașii știu că îi amenința pentru că nu lăsau pe români să-și ducă și ei slăninile în turnul castelului, că dacă vara viitoare va fi vreo rebelie va fi vai și pentru biserica lor și pentru turn, el are trei frați cu care se înțelege în toate ; că românii de multe ori i-au amenințat că și ei vor ara și cosi acolo unde au sașii și că vor împărți și viile lor. Unul venind în noiembrie din Boianul de Jos vestea în Boianul de Sus că poporul acela vine și la fiecare om să se găsească gata piine, ovăz și fin. Nu le-a spus ce fel de oameni sînt aceia. L-au întrebat și din a cui poruncă vestește, dar fără să răspundă a galopat mai departe. Trimițînd om în Boianul de Jos ca să dea de capătul știrii, acela s-a întors spunînd că și acolo s-ar fi vestit să măture șurile și tot omul să fie gata cu piine, ovăz și fin¹⁰⁷.

La 21 ianuarie comitatul comunică Guvernului recalitranta la citirea patentelor. Juzii sătești și cu alți locuitori din Jacul Român și Vidacut venind în Săcel, sfătuindu-se dinainte, cînd judele nobililor le-a citit patenta n-au vrut să o subscrie sau să-și însemne crucea pe ea sub cuvînt că ei au făcut jurămint de credință împăratului. Auzind aceasta și venind în ajutor nobilii comitatului Odorhei care erau vecini și făceau de pază la hotar, au prins pe trei corifei, Car Irimie, Barabás Jetru și Pavel Arcoși și i-au dus la închisoare. Deschizînd acțiune fiscală împotriva lor pentru nesupunere, au judecat pe cei doi dîntii la pedeapsă corporală, pe Pavel Arcoși să fie eliberat¹⁰⁸.

În Secuime circulația peste granițe, în Moldova, în Țara Românească vecine sînt o obișnuință. Pe acestea le suspectează acum și autoritățile. Numele Moldovei, Țării Românești circulă acum amenințător de o parte, ademenitor de alta. „Și în Țara Românească ar fi avut loc adunări ale unor mari mulțimi de oameni fără căpătii, care au adus pe boierii de acolo într-o oarecare spaimă, încît dacă nu s-ar fi îngrozit de faptele

¹⁰⁶ Arh. St. Tg. Mureș. Doc. răs. Horea.

¹⁰⁷ *Ibidem*, ascultare din 21 ian.

¹⁰⁸ Guv. Trans., 1785, nr. 607.

românilor ardeleni răsculați, intenționau să se refugieze la noi“ — scria tricesimatorul din Gheorgheni. Alții ostentau cu numele Moldovei, pământul căreia le era atât de familiar. În investigațiile din acest timp o întrebare obișnuită e : cînd ai fost mai pe urmă în Moldova ? ¹⁰⁹.

Consiliul de război, înștiințat și el de zvonul că preoți din comitatele Tîrnava și Făgăraș ar strînge bani pentru călătoria lui Horea la Viena, la 20 ianuarie își exprimă și el îngrijorarea. Se fac asemenea colecte de la oameni și sate înclinate spre răscoală prin preoți. Să fie arestați, pedepsiți instigatorii poporului, să se împiedice orice mișcare de acest gen și cu toată hotărîrea, cu ajutorul armatei. Întimplarea fiind o nouă dovadă pentru cît s-a răspîndit spiritul revoltei și mai ales pentru contribuția preoțimii la răscoală, este necesară o vigență sporită asupra țării, și mai cu seamă asupra preoțimii. Îndată ce se semnalează vreo urmă de nemulțumire sau vreo stare suspectă să fie înștiințați numai-decît Comandamentul general și Guvernul ¹¹⁰.

Episcopul Nichitici scrie comisarului la 28 ianuarie din Sibiu. A fost informat că în satul Poșaga pornirile rele mai durează încă, pe un gornic trimis de judele nobililor în treburi publice l-au bătut. A trimis scrisoare protopopului Iov să meargă personal în sat, să cheme și satele vecine, să îndemne poporul să se abțină de la îndărătnicie și neascultare, și cu atât mai mult de la orice excесе, să fie cu ascultarea convenită față de mai marii săi bisericеști sau mireni și cu supunere față de domniile pămîntеști ¹¹¹. Am văzut însă din adresa episcopului din 19 februarie cît de greu își putea îndeplini protopopul misiunea din pricina nobilimii, care suspicioana mai ales pe preoți.

Pe preoți îi acuză și contele Adam Teleki, comitele suprem al Solnocului Interior, adresîndu-se guvernatorului. De la țărani au fost luate armele în cea mai mare parte și speră să fie luate toate. Mai greu e cu preoții, care nici cu persuasiuni, nici cu amenințări nu pot fi înduplecați să-și dea armele, tocmai ei care, chiar dacă nu toți au fost aprinzătorii, dar au fost de bună seamă participanții și instigatorii răului de față. Socotește că în asemenea împrejurări nu trebuie să se mai țină seama de prerogativele lor, să fie aduși la ascultare cu puterea, căci nu e nădejde să poată fi aduși altfel ¹¹².

În Turda tăietorul de sare Ilie Deșan zicea că „Horea a fost trimis de la Dumnezeu să alunge pe unguri în Scitia și atunci Transilvania să fie lăsată singuri românilor“ ¹¹³.

Același comite suprem în urma sesiunii din 25 ianuarie ținută în Dej, cere Guvernului să admită și pe mai departe nobilimii păstrarea armelor sale. Această răscoală românească cu gînd de pustiirea neamului unguresc a pornit din ură națională înrădăcinată și în țărănime. Ba și în nobilimea românească. În Lozna vreo 30 de capi de familie de nobili

¹⁰⁹ V. Ion Ranca, *Contribuții la studierea formării conștiinței naționale a românilor din Transilvania*, în „Apulum“, XIV, p. 259—265.

¹¹⁰ Caietele, XV, f. 14—15. Canc. aul. Trans., 1080/785.

¹¹¹ Arh. Comisiei, III, 478—480.

¹¹² Dej, 31 ian. 1785. „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 790—791.

¹¹³ Ascultare făcută de magistratul orașului Turda la 28 febr. 1785. Guv. Trans., 1785. nr. 1852.

români, scutiți de dare, care ca și nobilii unguri trebuiau să facă de straje, au refuzat ¹¹⁴.

Știrile, motivele de îngrijorare, de teamă, de alarmă se propagă tot mai departe.

Cineva din Sălaj scrie cumnatului său, avînd știrile de la administratorul baronului Gheorghe Bánffy. El îi spunea că Horea de acum bate și bani, în mijloc cu o inimă din care crește o cruce triplă, avînd drept inscripție *Hora R. D.*, iar pe verso *Nos pro Caesare*, că nemții care au fost printre români toți au fugit, și se dă ca sigur că și Salis a fost printre ei. Pe secui de aceea i-au dus acasă, pentru că și românii din scaunul Odorhei vreau să se răscoale. „Păcat că secuiul nu poate fi peste tot, lui degeaba i se poruncește să nu omoare, căci el, neținînd seama de nici o poruncă, escortatul numai să se abată nițel din drum, îi ia capul, zicînd : ce-i fac sufletului lui, vrea să fugă“. Cu românii merge greu, căci s-au postat în munți atît de închiși, că nici măcar oameni pe jos nu pot merge doi alături ; patru zile i-au bătut cu tunurile, totuși n-au căzut mai mulți de șapte. Au săpat atîtea gropi ascunse. că greu puteau să înainteze spre ei secuii, cu grămada cădeau în ele, abia reușeau să se tragă unii pe alții din ele. Nu numai în Hunedoara, în Zarand, în Alba e tulburare, ea a izbucnit și aproape de Bistrița, în satul Pintic. S-a răspîdit vestea că românii au vrut să atace peste tot într-o noapte. Satul fiind mare are doi popi, unul e protopop și unul capelan. Protopopului i-a scris Horea scrisoare, numînd miezul nopții la care va veni el. Dar și dacă nu va veni, ei să fie gata și, dînd semn cu tragerea clopotului, să pustiască curtea. Protopopul primînd scrisoarea a adunat poporul în biserică comunicîndu-i termenul cînd la miezul nopții să se adune tot la biserică, de unde să meargă să prade curtea contelui Ladislau Rhédey. Dar cum preotul contelui era prieten cu capelanul român, acesta i-a divulgat termenul ca el să fie plecat. Dar preotul, mulțumindu-i a anunțat și pe vicecomite, și pe comandantul din Bistrița. Armata trimisă, la termenul dat a așteptat ca românii să se adune la biserică, să tăbărască asupra curții, atunci a deschis focul, dar numai șase români au crăpat (*döglöt meg*), pe ceilalți i-au prins și i-au dus la Bistrița ¹¹⁵. Într-o scrisoare următoare dată din Zalău 15 ianuarie același corespondent știe din relatările comitelui suprem că întreg Ardealul e în primejdie. Cu atît mai mult cu cît împăratul pe secui i-a trimis acasă și au venit nemți în locul lor, iar acelora li s-a ordonat români nici să nu prindă și cu atît mai puțin să omoare, să-i ia împrejur numai ¹¹⁶.

Grigore Pataki din Beud se găsea în închisoare în Bistrița sub motiv că își exprimase dorința de a se da și el de partea răsculaților dacă va fi cazul ¹¹⁷.

Un decret gubernial din 3 februarie urmărește pe un tînăr Ladislau Mituts care ațișă pe țărani în tirgurile comitatului Sătmar, în Arduș și Beltiug, ca și în satul Dobra, fugit acum. Să fie prins ¹¹⁸.

¹¹⁴ *Ibidem*, nr. 1029.

¹¹⁵ Caietele, VIII, f. 12—17.

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 23.

¹¹⁷ Arh. St. Cluj, or. Bistrița, 1785, ian. 17.

¹¹⁸ *Ibidem*, com. Solnocul de Mijloc, 1785, nr. 496.

Ziarul „Magyar Hirmondó“ din Pojon (Bratislava) se face ecoul agitațiilor din Satu Mare. La 2 februarie relatează că în luna trecută au prins în Seini un popă român bănuț de spion. Pentru cercetare l-au dus la vicecomite. Dar acesta nemulțumit cu scuzele lui, l-a dus la Carei în închisoarea („ospătăria“) comitatului. În jur de Satu Mare românii își ascut urechile și scuipe în palme flatându-se că toate moșiile le împart la fel și fiecare le poate stăpini cu pace, nu va fi cine să le poruncească. Preotul român din Bikkalja își încuraja ascultătorii : „nu fiți necăjiți fiii mei, va răsări și steaua voastră, să fiți numai cu bună nădejde, va veni acuz luna iunie cind veți pune crengi (verzi la porți) ¹¹⁹.

Comitatul Arad e ocupat cu urmărirea haiducului Petru Beci, care cu o ceată s-a retras iarăși în păduri, a comis iarăși prădăciuni, incendii, omoruri în cercul Buteni. În 24 ianuarie luă măsuri de urmărire și ceru și sprijinul comitatului Bihor. Ceru prin Locotenentă de la comandament și ajutor militar. Pentru asigurarea bunurilor vicecomitelui Forray se hotărî ca în Săvirșin să staționeze permanent 2 ofițeri, 2 subofițeri și 12 soldați. Împreună cu Petru Beci sînt urmăriți și Solomon și Samson Bornemisza, și Ion Gabrian, socotiți de comitatul Hunedoarei conducători de răsculați, pe care judele nobililor Alexandru Ribiczei nu demult prea ușor îi eliberase. Urmărirea porni sub conducerea castelanului Iosif Nagy. A fost nevoie de nu mai puțin de 24 de zile pînă au prins pe Petru Beci. Iarăși cu ajutorul unor țărani, care au fost răsplătiți cu cîte un galben de cap. După el au fost prinși și ceilalți ¹²⁰.

Agitații putea stîrni și recensămîntul populației, pe unde începuse. Un ordin gubernial din 28 februarie caută să prevină tulburările în legătură cu recensămîntul. Ca să nu fie motiv de emigrare, poporul să fie instruit, să i se explice că el nu se face pentru recrutare, nici pentru dare, nici pentru schimbarea sarcinilor față de stăpîni ¹²¹.

Poporul pe multe locuri a refuzat să predea armele. Ba în Bîrzava, de pildă, le-a reluat sub conducerea judeului satului ¹²².

Contesa Cristina Gyulay, scriind din Cluj soțului său contele Sigismund Kornis, se face ecoul mai îndepărtat al stărilor și, ca de obicei, și al zvonurilor fanteziste care circulau prin familiile nobiliare. Din Alba Iulia au eliberat 150. Se lăudau că aproape nici n-au fost examinați. Ziceau : acum vedem că nu mult am greșit, de aceea nu ne pedepsesc ; vor mai plăti ungerii pentru robia noastră. Îndată ce au plecat de la Alba Iulia au și omorît doi gonnici care au condus pe soldați să prindă pe Horea, cu toată casa lor. (Contele) Ștefan Lazar spune că puținul pe care l-a avut în Mihalț l-au ars. Pe Criș românii se adună din nou ; pe acolo nu slujesc nimic. Tot așa și în comitatul Hunedoarei. În Secuime au vrut să năvălească 8 000 de români, dar secuii i-au respins (!). Turcul a anunțat pe împărat să poarte mai multă grijă ungerilor,

¹¹⁹ „Magyar Hirmondó“, 1785, febr. 2.

¹²⁰ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*. II/2, p. 444—445.

¹²¹ Arh. St. Cluj, or. Gherla.

¹²² *Ibidem*.

căci dacă nu, el nu-i lasă ; și acum a tăiat în Țara Românească mulți români care voiau să năvălească în Transilvania (!)¹²³.

Ștefan Halmágyi, scriind din Secuime, merge cu temerile și mai departe : „Mărturisesc, mă tem de inverzirea pădurii, că hoții vor spori, deși a venit destulă miliție în țară. Dar dacă începe războiul cu Olanda, amestecându-se în el și Franța, e de temut să nu ridice și pe vecin împotriva noastră“¹²⁴.

Răscoala se prelungea deci în nesupuneri, în agitații, recalcitrante, amenințări, în așteptarea primăverii, cu nădejdea că ea va putea izbucni din nou, cu o nouă sau cu și mai mare putere. Țăranii nu se puteau împăca cu revenirea la vechile raporturi după atîta zbucium. Își simțeau acum mai bine puterea, simțeau mai bine și slăbiciunea nobilimii. Nu pierduseră cu totul nădejdea nici că vor primi armele care li s-au făgăduit. Indulgența Comisiei împărătești venea și ea să-i încredințeze că nu sînt atît de vinovați nici față de împăratul, că totuși cauza lor și în ochii lui trebuie să fie dreaptă, altfel i-ar pedepsi cu mai mare asprime. Armata însăși nu se arată zeloasă în apărarea nobilimii. Nu rareori se arăta părtinitoare mai curînd pentru țărani. Nu vor fi lipsit ici-colo nici îndemmurile, încurajările tacite. Pe grănicerii români țăranii îi simțeau apropiați, pe ofițerii lor îi socoteau, pe unii cel puțin, ostili mai curînd nobilimii decît lor, pe vicecolonelul Karp de-a dreptul ocrotitor.

Temerile nobilimii nu erau deci deloc fără temei. Comitatele, nobilimea trebuie să se țină mereu în gardă. Și nu numai pe teatrul răscoalei, ci și mai departe.

Lunile de iarnă se petrec deci tulburi, încărcate de temeri de-o parte, de nădejdi de alta.

¹²³ Cluj, 23 ian. 1785. Mike, *Az Oláhokról*, p. 383—386.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 396.

VIII. SANCTIUNI

1. CONDAMNAREA CĂPITANILOR

INCHISOAREA

Horea și Cloșca, pe urmă și Crișan, în acest timp îndurau rigorile închisorii, sub severă pază, în cetatea Albei Iulii. Actele, scrisorile vorbesc de cătușe sau de lanțuri, de soldați de pază, și în afara și înăuntrul celulelor. Așa-i înfățișează obișnuit, după informațiile în circulație, și gravurile contemporane.

Prinși, baronul Gerlitz și oficiul său minier de la început sînt îngrijorați ca nu cumva organele superioare să fie îngăduitoare cu ei, ceea ce ar încuraja numai pe răsculați și i-ar îndemna la noi răzvrățiri. Mai ales dacă s-ar retrage trupele care au acum misiunea de a strînge armele și de a lichida rebeliunea ¹.

Generalul Pfefferkorn raportînd din Alba Iulia, la 1 ianuarie, Comandamentului general prinderea lui Horea și Cloșca, îl asigură că a dat dispoziții ca îndată ce vor sosi să fie separați numai decît și foarte bine păziți de armată, avînd o bună subzistență. Așteaptă ordin dacă ei pot fi lăsați să fie interogați de autoritatea civilă sau vor fi trimiși la alte foruri, mai înalte. Rămîne să mai ceară și cei 300 de ducați puși pe capul celor două căpetenii de către împăratul pentru a recompensa atît trupa, cît și pe cei care au contribuit mai mult la prinderea lor ².

În 2 ianuarie generalul regretă că hîrțile lui Horea n-au fost capturate. Aceasta îl întărește și mai mult în credința că el ar fi numai o unealtă și că liniștea nu a fost restabilită cum ar fi de dorit pentru binele țării. În acest moment sînt aduși Horea și Cloșca (la Alba Iulia) și puși la închisoare sub cea mai severă pază. E îngrijorat acum de locotenentul Tiller din regimentul de Toscana și de detașamentul său, în misiune pentru prinderea lui Horea, căci de la plecarea lui n-a mai auzit nimic și nimeni nu-i poate da nici o știre despre el ³.

Comandamentul general drept răspuns la 4 ianuarie îi indică generalului să ia toate măsurile necesare pentru a preîntîmpina orice posibilitate de evadare. Ei să fie dați în paza unor oameni de încredere, să fie ținuți în arest sigur, dar separat pentru a nu putea comunica unul cu altul, iar în privința întreținerii lor să se sfătuiască cu contele Jankovich. Ei vor rămîne continuu sub paza armatei. De cîte ori sînt

¹ Zlatna. 1 ian. 1785, copie în Arh. Comisiei, I, 603.

² Acte veneze. III, nr. 10.

³ *Ibidem*, nr. 11.

chemați de Comisie pentru interogatoriu, să fie conduși acolo sub pază militară, păziți și acolo, și tot sub pază militară readuși în închisoarea militară. Paznicilor să li se impună toată atenția, sub cea mai grea pedeapsă. Ofițerii și subofițerii să fie și ei avertizați să nu se facă vinovați de nici o neatenție în paza lor. În afară de funcționarii admiși de comisarul regal a lua parte la interogatorii, să nu se permită nimănui a vorbi cu ei⁴. Despre ceea ce informează și pe contele Jankovich, urmînd ca el să hotărască ce să li se mai dea peste porția zilnică de pîine din magazia armatei⁵. Și cu aceeași dată de 4 ianuarie și Guvernul⁶.

E de reținut din aceste prime zile de închisoare mărturia sergentului major Martin Kolff și a sergentului Ioan Ungvári, că la 3 ianuarie Horea ar fi spus soldatului (de pază) Alexandru Bota, din regimentul Orosz, să nu se grăbească nimeni cu osîndirea lui la moarte, căci el are scrisori în traista ce i s-a luat cu care va dovedi că nu e vinovat cu nimic și că mai înainte de a muri el, multora li se va mai da peste nas⁷.

Grigore Daniel scriind din Dumbrăveni la 5 ianuarie cuiva (fratelui său ?) la Roma, știe că în închisoare sînt ținuți cu mîncări alese (*delicatis cibis*) și înainte de mîncare bucătarul trebuie să guste trei linguri ca să nu fie cumva otrăvite, căci a zis Horea că multe are de spus. Mai zicea : „mor eu cu așa moarte cum n-a murit nici un muritor, dar vor muri cu mine patru domni mari“. Din ceea ce corespondentul bănuie că vreo cîțiva magnați vor fi avut înțelegere cu Horea (!). Ba întrebîndu-l generalul însuși de ce a ațîțat această tulburare în toată Transilvania, el i-ar fi replicat : „nu ești tu vrednic să-ți dezvelesc pricinile acestor tulburări, va veni un Domn mult mai mare decît tine, cu el voi vorbi, pînă atunci nu vreau să te obosesc de pomană (!) — înțelegînd pe împăratul, socotește corespondentul⁸. Taina lui Horea stîrnește imaginația, iar imaginația prin difuzare poate duce departe !

Ioan Lukáts îi scrie la 5 ianuarie din Alba Iulia fratelui său tot așa, că Horea e ținut sub foarte mare pază, dar cu mîncări bune și cu vin, spre a-i stoarce mai ușor mărturisirile, dar totuși — socotește el — cei care sînt mai clarvăzători nu prea speră să mărturisească adevărul⁹.

Profesorul Gabri din Alba Iulia la 12 ianuarie știe și el că Horea și Cloșca sînt închiși sub severă pază, stau mereu lîngă ei cîte doi soldați în încăpere și cîte unul de strajă la ușă. Cercetarea lor însă după cîte aude, o vor lăsa pentru mai pe urmă. Tare se vorbește că i-ar duce la Viena¹⁰.

La 7 februarie comitatul Alba vorbind de cheltuielile cu întreținerea lui Horea, Cloșca și Crișan, a Popii Ion și a celor vreo 450 de

⁴ *Ibidem*, III, nr. 6.

⁵ *Ibidem*. Și Arh. Comisiei, I, 370—371.

⁶ Acte vieneze, III, nr. 5.

⁷ 5 ian. 1785. Arh. Comisiei, V, 591—592.

⁸ Caietele, VIII, f. 8—9.

⁹ Mike, *Hórvilág*.

¹⁰ Bibl. Batthyánum din Alba Iulia.

captivi care au trecut prin închisoare în timpul răscoalei, spune că armata cere despăgubire de cheltuielile sale cu întreținerea celor trei ¹¹.

În jurul lui Horea și Cloșca Comisia are toată grija să păstreze taina, și asupra persoanei și asupra cercetării lor. Curiozitatea era mare și cîți n-ar fi dorit să afle tot felul de amănunte? Cîți n-ar fi dorit să-i vadă? Au fost văzuți totuși și la închisoare, și în afară, cînd îi duceau la interogatoriu. Unii i-au văzut, alții pretind că i-au văzut.

De pildă, într-o scrisoare din 16 ianuarie cineva, care nu-și dă numele, adresîndu-se unui baron, pe care nu-l numește, răspunde curiozității lui, care l-a trimis pentru informații la Alba Iulia, dînd amănunte asupra lui Horea și Cloșca la închisoare, pe care pretinde că i-a văzut. Firește, nu putea să-i vadă decît cu ochii urii. „Cum omul intră pe prima poartă, anume pe cea interioară — scrie el — sub ea este vestitul hoț Cloșca, pe care l-am privit. E în cătușe, și-apoi pe mîna dreaptă și piciorul stîng cu lanț lung. E un om mizerabil, diform. El cu gura lui mi-a mărturisit, pe el l-au amăgit țărani să coboare în sat în Rîu Mare, spunînd poporul că bani mai mulți nu le dau. Căci el cu Horea amîndoi au vrut să meargă din nou la Viena, ca de-acolo să primească iertare. Și așa miliția urmărindu-i i-a prins cu ajutorul țaranilor, pe care i-au amenințat cu pustiirea dacă nu pun mîna pe acei doi oameni vestiți. Sub cealaltă poartă e Horea. Și acesta în cătușe și lanțuri, ca și Cloșca. Amîndoi au cîte doi soldați de straje în încăpere (cameră îi zice el!) și ușa e zăvorîtă pe ei de straja dinafară. Și acesta e un om cu chip de hoț, nici din ochi nu i se citește ceva bun“ ¹².

Stefan Halmágyi, trimițînd cuiva, la 19 ianuarie din Chileni chipul lui Horea, cu medalia lui desenată, cu chipul tovarășului său împreună, face observația că Horea e „om urît“, Cloșca e de formă bună. Unul pare mort de jumătate, celălalt e vesel. Generalul Pfefferkorn întrebînd pe Horea ce l-a îndemnat să nefericească atîția oameni? A răspuns: „Va spune cînd va fi timpul și locul. Sînt mult mai mari Hori decît el“. Comisia e de acum la Alba Iulia, se va vedea la ce va izbuti cu el. La ușă îl păzesc două străji, înăuntru patru (!) ¹³.

Correspondentul comitatului Tîrnava, scriînd din Alba Iulia la 22 ianuarie comitatului său, pretinde și el că a văzut pe Horea și Cloșca și pe încă vreo doi „robi infernali“ și că a vorbit cu ei. Mai ales Horea e „întreprid“, și pe chip și în vorbă „arată puțină păsare“, și la orice întrebare care îi-ar trece prin mînte se arată nevinovat, răspunde negativ. Cloșca se prinde ceva mai repede la vorbă, și „și chipul său e bun de țeapă“. Dar Horea e „bon vivant (!), ca un maistru bețiv nu se gîndește la ziua de miine, ci ca o vulpe pregătită, poate se încrede în apărările din spate“ ¹⁴.

O comunicare din Alba Iulia, din 16 februarie, dezmințe zvonurile în legătură cu veșmintele lor. Ei au fost doar văzuți la aducere, sînt văzuți și la închisoare, și cînd sînt duși sub mare pază în fața Comisiei. Horea e îmbrăcat în veșminte obișnuite țărănești. Pe el l-au

¹¹ Copii B. Török.

¹² Arh. Istorică. Colectia generală.

¹³ Mike, *Az Oláhokról*, p. 396.

¹⁴ După copia scrisorii din mss. 1742 de la Bibl. Universitară Cluj, *Hórvilág*, fila 109. Data copiei 22 iun. e evident o transcriere greșită în loc de 22 ian.

închis sub poarta nouă, pe Cloșca sub împăratul Carol. Înăuntru îi păzesc câte două străji, în afară câte una ¹⁵.

Mărturiile, cum vedem, nu coincid întocmai, e greu de deosebit adevărul de colportaj, vederea lor reală, de pretențiile de a-i fi văzut. Îndepărtându-se de sursă imaginile iau forme diferite, se deformează, cele propagate oral sau în scris se contaminează cu cele difuzate de stampele contemporane. Preotul Gyöngyösi din Turda, la începutul lui februarie îi știe închiși separat în cazematele de sub șantul cetății, legați ziua la mâini, la picioare cu cătușe duble, iar noaptea totdeauna cu fiare la grumazi prinse de zid, așa trebuie să vegheze, să doarmă ziua dacă le trebuie ¹⁶.

Reținem după Szilágyi ca o curiozitate ceea ce povestește mai tîrziu, în 1838, despre Crișan fiul baronului Anton Josika, ale cărui bunuri în Brănișca au fost devastate de răscoală. În anul 1784, pe la mijlocul lui octombrie, într-o după amiază, baronul Anton Josika nefiind acasă, fiind la vie, soția sa, contesa Maria Teleki auzi deodată lătrind tare prepelicarul. Întrebînd pe servitor care poate fi cauza, acesta-i răspunse că jos la scară stă un român în haine ciudate, legat la un ochi, cu o căciulă înaltă în cap și ar vrea să vorbească cu baronul sau cu baroneasa între patru ochi. Dealtminteri zice că e proroc. Baroneasa n-a vrut să audă de nimic. Dar cînd din porunca ei servitorii l-au scos pe român din castel, acela l-a așteptat pe baron în fața porții, care sosind nu peste mult, îl întrebă cine e și ce vrea? Românul l-a rugat să-l asculte între patru ochi, căci are de spus ceva de seamă; dealtminteri el e proroc. Baronul nu se arătă curios, îl provoacă să-i spună îndată aci, în fața însoțitorilor săi, orice ar avea de spus. Dar românul nu se înduplecă, țare îl rugă din nou pe baron să fie așa de bun să-l asculte, căci de bună seamă nu-i va părea rău. Baronul însă nici n-a mai stat de vorbă cu el, crezîndu-l doar un înșelător, îi dete un ban de argint (de 20 de creițari) și plecă mai departe. Românul, văzînd, plecă după el și spuse tare să asculte cel puțin ceea ce vrea să-i tilcuiască acum. Baronul uitîndu-se înapoi, românul îi zise: „Fiindcă măria ta nu vrei să mă ascuți, acum îți grăiesc în pilde. Se va ridica un crai care va porni război și vor umbla oamenii în sînge pînă la glezne“. După care vorbe, enigmatic, a plecat degrabă de acolo. Mai tîrziu baronul gîndindu-se la întîmplare, i-a părut rău că l-a lăsat să plece pe acel om ciudat, trimise după judele satului, căruia îi porunci să pună să-l caute, dar mai mult nu i-au dat de urmă.

După două săptămîni a izbucnit răscoala, căreia îi căzu pradă și castelul din Brănișca al baronului.

După prinderea căpitanilor, baronul Anton Josika trimis la începutul lui februarie la Alba Iulia în chestiunea captivilor din comitatul Hunedoarei, a vizitat și temnițele. Deschizînd și celula în care era închis Crișan, acesta îndată ce-l văzu îl întrebă dacă măria sa nu-l cunoaște? Și cum baronul răspunse că nu, îi aduse aminte că el e omul care s-a dat drept proroc, pe

¹⁵ „Magyar Hírmondó“, 1785, p. 135.

¹⁶ „Hazánk“, VII (1887), p. 205.

care înainte de cules n-a vrut să-l asculte. De ceea ce îi pare rău și acum, căci voise, în formă de prorocie, să-l facă atent de cele ce se vor întâmpla, ca să fie cu grijă. Baronul întrebându-l de ce a făcut aceasta, Crișan răspunse că l-a îndemnat recunoștința. Înainte cu câțiva ani zăcînd el greu bolnav sub streășina unui han, tocmai atunci trăsese acolo și baronul. Cînd baroneasa a aflat de starea lui nenorocită, a dat bani hangiuului poruncindu-i să-l îngrijească bine. Peste cîteva zile apoi, la întoarcere, l-a luat în carul cu bagajele și l-a dus la Brănișca, unde a rămas pînă la însănătoșirea deplină, după care, dăruiț încă, s-a dus acasă în satul său, în Cărpiniș. Această mare binefacere a vrut el să o răsplătească baronilor în acest chip, prorocindu-le ceea ce, din pricina jurămîntului înfricoșător cu care îi era limba legată, nu putea să le descopere altfel. Acestea lui Szilágyi i le-a povestit baronul Ioan Josika, fostul președinte al Guvernului Transilvaniei, fiul lui Anton Josika, la 23 octombrie 1838, spunînd că răposatul său părinte și în anii de mai tîrziu și-a exprimat adesea regretul că n-a ascultat pe prorocul român¹⁷. Cît adevăr cuprind toate acestea și cît s-a brodat în jurul lor, evident, nu se mai poate stabili. Neverosomilă însă întîmplarea nu este. Mai ales că, se pare, era în obiceiurile lui Crișan de a se deghiza în cerșetor. După unele relatări și la Mesteacăn apăruse în haine zdrențoase. După cum și pînă a fi prins rătăcise vreo lună în chip de cerșetor prin Munți.

La închisoare căpitanii au mai fost văzuți și de pictori. Unele din portrete sînt evident autentice, făcute de cei care i-au văzut sau după asemenea portrete, imaginile sînt aceleași în maniere diferite. Cele mai aproape de realitate, mai vii, ne apar cele păstrate în Muzeul Brukenthal din Sibiu, iar azi în Muzeul de istorie din capitală, făcute de pictorul de la curtea guvernatorului¹⁸. După portretul făcut de acesta, se pare, prezintă „Siebenbürger Zeitung“, în numărul din 9 ianuarie, cititorilor săi imaginea lui Horea : „întunecată și plină de tristeță îi este căutătura, dar și pătrunzător ochiul său. O permanentă seriozitate i-a brăzdat fața mai mult decît fruntea. O subțire barbă neagră îi umbrește sau îi întunecă și mai mult fizionomia. Dar sperăm să vedem în curînd, gravat în aramă, chipul aceluia răzvrătitor fără somn și fără astîmpăr“. Imaginea îi aduce în minte celui care scrie ceea ce a spus, după Plutarh, Caesar despre Cassius : „l-aș fi voit mai gras, nu doar că mă tem de dînsul, dar dacă totuși Caesar s-ar putea teme de cineva, apoi nu cunosc pe nimeni altul de cine m-aș păzi decît slabul Cassius. Cassius are o față uscată, lihnită, el gîndește prea mult, astfel de oameni sînt primejdioși“¹⁹.

¹⁷ Szilágyi, p. 227—228. Relatarea dată în traducere și de Densușianu, p. 146—147.

¹⁸ Atribuite lui Johann Martin Stock. Julius Bielz, *Galeriestudien Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, Sibiu 1947, susține însă că sînt ale lui Anton Steinwald, trimis probabil de guvernator la Alba Iulia pentru a-i picta.

¹⁹ „Siebenbürger Zeitung“ nr. 3 din 9 ian. De asemeni Iosif Pervain, Ana Ciurdariu, Aurel Sasu, *România în periodicele germane din Transilvania 1778—1840* Bibliografie analitică, București 1977, p. 238. Portretul reluat, amplificat, analizat fizionomic în broșura „Horja und Klotska“. V. *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 329—332.

Anunță că și Neuhauser vrea să facă portretul lui Horea și al soților săi. În numărul din 20 ianuarie anunță medaliile gravorului adjunct de la monetăria din Alba Iulia, Rudolf Liebhard, care se vor pune în vânzare în alabastru²⁰. Iar în cel din 21 februarie că s-au și pus în vânzare, în aramă și în alabastru. Jankovich le-a trimis și el împăratului portretele, desenate desigur iarăși după natură. După natură a pictat portretele lui Horea și Cloșca și Sigismund Koréh din Aiud. Despre acesta preotul Gyöngyösi în scrisoarea din 3 februarie spune că de la Aiud s-a dus un foarte vestit pictor student, care le-a pictat chipurile și lui Horea și lui Cloșca acolo în Alba Iulia. Și alții i-au pictat — mai spune el. Și pentru el (Gyöngyösi) se pictează acum în Aiud. Le-a văzut chipurile care au fost aduse la Turda. Le-a văzut, firește, în felul lui, ostil. Horea e alb la culoare, subțire la față, cu privire blîndă, dar Cloșca are privire de tigră, e un român smolît, rău, ca și cînd ar scrișni din dinți. Se spune că tremură cînd vede ungur. Și de Horea spun cei care l-au văzut că nu se vede nimic mare la el, e simplu, român de nimic! A scris și el niște stihuri ungurești sub chipul lui²¹.

Acum mai ales se răspîndesc feluritele imagini, siluete, medalii, scene din răscoală, închipuite de gravori sau imaginate după descrieri²². Acum apar medaliile pornite din cercurile adverse, cu inscripțiile latine *Horia rex Daciae, Nos pro Caesare; Hora Flori dux Daciae*, și altele sau românești *Horia be și hodinește, Țara plînge și plătește*, cu coroană, cu cruce triplă, cu inimă străpunsă de pumnal²³. Scrisori din diverse părți, din Dumbrăveni, Cluj, Aiud, Zalău, Careii Mari, de la diferite date, 5, 6, 15, 16 ianuarie, vorbesc despre ele²⁴. Vor fi iarăși opera vreunui gravor al monetăriei din Alba Iulia. S-au născut și ele mai întii desigur din aceeași cerință de colportaj plastic al faptelor. Nu erau, firește, străine de gîndul de a ironiza intențiile imaginare ale lui Horea. Dar desigur nici de gîndul de a alarma nu numai nobilimea, ci și pe împăratul de proporțiile primejdiei posibile, incitîndu-le nobilimii ostilitatea, împăratului intervenția. Medalii care vor face cu deosebire carieră și în scripte, și în publicistică, și înlăuntru, și peste hotare. Acum, cînd Horea era prins, s-au putut colporta cu toată maliția titlurile lui de mărire de duce, de rege, presupuse, bănuite pînă aci.

În acest răstimp sau nu mult înainte s-a putut plăsmui și o patentă latină a lui, în chip de înalt ordin regal, cu insignele sale regale, chemînd supușii să se ridice, să nimicească toată nobilimea. Plăsmuirea broda pe

²⁰ „Siebenbürger Zeitung“, nr. 6 din 20 ian. Supliment. Și Ios. Pervain, *op. cit.*, p. 66. Medalioanele la Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocii*, XCIV și XCVI. Identificarea lui Bielz, *op. cit.*

²¹ „Hazánk“, VII (1887), p. 205. A scris sub amîndouă chipurile două epigrame, care se disting mai curînd prin ororile debitate, decît prin vreun avînt poetic. Ele sînt reproduse și în *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 368.

²² V. Colecția Octavian Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocii*, București, 1935.

²³ *Ibidem.* La Densușianu, p. 468—470.

²⁴ Densușianu, p. 468—469.

ziua de 1 mai, la care s-ar fi hotărît ca țărani să-și ucidă toți domnii : Horea, din mila lui Dumnezeu regele Daciei și principele românilor, în virtutea libertății deosebite și stăpînirii sale ereditare poruncește tuturor supușilor săi, ca orice supus zelos și iubitor de libertate, îndată ce primește această poruncă să ia armele și să se adune sub steagul său pentru redobîndirea libertății strămoșilor. Și ca lucrul început de el să ajungă la un sfîrșit fericit, în virtutea autorității și puterii sale animate de dragostea de patrie, poruncește tuturor și fiecărui ca, în înțelesul cel mai strict al acestei porunci, judele fiecărui sat să-și ia lîngă sine oamenii, pe nobilii lor și pe nobilii vecini să-i lovească, să-i șteargă și să-i nimicească, bunurile lor mișcătoare și nemișcătoare să le prade, să le ia în stăpînire, ca nemairămînînd nimic, nici un nobil să nu se mai poată împotrivi. Acestea le îngăduie și le poruncește. Dată în Cîmpeni, 1 mai 1784, în primul an al stăpînirii sale²⁵.

Dar propaganda aceasta își avea și reversul, agita involuntar ideea regatului Daciei românești, obiectiva pe craiul, împăratul popular într-o înaltă imagine politică.

Acum și de acum încolo se compun, se răspîndesc cu tot curajul, cu toată patima multele narațiuni, cronici, în proză sau în versuri, feluritele versuri, latinești, ungurești, românești din aceeași tabără adversă²⁶. Nu mult mai tîrziu vor fi fost scrise și versurile românești adverse *Carmina Valachica Horae et Kloskae*^{26/1}. O profuziune de narațiuni diverse se întrec în a sensibiliza momentul, în a-i zugrăvi gravitatea, selectînd mai ales cruzimile, faptele menite să incite ura, răzbu-narea. Ca și în corespondență, circulă mai ales exacerbările, colportajul, imaginea acerbă a răscoalei. Nu lipsesc nici relațiile schematiche, narațiunile sumare, mai obiective, dar nu acestea au fost de mai mare

²⁵ Textul latin integral :

Nos Horia Mora de Flora Rex Dei Gratia Daciae Princeps Valachorum mandamus omnibus nostris subditis, penes nostram exquisitam libertatem, et penes nostram pristinam Regni haereditatem, quod omnis zelosus, et libertatem amans subditus, dum perceperit strictum is hoc mandatum nostrum instaneo arma capessat, et sub vexillum nostrum se statuat congreget, ut talis populus nostrorum proavorum Libertatem acquirere possit.

Quapropter noster propositus inchoatus labor, felicem eventum consequatur, ita mandamus omnibus et singulis, ut auctoritate, et potentia mediante nostra, qui amore patriae ducitur, intellecto strictissimo mandato nostro cuius libet Locŕ Iudex Praepositus suos homines annet, ita suos et vicinos Nobiles prosequi affligere, delere, et in nihilum convertere, non secus eorum bona mobilia, et imobilia, rapere, ocupare, nullo ex iis relicto. se in illum statum ponere, quo nullus unquam Nobilis contravenire possit. Concedimus, mandamus, iubemus. Ita datum in Residentia nostra monte-Topály-Falva, dicta. D. 1 May 1784, primique anni nostri Regni.

L.S.R.

Horia Mora de Flora m.p.

Caietele, III, f. 87—88.

²⁶ V. D. Prodan, *Versuri contemporane despre răscoala lui Horea*, în „Anuarul Arhivei de Folklor“, VI (1942), p. 5—32.

^{26/1} După factură par să fie ale învățătorului stihuitor popular Petru Furdui. Titlul va fi fost „Versul lui Horea și Cloșca“. Popular, convertite în favorabile, circulă sub titlul „Versul lui Horea“. *Ibidem*, p. 18—26.

circulație. Covârșesc cele pasionale, cele încărcate de durere, de revoltă, de consternare în fața unei asemenea cutezante a supusului socotit atât de insignifiant, atât de vrednic de dispreț. Limbajul prozei nu mai era suficient pentru sensibilizarea, colorarea faptelor, trebuia recurs și la patosul poetic, la mijloacele lui de potențare a durerii, patimii, urii care se revărsau acum în voie.

În imaginația țăranilor, în schimb, se petrec cu totul altfel lucrurile. Horea e prins, dar nu e prins ca oricare altul. Taina în care e ținut și cercetat le stârnește și lor, mai ales lor închipuirea. Eliberării din Alba Iulia duc vestea, în felurite variante, că Horea se bucură acolo de tratament special, de mare cinste. Trecînd prin sate vesteau că Horea are plată o jumătate de florin, adică 30 de creițari la zi, vin la masă în fiecare zi, pat domnesc²⁷. Pe Horea nu-l tratează ca pe un prins, în Alba Iulia îl țin în cinste domnească. Ba sînt mulți care se îndoiesc că cel prins ar fi Horea însuși și nu e un altul sub numele lui, căci Horea, după cum au fost încredințați — spun ei — a plecat la Viena la înălțatul împărat²⁸.

Popa Niculae din Mihălț și popa din Țărmure umblind pe la Alba Iulia au adus și răspîndit vestea printre săteni că ei au vorbit cu Horea și Horea le-a zis: „nu vă temeți fiii mei, voi mai fi eu încă domnul vostru“, că Horea a intrat jucînd în cetate și e acolo nu în robie, ci în mare cinste, pe lîngă hrană mai primește și o jumătate de florin pe zi²⁹. „Nu vă temeți de nimic, craiul vostru trăiește încă“ — după spusele popii din Țărmure³⁰. Lui Horea la Alba Iulia abia i-au găsit locuință pe potriva lui, are cite 30 de creițari pe zi, e servit cu cinci feluri de mîncări, mîncă cu un ofițer împărătesc, poartă cătușe de argint. La ceea ce comisarul Mihail Brukenthal observă: „ca și cînd cătușele, chiar dacă ar fi de aur, n-ar fi tot cătușe“³¹.

PURTAREA LUI HOREA ȘI CLOȘCA PE VALEA MUREȘULUI

În februarie Horea și Cloșca mai trebuiră să îndure și calvarul purtării printre țăranii răzvrățiți, hotărîtă de împărat. Mai ales că printre țăranii se răspîndise îndoiala că ei ar fi cu adevărat cei închiși la Alba Iulia. Cu data de 28 ianuarie contele Jankovich pune în cunoștință comitatul Hunedoarei de hotărîrea luată de a purta pe Horea și Cloșca,

²⁷ Relatarea din Crișcior, 17 ian. 1785. Bibl. Acad., Doc. pach. MDLIX, nr. 48.

²⁸ Scrie la 19 ian. din Baia de Criș vicecomitele Zarandului, Ștefan Hollaki. Arh. Comisiei, nr. 628 (III, 1067—1070).

²⁹ Relatarea vicejudeului nobililor George Antos, Mihălț, 9 ian. 1785. Arh. Comisiei, II, 901—902. La interogatoriul său din 21 ian. Popa Nicolae reduce: n-a spus că lui Horea i s-a adus sobă în celulă și că i se plătește întreținerea. A spus tot ceea ce a auzit acum două săptămîni cînd a fost la Alba Iulia. Arh. Comisiei, Ascultarea nr. 447.

³⁰ Densușianu, p. 464. Arh. Comisiei, nr. 447, 448 (III, 250—252).

³¹ Relatarea lui Mihail Brukenthal din 2 febr. „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 794. Densușianu, p. 442. În versiunea lui Mihail Brukenthal amîndoi, și Horea și Cloșca, se bucură de acest tratament.

pentru a convinge poporul că au fost într-adevăr prinși, pe itinerarul Vinț—Șibot—Binținți—Orăștie—Deva — și de acolo înapoi pe partea dreaptă a Mureșului Șoimuș—Rapolt—Bobilna—Geoagiu—Inuri—Vurpăr—Alba Iulia. Îi cere să se îngrijească în stațiunile de pe parcurs de 70 de porții orale și 40 pentru cai. Iar cum pedestrii vor face drumul cu cei doi captivi cu carele, să dea pentru aceasta 20 de care. Cei doi vor fi transportați în care separate, între soldați. Să fie cu toată grija ca ei să nu convină nici ziua nici noaptea, să li se indice loc de noapte separat, ca să li se ia orice prilej de a vorbi unul cu altul³².

Comunicînd la 2 februarie hotărîrea și itinerarul și împăratului, o motivează cu îndoiala țăranilor de pe Mureș că cei doi ar fi prinși. Vrea să facă să dispară orice motiv de îndoială, poporul să-i vadă și să-i cunoască. Pe de altă parte cei doi să vadă locurile arse, cenușa și ruinele, vestigiile tristissime ale nelegiuirii lor. Plecarea va fi în 5 ale lunii³³.

Mihail Brukenthal încă în 28 ianuarie își exprima nedumerirea. În scrisoarea sa către guvernator ideea i se pare stranie și fără nici un rost. Chiar azi îi va arăta contelui părerile sale — scrie el — dar cu puține speranțe de a avea efect³⁴. În 30 ianuarie își exprima totuși speranța că se va renunța la purtarea lui Horea și Cloșca³⁵.

La 2 februarie încercă direct o întîmpinare. I se adresează în scris lui Jankovich din Alba Iulia, căutînd să-l convingă de inutilitatea, ba chiar de primejdia măsurii sale. Funcționarii comitatului prea s-au lăsat induși în eroare de fanteziile îndoielnice ale unora. Locuitorii nu cred cu seriozitate că Horea și Cloșca n-ar fi prinși. Și vor fi și mai mult convinși că sînt prin acordarea solemnă a premiilor pentru prinderea lor. Răspîndesc mai curînd vești despre tratamentul lor deosebit la închisoare. Și-apoi e informat că Horea și Cloșca în persoană nu sînt cunoscuți în satele prin care urmează să fie purtați. Locuitorii vor vedea deci doi deținuți, despre care nu vor putea decide cu certitudine dacă sînt într-adevăr Horea și Cloșca. Invocă apoi oboseala trupelor imperiale pe asemenea frig, mai ales că infanteria va trebui să meargă pe jos. Ba mai e și primejdia ca acești oameni să nu găsească cumva vreun mijloc de eliberare, să nu arunce poporului care-i ascultă vorbe ce nu pot fi ușor contracarate³⁶.

Contele Jankovich însă nu se lăasă înduplecat. Răspunse comisarului că-i este îndatorat pentru grijile sale, sfatul însă de astă dată nu i-l poate folosi. Persistă deci în hotărîrea luată. Cît pentru cheltuielile erariului va purta dînsul grija, iar pentru siguranță armata și oficialitățile civile vor fi îndrumate în acest sens³⁷.

³² Mike, *Hóravilág*, p. 107—108.

³³ Arh. Comisiei, nr. 529 (III, 536—543). Textul citat în traducere Densușianu, p. 443.

³⁴ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 787.

³⁵ *Ibidem*, p. 789.

³⁶ *Ibidem*, p. 793—795. Copie în Arh. Comisiei, III, 561—565.

³⁷ Copie. *Ibidem*, III, 566.

Convoiul porni la drum în 5 februarie și parcurse itinerarul pre-scris, Horea și Cloșca fură expuși două săptămâni în șir poporului și mulțimilor, favorabile sau ostile, curioase în tot cazul să-i vadă.

Profesorul Gabri scriind în 12 februarie știe că au fost purtați sub severă pază, de 40 de husari din regimentul de Toscana și de 35 de soldați din regimentul Orosz, și în afară de aceștia de un mare număr de nobili din comitate³⁸. Așa știe și corespondentul din Alba Iulia al ziarului „Magyar Hirmondó” din Pojon (Bratislava). (Poate același profesor Gabri)³⁹.

Nu avem sau n-am descoperit pînă acum mărturii scrise asupra acestei călătorii, asupra felului cum a reacționat poporul spectator la vederea conducătorilor săi în lanțuri.

Va fi nutrit și Horea vreo vagă speranță că va putea fi eliberat pe drum? S-au născut și asemenea prezumții. Ioan Pap scrie din Sibiu la 23 februarie că „Horea spera ca pe drum românii sau îl scapă sau îl împușcă (!). Dar nădejdea l-a înșelat, și așa, deși plecase cu fața veselă la plimbare, a fost tare trist cînd l-au adus înapoi”⁴⁰.

PROBLEMA JUDECĂRII

Îi mai rămînea acum Comisiei sarcina capitală: judecarea căpitanilor.

Cercetarea și judecarea lor ridică iarăși problema competenței. Comitatul Alba, în virtutea legilor, le revendica pentru sine. Intervine înaintea de toate la Guvern. Cu data de 3 ianuarie revendică pentru autoritatea „provincială” judecarea lui Horea și Cloșca și cere Guvernului să intervină la Prefectura Armelor pentru predarea lor. El, comitele suprem, s-a dus și personal, cu subalternii săi, la fața locului și a solicitat pe generalul Pfefferkorn. Generalul însă nu voi să admită înaintea de a primi ordin pentru aceasta de la Prefectura Armelor. Aceasta ține de jurisdicția civilă, și cum cercetarea cauzelor tulburărilor a fost încredințată Comisiei care trebuie să vină, roagă Guvernul să exopereze la Prefectura Armelor ca cei doi corifei și înainte de sosirea ei să fie supuși examinării autorității civile pe care o privește direct, ceea ce ar fi un act preparatoriu pentru Comisia însăși⁴¹.

La 8 ianuarie comitatul se adresa contelui Jankovich. „*Fur et latro veteranus, modernarumque atrocissimarum Provinciae devastationum, ac impiae Conspirationis incentor Nicola Ursz alias Horja*”, împreună cu nelegiuitul său soț Cloșca, au fost prinși „militari manu”, aduși la Alba Iulia și puși sub serioasă pază. Ei ca ațîțatori și cei mai nelegiuiți conspiratori împotriva țării și a liniștii publice a întregului principat, cum pretutindeni asemenea corifei sînt supuși jurisdicției provinciale a locului lor de origine, să fie supuși mai întîi cercetării comitatului.

³⁸ Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia.

³⁹ Corespondența din Alba Iulia, 16 febr. 1785. „Magyar Hirmondó”, 1785, p. 136.

⁴⁰ Scrisoarea în Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia. Caietele, XXXI, f. 81—82.

⁴¹ Alba Iulia, 3 ian. 1785. Guv. Trans., 1785, nr. 80.

Armata, condusă de nu știu ce principiu, a refuzat să-i extrădeze comitatului. Și după legile patriei doar așa cum un prins de autoritatea civilă, dar supus jurisdicției militare, e predat armatei, un prins de armată dar supus jurisdicției civile trebuie predat jurisdicției civile. Cere prin urmare să fie predați ⁴².

Cu data de 12 ianuarie insistă din nou, cercetarea lui Horea și Cloșca fiind de competența comitatului ⁴³.

Domeniul Zlatnei își cerea și el drepturile sale. Dacă cei doi sînt scoși de sub jurisdicția sa, cel puțin să i se admită participarea la proces a procuratorului său fiscal.

Provizorul Podivinszky la 4 ianuarie propunea Oficiului minier ca la cercetarea lui Horea și Cloșca la Alba Iulia să fie trimis și procuratorul fiscal al domeniului, Samuil Beretzky, fiind și el cunoscător al faptelor lor anterioare ⁴⁴. La 13 ianuarie Beretzky și comunică Oficiului minier că sosind în 6, la 7 ianuarie a cerut Tablei comitatului să fie admis la investigarea lui Horea și Cloșca, dar cercetarea lor și-a rezervat-o Comisia pentru sine. Tabla a solicitat cercetarea pentru ea, dar n-a primit nici o rezoluție. Ba cu durere trebuie să vadă cum Comisia eliberează pe atîția captivi, în zilele de 11 și 12 ianuarie nu mai puțini de 72 au fost puși în libertate ⁴⁵.

În același sens răspunse și Tabla comitatului Oficiului minier : Horea și Cloșca n-au fost predați jurisdicției civile ⁴⁶.

Procuratorul insistă și pe lângă Comisie să fie admis la cercetarea lui Horea și Cloșca cel puțin ca informator. Se știe doar că Horea a fost amăgitorul poporului și în 1782, cu ceea ce a început tulburarea ⁴⁷. El s-a și pregătit în acest sens. La 27 ianuarie 1785 reînnoiește toate acuzațiile în jurul tulburării de la Cimpeni, invocînd agitațiile lui Horea ⁴⁸ cunoscute din actele procesului.

Provizorul domeniului mergea cu gîndul și mai departe. La 28 ianuarie cere Oficiului minier ca procuratorul domeniului Beretzky să intervină la Comisie, ca dacă Horea și alți autori și complici ai răscoalei vor fi supuși cum merită osîndei morții, fie ei fie alții dintre ei să fie executați spre pildă altora pe domeniul de sus, anume în cercul Rîului Mare, în Albac, unde își are sediul ceata nelegiuitorilor și unde e izvorul tuturor relelor de pînă acum. Aceasta ca locuitorii de aici temerari înclinați la orice ticăloșie să fie readuși de la nelegiuirile lor obișnuite la ascultare și la credință față de maiestatea sa ⁴⁹.

Guvernul ar fi dorit să asocieze la cercetări și pe comisarul său Mihail Brukenthal, ceea ce acesta și ceru.

⁴² Arh. Comisiei, nr. 132 (I, 1059—1061).

⁴³ *Ibidem*, III, 313.

⁴⁴ Of. minier, 1785, nr. 49.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 99.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 95.

⁴⁷ Arh. Comisiei, ad. nr. 326 (II, 795—797).

⁴⁸ Of. minier, 1785, nr. 541.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 177.

Mihail Brukenthal îi scrie anume guvernatorului, la 25 ianuarie, că în cursul discuției cu contele Jankovich, cum Horea și Cloșca n-au fost încă interogați, l-a întrebat dacă-i permite să ia și el parte la interogarea lor? I-a răspuns însă cu un aer de refuz că vrea să ducă la capăt el această cercetare la care a lucrat de atîta timp. I-a cerut doar să-i predea eventualele dovezi pe care le-ar avea împotriva lui Horea. Găsește altfel că cercetările sînt bine conduse, se strînge tot ce se referă la Horea și Cloșca, sînt interogați căpitanii și camenii care au stat în slujba lor, sînt aduse „circularele” emise de Horea. Va extrage și el din interogările făcute de el tot ce se referă la problemă și le va comunica contelui. Nu se îndoiește că cei doi vor putea fi convinși de crimele lor după atîtea dovezi. De aceea nici n-a insistat pentru participarea sa la interogări, a preferat ca de la bun început să păstreze armonia necesară⁵⁰.

La 2 februarie Mihail Brukenthal insistă din nou. Îi aduce contelui aminte de întrebarea pe care i-a pus-o în 24 ianuarie la prînz. De atunci i-a așteptat dispozițiile și convocarea la ședințele Comisiei. Cu atît mai mult cu cît instrucțiunile lui îl obligă să colaboreze cu dînsul în atingerea înaltului scop. Cum între timp a fost adus și cel de al treilea cap al răsculaților, el nu vrea să întîrzie de la obligația sa, singura lui dorință fiind de a ușura misiunea contelui prin colaborarea sa și cunoștințele sale asupra desfășurării și antecedentelor răscoalei, deci să ajute la aplicarea înaltelor dispoziții. Își ia libertatea deci de a repeta întrebarea, rugînd un răspuns în scris și el nu va întîrzia de la obligațiile sale indicate prin înalt ordin⁵¹.

Nu avu însă nici acest demers alt rezultat. Jankovich îi răspunde că la întrebarea din 24 ianuarie își amintește că s-a exprimat foarte clar. Cum dorește aceasta în scris, îi răspunde că interogatoriul încredințat lui și generalului Papilla se află spre sfîrșit și nu le rămîne decît să-l încheie fără prezența lui. Dacă are ceva de observat în legătură cu capii răscoalei, să o facă în scris⁵².

Guvernatorul se plînsese împăratului. Dar împăratul aprobă pe comisarul său: bine a făcut că a exclus pe Mihail Brukenthal de la cercetare, iar în caz că el, din cauza sănătății sale, nu o va putea continua, să o ducă la capăt generalul Papilla⁵³.

Sentința căpitanilor era hotărîtă de împărat. Rostul cercetărilor era de-acum de a afla cît mai mult despre cauzele răscoalei și despre implicațiile ei. Și, firește, trebuia regizată o judecată, trebuiau concretizate acuzațiile, dovezile vinovăției în vederea sentinței hotărîte. Nu e vorba de un proces propriu-zis, ci de o concretizare a termenilor unei sentințe. Au fost reținuți astfel ca martori sau pentru confruntări mai mulți

⁵⁰ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 784—785.

⁵¹ Arh. Comisiei, III, 569—571.

⁵² *Ibidem*, III, 572.

⁵³ „...haben Se Majestät allergnädigst zu entschliessen geruhet dass die Ausschliessung des gedachten Brukenthals von dieser Untersuchung recht geschehen seye, und im Fall Graf Jankovics solche wegen seiner Gesundheit nicht fortsetzen könnte, solche General Papilla zu endigen hätte“, Cancelaria aulică către Guvern, 21 febr. 1785. Citat de Densusianu, *op. cit.*, p. 432.

țărani. Pentru Horea și Cloșca din Bucium Petruț Giurca, Onu Costinaș, Toma Bugnaru, cei care au avut un rol la prinderea lui în Bucium, din Mușca Vasile Macavei, Ion Oprea, Toma Petruța, Ursu Ignat judele, Dumitru Man, Chifor Bota, Iosif Talac, Onuț Man, Nicolae Petruța, din Lupșa Ion Macaieț, Popa Petru Iancu, din Mogoș Ion și Gavrilă Sulare, Vasile Drăgan, din Vidra Popa Nicolae Goia, din Abrud Simeon Șuluț, Ștefan Bită (sau Beta). Au mai fost ascultați și confrunțați cu Horea soldatul Alexandru Bota din regimentul Orosz, nobilul Alexandru Chendi (Kendi) din Cîmpeni. Pentru Crișan au fost reținuți trei : Marcu Giurgiu, Adam Giurgiu și Mihai Turcin toți trei din Crișciur. Au fost reținuți evident ca martori ai acuzării. Unii sînt din cei loviți de răscoală, alții din părtașii răscoalei care sperau ca mărturisind să se mai poată salva. Eșențialul mărturiilor lor în genere îl cunoaștem, a fost utilizat în cursul expunerii faptelor și vom vedea în ce măsură au putut servi în procesul căpitanilor.

Reținem ca avînd un interes deosebit mărturia nobilului român Alexandru Chendi, care a stat în decembrie o săptămînă la Horea servindu-i de scrib.

MĂRTURIA LUI ALEXANDRU CHENDI

Interogat mai întîi de vicecolonelul Kray în Abrud, la 5 ianuarie, și-a dictat mărturisirile în 26 de puncte. După spusele sale, Horea i-a trimis două scrisori scrise românește, întîia mai cuvîntoasă, a doua amenințătoare, pe răspundere, să vină la el. Au venit după el doi oameni, Vasilie Giurgiu și cu unul Ion Nicola a lui Todor cu care s-a dus la casa lui Petru Nicola (fratele lui Horea) în Arada, unde era găzduit Horea. A stat apoi și la Popa Sintion. De toate a stat șase zile. Prima scrisoare a scris-o vicejudeului nobililor Zambo, să îngăduie pe supușii fiscali care vin să cumpere bucate. (E vorba de Daniel Zambo vicejudele nobililor cercului Huedin). O altă scrisoare a scris-o vicejudeului nobililor din Cîmpeni (Gheorghe Bisztraî cel tînăr) despre o nouă tulburare a rebelilor, să intervină la Oficiul suprem împărătesc (minier) pentru remediere. Fiind vorba de a scrie comisiei din Sebeș, ceea ce va fi recomandat și Schultz la Cîmpeni, după ce nu i-a putut amăgi să remerge acolo în persoană, Horea a refuzat zicînd că în zadar ar scrie acolo, căci nici de acolo nu va veni altă rezoluție decît a venit pînă acum de la Guvern. Socotește apoi necesară examinarea atentă a cărții tipărite, de la Cîrstea Nicola din Arada, carte care pe frontispiciu are imprimat vulturul cu două capete, la dreapta text grecesc, la stînga nu știe în ce limbă, în care ei bănuiesc a fi felurite privilegii și ușurări acordate lor. E vorba, evident, de privilegiul acordat de împăratul Iosif negustorilor greci din Viena de a putea celebra slujba în biserica Sf. Gheorghe din Steyerhof, imprimatul care se găsește printre hîrțile lui Horea și care a putut juca, și a jucat desigur, un rol mistificator în răscoală.

Dar Chendi ne dă și multe alte informații, și asupra lui Horea, și asupra răscoalei în genere. Vorbeau — spune el — ca îndată ce li se dă

prilejul vor continua răscoala în toate părțile. A auzit din gura lui Horea însuși, ca și de la alții, că le pare rău că au început răscoala în timp de iarnă. Horea, cu căpitanii săi, se lăuda că principatul Transilvaniei i s-ar fi supus lui de la Beiuș pînă la Turda într-atîta că dacă ar porunci nu numai românii ci și supușii unguri s-ar ridica numaidecît împotriva domnilor și nobililor ⁵⁴.

Țăranii care se leagă de promisiunile lui Horea, și acum spun că Horea nu de altceva a fost prins, decît ca să se înmormînteze dreptatea și milostivirea împăratului arătată lor.

El ne relatează și despre a doua năvală în Cîmpeni. De la el aflăm și despre cererea de ajutor a lui Crișan și a oamenilor lui, precum și despre a celor din Mogoș și Rimeț. El ne spune cum a refuzat Horea amnistia, despre care am avut prilejul să vorbim.

Zicea Horea că el n-ar fi spus niciodată că țăranii să omoare pe nobili și pe unguri. Dar aceasta e minciună sfruntată — zice Chendi — probînd contrarul tocmai cu insistența crișenilor de a le da scrisorile împărătești cu care i-a dus la atîtea crime, cu faptele lui Crișan, care striga ca pe toți cei de altă religie fie să-i boteze din nou fie să-i omoare, avînd unicul și cel dintîi al lor scop să scoată pe unguri din acest mare principat al Transilvaniei și să-l stăpîneasă ⁵⁵.

Mai știe, ceea ce știu și alții, că scrisorile sale, sau cum le zicea rezoluțiile de la Viena, obișnuia să le țină la Cristea Nicola, ruda sa de sînge. De asemenea că Horea și Cloșca nicicînd n-au dormit în aceeași casă cu ei, ci isprăvind cina își luau puștile și plecau în altă parte, și dimineața apăreau iar. Ba mai spune că după invadarea Abrudului, Roșiei și Cîmpenilor a văzut multe și felurite arme la oamenii din Albac care vegheau în jurul lui Horea ziua-noaptea ⁵⁶.

Ascultat din nou, de Comisie, la Alba Iulia, în 28 ianuarie, își recunoaște declarația dinainte. Întrebat fiind de ce, cînd și unde a fost la Horea, face aceeași afirmație că a primit de la el succesiv două scrisori, una de conveniență, cealaltă amenințătoare. El nu s-a dus nici după a doua decît după ce s-a sfătuit cu alții, care l-au îndemnat să meargă. Așa s-a dus la 10 noiembrie (!) ⁵⁷. Arătîndu-i-se cele două scrisori, le-a recunoscut. I s-a făcut însă observația că nici una din ele nu e amenințătoare, atunci de ce s-a mai dus? Judele nobililor din Cîmpeni, Gheorghe Biztraia i-a zis să meargă, să afle ce vrea. Întrebat fiind cine mai era la Horea, numește pe mulți dar nu și pe Cloșca și Crișan. Numai cînd a fost întrebat special de ei a răspuns că și ei au fost. La Horea a stat șapte zile și a trebuit să-i scrie scrisoarea către judele

⁵⁴ „Laudabat se Hora et ejus Capitanei principatum Transilvaniae usque Beyenes et Tordam usque sibi subiectum esse, ita ut si jusserit non tantum Vallachi, sed etiam Hungari subditi, sicut et de facto contra Dominos et Nobiles insurgent“.

⁵⁵ „...unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transilvaniae eliminarent, et ipsi dominarentur“.

⁵⁶ Arh. Comisiei, 469—472.

⁵⁷ Desigur greșeală, în loc de decembrie. Toate cele relatate de Chendi corespund cu luna decembrie.

nobililor din Zam să-i lase oamenii să meargă spre Huedin pentru a cumpăra bucate. O alta a fost răspunsul dat locotenentului din Abrud care s-a semnat Petru Lup⁵⁸. Scrisoarea o prezintă însă sensibil altfel decât cea pe care o cunoaștem. Locotenentul i-ar fi promis că dacă liniștește oamenii îl va servi la comisia din Sebeș, și ar fi chiar dispus să-l însoțească la Viena. Iar Horea i-ar fi răspuns că nu are nevoie de osteneala lui pentru a-l însoți la Viena, el cunoaște doar drumul prea bine; cît privește liniștea, ea nu poate fi restabilită pînă ce nu vor fi puși în libertate cei închiși în Galda. (Locotenentul i-a scris deci două scrisori și aici aflăm despre prima). Nu mai știe în a doua sau în cu totul altă scrisoare i-a scris locotenentului să fie aduși înapoi juzii sătești în satele lor să dea socoteală, care apoi dacă nu-și pot justifica socotelile, să fie reținuți pentru a pune la loc banii lipsă. A patra scrisoare a scris-o judeului nobililor Gheorghe Bisztrai cel tînăr despre adunarea din nou a oamenilor, în număr de vreo 600, care Horea se teme să nu se dedea mai mult, să scrie deci la Zlatna pentru eliberarea celor închiși și publicarea celor rînduite de împărat. Altele n-a mai scris, decât a făcut în patru exemplare copii după rezoluțiile sale. De la Horea în schimb n-a auzit ca el să fi primit în acest rîstimp de șapte zile altă scrisoare decât cea de la locotenentul Petru Lup⁵⁹.

INTEROGATORIUL LUI CLOȘCA

Interogatoriul căpitanilor începu abia la 26 ianuarie.

Dar tocmai de la ei, de la care aștepta mai mult, avea Comisia să afle mai puțin. Horea și Cloșca nu făcură decât ceea ce făcuseră înainte sute de țărani: beneficiind de același *benignum examen*, se menținură într-o completă sau aproape completă negație, împotriva tuturor mărturiilor și tuturor evidențelor. Vădit se înțeleseseră dinainte în această privință. Documentare sînt mai mult întrebările. Doar Crișan începu să facă mărturisiri, dar interogatoriul lui se curmă brusc, abia după două ascultări.

Interogatoriul începu cu Cloșca, care a trebuit să răspundă în 7 zile la 134 de întrebări. Fu ascultat în 26 și 27 ianuarie, în 3, 4, 21, 22, 24 februarie. Nu mărturisi decât din antecedentele răscoalei, despre călătoriile la Viena, demersurile lor la autorități, care sînt prețioase mărturii indirecte asupra cauzelor răscoalei, intențiile de a merge din nou la Viena, și-apoi despre prinderea lui și a lui Horea. Despre răscoală, despre începuturile ei, desfășurarea ei, rolul său în ea aproape nimic. N-a început, n-a luat parte la ea, nu știe de ea și de rostul ei. N-a fost căpitan și n-a numit căpitani, n-a publicat nimic țaranilor. A fost în unele locuri, dar luat cu sila de mulțime. Zadarnic se aduc martori, zadarnic e confruntat cu ei, zadarnic i se citează poruncile date de el, neagă consecvent toate faptele de care e acuzat. Pe martori sau nu-i cunoaște, sau ei nu spun nimic adevărat. A stat cu Horea în Rîu Mare,

⁵⁸ Scrisoarea e datată Rîu Mare, 8 dec., deci Chendi se găsea la Horea în dec., și înainte de 10.

⁵⁹ Arh. Comisiei, V, 89—93.

pe Crișan însă nu l-a văzut de doi ani. Aceeași negație completă și în ultima zi : el a spus adevărul și se știe cu totul nevinovat. Cei care l-au acuzat și au jurat împotriva lui să dea socoteală în fața lui Dumnezeu.

Iată interogatoriul său mai în amănunte.

Se numește Oargă (Varga în text) sau Cloșca, e supus cameral din Cărpiniș, în vîrstă de 30 de ani. A fost prins împreună cu Horea, în pădurea satului Rîu Mare de patru gornici domnești pe care-i cunoaște, dar nu le știe numele. Aceștia i-au găsit șezînd lingă un foc și le-au zis : Voi trebuie să mergeți cu noi la Zlatna, așa s-a poruncit. Noi, ce-i drept, am vrut să mergem la Viena — au răspuns ei doi — dar așa mergem cu voi la Zlatna. Au fost apoi legați de cei patru gornici și duși în casa unui gornic, unde au fost preluați de soldați, duși de aceștia la Zlatna și apoi numaidecît aici la închisoare.

Arme au avut la ei, și el și Horea cîte o pușcă, de teama lupilor. Dar și mai mult pentru că amîndoi sînt urmăriți de doi ani ca să fie spînzurați. Pistoale însă nu aveau, nici Horea nici el. Arătîndu-i-se atunci cele două pistoale găsite la el la arestare, nu le recunoaște. El în viața lui n-a avut aceste pistoale și nici altele.

Cine-i urmărea ca să-i spînzure și pentru ce ? — Juzii sătești și gornicii, pentru că amîndoi au fost la Viena. Încă chiar acești juzi și gornici le-au zis să se păzească de dregători, să nu-i prindă. — Cum vine că juzii și gornicii i-au urmărit și totuși i-au prevenit ? — Încă înainte ca juzii și gornicii să-i fi urmărit le-au zis : Noi știm că voi sinteți nevinovați, dar păziți-vă, căci am primit poruncă să vă prindem.

Ce-au făcut el și Horea la Viena ? Au înaintat împăratului o plîngere. La Viena au fost de trei ori. Întîia dată el, Horea, Toader (probabil Todea) Dumitru zis și Buta și Gavrilă, al cărui celalalt nume nu-l știe, aceștia doi din Rîu Mare. A doua oară el, Horea, Cristea Nicola și un alt Gavrilă, numele lui de familie crede că-i Onu, cei doi din urmă iarăși din Rîu Mare. A treia și cea din urmă oară el, Horea, Simion vărul lui Toader Dumitru din Rîu Mare și preotul Popa Dumitru din Certeje care e închis la Zlatna. Horea s-a dus și a patra oară la Viena, în postul Crăciunului din 1783 și s-a întors tîrziu după Paștile din 1784. Cine a fost cu Horea cea din urmă oară nu știe. Răspunsurile pe care le-au primit de acolo au fost poruncă la Guvern să cerceteze lucrul lor și să li se facă dreptate.

Ce rezoluție a adus Horea de data din urmă de la Viena ? El, Cloșca, cu mai mulți oameni au plecat cu rezoluția în postul Sînpetrului la Sibiu, unde Guvernul le-a spus că închișiilor lor în această treabă vor fi liberați, ei să meargă liniștiți acasă, plîngerile lor vor fi cercetate și rezolvate după dreptate.

Dar dacă au primit acest răspuns dătător de nădejde, de ce n-au așteptat liniștiți rezultatul ? La aceasta Cloșca enumeră multele și zadarnicele dumuri și demersuri făcute deci pentru rezultat la guvernator la Sibiu, la comitele suprem în Galda, de unde au primit răspunsul care le-a luat orice nădejde de a mai ajunge la un capăt al plîngerilor lor.

Cînd au primit acest din urmă răspuns s-au dus la Alba Iulia, la comisarul de război și i-au arătat rezoluțiile lor. El le-a citit și le-a spus să meargă numai acasă și să stea liniștiți, împăratul va veni negreșit în

tară și atunci vor putea vorbi chiar cu maiestatea sa. Au plecat acasă și au înștiințat satele Cîmpeni, Cărpiniș și Rîu Mare de tot ceea ce au făcut și au isprăvit.

Dacă comisarul i-a îndemnat să stea liniștiți acasă, de ce n-au rămas liniștiți ? Ei au rămas, au venit însă alți oameni la ei, aceștia au fost neliniștiți, aceștia trebuie să răspundă despre aceasta. Cine erau acești oameni neliniștiți el nu-i cunoaște, pentru că n-a fost la târgul din Cîmpeni, a fost acasă în Cărpiniș.

La adunarea din Mesteacăn n-a fost. El trebuie să răspundă, căci doar el a început răscoala ? El n-a început-o. N-a luat deloc parte la răscoală. La jafuri a fost numai la Baia de Arieș și la Cricău, dar și acolo a fost dus cu sila ; și nici n-a luat parte la ele, cînd a ajuns acolo erau sfîrșite.

Cine l-au luat cu sila ? O mulțime de oameni au trecut pe la casa sa, care e lingă uliță, au zis că aici stă omul care a fost de multe ori la împăratul ; i-au poruncit să meargă cu ei, deși el a cerut să-l lase, nu l-au lăsat. A cunoscut pe mulți din ei, dar nu acești cunoscuți l-au obligat să meargă, ci alții, străini.

N-a fost căpitan în răscoală, n-a amenințat pe oameni cu tragerea în țepă și cu foc, cei care spun aceasta să dea socoteală în fața lui Dumnezeu. N-a fost la Curechiu și nici măcar nu știe unde este acest sat. N-a fost la Cîmpeni, Abrud, Roșia, Bucium, a trecut numai prin Mușca atunci cînd au mers prin Baia de Arieș și Lupșa spre Cricău. N-a primit nici n-a scris scrisori. El n-a avut armă, a văzut însă la mulți puști, ceilalți aveau securi, furci de fier, lănci n-au avut nici unul. De unde au primit puști și muniție nu știe.

Cu ce scop au început oamenii răscoala ? Nu știe nimic despre asta. De ce-și făceau oamenii lănci ? — Nu știe nimic nici despre asta.

Cu Horea s-a întîlnit mai pe urmă în ziua de Sf. Dumitru (st. v.) în Rîu Mare, în casa lui Petru Nicola, de unde a fost trimis în satul său Cărpiniș, ca să meargă apoi împreună la Viena și de atunci pînă la prinderea lor nu s-a mai despărțit de Horea, au fost tot timpul împreună în Rîu Mare. În acest timp ei au așteptat mereu ca satele să se adune și să-și spună părerea asupra plîngerilor ce urmau să le ducă la Viena. I-au cerut juedului nobililor din Cîmpeni să le scrie, dar n-a vrut. După aceea lui Alexandru Chendi. Acesta le-a scris și le-a luat scrisoarea ca să o copieze și în acest timp au fost prinși.

Răsculaților ei nu le-au publicat nimic. Au primit o scrisoare, nu știe cine a scris-o, pe care le-a citit-o preotul Petru Nicolescu ; în ea era scris că împăratul iartă pe tulburători, celor care îi vor prinde însă pe ei doi li se vor da 30 (!) de florini. Dar satul a zis că pe acești doi oameni nu-i dau, căci vreau să-i trimită la Viena. Și de ce scria în scrisori să fie prinși ? — Ca să nu poată merge la Viena.

Interogatoriul continuă a doua zi, 27 ianuarie.

Ce-ar fi voit să caute acum ei doi la Viena ?

— Împlinirea dreptății hotărîte de înălțatul împărat și să-i arate acolo ce nenorocire i-a lovit prin această răscoală.

Banii pentru călătoriile trecute i-au primit de la sate, cu deosebire de la Bucium, Abrud cu Abrud-Sat și Cărpiniș, acestea trei i-au dat pentru fiecare călătorie 20 de florini. Pentru Abrud trebuie să spună că banii nu i-a primit de la oraș, ci de la supușii locuitori acolo. Cît au primit ceilalți de la satele lor, nu știe. La Viena au mers totdeauna pe jos, patru săptămîni dus, patru întors, iar la Viena stăteau patru și mai multe săptămîni. Cererile de două ori le-au fost făcute în Abrud de Samu Martzy, a treia oară la Viena, de agentul Enyedi. Pentru nici una n-au plătit nimic. La acest agent i-a îndrumat chiar împăratul. Agentul le-a făcut copii după cele două privilegii ale lor, a mers împreună cu ei la împăratul și a predat copiile celor două privilegii, iar originalele le-au fost date înapoi cu o rezoluție.

Deoarece împăratul le-a primit privilegiile și plîngerile și le-a dat și o rezoluție, de ce au început această răscoală? — Doamne păzește, el n-a început așa ceva, Dumnezeu să tragă la răspundere pe acela care este vinovat de această nenorocire!

Dacă în răstimpul de la Sf. Dumitru pînă la prinderea lor n-a fost la el și la Horea și un al treilea, Giurgiu Crișan?

La această întrebare Cloșca s-a schimbat tare la față, se poticnește și nu poate vorbi. În cele din urmă răspunde că el cunoaște pe unul Crișan Giurgiu din satul său, pe acesta însă el nu l-a mai văzut de doi ani.

Ca primul căpitan al lui Horea ce alți conducători a numit și jurat? Cloșca și la aceasta se schimbă la față și se poticnește la vorbă, dar spune în cele din urmă că n-a fost căpitanul lui Horea și așa nici n-a pus conducători sub el. Dacă n-a fost ajutorul lui Horea, atunci de ce s-a ascuns cu el în munți? — I-au trimis satele să se ascundă, ca să nu fie prinși pentru drumurile lor la Viena.

Dacă cunoaște un locotenent colonel care a vorbit cu dînsul? — Îl cunoaște pe cel care stă în Teiuș, cu acesta a vorbit pe dealul de la Cricău. Acesta le-a spus lui și celorlalți oameni adunați acolo să meargă acasă. Dar el n-a fost nici atunci conducător, ci oamenii l-au împins înainte pe el și pe alți doi, ei fiind cei care au vorbit mai întîi cu locotenent colonelul.

A răspuns mereu că n-a fost cu răsculații și totuși a vorbit cu locotenent colonelul pe dealul de la Cricău în fruntea lor? — Numai atunci și de atunci nicicînd n-a mai fost împreună cu ei. Cum a ajuns atunci între ei? A spus că a fost luat cu sila. De acolo el și mulți alții au plecat acasă, el prin Mogoș.

Dacă printre răsculați n-a văzut în afară de oameni din țară și străini? — N-a văzut alți oameni decît români. Dacă n-a fost cu ei și în afara țării? — Nicăieri decît în satele pe care le-a numit.

Negațiile se țin lanț: N-a jefuit, n-a ars, n-a omorît nicăieri. Nu știe nimic de ce au fost urmăriți nobilii și dregătorii în așa chip. Nici un om nu-i va putea spune că a fost părtaș la omorîrea vreunui soldat împărătesc sau că numai ar ști ceva despre aceasta. Nu numai că n-a jefuit, dar nici n-a văzut jefuindu-se vreunde; unde a fost dus cu sila jafurile erau totdeauna isprăvite cînd ajungeau ei acolo. Nu știe despre prinderea lui Horea la Bucium și nici despre eliberarea lui. Cum, doar

însuși a spus că nu s-a despărțit de Horea din ziua de Sf. Dumitru ? — El nu știe să fi fost prins Horea în acest timp.

După înțelegerea avută cât de departe urma să se întindă răscoala și când urma să fie sfârșită ? — Nu știe nimic despre o astfel de înțelegere. Ce porunci a primit pentru a le împlini la Galdă ? — N-a primit nici unele. Dacă nu l-a trimis Horea pe el și pe Crișan Giurgiu la Abrud ? — Nu, și repetă încă o dată că nu l-a văzut pe Crișan Giurgiu de doi ani.

Citindu-i-se depozițiile lui Ursu Uibaru împotriva lui, neagă totul. Singurul lucru pe care-l recunoaște e că la convorbirea dintre vicecolonelul Schultz și răsculați nu departe de Cricău, răsculații au hotărât că el Cloșca și Horea, după pacea de opt zile să meargă la Viena. Mai adaugă că vicecolonelul încă înainte de cele opt zile s-a întors, satele însă n-au mai îngăduit să vorbească cu el. Dacă la această convorbire cu vicecolonelul a fost și Horea de față ? — Nu. Dacă Horea nu era de față în locurile unde spune el că a fost dus cu puterea ? — N-a fost nicăieri și nu știe unde a fost în acest timp. Dacă vicecolonelul n-a cerut ca răsculații să-i dea pe capii răscoalei și pentru ce s-a ascuns el cu ceilalți doi ? — La aceasta Cloșca din nou se împiedică în vorbă și nu poate spune altceva decît că el a spus pînă acum tot ce știe.

Cum s-a încumetat să înșele poporul că răscoala se face din porunca împăratului ? — Astfel de vorbe n-a spus în viața lui. Ce fel de scrisori a aruncat Horea în foc cînd au fost prinși ei doi de gornici ? — El n-a văzut nimic.

Confruntat cu cei patru oameni din Mușca, care l-au văzut în timpul răscoalei în calitate de căpitan e adus mai întîi judele domnesc din Mușca, Ursu Ignat. Acestuia i se citi mai întîi depoziția proprie din 24 ianuarie. Întrebat fiind dacă-l cunoaște, Cloșca șovăie, devine palid, respiră greu și spune în cele din urmă că da, căci casa lui e aproape de hotarul Cărpinișului. Dar nimic nu-i adevărat din tot ce spune. Nu i-a prădat casa nici lui, nici lui Dumitru Man din Mușca, nici n-a dat poruncă de pradă, el a spus doar că a fost luat cu puterea de răsculați. Dacă n-a stat călare cu pușcă și sabie în fața casei acestui om ? Dacă n-a poruncit ca fiul lui să fie omorît ? — Nu, nu. Dacă n-a luat din casa lui scrisori domnești și scoțînd una din ele a arătat-o poporului zicînd că în aceasta stă ceea ce vor avea de plată pe viitor ? — Nu știe nici despre aceasta nimic.

N-a tras cu pușca în semn de plecare. N-a suflat din corn pentru a chema poporul. N-a căutat pe dregătorii domeniali Gabriel Csernyanszki și Alexandru Aron să-i omoare.

Confruntat cu Dumitru Man, răspunde că îl cunoaște bine și e adevărat ceea ce spune, un singur lucru nu, că ar fi fost în casa lui. Mai multe întrebări de amănunt, la care răspunde consecvent negativ.

Chemat Chifor Bota din Mușca, îl cunoaște și pe acesta, dar neagă faptele relatate de el.

Continuînd interogatoriul în 3 februarie, e confruntat cu preotul Petru Iancu din Lupșa. Negație completă. Nu-l cunoaște. Nu știe cine i-a poruncit să ia cu sine cuminecătura, el n-a poruncit asemenea lucru.

Nu i-a spus că Popa Avram din Cărpiniș a fost omorît pentru că n-a vrut să urmeze pe răsculați. Nu știe cine a omorît pe Popa Avram și nici dacă a fost omorît. Nu e adevărat că din porunca sa preotul Petru Iancu a fost dus sub pază la Cricău. El n-a spus răsculaților că are să-l conducă la Alba Iulia după porunca împăratului pentru a primi arme și ca pe viitor să nu slujească pe nimeni altul sub nici o formă afară de maieslatea sa, ca poporul să-l urmeze mai în voie; nu știe nimic despre aceasta. El n-a condus poporul pe un delușor în afară de sat și nu le-a strigat ca din porunca împăratului să-l asculte și să-l urmeze pe el, căci el și cu Horea de șapte ani se trudesă să-i facă soldați și acum în traista lui este această poruncă preainaltă. N-a strigat în Mogoș că cei ce nu-l vor urma vor fi trași în țepă și casele lor vor fi arse, că el va porunci ca soția și copiii celui care nu ascultă să fie incuiați în case înainte de a li se pune foc. El n-a pus să jure nici pe acest preot, nici pe alții. Preotul insistă, își repetă mereu afirmațiile, redă și formula jurămîntului, dar zadarnic, răspunsul lui Cloșca e același: el n-a făcut nimic în Lupșa. Nici nu s-ar fi dus niciodată acolo, dacă locuitorii din Lupșa cu Popa Gavrilă nu l-ar fi oprit cu sila nu departe de Mușca și nu l-ar fi dus în Lupșa.

Confruntat cu Ștefan Bota (sau Beta ?) din Abrud, răspunde că îl cunoaște, îl cheamă Ștefan și e slujbaș cameral. Acesta își confirmă declarația din fața comitatului și mai adaugă și că Cloșca i-a spus că în sfîrșit, după șapte ani și multe osteneli a primit porunca de la împăratul și de la marele căpitan să omoare pe toți ungurii dacă nu trec la legea veche, pentru că au ascuns rezoluțiile preainalte dinaintea poporului. Să spună cine e marele căpitan, despre a cărui poruncă a vorbit pe lângă cea a împăratului? — Despre asemenea om el n-a pomenit niciodată. Dacă se prăda în timpul cînd vorbea cu slujbașul? — Cînd a ajuns el în Abrud prada se isprăvisă. Iar de la Abrud s-a dus acasă în Cărpiniș. La Abrud s-a dus numai să vadă dacă se prădă, dar el n-a prădat, nici n-a dat vreo poruncă pentru aceasta.

Confruntat cu Simion Șuluț, om liber din Abrud, rezultatul e același: negație completă.

În 4 februarie a fost confruntat cu nobilul Alexandru Chendi. Pe acesta Cloșca îl cunoaște din Cîmpeni și din Rîu Mare, unde a fost chemat de sat să transcrie rezoluțiile primite de la Viena. A stat acolo trei-patru zile în casa lui Petru Nicola. Nobilul spune că a fost acolo opt zile. În legătură cu declarațiile lui Chendi e întreat ce puneau la cale cu Horea cînd plecau noaptea împreună și unde mergeau? — El a fost totdeauna acolo, fiindcă rezoluțiile erau la Horea. Noaptea s-a dus să doarmă la Dumitru Nicola sau la Cîrstea Nicola, Horea însă n-a fost noaptea totdeauna cu el. Neagă ce afirmă Chendi, că ar fi fost la a doua prădare a Cîmpenilor și că a primit mulți bani jefuiți acolo. Aceasta și după ce Chendi spune că banii i-au fost dați lui Cloșca în mină în Roșia în văzul și a lui Moise Hudre din Cîmpeni. În zadar i se spune că Horea a fost în Cîmpeni și el, Cloșca, a declarat că de la Sf. Dumitru pînă la arestare n-a plecat de lângă Horea. El n-a fost la prada din Cîmpeni, a rămas în Rîu Mare.

De-acum n-a mai fost ascultat pînă la 21 februarie. În 21 e confruntat cu un nou martor, cu preotul Popa Nicula. Cloșca însă declară că nu-l cunoaște. Preotul afirmă că după prădarea Abrudului, Cloșca în tovărășia lui Horea au venit în casa lui Crăciun Resiga din Vidra. Fiind tare pornit împotriva preotului Dumitru, l-a întrebat pe acesta cu glas răstit de ce oprește poporul să asculte poruncile sale, cînd el și cu Horea au poruncă preainaltă pentru a face ceea ce fac. — El nu cunoaște pe acest martor și nu știe nimic din toate acestea. Preotul martor mai spune că soția Popii Dumitru i-a dat lui, martorului, fiind Cloșca de față, un florin să i-l dea să nu mai înverșuneze poporul împotriva soțului ei, florin pe care martorul l-a pus în adevăr în mină lui Cloșca. — Nu știe nimic nici despre aceasta. Preotul mai adaugă și că dînd florinul lui Cloșca, acesta l-a asigurat prin datul mîinii că nu va mai ațîța poporul. Preotul martor mai spune că Cloșca împreună cu Horea, în Vidra venind în casa lui Ursu Golda, au pretins de la Popa Dumitru 100 de florini, sub amenințarea că altfel îl vor duce în Albac. Ar fi și luat cei 100 de florini, dacă nu ar fi auzit de sosirea cîtorva soldați, cînd au fugit. — A fost în casa lui Ursu Golda, de cei 100 de florini însă nu știe nimic, iar de acolo s-au dus în Gura Negri. Oamenii care erau cu ei mulți erau înarmați cu săbii, cu puști, cu lănci, cu ce scop s-au înarmat? — Nu știe decît despre doi oameni cu lănci și aceștia nu știe nici de ce s-au înarmat nici de ce au venit acolo.

Un alt martor adus în fața lui, Ion Măcăieț din Lupșa, relatează și el despre amenințările lui Cloșca împotriva căroră nu-l vor urma. — El nu-l cunoaște. Dumnezeu să-i ajute martorului după cum spune adevărul, el Cloșca nu știe nimic despre așa ceva.

În 22 februarie e adus Ion Sulare din Mogoș. Nu-l cunoaște însă nici pe acesta. A venit în satul lor — declară sub jurămint Sulare — acolo a numit conducători și, în numele lui Horea, a dat poruncă să plece fiecare să omoare pe unguri, zicînd că acela care nu va veni cu ei, va fi tras în țepă în fața casei sale. — Tot ce spune acest om e neadevăr, el nu știe nimic despre toate astea.

Nu-l cunoaște nici pe următorul înfățișat, Vasile Drăgan din Mogoș, care și el a auzit cum a poruncit în satul Mogoș să stîrpească pe toți ungurii etc. — Cloșca nici despre aceasta nu știe nici un cuvînt.

I se pun acum lui Cloșca cîteva întrebări în legătură cu afirmațiile lui dinainte. A spus că din ziua de Sf. Dumitru pînă la prinderea lor a fost numai la Horea. Dar s-a dovedit că în afară de Rîu Mare a mai fost și în alte locuri și fără Horea, să spună deci peste tot unde a mai fost, ce-a făcut în cele cinci zile dinainte de Sf. Dumitru, să mărturisească fărădelegile sale, mai ales că a recunoscut însuși că în seara zilei de Sf. Dumitru se găsea în Abrud și a vorbit cu slujbașul Ștefan și cu Ion Șuluț. — Înainte de Sf. Dumitru a fost tot timpul acasă, numai opt zile după Sf. Dumitru (!) a venit la Horea, înainte de aceasta a fost dus de popor peste tot cu puterea — răspunde acum Cloșca.

Cum a putut să spună că n-a văzut de doi ani pe Crișan Giurgiu, cînd a fost doar în timpul răscoalei cu el la Cîmpeni, Mogoș și Cricău, și cu deosebire a fost împreună cu Crișan cînd acesta a tratat (!) cu vice-

colonelul Schultz. — Pînă cînd a dus acesta tratative cu vicecolonelul Schultz nu l-a văzut. (Aici se pare scribul n-a înțeles cine a dus tratativele : le-a dus Cloșca, nu Crișan !).

A spus că nu era primul căpitan al lui Horea. A numit doar în Mogoș căpitani pe Ion Mămăligă, Ion Bogdan, Chirilă Suciș alias Toader și Stan Trifa, le-a poruncit să omoare, să prade, să boteze pe unguri, să-i stîrpească și a publicat poporului că toate trebuie să se întîmple din porunca împăratului, sub amenințarea cu tragerea în țeapă, au văzut atunci doar toți că e căpitan. Cum poate tăgădui toate acestea ? — Toate aceste mărturii împotriva lui sînt neadevărate.

Cum a putut spune că nu a tratat cu vicecolonelul Schultz, cînd chiar Horea și Giurgiu Crișan o spun ? — Da, a vorbit cu locotenent colonelul Schultz, dar nu singur, ci împreună cu tot satul.

Să nu mai tăgăduiască cum că n-ar fi primit poruncă de la Horea să elibereze pe cei din închisoarea de la Galda și să-l maltrateze pe comitele suprem, din moment ce Crișan o spune. — Crișan o poate spune, el însă nu știe nimic despre așa ceva.

Ultima dată Cloșca e interogată în 24 februarie. După negarea sa consecventă i se pun acum de încheiere încă cinci întrebări (130—134).

E chemat aici pentru cea din urmă oară — i se spune acum — și deci va înțelege singur că e timpul suprem să judece mai bine decît pînă acum ce să spună și ce să facă. Dacă s-a gîndit bine la cele spuse, să mărturisească cinstit ce parte a avut în această răscoală și în toate violențele săvîrșite. — El a fost dus cu sila, nu știe nimic, nu are nici o parte în răscoală.

Prin îndărătnicia nerușinată arătată pînă acum a abuzat în chip de neiertat de mila preainaltă, milă pe care a trebuit să o recunoască în aceea că după prinderea sa n-a fost dat unei judecătoriai regulate, ci în urma poruncii preainalte unei comisii deosebite, de Curte, ca să nu aibă vreo șovăire în a dezvălui adevăratul motiv al pornirii, ducerea la îndeplinire și în cele din urmă scopul final al răscoalei atîțate în țară. — El are numai un suflet și un Dumnezeu, n-ar primi iertarea dacă ar vorbi împotriva științei lui ; însă el se știe cu totul nevinovat.

El va înțelege ușor că pentru pedepsirea unui răufăcător nu e nevoie de mărturisirea lui însuși, căci altcum rar ar putea fi făcut un învinuit să nu tăgăduiască mereu. Au fost aduși martori care au mărturisit împotriva lui și și-au întărit mărturiile prin jurămint, unii fiind puși să jure chiar în fața lui. Deci va fi judecat potrivit legii preainalte și după greutatea nelegiuirii sale ca un crunt tulburător al liniștii publice. Cum el nu poate aduce alte dovezi de drept împotriva celor ale martorilor ascultați, e cu neputință să nu se fi încredințat despre aceasta. Ce are de răspuns la acestea ? — El n-are de spus nimic împotriva nimănui, să dea socoteală în fața lui Dumnezeu.

După ce a fost dovedit pe deplin prin atîtea mărturii sub jurămint de atîtea fărădelegi, să spună dacă poate arăta ceva pentru dezvinovățirea sa ? — El încredințează pe sufletul său că e nevinovat.

Dacă rămîne la mărturia sa care i s-a arătat, dacă are ceva de schimbat ? — Ceea ce a spus e adevărat, el trebuie să rămînă pe lîngă aceasta.

După instrucția în acest fel făcută, în care acuzatul la toate întrebările care i s-au pus a persistat în a nega pînă la sfîrșit și întrucît împotriva lui s-au adus mărturiile necesare, interogatoriul s-a încheiat și semnat. Din cauza morții căpitanului Knaabe semnează în calitate de actuar Frid. Freiherr von Eckhard ⁶⁰.

Hotărît să meargă pe linia negației pînă la capăt, Cloșca se găsește mereu în situație dificilă. Faptele lui sînt prea multe și prea evidente ca să poată fi negate. Martorii vin cu afirmații categorice. Surprins mereu cu întrebări în legătură cu afirmațiile sau negațiile sale, de depozitiile martorilor aduși în fața lui pe care nu le putea prevedea, nevoit să răspundă prompt la acuzații, trebuie să calce adesea consemnul, cade adesea în contradicții, în apărări naive, e obligat la retractări, la recunoașteri parțiale. Trebuie să se refugieze mereu în aceeași negație frustă, elementară : n-am făcut, n-am fost, n-am văzut, n-am auzit. Reușește însă să nu facă destăinuiri în plus asupra începuturilor și desfășurării răscoalei, tocmai ceea ce ar fi interesat mai mult Comisia, să păstreze nepătată fidelitatea față de Horea, împotriva căruia nu mărturisește nici un cuvînt.

Nu-l implică nici pe Crișan, decît în tratativele cu Schultz, ceea ce e mai curînd o confuzie de redactare. Nu implică în genere pe nimeni, cei care s-au răscolat și l-au luat pe el cu sila erau oameni necunoscuți. Orice implicație i-ar fi probat amestecul în răscoală, și-ar fi avut replica agravantă.

INTEROGATORIUL LUI HOREA

Ascultarea lui Horea a început în 28 ianuarie și a continuat în 31 ianuarie, în 1, 4, 21, 22 și 24 februarie. Lui i s-au pus 118 întrebări, cu același rezultat negativ. Și mai negativ. Horea neagă și mai consecvent, reușește incomparabil mai bine decît Cloșca să rămînă credincios consemnului.

Intrînd în amănunte, și interogatoriul lui începe în același fel ca și al lui Cloșca, în genere cu aceleași întrebări : de ce a fost prins, cine l-a prins, dacă recunoaște armele și lucrurile care s-au găsit la el, de ce au început răscoala atît de repede și n-au așteptat rezolvarea cauzelor, ce s-a hotărît în adunarea de la Mesteacăn, dacă-l cunoaște pe Crișan, cum au început tulburările, ce rol a avut el în răscoală ?

Răspunsurile sînt și ele asemănătoare, negative, și mai negative pentru răscoala în sine, afirmative pentru antecedente. Neagă cu desăvîrșire ca și cei prinși din satul lui, presupunînd un consemn prealabil în acest sens.

Se numește Ursu Nicola zis Horea, e din Rîu Mare, cam de 54 de ani și e supus cameral. Nu știe motivul pentru care e la închisoare, știe însă că e urmărit de patru ani pentru că a fost la împăratul. A

⁶⁰ Originalul german al interogatoriului în Arhiva Comisiei. O traducere românească integrală la Ioan Fruma, *Horia, procesul și martiriul*, Sibiu, 1947, p. 141—168.

fost prins împreună cu Cloșca în pădurea satului Rîu Mare, pe un munte, anume la locul numit Ciușdie (*Csusdye*) de către șase (!) gornici domnești din Rîu Mare, anume de Nuțu Matieș, Ștefan Trif, Ion Matieș și fratele său Gheorghe, Simion Neag și fratele său, în sfîrșit de Gheorghe Nicola care însă nu e gornic, șezînd lingă foc, legați și el și Cloșca, el numai de o mină, Cloșca însă de amîndouă. De aici au fost duși de acești șapte oameni în casa lui Ion Matieș, acolo au fost dați pe mîna soldaților care i-au dus la Zlatna și de acolo la Alba Iulia. A avut la el o pușcă (flintă) mică și o secure, pușca numai așa fără nici un scop deosebit, securea pentru lemne și pentru foc, altceva n-a avut nimic la el.

I s-au arătat atunci o lance de fier și o traistă de piele care s-au găsit la el cînd au fost prinși. — Lancea n-a avut-o nicicînd — răs-punde el — traista însă este a sa. Dar n-a avut în ea cînd a fost prins pecetea, ceara de pecetluit, condeiul, creionul, scrisorile stricate, ceva pulbere și plumb (care au fost puse în fața lui una cîte una). A avut în traistă cîteva scrisori, anume rezoluții împărătești, care i-au fost luate de gornici la prinderea sa.

I-au pus apoi lui Horea în față cele șapte scripte. Le-a recunoscut ca fiind ale lui, dar a adăugat că la aceste copii au fost și originale, iar acelea trebuie să fie la Nuțu Matieș. Între cele șapte scripte se găsește o decizie dată din Viena la 13 aprilie 1784, în care se ordona ca deputații satelor care au fost la Viena să nu fie urmăriți pînă cînd nu se vor cerceta și rezolva definitiv chestiunile lor, dar deputații, întru-cît prezența lor la Viena nu e de nici un folos, să meargă acasă și să aștepte în liniște rezolvarea trebii lor.

De vreme ce au avut această rezoluție bună, de ce n-au așteptat liniștiți soluționarea lucrului? — De cinci ani se ostenește pentru împlinirea rezoluțiilor, a rămas mereu liniștit și n-a făcut nimic. De ce ei care au primit rezoluția din urmă de abia pe la Paști și au adus-o numai vara, nemaiținînd socoteală de nimic au început la atît de scurt timp răscoala? — Nu știe de nici o răscoală pe care ar fi stîrnit-o el.

Și-apoi negațiile se țin lanț :

La Mesteacăn în viața sa n-a fost. Nu știe nimic despre vreo adunare acolo și de ce s-a hotărît acolo. Pe Giurgiu Crișan nu-l cunoaște. Cum a început răscoala, nu știe. El n-a poruncit nimic în acest timp, nici în scris nici cu vorba, n-a vorbit cu nimeni altceva decît despre călătoria sa la Viena. N-a avut nici o înrîurire asupra răscoalei.

Dacă a fost în Mușca în timpul răscoalei? — Aici Horea se schimbă mult la față, șovăie, spune în sfîrșit : În timpul răscoalei nu, decît acum patru ani. Pe Toma Petruța din Mușca nu-l cunoaște, nu l-a făcut căpitan în timpul răscoalei.

Deoarece Horea neagă cu atîta îndărătnicie totul, s-a trecut la confruntarea lui cu cei patru oameni din Mușca, cei care în timpul răscoalei l-au văzut conducător principal al răsculaților.

Mai întîi a fost chemat Toma Petruța care, citindu-i-se depozițiile anterioare de la scaunul de judecată al orașului Abrud, de la comitat

și din fața Comisiei, le-a confirmat întru totul. Pus în fața lui însă, Horea nu-l cunoaște. Cum poate spune așa ceva cînd pe acest om l-a făcut în timpul răscoalei căpitan în Mușca? — Nu l-a făcut așa ceva. Dacă a adresat acestui căpitan poruncile, iar sătenilor amenințările și făgăduielile pe care le repetă aici Toma Petruța? — Nu știe nimic despre aceste porunci, amenințări și făgăduieli.

Cine era omul cu calpag roșu de soldat (*der Mann mit rothen Soldaten Kalpag*), cu două pistoale și cu o sabie lungă ungurească, care a fost de față la adunarea din Mușca? — Nu știe nimic de acest om, căci el n-a fost în Mușca. Nu l-a luat acest om pe Toma Petruța de mină și nu i-a spus: „E poruncă împărătească, de ce nu vrea să asculte?”. Nu știe nimic despre așa ceva.

Dacă n-a dormit în Mușca la Macavei? — Nu. Dacă trupa sa din Mușca n-a avut 6—7 puști, iar ceilalți bîte, furci și securi? — N-a fost nici singur nici cu vreo trupă în Mușca (15—16 oameni la altă întrebare (29) din care 3—4 cu puști). Dacă n-a avut chiar el pușcă? — Nu.

Confruntat cu Ursu Ignat și Dumitru Man din Mușca, nu-i cunoaște, neagă tot ce spun, persistă în aceea că n-a fost în Mușca în timpul răscoalei.

În 31 ianuarie e confruntat cu Vasile Macavei din Mușca. Dar nici pe acesta nu-l cunoaște, nu l-a văzut niciodată. N-a dormit în casa acestui om marți noaptea, spre ziua de Sf. Dumitru? — Nu. N-a spus cînd a intrat în casa acestui om că el este Horea? — Nu. N-a poruncit ca sătenii să se adune? — Nu. N-a spus poporului adunat că are poruncă împărătească să pună alți juzi și căpitani? — Nu. Nu l-a făcut după aceea pe Toma Petruța căpitan? — Nu. În casa acestuia în Mușca nu era îmbrăcat într-o manta albă de husar? — Nu.

Cine era omul cu calpag roșu de soldat etc. — e întrebat din nou? Același răspuns negativ: nu știe nimic despre acest om.

Dacă a fost în timpul răscoalei în Bucium? — Da. De unde și cînd a venit la Bucium? — A venit din satul său Rîu Mare, singur, luni după Sf. Dumitru st. v. A venit să ia de la buciumeni un privilegiu, care era al satului său Rîu Mare. Dacă a fost prins și legat în Bucium? — Da, a fost prins acolo, dar nu legat, a fost numai închis în casa lui Macavei Băișanu. Nu știe de cine și pentru ce a fost prins, nici de cine și pentru ce a fost eliberat.

În urma acestor negații sînt aduși în fața lui Horea Giurca Petruța și Onu Costinaș din Bucium. Dar nici pe aceștia nu-i prea cunoaște. Cum nu-i cunoaște, cînd doar a prădat casa lui Giurca Petruța cel tînăr, a lui Ion David și a lui Giurca Petruța cel bătrîn care l-au prins, iar pe a lui Onu Costinaș a cruțat-o pentru 50 de florini? — N-a prădat aceste case, n-a primit cei 50 de florini, nici măcar n-a trimis după acești 50 de florini. Dacă a fost prins singur sau cu alții? — Singur de tot. Cum poate spune așa ceva, cînd acești doi oameni îi pot spune în față că a fost prins împreună cu unul cu calpac roșu de soldat, cu pistoale și sabie și cu toți ai săi vreo 30 de oameni? — Nu știe de vreunul cu calpac roșu de soldat, cu pistoale și sabie, iar în casa în care a

fost închis el au fost mulți oameni, nu știe dacă erau arestați sau nu. De oameni de ai lui nu știe nimic, el a venit în Bucium numai singur. — Cum nu vrea să știe nimic despre omul cu calpac roșu de soldat, cu pistoale și sabie, când Onu Costinaș îi poate spune în față cum l-a trimis pe el, Onu, când l-a îmbiat cu 50 de florini la acest om, să-l întrebe pe acest căpitan dacă se mulțumește cu jumătate din cei 100 de florini ceruți ? — Nu știe nimic despre aceasta.

Dacă înainte de a veni în Bucium n-a fost în Roșia și ce porunci a dat acolo ? — Nu a fost în Roșia și deci n-a dat porunci acolo. — Cum poate spune aceasta, când acești doi oameni din fața lui l-au văzut cu ochii lor și au auzit din gura lui porunca : locuitorii din Bucium să vină în Roșia (cum s-au și dus aproape toți) să prade lucrurile ascunse în mine, să înfunde intrările minelor cu paie și să dea foc ca toți care s-au ascuns în ele să se înăbușe, căci el are împuternicire de la împăratul să stîrpească pe unguri ? — Nu știe nimic despre toate astea.

Ce porunci a dat în Bucium ? — Nici una. Ce a făcut în Bucium după eliberarea sa ? — Oamenii l-au luat cu ei și el n-a mai făcut nimic în Bucium. N-au venit din Zlatna husarii cu un ofițer și ce a vorbit cu ofițerul ? — Ofițerul cu husarii au venit în sat numai după prădare și a cerut să vorbească cu oamenii. Poporul adunat, în număr de vreo 800 l-a trimis pe el, Horea, să vorbească cu ofițerul. Acesta a spus să se liniștească și să nu mai prade, el vine cu această poruncă de la un general împărătesc. În urma poruncii el s-a dus acasă, iar poporul s-a împrăștiat și poate și-a văzut fiecare de drumul lui. — Cum poate spune aceasta când cei doi oameni îi pot spune în față că încă în aceeași seară a plecat cu tot poporul, afară de cei din Bucium care nici unul n-a mers cu el, peste munte spre Mușca ? — El a plecat singur peste Bistra ; nu s-a dus în acea noapte la Mușca.

El întrebat asupra a două puști. — Una a avut-o, de cealaltă nu știe. Cei vreo 800 de la Bucium erau înarmați unii cu puști, mulți însă cu securi, furci, bite.

Interogatoriul continuă la 1 februarie.

Dacă știe citi și scrie ? — Nu. Dacă în timpul răscoalei a trimis și primit scrisori, cine i le-a scris și cine i-a răspuns ? — Nici n-a trimis, nici n-a primit scrisori. N-a scris judeiului nobililor din Zam să lase oamenii spre Huedin să cumpere bucate ? — Această scrisoare n-a scris-o singur, ci întreg satul Rîu Mare a pus să o scrie nobilul Alexandru Chendi din Cîmpeni. Locotenentul Petru Lup din Abrud nu i-a scris, și el nu i-a răspuns. Nici altcuiva n-a mai scris. Judeiului nobililor Gheorghe Bisztray cel tânăr în Cîmpeni nu el i-a scris, ci întreg satul Rîu Mare ; cartea a scris-o tot Alexandru Chendi. În ea se spune că satul Tomnatic cu mai multe sate de pe Criș au scris la Rîu Mare că ungurii ar fi tare înverșunați împotriva lor și tare îi urmăresc, să le vină în ajutor. La ceea ce Rîu Mare a scris judeiului nobililor Bisztray să facă o mijlocire să scrie la Zlatna ca ungurii să înceteze cu cruntele asupra ale poporului.

Nu știe ziua când a venit Alexandru Chendi la el, dar în timpul când răscoala era în focul cel mai mare. La el a stat o săptămână. Altcîndva n-a mai fost.

E confruntat acum cu Alexandru Chendi. S-au citit declarațiile acestuia din 5 ianuarie făcute în fața vicecolonelului Kray, depoziția de la comitat din 26 și cea din fața Comisiei din 28 ianuarie⁶¹, pe care el le recunoaște, mai adăugînd doar că Horea și Cloșca nu rămîneau peste noapte niciodată în sat, ci plecau, unde, nu știe, și că primind vestea că ungurii din Abrud au venit noaptea în cercul Sohodol și au prins pe preotul din Arada, prieten al lui, Horea a îndemnat poporul să prade Cîmpenii (nu lipseau în declarațiile sale!).

Întrebat dacă-l cunoaște, Horea răspunde afirmativ, cunoaște și omul, și îl știe și după nume. N-a spus în fața lui că-i pare rău că a început răscoala așa de tirziu și într-un timp neprielnic? — El n-a spus aceste vorbe. Nu s-au lăudat el Horea cu căpeteniile sale în fața acestui nobil că într-atît au supus principatul Transilvaniei de la Beiuș pînă la Turda, că dacă el Horea ar da poruncă nu numai românii, dar și ungurii s-ar răscula împotriva nobililor și dregătorilor? — El n-a spus aceste vorbe și nici alții nu știe să le fi spus.

Din scrisorile mărturisite de nobil nu știe decît despre cele două către juzii nobililor, despre a treia sau și a patra către locotenentul Petru Lup nu știe nimic. Cele două către juzii nobililor nici ele n-au fost atît de amenințătoare pe cît le arată nobilul. Și nu el, ci întreg satul Rîu a poruncit nobilului să scrie celor doi juzi ai nobililor. De la locotenentul Petru Lup n-a primit nicicînd fîgăduiala de a-i sluji la comisia din Sebeș.

Cartea tipărită, care în frunte avea tipărit vulturul împărătesc cu două capete, era privilegiul împăratului pentru ridicarea unei biserici grecești, care i s-a dat în biserica din Viena cînd a fost mai pe urmă acolo și pe care l-a adus acasă.

Întrebat de venirea lui Crișan cu cîteva căpetenii la Albac pentru a cere ajutor, fiind strîmtorați tare de soldații împărătești, și de răs-punsul pe care l-a dat, neagă. Nimeni n-a venit la el pentru ajutor, au venit însă trei oameni străini de pe Criș care l-au căutat pentru copii de pe rezoluțiile împărătești.

Întrebat de declarația lui că nu are lipsă de mila împărătească, va liniști poporul dacă vor fi eliberați osîndiții închiși la Galda și la Zlatna, și va fi ușurat de contribuție, de taxe și „accrescenții“, căci împăratul a poruncit numai 1 florin și 20 creițari de cap⁶², răspunde că nu știe nimic de toate aceste cuvinte.

⁶¹ Am avut la îndemină numai pe cele din 5 și 28 ian.

⁶² „Hora zur Antwort gegeben habe; Ich brauche din königlichen Gnaden nicht; Er werde die Menschen zur Ruhe bringen, wenn die verurtheilte Gefangene von Galda und Zalakna befreyet und eine Erleichterung an Contribution, Taxen und anderen Accrescentien erfolget seyn würde, denn Seine Mayestät hätten nur 1 fl. 20 xr. per Kopf angeordnet, von denen übrigen Taxen und Accrescentien aber nichts zu wiessen Sich gegen Ihn Hora deutlich erkläret“. Interogatoriul lui Horea, întrebarea 72. V. mărturia lui Chendi din 5 ian. în limba latină.

Nu era păzit de mulți oameni înarmați cu puști frumoase în casa lui Petru Nicola din Albac? — Au venit mulți oameni pentru a auzi ce stă scris în documentele sale și aceștia și-au adus și puștile cu ei. Dacă în camera lui erau atîrnate mai multe de 30 din cele mai frumoase, în afară de cele ale oamenilor de pază, dacă au fost încărcate nobilul fiind de față și dacă s-a împărțit pulbere de plumb? — Au fost puști în cameră, dar nu știe ale cui erau.

N-a poruncit nobilului Alexandru Chendi să citească poporului adunat scrisorile și să le lămurească, și după citire și lămurire gazdele și oamenii cei mai buni au clătinat din cap, au dat să se înțeleagă că în ele nu scrie ceea ce așteptau ei și au plecat îndată, iar la el au rămas numai oameni de adunătură? — El a poruncit nobilului să citească și lămurească scrisorile, după aceea însă a plecat toată lumea, pentru că nimeni nu mai avea ce să mai caute.

Dacă lui Gheorghe Crișan și celorlalți oameni care au venit și i-au spus: Apoi Horea dacă ne-ai dus la această fărădelege, dă-ne acum scrisorile împărătești după care ai pornit lucrul, ca să ne putem apăra față de soldații împărătești, nu le-a răspuns că aceste scrisori nu vă folosesc la nimic, căci ele au fost date numai pentru domeniul Zlatnei? — El a vorbit cu oameni pe care nu-i cunoaște, aceia i-au cerut scrisorile, dar nu cu acele cuvinte, iar el le-a răspuns că nu le poate da scrisorile de la Viena, pentru că au fost date numai pentru domeniul Zlatnei.

Nu obișnuia să păstreze scrisorile sale sau mai bine zis rezoluțiile de la Viena la prietenul său Cirstea Nicola din Arada? — Da, pentru că acesta a fost de cinci sau șase ori la Sibiu cu ele.

Dacă el și căpitanul său cînd au primit vestea că în Ponor și Rîmeț au fost omoriți soldați n-au răspuns cu bucurie: Așa e bine, și noi vrem să luptăm cu ei? — Nu știe nimic despre toate astea.

È adevărat că el cu oamenii săi de frunte Avram Nariță, Todor Berindei și Ion Culdă, cînd le-a venit știrea că ungerii din Abrud au năvălit în Sohodol și au prins pe popa din Arada, care-i era prieten, au îndemnat poporul să prade tirgul Cîmpeni? Dacă la această pradare nu el, Horea, a făcut pe conducătorul principal? Dacă n-a dat cu acest prilej fiului sau soției lui Chendi un florin? — El a fost în acel timp în Cîmpeni, dar numai cu gîndul de a spune judei nobililor ca în locul juzilor fugiți să pună alții, dar atunci nu s-a prădat. Știe însă că i-a dat fiului lui Chendi un florin, cu care-i era dator tatălui său drept plată pentru scris.

Aci, pentru a-l convinge, nobilul îi spune în față lui Horea că atunci cînd a venit el Chendi din Cîmpeni, casele juzilor domnești și casa unuia din fiii lui Frățicu sau Petru Cristea din Rîu Mare care a tras cu pușca de două ori, fără să ia foc, asupra lui Horea, erau încă întregi, iar cînd s-a întors în Cîmpeni erau prădate și ruinate și că el Horea în timpul jafului a pus straje la casa lui (a lui Chendi). — Nu știe nimic de toate acestea.

De ce nu rămîneau noaptea în casa lui Petru Nicola, ci totdeauna pleca cu Cloșca luîndu-și puștile? — În toate nopțile s-a dus acasă

și Cloșca a dormit la el, nu din alt motiv, numai că acolo (la Petru Nicola) nu erau în casa lor.

Dacă a pus să fie prins judele domnesc din Cîmpeni Gheorghe Bobar și locuitorii Gheorghe Simion și Ispas Moldovan, precum și Ursu Bodea din Rîu Mare, dacă a primit de la Gheorghe Bobar trei sau patru florini și i-a trimis pe cei patru sub pază la Gura-Arăzii și i-a ținut acolo prinși citeva zile? — Nu știe nimic de toate acestea.

Dacă el, Horea, le-a mulțumit oamenilor din Rîu Mare că au făcut toate după voia lui și s-au ținut de poruncile sale și dacă l-au cinstit ca pe căpitanul lor oamenii din Baia de Arieș, Ponor, Rîmeț și Mogoș (în afară de cei înțelepți și de juzii domnești)? — Nici despre aceasta nu știe nimic.

Dacă n-a vrut să-l numească la Cîmpeni căpitan pe Dumitruț Palade (*Balagye*) și acesta n-a primit, iar după aceea a numit pe Todor Stoica? (*Szkoika*), care a primit, iar în Sohodol pe Todor Berindei, Avram Nariță și pe Ion Culda? — El n-a numit niciodată căpitani.

În 4 februarie Horea e confruntat cu Toma Bugnaru și Petru Jurca (*Surka*), cei care l-au prins la Bucium pe un deal nu departe de sat. Horea însă răspunde că nu-i cunoaște. Anchetatorul insistă: Acești oameni doar spun că l-au prins împreună cu alți locuitori din Bucium, să-și aducă aminte mai bine nu cumva îi cunoaște? — A fost prins, aceasta a spus-o mai înainte, de cine însă, nu știe.

I se citesc atunci și i se traduc în românește punct cu punct depozițiile celor doi, pe care aceștia le confirmă. Dar Horea neagă totul: De mai multe ori a spus că el nu știe cine l-a prins și cine l-a eliberat, el n-a vorbit cu ofițerul venit din Zlatna, ci a primit numai porunca de la el să spună oamenilor să se liniștească, să meargă la casele lor și să nu mai facă astfel de fărădelegi (înțelegind prădarea celor trei case din Bucium). El nu a luat parte la prada din Bucium, supușii din sat au făcut-o, ei au dus lucrurile prădate. Nu știe nimic de nici un om cu calpac roșu de husar și cu sabie care să fi fost căpitanul său. Nu-i nimic adevărat din vorbele care vor să i le pună lui în sarcină. Petru Jurca mărturisește în fața lui Horea și cum a fost legat în locul lui, cum scăpat de la moarte după multe rugăminți și eliberat a fost așezat între Horea și căpitanul său și a trebuit să jure că-l urmează oriunde, punînd mîna dreaptă pe sabia trasă puțin din teacă a căpitanului.

În 21 februarie, adus în fața lui Horea preotul Nicula Goia din Vidra, pe acesta îl cunoaște. Repetîndu-i-se însă afirmațiile despre venirea lui împreună cu Cloșca în Vidra și despre cei 100 de florini, ceruți de la preotul Dumitru, pe care preotul le-a susținut și în fața lui Cloșca, Horea neagă și el: Aceste vorbe le aude pentru înfrîna oară, nu știe nimic despre așa ceva.

Preotul mai adaugă că i-ar fi zis atunci lui Horea că cu ce i-ar ajuta popii Dumitru cei 100 de florini, cînd și așa îl vor omori cum au făcut din porunca lui și cu unchiul său (al lui Nicula Goia). Horea a răspuns însă că satul să adune cei 100 de florini și-apoi nu li se va întîmpla nimic. Dar Horea neagă întru totul și aceasta. Preotul îi po-

menește și de venirea soldaților, din calea cărora a fugit. Recunoaște că a fugit ca și ceilalți oameni, căci era vremea cînd toți se temeau.

În 22 februarie i s-au pus o serie lungă de întrebări, pornind de la negațiile sale sau afirmațiile martorilor, toate soldîndu-se cu noi negații.

A răspuns că n-a avut nici o înrîurire asupra răscoalei, cînd doar din toate mărturiile sub jurămint se vedește că însuși numea conducători, e chemat să spună adevărul? — El n-a numit nici un conducător. Se spune că a avut la sine o cruce de aur, ce fel de cruce și de unde a luat-o? — Nu știe nimic de vreo cruce de aur, el n-a avut nici o cruce la dînsul. Evident că a avut multe puști și muniție, de unde le avea? — Oamenii din Rîu Mare au avut, adevărat, puști, dar de unde să știe el cum le-au primit? De unde avea hrană o mulțime așa de mare de răsculați? — Nu știe, poate le-au dat satele.

Să mărturisească adevărul, în ceata răsculaților au fost și oameni străini? — Nu știe să fi fost oameni străini printre răsculați.

Nu știe nimic despre răscoala din comitatul Arad. Nu știe nimic nici despre prädarea casierilor împărătești, a clădirilor camerale și domnești. Nu știe nimic despre lucruri jefuite sau ascunse.

Cunoaște pe ofițerul care a venit la Cîmpeni, dar nu știe dacă acela era vicecolonelul Schultz. Chiar acela cu care a vorbit el și Cloșca la Cîmpeni este vicecolonelul Schultz. După declarația acestuia ei doi au ieșit din ceata de vreo 600 de țărani și au început tratative, dar n-au vrut să meargă la Sebeș să aducă în fața comisiei de acolo plîngerile satelor răscolate. Dacă n-a fost conducătorul răsculaților și nu s-a socotit vinovat de nici o fărâdelege, de ce a fost el purtătorul de cuvînt și de ce nu s-a dus la Sebeș? — Vicecolonelul a cerut cîte doi oameni, mai bătrîni, de sat să meargă la Sebeș, iar ei au vrut să copieze prin nobilul Chendi rezoluțiile pe care le avea la el ca pe acelea să le trimită cu deputați la comisie, căci el a fost ales pentru plecare la Viena. Dacă era cu conștiința curată, de ce s-a ascuns în mulțime în momentul cînd vicecolonelul a cerut predarea conducătorului? — Vicecolonelul a cerut, adevărat, predarea lui și a lui Cloșca, dar mulțimea de oameni n-a îngăduit aceasta, zicînd că ei doi i-au slujit foarte bine și sînt urmăriți de patru ani de zile.

Reieșind vădit din întreaga cercetare că a avut mereu mare trecere în fața poporului răscolat, cum a îngăduit să săvîrșească atîtea omoruri, arderi și jafuri? — Satele în care a fost el n-au făcut nimic rău, el nu știe nimic de fărâdelegi. Întrebat în legătură cu uciderea locotenentului Mesterházi, a stegarului din regimentul de Toscana și a soldaților din trupa lor, răspunde iarăși că n-a dat nici o poruncă pentru aceasta, el nu știe dacă au fost omoriți soldați și unde.

Este dovedit că a adus la cunoștința poporului că a primit poruncă de la înălțatul împărat ca ei românii să omoare pe unguri, să le prade casele și să le facă cenușă, cum poate răspunde de acest pas primejdios? — Nu știe nimic despre asta, el n-a spus nicicînd poporului așa ceva.

Să spună ce fel de scrisori a aruncat în foc atunci cînd a fost prins? — N-a avut alte scrisori decît cele care au fost găsite la dînsul, nu a aruncat deci nici unele în foc.

Dacă a avut vreo înțelegere și ce fel de înțelegere cu supușii din Țara Românească? — N-a avut nicicînd vreo înțelegere cu supușii din Țara Românească, nici măcar n-a cunoscut pe vreunul din această țară.

Ce voia să spună prin cuvintele sale către fruntașul Alexandru Bota din regimentul Orosz: „Să nu se grăbească să-l osîndească la moarte, el are scrisori în traista pe care i-au luat-o, cu acestea va dovedi că nu este vinovat cu nimic, căci dacă el va muri mulți vor lua peste nas“ (*werden noch viele rothe Nasen vorkommen*)? — N-a spus așa ceva nicicînd, nu știe nimic de asta.

Ursu Uibaru, cel executat, a mărturisit că el Horea i-a dat o sabie, să spună de unde a primit-o? — N-a dat nici o sabie lui Ursu Uibaru. Tot Ursu Uibaru a mărturisit că el Horea i-a spus că a lăsat țiganilor din Albac și din Lupșa să bată lănci? — Nu știe nimic de astfel de vorbe.

La ultima interogare, în 24 februarie, după negațiile sale perseverente, i s-au pus ultimele cinci întrebări, aceleași cinci întrebări finale care i s-au pus și lui Cloșca, în aceiași termeni, cu aceleași avertismente. E de prisos să le repetăm. Reținem răspunsurile lui Horea, care sînt și de astă dată consecvent negative. Dacă a luat parte la răscoală? — A vorbit pînă acum așa cum ar vorbi în fața lui Dumnezeu, el n-a avut nici o parte în răscoală. — Să nu stea pe gînduri, să arate adevăratul scop al răscoalei? — El este nevinovat, nu știe nimic despre toate astea. — Ce are de răspuns la cele mărturisite de martori? — El abia a cunoscut pe unul sau altul din martori, nu știe ce ar putea aduce împotriva lor, cînd el nu știe de nimic și e nevinovat. — Dacă mai are de spus ceva pentru dezvinovățirea sa? — Ce să spună pentru dezvinovățirea sa cînd nu se știe vinovat cu nimic, nobilii și unii buciurmani erau porniți încă de vreo cîțiva ani împotriva lui. — Dacă rămîne la mărturia sa de pînă acum sau vrea să schimbe ceva? — Cum nu știe nimic altceva decît ce a mărturisit pînă aci, nu poate decît să rămînă la mărturia de pînă acum.

Intrucît Horea, cu toate avertismentele de a mărturisi adevărul, neagă la toate întrebările, din moment ce sînt suficiente mărturii împotriva lui, s-a încheiat interogatoriul — încheie textul.

Semnat în același fel: din cauza decesului căpitanului Knaabe, în calitate de actuar, de Frid. von Eckhard, perceptor cameral, interpret al Comisiei⁶³.

Horea deci neagă mereu, cu o consecvență desigur exasperantă pentru Comisie, nu-si recunoaște nici cel mai mic rol sau amestec în răscoală, înfruntă mărturiile precise care i se pun în față cu același nu pînă la capăt. N-a pornit răscoala, n-a luat parte în nici un fel la ea, nu a condus-o, nu a pus căpitani. Nu a aruncat hîrtii în foc, a avut

⁶³ Original german în Arh. Comisiei. Traducere românească la Fruma, *op. cit.*, p. 117—140.

la el numai hîrțile cunoscute, de dinaintea răscoalei. El e întru totul nevinovat. Solidar în atitudine cu Cloșca, nu-și trădează cu nici un cuvînt tovarășul de luptă. Nu implică nici pe alții. Pe Crișan nici nu-l cunoaște. Iar ca să fie confruntat cu el nu s-a mai ajuns, Crișan își va pune singur, mai înainte, capăt vieții.

Horea se comportă, evident, țărănește, ca și semenii săi. În fața iscusinței judecătorului instruit orice mărturisire aduce după sine altă întrebare, altă mărturisire. Mărturisind și negînd anchetatul poate ajunge în situații dificile cînd nu mai poate ocoli vinovăția. E preferabilă negația completă, un consecvent nu.

Negația, firește, nu-i putea absolvi cu nimic nici pe el nici pe Cloșca, probele erau prea evidente, dar putea prelungi o procedură și amîna o sentință. Și în gîndul lor desigur mai aveau o vagă șansă, cea de a fi duși în fața împăratului, unde să se explice și să-și poată cere iertare. Și în fața împăratului, vor fi socotit, nu vor mai putea ajunge decît dacă nu mărturisesc nimic altora. Se vorbea și la Viena de eventualitatea aducerii lor acolo. Împăratului însuși îi trecuse un moment prin gînd să-i aducă la Viena. Ba ambasadorul Prusiei, Riedesel, își încredința suveranul că împăratul însuși a spus că are stimă și admirație pentru curajul și ardoarea acestor oameni și că va face ca (Horea) să vină la Viena, să-l vadă și să-i vorbească⁶⁴. Dar a fost un moment trecător, cel al vestei proaspete că în sfîrșit au fost prinși, cu ceea ce răscoala cu adevărat s-a sfîrșit. Intenția lor de a merge la Viena, gîndul că ar mai putea ajunge în fața împăratului chiar după ce au fost închisi, transpiră și în acte. Se presupune și că chiar în fața Comisiei ar fi cerut așa ceva. Actele Comisiei însă nu semnaleză cu nici un cuvînt aceasta, dar o asemenea solicitare nu e exclusă; nu e exclus să fi fost deliberat omisă în textele interogatoriilor.

Ce voiau cu mesul la Viena o spune Cloșca, și în dosul cuvintelor lui trebuie să vedem pe Horea: dreptatea hotărîtă de împărat, arătîndu-i „nenorocirea“ adusă de răscoală, de care ei nu sînt cu nimic vinovați. Nenorocirea a adus-o ascunderea, neexecutarea rezoluțiilor și poruncilor împărătești, răscoala n-au făcut-o ei, a făcut-o „țara“ (Cloșca însuși a fost luat — spune el — cu sila de mulțime!). Se subsumează aci și credința imaginară sau motivarea la nevoie că prin răscoala lor țărani îi dezvelesc împăratului o situație intolerabilă, „ajutîndu-l“ chiar în intențiile sale. Ei, căpitanii, n-aveau de unde ști de sentința categorică a împăratului, de excluderea lor de la prevederile amnistiei.

INTEROGATORIUL LUI CRIȘAN

Crișan, care nu fusese ascuns împreună cu Horea și Cloșca, avu o atitudine deosebită. El făcu mai multe mărturisiri tocmai asupra înce-

⁶⁴ „Ce qui frappe et étonne en ce-ci, c'est que l'Empereur a dit qu'il avoit de l'estime et de l'admiration pour le courage et l'enthousiasme de ces hommes, et qu'il alloit le faire venir à Vienne, pour le voir et lui parler“. Rapport din 12 ian. 1785. M. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu (1935), p. 9.

puturilor răscoalei, pe care Horea și Cloșca nu le mărturisiseră. Crișan însă n-a putut fi interogată decât în două rânduri, în 2 și în 5 februarie și a răspuns numai la 47 de întrebări.

Se numește Crișan sau Giurgiu Marcu (*Krisan alias Mark Zsurs*), locuitor în Cărpiniș, în vîrstă de 52 de ani, supus cameral.

E închis pentru că s-a adunat cu unii din popor la biserica din Mesteacăn, cu care voia să meargă la Alba Iulia să ia armele. A fost prins singur în Mogoș, într-o casă, prin doi oameni și un popă din Lupșa fără un ochi și legat. Din această casă a fost dus pe un deal nu departe de sat unde erau mulți oameni, aceștia l-au luat și l-au dus pînă la Abrud. O trupă de soldați mergea înainte la o oarecare depărtare. Afară de hainele sale n-a avut nimic la el.

Cine a poruncit adunarea poporului de la Mesteacăn? — El însuși a poruncit această adunare a poporului. Mărturia lui (întrebările 6—8) am putut-o vedea la prezentarea adunării din Mesteacăn.

Poporul adunat a ajuns numai pînă la Curechiu, căci acolo a fost întîmpinat de cîțiva juzi ai nobililor, care aveau cu ei trei sau patru soldați și doi gornici. Poporul a fost atacat de ei cu arme, dar s-a împotrivit și, după cît știe, au fost omorîți două solgăbiraie (juzi ai nobililor) și un gornic.

După ce au întîmpinat această piedică, ce s-a hotărît? — S-a hotărît ca, dacă ungurii (cum i-a învățat această întîmplare) se împotrivesc la împlinirea poruncii împăratului ca poporul conșcris la Alba Iulia să primească arme, poporul adunat să se întoarcă, să-i ridice pe unguri, să-i ia cu sine la Alba Iulia și să-i lase să se înfrunte cu ei (*und sich mit Selben confrontiren lassen solle*). Dacă el cu poporul adunat au luat cu sine pe unguri la Alba Iulia, sau dacă s-a întîmplat altceva? — N-a fost luat nici un ungur, că unde au întîlnit unguri, n-au vrut să meargă cu ei, poporul, ba au și tras asupra lor. Cînd poporul adunat a văzut că singur nu-i poate duce pe unguri, ba au și tras focuri asupra lor, și răsculații români au tras, au prădat, ars și pustiit tot ce era al ungarilor.

Unde au început omorurile, arderile, prăzile, și dacă a luat parte și el la ele? — La Curechiu, în Crișcior, apoi în Brad, în Ribița, locuri în care el a fost mereu de față. Fiind de față, să spună cinstit ce s-a întîmplat în fiecare? — La *Curechiu* nu s-a întîmplat decât omorul celor două solgăbiraie și a unui gornic. La *Crișcior* au fost pustiite și prădate toate curțile domnești cu tot avutul lor, au fost omorîți cinci sau șase unguri, dar nici o casă arsă. La *Brad* au fost prădate iarăși toate curțile nobililor pînă la una, însă iarăși nici una arsă. Au fost omorîți trei sau patru unguri. La *Ribița* au fost prădate și pustiite toate curțile nobililor. O curte nobiliară însă în care se găseau și patru soldați și din care au fost împușcați șapte răsculați a fost arsă. Soldaților li s-a dat trecere liberă spre Baia de Criș. Nobilii însă au fost toți omorîți. Că omorirea lor s-a întîmplat în casele lor sau pe cînd fugeau, aceasta nu știe.

Fiind de față la atâtea prăzi și omoruri, să spună ce a prădat și pe cine a omorît? — El n-a prădat, n-a pustiit și n-a omorît pe nimeni, doar atîta parte a avut că a primit de la unul din Cărpiniș cu numele Vasilie, al cărui celălalt nume nu-i vine în minte, o cămașă, o pereche de izmene și două perne. Unde au ajuns lucrurile prădate de la curțile nobiliare? — Au fost duse toate de răsculați cu ei.

Ce haine purta în timpul răscoalei și ce purta pe cap? — Haine românești obișnuite, iar în cap pălăria sa.

La jafurile pomenite cît de mare era numărul răsculaților supuși lui? — Cam 150.

Cum recunoaște că a fost căpetenia acestei cete, de ce a îngăduit să se săvîrșească atîtea prăzi și omoruri? — După ce au început fărădelegile, nimeni nu l-a mai ascultat.

Dacă în afară de el a mai fost și vreo altă căpetenie a răsculaților? — Au fost căpitani numiți de el, anume Ion Faur din Tomnatic și Vasilie (va fi Vasilie Zgirciu!) din Cărpiniș, apoi Toma din Vaca, al căror celălalt nume nu și-l aduce aminte.

După ce s-au isprăvit jafurile și omorurile din Ribița, încotro s-a îndreptat cu oamenii săi? — După ce au stat patru zile în Ribița, s-a îndreptat cu ei spre Valea Bradului, apoi spre Zdrapți, și pe urmă pe drumul țării spre Mihăleni, Blăjeni, și în sfîrșit spre Cîmpeni.

Ce s-a întîmplat în toate aceste locuri? — Nu s-a întîmplat nimic, căci erau de-acum prădate de alții. În Cîmpeni oameni străini, pe care nu-i cunoaște, cu răsculații lor au prădat casa camerală. Aurul l-a luat Lupu Draju (Draia) din Tomnatic, dar după cite a auzit a fost dat înapoi. Mai încolo de Cîmpeni s-a întîlnit în cîmp cu Horea și Cloșca.

Cine sînt Horea și Cloșca? — Sînt oamenii care au fost la înălțatul împărat. — Ce s-au înțeles cu Horea și Cloșca la întîlnire și cine a fost de față la întîlnire? — Horea și Cloșca erau numai singuri. S-au înțeles ca el și Horea să prindă pe vechii juzi, iar Cloșca să meargă la comitele suprem din Galda și să ceară înaltele rezoluții. Cloșca a plecat spre Cricău, iar el, Crișan, l-a urmat.

La ascultarea din Abrud din 30 ianuarie a spus că după ce s-au întîlnit ei trei, el, Horea și Cloșca, în valea satului Ponor, numită Valea Turcului, au fost făcuți toți trei căpetenii, cu înțelegerea ca rebelia să fie lătită în întregul principat, iar cele hotărîte între ei să fie îndeplinite în chipul în care s-au înțeles, el să spună adevărul. În Abrud a vorbit așa. Horea n-a fost de față și întîlnirea s-a făcut pe un deal nu în vale. Acolo n-a fost nimeni făcut căpitan, căci el și Cloșca fuseseră făcuți căpitani de răsculați. El n-a vorbit nimic de întinderea rebeliunii, ci numai că Cloșca să meargă la comitele din Galda pentru a-i cere rezoluțiile împărătești. Cu Cloșca s-a întîlnit deci de două ori, la Cîmpeni și pe acest deal, cu Horea în timpul de care vorbește acum numai o dată, la Cîmpeni.

Dacă s-a îndeplinit hotărîrea luată, dacă au fost prinși juzii și au fost cerute rezoluțiile împărătești de la comite, sau între timp s-au în-

timplat alte lucruri ? — Această hotărîre n-a fost dusă la îndeplinire, căci dincolo de satul Cricău în cîmp deschis le-a ieșit înaintea un ofițer, cu care a vorbit Cloșca ; a înțeles că urmează să li se dea rezoluțiile preainalte, oamenii să fie deci îndemnați să se poarte liniștit. Între timp Horea a prins pe juzii din Gura Negrii, din Gura Albacului, din Vidra și din mai multe sate.

Dacă ofițerul a venit singur sau cu vreo trupă ? — Avea cu sine la vreo 20 de oameni. Încotro s-au îndreptat el și răsculații după ce au primit această lămurire ? — Cum satul Cricău era prădat de răsculații lui Cloșca, au plecat fiecare spre casa lui.

La Abrud a spus că atît el și Horea și Cloșca din Valea Turcului au plecat să prade Cricăul, că <apoi> Horea s-a îndreptat spre Bucium, Cloșca spre Mogoș, iar el a rămas în Cricău. Chiar el trebuie să vadă deosebirea dintre mărturiile sale, să spună deci adevărul curat. — N-a spus la Abrud că Horea și Cloșca erau cu el. Cloșca a plecat prin Mogoș acasă, pentru că drumul său trecea prin acest sat. El însuși n-a rămas în Cricău, ci a luat drumul spre Cărpiniș, iar acolo nici măcar nu s-a oprit de teamă să nu fie prins de soldații care sosiseră, ci s-a dus pe Criș. De ce se temea că va fi prins de soldați ? — Pentru că și-a dat seama că a făcut rău, de aceea a fugit cu cei mai mulți răsculați.

Cum singur spune că împreună cu celălalt popor au făcut rău, ce l-a îndemnat să facă toate aceste fapte ? — Greutatea slujbelor domnești, căci în timpul muncilor celor mai grabnice de vară au trebuit să lucreze de la o duminică la alta fără a primi o bucatură de pîine, iar în celelalte anotimpuri cîte patru zile pe săptămînă. Afară de acestea li s-a luat și dijma. Pe deasupra acestora contribuția era prea mare, cei care n-aveau deloc pămînt plăteau 4—5 florini pe an, cei cu pămînt 15—20 florini. Din oi, în afară de dijma obișnuită a mieilor, ca și din porcii grași trebuiau să dea al zecelea.

Dacă el ca supus cameral și cu ceilalți de seama lui era supărat cu toate acestea și silit să lucreze ? — La aceste dări și munci supușii camerali nu erau siliți, el vorbește numai de cei care s-au înscris militari.

De ce au încercat aceștia să smulgă cu puterea micșorarea și ușurarea dărilor și muncilor într-un mod atît de îngrozitor și n-au așteptat rezoluțiile preainalte în liniște ? — Pentru că nobilii și dregătorii comitatului n-au vrut să facă cunoscute poporului sărac rezoluțiile preainalte care le-au sosit la mînă. — De unde putea ști că rezoluțiile preainalte au ajuns la nobilii și dregătorii comitatului și au fost ascunse de ei ? — Horea însuși i-a spus acestea.

În 5 februarie e confruntat cu cei trei țărani din Crișcioc, Adam Giurgiu, Marcu Giurgiu și Mihai Turcin, care au fost ascultați de comitat la 1 februarie.

Chemați individual, mai întîi Adam Giurgiu de 58 de ani iobag al văduvei Eva Kristyori, acesta își recunoaște declarația. Face doar unele

rectificări : porunca pentru adunarea din Mesteacăn în Crișcior a sosit nu după Sf. Martin, ci o săptămână înainte de Sf. Dumitru (după calendarul vechi), adică în 30 octombrie 1784 ; că în Curechiu Crișan a dat poruncă să fie omorîți și prădați ungerii nu luni, ci marți, după adunarea din Mesteacăn, și că în Crișcior (!) s-au luat puștile de la trei soldați, împreună cu ale nobililor, nu numai de la unul.

Chemat Marcu Giurgiu, de 28 de ani, iobag al văduvei Eva Kristyori, își confirmă întru totul declarația. La fel și următorul chemat, Mihai Turcin, de 40 de ani, iobag al aceleiași doamne.

Confruntat mai întâi cu Adam Giurgiu, nu-l cunoaște. Întrebat dacă el, Crișan, a trimis poruncă la Crișcior ca și de acolo să vină trei sau patru oameni în duminica după Sf. Dumitru stil vechi (recte : stil nou !) la biserica din Mesteacăn ? — Da, el a trimis și acolo această poruncă.

Dacă, după ce oamenii s-au adunat la biserica din Mesteacăn, a dat poruncă să-și ia fiecare mîncare pe patru zile și în ziua următoare, adică luni (aceasta era la 1 noiembrie 1784) să vină la Curechiu și de acolo să meargă mai departe, la Alba Iulia, pentru a primi o poruncă împărătească ? — Da, el a poruncit **aceasta**.

Dacă în Curechiu, după ce au fost omorîți cei doi juzi ai nobililor și un gornic, a chemat marți dimineața oamenii adunați la o cruce în afară de sat și le-a făcut cunoscut că, după ce noaptea trecută s-a întimplat năvala asupra lor și omorul celor doi juzi ai nobililor și a unui gornic, poporul să-l urmeze pe el, toți domnii, nobilii și ungerii să fie omorîți și averea lor prădată ? — Da, el a chemat poporul la crucea din afară de sat și după ce s-a adunat, l-a dus la biserica satului și acolo a spus cuvintele acestea.

Aci Adam Giurgiu mai adaugă că la porunca lui Giurgiu Crișan a fost omorît cu acest prilej Petru Cara din Crișcior, pentru că a dus pe juzii nobililor la Curechiu. De aceea Giurgiu Crișan a fost întrebat : Dacă acest Petru Cara a fost omorît din porunca sa ? — A fost omorît din porunca sa, pentru că acesta a înștiințat pe juzii nobililor că la Curechiu se pregătește o răscoală și i-a adus acolo.

Dacă a condus pe răsculați la București și Crișcior și dacă acolo la porunca lui s-a prădat și s-a omorît ? — Da, s-a prădat și s-a omorît în Crișcior, în București însă nu. Dacă s-au luat puști de la nobilii omorîți și prădați, de la juzii și soldații veniți la Curechiu, și unde le-au pus ? — S-au luat puștile, unde au ajuns însă nu știe, cei care le-au luat nu mai puteau fi deosebiți din mulțimea de oameni.

Confruntat cu Marcu Giurgiu, nici pe acesta nu-l cunoaște.

E întrebat acum dacă în Mesteacăn sau în altă parte a strigat că la Alba Iulia se va publica ușurarea contribuției și a muncilor domnești și că aceasta o face din porunca lui Horea, și că Horea are poruncă de la împăratul să omoare pe toți domnii, nobilii și ungerii, și să le prade averile ? — La biserica din Mesteacăn a înștiințat pe oamenii adunați că la Alba Iulia vor fi făcuți grăniceri, vor primi arme și li se vor ușura contribuția și slujbele domnești, căci Horea i-a spus că are în mîinile sale rezoluții de la înălțatul împărat în această privință. La Valea Bradului însă a spus numai de la sine, fără să fie îndrumat de

nimeni și fiindcă ungurii s-au sculat împotriva lor la Curechiu, ei răzvrățiți acum să izgonească pe unguri.

Confruntat cu Mihai Turcin, pe acesta îl cunoaște, l-a văzut în Crișcior, nu-i știe numele.

Aci se repetă întrebările dacă a chemat la adunările din Mesteacăn și din Curechiu și pe cei din Crișcior, la care Crișan răspunde iarăși afirmativ.

După ce a aflat că au sosit la Curechiu juzii nobililor, s-a dus la ei și cum s-a întâmplat omorirea lor? — El nu s-a dus la ei, dar ei au nimerit tocmai la casa unde dormea el. Înștiințat de o femeie că au venit juzii cu soldații, el a fugit la moment. În timpul fugii i-a mai auzit pe juzi strigând să tragă, la ceea ce oamenii lui s-au adunat și au omorât pe cei doi juzi și pe un gornic. El însă n-a fost de față la omorirea lor.

Dacă n-a dat poruncă poporului adunat la crucea din afară de sat ca ungurii toți să fie prădați și omoriți? — La cruce n-a vorbit nimic, a vorbit însă la biserica din Curechiu, unde el însuși a dus poporul adunat la cruce și a spus că de-acum să-i lovească pe unguri.

Aci Mihai Turcin îi mai spune lui Crișan în față că a mai vorbit atunci poporului speriat de omorurile săvârșite în acea noapte: „Nu vă speriați, pentru că eu am poruncă de la împăratul de a prăda și omorî pe toți ungurii“.

Cu aceasta se încheie interogatoriul lui Crișan. Cum mai mulți membri ai Comisiei se îmbolnăviseră, interogatoriul s-a întrerupt, iar în răstimpul care a urmat, la 13 februarie, Crișan s-a sugrumat în închisoare cu sfoara sau cureaua de la opincă (*Bocskor Schnur*). Așa actul de interogare s-a încheiat în 14 februarie și e semnat, din cauza morții căpitanului Knaabe, de Fried. Edler von Eckhard, perceptor cameral ca interpret al Comisiei aulice⁶⁵.

Cu moartea lui Crișan nu numai s-a întrerupt un interogatoriu, s-a rupt firul prețioaselor informații pe care le mai putea da prin mărturisirile sale. Căci, spre deosebire de Horea și Cloșca, el nu neagă, își mărturisește faptele. Da, el a convocat adunarea din Mesteacăn unde au hotărât să plece la Alba Iulia pentru a primi arme, el a chemat poporul la Curechiu pentru plecare, el a dat porunca de începere a răscoalei. Se recunoaște prezent la faptele grave ale mulțumii din primele zile. Recunoaște mărturiile care-l acuză, cuvintele pe care le-a rostit, nu dezminte pe cei cu care e confruntat. Atît rectifică față de acuzații, că omorurile și jafurile nu le-a făcut personal, iar furia dezlănțuită odată el n-o mai putea ține în frîu: „după ce au început fărădelegile, nimeni nu l-a mai ascultat“. Numește concret cauzele răscoalei: greutatea sarcinilor iobăgești, nepublicarea ușurărilor împărătești, pedica pusă militarizării prin ceea ce poporul urma să scape de iobăgie. Mărturisește dar nu acuză, nu aruncă vina asupra nimărui. N-a ajuns să dea însă decît prea puțin asupra raporturilor sale cu Horea și Cloșca, n-a

⁶⁵ Original german în Arh. Comisiei. Traducere românească la Fruma, *op. cit.*, p. 169—180.

ajuns să fie confruntat cu ei. A rămas o taină înțelegerea prealabilă dintre ei, „conjurația“ pe care o deducem din dezlănțuirea răscoalei, din regretul mărturisit incidental de Horea însuși că a început-o în timp de iarnă. Acum rectifică față de depoziția sa anterioară, de la Abrud : cu Horea nu s-a întâlnit decât o singură dată, la Valea Turcului. Horea n-a fost acolo, ci numai Cloșca. N-a ajuns să dea decât prea puțin asupra raporturilor dintre cele două părți mari ale răscoalei, cea a iobăgimii de pe domeniile camerale și cea a iobăgimii de pe domeniile nobilare, asupra sudurii dintre ele. Și cu atât mai puțin asupra urzirii răscoalei. Și poate nici el n-ar fi mărturisit-o, căci nici el nu mărturisește, nu recunoaște totul. În tot cazul, lungul interogatoriu al căpitanilor, fie că au negat, fie că au mărturisit, nu le-a știrbit, nu le-a umbricit cu nimic solidaritatea. Și n-a satisfăcut curiozitatea nici a Comisiei, nici a împăratului asupra urzirii răscoalei, care a rămas o taină. O taină care va fi fost simplă și ea.

Sinuciderea lui Crișan a surprins, desigur, foarte neplăcut Comisia, care tocmai de la el aștepta să afle mai multe despre rostul și mecanismul răscoalei. A surprins neplăcut și pe împăratul însuși, stîrnindu-i indignarea că nu a fost păzit destul de bine.

În raportul său din 3 martie către împăratul, contele Jankovich scrie că Crișan s-a sugrumat cu legătura (curea sau sfoară ?) de la opinci, pe care, ca să-și grăbească moartea, și-a strîns-o în jurul gîtului și a forțat-o cu o piatră scoasă din zid, legată de capătul ei, a sucit-o pînă i-a împiedicat respirația, apoi s-a culcat pe piatră cu fața la pămînt ca să nu i se desfacă legătura⁶⁶.

Comandamentul general din Sibiu, scriind generalului Pfefferkorn la Alba Iulia, se arată și el neplăcut atins. La Sibiu vestea sosise de mai multe zile și dînsul nu i-a raportat nimic. Ordonă o investigație în privința morții lui Crișan, el se afla doar sub paza armatei.

Împăratul aflînd se arată contrariat de sinucidere. Cum a putut să se întîmple ? Ordonă și el o cercetare, să fie trași la răspundere pentru neglijență cei încredințați cu paza lui, să fie ascultați ofițerul și soldații care l-au păzit, dacă au fost destul de vigilenți, dacă l-au cercetat mai des la închisoare, prin ceea ce s-ar fi putut împiedica sinuciderea lui⁶⁷.

Cercetarea făcută de generalul Pfefferkorn ajunse la rezultatul că s-a sugrumat cu tivitura cămășii și cu o piatră⁶⁸. Consiliul de război observa contradicția dintre această investigație și raportul generalului Papilla, care vorbea și el de legătura de la opincă (*strikl von opanken*) și o piatră. Ordonă prin urmare să se clarifice și aceasta, ca să poată raporta împăratului⁶⁹.

⁶⁶ Densușianu, p. 440. *Krisan tertius coriphaeus illata sibi in aristo violenta morte praevenit Judicium, et enim ligula ex peronibus extracta se suffocavit, eo ad accelerandam mortem adhibito adminiculo, ut lapidem ex muro erutum ligulae alligaverit, et eousque rotaverit, donec sibi spiritum ademit, ac ita adempto spiritu ad lapidem procubuerit, ne ligula remitteret. Caietele, IX f. 20.*

⁶⁷ *Ibidem*. Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 769.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Caietele, XXXII, f. 40.

Împăratul nu se arată mulțumit de răspunsul Comandamentului general. Raportul — după părerea lui — nu cuprinde încă împrejurările propriu-zise în care Crișan a găsit prilejul sinuciderii, vrea să afle în continuare despre aceasta, potrivit unui nou ordin pe care l-a dat ⁷⁰.

Ioan Pap, scriind în 23 februarie din Sibiu, dă și el o versiune nu prea îndepărtată. Crișan fiind numai singur la închisoare, nu ca Horea și Cloșca, în temnița cărora stătea și înlăuntru strajă înarmată și „îi păzea și de mâinile ucigașe ale lor înșiși“, își dezlegă cureaua de la opincă, un capăt îl legă de o piatră ieșită din zid, celalalt capăt îl înfășură în jurul gîtului și atîta l-a strîns pînă cînd i-a sucit gîtul și l-a sufocat ⁷¹.

Urmarea fu că se întări vigilența și în jurul lui Horea și al lui Cloșca, nu cumva cazul să se repete.

SENTINȚELE — EXECUȚIILE

Crișan evită astfel prelungirea unui interogatoriu care-l obliga la mărturisiri în continuare și chinurile unei osînde sigure. Nu putu evita însă rigorile legii, sentința se pronunță și asupra corpului său neînsuflețit, aplicîndu-i același supliciu al împărțirii și expunerii în diferite locuri spre teroarea altora.

Sentința se pronunță a doua zi după moarte, în 14 februarie. Drept capete de acuzații în sentință se invocă înțelegerea secretă cu poporul la tîrgul din Brad, convocarea adunării de la biserica din Mesteacăn, amăgirea poporului cu militarizarea, omorurile de la Curechiu, începerea de aci a tulburărilor, înduplecarea poporului să-l urmeze pe el „să ucidă pe toți domnii, nobilii și supușii de neam unguresc, să le prade și să le pustiască averile“ ⁷². Invocă faptele de la Crișcior, Brad, Ribița, Cîmpeni și alte locuri, pustuirile, arderile, omorurile, în înțelegere cu Horea și Cloșca. E condamnat ca tulburător al liniștii publice, ațîțător și amăgitor al poporului de rînd, incendiator nelegiuit, crud ucigaș. Îl face culpabil de crimele cele mai grave și neiertate, nu numai de cele comise de el, și de cele comise de poporul răscolat de el. Ba ca să scape de severitatea meritată a justiției s-a făcut ucigașul său propriu. Cu toate că dacă nu s-ar fi sustras i s-ar fi aplicat o pedeapsă mult mai severă, se decide ca în baza codului criminal carolin și terezian trupul lui neînsuflețit să fie tîrît la locul de osîndă, acolo călăul să-i taie capul și să-i despice corpul în patru, capul să i se pună în țepă în satul său, în Cărpiniș, iar cele patru părți să se pună pe roate, și anume o parte de sus la Abrud, o parte de jos la Bucium, cealaltă parte de sus la Brad, cealaltă de jos la Mihăleni.

⁷⁰ Hofkriegsrath. Protocol 1785. C. 839.

⁷¹ Copie B. Török din Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia. O altă versiune, în versuri, știe că s-a sugrumat cu ața de la izmene, și-a legat-o în jurul gîtului, cele două capete legate le-a prins de o cărămidă stricată și atîta și-a strîns gîtul pînă și-a dat sufletul. „Hazánk“, II (1884), p. 390—391. Versiune care apare și în ziarul „Magyar Hirmondó“ din Pojon (Bratislava), 1785, p. 136, 143.

⁷² „alle Herren, Edelleuthe und Hungarischen Natziens Unterthanen umzubringen, auch ihr Haab, und Guth zu plünderen, und zu verwüsten“.

Textul integral al sentinței în traducerea lui Nicolae Densușianu, ușor adaptată la limbajul de azi :

„Sentință. În urma ordinului onorabilei comisii cezaro-regale-instituite din partea Maiestății Sale pentru cercetarea și înfrinarea tulburărilor ivite între țărani din Marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunțat la data mai jos însemnată următoarea sentință contra unui făcător de rele, care a fost supus cercetării împreună cu alți capi ai tulburării, anume contra lui George Crișan locuitor în Cărpiniș, în comitatul Alba, în etate de 52 de ani, de religia veche și supus cameral, ale cărui crime s-au constatat prin depozițiile martorilor jurați, dar care încă mai înainte de a i se pronunța sentința s-a sinucis în închisoare.

George Crișan cu prilejul unui târg de țară din Brad a avut înțelegeri ascunse cu poporul care se adunase acolo, apoi a chemat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn ca să ia o hotărîre definitivă, spunîndu-le să comunice aceasta și aceluia care n-au fost în târg. Și ca să poată înșela pe oameni cu mai multă siguranță, să le distige încrederea lor nebună și să-și facă o bază mai tare s-a dus și dînsul la Mesteacăn cu o cruce în mînă, și acolo s-au înțeles ca crucea aceasta să le servească în viitor de semn după care să meargă mulțimea. Apoi sub pretextul că la Alba Iulia supușii se vor face militari, a amăgit poporul să-și ia merinde suficientă și să-l urmeze pe căi lăturalnice și prin munți. În noaptea dintii ei a rămas cu poporul la Curechii și aici a permis oamenilor să ucidă pe doi dregători și pe doi gornici, dintre magistrații și slujitorii comitatului care, după cum le-a fost datorita și slujba, voiau să-i oprească din drumul lor. Iar în ziua următoare, după ce au săvîrșit această faptă criminală, a dat poruncă să ucidă în mod crîncen pe supusul credincios Petru Cara din Curechii care, după cum i-a fost datorita, denunțase autorității comitatului tulburarea care se începuse. Apoi a înduplecat poporul să pătrundă cu dînsul tot mai adînc în țară, să ucidă pe toți domni, pe toți nobilii și pe toți supușii de neam unguresc, să le prade și devasteze toate averile. Hotărîrile acestea le-a executat dînsul în persoană în modul cel mai crîncen și neuman în localitățile Crișcior, Brad, Ribița, Cîmpeni. Astfel au urmat apoi, după cum se știe, devastări și arderi înfiorătoare și diferite omoruri, și acestea în înțelegere cu capii și corifeii (*Rädelsführeren*) Horea altfel numit Ursu Nicola și Cloșca. Și cu acest prilej dînsul n-a cruțat nici chiar trupele cezaro-regale trimise ca să restabilească liniștea publică ; din contra, a ordonat să le atace, să le maltrateze, să le nimicească. Prin faptele acestea George Crișan, ca unul care a tulburat liniștea publică cu rea intenție, ca agitator și amăgitor al poporului de rînd, ca incendiator scelerat și crud ucigaș, s-a făcut vinovat de crimele cele mai grave și neiertate, atît în propria persoană, cît și pentru crimele comise de poporul ațîțat de dînsul. Și, în sfîrșit, ca să poată scăpa de severitatea meritată a judecății, s-a făcut propriul său ucigaș

Cu toate că, dacă nu se sustrăgea de la pedeapsă prin sinucidere, i s-ar fi aplicat o penalizare mult mai severă și mai pregnantă, totuși pentru a da o imagine și un exemplu de oroarea acestei pedepse, corpul neînsuflețit al acestui criminal principal să fie tîrît la locul de osîndă și acolo, în conformitate cu codul criminal carolin și terezian, articolul despre ofensarea maiestății civile, rebeliune și articolul despre pedepse în general, călăul să-i taie capul și să-i despice corpul în patru, capul să i se pună în țeapă în satul său, în Cărpiniș, iar celelalte patru părți să se pună pe roate, anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Alba de Jos, a doua parte de sus la Brad și a doua parte de jos la Mihăleni în comitatul Hunedoara.

Această sentință s-a pronunțat la Alba Iulia în 14 februarie 1785, pentru dînsul ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alții asemenea lui ca să le fie de exemplu și de oroare. Conte Anton Jankovich⁷³.

Sentința s-a executat peste două zile, în 16 februarie. Apoi bucățile încărcate pe car au fost duse și distribuite la locurile indicate.

Vestea se răspîndi repede, firește. Era o primă satisfacție pentru nobilime, dar nu deplină. Crișan se sustrăsese supliciuului, pe care ea îl dorea cît mai crud posibil. Se aștepta acum supliciuul celorlalți doi, care iarăși era imaginat, desigur, în felurite chipuri. Pornirile nobiliare se întreceau, desigur, în a le dori sau a le rezerva o moarte cît mai îngrozitoare.

Iată o asemenea probă. Dregătorul Ladislau Málnási, scriind la 23 februarie de la Sibiu stăpînului său contelui Iosif Teleki, se arată zelos în a-i da acum informații mai sigure despre Crișan, despre care îi scrisese înainte că s-a sugrumat. L-au tăiat nu în patru ci în cinci părți, părțile încărcate pe car le-a dus călăul însuși la Abrud, de acolo în Zarand, din Zarand la Deva și le-a expus în cinci locuri, ca toată lumea să le vadă⁷⁴. Despre Horea și Cloșca se aude că pe ei doi mai mult sau mai puțin îi jupoaie, încărcăți pe car îi vor purta încoace și încolo pînă cînd după îndelungi torturi vor succomba. Atunci și hoiturile lor vor fi spintecate și expuse, înfipte în țape, ici-colo, pe unde au făcut cele mai multe pagube și crime, spre luarea aminte și înspăimîntarea ticăloșilor. Liniștea dorită totuși nu s-a întors în inimi. Domnii și nobilii pînă cînd nu se vor simți în suficientă siguranță nu se vor întoarce din orașe la locuințele lor din sate⁷⁵.

Osînda lui Horea și Cloșca nu va fi mult sub așteptări. Supliciuul

⁷³ Densușianu, p. 446—448. Aceeași traducere redată și la Fruma, *op. cit.*, p. 206—208. Original în limba germană în Arh. Comisiei.

⁷⁴ Versiunea în versuri citată știe și ea că trupul i-a fost tîrît pînă sub spînzurătoare, acolo a fost tăiat în bucăți. L-au dus tot pînă la Abrud, de acolo l-au împărțit pe sate. O parte și capul înfipt în țeapă le-au pus la hotarul dintre Abrud și Bucium, o parte a fost dusă și pusă în țeapă în Cărpiniș, o altă parte a fost expusă pe Criș. O parte pusă în țeapă stă în fața ușii bisericii din Mesteacăn. „Hazánk“, II (1884), p. 391. Prin colportare știrile se diversifică.

⁷⁵ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

care li se rezervă va fi dintre cele mai grave prevăzute de codurile penale : frîngerea cu roata.

Sentiința de condamnare a lui Horea și Cloșca se pronunță, într-un singur text, în ziua de 26 februarie.

Horea e acuzat că el a instigat tulburările, că s-a pus în fruntea poporului răsculat, pe care singur l-a adunat și i-a pus conducători mai mici. El a dat, fie personal fie prin oamenii săi de încredere, ordine ca din fiecare casă iobăgească să vină un om înarmat și astfel, cu puteri unite, să stîrpească pe toți domnii, nobilii, cetățenii și supușii unguri, să le prade averile și să le prefacă în cenușe sau ruine toate clădirile, ca în acest chip să poată forța scăderea sarcinilor iobagilor români. În executarea intenției sale s-a folosit de mijloacele cele mai primejdioase, a pus camenii să-i facă jurămint de credință, a cutezat să amăgească poporul că are acte scrise de la împăratul pentru executarea planului său, că în puterea acestor acte ordinele pe care le va da el trebuie executate, amenințînd totodată că cei care nu-l vor urma vor fi trași în țepă înaintea ușii lor, iar casele lor vor fi prefăcute în cenușă. Ba pentru a cîștiga deplina încredere a poporului îi arăta o cruce aurită. A cutezat apoi să dea ordine țăranilor răsculați să se opună și trupelor cezaro-regale, cînd se apropie să alarmeze satele prin tragerea clopotelor, să se pună în apărare, să nu lase nici un soldat să intre în sate, să nu mai plătească nimănui nici dări nici taxe domeniiale. Prin ordinul pe care l-a dat ca să stîrpească pe toți ungurii, a făcut poporul de rînd să comită cruzimi înfierătoare și neumane. El a dat ordin la Roșia să umele cu fin și cu paie minele unde se retrăseseră nobilii și cetățenii unguri, să le pună foc, ca astfel să-i silească să iasă sau să-i sufoce.

Cloșca a luat întru totul parte la tulburările atîtate de Horea. A avut întrevederi cu George Crișan și cu Horea și a executat prăzile și pustiirile hotărîte prin înțelegerea împreună, anume în Cimpeni, Lupșa, Baia de Arieș, Mușca, Cricău, Roșia, Abrud și în mai multe locuri. A publicat ordinele lui Horea și a amenințat cu tragerea în țepă pe cei care nu vor să-l urmeze. A numit conducători mai mici și astfel ca autor principal și corifeu s-a făcut vinovat de toate omorurile, arderile, prădările, pustiirile pe care le-a săvîrșit poporul revoltat și înșelat. Pe preotul din Lupșa l-a silit să ia cu sine sfînta cuminecătură, astfel profanînd-o.

Peste tot așadar Horea și Cloșca merită o pedeapsă criminală ca unii care au tulburat liniștea publică, au fost agitatori, amăgitori, conducători la omoruri și arderi, care chiar ei au făcut tîlhării și prădăciuni. Merită să fie pedepsiți atît pentru fărădelegile săvîrșite de ei cît și pentru cele săvîrșite de popor.

În consecință amîndoi, Horea și Cloșca, în conformitate cu art. 62 despre tulburări și tumulturi și art. 90 despre tîlhării să fie duși la locul de osîndă și acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului începînd de jos în sus, mai întîi lui Cloșca apoi lui Horea, corpurile lor să fie tăiate în patru, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lîngă diferite drumuri, anume în comunele unde au săvîrșit cruzimile cele mai scelerăte, iar inimile și intestinele lor să fie îngropate la locul suplăciului.

Textul integral al sentinței, în traducere : „Sentință. În procesul criminal intentat contra lui Horea, numit altmintrelea și Ursu Nicola din comuna Riu Mare, din Marele Principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 de ani, de religie neunită, căsătorit și supus cameral, apoi contra lui Ion Cloșca din Cărpiniș, tot din Marele Principat, în etate de vreo 30 de ani, de religie neunită, căsătorit și de asemenea supus cameral, Comisia aulică cezaro-regală, ordonată prea grațios din partea Maiestății Sale să cerceteze tulburările și să cheme la ordine pe țărani, a stabilit în drept potrivit legilor preaînalte :

Că Horea, numit altmintrelea Ursu Nicola, deși a negat în mod constant toate crimele de care e acuzat, totuși prin depozitiile unanime ale martorilor, martori jurați, mai presus de orice obiecție, este dovedit de toate crimele care i se impută în general, și anume : că a instigat tulburările care au izbucnit în acest Mare Principat pe la sfârșitul anului 1784, cu deosebire în comitatul Hunedoarei, al Zarandului și al Albei ; că s-a pus în fruntea popoului răsculat, pe care singur l-a adunat, i-a pus conducători mai mici, adică de fapt capi de bande și parte dînsul în persoană, parte prin oamenii săi de încredere a dat ordine ca din fiecare casă iobăgească să se unească cite un om înarmat cu dînsul și să-l urmeze ca astfel cu puteri unite să extermine pe toți domnii (magnații), nobilii și ungurii atît de stare cetățenească cît și iobăgească din acest Mare Principat al Transilvaniei (*sammliche in diesem Grossfürstenthum Siebenbürgen befindliche Herrschaften, Edelleute, und bürgerlichen sowohl, als unterhänigen Standes Hungarn, zu vertilgen*), să le prade toate averile, toate edificiile și toate bunurile să le prefacă în cenușă sau ruină, sau să le devasteze pînă la a le face de nefolosit, ca așa în sfârșit să poată obține cu forța o micșorare a sarcinilor pentru iobagii de neam românesc.

Spre a-și putea executa cu mai mare siguranță această intenție atît de criminală și temerară, nelegiuitul de Horea s-a folosit, după cum s-a constatat, de mijloacele cele mai periculoase, punînd pe diferiți oameni să-i facă jurămînt de credință, apoi, spre ofensa Maiestății principelui țării, a cutezat să amăgească poporul cu acea criminală declarație, că dînsul are documente scrise de la locurile preaînalte pentru executarea planului său, că în puterea acestor documente ordinele ce le va da dînsul trebuie să fie executate și în fine le-a arătat o cruce aurită, ca astfel cu simbolul cel mai sfînt al religiei să acopere intențiile sale malițioase și oribile și să cîștige încrederea deplină a popoului, ameninșînd totodată pe aceia care nu-l vor urma sau altfel nu-l vor asculta că vor fi trași în țepa înaintea ușii lor și casele lor vor fi prefăcute în cenușă.

După ce acest dușmănos înșelător a adus astfel poporul la plină furie și revoltă, a cutezat în același timp să dea ordin țăranilor răsculați ca, în caz că se vor apropia trupe care ar voi să-l împiedice în executarea planului său, ei să dea îndată semnalul de alar-

mă cu tragerea clopotelor, să înștiințeze satele vecine să se pună cu stăruință în apărare și să nu lase nici un soldat să intre în sate, în sfârșit, să nu mai plătească nimănui nici dări nici taxe dominiale.

Prin aceste cutezătoare ostilități și prin ordinul de a stîrpi pe toți ungurii, a adus cum se știe poporul de rînd să săvîrșească cruzimi înfiorătoare și neumane. De altă parte Horea, acest autor principal al tulburărilor, și în ceea ce îl privește pe dînsul personal, este constatat prin martori jurați și legiuîți, că dînsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roșia să umple cu fîn și cu paie gurile minelor, unde se retrăseseră nobilii și cetățenii unguri cu o parte din averile lor, apoi să le dea foc, ca astfel să-i silească ori să iasă din mine, ori să fie sufocați acolo în modul cel mai deplorabil, și așa să nu poată scăpa de cruzimele lui.

În ce privește pe Ion Cloșca, care de asemenea neagă cu perseverență crimele comise de dînsul, e constatat prin depozitiile martorilor legali și mai presus de orice obiecție, că dînsul a luat întru totul parte la tulburările ce le-a ațîțat Horea în comitatul Hunedoarei, al Zarandului și al Albei de Jos din acest Mare Principat al Transilvaniei. De asemenea e constatat prin depozitiile fostului rebel, ale conducătorului George Crișan, implicat și el în tulburările acestea, că dînsul, Ion Cloșca, a avut întrevederi cu George Crișan și cu Horea, și dînsul a executat jafurile și pustiirile ce le-au hotărît în înțelegere împreună, anume în Cîmpeni, în Lupșa, Baia de Arieș, Mușca, Cricău, Roșia, Abrud și în mai multe locuri; că dînsul a publicat ordinele lui Horea și a amenințat cu țeapa și cu arderea caselor poporul care nu va vrea să-l urmeze; că a numit conducători mai mici peste țărani răsculați și astfel, ca autor principal și corifeu, s-a făcut vinovat de toate omorurile crîncene, de aprinderile, prădăciunile și pustiirile înfiorătoare săvîrșite de poporul răzvrătit și înșelat într-un mod atît de infam. Cu deosebire a silit pe preotul neunit Petru Iancu din Lupșa să ia cu sine sfînta cuminecătură din biserica satului și să o ducă pînă la Cricău după mulțimea desfrînată și tîlhărească, și aceasta ca să poată executa cu mai mare siguranță intențiile sale rele, neumane și oribile și să înșele poporul de rînd în modul cel mai detestabil. Prin acest fapt a dezonorat și profanat sfînta cuminecătură în mod sacrileg.

Peste tot așadar Horea și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală ca unii care au tulburat cu răutate și cu intenție liniștea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii care au fost conducători principali la omorurile și arderile cele mai nelegiuite și care au comis chiar ei tîlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți atît pentru fărădelegile și crimele pe care le-au condus dînșii, cît și pentru cele pe care le-a comis poporul.

În consecință amîndoi, Horea numit altmînterea și Ursu Nicola, și Ion Cloșca, dovediți fiind prin aceste fărădelegi nu numai că sînt niște nelegiuîți crînceni care au săvîrșit omoruri și prădări ci

și tulburători temerari ai liniștii și siguranței publice, în conformitate cu codul criminal terezian art. 62 despre tulburări și tumulturi și art. 90 despre tâlhării, vor fi duși pentru aceste crime la îndătinatul loc de supliciu, și acolo să li se frângă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume mai întîi lui Ion Cloșca, apoi lui Horea, numit altmînterea și Ursu Nicola și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte, iar corpurile lor să fie despicate și tăiate în patru, capul și părțile corpului să fie așezate pe roate pe lîngă diferite drumuri, și anume în satele în care au săvîrșit cruzimile cele mai nelegiuite, iar inimile și intestinele lor să fie îngropate aici, la locul supliciului.

Această sentință s-a pronunțat în 26 februarie 1785, pentru dinșii ca o pedeapsă bine meritată, iar pentru alții asemenea lor ca să le fie de exemplu și oroare. Conte Anton Jankovich⁷⁶.

Publicarea sentinței se făcu în aceeași zi de 26, între 10—11 ceasuri, în fața (clădirii) gărzii mari. De față fiind nerumărați oameni, li se citi lui Horea și Cloșca sentința nemțește și românește. Nemțește le-a citit-o „auditorul“ miliției de graniță, românește domnul Eckhard, interpretul contelui Jankovich — scrie în 2 martie din Alba Iulia profesorul Iosif Gabri lui Emeric Daniel la Roma⁷⁷. Și desigur și în fața armatei prezente atunci în Alba Iulia. Iar execuția fu fixată pe 28 februarie, luni dimineața.

Raportul din 27 februarie al comandantului cetății Alba Iulia, von Hoche, e scurt, strict milităresc: „Ieri a fost publicată sentința celor doi delincvenți, Horea și Cloșca, potrivit căreia ambii vor fi frinți cu roata, de jos în sus, apoi trupurile lor vor fi tăiate în bucăți și trimise în comitate. Mîine are loc execuția“⁷⁸.

Horea și Cloșca erau condamnați deci la unul din cele mai grave suplicii prevăzute de codurile criminale: fringerea cu roata de jos în sus, fără lovitură de grație.

În ce consta fringerea cu roata se știe, și o putem vedea și din reprezentările contemporane ale execuției. Condamnatul era așezat jos, pe spate, în poziție de răstignit, pe un „pat“, fie din două birne cioplite îmbinate în formă de x, pe care era legat de mîini și de picioare, fie în formă mai simplă: mîinile și picioarele condamnatului erau legate la capete de țăruiși, iar pe sub el, mai ales pe sub picioare și pe sub mîini erau așezate curmeziș, la mici distanțe, bucăți de lemn, cum se pare că a fost aci cazul. Roata de execuție era o roată de car, obișnuită sau mai mare, cu butucul plin și neferecată, în schimb avînd fixat pe circumferință la o parte o șină de fier în formă de cuțit. Călăul se așeza în

⁷⁶ După traducerea lui Densușianu, p. 448—452, cu mici intervenții de nuanță, în traducere la Fruma, *op. cit.*, p. 210—213 după copia de la Muzeul Brukenthal, acum la Arhivele Statului din Sibiu. Confruntată aci cu originalul german din Arh. Comisiei.

⁷⁷ Scrisoarea în Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia. Publicată de Gheorghe Anghel, *Două documente în legătură cu execuția lui Horea și Cloșca*, în „Apulum“, V (1964), p. 420—421.

⁷⁸ Acte vieneze, IV, 39.

picioare deasupra condamnatului, mai precis deasupra locului unde avea să lovească, ținând roata cu amîndouă mîinile de obezi, perpendicular cu fierul în jos, și așa izbea la intervale mai lungi sau mai scurte, obișnuit în dreptul spațiului dintre bucățile de lemn, ca orice lovitură de roată să fie o frîntură de os sigură. Pe una din stampe citim și prescripția ca intervalul dintre lovituri să fie de trei minute, iar dacă din lovitură condamnatul ar leșina, să fie trezit aruncînd peste el o găleată de apă. Arta călăului era de a prelungi chinurile condamnatului, de a-l face să îndure din plin fiecare lovitură și de a-l ține în cursul execuției treaz și cît mai mult în viață, ca să îndure cît mai multe. Lovitura de grație, care se dădea în dreptul inimii, era o favoare ; ea era mortală. La sfîrșit apoi călăul, cu ucenicii săi care l-au ajutat în toate fazele execuției, proceda la operațiile prescrise de sentință și la vehicularea părților la locurile indicate.

Înainte de moarte, Horea și Cloșca fură împărtașiți creștinește de preotul neunit Nicolae Raț din Maierii Albei Iulii, care în prealabil le scrisese la amîndoi și testamentul.

În testamentul său Horea se numește pe sine Horea (*Hora în text*) Vasilie sau Nicula Ursu. Se declară de 54 de ani. Soția sa se numește Iliana. Cei doi feciori Ion și Luca, pe unul îl declară de 14 ani, pe celălalt de 6 (Horea, evident, le scade vîrsta, cel puțin lui Ion care fusese căpitan în răscoală, desigur cu gîndul să-i apere de răspundere). Drept mărturisire despre răscoală ține să-și repete negația : „La alte cele nu știe nimic“. Înainte de toate lasă spre știință urmașilor, posterității, numele celor care l-au prins, nu fără să le dea și creștinescul cuvînt de iertare, îi iartă cu toată inima. (Numește numai șase, a omis pe George Nicula, sau poate l-a omis preotul, căci la interogatoriu l-a declarat). În rest își declară datoriile sale personale, sau decurgînd din sarcinile sale iobăgești din Ciucea, ce a plătit din ele și ce restante mai are. Și o mică restanță a altuia față de el. Avea desigur prea puțin de testat. Remarcăm chezașia lui pentru meșterul Ion Nicula a neamțului care a făcut biserica din Cizer. E meșterul cu care a lucrat la biserică el însuși, căci pe biserica bine păstrată, pe o birnă, într-un loc ascuns, e săpat chiar numele lui : *Lucrat Ursu*⁷⁹. De asemeni că ține să pomenească și aci privilegiul tipărit al grecilor din Viena pentru biserica din Steyerhof, imprimatul care a jucat un rol în răscoală, dar acum invocată de el, desigur, ca o probă a nevinovăției sale : el n-a avut doar la el vreo carte ațîțitoare în numele împăratului, cum a fost învinuit.

Cloșca se numește pe sine Oargă Ion Cloșca din Cărpiniș. Se declară de 37 de ani. Soția se numește Marinca, fratele său e Todor Oargă, sora sa Achimia. Locurile în care a umblat sînt cele pe care le-a declarat și la interogatoriu : Mușca, Baia de Arieș, Abrud, Lupșa, Cricău. El are mai

⁷⁹ V. despre aceasta D. Prodan, *Horea înainte de răscoală*, în „Omăgiu lui Petre Constantinescu-Iași“, București, 1965, p. 337—343. Valeriu Butură, *Un monument al arhitecturii populare transilvănene, biserica de lemn din Cizer*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei“ pe anii 1959—1961, Cluj, 1963, p. 323—338. Biserica se găsește azi, mutată, în Parcul etnografic din Cluj-Napoca.

multe de lichidat, un șir de pământuri zălogite de la alții, pământuri de lăsat moștenire, împrumuturi făcute de el, fin, grîu, oi, miei, brînză. Se arată mai înstărit decît Horea, gospodar stringător. Prin tradiție se spune chiar că de aici i se trage și porecla de Cloșca. Lasă Popii Vasile ceva bani ca să-l pomenească, două bucăți de pământ fraților săi.

Textul integral al celor două testamente :

Hora Vasile, policra Nicula Urs. Anii vieții sale 54. Muerea lui Ilină, feciori Ion 14, Luca 6 ani. La alte cele nu știe nimic.

Oamenii care l-au prins.

Matiaș Nuț, Matia <ș> On, frate-său Gheorghie, Trif Ștefan, a lui Neag Andrei 2 feciori Simeon cu frate-său ; îi iartă cu toată inima.

Nicula Ion a neamțului meșt <e>rul care a făcut biserica în Țăzeri 44 de florinți am fost chizaș, și eu am plătit lui fi birău din Zam numele lui Zambo Danil.

La Șuteu Toader din Ciucea și șade în Țizeri 10 florinți și mi-au dat 10 horgoși și au mai rămas 6 și 2 mariași.

Satul Ciucea am fost datori 170 florinți, pe mine au căzut banii groșilor 22 florinți și i-am dat în mîna lui Petrișor Luca fiind birău, și într-a lui Brudașcă Mihai fiind față Ciucean Toader în casa mea i-am dat banii de plin. Iară din banii cosirii au fost pe mine, și pe Florea 10 florinți, și au luat de pe mine 14 florinți Petrișor Luca, acei 10 florinți am fost pe cosire, iară cei 4 florinți să meargă pe cei 18 groși, și 2 cărți care am dați 6 florinți, și acele să meargă acolo. Cu alta nu mai sânt datori <u> nici la groși nici la cosire.

Cartea care iaste de la înălțatu împăra <t> să află la Nicula Pătru și la Nicula Cărstea tipărită pe 7 coale pentru biserici nemțește, grecește și sârbește.

Oarga Ion Cloșca din Cărpiniș. Anii vieții 37. Muerea lui numele Mă-rincă, frate-său Orga Todor, sora Achimie. Au umblat la Mușca, Ofumbae, la Abrud, Lupșa, Cricău.

Moșii zălogite

La Miera Simeon din Cărpiniș pe locul de la fântână numărături 28

La Miera Iacob pe locul de lăn <g>ă Benea Precup 10 17 x.

Pe locul de la Miera Măriian 10

Tot laolaltă să țin aceste 3 dăraburi de loc.

Pe locul de la Popa Avram miriște din costă 5

Pe locul de la Șoităș Irimie din față 6

Locul de acasă luat de moșie 24

Locul din vale de la feciorii lui Galdă Văsăi 50

La birăul satului Miera Onul bani dați împrumut 18 18 x.

iară la birău pe fân de an 6

La Heteoan Antonie căprari <u> pe fânul din est an 14

La Miera Dumitru pe fân de an 5 mariași

7 x.

La Bogdat Pătru din Mogoș un galben dat împrumut și am 6 clăi de grîu la el în șură, 16 oi la el în păstorie, 7 miei, 2 ferdele de prăznă (!), 4 cupe de unt.

La Boian Luca 5 pătrare de grău pentru birul boilor care am dat de au arat.

Am acasă 5 clădituri de fân.

La Vădan Savu de pe moșie 35 florinți, și din aceia să deae lui Vădan Irimie 18 florinți.

Ce am la Bărluț Sântion din Mogoș las la popa Vasilie să mă pome-nească.

Locul Dealul Albii las la frate-mieu.

Locul de Șoatăș Irimie las la frate-mieu.

Aceste mai în sus scrise am priimit din gura lor eu

Popa Nicolae Raț paroh
Maerii Belgradului neunit⁸⁰.

Execuția trebuia făcută în chipul spectacular indicat de împărat, trebuia deci pregătită din timp. Încă înainte de pronunțarea sentinței, la 23 februarie Comisia se adresa comitatelor Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj, anunțându-le că pe ziua de 28 dimineața trebuie să fie neapărat prezenți la Alba Iulia, fără să spună de ce, câte șase oameni din fiecare sat. Comitatele să facă, pe cât posibil, ca din fiecare sat să vină, în 27 noaptea, sub grea pedeapsă, câte trei mai bătrâni și trei mai tineri⁸¹.

Mihail Brukenthal, administrator acum al comitatului Hunedoarei, răspunse în 25 că poate în acest scurt termen nu va putea merge ordinul în toate satele comitatului, care sînt atît de împrăștiate. Să nu fie acuzat dacă ordinul nu va putea fi executat întocmai⁸². În 26 februarie scrise și personal lui Jankovich. A primit ordinul în 25 seara și a și luat numai-decît toate măsurile ca ordinul să fie executat. Dacă totuși se va întimpla să nu fie toți prezenți la data fixată, aceasta se va datora timpului rău, drumului greu peste măsură, mai ales pentru cei care merg pe jos, distanțelor mari, mai ales cînd satele sînt la distanțe mari, și de 3—4 zile de Alba Iulia, pricini din care să fie scuzați cei care vor ajunge cu întîrziere⁸³. În 28 februarie apoi același comunică guvernatorului că în urma dispoziției s-au trimis din comitatul Hunedoarei, din 419 localități 2 515 oameni. Cum ordinul nu specifică cu ce scop sînt convocați, el presupune numai că azi vor fi executați Horea și Cloșca, ceea ce el a comunicat și celor trimiși⁸⁴.

Cîți vor fi fost trimiși din celelalte comitate, din actele cercetate n-am putut afla.

În 28 februarie dimineața pe la opt și jumătate — scrie profesorul Găbri — pe Horea și Cloșca i-au dus cu mare alai la locul de osîndă. Fură duși separat, pe două care, lîngă fiecare șezînd cite un preot neunit

⁸⁰ Originalele în Arh. Comisiei. Reproduse și la Densușianu, p. 455—457. În text am făcut minime intervenții ortografice pentru a ușura lectura: micul semn final aruncat deasupra cuvîntului nu l-am transcris cînd are valoare de *u* scurt, dar da cînd are valoare de *i* pentru plural sau am articulat pe *i* final cînd nu era. Minime intervenții, socotite necesare în punctuație.

⁸¹ Arh. Comisiei, nr. 599 (III, 926—927).

⁸² *Ibidem*, nr. 618 (III, 1032—1033).

⁸³ Arh. Comisiei, III, 1019—1025. Mike, *Hóravilág*, p. 349.

⁸⁴ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 805—806.

(schizmatic). Nu e în stare să descrie pompa și mulțimea care era de față. Îi escortau un escadron de husari din regimentul de Toscana în ținută de paradă, vreo 300 de soldați pedestri din regimentul Orosz, și în afară de aceștia mai erau și haiduci. Miliția pedestră îi însoțea în careu, husarii erau împărțiți pe aripi. Cîți țărani au trebuit să fie de față, pe lângă nobilimea și alți oameni mai de seamă din comitate, lasă să-și închipuie din ordinul sever ca din fiecare sat a celor patru comitate să fie prezenți cîte șase oameni, trei bătrîni și trei tineri. Așa că au fost cel puțin la vreo cinci mii⁸⁵. La care s-a mai adăugat desigur mulțimea din oraș. Și firește erau reprezentanții Comisiei care răspundeau de execuție.

Locul de osîndă era pregătit anume în sudul cetății, înspre Partoș, pe delușorul de deasupra viilor. Aci, după ce li se citi sentința în fața mulțimii de către Friederich Eckhard în ungurește, nemțește și românește, cei doi condamnați fură luați în primire de călăul Albei Iulii, Granca Rokoczi și de ucenicii săi. Fu dezlegat și ținut în „patul“ de supliciu mai întii Cloșca. Execuția lui ținu vreun ceas, primi, după cîte se spune, vreo douăzeci de lovituri pînă să-și dea sufletul. Horea legat și ținut de doi ucenici ai călăului trebui să îndure, privind cu ochii săi, moartea cumplită a credinciosului său tovarăș. Cloșca dat la o parte, fu fixat în „patul“ său însîngerat Horea. Execuția lui ținu mai puțin, după cîteva lovituri reprezentantul Comisiei, interpretul Friedrich Eckhard, dădu ordin călăului să-i dea lovitura în piept, lovitura mortală. Fapt e că și aci Horea e tratat cu un gest de deferență.

Urmară apoi pe trupurile frînte operațiile prescrise. Trupurile lor s-au risipit în bucăți pe aria largă a răscoalei, nimeni nu mai poate numi azi locurile unde le odihnesc oasele frînte, doar inimile lor au rămas îngropate (cu intestinele) pe locul suplicului.

Mulțimile de țărani aduși din toate părțile trebuiră să asiste nepuțințioși la chinurile supreme și tăierea în bucăți a căpitanilor lor. Au fost aduși aci să poarte din om în om, din tată în fiu groaza osîndeii pentru asemenea cutezanță, să-i înspăimînte de a mai încerca vreodată asemenea fapte. Cu ce sentimente au plecat de la Alba Iulia, scriptele nu mai mărturisesc. A rămas să le imaginăm.

Împăratul tocmai în 28 se arăta, într-un bilet de mină adresat contelui Jankovich, doritor să examineze declarațiile celor doi capi ai răzvrătirii înainte de execuție, pentru a afla mai deaproape amănuntele. Dar cum execuția trebuie să fi avut loc, rămîne cu speranța că Jankovich a stabilit cu exactitate tot ceea ce poate servi la lămurirea cazului. Dacă starea sănătății i-ar permite contelui să vină în persoană, i-ar face mare plăcere să audă de la el amănunțit decurgerea lucrurilor și să-l asigure cu acest prilej și verbal de stima sa adevărată⁸⁶. Împăratul își arăta curiozitatea într-adevăr prea tîrziu. Ziua în care scria era chiar ziua execuției.

Scena execuției, ca de obicei, variază, prin depărtare în timp și

⁸⁵ Scrisoarea din 2 mart., citată mai sus, a profesorului Gábri.

⁸⁶ Beu, op. cit., p. 94—95.

spațiu se diversifică, îmbracă haina sentimentelor și resentimentelor celor care o propagă, e brodată de fantezie.

Cel mai apropiat martor e profesorul Gábri, care scrie la 2 martie. El avu marea mulțumire de a vedea totul de aproape, de a-și satisface cu ochii proprii tot resentimentul. El din grația unui locotenent de husari a avut norocul să poată merge călare între careul batalionului și husari și a putut să vadă totul foarte de aproape. „Așa am văzut de la început execuția și parada ca hîrtia pe care o am în față — scrie el. Cloșca a primit cel puțin douăzeci de lovituri pînă să-și verse sufletul. Pe Horea, pînă cînd frîngeau cu roata pe Cloșca, îl țineau legat doi ucenici ai călăului, să privească cu ce moarte cumplită trebuie să moară tovarășul său ucigaș. Isprăvind cu Cloșca și punindu-l la o parte, îl culcară în patul său pe Horea, și legîndu-l, printre urlete au început să-i frîngă cu roata picioarele, dar după a patra lovitură din porunca domnului Eckhard au început să-i lovească pieptul, și așa după opt-nouă lovituri a crăpat“⁸⁷. Tăierea lor în bucăți n-a mai vrut să o privească, și-a întors calul și a revenit în cetate să povestască colegilor săi, care-l așteptau acasă, cele întîmplate.

În aceeași zi de 2 martie, contele Samuil Teleki scrie din Deva soției sale, contesei Susana Bethlen : „Pe Horea și Cloșca i-au frînt cu roata de vii luni și apoi i-au tăiat în patru și i-au trimis în toate părțile. Capul lui Cloșca l-au adus aici în piață, tocmai cînd treceam, îl țineau înfipt într-o țeapă aproape de carul meu. Și eu m-am uitat bine la el, dar n-am văzut nicicînd și nici nu mi-am închipuit să pot vedea așa ceva fără oroare. Dar mărturisesc, l-am privit tocmai cu singe rece, ca și cînd n-ar fi fost cap de om“⁸⁸.

Tot în aceeași zi Ladislau Málnási scrie din Sibiu contelui Iosif Teleki „Pe Horea și Cloșca i-au executat în ultima zi a lui februarie, în Alba Iulia. Nu e limpede pentru mine în ce formă i-au chinuit pînă și-au dat sufletul ticălos. Am auzit că i-au zdrobit cu roata și după aceea i-au tăiat în bucăți, trimițîndu-le ici-colo și expunîndu-le în locuri mai însemnate. E sigur însă că din comitatele Hunedoara, Alba și Sibiu au rînduit din toate satele cîte șase oameni, cîte trei bătrîni și trei tineri, să fie de față la execuție. Aceasta a fost într-adevăr o dispoziție frumoasă, folositoare și foarte necesară. De acum cred nu numai în prinderea lor, dar și în moartea lor în chinuri și aceea care pînă acum n-au crezut“⁸⁹.

E satisfăcut, în sfîrșit, și provizorul Podivinszky de trecerea în cealaltă lume a lui Horea, principalul tulburător al păcii publice și ațîlător al plebei, prin mîna călăului⁹⁰.

⁸⁷ *meg döglöt*, verb întrebunțat pentru moartea numai a animalelor. Scrisoarea citată din 2 mart.

⁸⁸ „Erdélyi Múzeum“, 1911, p. 194, după originalul din Bibl. Teleki din Tîrgu Mureș, scrisorile cancelarului Samuil Teleki.

⁸⁹ Arh. Istorică, corespondența Teleki.

⁹⁰ „Esto, quod principalis tranquillitatis turbator, et plebis incentor Nikula Ursz, alias Hora, ultimum heroicorum suorum meritorum praemium e' manu carnificis recipiens, de hoc in alium mundum, fors ibidem (ist hac non succedente fortuna) ipsum pari modalitate praecedentium cohortum valachicarum commendaturam auspicaturus jam transmigrasset“, ... Of. minier, 1785, nr. 439.

Contele Jankovich în raportul său, din 3 martie, către împărat relatează în ton oficial faptul în sine : Executarea celor doi corifei Horea și Cloșca s-a săvârșit în ziua de 28 februarie în cercul a mai multe mii de oameni. Al treilea corifeu, Crișan a prevenit osînda făcîndu-și moarte violentă la închisoare (aici forma sugrumării citată mai înainte). Horea și Cloșca au perseverat în negații, dar din mărturiile sub jurămint ale martorilor cu care au fost confrunțați a reieșit că în stîrnirea acestui mare rău ei au fost autorii. Crișan a mărturisit multe împotriva sa. Socotește că prin sentințele date tulburarea țaranilor stîrnită în Transilvania și propagată și în Ungaria e amuțită ; plebea readusă la liniște și ascultare față de superiori, tulburarea s-a terminat cu totul. Cît privește pe puținii care mai rătăcesc prin păduri, în numele maiestății sale le-a făcut cunoscut prin autoritățile militare, civile și ecleziastice să se întorcă, fără nici o teamă de pedeapsă, la ale sale și speră că în scurt timp și aceștia se vor întoarce la casele lor. Le-a pus în vedere și stării militare, și jurisdicțiilor comitatense să nu mai aresteze pe supuși, căci prin aceasta și cei de acasă vor fi cuprinși de teamă, și cei absenți se vor înfricoșa. Cum s-au cercetat cu toată iscusința, atenția, circumspecția, stăruința toți captivii și înșiși corifeii dacă a concurat vreun străin sau poate vreunul din fiii patriei la ațîțarea sau propagarea acestei tulburări ? s-a vădit că nimeni ; nici străin, nici localnic, n-a avut înrîurire⁹¹. E de reținut afirmația !

Ioan Pap, scriind din Sibiu lui Emeric Daniel la Roma în 4 martie nu se arată prea satisfăcut :

„Închei astăzi vorba despre Horea, pentru că și el și-a încheiat ticăloșiile, dar în realitate pedeapsa n-a fost suficientă față de enormitatea lor. Încă și cei din străinătate doreau, cu urechile pregătite, să audă ce sfinșit vor avea Horea și Cloșca. Dar amindoi au fost osîndiți doar ca orice răufăcător, i-au frînt cu roata și așa și-au sfinșit viața ucigașe. Spectatori dintre români le-au fost vreo patru mii, care au fost chemați din diferite sate să vadă și să povestească și celor de acasă pieirea lor“⁹².

Ludovic Siess, scriind tot din Sibiu, e mai laconic : „În 28 a lunii numite cei doi rebeli principali au fost duși la locul hotărît de execuție și frînți cu roata într-un mod foarte încet (*sehr langsame Art*) de jos în sus“⁹³.

Distribuirea părților se făcu deci prompt după execuție. La 8 martie vicecomitele Hunedoarei relatează din Deva contelui Jankovich că dispoziția transmisă prin comitatul Alba sub data de 27 februarie de a distribui părțile cadavrelor lui Horea și Cloșca în locurile indicate în acest

⁹¹ „Ut ut cum omni sol<1>ertia, attentione, et Circumspectione ex omnibus Captivis, sed et ipsis Coriphæis, sollicite indagatum fuerit, Utrum aliquis ex Extraneis, aut fors etiam et Patriae Filiis ad excitandum et propagandum hunc Tumultum concurreverit ? nullus tamen vel Extraneus, vel domesticus influxum habuisse Compertus est“ — Siulutiu, *Istoria Hori*, p. 183. Orig. Canc. aul. Trans. 3115/785.

⁹² Scrisoarea în Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia.

⁹³ „Történelmi Tár“, 1901, p. 40.

comitat și în Zarand s-a executat, s-au expus spre cunoștința și teroarea plebei care îi privește. Tot așa s-au expus în Brad și Mihăleni părțile cadavrului lui Gheorghe Crișan⁹⁴.

Și încă o relatare din Alba Iulia despre execuție, aceasta din 31 martie, a lui Iohann Andreas Metz. Și el dă aceleași cifre pentru escorta armată ca și Găbri : 300 de infanteriști și un escadron de husari din regimentul de Toscana. El știe că la locul de osîndă li s-a citit de către „auditorul general“ în fața mulțimii în limba germană și română sentința de moarte. Apoi că Horea la intervenția contelui Jankovich în numele împăratului a primit mai întâi cele două lovituri de grație în piept și după aceea a fost frînt cu roata de jos în sus. Știe că Crișan s-a sugrumat, închis fiind sub poarta gârzii principale. Și știe, firește, despre împărțirea în bucăți a celor trei căpitani și expunerea lor „în locurile unde au comis fapte de adevărați ciini, turbați și fixate pe lingă drumuri spre învățătură celorlalți răsculați români“⁹⁵.

În cursul execuției se petrecu, se spune, și un incident. Comitatul Hunedoarei cel puțin ni-l dă la 1790 ca un fapt, comentîndu-l în felul său. Sentința a fost — spune textul comitatului — ca Horea să fie frînt cu roata de jos începînd, totuși după prima lovitură, „cînd a vrut să vorbească și poate a vrut să descopere cauzele faptelor sale, drăgătorul comisiei numaidecît a dat ordin călăului să-l lovească astfel în piept ca să nu mai poată vorbi, iar cînd dregătorul comitatului care era acolo i-a reproșat dregătorului că a procedat împotriva dispozițiilor legii, Comisia îl destitui pentru aceasta din funcția sa și oameni merituoși abia au putut obține de la Comisie să-și poată continua funcția dinainte“⁹⁶.

E ceea ce a păstrat pînă tirziu și tradiția orală. Bătrînul Ursu Coroi din Cărpiniș în 1879 îi povestea lui Densușianu că la execuția lui Horea și Cloșca a fost de față și un nemeș ungur și acesta ar fi strigat că pe Horea îlucid prea repede, iar comisarul cu execuția ar fi poruncit să-l aresteze și nemeșul a fost pedepsit. Preotul din Alba Iulia Nicolae Munteanovici i-a relatat și el că atunci „cînd au dus la moarte pe Horea și Cloșca, i-a însoțit preotul de atunci din Alba Iulia, Niculae Raț. Dinsul pînă a frînt cu roata pe unul, a ținut pe celălalt cu mîna pe după cap, dar cînd au început să frîngă cu roata și pe al doilea, Popa Niculae Raț a căzut jos leșinat și a trebuit să-l aducă cu carul acasă. Cu această ocazie se afla de față la execuție și un tist (dregător) ungur, și acesta văzînd că pe Horea îl frîng prea repede, a strigat să-l omoare mai încet... dar pe tistul cel de ungur l-au luat apoi între baionete și l-au dus să-l închidă în cetate“. Tradiția aceasta, adaugă preotul Munteanovici, a auzit-o de la părintele său, care în etate de 15 ani fusese de față la execuție⁹⁷.

Alexandru Sterca Siulutiu, scriînd la 1856 dădea glas tocmai acestor tradiții, scrise sau orale, învelindu-le în comentariile proprii :

⁹⁴ Arh. Comisiei, nr. 693 (IV, 425—426).

⁹⁵ Gh. Anghel, *op. cit.*, p. 423—424.

⁹⁶ Arh. Istorică, Ordonanțe imprimare, 1790 iun. 2, p. 7. Citat și de Densușianu, p. 458.

⁹⁷ Densușianu, p. 458—459.

„Scoțindu-i dară afară la locul perirei, întâi fu înaintea ochilor Hori, Cloșca de la picioare pînă la grumazi, pe rînd și cu scurte intervaluri zdrobit. Horea ca Antesignan avea de a privi înfricoșatul sfîrșit și crudela moarte și struncinarea trupului ortacului său a Cloșchii, ca așa pedeapsa să-i fie îndoită prin vederea celui înfricoșat și crudel sfîrșit a Cloșchii, care preste puține minute avea el a suferi. După aceea fu Horea întins pe nemilostiva roată, și ampoliații maghiari cu nobilimea, cari greu vinău avea, că împăratul l-ar fi imputernicit spre stîmpirea nobilimii, încercîndu-l cu groaznice sudălmii, îl silea să spună cine l-au îndemnat? Însă el adînc tîcînd, îi deteră înția tăiere cu roata, și fluerile picioarălor i să înfrînsără așa, cât îi eșiră din carne oasăle. Acum maghiarii din nou silindu-l cu bajocuri să arate pe cei ce l-au îndemnat, sau l-au imputernicit spre aceea sîngeroasă răscurare, și vrînd ceva a grăi, după porunca comandantului execuțiunei, care fiind om cu inimă omenoasă, din milă voi a nu chinui mult timp pe un om nefericit, sau că doară mai nainte așa i s-au fost demandat, îi deteră a doua lovitură peste pept, și cu aceasta, buticîndu-l ca un izvor sîngele pe gură și pe nări, își dădu sufletul, la 28 februarie 1785. Trupul lui și a Cloșchii, după barbarul obicei de atunci, să tăia în patru părți și să trimisă în patru părți a țării, purtîndu-le în corfe pe cai din sat în sat, și expunîndu-le spre vedere întru înfricoșarea și bajocura românilor, cărora cînd le arăta zice: iată împăratul vostru.

Amploiații și nobilimea maghiară fu foarte întăritată asupra comandantului militariu din Bălgrad, care așa curînd și togma cînd era să vorbească, și — după cum credea ei — să arate pe îndemnătorul lui la revoluție, făcu capet vieții lui Horea și nu-l zdrobi pe rînd“...⁹⁸.

Mai mult sau mai puțin reale, favorabile sau nu, versiunile subliniau importanța capitală a evenimentului, ecoul lui larg și durabil în inimile tuturor, adversari sau partizani. În inimile țăranilor supliciuului căpitanilor a putut stîrni groaza și oroarea scontată de lege și de împărat, dar nu și convingerea că fapta lor a fost o ticăloșie care și-a luat pedeapsa meritată. În ochii țăranilor supliciuului, ai cărui martori siliți au fost, pe Horea l-a transfigurat din condamnat în martir al cauzei lor pe care-l invocă ori de cîte ori povara vieții lor crește, ori de cîte ori sint porniți să condamne sau să înlătore povara iobăgiei.

⁹⁸ Al. Sterca Siulutiu, *Istoria Hori și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului*, 1860, p. 181—183. Ms. în Bibl. Filialei Academiei Cluj.

2. ALTE CONDAMNĂRI

ALTE SENTINȚE

În timp ce comisia cerceta și condamna pe Horea și Cloșca, comitatele judecau pe cei încredințați de ea judecății lor după ce făcuse trierea captivilor. Comitatul Hunedoarei, am văzut, rămase să judece 90 de captivi, comitatul Albei 120. Comitatele avură prilejul să-și verse severitatea asupra acestora, să le sporească numărul cu noi arestări, să pronunțe o serie nouă de condamnări la moarte în felurilele chipuri agravante prevăzute de justiția vremii.

În vederea judecării, pe cei închiși Comisia îi împărți în trei clase, pe care le comunică comitatelor Hunedoara și Alba, și-apoi și comitatului Sibiu, care ceruse îndrumări pentru tratarea țăranilor prinși din Cioara.

În prima clasă plasă pe răufăcătorii mai mari, anume pe corifeii de frunte, pe ațîțătorii poporului la răscoală, sau pe care au fost de-a dreptul ucigași, incendiatori, sacrilegi.

În a doua pe cei care au alergat să coopereze cu ei, au fost amestecați în fărădelegile pomenite, au participat la prăzi și deci s-au făcut complicitii lor.

În a treia pe cei care fie din simplitate, fie luați cu sine de pornirea oarbă, fie amăgiți de răutatea altora mai mult au sporit numărul tulburărilor, sau poate au fost întemnițați din simplă suspiciune.

Cei din prima și a doua vor rămîne în închisoare pentru a deschide acțiune împotriva lor.

Celor din prima clasă li se va face proces criminal, care va fi supus împăratului. Celor din a doua li se vor aplica pedepse corporale potrivit cu vina lor, dar așa ca numărul de bîte sau bice să nu treacă de 60. Luîndu-și pedeapsa apoi să fie muștrați ca de acum încolo să se ferească de înșelători și de cei care-i amăgesc la rele, să dea ascultarea cuvenită mai marilor lor bisericești și civili, precum și domnilor lor pămîntești, și-apoi să fie lăsați cît mai curînd la treburile lor domestice. Cei din a treia, socotindu-li-se drept pedeapsă mizeria îndurată în închisori, cu aceeași muștrare să fie lăsați liberi¹. La judecată să se țină seama și de mărturiile lor în fața Comisiei, de ceea ce s-a putut afla despre prăzi și restituirea lor. Unii au mărturisit la cine se găesc, alții ce au

¹ Arh. Comisiei, III, 197—199 și nr. 363, din 16, 20 și 25 ian. Copia celor din 25 ian. in ms. nr. 1742, *Hórvilág*, din Bibl. Universitară din Cluj.

pus ei și apoi au restituit. Alții s-au plîns de lucruri care li s-au luat de către dregători și soldați. În vederea confruntărilor, cercetărilor și perchezițiilor pe care le va face comitatul, îi transmite și ascultările Comisiei².

Comitatul Sibiu, după relatarea sa din 12 ianuarie către contele Jankovich avea închiși la Sebeș opt țărani din Cioara, în frunte cu judele satului, Irimie Oltean. Comitatul cere să fie puși deocamdată în libertate, căci ei fără îndoială se vor prezenta oricînd va fi nevoie. Dar și pentru că acești nefericiți amăgiți de nebunia altor răufăcători s-au alăturat numai mulțimii răsculaților³.

Tabla comitatului Alba pronunță în februarie nu mai puține de 25 noi condamnări la moarte. Acuzator e Iob Veress de Dálnok, procuratorul comitatului, apărători procuratorii Ștefan Szentpáli de Alba Carolina, Petru Istvánffi de Nagy Várad, Mathaeus Benedek de Kis Baczon, Iosephus Petko de Illyefalva.

Primii trei judecați sînt condamnați în 5, ceilalți în cursul lunii, între 12 și 26 februarie. Ei sînt următorii :

1. Lupu Lucaci din Sulighet, com. Hunedoara, iobag al doamnei Adam Ribiczei, neunit, de 26 de ani. Acuzat că a fost în rîndul prădătorilor în Șoimuș, Geoagiu, Băcăinți. În Vurpăr și în Vinț au prădat nu numai nobili, ci și libertini unguri contribuabili, și el era printre prădătorii de frunte. Se condamnă să i se taie capul, care să fie înfipt în țepă, iar corpul să i se pună pe roată.

2. Mihail Lupaș din Căinel, com. Hunedoara, jeler al domnului Moise Váradi, neunit, de 22 de ani. Acuzat că a prădat în Căinel și în Brănișca curțile baronilor Josika. În Șoimuș a pus foc paielor lui Ludovic Bartsai. A prădat apoi în Hărău, Chimindia, Rapolt, Folt, Bobilna, Geoagiu, Băcăinți. În Băcăinți au și ars bunurile domnești. În Vurpăr trecînd din curte în curte au devastat bunurile nobililor și ale altor unguri. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țepă.

3. Mihail Lupaș din Nevoieș (*alias Vajdejel*), comitatul Hunedoara, iobag al lui Ludovic Bartsai, de 30 de ani, neunit. Acuzat că a fost cu turma prădătorilor în Sulighet, Brănișca, Șoimuș, Hărău, Chimindia, Banpotoc, Rapolt, Bobilna, Folt, Geoagiu, Băcia, Vurpăr și Vinț, unde au prădat curțile nobililor și ale unor contribuabili unguri. În Șoimuș, împreună cu ceilalți, a pus foc gardurilor, paielor, bucătăriei. În Băcia au omorît un nobil, în Vurpăr altul. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țepă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

4. Serafim Gonța din Vinț, corăbier (*nauta*), neunit, de 28 de ani, judecat în 12 februarie. Împreună cu unul Ionaș și cu Solomon Ispas din Cîrna au fost „căpitani supremi“ ai prădătorilor din Vurpăr și Inumi, umblau printre prădători cu chivăre numite ungurește *csákó* în cap și cu lănci. În ziua prădării el era cu chivără neagră, cu pușcă și s-a declarat a fi căpitan. A

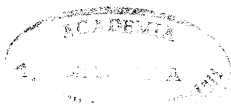
² Ms. citat *Hórvilág*, filele 98—99.

³ Caietele, XXXIV, f. 59. Se numesc : Irimie Oltean, Savu Dăian, Ion Costin, Ion Zinca, Avram Mîcu, Iosif Vinerean, Simion al lui Urît Ursu, Dumitru Voina.

ținut pe unul care purta în frunte crucea trei zile în casa sa. Să fie frânt cu roata, capul tăiat să-i fie înfipt în țeapă, iar corpul pus pe roată.

5. Popa Costandin alias Turcin din Crișcior, de vreo 32 de ani, preot neunit. E acuzat de a fi luat parte cu alți soți la prădarea magnaților și nobililor unguri în diferite locuri, dar mai ales în Crișcior și în Brad, că a fost conducător și așiftător, tulburător al păcii și liniștii publice. El, prin procurator, se apără că n-a avut nicicând înțelegere cu prădătorii și nici sfat cu ei pentru asuprașirea ungarilor. Când au venit prădătorii, pe el și pe ceilalți i-au silit sub amenințări cu crudă moarte, cu tragerea în țeapă, cu arderea casei să se ridice. A trebuit să-i urmeze împotriva voii sale. Dar el n-a omorât pe nimeni, n-a stricat clădiri și cu atât mai puțin a pus foc. Sentința însă aduce probe. Mai întâi ascultarea din 14 decembrie din Abrud făcută de protopopul Iosif Adamovici, Popa Sava preotul neunit din Rășinari și Dimitrie Eustatievici secretarul episcopal, după care ar fi declarat în fața plebei că nu vor fi mai mult iobagi (*non fere amplius jobbagiones*), pe fiica unui jude al nobililor a cununat-o cu tînărul român Ion Sîrbu din Crișcior. După alte mărturii el, cu prădătorii, pe trei din martori în drumul lor spre Deva i-au arestat împreună cu căruța și căruțașul și i-au dus la Brad unde corifeu era Giurgiu Crișan. La prăzile din Brad a fost conducător, mergea în fruntea prădătorilor. După alții el dădea porunci îndată după primul corifeu Giurgiu Crișan. A dat plebei răscolate porunci să pustiască și nimicească neamul unguresc cu totul (*ut Hungarum nationem penitus depopularentur et delerent*). După care au fost pustiiți și nimiciți nobilii și unгурii care le-au căzut în mâini. După alții, porunca era că cine nu are *passuales* de la el numaidecît să fie prins ca unul care ține cu unгурii, nu cu ei. După ce doctorul de ochi Molnar a ajuns să readucă întrucîtva liniștea în plebea răscolată, această liniște n-a durat decît vreo patru zile, a fost tulburată din nou de el, spunînd că doctorul care umbla cu patenta (de liniștire) n-a fost om de bună credință, ci mai mult spionul unгурilor (*speculator Hungarorum*); oricît de tare jurămînt i-ar fi cerut, nu trebuie să-i dea crezare. El, Popa Costandin a poruncit să dea foc casei pădurarului Costa sub motiv că și el s-ar fi dat cu unгурii, prin viclenia lui ar fi venit doctorul oculist cu patenta de împăciuire a poporului. Ar fi și ars casa lui Costa, dacă acesta nu s-ar fi împăcat cu el și cu Crișan plătiînd 90 de galbeni și un butoi de vin, și pe deasupra și satului 30 de florini. Pe unii din martori, care sărutîndu-i mîinile l-au rugat să-i elibereze declarîndu-se nevinovați, n-a vrut altfel decît dacă sînt iertați de Giurgiu Crișan, numai așa și-au putut dobîndi libertatea. Ca înainte-mergător și conducător al prădătorilor, corifeu și așiftător al poporului la răscoală, să i se taie capul și ca un terifiant exemplu pentru alții să i se înfiğă în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

În 16 februarie sînt judecați Ion Secăreanu, Ion Munteanu și Drăgoi Rotea. Și apoi în zilele următoare alții.

6. Ion Secăreanu din Vurpăr, neunit, de 42 de ani. Conducător în prădarea curților din Vurpăr și din Vinț. El striga în gura mare : Auziți oamenilor, pe ei, tăiați, omoriți, prădați pe unguri, stingeți-i ca unul să nu mai rămână etc. (V. citatul la expunerea evenimentului). Să fie frint cu roata.

7. Ion Munteanu din Vurpăr, neunit, de 40 de ani, iobag al lui Iosif Benkő. A fost primul care a năvălit asupra casei domnului său. A căzut împreună cu turma prădătorilor și asupra caselor preotului reformat, secretarului gubernial Adam Veress și ale altora. Și el a strigat împreună cu alții ceea ce striga și Ion Secăreanu. Să fie frint cu roata, capul tăiat să i se înfigă în țeapă, iar corpul pus pe roată.

8. Drăgoi Rotea din Cırna, iobag episcopal, neunit, de vreo 46 de ani. Și el striga cu ceilalți aceleași vorbe, amenința pe unguri. Împreună cu Oprea Ispas mergeau cu sabia scoasă. A fost unul din căpitanii celor din Cırna la prăzile din Vurpăr și Vinț. Ca așiftător al poporului la răscoală, tulburător al păcii publice, căpitan al prădătorilor să fie tras în țeapă.

9. Ilie Dăncuț din Oci (comitatul Hunedoara), neunit, de 46 de ani. A luat parte la multe prăzi, în Abrud, în Crișcior, în Ribița și în alte părți. A fost și la Curechiu. În răscoală a fost căpitan și avea sabie. A prădat în rînd cu alții curtea domnului său, vicecomitele Ștefan Hollaki. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

10. Simion Ferencz (Frenț?) din Vale (comitatul Cluj), român neunit, de vreo 35 de ani. În Singeorzul Trascăului a fost printre cei mai mari prădători, a condus pe prădători peste tot. Încă în preziua prăzilor i-a spus unuia care era de strajă : s-a isprăvit cu toate, acum domnii pămîntești nu mai poruncesc. Să i se taie capul, care să se înfigă în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

11. Popa Ion Crișănuț alias Hagi din Bistra, neunit, de vreo 56 de ani. E acuzat că rătăcind din loc în loc îndemna poporul la răzvrătire, sfătuia pe supușii din domeniul de sus al Zlatnei să nu plătească taxa urbarială și celelalte prestații. Pe șpanul cameral din Baia de Arieș personal l-a apostrofat să dea înapoi taxa dominală, zicînd că aceea a fost luată numai de dregători, fără știrea împăratului. Iar pe supuși i-a îndemnat să ia înapoi taxa de la șpan și șpanul numai că n-a fost omorît cu ciomegele de plebea așiftată. A umblat și prin Țara Românească, prin Moldova, prin Bucovina, a fost și la Ierusalim. Cînd au fost aduși Horea și Cloșca la Abrud în fața poporului adunat să-i vadă, a spus etc. (Întîmplarea relatată la prinderea căpitanilor). Să i se taie capul, care să se înfigă în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

12. Avram David din Vidra, iobag fiscal, neunit, de vreo 45 de ani. Instigator și complice al celor care au omorît pe Vasile Goia și i-au împărțit banii. A așiftat poporul ca pe juzi și jurați ori să-i omoare, ori să-i ducă legați la Horea. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

13. Ion Jărai cel tînăr, ungar reformat din Singeorzul Trascăului, supus al contelui Sigismund Torotzkai, de vreo 25 de ani. Căuta pe preotul reformat să-l dea pe mîna românilor etc. (Vezi expunerea întîmplărilor din

Singeorzul Trascăului). S-a asociat cu prădătorii, s-a dus cu ei asupra bisericii franciscanilor, s-au găsit la el multe prăzi. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

14. Vasile Zgîrciu din Abrud-Sat, neunit, de vreo 40 de ani. A fost căpitan pus de Gheorghe Crișan și iscoadă sau spion al lui Horea. A fost prezent cu răsculații la Curechiu, unde împreună cu Crișan a publicat porunca lui Horea. A prădat împreună cu răsculații în Ribița, Brad, Abrud. Să i se taie cu paloșul capul, care spre teroarea altora să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

15. Iacob Todea din Vidra, iobag fiscal de vreo 40 de ani. În Rîu Mare nu numai a fost prezent la prăzi, ci și ațîțător la răscoală împreună cu crișenii. În Munți ațîța poporul să se adune din porunca împăratului sub pedeapsă de 500 de florini. În Gura Arăzii striga în gura mare că e porunca împăratului ca din fiecare casă să iasă oamenii să pustiască, să omoare pe juzi și pe alți slujbași sătești, precum și pe locuitorii din Abrud și Roșia. A fost *antesignani Hora magnus, et famosus capitaneus*, peste tot prezent cu turma prădătorilor lui Horea, amenințînd pe cei care nu-l urmează. Să i se taie capul, care spre teroare să se înfigă în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

16. Iacob Zaf din Rîu Mare, iobag fiscal, de 36 de ani. Sub nume de căpitan buciuma în munți, chemînd din porunca împăratului plebea la prădă și la luptă, amenințînd cu tragerea în țeapă pe cei care nu-l urmează. A participat la prăzi în Rîu Mare, Cîmpeni, Abrud, Roșia. A prădat împreună cu alții casa lui Macavei Bota din Rîu Mare. Se apără că nu a luat parte la prăzi, ba e din aceia care de teamă și-au ascuns lucrurile în muntele Vulcan, iar de la Abrud a luat cîte ceva, dar cu gîndul de a le da înapoi. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

17. Ispas Golda din Rîu Mare, supus fiscal, de vreo 39 de ani, neunit. A fost și el conducător, căprar al lui Horea; amenința și el cu pedeapsa de 500 de florini pe cei care nu ascultă porunca împăratului. A luat parte la prăzile din Rîu Mare, Abrud, Roșia, la prădarea casei lui Macavei Bota. După publicarea amnistiei a fugit în munți. Se apără în același fel ca și Iacob Zaf. Să i se taie capul, care spre teroarea altora să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

18. Gligor Toma din Vidra, iobag fiscal, de vreo 38 de ani, neunit. A fost căpitan, mare ațîțător al poporului la răscoală (*magnus populi ad tumultum concitator*), înarmat cu pușcă, pistol, lance, prezent peste tot de la început pînă la sfîrșit. Chema poporul cu porunca împăratului care se găsește la Horea, amenințînd că cine nu vine la întîia poruncă trebuie să plătească 500 de florini, cine nici la a doua va fi tras în țeapă, cine nici la a treia va fi aprinsă casa pe el (!) Pe juzii care n-au putut fi ciștigați i-a dus noaptea legați la Horea. În adunările sau taberele răsculaților stătea totdeauna cel mai lîngă Horea, nelăsînd pe nimeni mai aproape, ca nu cumva cineva instigat de domnii pămîntești să-l poată omori. Să fie frînt cu roata, capul să-i fie înfipt în țeapă, iar corpul pus pe roată.

19. Vasile Todor din Baia de Arieș, iobag fiscal, de vreo 38 de ani, neunit. A fost căpitan, *primarius populi ad tumultum concitator*. A atacat soldați. Să i se taie capul cu paloșul și să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

20. Petru Goia din Vidra, iobag fiscal, de vreo 45 de ani, neunit. A fost căpitan pus de Horea după prădarea Abrudului și Roșiei. Chema poporul să se adune în tabăra lui Horea sub pedeapsă de 500 de florini. L-a chemat și împotriva soldaților. Pe unul îl amenința că dacă nu vine la adunare i se va arde casa, iar el va fi tras de viu în țeapă în fața casei sale. Unuia din martori i-a zis că fiul său să dea satului înapoi accrescenția pe care a strâns-o, căci dacă nu sătenii îi vor prăda casa. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

În 25 februarie fură condamnați Ion și Ștefan Ispas din Lupșa, Mihăilă Todor din Rîu Mare, Deneș Ilie Nuț din Roșia :

21. Ion Ispas din Lupșa, supus al domnilor Fekete, de vreo 45 de ani, neunit. Nu numai s-a amestecat cu mulțimea prădătorilor, dar s-a ridicat și împotriva miliției și a făcut cu voia și precugetat și moarte de om. Împreună cu Ștefan Ispas au omorât în Valea Vinții pe locotenentul primar Mesterházi din regimentul Orosz. Procuratorul fiscal îi cere, ca prădător, răzvrătit, răsculat, ucigaș voluntar, tulburător al păcii și liniștii publice, ridicat împotriva ostașilor împăratului, pedeapsa talionului. Se apără că s-a alăturat răsculaților și i-a urmat de teamă, dupe ce corifeii le-au poruncit să se ridice ca fiind din porunca împăratului. Împotriva locotenentului și ostașilor săi s-au ridicat nu ca ostași ai împăratului care ar fi ținut partea împăratului, ci ca dușmani ai împăratului, care au vrut să se împotrivescă intenției împăratului. Pentru aceasta lor nu li se cuvine moartea, ceea ce au făcut au făcut din neștiință, ei neștiind că porunca ce li s-a dat e potrivnică poruncii împăratului. Sentința însă e neîndurătoare. El, cu Ștefan Ispas și cu alții au atacat noaptea cu armele pe locotenent și după ce Ștefan Ispas cu un foc de pușcă l-a doborât la pământ, nedându-și încă sufletul, el cu lovituri de patul puștii în cap l-a omorât de-a binelea. Ba a mai omorât și un soldat. E osîndit la pedeapsa talionului, cu înăsprirea ca, întrucît a omorât un ofițer împărătesc, la locul supliciuului călăul să-i taie mai întîi mina dreaptă, apoi capul, care spre teroarea și a altora să i se înfigă în țeapă, iar corpul să i se pună pe roată.

22. Ștefan Ispas din Lupșa, supus al domnilor Fekete, de vreo 32 de ani, neunit. I se aduc în genere aceleași acuzații ca și lui Ion Ispas, se apără în același fel. E condamnat să i se taie capul care să-i fie înfipt în țeapă, iar corpul pus pe roată.

23. Mihăilă Todor din Rîu Mare, iobag fiscal, de vreo 36 de ani, neunit. Nu numai s-a amestecat și a prădat împreună cu răsculații, dar a fost și instigator și conducător. Nu numai că a buciumat pe dealuri, pe văi poruncile lui Horea, ci ațîța plebea cu pedeapsă de 500 de florini și cu tragerea în țeapă la răscoală, o chema să prade casele tuturor ungarilor, dregătorilor, juzilor și juraților, să le prade bunurile, să omoare pe juzi și pe unguri. Nici înainte de răscoală n-a fost un om de bună purtare, iar în timpul răscoalei

a tăiat împreună cu complicii săi un bou al lui Ursu Todea (trei după altă mărturie). A prădat în Abrud și Roșia. A fost prezent și în dărîmarea caselor juzilor Ursu Bodea, Vasilie Goia și Petru Hiristea. În munți striga să omoare miliția încartiruită în Cîmpeni, împingînd și pe țigani. Să i se taie capul, care spre teroarea altora să i se infigă în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

24. Deneș Nuț Ilie din Roșia, neunit, de vreo 37 de ani. În Lupșa venind cutreiera ulițele călare și îndemna oamenii în gura mare să se adune să vină la Horea, căci dacă nu vin să știe de bună seama că tot satul va fi ars. A fost trimis cu misiunea să le spună țăranilor să se adune toți la Horea în Cîmpeni, unde s-a adunat și miliția, să asculte porunca adusă de Horea de la împăratul. Cînd judele i-a cerut să arate dacă a adus poruncă în scris, a răspuns că nu, că aceasta Horea i-a spus-o. Și cum judele n-a vrut să consimtă, el i-a spus amenințător să nu uite vorbele lui, căci în zilele astea va veni Horea și-l va învăța el cum să-i țină poruncile. După declarațiile țăranilor din Lupșa și Bistra ar fi fost unul din cei mai mari răufăcători. Să-i fie tăiat capul, care spre teroarea altora să-i fie înfipt în țeapă, iar corpul să-i fie pus pe roată.

În 26 februarie :

25. Matei Prața din Lupșa, supus al domnilor Fekete, de vreo 40 de ani, neunit. A cooperat la uciderea locotenentului Mesterházi și a soldaților săi, a prădat un car încărcat cu bunuri ale judeului orașului Abrud, Iosif Gedó, iar pe însoțitor l-a dezbrăcat de veșminte și încălțăminte, a scăpat numai cu fuga de moarte. Să i se taie capul, care spre teroare să fie înfipt în țeapă, iar corpul să i se pună pe roată⁴.

Condamnații cei mai mulți sînt din Munți, printre ei 4 din Vidra, 3 din Rîu Mare, 3 din Lupșa, cîte unul din Bistra, Roșia, Baia de Arieș.

Cei mai mulți sînt condamnați la aceeași pedeapsă : tăierea capului, expunerea capului în țeapă, a trupului pe roată. Patru însă sînt osîndiți la frîngerea cu roata, unul la tragerea în țeapă și unul să i se taie mai întîi mîna și numai după aceea capul care să fie înfipt în țeapă, iar corpul așezat pe roată.

Cu data de 7 martie comitele raportează Guvernului că în temeiul clasificării făcute de Comisie comitatul a condamnat la moarte 26 (sau 25!), supunînd pentru revizia împăratului sentințele. Cu privire la întreținerea captivilor, comandantul cetății întreabă dacă trebuie să le dea și altă mîncare decît pîine și apă cum s-a practicat pînă acum, excepțînd pe infirmi sau pe cei din spital pentru care s-a dat și mîncare fiartă. Guvernul să dispună cum să fie întreținuți cei condamnați la moarte, cu hrană rece constînd numai din pîine sau trebuie să li se dea și mîncare fiartă ? Răspunsul Guvernului nu aduce vreo îndreptare : Să li se dea cum s-a obișnuit și altora în asemenea situație pînă acum⁵.

⁴ Toate cele 25 de condamnări în copie la Mike, *Az Oláhokról*, p. 157—280.

⁵ Arh. Istorică, Copii B. Török, nr. 1940—1785.

Cu data de 21 martie apoi comitatul înainta Guvernului 25 de sentințe de condamnare la moarte, care după prescripții vor trebui înaintate împăratului spre revizuire.

Din cei 120 de captivi încredințați pentru judecare, comitatul a clasat în prima categorie 26. Înaintează acum 25 de sentințe, minus a lui Petru Adam din Almașul Mare, care a fost văzut conducând pe răsculați asupra casei șpanale din Cîmpeni. Aducînd însă martori că el de la începutul răscoalei pînă la sfîrșit ar fi fost acasă lucrînd la șteampuri, definitivarea sentinței a amînat-o pînă se vor aduce noi dovezi⁶. Guvernul la rîndul său cere actele în baza cărora au fost condamnați cei 25⁷. Pe acestea Tabla comitatului le înaintează la 14 aprilie⁸. Ciți vor fi fost clasați în categoria a doua și pedepsiți corporal nu știm. Desigur aproape tot restul.

În 7 martie comitatul, în sfîrșit, înaintează pentru revizie judecarea în apel a procesului lui Dumitru Todea (*Togya alias Buta Dumitru*), cel care fusese condamnat în legătură cu tulburarea de la Cîmpeni. El fusese judecat de forul dominal din Zlatna. Prin decretul gubernial din 21 august 1784 procesul a fost transmis pentru revizie, ca apoi înainte de pronunțarea sentinței sale să-l înainteze pentru o mai înaltă revizie Guvernului. Dumitru Todea era printre captivii din Galda, a căror eliberare, am văzut, o pretind mereu țărani. Sentința din 29 ianuarie 1785 a Tablei e de un interes pentru că din nou acuză în același timp acțiunea lui Horea al cărui complice a fost.

Dumitru Todea merită condamnarea și numai pentru că s-a asociat cu Ursu Nicula alias Horea. Ș.a.m.d. Aci se repetă toate acuzațiile de la proces cu privire la legăturile lui cu Horea, la acțiunea lui și la agitațiile lor printre țărani. După ce în speranța promisiunii lui Horea (el Todea) a strîns 300 sau 400 de florini care s-au mistuit fără nici un rezultat, spre a înainta instanța în acest sens tronului împărațesc a hotărît și a făcut colectă de bani nu în mică sumă, cu Horea și cu alții asociați lor au plecat la Viena, unde în numele a patru comune, Rîu Mare, Rîu Mic (Vidra), Cîmpeni și Bistra au înaintat o plîngere tronului împărațesc. Dar cum n-au obținut o rezoluție preînaltă definitivă (*definitivo effectu*), prin încredințările strîmbe și pe dos, plebea țărănească a domeniului de sus al Zlatnei, care și de la natură este lesne crezătoare, într-atîta au amăgit-o și scos-o din minți că fără execuție militară n-a vrut să presteze nici cota de contribuție cu care a fost impusă, nici taxa dominală. Au încredințat-o că de acum înainte n-ar mai plăti nici o taxă dominală, dare a capului numai 1 florin și 20 de creițari de om, nici naturale pe seama miliției sau în prețul lor nimic n-ar da, că de făcutul fiecărui stînjen de lemne ar primi un florin nemțesc, iar pentru muncile manuale robotale cîte 12 creițari plată (pe zi). El, pentru a-și păstra și pe mai departe funcția de jude domnesc, pe care a avut-o în 1782, a vrăjit o bună parte a plebei cu băutură de rachiu și așa a amăgit-o să nu lase pe dregătorii domeniali să vină unde vreau. Ceea ce

⁶ Mike, *Az Oláhokról*, p. 151—154.

⁷ *Ibidem*, p. 155.

⁸ Arh. Istorică. Copii B. Török, nr. 3174—1785.

n-a rămas fără efect. Venind dregătorii domnești, plebea i-a întimpinat amenințind cu bitele, cu căciulile, cu mîinile, la doi dregători le-a speriat caii, au trebuit să se întoarcă spre Cîmpeni. Dregătorii n-au renunțat, dar din nou au găsit forme de rezistență, era să pună foc casei alese de ei pentru găzduire dacă judele comitatens n-ar fi oprit la timp poporul de la rău. Voind să lovească în dreptul și venitul regesc, în preziua tîrgului a oprit aspru pe arendașii fiscali să-și expună băuturile la vînzare, publicînd că crîsmăritul fiscal dat în arendă se înlătură. Despre spargerea buților de vin a ținut sfat cu poporul înainte de tîrg, amăgînd plebea a lezat dreptul fiscului regesc, a tulburat venitul fiscal și prin urmare și statul public. Ba ceea ce e mai mult, a păcătuit și împotriva maiestății sale, îndrăznind să spună, în numele comunei : „Că deși mîntuirea și viața fiecăruia e în mîna preaputernicului împărat, de la care vine și binele și răul, noi de la gîndul juzilor și juraților pînă la cea din urmă suflare și picătură de sînge nu dăm înapoi“. Ca un vădit înaintemergător al tulburării, ca un tulburător al păcii publice și ca un împotrivor statului public și regelui e osîndit să i se taie capul, corpul împărțit în patru, părțile să fie expuse înfipte în țepe în hotarele a patru sate din domeniul de sus al Zlatnei, pe locuri ridicate⁹.

În 12 aprilie Guvernul comunică consilierului Mihail Brukenthal decretul regal din 21 martie privind procedura față de captivii care vor fi judecați. Decretul referindu-se la plecarea contelui Jankovich și preluarea afacerilor de către Mihail Brukenthal, dispune ca în privința arestaților să se procedeze conform decretului regal din 10 ianuarie, care comuta pedepsele celor condamnați la moarte din comitatul Arad. Anume pe a lui Ion Lupenci la trei ani lucrări publice în Timișoara, pe a lui Rusan Ardelean, Staniș sau Ursu Ribița și Alexe Atanasie, Avram Arănieș și Gheorghe Brănișcan la un an lucrări publice. Pe ale celorlalți la un an carceră sau 60 de bite, ori mai puține după mărimea delictului. Alăturat textul decretului regal¹⁰.

În 18 aprilie vicecontele Albei, Alexe Szentpáli, comunică lui Mihail Brukenthal stadiul judecăților. Jurisdicției comitatului i-au fost încredințați 120, din care 26 au fost condamnați la moarte, înaintîndu-se condamnarea lor spre revizuire împăratului. Unii au murit la închisoare, alții după ce li s-a aplicat pedeapsa au fost eliberați. Nu mai sînt decît 19, prinși de miliție în munți după plecarea Comisiei¹¹.

La 20 mai se găsea la Cancelarie, înaintată de Guvern, sentința comitatului Alba, care condamnă la moarte pe Oniț Onea din Rîu Mare, autor a cinci omoruri, părtaş împreună cu Drăgoi Filip, Berindei Gavrilă, Drăgoi Ren (!), Coroi Avram și doi Deheleanu și la uciderea lui Sim Burz, a soției, fiului vitreg (*privigno*), nepotului și fiicei sale. Propunerea Cancelariei e ca sentința să fie comutată în captivitate perpetuă în lanțuri și lucrări publice, cu stigmatizare pe față și cîte 50 de bite în fiecare an.

⁹ Copii B. Török, nr. 1940—1785.

¹⁰ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 157—162.

¹¹ *Ibidem*, p. 255—256. V. și Mike, *Az Oláhokról*, p. 151—152.

Cu ceea ce e de acord și împăratul. Comunicat Guvernului cu data de 16 iunie^{11/1}.

Cu data de 10 mai, tabla comitatului Alba înaintează Guvernului încă 9 condamnări la moarte cu documentația respectivă, plus deliberatul privind pe fiul lui Horea, pentru a fi înaintate spre revizuire. Pe alți 8 captivi, după aplicarea unei pedepse corporale i-a eliberat. Drept răspuns Guvernul la 7 iunie îndrumă Tabla ca de acum încolo sentințele sale să nu le mai înainteze Guvernului, ci administratorului comitatului Hunedoara Mihail Brukenthal. Cu aceeași dată Guvernul îi transpune lui Mihail Brukenthal cele 9 condamnări, plus deliberatul privitor la fiul lui Horea, cu îndrumarea să procedeze potrivit celor prescrise pentru comitatul Arad prin decretul regal din 10 ianuarie¹².

Dintre cei 9 avem sentința de condamnare a lui Petru Vesa alias Deheleanu din Cîmpeni. E acuzat că a fost *famosus malefactor*. El, cu alți complici au oprit oamenii care se duceau pentru negustorie în târgul din Abrud, pe unul care ducea bucate l-au lovit grav. Pe jurații și gornicii din Sohodol i-au legat și i-au ținut două zile legați. Pe unul din martori l-a amenințat cu foc în casa proprie dacă nu aduce carte de iertare de moarte de la Horea. El cu complicii săi au condus poporul din Sohodol să prade Abrudul și Roșia, mergea înarmat în fruntea răscu-laților. Prins și înainte în Zarand pentru furt, a fugit prin scăpare din închisoarea din Cîmpeni. Pe gornicul care a vrut să-l pună de strajă, l-a amenințat cu arderea casei. Când s-a publicat amnistia generală și ceilalți locuitori au revenit la liniște, nu s-a întors acasă, ci armat a rătăcit mai departe cu celălalt complice. A fost complice și cooperador la uciderea lui Sim Burs, a soției și fiicei sale. Să i se taie capul și spre teroarea și salvarea altora să se înfigă în țeapă, iar corpul să i se pună pe roată¹³.

Treцуți printre condamnați : Petru Adam din Almașul Mare acuzat că a luat parte la prăzile din Cîmpeni ; Todor Faur din Baia de Arieș, fost căpitan ; David Onu Surdu din Mușca fost căpitan ; Petru Oida Țică din Bistra căpitan ; Ursu Joldeș din Cîmpeni căpitan ; Todor Lazăr Ignă-țoi din Rîu Mare căpitan ; Petru Vesa Deheleanu căprar ; Avram Vesa Deheleanu din Cîmpeni ; Pavel Bocu din Vidra, fost căpitan, condamnat să fie frînt cu roata, dar a murit la închisoare ; Todor Berindei din Cîmpeni, căpitan, condamnat să fie frînt cu roata ; Ion Țintariu Murariul din Cîmpeni să i se taie mîna dreaptă și apoi capul ; Ion Nicola al Horii, un an închisoare¹⁴. Cei nouă vor fi dintre aceștia.

Aceștia sînt dintre cei 18 țărani din lista dată din Zlatna la 4 martie, dați ca prinși după publicarea amnistiei, aproape toți în cursul lunii februarie. Cei 18 sînt din Lupșa, Mușca, Cîmpeni, Bistra, Vidra, Rîu Mare. Printre ei și Ion, fiul lui Horea. În dreptul lor sînt notate scurt și faptele de care sînt acuzați : Onu Surdu din Mușca a fost conducător,

^{11/1} Canc. aul. Trans., 7368/785.

¹² Arh. Istorică. Copii B. Török.

¹³ *Ibidem*. Copii B. Török, nr. 3746—1785.

¹⁴ Densușianu p. 485—486.

corifeu în răscoală mai ales în Roșia, pe cei din Roșia îi amenința să-i ardă cu foc, cînd a fost prins s-au găsit la el gloanțe de plumb. — Petru Oida Țică din Bistra înainte a fost fur, în răscoală prădător, sacrileg și ațîțător al plebei la răscoală. — Ursu Joldeș a fost căpitan în răscoală, instigator al tulburătorilor și rebelilor, spărgător și prădător de case împreună cu alții umblînd armat. — Todor Lazăr Ignătoi din Rîu Mare înainte făcea hoții, iar în răscoală a fost căpitan, prădător peste tot; a fost văzut înarmat și după publicarea amnistiei și înarmat a fost prins. — Petru Vesa Deheleanu a fost și înainte răufăcător urmărit, violator al închisorilor, prădător, corifeu și ucigaș în răscoală. — Avram Vesa Deheleanu din Cîmpeni înainte hoț vestit, prădător de case, în răscoală corifeu, incendiator, prădător, ucigaș, prins de armată după publicarea amnistiei. — Pavel Bocu din Vidra a fost de cîțiva ani înainte amăgitor al plebei, sfetnic al lui Horea, îndemnător al plebei să nu plătească darea regească, căpitan în răscoală. — Todor Berindei din Cîmpeni sfetnic intim al lui Horea de cîțiva ani, căpitan în răscoală al sohodolenilor pus de Horea, autor și instigator de răscoală, prins armat în Blăjeni. — Ion Țintariu morar, conducător și prădător în răscoală, sacrileg, prins pe urmă în munți înarmat. — În sfîrșit, Ion Nicola al Horii, prins în 6 februarie, purtător de cuvînt al tatălui său, prădător, devastator de case, înarmat, văzut prezent împreună cu ceilalți corifei ¹⁵.

Trebuie să fi fost afectat cu deosebire comitele suprem al Albei, baronul Simeon Kemény, de această încetineală a sancțiunilor, de această deferență complicată față de asemenea cutezantă a țărănimii, de asemenea indulgență în judecați. Cit îi va fi fost de greu să asiste la asemenea procedură, după groaza pe care a trebuit să o îndure zi de zi, să suspende, să zicem, condamnarea la moarte a unui Petru Adam numai pentru că urma să aducă noi mărturii în sprijinul nevinovăției sale ¹⁶.

Revizuirea sentințelor întîrzia. Motivul fu un nou eveniment, o evadare mai mare din închisoare. După relatarea judeului nobililor Iosif Komáromi, din 7 august, în noaptea trecută 31 de robi, făcîndu-și loc săpînd zidul, au fugit din cazemate. Dintre ei Popa Costan Turcin s-a întors, acum îl examinează ofițerii. Au mai rămas patru care erau în spital, Mihăilă Lupaș din Nevoieș, Serafin Gonța din Vinț, Vasile Todor din Baia de Arieș, Ispas Golda din Vidra, în total au rămas cinci, toți cinci condamnați. Din cei fugiți 20 sînt condamnați la moarte ¹⁷. Alți zece, care și ei au fugit, n-au fost încă judecați. A pornit azi pe sătenii mai apropiați din cercul său în căutarea lor, a dat de veste și la Zlatna și la Vinț ¹⁸. Cum cei evadați — după cum se știa la Consiliul de război —

¹⁵ Arh. Comisiei, III, 1142—1143.

¹⁶ Densușianu, p. 486.

¹⁷ Mihăilă Lupaș din Căinel, Petru Adam din Almașul Mare, Drăgoi Rotea din Cîrna, Ion Munteanu din Vurpăr, Ionel Secășan (!) din Vurpăr, Simion Frenț din Vale, Ilie Dăncuț din Vale, Popa Ion Crișănuț din Bistra, Avram David din Vidra, Vasile Ghiriș (Zgirciu) din Abrud-Sat, Ion Jărai din Sîngeorzul Trascăului, Iacob Todea din Rîu Mare, Gligor Toma din Vidra, Petru Goia din Rîu Mare (!), Ștefan și Ion Ispas din Lupaș, Nuț Dienes din Bistra, Mihăilă Todor din Rîu Mare, Matei Prața din Lupaș, Iacob Zaci (Zaf) din Rîu Mare.

¹⁸ Arh. Istorică. Copii B. Török, nr. 6328—1785.

s-au ascuns ori în munții Zlatnei, ori pe Criș s-a dispus mai ales colonelului Kray din Zlatna și batalionului 3 din regimentul Gyulay să trimită patrula să-i prindă. Unul din evadați s-a predat singur la Alba Iulia, altul a fost prins de vicecolonelul Rogowsky în munții Zlatnei. Colonelul Kray a făcut și el cu ajutorul protopopului din Abrud să se prezinte de bună voie la el trei, la care s-au adăugat încă șase. Celor din munți li s-a anunțat că dacă se vor prezenta de bună voie comisarul regal Mihail Brukenthal personal va interveni pentru iertarea lor totală. Cei care s-au predat sau se vor preda să fie reținuți într-un arest ușor pînă ce vor fi eliberați pe cauțiune, pentru a-i convinge și pe ceilalți să se predea de bună voie, revizuiindu-li-se pedeapsa¹⁹. Cu Comandamentul general în această acțiune va colabora și Guvernul²⁰.

Amănunte asupra evadării ne dă Popa Ion (Crișanuț), ascultat de vagmistrul (*Platz obrist wachmeister*) Runchetsky. Popa Ion spune, cum au aflat că miercuri, în 3, vor fi rînduiți la lucrul șanțului, s-au vorbit între ei că vor folosi prilejul să fugă, cu atît mai mult cu cît trei ieșiseră vindecați din spital și au spus că ei au văzut hainele care se fac pentru osîndiți. Joi, în 4, i-au zis și lui că n-ar veni și el cu ei, căci au de gînd să fugă. A răspuns însă că el n-are pe nimeni, își așteaptă soarta. Ei atunci l-au înjurat și au hotărît să-l ducă legat cu ei. Dimineața la 6 ducea apă cu cei rînduiți. Unul a dat atunci o mică țidulă unei lăptărese românce care ședea în piață să o dea Popii Nicolae din oraș. Hirtia o avea de la tabacul cumpărat din prăvălie, iar creionul l-a găsit cînd a cărat apă. Pe țidulă ruga pe Popa Nicolae să vină că are de vorbă grabnică cu el. Acesta a venit în ziua de 6 în cazemate, unde era de față și temnicerul Andrei Roth. Popa Nicolae a înțeles scurt că toți robii vreau să fugă și dacă i-ar denunța l-ar omori. Așa Popa i-a liniștit și s-a întors în oraș. Sîmbătă el (ascultatul) a văzut că fiarele de la ferestre și de la ușe sînt forțate, dar au rămas în perete. Aceasta era sîmbătă seara după inspecție. Cu acești drugi de fier au scos apoi cărămizile dinspre șanț și au făcut o spărtură. Astfel noaptea pe la 2 ceasuri toți robii au fugit peste șanț. Pe el l-au legat cu ața de la izmene (!) silindu-l să iese pe spărtură. Cînd toți au ajuns la liber, pe el legat l-au dus pe deal, unde împărțindu-se în două, 23 au luat-o la dreapta spre munții Zlatnei, iar 8, între care și el, spre biserică. El i-a rugat să-l dezlege, ceea ce ei au și făcut. Atunci, sub pretext că vrea să-și facă nevoile, într-un sufler a luat-o spre oraș și s-a prezentat la poarta principală. Întrebat, spune că noaptea cîntau și fluierau, așa au făcut spărtura, avînd grije și de el. Altfel el e în bune puteri, din ceea ce se poate deduce că s-a întors din propria voință. Temnicerul de serviciu mărturisește că el despre fugă înainte n-a știut nimic. Numai atît știe, după cît a putut el înțelege (cum românește nu știe bine) că Popa Nicolae înainte de a părăsi cazematele i-a mîngăiat să fie numai cu răbdare, să se roage sîrguincios și Dumnezeu îi va ajuta²¹.

Ne dă mai tîrziu, la 16 octombrie, și același vicejude al nobililor, Iosif Komáromi relații.

¹⁹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 2598.

²⁰ *Ibidem*, C. 2677.

²¹ Copii B. Török.

Robii din cazemată erau sub pază militară ; el le servea pîine prin paznicul temniței, punea să li se ducă paie în fiecare lună, scoțînd pe cele vechi și făcînd curățenie. Paznicul umbla în fiecare zi pe la ei. Lui, vicejudeului însă i-au fost încredințați numai cei bolnavi, acelora le purta grija, să li se fiarbă, să fie păziți cu măciucași sătești. Cînd cei închiși au evadat, el avea în grije patru bolnavi, dintre care nici unul n-a fugit pînă acum și sînt în temnița din Galda de Jos. După ce aceia au fugit, a înțeles de la paznic că la fereastră au săpat o gaură așa de mare spre șanț ca un om să poată încăpea ușor și pe aceea au ieșit. Ceea ce au putut constata și ofițerii care au vizitat locul. Unul din ei, din Vurpăr, care singur s-a anunțat și acum stă acasă sub cauțiune, silit pe credința și conștiința lui să povestească modul adevărat al evadării, a spus că înainte cu patru zile deasupra ferestrii spre șanț au forțat cu un fier ziua, noaptea cărămizile, ba varul fiind tare îl udau cu apă, pînă cînd au făcut un bun loc de ieșire. Cînd paznicul venea zilnic să-i cerceteze astupau numaidecît deschizătura. S-a urcat și a ieșit mai întii unul, care apoi cu funie i-a tras pe rînd și pe ceilalți. De unde au luat apoi drumul care încotro a putut ²².

O nouă teamă. Armata, Guvernul se puseră pe urmele lor. Cu data de 13 august, dispunînd prinderea lor, prescria Tablei comitatului cu captivii condamnați la moarte și fugiți din cetatea Albei Iulii în 6 august să se procedeze cum s-a procedat cu cei din Arad, cărora li s-a comutat pedeapsa în trei ani captivitate și lucrări publice. E de sperat că cei fugiți de teama morții, auzind de pedeapsa mai ușoară să se întoarcă de la sine și să se supună pedepsei temporare ²³. Se apelă iarăși la serviciile protopopului Iosif Adamovici din Abrud. Acesta trimise la ei numaidecît oameni de încredere, promițîndu-le în numele Guvernului iertare dacă se întorc la Alba Iulia. Așa zece se întoarseră numaidecît, și după ei apoi și ceilalți. Abia după aceasta le revizui comisarul sentințele de condamnare, comuțîndu-le pedeapsa cu moartea la cîte trei ani închisoare ²⁴.

Cercetările găsiră vinovați pentru evadare pe caporal, pe temnicer, pe comandantul închisorii, pe maiorul și locotenentul pieții. Comandamentul general laudă acțiunea colonelului Kray și recomandă pentru recompensă pe protopopul Abrudului ²⁵. Împăratul își exprimă mulțumirea pentru comportamentul colonelului Kray, iar protopopului din Abrud îi acordă 100 de florini ²⁶.

La 13 septembrie Comandamentul anunță Consiliului de război întoarcerea, prin strădania colonelului și a protopopului, a încă șase evadați, doi din Mușca, doi din Sohodol, doi din Rîu Mare ²⁷.

²² Guv. Trans., 1785, nr. 8454.

²³ Copii B. Török, 6328—1785.

²⁴ Densușianu, p. 487. Caietele, IX, f. 9 și XVIII, f. 24—29.

²⁵ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 2701.

²⁶ *Ibidem*, C. 2728.

²⁷ *Ibidem*, C. 2773.

Ceea ce comunică la 22 septembrie și Guvernul Tezaurariatului : din captivii fugiți de la Alba Iulia încă șase s-au întors înfățișându-se colonelului Kray, acum cei întorși fiind 16²⁸.

Lista revizuită de împărat la 35 din cei condamnați de comitat le-a comutat pedeapsa la trei ani captivitate în lucrări publice. Iar pe a lui Nicula Ion a Horii, „*Patris sui Horae Tabellarius*“ la un an captivitate, în lucrări publice cu numai 24 de bîte după anul de captivitate. Doi însă, Lucaci Pop și David Avram muriseră între timp la închisoare²⁹.

Popa Marc, condamnat după opt săptămîni de închisoare la încă un an și la 99 de bîte, apelează la consilierul gubernial să-l mute din temnița din Zlatna în cea din domeniul de sus și să-l absolve de cele 99 de bîte, care pentru el, cu oasele zdrobite, ar fi sigur mortale, el nu mai e în stare să îndure nici 9³⁰.

În mai 1785 erau urmăriți prin decret gubernial Morar Țințar din Cimpeni și Ion Surdu din Mușca condamnați la moarte, fugiți din carcerile de la Alba Iulia³¹. Au fost condamnați și ei ca implicați în răscoală ?

Vicecomitele comitatului Alba, Alexe Szentpáli e informat că Francisc Szabo, eliberat din închisoarea din Abrud, el a condus oastea românească asupra bisericii, asupra tezaurului ascuns acolo, el e cel care a spart mai întii ușa bisericii, a stricat coroana și în amvon a omorît pe Csányi lovindu-l cu un ciomag în cap. Ba poate fi socotit și adevărat „emisar“ al răsculaților³².

La 6 decembrie judele orașului Abrud, Iosif Gedő, cere pedeapsa cu moartea pentru minerul Onu Almășan. Îl acuză că a fost în rîndul prădătorilor Abrudului și Roșiei, în calitate de căpetenie principală a răsculaților a prădat case, bani, aur, argint, lucruri prețioase³³.

În comitatul Hunedoarei judecățile se fac acum sub noua conducere, a comisariatului gubernial Mihail Brukenthal. În 22—24 februarie Tabla comitatului judecă pe Ion Stoia din Rădulești și pe Iosif Zar din Strigoanea, care au omorît în cursul răscoalei pe nobilul Alexandru Bar din Rădulești. L-au ucis sub impostura propagată de plebea românească cum că ar fi porunca împăratului să omoare pe unguri. Omorul s-a făcut deliberat, după ce uciderea ungurilor a fost poruncită de jude, și după ce s-au pus străji la amîndouă capetele satului care să dea semne prin strigăte de tot ce se întîmplă. Nobilul Bar, împușcat mai întii de Iosif Zar, după care n-a murit, a fost zdrobit apoi de amîndoi. Se apără că au

²⁸ Of. minier, 1785, nr. 1557.

²⁹ Caietele, XVIII, f. 24—29. Într-o „*Consignatio*“ de prinși și anchetați de autoritățile miniere la nr. 16 apare ca prins la 9 febr. Ion Nicula Deák din Rîu Mare, înainte „secretar“ (scrib) al lui Horea (*Hic a primordio Horae Secretarius*), în timpul răscoalei prădător împreună cu alții, violator al bisericii din Rîu Mare (!) și găzduit al lui Horea. Iar Ion Nicula a Horii ca *tabellarius*, adică curier al tatălui său (*Hic fuit Patris sui Horae Tabellarius*). Caietele, XXXI, f. 64.

³⁰ Arh. St. Sibiu.

³¹ Arh. St. Cluj, com. Solnocul de Mijloc, 1785, nr. 1093.

³² *Ibidem*, com. Odorhei, pachet 122. Tr. Popa, *Documente*, p. 88—89.

³³ Al. Neamțu, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei*, „*Studii*“, IX (1956), nr. 2—3, p. 47.

făcut-o în stare de beție. Agravant e — spune sentința — că omorul s-a făcut în răscoală periculoasă stării publice, trebuind să fie pedepsit deci cu atît mai sever. Sînt osîndiți la paloș. Dar cum legea în materie criminală prevede ca osînda să nu fie numai spre expierea delictului, ci mai mult exemplu, capetele să li se înfigă în țepe și corpurile expuse pe roate la locul delictului³⁴. Cu data de 20 martie apoi Mihail Brukenthal punea la curent pe contele Jankovich cu stadiul în care se găsesc. Judecarea captivilor e în curs — scrie el — și se face după clasarea stabilită. Unii primesc pedepse variabile, alții sînt simplu eliberați, iar sentințele capitale se comunică Guvernului ca să le înainteze împăratului³⁵. La 24 martie îi scrie din nou. În comitatul Hunedoarei, la 4 februarie mai urma să fie judecați 270, un număr care nu e de mirare într-un comitat în care au fost omorîte 133 de persoane nobile³⁶. Bilanțul la 24 martie era următorul: la 14 februarie se găseau arestați în Deva 202, în Baia de Criș 68. Din aceștia pînă la 24 martie au fost puși în libertate 175, judecați la moarte 24, morți la închisoare 1, în total deci 200, rămînînd de judecat sau de revizuit 70³⁷. Cum s-a ajuns la acest număr de captivi după ce Comisia la plecarea din Deva lăsase la închisoare numai 90? Desigur au mai fost prinși între timp și mulți alții.

Nu avem la îndemînă procesele și actele lor. Aflăm însă că cu data de 14 martie 1785 la trei ațîțători ai răscoalei, Popa Zaharia, Onu Ardelean și Marian Crișan, condamnați pentru omor și pradă la supliciu roții, li s-a redus pedeapsa la zece ani carceră în lanțuri cu lucrări publice și cite 24 de bîte în fiecare an³⁸. Cu data de 3 octombrie împăratul schimbă pedeapsa a 13 corifei principali, condamnați la moarte de comitatul Hunedoarei, la muncă silnică pe viață (*ad perpetuos labores*), anume la tragerea navelor, primind hrană și îmbrăcăminte. Cît pentru ceilalți, rămîn valabile sentințele comitatului și comisarului.

Cei condamnați la moarte osîndiți acum la galere erau Nistor Miclan, Todor Miclan, Sip Faur din Baldovini, Gheorghe Bolea (Bustya) din Valea Mare, Todor Tat, Andriș (Ion) Tat, Ion Marian, soldatul licențiat Todor Cleș, Dan Velean, Ciucur Sirbesc, Petru Lucaci, Todor alias Pitica, Petru Körösi și Adam László. Acesta din urmă fusese condamnat la frîngerea cu roata³⁹.

La 12 aprilie Guvernul supunea revizuirii împăratului condamnarea la paloș a lui Noșogan Luca din Beregsău, care a omorît pe fiica nobilului Ioan Toth din Hărău⁴⁰.

La 25 iulie a fost condamnat minerul Lup Draia zis și Blaga din Tomnatic, lucrător în mina imperială din Hondol. E acuzat că din miner se făcuse haiduc de codru, iar în timpul răscoalei a fost autor principal al prădării casei de schimb a aurului din Cîmpeni. Potrivit decretului

³⁴ Canc. aul. Trans., 3565/785.

³⁵ Arh. Comisiei, nr. 679 (III, 1191—1193).

³⁶ *Ibidem*, nr. 678 (III, 1187—1190).

³⁷ Canc. aul. Trans., Ad. 4125/785, 5718/785.

³⁸ Mike, *Az Oláhokról*, p. 109, 112. Canc. aul. Trans., 4213/785.

³⁹ Guv. Trans., 1785, nr. 8167.

⁴⁰ Canc. aul. Trans., Ad. 5172/785.

regal, că o căpetenie de hoți de codru e vrednic de multe feluri de moarte, după dreptul statarial însă se condamnă la spânzurătoare (*ad poenam laquei*), și, sugrumat, cadavrul spre teroarea altora să se taie în patru, capul să i se expună înfipt în țeapă la Cîmpeni, iar cele patru părți înfipte în țape pe muntele Găina, în satele Rîu Mare, Bistra și Lupșa, în locurile mai proeminente ⁴¹.

Comitatul a pronunțat, firește, și alte sentințe, aplicînd pedepse corporale.

De pildă la 5 ianuarie minerul Zaharia Alic din Ghelar, care a dat praf de pușcă Popii Lazăr din Ghelar, e condamnat la 25 de bîte și la plata prafului de pușcă, anume 40 de crețari, e oprit să mai țină de acum încolo armă de vînătoare, să mai fie primit la muncă în mină. Și nici un miner să nu mai țină la sine praf de pușcă, sub pedeapsă de 25 de bîte ⁴².

Iosif Albu și Luca Gîrșob din Geoagiu sînt judecați ca rebeli, prădători etc., care s-au ridicat pentru stîrpirea neamului și religiei unгурilor din acest principat și împotriva statului public. Iosif Albu a prădat în curtea unгурului Ștefan Borsai din Geoagiu o însemnată sumă de bani și alte lucruri, a dus și mult porumb, grîu, cîteva blide. Luca Gîrșob a dus lucruri prețioase, haine de ale unгурului Samuil Ujvári din Homorod, umbla pe calul acestuia ținînd o carabină în mînă ⁴³.

Ion Herlea e judecat la 30 de bîte. Un altul, socotindu-i-se pedeapsă închisoarea de pină acum, e eliberat. Vasile Tordeșan, prădător al bunurilor domnului său, convenind apoi cu el asupra despăgubirii, la 40 de bîte. Ion Drăgoi, care a rănit grav pe un grec în Gurasada, împăcîndu-se cu grecul pentru rănire, la 50 de bîte. Alți trei sînt eliberați după cîte 30 de bîte, alți doi după cîte 12. Sînt acuzați toți în genere de gîndul de a extermina neamul și religiile unгурilor din această țară, sub numele care au făcut felurite prăzi, nenumărate excese ⁴⁴.

Mai sînt judecați Zaharia Andreșescu, Mihail Munceleanu, Anghel Mîrza din Certej, Iancu Stoica și Beliş alias Lupu din Strechea, Mihai Cozian. Nicolae Crișan și alții, Horea (?) Ghîrțu din Șerel, Mihai Iancu, Ion Balia, Gheorghe Dumitru, Constantin Munteanu, Luca Moșogna (Mogogna ?) din Bîrsău, Dan Lăpădat ⁴⁵.

Mihail Munceleanu, prins printre răsculați, a servit mult timp în regimentul Eszterházy dînd dovada tot timpul de cel mai bun și ireproșabil comportament. Comandantul regimentului însă nu e nici împotriva ca pentru crimele sale să fie judecat de forurile civile ⁴⁶. Așa cum au fost lăsați în seama jurisdicției civile și soldații Lupaș și Cleș ⁴⁷.

Toamna cînd cu repararea carcerelor din Deva o parte a captivelor a fost trecută la Hunedoara, a fugit și popa din Bretea, Zaharie.

⁴¹ Al. Neamțu, *op. cit.*

⁴² Arh. Comisiei.

⁴³ Bibl. Academiei, Mss. nr. 1057, f. 161—163.

⁴⁴ *Ibidem.* Doc. pachet MDLIX, nr. 30, 31.

⁴⁵ Catalogul manuscrisurilor Academiei.

⁴⁶ 24 febr. 1785. Arh. Comisiei, III, 1155—1156.

⁴⁷ 5 febr. 1785. *Ibidem*, nr. 556 (III, 673—675).

care e' căutat⁴⁸. În noiembrie Protocolul comitatului înregistrează : Din 22 captivi mutați de la Deva, pînă se repară carcerele, la Hunedoara, 6 au fugit, printre ei și Popa Zaharie din Bretea⁴⁹.

Și vor mai fi fost judecați și alții.

Comitatul Cluj n-avea mulți la închisoare, cei mai mulți fuseseră duși în închisoarea din Aiud.

La 30 aprilie 1785 comitatul Cluj relatează că a condamnat 9 la moarte. Pe cei clasați în a doua clasă, după ce le-a aplicat loviturile hotărîte i-a eliberat, iar pe cei clasați în a treia i-a eliberat simplu. Mai sînt de judecat 13⁵⁰.

În cursul anului pronunță în total 14 condamnări la moarte :

1. Maftei Tolan din Buru, soldat concediat pentru invaliditate, e acuzat că era printre prădătorii curților și bisericii reformate din Singeorzul Trăscăului, că umbla înarmat prin Trăscău și se dădea drept căprar. „Nici înainte nu era el om de omenie și făcea hoții“.

2. Feciorul Todor Mule (Mulă ?), morarul din Vale a lui Iosif Torotzkai, prădase în curtea din Singeorz. A spart acolo o ladă și a luat o cutiuță cu nasturi și inele de aramă care erau ale bucătarului și 6 mariași. La casa mamei sale s-au mai găsit și 16 piei de miel și mai multă cînepă. Pe un ungar îl speria că are să-l tragă în țeapă dacă a ascuns lucruri de ale grofului și nu le dă.

3. Nicula Merie (Mărie ?) din Măgura încă cu trei zile înainte de sosirea răsculaților spunea în Singeorz că a fost și el la prădarea Abrudului și Cimpenilor, iar după ce au sosit țilharii s-a amestecat printre ei și a fost văzut minînd spre casă doi pui de bivoli. Nu prea sta pe acasă, hoinărea în multe părți și înainte.

4. Țiganul Nicula Dondoș și feciorul său.

5. Petru Dondoș din Singeorzul Trăscăului căraseră toată noaptea, împreună cu nevestele lor, tot ce le căzuse în mină. Acasă la ei s-au găsit, ascunse pe sub pat și în pod, vreo 12 mierțe de grîu, fiare, haine, rochii și altele.

Toți cinci fură condamnați, ca „hoți vădiți și prădători“ ; la furci⁵¹.

6. Mihai Rátz din Singeorzul Trăscăului, deși „ut hungaræ gentis esset excusarique videatur“, n-a fost mai bun decît ceilalți. A prădat și el peste tot împreună cu nevestă-sa, a spart o bute cu securea și căra vin, bucate și alte lucruri. Împreună cu popa din Lunca, pe un ungar l-au făcut să jure că n-a ascuns lucruri de ale grofului. I-au pus apoi capul pe prag, amenințîndu-l cu moartea dacă nu le spune unde e dregătorul. Pentru că a mai prădat și în biserica reformată și în casa parohială e condamnat la moarte și pentru sacrilegiu, cu agravarea să i se taie mai întîi mîna dreaptă și apoi capul, care să fie expus în locul fărădelegii, spre groaza altora⁵².

⁴⁸ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 15/1785.

⁴⁹ *Ibidem*, Protocol, p. 182.

⁵⁰ Tezaurariat, 1786, nr. 430.

⁵¹ Arhivele Statului Cluj, com. Cluj, *Protocollum juridicum* 1785, 17 febr. Procesul, cu ascultările lor, în arhiva com. Turda, *Búnfenyítő Perek*, 1785, dos. 1184.

⁵² *Protocollum juridicum*, 1785, citat, 21 apr.

7. Gheorghe Popuța sau Cătana din Vale, haiducul (om înarmat al curții) contelui Torotzkai, ca un ațîțător și amăgitor pe față al mulțimii și ca unul din cei cărora li se datorește prădarea Singeorzului și Trăscăului, să fie tras în țepă⁵³.

8. Popa Onul (Vonul) din Bedeleu a prădat în curtea văduvei Francisc Torotzkai, a cărat cu sacul bucatele de acolo și din casa dregătorului și cerea furios de la o ungueroaică sac să care și din lucrurile preotului reformat. După ungurul Mihail Mos — spune acesta — alerga să-l omoare. Pentru aceste fapte și pentru că a mers și el împreună cu ceilalți asupra bisericii reformate — deși se apără că el a plecat de acasă numai de teama pedepselor și pornit de judele cel vechi Toma Domșa care a ridicat chiar bîta asupra lui — e judecat să fie tras în țepă⁵⁴.

9. Gheorghe Nicula cel tînăr zis și Kerekes, fiind rotar, din Vale, pentru că umblase cu securea și prădase în curtea văduvei Francisc Torotzkai, la 22 februarie fusese judecat la 60 de bețe și punerea în libertate după ce va face jurămint de credință. Dovedindu-se pe urmă că și el a fost „corifeu“ și că era împreună cu Nicula Plitan care a condus pe prădători asupra bisericii reformate, de unde aceia au luat vase sfinte, o sumă însemnată de bani ai bisericii și alte lucruri prețioase, i se schimbă pedeapsa și e condamnat ca un pîngăritor al celor sfinte să fie tras în țepă⁵⁵.

10. Nicula Plitan din Bedeleu a fost și el unul din cei cărora se datorește prădarea bisericii și parohiei reformate. Prădătorii curții erau să plece, dar el i-a chemat înapoi, s-a pus în fruntea lor și i-a ațîțat să meargă asupra parohiei și „bisericii grofului“, căci și acelea sînt domnești și el știe că acolo sînt ascunși bani și alte scumpeturi. El a fost cel dintîi care a tras cu securea în poarta bisericii și tot el, împreună cu un soldat în concediu din Poșaga a mers mai întîi și asupra casei parohiale. E condamnat să fie frînt cu roata pe locul fărâdelegilor sale, frîngîndu-i mai întîi cu patru lovituri picioarele și-apoi „ștergîndu-l dintre cei buni“ cu a cincea lovitură în piept⁵⁶.

11. Ion Csonka Rátz, ungur din Trăscău, era în mijlocul prădătorilor bisericii și casei parohiale, din banii împărțiți cu Lupul Diac și cu alții se alesese cu 5 crețari de aramă (!). Unui ungur care-i zise că au venit să le dărîme biserica numai fiindcă sînt puțini, i-a răspuns că „așa a poruncit împăratul să stricăm toate bisericile calvine“. Iar tovarășul său

12. Lupul Diac, diacul din Bedeleu, era și el printre cei mai mari ațîțători. El a fost cel care se urcase, beat, să bată șindrila de pe acoperișul casei grofești și-apoi a vrut să-i pună foc. În biserică el a răsturnat mai întîi băncile și amvonul. În casa preotului îndemna pe toată lumea să spargă și a luat dintr-o ladă o rochie și o năframă de mătăsar, lăudîndu-se că el, cu cele 26 de cătane ale lui, va face lucruri și mai mari. Fără vorbele lui de ațîțare mulțimea n-ar fi avut atîta îndrăzneală. Tot el purta „semnele“ (cruce sau steag ?) în fruntea țilharilor care mergeau asupra bisericii franciscanilor.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, 27 apr. și *Bűnfenyítő Perek*, nr. 1300.

⁵⁶ *Ibidem*, 6 mai și *Bűnf. Perek*, nr. 1307.

Sint condamnați amândoi ca prădători, ațîțători, corifei, și mai ales pentru sacrilegiu vădit, să fie frinți cu roata la locul fărădelegilor, ca să servească de exemplu și altora⁵⁷.

13. Pascul Bunea din Sălciua de Sus, bucătarul lui Iosif Torotzkai, cînd a auzit că vin țilharii a sărit în sus și a început să joace de bucurie, le-a ieșit în cale, i-a condus peste tot locul prin curțile domnești și a prădat împreună cu ei. A prădat și în biserica romano-catolică, în mănăstirea călugărilor franciscani, în cripta lor și în locuința abatelui. Ca un conducător al țilharilor și pîngăritor al celor sfinte să fie tras în țeapă⁵⁸.

14. Țiganul Toma Dondoș Păcurar din Sălciua de Sus, prins în iarnă, fugise din temnița din Turda și abia la 17 mai fu prins din nou. În timpul răscoalei fusese dus de acasă, în Munți, de unde întorcîndu-se îmbrăcat husar, în cizme, pantaloni vineți și chivără roșie, se plimba prin sat, se arăta la toată lumea „fără nici o rușine” și se lăuda că hainele le-a luat de la un neamț (soldat) pe care el cu mîna lui l-a omorît la Cricău (!) și că la Ponor el și cu alții pe toți husarii i-au omorît. După spusele lui vagi, relatate de martori, acuzația crede dovedit că a prădat în Cetea și Cricău și că a fost părtaș la ciocnirea țărănilor cu un grup de soldați (*cum manipulo militum*) din regimentul Leopold de Etruria, în Ponor. Ba îl bănuiește și că n-ar fi fost străin de uciderea soției lui Szotyori în Cetea și a provizorului din Cricău, căci arăta anumite lucruri care erau ale lor. Ca vădit complice al răsculaților, prădător și ucigaș, e osîndit și el să fie tras în țeapă în locul său de naștere ca să fie de pildă și altora⁵⁹.

Comitatul Cluj condamnă astfel din cei 14 pe 3 la frîngerea cu roata, pe 5 la furci, pe 5 la tragerea în țeapă, pe 1 la tăierea capului. Printre cei osîndiți 2 unguri și 3 țigani.

Cîțiva muriseră la închisoare, înainte de a fi judecați. Desigur din cauza răului tratament, bătăilor, rănilor. La data de 18 aprilie cînd Tabla începu judecata celor prinși în 18 noiembrie, procesul-verbal notează : „în afară de cei morți la închisoare în acest răstimp”⁶⁰. Din sentința pronunțată la 21 aprilie lipsesc într-adevăr trei : Ion Popuța din Bedeleu, Petru Pașca (Pașca ?) din Vale și Crișan zis Nicula Frînar din Sălciua de Jos. Și vor mai fi murit poate și alții din cei care nu au trecut sentințe în protocol sau mai pe urmă.

Dar și aceste sentințe de moarte au fost toate revizuite. Cu data de 10 mai Guvernul ceru și comitatului Cluj să transpună procesele cu actele lor comisarului Mihail Brukenthal⁶¹. La 19 august îi ceru iarăși să prezinte comisarului toate sentințele pronunțate, pentru revizuire⁶². Așa condamnările lui Maftei Tolan, Todor Mulă, Nicula Mărie, Nicula Dondoș și Petru Dondoș fură comutate la 60 de bîte, ale lui Mihai Răț și Popa Onu la doi ani, a lui Gheorghe Cătana și Gheorghe

⁵⁷ *Ibidem*, 17 iun., *Bunf. Perek*, nr. 1060.

⁵⁸ *Ibidem*, 26 iun., *Bunf. Perek*, nr. 1303.

⁵⁹ *Ibidem*, 15 nov., *Bunf. Perek*, nr. 1036. Toate aceste rezumate și D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, p. 110—113.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 70.

⁶¹ Arh. jud. Cluj, *Protocollum politicum*, 1785, p. 214.

⁶² *Ibidem*, p. 333.

Nicula la trei ani captivitate făcînd lucrări publice⁶³. La 10 septembrie comisarul mai comunică schimbarea condamnării lui Pascu Duma (Bunea) la trei ani captivitate cu lucrări publice⁶⁴. Tot la atît se comută și condamnarea lui Lupul Diac și Nicula Plitan, iar al lui Ion Csonka Rátz la 60 de bîte⁶⁵. Sentința țiganului Petru (Toma) Dondoș e înaintată abia la 13 ianuarie 1786. Comisarul comunică la 27 ianuarie că și acestuia i s-a redus pedeapsa la trei ani captivitate. Întreabă cu acest prilej dacă mai sînt procese nejudicate? Comitatul răspunde negativ.

Despre sentințele pronunțate de comitatul Turda relatează comitele suprem, contele Ludovic Kálnoky, guvernatorului la 16 februarie. Relatează anume despre judecarea locuitorilor din Pintic și Șieu-Sfîntu, și a popilor din Pintic, Șieul Mare, Săcalul de Pădure și Lechința.

Pe locuitorii din Pintic i-a osîndit parte la cîte doi ani în imundițiile închisorilor (*ad duorum annorum cancerum squallores*) și cîte 200 de bîte aplicate (împărțite) trimestrial, parte la cîte un an închisoare și cîte 100 de bîte. Pe popa unit din Pintic la un an închisoare și lip-sire pentru totdeauna de preoție. Cauza lor au apelat-o pentru o mai înaltă revizie Tablei regești și acum așteaptă din închisoare revizia.

Episcopul și consistorul din Blaj făcuseră întîmpinare. Preotul nu putea fi judecat de autoritatea civilă, el trebuia judecat de autoritatea bisericească. Pentru a fi judecat civil trebuia mai întîi destituit. Delictul lui însă era de ordin public. Probabil a fost destituit mai întîi de episcop⁶⁶.

Cel din Lechința, care nu e preot, ci fiul preotului Iov, după ce a fost pedepsit de Tabla comitatului Tîrnava la 40 de bîte pentru repudierea patentei guberniale, a fost aruncat la închisoarea comitatului. Dar cum nu putea fi pedepsit pentru același fapt de două ori, a fost eliberat⁶⁷.

Tabla comitatului Tîrnava, am văzut, a condamnat pe unii la cîte 50 sau 25 de bîte. Mai insistentă e în judecarea lui Iosif Kádár din Turia de Jos, care era acuzat de multe rele făcute și înainte, umblase și prin Moldova, iar acum a fost amestecat printre prădători; ba s-ar fi legat să le fie și emisar în părțile secuiești pentru îndemn la răscoală. Amenința că zadarnic îl arestează, soții săi îl vor elibera. Procuratorul îi propune o osîndă exemplară ca viu să-i fie zdrobite cu roata mîinile și picioarele, trupul de viu să-i fie tăiat în patru și-apoi să i se ia capul care să fie înfipt în țeapă, iar părțile trupului să fie expuse în diferite locuri pe roți ridicate lingă furci, sau dacă Tabla l-ar găsi vrednic și de altă pedeapsă, să i se aplice și aceea. Sentința Tablei: să i se ia capul prin paloșul călăului, capul să-i fie pus în țeapă, trupul pe roată⁶⁸.

Locuitorii din Șieu-Sfîntu pentru vorbe necuviincioase împotriva

⁶³ Densușianu, p. 488. Caietele, XVIII, f. 23—24.

⁶⁴ Arh. com. Cluj, *Protocollum juridicum*, 1785, p. 233.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 259.

⁶⁶ Guv. Trans., 1785, nr. 5941.

⁶⁷ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 799—801.

⁶⁸ Arh. St. Tg. Mureș, com. Tîrnava, nr. 49, p. 501—510.

unor dregători și domni pămîntești au fost judecați unii la cîte 40, alții la cîte 30, restul la cîte 24 de bîte, și-apoi eliberați din închisoare.

Popii din Săcalul de Pădure și din Șieul Mare, întrucît denunțurile împotriva lor prin cercetare și confruntare au fost mai puțin adevărate, au fost eliberați pe cauțiune. Altul din Săcalul de Pădure, întrucît nu s-a putut aduce nimic agravant împotriva lui, a fost de asemenea eliberat; dar cum pe urmă a căzut într-o mai mare suspiciune, Tabla a hotărît să-l închidă iarăși și din nou să-l urmărească (în justiție) prin procuratorul fiscal al comitatului.

În comitatul Arad condamnații în vederea iertării își iau „atestate“ despre nevinovăția lor de la satele lor. Încearcă să convingă că au fost luați cu sila, cu amenințarea de tragerea în țepă, cu foc, că au făcut totul, dar n-au reușit nici cum să-i oprească pe răsculați, că ceea ce au făcut ei au trebuit să facă după ce dregătorii și pandurii au fugit.

„Și cum ar fi cu putință să se apere turma dacă păcurarii fug?“ Un asemenea atestat își ia cu data de 23 mai 1785 și Gheorghe Brănișcan, judele din Săvirșin, care dăduse semnalul de intrare în castel. Fiind el birău, „destul oamenilor acelor rebeli au cuvîntat și i-au oprit ca să nu arză și să nu facă pradă, nici pagubă, în numele lui Dumnezeu i-au rugat. Așa el neputînd în nici un chip ca să-i oprească, încă sărind toți într-un glas strigînd să tacă să nu-i fie și lui așa, măcar fiind capetenia satului. Iarăși fiindcă au fugit pandurii dimpreună cu cătanele și cu diregătorii (locului), așa cum ar fi cu putință să se apere turma cînd păcurarii fug?“ La asemenea „mare prăpăstie ca aceasta tot omul își apără capul său!“ Toată obștea „căzînd cu rugăminte pentru pruncii lui cari plîng neincetat“ se roagă să-i fie primită rugăciunea „să nu piară pruncii de foame“⁶⁹.

Judele din Hălăliș, Ion Vanc, după atestatul lui a ascultat porunca judeului din Săvirșin și li s-a pus în cale. Dar văzînd că nu e cu putință să li se împotrivescă, a fugit acasă și s-a dezbrăcat „să se hodinească“. Dar acei „rebelieși“ au venit „la casa lui, l-or sculat cu frică poruncindu-i ca să scoată oamenii și să aprinză. Iară, dacă nu va vre, așa i-or răspuns că îl vor băga în țapă înaintea căsii lui, și îi vor aprinde casa cu pruncii și cu tot iosagul lui dacă nu va asculta porunca împăratului“⁷⁰.

Tot așa își iau și Ion Iancu din Temeșești, Mihai Mircă din Hălăliș — „Auzi tu, du-te înapoi, căci vin cîtă frunză și iarbă și poți să le spui că este cu porunca împăratului și împăratul vine prin Banat. Numai să iasă și să fie gata căci carii nu va ieși, îl vom băga în casa lui însuși și îi vom aprinde casa cu toată avuția sa pe el“ — așa i-au răspuns rebelii celui din urmă⁷¹.

Au rămas valabile condamnările așa cum le-a revizuit împăratul.

Protopopului Zaharia Popovici învinuit de participare în calitate de conducător (*antesignanus et primipilus atque tumultuantis turmae ductor*) la tulburările din districtul Vărădiei, îi ia apărarea episcopul Petru Petrovici. Nu numai că nu s-a asociat răufăcătorilor, dar a fost

⁶⁹ Ed. I. Găvănescu, *Mărturii românești din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, p. 71.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 72.

⁷¹ *Ibidem*, p. 73—75.

sirguincios apărător al districtului, a ascuns în casa sa mai multe zile pe vameșul Iosif Kiss, apărându-l de furia răsculaților. L-a salvat îmbrăcându-l în veșmintele preoțești ale sale sau ale fiului său. Nu că l-ar fi silit, dar nici măcar îndemnat să treacă la religia sa ⁷².

Oprit să-și execute sentințele, comitatul își aplică severitatea asupra cetei lui Petru Beci, pe care-l execută sub nume de țilhar de codru. Următorii cetei sale, pandurii la doi le aduseră capetele înfipte în pari la Arad, unde le-au expus pe locul osindei. La Arad au adus 24, din care patru au pierit în închisoare. Ca nu cumva împăratul să schimbe și de astă dată sentința, comitatul se grăbi să o execute fără a o mai înainta pentru revizuire. În 28 februarie, când la Alba Iulia erau executați Horea și Cloșca, la Arad erau executați trei, iar în 7 martie și Petru Beci, care fusese și el printre răsculați. În cazul lui regimentul De Vins protestă, sub motiv că nu renunțase încă la drepturile sale asupra lui și deci regimentul nu l-a prins ca dezertor militar și nici măcar nu l-a urmărit, autoritatea civilă l-a prins și l-a executat ca pe un țilhar de rînd, și deci armata nu se poate socoti lezată. În schimb se simte lezat comitatul de faptul că în ținutul Mureșului căpitanul Kampffengel din regimentul Károlyi umblă din sat în sat și strînge plîngerile împotriva autorităților și domnilor pămîntești și agită țărănimea abia liniștită, care numai cît s-a întors la ascultarea datorată. Împăratul însă a iertat și pe preoții care au participat la răscoală cu fapta sau cu sfatul, atîta doar a dispus ca episcopul de Arad să-i mustre sever ⁷³.

După o relatare din 15 martie, din Arad, „Magyar Hirmondó” își informează și el cititorii :

Petru Beci, dezertor din regimentul De Vins nevrînd să se întoarcă la regimentul său a răspuns : „Mai bine să moară ca haiduc vestit, decît să se mai întoarcă la regiment”. La judecată l-a apostrofat pe Forray : Adu-ți aminte domnule că atunci cînd ai fost prins la noi, ai fi pierit de mîna tovarășilor mei, dacă eu lăsam. În 28 februarie și lui, și la doi tovarăși principali, și găzduitorului lor li s-a luat capul, iar ceilalți tovarăși ai săi au fost duși în robie (*rabság*).

S-a sperat că după pieirea căpitanului și risipirea turmei răufăcătorilor în sfîrșit vor putea fi în liniște. Dar iată că judele din Butin scrie că în pădurile unde a fost prins Petru Beci s-au iscat din nou mulți țilhari (*haramiák*). Comitatul a trimis numaidecît să-i prindă : „vom fi norocoși dacă și aceștia vor putea fi prinși, înainte de a înverzi pădurea, căci altfel e de temut ca nu cumva și ceata acestora să înmugurească deodată cu arborii și să producă fructe și mai amare decît cele din anul trecut“... Și „din comunicare de încredere din Ardeal am înțeles că tare se tem de înverzirea lui Horea ; dar de aceasta nu poate fi prea mare teama, căci sînt pregătite dinainte săgețile și e ușor să ții scut împotriva lor ca să nu poată face rău“ ⁷⁴.

În registrul închisorilor din comitatul Bihor în 1786 apar 1 244 de inși, între care și 33 de preoți sau presupuși preoți. Mai toți pedepsiți

⁷² *Ibidem*, p. 84.

⁷³ Márki, *op. cit.*, II, p. 445.

⁷⁴ „Magyar Hirmondó”, 1785, p. 187—189.

cu închisoare și bîte (firește pentru felurite deliecte, dar mulți desigur și sub bănuiala tangenței cu răscoala). Unii sînt din 1785. Popa Moise și Popa Nan din Hegheșel în 1786 au fost pedepsiți cu cîte 24 de bîte pentru agitație în biserică împotriva ordinilor regale. Popa Todor e) pedepsit cu 50 de bîte pentru tălmăcire strîmbă a patentelor. În registru apar mai mulți cu numele Hora: Lazăr Hora, Gavril Hora din Cordău, Nicolae Hora, Nicoară Hora, George Hora, Nan Hora din Coșdeni, Petru Hora soldat „licențiat“ din Răbăgani ⁷⁵.

Comitatul Sibiu judecă pe țaranul Gheorghe Man din Hașag. E acuzat de intenția de a se alătura răsculaților, neținînd seama de ascultarea datorată pămîntului principelui. Adevărîța judelei satului, Martinus Theisch, împreună cu alți 12 fruntași ai satului, toți sași, care-i afirma nevinovăția a venit prea tîrziu, după condamnare. Procuratorul comitatului îi propusese pedeapsa cu moartea. E condamnat însă la 50 de lovituri tari de bîtă, care să i se aplice într-un loc public în termen de 8 zile, jumătate o dată, jumătate altădată, drept pildă spre înspăimîntarea altora. Și-apoi după ce va fi dat dovadă de îndreptare să fie pus în libertate ⁷⁶.

Cît de împănat ar fi fost însă teatrul răscoalei de capete înfipte în țape, de părți de trupuri expuse pe roate sau altfel, cîtă teroare sau oroare s-ar fi semănat pe toate drumurile dacă toate sentințele s-ar fi executat întocmai. Și cîte altele s-ar mai fi pronunțat dacă nu li se punea o stavilă.

DEPORTĂRI

Sanctiunile nu se opriră nici aci. Se descopereau mereu și alții, care ar fi săvîrșit fapte chiar mai grave decît cei condamnați, cruzimi, violuri, omoruri. Nobilimea, dregătorii, cei loviți în genere nu se puteau împăca cu prezența lor. Era greu să conviețuiască cu supușii care i-au lovit în persoana sau în familia lor, i-au maltratată, i-au umilit, le-au ucis pe cei apropiați, le-au nimicit bunurile. Insistă mereu pentru sancționarea lor, îndepărtarea lor din preajmă. În memoriile lor, am văzut, insistă pentru mutarea românilor în masă și înlocuirea lor cu alte neamuri mai blînde, mai supuse. Nu se puteau nici despăgubi în voie de pagubele suferite. Plîngerile nu conținesc.

Contele Jankovich în 21 februarie răspundea comitatului Hunedoara la o întîmpinare pe care acesta o făcea la 24 decembrie, că în cursul răscoalei țaranii unii ducînd cu sine fete le-au deflorat, alții răpindu-le soților soțiile le-au violat, alții au abuzat de văduvele celor uciși. Ca viețuind în același loc asemenea oameni să nu reizbucnească cu timpul urile, neînțelegerile, scandalurile și alte rele, comitatul vrea ca pe asemenea răufăcători, după ce i-a judecat și le-a aplicat și pedepsele corporale cuvenite, să-i mute, cu soții și copii, pe teritoriul vreunui regiment de graniță românesc sau în districtul Timișului. Jankovich răspunde că așteaptă lista acestor fel de oameni nerușinați ¹.

⁷⁵ Caietele, XXX, f. 16—19.

⁷⁶ C. Cîmpeanu, *Date noi în legătură cu răscoala...*, în „Studii și articole de istorie“, IV, 1962, p. 64—65.

¹ „Archiv des Vereines“, XXXI, (1903), p. 808—809.

Pînă la urmă împăratul însuși luă o hotărîre nouă, nu o strămutare în masă, dar o deportare individuală a celor socotiți mai culpabili, mai supărători, mai primejdioși.

Porni de la un fapt ca multe altele. În 1785 un anume Grigore Keszey se plînsese Cancelariei că el, dregător al comitatului, a fost maltratat, mutilat de răsculații români în așa măsură că nu mai e capabil de slujbă. Se roagă să i se dea o funcție mai ușoară, ca măsurător de sare la Alba Iulia (la Partoș), sau o pensie din care să poată trăi. Drept răspuns, Cancelaria găsește că nu e apt pentru această funcție și propune ca Guvernul din Transilvania să-i dea o funcție mai mică și ajutorul de 17 creițari la zi, iar țărani care l-au maltratat și care, cum spune dînsul, au rămas nepedepsiți, să fie mutați în Banat sau altundeva².

Rezoluția împăratului fu o măsură mai generală. Guvernul să-i dea suplicantului la cel dintîi prilej o funcție convenabilă, iar românii care vor fi neîndoios cunoscuți că personal au comis maltratări, să fie mutați cu vitele și ustensilele lor economice la regimentul româno-iliric din Banat. Așa fel însă ca să nu sufere nici o pagubă, despre ceea ce Cancelaria să informeze și Consiliul de război³. Să nu se facă însă abuz cu transferarea.

Consiliul de război la rîndul său, cu data de 30 octombrie 1785 transmite ordinul împăratului comandantului general al armatei din Transilvania, generalului Fabris, cu îndrumarea să-l execute împreună cu Guvernul țării, după ce acesta va stabili numărul celor care vor trebui expatriați și satele de unde sînt. Iar în vederea mutării să ia din timp legătura cu comandantul general al graniței slavono-banatice pentru a putea stabili satele unde vor fi așezați oamenii⁴.

Generalul Fabris comunică ordinul la 11 noiembrie Guvernului Transilvaniei, cerîndu-i relații asupra numărului celor care urmează să fie mutați la regimentul româno-iliric, conscrierii ustensilelor și vitelor lor, felului cum și timpului în care urmează să fie transportați. Comunică în același timp ordinul și Comandamentului general din Banat, cerîndu-i informații asupra locurilor în care vor fi așezați⁵.

Încă un caz veni să întărească pe împărat în hotărîrea sa. Ecaterina Csizsár, născută Hollaki, al cărui nume îl întîlnim de atîtea ori în cursul răscoalei, se plînsese și ea împăratului de uciderea soțului ei și a doi copii ai săi, de pierderea întregii sale averi și de captivitatea ei de cinci săptămîni, cerînd pedepsirea ucigașilor și un ajutor oarecare. Cancelaria propuse pentru vinovați aceeași deportare în Banat, iar pentru subzistența și refacerea ei să i se acorde un avans de 400 de florini. Împăratul în privința ucigașilor dispune ceea ce hotărîse și în celalalt caz, iar ajutorul să i se acorde pe termen de doi ani⁶.

² Densușianu, p. 499. Caietele, XXIX, f. 10—11.

³ Densușianu, p. 500.

⁴ Gheorghe Vinulescu, *Contribuții la colonizările din Banat*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, VI (1931—1935), Cluj, 1936, p. 542, 545—546.

⁵ *Ibidem*, p. 542—543, 546—547. Și Arh. St. Sibiu.

⁶ Caietele, XXIX, f. 12—13.

Guvernul încredințînd problema comisarului Mihail Brukenthal, acesta la 10 decembrie 1785 înaintă o listă de 94 de nume din satele comitatului Hunedoarei și al Zarandului, notîndu-le vinovăția, împreună cu propunerile sale. El arată mai întîi că n-a putut cuprinde și pe cei din alte comitate, procesele celor din comitatele Alba și Cluj au fost trecute mai dinainte acestora. Crede însă că și din acele comitate vor trebui transferați vreo 20. Cei din ținutul Hațegului propune să nu fie mutați în Banat, căci ar fi prea aproape de casă, ci mai bine în Croația. Numărul celor propuși pentru expulzare e mai mare decît s-a crezut și mai sînt mulți infractori care încă n-au fost prinși, iar unii care trebuiau să fie au murit între timp. Mutarea în Banat el e de părere să se facă în secret și cu forța, deși s-ar putea încerca și cu binele, cel puțin în unele cazuri. Ei să fie adunați în trei locuri de unde să fie porniți. Propune Guvernului să ia dispoziții cu privire la gospodăriile celor care vor pleca, lăsînd să decidă și dacă nu e cazul ca unii să fie șterși de pe listă.

Cele mai multe nume sînt din Crișcior (3), Țărățel (6), Brad (17), Ribița (6), Vaca (10), Clopotiva (5). Dar sînt și din alte sate din Zarand și din Hunedoara, de pe Valea Hațegului. Printre primii apare Giurgiu Marcu, calificat conducător al răsculaților în Crișcior, făcînd sau poruncind mai multe omoruri. Faptele pentru care trebuie expulzați, notate în dreptul fiecăruia, sînt omorul, complicitatea la omor, instigația la omor, incendiile, tîlhăriile, rolul de conducător în răscoală, de prădător principal. Doi sînt din cei care au forțat la căsătorie femeii, unul pe văduva judei nobililor ucis la Curechiu Mihail Gal, celalalt o fată. Patru din Păucinești au bătut și omorît pe Ioan Pop. Ion Suciuc care în Brad a tras jos din turnul bisericii pe domnul său Nicolae Brădi și l-a omorît, precum și cei care au omorît la Țărățel pe copiii lui Andrei Kristyori, pe soția și cele două fete ale preotului reformat. În listă și un nobil, Pavel Buffta din Valea Mare, care a luat parte la omorul lui Ștefan Ribitzei, George Szentkirályi și Ștefan Kissian⁷.

Guvernul răspunde la 16 decembrie să-i țină sub ochi să nu fugă, să le scrie vitele, numărul din tabelele de dare. Cum cei transferați nu vor putea fi mutați pe proprie cheltuială, să li se anticipeze de către erariu din sumele de rebonificare a bunurilor lor⁸.

Comandamentul graniței slavono-banatică răspunde la 14 decembrie 1785 că pe teritoriul regimentului româno-iliric nu pot fi așezate mai mult de 55 de familii. Pentru cazul că ar fi mai multe, comunică un tabel al locurilor vacante pe teritoriul regimentului germano-banatic, unde pot fi plasate 291 de familii, indicînd satele, numărul locurilor, cu pămînturile de arătură și finanțele lor disponibile, care pe teritoriul regimentului româno-iliric variază între 3 1/2—7 1/2 iugăre arător și 2—2 1/2 iugăre finaț, pe al regimentului germano-banatic între 15—24 iugăre arător și 5—10 iugăre finaț de familie⁹.

⁷ Ioan Fruma, *Horia, procesul și martiriul său*, Sibiu, 1947, p. 251—256. Tezaurariat, 1786, nr. 430.

⁸ Arh. St. Sibiu.

⁹ *Ibidem*, p. 543, 548—550. Tabelul semnat de generalul Papilfa.

Comandamentul general al Transilvaniei comunică răspunsul la 30 decembrie Guvernului, interesîndu-se dacă cei care urmează să fie strămutați întrec numărul de 346 de familii, pentru a putea soluționa la timp problema surplusului¹⁰. La 11 ianuarie cere Guvernului apoi lămuriri cum să se facă transportul celor cu familii, să fie duși împreună cu familiile, cu vitele, cu carele, cu averea pe care o au, ori acestea să rămînă ca să fie trimise mai pe urmă ? Cu ce cheltuieli să se facă ? Ce dispoziții să se ia pentru nutrețul vitelor dacă le vor lua cu ei, pentru bucatele pe care vor avea să le sãmene în noile locuri ?

Guvernul răspunde că cei care au mijloace, să călătorească pe cheltuielile lor ; cei care nu au, să le dea satele pe unde trec pîine, nutreț și care de transport pînă la frontiera Transilvaniei, rebonificînd satele după prețurile reglementare. De aceasta să se îngrijească ofițerii care vor însoți pe oameni în drumul lor. Prin Banat apoi să se îngrijească administrația de acolo. Și ca nu cumva transportarea aceasta să provoace răscoală în popor, Guvernul a îndrumat pe Mihail Brukenthal, și prin el comitatele Alba și Cluj, să trimită comisari în ținuturile indicate, care să instruiască pe țărani că aceasta e voința prea înaltă a împăratului, să rămînă liniștiți și fără nici o teamă la casele lor. Cît pentru sãmînță, se știe doar că bucatele în Banat sînt mult mai ieftine decît în Transilvania, e mai bine deci ca țărani să-și vîndă aici bucatele și acolo să cumpere altele, ușurîndu-se cu aceasta și transportarea lor¹¹.

În lista de la începutul anului 1786 apar aceiași 94, înscrîși cu vitele lor. Din ei 36 sînt fără vite, 4 sînt morți, 4 fugiți¹². Toți cei înscrîși în această listă sînt dați drept capi de familie. Lista de la Tezaurariat a celor de transportat înscrie tot 94, cu 164 de vite, din Zarand fiind 25, de peste Mureș 5, de dincoace de Mureș 14, din Hațeg 17, din Alba 33¹³. O altă listă, tot de la începutul anului înscrie și 65 necuprinși în lista cãsătoritilor, deci necăsătoriți, din aceleași două comitate, Hunedoara și Alba. Mai mulți sînt din Țărățel, Brad (8); Ribița, Vaca (6), Mihăleni (5) Vurpăr, Bistra, Cimpeni (5). Dar afară de doi, Serafim Gonța și Abrudan alias Dan Ion din Vurpăr, care se găsesc în carcerile din Galda, toți sînt notați : nu se găsește¹⁴.

La 20 ianuarie Mihail Brukenthal propune să fie mutat în Banat și Ion Jărai din Sîngeorzul Trăscăului¹⁵.

După cum scrie generalul Fabris comandantului din Alba Iulia la 31 ianuarie 1786, Comandamentul general s-a înțeles cu comisarul general asupra felului în care se va face transferarea. Cei din comitatul Alba vor fi adunați la Alba Iulia, cei din ținutul Trăscăului la Sîngeorzul Trăscăului. Vreo cîtiva funcționari ai comitatului Alba vor primi ordin să cheme cu blîndețe la Alba Iulia pe cei care urmează să fie transferați și împreună cu ei pe juzi, pe preoți și pe cîtiva locuitori

¹⁰ *Ibidem*, p. 543, 550.

¹¹ Densușianu, p. 501.

¹² Caietele, XX, f. 32—37.

¹³ Tezaurariat, 1786, nr. 430.

¹⁴ Caietele, XX, f. 37—41.

¹⁵ *Ibidem*, XXI, f. 21—22.

credincioși din satul lor. Chemarea să se facă sub pretextul publicării unor porunci mai înalte, pe ziua de 10 februarie. Acolo funcționarii le vor publica această poruncă nestrămutată a împăratului. Tăranii aceștia să-și poată lua în curs de trei zile tot ce vor putea duce cu ei din familia și avutul lor, juzii și jurații fiind obligați ca în acest termen să le aducă toate acestea la Alba Iulia. Iar ei pînă atunci să fie ținuți sub paza armatei. În 13 februarie apoi, cu însoțire militară să plece în Banat cu ceea ce le-au adus juzii și jurații¹⁶. Pentru cei din comitatul Hunedoarei și Zarandului locurile de adunare se fixară la Brad și la Deva.

Comisia cu data de 17 februarie notifică comitatului Caraș că din cele 94 de familii mutate în confiniul grăniceresc din Banat, în luna februarie va trece un grup prin Lugoj, Sinersig, Chevereș, Denta pînă la Sinmihai, iar celalalt grup prin Caransebeș, Brebul, Cîlnic, Goruia, Petrovăț, Virșeț pînă la Alibunar, grupurile sub escortă militară cu cîte un ofițer¹⁷. Comitatul e îndrumat să ia dispoziții ca acestor familii să li se dea pîine și un mic ajutor bănesc cînd ajung la locul destinat¹⁸. Familiile acestea spre sfîrșitul lunii au fost în Lugoj. De aici au plecat la 1 martie, dar nu spre Sinersig, ci spre Chizătău¹⁹.

După raportul Comandamentului general către Consiliul de război în zilele de 17, 18 și 19 februarie au fost porniți însă, sub escortă militară, 122 de oameni. Administrația civilă a luat asupra sa sarcina să le trimită pe urmă familiile, avutul și vitele și să le compenseze clădirile și ustensilele economice rămase. A avertizat și comandamentul general slavon din Banat să aleagă pentru acești oameni locurile cele mai convenabile de așezare, mai în fundul țării, să poarte grija ca îndată ce vor sosi să-și primească adăpostul și locul ce li s-a destinat, ca ei să aibă o ocupație și să-și cîștige existența pînă li se vor trimite familiile și vitele²⁰. Porniți în timp de iarnă, mulți își lăsară familiile, copiii, vitele acasă. Sau își luară numai femeile. Unii își luară însă tot, femeie, copii, vite.

Din comitatul Albei fură porniți mai ales conducătorii, căpitanii, din Vurpăr, din Baia de Arieș, din Rîu Mare, Secătura, Scărișoara, Vidra, Cîmpeni, Bistra, Mușca, Cîrna etc. Printre ei era și Popa Ion din Bistra (Ion Popa Crișănuț), Vasile Zgîrciu căpitanul din Săliște, Vasile Todor și Todor Faur căpitanii din Baia de Arieș, Todor Lazăr și Ispas Găldău căpitanii din Rîu Mare, căpitanul Todor Berindei și căprarul Petru Vesa Deheleanu din Cîmpeni, căpitanii Petru Goia, Gligor Toma, Iacob Todea din Vidra, Petru Oidă Țică din Bistra, Drăgoi Rotea, Ion Secăreanu și Serafim Gonța din Cîrna, Ion Munteanu din Vurpăr și alții²¹.

Evaluările averii a cinci deportați din Brad, făcute în februarie 1786. se mișcă între 9,06—131,18 florini. Dar și datorile acestuia din urmă cu sumă mai mare totalizează 54,25 florini. Casa lui în pădure e evaluată

¹⁶ Densușianu, 502. Caietele, XXXII, f. 40—42.

¹⁷ „Analele Banatului”, IV, ian.-mart. 1931, p. 98.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Densușianu, p. 503. Ceea ce Consiliul de război comunică și Cancelariei. Caietele, XXI, f. 19—22.

²¹ Densușianu, p. 503—504.

la 11,03 florini, valoarea a aproximativ 25 mierțe de porumb. Casele celorlalți evaluate la și mai puțin, una cu cămară la 8,30 florini, alta la 6,48 florini(!)²².

La 9 martie Mihail Brukenthal scrie despre zece care sînt gata pentru deportare și alți cinci prinși și aduși de juzii satelor ca fiind „oameni de nimic“ (*nullius frugi homines*). Provizorul să se îngrijească, în înțelegere cu colonelul Kray și cu vicejudele nobililor, de expedierea lor în Banat și de cele necesare pentru drum. Cei zece sînt din Biștra, din Rîu Mare, Rîu Mic și Cîmpeni. Iar printre cei cinci luați de juzi pentru viața lor dedată la toate nelegiuirile găsim pe Pleșa Tulea Florea, Pleșa Tulea Savu și pe Ion Nicula a Horii. Apoi alți șapte notați pentru deportare, printre ei Popa Ion alias Crăciunel Hatsin (desigur Hagi Crișănuț), fostul căpitan Nicolae Pleșa alias Tulea²³. În așteptare aceștia sînt deținuți în carcerile din Zlatna²⁴. Unii desigur sînt din cei care fugiseră.

La 20 martie Toader Trif din Rîu Mic cere să fie scutit de trimiterea în Banat. Tatăl său trimis în Banat l-a cerut și pe el, dar el ține de mai înainte casă deosebită de a tatălui său și n-a fost pe lista celor care trebuie să fie trimiși. El trebuie să-și întrețină familia proprie și să-i poarte sarcinile²⁵.

O listă suplimentară de la sfîrșitul lui martie adaugă încă 10 și cu două soții, din cei care numai acum au putut fi prinși. Printre ei Gavrilă Vutea din Rîu Mic de 65 de ani, Ursu Joldeș din Rîu Mare de 70 de ani. S-a mai adăugat apoi Iacob Zah din Rîu Mare²⁶.

Un act lung din 9 și 10 aprilie evaluează bunurile rămase ale altei serii de deportați. Înscrie 28 de nume. Valoarea bunurilor lor variază între 4 florini — 261,30 florini. Doar Gheorghe Bîrlea din Biștra apare cu 510,48 florini. Ion Nicula, fiul lui Horea, în schimb, nu are nimic de asemenea natură ca să fie înscris (*nulla plane bona habuit idonea, nec conscribi poterant*). Cei din Rîu Mare, Rîu Mic, Cîmpeni sînt în genere mai săraci. Mai mulți lasă și datorii, cîțiva din ei chiar mai mari decît valoarea averii²⁷.

Ion Nicula, fiul lui Horea e deportat sub nume că ar fi cerut satul să fie luat și dînsul. A plecat împreună cu soția, cu două perechi de desagi²⁸.

La 29 aprilie Consiliul de război comunica și Cancelariei raportul Comandamentului general grăniceresc slavono-bănățean că au sosit pînă acum 137 de familii din Transilvania, care au și fost adăpostite. În privința cererilor repetate ale lor de a-și aduce bunurile rămase în Transilvania să se ajungă la o înțelegere între Comandamentul general din Transilvania și Guvern²⁹.

²² Mike, *Az Oláhokról*, p. 475—485.

²³ Of. minier, 1786, nr. 405.

²⁴ Tezaurariat, 1786, nr. 473.

²⁵ Of. minier, 1786, nr. 529.

²⁶ Caietele, XXI, f. 25—28.

²⁷ Of. minier, 1786, nr. 742.

²⁸ Densușianu, p. 504.

²⁹ Caietele XXI, f. 26—27.

Consiliul de război comunică la 3 mai Cancelariei lista prezentată de Comandamentul general de răufăcători care urmează să fie mutați în Banat pentru a căror mutare au intervenit satele Rîu Mare și Rîu Mic și care în 13 ale lunii trecute au fost porniți sub escortă militară de la Alba Iulia spre Banat³⁰.

Cancelaria la 8 mai cere Guvernului Transilvaniei soluționarea degrabă a cererilor celor 137 de deportați privind bunurile lor rămase în Transilvania³¹.

La 15 mai apoi reproșează Guvernului depășirea ordinelor imperiale. A mers prea departe, a deportat oameni și peste cei cuprinși în liste. Aceasta acum e un fapt consumat, dar pe viitor să se conformeze legilor în vigoare și ordinelor preînalte³².

Fu nevoie iarăși de intervenția împăratului ca să se pună un capăt deportărilor. Contrariat, îi scrie el — că dacă li se va concede transilvănenilor să scoată din țară pe românii care s-au făcut vinovați de cruzimi și de crime în cursul războiului, aceasta poate degenera în excese. Ceea ce a și început să se confirme. Pe lângă toate restricțiile impuse de el, se află în Banat acum peste 160 de familii și transferarea curge mereu, unul câte unul. Să ordone Guvernului Transilvaniei, sub cea mai grea răspundere, ca de aici înainte să se termine definitiv toate urmărirea de această natură, sistându-se scoaterea românilor din țară. Cei care se află în arest să fie puși numaidecât în libertate și nimeni să nu mai fie supărat sub nici un pretext pentru trecut³³.

Guvernul răspunde împăratului că nu a întârziat să ordone comitatelor Hunedoara, Cluj și Alba, sub cea mai severă răspundere, să sisteze interogatoriile împotriva românilor răsculați și deci și deportările. Îi înaintează și lista deportaților trimisă de comisarul regesc Mihail Brukenthal, menționând că peste cei din listă au fost deportate doar cinci familii, din motive importante prezentate de comisar. De atunci n-au mai fost deportări, și nici măcar propuneri în acest sens³⁴.

La 1 august 1786 încredințează iarăși pe împărat că, potrivit mandatului său, a ordonat, sub răspunderea celor mai grave sancțiuni, comitatelor Hunedoara, Cluj și Alba de Jos, ca toate investigațiile împotriva românilor răsculați să fie sistate îndată și definitiv: nimeni să nu mai fie expulzat din țară, cei închiși să fie eliberați fără întârziere, și pentru greșelile din trecut să nu mai fie trași la răspundere niciodată³⁵.

Bunurile rămase în urma celor deportați în Banat au fost date obișnuit consinginilor — relatează provizorul interimar, Martin Andrási, la 15 iulie 1786. În lista lui 24 de nume: 4 din Rîu Mic, 6 din Rîu

³⁰ *Ibidem*, f. 29—30.

³¹ *Ibidem*, f. 27—29.

³² *Ibidem*, f. 30—31.

³³ Densușianu, p. 505. Caietele, XXI, f. 33—34.

³⁴ Caietele, XXI, f. 34—36.

³⁵ I. Boroș, *Rapoartele vechiului județ Caraș și alte informațiuni despre revoluția lui Horia*, în „Analele Banatului”, IV, ian.-mart. 1931, p. 97—98.

Mare, 5 din Cîmpeni, 9 din Bistra. Mai înstărit e Gheorghe Birlea din Bistra : 1 cal, 6 boi, 6 vaci, 2 mînji, 60 de oi, 7 porci, 4 stupi; dar numai $1\frac{1}{4}$ de iugăr arător și $\frac{3}{4}$ de iugăr fînaț, și arătorul și fînațul de achiziție³⁶. Șpanii domeniului de sus și al Băii de Arieș relatează despre distribuția pămînturilor și sarcinilor rămase pe urma celor deportați în Banat³⁷.

Mai mulți fugiră încă din primul an.

După scrisoarea șpanului domeniului Baia de Arieș, Horetsnyi, Ursu Rancea din Brăzești, care în vara trecută a fost deportat în Banat, a fugit și acum se ține ascuns, împreună cu alții, prin munții Sălciuei. Fusese deportat în regiunea Panciovei³⁸.

Din Banat au mai fugit — relatează șpanul Intze la 6 septembrie — Ion Birlea din Bistra, Costan Trif și Todor Toader din Rîu Mic, Florea Pleșa alias Tulea cu soții, Ion Nicula fiul lui Horea cu soția. Întorcîndu-se în părțile lor, se ascund în munți. Pentru prinderea lor ia măsurile cuvenite³⁹. La 14 noiembrie șpanul raportează că încă nu i-a putut prinde. Poate îi va putea cu venirea iernii. Mai sînt și alții : Dod Jefle din Rîu Mic, Avram și Petru Vesa alias Deheleanu din Cîmpeni, Ursu Joldeș din Rîu Mare. Se aude că se ascund prin munții Zarandului. Ursu Rancea din Brăzești a fost prins, dar zace grav bolnav, constatat de chirurg⁴⁰. A fost prins apoi Dod Jefle și predat judelei nobililor⁴¹.

La 1 decembrie 1786 provizorul Dévai raportează prinderea, în sfîrșit, și a lui Ion Nicula, fiul lui Horea. L-au prins Anghel Todea Țiloș și Anghel Duc Todea lui Toma din dispoziția judelei dominal Macavei Bota. Întreabă ce să facă cu el, căci pe Dod Jefle judele nobililor l-a trimis cu escortă militară la Alba Iulia, care nu l-a primit ci l-a trimis în închisoarea comitatului din Galda⁴².

Ion Nicula, ascultat, mărturisește că a fugit din Panciova cu soția. Cum au fugit și alții a fugit și el, îndemnat de Florea Pleșa din Rîu Mare și a trăit lucrînd cu ziua la alții — mărturisește el. Au venit cu un pașaport avut de Pleșa de la unul care se dusesese la lucru cu coasa, în care erau trecuți doi inși. Soția lui se numește Văsălina (Veszeline) Todea⁴³. Întrebat în octombrie de provizor dacă vrea să se stabilească în Zlatna, a refuzat — spune Oficiul minier — mai ales că aci Fiscul nu are nici intra nici extravilane disponibile din care să-i asigneze pentru casă și hrană, acestea toate fiind în posesia colonilor. Să fie lăsat astfel să se întoarcă liber, sub chezașia că se va purta cu credință și cinste, în Rîu Mare, pe lângă vreun popă de acolo care ar vrea să-l înfizeze (*ispum in filium adoptare volentem*)⁴⁴.

³⁶ Of. minier, 1786, nr. 1381.

³⁷ Tezaurariat, 1786, nr. 1975.

³⁸ Of. minier, 1786, nr. 1311, 1376.

³⁹ *Ibidem*, nr. 1826. Tezaurariat, 1786, nr. 919.

⁴⁰ Of. minier, 1786, nr. 2428.

⁴¹ 28 nov. 1786. *Ibidem*, nr. 2498.

⁴² *Ibidem*, nr. 2542. Tezaurariat, 1786, nr. 2291.

⁴³ Of. minier, 1786, nr. 2542.

⁴⁴ 10 oct. 1785. *Ibidem*, 1785, nr. 1592.

Va fi avut această urmare propunerea ? Fapt e că nu peste mult îl găsim citat iarăși printre fugari.

Abuzurile, plîngerile nu lipsesc.

La 17 martie 1786 provizorul comunică Oficiului minier plîngerile lui Todor Toader, Petru Goia, Costin Boc din Rîu Mic, Ursu Joldeș din Rîu Mare, deportați în Banat, împotriva juzilor dominali și comitatensi care i-au spoliat sub promisiunea că-i scapă de deportare. La doi, Petru Goia și Ursu Joldeș, cum se plîng ei, protopopul Iosif Adamovici le-a luat și el cîte 6 florini, sub promisiunea să le obțină pacea și liniștea. Că nu le-a făcut nimic, se vede din aceea că ei se găsesc în Banat — afirmă judele nobililor Efraim Egyedi⁴⁵.

Gheorghe Iancu, judele domnesc din Rîu Mic se plînge Oficiului minier că în timpul răscoalei a dat lui Gavrilă Holea din Rîu Mic 73 de florini vonaș să-i cruțe viața și averea. Acesta acum e deportat în Banat, iar banii au rămas la fiul său, care în parte i-a cheltuit. Își cere suma⁴⁶.

Problema deportării durează. Fug, sînt prinși, pedepsiți, duși iară, fug din nou, sînt iarăși întorși. Cîți vor fi rămas acolo, cîți se vor fi întors în anii următori, rămîne de cercetat. Lichidarea avutului lor de acasă degeneră și ea, firește, în abuzuri. Banii din vînzarea caselor, vitelor, ustensilelor economice rămaseră încurcați, uitați pe la comitate ori au ajuns la cei păgubiți tîrziu.

Cîteva liste de competențe bănești ale deportaților apar în scripte la ... 31 august 1790. Într-o listă figurează trei, împreună cu 98 florini și 28 creițari, în alta 34 cu un total de 459 florini și 5¹/₂ creițari. În alta 5, în alta 8, în alta 5. Sumele sînt mediocre, sub 100 de florini. Unul singur e înscris cu o sumă peste, Marian Lup din Peștișul de Jos, cu 122 florini 45 ¹/₂ creițari. În schimb mulți cu sume derizorii, sub un florin (42, 22, 50, 59, 20, 24 creițari)⁴⁷. N-am mai urmărit în ce măsură le-au și primit. În tot cazul un raport făcut de Exactoratul Transilvaniei la 31 august 1786 spune că o sumă de 320 de florini și 49 creițari nu s-a putut distribui pentru că nu se știe din a cui avut a provenit⁴⁸.

⁴⁵ Tezaurariat 1786, nr. 667, 814, 911, 1576.

⁴⁶ Of. minier, 1786, nr. 1777.

⁴⁷ Caietele, XX, f. 65—69, 100—101, XXI, f. 4—5.

⁴⁸ *Ibidem*, XXI, f. 39—42.

IX. CONSECINȚE

1. DUPĂ EXECUȚIE

ACȚIUNEA OFICIALĂ

Cu execuția din 28 februarie Comisia de investigație își socoti încheiată misiunea sau cel puțin și-o putea încheia într-un fel. Contele Jankovich, bolnav, își pretextă plecarea cu îngrijirea sănătății sale. Îl urmă apoi și generalul Papilla.

La începutul lui martie generalul Papilla raporta Consiliului de război despre ceea ce se petrece la Alba Iulia. Contele Jankovich e bolnav, dar în afară de orice pericol. Cei 460 de arestați au fost ascultați și în cea mai mare parte eliberați, doar 63 au fost reținuți și predați comitatului pentru judecare. Căpitanul Knaabe a murit în 7 februarie, secretarul Trajcsik (Traitschich) în 21. Horea și Cloșca au fost frinți cu roata de jos în sus la 28 februarie, tăiați în cîte patru bucăți, care au fost expuse în locurile unde au comis cele mai mari fărâdelegi. Crișan s-a sugrumat, a fost tăiat după aceea în patru bucăți, expuse și ele, cu cap cu tot, în satele răscolate¹. Curînd apoi, la 5 martie raportează că cei doi comisari regali, contele Jankovich și el, general maiorul Papilla au plecat din Alba Iulia înapoi în Banat².

Armata ține și acum mereu sub observație mișcările nobilimii.

Comandamentul general comunică la 9 martie Consiliului de război raportul regimentului Gyulay despre uniforme și armele pe care le-au comandat nobilii. Nu e ușor de urmărit, căci meseriașii țin secret comenziile făcute la ei. E de cerut Guvernului să-i avertizeze pe toți meseriașii să anunțe imediat forurile superioare dacă s-au comandat la ei asemenea lucrări³. La ceea ce împăratul, mai aflînd despre contele Csáky că a comandat 2 000 de chivăre, hotărăște că trebuie întrebate de unde a primit împuternicire pentru o asemenea comandă și care-i este intenția cu un asemenea număr de chivăre, urmînd să i se comunice explicația și lui⁴.

Guvernul, cu data de 10 martie, transmite și el ordinul categoric al împăratului. Relatîndu-i-se că nobilii din comitatul Cluj cu ai cercului Turzii de sus și scaunului Arieșului și-ar fi cumpărat uniforme și și-ar fi tocmnit de făcut arme, împăratul astfel de acte fie ale nobililor fie ale altora le consideră delict și toți cei care de acum încolo cutează de

¹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 835.

² *Ibidem*, C. 903.

³ *Ibidem*, C. 968.

⁴ *Ibidem*.

acestea, ori se adună, vor fi arestați și sever pedepsiți ca niște tulburători ai liniștii publice ⁵.

La 18 martie Consiliul de război drept răspuns la raportul Comandamentului general îi pune în atenție pe contele Csáky, anume comanda sa de 2 000 de chivăre. Deși a anulat comanda, de ce a făcut-o, să dea declarație împăratului însuși ⁶. Comandamentul la aceasta solicită Guvernul să interogheze pe contele Csáky și să-i înainteze declarația ⁷. La 18 august Consiliul de război reamintește Comandamentului ordinele împăratului privind înarmarea și confecționarea de uniforme a nobilimii comitatului Cluj. Nu poate fi vorba de reîmbrăcarea uniformelor sub cuvânt de uzură, ea înseamnă o reluare a lor. Comandamentul să raporteze mai exact împrejurările confecționării și utilizării ⁸. Ceea ce Comandamentul transmite comandanților în subordine precum și Guvernului ⁹.

Nu se încheie însă nici după aceea discuția în jurul uniformelor nobilimii insurgente. Guvernatorul la 28 iulie se adresează împăratului, care a luat cunoștință de scuzele contelui Csáky. Veșmintele în cauză, albastre și verzi, se aseamănă mai mult cu îmbrăcămintea obișnuită decât cu vreo uniformă militară. Deosebită de ținuta militară era numai chivăra roșie, care a și fost interzisă. Cere împăratului îngăduința pentru nobili de a purta și pe mai departe aceste veșminte mai ieftine ¹⁰. Cam în același sens se adresează și Cancelaria aulică ungaro-transilvană Consiliului de război la 22 august. Susceptibilă de uniformă militară mai poate fi doar garda sabiei pe care e gravat numele împăratului. Dacă va fi nevoie, va fi înlăturată și aceasta ¹¹. Consiliul de război în răspunsul său la 7 septembrie considera că Guvernul trebuie să se pună de acord în această privință cu Comandamentul general, dar așa fel ca să fie înlăturat tot ce ar semăna a uniformă militară ¹².

Răscoala încheiată se reia și problema conscripției militare pentru întregirea cordonului de graniță, întreruptă din pricina tulburărilor care se iscaseră, și apoi a răscoalei. Aceasta acum în legătură cu recensămîntul populației și cu conscripția urbană. Pe la sfîrșitul lui februarie Guvernul aștepta hotărîrea împăratului ¹³. La începutul lui martie Comandamentul general din Transilvania înainta Consiliului de război hotărîrile sale în legătură cu conscripția, mai rămînînd doar să fie semnate și de generalul Geneyne ¹⁴. Contele Jankovich socotește problema destul de îngrijorătoare, satele s-ar putea tulbura iarăși ¹⁵.

⁵ Caietele, XXXIV, f. 82—83.

⁶ Acte vieneze, IV, 56.

⁷ *Ibidem*, 55.

⁸ *Ibidem*, 78.

⁹ *Ibidem*, 79.

¹⁰ *Ibidem*, 83.

¹¹ *Ibidem*, 84.

¹² *Ibidem*, 85.

¹³ Hofkriegsrath, Protocol 1785, B. 408.

¹⁴ *Ibidem*, B. 413.

¹⁵ *Ibidem*, 467.

După cum raportează Comandamentul general Consiliului de război, totuși conscripția urmează să înceapă la 20 martie¹⁶. Cancelaria aulică ungaro-transilvană e preocupată de conscrierea și de evaluarea satelor și dacă pot fi conscrise și sate înscrise în anul trecut, temîndu-se și ea de tulburări grave¹⁷.

În mai-iunie Cancelaria aulică și Comandamentul general din Transilvania vreau și ele să o pună în legătură cu conscripția pentru reglementarea urbarială, să se facă deodată, adică localitățile destinate să se conscrie imediat după ea. Cu ceea ce e de acord și împăratul¹⁸. S-a rezumat acum, se pare, numai la cercul Tălmăciu.

Paralel curg operațiile în vederea reglementării urbariale. Problema acum e tot mai mult în atenția împăratului, ca una din soluțiile necesare. În aprilie e iarăși prezentată larg împăratului¹⁹. Continuă și în lunile următoare.

Guvernul îndrumă Tezaurariatul să se înțeleagă cu Prefectura Armelor pentru supravegherea plebei și asigurarea liniștii la târgurile anuale (de țară)²⁰.

În urma raportului provizorului, Oficiul minier din Zlatna la 28 aprilie dispune șpanului să facă o cercetare în legătură cu morbul contagios adus de cei din Cîmpeni care au fost închiși la Alba Iulia și eliberați din pricina epidemiei, morb care a apărut în Crîngul Sohodol. Să se prevină răspîndirea. Provizorul a cerut un chirurg care să-l constate²¹.

Tezaurariatul se interesează la Guvern de taxa urbarială, de pulberea necesară minerilor și urburarilor²².

Dintr-un raport al vicejudeului nobililor George Borsai aflăm că era chemată să răspundă și soția lui Cloșca. La un ordin dinainte și unul mai recent din 23 mai, Borsai referă că pe soția lui Cloșca a provocat-o prin judele din Cărpiniș să se prezinte pentru a se disculpa și a primi scrisorile care o privesc. Nu s-a înfățișat însă. A fost chemată din nou ultimativ, cu amenințare, să vină să preia scrisorile în curs de opt zile²³.

Contele Jankovich adresîndu-se comitatelor Hunedoara și Alba e preocupat de sărbătorile românilor. E informat că românii nu lucrează pentru ei joia și vinerea (!). Pentru iliri (sîrbi) s-au stabilit sărbătorile în care nu se lucrează. Comitatele, dacă e nevoie, să publice din nou

¹⁶ *Ibidem*, A. 239.

¹⁷ *Ibidem*, B. 494.

¹⁸ *Ibidem*, 716.

¹⁹ Canc. aul. Trans. Ad. 4478/785.

²⁰ Tezaurariat, 1785, nr. 637, 858.

²¹ Of. minier, 1785, nr. 674. Tezaurariat, 1785, nr. 704.

²² Kemény, *Hóra Pórhada* 1785, p. 169—180, 297—320.

²³ Raport către comitat, Abrud, 9 iun. 1785. Copii B. Török, nr. 4489—1785.

regulamentul sărbătorilor și să vegheze ca nici joia, nici vinerea să nu se țină ²⁴.

Guvernul adresându-se conțelui Sigismund Kornis în Zalău vizează rebonificarea naturalelor și banilor strânși de la țărani pe seama nobilimii insurgente. Să se sisteze orice colectă și să se cerceteze ce a mai rămas nebonificat, ca să fie din casa provincială. S-a colectat de fiecare sesie câte un groș — recunoaște comitatul mai târziu ²⁵.

O preocupare era, firește, cercetarea și rezolvarea plîngerilor de pe domeniul Zlatnei. În 16 mai contele Jankovich raportează împăratului că actele și cercetarea plîngerilor le-a predat pentru cercetarea în continuare lui Mihail Brukenthal ²⁶.

Preocupările oficiale, ale Guvernului, ale lui Mihail Brukenthal, se extind asupra problemelor curente : captivi, despăgubiri, strîngerea armelor de la țărani etc. Mihail Brukenthal adresându-se în 22 aprilie din Deva comitatului Alba, îi cere relații despre măsurile luate privitor la captivi, prăzi, orfani, văduve. Cere informații dacă colonii își fac slujbele după ordinele date, dacă locuitorii comitatului s-au întors toți la casele și la economia lor sau nu ? Să dea cu numele pe cei care mai rătăcesc și pe unde ? Ce arme s-au luat de la țărani și încotro s-au îndreptat ? În ce măsură s-au restituit lucrurile duse ? ²⁷.

Se dau acum instrucții chiar de la Viena cum să se facă strîngerea armelor de la țărani. Le dă cancelarul, contele Carol Pálffy în 31 martie adresându-se Guvernului Transilvaniei, comunicate în 10 mai imprimate în limba germană de Cancelaria Bellica din Sibiu ²⁸.

Prin martie Comandamentul general înainta Consiliului de război întrebarea comandantului din Alba Iulia ce să facă cu armele strînse de la țărani și depuse în arsenal, arme inutilizabile ²⁹.

Se menține mereu pe primul plan problema despăgubirilor. Curg instrucțiile, curge corespondența în toate sensurile, spre organele civile și militare, încercînd o ordine în această dificilă problemă.

După raportul făcut de Mihail Brukenthal cu data de 24 martie 1785 Cancelariei, țărani se plîng că dregătorii le cer despăgubirea bucatelor și finului prădat în bani, iar prețul îl stabilesc excesiv. Că unii stăpîni nu se mulțumesc cu readucerea celor prădate, pretind și tot restul, pe care nu ei l-au luat și sub acest pretext îi vexează și încarcă în felurite chipuri. Că dacă vreunul din locuitori sau din preoți restituie

²⁴ Sopron, 20 iun. Arh. Comisiei, IV, 452—455.

²⁵ Sibiu, 30 aug. Arh. Istorică, fond Kornis.

²⁶ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 321—323. Arh. Comisiei, IV, 429—435.

²⁷ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 281—283.

²⁸ *Ibidem*, p. 117—118.

²⁹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 1030.

ceva proprietarului, acesta îi pretinde și celelalte lucruri, sau dacă nu sînt la el, să afle unde sînt, cînd îl încarcă cu felurite injurii. În consecință, el a dispus ca dacă au convenit odată la restituirea în natură, atunci ea să se primească fără dificultăți. Iar dacă între timp făptașul a consumat bucatele, finul, vinul și nu are de unde le restitui, și vrea să le bonifice în bani, prețul lor să fie stabilit în fața Tablei comitatului și să-l plătească după puteri, la diferite termene, rămînînd la voia coloniilor dacă vreau bonificarea în natură sau în bani. Refacerea crîșmelor distruse să nu li se pretindă în bani, ci refacerea lor cum au fost. În cazul prăzilor din răscoală trebuie făcută și o abatere de la dreptul comun, să nu se pretindă locuitorului decît ceea ce el recunoaște că a luat, și nici de cum să nu fie silit la răsкупărarea întregului. Sînt de lăudat și nu de injuriat cei care readuc cele prădate, iar cei care rețin asemenea lucruri să fie conferiți legii pentru pedeapsă. Ca normă generală s-a dispus ca nici un păgubit să nu se despăgubească din proprie autoritate, ci să observe cu strictețe dispozițiile Comisiei aulice ³⁰.

Contele Jankovich însuși dă la 31 martie instrucțiuni succesorului său Mihail Brukenthal în același sens, acum din Timișoara. În ce privește procedeele restituirii pagubelor, îi atrage și el atenția asupra abuzurilor. Cei păgubiți, în căutarea lucrurilor pierdute procedează arbitrar, molestează plebea, unii ocupă lucrurile, ustensilele supușilor. A tras atenția comitatelor asupra plîngerilor în această privință, să oprească luarea de ustensile domestice, în restituirea pagubelor competenți fiind comisarii încredințați cu aceasta. Le-a cerut să cerceteze plîngerile, să vină cu remedii, să dea satisfacție lezaților. Să nu mai fie molestați de dregători cei care în virtutea amnistiei generale s-au întors la casele lor. Îi încredințează supravegherea cercetării și judecării mai departe a captivilor. Dar observă că după tabelul care i s-a înaintat numărul celor încarcerăți e mai mare decît cel încredințat de Comisie spre judecare. (Între timp, evident, au mai fost încarcerăți și alții.)

Cele relatate de vicarul Ioan Popovici, unele indică neglijarea spirituală a plebei românești inculte și ignoranța clerului, altele încălcarea urbariului și eliberarea de către unii nobili a răufăcătorilor. Cît privește pe primele, depinde de grija publică să ia dispoziții privind educarea tineretului românesc, să îndrepte întrucîtva plebea îmbibată de felurite credințe religioase și scoaterea clerului din ignoranța sa. Scutirea coloniilor de opresiune în pretinderea robotelor însă ține de magistrat. Nobilii eliberînd pe răufăcători să fie pedepsiți potrivit legilor. Concentrarea satelor propusă ține iarăși de grija publică, firește unde locul admite și în măsura în care înlesnește siguranța și viața socială a oamenilor, administrația publică și dominală, îngrijirea sufletelor. Doar ținînd seama de toate acestea să se propună contractiunea satelor.

Cum contribuabili nu sînt în stare să refacă toate pagubele acuzate de foc, de pradă, cum dacă sînt siliți la refacerea lor întregă, lipsiți de avere, nu mai sînt de folos nici principelui nici domnilor, nu vede alt mijloc decît să fie, după îndrumările date, conscrise, sincer și demn de

³⁰ Caietele, XV, f. 19—27. Arh. Comisiei, nr. 686. Canc. aul. Trans. 4124/785.

încredere, toate pagubele și conscripția înaintată împăratului, să decidă însuși. Devastările de păduri de către coloni, de care se plîng unii domni, să fie înscrise și ele în lista pagubelor.

Lucrurile prădate și aduse de coloni de bună voie să fie restituite oficial proprietarilor. Și iarăși, păgubiții să se abțină de la orice ocupări arbitrare, supușii să nu fie molestați, iritați în sufletele lor. Lucrurile cumpărate de unii din pradă, să se recupereze numai pe calea legii.

Nu vede să aibă loc darea în judecată sub titlul de *magna potentia* a nobililor amestecați în faptele răsculaților. Ca săracii nobili să nu fie molestați sau încărcăți cu asemenea pricini, astfel de cazuri să fie înaintate prin Cancelarie împăratului. În celelalte să țină seama de dispozițiile lui de pînă aci³¹.

Pentru felul cum se petreceau adesea practic lucrurile, un exemplu la întîmplare :

Ion Virvesc din Ostrov se plînge comisarului Mihail Brukenthal, acum și comite suprem al Hunedoarei, împotriva domnului său, Ladislau Váradi din Chimindia. Lui Váradi i s-au făcut mai multe pagube și de cei din Ostrov și Unciuc. A trimis asupra lor pe fiul său Nicolae cu patru grăniceri și tot ce a găsit din ale lui le-a dus acasă. În prețuia prăzilor vinul și-l duse la adăpost, oile cu păcurarul în Ostrov. Acum pretinde că-i lipsesc zece și le cere de la el. De patru luni i-a dus doi boi și a poruncit să nu i se dea înapoi pînă cînd nu-i plătește paguba pe care a avut-o în ferestre și uși, de 24 de florini, cînd fiarele de la uși și de la ferestre nu s-au găsit în Ostrov, ci în Unciuc. După multe ostenele și cheltuieli cei din Unciuc au ajuns să aplaneze lucrurile. Totuși domnul nu-i dă boii înapoi, a poruncit să nu i se dea pînă cînd nu i se plătește tot restul pagubelor, pe care le-au făcut cîteva sate. Rezoluția comisarului : Să se comunice plîngerea domnului pămîntesc, punîndu-i în vedere să dea duplicantului satisfacție, sau dacă are obiecții contrare, să le comunice în curs de trei zile Tablei comitatului.

Ladislau Váradi drept răspuns neagă cele cuprinse în plîngerea supusului său (29 aprilie 1785). Ajungînd procedeul și la cunoștința conțelului Jankovich, acesta se adresează la 20 iunie drept din Sopron lui Mihail Brukenthal. Lucrurile descoperite trebuie redat proprietarilor lor. Bonificarea ruinelor sau bunurilor arse de foc însă nu se pot cere nici de la indivizi nici de la comunități, căci e greu de stabilit în asemenea mulțime cine au fost autorii. Să se conformeze întru totul dispozițiilor imperiale³².

O problemă e readucerea fugarilor la casele lor. Guvernul cu 1 martie le-o pune în vedere comitatelor. Din rapoarte a aflat că mulți de teama pedepsei de care sînt conștienți că o merită se țin prin păduri și alte ascunzișuri, rătăcesc de ici colo. Să publice din nou amnistia și să le dea să înțeleagă că dacă se întorc la ale lor și depunîndu-și armele se supun de la sine, vor avea iertare deplină³³.

³¹ Arh. Comisiei, nr. 611 (III, 983—988) ; Mike, *Hóravilág*, p. 371—374 ; Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 141—143. Caietele, XV, f. 42—50.

³² Arh. Comisiei, nr. 702 (IV, 456—463).

³³ Arh. St. Tg. Mureș, fond. Teleki, Miscellanea, nr. 1144/b, f. 58.

În 28 aprilie Mihail Brukenthal răspunzînd lui Jankovich îi relatează că unii acuzați de delictе majore nici după publicarea amnistiei nu s-au întors la casele lor, așa au fost prinși. Unii sînt din Zam, din cei care au trecut răscoala în Ungaria ³⁴.

Nobilimea e contrariată, firește, de aceste menajamente. Dar zadar-nic. Trebuie să se resemneze, cînd nu poate singură să se compenseze.

Contrariat se arată de sistemul de despăgubire și orașul Abrud. Judele orașului, înaintînd Guvernului la 12 martie tabelul lung și specificat pe nume al pagubelor cetățenilor evaluate în bani, se adresează în același timp și în același sens și consilierului Mihail Brukenthal, și comitetului suprem al comitatului. Acestea sînt numai pagubele în lucruri. Și cîtă pagubă s-a mai produs din întreruperea lucrului în mine, în meserii, în negoț. Dar apoi scriptele, privilegiile și protocoalele orașului. E nevoie nu numai de despăgubiri, ci și de pedepsirea vinovaților. Cetățenii să fie despăgubiți de sate. Socotește cu atît mai îndreptățită cererea, cu cît românii au devastat aci chiar pe binefăcătorii lor, care sînt și cei mai eminenti promotori ai erariului regesc, cînd au devastat orașul. Concurînd la aceasta toată periferia, la care s-au adăugat românii orășeni și de aci și din Roșia, au lovit în beneficiul său orașul, și mai ales pe unguri care-și asigură cele necesare lor și își poartă taxa dominală și sarcinile publice din negoț, din muncă salariată, din cultura minelor. În scurt, prădătorii au făcut cu ei ca vipera cu mama care a născut-o. Se pare conducătorii să fi reproșat plebei răscolate și să-i fi strigat că nu i s-ar fi dat poruncă pentru prădarea acestui oraș, în care nu viețuiesc domni pămîntești avînd supuși. Dar după plecarea lor prăzile n-au cedat, din ceea ce urmează de la sine că devastarea ungarilor nu s-a întîmplat din alt motiv, decît din lăcomia malignă de pradă și dintr-o feroce ură națională preconceptută. Drept probă evocă iarăși fapte anterioare, mișcarea lui Sofronie din 1760, spargerea buților la tîrgul din Cîmpeni în 1782 ³⁵.

Aci recuperarea lucrurilor prădate era cu deosebire dificilă. Erau implicate o mulțime de sate. Mai la îndemînă erau despăgubirile bănești. Iar acestea Cancelaria în referatul său din 28 aprilie către împăratul propunea să se facă printr-un adaus la contribuție. Cît privește scriptele, diplomele, privilegiile, protocoalele nimicite, acestea să fie pe cît posibil refăcute, după posibilități, din arhivele oficiale. Cu cele ce fu de acord și împăratul ³⁶.

Înaintînd la 20 septembrie și Comisiei tabelele de pagube, judele primar cere pentru oraș scutire de contribuție și iarăși măsuri echitabile și eficiente pentru despăgubirea cetățenilor. Să judece oricine cît de injurioasă poate fi pentru ei nevinovații despăgubirea în așa de mică măsură, pentru ei care trebuie să-și ducă viața mizeră mereu în jale și doliu, iar prădătorii care s-au străduit să le ia viața, care le-au devastat și răpit averile, să trăiască îngîmfați din bunurile lor îngrămădite, bătîndu-și mereu joc de ei. Aproape că sînt mai mult luați în seamă răufăcă-

³⁴ Arh. Comisiei, nr. 690 (IV, 402—405).

³⁵ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 75—81; Arh. Comisiei, IV, 334—337.

³⁶ Canc. aul. Trans., 6006/785 (618—626).

torii decât nevinovații, mai ales că starea minerilor păgubiți nici nu e luată deloc în considerare. Judele descrie mizeria în care trăiesc cetățenii. Aceasta e cu atât mai grav cu cât păgubiții sînt contribuabili, își duc viața fie din muncă proprie, fie plătind simbriași, fac fie minerit, fie altă economie³⁷.

Nu lipsește nici grija pentru orfanii și văduvele țăranilor uciși în răscoală. În martie Mihail Brukenthal dă din Deva vicecomiților comitatului dispoziții pentru ținerea în evidență a bunurilor orfanilor rămași de pe urma țăranilor uciși în răscoală, pentru întreținerea orfanilor³⁸. Guvernul primește, după cum îi comunică la 14 aprilie, dispozițiile întocmite cu titlu provizoriu de Mihail Brukenthal. Indică în plus că dacă văduvele vreau să se remărite și să-și continue economia, domnii pămîntești să fie cu considerație pentru soarta lor. Dispozițiile provizorii ale comisarului sînt cuprinse în 19 puncte și se ocupă de feluritele probleme ale orfanilor rămași în urma morții iobagului în genere, de împărțirea averii între văduvă și copiii majori sau minori, de tutoratul și tratarea minorilor și bunurilor lor³⁹. Desigur în spiritul legilor vremii.

În 12 iunie vicecomitetele Albei Alexe Szentpáli înaintează comisarului regal tabelele orfanilor din comitat rămași de pe urma răscoalei, notîndu-le și averea sau lipsa de avere, tutorii și la ce ar putea fi folosiți precum și a văduvelor și averii lor⁴⁰.

Se plînge și chirurgul Aiudului Mester Moses. Rînduit fiind să meargă și el la Alba Iulia pentru tratarea robilor de acolo, a petrecut acolo cu această muncă de la 23 ianuarie pînă la 12 martie. Și-a pierdut cîștigul de acasă, acolo printre cei bolnavi s-a îmbolnăvit și el grav, a trăit greu. Cere să i se acorde și lui o remunerație⁴¹.

Încă și la 9 august maiorul Adorjan din regimentul Gyulay mai raporta că vreo cîțiva nobili și magnați încep iarăși să poarte uniforme, deducînd aceasta chiar din rezoluția imperială care ierta pe contele Csáky pentru chivărele confecționate⁴². Cancelaria aulică comunică hotărîrea împăratului drept răspuns la rapoartele Comandamentului și Guvernului, că pentru ștergerea din amintire a mișcării, nobilii să renunțe la cușmele roșii poloneze, care dau o înfățișare mai militărească și în orice caz la gravarea insemnelor imperiale pe tecile de sabie⁴³.

Una din măsurile prevăzute era tăierea pădurilor în preajma drumurilor pînă la o distanță oarecare de drum. Se cere în octombrie indicarea drumurilor și sursei de plată a tăietorilor⁴⁴.

³⁷ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 487—492.

³⁸ *Ibidem*, p. 115—116.

³⁹ *Ibidem*, p. 199—215.

⁴⁰ Orfanii și văduvele din tabele sînt din Abrud, Vidra, Rîu Mare, Cărpiniș, Bistra, Ponor, Rîmeș, Lupșa, Cioara, Brăzești, Ampoita, Ighiel, Telna, Benic, Vineț, Vurpăr, Arh. Comisiei, III, 494—513. Pentru numărul total al țăranilor uciși în răscoală, al văduvelor și orfanilor v. sumarul citat în capitolul următor.

⁴¹ Guv. Trans., 1785, nr. 7860.

⁴² Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 2427.

⁴³ *Ibidem*, C. 2550.

⁴⁴ Of. minier, 1785, nr. 1712.

Consiliul de război e preocupat acum și de repararea închisorilor comitatense și înmulțirea paznicilor ⁴⁵.

Nu se încheie nici incriminarea vicecolonelului Karp.

Comitatul Hunedoarei, sub semnătura vicecomitelui Alexius Noptsa, face întâmpinare la Guvern împotriva disculpării vicecolonelului Karp. Dezvinovățirea lui se reduce la simplă negație sau la ponegrirea invidioasă, neîntemeiată pe nici o probă dovedită. Se știe doar că în august anul trecut a primit plîngerile cetelor țărănești împotriva domnilor pămîntești, le-a luat în sris, îndrumîndu-i să aștepte răspunsul asupra stării lor viitoare, prin ceea ce a incitat plebea la tulburare. Plîngerile colonilor le-a înaintat la Prefectura Armelor spre a-și pregăti scuza pentru conscripția militară pe care a făcut-o, plîngeri care în urma investigației făcute de comisia mixtă s-au dovedit false. N-a vrut să plece din Deva în Șoimuș cu miliția pentru împrăștierea răsculaților. Pornind din Deva spre Orăștie pustiirile curților din Hărău, Chimindia, Uroi, Rapolt, Folt și Bobilna le-a privit numai, la urgitările dregătorilor comitatului să alunge pe tumultuanți nici el n-a trecut, nici braț militar n-a trimis. În Cioara n-a avut nici un conflict cu răsculații. Ceea ce comitatul poate proba cu documente și cu notorietatea publică. Cere și disculparea căpitanului Henuj pentru a-și supune răspunsul ⁴⁶.

În sfîrșit, execuția nu lăsă neafectat nici pe călăul însuși, care o săvîrșise fără greș. În loc de vreo recompensă pentru zelul său, pe el nu se grăbiră nici măcar să-l plătească pentru munca sa. Bătea la uși, se vede, zadarnic.

În 12 aprilie călăul Albei Iulii Granca Rokoczi se plinse magistratului orașului solicitînd plata serviciilor sale. E știut de toți — sună jalba lui — că în timpul răscoalei trecute a românilor au fost condamnați mai mulți dintre corifei, pe care el a trebuit să-i execute după poruncă, deși era rînduit atunci oficial și la Sebeș pentru execuții. Dar cum comitatul l-a oprit, să nu se miște nicăieri de la locul său căci vor fi multe execuții de făcut aci, ca din pricina lui să nu fie întîrziere, el a trebuit să-și lase cîștigul de acolo și să stea aci, unde nu numai a executat pe cei mai mari corifei împreună cu numeroșii lor complici, dar după poruncă a cărat, împreună cu calfele sale, trupurile lor îmbucătățite în patru părți, întocmai cum suna sentința. A cerut de la comitat și a umblat pînă acum pe la dregătorii lui rînduiți spre a dobîndi plata cuvenită pentru serviciul său făcut, dar a rămas nemîngăiat. Roagă astfel magistratul să-l îndrume acolo unde și-ar putea dobîndi răsplata ostelii sale, acesta fiind meșteșugul său obișnuit și învățat, în care dacă suferă scurtare, nu-și poate ține nici el viața ⁴⁷.

Fusese poruncit încă din 24 noiembrie ⁴⁸.

Magistratul orașului, se vede, îl îndrumă iarăși la comitat. Comitatul însă răspunse în 4 mai că pretenția suplicantului nu o poate lua asupra sa, cu atît mai puțin cu cît execuția celor 14 răsculați s-a făcut

⁴⁵ Acte vieneze, IV, 87, 88.

⁴⁶ 26 nov. 1785, Guv. Trans., 1785, nr. 9443.

⁴⁷ Mike, *Az Oláhokról*, nr. 288.

⁴⁸ *Ibidem*.

nu numai pentru comitat, ci pentru pacea și liniștea întregii țări și deci și a orașului. Și altfel, el este salariat. Și chiar dacă pretenția lui ar fi legitimă, comitatul nu are fonduri pentru aceasta ⁴⁹.

Magistratul, la o nouă solicitare, îi recomandă în 22 iulie Guvernului cauza. Unii au fost executați de comitat. Și-apoi suplicantul chiar salariat fiind, pentru execuții are drept la plată deosebită pentru fiecare în parte, după cum și la Sebeș trebuia să fie plătit, drept care servește la întreținerea tuturor executorilor judiciari, și a celor salariați. Salariul e mai mult un ajutor continuu care să-i acopere cât de cât nevoile ⁵⁰.

Guvernul, se vede, a decis totuși, ca orașul să-l plătească. Magistratul răspunzând în 26 august ordinului gubernial din 11 august repetă în ce constă osteneala călăului : a executat 13 vii, din care pe doi, pe Horea și Cloșca, și pe Crișan mort i-a împărțit în patru, cărînd bucățile împreună cu calfele sale într-un timp destul de potrivit, parte spre comitatul Zarandului unit cu Hunedoara, parte spre domeniul de sus al Zlatnei. Pentru cei 14 i s-au rînduit plată, cîte 3 florini nemțești pentru cei 11 și cîte 6 pentru cei trei, ale căror corpuri le-a cărat în diverse locuri ⁵¹.

Cu mare întîrziere primi, să nu ne îndoim, din casa provincială 51 de florini ⁵².

BILANȚ SUMAR ÎN CIFRE

După reprimarea răscoalei cu armele, Comisia de investigație, administrația revenită, Guvernul, organele militare, civile, bisericesti deopotrivă cooperează la readucerea vieții publice și private la normal. Se fac cercetări întinse nu numai pentru stabilirea faptelor, ci și pentru recuperarea, pe cît posibil, a pagubelor făcute. Se cuprind în tabele cei uciși, prădați, se evaluează pagubele. Operații de durată ; abia prin martie se pot stringe, totaliza.

S-a conșcris înainte de toate nobilimea lovită, s-au cuprins în tabele cei uciși, văduvele, orfanii rămași pe urma lor, condițiile în care trăiesc, în vederea ajutorării. Un sumar dă pentru comitatul Hunedoarei și Zarandului în luna noiembrie de uciși 124, de prădate 236 curți și case, plus bisericile și parohiile ¹. O altă listă pentru comitatul Hunedoarei și Zarandului dă în total 129 uciși, o alta 133 uciși, pe urma cărora au rămas 5 văduvi, 39 văduve, 77 orfani ². Adăugînd la aceștia pe cei 7 uciși în Abrud, 5 în Vinț, 1 în Cetea, 1 din Benic cifra celor uciși se ridică la 148.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² Densușianu, p. 459.

¹ „Hazánk“, VII (1887), p. 261—262.

² Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 65—71.

Vor fi și omisiuni, dar puține. Ne putem opri fără teama de a risca mult la cifra rotundă de 150. La atîta se reduce stîrpirea totală a nobilimii și ungurimii, scrisă pe steagul răscoalei și purtată de-a lungul ei, cel mult la vreo 150 de suflete. Omorurile cele multe s-au petrecut în Zarand și Hunedoara. În frunte se găsește Ribîța cu 42 de victime, urmînd Ilia cu 18, Crișciorul cu 17, Bradul cu 15. În Ilia cifra s-a ridicat prin cei 10 membri ai familiei Krajnik.

Sînt mult mai multe victimele țărănești.

S-au conșcris, pe protopopiate, și țărani uciși în răscoală, văduvele și orfanii rămași de pe urma lor. Tabelul rezumativ ne dă următoarele cifre :

Protopopiatul	Uciși	Văduve	Orfani
Hunedoara	34	18	43
Hălmagiu	35	30	78
Roșcani	37	22	54
Trestia	137	97	218
Abrud	39	26	74
Orăștie	18	16	43
Hondol	49	34	70
Total	349	243	580

Și listele nu sînt deloc complete. Cei executați la Alba Iulia lipsesc toți, din cei executați la Deva lipsesc 14. Din ceea ce deducem că mai pot lipsi și alții. Cifra cea mai mare a dat-o protopopiatul Trestiei (137) și din acesta satul Blăjeni, anume 48. Urmează Mintia cu 18 plus 3 din cei executați la Deva, netrecuți aici în listă. Bințiți cu 15, la care mai trebuie adăugați 5 din cei executați la Deva, care iarăși lipsesc din listă. La Deva din Bințiți au fost executați 8. Brănișca a dat 14 morți, He-repea 13. Geoagiu, Homorod, Renghet împreună 17, din care 7 execu- tați la Deva. Protopopiatul Abrudului apare cu un total de 39 uciși. Din Rîu Mare, Crîngu Albacului și Arada sînt 11, printre care și Burz Sim cu soția și 2 copii, din Vidra 4³.

Nu lipsesc nici cifre militare.

Un sumar dat la 7 decembrie 1784 sub semnătura generalului Pfeffer-korn dă dintre țărani :

	morți		răniți		prinși
	252		61		310
Dintre soldați :					
	morți		răniți		prinși
	oameni	cai	oameni	cai	oameni
	11	2	27	5	5
					7 ⁴

³ V. listele în Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 95—100, 107—146.

⁴ Acte vieneze, II, nr. 101.

E un bilanț militar care nu implică desigur decît rezultatele operațiilor militare de pînă aici. Cifrele se vor adăuga cu cele civile de pînă aci și de aci încolo.

Un alt sumar, acesta din 6 ianuarie, dă :

morți	răniți	prinși
347	174	423

Numai la Milăleni ar fi căzut 85 morți, 90 răniți, 30 prinși ⁵.

Numărul celor uciși cu cei executați va fi în jur de 450, mulți din ei uciși nu mai puțin atroce decît nobilii. Și cîți ar mai fi pierit în chin și oroare dacă nu venea frîna imperială la furia nobilimii.

Soldați morți la 8 ianuarie sînt dați 11, răniți 5 ⁶.

Căsătorii de fiice sau femei nobile cu iobagi nu pot fi atestate decît vreo două, trei. Vor fi fost și altele, dar puține. În tot cazul de parte de ceea ce s-a colportat. Doar generalul Sturm vorbește într-o scrisoare dată din Hălmagiu, 29 decembrie 1784 de „multele domnișoare nobile frumoase“ care au fost căsătorite cu români, întoarse acum, părăsindu-și bărbații, și ele acasă. El a luat sub ocrotirea sa pe una de 18 ani, Tereza Gal, din părțile Abrudului, ai cărei părinți și frați toți au fost uciși de răsculați și pe care a trimis-o apoi la Deva ⁷. Dar acest „multe“ poate i-a ajuns la urechi din același colportaj. În concret numește numai acest singur caz. După cum nici omorul de care vorbește nu se verifică, actele cunoscute nu știu de un asemenea omor.

Sînt cu atît mai mulți trecuții la legea românească. În Abrud listele oficiale înscriu, am văzut, 1 122 de suflete și poate listele nu sînt complete. Încolo nu s-au mai făcut asemenea precizări și nici evaluări. Botezurile, trecerile într-un fel sau altul la legea românească însă sînt semnalate adesea, fie local, fie global. Predomină gîndul convertirii, nivelării, confundării în masa românească.

Țăranii au executat, în schimb, copios cealaltă parte a lozincilor : nimicirea averilor nobiliare și ungurești. Cei prădați, arși, păgubiți sînt multe sute. Listele din martie înscriu peste 550, fără orașul Abrud care singur numără 451. Plus bisericile și parohiile prădate. Listele sînt adesea detaliate, înscriind, evaluînd tot, pînă la cele mai mici lucruri. Evaluările s-au făcut obișnuit cu concurs oficial. Ele sînt desigur relative, fiind vorba de despăgubiri vor fi adesea exagerate. Urmînd însă evaluările de bunuri, ca bucate, vite ale căror prețuri crescute se cunosc, nu se observă exagerări. Ba la multe se aplică un preț comun, se vede stabilit oficial. Ce e mai greu de controlat sînt valorile clădirilor, înzestrării interioare, veșmintelor etc. Și-apoi listele întocmite la diferite răstimpuri, nu ne spun dacă au evaluat toate lucrurile, și pe cele recuperate între timp sau nu. Dar o posibilitate de control nu avem. Trebuie să ne mulțumim cu datele brute. Și-apoi desigur listele nu sînt complete. Unii poate nu și-au evaluat pagubele, s-au compensat ori au convenit cu supușii alt-

⁵ *Ibidem*, III, nr. 28.

⁶ *Ibidem*, nr. 27.

⁷ Caietele, XXIX, f. 96—98.

fel. Alții nu vor fi înaintat evaluările la timp. Posibilități diferite care reduc mult din valoarea absolută a cifrelor.

Cu toată relativitatea lor însă, cifrele își au valoarea lor, ele concretizează, pleacă de la realitate, nu lasă lucrurile la voia aprecierilor imaginare, ne dau cantitativ imaginea prăpăduului.

Intervine apoi o relativitate în aprecieri, în criteriile de evaluare, aceleași lucruri socotite la prețuri diferite.

Să dăm exemple de evaluări din listele noastre, care calculează cu florinul nemțesc de 60 de creițari.

La Vinț : o mierță de grâu e socotită în genere la 30 creițari, de orz la 17—18 creițari, de secară la 15 creițari, de ovăz la 12 creițari, un car cu fin la 2 florini. Vadra de vin e socotită în genere la 36 creițari, cea de rachiu la 2 florini. Vitele : un bou 10—25 florini, o vacă 4,30—12 florini, un cal 13,30—38,50 florini, un porc slab 1 florin, un porc îngrășat 4—11 florini, o oaie 1 florin, un stup 3 florini.

La Cioara (evaluarea pagubelor lui Petru Bartsay) : mierța de grâu 49 de creițari, de secară 22 creițari, de cucuruz 29 $\frac{1}{2}$ creițari, carul de fin 5 florini, un porc 7 florini, un stup 5 florini. La Tărtăria (pagubele lui Iosif Bartsay) : mierța de grâu 36 creițari.

La Vinerea : mierța de grâu 45 creițari, de cucuruz 20 creițari. Eva Imets, evaluându-și pagubele din Băcăinți, își socotește mierța de grâu cu 24 creițari, vadra de vin cu 50 creițari, 6 cai cu 120 florini, 4 cai ai iobagului său cu 50 florini⁸.

Evaluându-și pagubele din Șoimuș, baroneasa Susana Bánffy își socotește mierța de grâu cu 30 creițari, de porumb cu 20 creițari, vadra de vin cu 1 florin, de rachiu de prune cu 1,30 florini, un porc gras cu 8 florini, un porc neîngrășat cu 2 florini⁹.

N-avem la îndemână vreo listă de prețuri din aceleași locuri și de la aceeași dată. Pentru orientare și apreciere a diferențelor posibile între evaluări și prețurile pieții să dăm însă prețurile medii din piață din alte locuri, de la ani apropiați :

Pe piața Abrudului la 1770 o mierță de grâu e înscrisă cu 42 creițari, una de ovăz cu 9 creițari, una de cucuruz cu 30 creițari, o vadră de vin cu 1,30 florini, o oaie cu miel 1,42 florini, un bou cu 12,25 florini, o vacă cu 6,40 florini, un vițel cu 2 florini, un stup cu 2 florini, un car de fin cu 4,05 florini¹⁰.

Pe piața Făgărașului și Sibiului la 1787 prețurile medii declarate de iobagii de pe domeniul Porumbacului : o mierță de grâu 51 creițari, de secară 30 creițari, de ovăz 15 creițari, de cucuruz 30 creițari, 1 cal 20 florini, o pe-reche de boi 34 florini, o vacă cu lapte 14 florini, un junc 8 florini, o oaie cu lapte 1,42 florini, un porc 2 florini, un stup 2,30 florini¹¹.

Să urmărim pagubele în ordinea expunerii evenimentelor. În Crișcior, în lista finală a pagubelor sînt înscrise 12 nume, iar

⁸ Arh. Comisiei, nr. 684.

⁹ *Ibidem*, nr. 202.

¹⁰ D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 108—109.

¹¹ Ștefan Mateș, *Situația economică a Românilor din Țara Făgărașului*, I, Cluj, 1935, p. XCIV.

pagubele se totalizează la 3 566,57 florini. Sînt pagube individual sub 1 000 sau chiar sub 100 de florini, coborînd pînă la 8 florini. Suma cea mai ridicată e de 753,30 florini, pagubele lui Ioan Kristyori ¹².

În Brad, în lista finală a pagubelor apar 26 de nume, iar pagubele evaluate se ridică la un total de 9 800,32 $\frac{1}{2}$ florini. Printre nume al văduvei lui Alexe Kristyori cu 1 655 florini, a văduvei Elia Szebeni cu 1 672,45 florini. Văduva preotului reformat și casa parohială sînt înscrise cu 1 100,52 florini, biserica cu 84,50 florini. Providus Costa Banci din Brad apare cu 721,06 florini, Nicula Iancu din Valea Bradului cu 288 florini. Negustorul din Dumbrăveni Daniel Emanuel, am văzut, se plîngea de o pagubă în mărfuri de vreo 10 000 florini nemțești, evreul Iosif Samuel Tandler din Alba Iulia de una de 773,26 florini. În lista lui felurite mărfuri : 215 sticle de rachiu de roze a 30 crețari sticla, felurite bijuterii, lanțuri de aur, inele de aur cu diamante, perle, piese de îmbrăcăminte de lux, galoane, fireturi, albituri de lux etc. Sînt în genere mărfuri de lux ¹³.

Cei 37 păgubiți din Ribîța totalizează 30 177,47 florini. Văduva lui Adam Ribitzei singură e trecută cu 13 470,50 florini. Dar apar și multe sume mici, sub 1 000 sau chiar sub 100, coborînd pînă la 17 florini. Maria Gean, fosta bucătăreasă a văduvei Albert Ribitzei se plînge consilierului gubernial că în răscoală i s-au prădat și ei toate lucrurile, n-a mai rămas cu nimic. Paguba și-a evaluat-o la 90 florini și i-au luat și 13 florini vonaș bani ¹⁴.

Pabubele Ecaterinei Csiszár din Mihăleni, în Mihăleni și Brad, sînt evaluate la 8 863,58 florini, din care 8 453,34 florini cele din Mihăleni.

În Baia de Criș lista pagubelor înscrie 20 de nume, iar pagubele sînt evaluate în total la 12 448,03 florini. Ale reședinței franciscanilor au fost evaluate la 3 182,59 florini, ale lui Clement Kozma la 2 018,19 florini, ale văduvei lui Mihail Gal, cel ucis la Curechiu, la 1 340,52 florini, ale unuia din chirurghi, Iosif Osztrovits, la 923,28 florini, ale preotului reformat la 584,42 florini. Ale schimbătorului de aur de aci, Demetriu Erdélyi la 1 007,53 florini ¹⁵.

Deosebit de mari au fost pagubele generalului conte Francisc Gyulay. Evaluate cele din Lunca, Trestia, Luncoiul de Jos, dau împreună 37 806,23 florini, din care la 12 631 florini au fost evaluate naturalele, la 25 175,23 florini bunurile prețioase și clădirile. Numai în Lunca i s-au socotit la 29 429,24 florini. Sînt cele mai ridicate cifre din cercul Zarandului.

În Băița arendașul Francisc Ignatz e păgubit de 1 010,39 florini, Iosif Ferentzi de 496 florini. Văduva lui Paul Hollaki își are evaluate pagubele din Aciuța la 10 522,11 florini, Wolfgang Hollaki în Hălmăgel și Tomești la 4 844,24 florini, Ștefan Hollaki în Ociu și Țarmure la

¹² Evaluările fără alte trimiteri, le-am luat din cele două liste lungi din Arh. Comisiei, nr. 683, 684.

¹³ Arh. Comisiei, II, 925—926.

¹⁴ Bibl. Acad., Doc. pach. MDLIX, nr. 55.

¹⁵ 22 mai 1785, Of. minier, 1785, nr. 833.

4 885,25 florini. Curtea Kozma din Pleșcuța a suferit și ea pagube de 4 043 florini.

Numai în cercul Zarandului, lista finală totalizează pagubele la 129,996,29 $\frac{1}{2}$ florini, iar numărul celor uciși la 86 ¹⁶.

În Brănișca pagubele baronului Anton Josika au fost evaluate la 20 959,11 florini, ale lui Daniel Josika la 7 992,57 florini. Crișmarul lui Anton Josika a fost păgubit de 330,15 florini. Pagubele arendașului Mihail Bot au fost evaluate la 8 294,40 florini ¹⁷.

În Leșnic pagube mai mari au suferit Samuil Tornya, aci și în Săliște, de 3 136,56 florini, Ignatie Szeredai a fost păgubit de 2 036,35 florini, Ludovic Kozolyai, aci și în Crișcior, de 1 050 florini. Prăpădul a fost mare cu deosebire în Ilia. Pagubele baronului Ioan Bornemisza au fost evaluate la 14 773,10 florini, ale vicecomitelui Iosif Baja, în Ilia și Brad, la 3 450,48 florini, ale lui Iacob Bernad la 2 422,03 florini, ale lui Petru Sawa la 1 347,50 florini. Lui Petru Kádár, căruia i-au pustiit curțile din Lăpușnic, Ilia, orișma din Abucea, numai în Ilia i-au făcut pagube de 1 861,45 florini. Cele mai mari însă sînt înscrise în dreptul arendașului Ștefan Bosnyák, 38 856,01 florini. Cei patru libertini prădați sînt înscrși cu sume mici, între 10—38 florini.

În Lăpușnic cu pagubele cele mai mari e înscris praeses-ul Paul Lazăr, cu 2 236,36 florini.

Pagubele contelui Grigore Bethlen senior în Gurasada, Folt, Bințiinți, Ludești, Ocolișul Mic împreună dau 21 155,22 florini. În Dobra negustorul (*quaestor*) Mihail Tutsik e înscris cu 889,37 florini. În Roșcani văduva lui Ioan Kabai e înscrisă cu 1 046,50 florini, văduva lui Ladislau Kabai, aci și în Gura Dobri, cu 2 047,24 florini.

Pagubele domeniului Deva, în satele Vulcez, Briznic, Muncelul Mic, Stăncești-Ohaba, Tei, Roșcani, Lăsău și în hotarul Devei au dat un total de 16 649,34 florini. În Vulcez apare ca păgubit și un iobag cu 60,05 florini.

Negustorul armean prădat în Zam, am văzut, se plîngea că i-au luat 1 200 florini bani și 6 fonți de pulbere. Un alt negustor armean, Ioan Biro din Orăștie se plîngea de mărfuri în valoare de 13 000 florini.

Pentru pagubele făcute în comitatul Arad nu avem evaluările.

Contelui Samuil Gyulay în Bîrcea Mare și Mintia i-au făcut pagube de 9 693,23 florini. Lui Iosif Busa în Almașul Mic, Rus și Sînpetru de 1 396,43 florini. Secretarului gubernial Ladislau Turi în Peștișul Mic de 2 753,40 florini. În Peștișul de Sus apar șase păgubiți, printre ei Ladislau și Petru Makrai și văduva lui Sigismund Makrai, cu sume între 1 132,08 florini — 1 271,19 florini.

În Simeria pagubele contelui Gheorghe Bánffy sînt evaluate la 4 069,32 florini. Ale generalului Francisc Gyulay în Biscaria la 6 715 florini. În Totia Sigismund, Beniamin și Adam Ferencz apar cu sume mai mici, între 24,28 florini — 115,49 florini. Patru păgubiți din Băcia sînt înscrși cu sume între

¹⁶ Kemény, *Hóra Pórhada* 1784, p. 65—69.

¹⁷ Arh. Comisiei, nr. 683.

200—600 florini. În Batiz pagubele baronului Iosif Nalátzi au fost calculate la 1 380 florini. Pagubele văduvei contelui Ignatie Bornemisza în Sîntămăria de Peatră și Rapoltul Mare au dat în total 3 720,50 florini. Pagubele din Strei ale lui Andrei Zejk se cifrează la 6 037 florini.

Pagubele din Strei-Sîngeorz și Orăștioara de Sus ale lui Andrei Bartsay au dat în total 8 852,40 florini. În Strei-Sîngeorz Samuil Zejk e păgubit cu 1 280 florini, Valentin Noptsa cu 654,12 florini. Doi sînt înscriși cu sume sub 100 florini. Pagubele celor din Chitid variază între 40,20 florini — 447,13 florini, prima sumă reprezentînd pagubele lui Ștefan Bagya, a doua pe ale lui Paul Herczeg. Preotul reformat Ioan Solyom apare cu 300,40 florini. În Ludești Grigore Bara apare cu 32 florini, în Bucium Ștefan Sebesi cu 268,19 florini.

Pagube mari s-au făcut în Bretea Ungurească și Bretea Românească. Ale baronului Iosif Bornemisza, în Bretea, Călanul Mic și încă un sat, se ridică la 7 326,56 florini, ale lui Nicolae Kendeffi, în Bretea și Rîu de Mori, la 13 585,03 florini. Wolfgang Csongradi e înscris cu 2 196 florini. În Bretea Românească, printre cei 18 păgubiți înscriși, cu sume mai mari apar Adam Kern cu 4 504,24 florini, George Szilveszter cu 3 986,52 florini, văduva lui Benedict Turi cu 2 295,07, Gabriel Naláci cu 1 910,07 florini. Cu cea mai mare sumă apar însă succesorii lui Nicolae Mara, anume cu 15 883,59 florini. Cu cea mai mică Valentin Jordan, cu 101,24 florini. În Covragiu Francisc Farkas cu 319,10 florini.

În cercul Hațegului aceeași listă încărcată.

În Cinciș Andrei, Ladislau și Ludovic Csolnakosi sînt înscriși cu sume între 189,11 florini — 983,15 florini. În Ruși văduva lui Samuil Budai e înscrisă cu 1 749,21 $\frac{1}{2}$ florini, Clara Harsányi, în Ruși și Galați, cu 1 455,14 florini. În Bătălar Daniel Toplicza cu 123,04 florini, Iuliana Toplicza cu 497,01 florini, văduva lui Moise Vadas cu 1 199,31 florini.

În Sîntămăria Orlea sînt mari pagubele conților Kendeffi. Samuil Kendeffi e înscris cu 3 669,36 florini, văduva lui Mihail Kendeffi cu 8 063,33 florini. Preotul cu 275,44 florini.

În Galați văduva lui Andrei Budai e înscrisă cu 3 785,48 florini. Pagubele succesorilor lui Nicolae Mara în Galați și Ostrov sînt evaluate la 6 262,39 $\frac{1}{2}$ florini. În Ponor Ioan Petrik e înscris cu 91,28 florini, Ștefan Ponori cu 1 605,12 florini.

În Rîu-Bărbat printre cele 15 nume Caterina Ponori cu 2 285,53 florini, Francisc Farcas cu 1 385,01 florini, Iosif Baja cu 974,27 $\frac{1}{2}$ florini, Isac Csoka cu 838,25 florini. Ceilalți cu sume mai mici între 34,45—200,26 florini. Pagubele bisericii reformate 61,01 florini, ale preotului reformat 101,03 florini.

În Șerel Valentin și Ioan Kenderessi apar cu sume mici, de 91,08 florini și 96 florini. Sînt mari în schimb pagubele din Nălaț ale baronului Iosif Nalátzi, de 4 156 $\frac{1}{2}$ florini. Anton Agota din Nălaț-Vad apare numai cu 67,33 florini. În Pîclișa vicecomitele Alexa Noptsa e înscris cu 1 186,36 florini. Ștefan și Mihail More, văduva lui Petru More și Sigismund Osztrovi cu sume mai mici, între 58,10 florini — 118,23 florini. În Cîrnești Ioan Boer cu 433,33 $\frac{1}{2}$, în Ostrov Valentin Szilvási cu 519,10 florini. În Grădiște preotul

unit Popa Zaharia apare cu 51,32 $\frac{1}{2}$ florini. În Clopotiva Matei Pogány e înscris cu 671,48 florini, văduva lui Ștefan Nandra cu 514,20 florini, văduva lui Isac Nandra cu 450,35 florini. Restul cu sume care variază între 16,09 florini — 300,30 florini.

În Rîu de Mori apar cu pagube mari alți membri ai familiei conților Kendeffi, anume văduva contelui Alexe Kendeffi, în Rîu de Mori, Sintămăria Orlea, Bretea Ungurească, Plopi și Măceș cu 20 470,17 florini, Iosif Kendeffi, în Rîu de Mori și Vad cu 7 349,14 $\frac{3}{4}$ florini.

De la Șoimuș pe Mureș în sus. La Șoimuș, din cele zece nume de păgubiți, văduva contelui Adam Bethlen, Susana Bánffy, apare cu 5 178 florini (cărți de abia 6 florini și o carte de rugăciuni de 2,36 florini), Nicolae Goro cu 3 439,32 florini, Alexe Noptsă junior, fiul vicecomitelui (?) cu 2 235,24 florini. Ștefan Vadas, în Șoimuș și Chitid cu 6 999,48 florini. Iar pagubele lui Ludovic Bartsai în Șoimuș, Săcărîmb, Hondol, Bîrcea Mare și Rîu-Bărbat, se cifrează la nu mai puțin de 30 364,41 florini.

În Hărău, printre cei 18 păgubiți, cu sumă mai mare apare Iosif Tot, cu 1 386,15 florini. Restul cu sume sub 500, coborînd pînă la 10,44 florini. Printre cei păgubiți și un țaran, Pasc Nan, cu 61,20 florini. În Bîrsău pagubele lui Moise Nandra sînt evaluate la 2 904 florini, ale lui Gheorghe Nandra la 2 023,40 florini.

În Chimindia pagubele baronului Daniel Josika sînt evaluate la 2 087,57 florini, ale urmașilor lui Ioan Zejk în Chimindia, Mintia și Zăicani la 4 436,24 florini, ale lui Moise Váradi la 3 351,17 florini, ale lui Ladislau Váradi în Chimindia, Săcărîmb și Picișă la 1 395,18 florini.

În Banpotoc ale perceptorului Paul Váradi la 3 109,33 florini.

În Cărpiniș Francisc Kovats apare cu 1 912,59 florini, în Uroi Samuil Miske cu 4 780,15 florini. În Săcărîmb țaranul Bucur Ardelean a fost păgubit cu 63,13 florini, libertinul Iosif Popic cu 79,04 florini.

În Rapoltul Mare pagubele baronului Daniel Josika sînt evaluate la 11 409,38 florini. Pagubele lui în Brănișca, Chimindia se totalizează la 21 469,52 florini, după tabelul general al pagubelor la 52 196,43 $\frac{1}{2}$ florini (!). Cea mai mare sumă de pe toată aria răscoalei. Cu sume mai mari sînt înscriși și Moise Sándor cu pagube în Rapolt, Gurasada și Cîmpeni de 4 376,35 florini. Ștefan Dobrai cu 2 646,22 florini. Baronul Ioan Bornemisza aci numai cu 367,03 florini.

În Bobilna văduva baronului Iosif Nalátzi apare cu 3 946,31 florini, văduva baronului Ludovic Nalátzi cu 4 302,14 florini. Pagubele baronesei Iosif Nalátzi în Bobilna, Hărtăgani, Ormindea, Zam, Burjuc se ridică la remarcabila sumă de 31 280,56 florini. Cei 9 țarani români din Bobilna apar cu sume mici, între 48 creițari și 63,16 florini. Libertinul arcar Iosif Holicska e înscris cu 78,29 florini. În Folt văduva lui Baltazar Horváth e înscrisă cu 755,28 florini. Andrei Benedek cu 268,10 florini. Aci fusese prădat, am văzut, și preotul unit Popa Dumitru.

Pagube mari se înregistrează în Geoagiul de Jos : baronul Ioan Bornemisza cu 8 583,26 florini, conții Nicolae, Sigismund, Ladislau, Wolfgang și Grigore Kuun luați împreună cu un total de 16 609,29 florini, Ioan Balog cu 6 962,48 florini, Iosif Dobai cu 2 104,53 florini, Ștefan Nagy cu 1 964,43 florini. Biserica reformată e înscrisă cu 399,36 florini, preotul reformat cu 1 416,57 florini, învățătorul cu 631,47 florini. Pagubele în Geoagiu se apropie de 40 000 florini.

În Homorod pagubele lui Samuil Ujvári sînt evaluate la 4 987,51 florini.

În Băcăinți pagubele lui Mihail Thorotzkai împreună cu cele din Gurasada se cifrează la 7 815,52 florini. Ludovic Váradi e înscris cu 3 634,40 florini, văduva contelui Emeric Teleki cu 2 075 florini, Ștefan Váradi cu 2 000,31 florini, Francisc Martzi cu 1 829,42 florini, Orbonas cu 853 florini, Molnar cu 479,30 florini, văduva lui Anton Bernad, Eva Imets cu 1 008,15 florini¹⁸. Lui Martin Kolumbán în Băcîia și Geoagiu i-au făcut pradă de 425,17 florini.

Pagubele baronului Anton Orbán în Binținți și Geoagiu au fost evaluate la suma mare de 23 470,12 florini, ale lui Francisc Matskási în Binținți la 1 064,46 florini. În Pișchinți Emeric Pongrátz e înscris cu 1 652,55 florini. În Sărăcsău nobilul Paul Marczi se plînge de pagube de 1 784,09 florini¹⁹.

Totalul pagubelor, așa cum au fost evaluate, în comitatul Hunedoara împreună cu Zarandul, a dat cifre mari :

Cercul	În prețul naturalelor	În bunuri mobile și clădiri	În bani gata	Total
Dincolo de Mureș	134 291,39 fl.	242 760,43	4 264 —	381 316,22
Dincoace de Mureș	80 521,151/2	96 565,47	3 550,28	180 637,30 ^{1/2}
Hațegului	30 753,52	44 298,07 ^{1/2}	—	75 051,59 ^{1/2}
Zarandului	68 542,52	61 453,37 ^{1/2}	—	129 996,29 ^{1/2}
Contribuabili	1 169,26	3 551,59 ^{1/2}	—	4721,25 ^{1/2}
Total	315 279,04 ^{1/2}	448 630,14 ^{1/2}	7 814,28	771 723,47 *)

Bisericile și parohiile calvine din comitatul Hunedoarei și Zarandului, din 17 localități, și-au evaluat pagubele în total la 2 567,47 florini²⁰.

La sfîrșit se mai adaugă pagubele suferite de vicecomitele Ladislau Pap de Szacsal, care nu e altul decît românul Ladislau Pop, de 316,28 florini, 66,12 în naturale, 235,16 în lucruri mobile și clădiri, 15 florini în bani, lista nu ne comunică unde²¹.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 413.

¹⁹ Acte vieneze, IV, 273.

*) Cifrele și calculele originale diferă ușor de acestea, din deficiențele obișnuite de calcul ale timpului și scribilor. Rectificări ușoare pentru corectitudine de calcul. În original totalul : 776 026,28.

²⁰ Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 87—90.

²¹ Arh. Comisiei, nr. 683, 684.

În Cioara pagubele lui Petru Bartsai în clădiri, înzestrare interioară au fost evaluate la 7 557,50 florini, iar toate împreună la suma ridicată de 33 003,01 florini ²². Ale lui Iosif Bartsai, canonicul din Alba Iulia de pe porțiunea din Tărtăria la 1 509,53 florini ²³. Ale dijmuitorului Toma Dosa din Vinerea la 967,39 florini ²⁴.

Cei 75 prădați în Vinț și Vurpăr dau un total :

	Naturale	mobile, clădiri.	Total
Vinț	4 366,15 fl.	19 486,08 fl.	23 852,23 fl.
Vurpăr	4 815,04 „	7 698,39 „	12 513,43 „
Total	9 181,19 „	27 184,47 „	36 366,06 „

Cîteva cifre individuale :

În Vinț : baroneasa Agneta Bartsai 3 579,10 florini ren., baronul Francisc Bánffy 4 912,10 florini (numai vin i-au prădat 1 512 vedre), contesa Susana Nemes 4 357,05 florini, moștenitorii baronului Samuil Györffi 1 155,10 florini, negustorul Martin Kopatz 1 679,43 florini (150 gălete de grâu, 600 vedre de vin, 50 vedre oțet din vin etc.). Celălalt negustor, Demetrius Grecul e păgubit și el de 186,08 florini. Pana Bora nu se plînge decît de 2,35 florini pagubă. Secretarul gubernial Adam Weress e înscris cu 1 330,18 florini (numai vin 488 de vedre).

În Vurpăr : Frații Fabian 1 610,55 florini, baroneasa Cristina Bánffy 1 754,06 florini. Jelerul Petru Gombos 153,18 florini.

În Munți cifre mari s-au înscris în Cîmpeni și în Abrud.

În Cîmpeni șpanul domeniului de sus, Alexe Intze, își evaluează pagubele în total la 3 411,14 florini, plus 800 florini banii încasați din îndatoririle domeniiale ale supușilor. Evaluare globală, căci răsculații au rupt, ars, aruncat în rîu scriptele. Lista lungă, îl arată pe șpan bine înzestrat : vase, ustensile, albituri, încălțăminte, veșminte de mătase femeiești etc. Echipamentul lui de cal, cu ciucuri auriți e evaluat la 50 florini. I-au luat 10 flinte, 3 pistoale, 3 puști. L-au păgubit și de cărți, în valoare însă numai de 37 florini ²⁵.

Sînt mari cu deosebire pagubele declarate de viceschimbătorul de aur Gheorghe Bisztrai, unele reprezentînd aurul erarial pe care-l schimbă, parte chiar în acea zi de târg. Aurul dus cu ustensilele de control și de cîntărire sînt evaluate în total la 2 644 florini. Pagubele casei în schimb la 10 900,21 1/2 florini. Numai bani gata de aur și argint i-au luat 4 625,10 florini. Inventarul său prădat e deosebit de bogat în argintărie, aurărie, mătăsuri, tacîmuri de argint sau de argint aurit, candelabre, fibule, nasturi, cercei, inele etc., evaluate la peste 2 500 florini.

²² Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 458—460.

²³ *Ibidem*, p. 461—462.

²⁴ *Ibidem*, p. 454—455.

²⁵ Arh. Comisiei, nr. 684.

Deosebit de bogat și restul înzestrării²⁶. E explicabilă și furia și ispita. Schimbătorul de aur poate fi dat ca exemplu de ce avere se putea face aci în asemenea funcție.

La Draia Lup din Tomnatic, care a prădat schimbătoria de aur din Cîmpeni, s-au găsit doar 32 pisete de aur și 4 dinari²⁷. El, ascultat în Baia de Criș, neagă. N-a fost în Cîmpeni, aurul găsit la el e din Crișcior. Altfel, cînd Crișan a poruncit să se ridice toți, s-a dus și el²⁸.

Pagubele lui Gheorghe Bisztrai junior sînt evaluate la 389,17 florini.

Nobila Ana Bisztrai, soția lui Gabriel Kornis, își evaluează și ea pagubele făcute de răsculați în 5 noiembrie în total la 900,50 florini. Pagubele bisericii unite sînt calculate la 542,20 florini. Potirul de argint aurit cu cruce și lingură aurită e evaluat la 76 florini, două odăjdii de mătase cu toate ale lor la 260 florini. Bani de aur și argint au luat 165,30 florini. Pagubele administratorului bisericii „bulgărești“ 178,58 + 191,17 florini.

În Abrud lista generală a celor păgubiți dă 451 de nume de oameni și instituții, pagubele totalizîndu-se la 162 462,41 florini. Judele orașului Iosif Gedő e înscris cu 8 785,58 florini pagubă, senatorul Francisc Csernyanszki cu 2 989,03 florini, Francisc Fikker, *magister montium* cu 3 976,31 $\frac{1}{2}$, senatorul Ioan Süllyei cu 2 675,48 florini, senatorul și judele nobililor și fost provizor Gheorghe Borsai cu 4 567,50 florini, procuratorul fiscal Iosif Nagy Rákosi cu 2 444,16 $\frac{1}{2}$ florini, Gabriel Csernyanszki, șpanul domeniului de mijloc și asesor la schimbătoria de aur cu 1 818,16 florini, Alexandru K. Lörintz cu 2 100,14 florini, Paul K. Lörintz cu 3 051,44 $\frac{1}{2}$ florini, Barbara K. Lörintz cu 3 515,47 florini, Laurențiu Miko cu 6 642,34 florini, Gheorghe Jánki senior cu 3 101,54 florini, Paul Martzi cu 4 534 florini, văduva lui Iosif Vajda cu 4 096,39 florini, Lucas Bogdan și David Todor cu nu mai puțin de 14 677,05 florini. Pădurarul Anton Meltzer, cel care pune la cale prinderea lui Horea și Cloșca, cu 748,48 florini. Preotul reformat, Paul Szabo, cel care deplînge pustiirea Abrudului, cu 1 231,35 florini. Comunitatea Abrudului cu 2 439,43 florini. Și cîteva nume românești, cu sume mici însă. Printre ele și al chelarului pentru domeniul de sus Alexandru Aron cu 94,15 florini²⁹.

Mai mulți cetățeni ai orașului rivalizau deci în bunăstare cu nobilimea, bogăția lor atrăgea aceeași dușmănie, aceeași ispită.

Libertinul Alexandru Șuluț din Abrud-Sat, păgubit și el, după cum pretinde, în minele sale în timpul răscoalei, în 1786 cerea un avans erarial de 300 florini, pe termen de zece ani³⁰.

Pagubele bisericii protestante (?), ale casei parohiale și cantonale din Roșia, în 10 octombrie 1785 sînt evaluate la 1 207,29 florini, ale preo-

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Of. minier, 1785, nr. 187, 345, 419.

²⁸ Tezaurariat, 1785, nr. 1070.

²⁹ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 83—110, 516. Un exemplar al listei și în Arh. Comisiei.

³⁰ Tezaurariat, 1786, nr. 1866.

tului la 519,59 florini, ale slujitorimii sale, servitor, servitoare 12,39 florini, ale învățătorului la 87,12 florini. Pagubele în casa preotului catolic 155,07 florini, ale școlii catolice 75,14 florini ³¹.

După relatarea din 26 ianuarie 1785 a provizorului, pagubele făcute de răsculați în noiembrie 1784 pe domeniul de sus și de mijloc în vin, rachiu, vase se ridică la un total de 4 292,44 3/4 florini ³².

Dar listele pagubelor ne dezvelesc mai bine decât orice alte acte și operațiile lui Horea și ale țăranilor săi în rîndurile propriilor semeni, pedepsirea aparatului subaltern românesc, a juzilor, gornicilor, strîngătorilor de taxă și de dare, crișmarilor domeniali.

În lista caselor prădate și distruse în Cîmpeni apar nu mai puține de 23. Printre ele a lui Gheorghe Bobar, dărîmată, a lui Șimoca Cotișel distrusă și prădată (*destructa et expilata*). Tot așa ale lui Ispas Furdui, Petru Motora, Ion Teoc, Gavrilă Corcheș, Ispas Moldovan și a încă alte 16 gazde — Gheorghe Bobar și Ispas Moldovan erau cei duși din porunca lui Horea la Arada după a doua invadare a Cîmpenilor ³³.

Lista de evaluare a pagubelor e și mai edificatoare. Dintre cei prădați Gheorghe Bobar e înscris jude dominal, Ispas Furdui jurat dominal, Petru Motora fostul jude (*Judex emeritus*), Urs Popa, Șimoca Cotișel, Gavrilă Birău fiecare fost jude comitatens (*Emeritus judex comitatensis*), Achim Coteș și Ion Birău actuali juzi comitatensi, Gavrilă Corcheș strîngător de dare (*Contributionis collector*), Todor și Avram Nariță strîngători ai taxei camerale (*Taxae cameralis collectores*), Gabriș Molnar custode la casa de schimb a aurului (*Obequitator auri camborsalis*), Macavei Coteș slugă domnească (*Servitor dominalis*), Ion Teoc, Dumitru Țirmonea, Petru Cenușe, Ștefăneasa Țirmonea, Dănilă Goia crișmari domeniali (*Educillator dominalis*). Pagubele lor variază între 5,12—436,33 florini și dau un total de 2 887,37 florini. Cu sume mai mari apar Gheorghe Bobar, 278,43 florini, Șimoca Cotișel 374,31 florini, Achim Coteș 364,06 florini, Ion Birău 436,33 florini. Popii Avram i-au făcut pagubă în bucate de 4,30 florini, în lucruri prețioase de 181,42 florini. Sluga domnească declară pagube doar de 22,06 florini, iar suma mică de 5,12 florini e înscrisă la Ion Călătean.

În Bistra apar ca prădate casele lui Balea Popa Ion, Iosif Bucea și Ion Bostan, iar pagubele sînt evaluate la 53,57 florini ³⁴.

În Vidra 13 nume. Cei prădați erau juzii domnești în funcțiune Todor Goia și Onu Fiț, fostul jude domnesc Todor Popa, crișmarii domnești Mihailă Candrea, Dumitru Popa Goia, Onu Tănase, Ștefan Suciș Goia, Nicula Popa Goia și alți cinci fără indicația funcției : Gheorghe Goia, Petru Goia, Mihailă Resiga, Ion și Marian Stan ³⁵. Pagubele aci se totalizează la 5 882,16 florini. Pagubele cele mai mari le are înscrise judele

³¹ Of. minier, 1785, nr. 1643.

³² *Ibidem*, 1784, nr. 174.

³³ Numele celorlalte 16 gazde : Urs Popa, Ion Călătean, Achim Coteș, Popa Ion Corcheș, Dumitru Țirmonea, văduva lui Alexandru Popa, Petru Cenușe, Ion Birău, Gavrilă Birău, Popa Avram, Todor și Avram Nariță, Ștefăneasa Țirmonea, Macavei Coteș, Tuca Burz, Dănilă Goia, Gabriș Molnar.

³⁴ Tezaurariat, 1786, nr. 690.

³⁵ Arh. Comisiei, IV, 9—10, V. și nr. 683. Tezaurariat, 1786, nr. 690.

Vasile Goia, cel aruncat de pe stîncă, în sumă totală 3 758,50 florini³⁶. Cu pagube mai însemnate sînt înscriși crișmarul Dumitru Popa Goia și judele domnesc Onu Fiț, unul cu 543,49 florini, celălalt cu 514,46 florini. Restul cu sume variabile între 1,33 florini, — 356,07 florini.

În Rîu Mare, în lista caselor distruse și prădate 25, din care 1 arsă (a judeului domnesc Macavei Bota), 4 „viciate“, 2 ruinate, 4 distruse și prădate, 14 prădate. Cele mai mari pagube sînt înscrise la judele Macavei Bota. Pagubele lui în naturale, bunuri mobile, clădiri sînt evaluate la 1 457,10 florini. Sînt relativ mari și pagubele altora : Ion Oneț 514,02 florini, Demian Vițu (respectiv fiul său Gheorghe) 544,37 florini, Gheorghe Zehuț 800,15 florini. Iar Simul Burz (respectiv fiul său Vartolomei Burz) apare cu marea sumă de 2 326,27 florini³⁷. Dar poate erau aci și bani de dare strînși, Simul Burz el era strîngător de dare.

Cei loviți pentru că au prins pe Horea la Bucium apar cu sume mai mici. Cea mai mare e înscrisă în dreptul lui Petru Giurcă cel bătrîn

Cei loviți pentru că au prins pe Horea la Bucium apar cu sume mai mici între 15,48 florini — 134,16 florini. Judele Gheorghe Suciuc e înscris doar cu 25,41 florini nemțești³⁸, cu 217 după un act al Tezaurariatului³⁹. Mai sînt pĂgubiți aci Gavrilă Tuhuț, David Iuanes, Onu Costinaș⁴⁰. Nu se arată deci prea înstăriți. În tot cazul mai puțin înstăriți decît Ionuț Dandea.

În Mușca cei trei, Ion Balea Popa, Iosif Bucea și Ion Bostan apar cu pagube mici, între 7—31 florini. E înscrisă ca prădată și casa lui Petru David. Ursu Ignat, judele apare cu 56,30 florini⁴¹.

În Ponor, casa ruinată a judeului domnesc Vasilie Hiristea.

În Sîngeorzul Trăscăului iarăși prăzi mari. În lista de evaluare din 22 ianuarie ele se ridică în Sîngeorz și în Trăscău la un total de 49 725,58 $\frac{1}{2}$ florini. Din acestea numai ale contelui Sigismund Torotzkai se totalizează în Sîngeorz, Sălciua de Jos, Vale și Trăscău la 18 017,48 florini, 2 204,48 florini reprezentînd naturalele, 7 729,36 florini lucrurile prețioase și mobilierul, 8 083,24 florini stricăciunile în clădiri. Ceilalți au înscris drept pagube : contesa Tereza Torotzkai, soția baronului Iosif Naláczi 3 465,35 florini, Gaspar Torotzkai, în Sîngeorz și Bedeleu, 4 321,31 florini, baronul Iosif Torotzkai în Trăscău, Sîngeorz și Vale 14 963,23 $\frac{1}{2}$ florini, Cristina Torotzkai văduva lui Francisc Torotzkai în Sîngeorz 1 984,14 $\frac{1}{2}$ florini, Gabriel Farczádi preotul reformat din Sîngeorz 1 591,02 florini, învățătorul ținînd de biserica lui 73,20 florini, edilul bisericii, libertinul Samuil Szilágyi 815,50 florini, biserica și parohia reformată 873,32 florini, călugării franciscani 45,50 florini. La

³⁶ Erau și bani percepuți sau numai avere proprie? El se arată și altfel cu o avere excepțională pentru un țaran iobag. În 1774 numai moara cu două roți îi era evaluată la 800 fl., iar moara de scînduri (ferăstrăul de apă) la 100 fl. Cf. Ileana Bozac, *Morile din domeniul de sus al Zlatnei în anul 1774*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj“, VIII (1965), p. 343.

³⁷ Arh. Comisiei, IV, 11—14. Tezaurariat, 1786, nr. 690.

³⁸ Arh. Comisiei, nr. 684.

³⁹ Tezaurariat, 1786, nr. 690.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Arh. Comisiei, nr. 684.

curtea lui Sigismund Torotzkai, „damicella“ Maria Harsányi 1 777,23 florini, doi bucătari ai contelui Sigismund 371 florini, Mihail 456,19 florini, instructorul de germană al domnișorului, Ioannes Gotlib 164,46 florini, provizorul Georgius Varga 152,29 florini, grădinarul neamț Iosif Snurer 66,38 florini, curialistul Samuil Szilágyi 111,14 $\frac{1}{2}$ florini, Nicolae Meszáros provizorul lui Petru Torotzkai 280,50 florini. În Trăscău doctorul în medicină Iosif Literatus 121,57 florini, Cristina Sigismund Fericic văduvă Mosik 71,16 florini.

În Lupșa crișmarul domnesc Ignat Suciu e înscris cu 217 florini, șpanul domnesc Szabo Spán Toma cu 324,17 florini, jostul jude comitatens Vasilie Avram cu 17,48 florini.

În Baia de Arieș : minerii regești Ioan și Claudiu Felmer cu Paul și Alexe Csányi 49,47 florini, Iacob Strések de aceeași profesiune cu 18,08 florini, Cristian Nistor măsurător al minereurilor și cărbunilor 65 florini, Francisc Prunetter magistrul pădurilor domeniiale 15,01 florini, Ioan Szabo notarul domeniului în schimb cu 311,09 florini, iar șpanul Horétsnyi, care a fost prădat și el, nu figurează în liste. Prunetter se vede a reușit să îndrepte puhoiul împotriva adversarilor săi. Sofia Szalkai servitoarea șpanului cameral cu 53,36 florini. Pagubele făcute aci de răsculați Fiscului s-au evaluat la 4 908,50 florini ⁴².

În Meteș pagubele episcopului Transilvaniei 2 167,30 florini nemțești, ale șpanului episcopal Anton Lászlo 589,04 florini. În Ampoita crișma baronului Simion Kemény 35,48 florini ⁴³.

În Ighiel pagubele făcute contelui Adam Teleki, clădiri, mobile, bunuri (și un clavicordium adus de la Viena evaluat la 100 florini) sînt evaluate la 908,3 $\frac{1}{2}$ florini nemțești ⁴⁴. În Ţelna contele Iosif Teleki e înscris cu 1 545,22 florini, contele Carol Teleki cu 1 466,11 florini. Cu pagube mai mici contele Samuil Teleki și văduva contelui Ludovic Teleki. Alexandru Bartok provizorul de aici al contelui Carol Teleki cu 371,25 florini, Mihai Gyitrai provizorul de aici al contelui Iosif Teleki cu 318,51 florini nemțești.

În Cricău printre cele 47 de nume de păgubiți contesa Susana Horváth văduva contelui Adam Teleki cu 980,54 florini, contesa Susana Torotzkai văduva contelui Ladislau Székely cu 8 059 florini, contele Iosif Teleki senior cu 247,52 florini. Sigismund Halász cu 2 444 florini, plus 16 000 evaluarea diplomelor și actelor sale, Ștefan și Daniel Jeszszenszky cu 1 604 florini, plus 1 265 diplomele și actele sale. Biserica reformată cu 795,44 florini, preotul reformat cu 155,19 florini. Totalizate pagubele din Cricău se ridică la 37 337,26 florini nemțești.

Pagubele lui Ștefan Szotyori din Cetea au fost evaluate la 1 801,30 florini, ale altor patru nobili de aci între 52,24—175,35 florini. În Geoagiul de Sus Ladislau Toldi e păgubit cu 287,03 florini, Alexandru Kövendi, provizorul contelui Grigore Bethlen junior, cu 32,39 florini. În Bucerdea Vinoasă nobilul Petru Istvánffy cu 53,14 florini, în Benic văduva nobilului ucis Ioan

⁴² Of. minier, 1785, nr. 201.

⁴³ *Ibidem*, nr. 684.

⁴⁴ *Ibidem*.

Biro cu 182,36 florini, în Tibru baronul Simion Kemény cu 65 florini (130 vedre de vin).

Nicolae Petrovits din Alba Iulia acum cere despăgubire pentru cele 15 buți de vin trimise în domeniul de mijloc sau în cel de sus, sparte în cursul răscoalei ⁴⁵.

După cum am spus la început, listele nu sînt nici complete, nici riguros exacte. Cifrele sînt totuși indicii concrete asupra întinderii prăpădului.

Reprimarea răscoalei a implicat și ea cheltuieli. Singur regimentul secuiesc de husari, fiind nevoie și de soldă în plus, ne dă o cifră de 9 442,27 $\frac{1}{2}$ florini ⁴⁶. Se face apoi socoteala cailor pierduți, armamentului, echipamentului distrus ⁴⁷.

NOI AGITAȚII ȚĂRĂNEȘTI

Loviturile de roată de la Alba Iulia au pus punct agitațiilor țărănești, au frînt, deodată cu căpitani, toate nădejtile pe care țaranii și le-au pus în primăvara care acum era în prag? S-a stins teama de o nouă izbucnire la partea adversă? Nenumărate acte, scrisori vor da răspunsul la aceste întrebări.

Guvernul, Comisarul regal însuși se simt din nou îndemnați să apeleze la colaborarea episcopilor români pentru menținerea liniștii. La 2 martie se adresează episcopului unit, Ioan Bob, cerîndu-i să se străduiască prin preoții săi să țină în pace și liniște poporul ¹. Pe de altă parte episcopul Nichitici comunică la 4 martie comisarului regal că, în urma intimatului său din 23 februarie privind rechemarea la casele lor a celor care rătăcesc prin păduri și pe alte locuri, a dat dispozițiile convenite protopopilor ².

La 22 februarie (6 martie) se adresează protopopului Lazăr al Orăștiei (e o circulară către toți protopopii) și tuturor creștinilor pravoslavnici din protopopiatul său. Și în scris, și cu graiul i-a învățat să se așeze în pace și liniște la casele lor și să întoarcă toate lucrurile pe care le-au înstrăinat de la stăpîinii lor. Ceea ce ei au și făgăduit. Dacă nu le dau înapoi, se vede silit a-i dojeni. Pînă nu întorc lucrurile „cu nimica nu se poate îndrepta sufletul acelora, nici nu se poate ierta“. S-a rînduit comisar cu care preoții să meargă în toate satele și să citească această poruncă. A primit poruncă și de la Comisia din Alba Iulia, din 24 februarie, „prin care arată că ar fi înțeles precum unii dintre rebeliști nu s-au întors la casele sale și umblă prin păduri, locuri ascunse, dară fiindcă chiar gîndul împărătesc pentru întărirea păcii și a liniștei, ca fără de niciun fel de pedeapsă să se întoarcă la casele sale, pentru aceea ni s-au poruncit, ca să arăt această milă; așa dară cu numele mării sale chesaro-craieștii și apostoliceștii mării înălțatului crăescului gubernium

⁴⁵ Of. minier, 1786, nr. 1181.

⁴⁶ Acte vieneze, IV, 77.

⁴⁷ *Ibidem*, IV, 76.

¹ Arh. Comisiei, nr. 623 (III, 1052—1053).

² *Ibidem*, nr. 673 (III, 1148—1149).

să vestești această milă, ca cei ce se află prin codri rătăciți și prin munți și prin locuri ascunse, să vină la casele sale, că nu vor avea nici o pedeapsă“³.

Ce-i drept, țărani nici ei nu se grăbeau cu restituirile. La 27 aprilie magnații și nobilii comitatului Hunedoara și Zarand se plîng de-a dreptul împăratului. Comisiile constituite au puțin succes. Se restituie puține lucruri și deteriorate. Nu sînt suficiente nici estimațiile, nici jurămintele oamenilor. Așa ei continuă să îndure mizeriile, să nu-și poată hrăni familia domestică, să nu-și poată educa copiii. Prădați, pustiiți de foc, dezolați imploră prescrierea unei indemnizații cuvenite^{3/1}.

După cum era dificilă și strîngerea armelor.

Un exemplu de pe sub Munți. Judele nobililor cercului Zlatna, Iosif Boer, împreună cu un asesor al comitatului Alba, Sigismund Sárdi — după cum relatează ei comitelui suprem — trimiși să cerceteze pagubele făcute de răsculați în Meteș, Ighiel, Țelna, au publicat mai întii patenta episcopului neunit, în românește, privind restituirea pagubelor. Au publicat-o și în Ampoita. Țăranii adunați s-au arătat supuși, promițînd restituirea. Dar n-au adus nimic, decît doar provizorul din Ighiel a prezentat o bucată de pînză. Cît privește misiunea lor de a strînge armele de la români, au putut strînge și transpune vicecomitelui din Ighiel 24 puști și 3 pistoale, din Ighiu 9 puști, 2 pistoale, 3 *bombardulas* (puști mici, pușcoace), 3 lănci, din Poiana 1 pușcă, din Găureni 1 pușcă, din Meteș 2 puști, din Ampoita 7 puști, din Țelna 8 puști, 3 *bombardulas*, 1 praștie (*romphaea*), 1 *runcina*⁴. Dar cîte vor fi rămas ascunse.

Dar nici excesul de zel la strîngerea armelor nu lipsește.

Episcopul își înștiințează protopopii că Guvernul, întreat de comitatul Solnocul Dinlăuntru, a făcut cu porunca din 8 februarie rînduiala „ca numai de la preoții cari sînt chiar în suspicie adecă în bănuială să se ia armele, și nedîndu-le de bună voe, atunci vestita varmeghie să le ia cu puterea. Pentru aceasta poruncesc, ca să arăți preoților această poruncă și să-i dojenești ca să se păzească de toată pricina bănuielii și de la cari se vor cere armele prin vestita varmeghie să le dea fără toată împotrivirea, să nu aștepte să-i silească“⁵.

Cu data de 27 (10 martie) februarie episcopul trebuie să liniștească poporul în legătură cu recensămîntul populației. Protopopii, preoții să arate norodului că „această conscripție nu se face ca dintru dînsa să se aleagă sau să se strîngă recruți, cătane, ci pentru singură trebuința cunoștinței a populației norodului, care are a sa chesaro-crăiasca mărire cătră norod au cugetat aceasta“. „Să se știe precum această conscripție, care se va face nici o schimbare și nici o strămutare cît de mică după sine nu va aduce nice întru a porții, nice întru a magistraturilor nice întru a posesorilor datorie“⁶.

Readucerea fugarilor la casele lor nu era ușoară. Încă și la 21 martie Oficiul minier vorbește tot de vreo 150 de oameni cu arme ascunși

³ Il. Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, II, p. 307—308.

^{3/1} Canc. aul. Trans. 7185/785.

⁴ Arh. Comisiei, nr. 694 (IV, 292—293).

⁵ Il. Pușcariu, *op. cit.*, I, p. 61.

⁶ Matei Voileanu, *Momente din viața bisericească*, Sibiu, 1902, p. 42—44.

prin păduri, punînd în vedere provizorului să-și dea toată silința să-i readucă. Să se publice peste tot, în biserici și alte locuri amnistia. Și cum se știe că neamul românilor e stăpînit mai ales de popi, aceștia să fie instruiți deosebit asupra prealaltei intenții, să conlucreze și ei la reașezarea păcii, liniștii și ascultării, și dacă observă vreo mișcare să dea de știre⁷.

Șpanul cameral al domeniului de mijloc, Alexandru Aron, la 3 aprilie relatează din Abrud că unii mai rătăceau armați în afara domeniului, alții de teama pedepsei nu cutezau să se arate în public. Află însă că după publicarea patentei s-au întors numaidecît la casele lor, se arată în public. Mulți însă sînt porniți împotriva prestațiilor pentru miliția adusă⁸.

Din Abrud-Sat mai lipsesc doi numai. Fără asistență militară totuși cetățenii orașului nu se simt în siguranță, sînt mereu terifiați, nu se simt apărați nici acasă, nici în tîrg; înconjurați de munți, de păduri trebuie să-și facă economia între teamă și tremur — scrie Iosif Kalmar în 5 aprilie din Abrud⁹.

La 15 aprilie totuși nu se întorseseră încă mulți. Din Rîu Mare lipseau și acum ucigașii lui Burs Sim, Drăgoi Rău cu soții săi. Lipseau Petru Nicula, Cîrstea Nicula, Damian alias Dumac Nicula și alți vreo trei patru, din Rîu Mic 8, din Bistra 6, din Cîmpeni 4¹⁰.

Patru țărani din Boiu se plîng în martie comitatului Hunedoarei că deși s-a dat amnistia, domnii pămîntești îi supun mereu la injurii, vexații, bătăi, nu e mirare că ajung la acte disperate. Cînd s-au întors de la Alba Iulia (desigur de la conscripția militară) domnul pămîntesc le-a aplicat fără deosebire cite 50 de bîte zicîndu-le: „duceți-vă acum la împăratul vostru să vi le ia”¹¹.

Atmosfera se menține mereu încărcată. Nu surprind acum nici viziunile, profețiile.

În 8 martie 1785, Ladislau Miske, trimite prins pe un om bătrîn din Feisa, care umblă cu trei cruci, una de pînză cusută pe căciulă, alta în piept, a treia de lemn o poartă la chimir. Încredințează pe unde umblă că lui i-a dezvăluit Dumnezeu că țara trebuie să piară cît mai curînd de arme, de ciumă, de potop (de foc?). Aceasta l-a pornit să plece prin șatele românești, pînă la vîldica neunit din Sibiu, să-l întrebze dacă va fi bine să ducă la îndeplinire scopul său? Cercetîndu-l n-a vrut cu nici un chip să-și mărturisească scopul. Pe acesta corespondentul nu-l vede însă decît rău¹². Ușor de închipuit ce efecte puteau avea asemenea viziuni acum.

Ladislau Málnási, prefectul moșiilor contelui Iosif Teleki, scriind din Sibiu stăpînului său la 9 martie, nu se arată deloc liniștit. A fost

⁷ Of. minier, 1785, nr. 481.

⁸ Tezaurariát, 1785, nr. 794.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, Of. minier, 1785, nr. 706, 794, 874.

¹¹ Din Protocolul comitatului, 15 mart. Caietele, XXXIII, f. 62.

¹² Arh. St. Tg. Mureș, com. Tîrnava, 1785, nr. 2430.

prins un amăgitor român cu numele Frunzilă (*Frunzula*), cu un popă lingă el și dus la Deva. O știe de la contele Samuil Teleki, căci lucrul se petrecuse atunci când a trecut el prin Deva. Acest Frunzilă voia să pornească pe urmele lui Horea. Dar se aude că și pe alte locuri se vede fumul care iese de la foc, și, cum se vorbește pe la Sibiu, e de presupus că făciunii fumegînd acum curînd vor arunca flăcări. Așa vorbesc aici oameni buni și înțelepți că dacă nu vin vreo cinci sau șase regimente nemțești, nimeni să nu aștepte degeaba siguranța nici a lui nici a patriei, căci regimentele Orosz și Gyulay încartiruite acum în Transilvania sînt mare parte românești, grănicerii și ei în cea mai mare parte. Aceștia în nici un caz nu vor apăra biata patrie împotriva celor ce s-ar putea răscula, adică împotriva românilor¹³.

Nu se arată mai liniștit nici la 12 martie. Prefectul (moșilor) îi spune că a primit circulară de la judele nobililor în sensul ca armele luate de la români să se dea înapoi numai decît. De-ar aștepta cu aceasta măcar pînă la mijlocul verii — se impacientează el — „căci zău e de temut că blestemații de români care au turbat iarăși, repede se vor încumeta la pustiiri și omoruri. În schimb nobilimea e obligată să depună uniforma aceea mai ieftină, pe care (delatorii) au vopsit-o în culori negre în fața Curtii, ba se iau și carabinele. Așa aud, e tare amărîtă nobilimea“. Prefectul i-a mai spus că dacă așa merg lucrurile, el deloc nu mai cutează să locuiască în Cîrțișoara cu românii, care încă în timpul răscoalei s-au înțeles cînd și în ce formă să ucidă pe măriia sa. E alarmat și prefectul de prea marea indulgență. Pe cei care i-au prins din cele două Cîrțișoare și cele două Arpașuri mai deunăzi, i-au eliberat fără nici o pedeapsă, ba încă și pe cei doi corifei fără de Dumnezeu care atunci au fost căutați peste tot fără a putea fi găsiți. Acum că au ajuns acasă, nici nu le zice nimeni nimic, șed în deplină siguranță la casele lor. „La acestea și la altele de acest fel românii rid de se prăpădesc, ungurii se vaietă. La ce zile de nesiguranță am ajuns, așteptăm pacea și liniștea dorită, dar care se depărtează de noi. Zilnic ies la lumină tot mai multe taine ale răscoalei. Dl. Vajna relatează ca sigur că Süller (Schüller) din Hoghilag se pregătea să atace vinurile măriei tale. Preotul sas din Șoroștin a făcut și el planul cum să pustiască, îndată ce ar sosi răsculații lui Horea moșia măriei tale. Azi românii le spun pe față și lui Süller și preotului săsesc“. Dl. Vajna îl asigură că acestea toate sînt limpezi ca lumina zilei, că românii, dacă vrea să le afle cineva, le strigă în gura mare. Dar și mulți sași, și încă de cei mai înstăriți, atît în Șoroștin cît și în Hoghilag au fost înțeleși întru aceasta¹⁴.

Cazul lui Fîrțală din Hondol e acum un nou motiv de alarmă. În acte numele lui apare în felurite chipuri: *Fratzilla*, *Fertzala*, *Tertzilla*, *Frunzila* etc. În interogatoriul său el se numește Ilie Ștef zis Ion Fîrțală. A fost prins încă în 27 februarie. După relatarea vicecomitelui Ștefan Hollaki, preotul neunit din Țebea pus pe urmele lui l-a descoperit ascuns în satul Tisa, spre Banat, într-o casă aproape de păduri. Luînd cu sine pentru mai mare siguranță pe protopopul de Trestia și

¹³ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

¹⁴ *Ibidem*.

pe locotenentul Török din regimentul ecvestru de Toscana cu 8 soldați și un caporal, l-au prins noaptea pe la zece ceasuri pe el și pe preotul care i se asociase și l-au trimis sub acoperire militară la Zlatna, la vicecolonelul Kray. E prins sub învinuirea de a fi fost părtaș la omorirea lui Nandra și de a fi jurat deschis să continue răscoala în primăvară¹⁵.

Relatări următoare ne dau mai multe informații asupra lui și a împrejurărilor în care a fost prins. La descoperirea și prinderea lui au conlucrat Popa Petru, protopopul Iosif Sînziana din Trestia, preotul Ion Mariș din Țebea, Clopotar Nistor din Țebea, Anghel Parcan din Trestia, Popa Nicola Muntean din Căzănești și fiul său Arsenie, Adam Simzian din Trestia. Preotul prins împreună cu el era Popa Matei Romanovici din Sîntandrei. Acesta, ascultat de locotenent, face mai multe mărturisiri. Se duse și el cu tot satul la prădarea curții din Biscaria a contelui Gyulay. Cum au fost mulți prinși și fratele său a fost decapitat la Deva, el a stat tot timpul ascuns. Pe urmă s-a asociat cu Fîrțală. Aflînd de aceasta, Popa Petru din Trestia i-a scris că dacă va descoperi locul unde se ascunde Fîrțală, el și episcopul se vor strădui să-i obțină grațierea. Așa Popa Matei i-a dezvăluit adevăratul adăpost numai deocînd. În plus face și multe mărturisiri despre el. Fîrțală a omorît-o pe soția lui Nandra și a dat poruncă de continuare a răscoalei în locul lui Horea care era prins. Și vorbește bine nemțește. S-a exprimat și față de el că la venirea primăverii va avea griji mari. I-a propus să rămînă la el ca scrib, urmînd să stea și el prin păduri, să scrie porunci de adunare a poporului pentru răscoală, pentru care el va hotărî ziua și locul. Fîrțală i-a spus că a luat parte cu Gheorghe Crișan la toate jafurile și crimele comise, remarcîndu-se. I-a mai spus că are deplină nădejde că răscoala o dată începută de el aici, vor răspunde și adepții lui din Banat, venindu-i în ajutor, că atunci cînd îi vor veni și ajutoarele din Banat va avea destui oameni credincioși pe care se va putea bizui. L-a asigurat că va căuta să organizeze răscoala următoare mai bine și cu mai mult popor decum a fost a lui Horea. Corespondență cu Banatul crede că purta prin cumnatul său Adam Sas, în arest acum și el și de aceea se ascundeau împreună în satul Tisa, de unde în trei ore se putea ajunge pe apă în Banat. Sabia, pușca și pistoalele lui Fîrțală se găsesc în Crișcior (!), nu știe însă la cine¹⁶.

În 5 martie erau aduși în cetate la Alba Iulia 20 de captivi, printre ei și Fîrțală, care se declară soldat fugit, Popa Matei și Adam Sas, precum și Ion Nicula fiul lui Horea¹⁷.

Guvernul punînd la curent pe împăratul cu prinderea lui Fîrțală, remarcă rolul comisarului și administratorului acum al comitatului Hunedoarei Mihail Brukenthal, care a operat mai ales prin popi, înainte de toate cu Popa Ion din Țebea^{17/1}.

¹⁵ 28 febr. 1785, Mike, *Hórvilág*, p. 323—325. În 1784 pe un Ion Ștef Fîrțală îl găsim vînzînd minereu, arestat și fugind din carcera din Certej. Kemény, *Hóra Pórhada 1784*, p. 377—388.

¹⁶ 2 mart. 1785. Copii B. Török.

¹⁷ Comunicarea baronului Simion Kemény, dată din Alba Iulia, 6 mart. 1785.

*Copiile aceluiași B. Török, nr. 1716—1785.

^{17/1} Canc. aul. Trans., 5564/785.

Ascultat din nou la Alba Iulia, în 9 martie, Popa Matei dă și mai multe amănunte. A avut poruncă să-l caute, să-l prindă și să spună tot ce știe despre el. Pe Fîrțală îl cunoaște încă din copilărie, de cînd a început să încerce literele la el, dar de citit n-a învățat. E născut în Săcărîmb, unde-și are și acum părinții. O știe pentru că și el a fost în 1773 preot în sat. Acum e de vreo 27—28 de ani. Din copilărie pînă acum a stat acasă, a făcut și meserie de cizmar și de miner. Vorbește românește și nemțește. Limba nemțească a învățat-o în Săcărîmb și Hondol, pentru că aici printre mineri sînt mulți nemți. În anul trecut fugise pentru că a încercat să sustragă o piatră de aur. În timpul răscoalei el, preotul, de teamă a trecut cu soția și copiii la socrul său Dănilă Stanciu în București. Cum și Fîrțală avea rude acolo, a venit și el și a stat (în sat) vreo două săptămîni. N-a avut însă nici o consfătuire cu sătenii, ci numai s-a ascuns printre ei. Zicea că de aceea pentru că peste tot a fost printre răsculații crișeni, pustiind împreună cu ei și se teme să nu fie recunoscut și prins. Ducîndu-se cu el în Hondo, acolo cumnata lui, Magdalena, cînd l-a văzut i-a zis cu stupoare ce caută acolo, să se păzească, pentru că dregătorul cel mare minier a făgăduit mare răsplată celui care-l va prinde. Mergînd împreună din Hondol în Buruiene, pe drum Fîrțală l-a întrebat: știi ce am de gînd? La ceea ce răspunzînd că nu, i-a mărturisit că el are de gînd să aprindă din nou răscoala începută de Horea cu mai puțin rezultat, mai bine și cu puteri mai mari, și nu toamna spre iarnă ca Horea, ci primăvara cînd încep să înverzească și să înflorească pădurile, pe la Paști. Pe el voia să-l facă scriitor, să trimită carte pentru a aduna din nou pe crișeni, printre care avea oameni credincioși, ca și pe confracții săi bănățeni, ca deodată cu crișenii să se ridice și ei. El știind că e un răufăcător și că a avut amestec în caducerea doamnei Naláczi, îngrozit de cele mărturisite, i-a făgăduit să-i fie scriitor în viitor. I-a mai destăinuit și că răscoala se va îndrepta împotriva domnilor, magnaților și nobililor și că atunci va trimite prin el scrisori. Dar n-a trimis nici una. În Buruiene, unde au stat vreo trei zile, la o rudă a dînsului, Fîrțală și-a făcut și meseria de cizmar. Prin 17 sau 18 februarie, simțind că armata vrea să-l prindă, a fugit și de acolo. Preotul arată apoi împrejurările în care a fost prins, cum a scris armata proto-popului din Trestia și cum l-a chemat acesta și l-a jurat, promițîndu-i că-i va cîștiga iertarea chiar dacă a făcut moarte de om, dacă descopere unde se află Fîrțală, cum a aflat de la rudele lui din Buruiene că a fugit în satul Tisa în casa lui Iosif Furdui din portul Mureșului, unde husarii, după informațiile lui, l-au prins ¹⁸.

Adam Sas din Mintia, prins și el împreună cu Fîrțală, ascultat în 10 martie, mărturisește doar că preotul din sat ar fi primit înainte feburite scrisori de la Horea (!), pe care le-ar fi ars, în care se spunea să stea fiecare acasă ca atunci cînd vin răsculații crișeni să mîne navele dincolo ca aceia să poată trece în Mintia. Venind apoi au prădat tot ¹⁹.

¹⁸ Arh. Comisiei, nr. 676 (III, 1164—1172). Densușianu, p. 488—489. Guv. Trans., 1785, nr. 2461.

¹⁹ Arh. Comisiei, *loc. cit.* Guv. Trans., 1785, nr. 2461.

În 11 martie e ascultat Fîrțală însuși. E din Săcărîmb, căsătorit cu trei copii și trăiește în Hondol. În Săcărîmb a învățat meserie. Cînd cu conscripția militară el nu s-a dus cu sătenii. Ajungînd răscoala în Hondol, a plecat și el cu răsculații în Săcărîmb. A auzit numai că a fost ucisă doamna Nandra, dar el n-a văzut-o, a auzit că a omorît-o Gheorghe Bota din Balea. Cu preotul neunit din Sîntandrei el n-a vorbit nimic, nici nu i-a destăinuit ceva²⁰.

Comandamentul general din Transilvania la 5 martie 1785 raportează Consiliului de război ceea ce mărturisește colonelul Kray că preotul neunit din Țebea a făcut mari servicii în timpul răscoalei și deci merită o recompensă, mai ales că de curînd prin ajutorul său a fost arestat, prin 8 husari din regimentul de Toscana sub comanda locotenentului Török, și noul cap de răscoală, Fîrțală²¹.

Comandamentul general recomanda și Consiliului de război pe locotenentul Török din regimentul de Toscana împreună cu detașamentul său, care s-a distins în arestarea lui Fîrțală (*Ferczala*)²². Împăratul hotărî gratificarea mai întîi a locotenentului Török și a detașamentului său. Se punea acum întrebarea dacă Fîrțală cade sub regimul amnistiei, căci în acest caz celor care l-au prins nu li se cuvine recompensă, sau a fost prins în urma unei noi fărădelegi, de după publicarea amnistiei? Era cazul din urmă și astfel s-au hotărît pentru locotenentul Török 50 de galbeni, pentru subofițeri cîte 5 galbeni, pentru fiecare soldat 2 galbeni.

Dar împăratul mai hotăra să fie gratificați și cel sau cei care l-au îndreptat pe locotenent la locul unde se găsea Fîrțală, cine l-a îndreptat spre Buceș, căci mai ales acesta sau aceia sînt cei care au prilejuit prinderea, prin ei l-a putut prinde locotenentul. Cancelaria aulică ungaro-transilvană să cerceteze prin Comisia regală de investigație cine a dat primele indicații locotenentului Török și apoi să hotărască ea recompensa cuvenită lui și eventualilor săi tovarăși²³.

În biletul împăratului, adresat cancelarului Palffy cu data de 22 martie, apar astfel îndreptățiți la gratificații, alături de locotenentul Török și protopopul Iosif Sînziana din Trestia, Pop Ion din Țebea, Clopotar Nistor din Țebea, Parcan Anghel din Trestia, Pop Nicola Muntean din Crăciunești (!) cu fiul său Arsenie, Sînzian Adam din Trestia, care toți au concluzat la descoperirea și prinderea lui Fîrțală. Cancelaria propuse pentru protopopul Sînziana o pensie anuală de 200 florini și o medalie de aur cu lanț, pentru popa din Țebea pensie de 100 florini anual, iar pentru colaboratori o gratificație de cîte 30 de ducăți. Împăratul hotărî însă pentru protopopul Sînziana o pensie de 100 florini și o medalie, pentru popa din Țebea pensie de 50 florini, iar pentru colaboratori cîte 20 de ducăți. Cancelaria în întîmpinare insistă pentru propunerea sa. Cu ceea ce fu acum de acord și împăratul, hotărînd pentru cei doi pensie anuală de 200, respectiv de 100 florini. După cum comunica

²⁰ Guv. Trans., nr. 2461.

²¹ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 903.

²² *Ibidem*, C. 1009.

²³ Acte vieneze, IV, 53, 54, 57, 58. Hofkriegsrath, C. 1025.

von Ritter, comisarul, lui Mihail Brukenthal la 23 iunie, s-au distribuit câte 20 de galbeni și lui Nistor Clopotaru din Țebea, Băișean Anghel din Trestia, Pop Nicula Muntean din Crăciunești, fiului său Arsenie și lui Simtion Adam din Trestia ²⁴.

Cercetarea celor arestați și a fărâdelegilor lui Fîrțală împăratul o lăsa Comisiei de investigație.

Dus mai întii la Zlatna, apoi la Alba Iulia, Fîrțală în cele din urmă fu predat pentru judecare Tablei comitatului Hunedoara, care-l condamnă la frîngerea cu roata.

Înaintată sentința pentru revizuire, Cancelaria propuse schimbarea pedepsei în închisoare pe viață cu câte 50 de bîte în fiecare an și înfieriarea pe față. Împăratul însă îi comută osînda la zece ani lucrări publice. Cancelaria în întîmpinarea sa găsi pedeapsa prea mică pentru gravitatea faptei, mai ales că ea a recidivat după publicarea amnistiei. Împăratul însă rămase pe lîngă hotărîrea sa.

Fapt e că episodul Fîrțală o stîrnit o nouă alarmă, care crește, se propagă pînă departe.

Diarium-ul îl socotește pe Frunză sau Frunzilă și mai ticălos decît Horea. După ce a fost prins de miliție a mărturisit deschis că dacă Horea l-ar fi ascultat pe el azi n-ar mai fi nici un ungar — citim în Diarium ²⁵.

Ștefan Halmágyi, scriind din Secuime la 1 aprilie unui protopop, vede primejdia lărgindu-se și peste graniță, îi inspiră pericolul rusesc, pericolul mare al ortodoxiei în genere. Vine cu drept cuvînt întrebarea — scrie el — de ce nu privește Curtea cu alți ochi turbarea inimii românești? Căci acum din nou s-au adunat vreo 500 (!) în Zarand, după știri avînd în frunte pe Frunzilă (*Fronzilla*). L-au prins împreună cu 18 (!) soți ai lui. Din cercetarea lor a reieșit că românii au conspirat din nou ca primăvara să stingă ungurimea. În munții Zlatnei 180 de oameni nu s-au întors încă acasă, rătăcesc prin păduri. Sătenii și ei mai mult nu lucrează decît lucrează, așa se vede fierb ceva rău, *et haec inter nos*. Ce-i drept miliția e răspîndită peste tot spre apărarea securității publice și grănicerii au ordin să stea gata, cu tunuri, avîndu-și stabilite locurile de staționare și dispozițiile pentru caz de tulburare. Dar privind în viitor, muscalul prieten nu poate deveni dușman? Și aceasta se poate întîmpla curînd. Fiind în hotar cu muscalii, după cele petrecute, nu e de temut ca un călugăr (se gîndește desigur la Sofronie) sau un Horea, mai ales dacă e însoțit de cîteva sute sau o mie de muscali, să răscoale în întreg Ardealul, ba și în Ungaria pînă la Tisa, tot așa și în Banat, în Serbia și în mai multe locuri oamenii de credința grecească? Mai ales că sînt și mulți ofițeri, ba și generali în serviciul muscalului, și cine le stă atunci împotriva? Nu numai atît, credința grecească e răspîndită în imperiul turcesc pînă departe, în Asia, între Marea Neagră și Caspică, în Armenia, Anatolia, Georgia etc. ²⁶. Viziunile îl poartă pe Halmágyi, cum vedem, peste mări și țări!

²⁴ Canc. 3516, 5116, 5580, 6175/785.

²⁵ Caietele, IV, f. 47.

²⁶ Chileni, Trei Scaune, 1 apr. 1785, Mike, *Az Oláhokról*, p. 397.

Ce motiv de agitații puteau fi apoi teroarea, abuzul ?

Locotenentul Roschnowsky, raportînd din Petriș la 3 aprilie 1785, relatează indignat abuzurile pandurului comitatului. Cînd țaranii i-au spus că n-au de mîncare, a început să-i lovească cumplit. Iar cînd judele i-a zis să nu se poarte atît de îngrozitor, căci ar putea să iese și altfel, sau țaranii ar putea părăsi satul, ar putea să fugă, a început să-l lovească și pe jude, l-a legat de mîini și l-a dus la crișmă cerînd vin pe socoteala lui. După ce a băut cîteva jumătăți, l-a amenințat că-l duce la Forray cel tînăr și la comisarul Hendrey unde-i vor da 100 de bîte. Dar dacă ei vor putea ajunge la o înțelegere, el îl va elibera. I-a cerut 9 mariași (a 17 creițari), dar pentru că nu avea atît la el s-au tîrguit la 5, după care isprăvind și de băut l-a eliberat. Pandurul care a omorît femeia la Ilteu a venit cu încă unul pentru execuție în Petriș. Satul avea banii pregătiți 6 mariași și vin cit au cerut. După ce n-au mai putut bea s-au spălat pe mîini cu el uđînd pămîntul. Locotenentul insistă să se ia măsuri împotriva acestor groaznice procedee, care pot stîrni o răscoală și mai mare²⁷.

Un raport din Radna, din 6 aprilie 1785, al căpitanului Kampfenkel din regimentul Károlyi, adresat generalului Koppenzoller, nu e nici el liniștitor. Românii devin de o vreme tot mai ursuzi, lăsînd impresia că ar putea izbucni noi tulburări. Ba se crede că stau în așteptare să înverzească pădurile. Cauza nenorocirii care amenință e marea lipsă care bîntuie printre ei, căci domnii pămîntești pe multe locuri le sechestrează porumbul drept despăgubire a pagubelor suferite și îi pun să refacă casele ruinate în răscoală. De pildă domnul Vajda din Ilteu îi exploatează pînă la sînge, sînt obligați să-i plătească găleata de grîu cu 4 florini²⁸.

Ladislau Málnási scriînd din Sibiu la 9 aprilie se îndoiește și el. „Mulțumim lui Dumnezeu, acum avem pace din partea românilor. Dar vom putea avea și de acum încolo ? Dumnezeu știe, căci firea lor, este sigur, e ca de cîine față de unguri“. Divizioanele regimentului de Toscana mășăluiesc spre Hunedoara. Grănicerii de la Năsăud și din preajmă, după cum i-a vorbit gazda care are un ofițer acolo, au primit ordin să fie gata. Pentru ei duc tunuri, bombarde și muniții din belșug. „Ce gînd au cu ei ? Dumnezeu știe și asta“²⁹.

Un om de pe Criș venînd în Vidra întreat de Alexandru Kendi ce e nou pe la ei, a răspuns : „să gate numai oamenii de semănat că numai-decît ne ridicăm din nou împotriva ungarilor, și chiar din tot Crișul“³⁰.

Împăratul însuși e afectat de noile agitații. Cu data de 5 aprilie adresează două patente, una autorităților, domnilor pămîntești și supușilor deopotrivă. Alta evident supușilor. Care amîndouă se răspîndiră imprimare.

²⁷ Arh. Comisiei, III, 1182—1183.

²⁸ *Ibidem*, 1180—1181.

²⁹ Arh. Istorică. Corespondența Teleki.

³⁰ Tezaurariat, 1785, nr. 736.

În prima invocă plîngerile care au ajuns pînă la el din amîndouă părțile. Din partea supușilor împotriva domnilor pămîntești de robotele excesive și alte prestații, de refuzarea foloaselor care li se cuvin din partea domnilor, de cruzimile la care domnii îi supun. Din partea domnilor împotriva supușilor pentru ursuzenia și împotrivirea la împlinirea slujbelor și celorlalte prestații ce li se cuvin în virtutea legii și a obligațiilor urbariale. Obligațiile au fost stabilite într-o măsură și pentru unii și pentru alții prin punctele publicate tipărit în 1770 (e vorba de *Certa puncta* din 1769). Atunci însă a rămas în suspensie și la arbitrul ulterior al împăratului stabilirea constitutivului sesiei, a pămînturilor de arătură și finațelor, precum și a beneficiilor cuvenite în raport cu ele. De aceea a propus introducerea și aici a unei cît mai bune reglementări urbariale. Dar cum această operație nu se poate face deodată, cere tuturor ca pînă atunci să o aștepte în pace și liniște, iar după ce se vor fi introdus cele stabilite, atît domnii pămîntești, cît și supușii să le împlinească întocmai. Pînă atunci domnii pămîntești să nu ceară nimic de la supușii lor peste ceea ce li se cuvine după legi, după rezoluțiile regale sau din obicei. La rîndul lor și iobagii și jelerii să se abțină de la orice împotrivire și ursuzenie față de domnii lor pămîntești, slujbele datorate să le facă de bună voie, cu credință și fără codire. Acestea să le observe întocmai și domnii pămîntești și supușii, altfel vor fi pedepsiți fără iertare ³¹.

Țăranilor li se adresează cu textul dojenitor al patentei Mariei Tezeza din 14 iulie 1766, publicată tot în asemenea împrejurări. Îi cheamă în limba lor la ordine în tonul severității. I-a ajuns la cunoștință — spune acum în numele său împăratul — că iobagii unor domni nu-și fac sau nu vreau nicidecum să-și împlinească robotele și alte sarcini cu care sînt datori față de domnii lor. Ba unii mai îndărătnici și mai cutezători decît ceilalți, din greșită și strîmbă judecată au îndrăznit să se adune, să se încurajeze la nesupunere, iar unii au făcut și multe alte neorînduiri primejdioase pentru binele public. Dorește să ocrotească iobăgimea împotriva împovărării nedrepte și de aceea să stabilească prin urbariu rînduiala robotelor și sarcinilor domnești. Dar e departe de intențiile sale ca prin această ocrotire și rînduială să deschidă drum spre volnicie și răzvrătire cutezătorilor și răufăcătorilor. Dorește ca ceea ce va hotărî, să fie împlinit de amîndouă părțile. Cei care s-ar împotrivi și ar cuteza să facă și de acum încolo neorînduiri vor fi pedepsiți, după merit, cu închisoare de cinci sau zece ani. Ei să-și împlinească slujbele și daturile în obicei, să se poarte în liniște, să se ferească de cu-prinderi de pămînt și de volnicii, pe dregătorii umblînd în slujba lor să nu-i jignească cu vorbe de ocară, să nu-i supere cu silnicii ori să li se împotrivească, căci nu vor scăpa de greutatea pedepsei ³².

³¹ Text latin imprimat în Bibl. Filialei Academiei Cluj, Arh. Istorică, în col. Samuîl Kemény, *Chartophilacium Transsilvanicum*, tom. XXXIII, *Resolutiones Normales 1784—1786*, nr. 3.

³² Ordonanța are trei versiuni, germană, maghiară și română. Versiunea română în aceeași Arh. Istorică, col. Mike, într-un volum fără titlu, sub nr. 28.

Dar acum asemenea intervenții își fac prea puțin efectul. Patenta e bănuită ca și celelalte. Publicarea ei stârnește o nouă tulburare printre țărani, un nou prilej de rezistență, de tâlmăcire sau răstălmăcire a obligațiilor lor iobăgești. Cercetarea lungă făcută sat de sat pe Mureș în sus, între 21 mai și 17 iunie e edificatoare. Sînt chemați peste tot preoții, juzii, jurații, sătenii, li se citește, li se explică patenta, sînt întrebați juzii, provizorii asupra comportamentului iobagilor, asupra felului cum își fac sau nu-și fac serviciile. De asemenea supușii de ce au să se plîngă ?

Supușii, ascultînd patenta, se arată în genere ascultători poruncilor împărătești, promit să-și facă serviciile. Cît pentru cum și le-au făcut sau și le fac realmente situațiile sînt foarte variate. Unii le fac alții nu, le fac în silă, reduse sau le refuză. Unii de la răscoală încoace nu le mai fac deloc.

În Bînțînți, satul cu care începe cercetarea, după ce se citi patenta, judele răspunde în numele satului, că ei nu vor face alt fel slujba decît dacă 1) li se dă de mîncare de trei ori pe zi ; 2) i se plătesc fiecărui 7 creițari pe zi ; 3) de o sesie veche nu fac mai mult de două zile pe săptămîină. Sătenii prezenți, întrebați, îl dezmințiră. Provocat de anchetatori cum a cutezat să mintă, se explică, știe că așa au hotărît între ei cei din Geoagiu, Almaș. Pînă la urmă se obligă și el cu satul să se supună ordinelor împărătești. Urmară Gelmar, Pișchinți. Aci doi de la răscoală încoace n-au făcut nici un serviciu. În Băcăinți, răspund provizorii, iobagii nici înainte, nici după publicare mai curînd nu-și fac decît își fac serviciile. În Homorod, Bulbuc unii încarcă cu injurii pe judele domnesc, alții lucrînd în via domnească au smuls butucii. După răscoală n-au mai făcut nici ei mai mult de 2 zile la săptămîină. În Mermezău se plîng de arendașii care le ia cîte un ducat în contul serviciilor de iarnă. În Geoagiu iobagii au fost nesupuși și înainte și după publicarea patentelor. Și ei pretind să lucreze numai 2 zile pe săptămîină, fie cu palmele, fie cu vitele, de la răsăritul pînă la asfințitul soarelui, socotindu-se în slujbă și mersul și venitul. În Băcîia stăpînii se plîng că iobagii în acest an n-au făcut aproape deloc servicii. De neascultarea iobagilor se plîng și domnii din Renghet. Și ai lor pretindeau să facă numai 2 zile pe săptămîină de o sesie veche. În Mada unii au ocupat cu puterea moara domnească. Nici în Balșa nu fac de la răscoală încoace aproape deloc servicii. Tot așa și cei din Porcurea și Voia, dar promit să facă de acum încolo. Și aci hotărîrea să nu facă mai mult de 2 zile pe săptămîină de cap de familie. Tot așa și satele Techereu, Almașul Mic, Ardeu. Cei din Almașul de Mijloc promit și ei să fie mai ascultători de acum încolo. Și în Glod și Nădăștia unii de la răscoală încoace n-au mai făcut decît foarte puține servicii ; nu vreau să dea nici dijme. Aproape deloc n-au mai făcut servicii de la răscoală încoace nici cei din Almașul Mare³³.

Cu data de 2/13 aprilie episcopul se adresează acelorași. Invocînd patimile și dragostea lui Christos, „dragostea vă sfătuim ca să aveți către Dumnezeu din toată puterea sufletului și a inimii și către aproa-

³³ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, f. 135—147.

pele său asemenea, adevărat dragoste către cei mai mari, prin care se înțelege supunerea și ascultarea preainaltei povățuri împărătești, mai marilor stăpînirilor și îndreptătorilor țării, stăpînitorilor locurilor și dragoste către toate națiunile creștinești, ferindu-vă nimănui rău nu numai a nu face, ci nici a cugeta“³⁴.

Protopopul în raportul său românesc, dat din Geoagiu 5 mai (desigur st. v.) către Comisie, arată zelul cu care el și preoții săi au publicat în vinerea Paștilor și în alte zile patenta privind robotele, cum au explicat-o în Geoagiu, în Băcăinți, în Bulbuc și prin alte sate. Dar „iobagii s-or făcut pe semeți nici într-on chip nu se îngăduie c-or plini slujba domnească pînă o veni urbariumu, care or făcut-o pînă aciia, ca cînd s-ar fi vorbit toți (din Marmezu, Băcăinți, Bulbucani, Cicmeni și din iobagii hei di la Feredeu)“ că după o moșie, fie pe ea zece gazde sau și mai multe, decît două zile pe săptămîină la domni nu vor face, și pe acelea se făgăduie dacă le-or da domnii de mîncare. Iobagii din satele numite au ascultat foarte plecați „poruncile nelțatului crai“, „dară Dumnezeu știe le vor plini au nu“. Le-a vorbit și el protopopul, dar aceasta nici nu o bagă în seamă. Viile domnești sînt mai toate nelucrate, unele nici nu-s tăiate. Toți posesorii se roagă prin el să-i facă cumva să-și împlinească slujba cu care sînt datori, să nu slujească tocmai ca pînă acuma, numai să nu rămînă în urmă lucrul cîmpului, căci ei „cu puterea lor nu-i pot aduce la slujbe, că pe ahaia nu-s destoinici“³⁵. În versiunea maghiară din 17 mai toate aceste rezerve sînt omise, s-a menținut numai publicarea, cerînd îngăduință pentru multe importunități³⁶.

Pastorala episcopului din 24 mai (4 iunie) răspunde înaltei porunci împărătești, comunicată lui de guvernatorul Brukenthal, ca și cu prilejul soborului să îndemne și să sfătuiască :

„pe prea cucerniciile voastre spre binele cel de obște“. Cheamă iarăși la credința și dragostea creștinească, împlinind poruncile lui Dumnezeu, spre slava lui, „spre binele omului, aproapelui și a tot creștinului, avînd grije după sine, ca să fiți adevărați creștini și credincioși supuși ai Sale împărătești mîririi, nu numai cu numele ci și cu fapte, așa și pe preoții și pe mireni din protopopiatul vostru a urma să-i învățați, asemenea preoții să învețe pe parohienii săi, prin acest chip se păzește legea lui Dumnezeu, să împlinește porunca împărătească și se ține binele cel de obște. Se cade să fiți pildă bună înaintea preoților și mirenilor, fiind silitori spre împlinirea datoriei cei creștinești, să fiți ascultători și supuși prea înălțatelor și îndurătorilor împărăteștilor rînduiei, milostivilor poruncilor guvernii, dînd toată cinstea, respectul și ascultarea slăvitelor varmeghii și domnilor stăpînitorilor locurilor... așa și preoții să învețe parohienii săi de tot felul de rău și de birfelele și crederile sale deșarte a proștilor și de toate smintelele și minciunile oamenilor celor răi, ca să nu samene ceva rău intru norod nelăsînd ca să înșale cineva, că prin unele ca acelea mult rău să poată pricinui, după

³⁴ II. Pușcariu, *op. cit.*, II, p. 308—310.

³⁵ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

³⁶ *Ibidem*.

cum știți că în anul trecut prin minciunile unora răzvrătitori, înșelându-se norodul, în cită nenorocire a căzut și cită pagubă și neodihnă la principatul acesta s-au făcut ; puteți cunoaște ce mare păcat iaste înaintea lui Dumnezeu și ce mare greșală de moarte iaste înaintea împăratului, prin care greșală pierde omul de la Dumnezeu raiul și de la împăratul mila și cade în urgie și în pedeapsă și în lumea aceasta și în cea viitoare, pentru care pricină vă sfătuiesc a avea frica lui Dumnezeu și a fi în bună pace și liniște și a vă păzi de tot păcatul și de toată turburarea, că aceea este împotriva lui Dumnezeu, împotriva împăratului și împotriva statului țării... Deci poftorind porunca cea milostivă împărătească vă sfătuiem ca să fiți blinzi, ascultători și supuși, credincioși, dreپți și buni, că toată stăpînirea de la Dumnezeu iaste rînduită. Se cade să aveți dragoste adevărată cătră tot omul și cătră toate națiile creștinești, care se află în mare principatul Ardealului, priveghind ca să fie pace între preoți și între norod, păzindu-vă de tot răul și așa veți avea dar de la Dumnezeu și de la preamilostivul stăpîn împărat milă și de la smerenia noastră blagoslovenie“ 37.

Pentru cum funcționează iobăgia acum, cum trenează pe multe locuri, să dăm una din imaginile obișnuite, cea pe care ne-o dă Caterina Ponori, văduva lui Samuel Buda în plîngerea sa către comitat.

Oamenii ei de pe Valea Geoagiului, din Poiana, Voia, Almășel și Techereu de la răscoala din toamnă, în afară de ogorît, secerat și cărat, tare puține slujbe fac. După liniștirea răscoalei a trimis la ei un om al său să afle dacă doresc să-și răscumpere slujba de iarnă după uzul vechi cu bani sau le place mai mult să slujească. Au răspuns că rămîn pe lîngă taxă. Primăvara cînd i-a întreat din nou, au ales iarăși taxa, ba s-au și oferit să o plătească pînă la Rusalii. Din ceea ce nu s-a ales însă nimic. Ba nici porumbul pe care li l-a vîndut pe credit pînă la seceriș cea mai mare parte nu l-au plătit. Și mai au și alte datorii, răspunsul însă e același. Din pădurea sa din Voia, cînd se făcea ghindă din belșug îi veneau din porcii scoși la ghindă uneori doi, alteori trei porci grași. Acum i-au luat ei sătenii, sub cuvînt că pădurea e a Fiscului nu a ei. Dijmă din grîu și din ovăz în anul acesta nici unul n-a vrut să dea. A trimis în destule rînduri la ei pe dregători sau pe juzii domnești să-i cheme în slujbă, dar n-au ajuns aproape la nimic. Așa că din 33 capi de familie ai ei din aceste sate, de la căratul grîului încoace mai mult de două, trei zile cu palmele și una cu boi n-au făcut. A avut astfel mare pagubă în economia sa din Vinț unde lucrează ei de obicei. Mai nou trimițînd iarăși pe dregător cu judele domnesc pentru slujbă și pentru datorii, și aceștia au umblat cu același rezultat ca și cei dinainte. În Poiana dregătorul a dat peste judele nobililor Gola, care era de loc de acolo. Cerîndu-i să asiste și el la chemare, să-i silească la slujbă, a răspuns că fără asistență militară nu cutează să o facă, căci îl amenință cu moartea dacă face una ca asta. Mai ales că judele domnesc din Voia l-a ame-

37 Il. Pușcariu, *op. cit.*, I, p. 61—63.

nințat, judele nobililor i-a și spus în față că el e cel care-l amenință cu moartea³⁸. Asemenea situații vor fi fost acum obișnuite, nenumărate.

Rapoartele nu conțin să semnaleze nesupuneri, vorbe suspecte, amenințări, zvonuri despre o nouă ridicare.

Zvonurile alarmiste acum se nasc ușor, apar ba aici, ba colo și pînă cînd să fie verificate își fac efectul. Exemple se pot invoca multe. Un căprar venind din Brad la Deva cu scrisori îi povestea altuia că a auzit de la căpitanul din Brad că țărani de pe Criș s-au ridicat iarăși și acum ard curțile care au mai rămas de pe urma răscoalei și că miliția din Brad așa s-a înfricat că în fiecare noapte umblă o patrulă de 20 de oameni. Ba că în tîrg trei țărani i-au spus că a fost ucis un nobil cu sluga sa și stau morți în marginea drumului — scrie la 17 mai 1785 vicejudele nobililor Alexe Noptsa junior³⁹.

Inspectorul minier, Hatházi Gombos János, la 20 iunie 1785 trimite din porunca generalului Gheorghe Simonyi în închisoarea comitatului pe iobagul Ion Morar din Voia, pe motiv că iobagii din Voia, Almașul Mic și Porcurea ai generalului nu vreau deloc să slujească, nici acum, deși li s-au publicat în repetate rînduri poruncile împăratești, mai de curînd de către judele nobililor. Cauza nu e alta decît acest malițios Ion Morar, despre care toți spun că el i-a oprit de la început să facă slujbă, zicînd că de-acum s-a isprăvit cu iobăgia, mai poate fi și alt Horea. Pe gornicul domnesc l-ar fi bătut urît, printre multe înjurături, cînd a mînat iobagii în slujbă. Și înainte a fost omul care numai cu puterea a trebuit să fie mînat în slujbă, unde numai putea făcea netrebnicii, se sustrăgea bucuros. Roagă Tabla să pedepsească exemplar pe un om atît de cerbicos⁴⁰.

Preotul unit Popa Dumitru din Bobîlna, prădat și el, abia de două săptămîni a îndrăznit să vină acasă. Toată iarna a lucrat ca jeler cu soția și copiii — se plînge el la 26 mai⁴¹.

Mihai Belea din Rîușor spunea că ieri cînd a lucrat la cazemate — scrie din Deva în aceeași zi de 23 iulie vicejudele nobililor George Váradi — un căprar îl ademenea că poruncile împăratești spun că țăranul după o moșie să nu-și slujască domnul mai mult de două zile pe săptămîină, și acelea cu mîncare și cu plată de 12 creițari. De-al de acestea stîrnesc tulburarea în țară — conchide Váradi⁴².

Un iobag altuia care săpa în via din Rîușor i-a zis : „sapă, sapă, căci din aceasta noi vom bea vinul și dacă Horea vine are ce bea“. Neagă însă că ar fi vorbit că popa din Vâlcele ar fi spus cum Pravila arată că pustiire ca cea din toamna trecută trebuie să fie de două ori⁴³.

În rîs și în glumă înjura și el, pe unguri — se eschivează și iobagul Inișca Pan din Rechicioara, care nici el nu făcea mai mult de două zile de slujbă pe săptămîină : „batjocoriți... tu-mi-te de ungur, că acuș iară

³⁸ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

³⁹ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, u.p. 376.

⁴⁰ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

⁴¹ Of. minier, 1785, nr. 844.

⁴² Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

⁴³ Raportul vicejudeleului nobililor cercului Mățești dat din Șerel, 1 aug. 1785.

nu vi-ți ști pe care picior îți călca“ — profera în urma omului vicecomitelui în iulie 1785⁴⁴.

Judele satului din Vâlcelele Bune e prins pentru că, fiind în serviciu la domnul său Ioan Balika în Chitid, seara de rămas bun i-a zis: „să fii sănătos jupîne că știm că de astăzi încolo nu te mai văd, că dumneavoaște unгурii în aiaștă săptămînă tăț îi să periți, au în heialaltă“ (în românește în text). Prins prin gornic, a răspuns că el e glumeț și a spus-o în glumă. Destul l-au întrebat că de la cine a auzit? Dar n-a vrut nicidecum să spună. Pînă la urmă a mărturisit că de la crîșmarul șchiop din satul său, Ianeș Crișan, care și el a auzit de la soția lui Anghel Bisztrai, Iulia Toplița, că vin tare mulți muscali împreună cu tătari spre pieirea unгурilor⁴⁵.

În toate oficialitatea vedea acum pregătirea pentru o nouă ridicare.

Popa Matei din Sintandrei, întors (de la închisoare) îi vorbea poporului care în sărbători obișnuia să se adune pe uliți, că „Horea n-a fost omorît, ci e la muscal și azi mîine va veni cu așa putere muscălească în Ardeal, că nu mai rămîne picior de ungur, și atunci își va vedea unгурul amarul, căci n-a avut unгурul nici o poruncă să omoare nici măcar un român, a făcut-o împotriva poruncii, pentru care își va lua plata“⁴⁶.

Vicecomitele Valentin Szylvási alarmează iarăși comitatul. Îi dă încă o dovadă pentru străduința românimii de a șterge unгурimea. Anume soția unui iobag i-a spus în taină domnului Matei Hernya că gornicul și judele din Bretea Românească în Gînțaга au vestit ca mîine dimineață, cînd vor auzi clopotul să se ridice și să meargă asupra Bretei Românești să prade — scrie din Hațeg la 25 august. Comitatul să intervină ca nu numai miliția existentă să rămînă, dar să fie sporită, altfel națiunea va ajunge la ruina și primejdia sa cea din urmă⁴⁷.

„Vor fi una sau două săptămîni de cînd românii au început ca tocmai acum un an a se șopoti în ascuns că la toamnă, după strînsul bucatelor vor împlini treaba cu unгурii pe care în toamna trecută au fost împiedicați să o facă“ — scrie din Ostrov la 23 iulie același vicecomite. A auzit acestea în cîteva rînduri, dar cînd a vrut să le dea de capăt n-a reușit niciodată. Decît acum a aflat de la un paznic că în hotarul Hunedoarei un român i-a spus că după ce domniile își vor strînge bucatele, vor continua din nou faptele din toamna trecută. Mărturisește, se teme că românii iarăși au conspirat, s-au înțeleș, căci în iarnă blestemau pe Horea, pe cei care l-au urmat și pe făcătorii acelor ticăloșii nemaipomenite, iar acum abia așteaptă timpul strînsului. Asemenea vorbe, ca cele spuse de iobagul din Rechișora, pe care-l trimite prins, circulă în multe părți. Dar și înafară de aceasta, tare au început să nu se supună dregătorilor, „parcă și la față și la uitat s-ar fi schimbat“. Dacă nu va fi sporită miliția în aceste sate, vor ajunge iarăși în starea tristă din

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ Raportul vicejudelui nobililor George Váradi, Deva, 15 aug. 1785. *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.* Și com. Hunedoara dos. 40/1785.

toamna trecută și cu siguranță rătăcirea din urmă va fi și mai mare decât prima ⁴⁸.

Agitațiile țărănimii continuă, firește. Perceptoratul regesc al Zărandului la 10 aprilie relatează că patru sate au refuzat plata dării regești ⁴⁹. Contele Jankovich scriind acum din Timișoara vicecomitelui comitatului Arad, Andrei Forray, în 13 aprilie, se referă la rapoartele miliției despre refuzul satelor Miniș și Petriș de a da care pentru, miliția recent venită acolo, când miliției destinate spre paza publică îi compete aceasta. Dar pandurii să se abțină de la excese care ar irita și mai mult cruda *Gens Valacha*, slăbind securitatea publică ⁵⁰.

Valurile de teamă se stîrnesc acum ușor, la cel mai mic zgomot. Încrederea în restabilirea liniștii e mereu la întrecere cu neîncrederea. Ladislau Málnási, scriind din Sibiu la 7 mai, se alarmează iarăși. Au început să zboare din nou vești despre o eventuală ridicare a românilor — scrie el. Domnul Dumnezeu să îndepărteze necuratul. Poate și românii se străduiesc să stîrnească asemenea vești despre sine. Îi vin și lui scrisori cu întrebarea dacă trebuie să se teamă, dacă să mai cuteze să rămînă încă la locurile lor? Miliție nu e multă în țară, în grănicerii români, vede bine, nu se mai pot încrede, exemplele din noiembrie stînd încă vii în față. E drept că și ungurimea acum se păzește mai bine. Dar dacă lucrurile merg tot așa „și dacă românii nu sînt ținuți în friu și nu sînt pedepsiți pentru vorbele cutezătoare și purtarea lor de acum, ne putem numi soarta destul de nefericită” ⁵¹.

E suspectat și generalul Fabris. După o ascultare, Nuțu Nariță zicea: „Oameni buni luați seama că dacă o vini ghegeneralîșu acesta îi numai un înșelător și de vi-ți crede lui v-o lua dracu” ⁵².

Stăruie teama de Popa Costan.

Ștefan Kristori, vicejudele nobililor la 22 august 1785 alarmează iarăși pe vicecomite. Venind un caporal cu doi saldați în Crișcior, la capul satului dintr-un grup de români unul a tras asupra lor. Năvăleau noaptea asupra lor, a nobililor, dacă nu veneau soldații, căci Popa Costan adună iarăși în jurul său de cei de seama lui. Nu-i plac șușotelile românilor de cînd a venit el de la închisoare ⁵³.

Mihail Brukenthal însă la 3 septembrie liniștește pe guvernator: Popa Costan, evadat din închisoare, s-a întors singur ⁵⁴.

După un decret din 25 octombrie 1785 al Guvernului Popa Costandin, fugit cu ceilalți din carcerile de la Alba Iulia s-ar fi dedat după fugă la noi excese. A ordonat deci să fie prins din nou și să i se cerceteze noile excese — se ordonă din Aiud la 25 noiembrie 1785⁵⁵. Co-

⁴⁸ *Ibidem*, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

⁴⁹ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 121—122.

⁵⁰ Arh. Comisiei, nr. 671 (III, 1179—1185).

⁵¹ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

⁵² Of. minier, 1785, nr. 981.

⁵³ Arh. St. Sibiu.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 15/1785.

mitele comitatului Alba în legătură cu aceasta răspunde că Popa Costandin a fost transpus de vicecolonelul Kray jurisdicției civile care l-a condamnat la moarte. Prin decretul gubernial din 13 august însă i s-a comutat pedeapsa în trei ani de captivitate. S-a adresat comitatului Hunedoara de care ține Crișciorul, unde el locuiește, să-i transpună cât mai repede documentele privind noile excese spre a grăbi acțiunea fiscală împotriva lui ⁵⁶.

După cum aude — scrie același Málnási la 15 iunie — în Șoroștin iobagii nu prea vreau să înțeleagă condițiile urbariului care se va introduce, ar rămîne mai bucuroși pe lângă slujba lor dinainte. În Hunedoara, cum i-a vorbit chiar acum Ludovic Bartsai, patru sate vreau să se lapede de slujba urbarială, dar fără îndoială aceasta nu va fi încredințată bunului lor plac ⁵⁷.

La 22 iunie scrie din nou stăpînului său. Și Șoroștinul, și unele sate vecine s-au alarmat fără motiv, temîndu-se că miliția care a venit vrea să-i taie. Această groază a intrat în ei pentru că în sate s-a instalat miliție ecvestră, ca românii să nu facă vreo mișcare de Rusaliile lor, după cum și-au pus în gînd încă din anul trecut. Văzînd miliția, și-au explicat că e spre primejdia lor. Domnul Vajda (dregătorul) i-a liniștit cu frumosul și i-a adus înapoi din păduri, unde atît românii cît și sașii s-au mutat cu ceva lucruri. Azi și ofițerii germani — socotește el — tot mai mult se lămuresc că pricina răscoalei românilor nu cruzimea domnilor pămîntești a fost, ci ticăloșia firească a românilor înșiși. Miliției i s-a dat ordin strict să fie vigilentă peste tot. Dar nobilimea din voința maiestății sale (!), în toate comitatele stă gata pentru apărare și pentru stingerea unui asemenea foc, care s-ar putea isca, încă de la prima scînteie. Și apoi incriminarea cunoscută a preoților români : ei au fost de la început și pînă azi ațîțătorii și răspînditorii mișcării românilor. Miliția acum îi prinde, a și prins cîtiva ici, colo, mai recent și pe preotul din Șeica Mare ⁵⁸.

În aceeași zi de 22 iunie scrie din Sibiu și Ioan Pap prietenului său de la Roma, punîndu-și toată încrederea în puterea nobilimii, că „această blestemată țărănime totuși nu se astîmpără... Dar orice va începe va plăti, căci nobilimea e gata peste tot de apărare“, cum a fost și în răscoală, ceea ce a trebuit să încuviințeze și împăratul, „altfel numai cu armata Ardealului ar fi pulbere și cenușe“. Exceptează pe soldații secui care și-au purtat foarte lăudabil armele. Tocmai acum aude că românii au început iarăși arderile, anume în Șard lângă Alba Iulia.

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ Arh. Istorică. Corespondența Teleki.

⁵⁸ *Ibidem.*

Nobilimea Cetății de Baltă, e în arme, va plăti amar dacă se va răzvrăti iarăși ⁵⁹.

Universitatea magnaților și nobililor comitatului Alba adunați în Aiud la 19 iulie nu se simte nici acum în siguranță. Da, locurile unde s-a petrecut răscoala sînt asigurate acum cu miliție, nu însă și satele și ținșurile vecine. Se tem ca locuitorii de la munte să nu cuteze să slăbească frîna obedienței și să năvălească asupra lor noaptea sau altfel, reînnoind pustiirile răscoalei trecute ⁶⁰.

Comitele suprem al Albei, baronul Simion Kemény, nici la 20 septembrie nu cutează să-și reia reședința la Galda. Din pricina pornirii țaranilor împotriva lui nu-și poate promite nici cea mai mică siguranță, popa din Galda pe el și încă doi sau trei magnați i-a pus în vedere poporul să-i omoare, în răscoală a fost special vizat, nu pe nedrept trebuie să se teamă ⁶¹.

Exemple și din comitatul Tîrnava :

În iunie 1785 o ascultare mai lungă despre intenția românilor de a ataca și omorî pe domnii unguri și pe nobili în Ađămuș în duminica Rusaliilor în biserică : „Dacă nu putem da peste ei pe neașteptate în pat, îi putem strîmtora dimineața în biserică — ar fi zis unul. A auzit astfel de vorbe de i s-a ridicat părul în cap — afirma un altul. A auzit că pe ei ungurii românilor îi vor tăia pe toți în biserică — spune un al treilea. Lasă numai că îi muștrulim noi și îi punem noi la rînd pe unguri“ — s-a auzit unul spunînd altuia. Ba fiul lui Popa Luca, Pop Todor zicea că în toamnă la popa ar fi fost găzduiți mai mult timp doi muscali, dintre care unul ar fi spus că „nu peste mult și aici va fi ca în țara muscalului, nu va mai fi nici un nobil“ ⁶².

După un raport lui Ladislau Miske, un preot român i-ar fi spus că acum de Rusalii vor mai cerca ceva împotriva nobililor, el să fie cu grije ⁶³.

Preotul unit demis, din Bolintineni, fiind în curtea baronesei Ștefan Naláczî îi zise croitorului Ioan Szabo rîzînd ca în glumă că ei trebuie să meargă în Scytia. Întrebîndu-l de unde știe aceasta, a răspuns că în zilele acestea au fost la el de au băut (țineă crîșmă) doi unguri care ar fi vorbit că „vine și împăratul și popa, și ungurii trebuie să plece din țară, țara asta vor stăpîni-o românilor și va fi țară românească“. Așa spune și martorul că l-a auzit : „ungurii să se ducă înapoi în Scytia“ ⁶⁴.

Contele Samuil Bethlen scrie la 21 iunie din Tirgu Mureș că aici în zilele acestea a fost mare teama de români. În Corunca a fost prins un

⁵⁹ Copii B. Török din Bibl. Batthyáneum din Alba Iulia.

⁶⁰ Guv. Trans., 1785, nr. 7862.

⁶¹ „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 855.

⁶² Arh. St. Tg. Mureș, Doc. răs. Horea, nr. 124.

⁶³ *Ibidem*, com. Tîrnava, 1785, nr. 2461.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 2433.

popă român amăgitor. Au fost mai mulți popi români, dar aceia au fugit. Acesta e aici în fiare, au găsit și scrisori la el⁶⁵. Se răspîndi zvonul că românii au hotărît să se ridice din nou peste tot împotriva ungarilor pe duminica de Rusalii. Și nobilimea, și țărani — scrie guvernatorul lui Mihai Brukenthal în 21 iunie — și-au căutat siguranța în fugă, nobilimea de teama țărănilor, țărani de teama armatei chemate în ajutor. Îi cere informații asupra originii zvonului și îl îndrumă să acționeze în sensul falsității lui și restabilirii liniștii⁶⁶.

Grănicerul Hașa Dumitru agita prin satele comitatului Turda. Acesta — cum mărturisii țăranul liber Gavrilă Ardelean din Ocnița, care-l găzduise — după ce cină, ceru să vină trei jurați mai deștepți cu care să vorbească. Sosind jurații, îi întrebă dacă sînt moșii domnești (alodii) în sat și cîte sînt? Ei răspunseră că da și că satul e împărțit în trei moșii. Îi întrebă atunci ei cu cine țin cu împăratul sau cu domnii? Jurații, neștiind cu ce gînduri vine, răspunseră într-o doară că ei țin cu „cine le ține chica“. Le dete sfatul apoi ca românii pînă la Sîngeorz să facă slujbe cînd le cer domnii și să-și plătească toate datoriile, căci nu peste mult vor veni dregători împărătești să-i ia în seamă și vor scăpa atunci de slujbele domnești. Lucru pe care — zise el — l-a spus înainte de a veni, în Ocnița și celor din Ieciu (Brîncovenesti), Felfalău (Suseni), Reghinul Unguresc, Brețcu (Breaza), Filpiș și Hărăstaș (Frunzeni), iar de aici vrea să-l ducă în Ida (Iuda). A doua zi, duminică, adună din nou pe judele satului, pe judele domnesc și pe mai mulți săteni și le spuse tot așa, mai zicînd că pămînturile domnești nu peste mult vor fi ale bisericii, iar ei nu vor mai fi iobagi și nici nu vor mai sluji la domni. Merse apoi cu ei din casă în casă, pînă ajunseră la crîsmă, unde se puseră pe băut împreună⁶⁷. Pe grănicer judele nobililor aici îl prinse, și comitatul, după ce îl ascultă, îl dete pe mîna colonelului Leonardo⁶⁸. Cazul ajunse și la urechile guvernului, care ceru de la comitat ascultarea lui⁶⁹ și dispuse, pe urmă, ca țăranul Pavel (Gavrilă) Ardelean, care-l primise în casa lui, să fie pedepsit cu 8 zile de închisoare și 12 bîte, iar cei care l-au însoțit în cutreierarea satului cu cîte 8 zile de arest⁷⁰.

Guvernatorul scrie și contelui Adam Teleki, comitele suprem al comitatului Solnocul Interior. Întrucît s-au luat măsurile de siguranță necesare și zvonul e fals, să pună în cunoștință și plebea și pe stăpîni, să readucă liniștea și să fie cu grije să nu se mai nască pe viitor asemenea confuzii⁷¹.

Pe la jumătatea lui iulie corespondentul din Alba Iulia scrie: Să nu creadă minciunile italiene privind răscoala. E drept că în Tîrnava înce-

⁶⁵ Arh. Istorică, fond Bánffy.

⁶⁶ Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 465—467.

⁶⁷ Arh. St. Cluj, com. Turda. *Protocollum Judiciale*, 1785, 21 iun.

⁶⁸ *Ibidem*, *Protocollum politico-oeconomicum*, 1785, 8 iun.

⁶⁹ *Ibidem*, 14 iul.

⁷⁰ *Ibidem*, 22 aug.

⁷¹ Arh. Istorică. Corespondența Teleki.

puseră să se răzvrătească iarăși românii, anume în Adămuș au vrut ca într-o duminică, cînd ungurii se adună în biserică să năvălească asupra bisericii și să-i omoare. Dar nu i-a servit norocul, căci predicatorul fiind bolnav, în acea duminică n-au venit la biserică. Aflîndu-se însă această intenție a românilor, pe preotul român cu judele și cu doi jurați i-au aruncat numaidecît la închisoare și apoi nu s-a mai auzit de alt atac ⁷².

Aceeași stare de spirit pînă departe. Românii de un timp încoace sînt tot mai cutezători — constată o investigație din Sălaj (Solnocul de Mijloc). „Veți fi toți români nu peste mult — îi zicea vicejudele Rendes Cozma unui jeler ungar. — Cînd vor fi români ? Peste o lună. Lui Nuțu Moroșan un ungar îi zicea : Noa pe împăratul vostru Horea l-au prins. — Ce să facem, și dumneavoastră veți mînca azi-mîine borș de tărițe“. Oficialitatea nu știe ce să mai facă cu românii din Peri, căci vorbesc în gura mare. Și ungurii vor trebui să fie români, și ei vor trebui azi-mîine să postească. Și în Pătal doi soldați licențiați fac multe neorînduiri în sat, nu se supun la nici un ordin, spurcă pe juzi, atrag tineretul ⁷³.

Cînd în tîrgul de țară din Cehu din 15 septembrie s-a citit în piață patenta din 5 aprilie, Andrei Varga din Cehu, de 24 de ani, a cerut să i se mai citească o dată, ungurește, căci el în românește n-a înțeles-o. I s-a citit. Dar cînd comisarul a isprăvit cu cititul, în fața mulțimii a replicat că acea patentă n-a văzut niciodată Viena, nu e cu știrea împăratului. Doar numele împăratului — i s-a răspuns — n-ar fi îndrăznit nimeni să-l scrie sub ea. — L-a scris mincinos cine l-a scris. — Să nu vorbească mai mult că-l arestează. — „Nu-mi pasă, și azi și mîine spun așa, l-a scris mincinos cine l-a scris“. Comisarul a strigat pînă a răgușit după vreun jude sau jurat, dar unul n-a apărut. A strigat după haiduci, care l-au și prins ⁷⁴. Scene frecvente acum.

Guvernul mai bănuiește și acum pe iconarii ruși. Ordonă cercetări pînă în Sălaj. Vînzînd icoane printre țărani aduc și păreri strimbe ⁷⁵.

În Banat e din nou acută problema lotrilor care acționează între Banat, Țara Românească și Transilvania, avîndu-și sediul mai ales în comitatul Caraș, și fac nesigure drumurile, întreg ținutul. Trebuie să se ia întinse măsuri militare, de care se ocupă acum generalii Papilla și Koppenzoller. Pe lângă trupe se mai creează și un grup de 100 de oameni mobili care să fie distribuiți în anumite puncte, să patruleze ținutul în toate sensurile, firește mai ales locurile, munții, pădurile care servesc de ascunziș lotrilor. În iunie cei doi generali întocmesc un plan detaliat de acțiune, stabilind ocuparea principalelor trecători de către regimentele de graniță din Banat, folosirea celor 100 de soldați destinați să patruleze

⁷² Scrisoare nedată, primită la Roma în 12 aug. Copii B. Török din Bibl. Batthyáneum. Caietele, XXXI, f. 83.

⁷³ Arh. St. Cluj, com. Solnocul de Mijloc, 1785, f. 862.

⁷⁴ 15 sept. 1785. *Ibidem*, com. Solnocul de Mijloc, *Judiciale*, 1785, nr. 1049.

⁷⁵ *Ibidem*. Solnocul de Mijloc, 1785, nr. 975, 1060.

în interiorul țării, comunicarea și darea rapoartelor, cazarea și aprovizionarea trupelor. Intrînd în detalii, prevede ca în fiecare sat de graniță să fie cîte un tun de alarmă încărcat și o prăjină de alarmă legată cu fin și cu paie, pe o înălțime, în apropierea postului sătesc de pază, cu care să se dea alarmă la nevoie pentru urmărirea și capturarea lotrilor vii sau morți. Regimentului româno-iliric îi revine ținutul dintre muntele Scărișoara și Poarta de Fier. Se indică punctele mai primejdioase, localitățile, munții, pădurile, cheile, numărul de oameni distribuiți pentru fiecare, colaborarea și a regimentului german de graniță. Pentru cei 100 de oameni se indică punctele din care patrulează cîte 20 de oameni din fiecare : Doman, Tîrnova, Apadia, Rugi, Prisaca. La fiecare grup se vor atașa și 5 oameni civili, dar înarmați și 2 călăreți pentru comunicarea știrilor. La urmărire vor conlucra și sătenii și plăieșii. Bandele sînt formate mai mult din localnici care ziua își vād de lucrul cîmpului, iar noaptea își schimbă hainele, își negresc fețele făcînd hoții sau spargerii. Așa e de recomandat să fie vizitate în fiecare seară casele țăranilor cu comportament suspect de către chineji și jurați, ori de către subofițeri, verificînd dacă bărbații sînt acasă sau unde se găsesc bine motivat, dacă vreunul a plecat, acesta fiind semn suspect. Dacă unul sau altul plecînd ar începe viața de lotru, familia și conducătorii satelor vor trebui să-l predea. În caz contrar întregă familia să fie mutată din sat în cîmpia Banatului, pe aproape de Tisa, căci nu e posibil ca familia întregă să nu știe de unul din membrii ei. Cît privește pe lotri trecuți din Țara Românească, nu e alt mijloc de apărare decît îngreunarea trecerilor prin patrulare și posturi de siguranță ⁷⁶.

În acest sens va dispune și Comandamentul general din Transilvania, interesîndu-se de distribuția trupelor și posturilor de pază din Banat pentru a putea conlucra la realizarea planului ⁷⁷.

Și mai puțin se resemnează la această încheiere a lucrurilor Munții, oamenii lui Horea.

Umblînd înainte cu două săptămîni prin Ardeal — spune Luca Pap din Beiuș, ascultat în 31 iulie — venind de la Mărgău încoace pe sub munte, s-a întilnit cu niște moți din Vidra, pe care i-a întrebat dacă mai au acum Horea ? Au răspuns că mai au nădejde în Horea, au ucis pe nepotul său în locul lui, el trăiește vorbind mai departe cu ei. Și de la tîrgul de Ziua Domnului venind cu notarul din Mezieș s-a întilnit cu o ceată de moți din Vidra. I-a întrebat și pe aceștia în taină dacă mai au Horea ? I-au răspuns că au zău, dar nu e voie să vorbească despre asta. Îndemnîndu-i să spună fără teamă, că nu-i aude nimeni, au spus că Horea a și scris carte judei din Cîmpeni că după strînsul bucatelor va veni cu atîta popor că atunci cînd capul dinainte va fi în Ardeal coada se va întinde pînă la Debrețin ! Tot de la moți a auzit, tot dincoace de Mărgău, ba și de la cei care veneau de la Arada vorbind despre moartea lui Horea, că nu pe un lociitor ci pe nepotul său l-au omo-

⁷⁶ Biserica Albă, 26 iun. 1785. Acte vieneze, IV, 98—100.

⁷⁷ Sibiu, 1 nov. 1785. *Ibidem*, IV, 95.

rit în locul lui. Cînd l-au executat, nepotul a și strigat că el nu e Horea, ci nepotul lui. Judele nobililor Mihail Pap știe că Luca Pap a auzit vorbindu-se în Ardeal că Horea n-a fost ucis, e și acum la Viena, la împăratul, și de acolo a scris două cărți pînă acum că atunci cînd s-a dus vestea execuției lui, a murit în locul lui un locțiitor⁷⁸.

Într-o formă sau alta credința că Horea nu e mort, că nu poate fi mort, se răspîndea în ciuda spectacolului de la Alba Iulia. Își lua de-acum drepturile sale legenda.

Mihail Brukenthal la 8 mai scrie din Deva contelui Jankovich despre ceea ce știe că se petrece în Munți. După informații locuitorii domeniului de sus al Zlatnei refuză cu totul tăierea lemnului cu care sînt datorii. Pe de altă parte vicecolonelul Kray cu data de 6 mai îl informează că 27 de locuitori de acolo mai rătăcesc, fac hoții, au prădat în satele Porcurea și Băița. El, Brukenthal, s-a hotărît să meargă la Zlatna să vadă de executarea ordinelor regești. E cu atît mai mare nevoie pentru că locuitorii, după ce plîngerile lor n-au fost rezolvate, sînt neîncredători. Cer mai întîi rezoluția regească și pînă ce ea întîrzie, prin neîncrederea lor naturală, care li s-a așezat greu în suflet, vor fi dificili în prestarea celor datorate și în a da ascultare⁷⁹.

Abrudul se simte mereu amenințat. Întrucît românii din oraș erau în legătură cu răsculații, nu ca să se ofere spre apărarea orașului, dar au îndrăznit să se dea de partea lor, magistratul orașului a socotit să-i supună la jurămînt și pe români. E adevărat că chiar dacă românii ar colabora, orășenii tot nu ar fi deajuns pentru apărarea orașului în fața multîmilor mult mai numeroase din afară, fără asistență militară. Primejdia e mereu prezentă. Dacă unii s-au resemnat și se găsesc acasă, sînt mulți corifei încă liberi, care nu-și dau nici armele, amenință și acum, țin „conventicule“. Mai ales acum primăvara se poate aștepta o izbucnire, dacă nu e o putere militară. Insistă pentru ca ungerii să nu cadă victime ferocității românilor⁸⁰. Judele și conducerea au hotărît astfel să supună individual unui jurămînt de credință pe românii din oraș. Și cum românii au cerut să jure și ungerii, au jurat și ei.

Jurămîntul românilor : Io N. N. pe legea mea, pe sufletul meu, jor pe Dumnezeu cel viu și veșnic, și sfînta Troiță, Maica preacurată, toți sfinții lui Dumnezeu, patru posturi într-un an și cuminecătura de la moarte, cum că pînă oi trăi și pînă mi-o sta capul în sus toate poruncile, și cele împărătești a Nălțatului Împărat al doilea Iosif, și cele care se vor da prin deregătorii rînduiți de Nălțata Împărăție, și scaunile a țării, a orașului Abrudului le-oi asculta și le-oi plini în cît mi-o fi puterea mea, împotriva aceloră n-oi face nimica, nici n-oi ține sfat în aleanul aceloră cu nime, ci încă de oi auzi, au de oi pricepe pe cineva cum că or să facă ceva în scăderea și în aleanul orașului, o macar a căruia neamului și legilor dintru aiest oraș, o au în aleanul privilegiumul<ui>, au asupra orașului, mintenaș oi da de știre

⁷⁸ Of. minier, 1785, nr. 1405.

⁷⁹ Arh. Comisiei, nr. 697 (IV, 439—442).

⁸⁰ 12 apr. 1785. Tezaurariat, 1785, nr. 665.

sau birăului sau permeșterului sau la tot scaunul orașului, și de s-ar mai tâmpla să se ridice cineva acar neam rumânesc, au macar fiește carele neam, au macar ce oameni blestemați cu porunci mincinoase, pecum s-au făcut și acuma în rebelia asta, asupra orașului și asupra ungușilor, peste poruncile și voia Nălțatului Împărat, pînă o fi picătură de sînge în mine oi sta lîngă oraș și lîngă deregători și pe lîngă dereptatea orașului și pe lîngă Cămara Împăratului, așa să ne ajute Dumnezeu și așa să-mi deie ispășenia sufletului meu. Text românesc cu ortografie ungurească. Kemény, *Hóra Pórhada 1785*, p. 151. Aci și textul jurămîntului unguresc, p. 149.

În iunie sedria montană din Abrud cere Tezaurariatului să asigure prin asistență militară pe urbarii și minerii neromâni din Abrud și Roșia⁸¹.

În august se face investigația plîngerilor tîrgului Zlatna. Se plînsese în 2 martie de repartizarea inegală a sarcinilor, de obligația întreținerii delegaților comitatului, comisiilor, cînd ei în virtutea privilegiilor sînt scutiți de asemenea obligații. Au cerut scutire sau ușurare de naturale, respectarea contribuției de numai un florin pentru mineri, desființarea judeului comitatens, care le aduce cheltuială în plus. Au cerut ușurarea sarcinilor dominale, cele făcute să fie plătite. Să fie plătite sau compensați într-un fel pentru atelajele date pentru dregători, cu 15 creițari ziua cu calul, pînă acum ele nefiind plătite în nici un fel. Pentru căraușitul vinului să li se plătească 2 creițari de vadră. Pentru cetățenii și urburarii orașului au cerut iarăși privilegiile de Schemnitz. Ș.a.

Întîmpinările sînt cele obișnuite. Ei sînt doar mai ușurați decît colonii nobiliari și de sarcini publice și de prestații dominale. Pentru munci au fost plătiți, pentru robote cu prețul lor de răscumpărare. Sumele care li se cer în contul lemmelor magazinale, de 3,41 florini de stînjei, provizorul le găsește echitabile. Nu pot primi privilegiile de Schemnitz, ei sînt doar iobagi⁸².

O comisie de cercetare veni să le cerceteze din nou plîngerile, atît pe cele către împăratul, cît și pe cele către Tezaurariat. Comisarii venind din partea comitatului, în raportul lor din 6 august veniră cu argumente cunoscute. Colonii de aici se bucură de mult mai multe beneficii din partea domnului pămîntesc, decît colonii de jos supuși la toate prestațiile extraordinare. Sarcinile extraordinare de care se plîng le pot purta mai ușor decît ei cu cît prestațiile miniere se plătesc cu bani gata, bani cu care ei pot tocni căraușiile comitatense, după cum și pînă acum ei au tocmit căraușiile, n-au obișnuit să le facă cu vitele lor de jug, așa că deloc nu sînt împiedicați de la căraușitul dominal. Și-apoi comitatul, de beneficiile căruia și ei se bucură ca și alții, nu ajunge pentru atîtea sarcini extraordinare fără să aibă și concursul lor. Ei nu sînt încărcăți peste dreptate și n-au deci nici un motiv just pentru a se plînge. N-ar trebui să aibă nici o plîngere nici împotriva salarierii gornicilor, crainicilor, cînd e știut că o merită după serviciile și ostenețile lor. Executorii

⁸¹ 15 iun. 1785. *Ibidem*, nr. 912.

⁸² Of. minier, 1785, nr. 471. Tezaurariat, 1785, nr. 1308, 1390.

într-adevăr iau prea multă diurnă pentru ei și pentru cai. Să li se fixeze aceasta. Drumurile publice după lege se repară gratuit. La lemne sînt trimiși primăvara și toamna cînd e apă suficientă pentru plutit. Pentru serviciul cu calul li se plătesc 15 creițari pe zi. În privința plății muncilor dominale, cosit etc., se referă iarăși la prețul scăzut cu care-și răscumpără robotele. Cu noul crișmărit, e adevărat, domeniul de jos trebuie să cărașească băuturile pentru toate trei domeniile. Socotește că 2 creițari de vadră i-ar mulțumi ⁸³.

Cu privire la cererea unora din Zlatna să li se îngăduie să fiarbă rachiou, provizorul propune Oficiului minier să se oprească mai ales fier-tul din bucate, acum cînd penuria e așa de mare ⁸⁴.

În iulie se cercetează plîngerile unor sancționați pentru încălcarea opreliștilor crișmăritului. Unii din domeniul de sus se plîng iarăși împotriva abuzurilor făcute de juzi și colectori la strîngerea accrescenței la taxa urbarială ⁸⁵.

Tabelul din iulie al taxei urbariale numără pentru întreg domeniul Zlatnei cu al Băii de Arieș 9 075 capi de familie contribuabili. Se insistă iarăși asupra necesității aici a unui personal administrativ mai numeros, justificat prin natura locului, dispersarea, distanțele mari, mulțimea locuitorilor, greutatea urmării răufăcătorilor, contravenienților. Jos un sat poate fi cutreierat într-o oră, aci un singur crîng în două zile.

Cîte dificultăți cu chematul la lucrul domnesc, la făcutul stînjenilor ? Se socotesc necesari : 29 juzi dominali, 120 jurați, 28 crainici, 50 gornici, 46 colectori de taxă, scutiți unii, alții scutiți și plătiți ⁸⁶.

Domeniului de jos i s-au repartizat pe 1784/85 : dare 5 179,28 florini, bucate, ovăz, fin din fiecare deopotrivă cîte 6 634 porții, legături de paie 2 219 ⁸⁷.

Darea și porția repartizate domeniului de mijloc pe 1785 : 1 475,53 florini, cîte 1 476 porții *panis* (griu), ovăz, fin, 362 legături de paie ⁸⁸.

Slujbașii dominali, juzi, gornici, crainici, colectori scutiți pe toate patru domeniile 139 a căror taxă trebuie să fie 563,48 fl. Numai în Rîu Mare erau 4 juzi, 7 gornici, 4 crainici, 10 strîngători ⁸⁹.

Problema care se punea iarăși și iarăși era plata muncilor urbariale. Acestea erau plătite pînă acum cu prețul de răscumpărare a robotei, adică cu 3 și cu 1 $\frac{1}{2}$ creițari ziua. Supușii, convocați în august de provizor, cer prețurile zilei : 17 creițari ziua de coasă de mîncare de trei ori, 21 cr. fără mîncare, 12 cr. făcut finul, 20 cr. carul din lunca Troian pînă în oraș, 3 cr. vadra de vin adusă, 12 cr. de butea adusă, 12 cr. ziua de măsurat buți, 1,42 fl. stînjenul cărat cu două care cu cîte șase boi, 1 fl. de stînjenul tăiat, 24 cr. pe zi unui lemnar ș.a.m.d. Ziua de lucru la

⁸³ Of. minier, 1785, nr. 1460.

⁸⁴ 31 mai 1785. Tezaurariat, 1785, nr. 919.

⁸⁵ 27 iul. 1785. *Ibidem*, nr. 1175.

⁸⁶ Of. minier, 1785, nr. 1186.

⁸⁷ Tezaurariat, 1785, nr. 601.

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 1019.

⁸⁹ *Ibidem*, nr. 1552.

curățitul și întreținerea iazurilor morilor, omului în putere 8 polture (12 cr.), femeii sau tânărului peste zece ani 4 polture (6 cr.)⁹⁰.

Colonii domeniului de mijloc au cerut pentru făcutul unui stînjîn în pădurile Zlatnei 51 creițari⁹¹.

La 18 august 1786 aceeași problemă : plata curentă a muncilor urbariale, înainte numai cu 3 cr. și 1 1/2 cr. ziua. E vorba acum de cosășii, strîngătorii, cărătorii de fin din Mușca, Cărpiniș, Abrud-Sat, Bucium. Tariful nou : 17 cr. ziua de coasă, 8 1/2 cr. făcătorii de fin, 20 cr. cărătorii. Au fost plătiți în total cu 16,27 florini și ar fi trebuit cu 135,09 florini, mai rămîne de plată 119,41 1/2 florini⁹².

Problemă mereu deschisă, mereu izvor de agitații.

Nu se resemnează înainte de toate oamenii lui Horea la o asemenea încheiere.

Iacob Zehuț, Popa Marcu Dumitru, Andrieș Pașc, Petru Manciu alias Todea, condamnați pentru tulburarea de la Cîmpeni, la 30 iunie 1785 se găsesc tot la închisoare⁹³. Se găseau la închisoare 15 care au fost prinși în mai-iunie. Ei sînt din Certej, Poiana, Crișcior, Băița⁹⁴. Îndrep-tările întîrziiau.

Pregătesc o nouă deputație la Viena. Ieri în fața șpanului — scrie Gheorghe Bisztrai, vicejudele nobililor Tablei comitatului la 21 iulie din Cîmpeni — oameni din cercul Albacului au dat drept sigur că Petru Nicula și cu Simion Trif, care au fost înainte cu Horea și Cloșca la Viena, precum și Nechită Todea și alți doi al căror nume ei nu-l știu, din nou au plecat la Viena, luînd drumul Crișului Negru, prin Bihor, pe la Beiuș. În 30 iunie au poposit la Pomezău. După cum i-au relatat doi locuitori de acolo judeului comitatens Macavei Bota, fiind ei la el, Petru Nicula ocăra cu vorbe urite pe protopopol neunit din Abrud (Iosif Adamovici), care pe el în primăvară a căutat să-l prindă și să-l dea morții celei mai urite, ca și a lui Horea. „Acum pe noi ne-a scăpat Dumnezeu, de ice om probăului să cătăm la împăratu, de n-om pute mere, om mai face una batăr atunci om pieri“ profera el (Cuvinte care au ajuns și la cunoș-tința împăratului⁹⁵). Ba ar mai fi zis : „așteptați numai, că dacă noi ne vom ridica, va fi mult mai altfel de cum a fost în iarnă“. Cu aseme-nea vorbe și sfaturi cei cinci au încercat să-i asocieze și pe crișeni.

Mihail Brukenthal, scriind din Zlatna la 21 iulie contelui (Jankovich ?) arată îndoială. Știrile nu precizează nimic, nici cine le-a lansat, nici pe cei care au auzit cele spuse de ei, nici timpul nici împrejurările călătoriei. Nu e sigur deloc ca acești oameni, acum cînd știu cite fără-delegi au făcut, să mai îndrăznească a merge la Viena. Le comunică totuși,

⁹⁰ 18—23 aug. 1785. Of. minier, 1785, nr. 1561.

⁹¹ Tezaurariat, 1785, nr. 35.

⁹² Of. minier, 1786, nr. 1776.

⁹³ Tezaurariat, 1785, nr. 1007. Of. minier, 1785, nr. 1641.

⁹⁴ Tezaurariat, 1785, nr. 1009.

⁹⁵ Copii B. Török, nr. 6344—1785 ; Caietele, XVIII, f. 14—17, relatarea sub sem-nătura șpanului Alexe Incze. Textul complet în grafia actului după copia Török : „Akuma pe noj szkepat Dumnezeu de itse, om proboluj szeketem la Imperatu, de nom pute mere, om maj fatse una bater atuncs om peri, pena akuma numaj am ridikat kuru, dar a kum innaintye om ridika pitsoru“.

căci e sigur un fapt că Petru Nicula și Simion Trif nu s-au întors la casele lor nici după liniștirea răscoalei, nici după mai multe publicații și avertizări. Deci s-ar putea ca ei să rătăcească prin Ungaria și, chiar dacă n-ar fi în stare să provoace o răscoală, pot totuși răspîndi știri primejdioase. A pus în cunoștință despre acestea și comitatul Bihor, rugînd să-i oprească dacă ar rătăci pe acolo. El se interesează special de această problemă și va comunica îndată ce va afla ceva precis ⁹⁶.

Dar se vede că nu a putut afla mai mult, căci la 30 iulie scriind vice-cancelarului aulic al Transilvaniei nu-i poate comunica altceva. După informații a aflat că tot ținutul crede că Petru Nicula a plecat la Viena, ceea ce lui nu i se pare a fi sigur. Un lucru însă da, că unii din supușii domeniului s-au obișnuit așa de mult cu hoinăreala istovitoare și cu suplicele, că aceasta poate fi privită pur și simplu ca o molimă și s-ar putea ca și Petru Nicula, care a mai fost o dată cu Horea la Viena, să se fi contaminat de ea ⁹⁷. Petru Nicula va fi identic cu Petru Nicula fratele lui Horea.

Iar acestea cancelarul Palffy la 2 august le comunică împăratului ⁹⁸.

Armata încercă să le dea de urmă celor doi, lui Petru Nicula și Simion Trif. Avem raportul stegarului Hirsch din 26 iulie 1785. Acesta a ascultat soții, frați, rude, dar fără rezultat. Nu știu de ei, nu i-au văzut demult. Unii au auzit că ar fi plecat la Viena, dar nu-și aduc aminte cine le-a spus, iar ei la plecare nu le-au spus nimic. Un altul aflase că Simion Trif de cîteva săptămîni s-ar afla în Ungaria, și el, stegarul s-ar strădui degeaba să-l caute. Ș.a.m.d. ⁹⁹

Asupra lui Simion Trif numit Simion Trif alias Vurta (Virta?), din Rîu Mare, prins de judele dominal Ion Corcheș și de juratul Ion Oneț pentru colecta de bani în vederea drumului la Viena, o ascultare de mai tîrziu dă mai multe relații. N-a dus deloc viață bună — îl încondeiază acum Anghel Todea alias Țiloș din Rîu Mare. Urmărit de el ca gornic pentru furt a fugit și un an și jumătatea s-a ascuns cu Horea la Ciucea, de unde întorcîndu-se cu Horea, s-a amestecat în nelegiuiri, a ținut cu el pînă la răscoală cea mai strînsă prietenie, fiind mereu unul din principalii amăgitori ai poporului.

După liniștirea răscoalei rar s-a ținut pe acasă, a rătăcit mai mult prin munți. În anul trecut, pe la începutul primăverii, anume în ajunul Paștilor după stilul vechi, a zis în Gura Arăzii, în casa lui Ilișa Țigan, aproape de biserică: „Auzi mă, în anii trecuți de cînd noi ostenim în treburile satului, tu niciodată n-ai ajutat cu nimic la cheltuială, ar trebui să dai acum și tu ceva“. Întrebat ce vrea să facă, a răspuns că el cu Petru Nicula și cu Cîrstea Nicula îndată ce se zvîntă cît de cît potecile pleacă la Viena în treaba începută și ținută atîta pe loc. Și cum i-a răspuns că el socotește ca toată treaba lor la Viena nu poate duce la nimic bun, Trif, mînios a început să-l injure și să-l amenințe: el crede că toate sînt în liniște, dar să ajungă ei numai odată la Viena, vor arăta că altfel stau lucrurile, și atunci să știe că pentru

⁹⁶ Caietele, XVII, f. 15—17.

⁹⁷ *Ibidem*, VIII, f. 45—46.

⁹⁸ *Ibidem*, XVIII, f. 9—10.

⁹⁹ Cîmpeni, 26 iul. 1785. *Ibidem*, XVII, 1—4.

incăpăținarea lui de acum, pentru că se retrage și nu vrea nici la cheltuieli să ajute pedeapsa îl așteaptă.

Cam la fel îl încondeiază și Petru Todea lui Indrei. Îl știe prădător, certăreț, bătaș, om de nimic. Așa știe că după furt s-a ascuns la Horea în Ciucea pînă cînd s-au întors ațîțînd poporul. Citează și alte rele făcute de el. Scăpat din închisoarea de la Galda, în ajunul Paștilor a început pe ascuns să amăgească pe iobagii din Albac să-i dea de cheltuială, încredințîndu-i că pleacă la Viena la împăratul să se plîngă pentru uciderea lui Horea și să înceapă din nou treaba întreruptă. Așa, prin confratele sau Todoruț Nicula, vechi corifeu și acesta, a strîns de la mai mulți cite un gros (3 creițari), cite un *septenarius* de cap (după puterea fiecăruia sau zelul de a contribui). A strîns astfel 7 florini. Cum n-a fost mulțumit, se lăuda că va porni tulburare. Pentru a merge la Sebeș, la general, spre a scoate o rezoluție primită de la Viena în treaba satelor, sub nume de cheltuială a strîns 70 de florini, dar cum Horea a fost prins, banii, el Trif, nu i-a mai dat înapoi.

Întors de la închisoarea din Galda împreună cu Todoruț Nicula din Albac, și acesta spunea — declară Ion Oneț — că el știe toate cărțile lui Horea, și unde sînt, va pleca cu ele la Viena și dacă se va putea întoarce de acolo norocos, vrea să încerce mult mai mult decît Horea. Todoruț Nicula răspindea și el că Horea (cărui i-a fost soț și unul din cei mai mari căpitani în răscoală) n-a fost omorît, ci trăiește la împăratul în mare cinste și dregătorie, să nu creadă că lucrul început de el s-a rupt cu totul. N-a încetat a ademeni că ei vor încerca lucruri mult mai mari.

Trif spunea că știe unde sînt cărțile lui Horea, că le va aduce o astfel de ușurare de-î vor fi recunoscători pe veci — mărturisește Marian Oneț. Are pe suflet să meargă la Viena, nădăjduiește să aibă mai bună izbîndă decît pînă acum, nici lucrul început nu se va preface în fum. „Nu mă astîmpăr pînă nu voi mai încerca una“ — l-a auzit spunînd un alt martor. Dacă voi putea avea bani de la oamenii noștri și voi avea noroc de viață, să știți că de bună seamă merg la Viena, căci nu-mî place mie cum merg lucrurile mai nou“ — i-a zis altuia. A ținut întruniri în taină cu Petru Nicula, Cîrstea Nicula, ca și înainte de spargerea bușilor în Cîmpeni, a fost complice cu Horea, Dumitru Todea, Simion Bostan și cu alți nelegiuți — afirmă un alt ascultat¹⁰⁰.

Au fost ascultați, evident, martorii acuzării. Mărturiile lor însă nu sînt mai puțin prețioase.

Cîrstea Nicula nici în vară nu era prins. La ordinul Guvernului din 21 iulie, care cerea ascultarea lui, comitele Simion Kemény răspundea că și acum e fugar. Poate e și el împreună cu fratele său Petru Nicula și complicitii lui în drum spre Viena. A dat ordin să fie urmărit cu toată sirguinta¹⁰¹.

De la Viena sînt cerute pînă tîrziu cele 12 scrisori găsite la Cîrstea Nicula, și cu deosebire privilegiul acordat bisericii grecești din Viena, cu care Horea ar fi răsculat poporul. E cerut și interogatoriul lui. În cele din urmă Guvernul răspunde la 2 august împăratului că hîrțile au fost trimise încă din 26 februarie contelui Jankovich. Cît privește interogato-

¹⁰⁰ Of. minier, 1786, nr. 1437—2052.

¹⁰¹ Aiud, 5 aug. 1785. Guv. Trans., 1785, nr. 6343.

riul, a fost solicitată Tabla comitatului Alba să-l facă, dar nu l-a putut face, Cîrstea Nicula fiind dispărut ¹⁰².

Obsedează mereu scrisorile lui Horea, secretele pe care ele le-ar putea ascunde asupra urzirii și mobilelor răscoalei, asupra eventualilor ei autori din umbră. Străduințe zadarnice. Ele nu ascundeau nici o taină, mărturiseau doar acțiunea sa legală dinainte, ca și cele din traista sa. separate din timp spre a-l arăta străin de răscoală. Scrisori de care a făcut caz, am văzut, și la închisoare fiind, în fața soldatului de pază, și va fi făcut și în fața scaunului de judecată. Ele trebuiau să-i probeze tocmai „nevinovăția“, ba să atragă după sine și răspunderi pentru neexecutare.

Agitațiile stîrnite de răscoală nu se mai puteau stinge cu totul, în ciuda eforturilor oficiale. Nu se stinge nici în țărănime ispita de a relua lupta, nici în nobilime teama repetării nenorocirii sale. Răscoala înăbușită cu armele, căpitanii frînți, de o parte descurajarea alternează cu încrederea în forțele proprii, de cealaltă triumful cu teama. Lupta deschisă cu atîta violență nu se mai putea încheia cu „liniște deplină“, cu pace durabilă.

Primăvara așteptată cu teamă de nobilime, cu noi nădejdi de țărănime sosise. Dar condițiile nu mai erau deloc favorabile unei reizbucniri. Horea, Cloșca, Crișan erau morți, ceilalți căpitani ai țaranilor zăceau așteptîndu-și moartea în închisori, armata e prezentă peste tot, nobilimea e vigilentă.

Pe deasupra se mai nimerise să fie și o primăvară cu intemperii; cu lipsuri, cu foamete. Desprimăvărarea cu adevărat întirzia, frigul continua. nutrețul se isprăvisse. Țaranii trebuie să cumpere cu preț îndoit, întreit, să împrumute de la stăpîni în condiții de strîmtoare. După un act din 13 martie cei din Ighiu trebuie să cumpere fin. O claie de fin 20 de oameni din Ighiu și Burcedea Vinosă în lipsa lor de neînălăturat. au cumpărat-o de la Iosif Dantzkai cu 20 de galbeni, trebuind să dea și cite un cosaș de fiecare galben, iar banii să-i plătească pînă la Sf. Ion ¹⁰³. O recidivă în aprilie aduse zăpezi mari, apoi inundații. Înainte de Paști a căzut zăpadă mare — scrie din Alba Iulia Ioan Pap la 9 aprilie — abia a putut veni la Alba Iulia. În țară oile au murit aproape toate de frig și de foame, căci pînă acum n-au putut găsi iarbă. Semănăturile s-au prăpădit. Episcopul spre încetarea mizeriei a rînduit cucernicie deosebită în fața altarului expus. Ceea ce și-a avut urmarea. Zăpada a pornit, s-a și dus aproape toată, dar a umflat apele și le-a revărsat, partea cea mai mare a orașului de jos zace în apă. De pe creasta cetății jur împrejur cît cuprinzi cu ochii nu vezi altceva decît o mare. Și la Vinț șanțurile castelului s-au umplut așa că apa s-a revărsat și în castel ¹⁰⁴.

În Munți se înregistrează fenomene de foamete acută, oameni care toată iarna și primăvara s-au hrănit cu pîine din muguri de copaci măcinați și amestecați cu ceva făină. La cunoștința autorităților a adus-o aceasta geometrul Francisc Kompoti, care i-a văzut cu ochii săi. Ordonîndu-se o cercetare, — relatează șpanul în 17 iunie 1785 — juzii și

¹⁰² Corespondențe din apr., mai, aug. 1785. Caietele, VIII, f. 37—40.

¹⁰³ Arh. St. Cluj, fam. Dobolyi, 1785 mart. 13.

¹⁰⁴ Orig. în Bibl. Batthyáneum, din Alba Iulia.

alți slujbași ai satelor chemați confirmară. S-a ajuns la foamete pentru că locuitorii de aici avînd în genere puține semănături, își cîștigă pîinea pentru iarnă cu treierat în Ungaria sau în Principat, cu vînzare de vase. Acum însă că drumurile au fost închise și nu li s-a îngăduit să plece, au rămas fără bucate. Ca mugurilor să li se scadă amărâla și să fie mai comestibili, îi fierbeau mai întii în apă și apoi îi uscau și măcinau. Dacă nu sint lăsați să meargă în Ungaria, unde să-și procure bucatele mai ieftin nu numai în trecut s-au hrănit cu asemenea pîine, ci mulți presați de sărăcie vor trebui de bună seamă să mai trăiască așa ¹⁰⁵.

În 23 august ascultați mai mulți din cei care s-au hrănit astfel, din Riu Mare 10, din Riu Mic 4, din Bistra 8, în total 22 își motivară foamea de la răscoală încoace în același chip : n-au mai primit pașaport pentru circulație. Au mai lucrat cîte ceva cu ziua sau la făcut stînji, dar aceasta nu le-a putut ajunge. Și-apoi greutatea de a întreține pe copii, infirmi, bătrîni, incapabili de lucru. În același sens raporta și provizorul la 30 august ¹⁰⁶.

Situația nu e deloc bună nici în alte părți ale țării. Gheorghe Bako ne dă la 14 aprilie un tablou al mizeriei din Suciul de Sus (Dăbica). „Aici vitele numai cît nu pier din lipsă de nutreț, sărăcimea le dă să mănînce acoperișurile șurilor, grajdurilor. N-au putut scoate nici un fel de vită, zăpada e mare și azi pe hotar. Plînge, se tîngueie omul, nutreț nu se poate găsi nici pe bani. Curtea a avut din belșug pentru vitele sale, n-a suferit lipsă și vitele au iernat bine. E drept însă că nici nu ne-a rămas altceva decît paie pentru pat... Cu aratul nu știu cum ne-om ferici. Acum nici nu ne putem gîndi, chiar dacă ar veni timp frumos, să ieșim cu plugul înainte de o săptămînă și jumătate, din zăpada mare va rămîne multă apă. Dar chiar dacă am putea ieși, sărăcimea nu are să dea vitelor sale nici măcar să îmbrace o dată. Nu știu cum vom ara dacă curtea nu le vine în ajutor. Nici ei nu au ce să mănînce, numai cît nu mă trag să le dau mălai pe credit și nu îndrăznesc să le dau. Am dat și pînă acum pe credit din mălaiul mai slab satelor vecine pînă la Sînpetru cu 60 de bani mierța, vreo 200 de mierțe. Și în domeniul Lăpușului am dat din mălaiul din anul trecut 334 de mierțe, din care 40 cu bani gata“ ¹⁰⁷.

Tabloul e edificator și desigur valabil și pentru alte părți. Dar acum altă teamă : să nu se ridice din nou țărani chiar din pricina mizeriei, din disperare.

Ladislau Málnási intenționează să se întoarcă la Cîrțișoara, dar cu teama ca românii să nu-l tulbure. Căci după cum aude și azi se mai întîlnesc asemenea cazuri, în Hunedoara, în Zarand românii au prădat ba ici, ba colo grînare, case miniere. Fără îndoială natura lor de cîine a fost incitată de marea lipsă de bucate, de bani, dar ca să se fi întîmplat vreun omor undeva n-a auzit ¹⁰⁸. De aceasta Ioan Gilyén scriind din Sibiu cancelarului se teme

¹⁰⁵ Of. minier, 1785, nr. 980.

¹⁰⁶ Tezurariat, 1785, nr. 1278.

¹⁰⁷ Scrisoare către prefectul Daniel Wessenyei. Arh. Istorică. Corespondența Teleki.

¹⁰⁸ Sibiu, 30 apr. *Ibidem*.

și la 14 mai. „Slavă Domnului pacea pînă acum e încă în floare. Pe rebelii Dumnezeu îi bate în chip deosebit, pe de o parte cu moarte, căci mor pe capete, pe de alta cu foamete. Numai să nu-i silească chiar această extremă la rebelie“¹⁰⁹.

Se încearcă remedii. Cu data de 21 aprilie Guvernul aprobă măsurile lui Mihail Brukenthal pentru remedierea lipsei de bucate. Domnii pămîntești și ei să înceteze fierberea rachiului din bucate comestibile. El să intervină la administrația Banatului să nu oprească transportul de bucate încoace¹¹⁰.

Vara se petrecu în recalitrănțe, în agitații, în amenințări, în zvonuri de o nouă ridicare. Dar acum armata împînzea toată Transilvania, ținea sub ochi orice mișcare.

Agitațiile țărănești astfel nu mai erau decît pîlpîiri tîrzii ale marii vîpăi care se stinsese, dar nu se răcise. Se puteau trage de acum concluziile răscoalei, se puteau face judecăți de ansamblu asupra ei. Să reținem aici judecata aceluiași martor contemporan, care era notarul Heydendorf :

„A fost această răscoală în sine mare, dar putea să aibă urmări neasemuit mai mari și să fie fatală pentru întreaga țară și toate popoarele ei. Căci întreg poporul român din Transilvania, și cel din Pămîntul Crăiesc era impregnat de acest spirit al răzvrătirii. Și dacă răscoala s-ar fi putut extinde și dincoace de Mureș, românii locuitori în mijlocul sașilor ar fi prefăcut în flăcări și orașele, tîrgurile și satele săsești, și ar fi exterminat și pe locuitorii sași în speranța că atunci vor pune mîna pe pămînturile lor“¹¹¹. Era îngrijorat, firește, de primejdia răscoalei pentru neamul propriu.

¹⁰⁹ Arh. Istorică, fond Bánffy I.

¹¹⁰ Kemény, *Hóra, Pórhada 1785*, nr. 269—270.

¹¹¹ Heydendorf, *Selbstbiographie*, în „Archiv des Vereines“, XVIII (1883), p. 113.

2. CONCLUZIILE REGIMULUI IMPERIAL

Răscoala sfârșită, regimul imperial însuși trebuie să tragă concluziile, să vină cu remedii pentru a preîntâmpina o asemenea izbucnire. Două remedii principale vedea împăratul: reglementarea urbarială și desființarea șerbiei.

Toată vara e ocupată cu pregătiri pentru conscripția urbarială, cu instrucții, cu designare de comisari, prevederea întreținerii lor etc.¹. Ea durează și toamna târziu, iarna. Ca în fața oricărei conscripții de asemenea natură se ivesc dificultățile obișnuite, neîncrederea, bănuiala, rezistența, recalcitranța. Mai ales după ce va apare și patenta de desființare a șerbiei, care încurajează rezistența.

În urma marelui eveniment împăratul nu mai stătu la îndoială nici în privința desființării șerbiei, pe care o operase în țările ereditare: ea trebuie făcută printr-o patentă care să se publice în toată țara în toate limbile uzuale.

La 30 iunie Cancelaria răspunde la o nouă insistență a împăratului prin biletul său de mână din 24 mai. Împăratul, după rezumatul Cancelariei constata trei lucruri: 1) Că desființarea iobagiatului, așa cum a fost ordonată de el, mai ales în Transilvania n-a fost pusă în aplicare. 2) Că aceasta trebuia adusă de mult la cunoștința tuturor printr-o patentă formală. 3) Că fiecare dispune de o deplină libertate personală în toate treburile sale și în același timp are drept de proprietate asupra pământului și bunurilor sale, putînd dispune de ele ca *inter liberos*. Împăratul viza deci din nou desființarea șerbiei, ba chiar cu îngăduința proprietății pentru iobag.

În răspunsurile sale Cancelaria găsește iarăși mai multe întîmpinări de făcut.

La punctul 1 că s-au dat mai multe ordine în acest sens, văzute și aprobate de împărat. La al 2-lea că asemenea rînduiei în Ungaria și Transilvania se obișnuiește a se transmite prin ordine nu prin patente. Dacă împăratul ar dori ca ordinele să fie republicate prin patentă, Cancelaria e de opinia ca aceasta să fie amînată pînă la terminarea lucrărilor de reglementare urbarială chiar acum în toi, ca să nu dea prilej

¹ Texte în Arh. Istorică, col. Mike și Samuel Kemény. Dar și în multe alte părți.

poporului, și așa bănuitor, pentru alte presupuneri care ar putea aduce prejudicii reglementării urbariale însăși.

Mai mult insistă asupra punctului 3, care prevede proprietatea și libertatea personală a supusului.

Cancelaria invocă iarăși legile țării, potrivit cărora dreptul de proprietate revine numai regelui și prin el nobilimii țării și unor comune privilegiate care și-au dobândit dreptul fie prin merite deosebite, fie cu bani. Dar și altfel, dreptul de proprietate și de cumpărare asupra pământurilor sesionale pentru supușii din Ungaria și Transilvania nu poate prezenta un real folos, nobilul trebuie să-i doteze doar cu pământ sesional fără vreo sumă de cumpărare, iar ei trebuie să presteze pentru el servicii și daturi fixate prin urbarii în funcție de mărimea lui. Acest raport constituie chiar un avantaj pentru supusul ungaro-transilvan față de cel din celelalte provincii. El primește gratuit pământul necesar economiei sale și nu poate fi scos din el decât pe cale judiciară. În schimb supusul din celelalte provincii dacă face datorii de peste o treime din valoarea averii sale imobile este expus pericolului de a-și pierde dreptul său de cumpărare.

Supusul avînd în acest înțeles dreptul de proprietate asupra clădirilor, viilor, curăturilor și altor achiziții, Cancelaria e de opinia să nu se mai încerce nimic altceva, decât să se ordone oficialităților țării să aplice cu exactitate prevederile legii și să apere pe supus în acest drept al său de proprietate.

Cît privește libertatea personală ordonată de împărat, observă că din cele spuse reiese clar că supusul a beneficiat și beneficiază și acum de această libertate și crede că extinderea ei pînă la îngăduința de a pleca încoace și încolo după bunul plac n-ar aduce folos nici statului, nici supusului. Statului, pentru că s-ar ajunge la o nesiguranță și disproporție în privința contribuțiilor, întreținerii armatei, agriculturii și altor instituții oficiale. Supusului, pentru că domnul pămîntesc în asemenea nesiguranță îl va putea sprijini mai puțin decât a făcut-o pînă acum.

Cît pentru dreptul supusului de a dispune liber de averea sa, Cancelaria amintește că el are prin lege cam tot atîtea drepturi ca și proprietarul de pământ și nobilul. Dar cum aceștia nu pot dispune liber de bunurile lor avitice, ele fiind supuse legilor de moștenire, așa nici supusul nu poate dispune liber de constitutivul sesiei sale sau de pămînturile primite de la domnul său, acestea moștenindu-se în mod egal de copii, în schimb e liber să lase moștenire după bunul plac averea sa mobilă și bunurile cîștigate prin sîrguința sa.

De aceea Cancelaria crede că s-ar putea rămîne la drepturile existente, drepturi care să fie publicate țăranilor prin patentă în toate limbile țării.

La acestea consilierul de stat Martini propune ca pentru a preîntîmpina răstălmăcirile, în patentă să se explice clar că țăranii sînt supuși mai marilor lor ca și aceștia împăratului, și că deci *nu mai sînt* iobagi, că în privința libertății de strămutare să se observe cu strictete articolele 26—30 din anul 1547, care să fie incluse și în patentă, și în care

între altele stă scris : colonilor li se restituie vechea libertate, căci nimic n-a dăunat mai mult înfloritoarei Ungarii decât oprimarea colonilor, al căror strigăt fără încetare se ridică în fața lui Dumnezeu. Iar referitor la proprietate să se reinnoiască prin patentă dispoziția din Tripartitum, partea a III-a, articolele 29 și 30, care permit țăranilor ca în anumite cazuri să-și designeze și alți moștenitori în afară de copii și care să fie republicată în întregime. În acest fel pot să nu mai fie admise procese „de revindicanda libertate“. În fine, trebuie terminate cât mai repede lucrările reglementării urbariale, la care să se țină seama de articolul 16 din 1514 cu 52 de zile robotă anuală și nu din articolul 11 din 1553 cu numai 40 de zile².

Rezoluția împăratului adoptă propunerile lui Martini, le reproduce punct cu punct, aproape în aceeași termeni³.

Dar mai înainte de a ajunge la o decizie, împăratul ascultă concluziile comisarului său, contele Jankovich.

RAPORTUL CONTELUI JANKOVICH

Contele Jankovich cu data de 6 iulie în sfârșit își prezintă împăratului raportul general asupra răscoalei, rezultatele investigației cu care a fost incredințat, stăruind asupra activității sale (pe care o cunoaștem din rapoartele sale succesive), cauzele răscoalei, stăruind care i-au provocat izbucnirea și remediilor pe care le socotește necesare.

Memoriul începe cu măsurile pe care le-a luat în Banat pentru a opri propagarea răscoalei și într-acolo. A scris apoi numaidecât comitatelor Arad, Timiș, Torontal și Caraș să examineze pe cei închiși și să-i țină în bună pază, să se abțină însă de la aplicarea judecării statariale. A prevenit și Guvernul Transilvaniei în acest sens, căci execuțiile ar face investigarea originilor mai dificilă.

Venind în Arad, prima lui grije a fost să recheme pe cei fugiți și ascunși în păduri, ca să nu poată reaprinde mișcarea sau constrinși de nevoie să se dede la pradă. Așa au fost trimiși locotenentul baron Stetten din legiunea principelui de Württemberg, judele nobililor Paul Sztanislovics, protopopul neunit Petru Geresity să publice amnistia și să cheme poporul la casele sale, la liniște și ascultare, amenințând cu grele pedepse pe cei care ar mai continua tulburarea. Ceea ce a și avut succes, căci afară de trei toți s-au întors. Oprind executarea celor condamnați, i-a ascultat și el atît pentru a afla ceva asupra originilor mișcării, cît și ca să-și poată face o opinie mai sigură despre sentințe. Asupra originilor n-a putut afla nimic cert. Din mărturiile celor închiși și celor care s-au întors a putut însă afla că au făcut-o parte din credința neghioabă că e din porunca împăratului, parte de teama amenințărilor celor veniți. Și-au recunoscut greșeala, au cerut iertare, au promis ascultare și muncă pentru refacerea clădirilor arse. A mai putut

² Actul publicat de I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „An. Ac. Rom.“ Mem. Secț. Ist., Seria III, tom: XVI, 1935, p. 45—48.

³ *Ibidem*, p. 304.

afla că dregătorii comitatului la urmărire și întemnițare au tratat dur oamenii, le-au adus injurii, pagube. A oprit acest fel de a lucra, a dispus cercetarea și repararea lor.

Trecînd în Transilvania a avut aceeași grije de a readuce liniștea și de a cerceta originile mișcării. Aci tulburarea a durat mai ales pentru că răsculaților nu li s-a rezistat la vreme. Lipsind puterea care să se opună furiei mulțimii, corifeii care au ațîțat poporul erau încă în libertate, plebea în conștiința nelegiurii sale nu îndrăznea să se întoarcă acasă și așa parte de nevoie, parte din înclinare era mînată spre pradă. Iar nobilii ridicați spre propria apărare exasperau spiritele.

S-au dat astfel dispoziții ca cei care nu renunță nici în urma clemenței împărătești, să fie înfrînați cu puterea militară, corifeii și ceilalți ațîțători la pradă să fie prinși, să se dea premii celor care-i prind. S-a republicat amnistia cu concursul episcopului neunit de Arad Petru Petrovici, care împreună cu maiorul Stojanich a cutreierat districtul Hălmeagului. Remarcă însă mai ales meritul episcopului Ghedeon Nichitici, demn de laudă, care s-a dus în persoană în locurile, cuprinse de răsccoală, propovăduind și verbal și în scris ascultare, învățînd prin preoți poporul să-i recunoască greșala, îndemnîndu-l să se întoarcă la liniște, la casele sale, la ascultare. Dar și făcîndu-i cunoscut că el, comisarul, a fost trimis de împăratul să-i apere de injurii pe cei care vor fi în pace, să le cunoască plîngerile și fără întîrziere să le aducă tămăduire. La acestea multe sate s-au întors cerînd iertare și promițînd ascultare, urmate fiind și de altele văzînd că pot să se întoarcă în siguranță la ale lor. Nobilii adunați spre propria apărare, văzînd că miliția le-a venit în apărare și poporul a ajuns la gînduri mai sănătoase, s-au întors și ei la ale lor, în sensul ordinelor împăratului.

În același timp a făcut cercetarea captivilor. La Deva erau mai mult de 200. Pe toți i-a cercetat avînd interpret pe Frederic ab Eckhard, sameșul cameral din Mănăștiur din districtul Timișului. I-a distribuit în trei clase (pe care le cunoaștem). La Deva în a treia a clasat 94 pe care, socotindu-le drept pedeapsă închisoarea de pînă aci, i-a lăsat acasă cu muștrarea să rămînă în liniște și în ascultarea cu care sînt datori domnilor și mai marilor lor. Pe cei din prima și a doua clasă i-a încredințat judecății comitatului, cu îndrumarea să nu execute nici o sentință de moarte, ci să o supună împăratului, iar pe cei din a doua clasă să-i pedepsească corporal, dar fără să întrecă 60 de bîte.

În Alba Iulia erau mai mult de 400. Din aceștia 266 au fost eliberați ca socotiți din a treia clasă, ceilalți au fost încredințați iarăși judecății comitatului Alba.

În comitatul Sibiu erau de asemeni captivi, ca și în al Clujului, care iarăși au fost încredințați judecății comitatelor potrivit claselor stabilite.

Erau între captivi și de cei acuzați de a fi siluit femeile, fetele nobililor, care au luat cu sila văduve în căsătorie după ce le-au trecut la legea greco-neunită. În privința lor a dispus ca după ce și-au luat pedeapsa, legiunea întii de graniță să ia înțelegere cu districtul vecin al Banatului spre a-i muta acolo.

Comitatul Alba la 3 aprilie i-a comunicat că a condamnat la moarte 25, procesele lor supunându-le prin Guvern împăratului, iar comitatul Hunedoara la 25 aprilie ca i-a judecat pe toți, afară de unul, care și acesta va fi fost judecat de atunci, nu se îndoiește.

Horea și Cloșca prinși în 27 decembrie în pădurea Scoruşet (*Skera-sett*) au fost aduși la Alba Iulia. Aci au fost examinați de multe ori în prezența lui, ca de la ei să afle cumva originea răscoalei⁴. Au fost confrunțați cu complicii și martorii, ca să fie convinși de faptele lor rele.

Cum însă în popor s-a răspândit vestea că Horea și Cloșca nu sînt prinși, că ei au scăpat și vin cu ajutor să aprindă din nou răscoala, și cum în această îndoială spiritele se depărtau de la liniștea statornică și era îndreptățită teama ca nu cumva vreun răuvoitor sub numele lor să aștze poporul, ei au fost purtați prin locurile pe unde s-au comis cruzimile și pustiirile, atît pentru a-i scoate poporului din minte falsa credință, cît și ca prin arătarea conducătorilor prinși ceilalți să fie ținuți în ascultare ; cît și pentru ca, în sfîrșit, autorii ei înșiși să vadă urmele cruzimii lor, să-și cunoască mai bine gravitatea fărădelegii și să facă mărturisiri mai sincere. Ca aceasta să se facă în mai mare siguranță și să impresioneze pe privitori, el a cerut în 28 ianuarie de la Prefectura Armelor pază militară, iar comitatelor le-a dispus să se îngrijească în stațiunile prin care vor trece de proviziile necesare și să delege funcționarii care să o însoțească. Au fost porniți în 5 februarie, și după ce au fost arătați poporului în locurile hotărîte, au fost readuși la carceră.

În 29 ianuarie a fost prins și Crișan de către soldații vicecolonelului Kray, descoperit prin zelul mai ales al popii Moise din Cărpiniș și a nouă coloni. Începînd îndată examinarea lui, n-a fost purtat împreună cu ceilalți doi.

Din mărturiile aproape unanime ale acuzaților cît și din glasul poporului s-a dovedit că autorii răscoalei au fost Horea și Cloșca, iar conducător de căpetenie în cele mai mari și mai acerbe cruzimi a fost omul blestemat Crișan. Comisia a judecat să-i condamne, atît pentru cutezanța răscoalei, a tulburării păcii și a cruzimilor și pustiirilor săvîrșite, cît și pentru a feri prin tristul lor exemplu pe alții de asemenea cutezanță, să fie frînți cu roata (*rota frangendos*), iar trupurile lor împărțite să fie expuse la vedere. Crișan și-a preîntîmpinat osînda strangulîndu-se la închisoare cu sfoara (sau cureaua) strînsă în jurul gîtului și răsucită cu o piatră (*Zona collo circumdata, eaque ope lapidis contorta*). Pentru neglijența străjilor s-a ordonat cercetare.

Supliciu celorlalți doi s-a petrecut în 28 februarie. Pentru ca pilda lor să fie și mai mult de învățătură poporului, a scris comitatelor Hunedoara și Alba, ca mai ales din satele implicate în răscoală să trimită cite trei vîrstnici și trei tineri să-l privească. Așa în 28 februarie în fața unei mari adunări de oameni li s-a publicat prin Frederic ab Eckhard sentința în limba maghiară, germană și română și apoi s-a trecut la

⁴ „hos in praesentiam meam adduci jussi saepius in examen vocavi, ut ex iis quaqua ratione originem tumultus hujus cognoscerem“.

executare. Primul a fost frînt cu roata, în văzul lui Horea, Cloșca, apoi a fost ucis cu același supliciu Horea. Trupurile lor pe urmă au fost expuse înfipte în țape în locurile designate de Comisie, ca să se vadă ce sîfîrșit au avut și să înpăimînte și pe alții de a mai începe așa ceva.

Coriferii și ceilalți captivi au fost ținuți în Alba Iulia sub pază militară. Cum autoritatea civilă nu se putea îngriji suficient nici de securitatea nici de întreținerea lor, cei care cădeau bolnavi erau îngrijiți în spitalul militar. Îngrijirea bolnavilor a avut-o Andrei Heller, chirurgul legiunii Orosz, inspecția captivilor Ungvary, ductor la prima falangă din aceeași legiune. Cum n-au fost remunerați din partea autorităților civile pentru multele necazuri și osteneli peste sarcina lor, îi socotește vrednici de o răsplată oarecare.

În februarie a fost prins și un oarecare Popa Nicolae care se zicea că a fost trimis de corifei în Țara Românească pentru a cere ajutor. Îndată ce a ajuns în Transilvania a fost examinat asupra drumului și faptelor sale, dar pînă acum nimic nu s-a putut afla din mărturia lui, dacă într-adevăr a fost trimis și dacă a făcut ceva pentru a obține ajutor.

Înainte de a pleca (el contele) din Transilvania, locotenentul Török din Legiunea ecvestră de Toscana a prins pe Ștef Trifu alias Fîrțală (*Ferzalla*) pentru că mergea spre Banat ca să ațîțe pe români din nou la răscoala începută de Horea dar rău continuată — zicea el. Acesta, după cum i s-a relatat de către militari, a fost dus la Alba Iulia, unde cauza lui a fost cercetată și apoi înaintată împăratului.

Îndată ce a intrat în Transilvania și apoi în tot cursul misiunii sale erau reciproce plîngerile între domnii pămîntești și țărani. Domnii pămîntești se plîngeau de omoruri, de răpirea bunurilor lor, acuzau îndărătnicia supușilor, refuzul lor de a le da ascultare și a le presta cele datorate, voiau răzbunare și restituirea pagubelor. Țăranii se plîngeau de persecuțiile nobilimii înarmate, de exacțiunile ei pentru hrană, de restituirea prăzilor, de refacerea daunelor, de arbitrarul domnilor care le pretind munci și prestații după plac, cerînd să li se prescrie o lege. Vedeau că nu se poate restabili liniștea dacă nu se aplanează această ostilitate. Spre aceasta și-a îndreptat deci grija și înainte de toate spre a corecta relele născute din răscoală. Prin circulare a îndemnat, a instruit ambele părți să înceteze jignirile reciproce, să se întoarcă la liniște.

Față de nobilimea insurgentă s-a comportat potrivit ordinului imperial din 11 ianuarie 1785, cerîndu-i să depună armele, să conscrie și să bonifice alimentele strînse de la contribuabili. Ceea ce s-a și făcut. Dar a și oprit-o de la adunări, injurii, asprimi, ca nu cumva prin asprime să îndepărteze iarăși spiritele care au început să se așeze.

Insistă larg asupra dispozițiilor sale cu privire la restituirea prăzilor, la procedura impusă, ca nici domnii pămîntești să nu abuzeze, nici țăranii să nu se îndărătnicească. A apelat iarăși la episcopul Nitcici care prin pastorale a îndemnat pe țărani la restituire. Arată ce

măsuri a luat ca lucrurile prădate să nu fie vândute, cumpărate, să fie urmăriți vânzătorii de lucruri scumpe, haine, vite chiar și în Banat, și pe Mureș, să fie deținuți cei care nu le pot legitima.

Arată ce s-a făcut pentru ajutorarea nobilimii rămase fără mijloace de existență, a văduvelor și orfanilor.

Insistă larg asupra plîngerilor țărănești adresate Comisiei. Așa cum domnia pămîntească se plîngeau de prăzi, de cruzimi, de daunele făcute de răscoală, de îndărătnicia țăranilor în a le da ascultare, în a-și presta serviciile, tot atît de copioase erau și plîngerile țăranilor : injurii, vexații, sarcini arbitrare, la care sînt supuși după plac de domnia lor fără vreo lege. Arată cum a procedat, cum le-a transmis toate comitatelor, cu insistențele sale să le remedieze, să combată excesele, abuzurile, injuriile, depășirile îndatoririlor urbariale etc. Înșiră lung, pe puncte feluritele obiecte ale plîngerilor, remediile propuse sau ordonate, printre care, pînă la reglementarea urbarială, mai ales respectarea punctelor regulative din 1769. (Plîngeri și măsuri expuse larg în capitolul „Plîngerile țăranilor“, de mai înainte.)

Dar ceea ce interesează cu deosebire în raportul lui Jankovich, sînt concluziile sale privind cauzele răscoalei și remediile generale propuse, obiectivul principal al misiunii sale.

Înainte de toate invocă neliniștea supușilor de pe domeniul Zlatnei. În anul 1782 au fost felurite plîngeri ale supușilor, care au izbucnit în mișcare. Anume crișmăritul domenal, al căror folos supușii îl răscurărau cu un mic cens. a fost dat în arendă, încît unii neliniștiți au spart buțile arendașilor. Neliniștea locuitorilor, acumulîndu-se mereu plîngerile, printre investigații a continuat și ea ; au fost frecvente recursurile la împăratul. Cum Horea încredințase poporul că vrea să-i apere cauza, a plecat la Viena. Întors de acolo a ațîțat nu numai plebea domeniului Zlatnei, ci și pe a domnilor, nemulțumită de servituțile excesive, cu asprime impuse, a acreditat că maiestatea sa a dat porunci prin care poporul se scutește de servitute, dar la care nobilii se împotrivesc. Arăta o plîngere cu rezoluția binevoitoare ca cei fugiți încoace-încolo, pînă cînd se vor cunoaște lucrurile să rămînă în libertate, ba s-a îngrijit să o răspîndească scrisă pe românește în înțelesul că țăranii sînt liberi.

Răspîndită această veste printre plebe, pe 28 octombrie poporul a fost convocat la Mesteacăn să audă poruncile aduse de Horea. Acolo, în fața bisericii, i s-a publicat că cei care vreau să scape de iobăgie să plece la Alba Iulia pentru arme. Mulțime de popor s-a adunat să plece. Auzindu-se de aceasta, pe cînd petreceau noaptea în Curechiu, au fost trimiși dregători cu patru soldați pentru a prinde pe corifei. Dar la cuvîntul lui poporul ațîțat a omorît pe dregători și a bătut grav pe soldați. După această izbucnire spiritele exasperate, întărite acum și de conștiința omorurilor săvîrșite, au început pustiirile și omorurile.

Drept primă cauză ațîțătoare a răscoalei îi apar opresiunile dregătorilor domnești și camerali și ale domnilor pămîntești de care s-au plîns supușii.

A doua cauză socotește conșcripția militară. Țăranii au alergat cu satele la Alba Iulia și la Hațeg să intre la oaste ca să scape de sub

puterea și ascultarea domnilor, acolo înscriindu-i comisarul de război, aici vicecolonelul Karp. Crede și el că li s-a dat să înțeleagă că atîrnă de voia împăratului dacă să fie primiți sau nu și că au fost îndrumați să fie cu ascultare față de domnii lor. Dar plebea incultă prin conscripție s-a și crezut militarizată. Ceea ce reiese și din raportul oculistului Molnar (deși versiunea germană și românească în unele puncte diferă). Cînd au pornit la Alba Iulia să ceară arme și ar fi fost împiedicați a izbucnit răscoala.

Aci pomeneste învinuirile aduse de comitatul Hunedoarei vicecolonelului Karp, că prin atitudinea sa, încă înainte de a izbucni răscoala, a întreținut neliniștea în popor pînă la a refuza deschis ascultarea față de domni și a amenința cu puterea. Comitatul se străduia să-l convingă că vicecolonelul nu numai le-a nutrit speranța că vor fi primiți militari, dar îi ațîța și împotriva domnilor pămîntești. Cert e că primea plîngerii împotriva lor și că prin Prefectura Armelor le trimitea Guvernului, care dispunea cercetări.

A treia cauză e că din partea Guvernului nu s-au luat la timp dispoziții operante pentru a liniști tulburările. Cele de pe domeniul Zlatnei erau doar cunoscute Guvernului, s-au trimis ordine pentru aplanarea lor, lucrurile s-au agitat multă vreme. Încă înainte de a se răspîndi răul și înainte ca poporul să fi început să refuze ascultarea, la 19 august comitatul Hunedoara a semnalat Guvernului ce se vorbește în popor și ce se pregătește. Pentru înfrînarea plebei a cerut patru centurii. Timpul s-a consumat în schimb de corespondență între comitat, Guvern, Prefectura Armelor. Comitatul a atras atenția că ofițerii n-au declarat deschis țăranilor că conscripția militară nu s-a făcut din voia împăratului, ci numai că ei trebuie să aștepte rezoluția împăratului, pînă atunci fiind cu ascultare față de domnii lor și dregătorii comitatului. Așa poporul nu numai că n-a fost întors de la credința sa greșită, ci mai curînd a fost întărit în ea. Secretarul gubernial Koszta, trimis de Guvern să cerceteze lucrurile la fața locului, a relatat că poporul e liniștit, aceasta după jumătatea lui octombrie. În timp ce acestea se tărăgănav, în comitatul fără nici o pază răscoala a izbucnit și a bîntuit în voie. Și doar în timp de peste două luni se puteau și trebuiau luate măsuri eficace cu care să fie prevenită din vreme răscoala.

A patra cauză e rudităea plebei (*plebis ruditas*), întunecimea ei religioasă și morală. La răscoală plebea a fost dusă de nădejdea deșartă în făgăduielile mincinoase ale corifeilor și de credulitatea ei neghioabă. În apriga ei pornire spre tulburări, spre pustiiri își are partea și zelul fără discernămînt al religiei. Așa s-a ajuns la lovirea celor care nu urmau rital grecesc și a nenobililor chiar, la rebotezarea lor, la punerea de cruci pe bisericile reformate. Din ceea ce e vădit că incultura e marea cauză care duce poporul român atît de ușor la tulburare.

Cauza propagării răscoalei e că ea n-a fost oprită numaidecît. Faptul că miliția n-a fost opusă de-îndată răsculaților a fost cauza că ea s-a lățit și a dus la falsa lor credință că aceasta e semn că pot să prade, să ardă, să ucidă. Iar miliția care a venit împotriva răsculaților nu li s-a împotrivit cu toată puterea, ba unii au luat parte și la prăzi. Cînd doar

la început cu o mică putere, dacă s-ar fi acționat serios, s-ar fi putut reprimă neorînduiala.

Drept remedii pentru viitor propune :

În primul rînd reglementarea urbarială. Cercetînd cauzele și originea răului, ca el să nu se mai repete și liniștea să se statornicească, întrucît țaranii răsculați arată drept cauză a răscoalei lor sarcinile și prestațiile față de domnia pămîntești care li se impun arbitrar, propune să se prescrie și să se publice un urbariu în care : a) Să se definească cuantumul pămîntului de dat colonilor de sesia întregă, de jumătate, de pătrime, de optime. b) Ca pămîntul contribuțional să prospere și sîr-guința colonului să fie mai bine stimulată, el să nu fie mișcat din sesia sa decît în cazul că o cere legea sau i se dă alta de aceeași valoare. c) Să se înlătore abuzurile și prestațiile de tot felul, acestea să se definească cît mai exact în raport cu dotarea ; și dacă unele din vechi obicei sau din prescriere erau prea grele, ca cele patru zile cu palmele pe săp-tămînă, să fie scăzute. d) Acestui urbariu să fie obligați să i se acomodeze atît domnii cît și țaranii, să fie observat cu exactitate de amîndouă părțile. Contracte prin care să se facă abatere de la urbariu să nu se admită decît încheiate în fața magistratului, atestate de comitat că nu sînt mai grele decît urbariul și aprobate de Guvern. Ca urbariul să fie observat cît mai exact, plîngerile țăranilor pentru încălcarea lui să se cerceteze fără întîrziere, dispunîndu-se despăgubirea lor. Investigațiile urbariale, comitatul să le supună în fiecare an Guvernului. Și celorlalți care cer dreptate, să li se dea prompt și cu exactitate.

Să se interzică militarilor să mai conscrie sate și coloni care vreau să intre la oaste, dacă aceasta n-a fost ordonată de împăratul. Opinia lui e că trebuie interzis ca nici generalii sau comisarii, și nici alți ofițeri să nu îndrăznească, sub grea răspundere, să conscrie satele și colonii care vreau să intre în miliția de graniță fără un mandat public cunoscut al împăratului. Și atunci să se facă cu concursul organelor politice.

Să se separe jurisdicția militară de cea provincială (civilă). Confuzia duce ușor la neliniști, mai ales în satele care parte sînt supuse jurisdicției militare, parte celei politice. Crede foarte util astfel ca jurisdicția provincială să se separe precis de cea militară, și aceasta așa fel ca nici cea militară să nu se amestece în cea civilă, nici cea civilă în cea militară.

Să se dea miliție cînd e cerută de comitat. Ca tulburarea iscată cîndva să nu se întindă mai departe, și comitatul crede că trebuie să ceară ajutor, ofițerul superior cel mai apropiat să i-l dea, pe răspunderea comitatului.

Să se instituie școli naționale. Incultura și masiva ignoranță morală e de vină că poporul român e atît de plecat la fărădelegi și atît de ușor de ațîțat la pradă, că refuză ascultarea. Nu e de mirare că acest popor e incult. Școli nu sînt, decît puține, pe care le susțin negustorii pentru copiii lor. Așa e ignorant clerul, și mai ignorant poporul. Propune prin urmare instituirea de școli naționale și vreun seminar pentru formarea clerului greco-neunit.

Concentrarea caselor risipite în sate regulate. Că acestea conspiră atât de ușor și că mai puțin pot fi supravegheate, pricina e că satele acestea sînt așa fel alcătuite, mai ales în munți, că o casă se găsește departe de alta, astfel nici cu o viață socială nu se pot obișnui, nici să se observe ușor unii pe alții nu pot și așa își pot ascunde întrunirile și conspirațiile. Socotește necesar ca, unde împrejurările și starea locului admit, casele să fie puse într-o ordine și satele să fie regulate.

Actele privind cercetarea plîngerilor domeniului Zlatna să fie supuse împăratului. Cum spre sfîrșitul operațiilor el a căzut la mare slăbiciune, care nu numai l-a împiedicat să meargă la Zlatna, dar i-a luat speranța vieții însăși, împăratul l-a scutit de aceasta, încredințînd cu treburile și cu judecarea mai departe a captivilor pe consilierul gubernial Mihail Brukenthal. Tot lui i s-a încredințat și administrația și reîncadrarea comitatului Hunedoarei.

La sfîrșit amintește pe cei care l-au ajutat cu credință în misiunea sa. Neobositul său colaborator a fost generalul Papilla. În corespondența latină a lucrat cu sîrguință consilierul și secretarul aulic Adam Trajcsik, care aci a și fost răpit de moarte. Căpitanul Knaabe, înainte adjutant al generalului Papilla a lucrat cu asiduitate la cercetarea captivilor și la corespondența germană. Răpit și el de moarte, ca actuar i-a luat locul contele Ștefan Illésházy. Frederic ab Eckhard, magistrul cu socolile la Oficiul cameral din Mănăștiur, districtul Timișului, pe care l-a primit prin rezoluția împăratului ca interpret, a făcut operă sîrguincioasă și utilă în cercetări și în altele care i s-au încredințat. Conții Francisc Barkoczy și Ștefan Illésházy, care l-au însoțit în misiunea sa și în Banat și în Transilvania spre a se exercisa, l-au ajutat cu zel și ei.

În liniștirea răscoalei, împăcarea și rechemarea plebei la datorie, cu mare credință și ardoare și-au dat osteneala și au fost de mult folos episcopii neuniți Ghedeon Nichitici al Transilvaniei și Petru Petrovici al Aradului. Dintre militari a colaborat cu multă osteneală și cu deosebită iscusință la prinderea corifeilor și la readucerea poporului la supunere colonelul Kray ⁵.

Împăratul, în biletul său adresat contelui Jankovich se arată mulțumit de activitatea sa, de străduința sa neobosită, de înțelepciunea cu care a purtat de la început pînă la sfîrșit această sarcină atât de grea. Drept recompensă pentru serviciile sale în diferite împrejurări îl numi comandor al ordinului St. Ștefan. Ceea ce comunică și cancelarului Eszterházy ⁶.

Membrii Consiliului de stat, Martini și Hatzfeld, examinînd memoriul, reținură din el cu deosebire propunerile contelui privind reglementarea urbarială, necesitatea învățămîntului normal, recunoașterea meritelor celor lăudați de el și necesitatea recompensării chirurgului și a intendentului închisorilor ⁷.

⁵ Textul raportului la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 305—322.

⁶ *Ibidem*, p. 326—327. Și Caietele, XVII, f. 70—71.

⁷ *Ibidem*, p. 325—326.

În biletul său către Cancelaria aulică împăratul, pentru preîntîmpinarea unei asemenea izbucniri pe viitor adoptă propunerile lui Jankovich, aproape în aceiași termeni : introducerea urbariului general, în ordinea de urgență indicînd domeniul Zlatnei, interzicerea de a înscrie la oaste țărani sau sate fără ordinul împăratului. Numai cînd împăratul găsește că e nevoie să includă unele comune în armată, să se facă înscrieri, dar și atunci de oficialitatea civilă și militară împreună. Delimitarea precisă a jurisdicțiilor în satele mixte militare și civile. Și cum printre principalele cauze ale răscoalei se numără și întunecimea extraordinară ce domnește în religia și moravurile poporului român, este de primă necesitate introducerea și la români a școlilor normale (elementare) naționale și cu deosebire înființarea unui seminar pentru instruirea extrem de ignorantului cler neunit. Iar pentru acest seminar hotărăște orașul Timișoara. Așa speră să nu se mai ivească pe viitor astfel de triste incidente. Episcopului Ghedeon Nichitici pentru serviciile sale vrea să-i ofere o recompensă de 1 000 de florini, iar episcopului Petrovici 800. Pentru remunerarea chirurgului și supraveghetorului arestaților Cancelaria să facă propuneri. Iar pe colaboratorii lui Jankovich să-i asigure de mulțumirea și atenția sa ⁸.

Adresîndu-se Consiliului aulic de război, împăratul îi indică remediile de competența armatei : interdicția conscrierilor militare fără ordinul său și separarea jurisdicției militare de cea civilă în localitățile mixte, acordarea de ajutor militar la cererea Guvernului și instruirea dinaintea a comandanților de regimente din cercuri și comitate pentru a înăbuși imediat orice tulburare. Exprimă mulțumirea și atenția sa pentru meritele lor deosebite generalului Papilla și colonelului Kray ⁹.

În rescriptul său din 14 iulie adresat Guvernului Transilvaniei, indicînd marile neajunsuri de care suferă societatea Transilvaniei, neajunsuri în care trebuie căutate cauzele ultime ale răzvrătirii iobăgimii române și a căror înlăturare e neapărat necesară pentru asigurarea durabilă a liniștii în viitor, împăratul numește pe cele indicate de contele Jankovich. Primul și fundamentalul neajuns e lipsa unui regulament urbarial general. Acesta e izvorul principal al abuzurilor. Trebuie întocmit deci urbariul general, care va apăra apoi pe iobag împotriva pretențiilor peste măsură ale domnului pămîntesc, iar pe acesta împotriva sustragerilor iobagului. Și pentru că răscoala a izbucnit pe domeniul Zlatnei, reglementarea să se facă înainte de toate acolo. Să se cerceteze fără întîrziere plîngerile domeniului. Acolo unde sînt urbarii, să se publice numaidecît, ca nimeni să nu mai aibă îndoială de îndatoririle sale. Comitatele să examineze conștiincios plîngerile urbariale. Contractele urbariale care se vor încheia între domnii pămîntești și iobagi să se înainteze spre mai înaltă aprobare, altfel să nu fie valabile ¹⁰.

⁸ *Ibidem*, p. 327—329. Și Caietele, XIX, f. 71—73.

⁹ *Ibidem*, p. 329—330. Caietele, XX, f. 73—74.

¹⁰ Jenő Berlász, *Az 1784-i erdelyi parasztfelkelés és II József jobbágypolitikája*, în lucrarea colectivă *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711—1790*, Budapesta, 1952, p. 454—455.

În gândurile împăratului revine mereu reglementarea urbarială. Și în legătură cu călătoria a cinci români din Albac la Viena împăratul întreabă iarăși pe cancelar dacă urbariul ordonat de el în repetate rânduri s-a introdus în domeniul Zlatnei sau nu? Cancelarul răspunde la 8 august 1785 că nu s-a pierdut vremea, totuși ar trebui ordonat din nou Guvernului să urgenteze introducerea ¹¹.

Cu aceeași dată împăratul repeta: cancelarul să-și îndrepte atenția în special asupra urbariului. Comisarul Brukenthal să aibă în vedere pe lângă această importantă problemă politică, și problemele camerale, înlăturarea abuzurilor funcționarilor camerali, eliberarea lor din funcție dacă s-au făcut vinovați, să aibă în vedere în special arendarea crîșmăritului, Cancelaria raportîndu-i de toate ¹².

DESFIINȚAREA ȘERBIEI

Raportul contelui Jankovich îl întărea pe împărat definitiv în convingerea că trebuie neapărat desființată șerbia.

Cancelaria mai încearcă o dată să aducă argumente împotriva liberei strămutări și a oportunității unui act de desființare a dependenței personale. Libera strămutare este de prisos de cînd iobagul stă sub ocrotire regală — argumentă ea. El se poate căsători liber și poate exercita o meserie. Procesele de „revindicanda libertate“ n-ar trebui să fie sistate, acelea sînt doar spre folosul iobagilor.

Împăratul însă rămase la hotărîrea sa: chiar la începutul patentei trebuie declarat că numele de iobag să fie înlăturat cu totul (*ganz aufgehoben sei*) și în consecință orice țaran, de orice naționalitate, din Ungaria și Transilvania trebuie considerat ca om de liberă strămutare, și că „aceasta o pretinde binele public și libertatea personală care i se cuvine oricărui om de la natură și de la stat“. Și pentru că libertatea i se cuvine oricui, procesele care-i revendică restituirea să fie sistate, afirmîndu-se și aceasta tot de la început.

Cancelaria mai încearcă încă o dificultate, aceasta de natură financiară, care socotea că mai poate influența pe împărat: cînd Camera a vîndut domenii particulare, pe iobagii ereditari i-a evaluat mai scump, și acum că ei sînt declarați egali, cumpărătorii ar putea folosi pe drept prilejul să solicite regelui despăgubiri. Împăratul tranșă cu abilitate și această dificultate. Celor care solicită despăgubiri să li se restituie sumele de cumpărare și domeniile să se vîndă altora. Se putea ușor prevedea că nimeni nu va mai veni cu asemenea pretenții știind că trebuie să restituie moșia atît de ieftin cumpărată ¹³.

Patenta de desființare, emisă în numele și sub semnătura împăratului, poartă data de 22 august 1785.

¹¹ Caietele, XVI, f. 96—97.

¹² *Ibidem*, p. 98.

¹³ Fr. Eckhart, *A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761—1790-ig*, în „Századok“, 90 (1956), p. 113—114.

Rescriptul care-i comunică textul începe cu motivarea emiterii ei. E știut că condiția colonilor, din care mulți erau de obligație perpetuă și legați de glie, împiedică mult sîrguința (*industria*, poate chiar în înțeles de industrie) și îmbunătățirea culturii pămîntului, fără de care nu se poate promova fericirea publică. Însăși rațiunea și drepturile umanității cer să fie înlăturate piedicile acestei fericiri. Patenta să se traducă și să se tipărească în toate limbile uzitate în provincie și să se publice în toate locurile. Cu prilejul publicării, pentru a evita orice rea înțelegere sau pornire, poporului să i se explice lămurit că punctele care dispun asupra bunurilor mobile și imobile trebuie înțelese în sensul legilor și regulării urbariale.

În Transilvania patenta s-a răspîndit, tipărită, în patru limbi : latină, germană, maghiară, română. În preambulul ei împăratul, preocupat de fericirea popoarelor imperiului său, fără deosebire de stare, condiție, națiune sau religie, exprimă același gînd că pentru realizarea ei e nevoie de îmbunătățirea agriculturii și stimularea sîrguinței, iar acestea nu se pot obține fără redarea libertății personale care oricărui om i se cuvine de la natură și de la stat și a proprietății lucrurilor care li se cuvine colonilor după lege.

Hotărăște astfel :

1) Condiția iobăgească, în sensul obligației perpetue și legării de glie pentru viitor se desființează și de acum încolo nici numele de „iobag“ în acest sens să nu se mai întrebuițeze. În consecință, toți colonii, de orice națiune sau religie, sînt declarați în persoana lor oameni de „liberă migrațiune“ (adică de liberă strămutare), așa cerînd dreptul naturii și binele public. De unde urmează că orice proces de revindicare a libertății trebuie să înceteze.

2) Colonul să fie liber a se căsători în voie, și fără consimțămîntul domnului său pămîntesc, a se dedica studiilor și științelor, a învăța arte și meserii și a le exercita oriunde.

3) Nici un colon și nici fiul, fiica sau alt membru al familiei sale să nu poată fi silit să slujească, împotriva voinței sale, la curtea domnului pămîntesc, ci să rămînă la voia oricăruia dacă vrea să ia asupra sa asemenea slujbe, și să facă, cum îi va plăcea și cum se va putea de bunăvoie tocmi cu domnul pămîntesc învoiala.

4) Oricare colon poate lucrurile sale mobile și pe cele cîștigate, adică estimarea cuvenită a pămînturilor, finațelor, morilor sau viilor după plac să le vîndă, dăruiască, schimbe, zălogească, să le testeze copiilor săi sau altui sîngean sau să le lase cui va voi mai bine ; în sfîrșit, să dispună liber de ele după voia sa, menținîndu-se însă dreptul legal de perpetuitate (de stăpînire veșnică asupra lor) a domnilor pămîntești, subînțelegîndu-se aci că sarcinile vînzătorului sau testatorului legate de aceste bunuri, dacă ele nu sînt răscumpărate de domeniu, să treacă asupra cumpărătorului sau legatarului urmaș în posesiunea lor.

5) Spre a asigura pe coloni în ceea ce posedă, nici ei, nici urmașii lor să nu poată fi scoși sau tulburați din sesia colonială sau din orice alte pămînturi ale lor, fără o legală și suficientă cauză și fără cunoștința prealabilă a comitatului respectiv, ci să rămînă totdeauna în pace.

și netulburați în posesia lor și nici să nu fie strămutați fără voia lor dintr-un loc sau dintr-un comitat în altul.

6) Cît pentru cele necuprinse în aceste puncte, colonii să se țină de orînduielele în vigoare, pînă cînd prin introducerea treptată a urbanismului va urma o altă reglementare; și dacă li s-ar întîmpla vreo su-părare, comitatul să fie dator a le rîndui asistență fiscală și a pedepsi nedreptățile suferite.

Rînduind pentru coloni acestea și publicîndu-le, împăratul își exprimă speranța că și ei vor răspunde părintescului său cuget, și prin sîrguința lor, prin purtarea zelosă a economiei lor rurale se vor strădui spre binele public, spre fericirea lor și a urmașilor lor ¹⁴.

Ordinul Guvernului prin care e rîspîndită patenta spre publicare poartă data de 10 septembrie. Guvernul o trimite în număr desigur mare de exemplare imprimare, atît în originalul ei latin, cît și în versiunile ei, maghiară, germană și română. Ea să fie publicată fără întîrziere, prin oameni cumpătați, potriviți pentru asemenea lucru și cunoscători ai legilor patriei, care să meargă la toate moșiile domnești din comitat, să o publice drept, punct de punct, domnilor pămîntești, dregătorilor lor, precum și supușilor și colonilor lor, declarîndu-le lămurit că dispoziția preainaltă privind libertatea personală a colonilor și deci putința lor de liberă strămutare (*de personali Colonorum libertate, liberaque de hinc migrandi facultate sonantes*) nu scutește de supunerea și obligațiile datorate în sensul legilor domnului moșiei pe care locuiesc. Cît privește dispunerea de lucrurile mobile și imobile, să declare de asemenea și să bage în minte plebei că acestea trebuie înțelese în sensul legilor și reglementării urbariale, menținîndu-se dreptul de veci legal al domnilor pămîntești (*salvo Dominorum Terrestrium legali jure perpetuitatis*). În consecință vînzările, dăruirile, schimburile și zălogirile pomenite în patentă trebuie să se facă nu pe ascuns, ci totdeauna cu preștiința domnului pămîntesc, căruia îi aparține proprietatea moșiei și căruia și în virtutea patentei i se cuvine dreptul de răscumpărare. Să sfătuiască apoi pe coloni, potrivit punctului 6, ca pînă la reglementarea urbanismului care va urma, să dea ascultarea datorată domnilor lor pămîntești, și dregătorilor lor, să-și poarte fără nici o împotrivire slujbele și cele datorate în virtutea ordinelor în vigoare, să aștepte în liniște urbanismul care le va reglementa prestațiile. Dacă ar avea cumva vreun ne-caz și nu li s-ar face dreptate de domnii lor pămîntești, să recurgă la dregătorii comitatului spre a le da asistență fiscală și a pedepsi injuria. Și, în sfîrșit, să le comunice încrederea împăratului că la intenția sa părintească vor răspunde cu sîrguință și iscusință în economia lor. După publicare, în fiecare sat să rămînă un exemplar în latină și altul

¹⁴ Mai multe exemplare în toate patru limbile în Bibl. Filialei Academiei din Cluj, Arh. Istorică. O traducere românească după originalul latin la N. Densușianu, p. 495—497. Din versiunea românească, cu chirilică, se cunosc două forme, a doua în fotocopie la I. Lupaș, op. cit., p. 330. Aceasta din urmă probabil traducere a Locotenentei din Buda pentru comitatele din Ungaria.

în limba locului la mâna colonilor spre a se păstra la jude și tot așa unul în latină și altul în limba locului la stăpîn¹⁵.

Ordinul de publicare e în spiritul patentei și rescriptului imperial, accentuând însă mai ales ceea ce interesa pe domnia pămîntești : dreptul lor de proprietate și de a cere supușilor ascultare și îndeplinirea obligațiilor lor iobăgești, de care libertatea de strămutare nu-i scutește. Trebuia încercată și pe această cale o atenuare a dispozițiilor patentei, mai ales a libertății de strămutare, dacă ea acum nu mai putea fi evitată.

Patenta însăși, cum vedem, repetă dispozițiile ordonanței din 1783. Cu deosebire doar că principiile enunțate acolo aici sînt formulate mai larg, mai precis. Se reafirmă dreptul iobagului de a se căsători liber, de a învăța meserii, de a dispune de avutul său, de a nu fi alungat din sesia sa, de a nu fi obligat la prestații peste cele prescrise de ordinele în vigoare, de a fi apărat de procuratorul fiscal în pricinile sale urbariale.

Dar acum cu o deosebire esențială : în fruntea patentei apare desființarea, fără echivoc, a șerbiei, care în ordonanța din 1783 lipsea. Desființarea acum a șerbiei și în Transilvania și Ungaria e deci consecința răscoalei lui Horea. „Astfel de fructul singeroasei lupte de clasă a iobăgimii române a beneficiat întreaga iobăgime din Ungaria și Transilvania“¹⁶.

EFECTUL PATENTEI DE DESFIINȚARE

În comitate. În urma publicării patentei un val de „migrație“ iobăgească se stîrni. Ce-i drept, nu erau ușor de găsit acum locuri mai bune și plecarea implica pentru iobag pierderi. Dar iobagul strămutat putea să se apere măcar în acest fel de răzbunarea stăpînului său după înfringerea răscoalei. Sau folosește prilejul pentru o plecare de mult timp gîndită. Iobagul înțelege să se folosească de noul mijloc de luptă, pe care i-l oferea libertatea strămutării. Valul de migrație se stîrni și mai mult în afara teatrului răscoalei, unde era mai pușină armată. Mai mult, un vînt de libertate se stîrni printre iobăgime în urma publicării. Țăranii erau înclinați să înțeleagă că s-a desființat iobăgia însăși.

Mărturii ale revirimentului trezit de patentă se pot cita nenumărate. Reținem aici mai multe.

A ieșit tipărită patenta de desființare a iobăgiei în sensul ștergerii numelui de iobag — scrie la 25 septembrie din Gornești Ladislau Málnási contelui Iosif Teleki. Rînduielile împăratului sînt bune și corespunzătoare naturii, numai de le-ar înțelege și urma țărănimea așa, mă-

¹⁵ Exemplarul din Bibl. Filialei Academiei din Cluj, Arh. Istorică, col. *Ordonanțe imprimate*, 10 sept. 1785.

¹⁶ Eckhart, *op. cit.*, p. 115. Asupra problemei desființării șerbiei în Transilvania, v. D. Prodan, *Die Aufhebung der Leibeigenschaft in Siebenbürgen*, în „Südost-Forschungen“ din München, Band XXIX, 1970, p. 3—42, și același, *Desființarea șerbiei în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie“, VII (1974), p. 9—68.

car pînă la introducerea urbariului ; nu cumva să abuzeze de ele, să nască ele mișcări neplăcute în mintea ei necoaptă.

În Sibiu se vorbește că îndată ce s-a publicat patenta feciorii din casă ai domnilor, servitorii, bucătarii, cu un cuvînt slugile de orice fel s-au pus pe mari ospețe, pe baluri etc. Așa aude că domnii sînt peste măsură de amăriți¹⁷. Acolo îndeobște se știa că după publicarea patentei domnii pămîntești au rămas fără servitorime. Printre alții, baronul Simion Kemény a pierdut 22, contele Sigismund Thorotzkai 15¹⁸.

La 16 octombrie vicecomitele Alexe Szentpáli scrie din Aiud. Poporul de rînd, mai ales partea mai aproape de Sibiu se îndărătnicește în facerea slujbei. Primii au fost cei din Cergăul Mic, care nu s-au ferit să o declare cu curaj. Cînd a vrut să prindă pe corifei cu asistența militară și să-i pedepsească exemplar în tîrgul de acum, s-au dus la domnii pămîntești oferindu-se să slujească. Operația urbarială în comitat e foarte avansată, în celelalte cercuri peste tot au terminat-o. Numai în cercurile Păuca, Teiuș și Ocna Mureș mai lipsesc cîte 2—3 sate, dar și în acestea într-o săptămînă se termină¹⁹.

La 22 octombrie același Málnási îi scrie contelui Teleki, din Țelna. Acolo iobagii nu vreau să facă slujbă, nu mult iau în seamă coercițiile dregătorilor comitatului, spun că ei au fost declarați oameni liberi, iar slujba cu sila nu se potrivește cu libertatea. Binecuvîntează fără încetare pe Horea, cîntă peste tot litanii despre el și în cinstea lui, susținînd ca sigur că el a exoperat libertatea lor de acum. În scrisoarea dinainte (19 octombrie) a relatat doar despre îndărătnicia iobagilor sași (ai conților Bethlen) din Beșa și din Criș (Țirnavă Mare) și a celor din Recea (Făgăraș). Dar a auzit pe urmă că și în comitatul Odorhei, ba și într-o parte a comitatului Țirnavă se poartă cu îndărătnicie asemănătoare... Nu spun că nu slujesc, dar răspund cu felurite scuze, unul că și-a pierdut boii și trebuie să-i caute, altul că vrea să ducă la moară, altul că n-a semănat încă, altul că trebuie să meargă în pădure, altul că n-are bucate îmblătite. În Șoroștin s-a publicat patenta după buna sa rîndială, dar țărănimea nu-i dă crezare²⁰.

Într-o altă scrisoare, dată din Ighiu 30 octombrie, îi relatează contelui, între altele, că șpanii sași amăgesc țărănimea și o țin cu încurajări fără temeii, din ceea ce a urmat că românii spun : „Iată, sașii spun drept, dar unгурii, pentru folosul lor, explică altfel poruncile împărătești“. Și în Gănești iobăgimea a început să se îndărătnicească și așa va fi, fără îndoială, și în alte părți pînă cînd nu se va introduce urbariul²¹.

Mihail Gyitrai, inspectorul moșiilor Teleki scrie la 1 decembrie din Ighiu. S-a publicat și aici, și în Țelna și în Șard patenta de eliberare a iobăgimii, s-a trecut și peste conscripția urbarială. Acum românii

¹⁷ Arh. Istorică. Corespondența Teleki.

¹⁸ Secretarul gubernial Ștefan Koszta către guvernator, Sibiu, 2 nov. 1785. „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 864.

¹⁹ Arh. St. Cluj. Arh. Kemény (Copii B. Török).

²⁰ „Archiv des Vereines“, loc. cit.

²¹ *Ibidem*.

preamăresc pe Horea și spun că el a făcut eliberarea și că libertatea e așa ca să nu mai facă slujba, dar o strică domnii din Sibiu. Ba se șoptesc ca la cules din nou să se ridice²².

Prepozitul Filoteu Laszlo scrie Congregației De Propaganda Fide la 1 decembrie 1785, din Blaj, că după ce furia răsculaților a fost reprimată de preaputernicul braț imperial, împăratul a înlăturat iobagionatul, principala cauză a răscoalei²³.

În Alba, comitele suprem baronul Simion Kemény, acum, după publicarea patentei, se teme și mai mult să se întoarcă la reședința sa din Galda²⁴.

Baronul Daniel Josika se plînge comitatului că iobagii săi de pe valea Geoagiului, din Poiana, Almașul Mic, Porcurea și Balșa după răscoală ei de la sine au cerut ca pînă la 1 martie să-i treacă la taxă (în loc de slujbă). Așa nu i-a mînat în slujbă toată iarna, pînă la jumătatea lui aprilie. Totuși refuză să plătească taxa, și interpretînd strîmb patenta regală de emancipare, nu vreau să facă deloc nici slujbă. Unul din Poiana, Stan Suciuc, fără nici o anunțare prealabilă, și-a vîndut casa, el făcîndu-și bordei pe o curătură de pe moșia sa, și de acolo să slujească nu vrea, deși după dreptate ar trebui. Trei gazde ale sale din Stănița, din Zarand, care obișnuiau să facă slujbă de două săptămîni pe moșia sa din Chimindia și să dea ceva taxă, cea mai mare parte a slujbei n-au făcut-o, nici taxa nu vreau să o dea²⁵.

De la publicarea patentei încoace — scriu în 12 octombrie nobilii din Chimindia — iobagii lor din Vărmaga nu vreau să mai facă cu desăvîrșire nici o slujbă, ei au rămas cu toate muncile cîmpului în chip scandalos în urmă. Comisarul regal (acum Mihail Brukenthal) să găsească vreun mijloc să-i supună²⁶. În rezoluția sa comitatul, în 12 octombrie le răspunde că s-au dat instrucții în această privință vicejuzilor nobililor, să se adreseze lor și ei, în caz de refuz a serviciilor pe corifei, pe juzii sătești și pe preoții slujitori să-i îndrume la administrator (comitele comitatului)²⁷.

Ludovic Bartsay se plînge de recalcitranța iobagilor săi din Stoienasa, Măgura, Săcărîmb, Toplița. Mulți de zece săptămîni n-au mai făcut nici o zi de slujbă. Și cei care au făcut, după publicarea patentei nu mai vreau să facă potrivit ordinelor regale, zicînd că ei nu sînt iobagi ci jeleri, nu vin la lucru în ziua cînd sînt chemați, ci cînd vreau, și atunci tîrziu și după cîteva ore fug acasă. Rezoluția comitatului e aceeași²⁸.

Vicejudele nobililor Gheorghe Kakutsi la 16 octombrie se plînge de recalcitranța iobagilor din Bozeș, mai ales după publicarea patentei,

²² *Ibidem*.

²³ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 361.

²⁴ Serisoare către guvernator din 15 oct. 1785, „Archiv des Vereines“, XXXI (1903), p. 864.

²⁵ Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

²⁶ *Ibidem*, com. Hunedoara, dos. 40/1785.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

din ceea ce vede intenția lor de a repeta cele din anul trecut. Dă mai multe nume care nu numai ei sînt îndărătnici, dar învață și pe alții să fie. Cînd și-a trimis gornicii să prindă pe unul, cîțiva i-au atacat, la unul i-au spart capul. Se amenință și între ei. Unul i-a zis celuilalt : cînd ieși din casă mai întii cuminecă-te la popa. Se teme să nu infecteze amîndouă cercurile. Au enorm de mult rachiou, umblă mereu beți, și aceasta e cauză a răutății ²⁹.

Maria Pálffi, văduva lui Moise Sándor, prădată de toate în timpul răscaloiei, se plînge acum de recalitranta iobagilor săi din Rapoltul Mare și Rapoltul Mic, Crișeni, Nădăștia, Chitid, Boșorod, Bozeș, Bucium, Gurasada, Cîmpuri, care de la publicarea patentei încoace îndrăznesc să refuze slujbele obișnuite și taxa convenită ³⁰.

În Protocolul comitatului, în octombrie, noiembrie apar multe alte asemenea plîngeri :

Iobagii din Geoagiu ai baronului Ioan Bornemisza din rea înțelegere a patentei refuză serviciile dominale, au declarat că ei nu vreau să mai facă slujbe domnești ³¹.

Locuitorii din Certej, inclusiv popa, nu vreau să vină să audă patenta privind prestarea serviciilor dominale — referă Francisc Kováts, vicejudele nobililor ³².

Iobagii săi din Sîngeorz-Valea după publicarea patentei de liberă migrație refuză serviciile dominale — se plînge Cristina Buda, văduva lui Andrei Buda ³³. De același refuz relatează și inspectorul moșiilor contesei Ludovic Teleky ³⁴. Tot așa refuză și iobagii din Ludești, Orăștioara și Băcîia ai maiorului Simony ³⁵.

La 2 noiembrie Iacob Josan din Totia se plînge de asprimea cu care îl tratează domnul său. Potrivit patentei, cere să fie lăsat să plece altunde ³⁶.

Nu vreau să facă servicii nici iobagii urmașilor lui Ioan Zejk, sub cuvînt că prin patenta asupra libertății colonilor sînt scutiți și de sarcina prestațiilor ³⁷. Refuză slujbele și ai lui Ludovic Mara, deși le-a scăzut la numai două zile la săptămîină. A vrut să-i prindă prin gornici dar au fugit și pînă azi nu le fac. A trebuit să plătească cu bani gata semănatul ³⁸.

Baronesa Maria Josika se plînge de iobagii săi din Bulbuc, Boșorod și Pișchinți ; refuză cu totul serviciile, pe judele domnesc l-au amenințat cu moartea. Taxa obișnuită nu vreau să o plătească nici pentru anul trecut (ședința din 21 noiembrie). Curatorul moșiilor din Vinț ale baro-

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ Rapoltul Mare, 3 dec. 1785. *Ibidem.*

³¹ *Ibidem. Protocollum politico-oeconomicum Inclyti Comitatus Hunyad 1785,* f. 142.

³² *Ibidem,* f. 156.

³³ *Ibidem,* f. 160.

³⁴ *Ibidem,* f. 163.

³⁵ *Ibidem,* f. 170.

³⁶ *Ibidem,* f. 175.

³⁷ *Ibidem,* f. 185.

³⁸ *Ibidem,* f. 199.

nului Iosif Györffi relatează că iobagii acestuia din Boşorod, Văleni și Mermezău de opt săptămîni nu mai vreau deloc să-și facă serviciile. A încercat toate remediile, și prin juzii nobililor, dar deloc nu i-a putut îndupleca³⁹. Le refuză cu îndărătnicie și iobagii săi din Vălișoara, Fornădia și Căinel — se plînge Clara Harsányi, soția lui Iosif Kendeffi. A încercat și prin vicecomite, dar fără rezultat. A solicitat și ajutor militar, dar pentru aceasta e nevoie de ordin special⁴⁰. Colonii din Tuștea ai lui Iosif Csulai, Nistor Vornicu și Iosif Gorghion, cum a vrut să-i mîne în serviciile pe care le-au refuzat, l-au alungat cu pietre, l-au amenințat cu bătaia⁴¹. Refuză serviciile și iobagii lui Samuel Turi.

Comitatul la toate acestea solicită remedii de la Guvern⁴².

Alexandru Ribiczei la 13 noiembrie relatează comitatului despre recalitranta corăbierilor din cercul Gurasada, anume din Tătărești. Cînd s-a dus la ei pentru că intraseră în oprit, au vrut să-i dea în cap. Nici cu strigătul de *tolvai* n-a putut scăpa, noroc că au sosit trei gornici, aceia l-au salvat. În 12 noiembrie veneau din Viena bagajele guvernatorului. Cînd căraușii au lăsat caii să pască în cucuruziștile care erau slobode, corăbierii din Tătărești le-au mînat doi cai. Trimițînd el pe cei 11 gornici care erau cu el la ei, aceia s-au sculat asupra lor vreo 40 cu securi și i-au trimis vorbă și lui ca dacă-i trebuie moarte să meargă la ei, îl vād bucuroși. Cum n-avea mai mulți gornici, n-a cutezat să meargă, a trimis după ajutor la căpitanul din Ilia, ceea ce auzind ei în sfîrșit au eliberat caii. Pe corăbierii din Tătărești îi vede foarte sîngeroși, bătăuși, atacă pe drumeți, și pe el și pe gornicii lui îi amenință mereu. S-a întîmplat în vinerea trecută că magistrul corăbier din Vinț, Ștefan Bugăr, trăgea în sus venind de la Seghedin corăbiile cu bucate. În Zam a luat cu de-a sila șapte oameni, pe care i-a și bătut, deși corăbierii erau toți acasă, n-a mînat pe nici unul, a făcut mare larmă și silă oamenilor⁴³.

În urma raportului comitatului Hunedoara despre recalitranta plebei, Guvernul cu data de 23 noiembrie solicită pe împăratul însuși. În comitat plebea nu numai refuză pur și simplu, împotriva tuturor publicațiilor și îndemnurilor să-și facă serviciile, ba îndrăznește să se răs-tească cu puterea și cu tumult, atacînd pe dregători, cum s-a întîmplat în satele Bozeș și Poiana. E nevoie de asistență militară, dar și de mai multă autoritate a comitatului. Împăratul să încuviințeze ținerea a 30 de haiduci, cu care dregătorii să poată prinde și fără concurs militar pe răufăcători, să le aplice pedeapsa cuvenită, prin exemplul căreia să silească plebea la supunere și la gînduri mai sănătoase. Să se redea dregătorilor autoritatea, ca astfel să poată impune mai ușor îndeplinirea serviciilor prevăzute de înaltele ordinațiuni⁴⁴.

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*, f. 202.

⁴¹ *Ibidem.*, f. 208.

⁴² *Ibidem.*, f. 209.

⁴³ Guv. Trans., 1785, nr. 9147.

⁴⁴ *Ibidem.*

Cu aceeași dată solicită și ajutorul Prefecturii Armelor pentru prinderea corifeilor și restabilirea liniștii ⁴⁵.

În Țara Hațegului, vicecomitele substituit Valentin Szilvási scrie din Ostrov la 31 octombrie, că după publicarea patentei româniilor sînt și mai ticăloși. Citează felurite întâmplări, bătăi, prăzi, furturi. În cercul Densușului un nobil rugîndu-l frumos pe iobagul său care de multă vreme nu-și mai făcea slujba domnească să meargă în slujbă, acela și-a luat stăpînul de piept și dacă nu-l scăpau alții din mîinile lui l-ar fi bătut rău, poate îl și omora după cum se putea înțelege din vorbele și amenințările lui. Domnii pămîntești nu încetează să se plîngă de nesupunerea iobagilor lor. Ba pe ascuns își șoptesc că cu unghurii vor face și mai și ca în toamna trecută. Pe gornicii din Clopotiva, cînd au vrut să le mîne vitele din porumbiști i-au atacat și i-au bătut rău. Pe unul tot din asemenea pricini l-au bătut de moarte, e îndoielnic că va scăpa cu viață. Și răufăcătorii sînt mai ales de aceia care în răscoala trecută au fost corifei ⁴⁶.

În 10 noiembrie vine cu un nou raport. În cercul său oamenii se întîlnesc des, cîte cinci, șase și mai mulți pe uliți, se sfătuesc mult, ce anume nu se poate ști. Gornicii, care pot fi socotiți mai credincioși, și ei răspund că nu știu, de ei se feresc. Trebuie să trăiască mereu cu teamă, e mai bine să moară odată. Dacă s-ar trimite măcar două sau trei companii de miliție pedestră în acest cerc, spre a pune frînă acestei națiuni românești înclinată spre orice nelegiuire. E aci un escadron de husari. E și nobilime destulă, dar împrăștiată, dacă românii ar vrea ceva mișcare e cu neputință de strîns la un loc. Dar chiar dacă s-ar strînge, numai cu husarii ce ar putea face împotriva a șapte, opt sau poate chiar zece mii de oameni care s-ar putea răscula aici. Chiar dacă aceștia n-ar rezista și și-ar pleca singuri capul, husarii cîți sînt n-ar prididi nici măcar să le ia capul, nobilimea și mai puțin. Teamă e însă că în ascuns își făuresc prin țigani arme, își îndreaptă coasele ⁴⁷.

Conscriptia urbarială nu merge nici ea fără dificultăți, țărani sînt neîncredători. În Tîmpa, lîngă Simeria, judele cu cei patru bătrîni aleși să declare datele cerute, nu voiră să depună jurămîntul sub cuvînt că ei nu sînt siguri dacă declară exact pămîntul, vor declara fără jurămînt. Nici satul nu-i lasă să jure. Zadarnic se depuseră toate insistențele, n-a fost chip să-i convingă, încît conscriptorii au trebuit să se întoarcă la Simeria ⁴⁸.

„Acum să nu mai fim nebuni ca acum un an să mergem beți asupra unghurilor, ci treji și să-i ștergem pe unghuri ca nici un picior să nu rămînă“ — le vorbea Drăgan Lasc din Peștiul de Sus celor de straje ⁴⁹.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ Arh. St. Sibiu, Doc. Muz. Brukenthal, u.p. 376.

⁴⁹ L-a auzit neobservată soția lui Mihail Vászárhelvi. Raportul vicecomitelui Valentin Szilvási, dat din Peștiș, 8 nov. 1785. Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 20/1785.

Alte relatări din Hunedoara :

Alexandru Vitán, vicejudele nobililor în cercul Jeledinți scrie din Orăștioara de Sus la 23 octombrie comisarului gubernial (Mihail Brukenthal) că privitor la slujbă a admoniat pe țărani după poruncă, dar unii nu prea o iau în seamă, se țin numai de cutezanțele lor. Dregătorul din Folt al contelui Grigore Bethlen s-a plîns în câteva rînduri că cei din Tămășasa nu-și fac slujbele. Sîmbătă a trimis din oficiu șase gornici să prindă pe corifeii lor. S-au și dus numaidecît (în 23) și i-au legat, dar cînd treceau cu ei, la capul din sus al satului, ridicîndu-se satul, cu toții au tăbărit cu securi, cu bîte, cu furci de fier, au alungat pe gornici și i-au eliberat⁵⁰.

Sigismund Jano, administratorul bunurilor din Chimindia și Mintia ale orfanilor lui Ioan Zejk, îi relatează la 2 decembrie lui Mihail Brukenthal, că se străduiește să continue economia orfanilor, dar oamenii lor din Banpotoc, Vărmaga, Bulbuc și Cibul, tot așa și cei din Uroi, Săliștioara, Ormindea sînt atît de neascultători, că nici măcar semănatul nu l-a putut isprăvi, viile sînt netăiate, neîngropate, partea mai bună a finului a pierit pe afară. A recurs la vicecomitele Váradi, care împreună cu locotenentul Kempf în auzul lui au publicat în Vărmaga, Banpotoc și Uroi ordinul împăratesc în această privință, iar celor din Cibul și Bulbuc le-a publicat-o maiorul Jezenoski. Dar totul în zadar, căci atîta face cît ai arunca piperul în perete. Recurgînd din nou la vicecomitele Váradi, el a scris pentru asistență militară locotenentului, dar a răspuns că aceasta numai la ordinul lui personal (al lui Mihail Brukenthal) se poate. Cere acum aceasta ca să nu fie învinuit că nu a făcut muncile necesare⁵¹.

Despre stările din comitatul Tîrnava nu lipsesc relatările, nici oficiale, nici private.

Ioan Csernátoni scrie din Sibiu vicecomitelui Tîrnavei că oamenii din Nadășul Săsesc ai soției sale și pînă aci au fost neascultători, dar de cînd au fost eliberați de iobăgie vor fi și mai temerari în neprestarea serviciului. Dacă dregătorii comitatului nu-i vor veni în ajutor, gratuit vor stăpîni pămînturile proprietarilor⁵².

Tot așa se plînge și András László de oamenii din Măgheruș ai contelui Grigore Bethlen. Nu vreau să slujească nimic, unii n-au venit de două săptămîni, alții nici de șase în slujbă. Au spus că nici nu mai vin.

Samuel Sombori se plînge la 29 septembrie de iobagii din Senereuș ai contelui Paul Bethlen. La cercetare s-a aflat că patru n-au mai făcut slujbă de trei săptămîni. Pe trei i-a prins și dus la închisoare în Tîrgu Mureș, pe al patrulea nu l-a găsit⁵³.

S-a publicat ordonanța imperială din 5 aprilie privind supunerea iobagilor, dar puțin se observă efectul — relatează din Mica vicecomitele Samuel Domokos la 30 septembrie. Ba zi de zi sînt tot mai recalci-

⁵⁰ Bibl. Academiei, Doc. pach. MDLIX, nr. 58.

⁵¹ Kemény, *Hóra Pórhada* 1785, p. 541—542.

⁵² 26 sept. 1785. Guv. Trans., 1785, nr. 7922.

⁵³ *Ibidem*.

tranți. Mai înainte erau numai sașii, dar de cînd a ieșit vestea liberei strămutări nici românii, nici ungurii, nu ascultă cum s-ar cuveni. Nu ascultă nici de dregători, nu-și fac nici slujba după porunca maiestății sale. Domnii se plîng mereu, îndeamnă mereu, dar fără nici un folos. Nu e poate nici un posesor care să nu se plîngă. Tabla comitatului să găsească vreun remediu, căci el nu mai biruie cu ei, un om nu e decît un om, nu se poate expune nici el să fie omorît, îl pot omorî ușor și acasă, cum a fost cazul trist din toamna trecută ⁵⁴.

Eva Torma, văduva contelui Anton Lazar, se plînge de iobagii săi din Mureșeni (Megheșfalău). De cînd cu publicarea patentei de liberă migrație refuză cu totul robotele. Nu le fac nici la îndemnul vicejuzilor nobililor comitatului ⁵⁵.

Nu lipsesc nici replicile nobiliare.

Patru iobagi din Bobohalma vrînd să plece de pe pămîntul stăpînei lor din pricina abuzurilor dregătorului său și robotei prea mari în raport cu pămîntul, judele nobililor a poruncit să-i lege, dar cum s-au dosit, le-au legat soțiile tinîndu-le trei zile legate, după care le-au eliberat numai pe chezașie. Invocă dreptul lor de liberă strămutare ⁵⁶.

Florea Mitre din Blăjel și-a făcut cele patru zile de robotă pe săptămîină și după patentă ca și înainte. Întîmplîndu-se însă să fie încartiruită în Sîncel miliție a trebuit să ducă un car de nuiete pentru grajdul cailor. Dregătorul conților Haller a obținut să fie pedepsit cu 25 de bite. Ba vreau să-l alunge și din casa și pămîntul său. Cere ocrotirea Guvernului ⁵⁷.

La 13 octombrie 1785 Guvernul comunica Prefecturii Armelor relatarea comitatului Tîrnava despre „renitența” iobagilor în urma publicării patentei din 22 august și a celor privind conscripția urbarială. S-au publicat, dar supușii nu le iau în seamă, nu le dau nici o atenție, refuză simplu serviciile dominale, au început să ia în batjocură autoritatea magistratuală. Guvernul crede că totuși dacă se publică în toate locurile și li se explică sensul lor adevărat, așa cum prescriu ordinele, colonii vor renunța la renitența lor și se vor supune domnilor pămîntești și dregătorilor comitatului. Dar publicarea să nu o facă numai comisarii rînduiți și nici numai sat de sat, ci într-un sat sau altul să cheme cîte cîte și din locuitorii celorlalte sate. Și pentru a evita pericolul, să nu cheme la asemenea întrunire oameni mai simpli sau spirite mai neliniștite, obisnuite să-și aște conlocuitorii, care fie că nu înțeleg ordinele, fie că le întorc spre răutate, tîlmăcind strîmb cele publicate, dau conlocuitorilor lor prilej de grave abateri. Comisarii să meargă în sate personal și convocînd pe toți capii de familie, să facă publicarea și să instruiască plebea cum se cuvine în prezența parohilor locului. Dacă totuși locuitorii unui sat sau ai altuia și după publicarea în acest fel mai persistă în renitența lor, să se trimită dregătorul locului sau alt dregător

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ 20 oct. 1785. *Ibidem*, nr. 8061.

⁵⁶ Arh. St. Tg. Mureș, com. Tîrnava 1785, nr. 2501.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 2515.

cu influență, care să cerceteze lucrul și pe renitenți să-i readucă, dar cu toată moderația, la cele bune. Sau dacă împrejurările vor cere, să nu întîrzie a deferi Guvernului cazul. La nevoie să iasă la fața locului chiar comitele suprem. Guvernul speră ca astfel să se înlătore falsele interpretări ⁵⁸.

Dar rezultatele se arătau dimpotrivă :

La 4 noiembrie Guvernul aduce la cunoștința Prefecturii Armelor o nouă relatare a comitatului, acum a comitelui suprem, contele Alexandru Bethlen. Treaba colonilor în acest comitat — relata comitele — s-a tulburat în așa măsură, că renitența lor atît la prestarea robotelor domnești, cît și la conscripția urbarială nu doar să scadă, ci zi de zi crește, pînă la așa temeritate că cervicoșii coloni îndrăznesc să publice că cel care va face slujbedomnilor pămîntești de viu e tras în țepă. Chestiunea conscripției urbariale e atît de strîns legată de obligația prestării serviciilor dominale, că nu pot fi separate una de alta, și în ciuda tuturor patentelor imperiale, pînă cînd reglementarea nu ajunge la capăt, colonii se simt datori doar la serviciile care au fost în uz și obicei pînă acum. Spre mai bună înțelegere, atît patenta liberei migrațiuni, cît și cea din 5 aprilie privind robotele le comunică Prefecturii Armelor în germană. Să cîntărească și Prefectura Armelor cît de triste și de primejdioase urmări atrage după sine îndărătnicia de acum a țăranilor. Colonii au început să ia în bătaie de joc toată autoritatea magistratuală a dregătorilor comitatului, se opun deschis poruncilor și dispozițiilor comitelui și dregătorilor săi subalterni, care doar nu sînt decît executori ai patentelor și înaltelor porunci. Temeritate care e un început al răzvrătirii. Căci ce poate fi altceva acest dispreț al oficialităților, această împotrivire, acest refuz al oricărei supuneri, această rezistență la ordinele preainalte, dacă nu răzvrătire deschisă ? E lămurit apoi că prin această renitență a lor trebuie să sufere și celelalte servicii esențiale, cum sînt impunerea și strîngerea contribuției, administrarea naturalelor pentru miliție și alte asemenea. E vădit apoi că această renitență a lor e dăunătoare nu numai domnilor pămîntești, e și spre paguba publică, ba și spre cea mai mare scădere a locuitorilor renitenți înșiși, în cele din urmă duce la totală pustiire. În timp ce își neglijează cu totul lucrul lor domestic și ruinează toată economia, atît pe a lor cît și pe a domnilor pămîntești, e de temut să nu ajungă curînd din lipsă de bucate la foamete. O asistență militară eficace ar aduce desigur la calea cea bună și ascultare pe îndărătnici. Dar, după cum informează comitele Bethlen, adresîndu-se pentru braț militar colonelului Leonardo, colonelul a îndrumat la căpitanul de pe lingă Tabla comitatului, iar acesta a răspuns că el nu are alte ordine decît singur să iasă la renitenți, fără soldați. De unde se poate înțelege că armata nu vrea să concureze la frînarea plebei renitente cum ar cere-o gravitatea faptului. Solicită prin urmare Prefectura Armelor ca, potrivit gravității împrejurărilor, armata să secondeze eforturile Guvernului și să dea ordine comandanților militari să dispună brațul militar necesar oricînd li se cere de către dregătorii provinciali. Iar dacă la o asemenea necesitate n-ar rîndui braț

⁵⁸ Acte vieneze, IV, 90

militar, să comunice cât mai în grabă aceasta Guvernului, ca el să poată cere, cu privire la mijloacele de readucere la ascultare a plebei, prin curier extraordinar sfatul împăratului⁵⁹.

Spiritele nu se linișteau. Scriptele cel puțin înregistrează mai departe acte de „renitență“.

La 27 noiembrie Paul Haller îi scria din Tîrgu Mureș dregătorului său Ioan Murányi. A auzit că pe câțiva din Albești i-au bătut (le-au aplicat bîte) în tîrgul din Făgăraș pentru că n-au vrut să-și facă slujba după prevederile reglementării. Să o facă după prescripții. Dar să nu fie lăsați să o facă cu șovăială. Aceasta pentru prostime ar fi numai prilej pentru rele și mai mari, căci *ungentem pungit, pungentem rusticus ungit* (țăranul pe cel care-l unge îl împunge, pe cel care-l împunge îl unge !). Se știe doar că cei din Albești, în ciuda poruncii maiestății sale, nu că și-ar face slujba după regula de pînă acum, dar slujesc numai cum vreau. Iar cei din Retișdorf au declarat că ei mai mult de o zi nu slujesc... Aude că nu-i poate pedepsi nici măcar moderat, căci amenință. Juzii, jitarii nu ascultă, dregătorii înșiși își socotesc primejdioasă slujba. Să se adreseze comitelui suprem, să ceară soldați⁶⁰.

Adresîndu-se comitelui suprem, Murányi se plînge că la prea puțin poate ajunge cu cei din Albești și Retișdorf, realmente slujesc numai cum vreau. Țăranul îndrăznește să spună : las să înjure dregătorul, căci de lovit acum n-are voie. Auzind acum de execuția din Criș, ce-i drept, s-au mișcat ceva mai bine. Nu poate învinui tot satul, dar sînt între ei de cei care deloc nu vreau să slujească. Unul așa l-a anunțat pe dregător că el nu e dator să slujească, i-a dat Tabla comitatului carte să nu slujească. Cere soldați⁶¹.

Comitele suprem trimite în Retișdorf pe judele nobililor Sárpataki, în Albești pe Mohai, cu dispoziția ca pe renitenți să-i aducă la ordine, pe corifei să-i prindă și sub paza oamenilor domnului pămîntesc să-i trimită în carcerile comitatului, cu ascultările lor⁶².

Intr-o listă a iobagilor din Albești care nu și-au făcut slujba în 1785 apar 29 de nume⁶³.

La 27 decembrie Guvernul, adresîndu-se comitatului Odorhei, vorbește de mișcări observate în Albești, Hașfalău, Șard, Boiu Mare și Boiu Mic⁶⁴.

Baronul Ioan Bornemisza se plîngea la 6 octombrie comitatului Turda că iobagii săi din domeniul Gurghiului, și mai ales iobagii sași din Petelea, „mirosind ceva vești noi“ nu vreau să-și mai facă slujbele iobăgești⁶⁵. În Gurghiu țărani i-au atacat provizorul, l-au bătut, l-au prădat.

⁵⁹ *Ibidem*, 102.

⁶⁰ Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus, 1785, nov. 27.

⁶¹ *Ibidem*, 1785, dec. 4.

⁶² *Ibidem*, 1785, dec. 12.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, com. Odorhei, pach. 121.

⁶⁵ *Ibidem*, com. Turda, 1785, nr. 1824.

La 13 octombrie baronul Alexandru Huszár și contele Mihail Teleki se plîngeau comitatului Turda că după publicarea patentelor de liberă migrațiune mulți iobagi, împotriva preamiloștivei intenții a împăratului și sensului adevărat al lor, folosesc prilejul pentru a le întoarce pe înțelesul lor : pe multe locuri nu-și mai fac slujbele iobăgești și se ridică împotriva domnilor. Aducînd drept pildă satul Dedrad, unde sînt domni pămîntești, cer ca iobagii să fie aduși la ascultare⁶⁶. Comitatul la aceasta notează că astfel de plîngeri au mai venit și din alte părți, perceptorii regești se plîng și ei că mutarea liberă, fără restricții, le face tot felul de încurcături, mai ales la strîngerea restanțelor. Tot astfel domnii pămîntești cu greu i-ar mai putea obliga pe iobagi să-și plătească datoriile după ce au trecut sub altă jurisdicție. Cer prin urmare Guvernului să roage pe împăratul, ca dacă nu va putea schimba această hotărîre a sa, cel puțin să se îndure să pună un termen pentru mutare. Iar pînă atunci ceru căpitanului Bok să pacifice satul Dedrad, precum și satele Ideciul de Sus, Ulieș și pe altele care ar face la fel⁶⁷.

S-a publicat patenta peste tot și în comitatul Turzii — scrie din Reghin comitatul la 15 octombrie — dar locuitorii au prins prilejul să-i răstălmăcească sensul, libertatea acordată, socotesc ei, e mult mai largă, acum ar fi cu totul absolviți de obligații față de domnii pămîntești, prin migrația concesă ei pot să scape și de datoriile contractate față de domnii pămîntești, ba pot să ocolească și restanțele contribuției. Așa, în cele mai multe locuri colonii refuză cu totul robotele, nu numai se ridică împotriva domnilor lor pămîntești, înfruntă, batjocoresc, amenință pe provizori, pe arendași. Exemplu renitența și refuzul robotelor în satul Dedrad, urmărirea cu amenințări a arendașului moșiei din Ideciul de Sus a contelui Wolfgang Kemény, neascultarea colonilor de pe moșia din Ulieș a comisarului provincial Wolfgang Kemény, neglijarea serviciilor și altele. Migrația, se plîng perceptorii, aduce multe confuzii, mai ales în plata restanțelor. Domnii pămîntești se plîng că, deși colonii lor se bucură de beneficiile întregului an, nu așteaptă expirarea anului, se mută mult înainte lipsindu-i în mijlocul anului de servicii, ieșind de sub jurisdicția lor nu-și plătesc nici datoriile. Mai înainte pentru plecare era fixat Sf. Gheorghe. Să se fixeze și acum un termen și plecarea să nu se admită decît după plata dării și datoriilor față de domnul pămîntesc⁶⁸.

Baronul Josika la 3 decembrie 1785 anunță comitatele că din Șoimus, comitatul Turda, 12 familii au plecat în urma publicării patentei, răstălmăcind-o⁶⁹.

Mihail Rhédei, scriind din Cluj la 16 noiembrie 1785, se plînge că sentința Tablei privind pe Popa Vasile din Pintic n-a fost executată și el astfel pe moșia sa nu e în siguranță, în urma acestui exemplu oamenii lui sînt tare înrăiți. În Sălciua pe cei trei husari trimiși în execuție pentru naturale și clădirea grajdurilor pe seama armatei, tare i-au bătut,

⁶⁶ *Ibidem*, com. Turda, *Protocollum oeconomico-politicum* 1785.

⁶⁷ *Ibidem*, 13 oct.

⁶⁸ Guv. Trans., 1785, nr. 8258.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 9315.

le-au luat armele, hainele. Umblă pe aici vestea că împăratul a revocat patenta liberei migrații.

Insistă ca Popa Vasile să fie nu numai destituit din preoție și redus la iobăgie, dar să fie și mutat în altă parte, altfel supușii care refuză, instigați de el, serviciile dominale, nu vor reveni la liniște ⁷⁰.

Comitele Sibiului, Andrei Rosenfeld, relatează Guvernului despre publicarea patentei în comitatul său și explicarea ei peste tot. Dar cum plebea e avidă de noutăți, zilnic vine în cete la tipografia din Sibiu să ia în mare număr exemplare imprimate, sub cuvânt că iobagul avînd-o la mîină ca un privilegiu va trebui să fie scutit cu totul de robote. Din ceea ce se pot naște ușor dezordini în popor. Să se stăvilească cu strictețe desfacerea liberă de către tipograful Hochmeister a imprimatului ⁷¹.

Baronul Anton Henter relatează comitelui suprem plîngerea dregătorului său din Mohu, că mai mulți oameni ai săi (numește 8 iobagi, între care 2 unguri) după publicarea patentei s-au dedat cu totul la o cutezătoare nesupunere și slujba nu vor deloc să și-o facă. Dregătorul i-a somat de mai multe ori, dar nici măcar n-au vrut să-l asculte. Ba l-au înfruntat, răspunzînd în batjocură. După exemplul lor oamenii se încumetă într-atîta la nesupunere, că dacă comitele și Tabla comitatului nu vin cu remedii și pedepse exemplare, la tristă istorie îi poate ajunge moșia ⁷².

În 12 decembrie comitele suprem Michael Th. Ahlfeld, adresîndu-se din Făgăraș vicecomitelui și juzilor nobililor le pune în vedere plîngerea lui Iosif Thalaba senior și a doamnei Catarina Sera văduva Széki despre același refuz din partea iobagilor a serviciilor dominale. Ei să meargă la fața locului cu patenta de desființare a șerbiei și cu alte ordine, urbariale, și amenințînd cu aspră pedeapsă, să le poruncească pînă la publicarea urbariului să-și facă serviciile prescise, pe cei care au refuzat serviciile să-i cheme la ascultare, și dacă sînt instigatori principali printrei ei să-i prindă și să-i închidă. (Nesupușii numiți cei mai mulți sînt unguri !) Dar și după ce li s-au publicat destul de explicit ordinele preaînalte — adaugă o notă — își neglijează slujbele, și dacă sînt luați cu mare greutate în slujbă lucrează numai așa ș-așa. Dar sînt și de cei care nu fac deloc slujbă ⁷³.

Judele din Dumbrăveni relatează comitelui suprem al comitatului Alba de Sus despre renitența locuitorilor din Noul Săsesc, care sînt și ei recalitrânți la serviciile dominale și la prestații. Dacă s-ar fi procedat cu mijloace mai severe, locuitorii ar fi ajuns la gînduri mai sănătoase. Dar întîmplîndu-se altfel, după plecarea lui, a comitelui suprem, sînt și mai nesupuși, și mai îndărătnici, încît fără mijloace exemplare nu e de biruit cu ei ⁷⁴.

⁷⁰ Arh. St. Deva. Soc. de istorie, dos. 15/1785, dos. 20/1785.

⁷¹ Guv. Trans., 1785, nr. 1867.

⁷² Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus. 1785, nov. 12.

⁷³ *Ibidem*, 1785, dec. 12.

⁷⁴ *Ibidem*, 1785, dec. 20.

Comitele Solnocului Interior, contele Adam Teleki, comunică din Dej la 15 noiembrie 1785 Guvernului că în comitat combate renitența țăranilor, puși de curînd în stare de libertate, în înțelegere cu armata. Propune ca atunci cînd cu mijloace blînde nu se poate, să se facă aceasta și cu pedepse corporale aplicate corifeilor. E îngrijorat de emigrările stîrnite de libertatea de strămutare : colonii își părăsesc moșiile după ce le-au cules roadele tot anul și trec sub alt domn spre paguba și a domnului pămîntesc și a administrației publice ; și o fac oricînd peste an, cînd pentru aceasta se hotărîse doar ziua de Sf. Gheorghe. Sînt și de cei care nu sînt coloni, ci nobili de o sesie, care nu atît ispitiți de dulceața libertății, cît de teama foametei se gîndesc să plece cu toți ai casei în Ungaria vecină sau în alte părți unde e belșug de bucate. Ba din cercul Lăpușului s-au și mutat cu adevărat. Comitatul pune toată stăruința să reprime această pornire, să o oprească în toate chipurile cu putință. Prevede că se poate stîrni o mulțime de emigranți, că va fi foarte greu să li te opui. Nu vede ce e de făcut, cînd în tot acest cerc pe sub munte abia a zecea parte din porumb a ajuns la maturitatea cuvenită, încît fără ajutor din ținuturile vecine plebea nici pînă la începutul primăverii nu se va putea ține.⁷⁵

Todor Orha, scos din preoție, acum jeler, i-a făcut oamenii să nu mai slujască — se plînge în noiembrie Cristina Török. Dacă judele i-ar sili, îi îndeamnă să-i zboare dinții și creierii. Cînd voievodul l-a avertizat ca după pămîntul pe care-l folosește ori să slujească ori să facă altă învoială, l-a amenințat și pe el să-i dea în cap. O spurcă și pe ea mereu, a anunțat-o chiar că el nu slujește, căci acum altfel stau lucrurile. Răzvrătește, ațîță pe supuși să nu slujească la domni, i-a făcut și ei nefolositori pe doi din cei care o slujau. Cîtă pagubă a făcut altora Dumnezeu știe. Comitatul să ia măsuri ca nu cumva și poporul de adunătură de aci să se dedea la ceea ce s-a întîmplat în lumea lui Horea.⁷⁶

Agitații, nesupuneri, recalitrante pînă departe, în comitatele Odorhei, Trei Scaune, Ciuc.

Alexe László, vicejudele nobililor raportează la 1 noiembrie Tablei comitatului Odorhei, că iobagii după publicarea patentei nu mai vreau să slujească domnilor pămîntești, ci se instigă unul pe altul că nu mai sînt datori să slujească și vestesc că locul pe care stau va fi al lor. Sînt mai mulți și printre soldați care instigă poporul, ba răspîndesc că cine va sluji domnului său va fi bătut. La fel spun și rapoartele anexate ale lui Ladislau Miko.⁷⁷

La 12 octombrie 1785 comitatul Odorhei relatează lung stările de aci Guvernului. Au trimis și ei în fiecare cerc comisari pe juzii nobililor, au chemat sat de sat pe supuși, le-a publicat punct cu punct patenta de liberă strămutare, le-au explicat-o potrivit ordinelor primite. Au insistat cu deosebire asupra dreptului lor de a dispune de bunurile lor

⁷⁵ Gov. Trans., 1785, nr. 9137.

⁷⁶ Arh. St. Cluj, com. Solnocul de Mijloc, Judiciare, nr. 1688.

⁷⁷ Szádeczky Lajos, *A székely határország szervezése 1762—64 ben*, Budapesta, 1908, p. 857.

numai în limitele dreptului de proprietate al domnului pămîntesc. De asemeni asupra punctului 6, care dispune ca în tot ce nu se cuprinde în patentă, pînă la introducerea reglementării urbariale ei să se conformeze ordinelor în vigoare. Și, firește, asupra obligației lor de a da ascultarea datorată domnilor lor pămîntești și dregătorilor, de a-și face slujbele și a-și presta cele datorate fără nici o împotrivire, așteptînd în liniște reglementarea. Cu toate acestea nu puțini coloni, și mai ales corifeii renitenței, neținînd seama de această preamîlostivă rînduială a maiestății sale, au răspîndit născocirea că prestațiile dominale sînt așa fel oprite, că cei ce vor mai face de acum încolo slujbe domnilor pămîntești, aceia să nu se îndoiască cîtuși de puțin, toți vor fi trași în țepă. S-au împotrivit poruncilor chiar în fața publicatorilor, declarînd că toate explicațiile și prevenirile lor în legătură cu punctul 6 sînt prefăcute și nu potrivite intențiilor prea înalte, prin urmare nu se vor supune nici unei servituți domnești, nu vor da nici o ascultare domnilor pămîntești și dregătorilor lor viitori. De acestea și altele și mai impertinente au strigat în fața publicatorilor, deși aceștia cu toată grija la liniștea publică, punct cu punct, în toate chipurile și cu toată blîndețea posibilă, le-au adus iarăși și iarăși la mintea și înțelegerea fiecăruia. Cei mai mulți însă, interpretînd strîmb patentă, nu se tem să stăruie pînă azi în refuzul prestațiilor și slujbelor. Cît despre domnii pămîntești, ei se plîng că iobagii lor refuză orice slujbă, sub cuvînt că negreșit toate pămînturile pe care le locuiesc sînt regești, așadar ei, scutiți acum de jugul iobăgesc, nici unui muritor nu-i mai datorează slujbă domnească. Alții le aruncă domnilor pămîntești că înaintașii lor au fost supuși sortii iobăgești cu bunurile lor, acum deci liberați în persoana lor, nu mai sînt datori cu slujbe pentru aceste bunuri. Alții fără nici un motiv, numai din pur capriciu și îndărătnicie refuză orice prestație. Alții, din cei care pot fi socotiți mai blînzi, sustrăgîndu-se de la slujbele de pînă acum, prescrise de înaltele ordinațiuni, fără să mai aștepte reglementarea urbarială și fără să țină seama de proporția bunurilor pe care le dețin, se declară constant jeleri, neslujind decît o singură zi pe săptămînă. Astfel colonii, dintr-o preconcepută rău voitoare interpretare a patentelor, fie că toți refuză prestațiile, fie că fac după plac, cum vor, ceva slujbă, și aceea de mîntuială. Ba, ce e mai mult, sate întregi au convenit, și prin pedepse stabilite între ei au oprit, nimeni să nu mai îndrăznească să facă nici un fel de slujbă de acum încolo domnilor pămîntești. Cum cu mijloace blînde nu pot fi aduși la ascultare, e nevoie de mijloace mai tari. La acestea însă nu se poate recurge fără incuviințarea Guvernului. Roagă deci Guvernul să intervină la Prefectura Armelor pentru asistență militară ⁷⁸.

Guvernul, adresîndu-se la 18 octombrie Prefecturii Armelor și comunicîndu-i cele relatate de comitat, consideră că numai cu mijloace mai dure pot fi readuși iobagii la ascultare. A socotit necesar să trimită fără întîrziere la fața locului drept comisar pe consilierul Guvernului, baronul Ștefan Dániel, cu ordinul ca, luînd lîngă sine pe vice-

⁷⁸ Acte vieneze, IV, nr. 94.

comite și pe ofițerul atașat Tablei comitatului, să meargă mai întâi în satele care au oprit sub pedeapsă robotele și-apoi succesiv în celelalte stăruiind în îndărătnicie, și convocînd pe toți capii de familie, în prezența preoților locului, să le pună în față cu toată seriozitatea gravitatea faptei lor, declarîndu-le că în virtutea patentei ei sînt numai în persoana lor oameni de liberă migrațiune, că prin aceasta nu sînt deloc scutiți de slujbele datorate domnilor pămîntești pe ale căror pămînturi le locuiesc și pe care ei trebuie să le facă pînă la introducerea urbariului așa cum le-au făcut și pînă acum. La acestea sînt constrînși cu atît mai mult cu cît prin patentă drepturile domnilor pămîntești rămînînd neștirbite, pretextul invocat de ei că pămînturile pe care le locuiesc nu sînt ale domnilor pămîntești, e o născocire cu totul străină de adevăr, inventată cu rea voință, împotriva sensului adevărat al patentei și vrednică de grea mustrare. Să respingă și pretextul celor care spun că predecesorii lor dîndu-se iobagi cu bunurile lor, liberați acum în persoana lor nu mai sînt datori cu slujbe după aceste bunuri, ei nu pot să le refuze, ci dacă au ceva de revendicat să-l caute pe calea legii, dar pînă la decizie să-și facă slujbele după ele. Pe cei care răspîdesc zvonurile că prestațiile față de domnii pămîntești sînt sub gravă pedeapsă oprite, precum și pe cei care au amăgit sate întregi sub aceeași pedeapsă, să-și dea toată silința să-i afle, descoperiți să-i prindă, și spre exemplu și înfricarea celorlalți, să-i trimită în carcerile magistratuale. Guvernul roagă Prefectura Armelor să dispună ofițerului atașat Tablei sau, acesta împiedicat fiind în vreun fel, altui ofițer mai apropiat ca, îndată ce va fi solicitat de consilier, să-i vină în ajutor cu asistența militară necesară. Iar pe ofițerii din tot principatul să-i instruiască astfel ca pe coloniile știricind de la ei asupra sensului patentelor să-i lămurească cum acelea nu-i scutesc deloc de serviciile datorate, voia maiestății sale e mai degrabă ca fiecare să-și presteze cele în obicei pînă acum fără împotrivire și să asculte de poruncile dregătorilor și mai marilor lor⁷⁹.

În aceeași zi, despre aceeași misiune a baronului Dániel și în aceeași sens încunoștiințează Guvernul și comitatul Odorhei, firește⁸⁰.

Închisoarea fu mai convingătoare. Arhiva Comitatului păstrează o serie întregă de chezășii dintre 3—9 noiembrie 1785 pentru cei de la închisoare. Își recunosc toți păcatul de a fi instigat, în ciuda poruncii împărătești, pe iobagi, să nu mai facă slujbe domnilor pămîntești, dînd prilej de răzvrătire iobăgimii, pentru ceea ce au fost aruncați la închisoare ca să-și ia pedeapsa meritată. Acum că sînt eliberați, se leagă, sub chezășie că de acum încolo nu vor mai fi răzvrătitori, tulburători, răstălmăcitori ai poruncilor împărătești, își vor face conștiincios slujbele, se vor purta ca oameni de omenie, ascultători, iubitori de pace, așa cum se cuvine unor drept credincioși ai maiestății sale. Se vor strădui să trăiască după legile patriei, așa cum se cuvine bunilor creștini și oamenilor cinstiți (formule variate, dar asemănătoare). Chezași stau obișnuit cîte doi pentru unul, cu cîte 200 de florini fiecare. Se pot număra aci

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 93.

⁸⁰ Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pach. 137, nr. 847.

vreo 20 de astfel chezășuiți, din mai multe sate, toți cu nume ungurești, respectiv secuiești⁸¹.

Contele Nicolae Miko scrie din Chileni (Trei Scaune) guvernatorului la 9 noiembrie, că după publicarea patentei de liberă strămutare, și în acest comitat, ca și în altele, colonii au izbucnit în îndărătnicii atât împotriva domnilor pămîntești, cît și împotriva dregătorilor comitatului. El a trebuit să iasă la fața locului, să le lămurească buna intenție mai mult pârîntească decît regească a maiestății sale⁸².

În Ciuc ascultați fiind la 5 noiembrie în Gheorgheni mai mulți posesori și dregători și nu mai puțini țărani la întrebarea dacă țăraniii își fac slujbele domnești ca și pînă acum sau nu, posesorii răspunseră deopotrivă că nu, le neglijează cu totul și mărturisesc că mai ales după publicarea patentei, dacă nu mai de mult, de patru săptămîni nu și-au făcut slujbele ca înainte. A devenit deobște credința că nu mai sînt datori să slujască domnilor⁸³.

La 19/30 noiembrie episcopul Nichitici răspunzînd „intimatului“ gubernial din 18 noiembrie, în urma „reprezentăției vestitei table a varmeghii Belgardului de jos“, din 16 noiembrie, adresîndu-se protopopilor, le cerea să dojenească preoțimea pentru talmăcirea abuzivă a patentei în sensul că iobagii nu vor mai avea de făcut slujbe iobăgești. Primind de la Guvern „un milostiv intimat“ cu data de 18 noiembrie, prin care îi aduce la cunoștință relatarea comitatului Alba din 16 noiembrie că „popii, mai vîrtos cei românești, înaintea norodului loruși încredințat fac strîmbe și nedrepte tîlcuiri la milostivele porunci împărătești date prin (pentru) slobodă mutarea locuitorilor“ precum că de acolo ar urma „ca slujbe să nu mai facă“, ceea ce a făcut norodul să nu asculte nici de comitat, care se silea să-l aducă „la întreaga bună înțelegere și îndreptare“. Poruncește astfel tuturor preoților „Ca să nu îndrăznească înaintea înaltelor rînduiei ceva a cerca, nici a face, nici a tîlcui rău sau strîmb, nici a schimosi de la adevărata lor înțelegere, căci unii ca aceia cu pedeapsă neiertat se vor pedepsi“, așa cum a fost pedepsit anul trecut preotul Ioan din Micăsasa care n-a ascultat sfatul său, pentru ceea ce a căzut în prinsoare și judecat se va despopi la 13 (24) noiembrie „și mirean va rămîne spre împlinirea rînduitei lui pedepse“⁸⁴.

Astfel își dojenește preoții la rîndul său și Artemon Pop Samuil din comitatul Clujului. Tabla comitatului Alba de Jos „au dat ponoslu la Înălțatul și Crăescul Gubernium cum că preoții noștri slobozirea pentru iobagi nu pre cum s-au dat în scris de Prea Înălțata curte împărătească o vestesc, ce altminterea, cu alte momeale și povești desmântă norodul, de nu vrea a sluji ci<nstii> Domni ca și pînă acum a cinstit ci<nstitele> Tisturi a varmeghii ; pentru aceea prea tare s-au milostivit M<ăria Sa> D<omnul> Vlădica a ne porunci să dojanim și să învățăm norodul să slujască domnii ca și pînă acum și să se supue cinstitelor

⁸¹ *Ibidem*, pach. 140.

⁸² „Archives des Vereines“, XXXI (1903), p. 884.

⁸³ Arh. scaunului Ciuc, nr. 808.

⁸⁴ Il. Pușcariu, *op. cit.*, II, p. 314. Matei Voileanu, *op. cit.*, p. 54—55.

Tisturi a varmeghii și pe a domnilor pre cum să cuvine“. Porunca e răspîndită sat cu sat prin Popa Ion din Hădăreni, luînd semnătura preoților⁸⁵. E același protopop care pornise pe săteni la conscripția militară.

Comandantul general la 8 noiembrie relatează Consiliului de război despre aceeași înțelegere eronată a patentei de liberă migrațiune, de refuzul obligațiilor iobăgești, de opunere la conscripția urbanială. Pe căpitanii din comitate i-a îndrumat să dea asistența militară solicitată de Guvern împotriva supușilor care refuză prestarea serviciilor domniale⁸⁶.

Decretul Guvernului din 3 noiembrie vorbește de acum de o stare mai generală, necesitînd și intervenția militară. Din diverse cercuri îi vin știrile că iobagii puși în stare de libertate prin patentă simplu refuză serviciilor domniale, disprețuiesc autoritatea magistratuală, prin libera migrație ocolesc plata datoriilor contractate, darea chiar. Oficialii Tablei să iese la fața locului însoțiți de miliția rinduită comitatului să-i aducă la ordine⁸⁷.

Răstălmăcirea patentei, refuzul prestațiilor iobăgești sub cuvînt că s-a desființat iobăgia însăși ia proporții tot mai alarmante, amenință să se transforme, prin contagiune, într-o mișcare generală. E nevoie de intervenția armatei. Pornesc de acum ordinele militare, la comandantii de regimente, la căpitanii distribuiți în sediile comitatelor. Pe multe locuri poporul românesc n-a înțeles adevăratul sens al patentei prin care s-a desființat iobăgiatul ereditar și i-a fost acordată libertatea personală — sună ordinul din 21 octombrie al Comandamentului general. Contrar sensului ei refuză cu încăpăținare prestațiile. În astfel de locuri, în care se observă împotrivire, căpitanul să meargă cu funcționarii de la Tabla comitatului, să instruiască pe cei care se împotrivesc cu blîndețe și înțelepciune și să-i facă să înțeleagă că pînă la terminarea urbanului care e în lucru, ei trebuie să-și împlinească prestațiile obișnuite față de domnii lor pămîntești și că abia prin urbanu se va hotărî ce vor trebui să presteze în viitor. Pînă atunci ei să se poarte liniștiți și cumînți și să se supună de bună voie celor ordonate de Guvern și celor ce le vor lămuri funcționarii comitatului, făcîndu-se vrednici de preainalta milostivire prin patentă. Iar patentei însăși să nu-i dea înțeles potrivit celor care refuză prestațiile devenind pasibili de aspră pedeapsă. Coloneilor li se mai ordonă ca dacă supușii ar pune întrebări armatei asupra patentei, ei să răspundă personal sau prin ofițerii de stat major potrivit interpretării indicate de Guvern⁸⁸.

Căpitanului care se găsea pe lîngă Tabla comitatului Odorhei, Comandamentul i se adresează și deosebit. Aci în satele recalitrante va fi trimis și comisarul special, baronul Dániel, cu aceeași misiune⁸⁹.

⁸⁵ Aurel Răduțiu, *O circulară protopopească cu privire la desființarea șerbiei în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj“, XVIII, 1975, p. 355—359.

⁸⁶ Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 3372.

⁸⁷ Arh. St. Tg. Mureș, com. Tîrnava, 1785, nr. 2508.

⁸⁸ Acte vieneze, IV, 89, 91.

⁸⁹ *Ibidem*.

Adresându-se Guvernului la 5 noiembrie, Comandamentul și previne că armata nu poate interveni decât atunci când nesupușii s-ar aduna în cete și ar împinge atât de departe recalcitranta încât autoritățile civile n-ar mai fi în stare să-i țină în frâu, și deci ar fi cazul tulburării liniștii publice. Vestile militare mai noi sînt liniștitoare. Ofițerii care au însoțit pe funcționarii civili la publicarea patentei, patrulele care se mișcă încoace și încolo supraveghînd cu atenție activitatea supușilor, raportează că se poartă liniștit și se supun sensului explicat al patentei. Decît în comitatul Turzii s-au semnalat împotriviri la conscripția urbarială. A fost trimis un ofițer de stat major din regimentul de Savoya împreună cu oamenii necesari. Intervenția în orice împrejurare a armatei ar slăbi autoritatea puterii civile. În caz că această autoritate nu reușește să-i stăpînească pe supuși și să prindă pe corifeii care instigă la rezistență, Tabla să se adreseze Comandamentului general, ca el să dispună un detașament pentru prinderea lor⁹⁰.

Despre toate aceste măsuri ale sale Comandamentul raportează și Consiliului de război⁹¹. În același sens instruește și pe căpitani distribuți la sediile comitatelor, mai ales pentru cazurile cînd ar fi nevoie de armată pentru prinderea corifeilor⁹².

Un ecou al stărilor de acum se face preotul Gyöngyösi din Turda. Conscripția urbarială — scrie el în 5 octombrie — se face cu mare sîrguință mai mult de șase săptămîni în toată țara. Pe noiembrie ar trebui să fie gata; așa e porunca. Din ea va urma curînd hofărîrea slujbelor iobăgești. Și pînă atunci a ieșit în Ardeal tipărită și se publică peste tot decizia împăratului prin care iobagii au fost eliberați (!). Din atîtea sute de captivi în Alba Iulia n-au mai rămas decît 32. Și aceia în iulie toți au fugit, aude că pînă acum nici unul nu s-a găsit (!). Ba protopopul din Deva îi scrie că aceia se găsesc prin pădurile de la Crișciori, pe acolo rătăcesc, îndeamnă poporul, vreau să-l răscoale. Sentințele de condamnare la moarte a celor din Deva așteaptă la Curte. Nu se tem românii nici aici la Turda văzînd că nimeni nu e osîndit la moarte. La munte au amenințat mereu toată vara, fără nici o ascundere că, mai ales după ce poporul va isprăvi cu ștrînsul, vor face o nouă probă. Îi silește și foamea, căci în munți sînt în mare lipsă. Se încrede însă în belșugul de miliție. Nobilimii i s-a dat și ei deschis libertatea ca oriunde ar începe și cel mai mic atac, țărănimea ridicată să fie tăiată fără milă. Miliția e și ea în înțelegere cu nobilimea ca la cel mai mic semn să fie în picioare. E cert că românii îndeobște ar izbucni din nou, dacă nu i-ar reține belșugul miliției. Nobilimea e contrariată de înscrierea ei în tabele, de prea mare indulgență a împăratului față de răsculați. De vreo cinci săptămîni au plecat la Curte solii nobilimii lovite, Iosif Naláczî asesorul Tablei regești și Francisc Fekete. Plîngerea cea mai de seamă va fi că nobilimea nu e mulțumită cu pedepsele prădătorilor și ucigașilor, cere

⁹⁰ *Ibidem*, IV, 104.

⁹¹ *Ibidem*, 101.

⁹² *Ibidem*, 103.

pedepse mai mari. De asemeni cu despăgubirile, din care abia ceva a primit pînă acum, în afară de întreținerea rînduită ⁹³.

La 24 octombrie revine. Eliberarea iobagilor — scrie el — pînă acum a avut efectul că pe multe locuri, și aici la cîmpie nu numai la munte, nu mai vreau să slujească nicidecît. Vorbesc deschis că ei nu se mulțumesc numai cu asta, doresc pămînt proprietate fără slujbă. Știu, ba întăresc că Horea e și azi la Viena în mare dregătorie și astea el le face. În Bonțida nici iobagii unguri n-au vrut să slujească. Românii din Munți nici acum nu fac altceva decît se îndeamnă unii pe alții, se pregătesc ⁹⁴.

Sau imaginea dată de el la 23 noiembrie : „Iobagii (sau poate să-i numim domni) în mare parte a țării nu vreau cu nici un chip să slujească, abuzînd de porunca împăratului care spune că pînă cînd ține conștiința urbarială și se va hotărî apoi slujba, excelențele lor să slujească după uzul vechi“. Nici iobagii fiscali, mai ales cei ce țin de domeniul Zlatnei, nu slujesc nicidecît. Așa e în toate comitatele, pe Criș și pe locurile mișcării trecute nicăieri nu slujesc deloc. Pe unele locuri, pe unde dregătorii provinciali au fost mai curajoși și ofițerii le-au fost favorabili, au adus țărănimea cu puterea la ordine. Din sus de Tîrgu Mureș, satul Dedrad (sat în majoritate sășesc) nevrînd să slujească, Tabla a trimis pe vicecomite, cu care s-a dus, și căpitanul comandant de acolo cu 12 soldați și strîmtorîndu-i la ieșirea din biserică, sub amenințări și focuri de armă, au extrădat pe corifei, care apoi au fost prinși. Țărănimea e tratată cu vorbe frumoase, dar cu cît mai frumoase vorbe va fi tratată, cu atît va fi mai cutezătoare. În zadar se ocolește vârsarea de sînge țărănesc, pînă cînd nu se varsă din belșug, liniștea în veci nu se va restabili. Nobilii din comitatul Hunedoarei așteaptă cu nerăbdare ca românii să pornească ceva ; ba fac și rugăciuni lui Dumnezeu să le înăsprească inima și să se ridice, ca după poruncă să poată tăbări asupra lor și să-i poată tăia ⁹⁵.

Nici din vederile Cancelariei nu lipsește insinuarea că chiar concesiunile împăratului au atîțat pe iobagi, care acum sînt „în situație mai bună decît țărănii țărilor ereditare“. Trebuie prevenite tulburările, ca să nu se întîmple iarăși lucruri ca cele din iarna trecută — opinează ea. Împăratul să dea o altă patentă în care să reprobe răstălmăcirea intenției sale, să declare că nu vrea să despoaie nobilimea de drepturile sale și nici să dezlege pe iobagi de îndatoririle lor. Noua patentă să se publice în prezența armatei, la nevoie rebelii să fie prinși, atîțătorii bătuți în fața celorlalți și puși în fiare. Se aflară și în Consiliul de stat părținitori ai emiterii unei noi patente și ai pedepsirii exemplare a celor vinovați, dar aceasta să se extindă și asupra autorităților care fac exces de severitate ⁹⁶.

⁹³ „Hazánk“, VII (1887), p. 263—266.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 267.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 267—271.

⁹⁶ Eckhart, *op. cit.*, p. 116.

Împăratul, contrariat, izbucnește în reproșuri. Dacă cu publicare de noi patente, vreau numai să întărească pe cele publicate, comunitatea nu mai poate avea încredere nici în unele nici în altele. Dacă (nobili) nici un lucru ca acesta (desființarea șerbiei) nu-l vreau, dacă binele suprem îl văd în tratarea iobăgimii în spiritul vechii tiranii, atunci nu vor scăpa nici cel mai mic prilej ca cele mai juste principii să le răstoarne sau să le reducă. Ar fi fost de dorit ca reglementarea urbarială să preceadă emiterea patentei. Că aceasta nu s-a făcut, că reglementarea urbarială autoritățile, Cancelaria și mai ales Guvernul și dregătorii comitatului din neglijență sau din lipsă de zel suficient n-au întocmit-o și o tărăgănează ca să ademenească pe iobagi la izbucniri care să le dea prilej să-i trateze mai dur și să restabilească iarăși vechile abuzuri e numai vina lor. Reglementarea urbarială deci trebuie realizată în toate comitatele, patenta liberei strămutări aplicată în toate punctele ei. Dacă pe unele locuri ele n-ar fi destul de clare, să se introducă numaidecît și în Ungaria și Transilvania regulamentul nu de mult întocmit privind servitorimea. Și pentru că zadarnic a urgentat de ani de zile reglementarea urbarială, a cărei neglijare se datorește organelor executive, comiții supermi și în Transilvania să fie schimbați cu comisari regali ⁹⁷.

Teama de o nouă izbucnire altfel stăruie și în Banat. Încă și la 3 septembrie 1785 „Varmeghia Temișvarului“ chiar e îngrijorată, „căci s-au auzit niște glasuri de români pînă în scurtă vreme iară se ridică“. Se dau ordine de vigilență pentru zădărnicierea mișcării ce s-ar pregăti, cei grăitori de asemenea vorbe potrivnice păcii de obște să fie denunțați, opriți, pedepsiți, ceea ce să se pună în vedere populației și prin învățători, preoți și alți slujbași, ca să se ferească a cădea în asemenea greșeli ⁹⁸.

La 9 septembrie cere iarăși preoților să sfătuiască poporul să fie ascultător și supus. Căci : „Ca niște oameni netrebnici pentru faceri de rău și pentru oarecare noae adunare de lotri în Ardeal să vorbesc. Care vorbe fiind către oamenii cei proști spre rău și spre mare pagubă lesne pot a-i întărita... pre parohielnicii voștri tare să-i sfătuiți... de grăirea de rău să se părească, iară mai virtos pentru adunarea lotrilor în sine supt grea pedeapsă a vorbi să nu îndrăznească și de-ar auzi cineva pre oarecare de aceasta vorbind acela stăpînirii căria i se cuvine îndată supt grea pedeapsă să se înștiințeze“ ⁹⁹.

În Banat bîntuie în continuare haiducia, nesiguranța caselor, drumurilor. Mărturie stau măsurile întinse luate împotriva lor, combaterea lor prin conlucrarea administrației civile cu armata, prescripțiile de pe la sfîrșitul anului 1785, în continuarea celor din iunie. Cetele se nasc, activează pe arii întinse, mai ales în zonele dinspre pădure, afectează comitatele Caraș, Severin, Arad, pînă la Bihor. Comunică peste

⁹⁷ *Ibidem*, p. 116—117.

⁹⁸ Ion P. Munteanu, *Măsuri administrative luate de autoritățile habsburgice în Banat în timpul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Apulum“, VI (1967), p. 444.

⁹⁹ Aurel Țintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în Banat*, în „Studii“, XIII (1960), nr. 4, p. 232.

munți cu Țara Românească. Dar trebuie să ia măsuri și comitatele limi-trofe, Timiș, Torontal, Hunedoara. Combaterea e prescrisă minuțios, pe capitole, pe puncte, într-un lung elaborat, provocat de decretul Consiliului Locotenențial ungar din 16 septembrie, pe 16 pagini mari⁴⁰⁰. Pentru prevenirea relelor măsurile prevăd înainte de toate educarea prin preoți, prin școală, mai bune securitate și supraveghere a preoților. Un alt mijloc de educare e ocupația, munca.

Se prescriu în cele mai mici detalii modalitățile de identificare, de urmărire a prădătorilor, de suspectare cu deosebire a cărbunarilor, a tăietorilor de lemne sub numele cărora se pot ascunde.

Pînă unde poate merge suspiciunea, polițismul, să cităm din capitolul „răufăcătorilor care locuiesc în sate printre ceilalți și care uneori conspiră să prade”. Pentru a împiedica conspirația și dedarea la rău, prevede de la început ca nimeni să nu poată merge nici măcar în satul vecin fără să descopere judelei cauza, locul și omul la care se duce și nu are din partea satului *passuales* conștinând toate acestea. Orice om plecînd fără asemenea scrisoare să fie prins și după ce s-au cunoscut locurile prin care a trecut și la cine a fost, fruntașii acelor locuri să fie pentru neglijență pedepsiți, și mai ales persoanele la care a fost și n-a descoperit judelei prezența lui. Acestea să se observe cu severitate fără deosebire, și dacă frate la frate sau fiu la tată merge. Și cum adesea țărani merg sub nume că vreau să-și vîndă vitele, să li se cerceteze strict pășușele cu care se duc la tîrg, interzicîndu-se strict vînzarea de orice vită pe drumurile publice. Judele să cerceteze el personal în fiecare săptămînă, prin jurați și dacă satele sînt mai mari împărțindu-se, în cartiere magistrul cartierului — mai ales înainte de miezul nopții, pe neașteptate, casele, să vadă dacă gazda, fiii săi în caz că sînt mai mari sau servitorii sînt acasă. Dacă găsesc că vreunul lipsește, spunîndu-se că e la ogorul său, mai ales dacă a fost om de credință suspectă, să trimită om de încredere să cerceteze dacă într-adevăr e acolo, și să o facă cu atît mai sîrguincios dacă aceasta se întîmplă tocmai cînd nu e timpul nici unei munci rurale sau se spune că e dus pe sate. Dacă e nevoie, să se pună la casă straje, care să observe cînd se întoarce, să-l prindă, să-l cerceteze dacă a adus vreo pradă. Dacă nimic nu va fi aflat de întoarcerea celui absent, dimineața numaidecît din nou să-i cerceteze casa fie judele, fie juratul, fie magistrul cartierului, și aceasta să se facă mereu pînă ce s-a întors; atunci, întrucît nu a avut *passuales*, să fie dus la magistratul cel mai apropiat, căruia să-i justifice tot timpul absenței sale. Iar magistratul să-i ceară exact socoteală de tot timpul absenței și numaidecît să se îngrijească să se cerceteze cu cea mai mare grijă fiecare loc unde spune că ar fi fost, dacă a fost acolo și dacă juzi sau mai marii satului știu ce a făcut acolo. Și dacă s-ar spăla de orice bănuială, să fie pedepsit pentru plecarea fără nici o anunțare din sat. Dacă undeva prada e făcută sau încercată fiind și răufăcătorii n-au putut fi prinși, numaidecît, judele cu jurații, cu străjile sau magistrii cartierelor să cerceteze toate casele, căci în asemenea cazuri unii din sat ar fi putut să conspire și prin cercetare se pot afla urme.

⁴⁰⁰ Hurmuzaki, XV/2 p. 1780—1795.

Dar ca măsură generală de prevenire se prevede concentrarea satelor, ideea atât de curentă a timpului răscoalei. Se prevăd acum și modalitățile practice de executare. Se au în vedere mai întâi locurile mai periculoase, unde e vădită fie răutatea locuitorilor, fie expunerea lor la agresiunea răufăcătorilor. Dacă satul e mic și locuitorii sînt știuți ca vinovați de furturi, prăzi și alte vicii, ei să fie mutați în alte sate cu moravuri mai bune, pe sesiile pustii. Dacă satul e mai mare și e locuit de răi și buni amestecați, dar cu casele risipite, atunci să se aleagă partea în care ele pot fi adunate mai bine, să se stabilească de geometru cum să se așeze ca nici agricultura să nu sufere, și pericolul de foc să se evite printr-o distanță potrivită între case. Dacă sînt de lemn casele, cum sînt cele românești cele mai multe, întregul sat să fie mutat în șase săptămîni, colonii îndrumați fiind să-și clădească casele din lut bătut (*e contuso limo*), și în măsura în care au nevoie de lemn pentru acoperiș, acela domnia pămîntească să-l dea gratuit. Mutarea caselor să se facă în jurul lunii mai, cînd nu se cere o muncă mai mare în agricultură. Dacă mutarea cu puterile locuitorilor ar fi apăsătoare, să li se dea în ajutor locuitori din alte sate. Dacă strămutarea nu se poate face simultan, trebuie procedat în așa fel ca în fiecare an să fie strămutate cel puțin 40 de case. Prevederi și în ce privește folosirea mai departe a grădinilor, pometurilor sau transmutarea lor.

Dispoziții speciale pentru prădătorii drumurilor. Rătăcitorii, cerșetorii sub numele cărora se ascund, să nu fie nicidecum tolerați, să li se observe proviziile. Toate bordeiele, colibele, ca fiind adăposturi ale răufăcătorilor, să se nimicească și să se interzică. Ospătăriile, crîșmele să fie cercetate inopinat cît mai des, ele să fie oprite să primească oameni necunoscuți, suspecti, dacă vin să-i denunțe neîntîrziat; crîșmarii care ar călca această orînduială mai întâi să fie pedepsiți cu arest, pe urmă înlăturați. Sînt suspecți mai ales păstorii, care conspiră ușor. Ei să fie reduși, satele să-i angajeze pentru o singură specie de vite, atîtea brațe să se întoarcă la agricultură. Și la oi se poate angaja un păstor pentru un număr mai mare, avînd însă toată grija ca ei să fie buni și nu suspecti. Necunoscut să nu fie primit păstor, el trebuie să se legitimeze de unde e, unde a slujit înainte. Ei să aibă hîrtii în care să fie înscris numele lor, a gazdei și a satului lor, altfel să fie prinși. Paznicii să cerceteze adesea cîmpurile, mai ales în jurul drumurilor publice. Unde așezarea pășunii îngăduie, păstorii să n-aibă voie să pășuneze în apropierea drumurilor publice, nu cumva prilejul să-i ispitească la rău. Drumurile prin pădure, mai ales publice și pe văi periculoase, să fie defrișate pînă la douăzeci de stînjeni depărtare.

În sfîrșit, se prevăd și pedepsele și premiile: Prădătorul sau atacatorul drumurilor legal trebuie pedepsit cu supliciu morții, dacă maiestatea sa nu hotărăște altfel, ca să fie osîndit la navele de mare sau de fluvii sau la triremele maritime. Dacă ar fi grațiat, să fie strămutat cu familia sa în alt sat, la șes, între oameni mai de treabă, casa sa dacă e răzleață să fie distrusă, iar dacă e din cele care trebuie să rămînă, să fie așezat în ea un alt colon. Cine tănuiește astfel de prădători sau răufăcători, îi ajută cu hrană sau îi apără va fi lovit cu aceeași pedeapsă ca și răufăcătorul. Dimpotrivă, dacă sprijinitorul pradă pe prădător fie viu fie mort, de la jurisdicție va primi

și grația și remunerație. Apropiatii și consingeni prădătorului, dacă nu-l aduc într-un timp hotărât sînt strămutați de pe locul lor pe altul mai îndepărtat, la ses. Dacă judele și fruntașii se dovedesc neglijenți în îndatoririle lor privind pe prădători, vor fi loviți cu bîte, cu carceră de mai mulți ani și îndepărtarea din locul lor de naștere. Judele, mai marii satului și străjile din noaptea respectivă vor fi prinși și dacă nu-și pot proba nevinovăția se pedepsesc sever. Premiul stabilit de maiestatea sa e de o sută de galbeni pentru prădătorul viu, de 50 pentru cel ucis. Iar dacă au contribuit la prindere mai mulți, să fie remunerați și aceia după meritul fiecăruia. Cel care în urmărirea prădătorilor a fost lovit, să fie tămăduit pe chelțul publică și premiat pentru suferința sa, și dacă a ajuns nefolositor să fie scutit de contribuție.

Severitățile, care meritau să fie cunoscute, mărturisesc singure proporțiile primejdiei sau cel puțin teama de ea.

În acest sens dispune și Comandamentul general din Transilvania, interesîndu-se de distribuția trupelor și posturilor de pază din Banat pentru a putea conlucra la realizarea planului ¹⁰¹.

Guvernul acum se gîndește la toate prilejurile de convenire sau de comunicare, la care s-ar mai putea propaga gînduri primejdioase. Episcopul trebuie să răspîndească un decret gubernial din 6 decembrie 1785, prin care se poruncește „căderea caselor și colindele, ce s-au obișnuit în seara de Crăciun, de Anul Nou și de Bobotează să se ridice și să nu se mai facă” ¹⁰².

Un decret imperial din 16 ianuarie 1786, pe care trebuie să-l răspîndească episcopul, oprește pe preoți de a-și pedepsi parohienii cu bani sau pedepse corporale. „După înaltele rînduiri au poruncit prea înalta pomenită chesară-crăiască mîrire, ca partea preoțească să nu mai îndrăznească cu bani și cu bătăi pe trup a pedepsi pe parohianii săi, ci cu sfătuire și cu învățatura și îndemnarea și buna și înțeleapta dojană să certe și să îndrepteze pe parohienii săi, cu bani și cu bătăi nici decum, că foarte tare se vor strînge a da seama neîmplinirii poruncei acesteia”. Iar dacă sfătuirea n-ar folosi, „ca să nu se întimple vreo răutate, atuncea să-i arete la domnii, la dregătorii locului și să aștepte de la dînșii îndestulare” ¹⁰³. Moderație, blîndețe, în toate împrejurările, în toate sensurile.

Ecourile răscoalei nu se sting ușor. Nu se mai putea reveni la vechile raporturi fără dificultăți. Nu se mai putea reface ușor liniștea după asemenea tulburare. Amnistia, iertarea puteau îndemna la liniște, dar și întrețineau în țărănime credința că fapta ei n-a fost atît de gravă ca să nu fie iertată. Și mai ales n-a fost atît de nedreaptă ca să nu fie repetată la nevoie. Orice abuz nobiliar e nou prilej de agitații, orice măsură imperială nou prilej de speranțe. Publicarea patentei, conscripția urbanială, recensămîntul populației, toate țin în mișcare țărănimea tulburată. Reglementarea urbanială întîrzie, arbitrarul sarcinilor iobăgești

¹⁰¹ Sibiu, 1 nov. 1785. Acte vieneze, IV, 95.

¹⁰² Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 315—316.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 316.

se prelungea, stîrnind mereu recalcitranța iobagului, mai cutezător acum decît înainte. El e mult mai sensibil acum la ceea ce e nedrept, abuziv. A făcut o experiență ale cărei învățăminte de acum nu le va mai uita. Nu contenesec amenințările, îndemnurile la o nouă ridicare. Întrețin spiritul de răzvrătire și anii răi, lipsurile, foametea. Spiritul răscoalei se rotește printre țărani de cîte ori simt că povara vieții lor crește.

Nobilimea de cealaltă parte nici ea nu contenește să se agite, contrariată de orice îngăduință imperială. Dar și să se teamă, să se alarneze la orice zgomot. Prinde orice zvon, inventează însăși termene la care țărani ar fi hotărît să se ridice din nou să nimicească nobilimea și ungurimea. Nobilimea trebuie să-și tempereze mereu răzbunarea, să se țină mereu în gardă, să fie mereu îngrijorată de insuficiența sau de atitudinea armatei. E îngrijorată acum și de „eliberarea“ iobăgimii, de efectele desfășurării șerbiei. Și, firește, de recalcitranța iobagului la îndeplinirea sarcinilor sale, cu deosebire a obligațiilor sale de muncă.

Probe pentru starea de spirit în continuare și de o parte și de alta se pot cita și de acum încolo destule.

Ziarul „Siebenbürger Zeitung“ relatează, după o corespondență din Tîrgu Mureș, din 6 februarie 1786 o recalcitrantă iobăgească iarăși din comitatul Tîrnăva. După cuvintele ziarului, în ziua de 27 ianuarie unii supuși din Laslău ai contelui Paul Bethlen s-au adunat și au trimis prefectului său în Bahnea o petiție în care cereau ca ei să nu fie mînați mai mult în slujbă, căci ei de-acum nu mai sînt iobagi. Prefectul nici n-a primit bine scrisoarea, că mulțimea țăranilor s-a și adunat cu amenințări la curtea nobiliară. Prefectul a răspuns pe loc: E adevărat că nu mai sînteți iobagi, dar pînă la publicarea urbariului, potrivit ordinelor regale, trebuie să lucrați după obiceiul de pînă acum. Răspunsul i-a îndîrjit, l-au doborât la pămînt pe provizorul stînd alături de prefect, și ar fi urmat și alte brutalități dacă n-ar fi sărit slujile și alți oameni ai curții să-i pună pe fugă. Unul singur a fost prins, ceilalți au scăpat. „Ar fi putut fi prinși și mai mulți dacă țăranii din Bahnea ar fi dat o mîna de ajutor. Dar acești bătărași, prea bucuroși de cutezanța fraților lor, au încrucișat brațele, privind cu sînge spectacolul“¹⁰⁴.

E suficient să urmărim iarăși pe seismograful contelui Iosif Teleki, pe Ladislau Málnási, care-l ține la curent din Sibiu.

La 21 decembrie 1785 răspunde la porunca stăpînului său de a vinde zilnic bucate. Administratorii îi spun însă amîndoi că mare parte a țării a rămas nesemănată. Și ceea ce s-a semănat, s-a semănat în noiembrie și decembrie, și nu se poate ști cum vor sluji semănăturile tîrzii. Timpul e și el uscat, cu brumă, sămînța poate pieri. Nefăcîndu-se nici cucuruzul în anul acesta, bucatele la primăvară vor avea fără îndoială preț mare, socotește că atunci se vor putea vinde mai cu folos. În țară acum e bună liniște. S-ar putea întîmpla însă ca sărăcimea, silită de foame să se dedea la hoții, la silă unde va putea¹⁰⁵.

¹⁰⁴ „Siebenbürger Zeitung“, nr. 21 din 13 mart. 1786, p. 160—161.

¹⁰⁵ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

Sosită primăvara anului 1786, nu se mai arată tot atît de liniștit. La 5 aprilie îi relatează că e peste măsură de greu cărăușitul, căci iobăgimea nu vrea deloc să-l facă. S-a publicat în țară, în numele regelui, că după Sîngeorz iobagii care n-ar vrea să rămîină locului, pot merge unde le place. Aceasta a adus cu sine că iobagii, mai ales românii nu mai vreau să lucreze nici pentru ei nici pentru domnii lor, mai mult tindălesc, din ceea ce ar putea urma lipsă și mai mare; și iobagii sărăcesc, și economia domnească suferă. S-a ajuns la înspăimîntătoare confuzie. În ținutul Chioarului, în Solnocul Interior, în ținuturile Dejului, Bistriței foamea a luat mari proporții. Ordinul împăratului e să se dea din magaziile împărătești, fără bani, la toți cei strîmtorați. Dar din Cluj, din Gherla sau din alte magazine mai apropiate nu vede cum s-ar putea lua bucatele, decît doar dacă guvernanta țării se îngrijesc de transport. Să dea Dumnezeu pîine în gura celor mulți, ajunși muritori de foame. Observă că domnul Vajna (dregătorul) a dat multe bucate pe așteptare, socotind mierța cu un florin și anumite zile de lucru (prețul mijlociu al mierței de grîu era de aproximativ 3/4 de florin și ziua de lucru echivala cu o jumătate de mierță de grîu). Prefectul spune că bucatele se dau cu contract și cu chezașia mai multora. Într-adevăr e nevoie să se lege bine nodul — consideră el — ca nu cumva libera migrație să cauzeze pe urmă pagube stăpînilor. Azi și alți domni tratează tot așa acest lucru, căci altfel sărăcimea, ajunsă să nu mai aibă pîine, n-ar putea subzista ¹⁰⁶.

La 19 aprilie, scriind despre condițiile strămutării, îi relatează contelei că din Gornești nu s-a anunțat nici unul. Ba și cei 19 „lipitori” se arată dispuși să rămîină dacă li se dă ceva pămînt pentru a-și asigura existența. De trei zile a sosit ordinul împăratului ca iobagii și jelerii (!) nicidecum să nu se miște de la locul lor pînă cînd nu aduc altul în loc și încă de acela pe care și domnul pămîntesc îl vrea, cu care și el se mulțumește. „E o sfîntă și foarte necesară rînduială aceasta! Sperăm că va înfrîna cu totul șiretlicurile iobăgimii” ¹⁰⁷.

După cum dovedesc relatările care sosesc zilnic, slujba iobăgească e numai dificilă în toată țara — scrie el la 24 mai. În multe sate iobagii nu vor să slujească nici cum ar cere-o titlul de jeler. În So-roștin (după relatarea lui Vajna) românii nu slujesc deloc, nici domnului lor, nici pentru ei. În Hoghilag mai e cum e cu sașii, aceștia mai prestînd pînă acum ceva slujbă. Dacă mai continuă mult această stare, trebuie să se ruineze moșiile domnești, și pustiire va fi sfîrșitul și pentru ei iobagii. Așteaptă toți cu nerăbdare introducerea urbariului, să se hotărască în vreun sens aceste nenumărate dificultăți. Dar pînă cînd nu se termină măsurătoarea pămînturilor, nici urbariul nu se poate introduce, iar sfîrșitul măsurătorilor poate nici acest secol nu-l va ajunge. E numai proiect și mii de dificultăți se arată, dar apoi în cursul operațiilor cîte se mai pot ivi? Despre acestea vorbesc în șoaptă sau mai tare oamenii. Cu un cuvînt, azi toate treburile țării sînt numai confuzie, haos,

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ *Ibidem.*

aşa spun şi aşa le numesc şi alţii. Semănăturile sînt puţine, s-au înmulţit peste măsură şoarecii roşii, porumbul (în anul trecut) nu s-a făcut, teamă iarăşi de foamete ¹⁰⁸.

La 7 iunie situaţia se arată şi mai rea. După cum scrie prefectul, în Suciul e mare lipsă, foamete, a trebuit să dea dispoziţii ca iobagii să fie ajutaţi cu porumb de la curte, altfel ar trebui să moară de foame. Tot cam aşa stau lucrurile şi în Ţelna. Domnişorul să se îndure de cei ajunşi la foamete, la lipsă ! Pînă acum a mai fost ceva chip de a ajuta pe oamenii strîmtoraţi din moşiile lui, dar dacă se va întîmpla să fie şi acest an sterp, uşor se poate închipui şi primejdia generală. Acum e sigur că pe multe locuri porumbul n-a răsărit, locul îl seamănă din nou care cu mei, care cu hrişcă. De la începutul lunii încoace şi timpul e peste măsură de maşter. Din cînd în cînd vîntul, ploile sînt aşa de reci, că oamenii nu se ruşinează cu bunda în spate, primesc bucuros şi focul în casă. La 1 şi 3 în zori a fost şi brumă dăunînd plantelor mai slabe. A dăunat şi viilor ? Încă nu ştie. Pedepsa lui Dumnezeu ! ¹⁰⁹.

Din Şoroştin primeşte iarăşi scrisoarea plină de plîngeri a dregătorului că iobăgimea nu vrea să slujească deloc (e sat săsesc-romănesc). Înaintează plîngeri Tablei comitatului, dar asesorii nici ei nu se mişcă cum trebuie. Acum iobagii se amăgesc cu aceea că împăratul pe toţi dregătorii şi prefectii (de moşii) îi dă afară. A încurajat cît a putut pe dregător să poarte înainte grijile economiei, să nu pună greutate pe flecăreala ţaranilor, căci ei inventează astfel de veşti în această lume tulbure. Despre mulţi domni aude contrariul, că iobagii lor lucrează bine şi cu credinţă. I-a scris şi dregătorului să-şi vină în fire, îndărătnicia iobagilor să nu o socotească aşa de generală. Însinuează aci că de la o vreme încoace el obișnuieşte să exagereze astfel de lucruri, poate vrea să se apere mai bine faţă de măria sa ¹¹⁰.

Cu slujbele iobăgeşti e mare necaz — scrie şi la 29 octombrie din Ţelna — iobagii nu vreau să slujească în felul vechi, cu atît mai mult cu cît contele Teleki le-a lăsat la 3 zile pe săptămînă slujba pe moşia sa. „Pe acest drum sintem siliţi să mergem şi noi. Nu ne-am prea purtat aspru cu ei, cu acest fel de a ne purta, frumos, am putut ajunge ca să-şi facă slujba. Le dăm de mîncare, dar şi storc din ei preţul, căci după apucătura mea îi pun să facă de două, trei ori atîta muncă la zi decît fac la alţi domni“ ¹¹¹.

Mihail Szász scrie contelui Grigore Bethlen junior la 13 septembrie 1786 din Hăpria, că dintre răspînditorii de vorbe în legătură cu răscoala lui Horea în zilele trecute au prins doi, dar i-au lăsat pe cheazăşie ¹¹². Şi cîte asemenea semne nu s-ar putea descoperi la o cercetare.

Şi încă un ecou :

În martie 1786 cîteva sate din apropierea Dejului, Căşei, Urişor, Chiueşti, Sălişca, Cuzdrioara se agită pentru înscriere la oaste. Mişcarea

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰ *Ibidem.*

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² Arh. Istorică, fond Bethlen de Criş.

porni de la Tanase Botca din Chiuești, fost jude domnesc, scos din slujbă de domnul său. Umblînd el pe la Năsăud, la colonelul regimentului de graniță cu plîngere personală, de acolo se întoarse cu vestea că se vor putea înscrie și ei la oaste. Chemînd pe fruntași hotărîră să pună pe jurați, să umble din casă în casă întrebînd pe fiecare dacă ține cu împăratul și e împotriva domnilor pămîntești ? Se insinuară astfel toți împotriva domnilor, afară de cinci. Cererea de înscriere la oaste le-o scrisese diacul Gligorie Niste din Cuzdrioara și e adresată colonelului comandant al regimentului de graniță din Năsăud. Arătîndu-și ei „rîvna lor cea rumânească care pururea o au avut spre slujba înaltei împărății a Rămului“ sînt gata să primească slujbă împărătească în patru condiții : 1) să scape de slujba domnilor, 2) pămîntul pe care-l au să rămînă sub stăpînirea împăratului împreună cu ei, 3) să primească bucate de hrană ca și ceilalți militari, 4) împăratul să șteargă și să omoare numele iobăgesc.

În arhiva comitatului Solnocul Dinlăuntru se găsesc două asemenea cereri, cu text identic, ale satelor Căsei și Urișor. Același text îl vor fi avut și cererile celorlalte.

Exemplu al satului Urișor :

Prea luminate Dmne Grofule Colonele Noao tuturor Milostive Patroane !

Din rîvna noastră ce rumăniască care purure o am avut și o avem spre slujba înălțati împărății noastre a rămului și acum vrînd ace a noastră datorie cu pofta și Inima tuturor într-un cujet și cuvânt ca să primim și să luom slujbă împărătiască spre acest sffîșit ca noi cu toți să primim ori ce feluri de slujbă a Înălțatului Împărat numai să te milostivești M. ta de la Înălțatul Împărat a ne scoate această mîntuire ca să putem scăpa în 1. de slujba Dmnilor, a 2. pămîntul carele avem și-l biruim să rămăe supt stăpînire înălțatului împărat din preună cu noi a 3. milă de bucate de hrana vieți prea cum la alți Militari a Înălțatului Împărat așe și noao să te milostivești M. ta a ne rîndui a 4. Milostivindu-să Înălțatul Împărat a șterje și a omoră numele Iobăjescu am încăput în mare pizmă și nu avem ajutoriu cine să ne mîngăe fără numai prin mila și grație M. tale mila împărătiască despre care toate cu umilînță și cu jenuchele plecate căzând la poalele M. tale așteptăm milostivă mîngăere și rămănem

Al Înălțatului Împărat

și al M. tale

supuși robi satul iuriu

cu o Inimă și cu un cujet

La Prea luminatul Don Grof Colonel al vali Rogni din Năsăud Noao Milostivului patron cu umilînță și plecare

umilită rugare a numitului sat iuriu de jos din varmeghie solnocului din lăuntru cu dăbăca de sus unitu.

Văzută la 13 martie 1786 de colonelul Schlaun (Schlaun Oberst) și îndrumată la comitat.

Cererile au rămas fără răspuns. Delegatul satului Căsei, care a dus cererea satului său, spune că la Năsăud a dat-o unui ofițer cu baston să o ducă la colonel. Întors ofițerul atîta i-a zis : du-o acasă ! Iar acasă judele și popa i-au luat-o să o ducă la protopop. N-au găsit ușor nici cine

să le scrie cererea. Cei din Chiuești s-au dus vreo 40 la popa să le-o scrie, dar popa le-a spus că nu poate, ei să se liniștească pînă cînd vor vedea ce au dobîndit cei din Căsei, Urișor, Sălișca. S-au dus și la popa cel bătrîn, dar el i-a refuzat.

Dar, ca de obicei, căreva se întoarse de la Năsăud și cu vorba că de acolo colonelul, acum nefiind acasă, îndată ce se întoarce vine personal în satele care s-au oferit la miliție, va ridica stîlpi sigilîndu-i după care ei nu vor mai sluji la domni.

Se făcură arestări, cu Tanase Botca fură arestați și alții. Sătenii din Chiuești, sau unii din ei, ca să-i scape, aruncară vina numai pe Tanase Botca. Aceasta el a făcut-o din răzbunare, la Năsăud s-a dus fără știrea lor. Nemeșii nu l-au ascultat, ci numai unii dintre iobagi sperînd ca în acest timp de strîmtoare să primească bucate.

Agitația însă continuă, satele sînt recalitrante și la conscripția urbanială, ca Inău, Stoiceni, cu gînd că vor primi arme. Judele nobililor caută zadarnic să-i convingă că mișcarea lor e împotriva patentei împărătești, nimeni nu-i poate înfrîna. Doar vreo 3—4 sate au putut fi înscrise fără dificultăți. Colegul său a și insistat să întrerupă conscripția, să nu umble atîta după ei. Așa azi, mîine pot ajunge și la mai mult. Și în Chiuești a început „ospățul lui Horea“ — scrie el ¹¹³.

Mișcarea reduce în scenă conscripția militară eșuată, nădejdiile legate de ea : scăparea de slujba domnilor, scăparea de iobăgie. Cer „ștergerea și omorîrea numelui iobăgesc“ în sensul patentei imperiale ? De aceasta nu mai era nevoie. O cer desigur în înțelesul țărănesc : iobăgie să nu mai fie. Răscoala a lăsat în urma ei o lozincă nouă.

In Munți. Dar să ascultăm cîteva relatări asupra stării de spirit de după răscoală chiar din focarul ei, din Munți. Ecoul răscoalei aci se stinge mai greu. Aci mai greu se uită patimile, mai greu se potolesc spiritele răzvrătite.

Prin luna mai 1785 satele domeniului de sus și de mijloc s-au arătat gata să primească și tăiatul lemnelor, și făcutul și căratul cărbunilor cu plată, plătîndu-li-se și drumul cu 6 creițari ¹¹⁴ ziua. Vor fi primit desigur iarăși juzii. Căci pe urmă se țin lanț rezistențele. La 20 septembrie provizorul Podivinszky relatînd despre operațiile de repartizare a taxei, reține alte atitudini. Lucrările au întîrziat și întîrzie încă pentru că unii iobagi, în ciuda ordinelor și a publicării lor în toate felurile, în tîrg, în biserică prin preoți, casă de casă prin gornici și crainici, în ciuda îndemnului sub nume că scopul operației e îndreptat spre ușurarea lor și că e din mila împăratului față de ei, greu pot fi convinși, apar veseli la slujbă, deloc nu se grăbesc să-și scuze absența sau întîrzierea. Cum provizoratul nu poate să recurgă la mijloace de constrîngere, Oficiul minier să-i prescrie vreun mod oarecare cum să procedeze față de colonii care nu vreau să apară fie la repartiție, fie la slujbele domeniiale, dacă să-i aducă cu mijloace blînde sau în alt mod să-i constrîngă, altfel vor suferi și slujbele și executarea ordinelor preainalte ¹¹⁵.

¹¹³ Arh. St. Cluj, com. Solnocul Interior, 1786. V. și Ion Bratu, în „Lucrări științifice“, Oradea, I (1967), p. 65—72.

¹¹⁴ Tezaurariat, 1785 mai 3, nr. 836.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 1317.

La 30 septembrie, provizorul, desigur în urma răspunsului Oficiului minier, revine. Potrivit ordinilor instanțelor superioare ca iobagii domeniului nicidecum să nu fie mînați la muncile domeniiale cu mijloace silnice, ci numai blînde, prin înștiințări, persuasiuni, îndemnuri, cu consimțămîntul și de buna lor voie, provizoratul a încercat cu toată sîrguința, prudența și dibăcia să-i convingă să-și facă slujbele și să se întoarcă de bună voie la credința datorată domnului lor pămîntesc. A mișcat toate pietrele, i-a „invitat“ zilnic promițîndu-le plată convenită, a încercat în toate chipurile să-i miște să-și facă lucrul. Văzînd însă că toate sînt zadarnice, că fără mijloace silnice nu e chip să-i aducă la muncă, insistă din nou ca Oficiul minier să nascăască și să-i prescrie vreun mijloc cu care să-i aducă la datorie, potrivit intențiilor preafnalte, fără constrîngere ¹¹⁶.

Spanul domeniului de sus la 7 octombrie se plînge în același sens Provizoratului. A chemat juzii și jurații să-i întrebe de întîrzierea în făcutul stînjenilor. Au răspuns că în Rîu Mare și Rîu Mic cei mai mulți își fac stînjenii, dar se găsesc unii îndărătnici, nu pot fi aduși cu nici un argument, cu nici un chip, fără execuție nu pot fi siliți ¹¹⁷.

Judele nobililor, Efraim Egyedi, venind la fața locului împreună cu un asesor al Tablei comitatului, după relatarea lor din 8 octombrie, au chemat și ei pe juzi, pe crainici, să-i întrebe că de ce locuitorii nu-și fac slujbele nici acum, după ce împăratul le-a mărit plata muncii, au răspuns că ei caută, cheamă pe coloni și de trei, patru ori, ba pe unii și de cinci ori la muncă, dar ei vin unii pe la nouă dimineața, alții pe la amiază la ceva slujbă, pleacă din lucru cînd vreau, îl lasă fără să spună și totuși cer plata pe o zi întregă și numai decît. De unde această „morosităte“ și neascultare ei nu știu ¹¹⁸.

Rapoartele provizorului se succed în aceeași notă. La 10 octombrie : la căraușitul lemnelor pentru topitorie nu-i poate aduce, dacă-i rînduiește pretextează ba că merg la tîrg, ori au alt drum, ba că trebuie să-și facă lucrul lor, că pentru slujba domnească nici timp n-au, nici nu vreau s-o facă ; nu se rușinează să o spună în fața dregătorului sau slujbașului care-i mîna. Nu vin nici la clăditul pivniței sau altor acareturi. Cu un cuvînt sînt lăsători sau mai curînd refractari, sau vin tîrziu și dacă cu rugăminți se încearcă a-i îndupleca la lucru, cum spun juzii. Cînd se face ghindă multă își scot porcii la îngrășat, cînd se face puțină refuză dijma, adică răsкупărarea cu cîte 5 creițari. Taxa dominală etc. ¹¹⁹.

Făcutul stînjenilor, plata muncii erau acum problemă esențială. La 12 octombrie 1785 Anton Meltzer relatează că a convenit cu juzii, jurații, gornicii și locuitorii mai de cinste (*honestiores*) și stînjenii se fac. Cei mai mulți au făcut stînjenii repartizați, unii sînt așteptați să termine cu lucrul cîmpului și apoi să-i facă. Se găsesc însă și de cei îndărătnici, care

¹¹⁶ Of. minier, 1785, nr. 1535.

¹¹⁷ Tezaurariat, 1785, nr. 1595.

¹¹⁸ Of. minier, 1785, nr. 1592.

¹¹⁹ *Ibidem*, același număr. Tezaurariat, 1785, nr. 1595.

cu binele nicidecum nu pot fi aduși la lucru, față de care trebuie aplicată execuția ¹²⁰.

La 28 octombrie procuratorul fiscal și un asesor relatează că în privința oferirii sumei de 12 000 florini pentru făcutul stinjenilor, juzii și jurații satelor întrebați au cerut amânare de opt zile pentru răspuns, ca să poată conveni cu sătenii. La 8 noiembrie apoi juzii și jurații din Rîu Mare, Rîu Mic, Cîmpeni, Bistra, Certeje se angajează să taie fără greș stinjenii care li se repartizează. Satele domeniului de jos însă nu vreau să se angajeze ¹²¹. Angajamentele le fac juzii și jurații.

La 28 octombrie: recalitrantă, morositate, greutate la strîngerea taxei. Colonii, în ciuda rugămintilor stăruitoare, îndemnurilor mai mult decît trebuie, prea puțin le iau în seamă, fac după plac. Prin ce s-ar putea proba delăsarea sau mai curînd morocănoșia lor în îndeplinirea slujbelor? S-a încercat doar prin dregătorii provizorali, prin preoți, prin judele minier trimis anume pentru aceasta la ei în cele mai blînde și mai bune chipuri să-i îndemne, să-i înduplece să-și facă de voia lor muncile datorate. Neavînd efect, a venit însuși magistrul suprem montan, cu asesorul Vill, luîndu-i sat de sat, ba și colonelul Kray încercînd toate argumentele, invocînd tot ce e sfînt sau la mîntea omului, îndemnîndu-i, ademenindu-i cu credința față de împăratul stăpîn al pămîntului, cu obligațiile care le incumbă. Dar deși de față fiind se obligă la toate, promisiunile și încredințările lor nu rămîn decît vorbe goale, sunete în vînt, și topitoriile numai cît nu se opresc. Același lucru și cu refacerea edificiilor. Provizorul pune tot zelul, mișcă toate pietrele — repetă el — caută prin juzi, prin popi să descopere cauza, să le tempereze îndărătnicia, să ia dispoziții potrivite. E cu neputință însă cu acest fel prea blînd de a-i trata. Căci chiar cînd reușește să-i înduplece la lucru, vin tîrziu (repetă cele știute). Repartiția taxei dominale s-a încheiat, dar nu cum a fost intenția provizoratului, căci cei trimiși pentru această operație au trebuit să-și piardă timpul stînd degeaba, căci și după patru și cinci zile de stat într-un sat neapărînd nimeni sau numai puțini locuitori, au trebuit să se mulțumească cu mărturiile și asigurările acestora și ale bătrînilor sau ale slujbașilor satului. Impunerea nu s-ar fi putut face nici un an întreg dacă s-ar fi așteptat prezența personală a fiecăruia ¹²².

La 7 noiembrie relata despre felul cum fac finul. Iobagii domeniului și-au făcut de mult răul obicei ca ei înșiși să nu vină decît rar sau deloc la muncile domeniiale, ci să trimită pe fiii și fiicele lor nevîrstnice sau pe ale altora, bărbați bătrîni și fără putere, muieri, ba și cerșetori sau alți lipsiți de pîine, zdrențoși, în locul lor, așa că printre 200, 300 de lucrători abia se găsesc 20, cel mult 30 în putere, vrednici cu adevărat de muncă. Ceilalți, după obiceiul lor învederat, vin totdeauna tîrziu, se sustrag de la lucru ascunzîndu-se în pădurile vecine, sau din pricina slăbiciunii trebuie să-l lase, lucrul de o zi al unui bărbat în putere trebuie să-l facă și 8, 9 și 10 asemenea nevolnici, încît pentru făcutul unui car

¹²⁰ Tezaurariat, 1786, nr. 43.

¹²¹ *Ibidem*, nr. 42. Of. minier, 1785, nr. 1775.

¹²² Of. minier, 1785, nr. 1675. Tezaurariat, 1786, nr. 36.

de fin trebuie calculate 76 de robote manuale. La șes, unde e iarba grasă și deasă, poate sînt suficienți pentru un car de fin 2 cosași tocmiți și 4 făcători de fin, deci 6 oameni. Dar aici unde locul e sterp, iarba mult mai rară, adunatul, căratul, clăditul în clăi mult mai greu, e nevoie de mult mai mulți. Și în anul acesta nu s-a mai putut cu robota plătită cu 1 1/2 creițari, ci cu oameni tocmiți — se justifică provizorul ¹²³.

Abrud-Satul refuzînd tăiatul stînjienilor pentru topitoria camerală, Tezaurariatul în 30 ianuarie 1786 cere concursul protopopului Adamovici. Un răspuns al acestuia din 21 aprilie asigură Oficiul minier de serviciile sale. Înțelegînd că supușii domeniului de mijloc nu se supun cum se cuvine la făcutul stînjienilor, el, potrivit slujbei sale de păstor, a căutat să-i îndemne la aceasta. Fiînd săptămîna patimilor, din biserică i-a îndemnat să-și facă slujbele împărătești ¹²⁴.

În aprilie se face o cercetare mai largă despre felul cum își fac colonii slujbele : le fac sîrguincios și întocmai după prescripție, dacă le fac ursuz sau chiar le refuză ? Răspund șpanii domeniilor :

Șpanul domeniului Băii de Arieș, Daniel Horetsnyi, se exprimă favorabil : își fac muncile, unul doar, Popa Petru din Baia de Arieș, a refuzat simplu să meargă la munci dominale.

Cei din Abrud-Sat, răspunde șpanul domeniului de mijloc Alexandru Aron, pe lîngă că slujbele celelalte domnești și le-au făcut numai după admonieri, îndemnuri necontenite și ursuz, nu și-au făcut nici stînjienii în pădurile Zlatnei care li s-au impus, mai întîi 570 apoi 191, și după cele mai des repetate îndemnuri îi fac cu încetineală, încît și după ce li s-au scăzut sînt mulți în restanță. Cei din Cărpiniș nu sînt *morosi*, în august trecut au fost la fin. Cei din Mușca deși s-au arătat ursuzi și la transportul minereului topit de la Baia de Arieș la Zlatna, și la datul cailor, cît și la făcutul stînjienilor și în anul acesta și în cel trecut unii s-au arătat renitenți, alții ursuzi, încît din trecut au rămas în mare restanță, cu 21 de stînjieni, iar în anul acesta din 51 de stînjieni nici măcar un stînjien n-au făcut. Cît pentru cărăușit, crîngurile Poieni și Munte s-au dovedit nu numai ursuze, ci și renitente, fie că-și lasă să se ruineze carele, fie că ruinate nu le repară, ca să scape de cărăușie și să se poată disculpa.

Șpanul domeniului de jos, Iosif Borsai, de satele domeniului său se arată mulțumit, au cedat din ursuzenie, își fac slujbele. Locuitorii tîrgului Zlatna însă sînt îndărătnici, încît nu rar abia pot fi mînați la lucru. Și cînd le fac, nu refuză deschis, dar nu le fac cu voia.

Alexe Intze, șpanul domeniului de sus, după mărturiile juzilor din Bistra, Rîu Mare, Rîu Mic, spune că în genere își fac slujbele, merg la tăiatul lemnelor. Sînt mulți însă care sub nume că își fac muncile cîmpului sau merg cu vase ca să cîștige bucate, nu le fac și prea puțină nădejde e să le facă fără a fi tratați cu mijloace mai severe, mai dure,

¹²³ Of. minier, 1785, nr. 1748.

¹²⁴ *Ibidem*, 1786, nr. 264, 679. Tezaurariat, 1786, nr. 148.

cu execuție sau cu vreo pedeapsă oarecare. Juzii din Cîmpeni speră să facă toți stînjienii, pînă acum au făcut aproape jumătate ¹²⁵.

În iunie provizorul se plînge de o altă mare dificultate : strîngerea restanțelor taxei pe 1784 și 1785. Cu toată sîrguința, colectorii n-au putut strînge mai mult de 200 florini în domeniul de sus, 45,09 florini în cel al Băii de Arieș. Aceasta pentru că sînt interzise mijloacele mai severe și execuțiile. Cu puține excepții de mai cinstiți și mai „civilizați“, după „cruditatea“ firii lor se cer și mijloace mai crude. La cererea cinstită a strîngătorilor nu numai că nu plătesc nimic, dar îi mai și încarcă cu vorbele cele mai urîte, cu felurite amenințări. Aceasta în ciuda îndemnurilor și lămuririlor repetate, că păgubesc pe maiestatea sa. O spune experiența, fără mijloace severe nu vor fi nici credincioși nici supuși, nici taxa nu se va putea strînge nici stînjienii nu se vor face. Să se indice mijloacele prin care s-ar putea supune — cere provizorul interimar Martin Andrási ¹²⁶.

Acestea în urma raportului șpanului Intze din domeniul de sus. Rezistență în aproape toate satele. Nu se sfiesc să le arunce strîngătorilor deschis în față : „Voi umblați cerșitori după făină, nice ieste poruncă să strîngeți taxa, numai voi o faceți cu șpanu“ (în românește în text !). Nici la tăiatul stînjienilor nu se duc, mai ales cei din Rîu Mare și unii din Bistra. Cere provizorului ca pentru înfrînarea astor fel de îndărătnicii să nascocască vreun mijloc, ca și pentru siguranța lui personală în atari împrejurări ¹²⁷. Ceruse să i se dea la plecarea miliției două străji ¹²⁸.

Cu plecarea miliției se accentuează, firește, rezistența.

La 23 iulie șpanul Intze alarmează pe provizor cu recalitranta mai ales a celor din Rîu Mare și Bistra. Disprețuind, ba călcînd de-a dreptul în picioare atîtea îndemnuri folositoare, repudiind atîtea îngăduinți binevoitoare, nu vreau nici să plătească taxa, nici să facă stînjienii de cea mai mare trebuință pentru cohurile împărătești. Recalitranta lor la toate poruncile sînt indicii care trimit la trista tulburare din anul 1784, asupra a ceea ce el a atras provizoratului atenția în repetate rînduri. Să intervină ca pentru securitatea lor viitoare și pentru păstrarea păcii și liniștii publice să se aducă aci, dacă nu mai mulți, cel puțin 30 de soldați. Căci nesiguranța e mare. În comitatul vecin al Hunedoarei și Zarandului bintuie tîlharii prin păduri. Unii din cei mutați în Banat au fugit și ascunzîndu-se pe domeniile fiscale sau private, mai ales în munții dinspre Cluj, asociindu-se cu alții de teapa lor, se țin cu furturi, cu jupuirii de vite, încît mulți își aduc vitele din munți. Unii de frică nici noaptea nu mai stau acasă. În domeniul de sus sînt 3 500 de contribuabili. Dacă ar da și numai cîte patru cupe de grîu fiecare, ar fi de ajuns pentru întreținerea miliției cerute ¹²⁹.

¹²⁵ Cercetarea în arh. Of. minier, 1786, nr. 744.

¹²⁶ *Ibidem*, 1786, nr. 1195.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Tezaurariat, 1786, nr. 1417.

¹²⁹ *Ibidem*.

La 20 septembrie șpanul Ioan Boja se plînge de recalcitranta celor din domeniul de mijloc. Întrebați juzii și colectorii de ce nu plătesc taxa locuitorii, răspunseră că dacă nu sînt constrinși prin execuție n-o să plătească niciodată. Căci e nemaiauzit și în afara obiceiului ca taxa să se încaseze fără execuție. Ba îndrăznesc să spună că nu e porunca înaltelelor instanțe să se plătească, căci dacă ar fi s-ar trimite, după uzul de pînă acum, executori. Cît privește restanțele de stînjeni, poate să o spună într-un cuvînt că locuitorii au început de tot rău să se supună. Chiar făcutul finului, deși acum se face cu plată, merge greu, abia li se poate descrie îndărătnicia. Provizoratul să găsească mijlocul cu care să fie combătute temeritatea și nesupunerea unor astfel de oameni și cu care să fie readuși la gînduri mai bune ¹³⁰.

Provizoratul, comunicînd mai departe, e de aceeași opinie. Nu vor să plătească cu binele taxa impusă, ba în toate devin zi de zi mai ursuzi, acum disprețuiesc în voie autoritatea dregătorilor ¹³¹. Fără execuție nu se pot strînge restanțele — opinează și sameșul ¹³².

În 7 octombrie 1786 restanțele taxei domeniului Zlatnei cu al Băii de Arieș pe 1785, cu cele din 1784, erau astfel de 10 000 florini ¹³³.

Protopopul Adamovici din Abrud profita de agitație pentru a combate unirea: „Nu vă plecareați la unire nicidecum, că eu am căpătat o milă de la împărăție, ca să vă ușurați și din sumă, adecă taxă și din portie, că aceasta-i legea noastră cea grecească și au adus slobozire de rîndul bisericii, să faceți alta unde vo plăce, au și din piatră“ — sună textul lui românesc din 14 octombrie ¹³⁴. Îndemna oamenii să nu treacă la unire, căci el are carte și vor fi ușurați și de dare și de taxă, o spune chiar în biserică — sună răspunsul la o ascultare ¹³⁵.

Împăratul e de vină de toate aceste stări de lucruri, pe el îl acuză nobilimea.

„De cînd a început să domnească Iosif al doilea toate sînt așa cum se spune: «nu știe omul ce e negru, ce e alb», toate sînt răscolite, preoțime, mănăstiri, treburi bisericesti — scrie generalul conte Francisc Gyulay în Memoriile sale — au fost supuse restricțiilor serviciul divin, progresul științelor, domnia, nobilimea etc. Numai prostimea singură e eliberată, ocrotită, protejată, numai ei i se dă mîină și putere cvasi deplină. Ce va ieși din toate acestea, Dumnezeu știe. De bună seama nu se poate spera la bine. Doamne păzește-ne de rău. Altfel fie voia Domnului... Iobagul și-a pierdut numele de iobag, s-a făcut din el om liber. Aceasta s-a făcut, dar ca să iese ceva bun din ea și ca maiestatea sa să-și atingă scopul, mă îndoiesc. Iată și talanca! La 14 martie 1786 s-a citit la Sibiu în Guvern ordinul împăratului ca în toată Transilvania să fie conscrise, prin ingineri militari și ofițeri, cu cea mai mare exactitate, moșiile domnilor și nobililor și, sub titlul insurecției, să fie puși să dea

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 1994. Of. minier, 1786, nr. 2021.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ Of. minier, 1786, nr. 2095.

¹³⁴ Tezaurariat, 1786, nr. 2080.

¹³⁵ Of. minier, 1786, oct. 14, nr. 2171.

porție după ele. Iată că iobagul a devenit om liber, domnimea și nobilimea se supun porției ! Unde e libertatea, prerogativa nobiliară ? Să cadă unгурul la ceea ce n-a căzut niciodată. Neam de neamul nostru porție, contribuție, cât a durat libertatea nobiliară, n-a dat. De-acum cădem pînă în gît în ea, cu copiii noștri împreună. Și acesteia, ca și altora, numai Domnul Dumnezeu îi poate fi tămăduitorul¹³⁶.

Popa Dumitru Marcu, condamnat spune el în iulie 1785 de forul dominal la doi ani închisoare pentru complicitate la spargerea buților în tîrgul de la Cîmpeni, cere la 29 iulie 1786 Oficiului minier să intervină prin instanțele în drept la împăratul pentru iertarea pedepsei¹³⁷.

Bolile venerice bîntuie și ele mai departe. La solicitările medicului Andrei Étienne, însuși episcopul Ghedeon Nichitici a scris protopopului din Abrud să instruiască prin preoți oamenii asupra primejdiei bolilor venerice care bîntuie în domeniile de sus și de mijloc, să-i îndrume la medic¹³⁸.

La 10 iulie 1786 spitalul din Cîmpeni înregistrează 28 infirmi, 9 convalescenți, 3 complet sănătoși, rămași infirmi 16¹³⁹.

Domeniul Zlatnei se plînge iarăși împotriva cărăușitului sării, cere iarăși scutire¹⁴⁰.

Tezaurariatul e contrariat de recalitranta supușilor la făcutul finului.

Înainte se plătea cu 3 și 1 1/2 creițari ziua, iar acum, după noul tarif, cu 17 creițari ziua de coasă, 8 1/2 creițari făcutul finului, 20 creițari căratul, 12 creițari făcutul de garduri. Așa s-a și plătit¹⁴¹.

Dijma porcilor pe domeniul de sus, pe 1785, în natură n-a numărat decît unul în Cîmpeni, răsкупărat și acesta cu 2 florini. Restul de 4 974 au fost porci sub zece, socotiți la răsкупărare cu 224,13 1/2 florini. Dijma albinelor a numărat 13 stupi răsкупărați cu 26 florini și 9,40 florini socotită răsкупărarea celor sub zece care au fost 2 750. Dijma porcilor și a albinelor s-a calculat în total la 343,53 1/2 florini. Pe domeniul de jos s-a calculat numai dijma porcilor (cu taxa ghindăritului) la 624,12 1/2 florini. Pe tot domeniul Zlatnei : 11 porci în natură răsкупărați cu 22 florini, 6 764 sub zece răsкупărați. Albine în natură 15 stupi răsкупărați cu 30 florini, 4 666 sub zece răsкупărați. Total 682,55 florini plus 17,20 ghindăritul Băii de Arieș 700,15 florini¹⁴².

Satele domeniului de mijloc cer scutire de naturale, locuitorii fiind mineri¹⁴³.

Cărbunarii, 55 de inși, se plîng că li s-au repartizat și lor naturale de dat¹⁴⁴.

¹³⁶ „Hazánk“, X(1888), p. 56—57.

¹³⁷ Of. minier, 1786, nr. 1433.

¹³⁸ *Ibidem*, nr. 677.

¹³⁹ *Ibidem*, nr. 1283.

¹⁴⁰ *Ibidem*, nr. 806, 807.

¹⁴¹ Tezaurariat, 1786, nr. 2173.

¹⁴² *Ibidem*, nr. 430, 563.

¹⁴³ 23 aug. 1786. Tezaurariat, 1786, nr. 1804.

¹⁴⁴ 30 iul. 1786. *Ibidem*, nr. 1583.

Taxa dominală pe 1786 pentru toate patru domeniile era de 19 361,26 fl. Cea mai mare sumă cădea pe domeniul de sus : 9 231,54 fl. Restanța de pe anii 1784—1785 a celor patru domenii era de 4 172,10 florini ¹⁴⁵.

Prin aprilie, 18 mineri (*metallurgi*) unguri din Abrud și Roșia se plîng Tezaurariatului că la prădarea Abrudului și Roșiei au fost în așa chip prădați de toate, de haine, de alimente, de instrumente, de fonduri miniere, că fără un ajutor nu e chip nici să subziste, nici să-și cultive minele. Cer, individual, diferite sume, între 10—200 florini, în total 2 330 de florini avans. Cer sumele pe cinci ani, obligîndu-se la restituirea lor cu cîte o cincime anual ¹⁴⁶. În genere comunitatea păgubită a Abrudului a ridicat pentru refacere drept avans 10 592 florini ¹⁴⁷.

La 16 ianuarie 1786 se cereau din Sibiu actele cu procesul lui Dumitru Todea alias Buta ¹⁴⁸. Era încă tot condamnat.

La 29 iulie 1786 Dumitru Popa Marcu se plînge iarăși. E cam în al patrulea an de activitate. E bătrîn, bolnav. Cere Oficiului minier să intervină la împăratul sau la autoritățile superioare să-i ierte restul pedepsei ¹⁴⁹.

În privința crișmăritului, împăratul, la propunerea Cancelariei, decisese ca să se indice comisarului Mihail Brukenthal el ori să fie arendat pe trei ani locuitorilor, ori să ia astfel de măsuri ca pe viitor să fie preîntîmpinate orice îngreunări supărătoare ¹⁵⁰.

Se vede, după răscoală e ținut totuși de domeniu, prin crișmari angajați de el sau domeniul distribuia băutura pentru crișmărit în condiții stabilite, primind cîștigul stabilit. O cercetare din 28 iunie 1786 privitoare la gloabele și pedepsele pentru abuzurile crișmăritului aruncate de chelarul Alexandru Aron și Andrei Janki, numind pe crișmari, dă pentru cel de jos 23 de nume, pentru cel de sus 41 de nume, printre care nu lipsește nici al lui Macavei Bota ¹⁵¹. Vreo două acte se ocupă de crișmăritul abuziv pe domeniul de sus al schimbătorului de aur Hamerschmidt ¹⁵². Un alt act, din 22 august 1786, vorbește de dispoziția venită de la Mihail Brukenthal, îngăduind crișmăritul pentru colonii Băii de Arieș de la Sînmihai pînă la Crăciun, de care se bucură colonii și pe alte domenii. Provizorul întrebă dacă în acest timp poate crișmări și Fiscul ? ¹⁵³.

Ba la 7 noiembrie apoi întrebă dacă crișmăritul e liber și pentru dregători ca pentru colonii ? ¹⁵⁴. În timpul rezervat pentru crișmăritul colonilor, firește.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 2202.

¹⁴⁶ *Ibidem*, nr. 638.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Of. minier, 1786, nr. 27.

¹⁴⁹ Tezaurariat, 1786, nr. 1447, 1683.

¹⁵⁰ Caietele, XX, f. 4—5.

¹⁵¹ Of. minier, 1786, nr. 871 ; Tezaurariat, 1785, nr. 1464.

¹⁵² Tezaurariat, nr. 1190, 1424.

¹⁵³ *Ibidem*, nr. 1646.

¹⁵⁴ *Ibidem*, nr. 2297.

Împăratul încă și în 1786 mai e preocupat de pedeapsa căpeteniilor tulburării de la Cîmpeni, dar și a arendașilor, care ei poartă vina cea mai mare a acestei tulburări încălcînd un drept de crîșmărit¹⁵⁵.

Se dau acum și instrucții pentru crîșmăritul fiscal. În domeniul de sus și de mijloc acum sînt încredințați cu crîșmăritul fiscal Gaspar Intze și Alexandru Aron, sub răspunderea șpanilor Alexe Intze și Gabriel Cserynyanszki. Să fie cu grijă la numirea crîșmarilor, la stabilirea locurilor de crîșmărit. Crîșmarii să fie luați din supuși de bun nume și condiție, solvabili. Ei să fie numiți cu asentimentul provizorului. Dacă le încredințează băutura pe credit, să le ia socoteala în fiecare lună. Să-i cerceteze. Să le ia socoteala băuturilor crîșmărite în tîrguri. Să supravegheze cu cea mai mare vigilență „prevaricațiile“, cu urmărirea să încredințeze juzi dominali, gornici provizorali sau alți supuși credincioși pe care-i cunosc, denunțătorilor cu credință să le dea gloaba urbarială și treimea din băuturile confiscate care li se cuvine, trecîndu-le în socoteli. Să țină în ordine socotelile fiecărui crîșmar. Băuturile ei să nu le ia de altundeva, decît numai de la Provizorat, care face cumpărăturile. Se stabilește și ordinea încasărilor¹⁵⁶.

Provizorul interimar Martin Andrăsi, la 22 august 1766, în legătură cu concesiia crîșmăritului pentru locuitorii domeniului Baia de Arieș de la Sînmihai pînă la Crăciun, întreabă Oficiul minier dacă nu trebuie făcută această concesiie tuturor locuitorilor domeniului Zlatnei sau să fie refuzată și celor din Baia de Arieș ? Mai întreabă și dacă domnul pămîntesc poate crîșmări și el în timpul crîșmăritului țărănesc ?¹⁵⁷.

Ocupîndu-se de ordinea de judecată Guvernul nu uită să pome-nească și el că *rusticus praeter mercedem laboris nihil habet*¹⁵⁸.

Se pusese un moment problema aducerii de coloniști germani și în satele din Munți. Provizorul și prezintă în 16 septembrie 1786 listă de posibilități. S-ar putea așeza în Cîmpeni 50, în Bistra 110, în Abrud-Sat 64. De asemeni în Baia de Arieș, Cioara, Sartăș, Brăzești, Muncel alți 75, în total 299 de familii¹⁵⁹. S-a întocmit și un prospect de costul unei așezări pentru un colonist german, cu înzestrarea necesară : casă, unelte, vacă ș.a., ajungîndu-se la un total de 265,18 fl.¹⁶⁰

Cu data de 10 septembrie se comunică și rezoluțiile împăratului la multele plîngeri ale domeniului Zlatnei împotriva juzilor, execuțiilor etc. Ceea ce au luat pentru execuție consilierul Erdélyi de la judele din Rîu Mare, Vasile Coroi, și de la judele din Abrud-Sat, Gavril Felea, să restituie îndoit. Cu privire la salariul anual de 80 de florini al judeului din Rîu Mare, întrucît el administrează peste o mie de familii dispersate și sume mari de 3, 4 și 5 mii de florini, să se caute alte soluții pentru plata lui, fie prin scutiri, fie prin alte beneficii. Condamnă și abuzurile judeului din Rîu Mic. S-au plîns că în lucrul comitatului petrec și cîte 14

¹⁵⁵ Caietele, XIX, f. 42—43.

¹⁵⁶ Tezaurariat, 1786, nr. 2186.

¹⁵⁷ *Ibidem*, nr. 1630.

¹⁵⁸ 23 sept. 1786. *Ibidem*, nr. 1852.

¹⁵⁹ Of. minier, 1786, nr. 2050.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr. 2342.

zile fără bonificare. Sînt folosiți la repararea drumurilor, la clădirea și conservarea caselor de încartiruire, la făcutul grajdurilor pentru caii miliției. Toți sînt obligați la întreținerea drumurilor țării, de la aceasta nu pot fi scutiți — sună rezoluția. Să fie repartizați însă just. Cît privește celelalte munci, comitatense, să se vadă în ce măsură pot fi întrebuintați și minerii ! Juzii, gornicii, crainicii și alți slujbași dominali, dacă au casă proprie în rînd cu ceilalți săteni și locuiesc în afara curții dominale, să fie supuși și ei la prestațiile și sarcinile publice.

Tot așa rezolvă și cererea lui Mihail Bolonduț, care a cerut scutire de contribuție. Mai mulți locuitori ai Zlatnei s-au plîns că au fost molestați cu execuții și în timpul slujbei bisericești. Aceasta să se înlătore cu totul, să se aibă grijă ca asemenea cazuri de acum încolo să nu se mai întîmple. Etc. Rezoluții și în alte multe puncte ¹⁶¹.

La 12 septembrie 1786 Guvernul comunică decretul împăratului care ordonă cu severitate ca iobagii de acum încolo să nu mai fie pedepsiți cu bîte, decît cu arest sau muncă dominală mai aspră ¹⁶².

Patenta de desființare a șerbiei a rămas în vigoare, și în Ungaria și în Transilvania, fără să se mai emită alta, explicativă. I s-au adăugat doar dispoziții complementare, s-a prelungit cu reforme juridice, cu instrucții procedurale, împăratul e, personal, mereu vigilent la aplicarea reformei sale, la rezistențele sau răstălmăcirile nobilimii.

Autoritățile Transilvaniei mai publicară și restricția ca strămutarea să fie îngăduită iobagului numai dacă aduce în locul lui un alt iobag „corespunzător“, adică de aceeași valoare. (Clauză cunoscută din reglementările anterioare.) Împăratul, ajungînd aceasta la cunoștința lui, e iarăși contrariat : sub asemenea pretext se nimicește cu totul libera strămutare însăși. Să se publice că oricare iobag, dacă nu are datorii, poate să se strămute liber și că e de ajuns să aducă în loc orice iobag, de orice neam sau religie, și dacă are mai puține vite de jug decît cel care se mută.

Cancelaria, sub motiv că în Ungaria și Transilvania populația e rară și e greu de găsit iobag în loc, mai încearcă o rectificare : iobagul care se mută, să aducă în locul său pe unul „care are atîtea vite cîte sînt necesare pentru cultivarea pămîntului“. Împăratul însă a omis-o și pe aceasta din publicație ¹⁶³.

La 27 septembrie 1787 Guvernul ajunse să întrebe dacă și jelerii, care aveau și înainte libertatea de strămutare, sînt datori să lase în loc urmași cînd se mută ? Împăratul ripostă că scopul ordonanței sale n-a fost nicidecum să îngreuneze strămutarea țăranilor liberi și să-i reducă la condiții mai rele decît au avut înainte, ei să fie lăsați în *statu quo* ¹⁶⁴.

Mai trebuie precizat și reversul liberei strămutări : condițiile în care iobagul putea fi alungat din sesia sa. Împăratul veni și aici cu condițiile stabilite pentru țările ereditare. Și în Ungaria și Transilvania țăranul să nu poată fi alungat din sesia sa decît : a) dacă își lucrează rău pămîntul, nu așa cum e dator un econom sîrguincios ; b) dacă se îndatorează cu mai mult de două treimi din valoarea averii sale imobile ; c) dacă un

¹⁶¹ Tezaurariat, 786, nr. 1707.

¹⁶² Caietele, XXXII, f. 21—22.

¹⁶³ Eckhart, *op. cit.*, p. 117.

¹⁶⁴ J. Berlász, *op. cit.*, p. 117.

an întreg nu și-a prestat, cele datorate domnului pămîntesc și nu poate dovedi că a fost împiedicat de vreo nenorocire ; d) dacă persistă în nesupunere și împotrivire și după ce pentru îndreptare a fost pedepsit cu muncă sau cu arest mai ușor ori mai greu, fără sau cu fiare la picioare. Dar alungarea să se facă numai cu prealabila cunoștință a dregătorilor comitatului ¹⁶⁵.

Apărură treptat și cele șapte școli din Munți, în Albac, Vidra, Cîmpeni, Bistra, Abrud-Sat, Bucium, Zlatna.

După răscoală în Munți nu urmează deci o resemnare la starea de învinși. Continuă rezistența, recalcitranta, continuă agitațiile cu aceeași acuitate, adesea cu și mai mare cutezanță. Țăranii simt teama autorităților, persuasiunea, indulgența, blîndețea mai curînd încurajează decît obligă. Muncile necesare, plătite acum, mergeau tot mai greu, mineritul suferă. Trebuie găsit iarăși un remediu.

LICHIDĂRI

Dar mai trebuia venit și practic cu remedii, în Munți, în focarul răscoalei. Cu toate insistențele împăratului, contele Jankovich n-a mai ajuns să întreprindă cercetările și în Munți. Plecînd, a trecut această sarcină lui Mihail Brukenthal, care avea să-i țină locul de comisar.

Noul comisar la 29 aprilie se plîngea cancelarului Eszterházy că Jankovich la plecare luînd actele Comisiei cu sine, el îi cunoaște misiunea numai din actele oficiale ale Guvernului. El, Jankovich, trebuia să cerceteze cauzele răscoalei și să indice remediile, precum și să indice procedura penală față de cei închiși, să cerceteze plîngerile domeniului Zlatnei și să publice reglementarea urbarială în comitatele Hunedoarei și Albei. Contele Jankovich, informîndu-se suficient și luînd măsurile convenite privitor la cele două din față, în grija lui au rămas cele două din urmă. Referitor la plîngerile celor de pe domeniul Zlatnei, la 2 februarie 1785 a încercat să obțină de la contele Jankovich actele, dar din pricina bolii acestuia și a Comisiei nu le-a putut obține. E deci în imposibilitate de a întreprinde ceva mai înainte de a primi noi dispoziții imperiale ¹.

Actele, contele Jankovich le avea la sine. Prin raportul său din 16 mai le depunea în mîinile împăratului, cu lista lor, ca împăratul să le încredințeze celui designat să cerceteze cauza. În listă apar 9 piese ².

Cercetările, lichidările au durat mult, lucrurile se complicaseră considerabil, a fost nevoie de reexaminarea plîngerilor cumulate în cursul anilor, a plîngerilor noi, de coborîre în detalii, de evaluări, de calcule. Au trebuit implicate în operații organele domeniiale și miniere, comitatul și Guvernul, Cancelaria și Camera aulică.

Exemplu de plîngere nouă :

Minerii din Cîmpeni se plîng Comisiei la 12 iulie 1785 că și ei au fost supuși la taxă și dare abuziv. Un miner care în afară de casă nu

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 461. Texte imprimate latine și maghiare în Arh. Istorică, *Ordonație imprimate*, 28 febr. 1786 ; col. Mike, *Urbarium 1770—1848*, p. 123—124, 147. Și alte exemplare.

¹ Caietele, XV, f. 86—90.

² Canc. aul. Trans. 6311/785.

are vite e impus cu 2 florini 36 creițari. Dacă are fii căsătoriți, de fiecare cu câte 2 florini. Dacă are boi taxa e de 5 florini nemțești 36 creițari. După suma de dare, în 1783 de fiecare florin li s-a luat 30 creițari accrescenție, în anul următor 24 creițari. Executorului sub nume de „tălpășag“ trebuiau să-i dea pentru două admonieri 5 creițari, pentru patru 10 creițari. Pentru buțile arendașilor sparte au trebuit să plătească câte 34 creițari de florin accrescenție. Pentru taxa din 1783 au fost citați iarna la șpan, acolo au închis poarta pe ei, i-au ținut pînă seara și le-au socotit taxa cum au vrut. În privința contribuției militare în naturale, lemne, cărăușie, să fie tratați ca și alți mineri privilegiați³.

Cercetările au dat naștere la o voluminoasă *Inquisitio Zalathnensis*.

Cu data de 5 martie 1786 Cancelaria aulică înainta împăratului rezultatul investigației prezentat de Mihail Brukenthal, împreună cu opiniile Camerei miniere cu data de 13 februarie 1786, ca împăratul să decidă. Comisarul a clasat rezumativ plîngerile în 18 puncte, indicînd la fiecare rezultatele cercetărilor făcute înainte și acum, cu opinia sa la fiecare. Camera la rîndul său își exprimă acordul sau obiecția tot la fiecare. Plîngerile le cunoaștem. Unele au fost găsite neîntemeiate, altele rezolvate fie de organele locale sau provinciale, fie de împăratul. Dar s-au găsit și multe drepte și nerezolvate, vădînd sarcini nedrepte, munci neplătite sau inechitabil plătite, încasări abuzive, fraude, venalități, ingerințe, pedepse bănești sau corporale implicînd plăți, restituiri, sancțiuni. Se readuce în scenă tot cortegiul plîngerilor acumulate în curs de atîția ani. Se impune principiul indicat de împărat ca încasările abuzive delincvenții să le restituie îndoit.

Împăratul în rezoluțiile sale se oprește și el la fiecare punct, intră în detalii, sancționează nominal pe jûzii abuzivi, și mai ales pe judele nobililor Komáromi vinovat de încasări mari fără să dea socoteală.

Cît de adînc intră împăratul în detalii, să dăm un exemplu. Tăiatul stînjjenilor — dispune el — să se facă pe viitor potrivit dispozițiilor sale, prin buna învoială, prețul muncii fiind tocmît fără nici o presiune. Pentru a preîntîmpina orice discuție sau nemulțumire a supușilor în viitor, cei care fac asemenea muncă să fie trecuți într-o evidență, cu numele și prețul exact al muncii prestate. Să fie menționate în această evidență și toate schimbările survenite la unul sau altul, cu data și cauza precisă, cînd și de ce au intervenit aceste schimbări. Iar evidența să fie afișată la cancelaria oficiului pentru a fi văzută de toți și din jumătate în jumătate de an să fie înaintată o copie și împăratului pentru a putea face uz de ea în caz de plîngere.

Sau în ce privește crișmăritul, împăratul se interesează dacă taxa de 1 1/2 creițari de vadra de vin și 1 creițar de căpa de rachiu s-au încasat și pe răstimpul de la Sînmihai pînă la Crăciun atît pe domeniul Zlatnei cît și pe cel al Băii de Arieș, și dacă acest lucru s-a întîmplat, cam la ce sumă se ridică încasările. Apoi dacă după arendarea dreptului de crișmărit a fost sau nu lăsat liber pentru supuși crișmăritul pe acest răstimp. Și dacă nu, cum pot fi despăgubiți supușii ?

³ Arh. St. Sibiu, Muz. Brukenthal AA nr. 4. p. 57, nr. 19.

Obiectează cu deosebire încasările sub titlul *Expensae domesticae*, care pe anii 1777—1781 s-au ridicat la suma de 14 401 florini, 50 creițari, iar judele nobililor Iosif Komáromi a încasat sub același titlu 8 388 florini fără a da socoteală. Obligă și pe juzii dominali sau sătești să dea socoteală de încasările lor pe anii dinainte ⁴.

De pe urma cercetărilor și propunerilor au rezultat în cursul anilor 1785—1786 mai multe hotărâri imperiale remediind rele curente, rezolvând mai multe doleanțe ale locuitorilor, acumulate în anii din urmă, doleanțe care au dus la răscoală :

Pășunatul vitelor rămîne liber pentru țărani în tot domeniul de sus, cum a fost și înainte. Pentru pășunatul caprelor oficiul silvic va asigna locuri anumite în pădurile nefolositoare domeniului, căci sînt în munți mulți oameni săraci care nu pot ține vaci.

Pămînturile de cultură în domeniul de sus fiind foarte restrînse, țărani să fie liberi să defrișeze în locurile de unde nu se pot aduce lemnele și să cultive curătura pentru ei.

Accrescenția impusă pentru plata slujbașilor domeniali se șterge definitiv, fiecare domeniu trebuind să-ți plătească însuși slujbașii.

Minerii să fie scutiți pe viitor de toate sarcinile publice ordinare și extraordinare, ei trebuind să plătească doar darea de 1 florin.

Locuitorii domeniului să nu mai fie obligați la făcutul și căratul la Zlatna și Baia de Arieș a celor 13 180 de stînjeni de lemne anual, urmînd ca oficiul silvic să se tocmească, cum se vor putea înțelege, cu țărani, fără să încerce vreo silă.

Numărătoarea stînjenilor e o sarcină domenială, să nu se mai ia deci 1 creițar de stînjeni de la supuși.

Să nu mai fie obligați la cositul, strînsul și căratul finului de pe finețele domeniiale, care le luau 7 000 de oameni (de zile) pe an.

Să nu mai fie obligați la căraușitul fierului de la Hunedoara pentru stabilimentele miniere, nici la căraușitul vinului și vinarsului pentru crîsmăritul domenial din Zlatna. Și să li se plătească paguba avută de la 1775 încoace cu transportul.

Domeniul său restituie pe trecut și taxa plătită de locuitori la trecerea peste Mureș cu fierul adus de la Hunedoara. Să li se plătească pe trecut și transportul fierului potrivit plății învoite.

Pentru toate muncile acestea domeniul să se tocmească cu țărani, la buna înțelegere, și prețul lor să fie plătit exact și imediat.

Crîsmăritul să se arendeze țăranilor pe trei ani în condiții ușoare, ori să se ia măsuri ca țărani să nu mai fie asupriți în legătură cu el. Să se pedepsească arendașii armeni vinovați de tulburarea din 1782, iar despăgubirea lor, exagerată, să se evalueze din nou.

Cînd iobagul moare fără urmași, rudele apropiate să nu mai fie obligate să-i răscumpere de la domeniu averea cu prețul ei, ci după uzul de mai înainte, cu 12 florini dacă e mai însemnată și moștenitorii mai mulți, cu 6 dacă e mai puțin.

⁴ Caietele, XVIII, f. 79—98, XIX, f. 1—15, XX, f. 51—62.

Să se trimită comisari în toate satele domeniului, care să cerceteze și să oblige pe toți foștii juzi ai satelor să dea socoteală locuitorilor de toți banii strînși sub nume de accrescenția, să restituie îndoit ceea ce au luat mai mult și să fie pedepsiți și corporal. Vicecomitele Komáromi și comisarul de execuție Erdélyi să restituie și ei îndoit sumele încasate pe nedrept de la țărani.

Să se restituie locuitorilor tot ce au plătit peste taxa dominală. Să li se plătească retroactiv, pe deplin, toate prestațiile, tăiatul și căratul lemnelor, cositul finului, cărăușitul fierului și al vinului, respectiv diferențele de plată⁵.

Minerii să nu mai fie datori cu cei 20 de creițari din care se întregea salariul judeului minier⁶.

Privitor la plîngerile mereu reînnoite ale Zlatnei, comisarul n-a mai întreprins nimic, sub motiv că Guvernul încă în mai 1784 s-a pronunțat asupra lor. Ceruse recunoașterea vechiului lor privilegiu care-i asimila în drepturi cu minerii din Kremnitz și Banska Bistrița, scutindu-i de prestații publice. Guvernul însă obiecta și el că privilegiul lor, avut de la regele Ludovic, scutea numai pe *advenae hospites* și *cives montani*, nu și pe supușii din Zlatna. Și apoi ei nici n-au mai uzat de el după aceea, și nici nu s-a publicat legal. Convenirea la o taxă teragială anuală la 1425 însemna recunoașterea unui drept terestral. De prestațiile față de comitat nu-i scutește nici articolul dietal din 1747. Acesta scutește pe cei din ținuturile miniere de obligațiile speciale, dar nicidecum de lemne și de naturale pentru armată. Petiționarii contestînd dreptul Guvernului de a hotări, răspund că vor cere recunoașterea prin justiție. Obligațiile publice pe care le obiectau erau plata scăzută pentru stînjenii de lemne făcuți, cazarea și întreținerea gratuită a delegaților comitatului, naturalele pentru armată, clădirea de grajduri pentru caii trebuitori la cărăușitul sării, întreținerea bivolilor de la magazia comitatului, cei 6 creițari de florin pe care-i iau juzii în plus la strîngerea contribuției. Aceasta pe lângă cheltuielile cu comisarii și gornicii trimiși⁷.

Au trebuit făcute cercetări, revizui, au trebuit precizate sumele încasate peste cele legale, stabilite muncile neplătite sau sub preț plătite, evaluate la prețul zilei, începînd cu anul 1776 și mergînd pînă la 1785, deci pe zece ani.

Pentru plata zilelor făcute la coasă, la strîns, la făcut de garduri etc., Comisia a stabilit 17 creițari ziua de coasă, 12 creițari ziua de strîns, revenind 1 florin și 27 creițari de carul de fin, din ceea ce a rezultat suma de restituit domeniilor de mijloc și de jos de 1 368 florini și 48 creițari. Scăzînd însă partea la care erau obligați pentru compensarea scutirii juzilor și ceea ce n-au mai făcut după 1784 cînd aceste munci au fost sistate, au rămas de restituit 796 florini și 48 creițari.

⁵ Apud. Densușianu, p. 508—510. Caietele, XX, f. 5—8.

⁶ Tóth, op. cit., p. 129.

⁷ Caietele, XX, f. 40—48.

(Capii de familie obligați fiind 4 781, le revenea aproximativ 10 creștari de cap de familie pe zece ani !)

Comisia a mai constatat că provizoratul a plătit extrem de puțin pentru stînjenii de lemne aduși la cohurile din Zlatna, din Certej și din Baia de Arieș, iar în 1776 n-a plătit nimic.

De la 1777 pînă la 1785 a plătit pentru robota cu palmele doar 487 florini, pentru cea cu vitele suma ridicolă de 68 florini și 15 creștari. Sub pretextul invocat de provizorat însă, că țăraniile la aceste munci trimiteau numai oameni bătrîni vîlăguiti sau copii și că încărcau carele doar pe jumătate decît trebuia, Comisia n-a calculat de cît patru zile cu palmele sau două zile cu vitele drept o zi deplină de robota. După convenția domeniului cu țăraniile de la sfîrșitul anului 1785 ziua cu palmele s-a stabilit la 12 creștari, cea cu vitele la 51 creștari⁸.

Făcînd calculul cu această cheie, a rezultat pentru robota neplătită pe zece ani suma de 11 172 florini și 8 creștari. Aceasta însemna ca pentru munca neplătită pe zece ani, o familie să primească în medie aproximativ 1 florin sau ceva peste 1 florin. După lemnele duse la cohuri le-a luat pe nedrept și supraveghetorul (*paller*) domeniial cîte 1 creștar de stînjen, rezultînd și aici suma de restituit de 1 366 florini și 55¹/₂ creștari. Pentru cîrăușitul vinului de crîșmărit la Zlatna li s-a plătit numai cîte 1 creștar de vadră. Calculînd acum plata convenită pentru cîrăușitul de la 1775 încoace, a 115 167 vedre și 3 cupe de băutură, a rezultat suma de plătit de 1 919 florini și 27 creștari⁹. Pierderile posibile din crîșmărit, Comisia le-a calculat la 530 florini și 4 creștari pentru domeniul de sus, la 214 florini și 46 creștari pentru domeniul de mijloc.

După calcule complicate și subtile de adăugiri și scăderi s-a ajuns la suma finală de restituit țărănilor de 12 722 florini și 22 creștari.

Punîndu-se acum problema în ce formă să fie restituită suma, Comisia fu de părere să nu se restituie în bani, ci să fie depusă întregă și dobînzile ei să fie cheltuite cu ridicare de școli în Munți. Comisarul însă opină să se scadă din ea mai întîi datoriile satelor și numai restul să se depună în scopuri culturale. Cu ceea ce fu de acord și Guvernul. Calculîndu-se acum restanțele din taxă, reieși că țăraniile mai datorează circa 24 000 de florini, deci de două ori suma de restituit ! Ba Camerei îi mai veni în minte să scadă din suma de restituit încă 2 428 florini, rata arendașilor armeni, a căror proces încă nu se încheiase, reducînd suma la 10 293 florini și 39 creștari, din care mai trebuiau scăzute acum și cheltuielile comisiei de lichidare.

Astfel în loc de restituire sau de întrebuițarea sumei în scopuri culturale, se puse acum problema încasării restanțelor. Se hotărî ca ele să fie plătite pînă în 1788. Raționamentele comisiei fură primite

⁸ Și Guvernul găsi că 51 creștari de ziua cu vitele e prea puțin. După mărturia provizorului Dévai prețul curent al zilei de lucru cu palmele în 1784 era de 20 creștari, al celei cu vitele de 1 florin. Tóth, *op. cit.*, p. 129.

⁹ Toate acestea apud. Tóth, *op. cit.*, p. 129.

și de împărat, doar cu o mică intervenție : la suma de restituit să se adauge și dobânzile.

Reîncepea cu aceasta vechiul proces. Încasările sînt dificile ; țărani nu vor să plătească, nici cei care sînt mai înstăriți — constată Camera. Trebuie să se recurgă iarăși la vechile metode. Pentru reprimarea „spiritului de împotrivire“ Guvernul recomandă folosirea mai întîi a mijloacelor de execuție ale comitatului, și dacă ele nu vor duce la scop, „mijloace mai severe“, adică execuția militară¹⁰. În loc de restituiri, se întoarseră iarăși „execuțiile“ pentru plată datoriilor.

Dar cu aceasta nu se încheia problema gravă a muncilor cerute de nevoile multiple ale domeniului și cu deosebire de minerit. Ele trebuiau acum plătite la prețul zilei. Comisarul Mihail Brukenthal și el propuse muncă salariată liber contractată. Numai că cu aceasta se deschidea iarăși vechea dificultate : munca salariată liberă îi apărea prea costisitoare Fiscului, care îndrepta veniturile miniere spre visteria imperială. Și nu se putea asigura nici debitul ei constant în condițiile de aci. Încît întreprinderile nu-și pot da randamentul scontat.

Așa, în cele din urmă domeniul trebui să revină iarăși la munca obligatorie plătită, dinainte contractată. La 24 august 1789 încheie contract cu reprezentanții satelor domeniului de mijloc, Abrud-Sat, Bucium, Cărpiniș, Mușca și Buceș la casa șpanului din Abrud-Sat, în prezența dregătorilor comitatului. În anii din urmă — motivează textul introductiv al contractului — autoritățile miniere au trebuit să constate cu neplăcere cît de neglijent furnizează satele combustibilul la cohuri și la monetărie, deși plata muncii a fost ridicată, aducîndu-le țăranilor un venit de mai multe mii de florini. Sub titlu de taxă dominală plătesc puțin, și pe acela îl plătesc neregulat. Din lipsa materialelor necesare, topitul nu o dată se întrerupe, sau întîrzie, spre marea pagubă a erariului. Dacă satele nu sînt dispuse să se oblige la îndeplinirea întocmai a muncilor necesare, autoritățile se văd silite să aducă oameni străini, care s-ar angaja bucuroși la aceasta.

Satele, puse în fața acestei alternanțe se angajară să facă muncile necesare, convenind asupra a cinci condiții :

1. Stîinjenul mare de lemne îl fac pentru 30 de creițari, iar pentru dus și întors primesc 12 creițari. Pentru făcutul și căratul unui stîinjen de lemne la oficiul de schimb din Abrud primesc 2 florini. Pentru căratul unei gălete de cărbune la locurile de schimb a aurului din Baia de Criș și din Baia de Arieș primesc 6 creițari, din Abrud 7 creițari. Cei din Mușca vor căra minereul din Baia de Arieș la Zlatna primind 18 creițari de maje. Cei din Abrud-Sat cară scînduri de la Cîmpeni la Zlatna primind 4 1/2 creițari de scîndură. Pentru căratul unei vedre de băutură pe seama domeniului pînă la Abrud primesc 4 creițari.

2. Erariul se va strădui ca „pe cît posibil“ iobagii mineri să deservească cu lemne și cu cărbuni numai oficiul de schimb din Abrud,

¹⁰ *Ibidem*, p. 130—131.

ca să nu fie împiedicați, prin trimiterea lor mai departe, în cultura minelor.

3. Cantitățile de transport vor fi repartizate pe comune proporțional cu numărul locuitorilor.

4. Pentru făcutul stînjienilor și cărbunilor erariul va stabili în înțelegere cu satele plată mai mică sau mai mare, după cum pădurile destinate sînt mai aproape sau mai departe.

5. Dacă vreunul din iobagi, din rea voință sau din îndărătnicie, n-ar împlini poruncile, pe unul ca acela judele domnesc să-l silească la primul caz cu 7 lovituri de bită, la al doilea cu 12, la al treilea cu 24 ¹¹.

Contracte asemănătoare au încheiat autoritățile domeniiale și cu satele domeniului de sus și ale celui de jos.

Reprezentanții care au încheiat contractele în numele satelor erau înainte de toate juzii și, firește, le-au încheiat nu în condițiile cele mai avantajoase pentru supuși. Reprezentantul satului Bucium e același jude Gheorghe Suciu care pusese la cale prinderea lui Horea. Prețurile muncilor nu numai că erau mai scăzute decît prețurile zilei, dar muncile erau obligatorii, sub pedepse corporale, și nelimitate, după nevoile domeniului; au putut fi deci mereu sporite. E adevărat, acum se plăteau cu prețuri incomparabil superioare celor dinainte.

Amenințările, nevoile vieții au convins pe supuși să primească condițiile. Alexandru Sterca Siulutiu în „Istoria Hori“ ne încredințează că tatăl său și cu alții au fost cei care au insistat să primească contractul „mai cu seamă punîndu-le înaintea ochilor jalnica scoatere a românilor din Munți și aducerea altor coloni, germani, care vor face toate cele ce ei le refuză“. Căutară să-i convingă că stînjienii ceruți de la ei din pădurile fiscale nu sînt o cantitate mare, și aceia trebuiesc la prinderea aurului și la topirea minereului din minele muntenilor, din care le vin bani frumoși. Că Fiscul nu le cere lucrul în cinste sau „în chip de robote statornice“ — aceasta nu li se putea cere cu nici un drept — ci li se va plăti, hotărîndu-se plata din timp prin învoială între Fisc și supuși, fiind iarăși izvor de venit pentru ei. Acestea și alte asemenea sfaturi scoaseră pe munteni din dilema dacă să primească condiția supusului sau să-și părăsească vetrele, „îi muie, învinsă și adusă să cugete altminterlea și să bage grumazul în jug, după care apoi asupritorii să pună și să iee, cînd vor voi răstăul“ ¹².

Acestea sînt contractele care vor obliga de acum încolo la muncă pe supuși, care vor fi și ele călcate și vor fi izvor de noi nemulțumiri, de noi împotriviri, dînd motive pentru mișcările următoare.

Un lung, nesfîrșit proces, mereu reinnoit, mereu generator de neliniște, de agitație.

¹¹ Apud Tóth, *op. cit.*, p. 133—134.

¹² Alexandru Sterca Siulutiu, *Istoria Hori și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului*, 1860, p. 222—225. Ms. în Bibl. Filialei Academiei din Cluj. Aci și versiunea românească a contractului domeniului de sus, cu același cuprins.

SOARTA REFORMELOR IOZEFINE

Reglementarea urbarială întârzie. Nu o urni din loc nici o a treia călătorie a împăratului prin Transilvania, în iulie 1786. Guvernul îi anunța itinerarul, pe zile : 13 iulie Oradea, 14 Cluj, 15 Alba Iulia, 16—21 Sibiu, 22 Tîrgu Mureș, 23 Bîrgău, 24 Dorna¹. Împăratul era numai în trecere. Trebui să primească însă în drumul său iarăși mulțime de plîngeri.

Problema esențială bătea pasul pe loc. Și apoi cu complicațiile externe căzu pe al doilea plan. Împăratul ambalat în războiul cu Imperiul turcesc are iarăși nevoie de nobilime. Iar nobilimea, cele trei națiuni lezate în prerogativele lor profită de dificultăți pentru a se ridica împotriva reformismului. Se schițează tot mai deschis o rezistență, o ostilitate generală împotriva întregului edificiu iozefin. Pe la sfîrșitul anului 1787 nobilimea, într-un memoriu colectiv, întins pe multe zeci de pagini, face un lung rechizitoriu reformismului însuși, cere revenirea întru toate la vechile legi, vechile raporturi, chemînd în sprijinul revendicărilor sale chiar noile idei, în frunte cu contractul social².

Reținem din memoriu rechizitoriul pe care-l face nobilimea reformelor imperiale privind iobăgimea, din punctele 6 și 7.

Înainte de toate nobilimea profită iarăși de prilej să încrimineze în tonul și limbajul cunoscut al memoriilor sale, răscoala lui Horea, cutezanța, îndărătnicia, înclinările din fire ale plebei românești, înspăimîntătoarele omoruri, tilhării, arderi, sacrilegii pe care ea le-a comis. Că nici pînă azi — constată memoriul — nu s-a restabilit întru totul pacea, că plebea recalitrantă n-a fost readusă la supunerea datorată, o arată trista experiență și exemplele zilnice. Confuzia în care se găsește plebea poate fi pusă mare parte tocmai pe seama celor intervenite în stările publice, pe seama schimbărilor, orînduieților, variațiilor administrative. La asemenea schimbări plebea, mereu avidă de schimbări, mai ales dacă simte o ușurare a stării sale, e prea înclinată să-și închipuie și mai mari lucruri, să nu-și mai pună nici o limită simțămintelor sale, să lapede frîul și să se încumete la orice nelegiuiri. Exemplu conscripția militară din 1784, care ea a fost cauza proximă și imediată a răscoalei, și nicidecum cruzimea domnilor pămîntești.

Mijlocul prin care plebea era ținută înainte la îndatoririle sale era autoritatea dregătorilor și domnilor pămîntești. Dar acum respectul față de ei s-a pierdut. Plebea acuză pe dregători și pe domnii pămîntești, se plînge fără nici un temei, provoacă investigații împotriva lor. Dregătorul și domnul pămîntesc sînt confrunțați cu supusul și oricît de falsă i s-ar găsi acestuia acuzația, nu-l așteaptă nici o pedeapsă. Dimpotrivă, pentru a-l constrînge la cele datorate sau a-l pedepsi trebuie să

¹ Caietele, XXXII, f. 20—21.

² O copie a memoriului în Arh. Istorică, col. Samuil Kemény, *Chartophilacium Transsilvanicum*, tom. XXXI, nr. 185. Publicat în „Archiv des Vereines“, XXI (1887), p. 369—438. Original în arh. Cancelariei aulice.

se ceară asistență militară. Care nici ea nu e suficientă pentru a putea fi chemată în toate cazurile. Autoritatea domnilor și dregătorilor năruită, plebea n-ar mai putea fi ținută în ascultare decît prin teama de pedeapsă sau prin rigorile legii. Dar ea vede că și cei vinovați de groaznice crime nu sînt pedepsiți după rigorile legii, că pedeapsa cu moartea, acomodată de legi la firea națiunilor, e comutată în închisoare temporară, că în delictе mai mici sînt feriți de pedepse corporale. Această imblînzire a pedepselor nu face decît să le sporească îndrăzneala de a păcătui. Plebea românească înclinată de la fire la toate relele, nesătulă în nelegiuiri, e prea puțin mișcată de pedepsele cu închisoarea sau cele care ating cinstea. De la delictе mai grave nu poate fi reținută decît cu pedeapsa cu moartea, pedeapsă pe care o cere și salvarea publică și legea divină. Prin reținerea atîtor răufăcători nici închisorile nu mai sînt sigure. Adesea s-a întîmplat că mulțimea captivilor le-a spart și aceștia, neîndrăznind să se întoarcă acasă, ascunși prin păduri sau prin casele de acolo, se țineau de tîlhării. Nobilimea astfel nu-și simte în siguranță nici viața, nici bunurile pînă cînd nu se restabilește deplin autoritatea dregătorilor și domnilor pămîntești, puterea legilor pe care ea se întemeiază.

Cere împăratului să revină și asupra ordinului său recent care oprește pe slujitorii magnaților și nobililor de a purta arme, derogînd vădit de la libertatea și prerogativa nobiliară, altfel libertatea ei, bunul ei cel mai prețios, e aruncat bătăii de joc a plebei.

Condiția iobagilor înainte de introducerea liberei strămutări n-a fost atît de aspră și de neîndurat ca să fie spre ruina lor sau spre paguba populării și agriculturii. Dacă obligația personală a constat în aceea că au avut domiciliu fix și puteau fi readuși dacă îl părăseau, este vădit că popularea era mai curînd promovată decît împiedicată. Legătura lor personală și altfel, era mai mult spre folosul decît spre povara lor. Sotindu-se prin aceasta oarecum stăpîni ereditari ai sesilor lor, erau îndemnați mai mult la îmbunătățirea clădirilor lor, să pună mai multă sîrguință mai ales în gunoirea pămînturilor, care este temelia agriculturii. Domnii lor, și ei puteau să-i ajute cu mai multă încredere cînd aveau vreo lipsă și se sîrguiau în toate să-și ocrotească și păstreze, ca pe o ereditate vie, iobagii. Erau păstrați astfel mai bine și pentru principe. Iobagii ocrotiți de stăpînii lor, le purtau și ei o dragoste firească. Deși nu era stabilită prin lege măsura prestațiilor iobăgești, exceselor urbariale și plîngerilor împotriva robotei nici de nume nu li se auzea. Nu era nevoie de miliție de graniță ca să împiedice emigrările, să păzească continuu granițele. Nici în cele mai turbulente împrejurări, prin care a trebuit să treacă principatul, nu le-a venit în minte iobagilor să cuteze a se răscula deschis împotriva domnilor pămîntești. Nobilimea nu s-a arătat refractară intenției împăratului de a introduce un urbariu și de a stabili printr-o reglementare mai uniform și mai echitabil prestațiile iobăgești, se plînge însă de modul în care se introduce și de prescripțiile lui agravante pentru ea.

Mai întîi că patenta în vederea reglementării s-a dat la 1 decembrie 1784, cînd răscoala țărănească încă nu se liniștise. Și așa plebea țără-

nească a fost ispitită să creadă că răscoala, pentru care după rigorile legii merita să cadă din nou sub osînda necredinței și supunere la o șerbie veșnică îndreptățită, libertatea personală și altele care s-au rînduit în favoarea ei s-au dat ca un fel de recompensă (*quasi in proemium*) a nelegiuitei sale răzvrătiri. Ba a fost încurajată chiar ca, în nădejdea ușurării stării sale, să repete asemenea îndrăzneli. Nobilimea cu drept cuvînt se teme ca în urma patentelor urbariale, mai cu seamă în urma celor favorabile iobagilor, cînd tocmai ceea ce constituie esența urbariului, constitutivul sesiei și prestațiile iobăgești nici pînă azi nu sînt stabilite, ei să nu se îndoiască de obligația robotei și altor prestații și, nemaimulțumindu-se cu libertatea personală, să cuteze a nutri nădejdea deșartă că, făcîndu-se proprietari pe sesia iobăgească, ar putea să lapede cu totul servituțile și obligațiile dominale.

Condiția iobagilor, după care ei erau supuși *perpetua obligatione* domnilor lor pămîntești și legați de glie (*glebae adscripti*) se întemeiază pe legile patriei, anume pe *Tripartitum*, partea a III-a, tit. 25 și pe cele următoare. Ei sînt un drept legal, parte însemnată a bunurilor domnilor lor, și domniile lor nu pot fi lipsiți de ei numai prin ordine, prejudiciind și bruscînd legile. Dacă ar fi trebuit totuși să fie făcută vreo modificare în legile dinainte, ea trebuia făcută prin dietă, cu consimțămîntul și interpunerea Stărilor. Totuși n-au fost ascultate nici Stările, nici comitatele. Problema urbarială a fost tratată atîția ani de Guvern, pînă la comunicarea urbariului nobilimii i-a rămas necunoscută, ordinele imperiale și principiile noului urbariu care urma să fie introdus, înainte ea nîcîcînd nu le-a văzut sau judecat. În instrucțiunile urbariale astfel au apărut și de acelea care lovesc în veniturile drepte și legiuite ale domnilor pămîntești.

Opinii deci consecvent și invariabil aceleași : domnul pămîntesc nu e cauză de răscoală, dimpotrivă, e binefăcătorul, ocrotitorul supusului său.

Dar apoi reformismul, iozefinismul însuși intră în criză. Mersul nenorocos al războiului, ostilitatea internă, izbucnirea revoluției în Franța, teama de exemplul ei, surmenajul, boala, moartea care se apropia, învinsă în sfîrșit și rezistența împăratului. În fața morții, cu data de 28 ianuarie 1790, împăratul își revocă toate ordinele, cu excepția edictului de toleranță, a ordinelor care reglementau treburile preoțești și a celor care priveau iobăgimea.

Dar valul nimicitor al reformelor iozefine, care urmă după moartea împăratului, amenință să înmormînteze nu numai pe cele revocate de împărat în fața morții sale, ci și pe cele pe care nu le revocase, printre care erau și cele privind iobăgimea. Trebuiau nimicite și acestea, căci doar erau tot atît de „neconstituționale“.

Toate acestea stîrniră din nou și iobăgimea. Un nou val de agitații. Un nou val de teamă pentru nobilime. La orizont se arată din nou spectrul răscoalei lui Horea. Cerculă iarăși printre nobili groaza răscoalei, alarma că într-o noapte anumită țărănimea vrea să-șiucidă stăpînii. Sînt urmăriți iarăși preoții români, convenirile lor. Nobilimea nu se simte deloc în siguranță. Mai ales nobilimea din comitatele Hunedoara,

Zarand, Arad, lovită crunt de țărani lui Horea, își ia măsuri de prevedere, își caută loc de refugiu, își ascunde bunurile, se înarmează.

La 6 aprilie 1790 comitatul Hunedoarei pune în mișcare pe juzii nobililor. Din anumite semne circulă vestea că țărani români au intenția ticăloasă de a se ridica. Pentru preîntâmpinarea aceluia rău, li se poruncește printre altele : Să avertizeze individual, cu prudență și în taină, pe nobili asupra acestor împrejurări, ca fiecare să se îngrijească de arme, de muniție, de cal, să se echipeze așa fel ca, dacă împrejurările ar cere-o, numaidecît să se poată aduna în stațiunile care vor fi rinduite, pe cercuri și anume dincoace de Mureș la Deva, dincolo de Mureș la Șoimuș, în cel al Hațegului la Peștiș, în al Zarandului la Baia de Criș. Dar pînă cînd nu vor avea o înștiințare sigură de la comitat ei să nu cuteze să se adune nici mulți nici puțini, ca nu cumva să dea prilej țărănimii de gînduri rele; poate peste intenția ei. Cum în orice oră se poate aștepta să sosească miliție ecvestră, juzii nobililor să se îngrijească în fiecare sat să se stringă, după mărime, 20, 30 sau mai multe porții de fin și de ovăz³.

Se poate imagina spaima care cuprinse nobilimea la asemenea înștiințare. Primul gînd e să se pună la adăpost fiecare, să-și ia cu sine ce poate. Încît trebui să intervină din nou comitatul, să o îndemne să contenească refugiu, amenințînd cu pedepse pe cei care vor pleca⁴.

Vicecomitele scria la 9 aprilie din Hălmagiu că nobilimea din ținutul Băii de Criș și al Bradului s-a retransat întregă la mănăstirea din Baia de Criș, partea cea mai mare înarmată și toată în uniformă⁵.

Vicecomitele comitatului Arad scrie la 14 aprilie contelui Carol Zichy, judele Curiei, că după un raport primit și românii din cercul Eriului, districtul Popești (Bihor) țin noaptea adunări secrete în biserică, unde citesc scrisori, răspîndind răzvrătirea în popor⁶.

Vicecomitele Bihorului a aflat din relatări credibile, dar neoficiale, că românii din comitatul Hunedoarei s-au chiar revoltat și au trebuit să fie supuși cu armata⁷.

Contele Zichy, în urma acestor știri scrie vicecomitelui din Bihor. De la vicecomitele Aradului a aflat că țărani din Hunedoara și Zarand au intenții și planuri rele împotriva domnilor lor pămîntești și nobilimii. A crezut de lipsă să-i facă atenți și să le recomande ca și Stările și Ordinele comitatului, și domnii pămîntești să fie cu priveghere continuă și neobosită, să-i îndemne să-și trateze cu toată blîndețea supușii, să promită plebei tot ce a hotărît împăratul spre ușurarea ei, ca scăderea prețului sării, desființarea fondului de pierderi, socotirea în contribuție a prețului naturalelor restante pentru armată și alte asemenea, cu un cuvînt să dispună tot ce vor crede de trebuință spre a preveni pericolul iminent pentru patria prea scumpă⁸.

³ Caietele, XXX, f. 9—11.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 13—15. Densușianu, p. 512—513.

Comitatul Alba e informat de pregătirea în taină a țărănimii și în alte comitate ale Ungariei, în Sătmar, în Szabolcs⁹. Sînt ecourile mișcărilor țărănești stîrnite în Ungaria împotriva nobilimii, care făcea presiuni asupra noului împărat pentru revenirea la vechile raporturi¹⁰.

Judele cercului de jos al comitatului Cluj, spre sfîrșitul lunii mai 1790 aducea știrea că țaranii ar fi răspîndit printre ei că domnii pămîntești au vestit și vestesc moartea împăratului Iosif numai ca să prindă și mai mare putere asupra țărănimii și să o poată iarăși împinge înapoi la vechile sarcini iobăgești. Cînd împăratul Iosif e și acum în viață, umblă prin tot Ardealul în haine de cerșetor, cercetînd faptele nobilimii. Ba că împăratul va trimite un număr de oști muscălești în ajutorul țărănimii. Comitatul urmărește oficial umbletul românilor, al popilor cu deosebire¹¹.

Dar dieta, convocată acum după zece ani, e și primul prilej pentru nobilime de a lua colectiv și fără teamă atitudine față de răscoală, acum prin organul suprem de guvernămînt al țării. În febra pregătirilor pentru dietă comitatele izbucnesc din nou împotriva iobăgimii române, împotriva românilor în genere, reinnoind toată avalanșa de incriminări cunoscute.

Comitatul Cluj în adunarea din martie atacă reformele privind țărănimea în ansamblul lor. Ușurarea stării țăranilor s-ar fi putut face prin dietă mult mai bine. Orînduielele introduse în afara dietei nu că ar fi adus cu sine o legătură mai bună între domnii pămîntești și țărani, ci mai curînd i-au înstrăinat unii de alții. Acestui fapt i se poate atribui în mare parte și răscoala românească din 1784, vîrsarea de atîta „sînge nevinovat, rușinînd cu triste pilde moravurile creștine”. Comitatul cere ca toate operatele așa-numitei comisii Jankovich să fie aduse în fața dietei. Da, comitatul e de acord, țaranii sînt peste măsură apăsați, dar de sarcinile publice. Acestea îi ruinează, acestea îi duc la răzvrătire, acestea trebuie ușurate. Și, firește, pornirea innăscută a românilor spre răzvrătire. Români deci să fie ținuți în pace, să fie opriți de la obișnuitele lor vîrsări de sînge. Cei doi episcopi să dea preoților români poruncă să țină în liniște nefericitul popor de rînd necunoscător al binelui său (!), să-l îndrume cu sfaturi bune, să-l învețe ascultare. Dacă s-ar isca undeva vreo ridicare nenorocită, tulburătoare a liniștii interne a țării, preoții unor asemenea sate să fie prinși și fără milă aspru pedepsiți. Miliția de graniță românească fiind spre marea pagubă a țării, Guvernul să se interpună pentru desființarea ei¹².

Să se întoarcă la îndatoririle-i dinainte, la cultura pămîntului — opinează și adunarea comitatului Alba. Eliberarea iobașilor s-a făcut și ea împotriva legilor patriei, fără consimțămîntul prealabil al Stărilor țării. Dar ca supușii să se convingă că domnii pămîntești nu-i socotesc robi, ci oameni la fel de la natură, decît doar de soartă deosebită, adunarea hotărăște nu numai să nu ceară readucerea lor la vechea iobăgie

⁹ Arh. Istorică, *Ordonanțe imprimare*, 1790 apr. 29.

¹⁰ V. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. a II-a, București, 1967, p. 355—357.

¹¹ Arh. St. Cluj, Protocolul comitatului Cluj, 1790.

¹² Exemplar imprimat, în Arh. Istorică, *Grammatophilaceum Transsylvanicum*, tom 20, p. 419—458.

ereditară, ci chiar să se străduiască în dietă ca dreptatea lor legitimă să fie înscrisă și în legi. Dar așa ca în schimb și ei să se străduiască cu atât mai virtuos să merite această deosebită bunătate și aplecare spre ei a domnilor lor pămîntești prin deplină supunere și credință, altfel nu vor avea nici un drept să aștepte și să poftască nobilimea să se străduiască să le ușureze soarta și să-i apere împotriva sarcinilor silnice (adică sarcinilor publice). Măsurătorile de pămînt și conscripțiile urbariale, operate doar din voința care nu cunoaște margini a domnitorului, să se distribuie domnilor pămîntești în cauză, să facă cu ele ce vor vrea. Pentru că românii pe unele locuri dau pe ascuns semne de neli-niște, și acestea își au originea totdeauna în sfaturile rele ale amăgitorilor, printre care primii sînt preoții români, face aceeași propunere ca și comitatul Cluj, dar înăsprită : unde ar izbucni vreo ridicare nenorocită, preoții acelor sate care ar începe răscoala sau ar lua parte la ea fie pe ascuns fie pe față, fără nici o milă și fără vreo judecată mai lungă să fie trași în țepă. Instigatori ai răzvrătirilor țărănești adunarea vede acum și în străinii mulți de care e plin comitatul. Acestora se datorează „furiile păgîne“ ale țărănimii. Cere Guvernului concedierea lor ¹³.

Reformele noi le acuză pentru înrăutățirea raporturilor dintre stăpîn și iobag și comitatul Solnocul Interior. Introduse în afara hotărîrilor dietei, ele „nu numai că nu au adus vreo rînduială bună și cu ea fericirea tuturor, ci mai curînd au înstrăinat pe stăpîn de supușii săi și pe țaran de domnul său, și au smuls din inimi acea pornire de a se ajuta unul pe altul, care a făcut fericirea amîndurora și a țării“. Numai „răcirea dragostei reciproce dintre stăpîn și țaran a putut aduce și acea răscoală românească de la 1784, care rușinează simțămintele umane și care nicicînd nu va putea fi zugrăvită în culori destul de funebre“. Altfel și nobilii de aci își exprimă în tonul compasiunii voința „de a se sfătui în viitoarea dietă despre ceea ce este atât spre fericirea lor și a urmașilor, cît și spre ușurarea sărmanului popor de rînd, potrivit cu sentimentele umane, cu moravurile creștine și cu legile țării“ ¹⁴.

Asupra regimului cu deosebire aruncă acum vina pentru „nelegiuirile și cruntele fapte, arderile, pustiirile, îngrozitoarele înversunări“ la care s-a încumetat țărănimea, și nobilimea comitatului Hunedoara în adunarea sa. „Cauza primă și fundamentală a tuturor mizeriilor și primejdiilor noastre a fost modul rău, libertin de cirmuire depinzînd de bunul plac al unuia singur, introdus cu stricarea legilor noastre“. Înțelegînd legile alcătuite cu incuviințarea națiunii. Și asemenea legi sînt Tripartitul și diploma leopoldină din 1691. Acuză inovațiile din timpul Mariei Tereza, inovațiile împăratului Iosif, impuse fără incuviințarea dietei. Legăturile dintre țărani și domni acestea „nu numai că nu le-au întărit, ba mai curînd le-au slăbit ; lor li se poate atribui în parte și răscoala românească din 1784, petrecută în fapte care rușinează moravurile creștine“. Incriminează și ea sarcinile publice, ia apărarea poporului sărăcit, reamintește Guvernului anul 1784 ! Nobilimea se vede si-

¹³ Aceeași Arh. Istorică, *Ordonanțe imprimare*, 1790 mart. 22 și 1790 apr. 29.

¹⁴ Henrik Marczali, *Az 1790/1-diki országyülés*, I, Budapesta, 1907, p. 38.

lită să încerce și ea, pînă la rezolvarea prin dietă, toate mijloacele pentru liniștirea poporului gata să izbucnească. Textul ei repetă mereu iminența primejdiei, comitatul vrea să se lapede cu orice chip de răspundere dacă s-ar ivi vreo tulburare, dacă s-ar isca cumva focul din pricina prea marii forțări a poporului cu cărașuile și șirul lung al sarcinilor publice ¹⁵.

Cît privește pe români, comitatul nu numai reînnoi incriminările la adresa răscoalei lor, dar se ridică acum și împotriva celor cîțiva funcționari români care izbutiseră sub Iosif al II-lea să intre în administrația comitatului sau la Cancelaria aulică. Se ridică împotriva vicecomitelui Ladislau Pap, fiu de preot român, care, ridicat dintre nobili, prin atitudinea și cuvintele sale s-ar fi arătat favorabil răsculaților lui Horea și ar fi învinuit nobilimea. E încărcat cu felurite acuzații : prigonitor al nobilimii și al ungurimii, părtinitor nedrept al țărănimii române, găzduitor și tovarăș de hoți, eliberator de hoți osîndiți de lege, deținător de nobili, acuzator fals de oameni de omenie. Comitatul îl destitui — funcționarii declarară că nu vor să mai servească sub el — îl prinse și-l aruncă la închisoare.

Ceru destituirea și a lui Aron Pap și Iosif Mehesi de la Cancelaria aulică. Mai ales pe a lui Mehesi. Cum se poate ca într-o instituție de guvernămînt în care stau numai vechii nobili de sînge, să stea printre ei un fiu de preot din Mănăstur, un țaran care abia a fost eliberat ? Un fiu de preot român să le facă lor legi ? Nu preoții români au fost oare capii, sfătuitoari și în răscoala românească de la 1784 ? Cine altul i-a putut călăuzi pe niște țărani neștiutori la Viena, dacă nu Mehesi, la care nu numai acești ucigași, dar toți românii din Transilvania mergeau ca la patriarhul lor ? Ce sfat le-a dat sau, mai curînd, ce îndemn, se vede din ceea ce a urmat ! Nu de acolo, de la Viena, au venit și au răspîndit porunca împăratului pentru uciderea ungurilor ? ¹⁶. Se știa că Ladislau Pap e urmărit, încă înainte de adunare. Gheorghe Aranka scria din Tîrgu Mureș la 12 martie că baronul Josika mîine sau poimîine pleacă în comitatul Hunedoara să prezideze adunarea comitatului, pentru că nu puteau încredința aceasta lui Ladislau Pap. Acest om, se vorbește că iară umblă cîinește, vrea să răscoale pe români. Guvernul a și trimis în secret în Hunedoara pe David Székely (secretarul gubernial) să cerceteze pe ascuns lucrul, ca dacă e ceva adevărat să-l prindă ¹⁷.

Altfel baronul Anton Josika, încă în 27 februarie 1790 își exprima din Tîrgu Mureș teama de a primi funcția de comite suprem al Hunedoarei. Soția lui — scrie el contelui Bánffy — s-a înspăimîntat cu totul de acel loc, abia putînd să fugă din mîinile ucigașe ale românilor. Așa ar trebui să se despartă de soție. „Excelența ta știi că dacă omul vrea să țină ordine între români de multe ori trebuie să procedeze dur și ușor s-ar putea întîmpla ca aceasta să o explice ca o răzbunare pentru

¹⁵ Protocolul imprimat al adunării din mart. a comitatului, în Arh. Istorică, *Ordonanțe imprimate*, 1790 mart. 25.

¹⁶ Z. Păclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790—1792*. București, 1923, p. 79—85.

¹⁷ Arh. Istorică, Corespondența Teleki.

multele mele pagube. S-ar putea ivi și cazuri când ar trebui să absolv pe țaran împotriva nobilului ; atunci aș da alt prilej de plângere, că iau partea țaranului după multele pagube ale nobilimii. Mi-e cu totul imposibil să merg acolo". Să exopereze la Viena să i se dea un alt loc. I-ar conveni comitatul Cluj, dacă nu l-ar dori contele Csáky¹⁸.

Fapt e că nobilimea nici de astă dată nu-și găsește nici cea mai mică vină în stîrnirea răscoalei. Poate acum să incrimineze nestînjenită regimul, și cu deosebire regimul iozefin de toate „calamitățile“ abătute asupra țării. Acuză sarcinile publice ale țaranului, ele constituie primejdia cea mare de răscoală. Totuși se teme nobilimea. E receptivă la orice zvon, fie el cît de fantezist.

De pildă contele Ioan Lázár, scriind din Drașov (com. Alba) la 11 iulie 1790, știe că în Zlatna comitatul a prins trei nemți (!) care au vrut să facă lumea lui Horea. Le-au prins și scrisorile, sigur îi vor spînzura în săptămîna viitoare. Au scris și Guvernului, dar ori o aprobă ori nu, ei o fac. Și români vor spînzura mulți, în săptămîna trecută și în Burd (?) au spînzurat unul. Sigur că s-au speriat românii, toți așa zic „O murit Iosiv împăratu o apucat ungurii nainte“ (în românește în text). Văzînd comandantul neamț din Alba Iulia că ba 10—20, ba și 30 umblă prin Alba Iulia să cumpere pulbere etc., chivăre, pantaloni, săbii și auzînd că nobilimea se va strînge la Juc în tabără mare, iar cea din comitatul său pe cîmpia Vințului, s-a speriat, a îndreptat tunurile spre șanțuri și a scris la Sibiu, dar domnii din Sibiu l-au luat în rîs. „Aceasta să nu o socotești glumă, căci e adevăr, îl poate spune oricui măria ta“¹⁹ — îl încredințează el pe corespondentul său, care e poate chiar cancelarul Bánffy.

Dieta s-a ținut la Cluj, de la 21 decembrie 1790 pînă la 9 august 1791²⁰. Printre „propozițiile“ regale pentru dietă era și ca să se introducă un urbariu, să se sancționeze prin lege ștergerea șerbiei și a pedepselor corporale arbitrare, libertatea personală a iobagului și dreptul lui de a dispune liber, fără prejudiciul dreptului de proprietate al stăpînului, de agonisita sa. Adică legiferarea dispozițiilor patentei din 22 august 1785²¹.

Discutarea propunerii imperiale a fost amînată mult. A fost mai urgentă incriminarea țărănimii pentru răscoală sa și absolvarea nobilimii de orice vină în stîrnirea ei, și, dimpotrivă, sancționarea celor care i-au adus asemenea învinuiri și gratificarea celor care s-au distins în acțiunea de reprimare.

Dieta ceru astfel pedepsirea tipografului Hochmeister, în calendarul căruia s-au făcut asemenea insinuări. Mai ales reprezentanții comitatului

¹⁸ *Ibidem*, fond Bánffy I.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Protocolul dietei imprimat în volum mare sub titlul *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 790-dik Esztendőben Karátson Havának 12-dik napjára... Koloszárra hirdettetett, közösleges Gyűléseikben tett végezeseknek... jegyzőkönyve*, Cluj, 1791.

²¹ Problema urmărită la D. Prodan, *Problema iobăgiei în dieta Transilvaniei din 1790—1791*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj“, XIII (1790), p. 69—82.

Hunedoara insistă ca „fapta ticăloasă“ a lui Hochmeister să nu fie tolerată nepedepsită. Se cere în dietă pedepsirea răusfătuitorilor regelui și trădătorilor de țară, se cer scriptele acelor care au interpretat auto-apărarea nobilimii drept conjurație, scriptele și învinuirile împotriva gravaminelor țării (adică ale nobilimii) din 1787. De asemeni denunțurile funcționarilor domeniului Zlatnei împotriva dregătorilor comitatului. Se cer actele investigației Comisiei Jankovich. Conte Ioan Csáky, fostul comite suprem al comitatului Cluj, ceru într-o ședință o recunoaștere în scris a meritelor sale din timpul răscoalei lui Horea, ca să poată lăsa urmașilor o dovadă și o pildă de urmat. Se hotărî să i se dea sub pecetea celor trei națiuni ²².

În ședința din 28 februarie se citi memoriul lung al comitatului Hunedoara zugrăvind răscoala lui Horea și suferințele nobilimii. Comitatul cere dietei să aibă în vedere, în legătură cu răscoala, decretul din 1514. Să se ceară investigația Comisiei Jankovich cu toate actele sale. Și pentru că ea n-a ascultat și nobilimea lovită, să se ceară o nouă investigație. Cei care au fost cauzele pornirii răscoalei, au împiedicat armata în înlăturarea primejdiei și intervenția ei în apărarea nobilimii, care au schimbat, au falsificat cercetarea doctorului de ochi Piariu-Molnar, care prin denunțuri false ar fi susținut că nobilimea ar fi fost cauza răscoalei, să fie descoperiți și dați în judecată de procuratorul fiscal pentru vina veșnicei necredințe. Altfel înseamnă că din țărănimea care a fost înșelată numai cu porunca împăratului și deci n-a fost cauza ci numai instrumentul răscoalei, mulți și-au luat pedeapsa, iar acestora li se iartă. Celor păgubiți, pagubele să li se întoarcă fie din averea acestor vinovați, fie din visteria țării. Diplomele pierdute în timpul răscoalei să se reinnoiască. Iosif Leitner, administratorul domeniului Hunedoarei și Martin Bosnyák pentru meritele cîștigate în timpul răscoalei, primul ocrotind în cetate pe cei fugiți și ținînd în frîu pe românii de sub mîna sa încît refugiații au rămas în pace, al doilea distingîndu-se în lupta nobilimii și contribuind gratuit la întreținerea nobilimii prădate, sînt amîndoi gratificați cu titlul de nobil, primului încredințîndu-i-se și pe mai departe administrația fierăriilor Hunedoarei.

Problema iobăgiei din propozițiile regale ajunse abia în a 34-a ședință la rînd. Dezbaterea ei însă nu începu decît după ce intrară opiniile separate ale celor trei națiuni. Dar și după intrarea lor dieta găsi că e imposibilă o hotărîre în problema iobăgească mai înainte de a se decide asupra întrebării dacă trebuie admisă sau nu „libera migrație“. Se numi atunci o deputație care să studieze problema și să refere. Deputația veni în 3 iunie cu o opinie a majorității, dar și cu opinii separate. Guvernatorul, solicitat să le aducă la un numitor comun, ca reprezentant oficial al regimului, se pronunță pentru libertatea de strămutare. După discuții ample, dieta se hotărî pentru libertatea de strămutare, dar stabilind anumite condiții. Singuri deputații națiunii secuiești rămaseră pe lîngă opinia lor negativă.

Memoriul lor lung mobilizează o serie întregă de argumente istorice, legale și logice împotriva libertății de strămutare.

²² *Ibidem*, p. 69—71.

La libertatea de strămutare se opun originile iobăgimii, legile țării, supunerea ei în urma răscoalei lui Doja, Tripartitumul, Aprobatele — motivează deputăția. Nu se poate obiecta că obligația iobăgească și servilă ar fi contrară naturii, căci atunci și domnia trebuie să-i fie contrară. Așa cum rege fără țară, nici domn fără serv nu poate exista. Societatea nu poate dăinui fără un primat sau domnie dobândită prin virtuți, și drept urmare trebuie să cuprindă și condiția servilă supusă domniei. Iar această condiție de supus s-a născut fie prin dreptul armelor, fie în puterea unui pact. De unde urmează că supușii cîștigați cu armele trebuie să asculte de poruncile celor care i-au cîștigat, iar cei care fac un pact nu pot da înapoi de la el. Dacă sarcina la care sînt obligați ar fi peste măsură de împovărătoare, e în interesul domnilor pămîntești să le-o ușureze și în tratarea lor să observe legile omeniei. Dar rar se ajunge la asemenea împovărare. Iobagii nu sînt robi (*mancipia*), cum obișnuiesc să le-o pună în sarcina domnilor, fără rușine, alte neamuri.

Că nici pedeapsa iobagilor din urmași în urmași nu e absurdă, o probează legile de succesiune din Tripartitumul, faptul că ei pot să deprindă științe, meserii, să facă comerțul obișnuit.

— Invocă și acest memoriu, firește, feluritele binefaceri de care se bucură iobagul din partea domnului său, care îl ajută cu bani, cu vite, cu bucate, îi poartă treburile, îl apără, se îngrijește de orfanii săi, să-i hrănească, să-i dea la o meserie. Sînt multe exemplele cînd domnul pe iobagul său merituos îl eliberează, îi dă bunuri mobile, îi obține de la principe înnobilarea. Beneficii care leagă pe iobag de domnul său omenos și de care cu libera strămutare de pe moșia lui nu se mai poate bucura.

Față de avantajele legării de glie, libera strămutare e primejdioasă pentru iobag, e dăunătoare principelui, e în detrimentul domnului pămîntesc. Încrederea reciprocă de pînă acum între domnul pămîntesc și supusul său se schimbă în împotrivire. Pentru domnul pămîntesc nu mai are sens să-și învrednicească iobagul de beneficii, se pierde îndatorirea unuia față de celălalt. Migrantul nu se mai îngrijește să-și cultive pămîntul dat de domnul său, neglijează să-și sporească pămînturile și finațele lăzuite. De unde lipsa de bucate, crunta sărăcie a iobagului. Pînă cînd să poată aduce pe altul în loc slăbește, sfîrșește prin a ajunge la cerșit, la vagabondaj, uneori trebuie hrănit din magazinele de bucate. Exemplu jelerii, care bucurîndu-se de libera strămutare și schimbîndu-și des locul au ajuns și mai săraci. Și pentru ei e mai avantajoasă obligația dinainte a iobagilor, decît libera strămutare, la ale cărei condiții trebuie să se supună și ei. Strămutarea e dăunătoare și principelui: țărănul migrant plătește mai puțină dare, nu va fi capabil nici să dea bucate, nici să suporte căraușii (în interes militar sau public). Emigrînd pînă la urmă din lipsă de hrană, va scădea populația.

Decretul regelui Ferdinand din 1547 îngăduie libera strămutare numai cînd țăranii sînt oprimați de domnii lor pămîntești. Or, în Secuime domnii pămîntești, cu excepția unora, nu-și mînă iobagii în slujbă mai mult de două zile pe săptămîină și nu-i asupresc în nici un fel. Libera

strămutare nu poate să rămână nicicum mai ales în Secuime, unde sînt mulți oameni liberi pe moșiile cărora migranții pot fi primiți²³.

Argumentație în mentalitatea domnilor pămîntești, dar și o teamă a celor cu iobagi mai puțini, cum erau mai obișnuit în secuime, de a nu-i pierde.

La 1 august se prezentă, în sfîrșit, articolul de lege privind libertatea de strămutare. Trebuind să fie primită, dieta caută să-i reducă operativitatea prin circumscrierile sale. În lungul articol introduce o serie întregă de condiții, cuprinse în 13 puncte :

Deși obligația perpetuă și legarea de glie, întemeiată pe legi întărite de diploma leopoldină — începe textul — colonilor le-a fost mai curînd folositoare decît vătămătoare și împreunată în toate chipurile cu sirguința lor, putînd ei anume să-și însușească din îngăduința legilor patriei și artele liberale și meseriile, să facă comerț, să se folosească liber de bunurile lor mobile și de achiziție, ba chiar să dispună de ele. Ca totuși domnii pămîntești să-și arate cu atît mai virtos înclinarea spre ei (orînduiala de sub regimul trecut care a îngăduit libera strămutare fără implicarea Stărilor socotindu-se fără putere), la propunerea împăratului, acum din libera voință și hotărîre a Stărilor și Ordinelor, numirea de iobăgie cu *perpetua personalis obligatio* legată de ea și legarea de glie se declară desființată. Dar pentru a preîntîmpina dificultățile care ar putea urma din strămutarea nelimitată și fără vreo rînduială, în detrimentul binelui public și spre paguba domnilor pămîntești, ba chiar spre ruina colonilor înșiși, se stabilesc regulile pentru libera lor strămutare.

Nu se puteau exprima mai bine condițiile în care nobilimea a trebuit să accepte libera strămutare, fără să renunțe la opinia sa că șerbia a fost mai curînd folositoare decît vătămătoare iobagului, că a fost mai mult spre siguranța decît spre îngrădirea în drepturile lui.

Primul gînd al proiectului e cum să asigure pe domnul pămîntesc de iobagii angajați de bună voie și de iobagii și țigani cumpărați, cum să fie despăgubit în cazul că nu-i poate readuce. Strămutarea o restrînge la un singur răs timp pe an, în jurul zilei de Sf. Gheorghe. Intenția de a se strămuta, colonul trebuie să o anunțe încă de la începutul anului. El nu poate pleca decît avînd carte de îngăduință de la domnul său, achitîndu-se de datoriile și prestațiile față de el, și dacă se mută în alt sat, și de dare.

Condiția cea mai grea prevăzută era ca colonul care vrea să se mute să fie dator să aducă în loc un alt colon, care să poată purta aceleași sarcini, atît domnești cît și publice. Nu era deloc ușor pentru colonul care pleacă din pricina asupririi sau greutății prea mari a sarcinilor să găsească pe un altul care să le ia asupra sa.

Se stabilesc apoi condițiile tehnice ale strămutării, soarta bunurilor iobagului care se mută, competențele procedurale și juridice, sancțiunile pentru primirea iobagilor plecați fără carte de îngăduință etc. Se prevede fixarea țiganilor migranți. Se prevede posibilitatea pentru stăpîni de a lua copii orfani ai căror tutori sînt în serviciul lor, de a-i crește mese-riași, de a lua din coloni, cu plată, păstori de vite, simbriași sau argați.

²³ *Ibidem*, p. 73—75.

Se prevede amendă pentru cel care ar primi pe sluga altuia fără ca aceasta să aibă carte de plecare.

În revers și domnul pămîntesc care vrea să-și miște colonul din sesia sa, care să se facă tot la Sf. Gheorghe, trebuie să-l anunțe încă de la începutul anului.

La sancționarea legii s-au operat mai multe modificări în text. S-au suprimat libertățile iobagului legat de glie pretinse de preambul, pretențiile stăpînului asupra iobagilor angajați, iobagilor și țiganilor cumpărați, de asemeni pretențiile stăpînului de a lua copii sau iobagi în serviciu de curte, de a reține pe meseriașii pregătiți pentru uzul stăpînilor, de a lua din iobagi păstori, simbriași. A rămas legiferat însă, cu modificări în detalii, restul și a rămas condiția cea mai gravă din toate : obligația iobagului care se mută de a aduce altul în loc, de aceeași valoare.

Oricîte și orice îngrădiri i s-au impus însă, principiul s-a menținut, șerbia a rămas definitiv, acum și „constituțional“, adică prin dietă, desființată. Una din consecințele istorice ale răscoalei lui Horea.

X. RĂSUNETUL RĂSCOALEI PESTE HOTARE

Ce răsunet a avut răscoala peste hotare ? Ce a însemnat ea în cunoștința și conștiința europeană ? Cum a fost privită, cum a fost calificată sau apreciată ? În ce măsură se integrează ea în istoria sud-estului Europei, a Europei în genere ? Sau invers, cum o receptează Europa în propria istorie ? Căci acum, fără îndoială, o răscoală țărănească atât de categoric antifeudală, atât de asemănătoare cu cele din alte părți, o răscoală de asemenea proporții nu putea să nu adauge lupta generală antifeudală, să nu afecteze o conștiință atât de frământată ca cea a Europei din preajma Mării Revoluții. Această lume, în plină fermentație, răscolită profund în problematica socială, de condiția umană în genere, în așteptare de mari schimbări, de mari prefaceri, această lume atât de receptivă acum, e atentă la orice accident, mare sau mic, apropiat sau îndepărtat. vede în toate semnele crizei, semnele prevestitoare ale răsturnărilor viitoare. Le privește cu teamă sau cu speranță, în tot cazul cu o curiozitate generală. Răscoala era și ea o secțiune, și încă una din cele importante, a luptei generale împotriva orînduirii feudale condamnate, un grav accident care se impunea inevitabil atenției.

Ea a avut răsunet cu atât mai puternic, cu cît s-a petrecut într-un mare imperiu, într-un timp cînd privirile sînt atrase în chip deosebit asupra lui prin complicațiile lui politice, prin reformismul larg al împăratului Iosif. Cu atât mai mult cu cît chiar acum complicații externe, războiul în perspectivă cu Olanda care amenința să implice statele mari, puneau imperiul din nou în acuta atenție a Europei. Noul eveniment în partea opusă a imperiului, nu numai reținea o parte din forțele armate imperiale reclamate pe teatrul de luptă apusean, dar mai putea fi și diplomatic exploatat de beligeranți. Interesul general pentru răscoală se complică cu interesul politic, intră în textura acțiunii diplomatice. Reprezentanții diplomați de la Viena își țin pas de pas la curent statele, suveranii, pe papa însuși cu mersul ei.

O bogată informatică ne comunică azi proporțiile răsunetului stîrnit de răscoală. Un material divers, de diverse naturi : colportare orală, corespondență oficială sau particulară, manuscrise, presă, lucrări narrative, artă ne dau azi imaginea complexă a acestui răsunet. Un rol deosebit în această propagare are acum presa, acest organ prompt de difuzare a evenimentelor în cercuri tot mai largi.

Presa era menită în primul rînd să informeze, să răspundă unei curiozități generale. Dar își și depășește adesea această primă misiune, vine și să intereseze în resorturile și rosturile evenimentului, să formuleze, să formeze atitudini față de el. Astfel ea nu numai culege informații, ci și selectează, interpretează, formulează opinii. E secundată apoi de extrase, de broșuri care se nasc și ele în primul rînd din cercurile ei, din materialele ei, strînse la un loc mai mult sau mai puțin mecanic. Ele prelungesc acțiunea presei pe căile difuzării cărții.

Presa, broșurile au felurite surse de informații : comunicări orale, corespondență reală sau fictivă, surse oficiale directe sau indirecte, ceealalte ziare. Destul de obișnuit ziarele reproduc unele după altele. Dar și colportează plecînd unele de la altele, deformează, caută senzația, denaturează, îngroașe liniile.

Prima sursă imprimată e unicul ziar din Transilvania „Siebenbürger Zeitung“, prelungit în Ungaria de cele trei ziare din Pojon (Bratislava), „Pressburger Zeitung“, „Magyar Hirmondó“ și corespondentul lor slovac. Focarul presei pentru Europa însă sînt ziarele Vienei și în primul rînd „Wiener Zeitung“. De aci cu deosebire se alimentează bogata presă de acum a Europei.

Istoric vorbind, ziarele obișnuit nu aduc informații noi, mai curînd colportează fapte cunoscute. E de reținut mai curînd atitudinea lor, cînd o au, diversă ca și diversitatea intereselor pe care le reprezintă.

Sursa inițială „Siebenbürger Zeitung“ difuzează, firește, înainte de toate corespondență din cercuri nobiliare sau orășenești, din cercurile celor loviți. Dar cu deosebire informații din anturaj guvernamental. Poartă în genere amprenta unei moderații în prezentare, se rezumă mai mult la înregistrarea faptelor relatate de corespondenții săi, fără multe comentarii. Își permite însă și rezerve față de pornirile nobiliare. Ba îndrăznește să și insinueze că apăsarea domnilor pămîntești a putut fi cauza răscoalei, fapt pentru care a și stîrnit apoi protestul nobilimii, insistența ei de a fi sancționat redactorul.

Ziarele vieneze, și mai ales ziarul oficial „Wiener Zeitung“ supravegheate de aproape de vigilanța cenzurii, se mișcă în limitele atitudinii oficiale, imperiale, luministe, reformiste. Condamnă, firește, ridicarea țaranilor, violențele, atrocitățile lor sau le prezintă cu preferință. Potrivit vederilor împăratului însă nu absolvă nici nobilimea de vină. Originile răscoalei le vede, fără echivoc, în exploatarea, asuprirea de neîndurat din partea domnilor pămîntești. Predomină în ele informația. Comentariul e mai redus, tonul incomparabil mai rezervat decît cel al împăratului din textele sale. Textele lui se adresau organelor de stat, nu erau menite publicității.

Materialurile presei vieneze, optica ei s-au propagat în primul rînd, mai mult sau mai puțin mecanic, și în presa apuseană. Vorbînd de atitudinea Apusului față de răscoală, ne va interesa astfel mai mult ceea ce adaugă presa apuseană, ceea ce-și îngăduie, sau ceea ce poate să-și îngăduie, în marginile unui regim de cenzură, în comentariile sale.

1. IN UNGARIA

Un ecou puternic a avut răscoala înainte de toate, firește, în Ungaria. Ea trecuse și în comitatul Arad și amenința să se extindă mai departe. Se simțea amenințată nobilimea din Banat, din Bihor și din alte comitate apropiate. E alarmată nobilimea Ungariei în genere, pînă departe, pînă în cealaltă extremitate a țării. Răscoala putea fi exemplu și îndemn și pentru iobăgimea de acolo. Oficial sau neoficial se întreține teama de mișcări asemănătoare, de ridicare a propriilor supuși. Membrii familiei Haller corespundea cu ai săi din Transilvania, se alarmează drept din comitatul Vas, din extrema apuseană a țării.

În Debrețin la 27 noiembrie Iosif Vaj, după scrisori din Transilvania, știe că românii răsculați sînt sub conducerea lui Salis, condamnat în vara trecută la spinzurătoare ca unul ce îndemna poporul la emigrare, și a lui Poperski, mai înainte ofițer rus, și încă a unei a treia persoane, necunoscută. Se zvonește că și generalul Baronyay Szaldbosi, care a fost prins în Borsod, ba și baronul Wesselényi ar fi între ei. Știe despre strașnica înarmare a orașului Cluj, despre plecarea nobilimii sub comanda contelui Csáky asupra lor. Miliția de acolo a plecat pînă la unul în Transilvania. A trecut pe acolo și o parte a regimentului Preysach. Husarii lui Barko mult își dau osteneala, dar după cîte aude, și din ei au căzut jumătate. Se aude că la Turnu Roșu sînt vreo 25 de mii de turci¹.

Seismograful, informatorul, alimentatorul unei opinii publice maghiare e cu deosebire ziarul din Pojon (Bratislava) „Magyar Hirmondó“. Acesta se informează pe diferite căi, din ziarul transilvănean „Siebenbürger Zeitung“, din ziarele vieneze, dar și din multă corespondență directă sau indirectă. Sursele sale sînt nobiliare sau adversare răscoalei, sînt chemate să apere cauza nobilimii, a ungurimii lovite. Selectează deci, stăruie asupra atrocităților țărănimii, nenorocirii nobilimii, îngroașe liniile pentru a impresiona, insinuează, ironizează, caută să stîrnească o opinie publică ostilă.

Relatînd asupra începuturilor, știe că la Mesteacăn s-au adunat mulțime nenumărată, țărănimă română cu miile din toate ținuturile și satele. Că acolo a fost și un neamț, în veșmînt nemțesc, cusut cu fir de aur, al cărui nume nu se știe. Au hotărît acolo să meargă cu toții la Alba Iulia, asupra arsenalului imperial, să ia arme. Și din Banat

¹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 376—377.

sosesc mereu vești rele, că toți românii din Banat și din comitatul Arad, care vreau să se numească „Frătuși“ se străduiesc spre „nemicirea vieții și bunurilor noastre. Ba și poporul vagabond din Țara Românească vrea să li se alăture, ca împreună să pustiască cu totul ungarimea transilvăneană, într-atîta ca nici amintirea noastră să nu mai rămînă“. Și acolo se ridică la instigarea lui Salis².

După o scrisoare din Cluj, din 14 noiembrie, reține atrocitățile relatate sau imaginate: pe uni dregători trași în țeapă de vii i-au fript, la alții le-au tăiat minile și picioarele. După alte relatări la Mihăleni pe Ladislau Csiszár bătîndu-l în perete cu cuie l-au tăiat în două. Pe soția lui Paul Hollaki în Aciuța au ars-o. Ș.a.m.d.

În numărul său din 8 decembrie se ridică împotriva „minciunilor“ ziarului german din Erlangen, care pretindea că cea mai adevărată cauză a răscoalei trebuie să fie că domnii pămîntești s-au purtat tare aspru cu nenorociții lor de iobagi, care pînă la urmă căzînd în desperare de starea lor, pe asemenea tirani i-au ucis, dîndu-se cu cetele de hoți ascunse pe margini au jefuit, omorît, ars. „Ce minciună(!)“. În țară sint doar nu numai iobagi români ci și unguri, care și ei fac în aceeași măsură servicii domnilor pămîntești, „totuși nu s-au încumetat la asemenea lucruri ca acești români ucigași“. „Dar acest neam românesc de tilhari zilele de lucru vara petrecîndu-le cu dormit și flămînzit, fiindu-i după natura lui lene să muncească, nu numai domnului său dar nici lui, nu e de mirare că venind iarna e silit la jaf, la furt“³.

În același sens se ridică și împotriva aserțiunilor ziarului săsesc din Sibiu, „Siebenbürger Zeitung“. Mai amar a simțit ungarimea răceala națiunii săsești, națiune pe care ea de la început a apărat-o. Așa de mic lucru i s-a părut pustiirea națiunii maghiare, că și corespondentul neamț al ziarului din Sibiu a propagat-o doar ca o mică rebelie și în genere drept cauză a vrut să-i dea asprele servicii iobăgești impuse de domni. Dar dacă aceasta ar fi adevărat, n-ar pustii în genere pe orice ungar, și dacă n-are iobagi. Dar bieții călugări trăind din cerșit și alte feluri de preoții ce au păcătuit? Pe cine au pus să-i slujească, pe cine au împilat? Lăcașurile destinate slăvirii Domnului cui ce-au stricat? Și altfel, rebelia a început pe domeniul fiscal, prin oamenii Fiscului, care n-au slujit nobil. Și regelui îi plăteau numai taxă. De aceea se poate susține că rebelia are drept cauză că, după chipul țărilor vecine, vreau să ridice numai religia lor schismatică și nimeni să nu poată domni asupra lor. Dovadă pentru aceasta poate fi și marea rebelie din 1760, cînd tot domeniul Zlatnei s-a ridicat sub instigația unui preot român, Sofronie, după care numai tîrziu și cu mare necaz a putut fi liniștit. Și acum la fel, peste tot preoții români sînt conducătorii și mentorii rebelilor. Înainte cu trei ani tot domeniul Zlatnei s-a ridicat împotriva regelui său, pustiind crîșmele arendate. Din ceea ce oricine poate vedea că nu pretextata asprime

² „Magyar Hirmondó“, 1784, p. 745—750. Exemplarul de la Bibl. Universitară din Cluj.

³ *Ibidem*, p. 782.

a slujbelor iobăgești e cauza, ci mai curînd, dimpotrivă, inima ticăloasă, încrezută din pricina slujbei puține, rîvnind o libertate și mai mare, și pornirea nemiloasă, hotărîtă pe ascuns la orice rău. Se vede viclenia și a scriitorului gazetei săsești din Sibiu, ca și a perucii din Erlangen. Se vede și din necredința orașelor săsești. „Sașii care venind n-au vărsat nici un sînge pentru pămîntul țării ca iluștrii noștri înaintași, totuși pe dulcii părinți ai patriei, pe domni și nobili în timpul acestei rebelii nu i-au suferit în orașele lor. Se adeverește proverbul : Omenia săsească foc de paie !“. Aserțiunea gazetei din Erlangen nu e nici ea decît : „invenția mucedă a unui cap neghiob“⁴.

În februarie înregistrează vestea că domnii nu mai țin slugi iobagi români în curțile lor, mai ales slugi interne, ci iau tineri nobili sărăciți (ca domnii de altă dată) sau iobagi unguri ori sași care nu găsesc tineri nobili⁵.

Despre viața lui Salis, „conducătorul orb al românilor“, se arată a ști o mulțime de lucruri. E fiul contelui Salis de Lorena, comandant suprem înainte al regimentului de Toscana și născut din fiica contelui Andrăsi. În Războiul de șapte ani, în serviciul regimentului Iosif Eszterhazy, a fost rănit la mîna stîngă. Cînd în Transilvania s-au înființat cele patru regimente de graniță, a fost făcut locotenent în unul din ele. În urma serviciilor sale militare, precum și pentru cunoașterea limbii maghiare și române a fost avansat pe urmă maior. Că toată viața a fost de rea purtare, pe lîngă altele se vede și din faptul că în 1774, cînd a fost trimis la Sibiu să ridice din vistieria militară pe seama regimentului său 4 000 de florini, suma ridicată a risipit-o pînă la un ban, întorcîndu-se cu neobrăzare cu mîna goală la regiment, unde a fost silit să-și mărturisească fapta. Cauza ajunsă la tribunalul militar, a fost degradat definitiv. La Viena recurgînd pe urmă, cu soția și copiii (doi fii ai săi și acum sînt merituoși ofițeri împărătești), la împărăteasa pentru iertare și văzînd că i se refuză, și-a lăsat în nenorocire soția, care și acum trăiește din bunăvoința magnaților, și și-a încercat norocul în Polonia. Dar și aici norocul privindu-l cu ochi întunecați, s-a întors iarăși în Transilvania, unde, după ce a trăit la masa liberă a țării, în cele din urmă s-a oferit conducător hoților de români rebeli, și după pustiirile pe care a pus să fie săvîrșite, cum se spune, făcîndu-și rost de o mare sumă de bani, după ce a observat că pe capul său temerar se tocimesc așa de scump, ca să nu ajungă pe mîna precupeților a fugit în părțile de margine turcești. Acum e flăcău bătrîn, încărunțit, de 62 de ani, scurt și gros, om mintos și îndrăzneț, dar izvor neseecat de toate relele⁶.

În 16 februarie 1785 relatează că dacă e să fie crezute ziarurile din Brün, contele Salins a fost prins în Bosnia, unde din pricini necunoscute e ținut prins⁷.

⁴ Semnat : Alexandru Szacsvai. *Ibidem*, p. 812—814.

⁵ Caietele, I, f. 68.

⁶ „Magyar Hirmondó“, 1784, p. 827—828.

⁷ *Ibidem*, 1785, p. 103.

Cu deosebire se ocupă ziarul de persoana lui Horea. Îl prezintă, fi-rește, cu dușmănie, nu-l scutește de ironii, de dispreț. Ia la țintă cu deosebire titlurile lui de principe, de rege, de împărat. Răscoala a început-o unul *Hornyák*, un osîndit la moarte evadat din închisoare. A pus să i se pregătească o scrisoare cu litere de aur sub numele împăratului și răspîndea că el are poruncă de la împăratul să nimicească cu totul pe toți nobilii din Transilvania.

Împăratul a promis 200 de galbeni celui care va putea pune mîna pe noul împărat al românilor răsculați. Ceea ce împăratul Horea auzind, a promis 400 celui care îl poate prinde. „Frumoși bani ar fi aceștia, dar un împărat român ca Horea cît de anevoie e de furat în trăsură“⁸.

Se vorbește despre Horea că, după ce împăratul a trimis trei regi-mente împotriva rebelilor, numaidecît a publicat în tabăra lui de hoți porunca: „Noul împărat al românilor, Horea, începe război împotriva împăratului roman. Aici să se țină numai cineva să nu zîmbească (!)“⁹.

În același ton îi prezintă și prinderea: „Pe acel nelegiuit de Horea în 28 a lunii trecute decembrie l-au prins norocos iubiiții noștri frați husari secui din comitatul Trei-Scaune, coborîtori din acel vechiu sînge maghiar, după o ciocnire foarte sîngeroasă, în peșterile îngrozitoare ale munților Cîmpenilor, cu toată pompa sa regală închipuită, cu dregătorii săi, și mai ales cu cîțiva popi români miniștri principali ai săi și așa l-au condus mai întîi la Zlatna, apoi la Alba Iulia“. Era îmbrăcat cînd l-au prins în tîndră neagră românească de preot, lungă pînă în pămînt, căptușită frumos cu blană de lup. Acesta era veșmintul lui scump de general, cu crucea de aur, cheia de aur și altele. De pe gîtul soției sale aurul găurit și înșirat îi atîrna aproape pînă la genunchi. Cele două cătrînțe ale sale, care țineau loc de rochie, erau făcute din mătase aurită, de pradă. Podoaba capului conciu românesc, din care atîrnau perle de calitate. Sîrme de aur o mai împodobeau în neorînduială¹⁰. „Acum Horea își face carnavalul pe fundul temniții din Alba Iulia, în fiare pînă la genunchi, împreună cu soția“¹¹.

În alt număr o relatează altfel. Prinderea lui Horea a fost relatată în felurite chipuri, atribuită ofițerilor de diferite neamuri. Sașii nu s-au sfiit să nascocoască din vînt că a fost prins de un anume Tillier, colonel sas. În schimb ziarul culege din corespondențe alte fantezii. În zelul de a glorifica pe secui, prinderea a trebuit să se facă iarăși prin luptă și prin vitejia locotenentului Vajda cu cei 160 de soldați secui ai săi. Cu aceștia a năvălit asupra oastei românești de vreo cîteva mii (!), nu departe de oraș, pe un vîrf de munte. La această stîncă erau doar două căi de acces, foarte dificile amîndouă. O parte din oastea sa locotenentul o puse să urce stîncă, iar pe cealaltă să deschidă foc de tun și de arme. În timp ce românii rezistau umăr la umăr la acest foc, soldații urcați, împreună cu locotenentul, tăbăriră asupra lor, îi împrăștiară și prinseră pe Horea împreună cu sfetnicii săi. Cînd Horea se văzu prins, începu să se roage de poporul său să nu-l

⁸ *Ibidem*, 1784, p. 824.

⁹ *Ibidem*, p. 831.

¹⁰ *Ibidem*, 1785, p. 37—38.

¹¹ *Ibidem*, p. 47.

lase să cadă în mâinile ungușorilor, mai bine să-l străpungă cu armele sau să-l împuște. Românii, punând mîna pe arme de bună seamă ar fi și făcut-o, dar acest înțelept domn ungur le strigă atunci că împăratul le-a făgăduit iertare dacă nu o fac. Așa locotenentul a reușit să-l ducă pe Horea și pe alții în prinoare. În timp ce-l duceau legat prin sate, Horea din cînd în cînd striga să se ridice să-l scape, dar locotenentul observînd-o i-a legat gura, punîndu-i căluș o bucată de lemn de-a curmezișul „să nu poată lătra“¹².

Abia în numărul din 16 februarie rectifică. Pe Horea l-au adus nu în veșmintele în care a fost descris, ci în veșminte țărănești românești, nu cu tovarășii săi de hoție, și cu soția, și nici nu cu vîrsare de sînge l-au prins, ci l-au prins șapte gornici. Pe Cloșca l-au închis sub statuia împăratului Carol, pe Horea sub poarta nouă, înlăuntrul stînd doi paznici, înaintea ușii unul¹³.

Horea în cetatea Albei Iulii e hrănit de comandantul cetății, fără îndoială să nu bea sau mîncească nimic în dauna vieții. Se scrie despre el că-și petrece viața fără nici o tristeță și teamă de moarte și fără înțetare dorește numai să fie tratat *via juris*, adică pe calea legii, deși culpa sa nu poate fi iertată pe calea nici unei legi. Unii spun că la prinderea lui nu s-au găsit la el decît cîțiva florini și casa de bani(!) și-ar fi îngropat-o în pămînt, ceea ce fără îndoială la torturi (dacă vor fi) va mărturisi. Se dă ca cert că s-au găsit la el multe scrisori din Rusia¹⁴.

După o relatare din Alba Iulia, din 23 februarie interogatoriul lui Horea și Cloșca se face în așa secret, că deși corespondentul trece în fiecare zi prin curtea contelui Jankovich, nu poate ști nimic sigur. Se speră totuși că în săptămîna viitoare se va pronunța sentința asupra capetelor lor, căci, după cum a înțeles, porunca maiestății sale e de-a-cum aci ca ei să fie pedepsiți cum merită, potrivit asprimii legii. Dar și contele se străduiește să plece cît mai curînd, ca nu cumva partea cea mai mare a curții sale să fie silită să fie prada morții. Cloșca de trei zile se simte rău, e teama să nu moară înainte de pronunțarea sentinței¹⁵.

În ton zeflemist, cu o maliție satisfăcută, relatează execuția din 28 februarie. „Horea, principele plăsmuit al Daciei, memorabil prin multul sînge nevinovat vîrsat, în ziua de 28 a lunii trecute a fost uns la Alba Iulia pentru o îndelungată viață de veci“. „La această pompă princiară, din toate satele în care locuiesc români sau sași au trebuit să se înfățișeze cîte 2 sași și 4 români din fiecare“. Nu se poate reține să nu remarce totuși demnitatea cu care Horea pășeste în fața morții. „După cum asigură un martor ocular care a fost de față, cînd Horea și turbatul său tovarăș Cloșca Ion Popa (!) care au fost duși, în prezența mulțimii nesfîrșite, la locul osîndeii lor de o mie de ori meritate, Cloșca ieșindu-și cu totul din chipul omenesc, tremurînd de groaza morții îl părăsi tot curajul dinainte; Horea, în schimb, merse fără

¹² *Ibidem*, p. 57—61.

¹³ *Ibidem*, p. 135.

¹⁴ Caietele, I, f. 62.

¹⁵ *Ibidem*, I, f. 78—79.

nici o schimbare, cu inimă curajoasă spre locul destinat să-i fie bătaia din urmă al amarului ceas al vieții sale ticăloase“. Cloșca și-a sfârșit „nemeritata-i viață“ în vaiete cumplite. Horea însă cu mult mai milostiv, după o lovitură de roată care-i frânse fluierul piciorului drept, primind lovitura de grație în piept, „i-a evaporat pe loc, așa cum din trup sufletul, din suflet ahtierea după coroana ungară și furia“. „În sfârșit, luându-le la amândoi capetele cu o secure, au fost tăiați în patru, trimițându-i bucată cu bucată spre a fi expuse acolo unde furia lor a cauzat cele mai mari pustiiri“. Se miră că științele primite pînă acum l-au descris pe Horea „fiară de statură mică“, iar acum corespondentul, „sub ochii căruia s-au dus amândoi prin roată în iad, întărește că Horea ar fi fost un român mare, musculos, gras, cu privire aspră“¹⁶. Cît de relative pot fi „mărturiile“!

Vorbește ironic și despre știința lui de carte românească, suficientă pentru un preot român, care era de-ajuns să știe scrie și citi, și cu care el s-a făcut popă și apoi protopop. Cu unirea căzînd din funcție, ca iobag și înainte ținînd de domeniul Zlatna, a devenit jude. „Din această funcție a făcut saltul la demnitatea, din care tîrit acum cu mîinile legate la spate, mă îndoiesc că va ajunge la spînzurătoare și nu la danțul aceluia duce de odinioară al țăranilor răsculați Doja, pe care au fost siliți să-l mănînce de viu proprii săi tovarăși“¹⁷.

Aci și o descriere fizică a lui : De statură mijlocie, e mai mult gros și musculos decît înalt, chip plin, rotund, păr castaniu, mustață scurtă roșiatică, nas turtit. Din pricina dinților mari care-i împing buzele în afară, e puțin defect la vorbire, dar e un român cutezător cu glas tunător, de statură dreaptă și mers iute“¹⁸.

Nu mic prilej de cîștig le-a dat și pictorilor Horea cu chipul său, pe care ei l-au „maimuțărit“ doar din auzite. Căci atît la Viena, cît și la Bratislava acum îl vînd cît se poate de scump. Un pictor, ca Horea al său să treacă mai bine decît al altora, l-a zugrăvit ca pe balaurul din poveste, cu o sută de capete mici, mai mari și mai mari, ca cu atît mai bine să se potrivească cu legenda că în locul celor tăiate cresc mereu altele. Dacă va nimeri să ajungă acest chip al lui Horea cu o sută de capete în Franța, cu siguranță va uimi pe dame, care acolo astfel de rarități le poartă de obicei pe cap¹⁹. „La Viena damele de-acum nu numai pe evantaie, ci și pe cap poartă umbra (silueta) lui Horea, cu inscripția : *Ala Hóra*. Și nici nu mai cade praful de tabac dacă pe capul tabacheriei nu se lăfăiește Horea“ — relatează într-un alt număr, de mai tîrziu²⁰.

Despre Crișan mai puțin. Doar că era un „tigru și mai furios decît cei doi“, și că s-a scaldat în mult sînge vărsat și cu mîinile sale (!). L-ar fi vîndut chiar propriul său fiu²¹. Despărțindu-l de soția, de fiul și

¹⁶ „Magyar Hirmondó“ din 16 mart. 1785.

¹⁷ *Ibidem*, p. 36.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 47—48.

²⁰ *Ibidem*, p. 103.

²¹ *Ibidem*, nr. din 2 mart.

de servitorul său, cu care a fost adus, l-au închis în temnița de sub garda mare (*nagy várda*). S-a sugrumat cu ața de la izmene. Taiat, capul i-a fost dus în Zarand, o parte de trup în Abrud, alta în Deva, a treia în Cimpeni, a patra rămânând în Alba Iulia „de pîndar de vie“²².

Reține și bănuiala aruncată asupra fostului episcop Grigore Maior. Îmbolnăvindu-se tare cînd a fost prins Horea, l-au amestecat și în aceasta — spune ziarul. N-ar fi mirare văzînd el prăbușirea cea mai de pe urmă (*végső romlása*) a neamului său. Mort, a fost dus la Blaj. Acolo un preot l-ar fi parentat: „O murit nădejdea românilor, o fost frica domnilor!“²³.

„Despre cei din Baia Mare se afirmă că de cînd românii cu prădăciunile lor, mai mari decît ale păgînilor, și-au pierdut prețul în fața lor, ungerii nu-i mai pot suferi, motivînd că ei cu ucigași într-un oraș nu locuiesc. E sfînt: măcar de-am fi fost demult ungeri atît de înțelepți!“²⁴.

Relatînd cu amănunte evadarea captivilor de la Alba Iulia își înformează cititorii că și robii din Trei Scaune au evadat, cîtiva și din temnița din Făgăraș²⁵.

Ziarul întretine curiozitatea cititorilor săi și cu întîmplări anecdotice. După o relatare din Tîrgu Mureș că moda a pătruns și la doamnele din Ardeal, și cum Viena sau Parisul sînt departe și nu o pot schimba tot a treia zi, au început să aducă basmale, casete (*Pixis*) Horea și Cloșca în țară. Vrînd să ia în deridere această modă anapoda, un domn maghiar adevărat din Tîrgu Mureș a născocit alta. La doi căței ai săi deodată născuți le-a dat numele Horea și Cloșca. Horea e mai blînd și mai neted la păr, Cloșca e zburlit și mai sălbatic. Ba ciudat, pe români îi iubesc, dînd din cozi li se linguesc, ca și cînd ar fi de același sînge, de același neam; pe ungeri, în schimb, mai ales pe nobili îi latră, îi mușcă. Așa domnul îi ține în lanț pe căței, să nu vulnereze, ca și Horea și Cloșca, pe nobili. „Barem de ar fi aruncate în lanțuri mai strînse odraslele lui Horea și Cloșca“ — conchide ziarul²⁶. Ba în alt număr remarcă un portret al lui Horea care se vinde în Pojon, înveșmîntat într-o haină de mătase albastră pînă la pămînt, căptușită cu piele sură de miel persan, îmbrățișînd afectuos o nevestică austriacă cu basma. „Nu e deloc mirare că și dintre damele ardelenе unele îl poartă pe basmale și pe altele“²⁷.

Atitudini pătimaș pronobiliare și ostile țărănimii române răscolate, românilor în genere. Prelungiri ale ostilității nobilimii din Transilvania. Aceeași ură, aceeași pornire spre răzbunare. Ziarul din extrema cea-laltă a țării își poate îngădui și tonul ironic, batjocoritor, sfidător, al redactorului său Alexandru Szacsvai, care, într-un număr din februarie, sub titlul „Muza maghiară“ toarnă în versuri ororile răscoalei, o osîn-

²² *Ibidem*, p. 143—144.

²³ *Ibidem*, p. 94.

²⁴ *Ibidem*, p. 110.

²⁵ *Caietele*, I, f. 96.

²⁶ *Ibidem*, f. 90.

²⁷ *Ibidem*, f. 91. Scrisoare din 22 iun.

dește cu patimă pe mai multe pagini. Aci și-au găsit loc și versurile dușmănoase, epitafurile veninoase ale lui Gyöngyösi.

Poate din condeiul redactorului a ieșit, după relatări din Transilvania firește, și istoria scurtă a răcoalei apărută la Pojon în 1785, care se găsește legată împreună cu ziarul, dînd amănunte cu deosebire asupra mișcărilor de trupe îndreptate spre Munți pentru reprimarea răcoalei, asupra acțiunii conjugate de pacificare a episcopului Nichitici. Descrierea are ton informativ.

Nu și descrierea loviturii de la Blăjeni, în care autorul își pierde cum-pătul în fața iureșului secuilor. Aci ar fi fost vreo două mii de români, înarmați cu lănci și alte arme. La apropierea trupei românii le-au strigat: „nu viniți aice“. La ceea ce locotenentul Vajda le-a strigat și el nu numai o dată să se împăștie, să lase trupa să treacă. Dar românii porniți răspunseră că nicidecum nu lasă soldații să treacă. Sosind și Kray care venea din urmă cu husarii, le strigă și el destul să nu facă prostii, să renunțe la atac, să se întoarcă acasă și nu li se va face nimic. Dar ei să nu se îmblinzească cîtuși de puțin, ba răspunseră cu și mai mare cutezanță că ei nicidecum nu lasă armata să treacă, ei nici de zece mii nu se sperie. Ba începură să tragă, și împușcă ră calul unui grănicer. La aceasta Kray își puse numaidecît trupa în ordine de bătaie, trimițînd pe flancuri infanterie, iar el atacînd cu husarii din față. „Pe ei înainte, dau foc husarii, trosnesc de amîndouă laturile puștile pedestrimii, răsună valea de împușcături singeroase, vuisse coasta de strigătele de luptă, își ia avînt ostășimea, cu foc, cu fier ucide secuul cu mină nenfricată, se bucură, rîde cu gura plină“. Fugă, panică. Pe cei căzuți în cerc soldații i-au „potcovit“. Norocul lor a fost că încercuirea n-a fost deplină și s-a lăsat întunericul, altfel puțini ar fi rămas în viață sau fără rană. Căzură mai mulți de o sută, fură răniți mai mulți de trei sute, fură prinși 16, ceilalți s-au împrăștiat. „A fost puțină nevoie de săbii, au operat mai mult puștile, baionetele“. Rîd secuul de cei care-și fac cruce să scape. Autorul privește cu ironie pe românul căzut, străpuns de secuul neîndurător cu baioneta pe care a mai avut tăria să și-o smulgă din piept și să o arunce înainte de a-și da „așa de vitejește“ sufletul. Cînd în acest fel de măcel românul striga „vai“, secuul tălmăcea „be jo“ (ce bine!). Relatarea se termină cu strîmătorarea unui număr de români într-o casă. Dar Sz. S., adică redactorul Alexandru Szacsvai promite să continue în curînd²⁸.

Celelalte două ziare din Pojon (Bratislava), cel german și cel slovac sînt mai rezervate, mai conforme atitudinii oficiale, vieneză, mai reduse la informația brută, necomentată. Rețînînd cauzele, își permit să le vadă în apăsarea nobilimii.

Altfel și acestea, ca toate ziarele din imperiu, scriu sub regimul cenzurii. Se cenzurează tot ce privește persoana împăratului, politica internă. Se cenzurează, firește, aluzia că ceea ce face oastea țărănească face din voia și porunca împăratului ca astfel să lichideze pe domnii pămîn-

²⁸ *Ibidem*, I, f. 99—101, II, f. 1—10.

tești²⁹. Din „Pressburger Zeitung“ cenzorul a tăiat și știrea că românii răsculați au străpuns cu lancea chipul Sfintei Fecioare și că pe piedestalul ei au scris: „Dacă tu ești ocrotitoarea ungarilor, scapă-i din mâinile noastre!“³⁰. În numărul din 19 ianuarie al aceluiași ziar sînt șterse rîndurile care în legătură cu răscoala lui Horea evocă pe cea din 1514 și numele lui Gheorghe Doja. Se șterg și știri aparent inofensive; cenzorii de teamă exagerează, fac exces de zel.

Ordinele porneau de la împăratul personal. Maiestatea sa a observat că mai ales ziarele din Pojon publică adesea lucruri nu prea corespunzătoare — scrie cancelarul Eszterházy magistratului orașului — cu deosebire în privința marilor tulburări din Transilvania. În înțelesul ordinului imperial din 3 ianuarie ziarele nu e voie să fie imprimare pînă cînd n-au fost revăzute și cenzurate. Să nu apară nimic ce ar fi împotriva domnitorului statului, religiei, bunelor moravuri, nimic ceea ce se referă la starea internă sau ce ar fi primejdios pentru imperiu. Și aceasta se referă la toate ziarele și tipografiile din imperiu, de orice limbă, sub pedeapsa pierderii privilegiului. La ziarele slovace înaintate spre revizie să se anexeze și traducerea germană și să se înainteze un exemplar. S-au cerut pe urmă două și apoi trei³¹.

Calendarul unguresc „Uj-és O-Kalendarium“ pe 1786 adoptă firește optica din „Magyar Hirmondó“. După el țărani iobagi s-au ridicat împotriva nobililor, devastînd și ucizîndu-i, fără vreo justificare. Dar capii răzvrătiților au fost prinși și pedepsiți după merit³².

²⁹ Kokay György, *A magyar hirlap- és folyoiratirodalom kezdetei (1780—1795)*, Budapesta, 1970, p. 54—56.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 57—59.

³² Nicolae Edroiu, *Răsunele european al răscoalei lui Horea*, Cluj-Napoca, 1976, p. 110. Text mai redus față de manuscris, de care m-am servit.

2. ÎN APUS

CAUZELE RĂSCOALEI

Nu mai e nevoie să ne oprim special asupra presei vieneze, asupra atitudinii ei, după ce-i știm cîmpul informației, limitele opticei sale. Am avut de atîtea ori în cursul expunerii răscoalei prilejul să ne familiarizăm cu optica îngăduită a Vienei, optica oficială, și vom mai avea prilejul adesea să cităm corespondențele din Viena înserate de ziare ca scrutarea în amănunt a presei să ne mai aducă ceva deosebit. Ne interesează mai mult ce a putut ea transmite presei apusene sau ce atitudini i-a putut prilejui.

Să mai dăm aici doar cîteva exemple de felul cum se informează și cum difuzează știrile : la 30 noiembrie trupele aflătoare la Rîmeț 2 companii, 2 ofițeri și 26 de cai din regimentul de Toscana, 70 de secui, sub comanda vicecolonelului Schultz, au fost atacate deseori de răsculați, și cu mare superioritate, dar de fiecare dată și-au primit contralovitura. Cu o zi înainte au atacat la Baia de Arieș 20 de oameni, cărora locotenentul Mesterhazi a vrut să le vină în ajutor cu 10 oameni, dar în drum au fost încercuiți și a fost omorît împreună cu 8 oameni ai săi. Răsculaților li s-a oferit amnistie generală, iar în caz că se vor opune s-a hotărît să fie readuși prin forță la supunere și ascultare. Se speră aceasta cu atît mai mult cu cît pentru prinderea lui Horea s-a fixat un premiu de 300 de ducați, și el suspionat chiar de ai săi, după cum se aude este mereu păzit de rebeli să nu poată fugi ; în repetate rînduri i-au cerut patentă regală de care s-a servit pentru a induce în eroare poporul.

În alte numere se poate citi despre numirea comisarului gubernial Mihail Brukenthal și a comisarului regal Jankovich, despre plecarea secuilor utilizați pe teatrul răscoalei, despre trecerea lor cu steagurile fluturînd și cu muzică spre Sibiu, despre gratificarea vicecolonelului Kray cu gradul de colonel pentru prinderea lui Horea și Cloșca, precum și a pădurarului și a țărănilor care l-au prins, a soldaților și ofițerilor care și-au dat concursul. Comunică prinderea lui Crișan, purtarea lui Horea și Cloșca sub pază sigură prin satele de pe Mureș, sinuciderea lui Crișan cu o sfoară subțire pe care o avea încinsă în jurul corpului, executarea corpului său neînsuflețit, boala Comisiei, a contelui

Jankovich însuși. Etc. etc.³³. E informativă într-o ținută cvasioficială, sub regimul strict al cenzurii oficiale.

Nu vom urmări nici presa apuseană în detalii, pe țări, pe ziare, tot acest întins și felurit colportaj în jurul aceluiași fapt. Reținem însă optica lor, felul cum prezintă faptele, cum le interpretează, ce semnificație atribuie răscoalei.

Depășind granițele Ungariei, optica s-a schimbat. Cauzele mai rar sînt văzute în spiritul nobileții transilvănene. În genere sînt căutate în domniile pămîntești, în dregătorimea lor, în asuprire, în abuzuri, în servitute, în sarcinile fiscale, în dorința de libertate, indiferent dacă atitudinea e favorabilă, neutră sau ostilă răscoalei.

„*Praenotatio historica tumultus Transylvanici Valachorum synopsis continens*“ ... figurînd sub titlul „Acta et relationes“³⁴ găsește cauzele în abuzurile dregătorilor domeniului fiscal al Zlatnei. Aceștia în timpul din urmă neavînd de cine să se teamă, au început să abuzeze de funcțiile lor și a se purta mai aspru cu supușii. Mai adăugîndu-se la aceste rele și greutatea dării, mai întîi locuitorii din Gîntaga (din Hunedoara nu din Munți!) s-au conșcris toți militari, cu gîndul ca dobîndindu-și libertatea, în chipul acesta să scape de greutățile publice și domnești. Exemplul îl urmau apoi și alte sate, mergînd gloate-gloate să se înscrie în speranța de a-și cîștiga libertatea. Armata îi îndeamnă să ceară de la împăratul întărirea în starea militară. Așa trimiseră pe Ursu Nicula zis și Horea Florea și pe Ion Cloșca zis Ciuri la Viena. Împăratul a respins cu neplăcere cutezătoarea cerere. Dar cu toate acestea Horea, ca să nu se întoarcă fără nici o mîngîiere la ai săi, își fabrică, printr-un impostor, o poruncă sub numele lui Iosif II, scrisă cu litere de aur, prin care se porunca stingerea întregii nobileții ungurești și înrolarea pentru armată a tuturor românilor din Transilvania. Își făcu și o cruce de aur, zicînd că i-ar fi dat-o împăratul în semn de credință³⁵.

Ambasadorul Veneției la Viena, Sebastian Foscarini, comunică la 27 decembrie 1784 : țărării voiau să „înlătore jugul antic al sclaviei la care sînt supuși de proprii lor stăpîni“³⁶. Altădată comunică dogelui cuvintele unuia dintre răsculați către maiorul Lebrun : „Domnule să nu crezi că noi de noi am pornit la acest trist pas, ne-a silit nevoia cea mai apăsătoare, iată copii autentice a mai multor ordinațiuni regești în favoarea noastră“. Acestea auzindu-le, Schultz le-a promis să-i asculte³⁷.

Cardinalul Garampi, scriînd cardinalului Pallavicini, găsește și el cauzele în conscripția militară, care urma să-i scutească pe iobagi de

³³ Caietele, IX, f. 23—30.

³⁴ *Acta et relationes de funestissimo tumultu Transylvanico quem praedo Hora alias Nikula Ursz dux rebellium Valachorum cum Kloszka Ivan Csuri excitavit MDCCLXXXIV*. În *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 365—405. Va fi colecție a lui Iosif Benkő? *Ibidem*, p. 301 bis. Aci și extrasele lui Bălcescu din ziarele franceze, p. 353—364.

³⁵ *Ibidem*, p. 370—371.

³⁶ Edroiu, *op. cit.*, p. 44.

³⁷ Caietele, XXIX, f. 8—9.

orice obligație servilă față de nobili. Eșuarea acesteia i-a dus la cruzimi împotriva nobililor și domnilor pămîntești, ucizîndu-le pînă și copiii³⁸.

La 18 ianuarie 1785 nunțitul Garampi dă relații asupra atitudinii împăratului față de străinătate. Împăratul era cu totul îngrijorat să nu ajungă în țările străine nimic despre răscoală. Vorbea cu dispreț despre oricine arăta că se teme de urmările ei. Iar cît îl privește pe el, se arăta foarte liniștit, judecînd fie apocrife, fie exagerate toate relatările care veneau din Transilvania³⁹.

„Journal historique et politique (de Genève)“ reține că răsculații au comis excese fără îndoială, dar numai împotriva nobililor. Cauza însă „pare atît de legitimă“. Românii poate sînt singurii din toți supușii împăratului care cunosc încă servitutea personală. În țara lor tot ce nu e nobil este șerb, jugul servituteii apasă atît de greu aici, iar stăpînii de pămînt sînt tot atît de barbari și ignorați ca și vasalii lor. Toate popoarele vecine românilor „au găsit, în sfîrșit — prin grija împăratului — drepturile sacre ale umanității“. Ura țaranilor români se îndreaptă împotriva domnilor, și „sclavii dezlănțuiți sînt cu atît mai neînduplecați în ura lor, cu cît stăpînii inumani au apăsătorit mai mult jugul asupra capetelor lor“⁴⁰.

O atitudine atît de ostilă răscoalei ca a broșurii vieneze „Todesurtheil und wohlverdiente Strafe, so an den zween Haupt Rebellen, Hora und Kloczka“...⁴¹ pornea desigur din interior. Pe Horea și Cloșca îi judecă pentru că au căutat să se revolte împotriva celor mai înțelepte dispoziții elaborate spre binele supusului și să incite poporul. „O! Blestemat fie gîndul, dacă printr-o educație greșită, o viață plină de excese și sfidare a legilor trebuie să se reamintească de revoltă în patrie!“⁴². Răscoala e condamnată din același unghi de vedere nobiliar, obiectivul ei e voit deplasat împotriva reformismului imperial. Țăranii, chipurile, s-au răscolat chiar împotriva binefacerilor de care au fost învredniciți!

„Răsculații, după afirmațiile capilor lor, n-au ca obiect decît să se războvească pe nobili și să se pună în afara dependenței față de domnii pămîntești“ scrie „Le Courier (d'Avignon)“⁴³.

După „Journal politique de Bruxelles“ această răscoală „e de atribuit amăgirii și ignoranței, tot așa ca și oprimării prea mari din partea nobilimii“. După o scrisoare din Viena, din 20 decembrie 1784, „singurul lor scop e de a se război, oarecari presupuse vexațiuni, ignoranța și vagi idei de libertate sugerate de unele ordonanțe imperiale rău interpretate au pornit pe acești nenorociți“⁴⁴. Pe urmă e informat că opoziția

³⁸ I. Dumitriu-Snagov, *Românii în arhivele Romei*, București, 1973, p. 418—419.

³⁹ *Ibidem*, p. 456—457.

⁴⁰ Edroiu, *op. cit.*, p. 88—89.

⁴¹ Titlul complet: *Todesurtheil und wohlverdiente Strafe, so an den zween Haupt Rebellen, Hora und Kloczka, den 28-ten Hornung 1785 Zu Karlsburg in Grossfürstenthume Siebenbürgen völlführet worden*. Wien, 3 p. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, II, București, 1931, p. 38.

⁴² Apud Edroiu, *op. cit.*, p. 120—121.

⁴³ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 354.

nobililor față de schimbările pe care Iosif II se gândea să le facă în privilegiile nobiliare au avut darul să ațîțe pe țărani. Știe din relatări că la 5 noiembrie țărani au proclamat în mod public planul lor de „a se desface de toată nobilimea din Transilvania și de a pune stăpînire pe pămînturile ei“⁴⁵.

După o relatare din Alba Iulia, de la 25 decembrie, la o confruntare armată cu țărani, ofițerul din regimentul secuiesc care comanda trupa „trimise un gornist cu steag alb să ceară o convorbire cu capii țărănilor, care și apărură numaidecît. Somîndu-i să spună de ce-și pustiiesc astfel propria țară, răspunseră că ei nu vor depune armele, că nu vor înceta să se servească de ele, decît cînd vor fi egali cu nobilii și averile pe care nobilii și domnii unguri singuri le au, nu vor fi mai egal împărțite. În caz contrar ei sînt hotărîți să continue a masakra pe toți care se împotrivesc ca să se facă dreptate și că după aceea vor constitui ei un regat al românilor“⁴⁶.

Mica broșură „Précis de l'origine, des progrès et des suites de la rebellion“⁴⁷... vede cauza în aceeași servitute. De trei luni interesul presei europene s-a împărțit între două evenimente: conflictul împăratului cu Olanda și răscoala țărănilor români. Cauza răscoalei: gradul de aservire în care au fost ținuți răsculații. Dar și insinuarea că românii asupriți au fost ațîțați la răscoală „în taină de persoane nemulțumite cu guvernarea“⁴⁸.

Românii s-au răscolat împotriva domnilor lor pămîntești — știe „Gazette des Pays-Bas“, nobilimii maghiare aparținîndu-i toate bunurile funciare ale țării⁴⁹. „Vexațiunile proprietarilor i-au împins la aceste vinovate excese“ scrie „Gazette de Leyde“⁵⁰.

Obiectivul lor e să scuture jugul stăpînitorilor lor, nu sustragerea de la supunere față de împărat — scrie ziarul italian „Notizzie del Mondo“⁵¹. S-au răscolat pentru că au fost rău tratați de domnii lor — scrie „Gazeta de Madrid“⁵².

Și după „Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen“ (Strasbourg, 1785), cauzele sînt sarcinile față de domnii pămîntești, abuzurile nobilimii, servitutea. La Mesteacăn s-au adunat ca la vreo mie de oameni. Au hotărît acolo ca cu puteri unite să tăbărăscă asupra Albei Iulii, să cadă asupra arsenalului și să-și ia arme. Răscoala, broșura o pune în șirul tulburărilor acestui timp, urmare a demoralizării statelor, învechirii guvernămintelor. Aci citim că în unele ziare vina a fost arun-

⁴⁵ Apud Edroiu, *op. cit.*, p. 92.

⁴⁶ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 355—356.

⁴⁷ Titlu complet: *Précis de l'origine, des progrès et des suites de la rebellion suscitée en Transilvanie, et heureusement appaisée par la prise des Chefs Horiah ou Nicolas Urts, et Kloszka Juon. Veress, Bibliografia româno-ungară*, II, p. 33.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Edroiu, *op. cit.*, p. 97.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 108.

⁵¹ Extrase din ziarele italiene făcute de Ștefan Pascu, *Știri noi privitoare la revoluțiunea lui Horia*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, IX (1943—1944), Cluj—Sibiu, 1944, p. 383.

⁵² Edroiu, *op. cit.*, p. 105.

cată asupra iezuiților. Dar eroarea s-a văzut, și acum oamenii politici încep să prevadă tot felul de revoluții mari. „Europa stă în fața unei schimbări mari care mocnește încă în cenușe“. Broșura nu e favorabilă răscoalei, sursele ei sînt corespondențe din cercuri nobiliare sau orășenești. Nu e streină însă de cauzele ei adevărate și de semnificația ei mai generală⁵³.

Țăranii au ajuns la disperare în urma tratamentului inuman la care au fost supuși de către domnii lor pămîntești, „mici tirani“ — era informat din surse vieneze „Real-Zeitung“ din Erlangen. Aceasta e știrea care a stîrnit indignarea ziarului „Magyar Hirmondó“. Într-un alt număr precizează din nou că răscoala n-a fost pricinuită de autoritățile țării, „ci exclusiv de tratamentul mai apăsător decît al sclavilor, pe care <țăranii> l-au suferit din partea nobililor“⁵⁴.

FAPTELE

Ziarele, broșurile, pamfletele, calendarele narează cu predilecție faptele. E de înțeles, ele caută să satisfacă cît mai bine pe cititorul avid de noutăți, de întîmplări extraordinare, senzaționale. Nu numai narează, dar și accentuează, colorează, denaturează; inventează la nevoie, ca să trezească cît mai mult interes. Stăruie asupra atrocităților sau le imaginează cît mai variate, după cunoștințele din alte răscoale.

După o scrisoare din Bratislava, din 24 noiembrie, tulburările din Transilvania își au originile încă în lunile iulie, august, septembrie și octombrie, cînd s-au observat diferite întruniri ale românilor, fără să li se pătrundă cauza... S-au adunat apoi mai multe mii din acești rebeli aproape de satul Mesteacăn... au surprins cetatea Albei Iulii, au pus mîna pe magaziiile de arme (!), au prădat, au devastat... S-au îndreptat spre comitatul Zarand, unde locuiește o mare parte a nobilimii țării, și au masacrat pe toți locuitorii care nu s-au salvat prin fugă, fără să cruțe nici copiii de țîță⁵⁵.

Ambasadorul Veneției, Sebastiano Foscarini raportînd la 27 noiembrie din Schönbrunn dogelui despre răscoală, știe că „multimile feroce vrînd să scurteze vechiul jug al sclaviei cu care sînt supuse stăpînilor lor“, încălzite de noutatea celor prescrise de împărat pentru Boemia și Moravia, s-au răzvrătit în foarte mare număr, conduse de un anume Herzog... au comis cele mai crude și violente fapte, masacrînd multe familii întregi, purtînd peste tot măcelul, ruina... se spune că toți acești tumultuanți formează un corp de treizeci de mii de oameni... La apariția armatei, prevăzută cu artilerie, principalul corifeu fugind a trecut în statele otomane și toți partizanii lui s-au refugiat și ei în munții cei mai

⁵³ *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen Nebst historisch-geographischen Erläuterungen. Mit den schattenrissen der beyden Rebellen Hora und Cloczka. Strasburg, 1785, p. 39.*

⁵⁴ Edroiu, *op. cit.*, p. 76—77.

⁵⁵ Hurmuzaki, IX, 2, p. 133.

sălbatici, împărțindu-se în mai multe părți. Subzistă totuși mereu fierberea, toată națiunea e cufundată în dezolare și teamă...⁵⁶.

După o scrisoare din Oradea, din 4 decembrie, ambasadorul Veneției raportează iarăși că o mulțime nenumărată de români s-a adunat la Mesteacăn și și-au ales doi capi, un german numit Jalis (Salis !), ofițer demis din armata imperială pentru deturnare de bani publici și un român numit George Hornyack din comitatul Albei. Relatînd sumar omorurile și devastările, după scrisori din Sibiu știe că românii comit devastările cele mai îngrozitoare, pradă, ard peste tot, nu trece zi să nu comită omoruri de toate spețele, că lipsindu-le plumbul topesc vesela de argint, făcîndu-și gloanțe cu care își încarcă puștile. Domnii, unde n-au fost trupe regulate, au trebuit să se retragă cu familiile lor în Sibiu, Brașov și alte locuri cu garnizoană ca să scape de furia rebelilor, că nici în aceste orașe nu se simt în deplină siguranță, cu toate că au fost dublate peste tot gărzile și santinelele⁵⁷.

Răsculații, în număr de 20 de mii, înaintează pe trei coloane, trecînd prin foc și sînge totul în comitatul Hunedoarei, apoi castelul Thoročkay, negustorii din Brașov temîndu-se și ei derăscoală — se cițește în „Gazette de Leyde“⁵⁸.

Relatînd faptele după scrisori din Viena, „Journal politique de Bruxelles“ remarcă excesele, cruzimile răsculaților. Mai mult de 150 de sate devastate, 500 de rebeli pieriți, fie prin armele soldaților, fie prin rezistența nobilimii, fie executați... Lipsindu-le plumbul, și-au făcut gloanțe din argintul (!) furat. „Nu s-a mai văzut în aceste părți asemenea cruzime de pe vremea războiului husiților. Singeroșii răsculați au forțat mai multe fiice, pe ale căror părinți i-au omorît, să treacă în brațele lor ca soții“. „Se dă ca sigur că acești mizerabili au silit pe călugării unei mănăstiri franciscane să se urce în turnul mănăstirii, an-turat jos de furci, în care i-au aruncat de sus unul după altul. Între alte excese relatate, pe un conte din Ungaria l-au despoiat, l-au legat complet gol de un brad, la care i-au pus foc în virf, așa fel ca rășina arzînd să cadă picur cu picur pe nenorocit, care a murit în cele mai groaznice chinuri. Pe o altă victimă a furiei lor au legat-o strîns pe o scîndură și au aruncat-o într-un foc mare“⁵⁹.

Pe Mureș a fost o bătălie în toată legea între răsculați și mai multe regimente imperiale, în care au căzut vreo 2500 (!) din răsculați și vreo 5—600 din soldați — scrie același ziar după o corespondență din Viena, din 11 ianuarie 1785... A doua zi au spînzurat 100 de români din cei făcuți prizonieri... Generalul Fabris, mergînd cu trei regimente asupra rebelilor, a făcut 700 prizonieri, între care și pe al doilea fiu al lui Horea. După o relatare din Cluj știe că răsculații sînt la vreo 20 de mii. „În fiecare zi aduc prizonieri, sînt executați pe loc“. Ș.a. O corespondență din Frankfurt dă 200 de răsculați împușcați. Cifre, bătălii închipuite.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 133—134.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 134—135.

⁵⁸ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 127.

⁵⁹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 355.

Prin colportaj și prin zel ziaristic s-a ajuns pînă la asemenea fan-
tezii : „Ultima lor crimă, se spune serios, fu să atace o societate care
dansa, să ucidă pe bărbați, să violeze femeile și să le înmormînteze de
vii“.

Dar ziarul însuși se îndoiește de veracitatea știrilor sale, remarcă
singur că „toate sînt foarte vagi și incerte. Trebuie privite mai curînd
ca opinia zilei, decît ca fapte verificate“⁶⁰.

La 2 decembrie maiorul Stojanich a silit 5 000 de rebeli să depună
armele. Se spune că mai sînt vreo 9 000 în jurul Turzii și Trascăului
— scrie „Gazette de France“⁶¹. Ceea ce se poate citi și în „Journal de
Genève“.

„Le Courier (d'Avignon)“ dă și el, tot după Viena, știri cu totul
fanteziste : Familia întregă a lui Jankovitch (Sankouwicz) fiind ucisă,
ofițerii imperiali au aplicat în cursul lunii noiembrie 1784 cel mai crud
tratament răsculaților, satele unde sînt cantonate trupele imperiale au
fost date flăcărilor⁶². Cauzele însă le vede mai real.

„Gazette de France“ relatînd după o știre din Viena, de la 5 ia-
nuarie 1785, despre sosirea comisarilor imperiali, informează că „răs-
coala românilor pe care ei sînt însărcinați să o potolească, nu este încă
deloc înăbușită... îndrăznesc să se măsoare cu trupele și au avut pînă
acum cîteva lupte ușoare, dar destul de înverșunate“⁶³.

Curtea din Viena a trimis armată, dar răsculații „au întors furia
lor împotriva soldaților trimiși pentru a-i potoli“ avînd loc un război
în toată legea⁶⁴.

Se exagerează și represaliile. „În virtutea sentințelor pronunțate de
consilierii de război, 300 din rebeli au fost executați — scrie „Journal
politique de Bruxelles“ în urma unei corespondențe din Sibiu⁶⁵.

Contele Csáky, comitele suprem al comitatului Hunedoara (!) și co-
mandant al nobilimii înarmate, a dat o bătălie cruntă cu românii, în
care, uzînd de dreptul represaliilor, i-a distrus crunt, fără a le acorda
iertare (pardon), ceea ce însă a displăcut împăratului⁶⁶.

„Kurze Geschichte“ reține și ea pornirea unor sate de coloniști ger-
mani de a se alătura răsculaților, crezînd drept poruncă a împăratului
un calendar cu litere roșii din Cracovia din 1782⁶⁷. Coloniștii germani
din mai multe sate, seduși de exemplul românilor, erau gata și ei de
răscoală — scrie „Journal de Genève“⁶⁸. „Dar marele împărat, care este
tatăl supușilor săi, caută acum să găsească cele mai bune măsuri pentru
a consola pe nenorociți și a scuti pe viitor țara de asemenea neliniști.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 356—357.

⁶¹ *Ibidem*, p. 359.

⁶² Edroiu, *op. cit.*, p. 94.

⁶³ *Ibidem*, p. 87.

⁶⁴ *Ibidem*, ms. p. 107.

⁶⁵ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 354.

⁶⁶ Pascu, *Știri, noi*, p. 380.

⁶⁷ *Kurze Geschichte*, p. 39.

⁶⁸ Edroiu, *op. cit.*, p. 90.

Cerul să favorizeze intențiile sale generoase“ — încheie „Kurze Geschichte“⁶⁹.

CONDUCĂTORII

Nesiguranță, confuzii și în ce privește conducătorii. Ele pornesc încă de acasă. Iar prin colportare, îndepărtare de surse n-aveau decît să se accentueze încă.

Cel mai proeminent nume și nelipsit din toate reportajele e, firește, al lui Horea. Alături de el apar adesea și al lui Cloșca și Crișan, dar cu o frecvență incomparabil mai mică și totdeauna numai ca ale unor subordonati. Mai frecvent decît numele lor circulă al lui Salis. Dar mai apar și altele : Sofronie, Petru Moldovan, Petru Potechm (Potechm, Botsch, Boesch), Baranyaisey, Inczar...⁷⁰

Cei doi capi principali ai răsculațiilor sînt Horea și Sofronie — relatează „Journal politique de Bruxelles“ după o corespondență din Viena, din 11 ianuarie. Primul un român cu mult spirit natural, celălalt un popă neastîmpărat, intrigant, mistificator, condamnat în 1773 la închisoare perpetuă⁷¹. După o altă corespondență din Viena, din 20 ianuarie, același jurnal îl identifică cu Cloșca : *Gloska, alias Klodhek, alias Soffrony*⁷². Numele lui Sofronie e de înțeles, apare și în scriptele interne, se făcea confuzia pornind de la mișcarea lui de dinaintea răscoalei. După o broșură de mai tîrziu Horea și Cloșca aveau ca tovarăș un preot român, scăpat din temnița de la Spiellberg, unde era ca osîndit la 60 de ani de închisoare⁷³.

Numele lui Petru Moldovan e dat de „Siebenbürger Zeitung“ după credința corespondentului său din Brașov⁷⁴. „Gazette de France“ îl pune în fruntea răzvrătiților de la granița cu Moldova și Țara Românească, refugiați acolo, dar în timpul tulburărilor din jurul conscripției militare din vară⁷⁵.

Numele lui Petru Potechm etc. apare în „Journal de Genève“ și în altele⁷⁶. Acesta socotit al patrulea conducător. Al lui Inczar în „Gazette van Gend“⁷⁷.

Cel de Baranyaisey apare în „Umständlicher Bericht“, ca al doilea conducător „tot atît de scelerat și rebel“ (ca și Horea). Înainte cu 14 ani ar fi servit cu grad de căpitan într-un regiment imperial de husari, căzînd apoi în dizgrația împăratului⁷⁸.

⁶⁹ *Kurze Geschichte*, p. 45.

⁷⁰ Sub felurite grafii.

⁷¹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 356—357.

⁷² *Ibidem*, p. 357—358.

⁷³ Czöuek István, *II-dik József császár élete és tettei*, vol. II, p. 136. Apud Veress, *Bibliografia româno-ungară*, II, nr. 1077.

⁷⁴ Edroiu, *op. cit.*, p. 55.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 86.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 74, 91.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 101.

⁷⁸ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 348.

Un text diplomatic spaniol însă numește corect trei capi ai răscoalei, prinși : *Horia, Closka y Crisanto-Gyros*⁷⁹.

Numele lui Salis circulă insistent și în Apus, ca și în țară. Știri confuze, fictive, contradictorii. E prezentat când conducător principal, când unul din conducători, când confundat cu Horea, când negându-i-se orice rol de conducător.

Nunțiul papal din Viena cardinalul Garampi știe că Salis are un rol de seamă în incitarea răscoalei⁸⁰. Nunțiatu germană că el e numit de unii Ignace Salis, de alții Cristian Herzog, și că s-a născut în Silezia prusacă. A ațîțat răscoala românilor arătîndu-le diplome false ale împăratului, prin care erau declarați eliberați de toate îndatoririle față de domnii lor pămîntești, beneficiind de conscripția la care s-au supus. S-au revoltat contra domnilor lor în momentul când le-au cerut robotă⁸¹.

„Celebrul Salis a dispărut ducînd cu el mai mult de 300 000 de florini, prădați în parte din casele minelor din Zlatna, căci acești răsculați la începutul brigandajului lor nu respectau ceea ce aparțineau M-Sale“ — scrie după o corespondență din Viena „Journal politique de Bruxelles“⁸².

După „Acta et relationes“ al patruilea conducător e Hornyak, care ar fi din familia conților de Salmis. Părăsind armata imperială unde era căpitan, sau cum spun alții scos cu rușine din serviciu, se făcu conducător al răsculaților români. Dar încă în cursul răscoalei, strîngînd din prăzi 150 000 de florini și temîndu-se de relele urmări ale ei, a fugit în Turcia⁸³. A plecat cu 40 000 de florini în Turcia să cumpere arme și muniție pentru răsculați și nu s-a mai întors — scrie „Kurze Geschichte“⁸⁴.

Capul răsculaților, scrie „Notizie del Mondo“ e contele Sales (!), care de fapt nu e decît un vagabond. Iezuit mai întii, părăsind pe iezuiți s-a angajat husar la prusaci, de unde dezertînd s-a înrolat la austrieci. Fugînd și de acolo, s-a retras la români unde a practicat mereu infama meserie de contrabandist, iar în răscoală a fost făcut cap. Abuzînd de credulitatea și ignoranța acestui popor a desfășurat un steag cu efigia împăratului și cu inscripția *Pro libertatae* și arăta o hîrtie zicînd că e porunca împăratului, care-l împuternicește să redea națiunii libertatea. Și ca să încredințeze și mai mult, purta pe uniformă un ordin rusesc⁸⁵. S-a salvat în Turcia cu circa 300 000 de florini⁸⁶ — informează pe urmă. De la granița Turciei vine știrea că faimosul Salis, capul românilor rebeli, a fost arestat în Bosnia, de unde e îndrumat spre Viena din ordinul Sublimei Porți⁸⁷. A fost văzut trecînd prin oraș (prin Viena) prins — scrie apoi — bine păzit și faimosul conte Sales, al treilea cap al românilor răsculați

⁷⁹ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 335—336.

⁸⁰ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 40.

⁸¹ Pascu, *Știri noi*, p. 385.

⁸² *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 356.

⁸³ *Ibidem*, p. 371—372.

⁸⁴ *Kurze Geschichte*, p. 41.

⁸⁵ „Notizie del Mondo“, nr. 98 din 7 dec. p. 833.

⁸⁶ Pascu, *Știri noi*, p. 391.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 394.

din Transilvania. E un om frumos, plin de foc, de vreo 40 de ani. E condamnat pe 103 ani închisoare în fortăreața Kuffstein⁸⁸.

Drept conducător al răscoalei îl dă și „Real-Zeitung“ din Erlangen, calificându-l „micul ei Pugaciov“⁸⁹.

După „Acta et relationes“ primul conducător e Horea de Flora sau Nicula Urs din Albac, al doilea Ion Cloșca zis și Csury, al treilea sub falsul nume de Hornyak se zice ar fi fost din familia conților de Salmis, al patrulea Crișan⁹⁰.

„Le Courier (d'Avignon)“ e informat că răsculații acționează în trei corpuri, conduse unul de contele Salins, altul de contele Wallenstein (se gindește probabil la Wesselényi), al treilea de românul Horea (*Horek*, *Horiak*)⁹¹.

Și autorul biografiei lui Kray crede că Salis a fost între conducătorii răscoalei. El ar fi comandat un corp de răsculați, Horea altul, Cloșca pe al treilea. Crede și el versiunea cu plecarea lui în Turcia⁹².

Salis face deci aceeași carieră fictivă și în presa apuseană. Acolo o putea face cu și mai mari șanse, lipsind și mai mult mijloacele de control.

Ne interesează însă cu deosebire circulația numelui lui Horea, rolul care i se atribuie, deprecierile sau aprecierile persoanei sale.

Confuzii mari s-au produs și în jurul persoanei sale, de la început, încă în interior, care în exterior, firește, s-au accentuat. Opinia curentă, mai ales nobiliară, nu se putea împăca cu spontaneitatea răscoalei, cu conducerea ei de către un țaran simplu; ea trebuia fie instigată, fie condusă de alții. Sau dacă e condusă de Horea, el trebuie să fie mai mult decât un simplu țaran.

Drept soluție s-a ivit numele lui Salis, care, am văzut, s-a impus cu atita insistență și în interior și în afară.

„Umständlicher Bericht“ din Viena știe că cel mai de frunte agitator și corifeu se chiamă *Hornyak*. Este un om care fiind condamnat la închisoare pe viață, știu să scape din temniță prin fugă. Spunând că el ar fi umblat la Viena în două rînduri, se impunea ca *Harumbașa*, adică drept căpitan al cetei rebele. În acest scop puse să i se confecționeze o patentă mare cu litere de aur, zicînd că a primit-o de la împăratul cu porunca să stîrpească pe toți nobilii și ungurii din Transilvania. Acest „cutezător și blestemat clevetitor de maiestate și înșelător de țară“ își atîrnă și o cruce la gît, pe care trebuia să-i jure credință toți adepții săi. Cu aceste două false semne de onoare „orbi el pe acel popor crud, care și altfel nu s-a dezvățat de tot de tirania ce contractă pe timpul cînd se afla sub domnia turcească“⁹³.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 401.

⁸⁹ Edroiu, *op. cit.*, p. 77.

⁹⁰ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 370—372.

⁹¹ Edroiu, *op. cit.*, p. 94—95.

⁹² Caietele, VII, f. 14, 25.

⁹³ *Umständlicher Bericht von den Siebenbürgen entstandenen unruhen aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G. M.*, Viena, 1784. *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 348.

După „Acta et relationes“ Horea știe scrie și citi, fusese popă mai mulți ani, pînă ce în cele din urmă fu degradat potrivit ordinului Mariei Tereza, care impunea ca toți popii să fie oameni învățați și teologi. Degradat, se făcu jude sătesc în Albac, „din păstor al sufletelor, necioplit și nevrednic, se făcu prădător al comunității și amăgitor al poporului plecat spre orice schimbare“⁹⁴.

Aceleași „Acta et relationes“, doar după un act din 18 ianuarie al comitatului Zolyom, redă și versiunea oficială, actul oficial de urmărire. Horea și Cloșca au apucat fuga, cum se spune, spre țara ungurească prin pasul Lacul Negru etc.⁹⁵

Pe Horea îl descrie în termeni cunoscuți. E de 48—50 de ani, nu are nimic, se ține pe la prieteni. Statură de mijloc, mai mult zvelt decît gros, păr castaniu deschis și scurt, mustață roșiatică, față prelungă, ciupită și pistruiie, nas foarte ascuțit. Pleoapele roșii deschise și cărnoase. În umblet se ține totdeauna drept. Portul, cel obișnuit în domeniul Zlatnei, suman negru mai pînă la genunchi, tivit pe margini cu cusături vinete, cioareci strîmți ungurești, călțuni pe jumătate închiși cu șireturi. Acum cu cojoc lung de oale, cu lîna întoarsă. În cap căciulă neagră obișnuită, în mină un băț subțire de alun⁹⁶.

În termeni aproape identici îl descrie și „Kurze Geschichte“⁹⁷.

„Journal politique de Bruxelles“ din informații îl știe de 50 de ani, frumos și robust. Va sfîrși ca Pugaciov, a cărui barbarie și stîngăcie le-a imitat⁹⁸.

În „Correspondence politique et anecdotique sur les Affaires de l'Europe“ Horea e calificat „un om pe care talentele sale și intrepiditatea sa îl făcură periculos“. Deși țaran, a făcut bune studii, „și posedă geniul căruia briganzii frumoși își datorează succesele lor“⁹⁹.

Intr-o relatare din ianuarie a ziarului „Journal de Genève“ numele de Horea e socotit nume conspirativ, adevăratu-i nume fiindu-i necunoscut¹⁰⁰. „Gazeta de Madrid“ e informată și ea că conducătorul *Horniek* mai fusese condamnat pentru delictе capitale¹⁰¹.

Și în presa apuseană apare neîncrederea în Horea dinspre sfîrșitul răscoalei. Se pretinde că <țaranii> își țin conducătorul într-un fel de arest după ce s-au încredințat că ridicarea lor n-a fost poruncită de împărat cum li s-a dat să înțeleagă — scrie „Notizie del Mondo“¹⁰².

Faptul îl reține, după o scrisoare din Sibiu, din 15 decembrie, și ambasadorul Veneției. (Organele de guvernămînt) se fletează și că au reușit să stingă cu totul răscoala, punînd 300 de ducați pe capul lui Horea, care suspectat chiar de ai săi de înțelegere secretă cu capii nobi-

⁹⁴ *Ibidem*, p. 370.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 404.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Kurze Geschichte*, p. 42—43.

⁹⁸ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, 356.

⁹⁹ Edroiu, *op. cit.*, p. 111.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 89.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰² Pascu, *Știri noi*, p. 384.

limii, e ținut sub ochi și presat de ei să le arate scrisorile și patentele împărătești prin care i-a amăgit, și poate va fi predat chiar de ei trupelor imperiale¹⁰³. Aceleași „Notizie del Mondo“ ca și „Diario Estero“ din Roma rețin, după cum se scrie din Sibiu, că Horea a fost ucis într-o luptă cu trupele imperiale¹⁰⁴.

Urmărirea, prinderea lui Horea circulă în felurite chipuri.

Știrea apărută în „Intelligenzblatt“ din Pesta, că Horea ar fi fugit în Țara Românească, „Siebenbürger Zeitung“ o socotește drept o „grosolană greșeală“¹⁰⁵.

„Journal politique de Bruxelles“ relatează, după o corespondență din Viena, cu peripeții fuga lui Horea, socotită „mai verosimilă“. „După ce a făcut eforturi inutile pentru a scăpa în secret, Horea convins pe români că va merge însuși la Viena, să le solicite iertarea împăratului. Acest plan primit, se îndepărtă cu soțul său Cloșca, ecleziastic grec (!) și caută să se salveze pe teritoriul turcesc. Toate căile fuseseră puse sub pază. Trebui să se arunce spre interiorul țării în speranța de a ajunge în Polonia, travestit. Un pichet al trupelor imperiale din nenorocire dete peste fugari și recunosc pe Horea, ale cărui semnalmente erau date cu cea mai mare exactitate. Ofițerul puse să fie desenat pe loc și îi trimise profilul la Viena. Un pictor apoi va grava potretul acestui demagog. Când Horea fu arestat, spun unii, s-au găsit la el 3 000 de florini atât în bani, cât și în bijuterii (!). Cel mai prețios din aceste bijuterii era sigiliul regatului Daciei, având în stemă o inimă străpunsă de o sabie, iar împrejur inscripția *Hora Rex Daciae*. Alții dau acestui prădător o fermitate și un sînge rece eroic și îl pun să arunce în foc, în prezența soldaților, o legătură de hîrtii care se pretinde că ar fi trebuit să ascundă cunoașterea resorturilor secrete ale răscoalei“¹⁰⁶.

Mai apoi dă tot din sursă vieneză o altă versiune a prinderii lui : „Văzîndu-se părăsit de ai săi, Horea s-a retras în pădurea „Rădak“, unde nu s-ar fi putut nimic întreprinde împotriva lui fără mare pericol și fără pierderi considerabile. S-a imaginat atunci o stratagemă, care a reușit. Un locotenent colonel, cu numele Tilk, și-a ales 40 de români de încredere. Cu aceștia s-a dus la Horea. Ei s-au dat drept dezertori și știură așa de bine să-l convingă, că le-a dat la fiecare 6 ducați, angajîndu-i în serviciul său. Au trăit împreună cu el și s-au comportat cum le-a cerut el. Locotenent colonelul în acest timp făcea rapoarte locotenent colonelului Kray din regimentul II secuiesc... etc. (Prinderea). Horea i-a asigurat că dacă le-ar fi observat un moment mai devreme gîndul, pe el nu l-ar mai fi avut viu“¹⁰⁷.

„Acta et relationes“ rețin o versiune și mai fantastică : „Cloșca chiar în momentul cînd fu prins, trăgînd sabia, amenință să taie capul lui Horea, dar intrînd în vizuină vicecolonelul Kray cu ajutor militar și cu

¹⁰³ Hurmuzaki, IX, 2, p. 135.

¹⁰⁴ Pascu, *Știri noi*, p. 382, 386.

¹⁰⁵ Edroiu, *op. cit.*, p. 57—58.

¹⁰⁶ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 357—358.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 358.

sabia în mână, Cloșca fu prins împreună cu primul duce Horea, cu un deget rănit și cu două tăiate, în ziua de 30 decembrie 1784¹⁰⁸.

„Gazzetta di Parma“ relatează după o corespondență din Cluj, din 6 ianuarie, că Horea a fost prins de locotenentul Vajda cu 140 de secui. El a încercat să fugă, dar secuii l-au ajuns. În ultimul moment a rugat pe unul din ai săi să-l omoare, dar acela a refuzat; chiar ai săi l-au dat în mâinile locotenentului Vajda și fu condus (la Alba Iulia) de 400 de secui¹⁰⁹.

„Notizie del Mondo“ reține, după o corespondență din Viena, din 14 februarie 1785, norocul că Horea a fost prins, căci în comitatul Odorhei 118 popi ar fi ținut un fel de „consistor“, din care cel mai de frunte din ei a scris o scrisoare lui Horea, întrebînd dacă să mai aștepte sau să înceapă fără el. Noroc că scrisoarea a fost interceptată, trădătorul luîndu-și fără îndoială pedeapsa meritată¹¹⁰.

Și mai fantezistă e prinderea soției lui Horea :

„Fu prinsă și soția lui Horea care, ca regină și împărăteasă, purta veșminte strălucitoare, încărcate cu aur, pietre scumpe și alte nestemate, strînse din prăzi și jafuri, în valoare de mai multe sute de mii de florini“ (!) — citim în „Acta et relationes“¹¹¹.

Așa a aflat, după relatarea din Cluj (!) și „Gazzetta di Parma“ : „Preaiubita lui soție, Doamna Horea, fu de asemenea deținută și condusă la Alba Iulia, în toată podoaba sa de perle și mostre de aur“¹¹².

Cei doi români care au prins pe Horea și Cloșca au fost remunerați — scrie „Notizie del Mondo“ „ca să rămînă posterității pe veci amintirea meritului lor pentru națiunea română“¹¹³.

Duși la închisoare, Horea și Cloșca fură încărcăți cu lanțuri grele de fier la mîini, la picioare, la gît — citim în „Acta et relationes“¹¹⁴.

În numărul său din 27 ianuarie „Journal politique de Bruxelles“ anunță că Horea a fost supus primului interogatoriu, din care rezultă, după cum se pretinde, că răscoala trebuia să înceapă la 1 mai trecut, fiind vorba de a asasina întreaga nobilime. Dar divergențele dintre conjurați întîrziară executarea complotului¹¹⁵.

Răspunsurile lui Horea la interogatoriu sînt marcate de „geniu și fermitate“ — reține „Le Courier (d'Avignon)“¹¹⁶.

„Diario Estero“ știe, după o scrisoare din Cluj, din 27 ianuarie, că Horea a cerut să fie judecat nu după legile țării, ci după rînduiala dreptății¹¹⁷.

Horea și soțul său vor fi transpuși la Viena — știa Nunțiatuara Germaniei¹¹⁸. Ziarele italiene „Notizie del Mondo“ și „Diario Estero“, infor-

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 373.

¹⁰⁹ Pascu, *Știri noi*, p. 387.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 394.

¹¹¹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 373.

¹¹² Pascu, *Știri noi*, p. 387.

¹¹³ *Ibidem*, p. 393.

¹¹⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 373.

¹¹⁵ *Ibidem*, III, p. 358.

¹¹⁶ Edroiu, *op. cit.*, p. 96.

¹¹⁷ Pascu, *Știri noi*, p. 397.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 391.

mate de la Viena, știu și de ce. La Viena circulă zvonul că Horea nu va fi omorît, el avînd ceva de spus împăratului în interesul acestuia ¹¹⁹.

Carlo Peren, scriind din Pojon la 31 ianuarie 1785 reține și el zvonul că Horea va fi dus la Viena pentru că nu mărturisește nimic, făcînd apel totdeauna la împăratul zicînd : dacă eu trebuie să mor, cu mine vor pieri mulți care m-au ațîțat ¹²⁰. Așa știe și I. Pochlin scriind din Viena la 14 februarie : conducătorul nu vrea să mărturisească nimic, decît singur împăratului, repetă mereu că el de moartea sa nu se îndoiește, dar taina sa nu o poate mărturisi decît împăratului ¹²¹.

Circula acolo într-adevăr zvonul că împăratul ar fi ordonat aducerea lui Horea la Viena, curios să-l vadă. Ba că împăratul însuși va merge în Transilvania pentru a se informa și a lua măsuri la fața locului și că această călătorie va preceda pe cea din Olanda ¹²². Intenția și-o mărturisise într-adevăr sau aruncase asemenea vorbe și împăratul însuși.

După „Précis de l'origine“, Horea și Cloșca sînt întemnițați la Cluj și probabil vor fi trași în țepă la Sibiu ¹²³.

Purtarea lui Horea și Cloșca de la Alba Iulia pînă la Deva și înapoi a fost și ea prilej de fantezii, „Acta et relationes“ vede purtarea lor chinuită cu cruzime. „În ianuarie și februarie fură purtați prin toate locurile pe unde săvîrșiseră prăzile, omorurile și aprinderile, cum și pe acolo pe unde amăgiseră plebea la răscoală, ca tot muritorul să cunoască nelegiuitele lor crime și fărădelegile lor nemaiauzite pînă atunci. La răs-timpuri le rupea carnea cu clește arse și-i silea să strige peste tot ei înșiși că porunca aceea pentru înarmarea românilor și ștergerea nobilimii era mincinoasă. În cele din urmă, chinuiți de moarte și sfîșiți astfel, arși pe jumătate, după ce li s-au plătit cu prisosință fărădelegile, la 2 martie (!) 1785, prin mîna călăului fură frînți cu roata, și anume Horea de la piept începînd, iar Cloșca de la fluierale picioarelor. Li se tăiară apoi capetele din umeri cu securea și împărțiți în patru, luîndu-și pedeapsa convenită vieții lor nelegiuite dinainte, fură astfel dați din ordinul maiestății sale morții“ ¹²⁴.

„Gazette des Pays-Bas“, după o corespondență din Alba Iulia, din 26 februarie, relatînd despre epidemia izbucnită știe că contele Jankovich și generalul Papilla fiind bolnavi și crezîndu-se că și Cloșca e atacat de maladie, va fi grăbită execuția lui, împreună cu Horea vor fi tăiați de vii poimîine ¹²⁵.

„Courrier de l'Europe“ remarcă hotărîrea dovedită de Horea pînă la capăt ¹²⁶.

„Gazette de la Haye“ vorbește după o corespondență din Viena din 4 februarie, de noi răscoale ale românilor din Transilvania, circulînd aci

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 391—392.

¹²⁰ Caietele, XXXI, f. 78.

¹²¹ *Ibidem*, f. 79.

¹²² „Le Courrier (d'Avignon)“. Apud Edroiu, *op. cit.*, p. 114.

¹²³ *Ibidem*, p. 107.

¹²⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 373—374.

¹²⁵ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 118.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 108.

zvonul că în unele părți s-au și ridicat, avînd arme, după ce au făcut jurămînt să-l elibereze pe Horea sau să răzbune moartea lui ¹²⁷. „Journal général de l'Europe“ vorbește de teama unei noi răscoale chiar mai tîrziu, în numărul său din 9 iunie 1785, Curtea din Viena trebuind să ia măsuri urgente. Tărănimea e în continuare la fel de îndîrjită împotriva nobilimii, vorbește deschis de răzbunarea morții lui Horea și Cloșca ¹²⁸.

„Courrier de l'Europe“ în 17 iunie anunță și el noi tulburări ale românilor din Transilvania ; au atacat anume castelul baronului Wesselényi pentru „a fi răzbutată moartea lui Horea și Cloșca“ ¹²⁹.

„Notizie del Mondo“ la 22 aprilie era informat că baronul Wesselényi a fost închis la Kuffstein pentru „enorma cruzime (con enorme crudeltà) cu care a tratat pe supușii săi români“, contribuind indirect la răscoala lor ¹³⁰.

Ideea de regat al Daciei, titlul lui Horea de rege al Daciei pornea din interior. Circulă insistent și peste granițe, fie prin sursele de informație locale, fie prin colportajul Vienei, fie prin medaliile cunoscute, care au o mare răspîndire și înăuntru și în afară. Deosebirea e că peste granițe circulă cu mai mare pondere, cu aere de realitate.

După „Acta et relationes“ Horea (*Hora de Flora, seu Nikula Ursz*) și-a zis pe rînd : duce al românilor rebeli, duce suprem, rege al Daciei antice, și în cele din urmă împărat, purtînd la gît mai întîi crucea de aur care mințea că i-a dat-o împăratul, iar pe urmă, aruncînd-o, o stea, în mijloc cu literele H.F.R.D., însemnînd *Hora Flora Rex Daciae*. A bătut și monedă pe numele său (aci descrierea medaliilor cunoscute) ¹³¹.

„Journal politique de Bruxelles“ reține și el că gazetele spun că Horea e hotărît să restabilească *Imperiul Daciei*, că Horea e foarte instruit în istoria antică. Cei care găsesc în faptele sale un exercițiu de drept natural, spun că și-a luat titlul de Alteță Regală ¹³². Horea a vrut să se încoroneze Principe al Transilvaniei — scrie în alt număr ¹³³. Se numea Regele Daciei — știe și Nunțiatuara Germaniei ¹³⁴.

După „Kurze Geschichte“ Horea pornind la nimicirea nobilimii s-a declarat pe sine rege neatîrnat ¹³⁵. Iar la altă pagină scrie și ea că Horea se numește pe sine regele Daciei ¹³⁶.

„Correspondence politique et anecdotique sur les Affaires de l'Europe“ a aflat că Horea „s-ar califica cu nerușinare «regele Daciei» și declară în auzul lumii că va aprinde această provincie ori va pieri cu armele în mîini“ ¹³⁷.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 102.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 99.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 109.

¹³⁰ Pascu, *Știri noi*, p. 401.

¹³¹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 372.

¹³² *Ibidem*, p. 356.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Pascu, *Știri noi*, p. 390.

¹³⁵ *Kurze Geschichte*, p. 18.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 43.

¹³⁷ Edroiu, *op. cit.*, p. 111

Martin Papai comunică și el la 23 decembrie din Dumbrăveni lui Emeric Daniel la Roma că Horea se intitulează *Hora Floria Dux Daciae Princeps Transilvaniae* ¹³⁸.

Carlo B. Peren, scriind din Pressburg (Pojon, Bratislava) la 30 decembrie 1784 reține și el cum capul răscoalei se numește *Hora, Flora regele Daciei* ¹³⁹.

Un text din acest timp știe că Horea a făcut pe ascuns planul îngrozitor, ca pe 14 mai să răscoale pe toți românii din țară și în una și aceeași zi să omoare pe toți ungurii și sașii care nu vreau să treacă la religia greco-răsăriteană, după care să unească Transilvania cu Țara Românească sub o singură domnie ¹⁴⁰.

Horea nu și-a luat nicidecum titlul de rege, ci numai pe cel de căpitan general — a aflat în schimb „Le Courrier (d'Avignon)” ¹⁴¹.

Ideea unui regat al Daciei intra în circuitul european desigur și prin planul țarinei Rusiei, Ecaterina a II-a, de formare a unui regat al Daciei din Țările Române între cele trei mari puteri, plan imaginat și el în acest răstimp.

Despre Cloșca presa apuseană știe în genere mai puțin... „Journal politique de Bruxelles” îl reține în forma „Gloska, alias Klodhek, alias Soffrony” și că e „ecleziasitic grec” ¹⁴². Preot român îl știe și „Kurze Geschichte” ¹⁴³. „Acta et relationes” îl știe, am văzut, Kloszka Iuon Csury, om pierdut și de blestemată memorie; toată fericirea și-o punea în a găsi noi chipuri de a măcelări pe nobili, căutînd să înduplece și pe Horea să nimicească nobilimea ¹⁴⁴.

Despre Crișan știe mai mult. Ziarele italiene „Notizie del Mondo” și „Diario Estero” îl știu al treilea căpitan și îl scriu Krisan Gyoers (*Giorgio Croce*), socotindu-l cumnatul lui Cloșca ¹⁴⁵. Când a fost prins la Curechiu, a instigat astfel mulțimea: „iată că mă prinseră, veți lăsa voi fiii mei să mă ducă la închisoare? Auzind acestea, mulțimea sări îndată și omorî pe toți patru dregătorii unguri” — se scrie în „Acta et relationes” ¹⁴⁶. La Curechiu era de față și un neamț îmbrăcat nemțește, al cărui nume nu e cunoscut ¹⁴⁷.

„Gazette de France” comunicînd prinderea lui, știe că spre deosebire de Horea și Cloșca, de la care nu se pot smulge decît cu greutate mărturisiri, el declară tot ce știe, chiar înainte de a fi întrebat ¹⁴⁸.

Sinuciderea lui e redată în versiuni diferite, după originea informațiilor. S-a sugrumat cu o sfoară subțire ascunsă la dînsul — se poate citi

¹³⁸ Din Bibl. Batthyáneum. Caietele, XXXII, f. 84.

¹³⁹ *Ibidem*, XXXI, f. 77.

¹⁴⁰ *Ibidem*, XXXV, f. 29—34.

¹⁴¹ Edroiu, *op. cit.*, p. 96.

¹⁴² *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 357—358.

¹⁴³ *Kurze Geschichte*, p. 2.

¹⁴⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 370—373.

¹⁴⁵ Pascu, *Știri noi*, p. 396.

¹⁴⁶ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 375.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 360.

în „Beschreibung der Strafe . . .“¹⁴⁹. Așa știe și „Kurze Geschichte“. S-a spînzurat cu o mică sfoară (*piccola corda*) — a aflat „Gazetta di Parma“¹⁵⁰. S-a sugrumat „fingendo stendersi per dormire e facendo tante forza sul collare di ferro che rimasse soffocato“ — scrie „Notizie del Mondo“¹⁵¹. Iar „Nunziatura di Germania“ comunicînd strangularea, scrie și despre împărțirea lui în patru, o parte fiind expusă pe poarta cetății Albei Iulii, alta la Deva, a treia la Hunedoara, a patra în locul său de naștere¹⁵².

ALTE INFORMAȚII

Ziarele italiene „Notizie del Mondo“ și „Diario Estero“ din Roma rețin după o corespondență din Viena, din 16 decembrie, excesele nobilimii insurgente. „Nobilii transilvani ridicăți la arme pentru propria apărare comit dezordini și cruzimi. A fost ordin să-i dezarmeze, pentru liniștirea tulburărilor fiind suficiente regimente austriece“¹⁵³.

Despre ridicarea nobilimii „Notizie del Mondo“, după altă informație din Viena, din 2 iunie, informează că i s-au dat ordine să lapede uniforme și să concedieze numaidecît pe soldați sub cea mai gravă pedeapsă. Iar contele Csáky, care și-a dat rang de colonel, s-a dat ordin să fie adus numaidecît la Viena să-și arate motivele neascultării¹⁵⁴.

Clujul a luat măsuri ca nici un român să nu poată sta o noapte în oraș fără permisiune expresă. Românilor li se strică colibele de prin munți, neingăduindu-li-se locuințe decît în sate — relatează, după o corespondență din Presburg din 26 februarie 1785, „Diario Estero“¹⁵⁵.

„Journal historique et politique (de Genève)“, în martie 1785 scrie despre intenția de a strămuta pe cei mai cunoscuți răsculați în Bucovina¹⁵⁶. „Correspondance politique et anecdotique sur les Affaires de l'Europe“ știe de intenția împăratului de a rezidi pe cheltuiala sa clădirile distruse de focul răscoalei, de asemenea de a muta pe românii din Munți în Bucovina, în locul lor urmînd să fie aduși coloniști germani. Vorbînd despre ordinul Guvernului de a se lua armele de la țărani, observa că așa s-a procedat și cu țărani din Boemia după revolta lor din urmă¹⁵⁷. „Gazeta de Madrid“ știe numai de posibilitatea oferită de autorități unor participanți la răscoală de a se strămuta în Bucovina¹⁵⁸. Iar „Diario Estero“ din Roma de promisiuni pentru cei care vor merge să se stabilească în Bucovina : locuință, vite, scutire de orice îndatorire sau taxă pe trei ani¹⁵⁹.

¹⁴⁹ Veress, *Bibliografia româno-ungară*, II, București, 1931, p. 34.

¹⁵⁰ Pascu, *Știri noi*, p. 400.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 399.

¹⁵² *Ibidem*, p. 400.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 382.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 402.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 398.

¹⁵⁶ Edroiu, *op. cit.*, p. 91.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 112.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 106.

¹⁵⁹ Pascu, *Știri noi*, p. 393.

Li se strică colibele de prin munții vecini, neputînd avea alte locu-
ințe decît în sate ¹⁶⁰.

Presa știe și despre primejdia extinderii răscoalei și în Banat. Împo-
trivindu-se recensămîntului sufletelor, românii simpli s-au ridicat și au
jurat să fie toți soldați împărătești, nedorind nimic altceva decît să slu-
jească pe M. Sa — scrie „Notizie del Mondo“ după o corespondență din
Viena ¹⁶¹.

Unele publicații știu că răsculații vor să pătrundă prin Poarta de
Fier prin care se trece dinspre Hațeg în Banat. Se spune că au avut
ideea să pună stăpînire pe trecătoare, ceea ce le-a adus nu numai opt
tunuri, ci comunicație liberă cu românii din ținutul Timișoarei — e
informat, între altele, „Journal politique de Bruxelles“. Adaugă însă că
cele ce se spun sînt tare vagi și nesigure. Trebuie privite mai curînd ca
opinia zilei decît ca fapte adevărate ¹⁶². Așa e informată și „Gazette
d'Utrecht“ : răsculații au ocupat Poarta de Fier care din districtul Hațeg
face legătura cu Timișoara și Banat ¹⁶³.

„Umständlicher Bericht“ le atribuie și românilor din Banat rol activ
în răscoală : „Numerosul popor de aici, sub nume de Frătuți (*Fratruschii*)
încă se adunară în cete și comiseră felurite acte de violență, conjurin-
du-se asupra ungarilor din Transilvania, spre a-i nimici pe toți prin foc
și sabie și a șterge amintirea lor“ ¹⁶⁴.

Informații exagerate și despre execuții. În virtutea sentințelor pro-
nunțate de consilierii de război, 300 din acești rebeli au fost executați —
știe după o scrisoare din Sibiu „Journal politique de Bruxelles“ ¹⁶⁵. Con-
tele Csáky a pus să fie executați pe loc 60 de rebeli pe care i-a prins,
atrăgîndu-și cu aceasta disgrația M. Sale — comunică „Nunziatura di
Germania“ ¹⁶⁶.

„Le Courier (d'Avignon)“ redă cu numele pe execuția din Alba
Iulia, desigur după „Siebenbürger Zeitung“ ¹⁶⁷.

Numărul răsculaților nu s-a putut preciza, firește, niciodată, cetele
lor variau, se primeneau de la un loc la altul. Mai curînd ar putea fi
calculat după satele răscolate. Nu putea să fie decît viabil și în presa
străină, variabil după sursa de informație. „Se înmulțeau pe toată ziua,
pînă la 30, ba cum spun alții, chiar și pînă la 70 de mii de oameni“ —
citim în „Acta et relationes“ ¹⁶⁸.

Ziarele italiene știu, după o corespondență din Viena, că marți, în
15 februarie, au fost văzuți pe străzile Vienei cinci români cu pistoale
și cuțite, prinși și duși la Cancelaria ungaro-transilvană pentru a li se
rectifica pașapoartele găsite contrafăcute și false (căci ei nu știu nici

¹⁶⁰ „Diario Estero“. *Ibidem*, p. 398.

¹⁶¹ Nr. 95 din 27 nov., p. 808. *Ibidem*, p. 374.

¹⁶² *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 357.

¹⁶³ Edroiu, *op. cit.*, p. 103.

¹⁶⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 345.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 354.

¹⁶⁶ Pascu, *Știri noi*, p. 378—379.

¹⁶⁷ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 113.

¹⁶⁸ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 371.

citi și nici scrie). Au vrut, zic ei, să meargă la împăratul să-i dezvăluie o mare taină. Chemați la poliție, au fost puși în fiare și, sub pază bună, conduși la închisoare, unde vor fi cercetați ¹⁶⁹.

ȚĂRILE ROMÂNE. IMPERIUL TURCESC

O atenție specială acordă presa apuseană atitudinii Țărilor Române și Imperiului Turcesc, legăturilor presupuse sau posibile ale răsculaților cu ele. Implicațiile sînt presupuse sau suspectate sub felurite aspecte: fuga posibilă a răsculaților acolo, ajutor posibil de acolo, măsuri turcești pentru a simula loialitatea sau, dimpotrivă, a disimula intențiile de a face dificultăți imperiului. Se suspectează o solidaritate posibilă a românilor de pretutindeni.

Firele porneau din interior și se amplificau la Viena, de unde iradiau mai departe. Încă la 25 noiembrie „Siebenbürger Zeitung“ își informa cititorii că „grozăviile de acum au fost pricinuite de opt români trecuți cu pașapoarte sigure din Țara Românească“ ¹⁷⁰.

„Se aude că la Turnu Roșu ar fi la vreo 25 de mii de turci“ — citim în „Acta et relationes“ după o corespondență din 27 noiembrie, din Debrețin ¹⁷¹. Împăratul a luat măsuri militare pentru reprimarea răscoalei, din fața cărora principalul autor al ei a fugit în statele otomane și toți ai săi s-au refugiat în munții cei mai înalți — scrie în aceeași zi din Viena ambasadorul Veneției ¹⁷².

La 26 decembrie același ambasador vorbind despre acțiunea armatei, care acum nu-i mai menajează, a aflat că la răsculați s-au alăturat mai mulți turci și cîțiva unguri ¹⁷³.

După execuția fiului său (e vorba însă de Urșu Uibaru !), Horea a devenit și mai teribil — scrie după o corespondență din Viena, din 20 decembrie, „Journal politique de Bruxelles“. Dar „s-a tăiat rebelilor, la care s-au asociat și turci și unguri, retragerea în Țara Românească și se speră ca prin aceasta să fie forțați să se predea“. După alta, din Alba Iulia, 25 decembrie: „Domnul Moldovei a trimis pe graniță un detașament, pentru a preveni ca vreun supus al său să se alătore rebelilor din Transilvania“ ¹⁷⁴.

„Rebelii se mai găsesc încă și azi într-un număr de douăzeci de mii, — relatează același ziar după o corespondență din Viena, din 11 ianuarie — și cu toate că Poarta a dat ordinele cele mai severe de a ucide pe toți care apar la frontierele Turciei, e totuși un locotenent colonel din servi-

¹⁶⁹ „Notizie del Mondo“ și „Diario Estero“. Pascu, *Știri noi*, p. 395.

¹⁷⁰ Iosif Pervain, Ana Ciurdaru, Aurel Sasu, *Românii în periodicele germane din Transilvania 1778—1840. Bibliografie analitică*, București, 1977, p. 235.

¹⁷¹ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 377.

¹⁷² Hurmuzaki, IX, 2, p. 133—134.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 136.

¹⁷⁴ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 355.

ciul Austriei care în Valahia turcească ridică un corp de câteva mii de vagabonzi pentru a întări pe rebeli“¹⁷⁵. Se gîndește desigur la Salis.

„Journal historique et politique (de Genève)“ în numărul său din 9 decembrie face confuzii : 10 mii, după alții 15 mii s-au ridicat în Valahia¹⁷⁶.

După „Jurnalul ieșan“ din fondul Consulatului Rusiei, de prin ianuarie 1785, căpetenia de frunte a răscoalei e Horat, protopop. El dă patente și ranguri. În manifeste susține că e împuternicit de împărat să se ridice împotriva nobilimii pentru cum se poartă cu supușii ei. Se zice că ar bate și monedă sub numele său cu inscripția „N.N. Horat Rex Daciae“. S-a pus pe capul lui premiu de 300 de florini, dar el a răspuns promițînd o sumă îndoită celui care-i va aduce pe cel care îl urmărește. Se zvonește în popor că trupele turcești sosite dincoace de Dunăre au avut drept scop să se alăture răsculaților din Transilvania și să acționeze în comun. Se pare însă că nu-i adevărat. Cert e însă că în bălți oștile sporesc¹⁷⁷.

„Le Courrier (d'Avignon)“ în nr. din 8 februarie se arată informat că exista pericolul ca răsculaților să le vină întăriri din Țara Românească, răscoala însăși fiind pe cale să se extindă și în Ungaria¹⁷⁸.

Și ziarul londonez „Courrier de l'Europe“ reține știrea despre intenția unui popă ortodox de a aduce ajutor din Țara Românească răsculaților transilvăneni, el fiind adus la Alba Iulia chiar în ziua supliciuului celor doi conducători¹⁷⁹, ... „nu se poate spune că spiritul de revoltă este în întregime stins în aceste nenorocite părți“, „țărani din Moldova încercînd în mai multe rînduri să continue răscoala în ținuturile vecine“ — informează ziarul la 11 februarie 1785¹⁸⁰.

Turcii, solicitați de imperiu, își exprimă într-adevăr loialitatea prevenind fuga rebelilor în Țările Române.

Marele-vizir, adresîndu-se la 25 februarie 1785 domnilor Moldovei și Țării Românești invocă angajamentele de pace și amicitie dintre Poartă și imperiu. În virtutea acestor angajamente, internunțiul imperial de pe lîngă Poartă a cerut ca în tulburările de față din Ungaria și Transilvania să nu dea nici o retragere celor care ridicîndu-se împotriva Curții imperiale vor cere loc de refugiu la Poartă. Cum art. XVIII din tratatul de la Belgrad prevede că e oprit a da azil și retragere primejdioșilor, supușilor rebeli și nemulțumiților, amîndouă părțile obligîndu-se să-i pedepsească, tratatul să fie strict și fidel observat¹⁸¹.

O știe și „Kurze Geschichte“ : a trebuit să se taie trecerea rebelilor în Țara Românească și turcii, la solicitarea imperială, au tras cordon la

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 356.

¹⁷⁶ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 104.

¹⁷⁷ Hurmuzaki, Serie nouă, I, Rapoarte consulare ruse (1770—1796), p. 300—301.

¹⁷⁸ Edroiu, *op. cit.*, p. 95.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 109.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹⁸¹ Hurmuzaki, VII, p. 439.

granițele lor pentru a lua conducătorilor orice speranță de a strânge cete de acolo ¹⁸².

Și „Journal général de l'Europe“ relatează după o corespondență din Viena, din 18 și 19 iunie 1785, că se confirmă mișcări de trupe turcești la frontiera cu imperiul ¹⁸³.

Regele Prusiei, Frederic al II-lea în nota către Diez, ambasadorul său la Constantinopol, își exprimă credința că armele despre care i-a scris că Poarta le trimite în Bosnia, le trimite pentru rebelii din Transilvania și Ungaria ¹⁸⁴.

Printre armele luate de la țărani „s-au găsit multe fabricate în statele otomane — scrie „Notizie del Mondo“ după o corespondență din Viena, din 17 martie 1785 — ceea ce face să se creadă că în tulburările din urmă rebelii au fost susținuți în secret de Poartă“ ¹⁸⁵.

Un raport al lui Diez, ambasadorul Prusiei la Constantinopol, către regele Frederic al II-lea, din 26 ianuarie 1785 insinuează că și Horea, ca și faimosul Pugaciov la timpul său, a fost sprijinit de francezi ¹⁸⁶.

Zece ani mai târziu, la 10 octombrie 1795, Herbert-Ratkeal, ambasadorul Austriei la Constantinopol, în zelul său de a demonstra loialitatea Porții, scriind lui Kaunitz, invoca un asemenea act al ei chiar din timpul răscoalei lui Horea. El ar fi aflat „în chipul cel mai autentic“ o „anecdotă“ care face onoare loialității și delicateții sentimentelor Porții. Anume, în timpul răscoalei, Horea a trimis trei oameni la Iași pentru a solicita, prin intermediul domnului, Mavrocordat, protecția și ajutorul Imperiului otoman. Domnul a comunicat aceasta Porții, care a răspuns că, fermă în principiile sale de a păstra buna armonie și vecinătate cu puterile limitrofe, refuză orice cerere a transilvănenilor și oprește serios pe domn de a le acorda vreun fel de asistență, căci nu e deloc de demnitatea Porții să susțină supuși rebeli împotriva suveranului lor legitim. Și această hotărâre Poarta a luat-o într-un timp când împăratul Iosif al II-lea îi inspira reală îngrijorare, când nu punea nici un preț pe fidelitatea lui. Căutînd să culeagă ceva informații asupra celor trei deputați ai lui Horea, a aflat că sînt țărani, al căror purtător de cuvînt în latinește (!), cu numele Janos sau Jonas, era om de vreo patruzeci de ani, robust, dintr-o bucată, remarcabil printr-o mustață enormă ¹⁸⁷.

Atenție la atitudinea Turciei. Și ceea ce ne interesează în mod deosebit : imaginarea unei solidarități posibile a românilor de pretutindeni.

¹⁸² *Kurze Geschichte*, p. 35.

¹⁸³ Edroiu, *op. cit.*, ms. p. 121.

¹⁸⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, București, 1896, p. 487.

¹⁸⁵ Pascu, *Știri noi*, p. 400.

¹⁸⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, București, 1896, p. 491.

¹⁸⁷ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, București, 1903, p. 513—514. E evident o ticluire. Nici o urmă probată că Horea ar fi cerut vreun ajutor din afară. Mai ales precizările trădează. Un țaran român cu asemenea nume și purtător de cuvînt în latinește (!). Horea i-ar fi trimis pe delegați cel puțin cu un preot știutor de carte. Țăranul purtător de cuvînt e, se pare, mulat după portretul cunoscut al lui Horea gravat de I. Adam din Viena.

Fapt e că în toată această difuziune răsculații sînt români, băștinași în țară, coborîtori din coloniile romane, calități remarcate curent în presa apuseană. Singură „Kurze Geschichte“ face excepție reținînd ideea că românii din Transilvania sînt venetici din Țara Românească¹⁸⁸. Răsculații transilvăneni sînt toți români, ei fiind singura națiune care s-a răscolat din cele patru care locuiesc în această provincie — se citește pînă și într-o corespondență diplomatică spaniolă¹⁸⁹. Românii coboară din romanii învinși de slavi — scrie „Le Courier (d'Avignon)“¹⁹⁰.

MĂRTURII PLASTICE, LITERARE ȘI DE ALTE NATURI

O profuziune de imagini, de diferite naturi, picturi, desene, gravuri, medalii, modelări în ghips și alte materiale, necolorate, colorate, aurite sau altfel servite veneau să satisfacă o curiozitate generală. Circulă înainte de toate portretele căpitanilor, individual sau împreună, alături, însoțiți de partizanii lor. Circulă mult siluetele lor, în negru, răspîndite prin ziare, foi volante, broșuri, biografiile împăratului, însoțite de inscripții, comentarii. Circulă cu deosebire imaginea lui Horea. Au o mare răspîndire și peste hotare medaliile cunoscute, plăsmuite de adversari. Sînt imaginate chiar portretele soțiilor lui Horea și Cloșca. Circulă în felurite versiuni prinderea căpitanilor, imaginile lor la închisoare, scena supliciuului. Sînt imaginate scene felurite din răscoală. O bogată și variată ilustrație venea să facă sensibil și vizual evenimentul, să traducă în imagini cele colportate.

Cîteva din portretele căpitanilor sînt autentice, adică făcute după natură, de pictori sau desenatori, trimiși sau veniți anume la Alba Iulia pentru aceasta, cum sînt pictorii Anton Steinwald și Franz Neuhausar din Sibiu, „studentul“ Sigismund Koréh din Aiud, gravorul Rudolf Liebhard din Alba Iulia.

Cele mai cunoscute sînt ale lui Steinwald, care sînt desigur și cele mai veridice. Versiunile care se păstrau în Muzeul Brukenthal, azi se găsesc în Muzeul național de istorie din capitală. Cele mai artistice sînt basoreliefurile, în formă de medalioane ale lui Liebhard.

Cele multe însă pornesc din afară, de la gravori cunoscuți sau mai puțin cunoscuți, semnați sau nesemnați. De la gravori la Iacob Adam, Gaspar Weinrauch, Johann Hyeronimus Loeschenkohl, Antonius Aloisius Hoehnle din Viena, Johann Martin Will, Hl. Predich din Augsburg, Johann Meyr din Regensburg, Paurenpfaind din Germania și alții. Vreo 40 de nume de asemenea autori, editori, sînt identificați pînă azi. La care se adaugă seria de operate anonime. Și cîte vor mai fi nedescoperite și mai ales cîte s-au pierdut în chip firesc.

Ce s-a salvat, azi se păstrează în felurite colecții, ca ale Bibliotecii Academiei, Biblioteca Universitară din Cluj (colecția Sion), Muzeul național de istorie din capitală, Muzeul Brukenthal din Sibiu, Muzeul Na-

¹⁸⁸ *Kurze Geschichte*, p. 9, 12.

¹⁸⁹ Edroiu, *op. cit.*, p. 43.

¹⁹⁰ *Ibidem*, ms. p. 114.

țional și Muzeul de arte frumoase din Budapesta, „Porträtssammlung“ din Viena și altele. Răzleț și în colecții particulare ¹⁹¹. Și, firește, disparat în publicațiile vremii.

Operatele salvate poartă legende latine, germane, franceze, chiar poloneze. Semn al unei difuzări largi, pe o arie întinsă, europeană. Textele contemporane atestază o mare căutare, o difuzare insistentă, o comercializare fructuoasă. Autorii, editorii se întrec în a produce, reproduce, în a-și face publicitate, reclamă mărfii, în a-i recomanda calitatea, autenticitatea, uneori chiar cu indicația „după natură“, și când nu este, mai ales când nu este. Se vînd în librării, pe străzi, ambulant, în tirguri, în felurite chipuri. Avram Bartsay scrie în 7 februarie 1785 drept din Luxemburg că răscoala a făcut pe acolo mare vîlvă și portretul lui Horea se vinde gravat în aramă, cu inscripția pe o parte *Horia Ursz Rex Daciae*, pe cealaltă avînd drept blazon o inimă străpunsă de pumnal, care, după cum se spune, s-a găsit pe pecetea lui când a fost prins ¹⁹².

Valoarea lor era foarte variabilă, relativă. Comercial se valorifică după autor, material, dimensiuni. Un colportaj difuz, după relatări, după descrieri, după capriciile imaginației.

Difuzarea a început, firește, din interior. Curiozitatea a avut-o înainte de toate Guvernul din Sibiu, guvernatorul în persoană. A avut-o împăratul. Și a avut-o, firește, nobilimea locală. De la Sibiu pictorii au fost trimiși de guvernator, ori au plecat cu avizul lui. Portretele căpitanilor, împăratului i le-a comunicat contele Jankovich, iar împăratul fratelui său Leopold în Toscana. Sigismund Koréh, trimis de la Colegiul din Aiud, urma să servească înainte de toate curiozitatea cercurilor nobiliare. Mai ales copii de pe portretele lui sînt cerute de nobilime. Sub asemenea portrete ale lor și-a scris preotul Gyöngyösi veninoasele sale epitafuri. Tot pentru asemenea cerințe a lucrat desigur și gravorul Liebhard din Alba Iulia.

De la Viena reprezentanții diplomatici le trimit suveranilor lor. Presa, ziarele, broșurile, felurite imprimate, mulaje îi expun curiozității generale, le propagă numele în masă, face mai vie prezența răscoalei peste tot.

Căpitania apar în cele mai felurite chipuri, când înveșmîntați țărănește, când haiducește, când nobiliar, când în uniforme militare, o dată chiar turcească, când pedestru, când călare, înarmați cu felurite arme, puști, pistoale, săbii, halebarde, lănci etc., împodobîți cu felurite insigne. Împune cu deosebire Horea cu chip de haiduc, de o vigoare excepțională, crunt, imaginat de un gravor artist ca Iacob Adam din Viena ¹⁹³. Cloșca apare chiar și în veșmînt eclesiastic. Fizionomiile apropie obișnuit modelele, descrierile. Dar sînt și adesea caricaturale, diformate ca să pară cît mai înspăimîntătoare. Mai ales Crișan apare în vreo două fiores, într-unul și cu un ciine fiores alături. Ba e imaginat chiar un personal al lui Horea : un „Kammerdiener“ (camerier), un „Stallmeister“ (comis),

¹⁹¹ Reproduseri și descriere Octavian Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocii, cu o sută cinci ilustrațiuni*, București, <1935>, 77 p. + 105 planșe.

¹⁹² „Történelmi Tár“, V (1904), p. 547.

¹⁹³ Beu, *op. cit.*, planșa 9.

un curier ¹⁹⁴. Într-o imagine apare Horea cu soția, în alta Cloșca cu soția, amîndouă soțiile în chip de doamne mari, așa cum le imaginau relatările din ziare ¹⁹⁵.

Prinderea e imaginată și ea în mai multe versiuni, pornind de la relatări, firește. Tot așa și escortarea, închisorile.

Supliciuul are de asemenea cîteva versiuni, unele mai libere, altele mai stilizate, demonstrînd în genere și cum se făcea execuția cu roata. Pe una e și explicată tehnic în legendă. Aceeași imagine pune în gura lui Horea pe eșafod exclamația : *Ich sterbe vor die Nation* (Eu mor pentru națiune). Pe alta momentul e calificat „*Ein grosses Trauerspiel des achtzehnten Jahrhunderts*“ (O mare tragedie a secolului XVIII). Pe două osîndiții sînt asistați de preot. Una ține să imagineze și atitudinea țaranilor în fața supliciuului ai cărui spectatori au trebuit să fie : unul își întoarce fața, altul își acopere ochii cu palma . . . ¹⁹⁶.

Scenele din răscoală vin să ilustreze, imaginar sau după relatări, întimplările : conscriptia militară, proclamarea răscoalei, atacuri de castele, omoruri de nobili.

Istoric nu atît veracitatea sau valoarea artistică a operatelor importă, cît difuzarea lor, interesul general care le cere. Ele vin să secondeze, să sugereze în imagini, să sensibilizeze plastic ceea ce scriptele, presa, colportajul propagau în cuvinte. Ca și acestea, ele satisfac înainte de toate, firește, curiozitatea. Dar exprimă și atitudini, ca scenele supliciuului de pildă, sensibilizînd atitudinea țaranilor, curajul lui Horea în fața morții, sensul luptei și morții lui în serviciul națiunii sale.

Medaliile sînt cele de circulație mai întii în Transilvania, și-apoi difuzate și peste hotare. Cîteva mulează imaginile lui Horea și Cloșca. Celelalte sînt medaliile cunoscute cu legendele : *Hora Rex Daciae*, *Hora Flora Rex Daciae*, *Nos pro Caesare*, *Horia be și hodinește*, *Țara plînge și plătește* etc. ¹⁹⁷.

Dar aici ele primeau și o altă semnificație decît acasă. Detașate de originile și obiectivele lor locale, în viziune apuseană concretizau aspirațiile poporului român în genere, stîrneau interesul pentru ele. Era vorba doar de un popor latin, moștenitor al Daciei romane.

Versurile italienești apărute sub titlul „Gabinetto di diecisette figure di cera“ sînt potrivnice. Pe Horea, Cloșca și Crișan îi pune alături de „*piu grandi malfattori della Francia*“. Horea apare ca regele Daciei, care a ridicat Dacia împotriva Imperiului roman. Alături de cei trei, versurile mai aduc în scenă pe un Ion Dumitru, condamnat pe viață ¹⁹⁸. Va fi o confuzie cu Todea Dumitru.

Răscoala s-a difuzat larg în masă și prin alte mijloace, populare. Cum erau atît de gustatele teatre de marionete, în Cehia, în Germania. O pantomimă cehă, cu dansuri, avînd drept subiect pe Horea și Cloșca

¹⁹⁴ *Ibidem*, planșele 89—91.

¹⁹⁵ *Ibidem*, planșele 63, 64.

¹⁹⁶ *Ibidem*, planșele 85—88.

¹⁹⁷ *Ibidem*, planșele 100—101.

¹⁹⁸ O. Podea, *Versuri italienești relative la revoluția lui Horia*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, Cluj, VI (1931—1935), p. 556—559.

și răscoala e menționată foarte curînd după execuție, la 17 aprilie 1785¹⁹⁹. O altă mențiune în 1786, în calendarul din Gotha, „Theater Kalendar“, care scrie despre „baletul istoric“ *Horya und Gloska (oder der Volksaufstand in Siebenbürgen. Pantomime mit Tänzen)* jucat de trupa Bondini în diferite părți, și la castele nobiliare. Calendarul îl menționează ca fiind jucat la palatul conților Thur din Praga²⁰⁰. S-au jucat asemenea pantomime cu Horea și Cloșca în 1785—1786 la teatrele germane din Pesta, Sopron ș.a. O mare viabilitate a avut subiectul în teatrul de marionete ceh. Trei decenii a colindat cu el prin Boemia trupa lui Matey Kopecky și apoi alții peste o sută de ani. Piesa intitulată „Horea și Cloșca sau arderea Sibiului și răscoala țăranilor sîrbi“, încă din titlu se vede, e departe de realitate. Ea are aer haiducesc, atît de gustat în masele populare. Horea și Cloșca au drept tovarăș pe haiducul Harum, se cîntă în piesă cîntece haiducești, cîntă și Horea însuși. E atacată, incendiată, distrusă cetatea Sibiului (!), Horea și Cloșca sînt urmăriți și prinși de Zikmund, guvernatorul orașului. Acesta stă și în fruntea scaunului de judecată care-i osîndește la moarte. Piesa se încheie cu invitarea spectatorilor la locul execuției²⁰¹. Nu atît veracitatea interesează, ci mai curînd subiectul, aspectele lui sociale, propagarea în mase a celor două nume.

Nu lipsește dintre mijloacele de popularizare nici moda. Femeile la Viena, la Paris arborează coafuri, pălării „à la Horea“. Chipul sau numele lui apare pe pieptare, pe basmale, pe evantaiuri. Pieptănătura feminină „à la Horea“ ziarele belgiene o descriu în detalii pentru doamne²⁰².

Toate acestea în prelungirea, firește, a florei interne de scrieri, de cronici rimate, versuri latine, ungurești, românești, culte sau populare, care sensibilizau, colorau acasă patosul momentului^{202/1}.

ATITUDINI APUSENE

În publicistica apuseană se remarcă însă cîteva ziare, broșuri, nu numai prin relatarea largă a faptelor, ci și prin comentariile lor, prin atitudinea lor. Se distinge cu deosebire „Politisches Journal“ din Hamburg. Atît prin amploarea știrilor, cît și prin judecățile sale. Articolele sale, relatarea (scrierea) lungă apoi din 1785 ca fiind „austriacă“, după

¹⁹⁹ Apud Edroiu, *op. cit.*, p. 183.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 182—184.

²⁰² *Ibidem*, p. 184. Bibliografia indicată de lucrarea : Ionescu—Găion, *Dacul din Carpați înaintea senatului Romei și Horia, Cloșca și Iancu în Sorbona Parisului. Cursul domnului Alfred Rambaud la Sorbona 1784—1884. Centenarul lui Horia. O modă la Paris în 1784. Știința apuseană și istoria micilor naționalități orientale* (Correspondență din Paris), publ. în „Românul“ (București), nr. din 14/26 febr. 1884 ; „Observatorul“ (Sibiu), VII, 1884, nr. 14, p. 53. Aici sub titlul *Prelegeri despre Horia, Cloșca și Iancu la Paris*, fiind citată și o istorie a costumului francez datorată lui Quicherat. Rezumatul conferinței ținute la Ateneul din București de M. Cristea la 28 febr. 1935, publicată în „Universul“, 1 mart. 1935.

^{202/1} Cf. D. Prodan, *Versuri contemporane despre răscoala lui Horia*, în „Anuarul Arhivei de Folklor“, VI, 1942, p. 5—32.

relatarea din Sibiu și din Viena, cum afirmă apoi textul, narează larg evenimentele, le comentează, le scrutează originile, rostul. Corespondentul vienez, în acest ziar departe de Viena își poate permite și alte atitudini decât acasă la el, caută poate însuși prilejul de a se putea exprima mai amplu, mai liber.

Ziarul stăruie și el asupra faptelor, exceselor țăranilor, atrocităților, reale sau închipuite : „Deși cele mai multe din știrile publicate în gazete pot fi exagerate, parte de spaimă, parte într-adins, fără îndoială rebelii au comis multe și mari cruzimi, care sporesc zi de zi, mai ales din moment ce a intrat în joc și fanatismul religios. Nu se mai mulțumeau numai să omoare pe nobili și pe ai lor, ci inventau cele mai înfiorătoare feluri de moarte, pe mulți îi aruncau din rîndurile de sus ale caselor și-i prindeau în furci de fier și în lănci, îi frigeau pe foc, îi jupuiau și mutilau. Nu mai cruțau nici sex nici vîrstă, nimic nu mai era sfînt, nici biserici, nici preoți, nici morminte. Și nu numai omorau, ci și nimiceau totul, vărsîndu-și furia asupra caselor ca și a oamenilor. Din femeile nobile lăsară în viață mai multe, dar trebuiau să se boteze și parte să se mărite cu români. Tot așa făcură și cu unii călugări pe care-i botezară și apoi îi însurară, în batjocură, mai ales cu țigănci bătrîne“²⁰³. Sînt plîși cu deosebire familia Csiszár și cei doi tineri Ribiczey, întorși de la studii din Göttingen ca să-și piardă viața de furia răsculaților. Dar le și justifică apoi excesele.

Precizează de la început că răsculați în Transilvania sînt românii, urmașii coloniilor romane din Dacia. Prezintă-i statistic continuă : „Toți acești oameni dintr-o rasă deosebit de frumoasă, puternică și prolifică, care nu-și ascunde singele roman, tînjesc sub cea mai cruntă oprinare a blestematului sistem feudal impus de învingătorii lor unguri, și sub vălul neștiinței și rudității ce urma din el (căci în Transilvania încă n-a fost îmblînzită printr-un urbariu uman, moderat și suportabil ca în Ungaria). Ei sînt cu adevărat sclavi legați de domeniu și de pămînt, fără proprietate, fără drepturi. În cea mai mare parte au fost tratați atît de fără cruțare de mai marii lor pămîntești, că niciodată nu le rămînea timp să-și poată lucra și pămîntul lor ; trebuiau să-l lucreze femeile lor pentru a-și hrăni mizerabil familia. Dacă se mai adaugă la această apăsare și ura firească a românilor față de unguri ca națiune străină și catolică, se poate ușor înțelege cum, izbucnind odată, răscoala se lăți atît de repede și atît de pustiitor“²⁰⁴.

Răscoala extinsă spre Arad, nu era nici în Banat siguranță deplină. Românii și acolo se arătau tare mulțumiți de faptele fraților lor din Transilvania, au început să vorbească pe față și pe cît au putut s-au grăbit să se alătore răsculaților²⁰⁵.

Scrutînd cauzele, relatarea din 1785 din sursă „austriacă“ constată că nemulțumirea românilor era vizibilă de mult timp, iar înainte cu cîteva luni s-a manifestat limpede, o mare parte din ei au cerut să fie

²⁰³ „Politisches Journal“, 1785, p. 35.

²⁰⁴ *Ibidem*, 1784, p. 1267.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 1240.

înrolați grăniceri și au refuzat slujbele. Răspunsul negativ al împăratului nu pare să-i fi descurajat, mai ales că li s-au dat asigurări că greutățile lor vor fi ușurate. Satele se precipitau cu zecile să se înscrie la oaste. Înscriși „se socoteau numaidecât liberi și că nu mai trebuie să se supună tiranilor lor“.

În fața răscoalei Guvernul se găsea în mare încurcătură, nu știa ce hotărîre să ia. În așteptarea instrucțiilor de la Curte, încercă să stingă flacăra cu binele și cu amenințări. Trimise comisari și pe episcopul grec la răsculați, căută prin toate mijloacele să-i scoată din eroarea lor, promise cîte 30 de galbeni pentru fiecare răsculat prins. În același timp fu trimis la ei și locotenent colonelul Schultz cu trupe de husari secui și altele. În urma acestora o parte a răsculaților s-a întors la liniște și la casele sale, partea mai mare însă continuară violențele.

Nemulțumiți de ineficacitatea acțiunii armatei imperiale, nobilii s-au crezut îndreptățiți a se ridica. Fără a mai face vreo întrebare, au pornit în cete împotriva răsculaților și unde au dat de ei i-au ucis ori i-au prins și după aceea i-au frînt cu roata, i-au spînzurat, decapitat, sau tras în țepă. Pretind că s-au condus de dreptul natural apărîndu-și viața și bunurile. Dar ce se va întîmpla cu statul în care nobilii își permit așa ceva, în care o parte din cetățeni își arogă puterea executivă a guvernului? Nu înseamnă oare și aceasta rebeliune? Acum vreau să-i trecă pe răsculați prin foc și sabie. Guvernul (de la Viena) însă pare să fi procedat mult mai înțelept : și-a zis că românii formează două treimi din locuitorii țării, că ei sînt cei care muncesc pămîntul și cu nimicirea lor toată țara s-ar preschimba într-un pustiu. Își dă bine seama cît prețuiesc oamenii, și mai cu seamă că două mîini muncitoare fac mai mult decît o gură care numai mîncă²⁰⁶.

Animat de asemenea principii, Guvernul a dezaprobat insurecția. Nobilimea la aceasta a acreditat bănuiala absurdă că Horea e favorizat. Bănuiala ei a crescut și mai mult cu ordinele imperiale de amnistie generală, de dezaprobare a insurecției și de suspendare a pedepsei cu moartea pînă la sosirea comisarilor imperiali, a contelui Jankovich și generalului Papilla, și la comanda generală în locul generalului Preiss a generalului Fabris.

Între 8 și 10 (!) noiembrie locotenent colonelul Schultz încheie un armistițiu cu ei, se întreținu cu Horea (!) și credincioșii săi, întrebîndu-i ce doresc și care e pricina ridicării lor, promițîndu-le să caute a le remedia plîngerile dacă se vor liniști. Și-au prezentat după aceea în scris Tablei comitatului Hunedoarei punctele de capitulare (ultimatul produs aci exact).

Răspunsul cerut n-a sosit nicicînd, în schimb se înmulțiră trupele în jurul Deveii și Schultz porni cu 900 de grăniceri secui husari și infanterie împotriva răsculaților în munți. Țăranii rezistară și soldaților, le aruncau chiar că ei nu sînt soldați ai împăratului, ci numai nobili îmbrăcați în uniformă. S-au retras tot mai adînc în munți. Și au știut așa de bine să bareze drumurile, să-și instaleze avanposturile ca o ar-

²⁰⁶ *Ibidem*, 1785, p. 37.

mată, că au ajuns nu numai să se apere, dar și să-și întindă din nou puterea în comitatele Zarand și Hunedoara. Toată nobilimea acestora parte ucisă, parte fugită, că n-a mai rămas nici o magistratură, s-au făcut cu totul stăpîni pe ele. Numără ținutul imperiul lor, împărțiră pămînturile între ei, începură să lucreze minele pe seama lor. Horea începu să-și ia alură de rege, împărțea acte de donație din bunurile luate în stăpînire de ai săi. Își luă tot mai multe titluri pe măsură ce se semețea. La început se numea numai căpitan, apoi comite al comitatului Hunedoara, iar în sfîrșit *Dux Crystalis*. Pînă la urmă, se spune, se numi pe sine *Rex Daciae*²⁰⁷.

După cum se vede, omul avea gînduri mărețe : se vorbește că ar fi spus chiar că intenționează a se „uni cu cei de o credință cu el, cu românii din Țara Românească, ca împreună cu ei să cucerească Transilvania și să reinvie vechiul imperiu roman, din care își trag originea“ — remarcă încă din 1784²⁰⁸.

S-a vorbit la început de doi conducători, Salis și Horea. Adevăratul conducător însă e Horea.

Pe Horea îl vede o puternică personalitate, depășind mult condiția țărănească. Și-l închipuie cu înalte calități politice, cu atitudini regale. „Acest om pare născut pentru a domni și în timpul în care și-a jucat rolul s-a dovedit cu adevărat demn de el. Ura sa firească pentru brutalitățile nobilimii, setea lui de libertate și de proprietate pentru el și pentru asupriții de același neam și aceeași credință par a fi fost motivele întreprinderii sale. Ele au trebuit să aibă cu atît mai mult efect asupra-i, cu cît se zice că el nu e un neștiutor, ci chiar un cap bine instruit, care nu numai vorbește foarte curgător limba germană, dar chiar citește pe scriitorii clasici germani, și, după cum mărturisesc mai multe persoane care l-au văzut în Viena, se plînge numai că înțelege ceva mai greu pe Klopstock“.

La Viena s-a dus să ceară drept de tîrg pentru Brad. Înfățișarea lui arătoasă i-a înlesnit o audiență la împărat, căruia, după cum se spune, i-a expus cu acest prilej greutățile conaționalilor săi, iar monarhul a promis să-i ajute. El însă, se pare, n-a vrut să mai aștepte pînă atunci ; a hotărît să-i răzbune și să-i elibereze singur²⁰⁹.

Întors de la Viena, în 28 octombrie apăru la tîrgul din Brad. Aci convinse pe românii care se găseau în mare mulțime la tîrg, să vină peste trei zile la Mesteacă, căci are să le spună lucruri importante în numele și din porunca împăratului, cu care vorbise. Românii însetați de libertate și creduli s-au adunat cu sutele. Aci Horea se folosi de diploma de tîrg obținută, care era scrisă ca de obicei pe pergament, cu litere poleite și prevăzută cu sigilii mari. Românii, neștiind citi, nici unul nu s-a mai îndoit de adevărul celor spuse de el și de misiunea lui, pe care el și-o întărea și cu o cruce de alamă, pretinsă de aur, care-i atîrna pe piept și pe care au trebuit să jure cu toții. Adresîndu-se mulțimii,

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 40.

²⁰⁸ *Ibidem*, 1784, p. 1273.

²⁰⁹ *Ibidem*, 1785, p. 33.

i-a arătat chipul împăratului, crucea și diploma spunînd că din acestea se poate vedea că el este trimis de împăratul pentru a-i izbăvi de tiranie și a-i face țărani liberi. Nu trebuie decît să-l urmeze; el îi va duce în cetatea Albei Iulii, unde Curtea le va da armele de trebuință pentru a putea porni împotriva nobililor.

Intenția răsculaților la început era să atragă în taină iarna, încetul cu încetul, în complot pe toți românii, să se ridice în luna mai toți deodată, să ucidă într-o anumită zi pe toți domnii pămîntești. După incidentul de la Curechiu, Horea prins și eliberat de țărani, nu mai puteau aștepta pînă în mai, începură violențele.

Horea era așteptat peste tot ca un mîntuitor.

Avură loc mai multe ciocniri între trupe și răsculați, care nu se încredeau în amnistia generală.

Lupta însă și împotriva nobililor, și împotriva armatei deveni curînd disperată. În cele din urmă Horea, strîmătorat de armată, de lipsuri și chiar de ai săi, păzit chiar de ei, își propuse să se alieze cu nobilii nemulțumiți, trimise soli la contele Csáky zicîndu-i că vrea să facă pace cu nobilii și să li se alăture. Horea adică știind că nobilii sînt nemulțumiți cu împăratul, spera ca unindu-se cu ei și sprijinindu-le opoziția va scăpa și își va putea realiza planurile sale mari.

Sosind generalul Fabris și cei doi comisari, mai multe unități fură concentrate împotriva răsculaților. Dar mai înainte de sosirea acestor trupe veni vestea liniștirii răscoalei fără violență și vărsare de sînge, răsculații predîndu-se rînd pe rînd și cerînd iertare. În cele din urmă Horea înconjurat numai de puțini credincioși ai săi, îi sfătui însuși să profite de iertare și lui să-i îngăduie să-și caute salvarea în fugă. Ceea ce au și făcut ²¹⁰.

Răscoala, ziarul o socotește „foarte importantă în istoria contemporană; a costat în orice caz mai mult sînge probabil decît conflictul cu Olanda” ²¹¹.

Un text aproape identic cu cel al relatării lungi din „Politisches Journal”, ca fiind de proveniență austriacă, citim în „Journal politique de Bruxelles” care reproduce și el relatarea lungă din sursă austriacă ²¹². Atîta doar că nu mai reține titlurile pe care și le-ar fi arogat Horea. Dimpotrivă, afirmă că Horea nu și-a luat nicicînd alt titlu decît pe cel de căpitan. Și mai adaugă: „Se poate foarte bine ca convorbirea lui Horea cu împăratul să fi contribuit la încurajarea lui în întreprinderea sa. Dar în asemenea împrejurări un șef adesea nu e stăpîn pe mersul mașinii. Tulburările din Boemia, sub Maria Tereza, se asemănau mult cu aceasta. S-a profitat la Viena de acest eveniment pentru a aduce mult mai repede schimbările care păreau a fi avute în vedere de multă vreme”.

²¹⁰ *Ibidem*, p. 42—43.

²¹¹ M-am folosit aci de textele originale pe care mi le-a servit în copii Gh. Bartoș, căruia îi mulțumesc. O bună parte a textului citat în traducere în „Magazin Istoric”, an. VIII, 1974, nr. 5 (86), p. 5—10.

²¹² Publicată după extrasele lui Bălcescu în *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 361—364. Aci apare fără indicarea ziarului din care a fost extrasă. Datorz lui N. Edroiu, *op. cit.*, p. 111, 315 identificarea.

Remarcă ignoranța ziarelor în privința poporului și locului tragediei. Înșelați de nume cei mai mulți ziaristi au plasat-o în Țara Românească. Numele de valahi designează popoarele descendente din romani a acestor părți, cum sub diferite forme asemănătoare designează pe celelalte popoare de origine romană.

Și mai adaugă că Horea persistă în a cere o întrevedere cu împăratul, pentru a-l lămuri à fond și pentru a-i dezveli lucruri importante.

În numerele următoare jurnalul dă și multe alte informații.

De la Alba Iulia la Deva Horea a fost purtat cu o pălărie de paie, pe care erau zugrăvite roata și furcile. „După ce a fost expus risului public, acest nefericit a cărui soartă e atât de puțin rizibilă, după ziaristi va fi condamnat să primească 50 de lovituri de bită în fiecare oraș de sub dominația imperială și a trage în susul apei corăbiile de pe Dunăre tot restul vieții sale. Și nu se pot număra mai puține de 300 de orașe în statele împăratului : înseamnă a i se distribui în prealabil lui Horea 15 000 de lovituri de bită. Or 15 000 de bîte scutesc pentru totdeauna pe cel care le primește de a mai trage corăbii“.

Crișan s-a sugrumat la închisoare cu cingătoarea sa. Alți 150 de prinși sînt în mîinile comisarilor pentru a fi judecați.

„Un ecleziastic luminat, cu numele Adamovici, în cursul ultimei ridicări a românilor din Transilvania, a dat un exemplu remarcabil colegilor săi și turmei lor. Cînd capii revoltei au vrut să-l antreneze de partea lor sub pretextul că împăratul le-a ordonat să extermine nobilimea Ungariei, acest demn ecleziastic a replicat : Eu n-am (pentru această) ordin nici verbal nici în scris de la superiorul meu. Eu cunosc pe împărat ca un principe tare uman pentru a crede că el a dat asemenea puteri. Presupunînd chiar că intenția monarhului a fost să vă ajute, mi-e cu neputință să cred că v-a însărcinat cu ordine atât de sîngeroase, care sînt diametral opuse religiei sale și caracterului său uman. Fără să vreau să vă ascult mai mult propunerile, eu vă declar că nici eu și nici unul din parohienii mei nu vor contribui la reușita planurilor voastre“. De ceea ce fiind informat, împăratul l-a distins cu o medalie de aur cu efigia sa.

Reține ceea ce se povestește, adevărat sau fals, despre supliciul celor doi capi ai românilor la Alba Iulia. La execuția lor se găseau 2 000 de români. Acești români își închipuiau că sînt chemați fiind vorba de slujbe. Dar fură conduși de trei regimente, susținute de cavalerie și obligați să fie spectatori ai supliciului. Cloșca fu frînt cu roata fără să fie sugrumat și fără lovituri de grație. „Încă viu, i s-au tăiat capul și apoi a fost împărțit în patru. N-a fost înjurătură și blasfemie pe care să nu o fi proferat. Dar zgomotul și uruitul unui mare număr de tobe au împiedicat ca ele să fie auzite de spectatori. Horea înainte cu curaj și fermitate spre a îndura același supliciu, zicînd : *Mor pentru națiune*. El nu scoase nici un țipăt și nu dădu nici un semn de durere“. Trupurile lor împărțite în patru apoi au fost expuse pe marile drumuri, iar capetele lor înfipte în pari în fața caselor lor.

În aceeași zi a fost executat un român bătrîn numit Nicolae Popa, care se presupune a fi tatăl lui Cloșca ; a vrut să aducă din Țara Ro-

mânească 600 de români. Domnul Țării Românești, informat, a avertizat pe consulul austriac, care a pus să fie arestat și escortat la Sibiu. E mare curiozitatea a afla ce l-a putut determina să încerce o lovitură atât de îndrăzneată. După cum n-a fost încă interogat, nu se poate spune nimic pe socoteala lui ²¹³.

Despre un al patrulea cap al românilor răsculați, Inczar (!), relatează după o corespondență din Viena, din 11 aprilie 1785. El a fost denunțat Guvernului de popi și închis. Printre rebeli — remarcă — nu s-a găsit un singur greco-unit (!). Cît despre baronul Wesselényi, închis la Kuffstein, e un nobil protestant, foarte bogat, foarte dur cu supușii săi, foarte turbulent ²¹⁴.

În strînsă legătură cu „*Politisches Journal*“ s-a născut broșura cea mai întinsă, cea mai comunicativă, cea mai răspîdită din toate *Horja und Klotska* a lui Adam Friedrich Geisler ²¹⁵. Textele, cu mici deosebiri în expresii, mici ameliorări, înflorituri stilistice sînt adesea identice. Exemplu, aceeași descriere a românilor : „Așadar, românii din Transilvania sînt descendenți ai coloniilor romane din Dacia... Cea mai mare parte a acestor oameni sînt bărbați frumoși, tari, bine făcuți și de un gen deosebit de fecund, care fiind de viță romană nu ușor își pot ascunde focul sîngelui străbunilor lor. Setea lor de libertate e irezistibilă și de nestul și dorul mării strămoșilor străluce în ochii lor, chiar și sub apăsarea cea mai crudă a sistemului feudal impus de învingătorii lor unguri și sub vălul neștiinței și rudității rezultate din el (căci în Transilvania etc.)... Iată poporul care se făcu rebel!“ ²¹⁶.

Răscoalei îi atribuie aceleași cauze, o deduce din aceeași conscripție militară, din aceeași adunare de la Mesteacăn, în texte iarăși aproape identice. Și aci apar punctele ultimatumului adresat nobilimii. Stăruie larg asupra faptelor, exceselor, atrocităților țărănimii, dar, ca și „*Politisches Journal*“, „*Journal politique de Bruxelles*“, le și justifică. Totuși domni unguri greșiră și mai mult, ei respirau răzbumare împotriva țărănilor pe care ei îi răscură prin cumplita lor apăsare și ar fi vrut să-i stingă acum prin foc și sabie, dacă țărani nu erau și mai curajoși, și mai tari decît nobilii. Condamnă în aceeași termeni insurecția nobilimii. Nobilimea nu avea dreptul să acționeze în pofida măsurilor oficiale de restabilire a liniștii, înveninînd și mai mult un popor întăritat. Afară de cei 34 executați la Deva, nobilii spînzurară și mai mulți la Brad, Hăl-magiu, Crișcior (!). La Alba Iulia mai spînzurară încă 21 deodată. Pedepsesc cruzimea prin cruzime. Însă ce se va alege de statul unde nobilimea cutează asemenea lucruri?...

Aceeași prezentare a lui Horea, cu aceleași calificative, aceleași pla-

²¹³ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 364.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Horja und Klotska Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen*. Karlsburg und Hermannstadt 1785. În Kommission in der Buchhandlung der Gelehrten zu Leipzig. Publicată text și traducere românească de Papiu Ilarian, în *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 297—340. Broșura anonimă. Autorul ei identificat de M. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu, <1935>.

²¹⁶ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 305.

nuri. Aceeași înșirare a titlurilor pe care și le-ar fi luat treptat, pînă la cel de *Rex Daciae*. Aceeași intenție a lui de a se uni cu românii din Țara Românească, pentru ca împreună să cuprindă Transilvania și să restabilească vechiul Imperiu roman.

Broșura mai reține și din ceea ce se colportase din antecedentele lui. Era fără avere. De la un timp trăia pe la rude și pe la prieteni. Fratele său fusese episcop român, care avînd avere însemnată ridicase în războiul trecut cu Prusia două escadroane de husari pe cheltuiala sa, pentru care primise de la Curte învoirea de a numi el însuși doi căpitani și doi locotenenți. Unul din gradele de căpitan îl dete fratelui său, Horea, care a servit apoi și în regimentul Kálnoky, numit acum Leopold de Toscana. El însă, după terminarea războiului își vîndu gradul și curînd își cheltui toți banii. Nemairămîindu-i altceva, se apucă de înșelătorii : lua sub felurite pretexte bani de la românii avuți și nemaifiind în stare a-i plăti, le băgă în cap compatrioților săi amăgitoarea himeră că ei în virtutea unor vechi privilegii ar fi oameni deplin liberi. Le arată și le citi și oarecari patente, plăsmuite de el însuși, cu niște sigilii mari pe ele, la care se adăuga și diploma cu dreptul de tîrg scoasă de la Viena pentru Brad. Își cîștigă prin aceasta o mulțime de adepți, cu care cutreiera țara. Și astfel, în sfîrșit, cu concursul tuturor acestor împrejurări, începu acea înfricoșată răscoală...²¹⁷.

Ba în alt loc : răscoala, plănuită pe o anumită zi din luna mai a anului următor, izbucni mai curînd în urma unei bătăi suferite de Horea de la judele nobililor. Nu aceasta a fost cauza unică a răscoalei — scrie — ea a fost urzită de mai înainte. Împrejurarea doar i-a grăbit izbucnirea²¹⁸.

În fața vicecolonelului Schultz îi pune în gură un elocvent cuvînt : „Domnule — răspuse Horea — să nu crezi dumneata că fără temei și nu din cea mai arzătoare nevoie am făcut acest pas. Avem aici copii de încredere de porunci împărătești care au fost date pentru binele supușilor de aici și care nouă niciodată nu ni s-au adus la cunoștință. Toate plîngerile noastre au fost zadarnice ; totdeauna am fost respinși și în cele din urmă robia din cale afară ne-a silit la acest pas, care de bună seama ni se va lua foarte în nume de rău, dar care trebuie să atragă după sine și o cercetare dreaptă. În cel mai rău caz bucuroș schimbăm (mai bine) cu moartea o viață de neîndurat. Așa cel puțin copiii noștri se vor schimba din robi rușinos apăsați în supuși mulțumiți și vor fi așezați iarăși în drepturile omenești“²¹⁹.

Și aci, ca și în „*Politisches Journal*“ apare pretinsa încercare a lui Horea de a se alia cu contele Csáky²²⁰. Și aci apare neîncrederea țărănilor în Horea după ce se văzură înșelați. Îl strîmtorau cu tot de-a dînsul să arate cărțile și poruncile cu care i-a ridicat. În urmă îl păzeau chiar

²¹⁷ *Ibidem*, p. 331.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 307.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 315.

²²⁰ *Ibidem*, p. 322.

ai săi, temîndu-se nu cumva să fugă și să-i lase în primejdie. Mai ales că se puseră 300 de galbeni pe capul lui ²²¹.

Spre deosebire de „*Politisches Journal*“ și „*Journal politique de Bruxelles*“, broșura insistă asupra rolului lui Salins. La început se credea că sînt doi conducători, Salins și Horea — scrie ea — confundîndu-se adesea unul cu altul. Salins era dintr-o familie de conte. Înainte fusese maior într-un regiment secuiesc. Destituit pe urmă, cum se spune, și expulzat din pricina a felurite neobrăzări. Iar acum s-a pus în capul răsculaților din Transilvania. Se crede că acest trădător era un bărbat viteaz și deștept, încît dacă românii îi urmau planul, răscoala ar fi avut urmări mult mai primejdioase. Căci, după cum mărturisesc cei prinși, planul lui la începutul conjurației românilor era ca în cursul iernii să atragă în complot pe toți românii și primăvara în luna mai să izbucnească toți deodată din toate părțile și într-o zi anumită să ucidă pe toți domnii pămîntești. Românii însă ațîțați de Horea, care voia să-și răz-bune o insultă, au început prăzile în mijlocul iernii, fără arme, fără muniție, fără mijloace de existență. Conjurația era pregătită de mai înainte și cu toată probabilitatea urzită prin uneltirile lui Salins, care după sistarea conșcripției militare, și mai vîrtos ațîța pe români împotriva domnilor lor ²²².

Izbucnind răscoala, el se folosi de orbirea românilor pentru a se umple de prăzi, de bani, de pietre scumpe și de alte lucruri prețioase, luînd-o spre Constantinopol. Românii îi dădură bani și tot ce pofti din prăzi, sub cuvînt că la Constantinopol merge să cumpere arme și muniție pentru ei. Dar nu se mai întoarse și nici vreo armă nu trimise. Horea numai după fuga lui s-a pus în fruntea răsculaților, rămînînd pînă la capăt singur conducător ²²³. Horea, deși bucuros ar fi urmat exemplul lui Salins, nu cuteza să fugă de-a dreptul în împărăția turcească, ci rătăcea din munte în munte ca să ajungă în Ungaria și apoi, trecînd prin Croația și Dalmația, să poată scăpa în statele Veneției (!) ²²⁴.

Reține că Horea mai în toate interogatoriile sale a insistat că el trebuie să vorbească cu împăratul însuși, căruia ar vrea să-i descopere lucruri de cea mai mare importanță. Se și zicea la început că el și Cloșca vor fi duși la Viena. Dar aceasta nu s-a întîmplat. S-a crezut poate că aceasta ar fi numai o apucătură a lor ca să-și poată căpăta mai ușor, prin rugăminți, grațierea. Sau, invers, pentru că se presupunea că ar putea face descoperiri care ar fi implicat poate pe mai mulți în consecințe neplăcute ²²⁵.

Crișan s-a sinucis spînzurîndu-se cu un șnur (*Schnur*) subțire cu care era încins totdeauna pe trup și care n-a fost descoperit la cercetare cînd a fost întemnițat ²²⁶.

²²¹ *Ibidem.*

²²² *Ibidem*, p. 306—307.

²²³ *Ibidem*, p. 309.

²²⁴ *Ibidem*, p. 323—324

²²⁵ *Ibidem*, p. 338.

²²⁶ *Ibidem*, p. 337.

De la execuție reține și ea ținuta fermă a lui Horea în fața morții. Cloșca se arată foarte înspăimântat „gemînd, văietîndu-se și răcînd grozav. Horea trebui să privească toată execuția. El însă nu scoase nici cel mai mic sunet, merse cu o admirabilă fermitate (sau neobrăzare) în întîmpinarea morții sale îngrozitoare”²²⁷.

Brodînd și mai mult descrierile cunoscute ale celor trei căpitani, portretizîndu-i acum și fizionomic, broșura se angajează într-o minuțioasă descriere psihică, citită din detaliile fizionomiei lor, nu știm după care din portrete. Speculațiile, pe cît de pretențioase, pe atît de falacioase, caută totuși să se adapteze realității, remarcînd superioritatea lui Horea în raport cu ceilalți doi, el „cîștigînd nemărginit în comparație cu Cloșca“, fire cutezătoare, dar „răzbunătoare și invidioasă“, sau cu Crișan, care i-a întrecut în cruzime pe amîndoi, „mai cu seamă pe Horea“²²⁸.

La sfîrșit contrariază cele afirmate de „Politisches Journal“ din Hamburg că Salins n-a avut nici un amestec în răscoala românilor, că el nici nu s-a mai aflat în statul imperial de mai mulți ani și că tot ce s-a vorbit despre el ar fi fals. Ziarele acum vreau să revoce și că Horea ar fi fost vreodată căpitan de husari în serviciul imperial și că ar fi avut vreun frate episcop român. Autorul promite însă să-și informeze cititorii dacă va afla că a fost așa sau altfel²²⁹.

Broșura va mai avea și o altă ediție, în 1786. Încă în 1785 a fost tradusă și în limba suedeză. Ea a atras prin nararea largă, colorată, sentențioasă a faptelor, prin portretizarea conducătorilor, pretențioasa lor judecare fizionomică, la modă atunci, prin comentariile sale. A rămas pentru Apusul Europei multă vreme principal izvor de informație asupra răscoalei. O portretizare mai tîrzie, făcută pe baza textului ei, pentru mai mare atracție, apare sub numele poetului Friedrich Schiller²³⁰.

Am insistat mai amănunțit asupra acestor texte, a căror filiație rămîne de precizat, pentru că ele ne dau imaginea răscoalei care s-a impus mai mult în afară.

Ziarul „Teutsche Merkur“, din Weimar, găsește prilejul să facă o comparație între Horea și Münzer. Pretinsa medalie a lui Horea, cu inscripția *Rex Daciae* și cu inima străpunsă de sabie îi amintește pe Thomas Münzer, care la 1525 a vrut și el să joace un rol important, „zăpăcînd capetele bieților țărani“. El dorea înlăturarea celui mai greu jug, al clerului roman, și ruperea lanțurilor stăpînirii lumești. Coincidența o găsește uluitoare. Horea era, desigur, un cunoscător, doar poetul Klopstock i-a fost mai greu de înțeles (!). Nu avea totuși de unde să știe de sigiliul lui Münzer. Dar și fără nici un mimetism, doi oameni în aceleași împrejurări au putut ajunge la aceeași imagine expresivă. Sabia străpungînd inima vrea să simbolizeze durerea apăsării și ame-

²²⁷ *Ibidem*, p. 339.

²²⁸ *Ibidem*, p. 329—338.

²²⁹ *Ibidem*, p. 339—340.

²³⁰ Cf. D. Prodan, *Din ecourile răscoalei lui Horia în streinătate*, în „Gînd Românesc“, III (1935), nr. 2, p. 99—105.

nințarea răzbunării. Răscoala țărănească turingiană și cea transilvăneană aveau în fond aceeași origine : apăsarea nobilimii, a dregătorilor laici și bisericești a provocat și în Thuringia și în Transilvania o sălbatică reacție. Pus în comparație cu Münzer, Horea e văzut mai radical, mai crud. Țăranii din Thuringia cereau să-și aleagă singuri preoții. Românii însă ardeau și trăgeau în țeapă de vii pe preoți (!). În Thuringia țăranii au capitulat mulțumindu-se că de acum încolo nici unui nobil nu i se va mai acorda o moșie de stăpînire liberă (imună probabil). Adepții lui Horea au luat ceva mai tare acest punct : „nobilime să nu mai fie, pămînturile ei să fie împărțite țăranilor“. Horea a fost mult mai înspăimîntător pentru nobili și moșiile lor, a făcut uz de foc și sabie. Münzer a fost schingiuit în mod groaznic. „Cum își va încheia Horea drumul său de erou încă nu știm“²³¹.

Dar iată și două apărări fără echivoc a cauzei țărănimii răscolate, în spirit nou, revoluționar. Una din parte germană, a lui Wilhelm Ludwig Wekhrin, alta din parte franceză, a lui Jacques Pierre Brissot.

Comentînd direct răscoala sub titlul „Despre răscoala românilor din Transilvania“²³², Wekhrin o justifică întru totul, fără rezerve, ia apărarea românilor răscolaiți în numele principiilor noi ale libertății, dreptății, egalității.

„Cum se întîmplă ca un popor cu totul necioplit, născut în sclavie și obișnuit cu mizeria să ajungă deodată la gîndul să se facă liber ? Prin ce inspirație devine o națiune stupidă, trîndavă, disprețuită, deodată sensibilă, răzvrătită și vitează ?“. „Cum a fost posibil ca un nenorocit și mizer de om să poată găsi aderenți, și încă atît de repede și atît de îndîrjiți ? Pentru că extremele se ating totdeauna, oprimarea maximă trebuie să izbucnească în maximă furie. Un rău cumplit a trebuit să fie acela care a avut nevoie de o cură atît de strașnică“.

„Răscoala românilor dă suveranilor o mare lecție. Ea confirmă observația că sufletul omenesc este copt pentru o fierbere generală, că el tînjește după legi adecvate egalității, dreptății, ordinei, care se potrivește naturii sale. Căci altfel cum ar fi cu putință ca sub regimul cel mai filantropic și cel mai blînd din lume, ca de pildă al lui Iosif al II-lea, să se petreacă o astfel de scenă. Principiile libertății, ale dreptății și egalității însă sînt întreșesute în în inima noastră : ele sînt o parte a destinului nostru natural. Ele pot fi — ce-i drept — înăbușite, dar niciodată extirpate. Aceasta e ceea ce a uitat nobilimea românească (!). Ea nu și-a amintit versul Alzirei : Inimile oprimate nu sînt niciodată supuse (iobagii nu sînt sclavi). Ce altceva ne demonstrează această răscoală, ca și multe altele din zilele noastre, ca cele din Polonia, de la Geneva, din cantonul Freiburg, de la Augsburg ș.a., decît urmările nefericite ale oligarhiei. De-ar ști unele regimuri că mai curînd sau mai

²³¹ Münzer und Horja, în *Der Teutsche Merkur vom Jahre 1785, Erstes Vierteljahr.*, Weimer, cap. V, p. 174—178. Datozez textul original lui Gh. Bartoș.

²³² *Ueber den Aufriühr der Wallachen in Siebenbürgen.*

tîrziu le așteaptă o asemenea zguduire. Aceasta după rînduiala lucrurilor și a sortii este inevitabil. Orice popor care trăiește în întunec și oprimare are o clipă de trezire“²³³.

PLEDOARIA LUI BRISSOT

Și mai elocvent și de-a dreptul revoluționar e Brissot. În două scrisori deschise, adresate împăratului Iosif al II-lea, el pledează, cu o logică proprie filozofilor secolului al XVIII-lea, în una dreptul la emigrare, în cealaltă dreptul la răzvrătire al supușilor asupriți, justificînd în speță răscoala românilor din Transilvania și luînd apărarea lui Horea.

Pornea desigur de la informațiile ziarului la care colabora „*Courrier de l'Europe*“ în primul rînd. Aci se publicase decretul împăratului Iosif al II-lea din 10 august 1784 oprind emigrarea, care-i prilejui prima scri-soare. Dar și de la multele corespondențe din ziare privind răscoala românilor, informînd și asupra poporului român însuși. A aflat și „*Curierul*“ că românii sînt „coborători din coloniile romane stabilite în Dacia“, le știe și numărul. Știe că au fost supuși celui mai apăsător jug al regimului feudal, că și femeile lor trebuie să muncească la cultura pămîntului. Știe că au început să refuze prestarea obligațiilor senioriale, că s-au plîns împăratului în repetate rînduri, cîteva din doleanțele lor sprijinindu-se „pe principiile cele mai evidente ale dreptului natural“²³⁴.

Scrisoarea a doua, această vibrantă pledoarie în favoarea românilor răsculați, poartă titlul „*Seconde lettre d'un défenseur du peuple à l'empereur Joseph II, sur son reglement concernant l'émigration, et principalement sur la révolte des Valaques*“, Dublin, 1785, și are nu mai puține de 98 de pagini tipărite²³⁵. Imediat după titlu, în subtitlu se adaugă: „*Où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple*“. Iar drept motto are art. 4 al constituției statului Maryland: „Ori de cîte ori se face o depărtare de la scopul guvernării și libertatea publică e în pericol (încît orice alt mijloc de salvare este ineficace), poporul poate și are dreptul de a schimba vechiul guvernămînt și de a așeza unul nou. Doctrina nonrezistenței față de guvernămîntul arbitrar e absurdă, servilă și distructivă a binelui și fericirii genului uman“. Teza, exemplul de referință se enunță deci chiar de la foaia de titlu.

Făcînd apel la spiritul uman al împăratului, Brissot pe zeci de pagini teoretizează, pledează dreptul natural la revoltă. După ce combate în numele libertății omului decretul împăratului oprind emigrarea, citînd o altă constituție americană, a statului Pennsylvania, după care „toți oamenii au dreptul inerent naturii lor de a emigra dintr-un stat în altul

²³³ *Das graue Ungeheuer*. Dritter Band, 1784, p. 185—188. Datoez textul original Elenei Bozac, *Semnificația europeană a răscoalei lui Horea în comentariul publicistului german W. L. Wehrlin*. Ms. L-am citat aproape în întregime, cu o intervertire doar de două pasaje. Apărut apoi în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie“, 17 (1974), p. 237—246.

²³⁴ Edroiu, *op. cit.*, p. 109.

²³⁵ Broșură anonimă, semnalată încă de Densușianu, p. 7—10. Autorul identificat mai întii de M. Auner, *op. cit.*

sau de a forma un nou stat în ținuturi deșerte sau pe un teritoriu pe care l-au achiziționat, ori de câte ori cred că își pot spori prin aceasta fericirea“... (art. 15), trece la problema revoltei. Începe prin a se întreba: „Ce e o revoltă? Domnitorii au dreptul de a pedepsi pe revoltanți? Dacă-l au, trebuie să aplice pedeapsa cu moartea; trebuie să imagineze pentru ei suplicii rafinate?“. Pornind de la o serie de axiome privind drepturile naturale ale omului și îndatoririle oricărui guvernământ față de el, preconizate în „Guvernământul civil“ al lui Locke, sau în scrierile lui Price, ajunge la concluzia că revolta nu poate fi nicicând o crimă în monarhiile absolute, care nu au legi întemeiate pe voința generală și a căror autoritate însăși nu e legală.

„E evident legitimă peste tot unde această autoritate nu e legală și nu e dată de popor, pretutindeni unde natura sa e vicioasă, pretutindeni unde scopul ei nu e binele general al societății, ci binele unuia singur sau al câtorva oameni“²³⁶. „Toată puterea vine de la popor, orice putere care nu vine de la el e furată, uzurpată“. „Opoziția față de autoritatea uzurpată, neavînd ca scop decît redobîndirea drepturilor inerente omului și inalienabile, e naturală și în consecință, departe de a fi criminală, e virtuoasă“²³⁷. Domnitorii astfel nu trebuie să se încapățîneze „a trata revolta ca o crimă, ei trebuie să fie convinși că orice revoltă sub guvernământul lor e de drept natural, că pedepsind-o e a pedepsi un act de virtute“. „Revolta sau opoziția față de autoritate e un adevărat drept, un drept bine întemeiat pretutindeni unde administrația e vicioasă“²³⁸.

„Presupunînd chiar că o revoltă aduce cu sine calamități, nu sînt ele compensate prin binele pe care-l aduce? prin binele care se face chiar în sînul revoltei? Ea este o furtună binefăcătoare, care curăță aerul de miazme. E o criză care zmulge omul din letargie, care dă naștere la oameni mari și această criză e singurul moment în care lumea le face dreptate“²³⁹.

Revoltele altfel sînt destul de rare, poporul e greu de atîțat la revoltă. În genere își îndură cu răbdare soarta. Trebuie să se concludă că îndată ce o face, relele de care suferă trebuie să fi fost excesive, intolerabile. Consultînd istoria, se va vedea că toate răscoalele sînt precedate de cele mai mari calamități și de cea mai înspăimîntătoare opresiune. Se va vedea că pretutindeni poporul suportă deficiențele administrației și inconvenientele legilor rele, se familiarizează pe nesimțite chiar cu abuzurile despotismului, pînă cînd povara lor devine insuportabilă...

„Dacă popoarelor nu le rămîne dreptul la revoltă, ce mijloace mai pot avea împotriva tiraniei?“ Nici unul.

„Toți cei care au scris despre răscoala românilor par a fi conspirat împotriva nefericitului popor, ca să te încurajeze Principe să-i pedepsești capii cu suplicii oribile și să-i strîngi lanțurile“²⁴⁰.

²³⁶ *Seconde lettre*, p. 22.

²³⁷ *Ibidem*, p. 24—26.

²³⁸ *Ibidem*, p. 30.

²³⁹ *Ibidem*, p. 36.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 63.

Regretă că pentru a judeca adevăratul caracter al răscoalei nu cunoaște o mulțime de fapte. „Ar trebui cunoscută starea actuală a românilor, moravurile lor, guvernământul lor, dările pe care le plătesc, proporția acestor dări în raport cu produsul muncii lor. Ar trebui cunoscute cauzele care i-au împins să se revolte, nedreptățile care li s-au făcut, gradul opresiunii sub care gemeau. Ar trebui cunoscute originea, mersul acestei răscoale, istoria ei. Ar trebui știut dacă sînt realmente vinovați de toate omorurile care li se pun în seamă, dacă au fost siliți pentru siguranța sau răzbunarea lor să verse atîta sînge“²⁴¹.

„Iată ceea ce nu spun deloc gazetele care povestesc cu o exactitate plicticoasă atîtea fapte mărunte, străine istoriei. Și cînd vorbesc trebuie să fie crezute? Aceste gazete nu sînt ele corupte?“ ... „Nu trebuie așa-dar să se dea nici o crezare relatărilor cel puțin suspecte ale gazetelor asupra ridicării românilor. Se vor fi exagerat greșelile lor, tăcută mizeria lor, preschimbată rezistența lor în atac, apărarea lor în asasinate, sau se va fi calculat totul, bine combinat totul pentru a-i scoate criminali și pentru a-i justifica pe acei iluștri nobili care i-au tiranizat și administrația care s-a pretat la vexarea lor“.

„O! Dacă aș avea în mîină actele acestui proces — izbucnește el — dacă aș fi observat cîtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi urmărit în muncile ca în zbcuimele sale, dacă aș fi trăit în colibele sale. În sînul pămîntului, adesea singurul său adăpost, dacă aș fi fost de față la conspirație și aș fi fost martor al plîngerilor sale către suveran pentru a pune capăt mizeriei sale, la luptele sale pentru a le pune însuși capăt. cu cîtă dreptate, cu cîtă energie l-aș apăra eu“²⁴².

Dar departe de teatrul acestui război, neavînd la îndemîină decît amănuntele aride sau mincinoase ale gazetelor, împins doar de zelul de a apăra poporul peste tot unde-l vede zbatîndu-se sub cuțitul apăsării, ce altceva poate să facă decît să dovedească chiar cu relatările părții care a triumfat că românii aveau temei pentru răscoala lor.

Drept bază a rechizitoriului său ia, în contradictoriu, extrasele sale dintr-o scrisoare lungă, dată ca fiind din Ungaria, reprodușă în anexa broșurii, scrisoare care nu e alta decît relatarea apărută în limba germană, ca fiind din Austria, în „*Politisches Journal*“ din Hamburg; în limba franceză în „*Journal politique de Bruxelles*“²⁴³ prezentate aci.

„Românii s-au răscolit, deci au avut dreptate să se răscoale. Iată prima mea probă; ea va părea ciudată, dar nu e decît naturală“²⁴⁴.

Cum și poporul român, ca poporul în genere, își îndură obișnuit soarta și se lasă greu antrenat la răscoală, conchide:

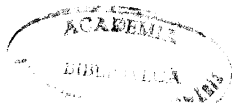
„Cînd deci un asemenea popor izbucnește în mînie, rupe lanțurile în ciuda prejudecăților sale civile și religioase, trebuie conchis că a avut dreptul să se răscoale din moment ce s-a răscolit“.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 64.

²⁴² *Ibidem*, p. 65—66.

²⁴³ *Tesaur de Mon. Ist.*, III, p. 361—364. Brissot va fi utilizat versiunea franceză.

²⁴⁴ *Seconde lettre*, p. 66.

„Supus de un noian de secole la un despotism mai mult sau mai puțin sever, după caracterul domnitorilor al căror jug îl purta, acest popor a lincezit constant în mizerie și ignoranță. Regimul feudal, ale cărui urme oribile au fost șterse aproape pe întreg pământul, își păstrează încă toate rigorile în acest mizerabil ținut. Se regăsesc acei vechi baroni englezi, acei conți francezi care instalați în micile lor forturi, priveau pe oamenii lor legați de glie ca pe niște mobile de care dispuneau în voie, de care își puteau bate joc, puteau să le vîndă, să le înstrăineze libertatea, sudoarea, viața însăși“²⁴⁵.

„Erau nefericiți, iată titlul care-i înarma“.

„Ei au fost tiranizați de monștri, ei trebuiau să le reziste ; dacă erau vinovați erau fiindcă au așteptat atîta pentru a răzbuna natura ultragiată“²⁴⁶. „Nu, negrii nu duc în insulele noastre o existență atît de infernală ; un asemenea popor trebuie să moară de disperare sau să-și taie tiranii“²⁴⁷. Horea voia să-i elibereze din robie și acest scop legitima totul. Poporului răsculat i se atribuie mari cruzimi. Dar „un popor blînd pînă aci nu poate deveni dintr-odată o turmă de asasini“.

Gazetarul spune că guvernul provincial, încurcat la început, a încercat să reprime răscoala parte prin blîndețe, parte prin amenințări. Nu trebuia nici blîndețe, nici amenințare, trebuia dreptate. A trimis comisari și pe episcopul grec la răsculați... „Un episcop ! totdeauna preoți pe scena politică, probabil pentru că ei cunosc perfect arta de a seduce și de a înșela“²⁴⁸.

Cei mai feroci, cei mai violenți sînt totdeauna opresorii. Rebelii omoară, tiranii prelungesc viața prinșilor lor pentru a se bucura de durerea lor. Nobilii frîng cu roata, trag în țepă, în timp ce românii se mîrginesc a ucide. E cert că dacă cele două părți sînt vinovate, apoi nobilii sînt îndoit vinovați și totuși țărani au fost pedepsiți, în timp ce nici un nobil n-a fost²⁴⁹.

Citează din reportajul pe care îl discută pasajul privind proporția românilor de două treimi ai locuitorilor țării și utilitatea lor în stat.

Citînd punctele ultimatului adresat de țărani nobilimii, se întrebă : „Există ceva mai rațional, mai firesc decît toate aceste propuneri ? Printr-a doua se seca pentru totdeauna izvorul asupririi nimicindu-se nobilimea. Pentru că trebuie să fim convinși că ea nu poate exista decît cu servitute și spre nenorocirea societăților“²⁵⁰.

Mergînd iarăși la exemplul american :

„Dacă aceste propuneri erau nejuste, trebuie spus că declarațiile Statelor Unite ale Americii erau deasemeni nejuste, căci ele sînt exact aceleași. Egalitatea perfectă pe care Pennsylvania, de exemplu, o vrea

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 67—68.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 69.

²⁴⁷ *Ibidem*, p. 70.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 71.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 73.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 78.

între toți membrii, nimicește orice idee de noblețe și atrage după sine consecința că impozitele trebuie egal repartizate“²⁵¹.

Pledînd pentru dreptul românilor la proprietatea pămîntului pe care cu sudoarea lor îl stropiseră și fertilizaseră : „Fiecare avea dreptul la o proprietate, și cum toate proprietățile erau în mâinile nobililor, e evident că nu se putea restitui fiecărui rebel ceea ce îi aparținea decît despoind pe nobili de ceea ce au uzurpat“²⁵².

„Parcurgînd istoria răscoalelor, m-am convins de trei adevăruri : primul, că poporul nu se răscoală decît dacă este oprimat și că nu cere niciodată decît lucruri juste ; al doilea, că suveranii promit cu ușurință, dar cu greu se țin de cuvînt și adesea nu-și țin deloc promisiunile ; al treilea, în sfîrșit, că acordînd poporului ceea ce cere, se pedepsesc aproape totdeauna capii lui, ceea ce e o contradicție revoltătoare. Aceasta a fost soarta Grachilor la Roma, a lui Walter, a lui Cade în Anglia, a lui Facia, a lui Lemaitre în Geneva, a lui Horea în Valachia. Trebuie adăugat că deși prin reaua credință a cîrmuirilor popoarele rebele nu se bucură mult timp de ceea ce au obținut, cîștigă totdeauna prin revoltă. Cu fiecare pas pe care-l fac desprind o verigă a lanțului lor, și chiar cînd n-ar face decît să însăpăimînte pe stăpîni, făcîndu-i mai puțin întreprinzători, mai circumspecți, ar fi totdeauna în cîștig“²⁵³.

Ajungînd la sfîrșitul răscoalei și la execuția celor doi capi ai ei : „Eu cel dintîi vin să reclam asupra cenușii lor și chiar pentru cenușa lor... Eu cel dintîi apăr cauza românilor sacrificați forței în această insurecție și, o repet, ei au dreptul să se revolte atîta timp cît vor fi sclavi și nenorociți. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, e a-i pedepsi și pentru că sînt oameni. Fie că tu ești convins de acest adevăr, fie că nu-l crezi încă. În cazul dintîi tu nu trebuie să pierzi un singur moment pentru a reda românilor libertatea, pentru a le acorda o proprietate. Dacă tu crezi că trebuie să respecti uzurparea nobililor, dacă nu vrei să dispui să li se restituie, este un mijloc simplu de a face dreptate tuturor. Permite acestor români să emigreze în celelalte state ale tale sau altundeva. Dă-le pămînturi și ei vor părăsi mulțime pămîntul servituții. Și ce vor deveni acești boiernași în castelele lor înconjurate de deșerturi, de paragini acoperite de mărăcini ?... Dacă acești nobili opun forța vederilor tale umane, lasă țara aceasta în voia ei, lasă sclavilor dreptul de a se înarma contra tiranilor lor și cearta va fi curînd terminată“²⁵⁴.

În anexă dă o „Note sur la Tirannie de la Noblesse“, trei pagini de aspru rechizitoriu la adresa nobilimii și acel „Extrait d'une lettre de Hongrie, touchant la révolte en Transylvanie“ comentată și combătută în broșură.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 79.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ *Ibidem*, p. 80—81.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 88—89.

PRIMELE APARIȚII ALE RĂSCOALEI ÎN ISTORIILE APUSENE

Istoric răscoala a intrat mai întâi în biografiile împăratului. Dar a intrat curînd și în istoria universală. În 1794 apare în istoria universală a abatelui Millot, în traducerea ei germană și completarea datorate profesorului din Kiel W. E. Christiani. El e autorul celor patru pagini privind răscoala lui Horea din volumul XV.

Răscoala își face intrarea în istoria universală în optica trasată de „Politisches Journal“ din Hamburg, „Journal politique de Bruxelles“, broșura „Horja und Klotska“.

Cauzele răscoalei au fost văzute în felurite chipuri — enunță noul text. Fapt e însă că toți răsculații erau români, avîndu-și obîrșia în coloniile romane din Dacia, trebuînd deci priviți ca locuitori băștinași ai țării. Oameni de constituție frumoasă, puternică, dar rudimentari și neștiutori de carte, ca urmare a gradului extrem de sclavie în care sînt ținuți de foștii lor învingători, ungurii. N-au nici proprietate, nici drepturi. Slujbele pe care trebuie să le facă nobililor nu le lasă nici măcar atîta timp cît să-și cultive mica bucată de pămînt dată lor de domni pentru hrană. Cu toate acestea nu au de așteptat de la domnii lor nici cea mai mică înțelegere sau ocrotire. Nu trebuie să mire că îi urăsc din tot sufletul pe unguri, ca pe un popor străin care îi subjugă și-i converteste la religia catolică, urită de ei. Acesta este și izvorul furiei și actelor lor inumane din această răscoală atît de repede răspîndită. Încă de multă vreme și-au exprimat, la diferite prilejuri, deosebit de impetuos nemulțumirea, fără să le dea cineva vreo importanță. Nu lipsea decît prilejul potrivit pentru izbucnirea răscoalei și conducătorul. Prilejul fu conscripția militară, conducătorul Horea, la care s-a asociat Cloșca, amîndoi țărani români. Primele semne s-au arătat la tîrgul din Brad, cînd 500 de români s-au adunat. Aci a venit Horea și le-a spus că a fost trimis de împăratul să-i elibereze de tirania stăpînilor lor și, supunînd pe unguri, să-i facă oameni deplin liberi, dacă îl urmează pe el. Pentru încredințare le-a arătat o medalie cu chipul împăratului și o cruce aurită atîrnînd de un lanț aurit și o patentă care ar fi cuprins împuternicirea sa și care de fapt nu era decît un privilegiu de tîrg, pe care concetățenii săi neștiutori de carte nu îl puteau citi. Voia să-i conducă la Alba Iulia, unde din porunca Curții urma să primească arme, cu care să provoace la luptă pe nobili. Numărul lor creștea cu fiecare sat prin care treceau. Îndată ce s-au socotit destul de puternici n-au mai găsit necesar să meargă la Alba Iulia; în aceeași zi au început să-și săvîrșească faptele, omorînd pe nobili și familiile lor, incendiînd sau distrugînd tot ce le aparținea, comițînd cele mai oribile cruzimi. Din calea lor toți fugeau spre orașele, spre cetățile apropiate. Dar nici acolo nu se simțeau în siguranță, răsculații au avut curajul să atace în două rînduri Deva. Țăranii au fost respinși și mulți din ei care au putut fi prinși au fost spînzurați public. Aceasta însă pe țărani nu i-a înspăimîntat, crimele și violențele lor au continuat. La început neluîndu-se măsuri de reprimare, au prins și mai mult curaj, numărul lor în cele din urmă a ajuns la 15 mii.

Împăratul, relatîndu-i-se evenimentul, a dispus trimiterea imediată a regimentelor din apropiere împotriva lor, dar cu dispoziția să-i cruțe pe cît posibil. A proclamat amnistia generală pentru cei care se întorc la casele lor și se comportă liniștiți. A exceptat doar pe conducători, pe a căror cap a pus un premiu de 300 de ducați. Aceste măsuri și avertismentele preoțimii și-au făcut efectul: mulți dintre ei s-au întors la casele lor. Conducătorii însă au mai rămas cu adepți destui, care au înfruntat de mai multe ori trupele, retrăgîndu-se în cele din urmă în munți, unde erau mai greu de prins.

Reține și acest text istoric neîncrederea țăranilor în Horea, observînd că i-a indus în eroare, în această ultimă fază, paza sub care era ținut. Notifică trădarea lui și a lui Cloșca de către șase țărani, arestarea, interogarea, execuția. „Astfel s-a sfîrșit această răscoală îngrozitoare în care 3—4 000 de oameni și-au pierdut viața din cauza rebelilor. Barbarii — continuă în text și limbaj cunoscut — au săvîrșit cruzimi de necrezut. Nu le era de ajuns să omoare oameni, dar erau inventivi în găsirea celor mai crunte moduri de a ucide. Ținuturile unde au prădat vor mai păstra multă vreme urmele faptelor lor. Această istorisire poate servi drept o nouă dovadă ce urmări îngrozitoare pot avea apăsarea și tirania celor mai mari față de supușii lor, cînd cei asupriți în cele din urmă caută să se elibereze de povara care le devine prea grea”²⁵⁵.

Abatele Barruel, în schimb, ia o atitudine net pronobiliară, leagă răscoala de reformismul lui Iosif al II-lea, de politica sa antinobiliară. Iosif, inițiat în tainele filozofiei a știut să îmbine idealurile de libertate cu despotismul, în numele domnitorului filozof să acomodeze totul sistemului său. În pîrtinirea sa pentru nobilime abatele îi atribuie împăratului mai mult decît era în gîndurile sale. În numele egalității el nu urmărea altceva decît să vadă întreagă nobilimea înjosită, deposedată în favoarea supușilor săi. Ideile sale de libertate și egalitate au avut și nefericitul merit de a fi înlesnit „cumplita răscoală din Transilvania”, pe care a favorizat-o apoi și tărăgănarea intervenției militare, fruct al ascultării și supunerii pe care a știut să le impună. Sub masca umanismului și libertății, „sofiștii” de la Viena intenționau să distrugă întreagă nobilimea sau să oblige pe domnii pămîntești să renunțe la vechile lor drepturi asupra supușilor lor. Prilej și pretext a fost lărgirea graniței militare. Dispozițiile în acest sens ale împăratului erau de natură fie de a frustra pe nobilii maghiari de orice drepturi asupra supușilor lor, fie de a-i întărîta pe aceștia împotriva domnilor lor. Înscriindu-se militari, țărani s-au considerat eliberați de sub stăpînii lor. Zadarnică a fost revocarea încercată de autorități, răspunsul împăratului lipsea. În momentul acesta apare Horea, punîndu-se în fruntea lor pentru a le aduce libertatea. În desfășurarea răscoalei, abatele insistă, firește, asupra exceselor, atroci-

²⁵⁵ Cf. Fr. X. Millot, *Universalhistorie alter, mittler und neuer Zeiten Aus dem Französischen. Mit Zusätzen und Berichtigungen von Wilhelm Ernst Christiani*, vol. XV, Viena, 1794, p. 391—394. Semnalată încă de Densusianu, p. 22. Despre ea v. și N. Edroiu, *Prima istorie universală care vorbește despre răscoala lui Horea*, în „Acta Musei Napocensis”, III (1966), p. 191—196.

tăților țărănimii, încarcă, colorează imaginea cu ceea ce s-a colportat sau inventat mai atroce : tăieri de mâini, de picioare, trageri în țeapă, frigeri de vii... Pentru abate rămîne o enigmă pasivitatea de la început a Guvernului și armatei. Soldații se arătau impasibili la strigătele victimelor, la pîrjoluri. Ar fi dorit să poată spune că nobilimea în răscoală s-a dovedit generoasă, dar și ea s-a răzbunat și pe o mulțime de nefericiți care numai siliți s-au alăturat răsculaților. Un judecător neiertător i-a osîndit pe toți, fără excepție, la moarte, și în așa număr că un maior austriac l-a amenințat să-l facă răspunzător în fața împăratului pentru sîngele nevinovat vărsat în masă. Asemenea tratament neuman a sporit și mai mult ura lui Horea și alor săi împotriva nobilimii. Plecînd în munți Horea nu a primit oferta amnistiei generale. Reîncepînd „fărădelegile cumplite“, a fost prins prin viclesug. Așa a sfîrșit conspirația, care era doar o probă a egalității și libertății de care făceau „sofiștii“ caz în afară. Încheie totuși că motivația aparentă și într-o oarecare măsură îndreptățită se găsește în abuzul prea mare a domnilor din Transilvania, de prerogativele lor și în asuprirea supușilor lor²⁵⁶.

Lucrarea lui Samuel Baur din 1818 se situează iarăși pe linia lui Christiani.

Românii sînt prezentați în termenii din „Politisches Journal“, urmași ai coloniilor romane, băștinași ai țării, dar ținuți în ultimul grad al sclaviei de cotropitorii lor unguri, fără proprietate, dar încărcăți de sarcini, tiranizați. Acesta e izvorul dușmăniei lor pentru unguri, furiei lor, faptelor lor neomenoase împotriva celor care i-au subjugat și îi țin în robie²⁵⁷.

Insistă asupra prăzilor, omorurilor, cruzimilor, atrocităților, reale sau inchipuite, în termenii și în culorile cunoscute. Dar remarcă, în aceiași termeni, și cruzimile nobilimii insurgente²⁵⁸.

Horea e descris în același chip : de 50 de ani, îmbrăcămîntea locului, figură impunătoare, pîrînd născut pentru a domni. Se exprimă bine în nemțește, cititor de cărți germane. Cauza ridicării sale : opresiunea fără suflet a țărănilor români de către nobilime. Obiectivul : eliberarea lor de sub această opresiune. Unul din ajutoarele sale cele mai devotate a fost un preot român, Ivan Cloșca, de vreo 40 de ani. De secretar trebuia să le servească un preot reformat, pe care-l duceau cu sila. Prin acesta și-au întocmit poruncile pe care le-au răspîndit prin satele românești. Una din acestea îi asigura pe țărani că împăratul ar fi acum între ei dacă ungurii nu l-ar fi mințit că în țară bîntuie ciuma. În trei săptămîni va veni însă de bună seamă și le va da poruncă ce vor trebui să facă ca să stîrpească cu totul pe unguri²⁵⁹.

²⁵⁶ Barruel Abée, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Jakobinismus*, Partea a II-a, Münster und Leipzig, 1801, p. 233—248. După copia din Ios. Kemény, *Collectio manuscriptorum*, Tom. XVI, *Hora 1784*. Arh. Istorică a Bibl. Filialei Academiei din Cluj.

²⁵⁷ Samuel Baur, *Unterhaltende Erzählung merkwürdiger Revolutionen und Empörungen, Verschwörungen, und Komplotte, Schlachten und Belagerungen*, Vierter Band, Ulm, 1818. Cap. VIII. Rezumat după extrasele în românește, servite de Gh. Bartos.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 351, 354.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 355.

Prezintă în aceiași termeni stăpînirea românească, împărțirea pămînturilor, actele de donație acordate de Horea, titlurile pe care și le-a luat treptat de la căpitan pînă la rege al Daciei, și chiar de Iosif al II-lea spaima ungarilor ²⁶⁰.

Reține și pretinsa încercare a lui Horea de a se uni cu nobilimea împotriva împăratului. Propunerea lui însă a fost refuzată cu dispreț. Trebuind să fugă, nu s-a dus nici la Viena, nici în Turcia, cum s-a crezut, ci s-a ascuns în desișul pădurilor, în speranța de a putea porni din nou la primul prilej, cu ai săi „care, natural, nu s-au supus din convingere și au rămas în legătură cu el“. La interogatoriu a căutat să se dezvinovățească de singele vărsat : el n-a omorît pe nimeni ; pustiirile n-au fost poruncite de el. Dimpotrivă, a lăsat să se înțeleagă dezaprobarea sa ²⁶¹.

Se stabilea deci o optică condamînd cruzimile răscoalei, dar justificîndu-le, condamînd în genere servitutea, legitimînd lupta românilor împotriva asupririi.

Răsunetul răscoalei a trecut, cum vedem, repede hotarele, s-a propagat, în felurite chipuri, reale sau închipuite, pînă departe, a interesat, a afectat spiritele, sub o formă sau alta, de sus pînă jos. Veridic sau diformată, pradă necunoașterii sau senzației, e văzută cu ochii omului de acolo, răspunde curiozității, simțămintelor, năzuințelor lui. Evenimentele sînt interpretate, ridicate la nivelul propriilor sentimente, propriilor aspirații, puse în serviciul propriilor năzuințe. Și ceea ce ne interesează de deosebire, ele se varsă în acea atitudine generală anti-feudală, caracteristică secolului, în acea condamnare a șerbiei, a servituiții în genere. La acest nivel, profitînd de prilej, se fac auzite nu numai glasuri luminate, reformiste, ci și net revoluționare. Nu numai condamînd servitutea, dar și îndreptățind ridicarea violentă împotriva ei, legitimînd dreptul la revoltă. Legitimînd răscoala lui Horea însăși, întrevăzînd în ea unul din semnele răsturnărilor viitoare. Și cîte asemenea atitudini nu se vor fi rostit într-un regim general de mare vigilență, fără să lase urme scrise. Trebuie să le presupunem incomparabil mai multe. Răscoala venea să se înscrie astfel în istoria generală, pe de o parte între avertismentele adresate lumii feudale, sporind teama căderii ei, pe de alta între nădejtile de înnoire, sporind încrederea în prefacerea ei, pașnică sau violentă, reformistă sau revoluționară. Venea să alimenteze, să incite spiritul revoluționar al timpului.

Dar ceea ce ne interesează și mai mult, răscoala deschide larg porțile difuzării numelui de român, atrage atenția lumii din afară asupra sorții poporului român din Transilvania, asupra originilor lui, asupra problematicii lui, asupra problematicii poporului român în genere. Și nu numai la nivel social, ci și național. Mai ales național. În viziunea de peste hotare răscoala au făcut-o invariabil românii, numai românii, cu scopul emancipării depline. Ea e văzută drept lupta de emancipare a *națiunii* române. Românii sînt urmașii coloniștilor romani din Dacia,

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 356.

²⁶¹ *Ibidem*. p. 357.

băştinaşii ţării, formează două treimi din populaţia ei, duc o luptă legitimă. Horea e purtătorul acestei lupte, instruit, conştient de unitatea, de originile romane ale poporului său, de misiunea sa de a reînvia vechiul regat al Daciei, ba chiar vechiul Imperiu roman, prin luptă comună. Ziare, stampe îi pun în gură pe eşafod : „Mor pentru naţiune !“ *Cenni biografici* de Cantani îl califică drept „il primo risvegliatore dell'idea nazionale fra i Rumeni“²⁶². Mai mult, răscoala a trezit nu numai interes pentru problematica poporului român, pentru lupta lui, ci şi azeziuni, simpatii pentru ea. Era vorba doar de un popor latin oropsit, ţinut în servitute, tiranizat, luptând pentru descătuşare, pentru libertate, în viziunea ultimă pentru un stat propriu, naţional. Răscoala intră deci în istoria generală ca o luptă legitimă a poporului român în sensul propriilor aspiraţii, tălmăcite, săltate la nivel apusean.

În lumea apuseană răscoala îşi are semnificaţia în două sensuri deci : în sus contribuţia poporului român la o luptă generală împotriva vestigiilor feudale, servituii, în jos interesul pozitiv al acestei lumi pentru fiinţa lui, pentru soarta, pentru lupta, pentru aspiraţiile lui. Ridicarea ţărănimii n-a fost deci zadarnică nici pe plan extern, cum n-a fost nici pe cel intern.

²⁶² *Cenni biografici* (Estratto dall'Enciclopedia popolare). Apud Densuşianu, p. 20.

UN CUVÎNT DE ÎNCHEIERE

Documentația întinsă, tumultul faptelor demonstrează fără echivoc caracterul întru totul țărănesc al răscoalei. Nici prin cauze, nici prin desfășurare, nici prin organizare și nici prin țeluri, nici prin mentalitate ea nu depășește marginile a ceea ce se numește țărănesc. Totul s-a redus la propria înțelepciune, la propriile puteri, la propriile cunoștințe militare, la cunoștințele rudimentare ale soldaților „licențiați” din rîndurile răsculaților. Minerii de printre ei sînt tot țărani, lucrători cu brațele ca și ei sau mineri și țărani în aceeași persoană. Ba țărani sînt și preoții. Nici o prezență „superioară” palpabil eficientă, nici civilă, nici militară, nici o intervenție de altă natură decît țărănească, nici dinlăuntru, nici din afară. Nici o sancționare de vreun nume din afara masei. Nici un intelectual român sau străin în scenă, decît în tabăra oficială, nimic categoric „superior” în răscoală, nimic țărănește neverosimil. Nu circulă pe aria ei alte porunci decît „porunca împăratului” în tălmăcirea lui Horea, nu se aud decît variantele ei țărănești. Nu lipsesc desigur reflexele încurajatoare ale luminismului vremii, stimulile reformismului imperiāl sau iozefinismului. Nici ale luptei politice românești. Dar aduse la numitor țărănesc, tălmăcite în limbaj țărănesc. Ele nu alterează caracterul țărănesc al răscoalei, îl definesc doar mai bine. La facla „luminării” masele își luminează propria condiție, sub flamura atotcuprinzătoare a națiunii își poartă propriul stindard. Ultimatul adresat nobilimii în momentul biruinței, acel act capital al răscoalei, care frizează în formulare un aparent intelectualism, în obiectivele sale nici el nu iese cu nimic din cadrele mentalității țărănești. El nu pornește de sus, nu derivă cîtuși de puțin din preceptele social-politice ale intelectualității, pleacă de jos, exprimă aspirațiile țărănimii răscolate, rezumă postulatele ei. El exprimă mai bine decît oricare alt act finalitatea răscoalei : desființarea totală a nobilimii și proprietății sale. Dar e o apariție singulară, definitorie, în culmea biruinței, nu și stindardul ei mereu prezent. Răscoala în iureșul ei e prea puțin o acțiune programatică, preconcepută ; e înainte de toate o *dies irae* a maselor țărănești pornite să-și răzbune suferințele acumulate, să se descătușeze, să dărîme o lume nedreaptă. Obiectivul ei final, desființarea raporturilor feudale, în gura maselor dezlănțuite circulă mai simplu, mai fragmentar, într-un radicalism simplificator, nimicitor, într-o viziune proprie mentalității țărănești : nobilime și iobăgie să nu mai fie !

Salis și Popescu, bănuți de amestec în răscoală erau bănuți de alte rosturi, de ademeniri la emigrare în Rusia unul, la înrolare în armata rusească celălalt. Iar pe teren nu sînt surprinși nicăieri asupra faptului. Și e de prisos să mai spunem că în tot cursul răscoalei nu apare printre țărani nici cea mai mică, cea mai vagă aluzie nici la vreo emigrare în Rusia, nici la vreo înrolare în armata rusească și că nici lui Salis nici lui Popescu nici de nume nu le-au auzit.

Salis nici fizic nu poate fi descoperit în acest moment niciunde, cu toată circulația spectaculară a numelui său. În imaginație apare ba ici ba colo, ba simultan în mai multe locuri, pretutindeni, pentru că în carne și oase nu se găsește nicăieri nici el, nici emisarii săi. Ba cum nu se găsea nicăieri, i s-a căutat identitatea și într-un omonim al său, contele Salins, fost ofițer al regimentului secuiesc de graniță. Acesta lipsea din țară de nu mai puțin de zece ani, se găsea acum drept la Moscova ca inspector la un institut comercial, de unde, descoperindu-se în ziarul din Hamburg conducător al răscoalei, îi relatează, într-o scrisoare din 22 decembrie, ambasadorului austriac de la Petersburg, Cobenzl, pe-ripetiile vieții sale¹. Relatare consemnată și de ziar.

Lui Mihail Popescu i se cunoaște precis itinerarul. Plecat din Viena, prin Pesta, bănuț fiind, a călătorit însoțit, urmărit pas cu pas de armată și de autorități pînă la trecerea graniței. A trebuit tocmai să ocolească teatrul răscoalei, deviindu-și itinerarul cu obiectivul București spre nord, trecînd în Bucovina.

Deși împăratul însuși, interesat de vreun amestec din afară, a insistat, la ascultări Comisia nu s-a oprit nici asupra lui Salis nici asupra lui Popescu. Cum nu i-ar fi implicat și pe unul și pe altul dacă ar fi avut și cel mai mic amestec, erau doar special urmăriți prin ordine imperiale. A întreat de amestecuri streine, dar n-a insistat prea mult. A insistat doar asupra omului cu chivără roșie, pentru a afla numele nemărturisit al unui complice. Încredințată chiar în mod deosebit să cerceteze dacă a fost vreun amestec strein în răscoală, Comisia, după toate cercetările sale și în posesia unei impresionante documentații, a ajuns la aceeași neîndoioasă concluzie : n-a fost nici unul nici din afară, nici dinlăuntru.

Nu se poate bănuți de astă dată nici vreo manevră a Curții în lupta ei cu nobilimea în problema urbarială. În complicațiile externe în care se găsea, împăratul nici măcar n-a putut profita de eveniment, sub chipul salvării nobilimii, în favoarea reformelor sale. Reprimarea era o nevoie urgentă ca să mai lase timp de temporizare sau de manevre politice. Nefolosind prompt evenimentul, s-a putut tergiversa iarăși reglementarea urbarială. Ba ea nici n-a mai ajuns la realizare. De o încurajare directă din partea împăratului nu putea fi cîtuși de puțin vorba. El era un monarh reformator, iluminist, nu putea în nici un caz încuraja direct o răzvrătire a celor de jos. Și nici vreun indiciu că ar fi făcut-o din calcul politic nu avem. Încurajarea directă, de care s-a vorbit și dintr-o parte și din alta, e de domeniul imaginației. Din partea împăratului ve-

¹ M. Auner, *Zur Geschichte der rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu, 1935, p. 17—18.

nea doar o încurajare virtuală, prin atitudinea lui față de țărănime și de problematica ei.

Virtual stimulul venea din luminismul politic, din reformismul imperial. Noile concepții, reformele, reglementările fac acum și în viața supusului despărțirea apelor, distincția între „legal“ și „ilegal“, trezesc, stimulează o conștiință a „dreptății“ și „nedreptății“. Acum cînd sub nume de *vivum aerarium* își simt importanța, împotrivirile, rezistențele incită la apărare, la acțiune, la revoltă.

Mobilizarea sub „porunca împăratului“ nu e singulară. Un asemenea îndemn imperial mîină și răscoala țăranilor din Boemia cu zece ani înainte : „Idete na pani!“ (Tăbărîți pe domni!). Porunca împăratului sau porunca regelui sînt steag obișnuit al răscoalelor țărănești, stimul mobilizator al maselor pretutindeni. Pugaciov a pornit și a condus răscoala țăranilor din Rusia cu ani înainte dîndu-se chiar el țar! Cu atît mai firească e lozincă acum și aici, unde împăratul le arată țăranilor atîta condescendență, atîta bunăvoință, unde s-a cultivat deliberat credința în împăratul ocrotitor. Împăratul care dă mereu porunci de îndreptare, dar pe care nobilimea și aparatul ei le nesocotesc. Agitația se polarizează în mod firesc în jurul „poruncii împăratului“ vestită de Horea.

Implicațiile intelectuale românești, sub semnul francmasoneriei, în răscoală, anume sub al unei „Frății de Cruce“, sînt tardive. S-au insinuat tîrziu și cu totul neverosimil: după un manuscris pierdut al unui francmason vienez, din 1786. Informatorul, care *nu se numește pe sine*, ar fi văzut *cu ochii lui* și actul cu care șeful poliției vieneze, consilierul aulic Beer, informa pe împărat despre prinderea „fraților“.

E întru totul fictiv, anacronic, întreg eșafodajul. O fanatică societate românească secretă la Viena încurajatoare a răscoalei, cu filiale în mai multe orașe, cu întruniri tainice în stil masonic. Societate constituită mai ales din bărbați „mai bătrîni și mai înțelepți“! Pentru ațîțarea răscoalei ei au strîns din rîndurile lor însemnate sume de bani, iar membrii mai tineri sau încă în putere toți s-au grăbit spre Transilvania și s-au amestecat printre răsculați. E relevant și decorul: întruniri în casa unui negustor bogat de vite, în anticamera locului de întrunire busturile artistice în mărime naturală ale celor trei „martiri ai cauzei drepte a poporului“, ale „sfintei treimi românești“, Horea, Cloșca și Crișan, pe un altar sub acoperămint de purpură. Horea cu coroană de spini pe cap, cu legenda „Hora rex Daciae“. Drept semn distinctiv al membrilor o sfoară subțire încinsă de trei ori în jurul trupului gol, închipuind sfoara cu care s-a sugrumat Crișan la închisoare, pe care ei o poartă în amintirea neștearsă a celor „trei mari patrioți“, jurînd „ucigașilor“ lor veșnică răzbunare. Spectaculară, apoteotică punere în scenă! Ba e implicat și numele împăratului care cu un număr fatidic și cu parola sa a dispus să se facă mult caz de arestarea membrilor societății.

Produs evident tîrziu, la nivel revoluționar, cînd s-a putut imagina un cult al treimii revoluționare, sau cînd puteau fi acuzați românii de un asemenea cult. Totul brodat pe tradiționala însoțire sub nume de „frați de cruce“, obișnuită la românii din Banat și cu deosebire din Transilvania, descrisă, ceremonios și ea, de jurnalul vienez „Provinzial-

nachrichten“, încă la 1786². Montajul își are, în schimb, și el semnificația sa : răsunetul pe care l-a putut avea evenimentul, importanța, interpretarea care i s-a putut da mai târziu.

De aceeași valoare e și implicarea „Crucci de roze“. Francmasoneria funcționa acum, și mai ales aci, la alt nivel social, la cel al elitelor. Francmasoni erau principii, oameni ai Curții, mari demnitari, mari nobili, intelectuali sau burghezi de marcă, funcționari. Francmasoni erau vicecancelarul Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffy, cunoscutul om de litere Gheorghe Aranka, I. C. Eder, Joseph Franz Sulzer, Mihail Brukenthal, Martin Hochmeister, doctorul Ioan Piuariu-Molnar, doctorul Burutz, secretarul gubernial Ștefan Koszta ș.a. Din loja ordinului Rozei, de pildă, se afirmă că făceau parte ca membri, sub nume nemțești, chiar și Gherasim Adamovici, viitorul episcop ortodox al Transilvaniei, Petru Petrovici, episcopul ortodox apoi de Timișoara, Iosif Ioanovici Șacabent, episcopul ortodox de Virșeș, canonicul de Cenad, descendent din domnii români³. Francmason era și guvernatorul Samuel Brukenthal. Francmasoneria din imperiu acum în genere funcționa și la alt nivel etic : era umanitaristă, luministă, reformistă, nu revoluționară, nu mergea mai departe de o demofilie.

Apariții incidentale, ca a lui Samuil Martzi sau a lui Alexandru Chendi, în postură de scribi, sînt simple implicații de nevoie, ca atîtea altele, în neștiința de carte a țăranilor. Alte nume românești nețărănești care apar în cursul răscoalei, ca Ioan Piuariu-Molnar doctorul, Dimitrie Eustatievici și Dimitrie Iercovici secretarii episcopali, Popa Sava din Rășinari, vicarul Ioan Popovici din Hondol, protopopul Iosif Adamovici din Abrud, Ștefan Koszta de la Guvern, Ladislau Pap vicecomitele Zaran-dului, locotenentul Calliani, apar în serviciu oficial. Rolul lor nu e de a înrîuri sau afecta răscoala însăși, ci doar liniștirea ei. Iosif Mehesi putea fi un sfătuitor, ca și îndrumător al țăranilor la Cancelarie. Și puteau fi și alții, de la Viena chiar, dar nu implicați în răscoala însăși, în tot cazul nu dovediți ca atare. Compasiunile ascunse, satisfacțiile intime, nerostite documentar, dacă vor fi fost, și desigur au fost, nu s-au arătat active. Numele multe de preoți părtași ai răscoalei se varsă în aceeași masă a țăranimii.

Căpitanul „misterios“ cu chivără roșie, cu care a apărut Horea la Bucium, și de care s-a făcut atîta caz în literatura istorică, bănuind în el un posibil emisar ori mentor militar sau politic, nu era altul nici el, decît Niculae Tulea din Rîu Mare, un căpitan țăran, în veșminte românești, ca toți ceilalți. Textele vorbeau doar și ele de un *om* cu chivără roșie de soldat și cu sabie, nu de un ofițer. Feluritele alte nume de căpitani colportate de scripte, de cronici, de ziare nu sînt decît confuzii sau fantezii. Căpitani „necunoscuți“, în haine nemțești, văzuți ici, colo de țărani nu sînt desigur decît tot țărani, astfel înveșmîntați, la întîmplare, din prăzi, afirmîndu-și sau insinuîndu-și în acest chip sau cu felurite semne distinctive și calitatea de conducători. Cînd nu sînt numai nume tainuite de

² Brabbée, Gusztáv, *Fratres de cruce*, „Hazánk“, VIII (1888), p. 391—393.

³ Abafi, Lajos, *A rózsarend*, în „Hazánk“, V (1886), p. 12—30.

mărturii sau invenții ale imaginației populare. Legăturile politice presu-puse ale lui Horea sînt conjuncturale sau imaginare.

La nivelul cunoștințelor de azi de amestecuri streine sau nețărănești, directe, în răscoală nu mai poate fi vorba. Acestea și dacă au fost, n-au putut fi decît tangențiale, periferice, nu de esență.

Răscoala aparține în întregime țărănimii, și în mobilele și în actele ei. Nu se vedește, nu se simte în ea nimic ocult, nimic provocat, nimic regizat, nimic impropriu, nimic țărănește inexplicabil. Ea intră în toată spontaneitatea ei, în deplina, autentică ei veracitate țărănească, în rîndul răscoalelor țărănești din acest răstimp, din Rusia, din Boemia și din alte părți, se varsă ca atare în lupta antifeudală a timpului, în istoria generală.

Cum se întîmplă în răscoalele țărănești în genere, ele obișnuit nu pornesc din zonele cele mai abrutizate, pornesc din focare relativ mai libere, nesecătuite cu totul de simțul libertății, nedezbrăcate cu totul de exercițiul ei. Răscoala s-a urzit în cetatea Munților, sub pavăza unei naturi ocrotitoare, în condițiile unei incomparabil mai mari libertăți de mișcare, la o iobăgime prin natura sarcinilor ei mult mai sedusă de perspectiva emancipării.

Ca răscoalele țărănești în genere, ea a răscolit tot complexul social, tot ce e stăpînire, tot ce e aparat asupritor, tot ce e avut, nobilime, dregătorime, orașenime înstărită, în virtutea lozincilor ei ocolind în genere tot ce e împărătesc, iobăgesc sau sărac.

Caracterul întru totul țărănesc al răscoalei e personificat de Horea însuși. Întru totul țăran, el n-a depășit cu nimic marginile țărănescului nici ca stare, nici ca îmbrăcăminte, nici ca pregătire, nici ca mentalitate. Nici azi nu avem încă deplină siguranța că știa măcar scrie și citi. Instrucția el și-a suplinit-o cu școala vieții, cu experiența proprie de om umblat, cu propriile-i peregrinaje de moț călător cu brațele și uneltele sale, cu meșteșugul său de lemnar, cu drumurile Vienei. Social n-a depășit calitatea de iobag sau de jeler. Iar ca stare îl descoperim în straturile sărace ale țărănimii; în urma lui, în afară de căsuța de pe un vîrf de munte, n-a rămas nici o avere. Clădind pe experiența propriei vieți de supus și cameral și nobiliar, prin peregrinările sale a avut prilejul să cunoască pe viu, prin proprie participare, viața semenilor săi, să-și generalizeze adversitatea. Acțiunea lui și ea confirmă fără echivoc caracterul întru totul țărănesc al răscoalei. Toate actele lui sînt de nivel țărănesc, toate poruncile lui consună cu lozincile simple propagate în felurite variante, și mai simple, de țărani în mișcare, sînt de aceeași mentalitate, în același limbaj. E de comportament întru totul țărănesc și în acțiune, și în fața judecării.

Dar tocmai această identitate îi ridică în importanță ființa, îi dă o valoare reprezentativă. Horea crește în mărime nu înălțîndu-l deasupra masei, ci cufundîndu-l în ea, crește prin perfectă identificare cu ea. Crește nu prin singularizare, ci prin multiplicare. Așa și-a putut juca și-a jucat autentic rolul de cap necontestat al răscoalei, așa a putut deveni simbolul ei mobilizator. Ceea ce-l distinge în mijlocul semenilor săi e o dotație firească, o psihologie personală, un mai adînc sentiment

al dreptății și nedreptății, o mai ardentă pasiune, un mai acut curaj al acțiunii, curaj debordând marginile rațiunii ; îl disting spiritul de dăruire, de sacrificiu în serviciul tuturor. În iureșul răscoalei nu dă nici un semn de vreo ispită de mărire, de avuție, e prins cu chimirul gol, așteptând iarăși de la sate bani de drum pentru călătoria la Viena. El nu numai personifică mînia populară, dar o și propagă, o activează, o dezlănțuie riscîndu-și viața. Horea e inima masei, nu superiorul detașat al ei. Și mai are în plus acel indefinibil care modelează pe eroul popular, deține acea doză de taină care îl face apt pentru a cumula virtuți refuzate omului obișnuit, taină care vrăjește încrederea mulțimii, îi stîrnește imaginația, pune în mișcare legenda, duce la nemurire eroul.

Pe teatrul răscoalei cel mai activ, cel mai categoric executant se arată Crișan, dar ca mandatar al lui Horea. Iar Cloșca în devotamentul său nu-i iese nicicînd din cuvînt. În treimea revoluționară ei ne apar subordonați. Crișan manifestă și o independență în acțiune, el activează iobăgimea de pe domeniile nobiliare. Răscoala se petrece pe o dualitate de planuri, corespunzător dublului aspect, cameral și nobiliar al iobăgiei, dar solidar. Crișan activează în virtutea aceleiași porunci împărătești lansate de Horea. Horea mai ales întruchipează, real sau simbolic, fuziunea deplină : nu numai iobăgia camerală, nici numai cea nobiliară, iobăgia însăși trebuie zdrobită. El mai ales întruchipează și răscoala însăși.

Lărgind cîmpul documentației, pătrunzînd mai adînc în antecedente, scrutînd mai insistent documentația răscoalei, acțiunea personală a lui Horea ne apare mult mai întinsă, prezența lui mult mai vie. El se găsește în inima agitațiilor premergătoare, înfruntînd riscurile subversiunii, el e numele care declanșează răscoala, în jurul numelui său se polarizează acțiunea. El e cel care și-a luat, în interesul cauzei, curajul mistificării „poruncii împăratului“ care a mobilizat țărănimea, — porunca cea mai dinamică posibil pentru mintea celor simpli. Și așa de verosimilă pentru ei știind că împăratul le vrea binele, îl împiedică numai domnia ! De aci nu mai era decît un pas pînă la porunca de a-i lovi. El e deținătorul unic al acestei porunci.

Arta conducerii Horea o suplinește cu instinctul conducerii. El nu părăsește nici un moment cetatea Munților, nu apare să trateze personal cu autoritățile sau cu armata decît în cadrul lor, nu se lasă ademenit, ocolește cu succes cursele întinse. Urmărit mereu, el n-a putut fi descoperit, prins, nici înaintea răscoalei, nici în cursul ei. Prins un moment de țărani adversari la Bucium, e eliberat repede de țărani credincioși, mai înainte de a cădea pe mîna armatei.

Izbucnită odată, răscoala luînd proporții, lărgindu-și simultan aria cu iuțeala focului sau a revărsărilor de ape, i-a depășit, evident, puterea de a o conduce. Lipsindu-i un aparat de transmisiune, redus la mijloacele țărănești, desfășurarea îi scapă din mîini pe măsură ce se îndepărtează de cetatea Munților. Elementele dezlănțuite își caută albiile proprii, debordînd posibilitățile unei conduceri în condiții țărănești. Îndepărtîndu-se de focarele sale, răscoala se propagă automat, satele se răscoală unele pe altele, cetetele țărănești se primenesc mereu, ca și conducătorii, poruncile, lozincile se adaptează locului. Satele se răfuiesc cu pro-

prii domni pămîntești, cei mulți se mișcă pe rază mică, sînt tot mai puțini cei care străbat drumuri mai lungi, propagatorii direcți ai răscoalei, printre care îi descoperim mai ales pe zărândeni. Răscoala se poate propaga astfel în forme proprii, nestăpînite de porunci fixe, programatice, afirmîndu-și din plin caracterul spontan, empiric, țărănesc, dar în fond unul și același. Tocmai prin fluiditatea, prin nestatornicia lozincilor ei, prin lipsa unui program director putea cuprinde în sine toate năzuințele iobăgești, ale tuturor și fiecăruia în parte.

Numele lui Horea însă nu încetează cu aceasta cîtuși de puțin a fi activ. Ba e și mai activ în absența lui fizică. Masele țărănești dezlănțuite, în nevoia lor firească de a avea un cap l-au investit pe el cu toate atributele, cu toate virtuțile conducătorului. În numele lui, la poruncile lui se petrece tot ce se petrece. Absența lui lasă frîu liber conducerii lui imaginare, reclamate de viziunile răscoalei. Conducerea lui în continuare e mai mult cea reclamată de răscoală decît cea impusă de el. Figura lui e ridicată la potența năzuințelor răscoalei, numele lui e motorul activ al forțelor dezlănțuite. Horea călător la Viena, confidentul împăratului, deținător al tainelor lui, omul de încredere purtător al poruncilor lui, văzut din depărtare, în mintea țaranilor nici nu mai putea fi numai un om simplu ca ei toți. Îl închipuie în veșminte bogate, împărătești, cu stea de aur, cu cruci de aur în piept. El nu putea fi nici prins, nici închis, nici judecat ca oricare altul. La Alba Iulia abia i-au găsit loc pentru înălțimea lui, e legat cu lanțuri de argint, i se servesc cinci feluri de mîncare, stă la masă cu ofițer împărătesc. Încă în viață fiind, e săltat pe aripile legendei, e „craiul“, „împăratul“ chemat să-i mîntuiască de robie. Horea realul e potențat de Horea imaginarul, depășit, construit, mărit pînă la proporțiile întrevăzute ale răscoalei însăși, pînă la consecințele ultime ale imaginației populare în plină explozie.

Capul răscoalei nu putea fi un om simplu nici în mintea contemporanilor, interni sau externi, nici în mintea nobilimii, nici a presei. Sau îi suprapun pe un altul cu planuri mai înalte, sau îl înzestreză pe el cu calități, cu demnități superioare, cu o conștiință politică mai presus de elementarul masei. Văzut din afară e ba preot, ba protopop, ba frate de episcop, ba căpitan în armata imperială... om foarte instruit, vorbitor de limbă germană, cititor de literatură germană. Necunoscîndu-l, contemporanii i-au putut imagina portrete fizice și morale diverse, micimi sau virtuți în voie. „Horea părea a fi născut pentru a domni, și într-adevăr cît timp și-a jucat rolul el s-a dovedit demn pentru asemenea rol“ — îl vede „*Politisches Journal*“ din Hamburg, respectiv și cunoscuta broșură germană *Horja und Klotska*. Imaginația a putut duce mai departe invenția adversarilor pentru a-i agrava vina, titlul de „*Rex Daciae*“, a putut trece pe „craiul“ și „împăratul“ închipuirii populare pe planul savant al unei mărețe finalități politice, a putut sălta lupta populară la o atotcuprinzătoare luptă politică națională.

Real sau imaginar Horea a jucat un rol capital în răscoală. În așa măsură că evenimentul însuși s-a fixat, și în mintea contemporanilor, și în istorie, sub numele de „Răscoala lui Horea“. Ba în mintea nobilimii chiar sub cel de „Lumea lui Horea“. Detractori sau admiratori l-au

văzut în felurite chipuri. Dar nici detractorii nu i-au putut nega rolul capital în răscoală, nu i-au putut nega sacrificiul, demnitatea în fața morții. Nici istorici potriviți nu i-au putut nega o legitimă intenție : emanciparea poporului său. Să cităm doar cuvintele lui Francisc Szilágyi, primul monograf științific al răscoalei : „Istoricul imparțial trebuie să mărturisească și despre acest mare răufăcător că soarta poporului său apăsător și eliberarea lui le-a purtat la inimă, și cu toate că pentru acest nobil scop s-a folosit de mijlocele cele mai condamnabile, cauza căreia și-a consacrat toată activitatea și întreaga-i viață, și pentru care pe aceasta și-a și sacrificat-o, n-a trădat-o nicicând, și i-a rămas pînă la sfîrșit credincios, chiar și pe eșafod, în fața morții celei mai cumplite“⁴.

Răscoala în fondul ei e evident socială. Ea se înscrie în rîndul răscoalelor mari țărănești din trecut și din acest secol, dinlăuntru și din afară. Deosebirea e că cele din trecut s-au petrecut la instaurarea servituzii și s-au soldat obișnuit cu întărirea ei, cele prezente într-o lume de înnoiri evoluînd spre lichidarea ei. Răscoala lui Horea însăși s-a petrecut la un asemenea nivel istoric. Ea nu privește înapoi, spre trecut, cum se întîmplă obișnuit în vechile răscoale, ci înainte, spre viitor. Nu țintește spre ameliorarea, ci spre răsturnarea raporturilor feudale. Programatic exprimată : nobilime să nu mai fie, ea să-și părăsească pentru totdeauna moșiile, pămînturile ei să se împartă poporului de rînd, adică celor ce-l muncesc. Viziune simplă dar radicală, fără echivoc revoluționară. Viziune țintind mai departe decît programele agrare ale revoluției secolului următor pe care o prevestește. Radicalism de răscoală țărănească însă, nu de revoluție burghezo-democratică, propriu țărănimii care în viziunea sa nu poate cuprinde întreg complexul social-politic, ci doar ținta ei ultimă, peste cea indicată de sensul evoluției treptate istorice. Acest radicalism mai ales a afectat pe revoluționarii Apusului, pe Brissot cu deosebire.

Dar la acest nivel și în condițiile proprii ale Transilvaniei răscoala are și implicațiile corespunzătoare vremii, e de acum mult mai complexă. Are adînci și inseparabile implicații naționale, se confundă în problema populației române din Transilvania, de pretutîndeni :

Răscoala țintește la ridicarea întregii iobăgimi, dar în genere e făcută de iobagii români. O răscoală a românilor o socoteau înainte de toate iobagii înșiși : simplificînd, răscoala românilor se îndrepta împotriva nobililor și ungușilor. Cele două noțiuni se confundă, se implică reciproc și cînd apar în lozinci singuratic.

Și mai categoric românească apare în mintea celor Ioviți, a nobilimii, orășenimii. Scriptele și ele rețin de preferință drept capete de acuzație proferările antiungurești ale țărănilor. Nobilimea cu deosebire, în zelul de a se lepăda de orice vină în stîrnirea ei, o proclamă exclusiv națională, negîndu-i orice caracter social : ea s-a născut numai din ură națională și religioasă, din firea dușmănoasă a românilor, din ura lor înăscută față de nobili și de ungușori, față de religiile lor „recepte“.

La o asemenea generalizare, și dintr-o parte și din alta, lesne se putea ajunge. În Transilvania, în masivitatea iobăgimii românești, și cu atît mai mult pe aria răscoalei, român era aproape sinonim cu iobag,

⁴ Szilágyi, p. 234.

stăpîn, inclusiv aparatul în serviciul lui, dregătorime domেনială sau comitatensă, cu ungur. Distincție, care se accentua încă religios. Românii sînt exclusiv de religie răsăriteană, ungurii reformați, catolici, unitarieni. Român, ortodox, iobag se suprapun pînă la identitate. Lupta în fondul ei includea, firește, și pe iobagii unguri; ea ținea la ridicarea întregii iobăgimi. Practic însă i-a inclus puțin. Înainte de toate din simplul motiv că răscoala n-a ajuns să cuprindă decît în infimă parte și zone cu iobăgime ungurească. Lozincile apoi, țelurile proprii ale poporului român însuși erau și ele de natură să întrețină în mod firesc și o îndoială în iobăgimea ungurească. Solidaritatea iobăgească de la temelia luptei însă nu se putea dezminți. Unde i-a găsit în cale, răscoala a luat cu sine și iobagi unguri, iar agitațiile din afara ariei răscoalei, și mai ales mișcarea pentru conscrierea militară din preajma ei au implicat categoric și iobăgime ungurească, săsească deopotrivă. Însuși actul capital al răscoalei, ultimatul țărănilor cuprinde, fără echivoc, întreagă iobăgimea. În ciuda lozincilor, răsculații n-au devastat, n-au lovit iobagi unguri decît în-tîmplător, și desigur de cei care s-au pus ori au abuzat în serviciul stăpînilor, ori au făcut vreun gest în apărarea lor. Cînd nu au căzut victime devastărilor, simplu, împreună cu curțile stăpînilor în care locuiau. După cum n-au cruțat nici pe semenii lor români căzuți în aceeași vinovăție. Ba i-au lovit chiar mai crunt, cum s-a întîmplat în Munți. În genere însă, lozincile de exterminare purtate de răscoală, în ciuda „poruncii împăratului“, s-au soldat cu relativ puține victime omenești, — cei mai vizați s-au salvat la timp — cel mult vreo 150 de suflete. Cruzimile și ele unele au fost executate prin țigani. În imensitatea cruzimii umane răscoala face figură mică, și nu nemotivată. Au fost mult mai multe victimele țărănești ale represiunii. Și puteau fi masive și crunte — mărturie stă masa de început și cruzimea sentințelor — dacă împăratul nu punea o stavilă furiei nobilimii. Realmente în răscoală nu exterminarea fizică a nobilimii și a ungurilor purtată de lozinci primează, ci convertirea lor la condițiile proprii. Și mai presus de toate nimicirea iobăgiei înseși. Iobagii români se găseau în fruntea luptei în virtutea ponderii lor covârșitoare în masa iobăgimii. Dar și pentru că, în raport cu condițiile lor materiale ei trăiau în genere cele mai apăsătoare variante ale iobăgiei, cele mai multe forme ale asupririi, nu numai ca iobăgime, ci și ca popor.

Pe deasupra acesor considerente se impunea de-acum tot mai categoric o problematică a poporului român însuși, repudiat de „națiunile politice“ și în ființa, și în religia sa. O adversitate de temelie, primară, atavică, de veacuri. O adversitate firească, o luptă surdă, empirică, adîncită de profunda adversitate socială: supuși români — stăpîni unguri. O luptă stimulată acum, direct sau indirect, și de lupta națională în curs, de reflexele ei, transmise în primul rînd de preoțime, participantă și la lupta politică, și la răscoală.

Adversitățile confesionale românești dinainte, agitațiile, înfruntările îndelungi dintre uniți și neuniți din cursul secolului în fața țelului comun aproape au amuțit, în iureșul răscoalei abia se mai aud. S-au convertit și ele în solidaritate firească împotriva religiilor „recepte“ ale

adversarilor, s-au vărsat, cu tot fanatismul popular, în albia mare a „legii românești“, una și aceeași pe toată aria poporului român, potențînd acuitatea luptei. Crucea purtată drept steag în fruntea cetelor insinuează o cruciadă românească. Țara însăși e, și trebuie să fie, o țară românească. Legea răsăriteană e legea românească, legile celelalte sînt legile stăpînilor, legile unguirilor. Reducerea unguirilor la legea răsăriteană era reducerea la legea românească, confundarea în neamul românesc, în viziune țărănească în poporul de jos, a celor mulți. În mentalitatea țărănească sferile nobil-ungur-domn-papistaș-calvin-unitarian se încalcă, se substituie, se confundă pînă la inseparabil, nesocotînd nuanțele. Noțiunile se adaptează sferei mai înguste a vieții proprii a fiecăruia, stărilor locale, variantelor aceleiași viziuni generale. De aci inconstanța, variația în limbajul lozincilor. În viziune țărănească problema românească se simplifică, izbucnește și ea în același radicalism elementar, nimicitor sau convertitor. E soluția simplă, țărănească, a problemei naționale.

Istoric, problema poporului român din Transilvania e una și aceeași. Practic însă lupta de emancipare se dă acum pe două planuri, unul al intelectualității pornind de sus, de la național, celălalt al țărănimii pornind de jos, de la social, amîndouă acum peste compartimentările confessionale. Esențialul luptei intelectualității e ridicarea românilor la națiune politică, a țărănimii desființarea iobăgiei. Dar două planuri care se întrepătrund, fiecare asumîndu-și, unul savant, teoretic, celălalt elementar, empiric, unul reformist, celălalt revoluționar problema națiunii înseși. Ele sînt cele două fețe ale aceleiași corp, se întregesc acum reciproc, ca să se confunde apoi activ în programul revoluționar unic, atotcuprinzător al națiunii din 1848. În perspectiva istorică răscoala întregeste programul națiunii cu dimensiunea ei socială, înălțimea conceptului cu greutatea masei sale, calea de luptă reformistă cu cea revoluționară. Țărănimii îi revine deplin meritul de a fi deschis, de la sine, procesul revoluționar al emancipării națiunii, chiar de la temelii sale.

Mergînd mai departe, circulă acum insistent și ideea de solidaritate generală românească, solidaritatea celor trei țări românești, și înlăuntrul țării și în afară. O solidaritate mai mult virtuală, imaginară, ca o dorință, ca o așteptare firească de partea românească, ca o posibilitate, ca o teamă de partea adversă, și chiar de partea regimului imperial însuși. Interesul pentru răscoală va fi fost fără îndoială viu și în Țările Române. Zvonuri de ajutor real sau posibil circulă și printre răsculați, și printre nobilime. Vigilență insistentă și din partea regimului imperial. Practic asemenea acte nu s-au produs, nu s-au descoperit ori dovedit, ideea, teama însă plutesc în aer, ca un semn al unui suflu firesc de-acum. Horea însuși, ridicat de scripte la înaltă conștiință politică, e presupus în legături cu Țările Române. Așa s-a putut imagina, tardiv, și o soluție a lui Horea la domnul Moldovei pentru a cere prin el protecția și ajutorul Porții. Horea e investit cu intenția de a chema la luptă solidară toate trei țările românești pentru reînvierea Daciei, ba chiar a Imperiului roman ! Și ceea ce e deosebit de important, e că intenția e ridicată pe plan european. Ba ideea unui regat românesc al Daciei, receptată sau presupusă

tocmai pe plan european e mai activă, trezind interesul pentru soarta poporului român întreg, dând răscoalei și problematicii sale o mai înaltă semnificație, europeană. O stampă contemporană îi pune în gură pe eșafod exclamația : „Mor pentru națiune !“ Integrându-se în lupta generală antifeudală a timpului, pe plan european răscoala și-a făcut două merite : a insinuat la nivel apusean, în sens nou, problema poporului român și, ca orice eveniment de această natură acum, a alimentat, a incitat, la măsura sa, conștiința revoluționară. Iar în cadrul istoric al poporului român însuși, pe plan social e prima lui acțiune revoluționară în sensul desființării raporturilor feudale, pe plan național adâncește conștiința românească, ascute adversitățile, incită lupta națională a părții adverse, lupta în replică a părții proprii, dă un nou imbold luptei naționale în genere.

Răscoala a fost înăbușită în cele din urmă cu armele. Ea nu putea învinge, aici nu erau coapte încă condițiile pentru răsturnarea lumii feudale și nici nu o putea face țărănimea singură. N-a rămas însă, și nu putea rămîne fără urmări. A luat proporții prea mari, a stîrnit nădejdi și primejdii prea acute ca să nu lase urme.

Înainte de toate în politica imperială. Desființarea șerbiei, operată în țările ereditare, s-a impus și în Ungaria și Transilvania ca o urmare directă a răscoalei. Patenta care o desființa, ce-i drept, nu răspundea revendicărilor țăranilor răsculați, nu cuprindea nimic din obiectivele luptei lor. Nu se referea prin nimic la lozincile lor sociale, și cu atît mai puțin la cele național-religioase. Și mai venea și cu un mare minus față de cea publicată în țările ereditare ale imperiului. Ea nu mai era însoțită de un al doilea text care să acorde supusului proprietatea pămîntului. Regimul pămîntului rămînea neschimbat, cel înscris în Tripartitum, influențînd și libertățile acordate. Libertatea de strămutare însăși va fi îngădită de obligația iobagului care se mută de a aduce alt iobag în locul său. Ba strămutarea și ea, în condițiile social-economice de aici, se reducea mai mult la schimbarea stăpînului cu alt stăpîn, ducea mai puțin la eliberarea din iobăgie. Țăranii nu se ridicaseră pentru libera strămutare, nici nu o pomenesc în cursul răscoalei, nu pentru schimbarea numelui de *iobag* cu cel de *colon*, ci, simplu, pentru nimicirea iobăgiei înseși. Și cu atît mai puțin pentru regimul pămîntului consacrat de Tripartitum, ei se ridicaseră pentru proprietatea întregului pămînt. Pornind lupta sub stimulul reformismului, în numele împăratului, în credința că o duc în sensul voinței sale, că îl ajută în intențiile sale, încurajați de lupta sa cu nobilimea și identificînd-o cu propria luptă împotriva ei, țăranii în fond îi negau, ca insuficient, reformismul, se plasau pe poziții contrare, revoluționare, anticipînd asupra revoluției viitoare. Totuși desființarea șerbiei, instituțional, e un remarcabil pas înainte. Ea înlătura servitutea personală, care a marcat faza cea mai gravă în istoria iobăgiei din Transilvania.

Dar mai era un pas înainte și prin ceea ce a înțeles iobagul din termenii în care desființarea servituții se decreta. El n-avea să înțeleagă mult din subtilitățile patentei, din enunțările ei principiale, care traduse în limba lui mai mult s-au complicat decît s-au simplificat. Era greu de

înțeles, și chiar de explicat, textul sinuos care circumscria dreptul lui de a dispune de bunurile sale în condițiile dreptului de proprietate suprapus al domnului său. Nu-i putea fi deplin clar nici ce anume se „strică“, ce deosebire poate fi între iobag și colon. A reținut însă desigur expresiile : slobozenie, mutare slobodă, e volnic, și fără slobozenia domnului său, a se deprinde la carte și la învățătură, a învăța meșteșuguri, nu poate fi silit la slujba curții domnești, stă în voia lui a primi acel fel de slujbă precum se va putea tocmai cu domnul său, nu poate fi scos sau izgonit din ocina sa fără motiv legal, nu poate fi strămutat cu sila dintr-un loc în altul. Le-a înțeles desigur în sensul propriilor aspirații. Era ispitit să înțeleagă că s-a stricat iobăgia însăși. În limbaajul lui „oameni cu mutare slobodă“ se simplifica ușor în „oameni slobози“. De pildă, iobagii domeniului Gurghiu, întrebați fiind cu prilejul conscripției urbariale dacă sînt iobagi „uricași“ sau ba, răspunseră : „ne știm iobagi uricași, dar acum de cîteva săptămîni ne-a făcut înălțatul împărat oameni slobози“. Și așa s-a înțeles în multe alte locuri, în toate părțile Transilvaniei. Un vînt de libertate stărni patenta în mintea supușilor, care trebuia potolit iarăși cu puterea publică. Nu însă fără să lase urme în suflete.

Nici reformele ulterioare nu pierd nicicînd din vedere spectrul răscoalei. Trebuia preîntîmpinată o asemenea izbucnire pe viitor, și aceasta nu se putea face decît ameliorînd raporturile, combătînd abuzurile care i-au dat naștere. Invers, spectrul răscoalei i-a venit mereu în ajutor împăratului în reformismul său, în politica sa de reducere a privilegiilor nobilimii și de îngrădire a puterii ei. Raporturile dintre stăpîn și iobag, ridicate de regimul luminist la rang de capitală problemă de stat, prin focul răscoalei își dezvelesc acut calamitățile, reformismul imperial primește un nou imbold, desființarea șerbiei se impune în ciuda dificultăților. Desființarea nu o mai poate anula nici dieta nimicitoare a reformelor iozefine de după moartea împăratului. La o reglementare urbană nu s-a ajuns nici sub regimul iozefin, dar raporturile sînt supraviețuite, controlate de stat, supuse unor norme legale.

Dar răscoala n-a rămas fără urmări mai ales pentru taberele în luptă.

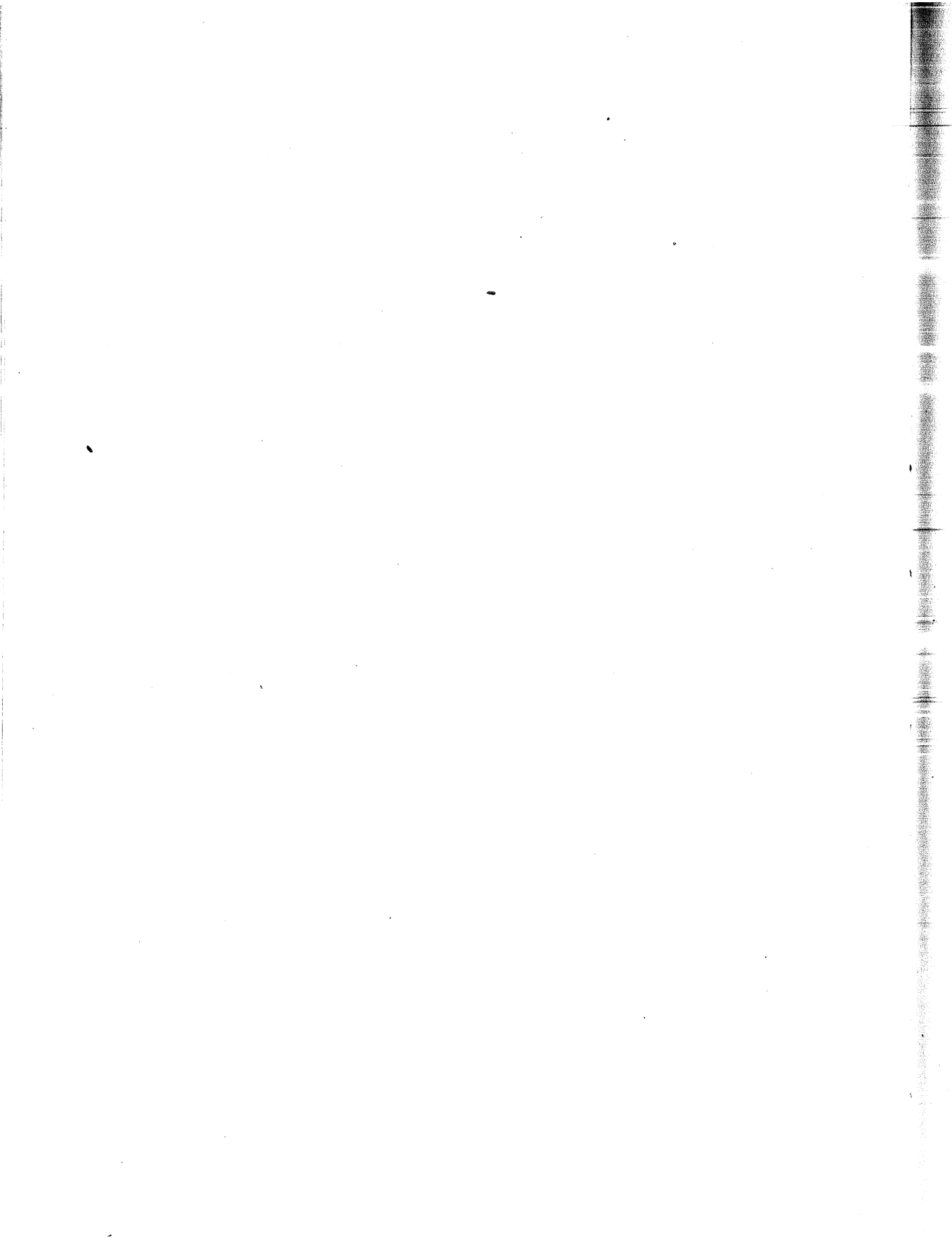
Răscoala a zguduit pentru un moment întreg edificiul feudal, nobiliar sau cameral, întreg edificiul social al țării, de sus pînă jos, dar în fondul ei a confruntat cele două blocuri de temelie ale lui : iobăgimea și nobilimea. Pe acest fond s-a clădit complexitatea social-națională a luptei. Confruntarea fizică a celor doi adversari n-a cuprins decît o parte a țării, dar i-a implicat pe întreg cuprinsul ei. Nobilimea de pretutindeni va trăi de-acum mereu sub teroarea ridicării posibile a iobăgimii, sub spaima declanșării din nou a miniei populare. Se alarmează la cel mai mic zvon, imaginează mereu termene la care iobăgimea ar fi hotărît să se ridice din nou. Continuă și gîndurile de război, rezistența la reformele imperiale, teama însă, prudența o sfătuesc insistent la moderație, la refugiul tot mai mult sub pavăza normelor oficiale. Se impune tot mai mult o relativă legalitate. Valurile pe care le ridică nobilimea spre sfîrșitul domniei împăratului împotriva iozefinismului, măturarea reformelor după moartea sa nu mai pot readuce întocmai

vechile raporturi. Marea Revoluție dezlănțuită sfătuieste și mai mult moderația, teama de ea resemnarea, împăcarea cu regimul imperial.

Cu atât mai puțin va uita iobăgimea respirația ei, succesul ei de un moment, zguduirea pe care a putut-o produce, teama pe care a stîrnit-o. O schimbare profundă se operează în mentalitatea ei, își simte de-acum nu numai dreptatea, ci și puterea, a crescut considerabil în conștiința forței sale. A făcut și o mare experiență : lupta nu e zadarnică. Gîndul răzvrătirii se rotește de-acum în aer la orice prilej. Numele lui Horea e steagul pe care nu-l mai lasă din mînă. Nici măcar moartea lui cumplită, sub ochii ei, nu a convins-o deplin, Horea în imaginația ei supraviețuiește și calvarului său. Multă vreme se acreditează credința că nici nu e mort, la Alba Iulia au executat pe altul, nu putea fi el ; Horea e la Viena, în mare dregătorie, și el le face pe toate ; de la el pornesc poruncile în favoarea celor mulți. Tabăra adversă i-a improșcat memoria cu toate ororile. Tradiția populară în schimb i-a păstrat nepătată imaginea, i-a perpetuat-o în credințe, în legende, în versuri, a convertit în favorabile versuri potrivnice lui, ca acel amplu „Cîntec al lui Horea și Cloșca“, l-a asociat, l-a contaminat cu Avram Iancu. A stigmatizat pe vecie pe trădătorii lui : în piinea făcută din grîul cumpărat cu banii trădării ei au găsit sînge, sîngele Horii !

Și nu s-a mai stins în popor de atunci ecoul :

Pîn-a fost Horea-mpărat
Domnii nu s-au desculțat
Nici în pat nu s-au culcat
Prînz la masă n-au mîncat
De-ar împărăți un an
Nici n-ar mai mînca șuhan !

INDICE DE NUME ȘI LOCURI

- Aaron, v. Aron.
 Abafaia, II, 207.
 Abafi, Lajos, II, 712.
 Abrud, I, 68, 94, 95, 107, 114, 116, 124, 127, 139, 140, 148, 150, 151, 154-156, 159, 160, 179, 185, 187, 188, 190, 193, 196, 203, 297, 311, 317, 324, 388, 389, 391-399, 401-405, 411, 412, 414, 417-419, 425, 432, 433, 437, 448, 459, 462, 464, 465, 484, 489, 503, 518, 523, 526-531, 544, 547, 557, 558, 575, 584, 589, 595, 617. II, 16, 29, 33-36, 41-45, 47, 48, 57, 58, 69-71, 75, 77, 81, 85, 87-89, 91-95, 97-104, 106-108, 110, 112, 114, 116, 117, 120, 122, 125, 126, 129, 130, 141-143, 146, 147, 149, 170, 196, 197, 216, 234, 244, 246, 247, 250, 251, 253, 254, 257, 281, 297, 304, 306, 307, 310, 324, 330, 336, 351, 359, 364, 365, 367, 368, 374-377, 380, 385, 390, 391, 411-414, 418, 421, 431, 432, 458-460, 462-466, 469, 471-473, 478-480, 483, 484, 486, 487, 489, 491, 492, 501-505, 508, 510-512, 515, 532, 536, 537, 539-542, 548, 549, 555, 574, 575, 577, 629-631, 639, 661, 712.
 Abrud-Sat, I, 89, 93, 96, 103, 114, 115, 119, 124, 133, 139, 144, 148, 150, 151, 154, 155, 158, 162, 169, 171, 178-180, 187, 189, 190-192, 198, 211, 394, 401, 402, 404, 405, 410, 527, 532. II, 100, 102, 103, 107, 118, 128, 130, 247, 253, 391, 407, 411, 463, 503, 509, 549, 555, 577, 627, 632, 634, 639.
 Abrudan alias Dan Ion, II, 524.
 Abrudan, P., istoric, I, 34.
 Abrudan, Gavrilă, II, 159. — Giurco, I, 337. — Ion, I, 441, 445. II, 257. — Petru, I, 441.
 Abucea, I, 327, 328. II, 544.
 Achimia, sora lui Cloșca, II, 491, 492.
 Aciliu, I, 240, 252, 253, 262.
 Aciua, I, 318, 320.
 Aciuța, I, 318, 346. II, 130, 431, 543, 656.
 Acmar, I, 238, 241, 295, 358, 614. II, 419, 420.
- Adam, Arsenie, II, 560. — Gheorghe, I, 513. — Iacob, II, 160. — Iacob, gravor, II, 684-686. — Ionel, II, 252. — Niculae, I, 513. — Petru, II, 248, 506, 508, 509. — Petruț, II, 238. — Simzian, II, 559, 560. — Vasile, I, 512, 513.
 Adamovici, Gherasim, episcop, II, 712. — Iosif, protopopul Abrudului, I, 616. II, 35, 250, 351, 380, 385, 387, 391, 501, 511, 529, 577, 627, 629, 693, 712.
 Adămuș, I, 262, 539, 566. II, 164, 179, 209, 570, 572.
 Adea, II, 187.
 Adorjan, Andrei, I, 328. — Samuil, I, 328.
 Adorjan, maior, I, 499, 606. II, 49, 73, 75, 77, 81, 112, 122, 125, 537.
 Afinet, munte, II, 144.
 Aghireș, I, 570.
 Agirbiciu, I, 16, 249-251.
 Agnita, I, 577.
 Agota, Anton, I, 344. II, 545.
 Agriș, valea, I, 73, 544, 549.
 Agrișteu, II, 260.
 Ahlfeld, Th. Michael, comite suprem, I, 577. II, 216, 608.
 Aitaj, Eva, I, 317.
 Aiton, regiment, II, 371.
 Aiud, I, 114, 166, 191, 204, 205, 236, 244, 249, 271, 283, 284, 371, 373, 374, 399, 406, 415, 422, 425-428, 438, 440, 447, 448, 450, 451, 462, 463, 465, 474, 480, 497, 499, 507, 509, 514, 516, 517, 522, 526, 527, 536-538, 547, 554-557, 567, 584, 590-592, 600, 607. II, 411, 420, 421, 432, 451, 515, 537, 568, 570, 579, 598, 685, 686.
 Aiudul de Sus, I, 244, 282, 557.
 Alămor, I, 243, 256, 277, 283. II, 205.
 Alămoran, Petru, I, 438, 508.
 Alb, Ferent, II, 238.
 Alba, comitat, I, 39, 72, 99, 105, 128, 141, 145, 148, 150-153, 157, 207, 208, 212, 234, 235, 243, 263, 266, 267, 269, 270,

Notă. Și la această editie, lipsește din indice, în chip firesc, numele lui Horea, care apare la fiecare pas și era de prisos să mai fie scos la indice. Lipsește împăratul, care apare atât de frecvent, dar atât de rar cu numele propriu. Era de prisos să apară Transilvania. La numele satelor am indicat obișnuit comitatul sau cercul, cum apar în text. Dar numai în cazurile cînd mai multe sate poartă același nume și deci trebuiau localizate.

- 276, 281—283, 296, 324, 357, 371, 403, 405, 426, 427, 433, 436, 438, 448, 450, 461, 462, 468, 474, 481, 482, 493, 495, 502, 514, 526, 527, 538, 540, 554—557, 560, 570, 571, 576, 584, 585, 587, 590, 600, 603. II, 16, 22, 27, 69, 74, 75, 78, 85, 118, 120, 125, 127, 132, 135, 137, 139, 155, 161, 168, 169, 179, 180, 191, 195, 198, 204, 205, 210—212, 216, 229, 242, 247, 257, 274, 283, 287, 289—291, 305, 312, 319, 321, 326, 331, 353, 358—361, 363, 364, 375, 377, 385, 390, 393—395, 398, 399, 401, 403, 407, 409, 412, 420, 443, 447, 447, 455, 485, 486, 489, 493, 495, 496, 499, 500, 507—509, 512, 523—525, 527, 532, 533, 537, 554, 569, 570, 580, 586, 587, 599, 606, 608, 612, 634, 645.— de Jos, I, 182, 207.— de Sus, I, 253, 548. II, 179, 199, 211, 216.
- Alba Iulia, I, 16, 68, 70, 78, 90, 91, 93, 95, 98, 101, 106, 108, 110, 114, 116, 118—120, 127, 131, 132, 135, 155, 161, 164, 165, 200, 216, 226, 228, 232—244, 246—254, 256, 257, 262, 264—273, 276, 277, 279, 282, 284, 288, 290, 294—296, 300—306, 311, 316, 324, 349, 354, 356, 364, 367, 370—373, 375, 384, 396, 402, 406, 412, 425, 427, 428, 430, 431, 433—435, 439, 440, 445, 448, 450, 453, 456, 463—465, 471, 473—475, 481, 482, 485—488, 493, 497, 499, 502—505, 512, 514, 518, 525, 529, 531, 535, 540, 543, 547, 548, 555, 557, 574, 575, 585, 588, 589, 590, 591, 595, 600, 606. II, 8, 10, 33, 39, 41, 42, 49, 62, 64, 65, 69, 71, 74—77, 79—81, 87, 99, 104, 110, 114, 119, 125—127, 129, 135, 142, 143, 150—153, 155, 156, 161, 167—169, 173, 183, 184, 194, 196, 205, 207, 220, 236, 237, 241—248, 250, 252, 256—259, 261, 266, 268, 269, 276, 277, 281, 282, 284—286, 304, 311, 319, 326, 335, 354, 356, 362—366, 369, 373—377, 380, 389, 390, 393, 398, 415, 417—419, 421, 426, 431, 444, 446—451, 453—456, 459, 461, 465, 469, 478, 481—486, 490, 493—497, 510—512, 520, 522, 524, 527, 528, 530, 532, 533, 537, 538, 540, 543, 548, 553, 555, 557, 558, 560, 568—571, 574, 580, 586—590, 612, 614, 641, 648, 655, 658, 659, 661, 667, 676, 677, 680—683, 685, 686, 692—594, 704, 715, 721. V. și Bălgrad.
- Albac, Crîngul Albacului, Gura Albacului, I, 89, 129, 152, 202, 214, 220—222, 392, 412, 415, 417, 418, 445, 517, 529, 544. II, 35, 47, 50, 70, 71, 97, 108, 109, 115—122, 127, 128, 139, 141, 145, 152, 230, 231, 254, 338, 387, 413, 416, 456, 459, 466, 472, 473, 476, 480, 540, 577, 579, 594, 634, 673, 674. V. și Rîu Mare.
- Albert, rege, I, 164.
- Albert, Ștefan, II, 419.
- Albești, I, 252. II, 210—212, 215, 606.
- Albîși, v. Bartos.
- Albota, munte, I, 28.
- Albu, Ion, I, 328.— Iosif, II, 238, 514.— Pascu, I, 326.— Todor, I, 348.
- Albuț, Petru, II, 201.
- Aldeca, Ionel, I, 254.
- Aldești, I, 321, 549, 580.
- Aleman, Simion, I, 364.
- Aldămuș, II, 209.
- Alexe, Atanasie, I, 330, 331, 334. II, 224, 349, 507.
- Alfalu, II, 217.
- Algierst, I, 550.
- Alibunar, II, 525.
- Alic, Zaharia, II, 514.
- Alma, I, 29.
- Almaș, Alba, I, 458, 544. II, 290, 563.— valea, I, 73, 544.
- Almașul de Jos, II, 45.— Mare, I, 405, 474 II, 45, 248, 249, 266, 428, 506, 508, 509, 563.— Mic, Almășel, I, 246, 340. II, 266, 544, 563, 565, 566, 599.— de Mijloc, II, 45, 266, 563.
- Almășan, Ion, Onu, I, 401. II, 251, 512.
- Almășel, v. Almașul Mic.
- Aloaș, Gheorghe, I, 235.
- Alois, II, 219.
- Alton, D'Alton, regiment, II, 234.
- Alvintzi, Gabriel, baron, I, 262.— general, II, 84.— Iosif, I, 365.— Petru, I, 365.
- Alzira, II, 698.
- Ampoi, I, 110, 228, 303, 373, 405, 433.
- Ampoița, I, 433—435, 464, 505. II, 252, 537, 552, 554.
- Amsterdam, II, 5.
- Anatolia, II, 560.
- Anca, Ion, v. Anka.
- Andra, Petru, II, 236, 239.
- András, György, v. György.
- Andrasi, Andrasy, Andrassy, II, 397.— Anton, I, 593.— conte, II, 657.— Iosif, I, 453.— Ladislau, II, 420.— Martin, provizor, II, 527, 628, 632.
- Andrașescu, Zaharia, II, 509.
- Andrei din Șoimuș, II, 371.
- Andreieni, II, 209, 211.
- Andrițoiu, M., I, 476. II, 184, 207.
- Anghel, Gh., II, 490, 497.— Petru, I, 334.
- Anglia, II, 344, 703.
- Anka, Gheorghe, I, 310.— János, II, 233, 236.— Ștefan, I, 310.
- Antalfi, doamna, I, 327.
- Antos, George, vicejude nobiliar, II, 420, 453.
- Apadia, II, 573.
- Apafi, Mihail, cel Tânăr, I, 17. II, 276.
- Apahida, I, 105, 587.
- Apați, Apaty, Adam, I, 334. II, 439.— Samuel, II, 239.

- Apolzan, Filip, I, 239. — Ionașc, I, 368, 369. II, 248.
 Apuseni, munții ~, I, 88, 97, 110.
 Arad, I, 69, 81, 82, 84, 169, 274—276, 321, 329, 330, 333, 334, 339, 440, 448, 453, 473, 476, 495, 496, 533, 549, 560, 579, 580, 582, 610, 617. II, 7, 10, 12, 95, 130, 158, 186, 187, 223, 226, 227, 229—231, 309, 347, 359, 366, 389, 427, 428, 511, 520, 585, 586, 592, 689. — comitatul, I, 53, 85, 87, 292, 324, 327, 329, 339, 340, 448, 453, 471, 473, 487, 495, 498, 548, 549, 551, 559, 578—581, 583, 610. II, 16, 115, 124, 139, 156, 165, 186, 189, 191, 222, 226, 228, 240, 300, 301, 304, 306, 312, 320, 330, 333, 342, 349, 424, 425, 428, 444, 475, 507, 508, 519, 544, 568, 585, 616, 644, 656. — Nou. I, 453. II, 189. — Vechi, I, 453, 580, 583. II, 189, 227.
 Arada, azi Horea, I, 89, 214, 418, 445. II, 98, 108, 116, 119, 122, 127—130, 141, 151, 152, 230, 247, 255, 286, 458, 472, 473, 550, 573. — Gura Arăzii, I, 220, 417. II, 47, 81, 145, 151, 474, 503, 578. V. și Riu Mare.
 Aranka, Gheorghe, I, 594. II, 647, 712.
 Arănieș, Aranyos, Avram, I, 334, 357. II, 157, 349, 507.
 Arcoși, Pavel, II, 211, 441.
 Ardelean, Bucur, I, 351. II, 546. — Onu. II, 236, 513. — Pavel (Gavrilă), II, 571. — Rusan, I, 330, 331. II, 157, 225, 349, 507.
 Ardeova, I, 297.
 Ardeu, II, 45, 265, 563.
 Ardud, II, 443.
 Arghiuș, Filip, I, 524.
 Arie, Petru, II, 264.
 Arieș, I, 110, 113, 115, 130, 142, 159, 186, 206, 219, 220, 324, 405, 418—420, 431, 516, 517. II, 82, 109, 126, 412. — scaun, I, 249, 419, 483, 499, 515, 567, 569. II, 147, 172, 321, 530.
 Arieșeni, I, 418.
 Arimie, Ion, II, 252.
 Arkosi, Adam, I, 30. — Pavel, II, 211.
 Armeni, I, 243, 283.
 Armenia, I, 185, 187. II, 560.
 Aron, Alexandru, protopop, I, 169. — Alexandru, chelar, span, I, 208, 413, 428. II, 416, 464, 549, 555, 627, 631, 632. — Ioan, căpitan, I, 174, 177, 185, 187, 197, 198.
 Arpaș, I, 252—254. II, 212—215. — de Jos, I, 18, 20, 24, 28. II, 556. — de Sus, I, 18, 23, 24, 27, 253. II, 212, 213, 215, 556.
 Arsenie, I, 345. II, 557.
 Artemon, Pop Samuil, I, 260. II, 612.
 Asia, II, 560.
 Asinip, I, 241.
 Asztalos, Frahcisc, I, 312, 313.
 Atanasie, protopop din Sebiș, I, 321.
 Ats, Francisc, I, 334.
 Ațel, I, 70.
 Ațintiș, I, 259.
 Auer, Ștefan, I, 30.
 Augsburg, II, 685, 698.
 Auner, Mihail, II, 5, 477, 694, 699, 710.
 Aurel Vlaicu, v. Bințița.
 Austria, I, 13, 78. II, 5, 683, 684, 701. — Casa de ~, II, 344. — de Jos, I, 38.
 Avel, II, 179, 333.
 Avignon, II, 666, 670, 673, 676, 679, 681, 683, 685.
 Avram, Adam, I, 312. — Aron, II, 225. — Gheorghe, I, 242. — Ion, II, 416. — Moise, protopop, I, 616, 618. — Simion, II, 416. — Vasilie, I, 429, 431, 513. II, 552.
 Avrig, I, 68, 578. II, 216.
 Bacea, I, 449, 618. II, 202, 410.
 Baci, Archimie, I, 619.
 Baci, I, 458.
 Badola, Florea, I, 263.
 Bagiu, I, 474.
 Băgya, Francisc, I, 328, 343, 548. — Ioan, I, 341. — Ladislau, II, 424. — Sigismund, I, 343. — Ștefan, I, 341. II, 545.
 Bahnea, I, 269. II, 620.
 Baia, I, 336. II, 159.
 Baia Albă, II, 102.
 Baia de Aramă, Bihor, II, 167, 391.
 Baia de Arieș, domeniul, tirgul, I, 88, 89, 96, 98, 102, 103, 108—112, 114, 116, 117, 119, 120, 141, 143, 144, 148, 156, 157, 162, 171, 172, 192, 193, 211, 218, 219, 221, 222, 226, 276, 324, 391, 405, 414, 419, 425, 428—430, 433, 464, 507, 508, 530, 532, 589. II, 29, 33, 41, 50, 52—54, 66—72, 75, 77, 86, 104, 105, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 121, 123, 125, 126, 180, 247, 252, 257, 297, 304, 306, 331, 364, 391, 413, 418, 462, 474, 487, 489, 491, 492, 502, 504, 505, 508, 509, 525, 528, 552, 576, 627—632, 635, 636, 638, 639, 664.
 Baia de Criș, I, 86, 87, 292, 304, 305, 313, 315—317, 320, 322, 324, 350, 389, 449, 453, 454, 555, 611. II, 55, 57—59, 120, 122, 125, 126, 139, 233, 236, 286, 362, 364, 365, 367, 368, 389, 430, 431, 453, 478, 513, 543, 549, 639, 644.
 Baia Mare, I, 115, 219, 575, 576, 598, 599. II, 21, 124, 190—192, 194, 411, 661.
 Baia Sprie, I, 575. II, 189—191, 193.
 Baja, Iosif, vicecomite, I, 326, 343, 379, 546. II, 202, 544, 545.
 Bajtay, Iosif, episcop, I, 58. II, 274.
 Bako, Gheorghe, II, 397, 581. — Maria, I, 369.
 Baktsi, Ștefan, preot, I, 310.
 Balas, Ioan, I, 349, 350. — Ștefan, I, 282.

- Balási, Matheus, II, 259.
 Balaşa, Nuţ, II, 429.
 Balata, I, 500.
 Balázs, Eva, I, 32, 50, 443.
 Baldovini, II, 236, 513.
 Balea, I, 559.
 Balea, Ion, I, 414. — Popa Ion, II, 17, 550, 551.
 Balia, Ion, II, 514. — Samuil, II, 182.
 Balika, Ioan, I, 341. II, 271, 567.
 Bálint, Adam, I, 343. — Alexandru, I, 342. — Avram, I, 343. — Ioan, II, 218.
 Balja, Iosif, II, 56.
 Balo, Ladislau, vicecomite, I, 272, 282, 371, 463, 474, 514, 526, 527, 554, 555, 557, 558, 584. II, 73, 245, 259, 399.
 Balog, Gaspar, I, 469. — Ioan, I, 354, 451, 534. II, 547. — Sigismund, I, 30, 312, 313, 346. — Susana, I, 30. — Toma, II, 248.
 Balogh, Francisc, I, 313, 318. — Iosif, I, 333.
 Balomir, I, 353, 362, 366, 367, 618. II, 247, 269, 307.
 Balos, Marcu, II, 246.
 Balosin, Bucur, I, 238.
 Balya, I, 344.
 Balşa, II, 45, 118, 126, 204, 265, 423, 563, 599.
 Balya, I, 344. — Samuel, I, 353.
 Banat, I, 15, 59, 68, 69, 78, 81, 86, 120, 151, 212, 216, 230, 231, 328, 333, 337, 391, 440, 446, 448, 453, 454, 459, 469—471, 487, 496, 498, 535, 551, 552, 580, 581, 610, 611, 619. II, 8, 10, 12, 19, 20, 22—24, 80, 108, 118, 119, 121, 122, 136, 163, 184, 185, 188, 189, 199, 203, 219, 222, 223, 229, 242, 298—300, 336, 344, 345, 347, 348, 366, 381, 382, 424, 427, 432, 519, 522—530, 556, 557, 560, 572, 573, 582, 585, 586, 588, 589, 592, 616, 619, 655, 656, 681, 689, 711.
 Banci, Costa, I, 310, 523. II, 543.
 Banciu, Ion, II, 235.
 Bancu (Ciuc), II, 216.
 Band, I, 561, 565, 566.
 Bandi, Andrei, I, 248.
 Bándi, Mihály Pista, I, 242.
 Bánffy, Bánffy, domeniile, familia, I, 16, 33, 39, 73, 105, 106, 130—133, 149, 228, 345, 347, 434, 446, 545. II, 190, 647. — Alexandru, I, 548. — Barbara, I, 451. — Cristina, I, 365, 370. II, 548. — Dionisie, I, 33, 128, 130, 132, 134. — Farkas, Wolfgang, I, 32, 284, 446, 459. II, 176. — Francisc, I, 33, 260, 367, 370, 536. II, 285, 420, 548. — Gheorghe, baron, conte, vicecancelar, I, 33, 39, 136, 164, 327, 340, 366, 446, 506, 534, 560, 568, 573. II, 5, 206, 239, 327, 371, 395, 404, 443, 544, 648, 712. — Petru, baron, I, 258. — Rachel, I, 451. — Sigismund, I, 29. — Susana, baroneasă, I, 347, 350, 351. II, 542, 546. — Ştefan, baron, I, 542.
 Banpotoc, I, 246, 260,, 349, 350, 357. II, 200, 500, 546, 603.
 Banská Bystrica, I, 165. II, 637.
 Bányai, Adam, I, 538. — Gheorghe, I, 357, 566.
 Bar, Alexandru, I, 327. II, 512.
 Bara, Francisc, I, 426. — Grigore, I, 341. II, 545. — Iie, II, 253.
 Barabás, Petru, II, 211, 441.
 Baranyaisey, II, 671.
 Baranyi, János, I, 435. II, 247.
 Baraolt, II, 195.
 Barb, Filip, I, 528. — Ion, II, 248. — Macavei, II, 374. — Nicolae, I, 431. — Onu, I, 431. — Toader, I, 236, 249. — Vasile, I, 236.
 Barbara, I, 354.
 Bardoc, Vasile, I, 542.
 Bardocz, Andrei, I, 405.
 Bare, II, 248.
 Bareşti, I, 68.
 Barko, II, 655.
 Barkoczy, II, 223, 242. — Francisc, II, 592.
 Barlea, v. Bârlea, Birlea.
 Baronyay Szaldobosi, general, II, 655.
 Baritz, pater, I, 591.
 Baroti, Ioan, I, 356. — Iuliana, I, 542.
 Barruel, abate, II, 705, 706.
 Barta, Simion, II, 216.
 Bartha, I, 400, 402. — Francisc, I, 396. — Gheorghe, I, 327.
 Barthos, Francisc, I, 599.
 Bartok, Alexandru, provizor, I, 435. II, 552.
 Bartos, Albisi, Iosif, I, 257.
 Bartoska, Iosif, I, 325.
 Bartoss, caporal, I, 340.
 Bartoş, Gheorghe, I, 10. II, 692, 598, 706.
 Bartsai, Bartsay, Barcsay, I, 459, 561. II, 239, 267. — Adam, I, 341, 603. — Agneta, I, 357, 367, 370. II, 548. — Andrei, II, 545. — Avram, II, 686. — Iosif, I, 364, 367. II, 543, 548. — Ludovic, I, 340, 341, 345—347, 351, 376, 457, 500, 501. II, 165, 182, 268, 411, 500, 546, 569, 599. — Petru, I, 71, 238, 340, 358, 361, 362, 364, 371, 467, 475, 614. II, 167, 420, 542, 548. — Sigismund, I, 261, 340, 341. II, 245.
 Bartus, Adam, I, 264.
 Baru Mare, I, 343.
 Basaraba, Ion, II, 438.
 Basarabeasa, I, 260, 292.
 Basutzai, Iosif, I, 433. II, 118.
 Baştea, Gavrilă, II, 249.
 Báthori, Sigismund, I, 154.
 Batiz, I, 341, 387, 388, 458, 489. II, 545.
 Batzoni, I, 348.
 Baur, Samuel, II, 706.

- Bavaria, I, 58, 229. II, 5.
 Băbuța, II, 177.
 Băcăințan, Pavel, II, 160.
 Băcăinți, I, 349, 356, 357. II, 89, 233, 235, 238, 265, 500, 542, 547, 563, 564.
 Băcia, I, 265, 328, 341, 388, 485. II, 90, 129, 544.
 Băcția, I, 357, 501, 546, 547. II, 45, 237, 265, 501, 547, 563, 600.
 Bădilă, Dan, I, 434. — Gligor, I, 434.
 Băgaciu, I, 565. II, 441.
 Băgara, I, 618. II, 90.
 Băgău, I, 242, 266, 271.
 Băiescu, Dumitru, I, 244.
 Băieșanu, Băișanu, Anghel, II, 560. — Macavei, I, 151, 221, 406, 409, 410. II, 470.
 Băiești, I, 345. II, 437.
 Băișanu, v. Băieșanu.
 Băișoara, I, 543.
 Băița, I, 109, 160, 161, 318, 324, 376, 456, 457, 479, 530. II, 41, 44, 67, 80, 91, 120, 126, 267, 371, 428, 429, 543, 574, 577.
 Băla, I, 40.
 Bălas, Onu, I, 544. — Robotin, I, 544. — Teodor, I, 552.
 Bălata, I, 380, 500.
 Bălcaciu, I, 249.
 Bălcescu, Nicolae, II, 665, 692.
 Bălgrad, I, 246, 250, 252—254, 274, 302, 306, 363, 519, 522, 528, 546. II, 493, 498. V. și Alba Iulia.
 Bănești, II, 286.
 Bărăbanț, II, 180.
 Bărești, I, 328. II, 273.
 Bărluț, Sântion, II, 493.
 Bărzan, Crăciun, II, 117.
 Băsești, I, 82.
 Bătrina, I, 552.
 Bătuța, I, 336. II, 159.
 Bățălar, I, 244, 285, 342, 458. II, 545.
 Băuțari, II, 381.
 Birlea, Octavian, I, 596. II, 149, 205, 340, 599.
 Beci (Viena), I, 217. II, 117.
 Beci, Petru, I, 83, 84. II, 444, 520.
 Beclean, I, 20, 68.
 Bedeleu, I, 228, 419, 421, 423—425, 427, 516. II, 52, 53, 112, 120, 247, 248, 516, 517, 551.
 Bedeu, Ion, II, 416.
 Bedeuș, căpitan, I, 613. II, 383, 384.
 Beica Română (de Sus), I, 541.
 Beer, consilier aulic, II, 711.
 Beiuș, I, 31, 81, 82, 293, 317, 467, 552, 610, 615, 616. II, 124, 139, 459, 472, 573, 577.
 Bejenar, Ion, II, 234.
 Bekes, comitat, II, 404.
 Bekey, Bekye, Maris, II, 233, 236.
 Beldiu, I, 257, 282.
 Belea, Mihai, II, 239, 566.
 Belényesi, Sigismund, I, 539.
 Belgrad, tratatul de la ~, II, 139, 683.
 Beliș, sat, I, 616. — riu, II, 144. — Beliș, alias Lupu din Strechea, II, 514.
 Beliu, I, 31, 82, 467, 610. II, 187, 286.
 Bellegarde, vicecolonel, I, 467, 572, 573. II, 115, 138.
 Belligrad, Dumitru, II, 260.
 Beltiung, II, 443.
 Benea, Precup, II, 492.
 Benedek, Andrei, I, 353. II, 203, 427, 546. — Cristina, I, 351. — Ladislau, I, 352. — Benedek, Andrei, I, 353. II, 203, 427, 546. — Cristina, I, 351. — Ladislau, I, 352. — Matei, I, 514. — Mathaeus, II, 500.
 Benedius, I, 572, 574.
 Benic, I, 282, 509, 513, 514, 527, 554, 555, 557, 587, 606. II, 330, 537, 539, 552.
 Benigni, I, 229.
 Benkő, I, 367, 384. II, 285. — Francisc, I, 357. — Iosif, I, 302, 309, 310, 313, 315, 380. II, 502, 665.
 Benta, Toader, I, 414.
 Bența, Ion, II, 267.
 Benyets, Sigismund, provizor, I, 254.
 Beöthy, Ioan, vicecomite, I, 570. II, 138, 286, 353.
 Berar, Gheorghe, I, 337. II, 159, 224, 225.
 Bercea, Ion, I, 419, 421. II, 313. — Savu, I, 421.
 Berchieș, I, 30.
 Berchiș, I, 553, 571. II, 167.
 Bereg, comitat, I, 575, 576. II, 195, 356, 398.
 Beregsău, II, 513.
 Beregszász, I, 576. II, 195.
 Berengar, Todor, I, 221.
 Beres, Pascual, II, 260.
 Beretzky (Bereczky), Samuil, I, 188. II, 419, 456.
 Berghin, I, 241, 258, 283.
 Berindei, Gavrilă, II, 414, 416. II, 507. — Toader, I, 418. — Todor, II, 98, 473, 474, 508, 509, 525.
 Beriu, II, 89.
 Berivoi, Ioan, I, 359, 459. — Ștefan, I, 357.
 Berivoiul Mare, II, 420. — Mic, I, 19.
 Berlász, Jenő, I, 15, 38, 54—56, 58, 96. II, 593, 633.
 Berlichingen, regiment, I, 467, 573, 580, 610, 611, 615. II, 8, 43, 74, 115, 138, 139.
 Berlin, I, 612.
 Bernad, locotenent, I, 554.
 Bernad, Bernath, vagmistru, II, 50—53, 64, 73, 74, 82.
 Bernad, Bernat, Anton, I, 326, 356. II, 547. — Iacob, I, 326, 454. II, 544. — Petru, I, 329.
 Bernath, Mathias, I, 66, 69, 77, 229, 230.
 Beruga, Urs, I, 330.
 Bessenyei, vicecomite, II, 398.
 Beșa, II, 598.

- Beșenar, Man, alias Mutu, II, 248, 285.
 Beșimbac, I, 29.
 Beșinău, azi Secășel, I, 241, 243, 536, 537, 608, 616. II, 256, 269, 285, 420.
 Beta, Ștefan, I, 395. II, 390, 458, 465, 466.
 Bethlen, I, 50, 321. II, 172, 598. — Adam, 345, 347, 350, 539. II, 546. — Alexandru, I, 30, 269, 453, 562, 563. II, 139, 178, 209, 395, 605. — Daniel, I, 453, 598. — Dominic, I, 453, 598. II, 394. — Farkas, I, 568. — Gabriel, principe, I, 143. — Grigore, I, 233, 255, 327, 353—358, 359, 451, 514. II, 16, 238, 263, 265, 359, 410, 426, 427, 544, 552, 603, 622. — Ioan, I, 30, 453, 598. — Iosif, I, 318, 319, 329. — Ladislau, I, 30, 561, 562, 565. II, 169. — Ludovic, I, 235, 249. II, 168, 209, 399. — Nicolae I, 72, 453, 568, 598. — Paul, I, 539, 565. II, 209, 395, 603, 620. — Samuil, I, 30, 247, 270. II, 570. — Susana, II, 495.
 Beța, I, 242, 258, 396.
 Beu, Octavian, I, 447. II, 6—7, 10—12, 14, 16, 18, 24, 133—137, 346—348, 350, 353—356, 377, 451, 686.
 Beud, II, 443.
 Beugger, von ~, I, 460.
 Bezed, Mezi, v. Bezid.
 Bezid, I, 68.
 Bia, I, 247.
 Bialis, Iosif, I, 312.
 Bianu, Ion, II, 168.
 Bibarț, Micula, Nicula, II, 92, 94. — Urs, II, 93.
 Biboc, Toader, II, 202.
 Bicălat, I, 425.
 Bichiș, I, 618.
 Bide, Vasile, I, 137.
 Bielz, Julius, II, 450, 451.
 Bihor, I, 30, 53, 57, 59, 81, 82, 85, 87, 138, 167, 207, 333, 382, 448, 467, 468, 487, 495, 498, 552, 555, 556, 559, 560, 569, 570, 572, 573, 576, 580, 601, 610, 615, 616. II, 112, 115, 124, 138—140, 175, 178, 192, 193, 194, 219, 300, 301, 336, 338, 353, 396, 424, 444, 520, 577, 578, 616, 644, 655.
 Biia, I, 247, 249. II, 259.
 Bikkalja, II, 444.
 Bimel, Gheorghe, I, 430.
 Binținți, azi Aurel Vlaicu, I, 349, 354, 357—359, 361, 362, 366, 385, 484, 485, 501, 505, 506, 618. II, 89, 160, 266, 267, 303, 362, 427, 454, 540, 544, 547, 563.
 Birău, Gavrilă, I, 182. II, 550. — Gliga, Gligor, I, 182. II, 253. — Ion, I, 173, 397, 398, 400. II, 99, 550. — Ion Tozul, I, 182. II, 417. — Simion, I, 186.
 Bircea, I, 361.
 Birchiș, I, 473, 583.
 Biriș, Anghel, I, 353. II, 237.
 Biro, Catarina, I, 39. — Ioachim, II, 193.
 — Ioan, negustor, I, 329. II, 544, 552. — Nicolae, I, 513, 514, 554, 555. II, 65.
 Birtin, I, 292. II, 204, 248, 431.
 Biscaria, I, 318, 341. II, 90, 204, 544, 557.
 Biserica Albă, II, 573.
 Bistra, I, 88, 89, 91—93, 95, 99, 110, 114, 115, 119, 135—139, 143—146, 148—150, 154, 158, 162, 169, 171, 173, 180, 183, 185, 191, 192, 196, 202, 211, 213, 218, 219, 221, 389, 390, 405, 414, 589, 617. II, 36, 41, 47, 53, 60, 65, 66, 70, 72, 79—81, 98, 102, 107, 112, 116, 120, 122, 126, 247, 252, 253, 257, 365, 392, 414, 415, 502, 505, 506, 508, 509, 514, 524—526, 528, 537, 550, 555, 581, 626—628, 632, 634.
 Bistrean, Ion, II, 239.
 Bistrița, I, 68, 70, 419, 448, 452, 453, 485, 499, 543, 548, 571, 597, 598, 601. II, 16, 135, 189, 190, 321, 336, 366, 371, 384, 394, 397, 443, 621.
 Bisztrai, I, 175, 177, 185, 197, 327. II, 471. — Ana, I, 390. II, 549. — Anghel, II, 567. — Anton, I, 128, 152, 153, 185, 212. — Carol, I, 326, 454, 469, 471. — Gheorghe, junior și senior, I, 100, 102, 180, 187, 389, 390, 462. II, 97, 98, 103, 148, 415, 458—460, 471, 548, 577.
 Bișa, Mihaică, I, 238.
 Bitta, Mihail, II, 156.
 Biușa, I, 39.
 Bîlc, Anghel, I, 418. — Avram, Ilie, I, 238.
 Bîrcea, I, 361. — Mare, I, 340. II, 373, 544, 546. — Mică, I, 340.
 Bîrgău, I, 70, 575. II, 372, 196, 402, 641. — de Sus, I, 68.
 Bîrghiș, I, 577.
 Bîrlea (Barla), I, 589, 598. — Dumitru, I, 221. II, 47. — Gavrilă, I, 431, 508. II, 47. — Gheorghe, II, 526, 528. — Ion, II, 528. — Luca, I, 431.
 Bîrsa, Țara Bîrsei, II, 179, 217.
 Bîrsa, Crăciun, I, 528.
 Bîrsău, I, 348, 350, 449, 500. II, 165, 166, 407, 514, 546.
 Birzava, I, 337, 339. II, 159, 224, 225, 444.
 Blada, Vasile, I, 238.
 Blag, Todor, I, 436.
 Blaga, Adam, I, 253. II, 213.
 Blaj, I, 17, 18, 24, 39, 40—43, 196, 277, 279, 567, 571, 616. II, 198, 205, 245, 248, 269, 284, 328, 332, 394, 518, 599, 661.
 Blaia, II, 218.
 Blandiana, v. Cîrna.
 Blaskovitz, locotenent, I, 589. II, 73.
 Blaș, Simion, II, 158.
 Blăjel, II, 441, 604.
 Blăjeni, I, 132, 179, 388—390, 401, 405, 527. II, 62, 92—97, 120, 127, 129, 376, 394, 479, 509, 540, 662. — de Jos, I, 548.
 Bleșa (Pleșa), Tolomei, II, 416.

- Boar, Todor, II, 259.
 Bob, Ioan, episcop, I, 275, 279, 280, 616. II, 166, 381, 420, 553.
 Bobar, Antonie, I, 253. — Gheorghe, I, 182, 221. II, 98, 100, 391, 417, 474, 550. — Todor I, 182. II, 418. — Ursu, II, 103.
 Bobik, Cristina, I, 342.
 Bobilna, I, 348, 349, 353, 357, 484, 501. II, 140, 149, 233, 237-240, 269, 425, 454, 501, 538, 546, 566.
 Bobohalma, II, 604.
 Boc, Costin, II, 529.
 Boca, Gheorghe, I, 313. — Todor, II, 65.
 Bochia, II, 286.
 Bocica, Natanail, II, 213.
 Bocicoi, II, 192.
 Bocskor, Iosif, I, 543.
 Bocşa, II, 177. — Română, I, 33.
 Bocu, Pavel, I, 210, 418. II, 508, 509.
 Bod, Ladislau, I, 514.
 Bodea, Petelic, II, 100, 286. — Petru, I, 220, 418. II, 101, 148, 149, 416. — Ursu, I, 418. II, 98, 417, 474, 505.
 Bodomir, I, 68.
 Bodoni alias Kis Jakab, II, 435.
 Bodor, I, 427. — Gheorghe, I, 401.
 Bodoroi, Vasile, I, 430.
 Bodrog, I, 471.
 Boemia, I, 13, 76, 78. II, 25, 668, 680, 688, 692, 711, 713. V. și Cehia.
 Boer, Ioan, I, 344. II, 545. — Iosif, I, 27-29, II, 554. — Ladislau, I, 353. — Paul, vice-comite, I, 273, 422, 426, 427, 463, 526, 554, 558, 590. — Petru, I, 17. — Ștefan, II, 311, 420.
 Boësch, v. Potsch.
 Bog, Luca, II, 47. — Pavel, II, 47.
 Bogata, I, 242, 243, 257, 539-541. II, 164, 207, 208.
 Bogathy, Ioan, I, 262.
 Bogati, Gligor, I, 539.
 Bogdan, Ion, I, 221, 253, 431, 432. II, 467. — Lucas, II, 549. — Pătru, II, 492. — Petruș, II, 253. — Ursu, I, 520.
 Bogdány, Petru, I, 514.
 Bogolea, Simion, I, 423, 424, 614.
 Bogos, Martin, I, 241.
 Bogoslav, Ignea, II, 236.
 Bohuș, Ioan, I, 548.
 Boian, I, 72, 248, 262. II, 218. — de Jos, II, 441. — de Sus, II, 441.
 Boian, Luca, II, 493.
 Boița, I, 296, 496. II, 372.
 Boiu, I, 253, 353. II, 89, 236, 237, 239, 555. — Mare, II, 210, 211, 606. — Mic, II, 211, 606.
 Boiu, Simion, II, 249.
 Boja, Ioan, șpan, II, 629.
 Bok, căpitan, II, 607.
 Bokasy, căpitan, II, 373.
 Bokoznitza, II, 273.
 Bolca, Marcu, II, 256.
 Bolea (Bustya), Gheorghe, II, 513.
 Bolgár, Gheorghe, I, 247.
 Bolintineni, II, 570.
 Bolonduș, Mihail, I, 150, 151, 153. II, 633. — Todor, I, 150.
 Bölöni, Adam, II, 177, 218. — Alexandru, II, 176. — Samuel, II, 170, 171.
 Boltoz, Dumitru, I, 504.
 Boltru, Ion, I, 351.
 Bomba, Gheorghe, II, 65.
 Bona, Vasilie, I, 249.
 Boncea, Ion, I, 30.
 Bondini, trupă teatrală, II, 688.
 Bonean, Ion, II, 416.
 Bonta, Ianoș, II, 239.
 Bonțida, I, 16, 542, 553. II, 164, 615.
 Bora, Francisc, I, 357. — Pana, II, 548.
 Borbély, Iosif, II, 245. — Sigismund, I, 422.
 Bordei, Ion, I, 238.
 Borié, consilier imperial, I, 52.
 Börmény, v. Ghermin.
 Bornemisza, familia, I, 451. — Ignatie, I, 33, 341. II, 545. — Ioan, comite suprem, I, 265, 275, 285, 295, 326, 341, 351, 354, 356, 450, 458, 465, 481, 484, 514, 531, 559, 595. II, 90, 93, 136, 137, 140, 163, 165, 182, 238, 239, 242, 300, 347, 544, 546, 547, 600, 606. — Iosif, I, 341, 452. II, 434, 545. — Samson, II, 444. — Solomon, II, 444.
 Boros, I., I, 333, 469-471, 517, 527, 582.
 Boroșineu, I, 549.
 Borsai, I, 398, 400. — Gheorghe, I, 100, 103, 208, 394, 405. II, 374, 390, 532, 549. — Iosif, II, 627. — Ștefan, II, 514.
 Borsod, II, 655.
 Borsos, I, 327. — Grigore, I, 264. — Martin, I, 464. II, 170.
 Borșa, I, 70.
 Borza, Borza, II, 201. — Daniel, I, 513. — Ion, I, 348. II, 236.
 Borzan, Chimu, II, 117. — Crăciun, II, 117.
 Borzești, I, 425.
 Borzoc, Vasile, II, 65.
 Bosnia, II, 657, 672, 684.
 Bosnyák, Anton, II, 371. — Martin, I, 175-177, 191, 197, 198. II, 649. — Ștefan, I, 261, 326. II, 200, 371, 410, 544.
 Bostan, Ion, I, 414. II, 417, 550, 551. — Nicolae, I, 225. — Nicula, I, 390. — Simion, I, 151, 153, 162, 163, 182, 185, 188, 191, 208, 209, 211, 218. II, 579.
 Boșorod, I, 244, 285. II, 270, 271, 600, 601.
 Boșoroganul, Apostol, II, 265.
 Bot, Mihail, arendaș, I, 325. II, 544.
 Bota, Alexandru, II, 447, 458, 476. — Chifor, II, 458, 464. — Crăciun, II, 101, 102. — Gheorghe, II, 559. — Ion, I, 101. II, 267. —

- Macavei, I, 99—101, 129, 135, 141, 167, 173, 185, 188, 199, 202, 205, 214—216, 220, 221, 418, 545, 616. II, 47, 100, 145, 148, 173, 255, 257, 286, 355, 390, 414, 416, 503, 528, 551, 577, 631. — Tănase, II, 623, 624. — Todor, II, 102.
- Botez, I, 239, 240, 618.
- Botfei, II, 286.
- Botsak, Iacob, I, 150.
- Boțan, Constantin, I, 514.
- Bouț, Ilie, I, 186.
- Boz, I, 235, 243, 256. II, 408.
- Bozac, Ileana, II, 152, 340, 551, 699.
- Bozes, I, 458, 531, 547. II, 45, 90, 265, 423, 599—601.
- Bozgan, Gheorghe, I, 369.
- Boziaș, I, 262.
- Brabbée Gusztáv, II, 712.
- Brad, I, 81, 86, 87, 138, 246, 265, 287, 292, 300, 301, 303—305, 309—312, 314, 317, 319, 323, 324, 345, 388, 389, 404, 405, 442, 444, 445, 449, 456—458, 462, 480, 518, 520, 523—525, 539, 547, 606, 611. II, 27, 40, 41, 43, 45, 50, 54—59, 66, 67, 70, 77, 89, 91, 95, 105, 115, 120, 122, 125, 126, 129, 175, 232, 233, 269, 330, 339, 342, 362, 364, 365, 367, 368, 375, 429, 430, 478, 484—486, 497, 501, 503, 523—525, 540, 543, 544, 566, 644, 691, 694, 695, 704.
- Brad, Turnu Roșu, I, 231.
- Bradi, familia, II, 56. — Francisc, I, 345. — Iosif, I, 310. — Nicolae, I, 261, 310, 523. II, 523.
- Bran, pas, I, 70. II, 366, 372.
- Brașeu, II, 90. — Mic, I, 618.
- Brașov, I, 24, 25, 68, 70, 366. II, 135, 179, 260, 366, 669, 671.
- Bratei, I, 71.
- Bratești, II, 81.
- Bratislava, Pojon, Pressburg, I, 52, 53, 85. II, 346, 377, 444, 455, 484, 654, 655, 660, 662, 663, 668, 677, 679, 680.
- Bratu, Ion, I, 529. II, 624.
- Brața, Matei, II, 249.
- Brazovai, Ladislau, I, 344. — Sigismund, I, 326.
- Brăduț, scaun, II, 195.
- Brădățel, I, 246.
- Brănești, II, 273.
- Brănișca, I, 301, 324, 325, 361, 375, 376, 501, 594. II, 163, 263, 305, 449, 450, 500, 544, 546.
- Brănișcan, Gheorghe, I, 332, 334. II, 158, 224, 225, 349, 507, 519.
- Brăzești, I, 89, 96, 227, 391, 405, 414, 424, 425, 427, 606. II, 50, 69, 257, 528, 537, 632.
- Breaza, I, 28. V. și Brețcu.
- Brezova, I, 286, 344, 345.
- Brebeniț, Dumitru, II, 232.
- Brebul, I, 525.
- Bretea, I, 286, 341, 342, 449. II, 47, 129, 181, 201, 233, 238, 240, 271, 362, 514, 515, 545. — Mureșană, II, 233, 236, 239. — Română, I, 244, 285, 341, 342. II, 183, 237, 434, 545, 567. — Streiului, Ungurească, I, 341, 344. II, 181, 182, 271, 288, 434, 545, 546.
- Brețeanu, Mihai, I, 287.
- Brețcu (Breaza), II, 571. — pas, II, 372.
- Brezoi, II, 101.
- Brici, Costin, II, 47. — Trif, II, 411, 416.
- Brigner, Carolus, I, 443.
- Brissot, Jacques-Pierre, II, 698, 699, 701, 716.
- Brincoveanu, Constantin, domn, I, 25.
- Brincovenеști, v. Ieciu.
- Briznic, I, 328. II, 204, 544.
- Broione, general, II, 352.
- Broșteni, I, 243, 283.
- Bruckenau, II, 188.
- Bruđașcă, Mihai, II, 492.
- Brukenthal, Mihail, comisar gubernial, I, 386, 390, 414, 452, 459, 482, 486, 491, 493, 495, 498, 502—505, 514, 518, 519, 523, 524, 526, 537, 555, 567, 569, 585, 586, 600, 603, 606, 608, 613, 616. II, 32, 33, 35, 38, 39, 42, 49, 59, 61, 69, 74—76, 79, 80, 84, 89—91, 93, 95, 100—103, 106, 112, 120, 127—129, 136, 137, 165, 166, 184, 197, 198, 220, 243, 244, 347, 349, 354, 356, 361, 363, 379, 380, 385, 386, 388, 410, 432, 453, 454, 456, 457, 493, 507, 508, 510, 512, 513, 517, 523—525, 527, 533—537, 557, 560, 568, 571, 574, 577, 582, 592, 594, 599, 603, 631, 634, 635, 639, 664, 712. — Samuel, guvernator, I, 58, 59, 68, 74, 279, 478, 494, 506, 595, 603, 605. II, 6, 7, 11, 93, 133, 136, 148, 567, 712.
- Brün, II, 657.
- Brüneck, Carol, I, 319, 440, 442, 444. II, 162. — Francisc, I, 444.
- Bruxelles, II, 666, 669—672, 674—676, 678, 679, 681, 682, 692, 694, 696, 701, 704.
- Bruz, v. Burutz.
- Bryas, căpitan, I, 572.
- Bucatoș, Gavril, protopop, I, 321, 549.
- Bucea, Iosif, I, 414. II, 417, 550, 551.
- Bucerdea, I, 175, 266, 277, 567, 606. — Gri-noasă, Românească, I, 266, 279, 514. — Ungurească, Vînoasă, I, 266, 464, 505, 514, 557. II, 552, 580.
- Buceș, I, 89, 138, 144, 161, 394, 401, 405, 470. II, 43, 47, 50, 56, 57, 71, 72, 76, 81, 92—95, 108, 114, 118, 120, 122, 125, 126, 330, 431, 559, 639.
- Buciu, Pavel, II, 47.
- Bucium, Alba, I, 88, 89, 93, 96, 100, 103, 109, 114, 115, 119, 124, 133, 139, 140, 144, 147, 148, 150—152, 154—158, 162, 168, 169, 171, 179, 192, 198, 207, 211, 218, 221,

- 341, 389, 392, 397, 405—408, 411, 412, 414, 415, 532. II, 35, 47, 95, 102, 107, 108, 112, 118, 122, 138, 153, 253, 281, 375, 377, 390, 391, 411, 458, 462, 463, 470, 471, 474, 480, 484, 486, 551, 600, 634, 639, 640, 712, 714.
- Bucium, Hunedoara, II, 90, 545.
- Buciuman, Ion, II, 160.
- Bucnerea al lui Florea Gavrilă, II, 416.
- Bucovina, I, 69, 231, 431, 613. II, 139, 194, 260, 299, 302, 366, 383, 384, 426, 502, 680, 710.
- Bucur, I, 350. — László, II, 210. — Nicolae, I, 355. — Ștefan, I, 251, 543, 548. II, 207.
- București, I, 612, 613. II, 688, 710.
- București, Zarand, I, 312, 314, 389, 404, 405. II, 91, 204, 247, 248, 252, 256, 258, 423, 429—432, 481, 558.
- Buda, I, 84, 147, 150, 151, 382, 550, 570, 576, 579. II, 6, 7, 115, 138, 140, 187, 222, 228, 332, 398, 596.
- Buda, Agneta, I, 341, 343. — Andrei, I, 342. II, 600. — Avram, II, 267. — Cristina, II, 600. — Ioan, I, 353. — Iosif, I, 265, 342, 343, 603. II, 202, 270, 410. — Ladislau, I, 341, 343. — Matei, I, 264. — Samuil, I, 342, 343, 535. II, 565. — Sigismund, I, 341.
- Budafalvi, Paul, I, 582.
- Budai, Adam, I, 343. — Andrei, II, 545. — Ioan, I, 342. — Samuil, II, 545.
- Budai-Deleanu, Ion, I, 353. II, 267.
- Budapesta, I, 89. II, 35, 686.
- Budaș, I, 439.
- Büdeskuty, căpitan, I, 533.
- Budești, I, 68.
- Buffta, Pavel, II, 523.
- Bugar, Ștefan, II, 601.
- Bughea, Vasii, I, 214.
- Bughișan, Toma, II, 158.
- Bugnar, Toma, I, 406—410. II, 458, 474.
- Bugyul, Sigismund, I, 341.
- Buican, Ioan, I, 240.
- Buituri, I, 340.
- Bujék, I, 358.
- Bușor, azi Traian Vuia, I, 470.
- Bukovai, Bukovay, II, 80. — Iosif, I, 322, 456. II, 428, 429.
- Bulbuc, I, 241, 293, 365. II, 265, 563, 564, 600, 603.
- Bulci, I, 473, 581—583.
- Bulzești, I, 130, 319, 389, 405. II, 91, 204, 264, 422, 423, 431.
- Bumb, Andrei, I, 168.
- Bun, Tîrnava, I, 246, 260. II, 203, 210.
- Bunea, Augustin, I, 57. — Pascu, I, 421. II, 517, 518.
- Burchiș, I, 332.
- Burd, II, 648.
- Burgus, Burkus, Por, Simion, I, 402. II, 247.
- Burian, Petru, II, 374. — Vasilie, II, 375.
- Burjuc, I, 332. II, 46, 546.
- Burs, Burz, Ilie, I, 418. II, 47, 101. — Neamțu, II, 413. — Sim, I, 102, 119, 129, 135, 185, 188, 215, 221, 418. II, 44, 255, 286, 413, 414, 416, 417, 420, 507, 508, 540, 551, 555, — Tucă, II, 550. — Vartolomei, II, 551.
- Buru, I, 424, 425, 548, 553. II, 120, 515.
- Buruene, I, 345, 346. II, 110, 558.
- Burutz, Brusz, Burtz, Ladislau, Mihail, medic, I, 312, 475, 500. II, 243, 246, 712.
- Busa, Iosif, I, 340. II, 544.
- Buscan, Vasile, II, 249.
- Bustyaháza, II, 194.
- Buta, Costan, I, 543. V. și Todea Dumitru.
- Buteni, I, 81, 82, 85, 132, 580, 610. II, 187, 444.
- Butin, II, 520.
- Butură, Simion, II, 257. — Valeriu, II, 491.
- Butyesd, I, 247.
- Buța, Iosim, I, 183.
- Buza, I, 571.
- Buza, Pleșului, II, 382.
- Buzău, I, 25, 70.
- Buzd, I, 240.
- Buzgan, Gheorghe, I, 211.
- Caballini, căpitan, II, 30.
- Cabula, Andrei, II, 249, 418.
- Cacova, I, 239, 282, 464, 474. II, 61, 112.
- Cacovean, Dumitru, I, 365.
- Cade, John, II, 703.
- Caesar, II, 450.
- Caliani, Kalliani, Kalliani, Kalyani, Kallyany, Kalliany, Avram, locotenent, I, 261, 294, 295, 387, 457, 459, 461, 500, 505. II, 13, 182, 712.
- Candrea, Mihăilă, II, 550. — Nicula, II, 47. — Simtion, II, 416.
- Cantani, II, 708.
- Captalan, I, 259.
- Car, Irimie, II, 441.
- Cara, Petru, gornic, I, 305. II, 481, 485.
- Caraci, I, 317.
- Caramelli, regiment, II, 188.
- Caransebeș, I, 86, 470, 478. II, 130, 189, 342, 525.
- Carastău, II, 431.
- Carastelec, I, 32.
- Caras, I, 59, 454, 469—471, 473, 495, 552, 579—583. II, 22, 202, 223, 228, 525, 572, 585, 616.
- Careii Mari, I, 573, 575, 576. II, 191, 194, 195, 444, 451.
- Carinthia, I, 76.
- Carol VI, împărat, I, 158. II, 150, 299, 449, 659.
- Caspică, Marea ~, II, 560.
- Cassius, II, 450.
- Castellano, Daniel, I, 350. II, 428.

- Caşovia, I, 574, 577, 599. II, 193, 195.
 Cavnic, II, 193.
 Căian, vale, I, 324, 457, 500, 559. II, 60, 163, 431.
 Căinel, I, 285, 345, 372. II, 90, 500, 509, 601.
 Călan, I, 286. — Mic, I, 341. II, 545.
 Călata, I, 446, 543, 545, 569, 572, 594, 616. II, 170, 174, 175, 177, 190.
 Călătean, Ion, II, 550.
 Călăţele, I, 574. II, 309.
 Călţeni, II, 260.
 Căldăraş, Stoica, II, 236.
 Călina, Iacob, II, 239.
 Călineasa, I, 130.
 Călugăr, Iancu, I, 238.
 Cămăraş, I, 541, 619.
 Cămărzineşti, I, 285, 618. II, 90.
 Căpăţină, munte, II, 71,82.
 Căpăţină, Nica, v. Nica.
 Căpîlna, I, 239, 249.
 Căpîlnaş, I, 333.
 Căprioara, II, 83.
 Căpruţa, I, 336, 337, 339, 550. II, 159, 225.
 Căpruţan, Costa, I, 336. — Crăciun, II, 159, 225.
 Căpuđ, I, 242, 256.
 Căpuş, I, 565. — de Cîmpie, I, 250, 541. — Mare, I, 568. — Unguresc, I, 251.
 Căraci, I, 454, 535.
 Cărăstău, II, 204.
 Cărpiniş, I, 89, 93, 96, 100, 103, 114, 115, 119, 124, 133, 139, 144, 145, 147, 148, 150—152, 154—158, 162, 171, 179, 187, 192, 193, 207, 211, 218, 221, 226, 349, 351, 389, 392, 405, 411, 416, 431, 447, 456, 457, 508, 530, 532, 614, 617. II, 35, 36, 47, 102, 103, 106, 107, 116, 118, 122, 139, 140, 154, 237, 254, 373—376, 390, 411, 450, 461—465, 478—480, 484—486, 488, 491, 492, 497, 532, 537, 577, 587, 627, 639.
 Cărpiniş, Hunedoara, II, 546.
 Cărpinişan, Gheorghe, I, 355.
 Căşei, II, 622—624.
 Cătana, Gheorghe, I, 319, 547, II, 517,— Ion, I, 250, 252. — Măcinic, I, 526—Nicula, I, 331, 332. V. şi Bercea Ion, Popuţa Gheorghe.
 Cătina, II, 166.
 Căţel, I, 410. II, 177.
 Căzan, Ilie, I, 238.
 Căzâneşti, I, 260. II, 431, 557.
 Ceandru, Gheorghe, I, 150. — Gligor, I, 150. — Ilisie, I, 150.
 Cecălaca, I, 250, 618.
 Cehia, I, 38, 245. II, 687. V. şi Boemia
 Cehul Silvaniei, I, 612. II, 372, 572.
 Cenad, I, 582, 610. II, 712.
 Cenade, I, 463, 527, 537. II, 206.
 Cenuşe, Petru, II, 550.
 Cerkbia, I, 327, 332, 334. II, 46, 157, 224, 428.
 Cerbu, crîng, Bucium, I, 293, 407.
 Cergău, I, 527, 537. II, 206. — Mic, II, 598.
 Cerişa, II, 177.
 Cernatul de Jos, I, 357.
 Cernea, Dumitru, II, 274.
 Cerniţa, I, 139, 389, 474, 547. II, 43, 102, 120.
 Certej, I, 98, 106, 108, 115, 120, 134, 136, 138, 161, 259, 285, 350, 530, 584, 618. II, 41, 45, 60, 80, 90, 165, 267, 289, 428, 429, 514, 557, 577, 600, 638.
 Certeje, I, 154, 163, 185, 186, 188, 191, 200—202, 205, 208, 224, 225, 391. II, 116, 120, 128, 626.
 Ceru Băcăinţi, II, 265.
 Cesana, II, 105.
 Cetatea de Baltă, I, 24, 248, 262, 538, 566. II, 209, 260, 396, 570.
 Cetea, I, 236, 277, 279, 282, 450, 502, 514, 527, 554, 555, 587. II, 62, 249, 257, 279, 283, 292, 517, 539, 552.
 Ceteraş, Lupu, I, 150. — Ursu, I, 408.
 Cenuş, I, 30. II, 209 — Săsesc, II, 259.
 Charon, II, 337.
 Chelmăgan, Iancu, I, 337. II, 159, 225. — Juc, I, 337, 338. II, 159, 225.
 Chendi, Kendi, Alexandru, I, 417. II, 88, 96—98, 101, 116, 152, 153, 175, 253, 458—460, 462, 465, 471—473, 475, 561, 712.
 Chendrea, I, 73.
 Chereşel, Gavrilă, II, 249.
 Cheveraş, II, 525.
 Chie, Todor, I, 239.
 Chileni, I, 548. II, 182, 195, 448, 560, 612.
 Chimindia, I, 260, 290, 349, 350, 357, 362. II, 428, 500, 535, 538, 546, 559, 603.
 Chimitelnic, I, 247, 248.
 Chinciuş, II, 209, 210.
 Chinezu, Cnez, Petru, II, 159, 226.
 Chioar, I, 16, 182, 476, 569, 575. II, 115, 173, 177, 178, 621.
 Chiochiş, II, 247.
 Chira, Ştefan, I, 241.
 Chirilă, Avram, I, 297. — Ion, I, 431, 436. — Toma, I, 242.
 Chirilovici, Sofronie, episcop, I, 68. V. şi Sofronie.
 Chirşa Gligorie, II, 416.
 Chiruţ, Nicolae, I, 242.
 Chisindia, I, 81. II, 187.
 Chişcădaga, I, 324.
 Chitid, I, 244, 245, 285, 341, 458. II, 435, 545, 546, 567, 600.
 Chitiş din Sîngătîn, I, 538.
 Chiuveşti, II, 622—624.
 Chivar, Alexan, I, 537.
 Chizătău, II, 525.
 Christianni, Wilhelm Ernst, II, 704, 706
 Cib, I, 365, 547. II, 45, 248, 257, 258, 265, 603.
 Cîbin, I, 231.
 Cicău, I, 425.
 Cig, II, 178.

- Cigmău, I, 241, 295, 353, 355. II, 140, 160, 267, 564.
- Cincis, I, 342, 387, 388, 459—461, 505. II, 545.
- Cincu, I, 254.
- Cioara, com. Baia de Arieș, I, 89, 96. II, 51, 69, 537, 632.
- Cioara, azi Săliște, I, 238, 349, 359—364, 366, 370, 371, 466, 476, 501, 505, 506, 560, 561, 585, 614. II, 167, 184, 499, 500, 538, 542, 548.
- Ciobanca, I, 75.
- Ciobotea, Adam, I, 238. — Gligor, I, 238, 361, 363.
- Cioc, II, 440.
- Ciocan, Ion, II, 47.
- Ciocman, I, 571.
- Ciocul, I, 214.
- Cionca, Alexandru, I, 379.
- Ciora, Achim, II, 148. — Chirilă, II, 416. — Gheorghe, I, 401. II, 253.
- Ciorănescu, Al., II, 672.
- Ciotlăuș, Ion, I, 539.
- Cipău, II, 210.
- Cirț, Giurgiu, II, 158. — Ion, II, 158, 224.
- Cistei, I, 259, 556. II, 420. — Român, I, 236.
- Ciuc, I, 476, 557. II, 216, 609, 612.
- Ciucea, I, 105, 190, 446, 545. II, 491, 492, 578, 579.
- Ciucean, Toader, II, 492.
- Ciuci, I, 81, 405. II, 130, 431.
- Ciucur Sîrbesc, II, 513.
- Ciugud, I, 241. II, 205.
- Ciuguzel, I, 241, 566.
- Ciula, Ciuleni, I, 345, 568.
- Ciumbrud, I, 237, 241, 242, 279, 527, 554. II, 206.
- Ciumbrudean, Nicolae, I, 244.
- Ciunga, I, 259, 260. II, 157.
- Ciupa, Ion, II, 416.
- Ciura, Gruia, II, 204. — Luca, I, 408.
- Ciurdaru, Ciurdariu, II, 450, 682. — Ion, II, 160.
- Ciurileasa, I, 139.
- Ciușdie (Csusdye), II, 469.
- Cizer, I, 446, 545. II, 177, 218, 491, 492.
- Cizmaș, Alexandru, I, 355.
- Cilnic, II, 525.
- Cîmpeanu, Corneliu, I, 254, 349, 361, 363, 366, 368. II, 211, 217, 521. — Dumitru, II, 336. — Todor, II, 441.
- Cîmpeni, I, 88, 89, 92—94, 96, 99, 100, 102, 104, 114, 115, 115, 119, 122, 123, 132, 135—139, 142—144, 146, 148—151, 153, 154, 156—160, 162, 163, 167—171, 173, 177, 178, 180—186, 188—192, 196, 198—200, 202, 204, 205, 207, 209, 211, 213, 214, 218, 221, 224—226, 304, 324, 340, 389—393, 395, 396, 405, 412, 415, 416, 418, 419, 431, 456, 457, 462—464, 474, 511, 512, 517, 527, 529, 530, 532, 544, 547, 555, 558, 570, 591, 592, 617. II, 33, 35, 36, 38, 39, 41, 43, 60, 70, 74, 77, 79—82, 86, 88, 95, 98—108, 110, 112, 114, 116, 118—120, 122, 125—130, 143—145, 147—149, 152, 216, 230, 247, 252—254, 257, 286, 304, 306, 307, 314, 327, 330, 364, 365, 367, 368, 373, 376, 380, 391, 412, 414—417, 431, 452, 458, 459, 462, 465, 466, 471—475, 479, 484, 485, 503, 505—509, 512—515, 524—526, 528, 532, 536, 546, 548—550, 555, 573, 577—579, 626, 628, 630, 632, 634, 639, 658, 661.
- Cîmpeni-Surduc, II, 264.
- Cîmpul Pîinii, I, 359.
- Cîmpuri, II, 600.
- Cînde, Petru, I, 539.
- Cîndea, Avram, II, 160. — Gheorghe, II, 260. — Ion, I, 252. — Sofronie, II, 160. — Tolomei, I, 206. — Vasile, I, 247.
- Cîrceada (Stejeriș), I, 249, 541.
- Cîrna, azi Blandiana, I, 238, 263, 358, 364—367, 515, 607. II, 257, 276, 285, 500, 502, 509, 525.
- Cîrnești, I, 344. II, 545.
- Cîrța, I, 578.
- Cîrțișoara, I, 252. II, 213, 556, 581. V. și Oprea-Cîrțișoara și Streza-Cîrțișoara.
- Clary, Leopold, tezaurar, I, 69.
- Cleș, II, 514. — Toader, Todor, I, 314, 315. II, 234, 513. — Ursu, I, 314. V. și Popa Ion.
- Clisaru, Ion, II, 374.
- Clopotiva, I, 261, 266, 286, 344, 533. II, 174, 381, 432, 433, 435, 438, 439, 523, 546, 602.
- Cloșca, Ion, Oargă, Ion, I, 145, 146, 151, 153, 154, 211, 221, 225, 226, 303, 304, 306, 307, 388, 389, 391, 392, 395, 396 (Cloșcut), 397, 405, 413, 416, 417 (Cloșcutel), 418, 419, 428—434, 436, 444, 445, 447, 487, 507—513, 518, 526, 527, 529, 530, 532, 547, 589, 592, 598, 614. II, 35—37, 43, 47, 50, 65, 70, 77, 81, 91, 95, 96, 98, 99, 101, 106, 107; 116, 120, 121, 130, 131, 138—148, 150—152, 154, 196, 216, 235, 237, 240, 241, 244, 249, 252, 253, 255, 304, 308, 311, 336, 347—350, 353—355, 368, 373, 375—377, 384, 385, 387, 390, 391, 398, 413—415, 418, 421, 446—449, 451, 453—461, 463—469, 472—480, 482—499, 502, 520, 530, 532, 539, 549, 577, 580, 587, 588, 659, 661, 664—666, 671, 673—679, 686—688, 693, 696, 697, 704—706, 711, 714, 721.
- Cluj, I, 17, 68, 70, 84, 191, 378, 391, 403, 419, 428, 440, 446, 448, 451, 452, 459, 468, 469, 474, 476, 480, 482, 483, 487, 488, 493, 495, 529, 531, 534, 540, 541, 543, 544, 546, 548, 567, 570, 571, 573—575, 587, 592—594, 598, 607, 609, 612, 619, 620. II, 9, 16, 41, 49, 63, 80, 109, 111, 112,

- 119, 123, 125, 135, 139, 147, 161, 171—173, 175, 176, 178, 184, 185, 189—191, 195, 205, 210, 212, 216, 218, 220, 244, 245, 288, 300, 339, 365, 379, 384, 392, 394, 396, 400, 406, 443—445, 451, 491, 498, 499, 512, 515, 562, 571, 572, 606, 607, 609, 611, 621, 624, 628, 641, 645, 648, 655, 656, 669, 676, 677, 680, 685. — comitat, I, 30, 39, 80, 105, 133, 142, 182, 190, 207, 209, 214, 250, 324, 419, 482, 502, 515, 540, 543—545, 555, 556, 567, 570, 571, 574, 587, 600, 608, 614. II, 18, 27, 48, 74, 147, 161, 170, 174, 181, 191, 197, 198, 211, 229, 247, 258, 287, 289, 290, 311—313, 321, 337, 358, 359, 366, 370, 395, 398—401, 403, 404, 407, 409, 420, 493, 502, 515, 517, 518, 523, 524, 527, 530, 531, 586, 612, 645, 646, 648, 649.
- Cnez, Petru, v. Chinezu.
- Cobenzl, ambasador, II, 137, 710.
- Coceilă, Ispas, II, 253.
- Cocica, Ion, I, 253.
- Cocoș, Ion, II, 100.
- Codău, Simion, I, 243.
- Codlea, I, 68, 70.
- Cohalm, I, 68.
- Cojocani, Mogoș-Cojocani, II, 62.
- Cojocna, I, 121, 135—137, 487, 571.
- Colcea, Ianoș, I, 520.
- Colda, Gheorghe, I, 150. — Iacob, I, 150. — Toma, II, 441.
- Colibaș, Petru, II, 202.
- Coman, Ionel zis și Sicheran, I, 365. — Onea, I, 257. — Solomon, I, 235.
- Comlod, I, 570.
- Comșa, Ioana, II, 246.
- Conița, Avram, II, 249.
- Conop, I, 337, 339, 496. II, 159, 225.
- Constantin Daicovicu, v. Prisaca.
- Constantinopol, II, 684, 696.
- Copand, I, 259, 278, 427. — de Mureș, I, 553.
- Copru, II, 178.
- Corbești, I, 334. II, 158.
- Corbi, I, 20, 26.
- Corcheș, Gavrilă, II, 550. — Ion, I, 214, 418. II, 101, 148, 149, 286, 355, 416, 578. — Onea, II, 416. V. și Popa Ion Corcheș.
- Cordău, II, 521.
- Corna, I, 397, 403, 405. II, 102.
- Cornea, Toma, II, 259.
- Cornești, I, 30.
- Coroi, Avram, II, 416, 507. — Gligore, II, 286. — Ion, II, 253. — Lupu, I, 208, 214. — Popa Gliga, I, 185, 191. — Ursu, I, 392. II, 497. — Vasilie, II, 632.
- Corpade, Ion, I, 166.
- Corunca, II, 570.
- Costa, pădurar, II, 43, 501.
- Costandin, jude, I, 357.
- Costea, Ion, II, 285.
- Costin, Cristea, I, 206. — Gheorghe, I, 539. — Ion, I, 362. II, 500.
- Costinaș, Gheorghe, I, 179. — Onu, I, 150, 397, 406—410, II, 458, 470, 471, 551. — Petruț, I, 410. — Simion, I, 150, 411.
- Coșava, I, 325, 328, 473, 552, 581, 583. II, 83.
- Coșdeni, II, 521.
- Coșevița, I, 328. II, 83.
- Coșlar, I, 236, 240, 241; 277, 279.
- Coșobă, Aftan, I, 410, 411.
- Coșpendea, I, 335.
- Coteț, Achim, II, 100, 391, 417, 550. — Ion, I, 221. — Macavei, I, 167. II, 550.
- Cotirlă, Onea, I, 235.
- Cotoșel, Cotișel, Dănilă, I, 154. — Pasc, I, 185, 191. — Simoca, Simocata, I, 154, 185, 186, 188, 191, 208, 211. II, 100, 417, 550.
- Cotu, Ion, II, 408.
- Cotur, Todor, I, 414, II, 101.
- Covaci (Kováts), Ispas, II, 405.
- Coveș, I, 577.
- Covragiu, I, 342, II, 237, 271, 272, 545.
- Cozian, Mihai, I, 348, 349. II, 239, 270, 514.
- Cozma, I, 251, 547. — Aftan, I, 157, 162, 199. — Florea, I, 263. — Natanail, I, 253. — Simion, I, 157, 163, 199. — Ștefan, I, 236.
- Crac, luncă, I, 501.
- Craciunovici, Iov, protopop, II, 408, 409.
- Cracovia, II, 670.
- Craiva, I, 241, 266, 436, 566.
- Crasna, I, 32, 33, 34, 39, 182, 569, 574, 575. II, 164, 173.
- Crăciun, Luca, I, 238. — Marin, I, 238.
- Crăciunel, I, 567.
- Crăciunești, I, 345. II, 90, 91, 559, 560.
- Crăiești, I, 30.
- Creț, Ion, II, 417.
- Crețu, Nicolae, I, 250.
- Crețul, Maneș, I, 135.
- Cricău, I, 257, 259, 263, 266, 282, 283, 324, 375, 405, 411, 416, 428, 429, 431—440, 443, 504, 509, 513, 526, 528, 531, 557, 584, 606. II, 32, 34, 36—38, 41, 62, 65, 180, 248, 250, 275, 308, 362, 375, 376, 420, 462, 464—466, 479, 480, 487, 489, 491, 492, 517, 552.
- Crihalma, I, 578.
- Cristea, Constantin, I, 514. — M., II, 688. — Petru, II, 148, 473.
- Cristian, Nistor, I, 429. II, 552.
- Cristiani, general, II, 371.
- Cristur, I, 340.
- Criș, com. Daneș, II, 598, 606.
- Criș, apă, ținut, I, 184, 187, 300, 301, 303, 310, 314, 326, 357, 367, 369, 390, 391, 393, 405, 431, 447, 523, 526, 527, 532, 533. II, 37, 44, 92, 120, 122—124, 145, 154, 167, 176, 178, 225, 235, 237, 249, 252, 253, 255, 336, 431, 444, 471, 472, 486, 510, 561, 566, 615. — Negru, II, 120,

- 342, 577.—Repede, II, 336.
- Crișan, Gheorghe, Giurgiu, Marcu, I, 300, 302—306, 310, 311, 314, 315, 388, 389, 391, 392, 397, 405, 416, 431—434, 441—445, 507, 513, 518—523, 530, 532, 614. II, 37, 39, 43, 45—47, 50, 54—57, 59, 66, 67, 70, 81, 93, 96, 97, 99—101, 116, 120, 129, 154, 249, 251, 253—255, 354, 362, 373—377, 385, 391, 413, 415, 418, 430, 431, 446, 447, 449, 450, 458—460, 463, 464, 466—469, 472, 473, 477—479, 481—487, 489, 496, 497, 501, 503, 539, 549, 557, 580, 587, 660, 664, 671, 673, 679, 686, 687, 693, 696, 697, 711, 714.
- Crișan, satul, v. Vaca
- Crișan, Dumitru, II, 239.—Ianeș, II, 567.—Ilie, I, 315.—Ioja, I, 331. II, 157, 224.—Marian, II, 201, 239, 513.—Nicolae, Nicula, I, 348, 528. II, 240, 514, 517 (Frinar). —Toader, I, 338. II, 159, 224.
- Crișănuț, Hagii Popa, v. Popa Ion.
- Crișcior, I, 246, 254, 299—302, 304—307, 310, 312, 314, 317, 322—324, 405, 441, 442, 444, 449, 454, 456—458, 462, 480, 518, 519, 560, 618. II, 43, 54, 56, 57, 59, 75, 91, 94, 95, 105, 106, 125, 126, 129, 233, 237, 240, 247, 250, 251, 338, 362, 375—377, 429—432, 453, 458, 478, 480—482, 484, 485, 501, 502, 523, 540, 542, 544, 549, 557, 568, 569, 577, 614, 694.
- Crișeni, I, 286. II, 600.
- Crișovean, Iancu, I, 338.
- Croația, I, 231. II, 5, 523, 696.
- Croesus, Cresus, II, 394.
- Csáki, slujitor, II, 165.
- Csáki, familia, I, 73.
- Csáki, Csáky, Ioan, conte, I, 383, 452, 468, 544, 545, 555, 556, 567—573, 593, 595. II, 170—176, 191, 312, 337, 370, 394, 395, 399, 400, 404—406, 409, 530, 531, 537, 648, 649, 655, 670, 680, 681, 692, 695. —Ștefan, II, 405.
- Csányi, II, 512. —Alexe, I, 429. II, 552. —Ioan, I, 394.—Paul, I, 429. II, 552.
- Csarlos, Stan, II, 210.
- Csatlos, Ioan, I, 398.
- Csáto, Francisc, I, 240, 256, 537.
- Cseh, Anton, I, 340.—Ioan, I, 403.
- Csejka, Ioan, I, 164.
- Csepi, Ladislau, căpitan, I, 313, 318—320, 549, 610, 611, II, 41, 54, 66, 74, 77, 264.
- Cserei, Nicolae, I, 325.
- Cserenyi, vicecomite, I, 548, 571.
- Csernátóni, Ioan, II, 603.
- Csernatzki, Nicolae, I, 316.
- Csernyanszki, I, 202, 207.—Francisc, I, 160, 184, 188, 405. II, 549.—Gabriel, I, 179, 405, 428. II, 360, 362, 364, 549.
- Csiszár, II, 376, 689.—Ecaterina, I, 454, 523, 614. II, 522, 543.—Ladislau, I, 314, 322, 449. II, 56, 234, 656.—Nicolae, I, 314.—Ștefan, I, 314.
- Csoka, Gheorghe, I, 358.—Isac, I, 343. II, 545.
- Csolnakosi Andrei, I, 342. II, 545.—Ladislau, I, 342. II, 545.—Ludovic, I, 342. II, 545.
- Csomor, II, 187.
- Csomor, Anton, vicecomite, I, 82, 549.
- Csomos, Ștefan, I, 449.
- Csongrád, comitat, II, 188.
- Csongrádi, Wolfgang, I, 342. II, 545.
- Csonka, Ráts Ioan, v. Rátz.
- Csörögi, Matei, I, 544.
- Csuka, Ianoș, I, 311.
- Csulai, Iosif, II, 601.
- Csűrös, Alexandru, I, 261, 360, 378, 448.
- Cucerdea, I, 30, 249.
- Cuci, I, 251, 259, 556, 618.
- Cugir, I, 480—482, 501. II, 268.
- Cuiaș, I, 332.
- Cuiș, I, 618. II, 90.
- Culdă, Ion, I, 414. II, 98, 473, 474.
- Cunța, I, 235, 240, 537.
- Curciu, II, 441.
- Curechiu, I, 299, 301—307, 313, 314, 316, 323, 390, 405, 444, 456, 457, 474, 523, 547. II, 120, 237, 247, 248, 250, 252, 256, 258, 327, 375, 376, 430, 462, 478, 481, 482, 484, 485, 502, 503, 523, 543, 589, 692.
- Curmătura, II, 60.
- Curta, Vasile, I, 257.
- Curtea, II, 83.
- Cut, I, 39, 42, 240, 538.
- Cuzăplac, I, 39.
- Cuzdroiara, II, 622, 623.
- Czápári, jude, I, 421.
- Czigány, căpitan, I, 256, 466. II, 55, 57, 58, 94, 176, 216, 217, 274, 338, 422.
- Czimetzhausen, I, 240.
- Czövek, István, II, 671.
- Czüllö, I, 339.
- Dacia, I, 78, 229, 592. II, 189, 207, 296, 452, 659, 675, 678, 679, 687, 689, 694, 699, 707, 708, 711, 714, 718.
- Daia, I, 539, 565, II, 246.—Română, I, 16, 239.
- Dalmația, II, 696.
- Dan Ion, I, 384.—Luca, I, 235, 538.—Moise, I, 239.
- Dandea, Ion, I, 148, 157, 162, 407, 410.—Ionuț, I, 199, 407, 410, 411, 414. II, 35, 47, 281, 390, 551.—Petruț, I, 407, 410.
- Daniel, II, 613.—Emanuel, negustor, I, 311. II, 543.—Emeric, I, 450, 453. II, 246, 490, 496, 679.—Eva, I, 237.—Grigore, II, 150, 447.—Petru, I, 30.—Ștefan, 248.

- 282, 587. II, 362, 610, 611.
 Daniil, protopop, II, 166.
 Daniluță, I, 346.
 Dantzkaï, I, 264.—Iosif, II, 580.
 Daro, Iosif, II, 216, 217.
 Dateș, I, 250, 540, 541.
 David, pater, I, 421, 422.
 David, Avram, I, 417. II, 254, 502, 509, 512.—Dumitru, II, 416.—Gheorghe, II, 239, 416.—Ion, II, 470.—Mihai, I, 353.—Petru, I, 353, 428. II, 551—Toader, I, 335.
 Dăbica, Dobica, I, 39, 182, 419, 572, 613. II, 178, 218, 282, 321, 381, 384, 397. V. și Solnocul Interior.
 Dăian, Savu, II, 500.
 Dămăceni, I, 539.
 Dăncuț, Ilie, II, 502, 509.
 Dănescu, II, 276.—Adam, II, 160.—Filip, II, 237.—Lăpădat, II, 237.
 Dărămuș, Iosif, I, 514.
 Deac, Iosif, I, 73.—Lupu, I, 422—424. II, 516, 518.—Martin, I, 156.
 Deag, I, 250.
 Deák, Iuliana, I, 369.—Ștefan, I, 364, 365, 369.
 Dealul Albii, II, 493.—Calului, II, 145.—Mare, I, 375. II, 263.
 Debrețin, I, 553, 573, 576, 599. II, 573, 655, 682.
 Decea, I, 244, 249, 556.
 Déceș, Adam, II, 190.
 Deda, I, 40.
 Dedaci, I, 489.
 Dedrad, II, 607, 615.
 Degan, Ilie, I, 240.—Todor, I, 239.
 Dehelean, Constantin, I, 434.—Ion, I, 335. V. și Vesa.
 Dej, I, 70, 452, 476, 566, 571, 572, 574, 599, 612, 613. II, 397, 442, 609, 621, 622.
 Deleni, Tîrnava, II, 259.
 De Marc, doctor, II, 245.
 Demeter, II, 257.
 Demian, I, 262.—Jacob, I, 242.
 Demien, Lazar, I, 255. II, 412.
 Denes, Andrei, I, 248.—Ilie Nuț, II, 504, 505.
 Densuș, I, 286, 345. II, 183, 204, 289, 407, 422, 435, 602.
 Densușianu, Nicolae, I, 10, 12, 68, 80, 138, 146, 211, 212, 217, 234, 244, 247, 248, 258, 265, 268, 287, 288, 294, 300—302, 304, 307, 311, 315, 318, 322, 333, 357, 358, 367, 380, 381, 383, 384, 386—389, 393, 395, 397, 406, 412—414, 418, 430, 432, 436, 442, 444, 445, 447, 479, 483, 494, 503, 508, 510, 512, 514, 515, 518—521, 552, 584, 616. II, 11, 16, 18, 20—22, 28, 31, 35, 37, 38, 45—48, 50, 53, 59, 61—64, 69, 92, 94, 101, 123, 131, 133, 134, 138, 139, 142, 143, 152, 153, 155, 159, 160, 208, 215, 219, 226, 227, 241, 268, 299, 300, 309, 325, 326, 377, 387—390, 406, 440, 450, 451, 453, 454, 457, 483, 485, 486, 490, 493, 497, 508, 509, 511, 518, 522, 524—527, 539, 558, 596, 637, 644, 699, 705, 708.
 Denta, II, 525.
 Deseó, Dezső, Adam, I, 339, 477, 548, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.
 Deșan, Ilie, II, 442.—Vasilie, I, 539.
 Deva, I, 68, 78, 103, 108, 114, 134, 135, 265, 269, 275, 284, 288, 289, 295, 311, 316, 318, 319, 324—329, 340, 345—348, 351—355, 358—360, 370, 375, 377, 379—381, 385—387, 440—444, 448, 449, 456—459, 465, 471, 475, 480—489, 493, 496, 497, 499—502, 505, 506, 507, 518, 524, 526, 531, 534, 535, 546, 547, 551, 559, 560, 579, 582, 607, 611, 616. II, 11, 12, 14, 15, 22, 27, 33, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 55—60, 66, 75—79, 83, 86, 89—91, 102, 119, 122, 125, 129, 134, 135, 137, 149, 160, 162, 163, 165, 174, 181—183, 189, 199, 200, 203, 204, 223, 228—230, 232, 233, 235, 239—242, 256, 257, 261, 263—268, 270, 271, 274, 286, 288, 300, 302, 303, 305, 330, 347, 354, 362, 366, 368, 373, 377, 380, 389—391, 395, 396, 407, 421, 424, 426, 427, 429, 432—435, 454, 486, 495, 496, 501, 513—515, 525, 533, 537, 538, 540, 541, 556, 557, 564, 566—568, 574, 586, 599, 602, 608, 614, 644, 661, 677, 680, 690, 693, 694, 704.—domeniul, I, 132, 257, 328. II, 305, 422, 544.
 Dévai, Gheorghe, provizor, I, 106—108, 116, 129, 135, 136, 138, 159, 162, 163, 167, 180, 189, 190, 200, 203, 206, 208, 211, 215. II, 528, 638.
 De Vins, regiment, I, 84, 453, 467, 495, 579, 580, 608, 610. II, 6, 8, 43, 54, 66, 111, 112, 115, 119, 125, 188, 233, 364—367, 373, 418, 431, 520.
 Diac, Lupul, v. Deac.
 Diacu Gheorghe, I, 248.—Petru, II, 237.
 Diciosînmartin, I, 30. II, 372.
 Dineș, Nuț, II, 509. V. și Dineș.
 Diez, ambasador, II, 684.
 Dileu, II, 408, 409.—Mare, II, 409.—Român, I, 44. II, 170.
 Dina, Ion, I, 410.—Nicula, I, 410, 411.
 Dindar, David, Alexe, II, 311.
 Dineș, Ionuț, II, 252, 257. V. și Dineș.
 Dionisie, episcop, v. Novacovici.
 Dincul Mare, II, 265.—Mic, II, 90, 265, 289.
 Dingău, I, 105.
 Dirlos, II, 441.
 Dobai, Dobaj, Adam, II, 238.—Iosif, I, 354. II, 547.—Ștefan, II, 177.
 Dobaj, locotenent, II, 414.

- Dobla, v. Dăbica, Solnocul Interior.
 Dobârceanul, Crăciun, I, 538.
 Dobler, general, II, 377.
 Doboli, Ioja, II, 270.
 Doboskoszy, Fr. Karl, căpitan, I, 477.
 Doboștean, v. Dubeștean.
 Dobra, I, 285, 325, 327, 330, 359, 380, 384, 448, 449, 454, 471, 480-483, 499, 500, 504, 551, 552, 583, 610. II, 59, 66, 119, 122, 125, 134, 136, 149, 182, 188, 189, 202, 204, 265, 366, 368, 423, 443, 544.— cerc, district, I, 328. II, 204, 423.
 Dobra, Angelo (Anghel), I, 163, 164.—Avram, II, 426.—Petru, I, 285.—Ștefan, II, 160.
 Dobrai, Ștefan, I, 351. II, 421, 546.
 Doja, Gheorghe, II, 650, 660, 663.
 Dolcinengo, D'Olcinengo, Olcinengo, maior, I, 485, 499. II, 41, 49, 53, 73, 74, 76, 77, 108, 112, 122, 125, 126, 365.
 Dolheni, I, 16.
 Dollner, general, II, 371.
 Doman, II, 573.
 Dombran, Petru, I, 244.
 Domokos, I, 351. II, 235.—locotenent, II, 99.—Francisc, I, 358.—Samuel, vicecomite, II, 169, 603.
 Domșa, Ion, I, 419.—Toma, II, 516.
 Dondoș, Gheorghe, II, 253.—Nicula, II, 515, 517.—Petru, II, 515, 517, 518.—Toma, Păcurar, II, 517.
 Donea, Gavrilă, II, 416.
 Donea, vale, I, 161.
 Donik, negustor, I, 328.
 Dora, Toma, I, 357.
 Dorna, II, 641.
 Dosa, Alexandru, I, 274.—Avram, I, 283.—Iosif, I, 354.—Toma, I, 364. II, 548
 Doștat, I, 236.
 Dragomir Irimie, I, 243.—Silviu, I, 64
 Dragoș, Tiron, protopop, I, 233, 238, 240 250, 252, 253, 257, 279, 280, II, 280.—Zenovie, II, 284.
 Dragotă, Mihui, II, 273.
 Dragu, Ion, II, 286.
 Draha, Indrieș, II, 417.—Ispas, II, 417.
 Draia, Lup, I, 390. II, 513, 549.
 Draju (Draia?), Lup, II, 479.
 Drașov, I, 238, 240. II, 648.
 Drăgan, Afton, II, 257.—Gheorghe, II, 238.—Lasc, II, 602.—Vasilie, I, 431. II, 458, 466.
 Drăghieș, Alexandru, II, 236.
 Drăgoi, I, 369.—Chirilă, II, 257.—Filip I, 418. II, 47, 416, 507.—Ion, II, 414 416, 514.—Ren, II, 507.
 Drăguș, I, 20, 26.
 Dresda, I, 246, 612.
 Dreysziger, I, 328.
 Drîmbar, I, 241, 266, II, 205.
 Drîmbărean, Vasile, I, 282.
 Dubeștean, Doboștean, Gruța, I, 338. II, 159, 225. — Iova, I, 338.
 Dublin, II, 699.
 Duma, Avram, II, 263.—Gheorghe, II, 263.—Ion, I, 406.
 Dumbrăveni, I, 24, 70, 311, 329. II, 150, 208, 447, 451, 543, 608, 679.
 Dumbrăvița, com. Bîrzava, Arad, I, 84, 337.
 Dumitra, com. Sintimbru, Alba, I, 234, 241, 255, 274, 281. II, 198.
 Dumitraș, Gavrilă, I, 408.
 Dumitrei, I, 562, 563. II, 170.
 Dumitriu-Snagov I, II, 666.
 Dumitru, al Baciului, II, 211.—Gheorghe, II, 514.—Ion, II, 687.—Mihăilă, I, 236. Petru, II, 161.
 Duna, Nicolae a Zamferei, I, 408.—Petru, I, 408.
 Dunărea, II, 683, 693.
 Dupăpiatră, După Piatră, I, 389, 390, 401, 405, 410, 456. II, 43, 50, 56, 81, 94, 114, 118, 126, 248, 373, 376.
 Ecaterina a II-a, împărăteasă, I, 78, 229. II, 679.
 Echingher, căpitan, I, 251, 278, 465. II, 308.
 Eckhard, Friedrich, II, 229, 242, 467, 476, 482, 490, 494, 495, 586, 587, 592.
 Eckhart, Ferenc, I, 79. II, 594, 597, 615, 633.
 Edelsbacher, Edelsbacher, Sigismund, I, 339, 550, 580. II, 156, 428.
 Eder, comisar, consilier, I, 128, 197.
 Eder, Iosif Carol, I, 315. II, 712.
 Edroiu, Nicolae, I, 334, 381, 596. II, 179, 211, 663, 665-681, 683-685, 692, 699, 705.
 Egermann, căpitan, II, 115, 340.
 Eghipet, Egipt, I, 110.
 Egregy, II, 397.
 Egyedi, Efraim, vicejudele nobililor, I, 388, 392, 394, 397, 398, 405, 406, 414, 418, 448, 461, 462, 474, 526-529, 532. II, 43, 44, 529, 625.
 Eles, Andrei, I, 242.
 Eltzenbaum, prefectul topitoriilor, I, 109.
 Eichbek, căpitan, II, 326.
 Elveția, II, 433.
 Enyedî, agent la Cancelarie, I, 157, 217, 475. II, 463.
 Enzenberg, colonel, II, 139, 384, 403.
 Eperjesi, Samuil, I, 394, 537.
 Erdélyi, viceschimbător de aur, I, 317.—comisar, consilier, II, 632, 637.—Demetriu II, 543.
 Erdős, Ștefan, II, 217.
 Eremitul, II, 185.
 Eriu, cerc, II, 644.
 Erlangen, II, 656, 657, 668, 673.

- Ernea, II, 210.
 Ersekujvári, Samuel, I, 355.
 Eszterházy, Eszterházi, conții, I, 344. II, 24, 346, 347, 420.—Anton, legiune, regiment, I, 379, 581. II, 119, 125, 188, 236, 366—368, 397, 426. 514, 567.—Francisc, cancelar aulic, I, 605. II, 5—7, 9, 10, 12, 17, 18, 22, 24, 34, 131, 136, 222, 229, 592, 634, 663.—Ioan, I, 537.
 Étienne, Andrei, medic, II, 630.
 Etruria, v. Hetruria.
 Europa, I, 13, 14, 21. II, 305, 324, 653, 654, 668, 674, 677, 678, 680, 683, 684, 697, 699.
 Eustatievici, Dimitrie, II, 89, 251, 380, 408, 409, 501, 712.—
 Evaj, Evay, I, 103, 139.
 Exner, schimbător de aur, II, 44.
- Fabian, I, 365, 370, 523, 614. II, 257, 548.
 —Daniel, I, 372, 465, 503, 566, 614.
 Fábján, Francisc, medic, II, 244.
 Fabris, Dominic, general, II, 12, 26, 105, 110, 114, 122, 135, 143, 148, 190, 242, 354, 356, 362, 367, 369, 373, 522, 524, 568, 669, 690, 692.
 Facia, II, 703.
 Falk, consilier minier, I, 471.
 Farcu, Mihai, II, 226.
 Farczádi, Nagy Gabriel, preot, I, 423. II, 551.
 Farkas, András, II, 282.—Francisc, I, 342, 343, 348. II, 545.
 Farzan, Rusalín, I, 285.
 Faur, Ion, II, 479.—Simion, I, 390. II, 257.—Sip, II, 513.—Todor, I, 430, II, 508, 525.
 Fazakas, dregător, I, 539.
 Făgăraș, I, 24, 68, 70, 485, 505, 578. II, 212, 216, 361, 366, 372, 542, 606, 608, 661.—cetate, I, 18, 24, 25.—comitat, I, 253, 296, 500, 548, 577. II, 210, 211, 215, 216, 442, 598.—district, I, 38, 469, 470, 488. II, 366.—domeniu, I, 17, 29.—Țara, I, 17, 28, 230, 234, 252.
 Făget, Timiș, I, 340, 454, 469, 470, 471, 473, 581—583. II, 83, 84, 119, 134, 188, 189.
 Făgetel, com. Dobra, II, 204.
 Fărău, I, 240, 241.
 Fărcădinul de Jos, I, 286, 345.—de Sus, I, 286, 345.
 Fechete (Fekete), Negru, Dănilă, I, 347. II, 235
 Feich, Feucht, sublocotenent, I, 509, 527.
 Feisa, II, 555.
 Fekete, familie, I, 429. II, 504, 506.—Francisc, II, 614.
 Feldioara, Alba, I, 249, 570.
- Feldioara, Brașov, I, 578.
 Felea, Gavril, II, 632.
 Feleac, Cluj, II, 161.
 Felfaläu, Suseni, Mureș, II, 571.
 Felmar, Claudiu, I, 429. II, 552.—Ioan, II, 429. II, 552.
 Feneș, Alba, I, 89, 90, 92, 93, 95, 106, 126. II, 127.—Banat, II, 84.
 Feneș, Florești, Cluj, I, 568—570, 573. II, 48, 171, 172, 174, 185, 312.
 Feneșan, Costin, I, 125, 140, 454, 472. 551. II, 130.
 Ferdinand, rege, II, 650.
 Feredeu, II, 564.
 Fenian, Vasile, I, 239
 Ferencz, Ferentz, II Adam, I, 341. II, 544.—Antal, II, 217.—Beniamin, I, 341. II, 544.—Mihail, II, 208.—Sigismund, I, 341. II, 544.—Simeon, 371, 502, 509.
 Ferentzi (Ferenczi), Adam, I, 514.—Andrei, II, 170.—Gavril, I, 393.—Iosif, I, 318, 324. II, 543.—Samuel, I, 251, 517.—Ștefan, I, 357.
 Ferghiuș, Avram, I, 384.—Ion, I, 384.
 Fericeț, Dealul ~, I, 445.
 Ferneziu, apa, I, 598.
 Festenberg, v. Fürstenberg.
 Feszt, Josef, I, 164.
 Ferihaz, II, 211.
 Feucht, v. Feich.
 Fibiș, II, 219.
 Fickert, locotenent, I, 371.
 Fikker, I, 185.—Francisc, I, 160, 405. II, 549.
 Filip Gabor, II, 178.—Ioan, I, 520.
 Filoteu László, v. László.
 Filpiș, II, 571.
 Filtzki, locotenent, I, 500.
 Fintoag, II, 204.
 Fiț, Onu, II, 416, 550, 551.
 Fizeș, Hunedoara, I, 293. II, 204, 233, 238 239.
 Fintna, Mureș, I, 548. II, 209.
 Firtală, Frățilă, Frunzilă etc., Ștef Ilie zis Ion Firtală, Trifu Ștef, I, 348, 350. II, 371, 556—560, 588.
 Flentea, Gavrilă, I, 419.
 Fleșer, Gheorghe, I, 236.
 Flița, Mitra, I, 235.
 Floca, Stan, I, 235.
 Florea, I, 492.—Adam, II, 47.—Mihăilă, II, 209.
 Florești, v. Feneș.
 Fodor, Ilie, II, 242.—Ioan, II, 208.
 Fofelea, Gavrilă, I, 367.
 Fogarasi, Nicolae, I, 256.—Samuel, I, 259, 555.—Sandu alias Nemeș, I, 539.—Ștefan, I, 540. II, 218.
 Földvári, I, 452, 575.—Francisc, I, 19.
 Folt, I, 241, 246, 260, 349, 353, 357, 501.

- II, 165, 203, 233, 234, 236, 238, 285, 424, 427, 500, 538, 544, 546, 603.
 Foneian, Vasile, I, 239.
 Forde (Furdea?), Nicula, I, 516, 517.
 Fornade, Toader, I, 430.
 Fornădia, I, 345, 384, II, 601.
 Forray, I, 332, 335, 338, 579, 580. II, 159, 165, 226, 306, 565.—Andrei, vicecomite, I, 83, 85, 87, 329, 332—334, 495, 578—580, II, 156, 157, 223, 240, 444, 520, 568.—Ignatie, I, 332. II, 156.
 Foscarini, Sebastian, ambasador, II, 665, 668.
 Foszto, Gabriel, II, 423, 427.
 Frankendorff, Daniel, negustor, I, 176.
 Frankfurt, II, 669.
 Franța, I, 37, 612. II, 5, 445, 643.
 Frata, I, 570. II, 164.
 Frățicu sau Petru, Cristea, II, 473.
 Frățilă, I, I, 476. II, 184, 207.
 Frederic II, rege al Prusiei, II, 684.
 Frenț (Ferentz) Simion din Vale, I, 424.
 Freiburg, II, 698.
 Frențiu, v. Popa Adam Ferenczi
 Friderik Cristina, I, 424, 426. II, 552.—Sigismund, I, 426.
 Friedwalszky, naturalist, I, 45.
 Fritz, Maximilian, I, 374.
 Fronius, maior, II 119, 125, 188.
 Fruma, Ioan, I, 217. 303. II, 97, 468, 476, 482, 486, 490, 523.
 Frumoasa, I, 68.
 Frunzeni, v. Hărăstaș.
 Frunzilă, v. Firțală.
 Fulda, locotenent, II, 73.
 Fulgerata, munte, II, 145.
 Fulgereții, pirtu, II 145.
 Furçoara, II, 263.
 Furda, Simion, II, 264.
 Furdul, Iosif, II, 558.—Ispas, II, 417, 550.—Petru, II, 452.
 Fürstenberg, căpitan, I, 339.
 Găbri, Iosif, profesor, II, 150, 245, 259, 377, 447, 455, 490, 493—495, 497.
 Gabriel, Ion, II, 444.
 Gaertner, căpitan, I, 261.
 Gaj, sălaș, I, 597.
 Gal, Mihail, I, 81, 86, 260, 290, 305, 316, 322. II, 56, 523, 543.—Tereza, II, 541.
 Galambos, Mihail, II, 147.
 Galați, Alba, I, 89—93, 95, 106, 108, 126, 127, 135, 136, 145, 172.
 Galați, Hațeg, I, 343. II, 182, 233, 235, 236, 273, 545.
 Galda, I, 218, 224, 225, 257—259, 272, 283, 324, 367, 372, 375, 401, 405, 406, 431, 433, 436—440, 450, 451, 462, 463, 474, 507—512, 522, 526—528, 547, 558, 592, 606. II, 38, 44, 48, 72, 88, 168, 180, 205, 277, 279, 280, 283, 284, 364, 420, 460, 461, 464, 467, 472, 479, 506, 524, 528, 570, 579, 599.—de Jos, I, 241, 258, 259, 266, 273, 440, 464, 503, 554, 557. II, 284, 326, 420, 511.—de Sus, I, 16, 240,, 241, 514, 527, 554. II, 276.
 Galda, Vasii, II, 492.
 Galea, Ion, hutman, I, 474. II, 249.
 Galgoczi, Ștefan, I, 328.
 Galiția, I, 38, 70, 577, 611. II, 18, 49, 115, 118, 120, 121, 139, 194, 344, 356, 366, 368, 383.
 Gall, Anton, procurator fiscal, I, 143. Iosif, exactor, II, 156.
 Gașa, I, 453. II, 187.
 Galtiu, I, 235, 241, 257, 266.
 Gámán, Gheorghe, I, 540.
 Gand, II, 671.
 Ganea, Marian, 167.
 Garampi, Giuseppe, cardinal, II, 665, 666, 672.
 Gáspár, Iosif, I, 575.
 Gavrilă Florea, II, 416.
 Gazda, Francisc, I, 590.
 Găbud, I, 259, 618.
 Găina, munte, I, 132, II, 43, 514.
 Găldău, Ispas, II, 525. V. și Golda.
 Gănești, I, 19, 30, 538, 539, 561, 562, 565. II, 169, 170, 209, 210, 598.
 Găureni, Hațeg, I, 515, 607. II, 275, 554.
 Găvănescu, Ed., I, 321, 549, 579. II, 160, 286, 361, 519.
 Gean, Maria, II, 543.
 Gehler, baron, vicecancelar, II, 24.
 Gedő Iosif, judele orașului Abrud, I, 393, 404, 405. II, 505, 512, 549.
 Geisler, Friedrich Adam, II, 694.
 Gelmar, I, 357, 358, 361, 534, 616, 618. II, 160, 424, 563.
 Genesi, Iosif, I, 573.
 Geneva, II, 666, 670, 671, 674, 680, 683, 698.
 Genevne, general, I, 230—232, 496. II, 12, 343, 531.
 Gentsi, II, 218.—Anton, provizor, I, 318.
 Geoagiu, I, 293, 295, 349, 354, 355, 357, 361, 473, 482, 484, 527, 555, 589. II, 45, 61, 86, 90, 114, 160, 167, 203, 233, 236, 238, 265, 267, 419, 423, 427, 454, 500, 514, 540, 547, 563, 564, 600.—cerc, I, 531. II, 290, 428.—de Jos, I, 354. II, 45, 113, 167, 547.—de Sus, I, 282, 514, 587. II, 61, 352.—Valea, I, 271, 559. II, 423, 565, 599.
 Geomal, I, 16, 241, 282, 514. II, 276.
 Georgia, Gruzia, II, 560.
 Geresity, Gersich Petru, protopop, I, 84. II, 186, 226, 585.
 Gergely, Sigismund, I, 142, 544, 545.
 Georgots, Agnes, II, 439.

- Gergotsi, II, 325.
 Gerlitz, baron, magistrul suprem minier, I, 101, 119, 187, 456, 473, 529, 530. II, 363, 386, 446.
 Germania, I, 612. II, 676, 678, 680, 681, 685, 687.
 Getzi, Miklos, II, 248.
 Gheja, I, 258.
 Ghelar, II, 514.
 Gheorghe, grec din Ilia, I, 326. — protopop, Orăștie, II, 89. — țigan, I, 367. — Dumitru, I, 369. — Ștefan, II, 240.
 Gheorghe al Butii, II, 416.
 Gheorghieni, I, 477. II, 173, 220, 442, 612.
 Gheorghiu al Ghermănesii, I, 369.
 Gherla, I, 68, 70, 327, 333, 382, 452, 477. II, 16, 109, 125, 172, 189, 366, 379, 384, 444, 621.
 Gherman, II, 206.
 Ghermin, Börmény, prediu, I, 446.
 Ghernesig, Gornești, II, 218, 219, 597, 621.
 Ghilea, Ion, II, 232.
 Ghimeș, pas, I, 70. II, 220, 337, 372, 427.
 Ghioroc, I, 496. II, 156.
 Ghirbom, I, 236, 241, 256, 263, 264. II, 205, 285, 286.
 Ghiriș, I, 249.
 Ghiriș, Vasile, II, 509.
 Ghirțu, Horea (?), II, 514.
 Ghiurca, țigan, I, 186. II, 237, 246.
 Ghiurița, Petru, I, 349.
 Gialacuta, II, 441.
 Gibel, Ioan Georgius, I, 171.
 Gilău, I, 16, 39, 40, 41, 391, 543, 570, 600. II, 48, 49, 109, 112, 121, 125, 170, 172, 191. — domeniu, I, 16, 102. — Munții, I, 93, 96, 105, 106, 112, 113, 134, 140, 155, 219, 391, 573. II, 173.
 Gillyen, Ioan, I, 506, 537, 600. II, 64, 206, 242, 581. — Iosif, I, 391, 415.
 Giula, Pavel, II, 160.
 Giulița, I, 336, 337, II, 159, 225, 226.
 Giuamelciș, II, 177.
 Giurca, Gheorghe, I, 403, 410. — Iacob, I, 431, 436. — Nicula, I, 150, 408, 410. — Petru, Petruță, I, 150, 397, 407, 409. II, 458, 470, 474, 551. — Petru a Zamfirii, I, 410.
 Giurcuța, I, 543.
 Giurgea, Adam, II, 429. — Marcu, II, 429. — Teader, I, 166.
 Giurgița, grec, II, 57.
 Giurgiu, Adam, I, 305, 306. II, 458, 480, 481. — Ignat, II, 264. — Marcu, I, 246, 254, 518. II, 458, 480, 481. — Todor, II, 253. — Vasile, I, 418. II, 101, 458.
 Gilgău, I, 73.
 Gimbaș, I, 242.
 Gimbuț, I, 538, 619. II, 198.
 Gintaga, I, 244, 245, 284, 285. II, 271, 567, 665.
 Girbău, I, 73—75.
 Girbova, I, 242, 244. II, 249, 256. — de Jos, I, 536. II, 275. — Românească, II, 248. — Ungurească, I, 241, 557. — Girbovele, I, 282.
 Girda, I, 218, 418. II, 120.
 Girșob, Afiron, II, 240. — Luca, I, 355. II, 238, 514. — Petru, I, 355. — Solomon, I, 355.
 Gliga, Adam, II, 214. — Gligor, I, 210.
 Gligor, Ion, II, 375. — Ion Nemiș, II, 117. — Irimie, I, 206. — Petru, I, 185—Ștefan, II, 375. — Toma, I, 418. — Urs, II, 374. — Virtolomei, II, 374.
 Gligoraș, Gheorghe, I, 369.
 Gligoresc, Ion, II, 271, 288.
 Glod, II, 45, 46, 563.
 Glodean, Dumitru, I, 598. — Vasile, I, 598.
 Glodghilești, I, 328.
 Gogan Varolea, I, 540. II, 209, 259.
 Goia, Costin, I, 137. — Dănilă, II, 550. — Dumitru, I, 185, 204—206. — Gheorghe, II, 286, 550. — Nicula, II, 474, 550. — Pavel, I, 168. — Petru, I, 167, 418. II, 504, 509, 525, 529, 550. — Ștefan Suciu, II, 550. — Todor, II, 416, 550. — Vasile, I, 119, 167, 168, 173, 185, 188, 199, 204—206, 210, 418, 510. II, 47, 117, 502, 505, 551.
 Gola, II, 565.
 Golci, Ion, I, 345.
 Golda, Ispas, II, 255, 503, 509. — Ursu, II, 466. V. și Găldău.
 Goldea, Ion, II, 430.
 Göllner, Carol, I, 612. II, 383.
 Gomboș, Petru, I, 370. II, 548. — Ursu, I, 151, 189, 203, 205, 209—211, 218, 225.
 Gonța, Serafin, I, 365, 368. II, 257, 500, 509, 524, 525.
 Görffi, Samuil, I, 370.
 Gorghian, Iosif, II, 601.
 Gornești, v. Ghernesig.
 Goro, Nicolae, procurator, I, 327, 345, 347. II, 55, 546.
 Görög (Grecul), Demetrius, I, 367, 370. II, 548. — Gheorghe, I, 368.
 Goronea, Adam, I, 238. — Toma, I, 238.
 Goruia, II, 525.
 Göttfy, Barbara, I, 325, 377, 454. — Ladislau, I, 325, 377. II, 275.
 Gotha, II, 688.
 Gothatea, II, 410.
 Gotlib, Ioannes, I, 426. II, 552.
 Gotsa, Adam, I, 354.
 Göttingen, I, 313. II, 689.
 Gotzmad, Francisc, II, 201.
 Govășdja, fierărie, I, 461.
 Govojdia (azi N. Bălcescu), I, 334, 336, 550, 588. II, 157, 158.

- Grabacher, Gheorghe, I, 597.
 Grachii, II, 703.
 Graff, I, 227.
 Grajczár, I, 32.
 Grancsa Anton, II, 160, 391. — Rokoczi, II, 155, 494, 538.
 Graun, locotenent, II, 150.
 Grădinar, I, 238.
 Grădiște, I, 286, 344. II, 204, 274, 381, 433 545.
 Grebeniș, I, 542, 570.
 Grecul Demetrius, v. Görög.
 Grid, Hunedoara, II, 239, 270, 282.
 Grind, I, 249. — Cristur, 282.
 Grohot, I, 405. II, 204, 422, 423.
 Gross Glogau, I, 382.
 Groși, II, 397.
 Groza, I, 357. — Irimie, I, 243. — Nicolae, I, 439. — Stan, I, 238.
 Grozav, II, 427. — Filimon, I, 376, 384. — Todor, I, 293. II, 370. — Tripa, I, 334. II, 158, 224.
 Grozavesc, Adam, I, 238.
 Grűsz, locotenent, II, 371.
 Guita, Ion, I, 262.
 Gula, David, I, 335.
 Gulácsi, Gabriel, II, 339.
 Gunther, I W., colonel, I, 495.
 Gura Cernii, Gura Cornii, I, 392.
 Gura Dobri, I, 246. 328. II, 544.
 Gurahont, I, 84. II, 46.
 Gura Negrii, I, 138. II, 98, 116, 466, 480.
 Gurasada, I, 327, 360. II, 224, 237, 264, 305, 514, 544, 546, 547, 600, 601.
 Gura Văii, Zarand, II, 286.
 Gureni, Hațeg, I, 286. II, 204.
 Gurghiu, I, 68, 562. II, 185, 606. — domeniul, II, 606, 720. — munți, II, 173 — valea, I, 70.
 Gürtenberg, căpitan, I, 496.
 Gusu, I, 537.
 Guștenița, II, 42.
 Gyarmathi, II, 173. — Emeric, I, 424, 425. II, 47.
 Gyitrai, Mihail, provizor, I, 435. II, 552, 598.
 Gyöngyösi, Ioan, preot în Turda, I, 176, 542. II, 150, 449, 451, 614, 662, 686. — Iosif, I, 140.
 Györffi, Györffy, baroni, I, 238. — Andreas, II, 180. — Carolina, II, 434. — Iosif, I, 354, 358, 451, 534. II, 424, 601. — Samuil, I, 367. II, 548.
 Györffy, locotenent, II, 429, 430.
 György András, stegar, I, 373, 435. — Mihail, negustor, II, 269.
 Gyujto, Alexandru, I, 237, 566. II, 170.
 Gyulai, Alexiu, comisar provincial, I, 484.
 Gyulay, conți, I, 612. II, 263, 557. — moșii, II, 421. — Cristina, I, 573, 574. II, 176, 444. — Francisc, I, 262, 303, 317, 341, 451, 489, 612. II, 111, 203, 431, 543, 544, 629. — Iosif, I, 347, 358, 376, 378, 383, 612. II, 172, 178, 218, 236, 267. — Samuil, I, 258, 283, 340, 347. II, 89, 544.
 Gyulay, regiment, I, 99, 101, 447, 482, 483, 485, 497—499, 505, 566, 577, 580, 581, 595, 606. II, 8, 16, 18, 41, 49, 62, 63, 70, 71, 73—77, 80, 108, 111, 115, 119, 121, 122, 124, 125, 136, 170, 172, 175, 188, 190, 195, 300, 331, 338, 354, 364—368, 415, 426, 510, 530, 537, 556.
 Haan, baron, colonel, I, 119, 188.
 Hadik, Hadick, Andrei, mareșal, I, 54, 602. II, 6, 7, 9, 10, 16, 18, 293, 346, 347, 349, 351, 352, 354, 355, 372.
 Hadik, regiment, I, 574.
 Hadnagy, Ladislau, I, 422.
 Hagi, v. Popa Ion Crișănuț.
 Haiduc, Petru, I, 544.
 Hajdu, Mihail, I, 240, 242. — Ștefan, I, 404.
 Hajkul, șpan, I, 123.
 Halász, I, 438. — Sigismund, I, 435, 439. II, 552.
 Halegg, baron, căpitan, I, 481.
 Haller, conții, familia, I, 73, 136, 140, 385. II, 22, 210, 604, 655. — căpitan, II, 371. — comite suprem, I, 71. — Gabriel, I, 570, II, 311, 312, 321, 395. — George, I, 128. — Ioan, I, 74, 262. — Paul, II, 210, 211, 215, 606. — Sigismund, II, 315.
 Haller, regiment, I, 74.
 Halmágyi, tricesimator, I, 313.
 Halmágyi, Ștefan, I, 235—237, 241, 242, 244, 248, 250, 253, 256—260, 262, 263, 265, 267—269, 271, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 564. II, 179, 182, 196, 384, 411, 445, 560.
 Halmășd, II, 177.
 Hamburg, II, 688, 687, 701, 704, 710, 715.
 Hamerschmidt, schimbător de aur, II, 631.
 Han, colonel, I, 578, 580.
 Handra, Crăciun, I, 241. — Mihăilă, II, 416.
 Haneș, Mihăilă, II, 416.
 Hanko, Ioan, I, 311.
 Hannegiesser, vicecolonel, II, 115.
 Hannibal, I, 463, 593.
 Harsányi, I, 163. — Clara, I, 342. II, 545, 601. — Maria, I, 426. II, 552.
 Harum, haiduc, II, 688.
 Hașa, Dumitru, II, 571.
 Hașag, II, 521.
 Hașfalău, azi Vinători, Mureș, I, 253. II, 210, 211, 606.
 Hatfaludy, Paul, II, 192.

- Hatházi, Gombos János, II, 566.
 Hatos, Ioan, provizor, I, 347.
 Hatssek, Hatzel, Gheorghe, hutman, I, 246, 271.
 Hateg, I, 68, 70, 261, 264-266, 275, 292, 293, 340, 342, 448-450, 457, 461, 473, 482, 483, 485, 489, 490, 497, 501, 504, 531, 535, 536, 587. II, 42, 77, 126, 181, 182, 184, 185, 204, 271, 272, 304, 315, 382, 432-435, 437-439, 547, 567, 589, 681. — cerc, I, 270, 293, 342. II, 181, 201, 399, 425, 438, 545, 644. — district, I, 261, 287, 288, 361. II, 128, 230, 300, 301, 342, 433, 440, 681. — Țara, I, 68, 70, 71, 260, 291, 324, 340-345, 449, 458, 501, 505, 506, 547, 587. II, 20, 22, 125, 163, 183, 184, 234, 269-274, 336, 381, 383, 432-440, 602. — ținut, I, 234, 244, 268, 450, 457, 480. II, 13, 174, 182, 331, 382, 383, 434, 436, 523, 524. — Valea, I, 270, 295, 344, 380, 385, 440, 460, 481, 482, 485, 487, 489, 497, 499, 502, 607. II, 78, 124, 125, 163, 233, 353, 360, 361, 365, 366, 368, 432, 523.
 Haye, II, 677.
 Hăbălaș, Toader, II, 283.
 Hădăreni, II, 613.
 Hălăliș, I, 335-337. II, 158, 159, 224, 225, 519.
 Hălălișan, Ion, II, 159.
 Hălmașiu, I, 81, 87, 132, 184, 187, 260, 275, 290, 292, 302, 311, 316, 317-321, 339, 391, 448, 449, 480, 496, 535, 549, 559, 580, 610, 611, 615. II, 33, 41, 43, 54-58, 60, 66, 74, 79, 80, 90, 91, 95, 105, 111, 112, 115, 119, 120, 122, 125, 126, 129, 130, 141, 188, 202, 230, 264, 269, 286, 330, 338, 359, 361, 364-368, 376, 429, 431, 540, 541, 586, 644, 694.
 Hălmașel, I, 318-320, 405. II, 543.
 Hăpria, I, 233, 234, 235, 239, 240, 241, 243, 255, 257, 259, 266, 268, 272, 277, 279, 281. II, 206, 284, 622.
 Hărăguș, Gheorghe, II, 248.
 Hărăpea, II, 236.
 Hărăstaș, azi Călărași, Cluj, II, 247, 571.
 Hărău, I, 260, 347-350, 380, 457, 500, 501. II, 233, 237, 239, 240, 422, 500, 513, 538, 546.
 Hărțăgani, I, 317, 372. II, 90, 250, 546.
 Hășdate, I, 96, 113.
 Hector, II, 171.
 Hegedüs, Ioja, I, 376, 384.
 Hegheșel, II, 521.
 Hegyesi, II, 125.
 Hellebrandt, Anton, colonel, I, 438, 462, 463, 474, 555, 591. II, 32, 35, 50, 51, 73-76, 109, 112, 122, 196.
 Heller, Andrei, chirurg, II, 588.
 Hendrey, comisar, I, 339. II, 561. — Andrei, II, 187.
 Henig, I, 234-236, 241, 258, 266, 272, 281, 283, 284. II, 230.
 Hennui, Hennoj, Carolus de, căpitan, I, 286, 587. II, 181, 182, 434, 435, 437, 538.
 Henter, Anton, baron, II, 395, 608. — Benjamin, I, 341. — Gabriel, I, 29. — Ioan, I, 353. — Ștefan, I, 452.
 Hentzel, Medra, I, 163.
 Herbert, II, I, 504.
 Herczeg, Paul, I, 341. II, 545.
 Herepea, I, 376, 379, 384. II, 168, 232, 540.
 Heria, I, 240.
 Herlea, Ion, II, 514.
 Herman, Andriș, I, 258.
 Herman Johann Theodor, secretar gubernial, II, 345.
 Hermann, Mihai, II, 62.
 Hernye, Matei, I, 343.
 Hernyei, II, 239.
 Hernyo, Matei, II, 567.
 Herovits, Bernardus, locotenent, II, 435.
 Hertelendi, căpitan, I, 516, 555. II, 41, 315.
 Hertz, I, 266, 275. — Baltazar, I, 261, 343. — Ștefan, I, 343.
 Hertzeg, Petru, I, 256.
 Herzog, II, 668.
 Herzog, Cristian, II, 672.
 Hetea, Drăghici, I, 214, 543.
 Heteoan, Antonie, II, 492.
 Hetruria, Etruria, regimentul principelui Leopold de, — I, 458, 465, 590. II, 300, 517.
 Heussler, căpitan, II, 73.
 Heves, comitat, II, 138.
 Heydendorf, vicecolonel, II, 371.
 Heyendorff, Carl, locotenent, I, 575. II, 219, 396, 403. — Mihail, Conrad, notar, I, 70, 71, 73-75, 577. II, 582.
 Hidiș, I, 425.
 Hidrița, I, 247.
 Hielscher, Hilscher, căpitan, I, 580, 582. II, 188.
 Hiltcher, Johann, II, 219.
 Hirstea, Hristea, Petru, I, 418. II, 505. — Vasilie, I, 182, 418, 433. II, 416, 551.
 Hiriza, Onu, II, 375.
 Hirizan, Costea, II, 240.
 Hirsch, stegar, II, 578.
 Hitilaș, Vasile, I, 521.
 Hlrșești, I, 32.
 Hobian, Andrei, II, 239.
 Hobița, I, 286. II, 433. — Grădiște, II, 274.
 Hoche, comandantul cetății Alba Iulia, I, 273. II, 393, 394, 490.
 Hochmeister, Martin, tipograf, I, 444. II, 608, 648, 649, 712.
 Hodoșa, II, 185.
 Hoehnle, Aloisus Antonius, gravor, II, 685.
 Hoffman, locotenent, II, 70, 100, 154, 391. — V. și Lupu.
 Hoghig, I, 564. II, 217.

- Hoghilag, II, 556, 621.
- Holea, Gavrilă, II, 47, 529.
- Holleska, Iosif, I, 352. II, 546.
- Hollaki, Hollaky, I, 136, 301, 304, 318, 345, 347. II, 552. — Anton, I, 318, 346. — Antonia, I, 449. — Ecaterina, I, 314. — Farkas, Wolfgang, I, 301, 318. II, 264, 543. — Iosif, I, 318. — Paul, I, 132, 314, 318, 346, 449, 453. II, 543, 656. — Ștefan, I, 290, 292, 304, 318, 319, 455, 457, 559. II, 429, 431, 432, 453, 502, 543, 556.
- Holobuț, Ion, II, 374. — Todor, II, 374.
- Homorod, I, 241, 349, 355, 365. II, 45, 46, 90, 160, 236, 265, 266, 424, 426, 427, 514, 540, 547, 563.
- Homorodan, Ștefan, II, 238.
- Hondol, I, 119, 135, 138, 167, 311, 350, 351, 376, 487, 503, 505, 617. II, 45, 60, 85, 90, 129, 166, 233, 235, 250, 267, 341, 513, 540, 546, 556, 558, 559, 712.
- Hont, I, 81.
- Hopirta, I, 199, 236, 241.
- Hora, Gavril, II, 521. — George, II, 521. — Lazăr, II, 521. — Nan, II, 501. — Nicoară, II, 521. — Nicolae, II, 521. — Petru, II, 521.
- Horariș, Gheorghe, I, 332.
- Horestenyi, Daniel, șpan, I, 430. II, 418, 528, 552, 627.
- Hornyaek, George, II, 669.
- Hornyák, Horniek, II, 658, 672—674.
- Hortobei, Ioșa, I, 285.
- Horváth, I, 356. — colonel, II, 370. — doamna, II, 424. — Andrei, I, 19, 29. — Anton, secretar gubernial, I, 494, 603. — Baltazar, I, 353. II, 424, 546, V. și Petrievich. — Cristina, I, 349. — Emeric, II, 47. — Francisc, I, 17, 217. — György, I, 531. — Susana, I, 437. II, 552.
- Horváthfi, maior, II, 329.
- Horvathovicz, Horvatovitz, Iosif, chelar, II, 118, 413, 414
- Horvatovich, scrib, II, 143.
- Hoșa, Crăciun, I, 249.
- Hotăriș, Gheorghe, II, 158.
- Hoza, I, 20. — Mihail, I, 253.
- Hübel, colonel, II, 7.
- Hudre, Moise, II, 465.
- Hudrici, Micu, I, 173.
- Huedin, I, 141, 182, 184, 191, 418, 544, 545, 547, 568, 570, 573, 574, 600. II, 49, 107, 109, 112, 115, 116, 125, 154, 170, 172, 174, 175, 177, 458, 460, 471.
- Hulea, Dumitru, I, 284. — Eugen, I, 237. — Ion, I, 284.
- Hunedoara, oraș, trg, I, 24, 70, 98, 163, 387, 388, 483, 485, 489, 490, 497, 504, 531, 533, 560. II, 42, 128, 163, 199, 302, 303, 366, 368; 371, 380, 409, 433, 496, 514, 561, 567, 636, 649, 680. — castel, I, 375; 386, 448, 449, 461, 485, 505, 534. II, 22, 126, 174. — cerc, I, 607. II, 422. — domeniu, I, 160, 188, 387, 449, 459, 532, 552, 618. II, 137, 303, 649. — protopopiat, II, 230, 540.
- Hunedoara, comitat, I, 39, 64, 115, 117, 120, 207, 208, 234, 244, 246, 260, 261, 266—270, 274—277, 284, 287, 290, 291, 293, 295, 296, 298—300, 303, 315, 316, 323—325, 328, 340, 350, 353, 355, 358—361, 372, 379, 381, 385, 405, 440, 442, 445, 448—451, 453, 456—458, 462—464, 468, 471, 479—482, 485, 487, 489, 493, 498, 499, 502, 514, 518, 534, 540, 548, 555—557, 559, 571, 579, 580, 586, 587, 603, 606, 607, 615, 616, 618. II, 5, 6, 13, 14, 16, 18, 27, 29, 39, 55, 57, 59, 60, 84, 93, 118, 120, 122, 125, 127, 131, 132, 135—137, 140, 156, 157, 159, 160, 162—165, 167, 179, 180, 182, 191, 197—200, 203, 223, 229—232, 241, 246, 247, 257—259, 262, 265, 269, 287—289, 291, 294, 299, 305, 312, 319, 324, 326, 327, 331, 346, 349, 356, 358—361, 363—366, 379, 385, 391, 395—397, 399, 401, 403, 405, 407, 421, 424, 427—429, 432, 440, 443, 444, 449, 453, 486, 488, 489, 493, 495, 497, 499, 500, 502, 508, 512, 513, 521, 523, 525, 527, 532, 535, 538—540, 547, 554, 555, 557, 560, 567, 569, 581, 587, 590, 592, 599, 601, 603, 615, 617, 628, 634, 643, 644, 646, 647, 649, 665, 669, 670, 690, 691. V. și Zarand.
- Hurez, II, 218.
- Hurmuzaki, I, 81, 82, 87, 461, 467, 495, 556, 560, 569, 572, 576, 601, 615. II, 139, 140, 192, 617, 668, 675, 682, 683.
- Hust, I, 70, II, 192.
- Huszár; familia, I, 573. — Alexandru, I, 452. II, 607. — Iosif, I, 572. — Ștefan, I, 367.
- Hutter, consilier, I, 136.
- Jacob din Geomal, II, 276.
- Jambor, Petre, I, 334.
- Ianc, Iancu, Aron, I, 353. — Avram, II, 721. — Gheorghe, I, 168, 204, 408. II, 416, 529. — Ion, I, 332, 334, 408. II, 203, 225, 519. — Iovan, II, 158. — Mihai, Mihăilă, I, 315. II, 514. — Nicula, I, 310. II, 543. — (Ianco) Petru, I, 327. — Ștefan, I, 410. — Todor, II, 249.
- Ianoș, protopop, Orăștie, 167.
- Iara, I, 517, 556, 568, 570. II, 112, 119, 120, 125, 171—173. — de Jos, I, 568.
- Iași, II, 383, 384, 684.
- Iași, Făgăraș, I, 26.
- Iceland, I, 541. — Mare, I, 250, 251, 540, 541. — Mic, I, 250, 251.
- Iclod, I, 247, 249. II, 169.
- Ideciul de Sus, II, 607.
- Idicel, I, 542.
- Idu, Lup, I, 436.

- Ieciu, Brincovenesti, I, 562. II, 282, 571.
 Iegăriștea, Vinători, I, 446, 544.
 Iepure, Adam, I, 313.
 Iercovici, Dimitrie, secretar episcopal, I, 503. II, 89, 712.
 Ieremia, I, 590.
 Iernut, I, 250, 540, 541, 545, 555, 556, 558, 561, 565—567, 619. II, 168, 170, 208, 209, 259.
 Iernuțeni, I, 570.
 Ierusalim, I, 430, II, 502.
 Igă, crîng în Scărișoara, v. Scărișoara.
 Ighian, Gabriel, I, 171, 172. — Gavrilă, preot, II, 391.
 Ighiel, I, 372, 373, 434, 435, 464. II, 537, 552, 554.
 Ighiș, I, 577.
 Ighiu, I, 175, 242, 263, 264, 271, 324, 373—375, 401, 434—436, 438, 440, 464, 465, 509, 514, 529, 546, 547, 554, 557, 606. II, 81, 167, 180, 198, 284, 554, 580, 598.
 Igna, Adămuț, I, 520.
 Ignat, Demian, I, 411. — Dumitru, II, 248. — Ianeș, II, 160. — Ion, II, 441. — Ursu I, 413, 428. II, 458, 464, 470, 551. — Vonul, I, 539, 565.
 Ignatz, Francisc, arendaș, I, 318, 324. II, 543. — Ladislau, II, 420.
 Ignățoi, v. Lazăr Todor.
 Igren, munte, I, 409.
 Iha, I, 264, 326, 327, 376, 449, 453, 454, 532, 579, 594. II, 55, 59, 60, 66, 79, 80, 83, 95, 119, 125, 188, 201—203, 264, 265, 305, 366, 368, 410, 428, 544, 601. — cerc, II, 325. II, 201, 203. — domeniu, I, 261, 264, 284. II, 67, 162.
 Iliasa, țigan, II, 578.
 Ilic, bucătar, I, 547. — din Ociu, I, 474. — Ștefan, I, 528.
 Iliș, Ioan, I, 429.
 Iliina, soția lui Horea, I, 446. II, 491, 492.
 Iliria, Iliricul, II, 298, 300.
 Ilișua, II, 218.
 Illésházy, II, 223, 242. — Ștefan, II, 592.
 Iliuț, I, 369.
 Ilteu, I, 329—332, 335, 339. II, 83, 157, 158, 189, 561.
 Ilyés, Andrei, I, 541.
 Imets, I, 451. — Eva, I, 356, 454. II, 542, 547. — Iosif, I, 357.
 Imperiul turcesc, v. Otoman, Imperiul ~.
 Inczar, II, 671, 694.
 Incze, Intze, Alexe, șpan, I, 102, 108, 109, 138, 142, 167, 175, 199, 207, 215, 389, 391, 416. II, 71, 148, 152, 414—416, 548, 577, 627, 628, 632. — Gașpar, II, 632. — Paul, I, 559. — Ștefan, I, 379.
 Inczédi, baron, II, 219. — comite, I, 73. — locotenent, I, 515, 517. — Gheorghe, I, 365. — Paul, I, 17, 357, 367. — Samuil, I, 251, 575. II, 308, 327.
 Indrei, II, 210.
 Ineu, Arad, I, 549. II, 187, 624.
 Inișca, Pan, II, 566.
 Inoc, I, 249.
 Inuri, I, 239, 364—367, 369, 514, 607. II, 276, 285, 290, 454, 500.
 Ioaneș, David, I, 407.
 Iobagiu, Ilie, II, 102. — Ion, I, 414.
 Ionașc, II, 500.
 Ionescu-Gion, Gh., II, 688.
 Iorga, Nicolae, I, 66, II, 684.
 Ion, Vasile, jude, I, 29. — Ștefan, I, 262.
 Iosași, I, 81.
 Iosif, din Sulighet, I, 375.
 Iosif, protopop din Trestia, I, 275.
 Iov, I, 127, 400. — fiul popii din Galda de Sus, I, 240. — fiul protopopului Samuil, II, 166, 518. Florea, II, 235. — protopop, II, 442.
 Iova, preot în Rișca, I, 316. — Stoian, II, 159, 225.
 Iovuț, Adam, II, 429.
 Ip, I, 34.
 Irinyi, Ladislau, I, 575.
 Isaak, Alexandru, II, 176.
 Isla, II, 185.
 Ispas, Ion, I, 263. II, 504, 509. — Irimie, I, 239. — Oprea, I, 365. II, 502. — Solomon, I, 365, 368. II, 500. — Ștefan, II, 504, 509. — Ursu, I, 366.
 Israel, II, 202.
 István, D., II, 190. — George, II, 233.
 Istvánffi, Petru, I, 514. II, 500, 552.
 Istvánfi, căprar, I, 251. — Gheorghe, I, 250.
 Iszekutz, I, 275.
 Iștihaza, I, 618.
 Iuaneș, David, II, 551.
 Iuda, Ida, II, 571.
 Iuonete, Ion, I, 166.
 Ivan, Dragomir, I, 238. — Dumitru, II, 439. — Ivănel, II, 214. — Pișta, I, 565. — Ștefan, I, 539.
 Ivancu, Dumitru, II, 439.
 Izdrailă, Lupu, II, 249, 257.
 Izsák, I, 184, 195, 189. — Alexandru, II, 217.
 Întregalde, I, 514.
 Jacul Român, II, 441.
 Jakab, Elek, I, 594.
 Jakó Sigismund, I, 16, 39, 64, 75.
 Jama, Gheorghe, I, 460.
 Jancso, Andrei, preot, I, 307, 454. — Martin, II, 214. — Ștefan, I, 341.
 Jánki, Andrei, II, 631. — Francisc, I, 402. II, 247, 253. — Gheorghe, I, 398. II, 549.
 Jankovich, Anton, conte, comisar regal, I, 81, 85, 86, 303, 314, 347, 352, 353, 453, 469,

- 471, 472, 513, 549, 551, 552, 559, 578-581, 583. II, 8, 10-12, 14, 17, 19, 20-24, 28, 84, 101, 127, 130-132, 136, 137, 140, 159, 162, 163, 165, 166, 222, 223, 226, 227, 229, 231, 240-246, 257-259, 265, 291, 293, 294, 300, 309, 311, 313, 321, 326, 347, 349, 353-357, 359-363, 366, 367, 369, 373, 377, 379, 385, 390, 395, 397, 399, 407, 410, 419, 420, 422, 446, 447, 451, 453-455, 457, 486, 490, 493, 494, 496, 497, 500, 507, 513, 521, 530-536, 568, 574, 577, 579, 585, 589, 592-594, 634, 645, 649, 659, 664, 665, 670, 677, 686, 690.
- Jano, Sigismund, II, 410, 603.
 Janos sau Jonas, II, 684.
 Jar, Petru, I, 286.
 Jărai, Ioan, I, 423, 425. II, 502, 509, 524.
 Jarolyek, I, 344.
 Jasko, Anton, II, 419.
 Jefe, Dod, II, 528.
 Jeledinți, I, 480-483, 499. II, 603.
 Jelmărean, Adam, I, 239.
 Jenei, comisar, I, 153.
 Jeney, Ladislau, locotenent, II, 141, 150, 151, 345, 350. — Samuil, I, 212.
 Jeszensky, Daniel, I, 257, 439, 531. II, 552. — Ștefan, I, 439. II, 552.
 Jezenoszki, maior, II, 603.
 Jidvei, I, 249.
 Jina, I, 466, 486.
 Jinar, Ion, I, 431. — Vasilie, I, 431.
 Jiu, II, 274. — riu, II, 381, 382 — vale, I, 261.
 Joldes, Ion, II, 416. — Ursu, I, 418. II, 47, 101, 413, 416, 508, 509, 526, 528, 529.
 Jordan, Valentin, I, 342. II, 545.
 Jorza, Petru, I, 317.
 Josa, Samuel, doctor, I, 365.
 Josan, Adam, I, 366. — Constantin, I, 384. — Iacob, II, 600.
 Josika, baroni, I, 301, 304, 325, 546. II, 238, 263, 500, 607, 647. — Anton, I, 290, 324, 451. II, 137, 449, 450, 544, 647. — Daniel, I, 324, 349, 351, 450. II, 237, 411, 422, 544, 546, 599. — Emeric, I, 39, 324. — Ioan, II, 450. — Maria, II, 600. — Ștefan, I, 324, 451.
 Josintzi, Alexandru, I, 568. — Mihail, I, 357.
 Juc, II, 648.
 Juhász, Iosif, II, 163, 203.
 Juła, Mihai, I, 345.
 Juncu, Zarand, I, 389, 390, 405. II, 91.
 Juncu, Florea Nicula, Riu Mare, I, 418. II, 416.
 Jungă, Toader, I, 137. — Todea, I, 137.
 Jurca, Iacob, II, 65. — Ion, I, 395. — Onu, II, 65. V. și Giurca.
- 259, 518. — Petru, I, 327, 328. II, 263, 544.
 Kakerbauer, Volfgang, I, 172.
 Kakutsi, Alexandru, II, 210. — Gheorghe, II, 423, 599.
 Kaliani, Kalliani, v. Caliani.
 Kállay, Ioan, II, 332.
 Kálmán, Iosif, II, 390.
 Kalmár, Iosif, I, 191, 414. II, 98, 411, 391, 555.
 Kálnoki, locotenent, II, 212.
 Kálnoki, regiment, I, 118, 196, 474, 526, 593. II, 695.
 Kálnoki, Kálnoky, I, 566. — Ludovic, comite suprem, comitatul Turda, I, 570. II, 164, 207, 395, 518.
 Kalugericza, Iordan, I, 343. — Ștefan, I, 343.
 Kampfengel, Kampfenkel, căpitan, II, 520, 561.
 Károlyi, regiment, I, 579, 580, 583. II, 6, 8, 43, 112, 119, 125, 188, 189, 234, 367, 368, 520, 561.
 Karp, vicecolonel, I, 234, 244, 245, 261, 264, 265, 270, 274, 275, 285-293, 295, 358, 359, 375, 380, 385, 387, 388, 457, 459-461, 480-489, 493, 497, 499-501, 505, 506, 533, 535, 536, 594, 603, 607, 610. II, 10, 13, 16, 75, 78, 108, 121-124, 126, 180-184, 198, 204, 271, 296, 297, 304, 327, 432-438, 445, 538, 590.
 Karsai, Samuel, I, 242.
 Kassai, doctor, II, 244, 245.
 Kászoni, Kászonyi, familia, I, 327, 335-337. II, 226, 271. — Andrei, II, 156.
 Katona, istoric, I, 85. — Mihail, vicecomite, I, 575.
 Kaunitz, Wenzel, Anton, II, 293, 684.
 Kellemen, Jajos, I, 30.
 Kemény, familia, I, 436, 598. — Farkas, I, 259, 574. II, 282, 371. — Grigore, II, 282.
 Kemény, Iosif, I, 138, 199, 246, 307, 310, 312-316, 318, 320, 326-328, 341-344, 348-350, 354, 356, 364, 366, 367, 371, 390, 394, 404, 405, 417, 444, 449, 452, 493, 495, 500, 518, 522, 530-532, 537, 538, 548, 558, 585, 586, 600, 606, 613, 614, 618. II, 16, 30, 55, 56, 60, 63, 68, 69, 87, 89, 90, 92, 93, 165, 197, 206, 232, 247, 267, 289, 332, 349, 362, 383, 389, 395, 432, 507, 532, 533, 535-537, 539, 540, 544, 547-549, 557, 568, 571, 575, 582, 583, 603, 706. — Samuil, I, 15, 49, 76, 232, 453. II, 562, 641. — Nicolae, I, 453. II, 218. — Simion, comite suprem, comitatul Alba, I, 237, 258, 405, 433, 437, 450, 462, 463, 483, 495, 514, 527, 531, 557, 585, 592, 606. II, 69, 161, 205, 220, 244, 258, 283, 393, 409, 419, 509, 552, 553, 557, 570, 579, 598, 599. — Ștefan, I, 459. — Volfgang, comisar provincial, II, 120, 124, 125, 364, 365, 607.
 Kemeph, locotenent, II, 603.
 Kenda, Ioan, I, 342.
- Kaba, Kabai, Carol, I, 328. — Ioan, I, 328. II, 544. — Ladislau, I, 328. II, 544.
 Kádár, Andreas, I, 30. — Iosif, I, 540. II,

- Kendeffi, I, 342, 343, 345, 547. II, 239, 273, 545, 546. — Alexe, I, 342, 344. II, 272, 434, 546. — Iosif, I, 344. II, 546, 601. — Mihail, I, 342. II, 181, 272, 545. — Nicolae, I, 341. II, 434, 545. — Samuil, I, 342, 535, II, 181, 545.
- Kenderesi, Kenderesy, II, 274. — Ioan, I, 343. II, 545. — Iosif, I, 344. II, 182, 432. — Ladislau, I, 344. II, 437. — Ludovic, I, 343. II, 203, 438. — Matei, I, 344. — Mihail, II, 203, 438. — Nicolae, I, 340. — Samuel, I, 343. II, 239. — Ștefan, I, 345. — Valentin, I, 343, 344. I, 545.
- Kendi Alexandru, v. Chendi.
- Kerekes, I, 517. — Abel, I, 311. — Iosif, II, 177. — Nicolae, tricesimator, I, 389.
- Kern, Kerni, Adam, I, 285, 342. II, 545.
- Keszeg, Gheorghe, I, 365, 369. — Laurentiu, I, 365, 369. — preot reformat, I, 369.
- Keszey, Grigore, II, 522.
- Kettner, căpitan, I, 578.
- Kezdi, scaun, I, 564. II, 195.
- Kezer, vicecolonel, II, 115.
- Kibling, Francisc, jude montan, I, 112, 119, 155. II, 191.
- Kiel, II, 707.
- Killyen, II, 182.
- Király, Ștefan, II, 149.
- Kis, Kiss, Andrei, I, 358. — Iosif, 310, 316, 335. II, 520.
- Kissian, Ștefan, II, 523.
- Klestinsky, Krestinszky, vicecolonel, I, 483, 487, 488. II, 41, 66, 125.
- Klodhek (Cloșca), II, 671.
- Klopschen, I, 382.
- Klopstock, II, 691, 697.
- Knaabe, căpitan, II, 242—244, 468, 476, 482, 530, 592.
- Knall, scrib, I, 430.
- Knesevich, colonel, II, 370.
- Kokay, György, II, 663.
- Kolcsár, Ladislau, I, 328.
- Kolff, Martin, sergent major, II, 447.
- Kollonich, II, 274.
- Kölnönte, Ioan, I, 348.
- Kolosi, tăbăcar, I, 365.
- Kolosvári, Samuil, preot, I, 354.
- Kolowrat, conte, II, 24.
- Költsey, Ștefan, I, 575.
- Kolumban, Alexandru, I, 310. — Martin, I, 357. II, 547. — Samuil, I, 236.
- Komáromi, Iosif, I, 153, 154, 168, 264, 464. II, 509, 635—637.
- Kömives, Ioan, I, 356.
- Komjáthy, Sigismund, vicecomite, II, 192, 398.
- Komlosi, Samuel, I, 328, 341.
- Kompoti, Francisc, geometru, II, 580.
- Konnerth, Andreas, II, 53.
- Kopasz, Petru, II, 178.
- Kopatz, Martin, negustor, I, 367, 370. II, 548.
- Kopecky, Matey, II, 688.
- Koppenzoller, Koppenzollern, general, I, 470, 549, 550, 578, 579, 608, 610, 612. II, 7, 8, 46, 80, 83, 84, 111, 119, 122, 123, 125, 134, 136, 163, 188, 219, 229, 347, 364—368, 561, 572.
- Korda, Gheorghe, baron, II, 281, 282.
- Koréh, Sigismund, I, 447. II, 451, 685, 686.
- Kornis, Emeric, I, 451. — Gabriel, I, 125, 390, 452. II, 549. — Sigismund, comite suprem, I, 452, 468, 570, 571, 573, 612. II, 9, 164, 176, 312, 384, 444, 533.
- Körösi, I, 369. — Petru, II, 513.
- Körömező, II, 192.
- Kozta, Demetriu, grecul, I, 391.
- Kozta, Ștefan, secretar gubernial, I, 293, 298, 487. II, 13, 220, 590, 598, 712.
- Kovácsnai, Paul, I, 369.
- Kováts, I, 591. — Alexandru, I, 395. — Francisc, I, 351. II, 422, 546, 600. — Ioan, I, 350. — Iosif, I, 236, 350. II, 181. — Istok, I, 422. — Ladislau, I, 350. — Mihail, I, 357. — Moise, I, 350. — Pișta, I, 244. — Sigismund, II, 421. — Ștefan, I, 350.
- Kövendi, Alexandru, provizor, I, 514. II, 552.
- Kozi, vicecolonel, I, 612.
- Kozma, II, 544. — Clement, I, 292, 453, 461. II, 543. — Ștefan, I, 247.
- Kozolyai, Kozollyai, Ludovic, I, 295, 325. II, 544.
- Krájnik, familia, I, 327, 328. II, 540. — Ladislau, I, 326, 327.
- Krakkai, I, 327.
- Kraus, Andrei, I, 460. II, 233.
- Kray, vicecolonel, II, 49, 56, 59, 75, 76, 79, 80, 88, 89, 92—95, 102, 104—110, 112, 116, 119—123, 125, 127, 128, 141, 142, 144, 147, 148, 151, 152, 182, 230, 350, 369, 373, 374, 377, 388, 389, 414, 418, 430, 458, 472, 510—512, 526, 557, 559, 569, 574, 587, 592, 593, 626, 662, 664, 673, 675.
- Kremnica, Kremnitz, I, 165. II, 390, 637.
- Kresztinszky, v. Klestinsky.
- Kricsán, baron, maior, II, 188.
- Krisán, János, II, 375.
- Kristoff, Alexandru, I, 333.
- Kristori, Kristyori, familia, I, 307, 315, 323. II, 56. — Adam, I, 307, 308. II, 235. — Alexe, II, 543. — Andrei, I, 307—309. II, 523. — Béla, II, 429. — Eva, II, 480, 481. — Gabriel, I, 307—309. — Ioan, I, 307—309. II, 543. — Iulia, I, 308. — Mihail, I, 307, 308. — Samuel, I, 307—309. — Ștefan, I, 304, 309, 449, 456. II, 240, 429, 430, 432, 568. — Toma, I, 307, 308. — Wolfgang, I, 449.
- Kuffstein, II, 673, 678, 694.
- Kun, Robert, I, 480, 484, 493, 608. II, 14, 31.
- Kuun, familia, I, 354. — Gregoriu, I, 354, 358, 451, 534. II, 238, 547. — Ladislau, I,

354. II, 238, 424, 547. — Nicolae, I, 39, 354. II, 238, 424, 547. — Paul, I, 327. — Sigismund, I, 354, 358. II, 238, 547. — Ștefan, II, 263. — Wolfgang, Wolfgang, Farkas, Lupu, I, 354. II, 238, 424, 547.
- Lacea, Lazăr, II, 374.
- Lacul Negru, Negreni, II, 115, 138—140, 172, 177, 674.
- Laczi, Bucur, II, 259.
- Ladar, Petru, II, 267.
- Lajoș, Clara, I, 454, 535.
- Lalașinți, I, 337.
- Laluț, Gheorghe, boier, I, 29.
- Lancrăm, I, 367. II, 307.
- Landskron, I, 231.
- Lanski, Iosif, I, 460.
- Lasc, Adam, I, 350.
- Laslău, II, 620. — Român, I, 30.
- Lászlo, Adam, I, 307. II, 513. — Alexe, II, 609. — András, II, 603. — Anton, provizor episcopal, I, 433. II, 552. — Filoteu, II, 166, 205, 599.
- Laz, Alba, I, 239.
- Laza, Florea, II, 413. — Pavel, II, 413, 416.
- Lazar, Anton, II, 420, 604. — Dumitru, II, 254. — Emeric, I, 327. — Gheorghe, I, 365, 369, 370. — Ioan, II, 408, 648. — Iosif, I, 327, 567. II, 149, 208, 339. — Miron, II, 253. — Paul, Pavel, I, 366. II, 544. — Ștefan, II, 420, 444.
- Lazăr, II, 238. — protopop al Orăștiei, II, 553. — Andrei, II, 237. — Todor, I, 418. II, 508. — Todor Ignățoi, II, 416, 509, 525. — țigan, II, 237, 238. — Zaharia, II, 236.
- Lazuri, II, 115.
- Lăpădat, Crișan, I, 375, 378. II, 235, 236. — Dan, II, 514. — Ion, I, 334. II, 158, 225. — Veran, I, 384.
- Lăpuگی de Jos, I, 328. II, 204. — de Sus, II, 204.
- Lăpuș, I, 70. II, 609. — domeniu, II, 581. — ținut, II, 397. — Unguresc, I, 68.
- Lăpușnic, I, 327, 449, 548, 579, 583. II, 60, 83, 162, 188, 360, 544.
- Lăsău, I, 328. II, 204, 544.
- Lăzarea, II, 217.
- Leányvár, II, 171.
- Lebrun, maior, II, 665.
- Lebzelter, Lebzelter, colonel, I, 452. II, 109, 112, 124, 172, 370, 400.
- Lechința, com. Iernut, I, 250, 251, 262, 540, 541, 545, 565, 619. II, 169, 207, 216, 518.
- Leghin, I, 542. — Petru, I, 306.
- Legrádi, Emeric, I, 469.
- Lehececi, I, 552. II, 188, 219.
- Leinwater, Mihail, negustor, I, 176.
- Leipzig, I, 351.
- Leithner, Iosif, administratorul domeniului, Hunedoara, I, 387, 449, 459, 532, 618. II, 649.
- Lemaitre, II, 703.
- Lemberg, v. Liov.
- Lendvai, locotenent, II, 61, 63, 64.
- Lengyel, familie, I, 331, 332.
- Leonardo, colonel, I, 543. II, 571, 605.
- Leopold de Habsburg, fratele împăratului Iosif II, II, 24, 26, 686. — Leopold I de Habsburg, împărat, II, 324, 404.
- Leorzan, Filimon, II, 271.
- Lepindea, I, 30.
- Leșnic, I, 325, 376, 594. II, 262, 544.
- Levoča, II, 398.
- Lhotka, asesor, I, 471.
- Lian, Adam, II, 237.
- Libițan, Antonie, II, 257.
- Liebhart, Rudolf, I, 447. II, 451, 685, 686.
- Lihassy, căpitan, I, 371.
- Limba, I, 241, 266.
- Limban, Avram, II, 276. — Bucur, II, 276. — Gheorghe, II, 276. — Ion, II, 276.
- Linkner, Mihail, II, 177.
- Liorinț, I, 242, 260.
- Liov, Lemberg, I, 577. II, 18.
- Lipova, I, 331, 470, 473, 477, 549, 581—583.
- Lipoveni, suburbie în Alba Iulia, II, 245.
- Lisa, I, 26.
- Literatus, Iosif, medic, I, 424, 426. II, 552.
- Litea, I, 96, 113.
- Livadia, Hunedoara, I, 68, 489.
- Loamneș, I, 242, 243.
- Locke, John, II, 700.
- Loeschenkohl, Johann Hyeronimus, gravor, II, 685.
- Lochstet, colonel, I, 21.
- Lodroman, II, 208.
- Lolocan, Nuțu, II, 250.
- Loman, I, 367.
- Lona, I, 40, 75.
- Lopadea, I, 237, 475. — Românească (Veche) I, 240, 282. — Ungurească (Nouă), I, 241.
- Lorena, II, 657.
- Lörintz, Alexandru, II, 549. — Barbara, I, 549. — Ioan, I, 349, 350. — Paul, I, 397, 398, 405. II, 549.
- Loșniță, Petru, I, 401.
- Lovász, Sigismund, I, 453.
- Lozna, II, 442.
- Luca, fiul lui Horea, I, 446, 447. II, 491, 492. — Pandilion (Pantilimon), II, 207. — Vasilie, I, 251, II, 207.
- Lucaci, Gavrilă, II, 429. — Ion, I, 353. II, 186, 237. — Luca, I, 381, 383, 384. — Lupu, II, 248, 256, 500. — Petru, II, 513.
- Ludești, I, 341. II, 426, 427, 544, 545, 600.
- Ludișor, I, 19.
- Ludovic, rege, I, 164, 166. II, 637.
- Luduș, I, 540, 541, 545.

- Lugoj, I, 76, 86, 326, 454, 469-471, 478, 551, 580-583. II, 188, 189, 227, 525.
- Lugoșan, Ion, II, 267.
- Lukáts, Ioan, II, 150, 447.
- Luna, Luna de Arieș, Cluj, I, 249-251, 278, 553.
- Lunca, Alba, I, 292, 318, 405, 424, 425, 427. II, 47, 53, 55, 171, 515, 543.
- Lunca Cernii, Hunedoara, II, 289, 407.
- Luncoi, I, 318. II, 91, 204. — de Jos, II, 91, 543. — de Sus, II, 91, 431.
- Lunga, Timiș, II, 225.
- Lupa, Paul, II, 238.
- Lupaș, Ion, I, 72, 265, 361, 366, 449, 460, 533, 552, 569, 570, 572, 573, 618. II, 196, 385, 392, 411, 592, 596. — Mihăilă, I, 372. II, 500, 509. — Petruț, II, 429 — soldat, II, 514. — Urs, I, 351.
- Lupenci, Ion, I, 330. II, 157, 225, 349, 507. — Toma, I, 253.
- Lupești, I, 336.
- Lupșa, I, 89, 108, 114, 200, 228, 389, 405, 408, 410, 425, 428, 429, 431-433, 436, 509, 511-513, 532, 589, 592, 617. II, 34-36, 39, 41, 43, 50, 53, 60, 67, 69, 70, 77, 79, 80-82, 86, 102, 112, 113, 116-118, 125, 126, 175, 247, 249, 256, 331, 351, 365, 374, 375, 385, 391, 412, 418, 458, 462, 465, 466, 476, 478, 487, 489, 491, 492, 504, 505, 508, 514, 537, 552. V. și Șaza Lupșa, Valea Șază, Valea Vinții.
- Lupu, Alba, I, 283.
- Lupu, Luca, I, 372. — Petru, locotenent, I, 378, 501. II, 100, 101, 149, 154, 460, 471, 472. V. și Hoffmann.
- Luxemburg, II, 686.
- Macaieț, Măcăieț, Ion, II, 249, 458, 466.
- Macarie, Ion, II, 65.
- Macavei, familia, I, 414. — Simtion, I, 429. Vasile, II, 458, 470. V. și Popa Toader Macavei.
- Macskási, Francisc, I, 265.
- Mada, I, 293, 547. II, 45, 265, 423, 426, 563.
- Madarász, Ignatiu, vicecomite, I, 470, 552, 580, 581. II, 188.
- Madefalău, v. Siculeni.
- Madotsai, Iosif, I, 312.
- Madrid, II, 667, 674, 680.
- Magareci, Mihail, II, 267.
- Magda, Luca, II, 205. — Mihăilă, II, 205. — Petru, II, 205. — Samoilă, II, 205.
- Magdalena, cumnata lui Firțală, II, 558.
- Maglaș, Iosif, I, 353.
- Magulitsi, Iosif, I, 324.
- Magyar, Ștefan, II, 156.
- Magyari, Mihail, I, 348.
- Maidon, locotenent, II, 430.
- Maier, Pavel, II, 202. — Rusalin, II, 160. — Urs, II, 236.
- Maierii Albei Iulii, II, 280. — Sibiului, I, 447.
- Maior, Grigore, episcop, II, 184, 245, 339, 396, 421, 661. — Mihai, II, 441.
- Majláth, Iosif, II, 353, 371, 398.
- Makay, Mihail, I, 302.
- Makkai, László, II, 54.
- Makkuj, I, 464.
- Makra, Iosif, cancelist, I, 342.
- Makrai, Gheorghe, I, 340. — Ladislau, I, 340. II, 544. — Petru, I, 340. II, 544. — Sigismund, I, 340. II, 544.
- Málnási, Ladislau, I, 435, 525. II, 220, 486, 495, 555, 561, 568, 569, 581, 597, 598, 620. — N., I, 435.
- Man, Dumitru, I, 413, 428. II, 458, 464. 470. — Gheorghe, II, 521. — Ion, I, 332, II, 158. Onuț, II, 458.
- Manciu, Cristul, I, 190, 208, 210. — Petru I, 205, 209-211, 225. II, 577.
- Manea, Luca, I, 32.
- Mantua, II, 105.
- Mara, domn, II, 272. — Dionisie, I, 343. — Francisc, II, 359. — Grigore, I, 344. II, 438. — Isac, I, 343. — Ludovic, II, 600. — Nicolae, I, 342, 343, II, 545. — Ștefan, I, 344.
- Maramureș, I, 53, 59, 230, 575, 576. II, 17, 192, 194, 219, 339, 366, 371, 372, 397, 398.
- Marc, Petru, I, 183. II, 417. — Urs, II, 417. — Vasile, I, 235.
- Marcoș, II, 195.
- Marcu, II, 251. — Gheorghe, II, 375. — Nicula, I, 331. — Simion, II, 93. — Ursu, II, 98, 99.
- Marczali, Henrik, I, 78. II, 646.
- Marczi, Samuil, v. Martzi.
- Marea Neagră, II, 560.
- Marga, Caras, I, 473.
- Margai, Francisc, I, 341.
- Marghita, I, 570. II, 115.
- Maria, Prințesă (Brincoveanu), I, 25.
- Maria Tereza, I, 52, 366. II, 194, 562, 646, 674, 692.
- Mariaffi, Ladislau, I, 316.
- Marian, Eftimie, I, 244. — Ion, II, 513. — Lup, II, 529. — Mihai, I, 335. II, 158. — Onu, I, 553. — Simtion, I, 431. — Todor, II, 416. — Vasile, I, 431.
- Marinca, soția lui Cloșca, II, 491, 492.
- Mariș, David, II, 160. — Ion, I, 418. — Simion, II, 255. — Vlad, II, 250, 256.
- Márki, Alexandru, I, 84, 339, 454, 597. II, 186, 187, 444, 520.
- Markotsán, Iosif, I, 324. — Nicolae, I, 324.
- Markutsán, Susana, I, 346.
- Maroșan, Iliana, I, 369.
- Marte, cimpul lui ~, I, 591.
- Martin, Filip, II, 252. — Iohan, I, 241. —

- Irimie, I, 365. II, 156.
 Martinech, căpitan, I, 21.
 Martini, consilier de stat, II, 584, 585, 592.
 Martonosi, Ioan, I, 328. — Ștefan, I, 328.
 Martzi, Marcezi, Francisc, I, 356. II, 547. — Paul, I, 358. II, 170, 547, 549. — Samuil, I, 150, 151, 154, 185, 187—189, 397, 405, 417, 545. II, 170, 336, 339, 398, 463, 712.
 Maryland, II, 699.
 Mate, Gheorghe, I, 152. — Ștefan, I, 542.
 Matei Corvin, rege, II, 359.
 Mateovich, Matheovich, George, I, 103. II, 414.
 Mathiás, Ion, I, 318.
 Mateș, Dumitru, II, 255. — Gheorghe, II, 145—148, 469, 492. — Ion, II, 144—148, 286, 469. — Mititel, II, 144, 145. — Nuțu, II, 142—147, 151, 152, 286, 387, 469, 492. — On, II, 492. — Simion, II, 145. — Vasilie, II, 145.
 Matskási, Francisc, I, 275, 357. II, 547. — Paul, I, 568, 573. II, 371. — Petru, II, 9, 161.
 Matyus, Ștefan, I, 424.
 Mavrocordat, Alexandru (Deli-bei), domn al Moldovei, II, 684. — Constantin, domn al Moldovei și Țării Românești, I, 77.
 Măcăieț, v. Macaieț.
 Măceu, II, 286, 288, 289, 293, 294, 295, 344. II, 546.
 Măcinic, Dănilă, I, 435.
 Mădăraș, I, 539.
 Măgheruș, II, 603.
 Măgina, I, 244, 282, 464, II, 35.
 Măgura, Alba, I, 425. II, 515.
 Măgura, Hunedoara, II, 237, 599.
 Măguri, Cluj, I, 105, 106, 112, 130, 132, 144, 228.
 Mălai, Pășcuț, I, 345.
 Mămăligani, valea Moșos, II, 71, 72.
 Mămăligă, Ion, I, 431, 432. II, 467. — Simion, I, 431.
 Mănărade, I, 24, 43, 463.
 Mănăstireni, v. Mănăstirul Unguresc.
 Mănăștiur, Timiș, II, 586, 592.
 Mănăștur, II, 647.
 Mănăștirul Unguresc, Mănăstireni, I, 619. II, 175.
 Mărăuș, II, 286.
 Mărgău, I, 568, 570. II, 147, 573.
 Mărgineanu, Simion, I, 247.
 Mărie, Merie, Nicula, I, 419. II, 515, 517.
 Mărișel, I, 105, 106, 130, 214, 228, 543. II, 175.
 Mărtinești, II, 268.
 Mățești, I, 344, 345. II, 300, 438, 566.
 Mecea, Gavrilă, I, 401.
 Medan, Antonie, I, 336.
 Medard, I, 191.
 Medias, I, 68, 70, 448, 451, 475, 485, 488, 489
 499, 565, 577, 595. II, 16, 41, 49, 73, 75, 76, 135, 196, 366, 369.
 Medre, Mihail, I, 158.
 Medrea, Anton, II, 159. — Stan, II, 253, 257.
 Medveș, I, 240.
 Meghesfălau, v. Mureșeni.
 Mehesi, Iosif, concipist la Cancelarie aulică, I, 157, 212, 217, 272. II, 647, 712.
 Melitska, Neckel, I, 368.
 Meltzer, Anton, pădurar, II, 141—144, 146, 147, 151, 350, 384, 385, 389, 549, 625. — Ignatie, II, 141.
 Mera, I, 39.
 Mera, Anghel, II, 267. — Sigismund, I, 351.
 Meria, II, 289, 407.
 Mermezău, I, 241, 365. II, 45, 265, 563, 564, 601. — Văleni, II, 423.
 Mesentea, I, 511.
 Mesentru, Dumitru, I, 259.
 Meseș, I, 58, 73, 75, 570, 571, 573, 574, 576. II, 80, 109, 173, 177.
 Mesteacăn, I, 300—305, 405, 455, 462, 523, 546, 558, II, 91, 237, 247, 248, 250—252, 256, 327, 376, 450, 468, 469, 478, 481, 482, 484—486, 589, 655, 667—669, 691, 694.
 Mészáros, Francisc, I, 394. — Nicolae, I, 426. II, 552.
 Mester, Moses, chirurg, II, 537.
 Mesterházi, locotenent, I, 481, 589. II, 53, 54, 63, 64, 66, 176, 249, 357, 365, 375, 418, 475, 504, 505, 664.
 Meșcreac, I, 236, 241, 256.
 Meteș, Alba, I, 372, 373, 433, 464, 504. II, 275, 552, 554.
 Meteș, Ștefan, I, 16, 17, 42, 88, 440, 503, II, 542.
 Metz, Iohann Andreas, II, 497.
 Meyersheim, colonel, II, 370.
 Meyr, Iohann, gravor, II, 685.
 Meziș, II, 573.
 Mezinconi, Lupul, II, 439.
 Mica, Mureș, II, 603.
 Micănești, II, 46.
 Micăsasa, I, 30, 566. II, 209, 259, 612.
 Micești, Alba, I, 266.
 Miclan Nistor, II, 513. — Todor, II, 513.
 Micle, Ion, I, 431. — Luca, I, 528. II, 391.
 Miclea, Gavrilă, II, 62. — Todor, II, 62.
 Micoșlaca, I, 259.
 Micu, Arion, I, 243. — Avram, II, 500. — Inochentic, I, 62, 64, 66, 69. — Samuil, I, 71.
 Micula, Marcu, II, 158. — Toma, I, 331, 336. II, 157, 224.
 Micula, scaun, II, 195.
 Miera, Dumitru, II, 492. — Iacob, II, 492.
 Marian, II, 492. — Onul, II, 492. — Simeon, II, 492.
 Miercurea, I, 24, 70, 78, 117, 216, 277, 465, 466, 486, 488, 499, 503—505. II, 75, 125,

- 129, 168, 366.
 Mihai Viteazul, domn, II, 405.
 Mihail, bucătar, I, 426. II, 552.
 Mihalcea, Savu, I, 424.
 Mihalese, Ion, II, 248.
 Mihail, I, 236, 249, 266, 272, 536, 537, 608.
 II, 75, 168, 247, 281, 420, 444, 453.
 Mihăiești, com. Dobra, II, 204.
 Mihăleasa, I, 327.
 Mihăleni, com. Buceș, Zarand, I, 311, 314, 315, 388—390, 405, 416, 449, 456, 462, 527.
 II, 43, 47, 56, 57, 59, 84, 91—95, 105, 110, 234, 258, 373, 376, 479, 484, 486, 497, 524, 541, 543, 656.
 Miheș, II, 164.
 Mihoc, Avram, I, 349, 362, 363. II, 156. — Ursu, I, 168.
 Mihonya, Ladislau, I, 344.
 Mike, doamna, I, 357.
 Mike, Alexandru, I, 147, 218, 288, 301—303, 305, 306, 309—311, 313, 314, 316, 318, 341, 342, 347, 358, 360, 361, 366, 368, 371, 378, 380, 384, 391, 400, 403, 417, 423, 424, 427, 438, 448, 451—453, 475, 476, 491, 493, 517, 529, 530, 534, 543, 544, 547, 548, 553, 555, 564, 571, 574, 587, 588, 590, 593, 594, 603—605, 614, 617. II, 31, 43, 44, 51, 52, 58, 63, 94, 106, 150, 151, 155, 156, 160—162, 164, 171, 173, 177, 182, 184, 196, 299, 302, 305, 315, 318, 321, 325, 332, 333, 362, 379, 395, 399, 400, 403, 406, 424, 428, 438, 445, 447, 448, 454, 493, 505—507, 513, 526, 535, 538, 557, 560, 562, 583, 634.
 Mikes, conte, I, 17.
 Miklosvári, Iosif, II, 147.
 Miko, Francisc, II, 195. — Ladislau, II, 609. — Laurențiu, II, 246, 549. — Nicolae, I, 561, 562. II, 612.
 Milaș, I, 570. II, 169.
 Milies, Francisc, I, 597.
 Millot, Cl. Fr. N., II, 704, 705.
 Milova, I, 338, 339. II, 159.
 Minciună, Solomon, I, 350.
 Miniș, I, 333, 496. II, 568.
 Mintia, I, 347, 348, 372, 375—380, 384, 500. II, 233, 235, 236, 540, 544, 546, 558, 603.
 Mioc, Avram, I, 362, 363.
 Mir, Mihail, I, 332, 335. II, 158. — Todea, II, 416.
 Mirăslău, I, 234, 243, 244, 249, 271, 282. II, 420.
 Mircă, Mihai, II, 519.
 Mirea, Petru, I, 425.
 Miritan, Costan, II, 240.
 Misentea, II, 217.
 Misia, Ion, I, 548.
 Misitz, Misits, caporal, I, 319. II, 120.
 Miske, Alexandru, I, 270. — Ladislau, I, 247, 561. II, 555, 570. — Samuil, I, 351. II, 546.
 Mitich, consilier aulic, II, 21.
 Mitre, Florea, II, 604.
 Mituts, Ladislau, II, 443.
 Mîndruț, Gavrilă; hutman, I, 150, 408, 410. II, 390.
 Mirza, Anghel, I, 351, 376. II, 514.
 Moci, I, 250, 251, 542.
 Mocod, II, 384.
 Mocșári, căpitan, I, 550, 588. II, 186.
 Modi, Samuel, I, 369.
 Moga, Avram, protopop, I, 514. — Iosif, I, 342. — Moise, protopop, II, 408. — Nestor, I, 238. — Suciu, II, 236.
 Mogoș, I, 200, 228, 389, 404, 405, 409, 410, 428, 431, 432, 436, 443, 508, 516, 517, 528—530, 532, 543, 547, 567, 611. II, 33, 47, 50, 52, 62, 66, 67, 69—72, 75, 76, 81, 82, 88, 97, 105, 106, 108, 112, 113, 118, 120, 121, 125, 126, 179, 196, 247, 250, 253, 331, 365, 374—376, 391, 458, 459, 463, 465—467, 474, 478, 480, 492, 493.
 Mohai, Mohay, I, 30. II, 606. — senator, I, 411. — Mihail, I, 318.
 Mohu, II, 607.
 Mohuda, Anghel, II, 238.
 Moisa, Iacob, II, 63.
 Moldova, I, 15, 55, 64, 70, 77, 78, 169, 233, 402, 431, 540. II, 5, 139, 196, 220, 260, 298, 300, 318, 337, 344, 345, 351, 352, 366, 372, 383, 384, 405, 425, 441, 442, 502, 518, 682, 683, 718.
 Moldovan, Ion, I, 539. II, 284. — Ispas, II, 98, 474, 550. — Matei, zis și Dăian, I, 366. — Petru, II, 671. — Todor, I, 536. — Vasilie, I, 235.
 Molitor, Iosif, II, 80.
 Molnar, II, 547. — caporal, II, 51. — Francisc, I, 356. — Gabriș, II, 550. — Miklos, II, 233. — strajemeșter, I, 371.
 Molnar, Ioan, v. Piuariu.
 Momen, Todor, II, 374.
 Mone, Aron, II, 213.
 Monorai, Ioan, I, 579. II, 160.
 Monostori, Ioan, II, 390.
 Monoroștia, I, 337.
 Montag, locotenent, II, 361.
 Morar, Morariu, Gheorghe, I, 221. — Ioan, I, 185, 191. II, 211, 253, 566. — Pavel, II, 374. — Popa, II, 103. — Samoilă, II, 417.
 Moravia, I, 13, 76, 78. II, 668.
 More, Mihail, I, 344. II, 545. — Petru, I, 344. II, 545. — Ștefan, I, 344. II, 545.
 Moroșan, Nuțu, II, 572.
 Moș, Mihail, II, 516.
 Mosbach, maior, II, 360.
 Moscova, II, 710.
 Moses, Alexandru, I, 327.
 Mosik, I, 426. II, 552.

- Mosora, Irimie, II, 253.
 Moșdei, Petru, II, 238.
 Moșogna (Motogna?), Luca din Birsău, II, 514.
 Motoc, Motok, I, 296, 459. — Andrei, cancelist, I, 267, 296. — Matei, I, 342.
 Motora, Petru, I, 186. II, 391, 550.
 Moțica, Ion, II, 416.
 Mulay Constantin, pater, I, 452, 571, 594.
 Mule (Mulă?), Todor, morar, II, 515, 517.
 Müller, C., I, 370. II, 184, 220. — Francisc Iosif, consilier tezaurarial, I, 150, 197.
 Multz, căpitan, I, 584. II, 51.
 Muncaci, I, 68. II, 195, 356.
 Muncel, I, 89, 96, 199, 391, 405, 425. II, 50, 69, 233, 235, 632. — Mic, I, 328, 460. II, 544.
 Muncelean, Mihail, I, 379. II, 232, 236, 514.
 Munera, Onu, II, 375.
 Munkácsi, Munkátsi, Francisc, I, 102, 109, 167.
 Muntari, Bucium, I, 392, 407. II, 102. V. și Bucium.
 Munte, crîng, II, 627.
 Munte, Ion zis și Mămăligă, II, 65.
 Muntean, Adam, II, 160. — Arsenie, II, 557. — Constantin, II, 514. — Iacob, II, 156. — Ilie, I, 536. — Ioaneș, II, 232. — Ioja, II, 264. — Ion, I, 366, 551. II, 199, 240, 256, 257, 501, 502, 509, 525, 616. — Irimie, I, 243. — Petru, I, 349, 362, 363. II, 417. — Savu, II, 156. — Stan, I, 337. — Stăniș, II, 159. — Stoica, I, 239. — Vasile, II, 156. — Todor, I, 153.
 Munteanovici, Nicolae, preot, II, 497.
 Muntele Mare, I, 390.
 Muntiu, Ion, I, 395.
 Muntyán, Petru, I, 327.
 Münzer, Thomas, II, 697, 698.
 Murányi, Ioan, dregător, II, 600.
 Murariu, Șandru, II, 160.
 Murariul, v. Țintariu.
 Mureș, apă, cerc, vale, I, 130, 132, 236, 242, 253, 258, 272, 285, 287, 293, 295, 298, 324, 329, 333, 336, 340, 345, 346, 349, 356—361, 364, 367, 368, 371, 374—376, 378—380, 384, 385, 388, 440, 453, 459, 465—467, 469—471, 473, 475, 479—482, 484—489, 495, 497, 500—502, 526, 527, 532, 533, 538, 541, 547, 550, 555, 557, 560, 565, 567, 581—583, 585, 594, 618. II, 10, 16, 29, 45, 59, 74, 76, 83, 89, 90, 114, 119, 122, 125, 134—136, 149, 159, 162, 164, 183, 187, 189, 208, 233, 264, 273, 300, 301, 333, 362, 366, 424, 426—428, 453, 454, 520, 524, 546, 547, 558, 563, 582, 589, 636, 644, 664, 669. — scaun, I, 39, 267, 555, 557, 561—563. II, 209, 321, 394.
 Mureșeni, Megheșfalău, II, 604.
 Murgu, Mihai, I, 285.
 Mușca, I, 89, 106, 108, 119, 120, 138, 144, 152, 156, 157, 161, 162, 192, 211, 218, 389, 405, 411—414, 532, 617. II, 60, 69, 104, 110, 118, 126, 391, 458, 462, 464, 465, 469—471, 487, 489, 491, 492, 508, 511, 512, 525, 551, 577, 627, 639.
 Mușchi, Gura Mușchilor, munte, II, 145.
 Mușinoaie, I, 392.
 Mitu, v. Beșenar.
 Muț, Nicula, I, 151, 155, 411.
 Nadășul Săsesc, II, 260, 603.
 Nagy, maior, I, 462. — Alexandru, I, 310, 328. — Alexe, I, 348. — Andrei, II, 52. — Barbara, I, 354. — Francisc, vicecomite, I, 575. — Ioan, II, 412. — Iosif, castelan, II, 444. — Iosif Gheorghe, I, 394. — Istvan, II, 247. — Martin, I, 590. — Petru, I, 240. — Rachel, I, 354. — Samuil, I, 565. — Sigismund, II, 412, 432. — Ștefan, I, 354, 394. II, 94, 247, 547.
 Nagy Ari, Alexe, I, 251, 540.
 Nalácz, Nalátzi, I, 17, 451. II, 421, 426, 558. — Andrei, I, 341. — Barbara, II, 16, 359. — Carol, I, 352. — Farkas, I, 305. — Gabriel, I, 342. II, 545. — Iosif, I, 328, 341, 344, 352, 426, 452, 543, 587. II, 140, 149, 237, 239, 321, 545, 546, 551, 614. — Ludovic, I, 352. II, 546. — Ștefan, II, 570.
 Nan, Simu, I, 395. — Spiridon, I, 253. II, 214. — Todor, I, 220.
 Nandra, I, 266, 275, 344, 618. II, 557, 559. — Gheorghe, I, 350. II, 546. — Isac, I, 344. II, 546. — Moise, I, 261, 344, 350. II, 268, 546. — Paul, II, 435, 439. — Ștefan, I, 344. II, 546.
 Narița, Avram, I, 414. II, 98, 473, 474, 550. — Nuțu, II, 568. — Todor, II, 549.
 Nădăștia, Nădășdia, com. Almașul Mare, Alba, II, 45, 265, 563, 600.
 Nădăștia de Jos, Hunedoara, I, 285, 286.
 Nălaț, II, 182, 434, 435, 545.
 Nălaș-Vad, I, 344. II, 273, 435, 540.
 Năsăud, I, 68, 70, 574, 612, 613. II, 219, 561, 623, 624.
 Neagu, Andrei, II, 492. — Avram, II, 374, 375. — Dumitru, II, 145—148. — Iacob, II, 145—147. — Ion, II, 148, 267. — Petru, I, 543. — Radul alias Popa, II, 216. — Simion, II, 145, 469. — Todor, II, 374.
 Neagoș, Bucur, Oprea, II, 254.
 Neagra, Gura Negrii, I, 138, 203, 417, 418. II, 47, 116, 120, 128, 480.
 Neamțu, Alexandru, I, 116, 124, 128, 146, 154, 157, 158, 161, 166, 167, 187, 190, 211, 246, 312, 318, 351, 401, 532. II, 80, 379, 429, 512, 514. — Dumitru, I, 243, 283—. Gavril, II, 251.

- Neb, Ștefan, I, 542.
 Negoșan, Luca, I, 348.
 Negreni, v. Lacul Negru.
 Negrileasa, deal, II, 82.
 Negrilești, II, 50.
 Negru (Fekete), Dănilă, v. Fechete.
 Nemegeyi, Ioan, I, 527.
 Nemes, familia, I, 312. II, 56. — Aron, I, 312. — Benjamin, I, 312. — Emeric, I, 312, 313. — Francisc, I, 312. II, 195. — Ioan, I, 310, 351, 564. II, 195, 217. — Ladislau, junior, I, 312, 313. — Ladislau, senior, I, 312, 313. — Moise, I, 310. — Paul, I, 312. — Susana, I, 367, 368, 370. II, 548.
 Nemeș, Lăpădat, I, 541.
 Németh, Fűrezar, I, 350.
 Neș, Nieș, Petru, II, 99, 286.
 Netot, I, 20, 26.
 Netotea, Gheorghe, II, 416. — Todor, II, 416.
 Neudorf, I, 581.
 Neuhauser, Franz, II, 451, 685.
 Neumann, Francisc Ignățiu, provizor, I, 123.
 Neustadter, sublocotenent, II, 373, 374, 430.
 Nevoia, Timiș, II, 382.
 Nevoieș, azi Lunca, Hunedoara, I, 345, 372. II, 500, 509.
 Nica, Anuții, II, 213. — Căpățină, I, 253. II, 213, 214. — Gheorghe, II, 213. — Simion, II, 213.
 Nichitici, Ghedeon, episcop, I, 167, 274, 275, 290, 459, 483, 502—505, 518—520, 613, 616. II, 15, 29, 38, 39, 49, 56, 59, 84, 89, 90, 104, 110, 112, 166, 230, 251, 286, 358, 389, 407, 442, 553, 586, 588, 592, 612, 630, 662.
 Nicoră, Iacob alias Cățel, I, 410. — cel tinăr, din Immuri, I, 366. — Nicula, II, 417. — Petru, II, 429. — Todor, II, 249.
 Nicoie, Gheorghe, II, 249, 257.
 Nicola, Nicula, familia, II, 47, 101, 416. II, 276. — Arsenie, II, 559, 560. — Avram, I, 210. — Avram Ion, II, 416. — Borlea, I, 179. — Cirstea, Cristea, I, 153, 154, 168, 205, 207, 210, 214, 215, 220—222. II, 47, 116, 145, 146, 152, 153, 413, 416, 458, 459, 461, 465, 473, 492, 555, 578—580. — Cristea alias Tomuț, I, 199. — Cristul, I, 211. — Damian, Demian zis și Dumac, I, 214, 220, 222, 447. II, 47, 416, 555. — Dumitru, I, 221. — II, 465. — Gavrilă, I, 446. — Gheorghe, II, 47, 101, 145—148, 413, 416, 469, 491, 517. — Gheorghe zis și Kerekes, II, 516. — Gheorghe al lui Nistor, II, 47. — Gheorghită din Gura Arăzii, II, 47. — Gheorghită, preot în Albac, I, 418. — Ilie, I, 221, 222. — Ion, I, 215. II, 152, 413, 416. — Ion, Diacon, I, 215. II, 512. — Ion al Horii, Ion Horea, fiul lui Horea, Horea cel tinăr, I, 405, 433, 436, 446, 507, 510, 512, 528, 529. II, 50, 57, 176, 405, 416, 491, 492, 508, 509, 511, 526, 528, 557, 598. — Ion al lui Ilie, II, 416. — Ion al Neamțului, II, 491, 492. — Ion al lui Nistor, II, 101. — Ion al lui Todor, II, 458. — Ispas, I, 445. — Petru, I, 129, 137, 145, 154, 157, 162, 185, 186, 189—191, 202, 205, 207—210, 214, 215, 221, 417, 418, 447. II, 47, 98, 101, 116, 151, 152, 413, 416, 458, 462, 465, 473, 474, 492, 555, 577—579. — Petru din Herepea, I, 376, 384. — Sicoe, I, 154. — Teodor, I, 445. — Toader, I, 137. — Todoruț, II, 416, 579. — Toma, I, 334. II, 47.
 Nicolae, Ion, fiul popii din Rlu Mare, I, 204.
 Nicolai, negustoreasă, I, 311.
 Nicolescu, Petru, preot, II, 462.
 Nicolsburg, II, 408.
 Niculina, Toma, II, 225.
 Nimegen, locotenent, II, 193.
 Niraj, vale, II, 185, 186.
 Nireș, I, 572.
 Niste, Gligorie, II, 623.
 Nistor, clopotar din Tebea, II, 557, 559, 560. — George, Gheorghe, I, 417, 418. — Ion, I, 417. V. și Cristian Nistor.
 Nitz, Andrei, I, 241.
 Nitzky, Cristofor, conte, președinte al Locotenenței din Buda, I, 579. II, 7, 12, 222.
 Nocrich, I, 68, 486, 487, 499, 500, 615. II, 184, 366.
 Noilă, Ion, I, 286, 289.
 Nojag, I, 345. II, 165, 166, 407.
 Noptsa, Adam, I, 357. — Alexe, vicecomite, I, 292, 293, 344, 345, 347, 360, 457, 500, 559. II, 59, 83, 162, 379, 429, 437, 439, 538, 545, 546, 566. — Francisc, I, 264. — Ludovic, I, 375, 457. II, 379, 424. — Valentin, I, 341, 449. II, 545.
 Nostitz, general, I, 70.
 Noșlac, I, 259, 556.
 Noșogan, Luca, II, 513.
 Noul Săsesc, I, 243. II, 608.
 Novacovici, Dionisie, episcop, I, 169.
 Nozdrovitzky, locotenent, II, 373.
 Nucet, Sibiu, I, 253.
 Nușcară, II, 203, 204, 438.
 Nușfalău, I, 16, 33.
 Nuț, Bedea, I, 179. — Ianc, I, 314, 315. — Onu, II, 201. — Pavel, I, 315, 416. — Stanca, I, 314. — Vasilie, II, 416.
 Nyág, Martin, I, 312.
 Nyilas alias Madi Samuel, I, 369.
 Nyir, cerc, I, 575.
 Oacheș, Gheorghe, I, 335. II, 224. — Stoica, I, 334. — Urs, II, 159.
 Oana, Ion, I, 238, 361.
 Oancea, Crăciun, II, 252.
 Oarba, I, 250, 251.

- Oarda, I, 241, 256. II, 274. — de Jos, II, 275, 286. — de Sus, II, 274, 275.
- Oargă, Ion, v. Cloșca. — Todor, fratele lui Cloșca, II, 491, 492.
- Oaș, II, 193.
- Obișșia, Arad, II, 226.
- Obreja, I, 236, 272.
- Ocaș, Todor, I, 239.
- Oci, Ociu, Zarand, I, 292, 318, 319, 474. II, 55, 257, 502, 543.
- Ocișor, I, 319.
- Ocna Mureș, II, 598. — Sibiului, I, 171, 262.
- Ocnița, Bistrița-Năsăud, II, 571.
- Ocoliş, Alba, I, 570, 606. — Mare, 425. II, 47, 53, 331.
- Ocoliş, Hunedoara, I, 288, 289. II, 270. — Mare, I, 286. — Mic, I, 244, 285, 425. II, 544.
- O'Donell, general, I, 56, 58.
- Odorhei, I, 539, 548. II, 177, 366, 372, 396, 421. — comitat, I, 296, 382, 403, 495, 562 — 564, 587, 601, 606. II, 63, 139, 164, 170, 178, 179, 181, 210, 211, 216, 441, 512, 598, 606, 609, 611, 613, 676. — scaun, I, 547, 592. II, 211, 443.
- Odverem, I, 242.
- Odvoș, I, 338, 339, 470. II, 159, 223, 225.
- Ogra, I, 541.
- Ohaba, Alba, I, 243, 244. — Făgăraș, I, 17. — Hunedoara, I, 241, 285. — II, 203, 204. — de Sub Piatră, II, 437. — Sîngeorz, II, 270. — Streiului, I, 265.
- Oidă, Țică, Petru, I, 414. II, 508, 509, 525.
- Oieșdea, I, 242.
- Oituz, pas, I, 70. II, 372.
- Olah, Ion, II, 440.
- Olajos, Gheorghe, I, 312.
- Olanda, I, 612. II, 5, 445, 653, 667, 676, 692.
- Olar, Avram, I, 560.
- Olelei, Toma, II, 148.
- Olnoc, I, 75.
- Olt, I, 28, 500, 578. II, 211, 366.
- Oltean, Coman, I, 242. — Gheorghe, I, 244. — Irimie, I, 361, 363. II, 500. — Petru, II, 160. — Simion, I, 531.
- Oltenești, II, 63.
- Oltenia, I, 29.
- Onea din Vaca, II, 390.
- Oneț, Gavrilă, I, 129, 544, 568. II, 173. — Ion, I, 182, 220, 418. II, 100, 148, 149, 173, 578, 579. — Marian, II, 579. — Onu, I, 215.
- Oniț, Onea, II, 286, 507.
- Onița, Ion, I, 249.
- Onu, Dan, I, 365. — Gavrilă, II, 461. — Negrea, I, 152.
- Oprea, Ion, I, 413. II, 458. — Irimie, I, 236.
- Oprea-Cițșoară, I, 18, 253. II, 212, 213, 215.
- Oprean, Dănilă, II, 429. — Ioșca, II, 429.
- Opruța, Gheorghe, I, 365. — Ion, I, 365. II, 285.
- Oradea, I, 31, 230, 302, 321, 339, 448, 496, 529, 549, 553, 572, 574, 576, 596, 608, 610, 611. II, 115, 138, 286, 340, 347, 365, 396, 641, 669. — episcopia, I, 31, 42.
- Oravița, cerc, I, 552.
- Orăștie, I, 70, 78, 114, 117, 274, 277, 295, 312, 329, 341, 353, 355—360, 388, 444, 448, 450, 465, 475, 483—489, 493, 499, 501, 532, 535, 547, 600, 616. II, 33, 41, 49, 74, 82, 89, 90, 95, 106, 119, 126, 127, 129, 136, 149, 160, 163, 165, 167, 183, 184, 199, 203, 232, 268, 359, 366, 394, 423, 424, 426, 427, 454, 538, 540, 544, 553.
- Orăștioara, I, 285, 291. II, 424, 600. — de Sus, I, 341. II, 545, 603.
- Orb, Anghel, I, 126. — Iacob, I, 334.
- Orbai, scaun, II, 195.
- Orbán, I, 341, 451, 459. II, 266. — Anton, I, 353, 357—359, 451, 534. II, 424, 547.
- Orbonaș, II, 547. — Gheorghe, I, 356.
- Orczy, baron, I, 472. — Ana, II, 396.
- Ördögh, inspector, II, 275.
- Orha, I, 553, 562. II, 398.
- Orha, Todor, II, 609.
- Orlat, I, 253, 465, 536.
- Ormeniș, Țirnavă, I, 30.
- Ormindea, I, 372. II, 91, 546, 603.
- Ormos, Adam, provizor, II, 427.
- Oroiș, I, 540.
- Orosfaia, I, 570.
- Orosia, I, 259, 618.
- Orosz, regiment, I, 257, 285, 289, 462, 464, 480, 482, 483, 486, 488, 489, 499, 500, 518, 520, 590, 611. II, 8, 16, 41, 49, 53, 54, 56, 58, 61, 66, 70, 73, 76, 77, 79, 85, 111, 120, 122, 125, 136, 175, 183, 203, 234, 240, 243, 245, 300, 311, 319, 329, 331, 336, 390, 419, 434, 447, 455, 458, 476, 494, 556, 588.
- Orosz, Beniamin, II, 206.
- Ortmayer, Francisc, I, 233, 240—247, 279—281. II, 12.
- Orza, Pascu, I, 545.
- Ostrov, Hunedoara, I, 261, 287, 288, 344. II, 274, 535, 545, 567, 602. — Mare, I, 286.
- Ostrovel, I, 286. II, 204.
- Osztrovi, Sigismund, I, 344. II, 545.
- Osztrovits, Iosif, chirurg, II, 543.
- Otoman, Imperiul ~, I, 78. II, 5, 25, 139, 672, 673, 682—684, 707, 708.
- Otsa, Ungaria, II, 219.
- Ott, vicecolonel, I, 465—467, 514, 607. II, 49, 76, 81, 82, 104—108, 110, 112, 116, 122, 123, 165, 365, 373.
- Oțoi, Dumitru, II, 292.
- Ozd, I, 618.

- Pad, I, 501.
 Paiu, Toma, II, 205.
 Pakot, Apolonia, I, 307. — Mihail, I, 307, 322. II, 56.
 Palade, Dumitruț, II, 474.
 Pálffy, Pálffy, Carol, conte, cancelar aulic, I, 78. II, 5, 243, 347, 349—351, 353—356, 385, 389, 527, 533, 559. 578. — Maria, II, 600.
 Pálfi, Pálfy, Gheorghe, II, 208. — Ștefan, II, 44, 51, 52, 63, 156, 184.
 Pallavicini, Lazarus Optius, cardinal, II, 665.
 Palosi, Gheorghe, I, 394.
 Paloș, II, 208.
 Pampu, Adam, II, 213.
 Panade, I, 247, 249, 561.
 Panciova, II, 528.
 Pancu, II, 204.
 Pánczél, I, 514.
 Panit, II, 169.
 Pantea, Alexa, II, 438. — Ion, II, 254.
 Panticeu, I, 73.
 Pantilimon, Iosif, II, 432.
 Pap, Papp, locotenent, I, 371, 464. II, 120, 234. — Aron, II, 647. — Daniel, I, 371. — Ioan, I, 344, 450, 453, 475. II, 183, 246, 389, 455, 484, 496, 569, 580. — Ladislau, dregător pe domeniul episcopal, I, 439. — Ladislau, iobag episcopal, II, 276. — Ladislau, vicecomite al Zarandului, I, 81, 300, 301, 304, 455, 457, 461, 462, 487, 534. II, 397, 547, 647, 712. — Luca, II, 537, 574. — Mihail, de Băsești, I, 82. II, 574. — Moise, dregător, I, 537. — Petru, I, 365, 369.
 Pápai, Martin, II, 679. — Ștefan, I, 427, 428, 475, 513, 590, 591. II, 184, 196.
 Papilla, general, I, 471. II, 10, 11, 28, 101, 222, 223, 227, 242—246, 258, 259, 274, 355, 356, 433, 457, 483, 523, 530, 572, 592, 593, 677, 690.
 Papiu Ilarianu, Al., I, 348, 355. II, 299, 694.
 Parcan, Anghel, II, 557, 559.
 Paris, I, 612. II, 661, 682.
 Parma, II, 676, 680.
 Partoș, Portul Mureșului, I, 29, 119, 120, 131, 234, 258, 272, 374, 444, 489, 497, 499. II, 494, 522.
 Pasc, Nan, II, 546. — Vasile, II, 426.
 Pascu, Ștefan, I, 596. II, 225, 667, 670, 672, 674—676, 678—682, 684. — jude din Odvoș, II, 225.
 Pastor, Toader, II, 208.
 Pașc, Pașcul Andrei, Andrieș, I, 154, 182, 186, 203, 208, 209, 211, 218, 225, 510. II, 577. — David, I, 262.
 Pașca, Vasile, I, 137.
 Pașcu Cianu, I, 510.
 Patachi, Ioan, episcop, I, 24.
 Pataki, Pataky, medic, II, 244, 245. — Daniel, I, 571. — Grigore, II, 443. — Samuel, I, 452, 476.
 Patruban, Patrubany, Martin, I, 175, 176, 197, 198.
 Paurenpfaind, gravor, II, 685.
 Pavel, apostol, I, 620.
 Paven, Costin, II, 416. — Onu, I, 543. — Simion, I, 543.
 Păcățian, Teodor, I, 70, 71.
 Păcurar, Crăciun, II, 158, 225. — Iosif, II, 237, 240.
 Pădurean, Drăgoi, I, 328. — Gheorghe, I, 283.
 Păingeni, I, 40.
 Păltiniș, I, 388. II, 394.
 Pămîntul Crăiesc, Pămîntul Regesc, I, 38, 55, 63. II, 282, 304, 582.
 Părăi, Adam, I, 376.
 Părău, Ion, I, 384.
 Părău Pragului, II, 62. — Turcului, v. Valea Turcului.
 Pășcut, gornic, I, 328.
 Pătrîngeni, I, 89, 90, 92, 93, 107, 126.
 Pătal, Sălaj, II, 218, 572. — Mare, I, 40, 612.
 Păuca, I, 242, 243, 271. II, 168, 441, 598.
 Păucinești, II, 204, 274, 433, 523.
 Păucișoara, II, 210, 259.
 Păuliș, I, 496.
 Păclișanu Zenobie, I, 449. II, 647.
 Pekreký, II, 398.
 Pekri, Francisc, I, 30.
 Pelegrini, feldmareșal, I, 70.
 Pelei, Emeric, I, 571.
 Peleș, crîng, II, 103.
 Penciu, locotenent, I, 578.
 Pennsylvania, II, 699, 702.
 Peren, Carlo, II, 677, 679.
 Pergen, conte, II, 347, 351.
 Peri, II, 572.
 Periam, I, 582.
 Perian, Anghel, I, 317.
 Perieci, I, 33.
 Perla (Birlea), Gavril, v. Birlea.
 Perșuț, Ion, II, 47.
 Pervain, Iosif, II, 450, 451, 682.
 Pesta, I, 150, 383, 543, 612. II, 138, 675, 688, 710.
 Peșteana, Hațeg, I, 233, 344, 345. II, 289, 407.
 Peștiș, Hațeg, I, 459, 505. II, 373, 439, 602, 644. — de Jos, I, 340, 344, 485. II, 427, 529. — Mare (de Jos), I, 344, 378. II, 181. — Mic, II, 544. — de Sus, I, 340, 533. II, 360, 427, 544, 602.
 Petca, Ion, II, 271
 Petelea, II, 606.
 Petenia, I, 33.

- Peterfi, Constantin, I, 241.
 Petersburg, II, 710.
 Petica, I, 353.
 Petko Iosephus, procurator, II, 500.
 Petrasch, baron, vicecolonel, I, 549, 580, 610. II, 41-43, 54, 68, 70, 72, 74.
 Petrașcu, Mihail, I, 346. — Petru, I, 239
 Petrenuț, Nicula, I, 410.
 Petrescu, Petru, I, 384.
 Petrești, I, 246.
 Petric, Cristea, II, 250, 256.
 Petrik, familia, I, 343. — Gaspar, I, 343.
 — Ioan, János, I, 343. II, 201, 203, 437, 545. — Mihail, I, 343.
 Petrilaca, Mureș, I, 250, 538, 619. II, 168, 273.
 Petrisat, I, 30, 242, 247, 269, 561, 565-567.
 Petriș, Arad, I, 330-332, 334, 335, 340, 550, 580. II, 46, 80, 83, 157, 186, 189, 224, 225, 228, 349, 561, 568.
 Petrișor, Luca, II, 492. — Samuil, II, 257.
 Petrițevich Horváth, Baltazar, I, 39-41. V. și Horváth.
 Petroșani, v. Pătrîngeni.
 Petrovaradin, II, 7.
 Petrovâț, II, 525.
 Petrovici, Petru, episcop de Arad, I, 84, 275, 321, 549, 617. II, 130, 187, 230, 286, 389, 519, 586, 592, 593, 712.
 Petrovits, Nicolae, II, 553.
 Petru, birtaș, I, 246. — capelan, I, 572. — din Giulita, II, 226. — protopop al Hunedoarei, II, 128, 380, 409. — servitor, II, 204. — Vasile, II, 238.
 Petrușel, Gheorghe, II, 148. — Ion, I, 214. — Vasile, II, 148.
 Petruț, Simion, I, 315.
 Petruță, Macavei, I, 411. — Nicolae, II, 458. — Petru, I, 152. — Toma, I, 411-414. II, 458, 469, 470.
 Pettzhofer, ministru, II, 324.
 Petzel, centurion, I, 581.
 Pețelca, I, 266.
 Pfefferkorn, baron, general, I, 248, 371, 374, 466, 467, 486, 488, 495, 497, 499, 505, 518, 523, 531, 555, 595, 600, 603, 607, 608, 610, 614, 615. II, 15, 29, 31, 33, 38 -40, 42, 49, 59, 66, 73, 74, 78-80, 83, 84, 87, 106, 108-111, 114, 116, 119, 121 -125, 142, 148, 150, 184, 197, 198, 242, 360, 364, 365, 367-369, 401, 446, 448, 455, 483, 540.
 Pfeifer, locotenent, I, 380.
 Pian, I, 367, 368. — de Jos (Săsesc), I, 362, 366, 367, 451. — de Sus (Romănesc), I, 362, 367. II, 307.
 Piatra, I, 397, 418. — Boghii, II, 145. — Vidrii, I, 416.
 Pietroasa, com. Moldovenesti, Cluj, I, 425.
 Pinteia, Urs, II, 416.
 Pintic, I, 251, 543, 548. II, 207, 215, 443, 518, 607.
 PISOI, Dănilă, I, 368.
 Pișchintți, I, 349, 358, 459. II, 90, 267, 424, 547, 563, 600.
 Pitica, Todor, II, 513.
 Piuaru-Molnar, Ioan, I, 246, 247, 302, 306, 442, 445, 459, 505, 518-524, 614. II, 24, 30, 39, 43, 56, 59, 78, 87, 90-92, 129, 216, 297, 501, 590, 649, 712.
 Picleșa, Alba, I, 16, 344, 369, 372-374, 515, 607. II, 247, 273. — Hațeg, I, 344. II, 276, 540. — Lelese, Hunedoara, II, 546. — loc in hotarul comitatului Hunedoara, II, 157.
 Picleșanu, v. Păclășanu.
 Pirjol, Avram, I, 365. — Simion, Simtion, I, 365, 366.
 Plaș, I, 439.
 Plașca (Pașca), Petru, II, 517.
 Pleșa, II, 47. — Florea, II, 191- — Ignat, I, 544. — Niculae, I, 418. II, 47, 101, 255. 413 — Niculae alias Tulea, II, 526. — Savu, II, 413. — Todor, I, 227. — alias Tulea Florea, II, 526-528. — Tulea Savu, II, 526.
 Pleșca, Sălaj, II, 218.
 Pleșcovița, Banat, II, 382.
 Pleșcuța, Zarand, I, 318. II, 130, 544.
 Plitan, Nicula, I, 423. II, 516, 518.
 Plopi, Strei-Plopi, Hațeg, I, 244, 275, 286, 344. II, 546. — Hunedoara, I, 265.
 Plutarh, II, 450.
 Pluto, personaj mitologic, I, 590.
 Poarta de Fier, I, 70. II, 573, 681.
 Poarta Otomană, v. Otoman, Imperiul~
 Pochlin, I., II, 677.
 Podea, O., II, 687.
 Podele, I, 388.
 Podivinszky, Podivinszki, Iosif, provizor, I, 160, 163, 186, 188, 191, 207, 208, 221, 222, 455, 528, 586, II, 153, 414, 456, 495, 624.
 Pogány, I, 344. II, 236. — Matei, I, 344. II, 546.
 Poiana, Alba, II, 116, 128. — Hunedoara, 246, 307, 474, 515, 607. II, 45, 266, 565, 577, 599, 601. — Aiudului, I, 425, 570. — Ampoiului, II, 275, 554. — Muierii, II, 381. — Sibiuului, I, 503.
 Poienar, Constantin, II, 267.
 Poieni, com. Bucium, Alba, I, 124, 406, 408 -410. — cring, II, 627.
 Pojon, v. Bratislava.
 Pojorta, I, 17, 19, 20.
 Pokurar, Ferencz, I, 316.
 Polonia, I, 38. II, 111, 397, 657, 675, 698.
 Polyak, Martin, I, 185.
 Pomezău, II, 577.

- Pongráz, Pongrácz, Emeric, I, 358. II, 267, 547.
- Ponița, II, 218.
- Ponor, Alba, I, 129, 200, 202, 228, 343, 405. 425, 431, 433, 436, 474, 508, 514-516, 527, 547, 554-556, 592, 611. II, 35, 41, 47, 50-53, 60-67, 69-73, 75-77, 79-82, 86, 101, 103, 105, 106, 110, 112, 113, 116, 118, 120, 121, 125, 126, 128, 170, 179, 201, 203, 330, 331, 374, 375, 391, 413, 414, 473, 474, 479, 537, 545, 551. — Hațeg, II, 182.
- Ponoras, Onuț, II, 65.
- Ponorel, I, 418. — II, 101, 103, 146, 414.
- Ponor, Caterina, I, 343. II, 545, 565. — Paul, I, 343. — Ștefan, I, 343. II, 545.
- Pop, Gavrilă, II, 418. — Ioan, II, 523. — Ion din Țebea, II, 559. — Lucaci, II, 512. — Nicula Muntean, II, 559, 560. — Todor, II, 570. — Vasilie, II, 117.
- Pop, Ladislau, v. Pap.
- Popa, Achim, preot din Stngeorgiu de Pădure, II, 260.
- Popa, Adam, I, 299.
- Adam Frențiu (Ferentzi), din Abrud, I, 404.
- Afton, din Acmar, I, 238.
- Alexandru, din Cimpeni, I, 520. II, 550. — din Geoagiu de Jos, II, 167.
- Andrei, din Beșinău, I, 243.
- Anghel, din Nojag, II, 165, 166, 407.
- Antonie, din Folt, II, 233, 234.
- Aron, din Rapoltul Mare, II, 380.
- Atanasie, din Arpaș, I, 253. II, 213.
- Avram, din Balomir, II, 269 — Șuluț din Cărpiniș, I, 185, 187, 392, 429, 508, 523. II, 154, 254, 465, 492. — din Cimpeni, I, 177. — Țirmonea, din Cimpeni, I, 389. II, 391, 550. — din Uibărești, I, 247, 248, 251.
- din Brad, I, 404.
- din Buiu, I, 565.
- Chirilă, I, 263.
- Costan, Costandin Turcin, din Crișcior, I, 244, 249, 307, 322, 442, 520, 523. II, 43, 247, 250, 251, 501, 509, 568, 569.
- Constandin, jude, I, 537.
- Constandin, din Botez, I, 240. — din Rapolt, I, 351, 352. II, 233, 234, 263. — din Zam, II, 46.
- Dascăl, din Galda, I, 440.
- David, II, 214. — din Băcia, I, 388.
- Dănilă, din Crișcior, I, 309, 441, 442, 445. II, 251.
- Dinu, din Daia Săsească, I, 539.
- Dobrul, II, 420.
- Dumitru, din Acina, I, 320. — din Baia de Arieș, II, 252. — din Bobilna, I, 353, II, 269, 546, 566. — din Cimpeni, I, 224
- din Ilia, II, 202. — din Singeorz Ohaba, II, 223. — din Tău, I, 243. — din Vidra II, 466, 474.
- Gavrilă, II, 465. — din Cetea, I, 514. — Sulare, din Mogoș, II, 247, 250.
- Gheorgh, I, 539, 547. II, 284. — din Agrișteu, II, 260. — din Aldești, I, 321. — din Bacea, I, 618. — din Bedeleu, I, 419. — din Bobilna, I, 353. II, 269. — din Botez, I, 240. — din București, I, 404. — din Corbești, I, 334. II, 158. — Liorinț, I, 242. — din Oarda de Sus, II, 275. — din Petriș, I, 331. — din Sibișel, II, 219, 220. — din Șoimuș, II, 208. — din Valea Albă, I, 150.
- Gherman, din Piclișa, II, 247, 276.
- Gliga, din Ponor, I, 202. II, 101.
- Goia Dumitru, din Riu Mic, I, 205, 206. II, 550, 551.
- Iafet, din Deva, II, 160.
- Iancu, din Geomal, II, 276.
- Ilie, din Bogata, I, 242. — din Galda, I, 259, 273, 440, 503. II, 280, 420. — din Ponor, II, 65.
- Ion, II, 411. — din Balomir, I, 353. II, 247. — din Birsău, II, 165, 166, 407. — din Bucium, I, 414. II, 391. — din Cimpeni, I, 186. II, 391. — din Cricău, I, 504. II, 275. — din Deva, II, 160, 380. — din Hădăreni, II, 613. — din Ilia, II, 201. — Ion Cleș, I, 520. — Ion Corcheș, din Cimpeni, II, 391, 550. — Ion Popovici, din Cimpeni, II, 391. — sau Iov din Leheceni, I, 552. II, 188, 219. — din Mesteacăn, II, 247, 248, 250, 251, 256. — din Micăsasa, II, 259, 612. — din Mihail, II, 247, 281. — din Oarda, II, 275. — din Orăștie, protopop, II, 268. — din Petrillaca, II, 167, 168. — din Rapolt, I, 357. — Ivan, din Romos, II, 247, 248, 269. — din Săcalul de Pădure, I, 542. — din Țebea, I, 316. II, 128, 389, 557. — din Vingard, II, 206. — din Zlatna, I, 529.
- Ion, Hagi Crișănuț, I, 430, 431. II, 149, 152, 247, 252, 447, 502, 510, 525, 526, 659.
- Iosif Cutean din Henig, II, 280.
- Iosim, II, 235.
- Iov, I, 619. — preot din Lechința, II, 518.
- Irimie, II, 65.
- Jurju, Luncoian sau Juncoian, I, 520.
- Lazăr din Abrud-Sat, I, 180, 187, 191, 393, 404, 617. II, 102, 128, 130, 150, 286, 407. — din Galați, II, 233, 235, 236. — din Ghelar, II, 514. — din Țebea, I, 316.
- Luca, II, 570. — din Căpușul de Cimpie, I, 250.
- Macavei, din Buciu'n, I, 150, 408.
- Man, din Armeni, I, 243.

- Marc Dumitru, din Certeje, I, 154, 185 — 188, 191, 200, 202, 203, 207, 208, 210, 218, 224, 225. II, 461, 512, 577, 630, 631.
- Maria, I, 299.
- Marian, din Dumitra, II, 198.
- Marian, gornic, I, 395.
- Matei, din Hăpria, II, 284. — Herepea, II, 167, 168. — Romanoviei, din Stnt-andrei, II, 557, 558, 567.
- Mihai, I, 547. — din Zlatna, preot grăniceresc, I, 388.
- Mihăilă, din Gelmar, II, 160.
- Moise, din Cărpiniș, II, 103, 373—375, 377, 587. — din Hegheșel, II, 521. — din Ponor sau Rîmeș, II, 65.
- Nan, din Hegheșel, II, 521.
- Negru, din Cetatea de Baltă, I, 248.
- Nicola, din Arada, II, 286. — Muntean din Căzănești, II, 557.
- Nicolae, II, 588, 693. — din Abrud-Sat, II, 391. — din Mihaiș, II, 247, 281, 453. — Goia, din Vidra, II, 458, 474.
- Nicula, II, 466. — din Geomal, II, 276. — Nin, din Rîu Mare, II, 416.
- Nistor, I, 417.
- Onu, gornic, I, 395. — (Vonul), din Bedeleu, II, 516, 517. — din Țebea I, 449.
- Pavel, din Beșinău, II, 285.
- Petru, Nicola, din Arada, I, 130, 247, 255, 286. — din Baia de Arieș, II, 627 — din Cetatea de Baltă, I, 248. — din Cetea, II, 283, 284. — din Cimpeni, II, 77. — din Corna, I, 404. — din Gîmșaga, I, 245. — zis și Popa Rotogol, I, 404. — din Rîu Mare, II, 255. — din Trestia, II, 557. — protopop din Ungheni, II, 208. — Dib, din Roșia, I, 404. — protopop, unit depus, II, 210. — Iancu, din Lupșa, I, 428, 431, 436, 509, 511. 512. II, 247, 458, 464, 465, 489.
- Radu Neagoș, din Voldorf (Văleni), I, 254.
- Samuilă din Lechința, Mureș, I, 619. — din Oarda de Sus, II, 275. — din Voldorf, I, 254.
- Sava, Popovici, din Rășinari, II, 89, 90, 250, 380, 501, 712.
- Savul, din Broșteni, I, 283.
- Simion, din Cirna, II, 285. — din Căpîlna de Jos, I, 249. — din Hașfalău, I, 253. — din Lupșa, I, 529. II, 35, 365, 374, 375, 391, 418. — din Mirăslău, I, 244. — din Rîmeș, II, 247.
- Sîntion, din Cricău, II, 275. — din Rîu Mare, II, 458.
- Solomon, din Visca, I, 618.
- Stanciul, din Albești, I, 252, 253.
- Ștef, Vasilie, I, 243.
- Ștefan, I, 618. — din Gîmșaga, I, 245.
- Toader, Todor, II, 416, 521, 550. — din Băcăinți, II, 233, 235, 238. — Macavei, Nemeș din Bucium, I, 414, Galda de Jos, I, 440. — din Țebea, I, 316, 449.
- Toma, din Gura Vaii, II, 286.
- Traian, I, 403, 539, 547, 548, 556, 565, 567. II, 63, 169, 170, 208, 209, 512.
- Trăilă, protopop din Inoc, I, 249.
- Urs, jude, II, 550.
- Vasile, Vasilie, din Boziaș, I, 262. — din Cărpiniș, II, 492, 493. — din Cîrceada, I, 249. — din Lupșa, II, 256, 418. — din Mărăuș, II, 286. — din Mogoș, I, 404. — din Ohaba, I, 243. — din Pîntic, I, 251. II, 207, 607, 608. — din Șaza - Lupșa, II, 117.
- Vasiu, din Ghirbom, I, 236, 264.
- Zacheu, Zaharie, II, 90, 513. — din Ampoița, I, 434. — din Bochia, II, 286. — din Bretea, II, 47, 129, 201, 233, 240, 514, 515. — din Grădiștea, I, 544. II, 546. — din Ighiu, II, 167, 198, 284.
- Popescu, Poperszki, Poperszky, Mihai, I, 340, 382, 383, 459, 496, 574, 582, 611—613. II, 351, 383, 384, 655, 710.
- Popești, Bihor, II, 644.
- Popești, Hunedoara, II, 427.
- Popic, Iosif, libertin, I, 351. II, 546.
- Popini, maior, II, 115.
- Popovici, Adam, protopop de Hălmagiu, II, 286, 361. — Daniel, I, 520. — Ioan, protopop de Hondol, vicar, I, 503, 617, II, 85, 90, 129, 166, 341—343, 407, 408, 534, 712. — Mihail, I, 520. — Nicolae, preot, Ineu, I, 549. II, 187. — Petru, protopop de Hunedoara, I, 560. — Samuilă, I, 520. — Vichentie, episcop de Caransebeș, I, 470, 552, 617, 619. II, 130. — Zaharie, protopop, I, 335. II, 519. din Crișcior, I, 322.
- Popovics, Nicolae, I, 597.
- Popuța Gheorghe zis Cătană, haiduc, I, 420, 547. II, 516, 517. — Ion, II, 517.
- Por, Simion alias Burkus, v. Burgus.
- Porcești, I, 70.
- Porcurea, II, 45, 266, 563, 566, 574, 599.
- Porțile de Fier, II, 372. V. și Poarta de Fier.
- Porumbac, I, 27, 70, 578. — domeniu, II, 542. — de Jos, I, 20. — de Sus, I, 18, 20, 26—28.
- Poșaga, I, 391, 425, 516. II, 47, 53, 256, 409, 442, 516.
- Pottingani, II, 91.
- Potsch, Poetchm, Petru, II, 671. V. și Boesch.
- Praga, I, 612. II, 688.
- Praid, I, 70.
- Prăta, Matei, II, 505, 509.
- Prădău, Ion, II, 413.
- Prăjești, I, 82.
- Prăvăleni, I, 260.

- Predich Hl., gravor din Augsburg, II, 685.
- Preiss, Francisc, baron, general comandant I, 76, 77, 230, 268, 340, 385, 479, 480, 496, 600, 608. II, 7, 8, 10, 12, 31, 49, 60, 68, 78, 310, 327, 329, 690—
- Presaca, I, 89, 92, 93, 95, 106, 126, 164, 177. II, 46.
- Pressburg, v. Bratislava.
- Preysach, Preysak, regiment, II, 115, 195, 371, 655.
- Pria, II, 177, 218.
- Pricaz, I, 357, 501. II, 89.
- Price, II, 700.
- Prihodiște, II, 204, 248.
- Principatele Române, v. Țările Române.
- Prinyi, Alexe, II, 209.
- Prisaca, azi Constantin Daicoviciu, II, 573.
- Prislopol Timișan, II, 382.
- Pritz, I, 272.
- Probst, Propst, Xaverius, locotenent, 437, 438, 507, 513, 527. II, 16, 30, 33, 36, 37, 62, 72, 75, 108, 180, 216, 276, 308.
- Prodan, D., I, 10, 29, 30, 37, 44, 59, 64, 79, 80, 96, 103, 190, 244, 347, 249, 251, 252, 278, 302, 306, 420, 431, 445, 468, 512, 517, 519, 541, 542, 545, 567, 568, 571, 619. II, 161, 173, 175, 312, 395, 406, 452, 491, 517, 542, 597, 645, 648, 688, 697. — Gheorghe al lui Ion, I, 362. — Ivan, I, 238.
- Proștea Mare, II, 441. — Mică, II, 441.
- Prundul Secului, I, 68.
- Prunetter, Franz, I, 227, 228, 430, 531. II, 54, 69, 552.
- Prunul, Gavrilă, II, 418.
- Prusia, I, 612. II, 5, 176, 477, 684, 695.
- Pückler, conte, maior, II, 115, 373—375, 430.
- Pugaciov, E., II, 673, 674, 684, 711.
- Pui, I, 343, II, 182, 273, 289, 407.
- Puji Daniel, I, 343. — Ladislau, I, 343. — Nicolae, vicecomite, I, 245, 260, 292, 340, 343. — Nicolae junior, I, 343. — Samuil I, 343.
- Pünkösdi, Mihail, I, 349.
- Pura, Ion, I, 248.
- Purcar, Chilemon, II, 278. — Niculae, II, 278.
- Pușcariu, Ilarion, II, 28, 93, 554, 564, 565, 612, 619.
- Pușcaș, Simion, I, 365.
- Putnoki, Samuil, I, 350, 351, II, 428.
- Püttner, vicecolonel, II, 369.
- Quicherat, II, 688.
- Rac, Iosif, II, 63.
- Raciș, I, 73.
- Racovița, I, 578. II, 212, 216.
- Rácz, v. Rátz.
- Radak, pădure, II, 675.
- Radák, Adam, baron, I, 568, II, 311. — baroneasă, II, 259.
- Radna, I, 338, 339, 470, 477, 496, 550, 580, 581, 588, 610 — II, 47, 186, 189, 561.
- Radu, Gavrilă, II, 374. — Irimie, II, 211. — Mihăilă, II, 285.
- Rafila, I, 314.
- Raicevich, agent imperial, I, 613, II, 383, 390.
- Rákóczi, Francisc II, principe, I, 14, 65 — Gheorghe, II, principe, I, 158.
- Rakos, II, 397.
- Rákosi Nagy Iosif, II, 549.
- Rakovski, locotenent, II, 52.
- Ranca, Ion, I, 539, 561, II, 170, 208, 210, 442.
- Rancea, Roancea, Lupu, I, 424. — Todor, I, 227. — Ursu, I, 227, 424. — II, 528.
- Rapolt, I, 253, 293, 349, 355, 357, 484, 501, II, 89, 90, 165, 233, 235, 263, 454, 500, 538, 546. — Mare, I, 293, 351 — 353. II, 163, 237, 263, 380, 421, 423, 545, 546, 600. — Mic, I, 241, 353, II, 263, 285, 600.
- Rátz, Rác, Andrei, I, 335. — caporal, II, 61. — Cristina, I, 39—41. — Csonka Ioan, I, 424. II, 516, 518 — jude nobiliar, I, 457. — Mihail I, 424. II, 515, 517. — Petru, I, 163. — Samuil, I, 260. II, 57, 427, 428. — tricesimator, I, 168.
- Raț, Nicolae, preot, Alba Iulia, II, 491, 493, 497, 510 — Simion, I, 239.
- Rațiu, Dragoș, I, 439.
- Rausch, locotenent, II, 142.
- Raveca, I, 314.
- Răbăgani, II, 521.
- Răcăian, Luca, I, 350.
- Răcățau, I, 214, 238, 241, 365, 367, 369, 515, 607. II, 290, 419, 420.
- Răchișel, I, 282.
- Răchitova, II, 289, 407.
- Rădești, v. Timpăhaza.
- Rădulești, Hunedoara, II, 204, 274, 512.
- Răduțiu, Aurel, II, 613.
- Râm, v. Roma.
- Rândetiu, v. Renghet.
- Răstoci, Zarand, II, 258.
- Rășinari, II, 89, 250, 380, 501, 712.
- Rău, Drăgoi, II, 555. — Tânase, I, 384.
- Războieni, v. Feldioara.
- Rea, II, 273.
- Recea, Făgăraș, I, 27. II, 598.
- Rechicioara, Hunedoara, II, 566, 567.
- Rediu, II, 172.
- Regensburg, II, 685.
- Reghin, I, 68, 70, 419. II, 112, 135, 164, 207, 366, 607. — Unguresc, II, 571.
- Reményik, Ștefan, II, 156.
- Rendes, Cozma, II, 572.
- Remetea, II, 247.

- Renghet, I, 547. II, 45, 160, 265, 427, 428, 540, 563.
- Resiga, Crăciun, II, 466. — Ion, II, 416. — Mihăilă, II, 550.
- Retişdorf, II, 606.
- Rettegi, Gheorghe, I, 64, 74, 75.
- Rez, I, 573.
- Rhédei, Adam, II, 394. — Ioan, I, 39, 40, 42, 43. — Iosif, I, 39—43. — Ladislau, II, 443. — Mihail, I, 543. II, 607.
- Ribicioara, I, 405. II, 91, 204, 422.
- Ribiczei, Ribitzei, I, 218, 312, 313, 325, 379, 547. II, 689. — Adam, I, 312, 344, 377. II, 308, 500, 543. — Albert, I, 310. II, 543. — Alexandru, I, 314, 524, 614. II, 444, 601. — Emeric, I, 326. — Gabriel, I, 312. — Gheorghe, I, 310. — Iosif, I, 311, 312, 449, 453. — Ladislau, I, 313. — Moise, II, 359. — Samuel, I, 327, II, 163, 203. — Ştefan, I, 312, 313. II, 523.
- Ribiţa, I, 84, 301, 306, 311—314, 324, 389, 405, 448, 449, 580. II, 59, 91, 120, 157, 251, 362, 375, 376, 431, 478, 479, 484, 485, 502, 503, 523, 524, 534, 540.
- Ribiţa, Stăniş, Ursu, I, 83, 87, 327, 331, 334, 335. II, 157, 224, 349, 507.
- Richard, II, rege, II, 344.
- Richard, căpitan, I, 285, 288, 289, 291—293, 295, 393, 396, 464, 474, 482, 489, 497, 520, 526, 528, 529, 589, 590, 615. II, 41, 44, 49, 60, 68, 69, 73—81, 86, 100, 108, 110, 122, 123, 183, 247, 373, 386, 434.
- Riedesel, ambasador, II, 477.
- Riedl, baron, I, 22.
- Rimba, Simion, II, 52.
- Ristei, Florea, II, 47.
- Rişca, I, 313, 316, 317, 405, 54, 535. II, 376.
- Rişculiţa, II, 285.
- Ritter, comisar, II, 560.
- Rîciu, I, 565, 566.
- Rîjnov, I, 70.
- Rîmet, I, 228, 425, 463, 508, 514—516, 527, 543, 547, 554—556, 587, 611. II, 41, 50, 52, 53, 60—65, 67, 69—73, 75—77, 79, 80, 82, 86, 97, 103, 105, 106, 108, 110, 112, 113, 118, 120, 121, 125, 126, 170, 179, 196, 247, 330, 331, 365, 373, 391, 459, 473, 474, 537, 664.
- Rîu Alb, I, 261, 343.
- Rîu Bărbat, I, 343, 535. II, 437, 438, 545, 546.
- Rîu, v. Rîu Mare.
- Rîu Mare, I, 89, 92—94, 99, 100, 103, 112, 114, 115, 119, 128—130, 132—135, 137—139, 142—144, 146, 147, 149—152, 154—157, 163, 167, 169, 171, 173, 182, 185, 188, 191, 192, 196, 199, 201—207, 209—211, 213, 215, 218, 220, 221, 225, 226, 389, 390, 405, 408, 411, 416—418, 445, 510, 545, 592, 598. II, 35—37, 44, 47, 75, 80, 86, 98—101, 103, 106—108, 110, 111, 116, 118, 119, 126, 128, 139, 140, 142—144, 148, 149, 151, 247, 254, 286, 306, 330, 350, 373, 384, 387, 414—417, 431, 448, 456, 460—462, 465, 466, 468—475, 488, 503—509, 511, 512, 514, 525—529, 537, 540, 551, 555, 576, 578, 581, 625—628, 632, 712. V. şi Albac, Arada, Scărişoara, Secătura.
- Rîu Mic, I, 89, 92—94, 96, 99, 112, 114, 115, 119, 129, 132, 135—138, 145, 147, 149, 150, 153, 155—158, 167, 169, 171, 173, 181, 183, 192, 196, 199, 201—204, 206, 209, 211, 213, 214, 389, 405. II, 43, 47, 75, 110, 111, 116, 118, 126, 128, 149, 414, 506, 526—529, 555, 581, 581, 625—627, 632. V. şi Vidra.
- Rîu de Mori, I, 286, 341, 344. II, 204, 381, 545, 546.
- Rîuşor, II, 182, 203, 204, 238, 239, 263, 566.
- Rodna, I, 68, 70, 318. II, 366, 372, 384.
- Rogososki, locotenent, II, 418.
- Rogowsky, vicecolonel, II, 510.
- Rokoczi, v. Grancsa.
- Roma, I, 216, 453. II, 171, 205, 246, 447, 490, 496, 569, 572, 575, 623, 679, 680, 703.
- Roman, Imperiul~, II, 687, 695, 708.
- Roman, Ion, II, 256.
- Româneşti, I, 70.
- Romos, II, 247, 248, 269.
- Romoşan, Ion, II, 160, 240. — Iosif, II, 278.
- Romuli, I, 70.
- Rona, II, 192.
- Ros, Ross, Atanasie, protopop, I, 549. II, 187.
- Roschnowsky, locotenent, II, 561.
- Rosenfeld, Andrei, comite suprem, I, 465, 560, 577. II, 608.
- Rosnyai, Ioan, I, 540.
- Rostie (Răstei?), Florea, I, 414.
- Roşca, Bucur, II, 212.
- Roşcani, I, 328. II, 204, 540, 544.
- Roşia, Alba, I, 237, 243, 258. II, 168.
- Roşia (Nouă), Arad, I, 335.
- Roşia (Montană), I, 98, 107, 108, 138, 139, 151, 155, 156, 160, 169, 324, 395, 397—399, 401—406, 408, 410—412, 417, 418, 432, 527. II, 60, 82, 102, 106, 126, 247, 253, 297, 304, 306, 307, 411, 459, 462, 465, 471, 487, 489, 503—505, 508, 509, 512, 536, 549, 575, 631.
- Roştea, Florea, II, 102.
- Roşul, Mihail, I, 504.
- Rotaru C., I, 370. II, 184.
- Rotea, Drăgoi, I, 238, 365, 366, 368. II, 285, 501, 502, 509, 525.
- Roth, colonel, II, 115. — Andrei, temnicer, II, 510.
- Rozavlea, I, 70.
- Rucăr, II, 211.
- Ruda, I, 312, 441, II, 91.
- Rudean, Paul, I, 286.
- Rudnyánski Ignatie, baron, I, 453.
- Rudolf, soldat licenţiat, I, 241.
- Rugi, Caraş, II, 573.

- Rulla, Izdrailă, I, 236.
 Runc, com. Ocoliş, Alba, I, 425, 516, 570. II, 47.
 Rupea, I, 70, 71, 486, 487. II, 184, 208.
 Ruptura, luncă, Zlatna, I, 90, 91.
 Rus, I, 340. II, 544. — Anghel, I, 336. II, 159 —
 — Gligore, I, 206. — Ion, I, 318. — Petru, I, 350. — Petruț, II, 264. — Toader, II, 431.
 Rusan, Măciucașul, I, 439. — Pascu, I, 348. —
 — Simion, I, 437.
 Rusanda, Floarea, I, 168.
 Ruschetsky, vagmistru, II, 510.
 Rusia, I, 13, 56, 69, 78, 425, 548, 612. II, 5, 384, 659, 679, 683, 710, 711, 713.
 Rusiatza, munte, II, 412.
 Russori, Elisabeta, I, 343.
 Ruszkai, Iosif, 328.
 Rușă, Ion, II, 256.
 Ruși, Hunedoara, I, 286, 342. II, 545.
 Rușor, Hunedoara, I, 343.
 Rutkowski, Jan, I, 38.
 Rziezan, baron, maior, II, 119.
- Sabău, Gheorghită, II, 284. — Ioan, I, 193. II, 576, 598, 599.
 Sága, sălaş, I, 597.
 Sainul, Vasile, I, 536.
 Salins, Sales, conte, II, 657, 672, 673, 696, 697 V. și Salis.
 Salis, I, 302, 339, 340, 381—384, 386, 387, 459, 461, 474, 496, 526, 553, 554, 558, 562, 563, 573, 575, 582, 594, 611, 612. II, 15, 29, 176, 181, 303, 336, 397, 443, 655—657, 672, 673, 683, 691, 710. V. și Salins, Salmis.
 Salmis, conți, II, 672, 673. V. și Salis.
 Salomia, soția lui Man Beșenar, II, 285.
 Salonta, I, 467.
 Samuil, II, 219.
 Sándor, Ioan, vicecomite, Tîrnava, I, 539, 565. II, 169 — Ladislau, II, 179, 210. — Lazar, II, 232. — Mihály, II, 232. — Moise, I, 351. II, 546, 600.
 Santa, Petru, I, 326.
 Santa, II, 276.
 Santău, II, 218.
 Sárdi, Ioan, I, 239. — Sigismund, II, 554. — Ștefan, preot, I, 258, 420.
 Sarosi, Gheorghe, I, 401. — Ștefan, I, 258.
 Sárpataki, jude, II, 606.
 Sartăș, I, 89, 96, 227, 391, 405, 414, 425. II, 51, 69, 632.
 Sartiș, Macavei, II, 216.
 Sas, Adam, I, 348. II, 557, 558. — Alexa, I, 598. — Solomon, II, 429.
 Sasca, I, 552.
 Sassu, Constantin, I, 70—72, 74.
 Sasu, Aurel, II, 450, 682.
 Satu Mare, I, 557, 599. II, 191, 444. V. și Sătmar.
- Satul, cring, Bucium, I, 407, 410.
 Sava, Petru, I, 236. — Popovici din Rășinari, v. Popa Sava.
 Savica, alias Ion Monioc, I, 265.
 Savoia, Savoya, regimentul de ~ I, 477, 497, 594. II, 112, 119, 215, 366, 614.
 Savu, Iacob, II, 255. — Nicoară, II, 238. — bucătar, I, 637.
 Sawta, Petru, II, 544.
 Săcalul de Pădure, I, 542. II, 518, 519.
 Săcămaș, I, 265.
 Săcărimb, I, 344, 346, 349—351, 530, 589. II, 41, 163, 165, 268, 428, 429, 546, 558, 559, 599.
 Săcătura, Secătura, I, 16, 129, 202, 412. II, 47, 101, 413, 525. V. și Riu Mare.
 Săcel, I, 70, 487. II, 273, 441.
 Sălaj, I, 32, 446, 544, 545, 573, 574. II, 177, 178, 218, 443, 572. V. și Solnocul de Mijloc.
 Sălaş, II, 435. — de Sus, I, 343. II, 204, 238, 239.
 Sălciua, I, 140, 228, 391, 420—423, 425, 431, 515, 517, 525, 527, 555, 606, 614. II, 47, 52, 67, 69, 72, 174, 247, 248, 249, 257, 331, 528, 607. — de Jos, I, 419, 425, 427, 515, 570. II, 53, 517, 551. — de Sus, I, 419, 425, 427, 515, 570. II, 53, 517.
 Sălcut, I, 30, 247, 248, 262. II, 260.
 Sălișca, II, 622, 624.
 Săliște, Alba, I, 376, 390. II, 120, 525. — Arad, I, 327, 331, 332, 334—336. II, 46, 157, 224, 225. — Hunedoara, I, 317. II, 90, 91, 204, 544. — Sibiu, I, 503. II, 408.
 Săliște, v. Cioara.
 Săliștioara, II, 60, 263, 431, 603.
 Săplac, I, 41, 541, 573. II, 115, 177.
 Sărata, Făgăraș, I, 24, 27.
 Sărăcsău, I, 238, 357, 358, 364, 366. II, 547.
 Sărăteni, II, 382.
 Sărmășag, I, 576.
 Săsciori, Alba, I, 239, 362, 364, 367, 467, 561, 614. II, 184. — Făgăraș, I, 20.
 Sătmar, comitat, I, 53, 59, 555, 556, 573, 575 — 577, 598, 599. II, 173, 191—195, 371, 398, 443, 645.
 Săulești, Hunedoara, I, 340. II, 90, 160.
 Săvăstreni, I, 27.
 Săvirșin, I, 83, 85, 331—337, 339, 550. II, 83, 156—158, 186, 189, 224, 349, 444, 519.
 Sbubna, I, 550, 588.
 Sburlati, Hannibal, colonel, I, 269, 465. II, 361, 370.
 Scarabet, Matei, I, 253. II, 213, 214.
 Scărișoara, cring, munte, I, 202, 418. II, 47, 101, 413, 525, 573.
 Scepus (Zips), comitat, diocază, I, 330. II, 398.
 Schackmin, Ludovic, baron, general, comandant în Ungaria, II, 6, 7, 12, 134.
 Schaser, Georg, J., I, 66, 506, 605. II, 35, 40, 67, 119.

- Schei, II, 382.
 Schelde, II, 5.
 Schemnitz, I, 219, 435. II, 247, 575.
 Schiller, Friedrich, II, 697.
 Schirding, căpitan, I, 550, 581, 583. II, 80, 188.
 Schlaun, colonel, II, 370, 623.
 Schmidt, maior, I, 578.
 Schmidt, Anton, II, 552.
 Schnell, Mihail, negustor, Sibiu, I, 176.
 Schoenbrener, Franz, I, 329.
 Schönbrunn, II, 668.
 Schreiber, Anton, I, 384. II, 160.
 Schultz, vicecolonel, I, 251, 278, 315, 373, 416, 438, 462, 463, 465, 507, 508, 513, 521, 554, 555, 564, 587, 591, 602, 607, 608, 611. II, 13, 15, 16, 20, 26, 29-35, 37-41, 43, 47, 49, 50, 61-67, 72, 73, 75, 76, 80-83, 86, 89-91, 94, 95, 101, 102, 105-110, 112, 113, 116, 117, 119, 122, 125, 127-129, 132, 153, 164, 216, 230, 294, 308, 315, 316, 325, 327, 365, 373, 375, 458, 464-468, 475, 664, 665, 690, 692.
 Scitia, Scytia, I, 263, 542. II, 321, 337, 440, 442, 570.
 Skoepp, căpitan, I, 597.
 Szkoika, v. Stoica.
 Scorei, Făgăraș, I, 20, 23, 27. II, 212.
 Scorușet, II, 142, 144, 145, 587.
 Scroafa, I, 405.
 Scurtu, Dumitru, I, 150.
 Sebesi, Ștefan, I, 341. II, 545.
 Sebess, Francisc, II, 173.
 Sebeș, I, 70, 78, 82, 84, 117, 216, 274, 277, 346, 361, 363, 367, 370, 371, 380, 454, 465, 466, 475, 476, 486, 488, 493, 497, 499, 502, 504, 506, 514, 515, 518, 519, 523, 526, 531, 534, 560, 561, 616, 618. II, 16, 33, 37, 38, 42, 49, 61, 75-77, 80, 84, 86, 87, 89, 90, 119, 122, 123, 125, 129, 137, 156, 166, 168, 184, 194, 206, 219, 220, 244, 364, 366, 423, 458, 460, 472, 475, 500, 538, 579.
 Sebeșel, I, 239. II, 239.
 Sebiș, Arad, I, 82, 84, 321, 549, 580. II, 187.
 Secăreanu, Ion, II, 501, 502, 525.
 Secășan, Ionel, II, 509.
 Secășel, v. Beșinău.
 Secătura, v. Săcătura.
 Secuime, I, 24, 25, 70, 594. II, 217, 220, 441, 444, 445, 560, 650, 651.
 Sedler, Mechel, I, 368.
 Seeberg, I, 244. — Martin, I, 272, 373.
 Seffle, Tod, II, 416.
 Seghedin, I, 559, 582. II, 188, 527, 601.
 Seini, I, 570, II, 191, 398, 444.
 Seleuș, Tîrnava, I, 30.
 Senereuș, II, 603.
 Sepsi, scaun, I, 564. II, 195.
 Sera, Catarina, II, 608.
 Serbia, II, 560.
 Sereca, I, 241, II, 89.
 Serenciș, Ioan, I, 520.
 Seuca, I, 539. II, 208.
 Severin, comitat, II, 616.
 Sibișel, Hunedoara, II, 203, 204.
 Sibișeni, Vinț, v. Șibișeni.
 Sibiu, I, 24, 25, 27, 68, 70, 78, 122, 134, 135, 137, 150, 151, 153, 158, 176, 177, 184, 191, 198, 199, 204, 206, 216, 218, 220-222, 225, 229, 232-234, 243, 253, 262, 267, 287, 296, 301, 318, 324, 325, 327, 358, 360, 361, 363, 371, 372, 389, 444, 445, 448, 450-452, 458, 459, 466, 477, 479, 485-488, 501, 503, 505, 506, 508, 510, 522, 534, 537, 543, 547, 559, 560, 564, 587, 591, 593, 595, 596, 600, 603, 604, 609, 612, 613. II, 5-9, 28, 33, 49, 64, 65, 71, 78, 79, 85, 88, 93, 95, 100, 101, 103-106, 112, 120, 123, 124, 135, 139, 163, 173, 183, 204-206, 208, 212, 217, 219, 225, 239, 242, 244-246, 282, 292, 293, 358, 366, 373, 374, 380, 388, 390, 391, 397, 399, 401, 403, 421, 427, 442, 450, 455, 461, 473, 483, 484, 486, 490, 495, 496, 512, 522, 523, 533, 542, 555, 556, 561, 563, 566, 568, 569, 573, 581, 598, 599, 603, 619, 620, 629, 631, 635, 641, 648, 656, 657, 664, 669, 674, 675, 677, 681, 685, 686, 688, 689, 694. — comitat, I, 252, 253, 324, 465, 560, 577. II, 27, 198, 210, 222, 229, 247, 258, 287, 357-359, 399, 401, 407, 493, 495, 499, 500, 521, 586, 608. — scaun, II, 282.
 Sic, I, 542, 571. II, 164.
 Siculeni (Madefalău), I, 205.
 Siess, Ludovic, I, 233, 325, 351, 354, 360, 372, 451, 477, 596. II, 35, 52, 64, 65, 88, 95, 139, 173, 208, 217, 219, 496.
 Sigheran, Lupu, I, 354. II, 248.
 Sighet, I, 70. II, 192-194, 371, 398.
 Sighișoara, I, 68, 71, 234, 252, 253, 448, 596, 609. II, 179, 208, 210, 211, 366, 421.
 Sigismund, rege, I, 164, 165.
 Sigmond, coastă, I, 91.
 Sigmond, Ștefan, II, 206.
 Sile, Ion, II, 52.
 Silezia, I, 13, 50, 78, 382, II, 672.
 Silivaș, Alba, I, 259, 271, 288.
 Silivaș, Hațeg, I, 64. II, 439. — de Jos, I, 291, 344. — de Sus, I, 292, 345.
 Sima, Petru, I, 331. — Ursu, II, 112.
 Simandi, Gheorghe, I, 437, 438.
 Simbriași, II, 185.
 Simén, Ioan, I, 285.
 Simény, Andrei, II, 170.
 Simény, Simén, locotenent, I, 287, 358, 457, 500, 501, 535. II, 56, 182.
 Simeria, I, 340, 358, 359, 465, 501, 594. II, 90, 544, 602.
 Simion, al lui Andrei din Șoimuș, II, 371. — Gheorghe, II, 98, 474. — Niculae, II, 257.
 Simon, Iosif, I, 186. — Mihail, vicecomite, II,

212.
 Simony, maior, II, 600.
 Simonyi, Gheorghe, general, I, 358, 501, II, 566.
 Simonich, Ioan, I, 330.
 Simzian, Adam, II, 557.
 Sinersig, II, 525.
 Siskovich, Siskovits, general, I, 70, 574. — regiment, II, 415.
 Siulutiu, Iosif, II, 98, 103. — Teodor, I, 392. — V. și Sterea, Șuluț
 Sig, II, 177.
 Simbăta, I, 578. — de Jos, I, 24. II, 213. — de Sus, I, 25.
 Simbriș, II, 185.
 Sinbenedic, I, 240.
 Sincel, Alba, I, 247, 248, II, 604.
 Sincrai, Alba, I, 242, 527, 556. — Cluj, I, 544. II, 48, 115. — Hunedoara, I, 286.
 Singătean, Toma, II, 156.
 Singătin, I, 235, 240, 256, 259, 263, 464, 537, 538, 585. II, 408.
 Singeorz, Hațeg, I, 449, 458, 489. II, 269. — Ohaba, II, 233, 236, 237. — Valea, I, 244, 285. II, 600.
 Singeorzul de Pădure, I, 547, 548. II, 164, 260, 396, 440, 441.
 Singeorzul Trascăului, azi Colțești, I, 228, 419—422, 424—427, 468, 476, 489, 516, 517, 547, 567, 601. II, 47, 51, 120, 126, 179, 258, 337, 364, 405, 408, 502, 503, 509, 515, 516, 524, 551.
 Singerul de Cimpie, I, 39, 40.
 Siniacob, Turda, I, 259, 538, 570, 619. II, 281.
 Sinmiclăuș, Mureș, I, 68, 70. — Tîrnava, I, 247, 538, 561, 566, 567. II, 209.
 Sinmihai, Mureș, I, 68. — Timiș, II, 525.
 Siniicolau Mic, Timiș, I, 581. II, 189.
 Sînpetru, Hațeg, I, 340. II, 273. 544. — Mureș, II, 115.
 Sintana, Arad, I, 454. II, 189. — Mureș, I, 542.
 Sintandrei, I, 289, 340, 489. II, 199, 200, 557, 559, 567.
 Sîntămăria, Hațeg, I, 248, 587. II, 209. — Orlea, I, 286, 288, 340, 342. II, 181, 272, 434, 435, 545, 546. — de Piatră, I, 341, 489. II, 545.
 Sîntimbru, I, 257, 263, 282. II, 42.
 Sîntuhalm, I, 244, 265, 275, 340.
 Sinziana, Tîrnava, I, 30.
 Sinziana, Iosif, protopop I, 618. II, 59, 90, 557, 559. — Ștefan, I, 542.
 Sîrb, munte, I, 130. II, 144.
 Sîrb, Sîrbu, Anton, II, 202. — Ion, I, 307. II, 251. 501 — Nicula, I, 376, 384.
 Sîrbi, Hunedoara, I, 325, 405. II, 410.
 Sîrbesc, Cucur, II, 513.
 Slatina, Arad, I, 336. II, 187.
 Slovacia, II, 141, 398.
 Snurer, Iosif, grădinar, I, 426. II, 552.
 Soboul, Albert, I, 37.
 Soca, Nistor, Iosif, I, 546.
 Socaciu, Sălaj, I, 576. II, 177.
 Socaciu, Gheorghe, I, 238.
 Socol, Mureș, I, 251.
 Sodler, căpitan, I, 218.
 Sofalvi, lăcătuș, I, 401.
 Sofronie, călugăr, I, 65, 66, 168, 169, 200, 204, 269, 339, 496. II, 281, 536, 560, 655, 671, 679. — episcop, I, 169.
 Sofronie Chirilovici, v. Chirilovici.
 Sohodol, I, 185, 191, 202, 414. II, 98, 99, 103, 116, 120, 128, 472—474, 508, 511, 532.
 Solnoc, comitat, I, 75, 182, 570, 572. II, 384, 394. — Exterior, Ungaria, I, 613. II, 138. — Interior, Dinlăuntru, I, 39, 73, 569, 571, 572, 612. II, 381, 397, 442, 554, 571, 609, 621, 623, 624, 646. V. și Dăbîca. — de Mijloc, I, 39, 452, 467, 569, 571, 572, 575, 612. II, 107, 164, 173, 176, 178, 189, 194, 217, 312, 332, 397, 443, 512, 609. V. și Sălaj.
 Solnoc, Onu, I, 384.
 Solomon, Afiran, I, 355— Gheorghe, I, 365, 366. — Nicola, II, 238.
 Solovăstru, Roman, I, 541.
 Solyom, Ioan, preot, I, 341. II, 545.
 Sombori, Ladislau, I, 341, 367. — Samuel, II, 603. — Ștefan, I, 323, 369.
 Someș, I, 73, 468, 543, 575. II, 145, 192. — Cald, I, 228, 391, 544. II, 144, 147. — Rece, I, 288, 391.
 Sopron, II, 533, 535, 688.
 Sos, Iosif, II, 233, 240.
 Sovata, cerc, II, 440.
 Spălnaca, I, 239.
 Spătan, Pascu, I, 338. II, 159.
 Spiellberg, II, 671.
 Spineanțu, Ianăș, II, 160.
 Spini, Tîrnava, I, 249. II, 209.
 Splényi, baron, general, I, 577, 599. II, 195.
 Stan, Gheorghe, Sigartoul, II, 103. — Ion, II, 550. — Irimie, I, 366. — Marian, II, II, 550. — Petru, II, 256. — Simion, II 249, 256.
 Stanca, Gheorghe, II, 371. — Ion, II, 237
 Stanciu, Dănilă, II, 558.
 Stanetti, Dionisie, I, 227, 228, 531, II, 418.
 Stanislav, II, 18.
 Stanislovics, Sztanislovics, I, 453. — George II, 156. Paul, I, 81—83. II, 156. 186 187, 226, 586.
 Statele Unite ale Americii, II, 702.
 Stăncești-Ohaba, I, 328. II, 544.
 Stănciui, Miclăuș, I, 285.
 Stănița, I, 314, 389, 390, 405, 410, 527, 532 II, 94, 599.
 Stănilă, Mihail, I, 238.
 Stăniș, v. Ribîța.
 Steinburg, vicecomite, II, 211.

- Steinwald Anton, pictor, II, 450, 685.
 Stejar, Arad, I, 336, 337.
 Stejeletits, Francisc, I, 389. II, 143.
 Stejeriș, I, 541. V. și Cîrceada.
 Sterca Siuluti, Alexandru, I, 110, 195, 196,
 392, 401, 403. II, 375, 392. 496 — 498. 640.
 Stetten, baron, locotenent, II, 186, 226, 585.
 Steyer, Andreas, I, 368.
 Steyerhof, I, 304. II, 152, 458, 491.
 Stîria, I, 534.
 Stîrciu, II, 177, 218.
 Stock, Johann, Martin, II, 450.
 Stoia, Ion, II, 512.
 Stoian, Iova, I, 334.
 toica, gornic, I, 235. — Aron, II, 160.
 — Iancu, II, 514. — Macarie, II, 178. —
 Nicolae de Hațeg, I, 551. — Todor, II,
 II, 474. — Toma, II, 252.
 Stoiceni, II, 624.
 Stoieneasa, I, 345. II, 599.
 Stojanich, Stojanits, maior, I, 340, 358, 359,
 380, 383, 385, 444, 459, 480, 481, 483—487,
 489, 496, 497, 499, 501, 505, 535. II, 10, 41,
 49, 54—60, 64, 66, 72, 74—76, 79, 80, 105,
 106, 108, 109, 112, 114, 120, 121, 123, 125,
 130, 338, 373, 376, 431, 586; 670.
 Straja, Alba, I, 234, 237, 241, 281.
 Strănger, Petru, I, 460.
 Strasbourg, II, 667.
 Strechea, II, 514.
 Strei, vale, I, 324, 340—345, 386, 440, 449,
 485, 489, 501. II, 269, 270, 426, 437, 545.
 Strei-Plopi, v. Plopi.
 Strei-Săcel, II, 270. — Sîngeorz, I, 285, 341.
 II, 269, 545.
 Stremț, Alba, I, 124, 241, 282, 463, 464, 557,
 592, 606. II, 155, 168.
 Strések, Stricsek Iacob, miner, I, 429. II, 552.
 Stretea, II, 263.
 Streza-Cîrțîșoara, I, 18, 20, 253. II, 212—215.
 Stricsek, v. Strések.
 Strigoanea, II, 204, 512.
 Strimba, I, 319.
 Stroie, Onea, II, 408.
 Strunga, Petru, II, 235.
 Sturm, baron, general, I, 608, 610, 611. II, 7,
 8, 84, 111, 112, 115, 119, 123, 124, 134, 139,
 141, 364, 365, 367, 368, 431, 541.
 Sturul, munte, I, 381.
 Stychovits, Ladislau, I, 337.
 Subcetate, I, 535. II, 177.
 Sublima Poartă, v. Otoman, Imperiul ~
 Sub Piatră, II, 437.
 Suci, Lăpuș, II, 622. — de Sus, II, 397, 581.
 Suci, Chirilă, I, 431, 432. II, 467. — Chitu,
 I, 536. — Dănilă, I, 347. II, 235. — Gavrilă,
 II, 416. — Gheorghe, I, 151, 155, 156, 406,
 407, II, 551. 640. — Ignat, I, 429. II, 552. —
 Ilie, II, 281. — Ion, I, 150, 310. II, 257,
 523. — Iștoc, I, 183. — Novac, I, 365.
 — Onea, I, 243. — Onișor, I, 365. — Petru
 I, 204. — Stan, II, 599. — Vasile, II, 281
 Sucutard, I, 542.
 Sudien, Nistor, II, 236.
 Sul, Petru, II, 416.
 Sulare, Gavrilă, I, 432, 436. II, 458. V. și
 Popa Gavrilă. — Flonte, II, 65. — Ion, 431,
 432, 436. II, 250, 458. 466. — Onu, I, 431.
 II, 65. — Pavel, I, 528.
 Sulea, Ion, II, 47 — Vasile, II, 47.
 Sulighet, I, 324, 346, 372, 375, 376, 383. II,
 248, 256, 500.
 Süller (Schüller), din Hoghilag, II, 556.
 Sulyei, I, 400. — Ioan, I, 405. II, 360, 549.
 Sulzer, Josph, Franz, II, 712.
 Surdu, David, Onu, I, 414. II, 508. — Ion,
 II, 512. — Onu, II, 60.
 Surduc, Turda, I, 425.
 Suseni, Rîu de Mori, Hațeg, I, 285. II, 204
 Suster, Georgius, I, 243.
 Sustz, căpitan, II, 55.
 Sutz Mihail, domn, II, 390.
 Szabo, preot, Aiud, I, 591 — Adam, I, 245,
 341, 380. II, 270. — Andrei I, 270. — Anton
 I, 539. — Ervin, I, 38. — Francisc, I, 394,
 402, 403. II, 398, 512. — Hanka, II, 235.
 — Ioan, I, 227, 228, 328, 429, 430, 619. II,
 552, 570. — Iosif, I, 547, 548. II, 384. — La-
 dislau, I, 427. — Marika, II, 233. — Paul,
 I, 394, 398, 399. II, 549. — Pișta, I, 242. —
 Samuil, I, 451. — Șpan, Toma, I, 429. II,
 552. — Ștefan, I, 319, 454.
 Szabolcs, comitat, Ungaria, I, 573, 575—577.
 II, 193—195, 645.
 Szacsvai, Alexandru, II, 657, 661, 662.
 Szádeczky, Lajos, II, 609.
 Szakáts, Petru, I, 423.
 Szalai, Iosif, I, 313, 333, 394.
 Szaláncki, Gabriel, I, 30.
 Szalbek, I, 330, 331, 339.
 Szalkai, Sofia, II, 552.
 Szántó, Alexandru, I, 476, 545, 586.
 Szapponos, Mihail, I, 394.
 Szapponosi, Rebeca, II, 149.
 Szaraz, Paul, I, 343.
 Szárazvám, I, 566.
 Szász, Andrei, I, 237, 241 — Andrei, II, 233,
 236. — Mihail, II, 206, 622. — Sigismund,
 I, 422. — Ștefan, I, 351.
 Szebeni, I, 315. II, 251, 432. — Cristura, I,
 246. — Elia, văduva lui ~, I, 449. II, 56,
 543. — Francisc, II, 276.
 Szecsánszky, Arsenie, I, 597.
 Szegedi, Andrei, I, 17.
 Székely, contesa, I, 256, 509. — Adam, I,
 282, 438. — David, cancelist gubernial,
 I, 494, 603. II, 28, 420, 647. — Gheorghe
 alias Vak Gyuri, I, 402. — Ioan, II, 253.
 — Ioan alias Csokánas I, 402. — János,
 minier, II, 247. — Ladislau, I, 439, II, 552.

- Mihály, I, 330. — Pišta, I, 402. II, 247.
254. — Ștefan, I, 242.
- Szekeres, Iacob, minier, I, 402. II, 254.
- Széki, v. Sera.
- Szélyi, Adam, I, 596.
- Szentkereszti, baron, II, 73. — maior, II, 574.
- Szentkirályi, Gheorghe, I, 316. II, 523.
- Szentléléki, Anton, II, 191.
- Szentpáli, Alexe, vicecomite, I, 403, 427, 537, 538, 556, 557, 584. II, 50, 63, 375, 390, 398, 507, 512, 537, 598. — Benjamin, II, 170. — Francisc, I, 256, 264. — Iosif, I, 212. — Ladislau, vicecomite, I, 571. II, 205. — Paul, I, 256. — Ștefan, I, 256, 263. II, 286, 500.
- Szent Teteri (Peteri?), I, 403.
- Széplaki, Ștefan, I, 541.
- Szerdahelyi, Sigismund, I, 575.
- Szeredai, Ignățiu, I, 325. II, 379, 544.
- Szeredai, regiment, I, 373.
- Szerentsés, Ioan, caporal, I, 518, 520. II, 54, 56.
- Szevesztrényi, Mihail, tricesimator, I, 318, 535.
- Szilágyi, Daniel, I, 565. — Francisc, istoricul, I, 138, 146, 150, 169, 212, 217, 233, 248, 265, 267, 268, 270, 274, 284, 288, 289, 293, 294, 300, 311, 315, 318, 327, 380, 436, 442, 479, 518. II, 5, 10, 12, 15, 23, 30, 31, 35, 37, 50, 67, 101, 114, 118, 123, 131, 137, 141—143, 150—153, 160, 215, 222, 226, 227, 229, 231, 241, 242, 293, 302, 325, 355, 378, 388, 449, 450, 716. — Ludovic, I, 285. — Pap Mihail, I, 552. — Samuil, libertin, I, 422, 426. II, 551, 552. — Ștefan, I, 458.
- Szilvási, Balint, Valentin, vicecomite, I, 340, 344. II, 181, 184, 204, 438, 545, 567, 602.
- Szilvási, maior, I, 506.
- Szilveszter, George, I, 342. II, 545.
- Szluka, Szluha, Andreas, I, 470, 496.
- Szoboszlai, Sigismund, I, 438.
- Szolga, Andrei, I, 241.
- Szolikai, Sofia, I, 430.
- Szölösi, H. Sigismund, II, 168.
- Szombati, Mihai, I, 310.
- Szöts, Samuil, I, 263.
- Szotyori, Francisc, I, 237. II, 155. — Ștefan, I, 278, 279, 450, 451, 502, 513, 514, 554, 555, 615. II, 86, 279, 280, 283, 284, 292, 517, 552.
- Sztanislovics, Paul, v. Stanislovics.
- Sztáray, conte, colonel, I, 612. II, 398. — Mihail, II, 193.
- Szuhányi, Ladislau, vicecomite, II, 398.
- Szuka, Andrei, I, 340.
- Șacabent, Iosif, Ioanovici, episcop, II, 712.
- Șamsud, I, 566. II, 169.
- Șandru, Florea, I, 434. — Toader, II, 158. — Todor, I, 419.
- Șard, Alba, I, 175, 240, 242, 259, 263, 271, 276, 372—375, 434, 435, 438, 464, 465, 557, 606. II, 168, 305, 412, 569, 598. — Tirnava, II, 211, 606.
- Șaza-Lupsa, I, 529. II, 117, 249, 374, 375, 391. V. și Lupsa.
- Șăulea, Turda, I, 570. II, 164. — de Cîmpie, II, 207.
- Șchiop, Șchiopu, Avram, I, 134, 185, 191, 202, 218, 225. — Dumitru, I, 282. — Ion, II, 271. — Marian, II, 213.
- Șeica Mare, II, 366, 569. — Mică, I, 577. II, 196.
- Șercaia, I, 70.
- Șeredeiu, II, 177.
- Șerel, I, 343. II, 203, 274, 438, 514, 545, 566.
- Șeulea, Tirnava, II, 209.
- Șiad, II, 286.
- Șibișeni, Șibișel, Vinț, I, 239, 240, 367. II, 184, 219, 279.
- Șibot, I, 349, 359, 362, 367, 459, 505, 618. II, 160, 307, 454. — rit, I, 91.
- Șieu, II, 218. — Mare, II, 218, 282, 371, 518, 519. — Mic, I, 485. — Odorhei, I, 548. — Sfintu, I, 548, II, 518.
- Șilea, Alba, I, 240.
- Șilip, Von (Filip Onu), I, 541.
- Șilpeșan (Filpeșan), Alexa, I, 541.
- Șimleu, I, 16. II, 177, 217, 421.
- Șimoca, I, 187.
- Șimonca, Ștefan, I, 185.
- Șinca, I, 70.
- Șiria, I, 548, 583.
- Șișca, Gavrilă, I, 528.
- Șiștaroveț, mănăstire, I, 503.
- Șmig, I, 29.
- Șoică, Toader, I, 418.
- Șoimos, Arad, I, 338, 339, 470, 477, 496.
- Șoimus, Hunedoara, I, 284, 288, 324, 345—349, 353, 357, 375, 380, 400, 442, 457, 500, 501, 518, 532. II, 86, 90, 91, 110, 122, 129, 159, 162, 165, 182, 233, 235, 236, 238, 294, 371, 422, 428, 454, 500, 538, 542, 546, 607, 644. — Tirnava, I, 539. II, 208.
- Șoit, Gavrilă, II, 374. — Ion, II, 374, 375. — Irimie, II, 374, 375. — Marian, II, 375. — Onu, II, 375. — Todor, II, 374, 375.
- Șoităș, Irimie, II, 492, 493.
- Șoldea Tolomei, II, 254.
- Șoldeș, v. Joldeș.
- Șomfalău, I, 262, 565.
- Șopteriu, I, 541.
- Șorbata, Ion, I, 317.
- Șoroștin, I, 18. II, 556, 569, 598, 621, 622.
- Șortan, Petru, II, 285.
- Șotropa, Virgil, I, 453, 598, 601, 604. II, 190.
- Șpan, Ion, II, 249, 418.
- Șpálnaca, I, 239, 240.
- Șpring, I, 235, 240, 241, 256.
- Ștef, Ilie, I, 431. II, 65. V. și Firtală.

- Ștefan, slujbaş, II, 466.
 Știrban, Marcel, I, 370. II, 184.
 Șugag, I, 239.
 Șugatag, II, 192.
 Șuluț, Alexandru, II, 549. — Avram, v. Popa Avram. — Dinu, I, 139, 401. — Ion, II, 466. — Simion, I, 396. II, 458, 465.
 Șut, Ion, I, 239. — Novac, I, 239. — Petru, I, 214, 215.
 Șuteu, Gheorghe, I, 369. II, 257 — Solomon, II, 238. — Ștefan, I, 541. — Toader, II, 492. — Todor, I, 539.
 Șuvaina, Tudor, I, 238.

 Tafe, Niculae, I, 418.
 Taflan, I, 20.
 Talaba, Thalaba, Iosif, II, 608.
 Talac, Iosif, II, 458.
 Tamaștelec, Peștiș, Hunedoara, I, 344, 378.
 Tampos, Iosif, I, 341.
 Tandier, Iosif Samuel, negustor, I, 311. II, 543.
 Tarcău, Rimeț, II, 63.
 Tarsi, István, II, 233, 235.
 Tat, Andriș (Ion), II, 513. — Todor, II, 508.
 Tăgădău, II 286.
 Tălmaci, I, 70, 231, 296, 496. II, 532.
 Tălpaș, jude, I, 205.
 Tămaș, Adam, II, 285 — Gheorghe, II, 260 — Ion, I, 334—336. II, 158, 225, 285.
 Tămașoa, Hațeg, II, 237.
 Tămășasa, I, 458. II, 89, 603.
 Tămășești, Hunedoara, II, 265, 289, 427.
 Tănase, Alxa, II, 157. — Lazăr, I, 238. — Onu, II, 550.
 Tăpălagă, I, 75.
 Tărtăria, I, 238, 249, 362—364, 366, 367, 466, 561. II, 542, 548.
 Tășnad, I, 40, 573, 574, 576. II, 177, 218.
 Tătărești, Hunedoara, I, 328. II, 204, 601.
 Tău, Alba, I, 243, 263, 283, 284.
 Tăuțan, Ion, I, 365.
 Tăuți, Alba, I, 515, 607. II, 275.
 Teaca, I, 251.
 Teceu, II, 192.
 Techereu, I, 245. II, 45, 266, 563, 565.
 Tei, Hunedoara, I, 328. II, 204, 544.
 Teiuș, I, 114, 240, 273, 279, 282, 283, 499, 523, 536. II, 280, 463, 598.
 Telciu, I, 70.
 Telechi-Recea, I, 18, 19, 42.
 Teleki, Teleky, locotenent, II, 46, 59, 66, 80.
 Teleki, Teleky, conți, familie, moșii, I, 16, 73, 290, 434, 464. II, 212—214, 275, 397, 598, 622. — Adam, comite suprem, I, 434, 436, 439, 451, 452, 572, 574, 590, 613. II, 171, 191, 214, 275, 384, 442, 552, 571, 609. — Alexandru, I, 39, 41, 536. — Carol, tezaurzar, I, 231, 246, 279, 373, 374, 434, 435, 460, 559. II, 362, 552. — Dominic, I, 428, 567. — Domokos, I, 543. II, 404. — Emeric, I, 350. II, 546. — Iosif, I, 17, 18, 26—28, 30, 283, 370, 434, 435, 439, 525. II, 206, 212, 215, 362, 396, 486, 495, 552, 555, 597, 598. 620. — Lasdislau, I, 370. II, 215, 219. — Ludovic, I, 325, 435, 572, 574. II, 552, 600. — Maria, I, 258. II, 449. — Mihail, I, 27, 310, 347, 567. II, 214, 607. — Samuil, I, 231, 435. II, 206, 212, 495, 552, 556.
 Temeșan, Ianăș, II, 160.
 Temeșești, Arad, I, 332, 334, 335. II, 158, 225, 519.
 Templény, pater, I, 571.
 Teoc, Ion, I, 191. II, 550.
 Teolțur, I, 75.
 Tergoreț (Tirgovet?), Ion, II, 438.
 Thalaba, v. Talaba.
 Theil, Rudolf, I, 71.
 Theisch, Martinus, II, 521.
 Thirring, Gusztav, I, 37.
 Tholdalagi, v. Toldalagi.
 Thomann, concipist, I, 76, 77. II, 78.
 Thordai, Ladislau, I, 257.
 Thorotzkai, v. Torotzkai.
 Thuolt, Emeric, I, 82.
 Thur, conții II, 688.
 Thuringia, II, 698.
 Tibay, Samuil, II, 193.
 Tibru, I, 241, 266, 437, 439, 440, 444, 508, 509, 512—514, 517, 518, 521—523, 525, 526, 601. II, 27, 30—32, 34, 36—38, 65, 129, 180, 293, 408, 552.
 Tige, general, I, 576, 599.
 Tiler, conte, general, II, 164.
 Tiller, Tillier, locotenent, I, 607, 615. II, 41, 114, 120, 368, 446, 658, 675.
 Timiș, comitat, I, 59, 84, 85, 339, 471, 495, 548, 580—583. II, 188, 189, 223, 228, 585, 617. — district. I, 583. II, 300, 301, 521, 586, 592. — trecătoare, II, 366, 372. — Valea, I, 70.
 Timișoara, I, 86, 334, 450, 453, 469, 471—473, 478, 495, 549, 551, 583, 608, 610. II, 7, 8, 22, 49, 80, 119, 134, 158, 188, 222, 223, 227, 347, 349, 365, 368, 507, 534, 568, 593, 681, 712.
 Tloc, Ionuț, II, 417.
 Tiron, Dragoș, v. Dragoș.
 Tisa, apa, I, 132, 582. II, 138, 194, 560, 573.
 Tisa, Hunedoara, II, 204, 556—558.
 Tisza Ujlak, Ungaria, II, 194.
 Tiulești, II, 236.
 Tiun, Simion, II, 417.
 Tiur, II, 247.
 Tiușan, Ion, I, 431. — Pavel, I, 431.
 Tîmpa, Hunedoara, II, 602.
 Timpăhaza (Rădești), I, 242.
 Tîrgu Mureș, I, 70, 164, 424, 448, 452, 477, 527, 540, 558, 561—563, 594, 596, 609. II, 125,

- 139, 149, 163, 164, 166, 169, 170, 172, 178, 186, 208, 209, 211, 216, 217, 219, 244, 245, 258, 274, 314, 327, 339, 358, 366, 395, 396, 398, 401, 406, 420, 440, 441, 495, 518, 535, 555, 570, 603, 604, 606, 613, 615, 620, 641, 647, 661.
- Tirgu Secuiesc, I, 68.
- Tirnavă, apa, Tirnavă, I, 242, 247. II, 32, 75, 76, 126, 196, 210. — Mică, I, 565.
- Tirnavă, comitat, I, 29, 39, 234, 247, 262, 266, 269, 270, 276, 448, 452, 538, 539, 555, 556, 561—564, 573, 619. II, 139, 149, 163, 164, 166, 169, 170, 173, 178, 179, 208—211, 215, 259, 312, 314, 316, 317, 321, 385, 394—396, 401, 403, 408, 440, 442, 448, 518, 555, 570, 571, 598, 603, 604, 613, 620. — Mică, I, 19. II, 170. — ținut, II, 41.
- Tirnavă, sat, Hunedoara, I, 317. II, 248.
- Tirnăveni, I, 402, 403, 539, 566. II, 169, 170, 209, 398.
- Tirnova, Arad, II, 187. — Caraș, II, 573.
- Toader, Anghel, II, 254. — Gheorghe, I, 417. II, 254, 255. — Mihăilă, II, 255. — Petru, II, 47, 255. — Sîmtion, II, 416. — Todor, II, 528, 529.
- Toc, I, 332, 335, 339. II, 157.
- Todea, familia, II, 47, 101, 416. — Andrei, I, 220. — Anghel, II, 148 — Anghel Duc, II, 528. — Anghel Țiloș, II, 528, 578. — Cristea, I, 137. — Cristuț, II, 148. — Djunga, II, 416. — Dumitru Buta, I, 129, 145, 147, 150, 151, 153, 154, 162, 163, 182—189, 191, 202, 203, 205, 207—211, 220, 225, 462, 464, 510. II, 247, 419, 461, 506, 579, 631, 687. — Gavrilă, I, 137, 157, 162, 220. II, 461. — Gheorghe, I, 220. — Giurgiu, I, 135. — Gligor, II, 416, 509. — Iacob, I, 390, 417, 418. II, 503, 509, 525. — Ignatie, I, 218. — Ion, I, 137. II, 416. — Nechita, I, 220, 221. II, 577. — Nicula, I, 222. — Nuțu al lui Țilă, I, 416, 418. — Onuț, II, 255. — Petru, I, 220—222. II, 145, 148, 579. — Simion, II, 461. — Șandru, I, 220. II, 413, 416. — Todor, I, 185, 214, 215, 220—222. II, 413, 416. — Ursu, II, 505. — Vasilie, I, 135. — Văsălina, soția lui Ion, fiul lui Horea, II, 528.
- Todor Andrei, I, 222. II, 213. — Avram, II, 418. — David, II, 549. — Mihăilă, I, 417. II, 504, 509. — Petru, I, 150, 218. — Țigan, II, 234. — Vasilie, I, 430. II, 257, 504, 509, 525.
- Todoran, Tănase, I, 66.
- Todosie, Gheorghiză, I, 150.
- Tohan, I, 70.
- Tohat, I, 573, 574.
- Tola, Gherman, I, 238.
- Tolan, Chirilă, I, 425, 548. — Maștei, I, 424. II, 515, 517.
- Toldalagi, Tholdalagi, Farkas, I, 561. — Ladislau, conte, I, 561, 565. II, 209. — Ștefan, I, 565.
- Toldi Ladislau, I, 514. II, 552.
- Toma, diacul, I, 27. — jude, Balșa, II, 423. — din Vaca, II, 479.
- Toma, George, II, 284. — Gligor, II, 503, 509, 525. — Luca, I, 235. — Petru alias Capra, I, 191. — Solomon, II, 237. — Todosie, I, 264.
- Tomești, Zarand, I, 318. II, 264, 543.
- Tomnatec, Hunedoara, I, 390, 405. II, 154, 249, 257, 471, 479, 513, 549.
- Tomodan, Solomon, II, 235.
- Tompos, Andrei, I, 341. — Iosif, provizor, I, 285, 342. — Ștefan, I, 239.
- Tomuș, Nuțu, II, 416.
- Tomușca, Iacob, I, 239.
- Topircea, II, 408, 409.
- Toplicza, Daniel, I, 342. II, 545. — Iulia, Iuliana, I, 342. II, 545, 567.
- Toplița, Hunedoara, I, 115. II, 599. — Mureș, I, 40.
- Toplița, fierăria, Hunedoara, I, 460. — valea, Alba, I, 108.
- Topor, Iosif, I, 313.
- Tordai, Iosif, I, 33. — Ladislau, I, 342.
- Tordeșan, Vasilie, II, 514.
- Torma, Eva, II, 604.
- Tornya, familia, I, 344. — Samuil, I, 325. II, 544.
- Török, familia, I, 337. — locotenent, II, 557, 559, 588. — Adalbert, procurator fiscal, II, 156. — Ana, I, 346. — Andrei, I, 377. — Cristina, II, 609. — Francisc, I, 437, 438. — Ioan, I, 284.
- Torontal, comitat, I, 59, 471, 495, 549, 559, 578, 582. II, 223, 426, 585, 617.
- Torotzkai, Thorotzkai, Thorotzkay, castel, II, 669. — familia, I, 124, 228, 327, 420, 426, 601. II, 516. — Barbara, I, 352. — Caterina, I, 235. — Cristina, I, 426. II, 551. — Francisc, I, 421, 422, 426. II, 516, 551. — Gaspar, I, 419, 421, 423, 426. II, 249, 551. — Iosif, I, 419, 421, 423, 426, 452, 568. II, 515, 517, 551. — Mihail, I, 356. II, 547. — Petru, I, 426. II, 552. — Sigismund, I, 419—426, 516, 558. II, 408, 502, 551, 552, 598. — Susana, Suzana, I, 256, 283, 439, 450. II, 205, 552. — Tereza, I, 426. II, 551.
- Toscana, regimentul Leopold de ~, I, 218, 283, 364, 370, 371, 373, 380, 426, 438, 462, 466, 467, 480, 481, 483, 486—489, 497, 499, 513, 514, 528, 531, 555—557, 584, 589, 591, 595, 607. II, 8, 16, 24, 41, 49, 50, 52, 54, 55, 58, 63, 65, 66, 73, 75, 77, 82, 92, 111, 112, 114, 121, 122, 125, 136, 141, 175, 180, 184, 236, 240, 257, 269, 274, 340, 360, 364, 366, 373, 430, 431, 441, 446, 475, 494, 497, 557, 559, 561, 588, 657, 664, 686, 695.
- Toscu, Constantin, II, 208.

- Tot, Andriș (Ion), II, 513. — Eva, I, 348. — Iosif, I, 348. II, 546.
- Totești, I, 245, 260. II, 47, 273.
- Tóth, Ioan, II, 513. — Zoltán, I, 97, 99, 100, 102, 113, 115, 120, 140, 146, 149, 169. II, 637, 638, 640.
- Tothaza, azi Crișeni, Cluj, I, 247.
- Totia, I, 341. II, 232, 239, 544, 600.
- Totoi, I, 16, 266, 281.
- Tracia, I, 590.
- Tradeitsch, familia, II, 282.
- Traian Vuia, v. Bujor.
- Trajcesk, Trajcsik, Traitschich, Trajtsek, Adam, secretar de comisie, II, 223, 242—245, 530, 592.
- Trautmannsdorf, regiment, II, 115, 195.
- Trăscău, azi Rimetea, I, 406, 419, 421, 424—427, 431, 440, 468, 476, 502, 506, 514, 517, 540, 546, 554, 558, 560, 568—570, 592, 593, 606. II, 47, 71, 73, 74, 77, 172, 174, 247, 337, 515, 516, 524, 551, 552, 670.
- Trei Scaune, comitat, I, 296, 357, 548, 564. II, 150, 178, 179, 195, 216, 217, 259, 401, 560, 609, 612, 658, 661.
- Trestia, Hunedoara, I, 275, 317, 318, 504, 618. II, 90, 91, 95, 129, 204, 540, 543, 556—560.
- Trif, Bud Alexandru, II, 416. — Costan, II, 528. — Gheman, II, 254. — Ion, II, 284. — Iosif, II, 160. — Marian, II, 145, 148. — Mănăsel, II, 146, 147. — Oneșel, II, 416. — Simion, I, 214, 215, 220, 222. II, 148, 577—579. — Stan, II, 467. — Ștefan, I, 215. II, 142—145, 148, 151, 152, 388, 469, 492. — Toader, II, 526. — Toader a Gheorghiesii, II, 416.
- Trifa, Bulduchii, I, 416. — Gligorie al Tomii, II, 416. — Ion, I, 150. — Savu, I, 432.
- Trifan, Antonie, I, 150. — Gligorie, II, 254. — Iosif, I, 285.
- Trifuț, Petru, II, 416.
- Trisniai, Andrei, II, 440.
- Triș, Ion, I, 516.
- Trimpoiele, I, 405. II, 44, 50.
- Tórcsányi, Zsolt, I, 45, 50.
- Troia, I, 591.
- Troian, luncă, Zlatna, I, 90, 166, 177.
- Truța, Onul, II, 430.
- Tsáki, Petru, I, 307.
- Tsizmadia, Miklos, I, 426.
- Tsomos, Ștefan, preot, I, 316.
- Tuhuț, Gavrilă, I, 407. II, 551.
- Tulea, familie, II, 47. — Nicula, Niculae, I, 214, 408, 409, 411, 417, 418. II, 47, 712. — Pleșa Nicula, Niculae, I, 191, 204. II, 416. V. și Pleșa.
- Turanzky, jude, Bereg, II, 356.
- Turcia, v. Otoman, Imperiul ~.
- Turcin, Mihai, I, 305. II, 458, 480—482. V. și Păpa Costan.
- Turda, I, 29, 70, 119, 120, 121, 125, 130—132, 134—137, 143, 159, 191, 213, 412, 419, 426, 427, 431, 440, 452, 474, 476, 517, 542, 566, 569, 575, 593, 594, 600, 606, 607, 619, II, 42, 74, 125, 150, 172, 185, 197, 335, 337, 339, 365, 408, 409, 442, 449, 451, 459, 472, 517, 614, 670. — comitat, I, 39, 40, 80, 105, 133, 182, 207, 234, 247, 249, 251, 266, 276, 278, 296, 419, 420, 423, 424, 502, 515, 540, 541, 543, 544, 548, 553, 565, 570, 571, 586, 587, 600, II, 164, 165, 169, 173, 207, 281, 282, 312, 321, 394, 395, 403, 408, 515, 518, 571, 606, 607, 614. — ocnele, 136, 137, 213. — de Jos, cerc, II, 172. — de Sus, cerc, I, 540. II, 530.
- Turdaș, Alba, I, 241. — Hunedoara, I, 357, 501. II, 149.
- Turi, Türi, Agneta, I, 261. — Benedict, I, 342. II, 545. — Ladislau, secretar gubernial, I, 340, 344. II, 427, 544. — Samuel, II, 321, 395, 601.
- Turia, Trei Scaune, II, 259, 518.
- Turnișor, I, 485, 505.
- Turnu Roșu, I, 70, 231, 574. II, 366, 372, 655, 682.
- Tuștea, I, 264, 286, 345. II, 601.
- Tutsik, Mihail, negustor, I, 327. II, 544.
- Tutușel, II, 254. — Toader, II, 101, 254, 255.
- Țara Românească, I, 15, 26, 29, 55, 64, 70, 77, 78, 81, 169, 233, 260, 268, 284, 287, 293, 349, 381, 431, 440, 486, 559, 611, 612. II, 5, 126, 134, 135, 136, 139, 163, 174, 206, 219, 220, 241, 269, 276, 298, 300, 301, 318, 337, 344, 345, 351, 352, 365, 372, 381—383, 390, 411, 424, 425, 427, 441, 445, 476, 502, 572, 573, 588, 617, 656, 675, 679, 682, 683, 685, 691, 693—695.
- Țărățel, I, 309, 312, 405. II, 91, 523, 524.
- Țările de Jos, v. Olanda.
- Țările Române, I, 13, 69, 70, 79. II, 139, 219, 318, 411, 679, 682, 683, 718.
- Țărmure, Zarand, I, 318. II, 453, 543.
- Tebea, I, 316, 449, 523. II, 55, 59, 91, 128, 129, 237, 389, 556, 557, 559, 560.
- Țelna, I, 175, 241, 283, 373, 375, 434, 435, 464, 465, 505, 509. II, 78, 206, 247, 537, 552, 554, 598, 622.
- Țică, Petru Oidă, v. Oidă.
- Țicmandru, Țigmandru, Țirnavă, I, 30, 539. II, 260.
- Țiglean, II, 115.
- Țiloș, v. Todea, Anghel.
- Țintariu Murariul Ion, II, 508, 509, 512. V. și Murariul.
- Țintă, Aurel, I, 473, 552. II, 616.
- Țintea, jeler, I, 367.
- Țirmonea, Dumitru, II, 550. — Gheorghe, I, 201. — Ștefăneasa, II, 550.
- Țona, II, 75.

- Ucea de Jos, I, 19, 24. — de Sus, I, 20, 21, 27—29.
- Uđroni, Iosif, II, 439.
- Ugocea, comitat, I, 575, 576. II, 195, 372.
- Ugron, I, 567.
- Ugra, Tirnava, II, 408, 409.
- Uibaru, Ursu, I, 221, 405, 416, 417, 433, 512, 575, 591, 606. II, 34, 35, 39, 70, 79, 155, 156, 306, 350, 385, 391, 411, 464, 476, 682.
- Uibărești, II, 91, 204, 247, 248, 251, 422, 423.
- Uifalăul Săsesc, I, 541, 570.
- Uioara, Ocna Mureș, I, 259.
- Uipeci, I, 549, 578.
- Ujvári, prefect, II, 165. — Ioan, I, 346. — Samuel, I, 355. II, 514, 547.
- Ujvárossy, Ștefan, II, 211.
- Ulieș, Hunedoara, II, 410. — Mureș, II, 607.
- Unchiuc, I, 344. II, 273, 424, 439, 535.
- Ung, comitat, I, 575. II, 195.
- Ungaria, I, 16, 37, 38, 48, 52—54, 56, 57, 59, 74, 76, 78, 85, 88, 113, 117, 119, 120, 127, 130—132, 135, 143, 145, 173, 178, 179, 184, 187, 219, 263, 316, 317, 329, 330, 333, 374, 377, 381, 382, 448, 454, 459, 472, 484, 487, 495, 499, 531, 535, 571, 574, 575, 579, 592, 605, 608, 610—612. II, 5, 7—10, 18, 19, 22—24, 34, 42, 49, 74, 111, 112, 115, 118, 119, 121—124, 134—140, 145, 162, 163, 172, 175, 188, 189, 191, 192, 194, 202, 219, 224—226, 241, 254, 262, 285, 287, 304, 313, 318, 320, 325, 343, 345, 346, 349, 351, 352, 354, 364, 365—368, 372, 383, 384, 424, 496, 536, 560, 578, 581, 583, 585, 594, 596, 597, 609, 616, 633, 645, 654, 655, 665, 669, 683, 684, 689, 693, 696, 701, 703, 719.
- Ungheni, Mureș, II, 208.
- Ungur, Petru, I, 370.
- Unguraș, Sălaj, II, 115.
- Ungurean, Onuț, I, 431.
- Ungurei, Alba, I, 240, 243, 248, 256, 257.
- Ungváry, Ioan, sergent, II, 243, 447, 588.
- Uimăt, Sălaj, I, 576.
- Urișor, II, 622—624.
- Uritu, I, 238. — Ursu, I, 238. II, 500.
- Urmeniș, Mureș, I, 541. II, 420.
- Űrményi, căpitan, I, 527. II, 73, 112.
- Uroi, I, 246, 260, 349, 351. II, 160, 538, 546, 603.
- Uronovitz, locotenent, I, 589.
- Ursa, Lazăr Ignătoi, II, 416. — Petru, I, 354.
- Ursu, Giurgiu, II, 264. — Simion, II, 213. — Vasile, I, 416.
- Ususan, Toma, I, 336, 337. II, 159.
- Utrecht, II, 681.
- 434, 435, 546.
- Vádas, Moise, I, 342. II, 545. — Ștefan, I, 345, 347. II, 546.
- Vadin (Nadin), Maria, I, 355.
- Vaida, Nicola, II, 252. — Petru, II, 254.
- Vaidacuta, I, 539.
- Vaida-Recea, I, 23, 578.
- Vaidei, Hațeg, I, 273.
- Vaidoaie, munte, I, 409.
- Vaj, Iosif, II, 655.
- Vaja, comitatul Szabolcs, Ungaria, I, 573.
- Vajda, dregător, II, 569. — din Ilteu, II, 561. — sameș, I, 514. — văduva Lengyel, I, 331, 332. — Ioan, II, 428. — Iosif, I, 449. II, 549. — Petru, locotenent, I, 567. II, 92, 141, 147, 148, 150, 209, 350, 389, 421, 658, 662, 676. — Samuil, I, 331, 332. II, 157, 158.
- Vaji, Mihail, I, 33. II, 219.
- Vajna, dregător, II, 556, 621.
- Valachia, II, 683, 703.
- Valcău, Văleni, Cluj, I, 568, 570.
- Vale, Vălișoara, Alba, I, 419—421, 424, 425, 427, 527. II, 502, 509, 515—517, 551.
- Valea, Hațeg, I, 270. — Albă, crîng, Bucium, I, 150, 414. II, 54, 390. — Brad, 310, 314, 405, 518, 532. II, 54, 56, 59, 85, 91, 204, 376, 479, 481, 543. — Diljii, II, 203. — Donea, v. Donea. — Geogelului, I, 271. — Lungă, Hunedoara, I, 546, 618. II, 90, 202. — Lungă, Tirnava, I, 567. II, 209. — Mare, Severin, I, 333, 473, 550, 581, 583. II, 46, 233, 236, 274, 513, 523. — apă în Bistra, I, 110. — Poienii, între Ponor și Rîmeț, II, 52, 53. — Rîului, Mogoș, II, 62. — Sasului, I, 249. — Singeorzului, Hunedoara, I, 245, 290, 341. II, 270. — Strîmbă, Trei Scaune, Harghita, II, 217. — Șază, Lupșa, II, 67, 69, 365. — Turcului, Părau, Turcului, I, 433, 438, 508, 513. II, 375, 479, 480, 483. — Vinții, Lupșa, II, 53, 66—69, 72, 81, 118, 126, 365, 504.
- Valia, Mihail, I, 340.
- Vama, v. Vinești,
- Vameș-Odorhei, Vameș-Odrihei, I, 539.
- Vanc, Vancu, Anghel, II, 159, 225. — Ion, I, 334, 335, 337. II, 158, 519.
- Vancea lui Pașc Crăciun, II, 423.
- Várad, I, 354. — George, I, 245, 270. II, 566, 567. — Ladislau, I, 344, 349. II, 535, 546, 547. — Ludovic, I, 353, 656. II, 547. — Maria, I, 350. — Moise, vicecomite, I, 261, 293, 348—350, 386, 387, 456, 457. II, 428, 500, 546, 603. — Nicolae, II, 535. — Paul, I, 350. II, 546. — din Poiana, I, 246. — Sigismund, I, 475. — Ștefan, I, 356. II, 547.
- Varga, Andrei, II, 572. — Georgius, provizor, I, 426. II, 552. — Grigori, I, 516. — Samuil, I, 244. — Ștefan, I, 244.
- Vaca, azi Crișan, I, 302, 303, 313, 314, 389, 390, 395, 405, 447, 522. II, 43, 70, 91, 94, 204, 375, 376, 390, 479, 523, 524.
- Vad, Făgăraș, I, 17. — Hațeg, I, 344. II,

- Varghiș, Odorhei, I, 564.
 Varsányi, Sigismund, I, 30.
 Varșovia, II, 397.
 Vas, comitat, Ungaria, II, 655.
 Vászárhelyi, Alexandru, I, 225, 394. — Mihail, II, 602. — Samuil, I, 340, 342.
 Vasii, Gavrilă, I, 411, 413. — Macavei, I, 411, 414. — Neag Mihăilă, II, 210.
 Vass, Vas, Wass, contesă, I, 365. II, 147. — Cristina, I, 453, 598. — Daniel, I, 565. — George, I, 147, 152, 153, 212. — Iuliana, I, 453, 598. — Nicolae, I, 365, 370. — Paul, II, 259.
 Vasile, cleric, I, 240.
 Vașcău, I, 31, 82, 167, 391, 461, 467, 552, 580, 608, 610. II, 58, 219.
 Vața, I, 405. — de Jos, I, 260. — de Sus, I, 260.
 Vay, Mihail, I, 572.
 Văcar, Ion, I, 352. II, 237.
 Vădan, Irimie, II, 493. — Savu, II, 493.
 Vâlcele, II, 238, 272, 288, 566. — Bune, I, 244, 285, 288, 289. II, 567. — Rele, I, 244, 285. — de Sus, II, 271.
 Văleni, Alba, II, 601. V. și Valcău, Voldorf. Vălișoara, Alba, I, 345, 372, 425. II, 53, 91, 601.
 Vărădia, Arad, I, 334—337, 339, 549. II, 83, 156—159, 187, 519.
 Vărmaga, II, 599, 603.
 Veber Mathias, preot, I, 248.
 Vecerzan, Onea, I, 239.
 Vég, Samuel, preot, I, 440.
 Veiner, Michel, II, 233.
 Velean, Dan, II, 513.
 Veit, II, 209, 441.
 Venetia, II, 665, 668, 669, 674, 682, 696.
 Venetia, Făgăraș, I, 578. — de Jos, I, 17. — — Orăzii, II, 188.
 Veres, Veress, Weres, Adam, I, 366, 367, 369, 370. II, 502, 548. — Andrei, I, 248. II, 666, 667, 671, 680. — György, I, 186. II, 233. — Iob, II, 500.
 Veresmort, Vințul de Sus, I, 249.
 Veretzke, I, 577.
 Verner, Werner, căpitan, I, 550, 580, 610. II, 46, 47, 186.
 Vernicourt, locotenent, I, 396.
 Vértan, slujitor al arendașilor, I, 181, 182, 184, 185, 189.
 Vesa, Avram Deheleanu, II, 414, 507—509, 525, 528. — Petru Deheleanu, II, 414, 508, 509, 525, 528. — Rusan, II, 257, V. și Dehelean.
 Vesan, Nicolae, II, 256.
 Veseud, Tirnava, I, 248, 282, 538.
 Veseus, Tirnava, I, 248, 561, 566, II, 170.
 Vespe, Dumitru, I, 336. II, 159.
 Vészi, Ioan, I, 541.
 Veștem, I, 231.
 Vețel, I, 384. II, 160.
 Vezendi, provizor, I, 332.
 Vica, II, 46.
 Vichentie, Popovici, episcop, v. Popovici.
 Vidacut, II, 260, 441.
 Vidolm, I, 425. II, 47.
 Vidra, I, 89, 143, 148, 151, 162, 168, 180, 186, 206, 221, 405, 416—418, 510. II, 36, 41, 107, 116, 117, 127, 247, 254, 257, 286, 394, 414—416, 458, 466, 474, 480, 502—505, 508, 509, 525, 537, 540, 550, 561, 573, 634. V. și Riu Mic.
 Viena, I, 37, 52, 69, 78, 122, 145, 150, 153, 154, 156, 162, 163, 175, 176, 190, 192, 199—201, 205, 206, 209, 211, 212, 214, 216, 218, 219, 226, 229, 231, 232, 238, 274, 279, 287, 294, 299, 300, 329, 351, 382, 415, 416, 434, 446, 462, 510, 558, 574, 596, 612. II, 5, 16, 24, 25, 64, 84, 120, 131, 138—140, 142, 146, 151—153, 155, 206, 219, 224, 228, 252, 281, 282, 327, 332, 351, 355, 383, 384, 397, 421, 442, 447, 448, 453, 458—465, 469, 472, 473, 475, 477, 491, 506, 533, 552, 572, 574, 577—579, 589, 594, 601, 615, 647, 648, 653, 654, 657, 660, 661, 664—666, 669, 670, 672, 673, 675—678, 680—682, 684—686, 688—692, 694—696, 705, 707, 710, 711—715, 721. V. și Beci.
 Viforoasa, II, 440.
 Vill, asesor, II, 626.
 Vinerea, I, 349, 361, 362, 364. II, 167, 542, 548.
 Vinerean, Iosif, II, 500.
 Vinești, Vama, I, 334—337, 473. II, 157—159, 225.
 Vingard, I, 234, 240, 241, 243, 256, 262, 281, 536, 538, 585. II, 75, 168, 206, 408.
 Vintilă, Toma, II, 278.
 Vintzi, Ioan, II, 108. — Ștefan, I, 322.
 Vinț, Vințul de Jos, I, 131, 237—239, 263, 349, 360, 363—374, 402, 451, 459, 465—467, 476, 485, 505, 506, 531, 536, 541, 566. II, 119, 125, 161, 162, 212, 247—249, 256, 257, 276—279, 283, 285, 289, 290, 304, 308, 310, 319, 362, 454, 500, 502, 509, 537, 539, 542, 548, 565, 580, 600, 601, 648.
 Vințan, Ion, II, 160.
 Vinulescu, Gheorghe, II, 522.
 Virág, Iosif, I, 331.
 Virvesc, Ion, II, 535.
 Visca, I, 326, 618. II, 90, 129.
 Viski, prefect, II, 147.
 Visnyany, Gheorghe, I, 594.
 Vișc, II, 192.
 Viștea, Cluj, I, 40, 70.
 Viștea de Jos, Făgăraș, I, 22—25.
 Vitan, Alexandru, Bajesdi, I, 341, 375, 377—379. II, 272, 603.
 Vitea, Lupu, II, 416.
 Vitsa, Gavrilă, II, 416.

- Vitzmándi, Mihail, I, 245.
 Vizkotzi, căpitan, II, 415.
 Vâlcele, v. Vâlcele.
 Vinători, v. Hașfalău, Iegăriște.
 Vrș (Vurs), Vrș Stat Ilie, munte, I, 412. II, 412.
 Vrșei, I, 470, 471, 473, 581, 582, 617. II, 130, 525, 712.
 Vrșoiț, I, 34.
 Virta, II, 572. — Simion, I, 221. V. și Trif, Simion.
 Virtan, Ion, I, 418. II, 101, 255.
 Vrtolomei, Vasile, I, 191.
 Viț, Vițu, Demian, I, 418. II, 551. — Dumitru, I, 183, 418. — Gheorghe, II, 46, 255, 551.
 Vlad, Gligor, II, 61, 62.
 Vladislav II, rege, II, 303, 310.
 Vlaha, Feneșul Românesc, I, 568. II, 171.
 Vlaicu, Vasile, II, 65.
 Vlădeni, Brașov, I, 70.
 Vlăde, Sofia, I, 314.
 Voia, Hunedoara, II, 45, 266, 563, 565, 566.
 Voichița, fiica Ioanei Comșa, II, 246.
 Voila, I, 17.
 Voileanu, Matei, I, 274. II, 381, 554, 612.
 Voina, Dumitru, II, 500. — Prodan, I, 238.
 Voivodenii Mici, I, 18.
 Voldorf, Văleni, I, 254. II, 212.
 Völgyes, George, II, 183.
 Vormaga, II, 204.
 Vornicu, Nistor, II, 601.
 Vorța, Hunedoara, I, 618. II, 90.
 Vulcan, munte, II, 50, 82, 140, 413, 430, 503. — pas, II, 126, 134, 366, 372, 381. — vale, I, 108.
 Vulcez, Hunedoara, I, 328, 384. II, 544.
 Vulcoi, munte, II, 125.
 Vultură, Petru, II, 416.
 Vurpăr, I, 175, 239, 349, 364—374, 459, 467, 476, 502, 505, 506, 585, 607. II, 247, 257, 276—279, 285, 289, 304, 308, 310, 362, 435, 454, 500, 502, 509, 511, 524, 525, 537, 548.
 Vutea, Gavrilă, II, 526.
- Wádi, Iosif, II, 423.
 Wagner, Ioan, consilier comunal, I, 101.
 Wallenstein, conte, II, 673.
 Walter, II, 703.
 Wass, v. Vas, Vass.
 Weimar, II, 697.
 Weinrauch, Gaspar, gravor, II, 685.
 Wekhrlin, Wilhelm, Ludwig, II, 698.
 Weress, v. Veres.
 Werner, v. Verner.
 Wesselényi, familia, I, 73. II, 218, 247, 655, W673, 678, 694. — Ana, I, 257. — Caterina, I, 42, 43. — Nicolae, I, 574.
 essenyei, Daniel, II, 212, 214, 215, 397, 581.
- Will, Martin Johann, gravor, II, 685.
 Winkler, Carol, II, 168. — Martin, I, 368. — Paul, preot, I, 398.
 Wolleben, medic, II, 245.
 Württemberg, regiment, I, 339, 453, 470, 473, 495, 549, 550, 578—581, 583, 608, 610. II, 6, 8, 43, 119, 121, 125, 134, 186, 188, 189, 226, 240, 367, 368, 426, 585.
- Zac, Onu, I, 528.
 Zaci, Zaciu, Zachiu, Zaf, Anghel, II, 284. — Iacob, II, 503, 509, 526.
 Zagăr, I, 18, 249. II, 210.
 Zagon, I, 68, 565.
 Zagoni, II, 245.
 Zaharie, Andrei, I, 227.
 Zajzon, Francisc, I, 342.
 Zalău, I, 452, 574—576, 570, 573. II, 115, 124, 164, 173, 333, 443, 451, 533.
 Zam, Cluj, I, 544. II, 48, 460, 471, 492. — Hunedoara, I, 328—330, 332, 335, 339, 550. II, 46, 80, 157, 186, 188, 228, 240, 536, 544, 546, 601.
 Zam, Petru, I, 395.
 Zambo, Daniel, vicejude, I, 141, 142. II, 458, 492.
 Zaneth, Zanathy, Mihail, I, 575, 576.
 Zar, Iosif, II, 512.
 Zarand, I, 81, 82, 86, 87, 105, 182, 207, 226, 228, 244, 260, 275, 276, 287, 290, 291, 294, 296—299, 304, 313, 318, 321, 322, 324, 388, 390, 393, 405, 425, 433, 440, 443, 444, 447, 449, 455, 457, 461, 468, 471, 474, 482, 484, 487, 496, 500, 502, 518, 520, 522, 531, 532, 534, 547, 555, 559, 560, 563, 572, 576, 592, 594, 606, 607, 610, 611, 617. II, 14, 29, 33, 39, 42, 43, 47, 54, 55, 59—61, 66, 68, 70, 71, 78, 86, 88, 90, 91, 96, 108, 110, 112, 114, 118, 120, 125, 126, 129, 131, 135, 136, 140, 162, 180, 184, 191, 194, 197, 204, 233, 297, 299, 300, 301, 304, 306, 312, 319, 324, 326—329, 331, 342, 346, 349, 354, 359, 375, 380, 385, 389, 390, 396, 403—405, 407, 421, 423—426, 429, 432, 443, 453, 486, 488, 489, 497, 508, 523—525, 539, 540, 543, 544, 547, 554, 560, 568, 581, 599, 628, 648, 661, 668, 691, 712. — munții, II, 55, 188, 207, 528.
 Zau, I, 542. — de Cîmpie, I, 547.
 Zăicani, I, 286, 344. II, 433, 546.
 Zăuan, II, 176, 217.
 Zdrapți, I, 303, 314, 389, 405, 527. II, 92, 235, 237, 251, 376, 432, 479.
 Zehuț, Gheorghe, I, 418. II, 44, 416, 551. — Iacob, I, 119, 128, 129, 167, 181, 182, 184—187, 189, 191, 225. II, 577. — Ion, I, 149. — Simtion, II, 416.
 Zejk, Andrei, I, 285, 286, 288, 341, 343. II, 269, 270, 411, 433, 545. — Daniel, protonotar,

- I, 452. II, 315. — Ioan, vicecomite, I, 288, 293, 294, 341, 347—349, 377, 378, 380, 383, 385, 386, 448, 458, 594. II, 239, 270, 546, 600, 603. — Samuil, I, 341, 449. II, 545. — Sigismund, comisar provincial, I, 483, 484. Zelenkai, Andrei Iosif, I, 246, 473, 530, 532, 589, 598. II, 146, 248, 411.
- Zemplen, comitat, I, 575. II, 396.
- Zgriciu, Vasile, I, 306. II, 120, 479, 503, 525.
- Zichy, Carol, conte, jude al Curiei, I, 644.
- Zikmund, II, 688.
- Zilahi, Zilahy, Belizarie, I, 590. — Gabriel, I, 238, 474. II, 277. — Samuel, I, 365, 369.
- Zinca, Achim, I, 238, — Ion, I, 238. II, 500. — Ștefan, I, 238.
- Zips, v. Scepus.
- Zlatna, I, 68, 70, 88—98, 100, 101, 103, 108, 109, 112, 114—116, 122, 126, 128, 131, 135, 136, 138—141, 144, 145, 151, 161, 163—165, 174, 175, 177, 178, 191, 196, 216, 218, 246, 269, 301, 302, 304, 305, 307, 311, 317, 376, 384, 388, 393, 394, 396, 401, 405, 406, 409, 410, 412, 414—416, 429, 430, 433, 440, 445, 447, 448, 455, 456, 461—464, 471, 473, 474, 479, 482, 486, 499, 510, 526, 528—530, 546, 570, 588, 589, 592, 595, 598, 599. II, 25, 33, 41, 43—45, 48, 50, 52—54, 58, 62, 68, 69, 71—77, 80, 82, 83, 86—88, 101, 103—106, 110, 112, 114, 122, 125—127, 150, 154, 168, 170, 184, 194, 196, 247, 257, 280, 290, 300, 330, 385, 388, 421, 446, 460, 461, 469, 471—474, 506—509, 526, 528, 532, 557, 560, 575—577, 627, 633, 634, 636—639, 648, 658, 672. — cerc, II, 554, domeniu, I, 88, 89, 93, 95, 97, 99, 102, 104, 107, 112, 116, 119—121, 123, 150, 156, 157, 163, 167—172, 200, 203, 205, 209, 220, 222—225, 246, 271, 276, 299, 340, 474, 481, 488, 489, 504, 510, 545, 554, 559, 582, 586, 602, 611. II, 17, 19, 21—25, 27, 29, 38, 50, 52, 66, 68, 69, 71, 77, 79, 81, 97, 114, 116, 120, 127, 131, 137, 139, 140—142, 144, 146, 147, 175, 176, 229, 284, 293, 296, 297, 304, 306, 313, 324, 326, 327, 330, 331, 336, 347, 348, 351, 353, 354, 362, 364, 374, 377, 385, 407, 412, 415, 419, 456, 502, 507, 512, 533, 539, 589, 590, 592—594, 615, 629, 630, 632, 634—638, 649, 656, 660, 665, 674. — munții, I, 497. II, 41, 510, 560. — provizoratul, I, 304. — topitoriile I, 145. — ținut, I, 559, 560. II, 29, 196.
- Zolyom, comitat, II, 141, 674.
- Zomborul Mic, I, 582.
- Zudor, II, 213, 215, 216. — Ioan, I, 394.
- Zvilács, strajameșter, II, 182.

CUPRINSUL

V. A doua fază a răscoalei	5
1. <i>Pe teatrul acțiunii</i>	5
Împăratul în fața răscoalei	5
Schultz la Cîmpeni	30
Ridicarea din nou	43
Confruntarea țăranilor cu armata	48*
Acțiunea paralelă de pacificare. Lupta de la Mihăleni	84
Împăratul în timpul reprimării răscoalei	131
Prinderea lui Horea și Cloșca	138
2. <i>Ce se petrece în afara Munților?</i>	155
Comitatele	155
Nobilimea insurgentă	164
Prevenire în toate părțile	183
Guvernul	197
Agitațiile țărănimii	199
VI. Activitatea Comisiei regale de investigație	222
1. <i>Măsuri de liniștire și ascultarea celor închiși</i>	222
La Arad	223
La Deva	228
La Alba Iulia	242
2. <i>Plîngerile țăranilor</i>	261
Din comitatul Hunedoara	262
Din Țara Hațegului	269
Din comitatul Alba și din altele	274
3. <i>Pledoaria nobilimii</i>	292
Nobilimea refugiată în Sibiu	293
Nobilimea comitatului Hunedoara	294
Din comitatul Alba	305
Din comitatul Cluj	311
Magnați cu Tabla regească și cu nobilimea comitatului Tîrnava	314
Memorii ale întregii nobilimi	318
Alte opinii	335
Și o opinie românească: a vicarului Ioan Popovici	341
O atitudine luministă	344
VII. Ianuarie—Februarie	346
1. <i>Activitatea oficială</i>	346
Împăratul	346
Comisia	357
Armata	363

Prinderea lui Crișan	373
Guvernul	377
Recompensele	384
2. <i>Nobilimea</i>	393
3. <i>Țărănimea</i>	412
În comitatul Alba	412
În comitatul Hunedoara	421
În Țara Hațegului	432
În alte părți	440
VIII. Sancțiuni	446
1. <i>Condamnarea căpitanilor</i>	446
Închisoarea	446
Purtarea lui Horea și Cloșca pe Valea Mureșului	453
Problema judecării	455
Mărturia lui Alexandru Chendi	458
Interogatoriul lui Cloșca	460
Interogatoriul lui Horea	468
Interogatoriul lui Crișan	477
Sentințele — Execuțiile	484
2. <i>Alte condamnări</i>	499
Alte sentințe	499
Deportări	521
IX. Consecințe	530
1. <i>După execuție</i>	530
Acțiunea oficială	530
Bilanț sumar în cifre	539
Noi agitații țărănești	553
2. <i>Concluziile regimului imperial</i>	583
Raportul contelui Jankovich	588
Desființarea șerbiei	594
Efectul patentei de desființare	597
În comitate	597
În Munți	624
Lichidări	634
Soarta reformelor iozefine	641
X. Răsunetul răscoalei peste hotare	653
1. <i>În Ungaria</i>	655
2. <i>În Apus</i>	664
Cauzele răscoalei	664
Faptele	668
Conducătorii	671
Alte informații	680
Țările Române. Imperiul turcesc	682
Mărturii plastice, literare și de altă natură	685
Atitudini apusene	688
Pledoaria lui Brissot	699
Primele apariții ale răscoalei în istoriile apusene	704
Un cuvânt de încheiere	709
Indice de nume și locuri	723

Răscoala lui Horea — volumul II
Redactor: MARCEL POPA
Tehnoredactor: ȘTEFANIA MIHAI

*Coli de tipar: 48,5: planșe 1 alb negru.
Bun de tipar: 14. III. 1984*

c. 321 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23—25
București